BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MOLLA MEHMET DEMİRBAŞ DİVANI VE TAHLİLİ

Hazırlayan

Danyal APUHAN

(162305202)

DOKTORA TEZİ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet KAYINTU

Bingöl-2021

C.T.

UNİVERSİTEYA BİNGOL

ENSTİTUYA ZIWANAN GANİYAN

QISIMÊ ZIWAN U EDEBIYATÊ ZAZAKÎ

DİWANİ MELA MEHMET DEMİRBAŞ U TEHLİLİ EY

Hedrekar

Danyal APUHAN

(162305202)

TEZÊ DOKTORA

Mişawır

Dr. Endam-i Tedrisat Ahmet KAYINTU

Çolig-2021

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MOLLA MEHMET DEMİRBAŞ DİVANI VE TAHLİLİ

Hazırlayan

Danyal APUHAN

(162305202)

DOKTORA TEZİ

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet KAYINTU

Bingöl-2021

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ____ **XIII**

KABUL VE ONAY ____ **XIV**

ÖN SÖZ ____ **XV**

XULASA ____ **XVI**

ÖZET ____ **XVIII**

ABSTRACT ____ **XX**

KISALTMALAR ____ **XXII**

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ ____ **XXIII**

GİRİŞ ____ **1**

I.1. Çalışmanın Konusu ____ **2**

I.2. Çalışmanın Amacı ____ **2**

I.3. Çalışmanın Kapsamı ____ **2**

I.4. Çalışmanın Önemi ____ **3**

I.5. Çalışmada Kullanılan Yöntem ____ **3**

MOLLA MEHMET DEMİRBAŞ ____ **5**

II.1. Hayatı ____ **5**

II.1.1. Adı ve Mahlası ____ **5**

II.1.2. Doğum Tarihi ve Yeri ____ **6**

II.1. 3. Eğitimi ____ **6**

II.1.4. Tarikatı ____ **7**

II.1.5. Vefatı ____ **8**

II.2. Edebî Kişiliği ____ **8**

II.3. Divan Hakkında Yapılan Çalışmalar ____ **13**

II.3.1. Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kayıntu Tarafından Yapılan Çalışma ____ **13**

II.3.2. Öğretim Görevlisi Hatip Erdoğmuş Tarafından Yapılan Çalışmalar ____ **14**

II.4. Divanı ____ **15**

II.4.1. Divan Bilgisi ____ **15**

II.4.2. Memduhları ____ **18**

II.4.3. Divanın Biçim Özellikleri ____ **18**

II.4.3.1. Nazım Şekilleri ____ **18**

II.4.3.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri ____ **19**

II.4.3.1.1.1. Kaside ____ **19**

II.4.3.1.1.2. Kıt‘a ____ **20**

II.4.3.1.1.3. Mesnevi ____ **20**

II.4.3.1.1.4. Nazm ____ **21**

II.4.3.1.1.2. Bendlerden Oluşan Nazım Şekilleri 21
II.4.3.1.1.2.1. Müselles 21
II.4.3.1.1.2.2. Murabba 22
II.4.3.1.1.2.3. Müseddes 23
II.4.3.1.1.2.4. Müsemmen 24
II.4.3.1.1.2.5. Terci-i Bend 25
II.4.3.2. Nazım Türleri 25
II.4.3.2.1. Bahariyye 25
II.4.3.2.2. Hicviye 26
II.4.3.2.3. Mersiye 27
II.4.3.2.4. Methiye 27
II.4.3.2.5. Münacat 28
II.4.3.2.6. Naat 29
II.4.3.2.7. Pendname 30
II.4.3.2.8. Tevhid 31
II.4.3.3. Vezin 32
II.4.3.4. Redif 33
II.4.3.5. Kafiye 33
II.4.3.6. Edebî Sanatlar 35
II.4.3.6.1. Aliterasyon 36
II.4.3.6.2. Asonans 36
II.4.3.6.3. Cinas 37
II.4.3.6.4. Hüsn-i Tâlil 37
II.4.3.6.5. İktibas 38
II.4.3.6.6. İrsâl-i Mesel 39
II.4.3.6.7. Mecaz-ı Mürsel 39
II.4.3.6.8. Mübalâğa 40
II.4.3.6.9. Nida 41
II.4.3.6.10. Tecâhül-i Ârif 41
II.4.3.6.11. Telmih 42
II.4.3.6.12. Teşbih 43
II.4.3.6.13. Teşhis ve İntak 44
II.4.3.7. Divandaki Arapça Unsurlar 44
II.4.3.8. Divandaki Farsça Unsurlar 46
II.4.3.9. Divandaki Kürtçe Unsurlar 47
II.4.3.10. Divandaki Türkçe Unsurlar 48
II.4.3.11. Sosyal Eleştiri 49

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN VE TASAVVUF 52
1.1. DİN 52
1.1.1. Allah 59
1.1.2. Melekler 65

1.1.2.1. Azrail ____ **66**
1.1.2.2. Cebrail ____ **67**
1.1.2.3. İsrafil ____ **69**
1.1.2.4. Kirâmen Kâtibîn ____ **69**
1.1.2.5. Münker ve Nekir ____ **70**

1.1.3. Kutsal Kitaplar ____ **71**
1.1.3.1. Kur'an ____ **71**

1.1.4. Ayetler ve Hadisler ____ **74**
1.1.4.1. Ayetler ____ **74**
1.1.4.2. Hadisler ____ **77**

1.1.5. Peygamberler ____ **78**
1.1.5.1. Âdem (a.s.) ____ **78**
1.1.5.2. Nuh (a.s.) ____ **85**
1.1.5.3. Hud (a.s.) ____ **86**
1.1.5.4. Salih (a.s.) ____ **87**
1.1.5.5. İbrahim (a.s.) ____ **88**
1.1.5.6. Lût (a.s.) ____ **89**
1.1.5.7. İsmail (a.s.) ____ **90**
1.1.5.8. İshak (a.s.) ____ **91**
1.1.5.9. Yakub (a.s.) ____ **91**
1.1.5.10. Yusuf (a.s.) ____ **94**
1.1.5.11. Musâ (a.s.) ____ **96**
1.1.5.12. Yunus (a.s.) ____ **98**
1.1.5.13. Davud (a.s.) ____ **100**
1.1.5.14. Süleyman (a.s.) ____ **100**
1.1.5.15. İsa (a.s.) ____ **101**
1.1.5.16. Muhammed (a.s.) ____ **102**

1.1.6. Peygamberliği İhtilaflı Olanlar ____ **108**
1.1.6.1. Hızır (a.s.) ____ **108**
1.1.6.2. Zülkarneyn (a.s.) ____ **110**

1.1.7. Ahiret ile İlgili Kavramlar ____ **111**
1.1.7.1. Ahir Zaman ____ **111**
1.1.7.2. Kabir ____ **113**
1.1.7.3. Azap ____ **117**
1.1.7.4. Ahiret ____ **118**
1.1.7.5. Mahşer ____ **120**
1.1.7.6. Mizan ____ **122**
1.1.7.7. Cennet ____ **123**
1.1.7.8. Cehennem ____ **125**

1.1.8. Kader ve Kaza ____ **126**
1.1.8.1. Kader ____ **126**
1.1.8.2. Kaza ____ **127**

1.1.9. Dört Halife ____ **128**
1.1.9.1. Hz. Ali ____ **128**

1.1.10. Sahabeler ____ **130**

1.1.11. Din ile İlgili Çeşitli Kavramlar 133
1.1.11.1. Amel 133
1.1.11.2. Cehalet 134
1.1.11.3. Cin 135
1.1.11.4. Cihad 136
1.1.11.5. Dua 138
1.1.11.6. Günah 139
1.1.11.7. Hayat 140
1.1.11.8. Hırs 142
1.1.11.9. İhlas 143
1.1.11.10. İlim 144
1.1.11.11. İman 145
1.1.11.12. Kâfir 146
1.1.11.13. Kelime-i Şehadet 147
1.1.11.14. Mümin 148
1.1.11.15. Müslüman 149
1.1.11.16. Ölüm 149
1.1.11.17. Peri 153
1.1.11.18. Riya 154
1.1.11.19. Ruh 155
1.1.11.20. Şeriat 158
1.1.11.21. Şeytan 159
1.1.11.22. Takva 162
1.1.11.23. Tevbe 163

1.1.12. İbadet ile İlgili Kavramlar 166
1.1.12.1. Abdest 166
1.1.12.2. Namaz 167
1.1.12.3. Oruç 169
1.1.12.4. Zekât 170
1.1.12.5. Hac 172
1.1.12.6. Kurban 172

1.1.13. İbadet Mekânları 173
1.1.13.1. Camii 173
1.1.13.2. Mescid 174

1.1.14. İbadet Mekânları ile İlgili Kavramlar 175
1.1.14.1. Ezan 175
1.1.14.2. Hutbe 176
1.1.14.3. İmam 176
1.1.14.4. Kıble 177
1.1.14.5. Minare 178

1.2. TASAVVUF 179

1.2.1. Tasavvuf ile İlgili Kavramlar 179
1.2.1.1. Bela 179
1.2.1.2. Bezm-i Elest 181
1.2.1.3. Cezbe 183
1.2.1.4. Dünya 184
1.2.1.5. Ezel 187

1.2.1.6. Gayb 188
1.2.1.7. Hakikat 188
1.2.1.8. Heva, Heves 189
1.2.1.9. Hikmet 191
1.2.1.10. Kapı 192
1.2.1.11. Kanaat 193
1.2.1.12. Keramet 194
1.2.1.13. Kul 194
1.2.1.14. Marifet 195
1.2.1.15. Mürid 197
1.2.1.16. Mürşid 199
1.2.1.17. Nefis 199
1.2.1.18. Nur 203
1.2.1.19. Sabır 203
1.2.1.20. Sanat, Hüner 205
1.2.1.21. Tecelli 207
1.2.1.22. Veli 207
1.2.1.23. Zahid 209
1.2.1.24. Zikir, Vird 209
1.2.2. Tarikatlar 211
1.2.2.1. Nakşibendîlik 211
1.2.3. Bazı Mutasavvıf ve Âlimler 214
1.2.3.1. Abdulkadir-i Geylani 214
1.2.3.2. Akşemseddin 215
1.2.3.3. Bâyezîd-i Bistâmî 216
1.2.3.4. Fahreddin Razi 217
1.2.3.5. Mevlana Celâleddin-i Rumî 217
1.2.3.6. Hacı Bayram Veli 217
1.2.3.7. Hanili Salih Bey 218
1.2.3.8. Said Nursi 218
1.2.3.9. Şah-ı Nakşibend 225
1.2.3.10. Şeyh Fettah 227
1.2.3.11. Şeyh Said 228

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUM 235
2.1. Şahsiyetler 236
2.1.1.Tarihî Şahsiyetler 236
2.1.1.1. Osmanlı Padişahları 236
2.1.1.1.1. IV. Murat 236
2.1.2. Dinî Şahsiyetler 237
2.1.2.1. Deccal 237
2.1.2.2. Havva 238
2.1.2.3. Hüseyin 239
2.1.2.4. Lokman Hekim 241
2.1.2.5. Seyyid Haşim 242
2.1.2.6. Mehdi 244

2.1.3. Şairler ve İlim Adamları 244
2.1.3.1. Ehmedê Xani 244
2.1.3.2. Ehmedê Xasi 246
2.1.3.3. Farabî 247
2.1.3.4. İbn-i Sina 247
2.1.3.5. Molla Yusuf 248
2.1.3.6. Melayê Cızîrî 250
2.1.3.7. Sa'dî-i Şirazî 251
2.1.3.8. Selahaddin-i Eyyubi 252
2.1.3.9. Yunus Emre 252

2.1.4. Tarihî ve Efsanevî Şahsiyetler 253
2.1.4.1. Belkıs 253
2.1.4.2. Cemşid 254
2.1.4.3. Firavun 255
2.1.4.4. Hatem-i Tai 256
2.1.4.5. Hüsrev 257
2.1.4.6. İskender 258
2.1.4.7. Karun 260
2.1.4.8. Nemrud 261
2.1.4.9. Nûşirevan 262
2.1.4.10. Rûstem 263
2.1.4.11. Yezid 264

2.1.5. Mesnevi ve Halk Hikâyesi Kahramanları 265
2.1.5.1. Arzu ve Kamber 265
2.1.5.2. Ferhad ve Şîrîn 266
2.1.5.3. Leylâ ve Mecnûn 267
2.1.5.4. Mem u Zîn 267
2.1.5.5. Züleyha 269

2.1.6. Kavimler/Milletler 269
2.1.6.1. Türk 270
2.1.6.2. Kürt 270
2.1.6.3. Zaza 271

2.1.7. Ülkeler 273
2.1.7.1. Afganistan 273
2.1.7.2. Filistin 274
2.1.7.3. Hindistan 274
2.1.7.4. Irak 276
2.1.7.5. İran 277
2.1.7.6. İsrail 278
2.1.7.7. Mısır 279
2.1.7.8. Yemen 280
2.1.7.9. Yunanistan 282

2.1.8. Şehirler 283

2.1.8.1. Türkiye'deki Şehirler 283
2.1.8.1.1. Batman 283
2.1.8.1.2. Bingöl 283
2.1.8.1.3. Bismil 284

2.1.8.1.4. Bitlis 285
2.1.8.1.5. Dicle 286
2.1.8.1.6. Diyarbakır 287
2.1.8.1.7. Elazığ 288
2.1.8.1.8. Erzurum 289
2.1.8.1.9. Genç 290
2.1.8.1.10. Hani 291
2.1.8.1.11. Harput 292
2.1.8.1.12. Hınıs 293
2.1.8.1.13. Isparta 294
2.1.8.1.14. İstanbul 295
2.1.8.1.15. Kastamonu 297
2.1.8.1.16. Palu 297
2.1.8.1.17. Van 298

2.1.8.2.Türkiye Dışındaki Şehirler 300
2.1.8.2.1. Bağdad 300
2.1.8.2.2. Basra 301
2.1.8.2.3. Buhara 302
2.1.8.2.4. Ken'an 303
2.1.8.2.5. Medine 304
2.1.8.2.6. Mekke 304
2.1.8.2.7. Şam 305

2.1.9. Dağlar, Nehirler 306

2.1.9.1. Dağlar 306
2.1.9.1.1. Arafat Dağı 308
2.1.9.1.2. Kafdağı 309
2.1.9.1.3. Tûr Dağı 309

2.1.9.2. Nehirler 310
2.1.9.2.1. Nehir 310
2.1.9.2.2. Dicle Nehri 311
2.1.9.2.3. Fırat Nehri 312
2.1.9.2.4. Murat Nehri 312

2.1.10. İctimaî Hayat 313
2.1.10.1. Alışveriş 313
2.1.10.2. Giyim Kuşam 314
2.1.10.3. Siyaset 315
2.1.10.4. Yiyecekler ve İçecekler 317
2.1.10.4.1. Ekmek ve Su 317
2.1.10.4.2. Şarap 318
2.1.10.5. Süslenme 319
2.1.10.5.1. Güzel Kokular 319
2.1.10.5.1.1. Misk ve Anber 320
2.1.10.6. Kıymetli Madenler ve Taşlar 321
2.1.10.6.1. Altın 321
2.1.10.6.2. Cevher 323
2.1.10.6.3. Gümüş 324
2.1.10.6.4. İnci 325

2.1.11.Telakki ve İnanışlar 325
2.1.11.1. Bayram 325
2.1.11.2. Ömür 327
2.1.11.3. Uyku 330
2.1.12. Yazı ile İlgili Hususlar 332

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNSAN 334
3.1. İnsana Ait Unsurlar 334
3.1.1. Akıl 334
3.1.2. Baş 336
3.1.3. Beden 336
3.1.3.1. Güzellik 337
3.1.4. Boy 338
3.1.5. Can 339
3.1.6. Ciğer 341
3.1.7. Dil 342
3.1.8. El 342
3.1.9. Gönül 343
3.1.10. Göz 345
3.1.11. Gözyaşı 346
3.1.12. Kaş 347
3.1.13. Kulak 348
3.1.14. Naz 349
3.1.15. Sine 350
3.1.16. Söz 350
3.1.17. Yüz 351
3.1.18. Zülüf, Saç 352
3.2. İnsan Tipleri 353
3.2.1. Akil 353
3.2.2. Âlim 354
3.2.3. Âşık 355
3.2.3.1. Âşıkla İlgili Teşbihler 356
3.2.3.1.1. Bülbül 356
3.2.3.1.2. Mum 357
3.2.4. Fakir, Miskin 359
3.2.5. Kadı 360
3.2.6. Kadın 361
3.2.7. Padişah 363
3.2.8. Sâlik 364
3.2.9. Sarhoş 364
3.2.10. Maşuk 366
3.2.11. Öksüz, Yetim 367
3.3. İnsanın Maddî ve Manevî Halleri 368
3.3.1. Ah, Feryâd, Figan, Nâle 368
3.3.2. Aşk 368
3.3.3. Ayrılık 371

3.3.4. Bencillik, Gurur 372
3.3.5. Cevr, Cefa 373
3.3.6. Fakirlik 374
3.3.7. Gam, Dert, Keder, Kahır, Elem 374
3.3.8. Yara 376

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TABİAT 378

4.1. Kozmik Alem 378
4.1.1. Burçlar 378
4.1.2. Felek 379
4.1.3. Karanlık 380
4.1.4. Seyyareler 381
4.1.4.1. Ay 381
4.1.4.2. Güneş 382
4.1.5. Yıldızlar 383
4.1.6. Diğer Kozmik Unsurlar 384
4.1.6.1. Ay ve Güneş Tutulması 384

4.2. Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar 384

4.2.1. Zaman 384
4.2.1.1. Yıl 386
4.2.1.1.1. Mevsimler 386
4.2.1.1.1.1. İlkbahar 387
4.2.1.1.1.2. Kış 390
4.2.1.1.1.3. Sonbahar 390
4.2.1.1.1.4. Yaz 391
4.2.1.1.2. Aylar 392
4.2.1.1.2.1. Muharrem 392
4.2.1.1.2.2. Nisan 393
4.2.1.1.3. Gün 393
4.2.1.1.3.1. Sabah 394
4.2.1.1.3.2. Akşam, Gece 394

4.3. Dört Unsur 396

4.3.1. Ateş 398

4.3.2. Hava 400
4.3.2.1. Rüzgâr 400
4.3.2.1.1. Sabâ 401
4.3.2.2. Şimşek 402

4.3.3. Su 403
4.3.3.1. Bulut 405
4.3.3.2. Deniz 406
4.3.3.3. Hayat Suyu 407
4.3.3.4. Kevser Suyu 407
4.3.3.5. Sel 408
4.3.3.6. Yağmur 409
4.3.3.7. Zemzem Suyu 410

4.3.4. Toprak ____ **411**

4.4. Hayvanlar ____ **415**

4.4.1. Deniz Hayvanları ____ **415**
4.4.1.1. Balık ____ **415**

4.4.2. Kanatlılar ____ **416**
4.4.2.1. Kuş ____ **416**
4.4.2.1.1. Bülbül ____ **417**
4.4.2.1.2. Doğan ____ **420**
4.4.2.1.3. Horoz ____ **421**
4.4.2.1.4. Hüdhüd ____ **422**
4.4.2.1.5. Kartal ____ **422**
4.4.2.1.6. Keklik ____ **423**
4.4.2.1.7. Kumru ____ **424**
4.4.2.1.8. Ördek ____ **425**
4.4.2.1.9. Tavuk ____ **425**
4.4.2.1.10. Tavus Kuşu ____ **426**
4.4.2.1.11. Turna ____ **427**

4.4.3. Memeli Hayvanlar ____ **428**
4.4.3.1. Ahu ____ **428**
4.4.3.2. Aslan ____ **429**
4.4.3.3. Çakal ____ **430**
4.4.3.4. Deve ____ **431**
4.4.3.5. Eşek ____ **432**
4.4.3.6. Kaplan ____ **433**
4.4.3.7. Köpek ____ **434**
4.4.3.8. Köstebek ____ **435**
4.4.3.9. Kurt ____ **435**
4.4.3.10. Tilki ____ **437**

4.4.4. Sürüngenler ____ **439**
4.4.4.1. Akrep ____ **439**
4.4.4.2. Yılan ____ **439**

4.4.5. Bağ, Çemen ve Çiçeklik ____ **440**
4.4.5.1. Bağ, Bostan ____ **440**
4.4.5.2. Gülistan ____ **442**

4.4.6. Bitkiler ____ **442**
4.4.6.1. Ağaçlar ____ **442**

4.4.7. Çiçekler ____ **443**
4.4.7.1. Çiçek ____ **443**
4.4.7.2. Gonca ____ **444**
4.4.7.3. Gül ____ **445**
4.4.7.4. Lâle ____ **446**
4.4.7.5. Nergis ____ **447**
4.4.7.6. Reyhan ____ **448**

BEŞİNCİ BÖLÜM

MOLLA MEHMET DEMİRBAŞ DİVANI ____ **449**

SONUÇ 739
KAYNAKÇA 745
EKLER: 755
Ek-1 755
Ek-2 756
Ek-3 757
Ek-4 758
Ek-5 759
Ek-6 760
Ek-7 761
Ek-8 762
Ek-9 763
Ek-10 764
Ek-11 765
Ek-12 766
Ek-13 767
Ek-14 768
Ek-15 769
Ek-16 770
Ek-17 771
Ek-18 772
Ek-19 773
Ek-20 774
Ek-21 775
Ek-22 776
ÖZ GEÇMİŞ 777

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım *[Molla Mehmet Demirbaş Divanı ve Tahlili]* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

…./… /2021

Danyal APUHAN

KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Danyal APUHAN tarafından hazırlanan *Molla Mehmet Demirbaş Divanı ve Tahlili* başlıklı bu çalışma, *.../.../2021* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Zaza Dili ve Edebiyatı* Ana Bilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: …….	İmza: ……..
Danışman	: ……	İmza: ……..
Üye	: ……	İmza: ……..
Üye	: ……	İmza: ……..
Üye	: ……	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 2021 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Yok olma tehlikesi altında olan dilleri canlandırmak için yapılacaklardan biri, yeni nesillere o dilde yazılmış eserler bırakmaktır. Bir dilde ne kadar eser yazılırsa dilin okuru o derece artar ve kalıcılığına da o derece katkı sağlanmış olur. Okuru ve konuşuru artan dil de geleceğe daha emin adımlarla yürüyecektir. Bu durum Zazacaya dair her türlü akademik çalışmayı değerli kılar. M. Mehmet Demirbaş'ın Zazaca divanına dair tezimize konu olan çalışma bu amaca matuf gayretlerden biridir.

Zaza edebiyatı yazılı kaynakları az olan bir alandır. Bu vesileyle Arap alfabesiyle yazılmış ve henüz basımı yapılmamış el yazması bir divanı transkribe edip tahlilini yapmanın, Zaza edebiyatının bugünü ve geleceği adına önemli bir boşluğu dolduracağı değerlendirilmektedir.

Zazaca yazılmış divanlar içinde tespit edilebildiği kadarıyla en hacimlisi olma niteliğine de sahip olan bu divanın transkripsiyonu ve tahliliyle bir bütün olarak kültürümüze ve edebiyat dünyasına kazandırılması ayrıca değerli bir kazanım olacaktır.

Çalışma sürecinde ihmal edilmelerine rağmen manevî desteklerini esirgemeyen başta eşim Ayşe Koç Apuhan ve çocuklarım Yekta Baver ile Zeynep Beril olmak üzere tüm aileme şükranlarımı sunuyorum. Bu çalışmanın tez konusu olarak belirlenmesinde ve her daim doğru yönlendirmeleriyle bizi çalışmaya sevk eden danışman hocam Dr. Öğretim üyesi Ahmet Kayıntu'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez önerisinin hazırlanması sürecinden tez bitimine kadar gerek doğru eserlerden istifade etmemizde yardımcı olan gerekse de yöntem konusundaki önerileriyle desteklerini sunan Dr. Öğretim üyesi Mahmut Gider ve Dr. Öğretim üyesi Bedrettin Basuguy hocalarıma yürekten teşekkür ediyorum. Tezi okuyarak kıymetli önerilerini sunan Öğretim görevlisi Mehmet Arslanoğulları'na, Edebiyat öğretmeni Bayram Günce'ye ve desteklerini esirgemeyen Öğretim Görevlisi Murat Varol'a, Öğretim Görevlisi Ayetullah Karabeyeser'e, İngilizce Öğretmeni Metin Çiftçi'ye sonsuz teşekkürler.

Danyal Apuhan

Temmuz-2021

XULASA

Tezê Doktora

Diwani Mela Mehmet Demirbaş u Tehlili Ey

Danyal APUHAN

Universiteya Bingol

Enstituya Zıwanan Ganiyan

Qısımê Zıwan u Edebıyatê Zazakî

Çolig-2021, Rıpel: XIII+777

Nuşteyê Zazaki kem e. O semed ra xebat ki qey Zazaki viraziyeni hemeyê erjaye ye. Ena xebat derheqi Diwani Molla Mehmet Demirbaş a. Demirbaş, Edebiyatê Zazaki dı hema nêameyo şınasnayiş, labelê esero ki yı nuşt semedi ay ra wu şınasnayiş kenu heqı. Diwano ki bı destxet nusiyo u ho mişawıri mı Endami Tedrisat Dr. Ahmet Kayıntu dı; mı aya nusxa esas gureta.

Tez, bê destpêkerdış, peyniyê u pêseran ra ponc kısım ra yena meydan. Destpêkerdış dı mevzuyê xebat, gayeye xebat u xebat goreyê kumayo metod ameya teqipkerdış derheqi ay dı yew zanayişo qıj diya; bade cu cuyayişi şair u şexsiyeti yı wo edebî ser dı ameyo vındertış. Kısmo yewın dı xebat dı sernuşteyê "Din u Tesewuf"; kısmo dıyın dı "qomel"; kısmo hirın dı, "insan" u kısmo çeharın dı "tabiat" diya u bin sernuşteyan dı nuşteyê binin diye. Derheqê qewraman dı zanayiş diya, bade cu in qewram alakadari kumayo beyitane ay beyit tefsir biyi. kısmo poncın dı diwan pê transkripsiyon ameyo dayiş.

Şair eseri xu dı zıwano sade u fesih şuğulnawo. Tesewuf, exlaq, ilmi u problemê komeli pê zıwano fesih u tesirın şuğulnawo. En uslup, qey şair muhim yew uslub o. Şair; qay fehmkerdışi mewzuyanan, Quran u hedis referans mojnano ra, me'nawa ki dormaleyê şexsiyetani tarixi dı ameya meydan aye ra istifadı kerdu.

Şair, şiiri xu pê kafiye nuşti. Şair, aya komela ki tedı cuyo problemê komelê xu u problemê insaniti ra behs kenu. En het ra ma eşkeni vaji ki şair vazifeye xu wa İslami u insani arda ca.

Şair, derheqi edebiyatê Zazakiyê vizêrın u ewrun u amayox dı zanayişo muhim da wu. Tor in ra pê ena xebat mirasi kulturê Zazaki zanayiş da wu. Şair, ser xu nayi Zazaki sera. Xebatê şair rasnayışi zafeyê kesan gayeye ena xebat a.

Kelimeyi Mıfteyi: Molla Mehmet Demirbaş, Diwan, Transkripsiyon, Tehlil, Zazaki.

ÖZET

Doktora Tezi

Molla Mehmet Demirbaş Divanı ve Tahlili

Danyal APUHAN

Bingöl Üniversitesi

Yaşayan Diller Enstitüsü

Zaza Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Bingöl-2021, Sayfa: XIII+777

Sınırlı sayıda eserleri olan Zazaca için her çalışma değerlidir. Bu çalışmada, Zaza edebiyatının henüz tanınmayan ancak yazdığı eserle bilinmeyi hak eden Molla Mehmet Demirbaş'ın "Zazaca Divanı" ele alınmıştır. Divan tahlili yapılırken Danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kayıntu'nun elindeki el yazması divan esas alınmıştır.

Tez; "Giriş, Sonuç ve Ekler" kısmı hariç beş bölümden oluşmaktadır. Tezin giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı ve çalışmada izlenecek yöntem hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, şairin hayatı ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde "Din ve Tasavvuf"; ikinci bölümünde, "Toplum"; üçüncü bölümünde, "İnsan" ve dördüncü bölümünde, "Tabiat" ana başlıkları altında alt başlıklar verilmiştir. İlgili kavramlar hakkında bilgi verildikten sonra, söz konusu kavramlarla ilişkilendirilebilecek beyitler yorumlanmıştır. Çalışmanın beşinci bölümünde divanın transkripsiyonlu şekli verilmiştir.

Şair, eserinde sade ve açık bir dili tercih etmiştir; tasavvufu, ahlaki, ilmî ve sosyal sorunları; anlaşılır, akıcı ve etkili bir dille işlemiştir. Bu üslup, şairin önemli özelliğidir. Konularını anlaşılır kılmak için İslâm dininin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve hadisleri referans gösteren şair, tarihî şahsiyetler etrafında oluşan anlam dünyasından yararlanmıştır.

Şair, şiirlerini okuyucunun kulağına hoş gelecek şekilde kafiyeli bir biçimde yazmış; içinde bulunduğu toplumun ve insanlığın yaşadığı ortak sorunları ihtiva eden

bir şiir tarzı ortaya koymuştur. Bu yönüyle divanında İslâmî ve insani sorumluluğunu yerine getirmeye çalışmıştır.

Zaza edebiyatının dünü, bugünü ve yarını ile ilgili önemli bilgiler vermenin yanı sıra kültürel mirası hakkında da önemli ipucu veren bu çalışma ile, yıllarını Zazaca eser yazmaya vermiş şairin bu emeğinin daha geniş kitlelere ulaştırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Molla Mehmet Demirbaş, Divan, Transkripsiyon, Tahlil, Zazaca.

ABSTRACT

Ph. D. Dissertation

Mullah Mehmet Demirbaş's Divan and its Analysis

Danyal APUHAN

Bingol University

Living Languages Institute

Department of Zaza Language and Literature

Bingöl-2021, Page: XXIII +777

Every work is valuable for the Zaza language, which has a limited number of works. In this study, the "Zaza Divan" of Mullah Mehmet Demirbaş, who is not well known in Zaza literature but deserves to be known with his work, is discussed. While analyzing the court, my advisor, the manuscript in the archive of the lecturer Dr. Ahmet Kayıntu is based on the divan.

Thesis; which is consists of five sections except for the "Introduction, Conclusion and Appendices" part. In the introduction part of the thesis, after giving a brief information about the subject, purpose and method to be followed in the study, the life and literary personality of the poet are emphasized. In the first part of the study, "Religion and Sufism"; in the second part, "Society"; In the third part, "Human" and in the fourth part, sub-titles are given under the main headings "Nature". After giving information about the related concepts, couplets that can be associated with these concepts are interpreted. In the fifty part of the study, the transcriptioned form of the divan is given.

The poet preferred a plain and clear language in his work; Sufism, moral, scientific and social problems; It is handled in an understandable, fluent and effective language. This style is an important feature of the poet. Referring to the Qur'an and hadiths, the main source of the religion of Islam, the poet made use of the world of meaning formed around historical figures in order to make his subjects understandable.

The poet wrote his poems in a rhyming manner that was pleasing to the reader's ear; he put forward a style of poetry that includes the common problems of society and

humanity. With this aspect, he tried to fulfill his Islamic and humanitarian responsibilities in his divan.

With this study, which gives important information about the past, present and future of Zaza literature, as well as giving important clues about its cultural heritage, it is aimed to convey this work of the poet who has spent his years writing Zaza works to a wider audiences.

Keywords: Mullah Mehmet Demirbaş, Divan, Transcription, Analysis, Zazaish.

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
b.t.	: Bilinmeyen tarih
C.T.	: Cumhuriyetê Tırkiya
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
E.T.	: Erişim Tarihi
s.	: Sayfa
Hz.	: Hazret
Kt.	: Kıta
Mes.	: Mesnevi
M.Ö.	: Milattan Önce
Mr.	: Murabba
Msd.	: Müseddes
Msm.	: Müsemmen
N.	: Nazm
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
Trc.	: Terci-i Bend
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tsz.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ء	’
ث	Ṯ ṯ
ح	Ḥ ḥ
ذ	Ẕ ẕ
ص	Ṣ ṣ
ض	Ḍ ḍ, Ż ż
ط	Ṭ ṭ
ظ	Ẓ ẓ
ع	‘

GİRİŞ

Klasik edebiyat muhteva ve şekil özellikleri bakımından dini eser olarak kabul edilir. Zaza edebiyatı da dinî özelliğin hakim olduğu klasik edebiyat ile başlamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla Zaza edebiyatının ilk klasik eseri de bir mevlittir. 1899 yılında neşredilen Ehmedê Xasi'nin yazdığı söz konusu mevlit, *Mevlidê Nebî* olarak bilinmektedir. Ehmedê Xasi'den sonra 1903 yılında Osman Efendiyo Babıj, klasik edebiyat türü olan *Biyişê Peyxemberi* adlı mevlidi yazmıştır. Ancak mevlit 1933 yılında Celadet Ali Bedirxan tarafından Şam'da basılmıştır. Molla Muhammed Ali Huni tarafından 1971 yılında yazılan *Mevlid* 2004 yılında Vate Yayınları tarafından basılmıştır. *Mevlidi Nebi* adlı Molla Kâmil Pueği tarafından yazılan mevlit ise 2003 yılında basıldı. *Mevlidi Zazaki* adlı mevlit, Molla Muhammedê Muradan tarafından yazılmış ve Vate dergisinde 2003 yılında yayınlanmıştır. Molla Muhammed Kavari tarafından yazılan *Mevludî Zazaki* adlı mevlit 2005 yılında Diyarbakır'da basılmıştır. Abdulkadir Muşeki (Arslan) tarafından yazılan *Mevlid-i Nebi* adlı mevlit 2020 yılında Vir yayınlarınca yayınlanmıştır. Bilal Feqi Çolig'in (Bilal Durgun) *Mevlîdê Peximbêr Qêy Tûtonê Zazon* adlı mevlidi Diwan yayınlarınca 2012 yılında basılmıştır. Mehmet Akif Demir tarafından yazılan *Mewluda Zazaki* adlı mevlit 2017 yılında Bangaheq yayınlarınca basılmıştır.

Divan olarak, Molla Muhammed Kavari'nin *Kavari Divanı* 2005 yılında yayınlanmıştır.

Abdulaziz Beki'nin *Diwon Cebexçuri* adlı divanı 2015 yılında Bingöl Üniversitesi yayınlarınca basılmıştır.

Bilal Feqi Çolig (Bilal Durgun), İmam Şafii'nin Divanını *Diwonê İmamê Şafii* adıyla ve Baba Tahir Uryan'ın Divanını *Diwonê Baba Tahirê Uryan'î* adıyla Zazacaya çevirmiş; 2016 yılında yayınlanmıştır.

Klasik edebiyat türü olan siyere bakıldığında sadece Molla Cımayo Babıj (Cuma Özusan) *Siyerê Nebi* adlı siyer kitabını yazmıştır; 2009 yılında Nûbihar yayınlarınca basılmıştır.

Zazaca, yayın konusunda uzun süre fetret dönemi yaşamıştır. Molla Mehmet Demirbaş vb. şairlerin eserleri göz önünde bulundurulunca üretkenlikte bir problem yaşanmadığı açıkça görülecektir. Tezimize konu olan Molla Mehmet Demirbaş Divanı, Klasik Zaza edebiyatına katkısı olacak kapsamlı bir divandır. 33 ana mevzu etrafında toplamda 66 şiirin yer aldığı divan; Zazacanın dünü, bugünü ve geleceği adına önemli ipuçları vermektedir. Şair, dejenere olduğunu düşündüğü toplumun kültürünün değişmesinin anne ve anne adayı kadınların; hakiki şeyh ve âlimlerin; aile reislerinin eliyle mümkün olabileceği üzerinde ısrarla durmaktadır. Ahlaki çöküntünün had safhada olduğunu paylaşan şair, söz konusu 3 kesimin sorumluluğunun ağır olduğunu, siyaset kulvarında da iç açıcı şeylerin olmadığına değinerek tek umudunun Allah olduğu sonucuna varır.

I.1. Çalışmanın Konusu

Klasik edebiyatta "divan" önemli kaynaklar arasındadır. Divan tahlili ise hem fişleme yoluyla kavramları bir araya getirip hakkında bilgi vermek hem de kavramlarla alakalı beyitleri yorumlamayı gerektiren önemli bir çalışmadır. Temel referansı İslâm dini olan ve Nakşibendî tarikatına mensup "*Molla Mehmet Demirbaş Divanı ve Tahlili*" çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

I.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç, Zazaca yazılmış bir divanı tahlil ederek Zaza edebiyatına kazandırmak ve bununla ilgili yeni çalışmalara önayak olmaktır. Çalışmamıza konu olan divan; Zaza edebiyatının dünü, bugünü ve yarını ile ilgili önemli bilgiler vermenin yanı sıra kültürel mirası hakkında da önemli ipuçları vermektedir.

Bu çalışmayla, yıllarını Zazaca eser yazmaya vermiş şairin bu emeğinin daha geniş kitlelere ulaştırılması amaçlanmıştır.

I.3. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışma, "Din ve Tasavvuf", "Toplum", "İnsan" ve "Tabiat" ana başlıkları altında toplanan kavramlarla alakalı bilgiler ve yorumlamalar içermektedir. Ana başlıklar altında yerini alamayan kavramlar çalışmanın dışında tutulmuştur.

I.4. Çalışmanın Önemi

Molla Mehmet Demirbaş Divanı, Zaza edebiyatı alanında divan türünde yazılan az sayıdaki eserlerden biridir. Daha önce parça hâlinde çalışılan bu eserin transkripsiyonlu metninin ekler bölümünde sunulması ve tahlilinin yapılarak anlaşılır hâle getirilmesi çalışmayı önemli kılmaktadır.

Divan yazımı yoğun emek ister ve sabırlı olmayı gerektirir. Sabırla emek isteyen böyle bir çalışmanın ortaya çıkarılması da aynı derecede emek ve sabır gerektirir. Böyle bir emek ve titizliğin neticesinde çalışmanın Zaza edebiyatı ilgililerinin beğenisine sunulması çalışmayı daha da önemli hâle getirmektedir.

I.5. Çalışmada Kullanılan Yöntem

Molla Mehmet Demirbaş Divanı ve Tahlili adlı bu çalışma hazırlanırken Türk edebiyatı, Fars edebiyatı, Kürt edebiyatı ve Zaza edebiyatından divan tahlilleri ve şerhleri incelenmiştir, akabinbe çalışmamıza konu olan Zazaca divan tahlil edilmiştir.

Tahlil yapılırken karışıklığı önlemek amacıyla divandaki şiirler numaralandırılmıştır. Fasıl olan şiirler fihrist kısmında başlıklandırılmamış, iç tarafta ise yeni bir şiir olarak numaralandırılmıştır. Tahlil yapılırken iç kısımdaki numaralandırmaya bakılarak fasıllar olarak ayrı başlık açılmamıştır.

Divan, Arap alfabesiyle yazıldığı için öncelikle eser transkribe edilmiş, akabinde eserin açıklanması/yorumlanması yapılmıştır. Yorumlama yapılırken divan tahlilinin nasıl yapıldığı konusuyla ilgili makale, tez ve kitaplardan istifade edilmiştir. Eser; İslâmî kültürün etkisinde şekillendiği için, İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve meali, tefsir ve Hz. Peygamber'in hadislerinden istifade edilmiştir. Bununla birlikte şairin etkilendiği çok açık olan tasavvuf ile ilgili literatür taraması yapılmıştır.

Bu çalışma yapılırken tahlil ve şerh ile ilgili çalışmalar incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan ayetlerin meali, Elmalılı Hamdi Yazır tarafından hazırlanan "Kur'an-ı Kerim Meali" adlı eserden alınmıştır. Eserin künyesi kaynakçada belirtilmiştir.

Divan tahlili kategorize edilirken dikkat edilen bazı hususlar aşağıdaki gibidir:

1-Dört ana başlık ve bunların altında alt başlıklar oluşturuldu. Birinci bölümün (Din ve Tasavvuf) din kısmı, alt başlıkları amentü olarak bilinen itikadî esasların sıralamasına uygun bir biçimde sıralandı.

2- Peygamberler, risalet görevi veriliş sırasına göre sıralandı. Ancak Hz. Hızır ve Hz. Zülkarneyn'in peygamber mi yoksa veli mi oldukları kesin olmadığı için Hz. Peygamber'den hemen sonra "Peygamberliği İhtilaflı Olanlar" başlığıyla alfabetik sıraya göre incelendi.

3- Ahiret ile ilgili kavramlar, "ahir zaman" kavramıyla başlatılmış, sonrasında vuku buluş sırasına uygun sıralandı.

4- İbadet ile ilgili kavramlarda önce abdest, namaz ve oruç ele alındı; sonrasında belli bir zenginliğe erişmeyi gerektirdiği için zekât ve hac ele alındı; en son vacip/sünnet ibadet olması hasebiyle kurban konusu ele alındı.

Divan tahlili yapılırken, öncelikle tahliline yer verilecek kavramlar fişleme yoluyla tespit edildi; akabinde kavramlar hakkında kaynak kitaplardan bilgi toplandı. Sonrasında ilgili beyitlerle alakalı yorum yapıldı, transkribe edilmiş şekliyle beyitler yazıldı ve beyitlerin Türkçeye çevrilmiş hâlleri verildi.

Metin içi kaynak gösterme yönteminin (APA sistemi) kullanıldığı bu çalışmada, şiir alıntılarında sırasıyla önce kısaltmalı olarak şiirin nazım şekli (K./Mes.), sıra numarası (1,2) ve eğik çizgiden sonra beyit numarası (3,4) verildi.

MOLLA MEHMET DEMİRBAŞ

II.1. Hayatı

II.1.1. Adı ve Mahlası

Şairin adı Mehmet soyadı Demirbaş'tır. Şair, adını el yazması divanında yazmıştır (Ek-1).

Şairin kimliği olarak kabul edilen mahlas, hem halk şiirinde hem de divan şiirinde önemsenen mevzulardan biri olmuştur (Mahmut Gider, 2011, s. 13). Şairler bazen doğduğu yeri, bazen yaşadıkları yeri bazen de gerçek adlarını mahlas olarak kullanırlar (Varol, 2016, s. 20). Molla Mehmet Demirbaş divanda, "Mela," "Muhammed", "Mela Muhammed" ve "Mehmed" mahlaslarını kullanmıştır. En çok kullandığı mahlas ise **Mela** mahlasıdır (26 yerde Mela mahlasını kullanmıştır). 6 yerde ismini (**Mehmed)** mahlas olarak kullanmış, birer yerde ise **Muhammed** ve **Mela Muhammed** mahlaslarını kullanmıştır.

Mahlasını kullandığı örnek beyitler aşağıda verilmiştir.

Mela mahlasını kullandığı örnek beyit:

Ey **Mela** bes vaci beyti tu ḥezin u keder i
Ku bıbermı qay bi ma dar u beru deşt u çiya (K.14/28)

(Ey Molla, yeter (artık) söyleme! Beyitlerin hüzün ve keder içeriyor, yoksa dağ, ova, ağaçlar (her şey) bizim için ağlayacak.)

Muhemmed mahlasını kullandığı örnek beyit:

Bu beyti yazmış sizlere Muḥemmed düşmüş dizlere
Reḥmet oquyun bizlere ṭaşıp gitsin denizlere (Mes.2.6/45)

Mela Muhemmed mahlasını kullandığı örnek beyit:

Risale'i Nur qelbe ḍalmıştır
'Eceba kimdir bunu yazmışdır
Nirib köyünde ilham almışdır
Mela Muḥemmed ismi qalmışdır (Mr.2.4/24)

Mehmed mahlasını kullandığı örnek beyit:

Yı nizunaw ez extiyaru mı ferq kerdu ımṣar paru
Extiyarey şalaka bar u nefso duşmen tımu har u

Ma insun toxımi her i ‘ibret bıgi qewmi veri
Weliyuw serdar u serweri ağaw paşaw u rencberi
Meḥmed u feqir u zar u peşiman u tewbedar u
Tewbedarey ma ri kar u ‘efw u reḥmet ma ri var u
…. (Trc.2.7/6)

(O, yaşlı olduğumu bilmedi, bu sene (bilemedim) geçen sene farkettim; yaşlılık yüktür, düşman nefis hep azgındır. Biz insanlar toprağın tohumuyuz, eski kavimlerden örnek alın; veli, baş, önder, ağa, paşa ve çiftçiler (nerede?). Mehmed’im, fakir, inleyen, pişman ve tövbekârım; tövbekârlık bize fayda verir, af ve merhamet bize yağsın.)

II.1.2. Doğum Tarihi ve Yeri

Molla Mehmet Demirbaş, el yazması divanında doğum tarihini hem ana doğumu hem de nüfustaki doğum tarihi şeklinde yazmıştır. Ancak ana doğumu tarihi hakkında emin olmadığı için iki farklı tarih vermiştir. Bu bilgilere göre şair, 30.06.1935 (divanda 1936 da olabilir ibaresi mevcuttur) tarihinde Diyarbakır’ın Hani ilçesine bağlı Nêribê Ağan (Kuyular) beldesinde dünyaya geldi. Nüfusta doğum tarihi, 01.01.1942 olarak geçmektedir (Ek-1).

II.1. 3. Eğitimi

Doğduğu köyde başladığı medrese eğitimine Diyarbakır ve yöresinde devam etti; dönemin önde gelen medrese hocalarından, tefsir, fıkıh, hadis, siyer gibi dersler aldı. Dışardan bitirme sınavlarına giren şair, İlkokul diplomasını 24.08.1966 tarihinde aldı. Sonraki eğitim kademeleri için kayıt yaptıran şair, divanında verdiği bilgilere göre başka bir diploma almamıştır. 25.09.1960 tarihinde, doğduğu köyde fahrî imamlığa başladı. 15.09.1966 tarihinde imamlık kadrosu aldı (Ek-1). Bu tarihten sonra aralıksız kırk yedi yıl sürdürdüğü görevinden, 2007 yılında emekliye ayrıldı (Kayıntu, 2012, s. 329).

Şiirlerine bakılırsa medrese eğitimini iyi gördüğü ve kendisini yetiştirdiği anlaşılmaktadır. 5 vakit cemaatin önünde namaz kıldıran, namaz vakti dışında zamanını heba eden tiplerden olmadığı yazdığı şiirlerden rahatlıkla anlaşılacaktır. Divanın yazılmaya başlandığı dönem göz önünde bulundurulunca (1975 ve sonrası), ilmi önemseyen, kendini sürekli olarak yetiştiren, kız erkek ayırt etmeksizin herkesin okutulması gerektiğine inanan bilinçli bir kişi olduğu anlaşılmaktadır:

Felatay welatiw dini ma vaci bıdı wendış ha çê keynaw ha laci

Bixebeti şewew şunu nımaci dewru zora yen u şunu ax meki (K.8/63)

(Vatan ve dinin kurtuluşunu söyleyecek olursak ister kız olsun ister erkek olsun okutun; gece gündüz çalışın, namaz kılın; zor devirler gelir geçer, ah etmeyin.)

Şair, Müslümanların takip etmesi gereken temel kaynakları İslamî düşünceye uygun bir şekilde sıralar. Buna göre, öncelikle Kur'an ve sünnetin temel kaynaklar olduğunu, akabinde icma ve kıyasın geleceğini ifade ederek söz konusu kaynakların takip edilmesinin Müslümanlar için yeterli olacağını söyler. Bu da İslâm âlimi olduğunun göstergesidir:

Ḥeyati dunya ḥesas u kitab u sunnet eṣaṣ u
Ha çê icma' u qiyas u ma dıma şey ma ri baṣ u (Mes. 37/52, Mes.2/1/90)

(Dünya hayatı hassastır, kitap ve sünnet esastır, icma ve kıyas nerede, takip edersek bize yeterdir.)

Divanda şeyhleri genellikle toplumun önderleri, din için çalışan kişiler olmanın yanı sıra (Mes.2.1/108) isim vermeden genel bir ifadeyle tembelliklerinden şikâyetçi olduğu şeyhler de vardır (Mes.2.1/111). İlim ehli, irşad etme yönü olan şeyhlerin din ve millet için sağlam bir direk oldukları üzerinde duran şair; halkın onlardan istifade etmesi gerektiğine değinir. İlim ehlinin kıymetinin bilinmesini isteyen şair âlim duruşu sergilemektedir:

Şeyxi irşad u himmeti estunay din u mıllet i
Tımu wardi ruşi heti 'emru weş u bereket i (Mes.2.1/108)

(İrşad ve himmet ehli olan şeyhler din ve milletin direğidir; her zaman onların yanına oturmaya gidin, ömrünüz hoş ve bereketlenir.)

Zazaca divan türünde yazılmış, günümüze kadar tespit edilen en hacimli ve zengin içerikli telif eserlerden biri olarak bilim dünyasının ilgisine sunulmak üzere tezimize konu olan söz konusu çalışma, şairin henüz basılmamış eseridir. Şairin başka bir eseri tespit edilememiştir.

II.1.4. Tarikatı

"Tasavvufta tarikatın gereğine inanan Zaza âlim ve mutasavvıfların büyük çoğunluğu bölgede yaygın olan "Nakşibendîlik" tarikatına mensuptur. Onların bu tarikatı benimsemelerinde etkili olan bazı faktörler vardır: İlim ve medreseye önem vermesi", radikalizme kaçmayan ılımlı bir yaklaşımı benimsemesi bu faktörlerin

başında gelmektedir (Kayıntu, 2012, s. 330). Bölgedeki birçok âlim gibi fıkhî mezhep olarak Şafii olan Molla Mehmet Demirbaş, itikadî mezhep olarak Sünni/Eş'arî, tarikat olarak Nakşibendî'dir. Şair, Şafii mezhebine mensup olduğunu bir beyitte şu şekilde ifade etmiştir:

İmami Şafi'i vatu mu'min u İslumumi ma
Ma bızuni ferzi ma ri şeşti ḥebi ferżi ma (Mes.2/17)

(İmam Şafii: Ey mümin ve Müslümanlarımız! Bilelim ki, altmış farz, bize farz kılındı, demiş.)

Şair, Nakşibendî olduğunu ise beyitte şu şekilde ifade etmiştir:

Kelbi Şahi Neqşubend u ez ḥeta ha guni yu
Ez feqiru verberi tu şahi cewad u sexi yu (Mes.12/1)

(Şah-ı Nakşibend'in köpeğiyim, yaşadıkça sen cömert şahın kapısında bir fakirim.)

II.1.5. Vefatı

01.02.1955 tarihinde Ğezal Hanım ile evlenen Molla Mehmet Demirbaş, beş kız, iki erkek evlat sahibidir (Ek-2). Şair, 8 Kasım 2017 tarihinde doğduğu ve ömrünü geçirdiği yer olan Neribê Ağan'da vefat etmiştir. Mezarı Neribê Ağan'dadır. Vefat bilgisini verdiği kişiler için Allah rahmet etsin demeyi ihmal etmeyen şaire Allah rahmet etsin.

II.2. Edebî Kişiliği

Edebiyatçının ortaya koyduğu sanatsal kimliğe edebî kişilik denir. Edebî kişiliğin şekillenmesinde çeşitli faktörler vardır. Molla Mehmet Demirbaş'ın edebî kişiliğinin şekillenmesinde İslâm dini ve kültürü başta olmak üzere, şairin yaşadığı toplumun kültürü etkili olmuştur. Şairin edebî kişiliği hakkında fikir edinmemizi sağlayan bazı örnekleri el yazması divandan vermek edebî kişiliğinin anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu düşünceden hareketle bazı önemli hususlar şunlardır:

Zaza olduğunu ve Allah'ın tüm dilleri bilmesinden hareketle Zazaca şiir yazdığını ifade eden şair, herkesin ana diliyle bir şeyler yazması gerektiğine inanır:

Ez Zazaw Zazaki vunu Allah hemê ẓun ra ẓunu
De goştari ez şe vunu ereyyo roc şı awunu (Mes. 6/1)

(Zaza'yım, Zazaca söylüyorum, Allah tüm dilleri biliyor; haydi dinleyin ne söylüyorum, geç oldu, gün battı.)

Şair Zazaca şiir yazma nedeni olarak Zazaların cahil olmadığını göstermek olduğunu ifade eder:

Ma Zazaki vuni beytun u qali wa nivaci Zazay nezun u lal i
Şeyx u 'âlim u pili ma ey ḥali dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/1)

(Zazaca beyit ve sözler söylüyoruz, demesinler Zazalar dilsiz ve cahildirler; hâl ehli olan şeyh, âlim ve büyüklerimiz, dünya geçicidir; gelir ve geçer ne yapabiliriz ki?)

Şiir yazma sebebinin ne kimseyi methetmek ne bayramın güzelliklerini anlatmak ne de gurbetin çilelerini anlatmak olduğunu ifade eden şair, asıl gayenin hoş sohbet ve güzel şiir yazmak olduğu üzerinde durur.

Meqsedi ma weşfi nıbi niçê medḥi tu mela
Ğaye weşbu şi'r u beyt u qalu medḥi tu mela (K.21/36)

(Maksadımız senin vasıflarını ön plana çıkarıp methetmek değildir, gaye güzel beyit ve sözlerle şiir yazmaktır.)

Ğaye nê roşun u 'id u ez kewtu derdi ğurbeti
Labelê ma vatu weş bu beyt u şi'r u ṣoḥbeti (Mes.33/31)

(Gaye bayram değildir, gurbetin derdine düştüm; fakat hoş sohbet olsun diye beyitlerle şiir yazdık.)

Şair, Zazaca şiir yazmanın tek başına yeterli olmayacağını dile getirir. Yazmanın dert keder verdiğini,

Mela tu beytay xu Zazaki vata tı mevaci ina kesb u xebat a
Pêru qehr u lumeyu vati vata ax u of u kul u derd u ma se ki (K.13/32)

(Molla beyitlerini Zazaca söylemişsin, demeyesin bu kazançlı bir çalışmadır; söylediklerinin hepsi dert ve kahırdır, ah, of, dert ve kederdir ne yapabiliriz?)

Malum olduğu üzere Müslüman insan, başladığı her işe besmele ile başlar. "Hz. Peygamber'den her türlü işe besmele ile başlamanın faziletine dair nakledilen pek çok rivayet vardır. Bu rivayetlerden en meşhur olanı, besmele ile başlamayan her işin sonu kesiktir." (Aktaran Can, 2012, s. 57) şeklindeki hadistir. Medrese tahsili görmüş, imamlık yapmış olan şairin şiirlerini İslâmî kültürün etkisinde yazması kaçınılmazdır. Zaten divanın büyük bir kısmı İslâmî kültürün ona kaynak olduğunu göstermektedir.

Şair, "Bismillah" ile başladığı divanına hamdüsena ile devam etmiştir. Kur'an'ın girişindeki Fatiha suresini akla getiren bu ilk beyit, İslâmî kültürün şairin her zerresine işlendiğinin bir göstergesidir. Divanın hem birinci şiiri (Ek-3) hem de ikinci şiiri (Ek-4) besmele ile başlar. Her iki şiirin ilgili mısraları Ehmedê Xasi'nin mevlidinde kullandığı ilk iki beyitine benzerdir. Buradan hareketle şairin, Ehmedê Xasi'nin mevlidini okuduğu ve iktibas yaptığı söylenebilir:

Ehmedê Xasi'nin Beyitleri:

Ez bi bismillahi ibtida kena
Razık-ı 'aman u hasan pya kena

Rabbi hamd u şukri ancah tori bi
Kibr u medh fahri pir u tori bi (Özer, 2016, s. 33)

Molla Mehmet Demirbaş'ın beyitleri:

Ma bi bismillahi dest pêkeni her çi ra veri
Ḥemd u sena qay Allah ri ma bi 'ebd u rehberi (Mes.2/1)

(Her şeyden önce besmeleyle başlarız, hamd ve sena Allah'a olsun; biz kul ve rehber olduk.)

Demirbaş, yoğun bir şekilde kendinden önceki dönemlerde yaşayan Ehmedê Xani ve Melayê Cizîrî'yi çığır açanlar olarak görmüş ve onların etkisinde kalmıştır (Kayıntu, 2012, s. 330-331). Söz konusu şairleri güçlü figür olarak gördüğü için de beğendiği kişilerde benzetilen olarak kullanmıştır:

Şehid u seyday ẓemun i hezey Cezerîy u Xani
Her weki şêri cihan i Şeyx Se'idi pişuwa yi (Kt. 52/63)

(Şehit ve zamanın seydasıydı, Cezeri ve Xani gibiydi; tıpkı cihanın aslanı gibiydi, Şeyh Said önderdi.)

Şair, ilahî ve mecazi olmak üzere iki tür aşk olduğunu, herkesin aşkına razı geldiğinden beyitte şu şekilde ifade eder:

'Aşıqi pêru bi 'eşqi xu razi deḥbi 'eşqi, 'eşqi ḥeqqew mecazi
Tım ha vuni hezey qulunkuw qazi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/2)

(Âşıkların hepsi aşklarına razı olmuşlar, iki aşk vardır: ilahî ve mecazi aşk. (Âşıklar) turna misali aşklarını ifade eder; dünya geçicidir, gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

Şair, ilmihâl bilgilerini, imanın ve İslâm'ın şartlarını manzum ve oldukça sade bir tarzda kaleme almıştır. Demirbaş; yakından tanıdığı, içinde doğup büyüdüğü, 47 yıl boyunca din görevlisi olarak görev yaptığı toplumun temel dinî ihtiyaçlarını tespit etmiş ve özellikle de günlük hayatta en fazla karşılaşma ihtimali olan konulara yer vermiştir. Bunun dışında kalan ayrıntı olarak nitelenebilen, uzmanlık gerektiren ve bir şiirin sınırlarını aşan geniş ve tartışmalı konulardan uzak durmayı tercih etmiştir. Şair, sanatsal kaygılarla hareket etmek yerine halkın ve toplumun gerçek sorunlarıyla meşgul olmuş, nazarî bilgiler yerine "amelî" ve günlük hayatlarında kolayca uygulanabilen bilgiler vermek suretiyle insanları bilinçlendirmeye gayret sarf etmiştir (Kayıntu, 2012, s. 335). Divanın 2. şiiri olan "Ma Beḫşı Keni Şeşti Ḥeb Ferżi ki Ma ri Ferżi" şiirinde olduğu gibi sadeliği görmek mümkündür.

"İpliğe dizilen inci dizisi" anlamında, iç kafiyeye sahip olan gazel ve kasidelerin bir beyitinden bir dörtlüğün çıktığı şiirlere musammat şiir (İpekten, 2018, s. 85) denir. Musammat şiir özelliği, neredeyse divanın tamamında hâkimdir. Bu, şairin önemli özelliklerinden biridir:

Şiirin beyit hâlindeki şekli:

Bı bismillah dest pêkeni ma vuni/ ma insun i ini weqt u zemuni
Rebi ḥemd u şukur tu ri ma zuni /ma nivuni dunya fani ma şuni (Mes.1/1)

Şiirin dörtlük hâlindeki şekli:

Bı bismillah dest pêkeni ma vuni
Ma insun i ini weqt u zemuni
Rebi ḥemd u şukur tu ri ma zuni
Ma nivuni dunya fani ma şuni

(Besmeleyle başlayıp söyleriz, bu zamanın insanlarıyız. Hamd ve şükür Rab içindir, biliriz; demeyiz dünya fanidir ve gideceğiz.)

Şair, iman esasları gibi dinî konuları ele aldığı şiirlerinde bazı kelimeleri bazı yerlerde Zazaca bazı yerlerde de aynı kelimenin Arapça aslını kullanmıştır. Toplumun çoğu tarafından bilinen Arapça kelimenin kullanımı ile birlikte toplumun birçok

kesimi tarafından unutulmaya yüz tutmuş Zazaca kelimeyi de kullanması Zazaca kelimelerin hafızalardaki yerini sağlamlaştırma amaçlanmıştır. Örneğin; Allah'a iman etmek hem Zazaca kullanımı "**bawer bık**", hem de Arapça aslına uygun kullanımı "**imu** ard" şeklinde kullanılmıştır:

Bawer bıki kullanımı:

Yeyi dıma rukni imun i, rukni imuni şeş i
Yew bawer bıki Allah est u waḥid u numey weş i (Mes.2/22)

(Ondan sonra imanın şartlarıdır, imanın şartı altıdır. Bir: Güzel sıfatları olan Allah'ın varlığına ve birliğine inanmaktır.)

İmu ard kullanımı:

Ma imu ardu rusuli hem beşir u qaṣid i
Rukni punci ku haşir bi ha çê rind u fasidi (Mes.2/24)

(Resullerin müjdeleyici ve elçi olduklarına iman ettik; beşinci şart da haşir idi, hani nerede iyiler ve fesatçılar?)

Şair bazı yerlerde de Arapça kelime (mevt) ile Zazaca kelimeyi (merg) ikileme olacak şekilde kullanmıştır:

Dunyaw ğafil bihewayu **merg u mewt** fermuni ma yu
Persi ma derzin u la yu dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/66)

(Dünya ve gaflet hayatı biter, ölüm bizim için kaçınılmaz sondur; iğneden ipliğe her şeyi soracaklar, dünya sen bizi aldattın.)

Şair, toplumsal mevzularda, nefsi terbiye etme, dünyanın süslü oluşuna aldanma gibi mevzularda eleştiride bulunurken "biz"li ifadeyi kullanarak aslında eleştiriye kendimi de dâhil ediyorum, öncelikle kendi nefsime söylüyorum mesajını vermektedir. Divandaki 35 ve 36. şiirlerinde beyitlerin başında genellikle işlenen günahlar, beyitlerin ikinci mısrasında da "…dunya tu ma xapinayu" tekrarıyla dünyaya aldananlar içine nefsini de dâhil etmektedir (Ek-5).

Şair, hem din adamı olması hasebiyle hem de içinde doğup büyüdüğü kültürün etkisiyle yaşlıların rahmet vesilesi olduğunu düşünür. Ancak günümüz insanının bu bilinçte olmadığını, yaşlıların kıymetinin bilinmediğini ısrarla vurgular. Kıymet

bilmeyen insanları da, birer yaşlı adayı olduklarını düşünemeyecek kadar cahil olarak nitelemektedir:

May u pi ma bi extiyar u feqiri çew nivunu xu ma seye nabi piri
Pili ri ḥurmet çiniku z̲elili, şiniku şefqet nidiw bi rezili (Mes.1/13)

(Anne ve babamız yaşlanmış ve fakirleşmiş, kimse demiyor biz de onlar gibi yaşlanacağız; büyüğe saygı yoktur, şefkat görmemiş küçükler ise rezil olmuşlar.)

II.3. Divan Hakkında Yapılan Çalışmalar

Teze konu olan divan, daha önce parça halinde çalışılmıştır. Öncelikle, el yazması divanda 8. şiir olarak yer alan "Yew Derd Yenu Yew Derd Şunu" şiiri Malmîsanij tarafından bant kaydından alınıp 2006 yılında Vate dergisi 26. sayısında yayımlanmıştır (Zilan, 2017, s. 49). Halihazırda ise şairin seslendirdiği bazı şirleri (5 şiir) internet ortamında paylaşılmıştır. Bu kayıtta dikkat çeken husus; söz konusu paylaşımın alıntılanması ve çoğaltılmasında herhangi bir sakınca olmadığı ifade edilerek başlanmasıdır (www.facebook.com/, 2020).

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kayıntu ve Öğretim Görevlisi Hatip Erdoğmuş tarafından yapılan çalışmalarda şairin soyadı Demirtaş olarak geçmektedir. El yazması divandaki şairin verdiği bilgiye göre ise soyadı Demirbaş olarak geçmektedir (Ek-1). Divan hakkında yapılan çalışmalar alt başlığı ile aşağıda verilen bilgilerde söz konusu çalışmayı yapan akademisyenlerin çalışmalarında şairin soyadını yazdıkları şekliyle verilmiştir.

II.3.1. Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kayıntu Tarafından Yapılan Çalışma

Kitaplığında el yazması divanın fotokopisinin bulunduğu Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kayıntu, yüksek lisans öğrencileri ile işlediği derslerde divanın bir kısmını transkribe edip yorumlamıştır. Akabinde 2012 yılında Bingöl Üniversitesi bünyesinde yapılan II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü sempozyumunda Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kayıntu tarafından bildiri olarak sunulmuştur. "Molla Mehmet Demirtaş'ın Zazaca Divanı" başlıklı bildiride divanın tanıtımı yapılmış, divan şairi Molla Mehmet Demirbaş'ın kısaca hayatına değinilmiş; Nakşibendî tarikatına mensup olduğu divandan örneklerle verilmiştir. "Toplum ve tarih" başlığı altında Kürtlerin eskiden beri var oldukları, hüner sahibi asil bir millet oldukları divandan örnek beyitler verilerek anlatılmıştır. "Vatan" başlığı altında ise şairin vatanperver olduğu ve bunun kaynağının da din olduğu üzerinde durulmuştur. "Molla Mehmet Demirtaş ve Ehmedê

Xani: İslâm akidesi ve ibadetler" başlığı altında şairin din ve dil açısından yaptıklarının Ehmedê Xani'nin yaptıklarıyla aynı olduğuna değinilmiştir. "Tasavvufta aşk" başlığı altında yaratılışın aşk ile başladığına değinen yazar, divanda ilahî aşk ile ilgili beyitleri örnek olarak verir. "Edebiyatta gül ve bülbül" başlığıyla aşkı anlatmaya devam eden yazar, divandaki bülbül şiirinin bir kısmını da dinleyici/okuyucuların beğenisine sunar. "Peygamber Efendimiz (a.s.)" alt başlığıyla, Hz. Peygamber'i karşılayan bir çok sembol olmakla birlikte söz konusu semboller içinden en çok gül sembolüyle karşılandığını ifade eder (Kayıntu, 2012, s. 329-345).

Ayrıca Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kayıntu divanı genel olarak şöyle değerlendirmiştir:

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde "divanın" İslâmî edebiyat kültür eseri niteliğinde olduğu görülür. Bu divan, Kur'an ve sünnet kaynaklı olmanın yanı sıra; kültürel değerler, tarihî miras ve formları da kapsamaktadır. "Dünya görüşü, hayat ve varlık anlayışı, sanata yüklediği anlam, edebî eserden beklentiler" gibi temel konular da bu eserin karakterini belirleyen niteliklerdir. Bu açıdan İslâm kültürünün hâkim olduğu bir bölgede dünyaya gelen Molla Mehmet Demirbaş'ın yetiştiği devrede, İslâmî ve Zaza-Kürt kültürünün birçok şair ve ilim ehli üzerindeki tesiri barizdir. Bazılarında sathi olan bu tesir, bazılarında ise derin izlerle kendini gösterir. Şiirlerde; milletini, kültürünü ve dinini daima hatırlayan; bu meyanda da eskiyi ve yeniyi his ve ifadesiyle meczeden bir şair portresi çizdiği görülmektedir. Onun şiiri, hakikat ve hayalin karıştığı gidiş yolu içinde milli ve dinî duygu ile birleşmektedir. İslâmî konuları bu hususta sahip olduğu kültür sayesinde, gereğince sıralayıp işleyebilmiştir. Molla Mehmet Demirbaş, vatanın her parçasına ve milletinin fertlerine karşı duyduğu içten sevginin ve Zaza kültürüne vakıf oluşu sayesinde de, Zaza toplumunu ve onların yaşadığı yöreleri tam anlamıyla tanıtabilmiş, vatan ve vatandaşı kendi öz benliği ile kaynaştırmıştır (Kayıntu, 2012, s. 330).

II.3.2. Öğretim Görevlisi Hatip Erdoğmuş Tarafından Yapılan Çalışmalar

Divan ile ilgili iki makale çalışması da Öğretim Görevlisi Hatip Erdoğmuş'a aittir. İlk çalışması 2014 yılında "Molla Mehmet Demirtaş ve Melayê Cizîrî'de Naat" başlığıyla Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanır. Söz konusu makalede, Melayê Cizîrî ve Molla Mehmet Demirbaş'ın hayatına kısaca değinen yazar, "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım." kudsî hadise atıf yapan

şairlerin örnek beyitlerini verir. Akabinde her iki şairin Hz. Peygamber ile ilgili yazdıklarını karşılaştırmalı şekilde örnek beyitler üzerinden çeviri ve yorumuyla birlikte verir (Erdoğmuş, 2014, s. 187-195).

Öğretim Görevlisi Hatip Erdoğmuş'un ikinci makale çalışması ise 2015 yılında, "Molla Mehmet Demirtaş ve Ehmedê Xani'de Aşk" başlığıyla Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanır. Söz konusu makalede, aşk ve sevgi karşılaştırması yapan yazar aşkı sevginin bir üst basamağı olarak ve sevginin aşırı tezahürü olduğu şeklinde ifade edildiğinden bahsederek giriş yapar. "Ehmedê Xani ve Molla Mehmet Demirtaş" başlığıyla iki şairin hayatına kısaca değinir. "Ehmedê Xani ve Molla Mehmet Demirtaş'ta aşk" başlığı altında her iki şairin de aşkı, ilahî ve mecazi olarak ikiye ayırdığına değinerek örnek beyitleri çeviri ve yorumlarıyla birlikte verir (Erdoğmuş, 2015, s. 147-156).

II.4. Divanı

Molla Mehmet Demirbaş'ın "divan" adını verdiği eseri dışında başka bir eseri tespit edilememiştir. Söz konusu eserin teksir edilip ciltlenmiş hâli, Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kayıntu'nun kitaplığında olup; Arap alfabesi ile yazılmış el yazması şeklindedir.

II.4.1. Divan Bilgisi

Şairin divanı gayr-ı müretteb bir divandır. Müretteb divanlarda ilk bölümde kasideler yer alırken, şairin divanı mesnevi nazım şekliyle başlamıştır.

Bazı divanlarda şairler şiirlere geçmeden önce dibace yazar. Tezimize konu olan divanın ise dibacesi yoktur.

Arap alfabesiyle yazılan şiirler kaside-1,2,3…şeklinde sıralanmış ve A4 kağıdına yazılmıştır.

Divan fihrist ile başlamış. 39 şiir başlığı sayfa numarası yazılarak (Arap rakamı ile) verilmiştir. İçindekiler kısmının 2. sayfasında Mela Nuh'a Yazdeği Dua'i başlığıyla bir beyit yazılmıştır (Ek-6, Ek-7).

Divanın içindekiler sayfasından sonra Ruma Rakami (Roma Rakamları) başlığıyla 1000'e kadar Roma rakamları yazılmıştır (Ek-8).

Birinci şiirden önceki sayfada Salih Bey Beyti başlığıyla Hanili Salih Bey'in 6 beyitlik şiiri (şiirin altında Ziya Paşa ismi yazılmıştır), akabinde Ziya Paşa'nın bir beyti yazılmıştır (Ek-9).

Sonrasında ise şairin ilk şiiri yer alır (Ek-3).

Numaralandırılması şair tarafından yapılan divanda bazı numarasız sayfalar ve numarası atlanan sayfalar mevcuttur. Buna göre;

6. sayfada 1.şiirin bitiminden sonra şiir başlığıyla Ahmet Hamidini Aksekini'den alıntı Arapça bir şiir yer almaktadır (Ek-10).

24. sayfada Tele'el Bedru Aleyna şiiri başlıksız ve aynı sayfada Aşık Yunus başlıklı bir şiir yer almaktadır (Ek-11).

123. sayfada *Şi'irê Resul---Resulün Şiiri* başlıklı alıntı bir şiirin iki dörtlüğüne yer verilmiştir (Ek-12).

Şi'irê Resul---Resulün Şiiri

Getirdiler ḥulleyi giy Muḥammed dediler

Giymezem Cebra'il ümmetim giymeyince
Getirdiler kewŝeri iç Muḥammed dediler
İçmezem Cebra'il ümmetim içmeyince

Getirdiler ṣıratı geç Muḥammed dediler
Geçmezem Cebra'il ümmetim geçmeyince
Getirdiler cenneti gir Muḥammed dediler
Girmezem Cebra'il ümmetim girmeyince

163. sayfada 35. şiirin devamı niteliğinde olan 36. şiire başlık konulmamış; 36. şiir (Qeside-36) olarak yazılmıştır (Ek-5).

171. sayfada 1. beyitten sonra Türkçe 2 mısra yer almaktadır (Ek-13):

Ördek olsam göle girsem mecnun olsam çöle gitsem
Yolcu olsam yola gitsem derdim dükenmez dükenmez

184. sayfada şiire dahil olmayan, şiir başlığından önce aşağıdaki Türkü sözü yer alır (Ek-14).

Erisin dağların karı

gitsin ‘ömrümün baḥarı

Ecel kapımı çalmadan

Gel görem ‘ömrımın warı

244. sayfadan sonra numarasız sayfalar yer alır. Şair bazı olayların tarihlerini verir, şecere bilgisi verir, bir de başlıksız şiir yer alır (Ek-1,15,16).

244. sayfadan sonra numarasız sayfalarda Yavuz Sultan Selim’e ait bir beyit ile Necip Fazıl Kısakürek’e ait (Kısakürek, 2006, s. 153) bir beyit yer alır (Ek-17).

Feqirın ahı indirir taḥtında şahı
Padişahı ‘alem olmaq bir kuru de‘wa imiş
Bir weliye bağlı olmaq cümleden e‘la imiş

Ölüm güzel şey budur perde ardından xeber
Hiç güzel olmasaydı ölür müy dü pêğember

244. sayfadan sonra numarasız sayfalarda Arapça iki beyit yer almaktadır (Ek-18).

244. sayfadan sonra divanın ikinci bölümüne geçilmiş ve 1. sayfadan başlatılmıştır (Ek-19).

İkinci kısmın 20. sayfasından sonra tekrardan 13. sayfadan başlanmış (Ek-20).

Numaralı ilk sayfada Kaside-1 ve Hez Qesidetül Zazawi başlığıyla mesnevi nazım şekliyle ilk şiir yazılmıştır (Ek-3). Sonraki şiirler de sırasıyla numaralandırılmıştır.

Molla Mehmet Demirbaş divanı, altmış altı (66) kaside (Yazılanların hepsi divan edebiyatı nazım şekli olan kaside değildir. Kaside dışındakiler de Doğu kültüründe dinî içerikli şiirlere kaside denildiği için bu ad ile adlandırılmıştır) ve üç yüz on bir (311) sayfadan meydana gelmektedir. Dinî ağırlıklı olmak üzere, sosyal, kültürel, tarihî ve güncel konuları içeren Zazaca divan, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım elli altı kaside ve iki yüz kırk dört (244) sayfadan oluşmaktadır. Daha kısa olan ikinci kısım ise on (10) kaside, altmış yedi (67) sayfadan ibarettir.

Divanda beyitlerle yazılmış 54 şiir (2569 beyit), üçlüklerle yazılmış 2 şiir (46 üçlük), dörtlüklerle yazılmış 6 şiir (166 dörtlük), altılık olarak yazılmış 1 şiir (26

altılık), yedilik olarak yazılmış 1 şiir (15 yedilik), sekizlik olarak yazılmış 2 şiir (52 sekizlik) bulunmaktadır.

Şiirlerin 60 tanesi Zazaca, 3'ü Kürtçe, 3'ü Türkçe olarak yazılmıştır. Divanın çeşitli yerlerine serpiştirilmiş Türkçe ve Arapça beyitler de yer almaktadır (Ek-9,10,11,12,13,17,18).

II.4.2. Memduhları

Molla Mehmet Demirbaş'ın Memduhları, genellikle haksızlığa uğradığına inandığı veya dinî açıdan çok beğendiği kişilerdir. Kimseden maddî anlamda herhangi bir menfaat beklemediği için de devlet büyükleri, mevki makam sahiplerine methiyeler yazmamıştır. Memduhlarla ilgili bilgi ve yorumlar peygamberler, bazı mutasavvıf ve âlimler ile toplum başlığı altında verildiği için burada sadece isimleri yazılacaktır. Ayrıca şairin övdüğü kişilerden sadece hakkında şiir yazılanlar ağağıya alınmıştır. Divanda övülen kişiler şunlardır:

Hz. Ali (1. Bölümde yer verilmiştir.)

Hz. Hüseyin (2. Bölümde yer verilmiştir.)

Hz. Peygamber (1. Bölümde yer verilmiştir.)

Hz. Yakup (1. Bölümde yer verilmiştir.)

Hz. Yusuf (a.s.) (1. Bölümde yer verilmiştir.)

Molla Yusuf (2. Bölümde yer verilmiştir.)

Said Nursi (1. Bölümde yer verilmiştir.)

Şah-ı Nakşıbend (1. Bölümde yer verilmiştir.)

Şeyh Fettah (1. Bölümde yer verilmiştir.)

Şeyh Said (1. Bölümde yer verilmiştir.)

II.4.3. Divanın Biçim Özellikleri

II.4.3.1. Nazım Şekilleri

Nazım şekli olarak; 22 tanesi mesnevi, 7'si kaside, 1'i terci-i bend, 6'sı murabba, 18'i kıta, 1'i müseddes, 1'i müselles, 1'i müsemmen, 5'i nazm, 4'ü ise serbest nazım şekliyle yazılmıştır. Nazım şekilleri hakkında kaynak kitaplardan kısa bilgi verildikten

sonra her nazım şekliyle ilgili divandan bir şiir örnek olarak verilmiştir. Nazım şeklini tespit etmek amacıyla yapıldığı için beyitlerin Türkçe çevirileri verilmemiştir.

Nazım Şekilleri	Nazım Şekilleri Sayısı	Toplam Mısra Sayısı
Kaside	7	516
Kıta	18	1640
Mesnevi	22	2400
Murabba	6	664
Müseddes	1	156
Müselles	1	45
Müsemmen	1	96
Nazm	5	430
Serbest	4	550
Terci-i Bend	1	48
Toplam	66	6961

II.4.3.1.1. Beyitlerden Oluşan Nazım Şekilleri

II.4.3.1.1.1. Kaside

Bir şeye niyet etmek, bir şeye yaklaşmak anlamında Arapça bir sözcük olan kaside, "kasada" kökünden gelmiştir. Kasidenin ilk beyti kendi arasında kafiyeli, diğer beyitlerin ikinci mısrası ilk beytin ikinci mısrasıyla kafiyelidir (aa xa xa) . İlk beytine matla, son beytine makta denilen kasidenin en güzel beytine ise "şah beyt" veya "beytü'l kasîd" denir. Mahlasın kullanıldığı beyte "taç beyt" denir. Şairler bazen makta beytinde, bazen makta beytinden bir önceki beyitte, bazen de makta beytinden birkaç beyit öncesinde mahlaslarını kullanırlar. Kasideler konularına göre adlandırılır. Tanrı'nın birliğini anlatanlara tevhîd, günahların bağışlanması için Tanrı'ya yakarmayı işleyen kasidelere münacat; Hz. Peygamber ve dört halife için yazılanlara na't; devlet büyüklerini övmek için yazılanlara medhiyye; tahta oturan padişahın tahta oturuşunu kutlamak için yazılanlara cülûsiyye; birini kötülemek, bir toplumu eleştirmek için yazılanlara ise hicviyye denir (İpekten, 2018, s. 40-41).

"Beytay Ğurbetiw Ṿewri" başlıklı divanın on dördüncü şiiri kaside nazım şekliyle (aa xa xa) yazılmıştır. Yirmi dokuz beyitten oluşan şiirin birinci, ikinci ve mahlasın geçtiği yirmi sekizinci beyti aşağıda verilmiştir:

Ez ḥezin u duri destu ğurbet dı mendı tenya a
Nê heval u qaṣid u nê mektub u nê hivi ya a (K.14/1)

Ey mela bes vaci beyti tu ḥezin u keder i x
Ku bıbermı qay bi ma dar u beru deşt u çiya a (K.14/28)

Ya Rebi tı reḥmı ma ki qay resuli ekremi x
‘Afyet u ‘afu tı bı di dunyaw axret dı piya a (K.14/29)

II.4.3.1.1.2. Kıt‘a

Sözlükte “parça” anlamında kullanılan kıt‘a; matla beyti olmayan, xa xa biçiminde kafiyelenen nazım şeklidir. Felsefî ve tasavvufi fikirden bir kişiyi övme ve yermeye kadar farklı konularda yazılabilir. Hemen hemen her şairin divanında kıt‘a nazım şekli yer alır. Kıt‘alarda mahlasın bulunmayışı genel bir kaide olmakla birlikte, özellikle beyit sayısı çok olan kıt‘alarda şairler genellikle mahlaslarını kullanmıştır (İpekten, 2018, s. 53-54).

Beytay Bılbıli” başlıklı divanın on beşinci şiiri kıt‘a nazım şekliyle yazılmıştır (xa xa). Yetmiş sekiz beyitten oluşan şiirin birinci ve ikinci beyti aşağıda verilmiştir:

Bılbıl qey derdi tu est u tı uneni benu mestu x
Gulay tu ha şari destu de mebermi bılbıl bılbıl a (Kt.15/1)

Bılbıl ‘eşqi tu yew gul a ‘eşli guli tım yew vıl a x
Pulusiya ha melul a de mebermi bılbıl bılbıl a (Kt.15/2)

II.4.3.1.1.3. Mesnevi

Arapça bir kelime olan mesnevi, “ikişer, ikişerlik” demektir. Her beyti kendi arasında kafiyeli olan (aa bb cc) nazım şeklidir. Her beytin kendi arasında kafiyeli oluşu, mesnevi nazım şekliyle beyit sayısı fazla şiirlerin yazılmasını sağlamıştır. Öğretici, dinî ve ahlaki konuların mesnevi nazım şekliyle işlenmeleri; uzun aşk hikâyelerinin ve destanların bu nazım şekliyle yazılmaları da bundandır (İpekten, 2018, s. 61-62).

Fihrist kısmında “Bı Bismillah Dest Pêkeni” olarak geçen, ancak iç sayfalarda “Heẕ Qeṣideti Zazawi” başlığıyla verilen (Ek-3, Ek-6)

divanın birinci şiiri mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Yetmiş dört beyitten oluşan şiirin birinci ve ikinci beyitleri aşağıda verilmiştir:

Bı bismillah dest pêkeni ma vuni ma insun i ini weqt u zemuni a
Rebi ḥemd u şukur tu ri ma zuni ma nivuni dunya fani ma şuni a
(Mes.1/1)

Çıqa İslum estu ehli imuni ceni carmid pêru tıdır ma zuni b
Allah vatu şıma bıray yewnun i ṣulḥ bıki derd u de'wuni İslumi b
(Mes.1/2)

II.4.3.1.1.4. Nazm

Sözlüklerde "dizmek, düzeltmek, ipliğe inci dizmek" anlamındaki nazm özel anlamıyla bir nazım şeklidir. Kafiyelenişi kaside, gazel nazım şekliyle aynıdır (aa xa). Mahlasın olmayışı yönüyle gazel ve kasideden farklı olan nazm, konusu ve diğer özellikleri yönüyle kıt'a nazım şekline benzer. "Çok az olmakla birlikte tüm mısraları kafiyeli olanları da bulunmaktadır (İpekten, 2018, s. 58-59).

"Fihrist kısmında "Beyta Derdım Est u" olarak geçen, ancak iç sayfalarda "Beytay Derdi" başlığıyla verilen divanın otuz sekizinci şiiri nazm nazım şekliyle yazılmıştır. İlk iki beyti kendi arasında diğer beyitlerin ilk mısrası bağımsız, ikinci mısrası ilk beytin ikinci mısrasıyla kafiyelidir (aa xa). Kırk iki beyitten oluşan şiirin birinci, ikinci ve yedinci beyitleri aşağıda verilmiştir:

Derdum ẓaf u ẓaf u ẓaf u hezey waruniw xunav u a
Dec u qehr u gumew kavu derdum ẓaf u ẓaf u ẓaf u a (N.38/1)

Derdım ẓaf u sey kuyun u sey mewcu pili beḥrun u x
Çı mıc u hewr u dumun u derdım ẓaf u ẓaf u ẓaf u a (N.38/2)

'Ebdey ma ri kar u işi ma bi sersem u bihişi x
Curm u guney ma bıvêşi cora derdım ẓaf u ẓaf u a (N.38/7)

II.4.3.1.1.2. Bendlerden Oluşan Nazım Şekilleri

II.4.3.1.1.2.1. Müselles

Üçer mısralık bendlerden oluşan divan şiiri nazım şekline müselles denir. Az kullanılan bir nazım şeklidir. Müselleslerde ilk bendin mısraları kendi arasında, diğer bendlerin ilk iki mısrası kendi arasında üçüncü mısrası ilk bend ile kafiyelidir (aaa bba cca). Bu şekilde kafiyelenen müselleslere müzdeviç müselles denir (Adak, 2015, s.

429). Divanda bir müsellese yer verilmiştir. Ancak kafiye düzeni (aab ccb ddb) şeklindedir.

"Fihrist kısmında "Meḥkemey Kubra ku Abu" olarak geçen, ancak iç sayfalarda Qeṣideyi Beytay Tewbe" başlığıyla verilen divanın kırk sekizinci şiiri müselles (üçlük) nazım şekliyle yazılmıştır. On beş üçlükten oluşan şiirin birinci ve ikinci üçlükleri aşağıda verilmiştir:

Meḥkemey kubra ku abu persu sual u cewabu	a	
Ḥelali dunya ḥesab u ḥerumi dunya 'ez̲ab u	a	
Ṿaci tewbe Allah Allah şefa'et ya resulallah	b	(Msl.48/1)
Derdi dunya bêḥesab u beri 'eybu ma ru abu	a	
Ḥesabu derzin u layu ma nê ifadew cewab u	a	
Ma ri tewbe Allah Allah şefa'et ya resulellah	b	(Msl.48/2)

II.4.3.1.1.2.2. Murabba

"Dört köşeli, dörtlü" demek olan murabba; vezni aynı olan dörder mısralık bendlerin birleşmesinden oluşan bir nazım şeklidir. İlk bendin mısraları kendi aralarında; diğer bendlerin ilk üç mısrası kendi aralarında, dördüncü mısraları ise ilk bend ile kafiyelidir (aaaa bbba). Her bendin mısraları kendi aralarında kafiyeli olan murabbalar (aaaa bbbb), ilk bendin birinci ve üçüncü mısraları kendi aralarında, ikinci ve dördüncü mısraları kendi aralarında; diğer bendlerin ilk üç mısrası kendi aralarında, dördüncü mısraları ise ilk bendin ikinci ve dördüncü mısralarıyla kafiyeli olanları da bulunmaktadır (aBaB cccB). Murabbanın konuları çok geniştir. "Övgü, yergi ve mersiyelerde; dinî ve öğretici konularda murabba şekli kullanılmıştır." (İpekten, 2018, s. 85-86).

"Ey Nefso Tı Çumey Dunya" başlıklı divanın elli beşinci şiiri murabba nazım şekliyle yazılmıştır. Her bendi kendi arasında kafiyeli olan (aaaa bbbb cccc) ve on yedi dörtlükten oluşan şiirin birinci ve ikinci dörtlüğü aşağıda verilmiştir:

Ey nefsu tı çumey dunya Allah çı xelqi tu kerdu	a	
Sey tu ẓaf i umey dunya çi dunya ra fehm nikerdu	a	
Indi insu umew dunya hemê pêru şiyu merdu	a	
Ti zi bımri ku tu persi tu xu çewa ḥedre kerdu	a	(Mr.55/1)

İnsu de xu bışinaṣni çumey dunya tı se keni b
Ḥeta tı xu nêşınaṣni tı Allah nêşınaṣneni b
Tı umey ki iman biyari tı ‘emelo ṣaliḥ keni b
Cinn u insan hemê pêru qay Allah ri ‘ebdey keni b

II.4.3.1.1.2.3. Müseddes

Altı mısralık bendlerden meydana gelen şiirlerdir. Müseddeslerin kafiye şekillenişi farklıdır. Son iki mısrasının kafiye şeması aynı olan müseddeslere mütekerrir müseddes denir (aaaaAA bbbbAA). Diğer musammatlarda olduğu gibi bir çok konuda müseddes yazılmış; ancak özellikle tasavvufi fikirler bu nazım şekliyle işlenmiştir. Divan şiirinde en çok kullanılan nazım şekillerinden biridir (İpekten, 2018, s. 104-105).

Divanda, bendlerin beşinci ve altıncı mısralarının kafiye şekillenişi aynı olan “Sebay Ni‘metun Qeṣide” başlıklı divanın on altıncı şiiri müseddes nazım şekliyle yazılmış ve mütekerrir müseddes özelliğini taşımaktadır. Bendlerin ilk dört beyti kendi arasında, son iki beyti kendi arasında kafiyeli (aaaaAA bbbbAA) olan ve yirmi altı altılıktan oluşan şiirin birinci, ikinci ve üçüncü altılıkları aşağıda verilmiştir:

Ey insuno ğafil ‘eṣli tu her a a
Qelbi tuyu ‘aṣi wışk u sey kera a
Tı bêhiş u sersem geyreni sera a
Ruḥ ku tu ra veciw ṭırmi tu her a a
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni A
Nê tı şukr u ḥemdu nê tı terseni A (Msd.16/1)

Ina dunya Allah qay ma vıraşta b
‘Erḍ u asmin ha çê çep u ha raşta b
Ma geyreni seru naşt u ha daşta b
Sebay imtiḥuni Allah vıraşta b
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni A
Nê tı şukr u ḥemdu nê tı terseni A (Msd.16/2)

Ey insu tı çılkay awew nuṭfe bi c
Be‘di ‘eleqew u goştu muḍxe bi c
Goşt ra katew suret ‘eẓay tu debi c

Ruḥ kotu tu pizey may dı ḥemle bi c
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni A
Nê tı şukr u ḥemd u nê tı terseni A (Msd.16/3)

II.4.3.1.1.2.4. Müsemmen

Vezni aynı olan sekiz mısralık bendlerden oluşan nazım şeklidir. Çok mısralı bendlerden oluştuğu için bendlerin sonlarındaki kafiyeler iki mısra üzerinde yapılmıştır. Özellikle mütekerrir müsemmenler (aaaaaaAA bbbbbbAA) terci-i bend ile karıştırılmıştır. Az kullanılan bir nazım şeklidir (İpekten, 2018, s. 110-111). Divanda kural dışılıklar olmakla birlikte bir müsemmen nazım şekli yer alır.

"Fihrist kısmında "Numey Allah Elifa Lami" olarak geçen, ancak iç sayfalarda "Beyti Zazawi" başlığıyla verilen divanın kırk ikinci şiiri müsemmen nazım şekliyle yazılmıştır. Her bendi sekiz mısradan oluşan ve toplamda on iki bend'ten meydana gelen şiirin birinci bendi aşağıda verilmiştir:

Numey Allah elif lam i hiyyu şerrey mebi xumi a
Rebb i mexluqatu 'ami war i Qur'anu kelami a
Şewew rocu ma bıbari vendi Allah ma ri kar i a
Guney ma ẓafi bi bari ma 'afuki tı qehhar i a
Nefs u şeyṭuni ma har i ẓalimi tımu inkar i a
Duşmeni ẓor u ğedar i aya Rebbi tı ğeffar i a
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey A
Ṿendi Allah vıstew gumey merg u ecel ḥetta numey A (Msm.42/1)

Guney ma sey peli dar i ma ru bi şalag u bari b
Ni ma ṭa'et u nê kar i aya Rebbi tı setar i b
Rari axreti dı rar i cennet u cehnem u nar i b
Ma karwun i ini rari hivi xalıqi cebbar i b
Ma kewti dewri kezzabi guney ma biw biḥesabi b
Beri 'eybun besu abi Rebbi ğefur u tewwab i b
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey A
Ṿendi Allah vıstew gumey merg u ecel ḥetta numey A (Msm.42/1)

II.4.3.1.1.2.5. Terci-i Bend

8-20 mısralık bendlerden oluşan nazım şeklidir. Vasıta beyitleri her bendin sonunda tekrar edilir; bu da terci-i bend ile terkib-i bend arasındaki en ayırt edici özelliktir. Terci-i bendlerin son bendinde şair mahlasını kullanır. En çok felekten ve devirden şikâyet olmak üzere değişik konularda terci-i bendler yazılmıştır. Genelde iki tür kafiye şekli (aa xa xa…vv bb xb xb vv), (aa aa aa…vv bb bb bb …vv) ile yazılır (İpekten, 2018, s. 120-121).

'Ölümü Ḥatırlatan Beyit" başlıklı şiir, divanın ikinci bölümünün yedinci şiiridir. Terci-i bend nazım şekliyle yazılmıştır. Altı bend'ten oluşan ve her bendi sekiz mısradan meydana gelen ve mahlasın kullanıldığı şiirin altıncı bendi aşağıda verilmiştir:

Yı nizunaw ez extiyaru mı ferq kerdu ımṣar paru	a	
Extiyarey şalaka bar u nefso duşmen tımu har u	a	
Ma insun toxımi her i 'ibret bıgi qewmi veri	b	
Weliyuw serdar u serweri ağaw paşaw u rencberi	b	
Meḥmedu feqir u zar u peşiman u tewbedar u	a	
Tewbedarey ma ri kar u 'efwu reḥmet ma ri var u	a	
Tu ṣeru bu tu ṣeru bu herew welı tu ṣeru bu	a	
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu rubu	a	(Trc.2.7/6)

II.4.3.2. Nazım Türleri

Edebiyatta ele alınıp işlenen konuya göre yapılan sınıflandırmalara tür denir. Aynı konu hem mensur olarak hem de manzum olarak işlenebilir. Divandaki belli başlı nazım türleri alt başlıklarıyla ele alınmıştır. Nazım türleri hakkında kısa bilgi verildikten sonra söz konusu nazım türüyle yazılan şiirlerden birer tane örnek olarak verilmiştir.

II.4.3.2.1. Bahariyye

Divan şiirinde bahar konulu manzumelere bahariyye denir. Baharın gelişi, güzelliği, manzarası; tabiatın değişimi ve insanı etkilemesi şairler tarafından tasvir edilir. Bahariyye farklı nazım biçimleriyle yazılabilen türlerdendir (Canım, 2020, s. 5).

Fihrist kısmında "Beytay 'Eşqi Weṣarin u Wexti Ṿılu" olarak geçen ancak iç sayfada "Beytay 'Eşqi" başlığı ile verilen divanın yedinci şiiri, mesnevi

nazım şekliyle yazılan bahariyye türünde bir şiirdir. Otuz dört beyitten oluşan şiirde şair, baharın güzelliklerinden bahseder. Bahariyye türünün özellikleriyle yazılan şiirin örnek beyitleri aşağıda Türkçe çevirileriyle birlikte verilmiştir:

Weṣṣar weş u wexti vıl u buy ha yena buyay gulu
Helm u nefesu weş yenu dar u beru ha çê vıl u (Mes.7/1)

(Yeşilliğin, çiçeklerin, gül kokularının olduğu bahar, güzel bir zamandır; onunla rahat bir nefes alınır.)

Weṣṣar dunya guni kenu imnu her çi xorti kenu
Naz u ni‘met meywew te‘am dunya ri ṣıfre rakenu (Mes.7/28)

(Bahar dünya canlandırır, yazın her şeyi genç kılar; dünyaya hoş nimet olan meyvelerle (donatılmış) sofra hazırlar.)

II.4.3.2.2. Hicviye

Bireyin, kurumların, adet ve geleneklerin; akla aykırı görülen yönlerini, kötü alışkanlıkların olumsuzluğunu düzeltmek niyetiyle bunlarla alay eden edebî bir türdür (Canım, 2020, s. 75).

“Beytay Siyaseti” başlıklı divanın ellinci şiiri, kıt‘a nazım şekliyle yazılan hicviye türünde bir şiirdir. Kırk altı beyitten oluşan şiir, Kürtçe yazılmıştır. Türkiye’de siyaset yapanların eleştirildiği şiirde şair, siyasetçilerin dürüst siyaset yapmalarından umudunun olmadığını söyleyerek karamsar bir tablo çizmektedir. Bunun düzelmesi için ise tek umudunun Allah olduğundan bahseder:

Ev çi ḥukmet ev çi mıllet ev çi dewlet u siyaset
Ev çi qanun u ‘edalet hivi li te şahi kerim (Kt.50/1)

(Ne hükümet, ne millet, ne devlet, ne siyaset, ne kanun ne de adalet; umut Kerim olan Allah’tır.)

Ne kesb a din u mılleti ne şuğla ḥeqq u dewleti
Ğaye quruş u reğbet i hivi li te şahi kerim (Kt.50/6)

(Kazançları din ve millet, uğraşları hak ve devlet için değildir; gayeleri para kazanmaktır, umut Kerim olan Allah’tır.)

II.4.3.2.3. Mersiye

Mersiye, Arapça "resa" kökünden gelir. Ölen birinin ardından onun iyiliklerini sayıp dökme, öleni hayırla yâdetme, ağıt yakma, ağıt söyleme anlamına gelir. Ölen kişinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek amacıyla kaleme alınan şiirlerdir. Ölen kişinin ahlâkî güzellikleri, yüce şahsiyeti, iyilikleri övgü dolu sözlerle dile getirilir. Böylece mersiye türü içinde bir methiye kısmına yer verilir. Tespit edilebildiği kadarıyla, insanoğlunun söylediği ilk tür olduğu kabul edilir (Canım, 2020, s. 162-163). İslâm dünyasında mersiye dendiğinde Kerbela'da şehid edilen Hz. Hüseyin için yazılan şiirler akla gelir.

Fihrist kısmında "Kerbela Huseyn" olarak geçen ancak iç sayfada "Qeṣidetul Kerbela" başlığı ile verilen divanın otuz ikinci şiiri, kıt'a nazım şekliyle yazılan mersiye türünde bir şiirdir. Otuz beyitten oluşan şiirde şair, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği günün, kıyametin kopuşunu andıran bir gün olduğu, Hz. Hüseyin'in şehit edilişinin her daim hatırda tutulması gerektiğini ifade ederek bundan duyduğu üzüntüyü dile getirir. Örnek beyitler Türkçe çevirileriyle birlikte aşağıda verilmiştir:

Kerbelaw u derd u de'wey kewtı mı fikr u xeyal
Nuşti mı beyt u qeṣidey pey bi derd u kederi (Kt.32/1)

(Kerbela aklıma düştüğünde kederleniyorum; beyit ve kasideleri bu dert ve kederle yazdım.)

Wextu ki darbu bırini seyyidu yeni xeyal
Gun u govdey mı veşenu adır u derbi kori (Kt.32/13)

(Seyyidin yediği darbeler aklıma gelince, kor ateşler içinde canım yanar gibi oluyorum.)

'Erḍ u asmin pêru bermay qay ṣerew re'si Ḥuseyn
Ḥesr u guni hewru tari va qıyumew meḥşeri (Kt.32/23)

(Hüseyin'in başı için (Hüseyin'in şehadeti için) yer ve gök ağladı; dökülen kan ve gözyaşı mahşer anını andırıyordu.)

II.4.3.2.4. Methiye

"Birini övme, birinin iyi özelliklerini sayma" anlamına gelen methiye, edebiyatta bir kimseyi övmek amacıyla yazılan manzum veya mensur eserlerdir. Methiyelerde Hz. Peygamber, dört büyük halife, din ve tarikat büyükleri ve devlet adamları övülür.

Taltif edilmek amacını taşımasının yanı sıra övülen kişiyi güzel hasletlere yönlendirme amacını da taşıyabilir (Canım, 2020, s. 141). Methiyeler çoğunlukla kaside nazım şekliyle yazılmakla birlikte diğer nazım şekilleriyle de yazılır.

Fihrist kısmında "Beytay Ḥeżret 'Eli" olarak geçen ancak iç sayfalarda "Qeṣideyi Ḥż 'Eli Reḍiyellahu 'Enhu" başlığıyla verilen divanın otuz dokuzuncu şiiri, murabba nazım şekliyle yazılan methiye türünde bir şiirdir. On bir beyitten oluşan şiirde şair; Hz. Ali'nin en çok bilinen özelliklerinden olan iyi bir at binicisi ve Zülfikâr kılıcının sahibi olduğu, küfür ehli müşriklerin daima ondan korktuğu, güçlü ve kuvvetli olduğundan bahseder. Methiye türünün özellikleriyle yazılan şiirin örnek beyitleri aşağıda Türkçe çevirileriyle birlikte verilmiştir:

Şehsuwar i Dulduli tı wari **seyfu** Ẕulfiqar
Datizaw ẓumay resuli şah i meḥbubi cebar
Daima tersayni tu ra muşrik u qewmi kufar
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar (Mr. 39/1)

(Sen, Düldül'ün binicisi Zülfikâr kılcının sahibisin, Allah'ın sevgili kulu Resul'ün amcasının oğlu ve damadısın; ehli küffar ve müşriklerin daima korktuğu Ali gibi kahraman Zülfikâr gibi kılıç yoktur.)

Ḥeyder u ebbul Ḥeseni hem Ḥuseyni Kerbela
Ṣewti ne'ray tu vecayni 'asiman 'erşi 'ala
Ẕulfiqari tu çetal u kafiri kerdi vıla
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar (Mr. 39/8)

(Hasan'ın babası Haydarsın, hem Kerbela'nın Hüseyinisin; sesin ve naran arş-ı alaya yükselirdi. Zülfikâr'ın çataldır, kâfirleri dağıttı; Ali gibi kahraman, Zülfikâr gibi kılıç bulunmaz.)

II.4.3.2.5. Münacat

Allah'a dua etme, niyazda bulunma, yalvarma anlamına gelir. Bu maksatlarla yazılan mensur ya da manzum yazılara "münacat" denir. Manzum münacatlar, genellikle kaside nazım şekliyle yazılmakla birlikte diğer nazım şekilleriyle de yazılmıştır. Şairlerin tevhid ve münacat nazım türünü aynı nazım şekli içinde birlikte işledikleri de görülmüştür (Canım, 2020, s. 211). Bu türde acziyetinin farkında olan şair, Allah'ın kudret ve azameti karşısında iki büklüm olur; mağfireti için yüce yaratıcıya yalvarır.

Fihrist kısmında "Reḥm Ma kı Allah Allah" olarak geçen ancak iç sayfalarda "Qeṣidetul Munacat" başlığıyla verilen divanın kırk yedinci şiiri, kıt'a nazım şekliyle yazılan münacat türünde bir şiirdir. Otuz yedi beyitten oluşan şiirde şair; rahmeti sonsuz olan Allah'tan affedilmeyi talep etmektedir. Allah'ın rahmetini talep ederken de tüm Müslümanlar için bunu talep eder. Münacat türünün özellikleriyle yazılan şiirin örnek beyitleri aşağıda Türkçe çevirileriyle birlikte verilmiştir:

Allah war i reḥma ẓafi reḥmeti tu sey **xunav** i
Ma ru var u vistew kavi reḥmı ma kı Allah Allah (Kt.47/1)

(Allah rahmeti çok olandır, senin rahmetin geniştir; her an ve her şartta bizlere yağsın, Allah'ım bize rahmet et.)

'Ebdu 'acız tu ṣe vatu, tu veru merg u mematu
War i reḥmı Rebbu zatu ma 'afuki Allah Allah (Kt.47/36)

(Aciz kul sen ne dedin? Önünde ölüm var. Rab, rahmet sahibi olandır; Allah'ım bizi affet.)

II.4.3.2.6. Naat

Bir kişiyi överek anlatma anlamına gelen naat; edebiyat terminoljisinde Hz. Peygamber'i övmek maksadıyla yazılan şiirlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber dışında dört halife için de naat yazılabilir. Naat ile başlayan divanlar olmakla birlikte, divanlarda naatler, tevhid ve münacatlardan sonra da gelebilir (Canım, 2020, s. 218-219). Naatlarda Hz. Peygamber'e duyulan saygı ve sevgi dile getirilir. Onun hayatı, hicreti, miracı, mücadele ve mucizeleri anlatılır. Naatin sonunda ise Hz. Peygamber'in şefaatine nail olma talebinde bulunarak, ona salât ve selam getirilir.

Fihrist kısmında "'Eşq-i Resul" olarak geçen ancak iç sayfalarda "Ina Beyt Mı Ṿata Qay 'Eşqi Muḥemmed" başlığıyla verilen divanın yirmi üçüncü şiiri, murabba nazım şekliyle yazılan naat türünde bir şiirdir. Altmış beş dörtlükten oluşan şiirde şair; Allah resulü Hz. Peygamber'e kurban olduğunu söyleyerek şiire başlar. Akabinde Hz. Peygamber'in doğumuyla birlikte mucizelerin gerçekleştiğini, Hz. Peygamber kırk yaşına geldiğinde Hira Mağarası'nda olduğu esnada kendisine vahyin geldiğinden bahseder. Naat türünün özellikleriyle yazılan şiirin örnek beyitleri aşağıda Türkçe çevirileriyle birlikte verilmiştir:

Bı qurban bı qurban resuli Rebbi
Bı qurban bı qurban Muḥemmed nebi
Bı qurban bu ez qay resuli Rebbi
Bı qurban bu tu ri Muḥemmed nebi (Mr.23/1)

(Allah resulüne kurban olayım, nebi olan Muhammed'e kurban olayım, Rabb'in resulüne kurban olayım, Muhammed nebiye kurban olayım.)

Tarixi ṣeru ez geyrawu mı di
Punsey u hewtay u yewi mewludi
Kisra dı ri cay estunu 'emudi
Mecusiw hewna şı adır u odi (Mr.23/1)

(Yıllarca araştırdım ve gördüm, [Hz. Peygamber] 571 yılında doğdu, Kisra'daki sarayın sütunları sarsıldı; Mecusilerin ateşi söndü.)

Ṣer u 'emri pêğemberi çewres i
Ḥira dı Cibrilu weḥyi de resi
Tı ra vatu "iqra" bi vengu ḥesi
Hidayet dekewtu qelb u nefesi (Mr.23/1)

(Peygamber kırk yaşına geldiğinde Hira Mağarası'nda iken Cebrail vahyi ulaştırdı, ona dedi ki seslice oku; kalbi ve nefesi hidayet buldu.)

II.4.3.2.7. Pendname

Farsçada "öğüt" anlamındaki "Pend" sözcüğü "name" ile birlikte kullanılınca "öğüt kitabı, nasihat risalesi, öğüt kitapçığı" anlamını taşır. İnsanlara öğüt vermek amacıyla yazılan manzum ve mensur eserlere pendname denir. İfade formu olarak mesnevi nazım şeklinin kullanıldığı pendnamelerin önemli özelliği, dinî, tasavvufi ve ahlaki-didaktik karaktere sahip olmasıdır. Mesnevi, kaside, gazel, terci-i bend nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır (Canım, 2020, s. 224-225).

'Ölümü Ḥatırlatan Beyit" başlıklı şiir, divanın ikinci bölümünün yedinci şiiridir. Terci-i bend nazım şekliyle yazılan pendname türünde bir şiirdir. Her bendi sekiz mısradan oluşan ve vasıta beytinin olduğu şiir, başlığı Türkçe olmakla birlikte Zazaca yazılmış bir şiirdir. Şair, sonu ölüm olan bu fani dünyadan sonra ilk durak olan mezara gidileceğini; bunun da kişiye başkalarının ölümüyle gösterildiğinden bahseder. Bu durumu gören insanların ibret alması gerektiğini ifade ederek okuyuculara öğüt verir.

Pendname türünün özellikleriyle yazılan şiirin örnek bendi aşağıda Türkçe çevirisiyle birlikte verilmiştir:

Tı ku bımri şey mezeru herew kerey ha tu ser u
‘Emeli tu ṭop tu ver u nê tu pacey nê tu ber u
Dewr u cirun sera şiyu eqrebay tu may u piyu
‘İbret bıgi merdı şiyu tı hema pawey ḥewiyyu
Kumir menda dunya zuray ‘erḍu rez u lemew keray
Kar u kesbew koşk u ṣaray mal u ewlad pêru heway
Tu ṣeru bu tu ṣeru bu herew welı tu ṣeru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu rub u (Trc.2.7/2)

(Şimdi umut bekleyen konu komşu, akraba, anne ve babanın gittiği yer olan; kapı ve bacası olmayan mezar denilen yere sen de ölüp gittiğinde üzerine toprak atılacak, amellerinle başbaşa kalacaksın; yalan dünya kime kalmış ki sana kalsın; kazançlar, köşk ve saraylar, mal, evlat hepsi boşuna; toz toprak üzerine dökülünce mülk ve servet olarak sadece bir kefenin olacak, bunu bil ve bundan ibret al.)

II.4.3.2.8. Tevhid

Allah’ın birliğini ve yüceliğini manzum ve mensur olarak ele alıp işleyen parçalara verilen isimdir. Genellikle kaside nazım şekliyle yazılmakla birlikte diğer nazım şekilleriyle de yazılabilir. Bu türde; Allah’ın büyüklüğü, sıfatları, sonsuz kudreti, eşi ve benzerinin olmayışı gibi özellikler anlatılır. Sanatkârın Allah’a duyduğu heyecanın tarifi ise imkânsızdır (Canım, 2020 s. 400-401). Allah’ın yüceliği karşısında acziyeti vurgulanan bir kul portresi çizilir.

Fihrist kısmında ‘Ṿaci Allah Allah Allah” olarak geçen ancak iç sayfalarda “Beḫ̲si Ẕ̲ıkri Zazaki Ma Ṿatu**”** başlığıyla verilen divanın beşinci şiiri, kıt‘a nazım şekliyle yazılan tevhid nazım türünde bir şiirdir. Elli dört beyitten oluşan şiirde şair; Allah’ın büyüklüğü, sıfatları, sonsuz kudreti, eşi ve benzerinin olmayışından bahseder. Tevhid nazım türünün özellikleriyle yazılan şiirin örnek beyitleri aşağıda Türkçe çevirileriyle birlikte verilmiştir:

Ṿaci Allah Allah est u mexluqat pêru yey dest u
‘Emri ma kerdo elestu vaci Allah bila ḥile (Kt.5/1)

(De ki Allah vardır, tüm mahlukat onun emrindedir; elestte bize ömür biçti, hilesiz olarak Allah de.)

Ṿaci Allah Allah yew u bêşerik u yo zudew u
Ma ḥemd bı ki roc u şewu ḥemd u s̱ena bila ḥile (Kt.5/2)

(De ki Allah tektir, ortağı yoktur ve doğmamıştır; gece gündüz samimi bir şekilde hamdüsenada bulunalım.)

II.4.3.3. Vezin

Edebiyatta üç tür vezin kullanılır. Divan şiirinde yaygın olarak aruz, halk şiirinde hece, modern şiirde ise herhangi bir ölçünün kullanılmadığı serbest vezinle şiirler yazılır. Divanda nazım şekilleri olarak divan edebiyatındaki nazım şekilleri kullanılmakla birlikte vezin olarak hece vezni ve serbest vezin kullanılmıştır. 2 şiir 10'lu, 6 şiir 11'li , 10 şiir 15'li, 38 şiir 16'lı, 1 şiir 20'li, 6 şiir 22'li hece ölçüsüyle yazılmış; 3 şiir ise serbest ölçüyle yazılmıştır. Aşağıdaki örneklerde vezinler beyitler üzerinde gösterilmiştir. Verilen örnek beyitlerde şairin kullandığı ekler ünsüz uyumuna sokulmamış, olduğu gibi verilmiştir.

5+5 durak, 10'lu hece ölçüsü ile yazılmış olan divanın ikinci kısmının beşinci şiirinin ilk dörtlüğü:

Uyan ğafiller / uykunız derin
Kanmış dünyaya / burakmaz elin
Ğeflet uykusu / evelden derin
Kafalar sersem / akıyor beyin (Mr.2.5/1)

4+4+3 durak, 11'li hece ölçüsü ile yazılmış olan divanın on birinci şiirinin ilk beyti:

'Emri ma şiw / ya Rebi ma / mıreni
Ma ku barkê / ma ha verbi / tu yeni (Mes.11/1)

8+7 durak, 15'li hece ölçüsü ile yazılmış olan divanın yirmi birinci şiirinin ilk beyti:

Goş bıdi ez tu ri vacu / şi'r u beyti xu mela
Esselamu hem aleykum / tu seru vunu mela (K.21/1)

8+8 durak, 16'lı hece ölçüsü ile yazılmış olan divanın üçüncü şiirinin ilk beyti:

Tu ra nivam tu ra niva / nefso nefsom tu ra niva
Tu go bımrım tu ra niva / dunya fanim tu ra niva (N.3/1)

5+5+5+5 durak, 20'li hece ölçüsü ile yazılmış olan divanın kırk dokuzuncu şiirinin ilk beyti:

Din u welat biw / bındesti şari / cehd u xebati / verdaya ma ri
Keyki ma kerdi / serdestu yari / vaci qay şıma / ehlen merḥeba (Kt.49/1)

11+11 durak, 22'li hece ölçüsü ile yazılmış olan divanın dördüncü şiirinin ilk beyti:

Heżreti Ye'qub biyuw pêğemberu / des u deḥbi laci Allah day deru
'Eşq u ḥubbi yey żaf Yusufi ser u / Yusufım vinibiw Ye'qub bermenu (Mes.4/1)

II.4.3.4. Redif

Mısra sonlarında kulağa hoş gelecek şekilde, ahengi sağlamak amacıyla yazılışları ve görevleri aynı olan eklere redif denir. Divanda çokça redif kullanılmıştır. Ancak üç örnekle iktifa edilmiştir.

Redif Örnekleri:

1. Örnek:

Kin u kibru xu yewnu ra ṭaduni ez niḥeq u ḥeqi tu da **nivuni**
Riki keni tu di tu ra ṣe vuni tu ra vuni tı qey sey ma **nivuni**
nivuni (söylemiyorlar) **redif** (Mes.1/5)

2. Örnek:

Tu ra nivam tu ra niva nefso nefso**m** **<u>tu ra niva</u>**
Tu go bımrım tu ra niva dunya fani**m** **<u>tu ra niva</u>** (N.3/1)

<u>tu ra niva</u> (sana denilmedi mi?): redif

3. Örnek:

İmami Şafi'i vatu mu'min u İslum**i** **<u>ma</u>**
Ma bızuni ferzi ma ri şeşti ḥebi ferż**i** **<u>ma</u>** (Mes. 2/17)

-**ma** ekleri biz çoğul ekini karşılar ve rediftir.

II.4.3.5. Kafiye

Genellikle rediften önce gelen, görevleri farklı ses benzerliğine kafiye denir. Redif bulunduktan sonraki 1 ses benzerliğine yarım kafiye, 2 ses benzerliğine tam kafiye, 2'den fazla ses benzerliğine ise zengin kafiye denir. Divanda çokça kafiye kullanılmıştır. Ancak üçer örnekle iktifa edilmiştir.

Yarım Kafiye Örnekleri

1. Örnek:

Kin u kibru xu yewnu ra ṭaduni ez niḥeq u ḥeqi tu d**a** nivuni
Riki keni tu di tu ra şe vuni tu ra vuni tı qey sey m**a** nivuni
(Mes.1/5)

nivuni (söylemiyorlar) rediftir.

d**a** ve m**a** : "**a**"lar yarım kafiyedir.

2. Örnek:

Tu ra nivam tu ra niva nefso nefso**m tu ra niva**
Tu go bımrım tu ra niva dunya fani**m tu ra niva** (N.3/1)

tu ra niva (sana denilmedi mi?): redif

nefso**m** ve fani**m** : **–m** harfleri yarım kafiyedir.

3. Örnek:

İmami Şafi'i vatu mu'min u İslum**i ma**
Ma bızuni ferzi ma ri şeşti ḥebi ferż**i ma** (Mes. 2/17)

-**ma** ekleri biz çoğul ekini karşılar ve rediftir.

-**i** harfi yarım kafiyedir.

Tam Kafiye Örnekleri

1. Örnek:

Xu teber fineni ḥeya nizuni leşey ma 'ewret u pêru niv**un**i
Cıla tengew teniki xu ra duni heme cay yini beylu kenu z**un**i (Mes.1/15)

Sondaki "**i**" harfleri çoğul eki göreviyle kullanılmış ve rediftir.

-**un** harfleri tam kafiyedir.

2. Örnek:

Weşşar weş u peybı gul u peybı bılbıl u pey v**ıl**u
Şebır bı kı weşşar bêru peybi 'eşq u şebri d**ıl**u 7/7

Sondaki "u" harfleri aynı görevde kullanılmış ve rediftir.

-**ıl** ekleri tam kafiyedir.

3. Örnek:

Meshi ṣari pay u lıngi buşi heta goẓe**ki**
Ferżi ma bi punç ḥebi ey şeşi ma tertib bı**ki** (Mes. 2.28)
-ki ekleri tam kafiyedir.

Zengin Kafiye Örnekleri:

1. Örnek:

Peydi zem u zuri meki ḥerumi seki goşti meyitu buri z**uni**
Ma bi pisu ma cahil u nezuni ma êsiri nefsi xuy u zem**uni** (Mes.1/3)

-uni ekleri zengin kafiyedir.

2. Örnek:

Ina dunya pêru xelq biya qay ḥebibi serw**eri**
Ṿaci Allah u Muḥammed ku ğem u derdi ma b**eri** (Mes.2.2)

-**eri** ekleri zengin kafiyedir.

3. Örnek:

Eṣṣelatu wesselamu ya resulu ya ḥ**ebib**
Ti şefa'et bıki ma ri ma feqir i dıl k**ebib** (Mes.2.3)

-**ebib** ekleri zengin kafiyedir.

II.4.3.6. Edebî Sanatlar

Edebiyatın malzemesi dildir. Dil ise mecazlarla zenginlik kazanır. Ortaya konulan eserlerde edebî sanatlar sayesinde ifade genişliği, tesirlilik, güzellik, orijinallik gibi vasıflar ortaya çıkar (Kocakaplan, 2017, s.7). Edebî sanatlar, şairin kaleminin güçlü ya da zayıf olduğunu gösteren önemli unsurlardandır (Mahmut, Gider, 2021, s. 32). Klasik Zaza edebiyatında verilen eserler incelendiğinde edebî sanatları kullanma konusunda zengin olduğu söylenebilir (Varol, 2016, s. 52). Divanda kullanılan edebî sanatların tanımı yapıldıktan sonra edebî sanatlara üçer örnek verilmiştir.

II.4.3.6.1. Aliterasyon

Şiirlerde art arda gelen mısralarda ünsüz seslerin tekrarlanmasına aliterasyon denir (Kocakaplan, 2017, s. 20).

1. Örnek:

Tı mevacı hema ez xo**r**t o kêfı mekı fen u fo**r**to
Ecel biyu benu ẓo**r**t o tı mı**r**enim tu **r**a niva (N.3/3)

Beyitteki "**r**" harfleri aliterasyon sanatına örnektir.

2. Örnek:

Ẓun u qelbi ma unba**ẓ** i vendi Allah bikı ga**ẓ**i
'Af u mağfiret bıwa**ẓ**i vendi Allah bila ḥile (Kt.5/34)
Beyitteki "**z**" harfleri aliterasyon sanatına örnektir.

3. Örnek:

Ğayey mınafıqiw pi**s** i fikri yini **s**in**s**iw ḥi**s** i
Xu kerdu şeyṭuni in**s**i tewbe vacı bila ḥile (Kt.5/34)

Beyitteki "**s**" harfleri aliterasyon sanatına örnektir.

II.4.3.6.2. Asonans

Şiirlerde art arda gelen mısralarda ünlü seslerin tekrarlanmasına asonans denir (Kocakaplan, 2017, s. 20).

1. Örnek:

Ṿ**a**cı **A**ll**a**h **A**ll**a**h **A**ll**a**h bi ixl**a**ṣ u qulhuw**a**ll**a**h
Bi tewḥidi q**a**lu bel**a** v**a**ci **A**ll**a**h bil**a** ḥile (Kt.5/37)

Beyitteki "**a**" harfleri asonans sanatına örnektir.

2. Örnek:

Tı mevacı hema ez x**o**rt **o** kêfı mekı fen u f**o**rt**o**
Ecel biyu benu ẓ**o**rt**o** tı mırenim tu ra niva (N.3/3)

Beyitteki "**o**" harfleri asonans sanatına örnektir.

3. Örnek:

Xal**iq**i day ma **in**i aw**i** ḥelal**iy**y u zelal
Punk u rınd **i** punken**i** ma duni ma ḥusn u cemal
Beyitteki "**i**" harfleri asonans sanatına örnektir.

II.4.3.6.3. Cinas

Yazılışları aynı veya birbirine çok yakın olan iki veya ikiden fazla şeyin birbirine benzemesi olan *cinas*, anlamları farklı olan kelimelerin yazılış ve söyleyiş benzerliğidir (Saraç, 2018, s. 243).

1. Örnek:

Mezeri tu rari verdi rawunu qewm şuni **serdi**
Ẓeri kerda tu ra **serdi** tı mırenim tu ra niva (N.3/40)

Birinci mısradaki "**serdi**" sözcüğü üstü anlamında, ikinci mısradaki "**serdi**" birine karşı soğuk olmak anlamında kullanılarak cinas sanatı yapılmıştır.

2. Örnek:

Te'daw feqirey qey ma ri **qeder u** ax u of u tımu ma ri **keder u**
Neẓuney ra ẓulmu nawu ma seru ax u of u derd u kulu ma se ki (K.8/29)

qeder ve keder kelimeleri yazılışları birbirine çok yakın (q ve k farklı, diğerleri aynı), anlamları ise biri kader, diğeri kederdir.

3. Örnek:

Şerefi İslumi **berz u** sewbi qir u ne'ra **berzu**
'Erḍ u asmin ku bılerzu şewqi bıdu dino delal (Kt.19/10)

Yukarıda bold yazılan "berzu" kelimeleri yazılışları aynı anlamları farklıdır. Birinci kelimenin anlamı "yüksek, yüce" anlamında; ikinci kelimenin anlamı ise atmak anlamında kullanılmıştır. Ne'ra **berzu: Nara atmak.**

II.4.3.6.4. Hüsn-i Tâlil

Bir olayı güzel nedene bağlama sanatıdır. Yani olayın gerçek sebebi değil, hayali ve şairane bir sebep bulunur (Kocakaplan, 2017, s. 45).

1. Örnek:

Ma Zazaki vuni beytun u qali wa nivaci Zazay nezun u lal i
Şeyx u 'âlim u pili ma ey ḥali dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/1)

Şair, Zazaların cahil olmadığını göstermek amacıyla Zazaca şiir yazdığını ifade eder; yazmasını güzel ve etkili bir nedene bağlar.

2. Örnek:

Xalıqi yey viri vıstu Muḥemmed Muṣṭefa est u
Ewniya asmin murşidi nuştu wari reḥma ẓaf i Allah (N.52/44)

Adem (a.s) ve Havva'nın tevbelerinin kabul edilişini Allah'ın ona Hz. Peygamber'i hatırlatması ve gökyüzünde mürşit yazısını göstermesi şeklinde güzel bir nedene bağlanmıştır.

II.4.3.6.5. İktibas

Anlamı güçlü kılmak için ayet veya hadisin tamamı veya bir kısmının alıntılanmasıdır (Saraç, 2018, s. 272).

1. Örnek:

Allah **Allah** tı eḥed i **eḥed** u ferdo **ṣamed i**
Lem yelid welem yuled i vaci Allah bila ḥile (Kt.5/44)

Bold olarak verilen kısım Kur'an'ın 112. suresinin "Deki; o Allah bir tektir. Allah eksiksiz, sameddir. Doğurmadı ve doğurulmadı." (İhlas, 112/1-3) şeklindeki ayetlerin mealinden iktibas edilmiştir.

2. Örnek:

Ma **bi bismillahi dest pêkeni** her çi ra veri
Ḥemd u **sena qay Allah** ri ma bi 'ebd u rehberi (Mes.2/1)

Bold olarak verilen kısım Kur'an'ın 1. suresinin "Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle. Hamd o âlemlerin Rabbi'nedir." (Fatiha, 1/1-2) şeklindeki ayetlerin mealinden iktibas edilmiştir.

3. Örnek:

Ina dunya pêru xelq biya qay ḥebibi serweri
Ṿaci Allah u Muḥammed ku ğem u derdi ma beri (Mes.2/2)

"Levlâke levlâke Lema xalaktül-eflâk = Sen olmasaydın, sen olmasaydın, ben âlemi yaratmazdım."Dinî bakımdan sahihliği çokça tartışılmış olan bu hadis (Aktaran Ali Yıldırım, 2018, s. 154) iktibas edilmiştir.

II.4.3.6.6. İrsâl-i Mesel

Atasözü ve veciz söz kullanma sanatıdır. Ayet ve hadis yerine, atasözü ve veciz sözlerin kullanılması onu iktibas sanatından ayıran özelliğidir (Kocakaplan, 2017, s. 65).

1. **Örnek**:

Heray mezeri tu mırd ku pizey tu çımun u feku
Ḥırṣ u te‘ma tu ra weku tı mırenim tu ra niva (N.3/64)

Zazacada, "**mera her tu mırd keru**"(ancak toprak seni doyurur) sözü kullanılır. Türkçedeki "**toprak seni doyursun**" deyimiyle aynı anlamda olan bu söz kullanılarak irsâl-i mesel yapılmıştır.

2. **Örnek**:

Tu ḥetı qali bıki sey tu vuni peyay tu di hezey unbazi vuni
Şerme ḥeya çina **bi wari zuni este tede çiniw** çew aẓa duni (Mes.1/7)

"este tede çiniw" (dilde kemik yok), **dilin kemiği yok** anlamında olan bu söz kullanılarak irsal-i mesel sanatı yapılmıştır.

3. **Örnek**:

Ṣonyay ṣebrı selamet u numey Allah yu ni‘met u
Ya Muḥemmed şefa‘etu ṣebur Allah ṣebur Allah (Kt.2.8/39)

Ṣonyay ṣebrı selametu (sabrın sonu selamettir) sözü kullanılarak irsal-i mesel sanatı kullanılmıştır.

II.4.3.6.7. Mecaz-ı Mürsel

Bir kelimenin mecazi manasını benzetme amacı gütmeden başka bir varlık için kullanılmasına mecaz-ı mürsel denir. Bir başka tanımla parçayı söyleyip bütünü kastetme sanatıdır (Kocakaplan, 2017, s. 101).

1. **Örnek**:

Nefso tı duşmeni gun i umbażê dunyaw şeyṭun i
Pisey bikit ma ra vuni **tı go bımrım tu ra niva** (N.3/26)

Nefis; **tı go bımrım tu ra niva** denilerek nefis şahıs yerine kullanılmıştır. Parça söylenip bütün kastedilmiştir.

2. Örnek:

Dı meleki ha tu ver u kıfti raşt u çepi ser u
Her çi tu deki defteru tı mırenim tu ra niva (N.3/57)

Dı meleki ha tu ver u kıfti raşt u çepi ser u, özellikleri söylenerek Kiramen Kâtibin melekleri kastedilmiştir.

3. Örnek:

Yirminci ‘eşır Kur’an oqiyor
Ṣarılmış olan necat bulıyor
Ḥeqqı ṭanıṭan yine de odur
Dertlere derman Risale’i Nur (Mr.2.4/23)

Yirminci ‘eşır Kur’an oqiyor denilerek, yirminci asır insanları kastedilmiştir.

II.4.3.6.8. Mübalâğa

Bir niteliğin, fiilin veya durumun etkisinin mümkün olmayan dereceye çıkarılması, abartılarak ifade edilmesi sanatıdır (Saraç, 2018, s. 218).

1. Örnek:

Derdi dunya sey pılun di dengizi sey kuyu ge beni berzu ge nımzi
Ge vındeni benu sey deştew duzi dunya veng a yena şuna pey se ki (K.8/3)

Dünya dertleri, dağ ve deniz kadar çok denilerek mübalağa sanatı kullanılmıştır.

2. Örnek:

Bermaw ḥesri sey laseri kewti duri sey vayeri
Zergu kerdi dar u beri wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/2.9/42)

Bermaw ḥesri sey laseri (ağladı, gözyaşı sel oldu), çok ağladığını ifade etmek için gözyaşının sel kadar olduğu söylenerek mübalağa sanatına başvurulmuştur.

3. Örnek:

Ustadımın vefatına buluṭ gök ağladı ona
Kan ağladı yeryüzina canlar feda ustadıma (Mes.2.6/35)

Said Nursi’nin vefatının sevenlerini ne kadar çok etkileyip üzdüğünü ifade etmek için **bulut ve gök ağladı** denilerek mübalağa sanatına başvurulmuştur**.**

II.4.3.6.9. Nida

"Ey, eyvah, ah gibi ünlem edatları ile yapılan, seslenme sanatıdır (Kocakaplan, 2017, s. 113).

1. Örnek:

Ey mela tu beyti vati medḥi Neqşebendi yu
Ṿaci İmami Rebani şu ḥeta Geylaniyu (Mes.12/53)

"**Ey mela**" nida sanatı kullanılmıştır.

2. Örnek:

Ey insu tı çılkay awew nuṭfe bi
Be'di 'eleqew u goşt u muḍğe bi
Goşt ra katew suret 'eẓay tu debi
Ruḥ kewtu tı pizey may dı ḥemle bi (Msd.16/3)

"**Ey insu**" nida sanatı kullanılmıştır. Şair, insanlara seslenmiştir.

3. Örnek:

'Emrım dunya ku biw viru yew roc 'Ezrail ku bêru
Ruḥi tu şirin bigêru **hey wax 'emrım** 'emrım 'emrım (Kt.18/57)

hey wax 'emrım (eyvah ömrüm!) denilerek nida sanatına başvurulmuştur.

II.4.3.6.10. Tecâhül-i Ârif

Bilinen bir hususun bilmezlikten gelinmesi sanatıdır. Sanatkâr, bildiği bir şeyi bilmezlikten gelerek okura mesaj vermeye çalışır (Kocakaplan, 2017, s. 139).

1. Örnek:

Bexti mergi çin iw bıra iş u kari tu pêru zur a
Merg ku biyu tı şuni ku ra tı mırenim tu ra niva
Merg ku biyu tı şuni ku ra (ölüm gelince nereye gideceksin?) ölüm gelip çattığında nereye gidileceğini bilen şair, bilmezlikten gelip soru soruyor.

2. Örnek:

Bılbıl 'alem tu ḥesyawu numey tu kewtu dunyawu
De'waw derdi tu çına wu tı şe vuni bılbıl bılbıl (Kt.15/31)

Şair, bülbülün derdinin ne olduğunu, bülbülün ne söylediğini çok iyi bilmektedir. Zira aşığa teşbih edilen bülbül şairin kendisidir. Aşığın derdi de maşuka kavuşma dışında bir şey değildir. Fakat şair bunu bilmezlikten geliyor.

3. Örnek:

Ey nefsu tı çumey dunya Allah çı xelqi tu kerdu
Sey tu ẓafi umey dunya çi dunya ra fehm nikerdu
Indi insu umew dunya hemê pêru şiyu merdu
Ti zi bımri ku tu persi tu xu çewa ḥedre kerdu (Mr.55/1)

Ey nefsu tı çumey dunya Allah çı xelqi tu kerdu, şair âlim olması hasebiyle dünyaya niçin geldiğini bilmektedir; ancak bilmezlikten gelip tecahül-i arif sanatına başvurmuştur.

II.4.3.6.11. Telmih

Göz ucuyla bakmak demek olan *telmih*, bir söz içerisinde kıssaya, efsaneye, tarihî bir hadiseye veya bir ayete, hadîse, darb-ı mesele, bir inanışa işaret etmektir (Saraç, 2018, s. 280)., Tarihte yaşanmış bir olayı hatırlatma sanatıdır. Telmih sanatında önemli olan, olayın hiç olmazsa aydınlar tarafından bilinmesi gerekir. Hiç kimsenin bilmediği bir olaya işaret etmek sanatkârın amacına ulaşmasını zorlaştırır (Kocakaplan, 2017, s. 149). Şair telmih sanatına bolca başvurmuştur. Bazı yerlerde neredeyse şiirin tamamında telmih sanatına başvurulmuştur:

1. Örnek:

Şiir olarak; divanın 4. şiiri Yusuf ve Yakub (a.s.) kıssasına telmih yapılmıştır. Ayrıca aşağıdaki beyitte olduğu gibi;

Soz u bexti tu bı miṣli **Belqısa** sulṭan ram
Keyku biyaru mektubi ma **hudhudi** şirin kelam (Mes.40/12)

Sebe melikesi **Belkıs ve hüdhüde** telmih yapılmıştır.

2. Örnek:

Tı ku şeyri tırbi se ki gerek zexirey xu deki
Tu perseni dı meleki tı mırenim tu ra niva (N.3/55)

Tu perseni dı meleki (iki melek sana doru soracak), kabirde sorgu melekleri olarak bilinen Münker ve Nekir meleklerine telmihte bulunulmuştur.

3. Örnek:

Ẕun u qelb wa ẓıkır vaci rukni ma **rocew u nımac i**
Eşhedew zekat u ḥac i ṭa'at bıki bila ḥile (Kt.5/36)

Şair, İslam'ın 5 şartı olan oruç, namaz, şehadet kelimesi, zekât ve hacca telmihte bulunmuştur.

II.4.3.6.12. Teşbih

Çeşitli yönlerden aralarında benzerlik bulunan iki şeyden özellik olarak zayıf olanı güçlü olana benzetme sanatıdır. Çok kullanılan bir edebî sanattır (Kocakaplan, 2017, s. 162). Teşbihin taraflarından olan iki unsurdan biri benzeyen, diğeri kendisine benzetilendir. İki unsurun benzer oldukları niteliklere benzeme yönü denir. Söz konusu benzetme, benzetme edatı kullanılarak yapılır (Saraç, 2018, s. 129). Şairin sıklıkla başvurduğu edebî sanatlardan biri teşbih sanatı olmuştur. Teşbih sanatına divandan 3 örnek verilmiştir.

1. Örnek:

Aw şiya goşi tı vuni **ḥeywuni** azu ha deyenu ma ra şe vuni
Xort u extiyari ma pêru **serser i** kewti dumay şeyṭuni bi **se deluwi** (Mes.1/34)

Ezanın ne anlama geldiğini bilmeyen serseri genç ve yaşlılar, şeytanın tuzağına düşmüş deli ve kulağına su kaçan **hayvana** benzetilmiştir.

Benzeyen: Xort u extiyari (Genç ve yaşlılar)

Benzetilen: Hayvan

Benzetme Edatı: se (gibi)

Benzetme Yönü: delu (deli)

2. Örnek:

Fesadey u zuri tı ra vareni **hezey hewru** yewnu seru **gureni**
Hasudini sine yewnu kuweni beğili xeyri yewnu niwazeni (Mes.1/4)

Hasud (kıskanç) insanların birbirlerine karşı öfkeleri şimşek çakmasına benzetilmiştir.

Benzeyen: Kıskanç insanlar

Benzetilen: Şimşek çakması

Benzetme Edatı: hezey (gibi)

Benzetme Yönü: Öfke, sinir

3. Örnek:

Wari oynun u ḥilun u zurun i mınafiqi sey qıflundi bızun i
Xo girewtu bi yardumi insuni şirk mı ra zani Allah ra nizuni

Benzeyen: Münafıklar

Benzetilen: Qıflundi bızuni (keçi sürüsü)

Benzetme Edatı: sey (gibi)

Benzetme Yönü: Wari oynun u ḥilun u zuruni (çeşitli oyun, hile ve yalan söyleyerek kandırma)

II.4.3.6.13. Teşhis ve İntak

İnsan dışındaki varlıkları kişileştirmeye teşhis, söz konusu varlıkları konuşturmaya intak denir (Kocakaplan, 2017, s. 176).

1. Örnek:

Ye'qub vunu **vergu** tu Yusuf werdu **vergi** viyeh runaw ẓaf **ḥeya kerdu**
Va qey çıray vergu pêğember werdu bermaw Ye'qub bermaw
Yusufım seyu (Mes.4/31)

Va qey çıray vergu pêğember werdu (dedi ki kurt hiç peygamber yemiş mi?) denilerek insan özelliği olan konuşma, kurda (verg) verilerek teşhis (kişileştirme); kurdun konuşması ise intak (konuşturma) sanatına örnektir.

2. Örnek:

Erḍ u heri ha venduni dızd u ğasib ma ra vuni
Mali weqfiw mali 'ami pizey mı cay intiqam i (Mes.54/27)

Toprak kişileştirilmiş ve insana ait olan konuşma özelliği toprağa verilerek toprak konuşturulmuştur.

II.4.3.7. Divandaki Arapça Unsurlar

Molla Mehmet Demirbaş, şiirlerinde Arapça kelime ve terkipleri kullanmıştır. Söz konusu kullanımlar çoğunlukla dinî terminoljinin kullanılması neticesinde gerçekleşmiştir. Zaten kullanılan kelimelerin çoğu, Farsça, Türkçe, Kürtçe ve Zazaca gibi dillere geçmiş dinî kavramlardır. Molla Mehmet Demirbaş'ın şiirlerinde tespit

edilen Arapça unsurların başlıcaları şunlardır: *efsehi lügat, suud, levh-i mahfuz, zelam, rehmeten lil âlemin, vahid, muttaki, settar, şems, ziya, satıh, mukabil, kamer, hicap, sohbet, şeca'at, feraset, , inat, mubtela, zeki,tekrar, muhtaç…* Bu kullanımlara örnek olarak şu beyitler verilebilir:

Tarix hınẓar u heşt sey u hewtay hiri bıyari seyu
Tewellud tarixi yey u Nursi dı dunya umeyu (Mes.43/2)

(Tarih, bin sekiz yüz yetmişe üç ekleyin (1873), onun doğum tarihidir, Nursi'de dünyaya gelmiştir.)

Tewellud kelimesi Arapçadır ve doğum anlamındadır. Zazacası "**biyayiş**" tir .

Şeyx Se'id ma ri meraq u **necm** u estarew şefeq u
Serfirazi ehli ḥeqq u Şeyx Se'idi pişuwa (N.52/7)

(Şeyh Said bize meraktır, şafağın yıldızıdır; hak ehlinin ayaklanmasıdır, Şeyh Said önderdir.

Necm kelimesi Arapçadır ve yıldız anlamına gelir. Zazacası "**estare, astare"**dır.

Dilbera mın nazıka mın her tu wi **şems** u **żiya**
Neẓeri rınd u delali da hemê deşt u çiya (Mes.40/3)

(Dilberim, nazeninim, sen güneş ve ışıksın; Güzel bakışınla tüm dağ ve düzlüklere (ışık) saçtın.)

Şems ve **ziya** kelimeleri Arapçadır. **Şems**, güneş anlamına; **ziya**, ışık anlamına gelir. Şemsin Zazacası "**tij**", ışığın Zazacası ise "**roşn, roşt**" dır.

Ṿa bıbı Eḥmed Muḥemmed hem emin
Ma tı day qay **reḥmeten lil 'âlemin** (Mes.10/2)

(Dedi ki Ahmed Muhammed ol hem de emin ol, seni alemlere rahmet için gönderdik

Reḥmeten lil 'âlemin terkibi Arapçadır. Alemler için rahmet (olmak) anlamına gelir.

Axır ẓemu ẓaf ḥesas u insu '**inad** u qurnas u
Rari dini ku ẓorbas u dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/43)

(Ahir zaman çok hassastır, insan inat ve kurnazdır; dünya din yolunun zor olduğunu söyleyip bizi aldattı.)

İnat kelimesi Arapça bir kelimedir. Zazacası "**rık**"tır.

II.4.3.8. Divandaki Farsça Unsurlar

Farsça ile aynı dil ailesinden olması ve Farisilerle geçmişten gelen kültür alışverişi sayesinde Zazacaya birçok Farsça kelime geçmiştir. Aynı zamanda medrese kökenli kişiler Arapçayı dini ilimler için öğrenirken şiirle uğraşanlar ilgileri oranında Farsçayı da öğrenirlerdi. Böyle bir gelenekten gelen şair, divanında bazı Farsça kelimeler de kullanmıştır. Bu kelimelerin bazıları Zazaca zannedilerek kullanılan kelimelerdir, bazıları ise şiirde ahengi sağlamak için kullanılagelmiştir. Molla Mehmet Demirbaş'ın şiirlerinde tespit edilen Farsça unsurların başlıcaları şunlardır: *zare zar, zariyan, mest, dilber, welatfiroş, şöhret, rehber, taze, çarşı dürüst* … Bu kullanımlara örnek olarak şu beyitler verilebilir:

'Erḍi ma rınd u kendal u duşi goş medı ceḥş u **welatfiroşi**
Beşnawi viyni pey çım u goşi vaci qay şıma ehlen merḥeba (Kt.49/18)

(Toprağımızın kenarı ve merkezi güzeldir, eşek yavrularını ve vatan satanları dinlemeyin; duyar ya da görürseniz size de merhaba deyin.)

Welatfiroş, Farsça bir kelimedir. Vatan satan anlamına gelir. Zazacası "**welatruetox**" dır.

Gul u baxçey mı vinibıw nalenu ez **zare zar**
Miṣli bılbil 'endelib u ğoncew u gul xare xar (Mes.33/6)

(Gül ve bahçem ortada yok diye, gonca ve gülü yanmış andelib bülbülü misali inim inim inliyorum.)

Zare zar, Farsça kelime grubudur. Zare zar, inim inim anlamına gelir. Zazacası "**kûz-kûz"** dur.

Ez çewa şeyru temaşa **'id** u keyf u şahiyan
Nê sebatu ni çı muhlet dıl bi ah u zariyan (Mes.33/18)

(Keyif veren bayramı seyre nasıl gideyim? Ne sabır ne sebat ne zaman var. Gönül ah ile inliyor.)

'İd, Farsça kelimedir. Bayram anlamına gelir. Zazacası "**roşun**"dur.

Mın di yew nur u tecelli şu‘leda ṣeṭhi cihan
Yar u **dılber** bi muqabil yew neẓer da mın heman (Mes.40/2)

(Dünya etrafında tecelli eden, yâr ve dilber misali bana bir bakış atan bir nur gördüm.)

Dilber, Farsça kelimedir. Sevgili, gönül çalan anlamına gelir. Zazacası "**waşti**, **delal**" dır.

II.4.3.9. Divandaki Kürtçe Unsurlar

Farsça ile aynı dil ailesinden olması ve Kürtlerle geçmişten birlikte yaşama, içiçe geçme, aynı kaderi paylaşma gibi nedenlerle Zazacaya birçok Kürtçe kelime geçmiştir. Şair, divanında 3 Kürtçe şiir yazmanın yanı sıra bazı Kürtçe kelimeler de kullanmıştır. Bu kelimelerin bazıları Zazaca zannedilerek kullanılan kelimelerdir, bazıları ise şiirde ahengi sağlamak için kullanılagelmiştir. Molla Mehmet Demirbaş'ın şiirlerinde tespit edilen Kürtçe unsurların başlıcaları şunlardır: *Dıl, doz, her weki, azadi, kuni berden…* Bu kullanımlara örnek olarak şu beyitler verilebilir:

Eṣṣelatu wesselamu ya resulu ya ḥebib
Ti şefa‘et bıki ma ri ma feqir i **dıl** kebib (Mes.2/3)

Dıl Kürtçe kelimedir. Gönül anlamına gelir.

Qewmu cahilu bi ‘eql u ruḥ i **ḍoẓ** u de‘way bi ṭufani Nuḥi
Key ki va tewbe tewbey neṣuḥi vaci qay şıma ehlen merḥeba (Kt.49/15)

(Cahillerin kavmi, akılsız ve ruhsuzdur; davaları Nuh tufanı oldu. Nasuh tövbe ile tövbe ettikleri zaman, size de merhaba deyin.)

Doz kelimesi Kürtçedir. Dava anlamına gelir. Zazaca "**dewa, da‘hwa" şeklinde kullanılır.**

Weṣṣar weş u peybı gul u peybı bılbıl u pey vılu
Ṣabır bıkı weṣṣar bêru peybi ‘eşq u şebri **dılu** (Mes.7/7)

(Bahar; gül ile, bülbül ile, çiçek ile güzeldir, gönülden aşk ve sabır ile baharın gelişini bekle.)

Dıl, Kürtçe kelimedir. Gönül anlamına gelir. Zazacası "**zerri**" dir.

Roşun u ‘id u temaşa **her weki** feşla buhar
Ni mı seyr u ni ṭemaş a cerg u derbi mı ğıdar (Mes.33/7)

(Kurban Bayramı bahar faslını izlemek gibidir, yüreğim dağlandığı için ne seyredebiliyorum ne de temaşa edebiliyorum.)

Her weki kelime grubu Kürtçe kelime grubudur. Tıpkı, gibi anlamına gelir. Zazacası "**sey**, **zey**" dir.

Ca çiniw ma tê ra şeyriw ma radi din u welat bi esir u bımradi
Çıqa weş a serbestey u **azadi** dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.8/32)

(Gideceğimiz yol yok, vatan ve din yolunda kimsesiz ve esir olduk; ne kadar güzeldir serbestlik ve özgürlük, dünya devrandır; gelir geçer, ne yapalım?)

Azadi Kürtçe bir kelimedir. Özgürlük anlamına gelir. Bazı yörelerde Kürtçeden alınan "**azadi**" kelimesi kullanılmakla birlikte "**serbestiye**" kelimesi de kullanılmaktadır.

II.4.3.10. Divandaki Türkçe Unsurlar

Resmi dilin Türkçe olması münasebetiyle Türkiye'de yaşayan diğer etnik gruplar anadilleriyle manzum ve mensur eserler vücuda getirirken Türkçenin etkisinde kalmışlar. Bazen anadillerinde kullanabilecekleri kelimeler olmasına rağmen Türkçe kelimeleri tercih ettikleri de olmuştur. Bu durum Molla Mehmet Demirbaş'ın şiirlerinde de görülmektedir. Şairin şiirlerinde geçen ve tespit edilen *ayrı, cahil, kaburga, kolsuz, deli, son, kurnaz, terk, mahalleli, en, her, seçim, seçmen, genç, sakat* gibi kelimelere örnek olarak şu beyitler verilebilir:

Acır bewni qebri cira ma pisun ri yena pêra
Qaburğu viyarnena cêra venduna ma qebra tari (Kt.27/18)

(Sakin olan kabre bakın, kötülere dar olur; kaburgaları birbirinden ayırır, karanlık kabir bizi çağırıyor.)

Kaburga kelimesi Türkçe bir kelimedir. Zazacası "**cağ**"dır.

Ceni biya dumay şeyṭuni xorti yew new'i **deliyun** i
Ḥediṣu ma cu ra vuni venduna ma qebra tari (Kt.26/31)

(Kadın, şeytanın tuzağı olmuş, gençlik bir çeşit delilerdir; hadislerimiz böyle söylüyor, karanlık kabir bizi çağırıyor.

"**Deli**" kelimesi Türkçedir. Zazaca "**gej, xint**" şeklinde kullanılır.

Muḥemmed şafi'u ma ri şefa'et, şef'etu rari

Tı şefa‘et bıki ma ri ha çê **genç** u ha extari (Mes.54/51)

(Şefaat yolunda Muhammed’in şefaati bize şafidir, sen hem gencimize hem yaşlımıza şefaat et.)

“**Genç**” kelimesi Türkçedir. Zazacası “**xort**”tur.

Ḥeqqi insunu **eşit u** zengin u feqir u pitu
Ceni carmid u agit u me‘lul u seqet u ḥitu (Serbest. 24/7)

(Zengin olsun, fakir olsun; çocuk olsun, genç olsun; kadın olsun, erkek olsun; sağlam olsun, sakat olsun insanlar hak olarak eşittir.)

Eşit kelimesi Türkçedir. Zazacada **“zecey”** kelimesi kullanılır**.**

Dunya dunya dunya veng a **şon** ‘aqıbet qebra teng a
Ma gunekaru ri dezga dunya tu ma xapinayu (Serbest.35/31)

(Dünya boştur, son akibet dar kabirdir; biz günahkârlara tezgahtır, dünya sen bizi aldattın.)

Son kelimesi Türkçedir. Zazacası “**peyni**” dir.

II.4.3.11. Sosyal Eleştiri

Molla Mehmet Demirbaş, sosyal eleştiriye ağırlık veren şairdir. Bunda etkili olan durumun, şairin medrese kökenli oluşu ve imamlık yapması olarak görülebilir. Toplumun yozlaştığını, inançtan uzaklaştığını; topluma rehberlik yapması gerekenlerin asıl vazifelerini unutup menfaat icabı hareket ettiklerini düşünen şair, en ağır kelimelerle eleştiride bulunur. Tarihten ve yaşadığı dönemden örnekler verirken mazlum olduğunu düşündüğü kişilerin savunulması gerektiğini; zulüm yapanların karşısında durmak gerektiğine değinir. Haksızlık karşısında ilk safta yer alması gereken kişilerin âlimler olması gerektiğine değinir. Ancak yaşadığı dönemde âlimleri bu sorumluluğu yerine getirmemekle eleştirir. Tarihte yapılan yanlışları verirken isim vererek eleştiren şair, yaşadığı dönem ile eleştiri yaparken genel ifadeler kullanır. Sosyal eleştiri ile ilgili tezin muhtelif yerlerinde bazı beyitler yorumlandığı için bu kısımda birkaç beyitle iktifa edilecektir.

Yaşadığı toplumda var olan sorunlara kayıtsız kalamayan şair, toplumun düzelmesi için anne veya anne adayı olan kadınların görev üstlenmesi gerektiğini birçok dizesinde ifade eder. Toplumun yozlaşan kültürünün temelinde kadının toplumdaki görevini ifa etmeyişinin büyük etkisinin olduğunu vurgular:

Pili ‘a’ili ceniy yu veri may ma dıma piy yu
Sebebi terbey gediyu dunya tu ma xapinayu (Serbest//36/4)

(Çocuk terbiyesinde kadın büyük öneme sahiptir, önce annemiz sonra babamız gelir; dünya bizi aldattın.)

Şairin eleştirdiği durumlardan biri de İslamiyet’in Müslümanlar arasında yaşanmamasıdır. İslamiyetten bağımsız hareket edenlerin dinden uzaklaştığını ifade eden şair, dünyanın fani olduğunun bile unutulduğundan bahseder. Müslüman’ım diyen insanların birbirlerine destek olması gerekirken, birbirlerinin sözünü getirip götürmesi şairin onları eleştirmesine neden olur.

Her kes biw serbest u ḥuru İslumey ra kewtu duru
‘Emri dunya faniw zur u numey Allah yu ğefur u
Dewic meḥleli ciruni paştay xu yebnu niduni
Qalay yebnu ben u uni hewna zi pawey imuni
….. (Msm.42/7)

(Herkes serbest ve hür olmuş, İslamiyetten uzaklaşmış; dünya ömrü fani ve yalandır. Köylü, mahalleli ve komşu birbirine sırt vermiyor, birbirlerinin sözünü götürüp getiriyorlar; yine de imanlı olduklarını (bekliyorlar) zannediyorlar.)

Bazı insanlar yanında durması gerekenlerin yanında durmazlar, en ufak problemde aslan kesilirler. Kıymet vermesi gerekene aslan kesilince de meydanı hazzetmesi mümkün olmayan düşmanlara bırakmak durumunda kalırlar. Bu durumun nedeni olarak cehalete işaret eden şair, Allah’tan kendilerine merhamet etmesini talep etmektedir:

Ma yebnu ri hezey şêr i meydu mend aruş u luy ri
Neẓuney ma kerdi piri reḥmı ma kı Allah Allah (Kt.47/19)

(Biz birbirimize karşı aslan gibiyiz; meydan, tavşan ve tilkiye kaldı; cehalet bizi ihtiyar etti, Allah bize merhamet etsin.)

Şairin eleştirdiği mevzulardan biri de Müslümanların çokça fırkalara ayrılmasıdır. Şairin takıldığı nokta farklı düşünebilme değildir, onun asıl takıldığı nokta aynı amaca hizmet ettiğini düşünen Müslümanların asgari müşterekte buluşamayacak kadar birbirlerinden uzaklaşmaları, bir araya gelememeleridir. Bu durumu eleştiren şair, Müslümanların kendilerine yazık ettiğini düşünür:

İslum biw fırqew mılleti gumew u dew u dewleti

Deḫbi nêni yebnu heti ḥeyf u ḥeyf İslumi ma (Kt.56/39)

(Müslümanlar fırkalara milletlere her adımda köy ve devletlere ayrılmışlar, ikisi birbirinin yanına gelmiyor, yazık Müslüman'ımıza.)

Şairin en çok eleştirdiği kesimlerden biri de âlim ve şeyhlerdir. Kendisi de bir âlim olan ve hakiki âlim ve şeyhlere olan sevgisini bir çok beyitte dile getiren şair; fiiliyatta yapması gerekeni (dini yaşama ve tebliğ görevi) yapmayanları şiddetle eleştirmektedir. Sorumluluğunu yerine getirmeyenleri kalubelada verdikleri sözü unutanlar güruhunda gördüğünü ifade ederek net tavır koymaktadır:

'Alim u şeyx tenbel i seruki ma qewm i deli

Pey feki vuni ma weli suc keni suci ezeli (Mes.37/36)

(Âlim ve şeyhler tembeldir, başımızdakiler delidir, dille derler ki biz veliyiz, ezeli suçu işliyorlar.)

Şair; elini taşın altına koyması gerektiği zamanda işi gücü mal biriktirmek, zenginlik peşinde olmak olanların sıkıntılar geçtikten sonra hükümranlık sürdüğüne değinir. Zor zamanlarda elini taşın altına koyanların, mücadele edenlerin ise hatırlanmadığını ve kıymetlerinin bilinmediğinden hareketle hem hak etmediği hâlde hükümranlık sürenleri hem de unutkan halkı eleştirmektedir:

Ṿecay tuy nimceto viri şohretu qay sim u ẓêr i

Ma seru bariy u qir i luy çekalu bi sê şeri (Mes.37/41)

(Bazı yarım akıllılar çıkmış, şöhretleri gümüş ve altın içindir; üzerimizde hüküm sürüyorlar, çakallar aslan gibi olmuş.)

Geli qewmu cor u cêri rocu teng qey nênu viri

Luy umey meskeni şêri vuni ma ağaw u miri (Mes.37/43)

(Ey tüm halk ve kavimler, niçin dar günler hatırlanmaz; tilkiler aslanın meskenine gelmiş, biz ağa ve beyiz diyorlar.)

BİRİNCİ BÖLÜM

DİN VE TASAVVUF

1.1. DİN

"Din" kavramı; "d-y-n" kökünden türeyen Arapça bir kelimedir ve geniş anlamlar ihtiva eder. Aynı zamanda bu kelime birbirine zıt olan anlamlar da içerir. Sözlükte "cezâ/mükâfat, âdet/durum, itaat/isyan, hesap, zül, inkıyad, hüküm/kaza; galebe, kahr, isti'lâ, mülk, ferman, tevhît, ibâdet, millet, şeriat, takva, hizmet, ihsan, ikrah" gibi anlamlara gelir (Karaman vd., 2006, s. 121-122). Hâl, sîret, boyun eğmek gibi anlamlara gelir (Akay, 2005, s. 101).

Terim olarak; akıl sahiplerini bizzat kendi iradeleri ile hayırlara sevk eden ve Allah tarafından konulan ilâhî bir nizam olan din, cüz'î irade sahibi olan insanları Allah'a ulaştıran bir yoldur. "İmân ve amel konusu olarak akıl ve iradeye, teklif olunacak hak ve hayır kanunlarının bütününe denir." (Karaman vd., 2006, s. 122).

Din kelimesi herhangi bir din anlamında ise de Müslümanlar arasında daha çok İslâmiyet yerine kullanılır (Pala, 2004, s. 127). Ancak din, hak da olabilir, batıl da olabilir (Akay, 2005, s. 101). Kur'an'da Allah şöyle buyuruyor: "Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde olanların hepsi, ister istemez, ona boyun eğmiştir ve ona döndürülüp götürüleceklerdir.*"*(Al-i İmran, 3/83). İslâm inancına mensup olanlar için İslâm hak din olarak kabul edilir; bunun dışında olanlar ise batıl din olarak kabul edilir. Buna göre; hak dine mensup olanlar yaşantılarını Allah'ın istediği şekilde şekillendirir; batıl dine mensup olanlar ise yaşantılarını Allah dışındaki varlıklara göre şekillendirirler.

Şair, din ile ilgili müstakil iki şiir yazmıştır. Bunların ilki, mesnevi nazım şekli ile yazılan, 31 beyitten meydana gelen ve divanın 17. şiiri olan "Qeşideyi Welat u Dini", ikincisi de; 12 beyitten meydana gelen ve serbest nazımla yazılan divanın 46. şiiri olan "Ma Bımiri Qay Dini" kasidesidir. Bu müstakil şiirler dışında da divanda din ile alakalı birçok beyit geçmektedir.

"Qeşideyi Welat u Dini" adlı şiirde; "vatan ve din âşığı" bir portre çizilmektedir. Şair, vatanının dünyada hoş bir yer olduğunu, güzelliğiyle göz doldurduğunu içten bir duyguyla ifade etmeye çalışır. Vatan ve dini birlikte ele alan şair, din için vatanın, vatan için dinin önemi ve gerekliliği üzerinde durur. Bununla birlikte din ve vatanın

esaret altında olduğunu belirten şair, bu esaretten kurtulmanın yolu olarak da çalışmak gerektiğini, ufak tefek hesaplar için kin gütmemek, hasetlik yapmamak gerektiğini vurgular.

"Ma Bımiri Qay Dini" kasidesinde ise genel olarak; vahiyle gelen dosdoğru bir dinimizin olduğu, kurtuluş reçetesi olarak Hz. Âdem'den Mehdi'ye kadar sürecek bir serüven olduğu, vatan-namus-dinin birbirinden ayrılamayacağı üzerinde durur. Ayrıca kendimizi dine feda etmemiz gerektiğinden bahseder. Bu iki müstakil şiir dışında şair birçok yerde dinden bahsetmektedir.

Şairin şiirlerinde dinî mesajlar direkt verilir. Genel olarak şair, dini anlatması gerekenlerin âlim, şeyh, ilim erbabı olduğunu; ancak söz konusu kişilerin yeterince sorumluluk almadığını vurgular.

Her din ve düşüncede olduğu gibi İslâm dini de uymaları için mensuplarına bazı kurallar koymuştur. Söz konusu kurallara uyanların ecir olarak cennete girecekleri, kurallara uymayanların ise ceza olarak cehenneme girecekleri mensuplarının malumudur. Herkes ektiğinin karşılığını görecektir. Şair, kitap (Kur'an) ve sünnete bigâne olanların nefisleri eliyle yoldan çıktıklarını, dinin emrini yerine getirmediklerini; buna rağmen cennete gireceklerini zannettiklerinden bahseder. Şair, cennetin kolay olmadığını, herkesin hesaba çekileceğini ve cennete girmek için yapılması gerekenleri anlatan Kur'an ayetlerine (A'la, 87/14; Rad, 13/28; A'raf, 7/6) telmih yaparak bu işin bu kadar kolay olmayacağının altını çizer:

Nê kitab u nê sunnet i nefsi deri rari veti
Emri dini xu seqet i vuni ma ehli cenneti (Mes.45/45)

(Ne kitap ne sünnettir, nefisleri onları yoldan çıkardı; dinin emrini yerine getirmemelerine rağmen cennet ehliyiz derler.)

Dünyevîleşen insan zamanla dinden uzaklaşır. Asıl dinden eser kalmaz, adet ve gelenekler dinin yerine geçer. Şair, dini bıraktığımızı, sünnetten uzaklaştığımızı; bunda etkili olanın da yanlış gelenek, moda, israf ve bidatler (dinin aslında olmayıp dine sonradan dâhil edilen ve asıl dinmiş gibi gösterilen) olduğu üzerinde durur. Bir çaresizlik içinde olduğu, ah vah etmenin bu dert ve kederden kurtarmayacağını; ancak bir şey yapmak gerektiğinden bahseder:

Kewti ma muw ẓaf heway u 'adeti ha çê modaw ha işraf u bid'eti

Ma caverdaw rari din u sunneti ax u of u kul u derdu ma se ki (K.13/28)

(Gerçek dinin yerini israf, bidat, moda ve adetler aldı, içimizde dert var; ancak ah vah etme dışında yaptığımız bir şey de yok.)

Allah, Kur'an-ı Kerim'de "Ben cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etsinler diye yarattım" (Zariyat, 51/56) diye buyurur. Şair bu ayete telmih yaparak, Allah'ın bizleri din için gönderdiğini, (burada ibadet kelimesi yerine din kelimesinin kullanılması din kelimesinin daha genel bir kavram olması sebebiyledir) bu vesileyle dini yaymamız gerektiğinden, dinin hükmünü hâkim kılmamamız durumunda kurtuluşa erenlerden olmayacağımızdan bahseder. Burada dinin hükmü hâkim kılınmazsa kurtuluşa erişilmeyeceği vurgusu elbette ki önemine binaen sarf edilmiştir. Dinin hükmünü yeryüzüne hâkim kılmak için uğraşmak gerektiği ve her Müslüman'ın bu hükmü kendi nefsine tatbik etmesi gerektiği üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır:

Allah ma day sebebi dini ma gerek din bışedini
Niki hâkim hıkmu dini wallah ma nixelisiyini (Mes.6/105)

(Allah bizi dini yaşamak ve yaşatmak için gönderdi; şayet dini hâkim kılmazsak kurtuluşumuz olmaz.)

Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber, "İnsanda bir organ vardır. Eğer o sağlıklı ise bütün vücut sağlıklı olur; eğer o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin o kalptir." (Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsakâkât, 107) der. Şair de bu hadise telmih yaparak, hüner sahibi olanlar bir şey yapmazsa kalplerinin âdeta işlevini yitirmiş ölüler gibi olduğunu vurgular. Kalbimiz temiz olmaz ve bizler hain olursak Allah'ın istediği kişi olamayacağımızı ifade eder. Buradaki kalbin temizliği tüm kötülükleri yapıp; ama kalbim temiz demek değildir. Buradaki kalbin temizliği; kin, hased barındırmayan, kötülük düşünmeyen bir kalbe işarettir:

Ma inu hunerbıxu çik nıkeni qelbi merdi ma meyitu muneni
Qelbi ma ḥetta ki pisi xa'ini nıbeni ma ehli Allah yu dini (Mes.1/60)

(Kalbimiz ölülere benziyor, hünerli olanlarımız da bir şey yapmıyor; kalbimiz pis ve hain oldukça Allah ve din ehli olmayız.)

Müslümanlar için asıl olan işlerden biri de iyiliği emredip, kötülükten nehyetmek manasına gelen "emri bil ma'ruf nehyi 'anil münkerdir." (Ali İmran, 3/104). Şair, dine kendini adadığını söyleyen ve dini yaymak için gelen, güya dinin

askerleri olan Müslümanların -düşman ne kadar çok ve kuvvetli olsa da- bir şeyler söylemesi gerektiğinden bahseder. Söyleyecek sözü olanların suskunluğu şairin şikâyet sebebidir. Dini sahiplenmek gereken yerde, dini bırakıp mal ve mülkü, zenginliği tercih edenlerin varlığı şairi derinden üzer:

La ma se ki qey ma çew çi nıvuni guya ma ‘eskeri din u imun i
Duşmeni İslumi çıqa ẓafi bi hem quwetliy u ẓalim u bêbavi bi (Mes.1/55)

(Biz ne yapıyoruz ki, niçin kimse bir şey demiyor? Güya din ve imanın askeriyiz. İslâm düşmanları ne kadar çok ve güçlü olsalar da (söyleyecek sözümüz olmalı.)

Din ve terbiye ailede verilmeye başlanır. Aile reisi olarak erkeklerin bu görevi ifa etmesi gerekir. Ancak; toplumda görevini yerine getirmeyen erkeklerin olduğunu, erkeklerin bu sorumluluğu almadıklarını ve âdeta kör-sağır-dilsiz olduklarını ifade eden şair, keyfe düşkün olmakla aile reisi olunamayacağını vurgular. Bunun neticesinde de aileye yetinememe durumuyla karşılaşılır. Böylelikle şair, sosyal bir probleme işaret etmektedir:

Yı amiri keydi xu yu geduni din u terbê ‘aidi maw nivuni
Carmidi vuni ma re’isu xışni kefi keni pêru keybi xu nışni

(Mes.1/19)

(Amir olanlar evlerinde din ve terbiye vermezler; büyük reisiz diyen erkeklerimiz keyfe düşkünlükleri nedeniyle eve uğramazlar.)

Başka bir beyitte şair, erkeklerimizin hak din İslâm için çalışmadıklarını, bunun için de haksız olduklarını vurgular. Tembelliğin, kötülüğün ve cehaletin din için de, dünya için de uygun olmadığını ifade eder:

Carmidi ma hemê pêru nıḥeqi nıxebitini sebay din dı ḥeqi
Tenbeley u xırabey u nêzuni nê din u nê dunya pê bi xızuni (Mes.1/21)

(Erkeklerimiz hak din için çalışmayarak yanlış yapıyorlar, tembellik, kötülük ve cahillik din için de dünya için de birdir.)

Evlatlarına dinî terbiyeyi vermek hem annenin hem de babanın müşterek sorumluluğudur. Terbiyenin temeli ailede atılmaya başlanır. Şair, eleştirilecek çok yönün olduğunu; ancak bu beyitlerde sorumluluğun yerine getirilmediği düşüncesini paylaşmakla iktifa ettiğini dile getirmektedir:

Suçi cenyu hema ẓafi wa muni deri bes i ini ki ma ha vuni
Ceni carmid muştereki yewnun i geduni din u terbê niduni (Mes. 1/18)

(Evlerinde din ve terbiye vermeyen kadın ve erkekler sorumlulukta müşterektir; suçları, burada seçip de söylediklerimizden de çoktur.)

Bir başka beyitte şair, baba ile evlat arasında elçilik görevini gören kadının, erkekten terbiyeyi ve dini öğrenmesi gerektiğini ve erkeğin de bu dini ve terbiyeyi verecek yeterlilikte olması gerektiğinden bahseder. Böylelikle kimsenin cehalette kalmayacağına ve ancak o zaman Allah'ın rahmetinin üzerimize yağmur gibi yağacağı düşüncesini paylaşır:

Din u terbey xu carmidi bızuni bunder bıki geduni xu cenyuni
Çew nımendı cahiluni nezuni reḥmay Allah ka varu sey xezuni (Mes.1/20)

(Erkekler din ve terbiyeyi bilsinler, (her ne kadar cahil kimse kalmasa da) erkekler, din ve terbiyeyi bilsinler ve kadınlarına sahip çıksınlar; Allah'ın rahmeti yağmur gibi yağsın.)

Âlemlerin yaratıcısı Allah, hak din olarak İslâm'ı seçtiğini Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade etmektedir: "Doğrusu Allah katında din, İslâm'dır; o kitap verilenlerin anlaşmazlıkları ise sırf kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki taşkınlık ve ihtirastan dolayıdır. Her kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse iyi bilsin ki, Allah hesabı çabuk görendir." (Âl-i İmran, 3/19). Şair, bu ayete telmih yaptıktan sonra; Hak din İslâm'a mensup olan biz Müslümanlara karşı; haksız olan zalim ve kâfirler tarafından sıkıntılar yaratıldığı ve söz konusu zümrenin her an Müslümanları darağacında sallandırmak için fırsat kolladığından bahseder. Tüm bu olanlara rağmen asıl önemli olanın; hak bildiği yoldan vaz geçmemek gerektiği mesajı verilmektedir:

Rebbi 'alemi xaliq u dini ma İslum u ḥeq u
Ẓalım u kafir neḥeq u kendıli ma eştu lequ (Mes.6/130)

(Âlemin Rabbi yaratandır, dinimiz İslamdır ve haktır; zalim ve kâfirler haksızdır, bizi ipte oynatıyorlar.)

Şeytan, Allah'a karşı gelip de Allah tarafından lanetlendiği zaman, insanları doğru yoldan saptırmak için Allah'tan mühlet istemişti. Şeytan bu işi yaparken kişinin nefsi ile işbirliği yapar. Bazen yavaş yavaş takvasını elinden alır, bazen Allah'ın haram kıldığı çıplaklığı alışkanlık haline getirip sıradanlaştırır, bazen de kötülüklerin anası

diye tarif edilen alkole bağımlı yaparak bunu gerçekleştirir. Şair, farklı şekillerde doğru yoldan ayrılışların olduğundan bahseder. İslâm aleminin inancından nasıl koparıldığını dikkatlere sunar:

Nimew yew ma kerdi serxoş u ẕıti din u teqway ma girewti nımiti
Ẓafi ma ra xapinay bi faḥişi pılaj u pawyunu ucret u işi (Mes.1/31)

(Yarımızı çıplak ve sarhoş ettiler, din ve takvamızı alıp yok ettiler; bizden çoğunu kandırıp fahiş fiyata pavyon ve plajda ücretli işe aldılar.)

İslâmiyet, işine gelince tabi olunan, işine gelmeyince bırakılan bir din değildir. Allah'ın Nur suresi 51. ayetteki tabiriyle "….duyduk ve itaat ettik." diyenler hakiki müminlerdir. Zarar görünce İslâmiyet'i bırakanlar ise imtihanı kaybedenlerdir. Müslüman'ım diyenin her daim dili Allah'ı anmakla meşgul olmalıdır. Şair, Allah için dilimiz dönmediği gibi, dinin konuşulmasından da rahatsızlık duyduğumuzu farklı ifade ederek sağlam bir Müslüman olamayışımızı eleştirmektedir:

Qay Allah ri zuni ma nıleqeni beḥsi din u Allah bu ma teqeni
Ḥeta ḥesabi ma biyu ma İslumeyi ẕırar yasu İslumey caverduni (Mes.1/38)

(Allah için dilimiz dönmüyor, din ve Allah konuşulunca çatlarız, hesabımıza geldiği müddetçe Müslüman'ız, zararı dokununca İslâmiyet'i bırakırız.)

Allah insanı çeşitli şekillerde imtihan eder. Bazen mal ile, bazen evlat ile bazen de can ile imtihan eder. Fedakârlık yapabilenler bu imtihanı kazanırlar. Bu imtihanın kazananları olarak sahabe ve velilerin rehber olarak kabul edilmeleri de din için kendilerini feda etmelerinden kaynaklanmaktadır. Günümüz Müslümanlarının da aynen onlar gibi davranmaları gerekir ki iyi birer Müslüman olabilsinler. Aksi takdirde kendi kendilerini kandıran, bilinçsiz kişiler olduğu üzerinde durulmaktadır:

Çına ra efḍali eṣḥab u weli her çi feday dini kê bi rehberi
Ma ḥeta sey yın nıki ma deluy i ma nıbeni İslumi rınd u weli (Mes.1/57)

(Veli ve sahabeler niçin efdaldir, her şeyi dine feda edip rehber oldular; her şeyi dine feda ettikleri için rehber oldular; onlar gibi davranmadıkça deliyiz, veli ve iyi Müslüman olamayız.)

Uyuşukluk, Müslümanlara yakışan bir davranış değildir. İslâm dinine mensup olanların titreyip kendilerine gelmeleri, esaretten kurtulmak için şuurlu bir biçimde

mücadele etmeleri gerekir. Vatan toprağının esaret altında oluşu Müslüman'ın harekete geçmesi için yeterli sebeptir. Şairin değindiği husus elbetteki sadece vatanın fiziki olarak işgal altında oluşu değildir. Fiziki olarak sahip olunan vatan toprağında İslâm'ın hükümleri yaşanıp yaşatılmıyorsa da vatan esaret altındadır düşüncesi hâkimdir. Şair, bu esaretin, yani İslâm hükmünün hâkim kılınamayışının ne zamana kadar devam edeceğini merak etmektedir. Esaret altında olunduğu müddetçe de dert ve keder içinde olunacağından bahseder:

Hewn ra wardı besu ma ri hişar bi din u welat bi bindesti ma warbi
Ḥeta key ma esirey ru bin barbi ax u of u derd u kulu ma se ki (K.8/34)

(Yeter artık uykudan kalkalım, bilinçlenelim; esaret altındaki din ve vatana sahip çıkalım. Ne zamana kadar esaret altında kalacağız, ah, of etmek dışında ne yapabiliriz?)

Bir başka beyitte ise şair; dinimizin esaret altına girmesinin bu dine sahip çıkamayan bizler için büyük bir ayıp olduğunu, tembel ve çalışmayan bizlerin mesul olacağını ve bundan ötürü günahkâr olacağımızdan bahseder:

Ṿa din kotu desti şari ma vor veci 'eybu ma ri
Mebi tenbel u bêkari ma mesul u gunekar i (Mes.6/104)

(Din ecnebinin eline düştü dediler, ayıp bize sahiplenelim. Çalışmayan tembel olma, (yoksa) sorumlu ve günahkâr oluruz.)

Hz. Peygamber'e inen ilk ayetler okuma ile ilgilidir (Alak, 96/1-5). İnen bu ilk ayetlerden de anlaşılacağı üzere Allah, okumaya özel önem atfetmektedir. Bilenleri, bilmeyenlerden farklı gördüğünü; bilenleri üstün tuttuğunu ise şu şekilde açıklar: "De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Ancak temiz akıl sahibi olanlar anlar." (Zümer, 39/9). Şair, vatanın kurtuluşunun kadın erkek herkesin okuması, gece gündüz ibadet ve çalışma ile mümkün olacağını belirtmektedir. Zamanın bazen zor da olsa gelip geçeceğini, ah-vah etmenin beyhude olduğundan bahseder. Şair, kadının okutulması mevzusunda kararsız kalanlara ve kadının okutulmasına karşı çıkanlara karşı tavrını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Şairin divanı yazdığı dönem göz önünde bulundurulunca kadının okutulması mevzusundaki düşüncelerinin kıymeti daha iyi anlaşılacaktır :

Felatay welatiw dini ma vaci bıdi wendış ha çê keynaw ha laci

Bixebeti şewew şunu nımaci dewru zora yen u şunu ax meki (K.8/63)

(Vatan ve dinin kurtuluşunu söylersek; kız ve erkekleri okutun; gece gündüz çalışın, namaz kılın, zor günler gelir geçer, ah etmeyin.)

Ziya Paşa atasözü değerindeki özlü sözünde, "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz." der. Etkileyici konuşmak hoş bir meziyettir; ancak etkileyici konuşan kişinin bu meziyetinin gerektirdiği şekilde eylemde bulunması gerekir. Aksi takdirde konuştukları kısa sürede boş lakırdı olarak kalacaktır. Şair bu durumu, hüneri olmayıp boş sözlerle bülbül gibi şakırdayan ve dinin savunucusu olduğunu söyleyen Müslümanları şişirilmiş yayığa benzeterek anlatmaya çalışır:

Ey İslum paşmırê dini tı sey bılbıli uneni
Huner u qali tu veng i tı meşkay pufê muneni Mes.20/20)

(Ey dinin savunucusu bülbül gibi öten Müslüman, hünerin yok, sözlerin boştur; şişirilmiş yayık gibisin.)

Din, insanların dünya hayatını belli şekle sokmaya çalışan bir nizamdır. Hesap gününde kolay hesap verebilmek adına bu nizama uyulması gerekmektedir. Dini anlatanların da mal mülk elde etmek, menfaat temin etmek amacıyla dini alet etmeleri işlerini zora sokacaktır. Şair, dini alet edenlerin muridleri bir araya getirdiklerini, menfaat devşirmek için dini kullandıklarını eleştirmektedir. Yaptıklarının karşılığını mal-mülk olarak bu dünyada iken kazandıkları için cennete girmelerinin hayal olduğunu ifade eder:

Din xu ri kerdu aletu muridi ardi pihetu
Ğaye mal u menfe'et u vuni ma şuni cennetu (Mes.53/25)

(Dini alet edip müritleri bir araya getirdiler; gaye menfaat ve mal elde etmekti, cennete gireceğiz diyorlar.)

1.1.1. Allah

Yüce yaratıcının özel ismi olan Allah ismi; "Onun kemal, cemal ve celal sıfatlarının ifade ettiği anlamların tamamını kapsar. Allah'ın diğer isimleri ise Allah'ı tasvir eder." (Karaman vd., 2006, s. 23). Her birinin muktezâsını zatında toplayan Allah'ın 99 ismi vardır. Tasvir edilecek bir gözü olmasa da o görür; kulağa ihtiyacı yoktur, lakin duyar; dilden münezzehtir, lakin kelâm eder (Pala, 2004, s. 31). Allah ismi bütün Esmâ-i Hüsnâ'nın anlamlarını kendinde toplayan hak ilahın ismidir

(Uludağ, 2012, s. 37). "Kâinatı yaratan ve yöneten tek mutlak varlık, varlığı kendinden olan ve kemal sıfatlarını kendinde toplayan hakiki mâbudun özel ismidir." (Akay, 2005, s. 32). Hiçbir dilde Allah özel isminin tam karşılığı yoktur. İlah, ma'bûd, rab gibi cins isimler olan ve Türkçe "Tanrı", Arapça "İlah", Zazaca "Huma", Kürtçe "Xoda", Farsça "Huda", İngilizce "God", Almanca "Gott" kelimeleri "Allah" kelimesi gibi özel isim değildir. İkil ve çoğul yapılamayan Allah kelimesi yalnızca ibadet edilen, varlığı bir şeye bağlı olmayan yaratıcıyı ifade eder (Karaman vd., 2006, s. 23). Allah kelimesinin Arapça yazılışında dört harf mevcuttur: iki tane elif, lâm, ha. Elif çıkarılacak olursa Lillâh (Hak için), birinci lâm çıkarılacak olursa Lehû (onun için), ikinci lâm da çıkarılacak olursa Hû (o) kalır. Hülasa Allah kelimesinde "her harfin bir anlamı vardır. Elif Hakk'ın zatına, birinci lâm aklın, ikinci lâm ruhun suretine, he nefsin suretine işaret eder." (Uludağ, 2012, s. 37).

Bütün peygamberler, ümmetlerine her şeyden önce tevhit inancını öğretmeye çalışmışlardır (Akay, 2005, s. 32). Kur'an'da Allah, Hz. Peygamber'e hitaben şöyle buyuruyor: "Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki, ona şöyle vahyetmiş olmayalım: "Gerçek şu ki benden başka ilâh yoktur. Onun için bana ibadet edin." (Enbiya, 21/25).

Molla Mehmet Demirbaş Divanı'nda Allah ile ilgili, Allah isminin başlıkta direkt geçtiği "Vaci Allah Allah Allah" (Beḥşi Ẕıkri Zazaki Ma Ṿatu), "Numey Allah Elif Lami" (Beyti Zazawî), "Reḥmı Makı Allah Allah" (Qaṣidetul Munacat), "Qeṣide'i Ẕikrî Bi Mewlaya Mewlaya" (Qaṣideyi Ẕikir), "Bı Qurbanım Bı Qurbanım Bı Qurban" ('Eşqi Allah Qaṣidesi), olmak üzere 5 şiir mevcuttur. Bununla birlikte manzumelerde münferit olarak isim ve sıfatları söz konusu edilir. Bu isim ve sıfatlar şunlardır:

Huda (Mes.2.6/43), Zülcelâl (Mr.31/2), Rabb (Mr.23/6), İlah (Serbest.34/2), Hayy (Mes.6/163), Subuti sıfatlar olan Hayat, İlim, Semih ve Basir (Mes.2.10/7), İrade, Kudret ve Kelam (Mes.2.10/8), Zatî sıfatlar olan Vucud, Beka ve Vahdaniyet (Mes.2.10/10); Muhalefetül havadis ve Kıyambinefsihi (Mes.2.10/11), Rahman (Kt.5/38), Rahîm (Kt.2.8/8), Settar ((Mr.23/37), Ğafur (Kt.2.8/2), Yezdan (Mes.44/2), Xoda (Kt.2.2/30), Rezzak (Kt.47/12), Ahad (Mes.10/14), Samed (Mes.10/14), Kerim (Kt.50/11), Mevla (Serbest.34/5), Hakk (Kt.15/78), Xalıq (Mes.7/34) şeklinde ele alınır.

Şair, Allah'ı İslâmî görüşe uygun bir biçimde tasavvur eder ve manzumelerinde buna uygun olarak ele alır: Allah tektir, eşi ve benzeri yoktur. Allah mevcudatın yoktan var edenidir. Allah doğmamış ve doğurmamıştır. Allah her şeyi bilen (âlim) her şeyi gören (Basir) ve her şeyi işiten (Semih) dir. Allah rahmeti çok; aynı zamanda azabı da çetin olandır. Bundan ötürü rahmetinden ümit kesmek doğru olmadığı gibi azabından da korkulması gerekendir (Xewf-i Allah). Hamd ve senanın ona olması gerekir, her daim şükredilmesi gerekendir. Tabiattaki diğer varlıklar da kendi hâl dillerince sürekli olarak onu tesbih hâlindedir. Allah lütuf ve kerem sahibidir, rızık veren ve istediğini istediğine verme salâhiyetine sahiptir. Allah diyen dert ve kederden kurtulur. Allah ins u cinni ibadet için yaratmıştır; ahirette de hesap sorucudur.

Divanda Allah isminin başlıkta direkt geçtiği beş şiirden ilki, divanın 5. şiiri olan ve kıt'a nazım şekliyle yazılan "Vaci Allah Allah Allah " şiirinde şair genel olarak Allah'tan şöyle bahsetmektedir:

Bezm-i elestte Rabb'imiz olduğunu kabul ettiğimiz, tüm mahlukatın sahibidir dediğimiz, "Kalubela olarak bildiğimiz "bezm-i elestte" Allah ruhlara: ben sizin Rabb'iniz değil miyim diye sorduğunda ruhların, evet sen bizim Rabb'imizsin dedikleri, Allah'ın tek olduğu, ortağının olmadığı, hamd edilmesi gereken olduğu, temiz bir kalp ile gece gündüz zikretmemiz gereken kişi de yine Allah olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu şiirde; her ne kadar ibadet sorumluluğu verilen insanoğlu olsa da, tüm mahlukatın kendi hâl dillerince Allah'ı zikrettiğinden birçok yerde bahsedilir (Kt.5/6-16,19-24,32,46). Ayrıca; ihlas suresinden iktibas ile, Allah'ın tek olduğu, eşi ve benzerinin olmadığı, doğmamış ve doğurulmamış olduğu, Allah'ın Hayy olduğu, af ve mağfiret dilenmesi gerektiği, üzerinde durulan konular arasındadır.

Divanda Allah isminin başlıkta direkt geçtiği ikinci şiir ise, divanın 31. şiiri olan ve murabba nazım şekliyle yazılan "Bı Qurbanım Bı Qurbanım Bı Qurban" ('Eşqi Allah Qaşidesi) şiiridir. Bu şiirde genel olarak Allah'tan şöyle bahsedilmektedir:

Şair, Allah âşığı olduğunu, kararmış gönüllere Allah'ın deva olacağını, Rab zulcelal dışında dostların hayalinde ve fikrinde olmadığı, mal ve evlatların ona feda edilmesi gerektiği, Allah'ın yaratıcı olduğu, dost olduğu, sahibimiz olduğu, kusurları örten settar olduğu; bu yüzden bize merhamet etmesini ve bizi affetmesini dilediğimiz,

yaralarımızı iyileştirmesini dilediğimiz, pişmanlık duyanları hidayete erdiren olduğu, rahman ve rahîm olduğu üzerinde durulmaktadır.

Divanda Allah isminin başlıkta direkt geçtiği üçüncü şiir ise, divanın 34. şiiri olan "Qeṣide'i Ẕikrî Bi Mewlaya Mewlaya" (Qaṣideyi Ẕikir) şiiridir. Bu şiirde genel olarak Mevla'ya, kelime-i tevhid (La ilahe illallah Muhammedun resulullah) ile yaklaşmak gerektiği üzerinde durulmakla birlikte şunlardan bahsedilir:

Kur'an'ın, Allah'ın hak kitabı olduğu, müşriklerin bunu çekemedikleri, rahmet kapılarının açılıp kalplerin huzur bulmasının ancak Kur'an ile olacağı, Allah korkusunun içimizde olması gerektiği, Allah'ı zikretmenin hasta kalbimize şifa olacağı, şeytanı hasta edeceği, kibre girmeden Allah'ı anmak gerektiği, cennet yolunun zikir ile mümkün olacağı, dünyanın tuzak olduğu, insanın dünyaya meyletmemesi gerektiği, dünyaya geliş amacının gözetilmesi gerektiği, dünyanın geçici olduğu, ömrün bir gün mutlaka son bulacağı, dinden uzaklaşıldığı, gaflet uykusunun terkedilmesi gerektiği ve bütün bunların kelime-i tevhid ile mümkün olacağı konularından bahsedilir.

Divanda Allah isminin başlıkta direkt geçtiği dördüncü şiir ise, terci-i bend nazım şekli ile yazılan divanın 42. şiiri "Numey Allah Elif Lami" şiiridir. Bu şiirde genel olarak Allah'tan şöyle bahsedilmektedir:

Tüm mahlukatın Rabb'i, Kur'an-ı Kerim'in sahibi, gece gündüz zikredilse fayda görülen, ğaffar olan, atılan her adımda zikredilmesi gereken, settar yani kusurları örten, cebbar, umut bağlanılan, tövbeleri kabul eden, rahman ve rahîm olan, ins u cinnin sahibi, merhamet sahibi ve belaları deffeden olarak geçmektedir.

Divanda Allah isminin başlıkta direkt geçtiği beşinci şiir ise, divanın 47. şiiri olan ve kıt'a nazım şekliyle yazılan "Reḥmı Makı Allah Allah" (Qaṣidetul Munacat) şiiridir. Bu şiirde genel olarak aciz olan insanın merhamet dilediği, af dilediği Allah tasavvuru işlenmektedir. Şiirde genel olarak:

Allah'ın fakir kulları olduğumuz, yaşlandıkça hafızamızın ve şuurumuzun azaldığı, Allah'ın ise kâinatın yaratıcısı olarak güçlü olduğu, yolumuzu şaşırdığımız, dinden uzaklaştığımız, İslâmiyet'ten bihaber yaşadığımız, dünyaya gönderiliş gayemizi unuttuğumuz, mal-mülk ve şöhret peşinde koştuğumuz ve ahireti unuttuğumuz, oysaki Allah'ın rızkımızı veren rezzak olduğu, noksan bir akla sahip

olduğumuz, dilin bize şükür ve hamd için verildiği, ibadet etmek, Allah'a tazimde bulunmak ve Allah'a şükretmemiz gerektiği, zenginlerin şükürsüz ve cimri oldukları, fakirlerin hamd etmedikleri, bunun için de merhamet dilediğimiz kişi olarak Allah ismi zikredilir. Keyif ve şehvetle nefsimizi razı ettiğimiz, kibirli olduğumuz, ömrümüzü gaflet içinde geçirdiğimiz, ibret almadığımız, bunun için de af dilediğimiz kişi olarak Allah'tan bahsedilir.

Söz konusu beş şiir dışında, divanda Allah isminin geçtiği birçok beyit de bulunmaktadır.

Din konusunun olduğu şiirlerde, özellikle de şiiri yazan kişi İslâm dinine mensup veya İslâm dinine uygun yazmışsa, Allah'ın varlığı ve birliği yani tevhide yer vermesi kaçınılmazdır. Allah'ın eşi ve benzerinin olmadığı, doğmadığı ve doğurmadığının anlatıldığı bu tarz şiirlerde de genellikle ihlas süresine telmih yapılır. Şair, ihlas süresinin "De ki; O Allah bir tektir." (İhlas, 112/1) anlamındaki 1. ayetinden "ehad"(tektir) kelimesini, "Allah eksiksiz, sameddir (Bütün varlıklar ona muhtaç, fakat o, hiç bir şeye muhtaç değildir)" (İhlas, 112/2) anlamındaki 2. ayetten ise "samed" kelimesini iktibas ederek imanın olmazsa olmazı temel birinci şartını dile getirir. Şair, Aynı şiirin başka bir beyitinde ise şehadet kelimesine atıfta bulunarak Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğuna (Mes.10/22), diğer bir beyitte de tek olan, eşi ve benzeri olmayan, doğmamış ve doğurulmamış olan Allah'a iman etmemiz gerektiğinden (Mes.10/19) bahseder:

Ṿaci Allah tı yew i hem eḥed i
Ma imu ardu bi tu tı ṣemed i (Mes.10/14)

(De ki iman ediyoruz ki Allah'ım sen bir teksin ve sametsin.)

Külli ve cüz'i olmak üzere iki tür irade vardır. Külli irade, Allah'ın iradesi; cüz'i irade ise, başta insan olmak üzere irade verilen diğer varlıkların iradesidir. Allah Kur'an-ı Kerim'de, "Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz. Kuşkusuz Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." (İnsan, 76/30; Tekvir, 81/29) diye buyurur. Elbette, buradaki Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz kaderci anlayış olarak anlaşılmamalıdır. Burada külli irade ve cüz'i irade arasındaki fark anlaşılmalıdır. Bir tarafta sınırsız, sonsuz bir irade, diğer tarafta sınırı olan bir irade söz konusudur. Şair, bela ve musibet Allah'ın istemesi sonucu olduğu gibi, rahmet ve merhametin de Allah'ın istemesiyle olduğunu ifade eder. Mademki her şey Allah'ın elinde yani onun

istemesiyle oluyor, öyleyse geçici olan dünya işi için kişinin kendisini harap etmemesi gerektiği mesajı verilmektedir:

İşi dunya yeni şuni ha çê ẕor u ha zeḫmetu
Her çi pey xaliqi benu emri Allah yo reḫmet u (Mes.7/34)

(Zor ve zahmet olsa da dünya işi gelip geçer; her şey, emri rahmet olan Allah'ın izniyle olur [her şey onun elindedir.].

Allah her şeyi bildiğini Kur'an-ı Kerim'in muhtelif ayetlerinde bildirmektedir:"… Allah(ın rahmeti) geniştir, o, her şeyi bilendir." (Bakara, 2/155) "O, göklerde de, yerde de (tek) Allah'tır. Sizin gizlinizi, açığınızı ve ne kazandığınızı bilir." (Enam, 6/3). "Allah, gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir." (Nahl, 16/19). Şair, Allah'ın âlim oluşunu bilmenin ve dile getirmenin yanı sıra Kur'an-ı Kerim'de "Yine göklerin ve yerin yaratılışı ile dillerinizin ve renklerinizin farklı oluşu da onun âyetlerindendir…" (Rum, 30/22) buyrulduğu gibi farklı dillerin varlığına da atıf yapmaktadır. Mademki Allah her dili biliyor ve kişinin de kendini en iyi ifade ettiği dil anadilidir; o zaman geç kalmadan bu imkânı değerlendirmek gerektiği mesajı verilmektedir:

Ez Zazaw Zazaki vunu Allah hemê ẕun ra ẕunu
De goştari ez şe vunu ereyyo roc şı awunu (Mes. 6/1)

(Zaza'yım, Zazaca söylüyorum, Allah tüm dilleri biliyor; haydi dinleyin ne söylüyorum, geç oldu, gün battı.)

Allah'ın yüceliği, bilgisi, gücü vs. için hikmetinden sual olunmaz denilir. Yeryüzünde hayatı idame edebilmek adına yerden alınan mahsul, insan hafsalasını bazen zorlar. Toprak; mahsulün, nimetin doğuranı vazifesini görür. Bakmak yerine bozma peşinde olan insanoğluna rağmen toprak dayelik (annelik) görevini görmektedir. Şair, Allah'ın hikmetine akıl sır erdirmenin zorluğundan bahsettiği beyitte toprağın da nimetlerin kaynağı olduğu, Allah'ın tüm nimetleri yerden verdiğini; ancak aynı yerin öldükten sonra kişiye mesken olacağı üzerinde durmaktadır:

Ḥikmet-i Allah gırun u erḍ kerdu may ni'metunu
Hemê ni'met erḍ ra dunu erḍ meskeni meyitun u (Mes. 54/11)

(Allah'ın hikmeti ağırdır, yeri nimetlerin anası yapmış; tüm nimetleri yerden veiyor, yer ölülerin meskenidir.)

1.1.2. Melekler

Sözlükte "haberci ve kuvvet" anlamına gelen meleğin çoğulu "melaike"dir. "İslâmî ilimler terminolojisinde ise nurdan yaratılmış, yemeyen, içmeyen, erkeklik ve dişiliği olmayan, uyumayan, gençliği ve ihtiyarlığı bulunmayan ve günah işlemeyen, ağırlığı olmayan, lâtif, ruhanî ve nuranî varlıklardır." (Karaman vd., 2006, s. 421). Var olduklarına inanılan; lâkin gözle görülmeyen meleklerin her şeyden önce yaratıldıkları kabul edilir. Allah'ın emir ve isteklerini kusursuz şekilde yerine getirirler (Akay, 2005, s. 294).

Meleklere iman etmenin farz oluşunun yanında özellikleri ve vazifeleri de şu şekilde sıralanabilir:

Melekler nurdan yaratılmış nuranî ve ruhanî varlıklardır.

Melekler Allah'a isyan etmezler.

Allah'ın emretmesiyle anında mekân değiştirebilirler.

Melekler Allah'ın emriyle farklı şekillere girebilirler (Akay, 2005, s. 294).

Edebiyatta birçok yönüyle üzerinde durulan melekler; "haber elçisi", "temizliğin, masumiyetin sembolü" ve "sevgilinin güzelliği" için benzetilendir. "Melek huylu", "melek yüzlü" ibareleri hoş ve güzel sevgili için kullanılır (Aslanoğlu, 2014, s. 66). Güzelliğiyle bilinen Yusuf peygamber de meleğe benzetilir: "Azizin karısı, onların gizliden gizliye dedikodu yaydıklarını işitince, onlara davetçi gönderdi ve onlara mükellef bir sofra hazırladı. Her birine bir bıçak verdi, beri taraftan da Yusuf'a "çık karşılarına" dedi. Görür görmez hepsi onu gözlerinde çok büyüttüler ve (şaşkınlıkla) ellerini kestiler. Dediler ki: "Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, olsa olsa yüce bir melektir." (Yusuf, 12/31).

Şair, divanın 2. şiirinin 22. beyitinden itibaren imanın rükünlerinden bahseder. 22. beyitte imanın altı rüknü olduğunu; birincisinin Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmek olduğunu, ikincisinin de 23. beyitte geçtiği gibi Allah'ın meleklerinin hak olduğunu, yüz suhuf (sahifeler) ve dört kitaba (Kur'an, İncil, Zebur ve Tevrat) kesin bir biçimde iman edilmesi gerektiğinden bahseder:

Ey dıyını ma ku vaci melek-i Allahi ḥeq i
Se ṣuhuf u çer kitabi ma imu ardu yeqi (Mes.2/23)

(İkincisi, Allah'ın meleklerinin hak olduğunu; yüz sahife ve dört kitaba kesin bir biçimde iman ettiğimizi söyleyelim.)

Yüce yaratıcı ilk insanı yaratma isteğini ve meleklerin de yaratılacak insanla ilgili ilk düşüncelerini Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde anlatır: Bir zamanlar Rabb'in meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. (Melekler): "A!.. Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz" dediler. (Rabb'in): "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." dedi (Bakara, 2/30). Burdan da anlaşılacağı üzere Kur'an-ı Kerim meleklerin dilinden, insanın özelliğini verirken aynı zamanda meleklerin de özelliğini vermektedir. Yani bozgunculuk yapmayan, kan dökmeyen, sürekli olarak Allah'ı tesbih eden varlıklar olduğunu ifade etmektedir. Şair, Kur'an-ı Kerim'deki ayete telmih yaparak, "Ve o zaman meleklere: "Âdem'e secde edin!" dedik, hemen secde ettiler. Yalnız iblis dayattı, kibrine yediremedi, inkârcılardan oldu" *(*Bakara*,* 2*/*34) meleklerin bağlılıklarına, şeytanın ise kibri ve inkarcılığına değinmektedir:

Allah emır ke ayde ma meleket u şeyṭun hemê
Secde beri Âdem ume wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/25)

(Rahmeti bol olan Allah, şeytana ve meleklere Âdem'e secde etmelerini emretti.)

1.1.2.1. Azrail

Canlıların ruhunu almakla görevlendirilen Azrail, "kerrûbiyyûn" denilen dört büyük melekten biridir (Pala, 2004, s. 60-61). Kur'an ve sahih hadislerde, melekü'l-mevt (ölüm meleği) ve elçilerimiz şeklinde geçen Azrail kelimesi İbranice asıllıdır. Kur'an'da; "De ki: Size vekil kılınan (bu konuda görevlendirilen) ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabb'inize döndürüleceksiniz." (Secde, 32/11) "Nihayet birinize ölüm geldi mi elçilerimiz onun canını alırlar. Onlar vazifede kusur işlemezler." (En'âm, 6/61; A'râf, 7/37) şeklinde geçer. "Her insanın canını almakla görevli bir ölüm meleği vardır. Azrail, bu meleklerin başıdır." (Karaman vd., 2006, s. 50).

Dünyada her canlıyı bekleyen acı bir gerçek vardır: ölüm. Dünyadan sonra ahiretin varlığına iman edenler; ölümün son olmadığını, yeni bir hayatın başlangıcı

olduğunu düşünerek yaşadıkları için ölüm onlar için tatlı bir gerçek olur. Şair; "Her canlı ölümü tadacaktır." (Ankebut, 29/57) ayetine telmih yaparak dünya yaratıldığı günden itibaren yaratılanların günü gelince elbet öleceğini kendi nefsi üzerinden anlatmaya çalışır. Şirin ruhun bir gün elbet can alma göreviyle görevlendirilen Azrail tarafından alınacağını ve ah vah etmenin fayda vermeyeceğinden bahseder:

'Emrım dunya ku biw viru yew roc 'Ezrail ku bêru
Ruḥi tu şirin bigêru hey wax 'emrım 'emrım 'emrım (Kt.18/57)

(Dünya ömrüm hatıra gelince bir gün Azrail gelir şirin ruhunu alır, eyvah ömrüm.)

1.1.2.2. Cebrail

Allah'ın kuvveti anlamına gelen Cebrail kelimesi; kuvvet mana

sına gelen cebra ile, Allah anlamına gelen il'den meydana gelmiştir (Karaman vd., 2006, s. 85).

Cebrail, Allah'a en yakın meleklerden biridir ve vahiyleri peygamberlere iletmekle görevlidir. Allah katında özel bir yeri olan Cebrail, Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı üzere vahiy meleği olarak görevlendirilmiştir. Allah; peygamberlere emirleri onun vasıtasıyla göndermiştir (Akay, 2005, s. 73).

"Şiirlerde melekler içinde en çok onun adına rastlanır. Edebiyatta "Cibrîl", "Cibrîli Emîn", "Ruhü'l-Emîn", "Ruhü'l-Kuds", "Ruh-ı Kudsî", "Hümâ-yı Kudsî", "Bülbül-ı Kudsî", "Tâvûs-ı Kudsî", "Tâvûs-ı Arş", "Tâvûs-ı Sidre" gibi isimlerle de anılır." (Pala, 2004, s. 94).

Cebrail'in bir özelliği de zorda kalan kullara Allah tarafından yardıma gönderilmesidir. Şair bu durumu, Yusuf'un (a**.s.**) kardeşleri tarafından kuyuya atılış kıssasına telmih yaparak; zorda kalan kulu Yusuf'un (a**.s.**) imdadına Cebrail'i gönderir. Şair, şiirinde Allah ile Cebrail arasındaki muhabbeti, Allah'ın Cebrail'e emir verişini sohbet havasında vermektedir:

Allah vunu Cibril şu xu bıresnı Yusuf kewtu tengı yey bıxelışnı
Bir dı ca vırazı reḥetey resnı bermaw Ye'qub bermaw Yusufım seyu (N.4/22)

(Allah, Cebrail'e: Yusuf dardadır yetiş kurtar onu, kuyuda yer yap rahata kavuştur onu, der. Ağladı Yakub, Yusuf'um küçüktür.)

Cebra'il nazıl bı şı bırı seru tepıştu hewara nıginaw 'eru
Yew caw rınd vıraştu Yusuf naw seru bermaw Ye'qub bermaw Yusufım seyu
(N.4/23)

(Kuyu üzerine inen Cebrail, hazırladığı güzel yere havada tuttuğu Yusuf'u koydu. Ağladı Yakub, Yusuf'um küçüktür.)

Cebrail'in temel görevi, Allah'ın emirlerini risalet görevi verilen peygamberlere iletmektir. Allah'ın murat ettiği yerde ve zamanda bu görevi yerine getirmekle görevli Cebrail, Allah'ın emrini Hira Mağarası'nda ve kırk yaşında olan son peygamber Hz. Peygamber'e iletir. Kalplerin hidayet bulması için gelen bu ilk emir İslâm'ın önem atfettiği oku olmuştur. Şair, Hz. Peygamber'e gelen bu ilk vahyi güzel bir dörtlükle dile getirir:

Ṣer u 'emri pêğemberi çewres i
Ḥiradı Cibrilu weḥyi deresi
Tı ra vatu "iqra" bi vengu ḥesi
Hidayet dekewtu qelb u nefesi (Mr. 23/3)

(Peygamber kırk yaşına geldiğinde Hira Mağarası'nda iken Cebrail vahyi ulaştırdı, ona dedi ki seslice oku; kalbi ve nefesi hidayet buldu.)

Miraç, Hz. Peygamber'in, Miladi 610 yılı Recep ayının 27. gecesinde, Mekke'deki evinden alınarak Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmesi ve oradan göğe yükseltilerek Allah'ın ayetlerinin kendisine gösterilmesi hadisesidir (Akay, 2005, s. 309). Şair, Allah'ın emirlerini peygamberlere iletmekle görevli melek Cebrail'in, miracı Allah'ın emriyle Hz. Peygamber'e müjdelemesi hadisesini tarihiyle birlikte dile getirmektedir:

Miladi şeş sey u desi ṣeri bi
Şeway vistu hewti recebi debi
Nuzuli Cibrilu bi emri Rebbi
Mizgin u seferi mi'raci vebi (Mr. 23/6)

(Receb ayının yirmi yedisi, Miladi altı yüz on yılında Rabb'in emriyle Miraç seferini müjdelemek için Cebrail indi.)

Şair, başka bir beyitte Cebrail'in önemli görevlerinden biri olan, şekli tamamlanan Âdem'in (a.s.) bedenine ruhun gelişi için üflediği üzerinde durmaktadır:

Adem temum bı şekli yi Cibril puf kerd ruḥi yi
Nuri veri kewt paşta yi wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/24)

(Rahmeti bol Allah, Âdem'in şeklini tamamlayınca Cebrail ruhuna üfledi ve Âdem sırtından canlanmaya başladı.)

1.1.2.3. İsrafil

Dört büyük melekten biri, Esrafil olarak da bilinir. İsrafil, Hz. Âdem'e secde eden ilk melektir. Kıyâmete dek "Levh-i Mahfûz'a" bakacak ve diğer üç meleğe ne yapacaklarını haber verecek olan melek de İsrafil'dir (Pala, 2004, s. 252). Allah'ın emriyle kıyamet kopacağı zaman sûr'a üflemekle görevlendirilmiştir (Karaman vd., 2006, s. 328).

Dünya hayatı bitince bir uyku misali kısa süreli olduğu anlaşılacaktır. Kısa süreli olduğu için de uykudan uyandırılınca uykusunu alamamış kişi misali bir sersemlik yaşanır. Elbetteki normal hayatta uyku sersemliği ile sura üflenirken ki sersemlik kıyaslanamayacak kadar farklıdır. Biri yaşadığınız ve şahit olduğunuz diğeri ise tahayyül edilemeyecek kadar ağır olan bir şeydir. Şair, ölümle başlayıp kıyamete kadar sürecek olan, dünya ile ahiret arasındaki berzah âleminde insanın bekletileceğini, İsrafil tarafından sûr'a üfleneceği an uyku sersemi olanların durumuna benzer bir durumda olunacağından bahseder:

Tı bi 'âlemi berzexi ḥeta qıyumi vındeni
Ṣuri İsrafili puf bu tı xınti hewnê muneni (Mes.20/38)

(Berzah âleminden kıyamete kadar beklersin, İsrafil sûr'u üfleyince de uyku sersemi gibi davranırsın.)

1.1.2.4. Kirâmen Kâtibîn

Sözlükte "yazan, kayda geçiren" anlamındaki kâtib ile "iyi, dürüst ve değerli" anlamındaki kerîm kelimesinin çoğulundan oluşan kirâmen kâtibîn terkibî "değerli yazıcılar" mânasına gelir. Müfessirlere göre bu meleklerin sayısı ikidir. Nereye yazdıkları belirtilmemekle birlikte ahirette delil olması açısından sevap ve günahları yazan meleklerdir (Üzüm, 2002, s. 59-60).

Divanda iki melek şeklinde geçer. Açıklama kısmında ifadesini bulduğu üzere Kirâmen Kâtibîn meleklerinin sevap ve günahları nereye yazdıkları Kuran'da belirtilmemiştir. Ancak şair, işi biraz da somutlaştırmak adına söz konusu meleklerin işlenen her şeyi deftere yazdıklarından bahseder. Sağ ve sol omuzlarda bulunur diyerek de fiziki olarak bir yer tahsis edilmiştir. Genel olarak da Kirâmen Kâtibîn meleklerinin sağ ve sol omuzlarda bulunduğu, iki melek oldukları ve işlenen günah ve sevapları kâğıt/deftere yazdıkları şeklinde bir inanç olduğu göz önünde bulundurulursa şairin genel inanca uygun düşündüğü söylenebilir:

Dı meleki ha tu ver u kıfti raşt u çepi ser u
Her çi tu deki defteru tı mırenim tu ra niva (N.3/57)

(Yapılan her şeyi deftere yazan, sağ ve sol omuzların üzerinde bulunan iki melek var; öleceğin sana denilmedi mi?)

1.1.2.5. Münker ve Nekir

"Tanınmayan, şiddetli ve korkulu olan" anlamındaki münker ve nekîr; "bilmemek; şiddetli ve korkulu olmak" anlamındaki neker (nekâre) kökünden türemiştir. "Terim olarak berzah âleminde insanları sorguya çekeceği belirtilen iki meleği ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de kabir hayatına işaret eden ayetler bulunmakla birlikte Münker ve Nekir'den söz edilmemektedir". İki meleğin ölen insanları sorguya çekeceğine dair açık bilgiler ise hadislerde mevcuttur (Toprak, 2006, s. 14-15).

İnsanın en önemli özelliği akıl ve irade sahibi oluşudur. Söz konusu özelliklere sahip olması ona sorumluluklar da yüklemektedir. Sorumluklularını yerine getiremeyenler ise ahirette sıkıntıya gireceklerdir. Münker ve Nekir'in ismini vermeden sorgu meleklerine değinen şair; öleceğini bilen insanın hazırlıklı olması gerektiğinden bahseder. Hazırlık yapmayanların ahiret hayatının sorgu ile başladığı yer olan kabirden itibaren ne yapacağını bilemeyen kişiler olacağı üzerinde durmaktadır:

Tı ku şeyri tırbi se ki gerek zexirey xu dek i
Tu perseni dı meleki tı mırenim tu ra niva (N.3/55)

(Kabre gidince ne yapacaksın? Hazırlığını görmen lazımdır, iki melek sana hesap soracak; öleceğin sana denilmedi mi?)

1.1.3. Kutsal Kitaplar

"Kesin, doğru, değişmez, sağlam, apaçık bilgi anlamına gelen yakin; bir şeyi delille değil, iman kuvvetiyle apaçık olarak görme ve manevî gerçekleri kalp gözü ile temaşa" etmeye denir (Üstüner, 2007, s. 134). Şair, gözle göremediğimiz meleklere iman ile yüz sahife ve dört kitaba (Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an), tüm peygamberlere şeksiz, şüphesiz olarak iman etmemiz gerektiğinden bahseder:

Ey dıyını ma ku vaci melek-i Allahi ḥeq i
Se ṣuhuf u çer kitabi ma imu ardu yeqi (Mes.2/23)

(İkincisi, Allah'ın meleklerinin hak olduğunu; yüz sahife ve dört kitaba kesin bir biçimde iman ettiğimizi söyleyelim.)

Yüz sahife ve dört kitap yukarıdaki beyitte olduğu gibi geçmektedir; ancak kutsal kitaplarla ilgili beyitlerde sadece Kur'an geçmektedir.

1.1.3.1. Kur'an

Yüce Allah tarafından (Hakka, 69/43) vahiy yolu ile (Yûnus, 10/12), Arapça olarak (Yusuf, 10/12), peyder pey (Furkân, 25/32), Hz. Peygamber'e indirilen (Şûarâ, 26/192-195), nesilden nesile intikal edip bize kadar sağlam bir şekilde gelen, başı Fatiha suresi, sonu Nas suresi olan, "Okunması ile ibadet edilen ve sevap kazanılan, 323.015 harf, 77.439 kelime, 6.236 âyet ve 114 sureden oluşan muciz bir kelamdır." (Karaman vd., 2006, s. 386).

Allah tarafından vahiy yoluyla Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'e indirilmiş semavi dört kitabın sonuncusu olan (Pala, 2004, s. 291) Kur'an; insanlar ve cinler bir araya gelseler bile bir benzerini meydana getiremeyecekleri (İsra, 17/88) Allah kelamıdır (Karaman vd., 2006, s. 386). Ayetlerinde ahenk olması ise Kur'an'ın şiir, Hz. Peygamber'in şair olduğu iddialarının ileri sürülmesine sebep olmuştur (Yıldırım ve Akdemir, 2017, s. 17).

Kur'an, sadece Hz. Peygamber dönemine ait bir kitap değil, değişik zamanlarda yaşamış peygamberlerin kitaplarını da öz ve özet hâlinde ilahî hikmetlerle dolu (Akay, 2005, s. 266), varlığını ve rehberliğini dünya döndükçe sürdürecek olan, çağları aşan ve her çağı kucaklayan bir kitaptır (Karaman vd., 2006, s. 387).

İnsanın işlerini ve görevlerini, dinî ve dünyevî diye ayırmayan Kur'an; halis hidayet, ebedî saadet yolunu gösterir (Akay, 2005, s. 266). İnsanın inancı, sözü, eylemi

ve davranışının bu dünya ile ilgisi olduğu gibi ahiret ile de ilgisi vardır. İnsanın "Allah'a, fertlere, topluma, canlılara ve çevreye karşı görevleri insanın hem dünya hem de ahiret mutluluğu içindir. Ferdî görevlerin; topluma, toplumsal görevlerin de ferde etkisi vardır." (Karaman vd., 2006, s. 387).

İslâm'ın beş şartı vardır: Kelime-i şehadet getirmek (eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden 'abduhu ve resuluhu), namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmek. Söz konusu beş temel şartın yerine getirilişi ile kişi İslâm'a dâhil olduğunu, İslâm'ı kabul ettiğini beyan eder. Bu temel rükünlerle birlikte İslâm'ın Müslümanlardan yapmasını istediği bazı işler vardır. Şair, İslâm'ın beş rüknünün olduğunu ve Müslüman olmak için bu beş rüknün yettiğini ifade eder. Bununla birlikte zalimlerin sevilmemesi gerektiğini ve onların Müslümanları farketmeleri gerektiğinden bahseder. Ayrıca Müslümanların varlıklarını; oruç, namaz ve ellerinde Kur'an ile farkettirmeleri gerektiğinden bahseder. Söz ile Müslüman'ım diyen kişinin Müslümanlığını işleyeceği amellerle göstermesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Ma vuni punc rukni İslumey besi ḥes meki wa ẓalımi ma bı ḥasi
Ẓalım u kafır bızuni ma esti roc'e nımac u Qur'anu ma dest i (Mes.1/50)

(İslâm'ın beş şartı bize yeterdir deriz, sizi bilsinler diye zalimleri sevmeyin; zalim ve kâfirler varlığımızı, oruç namaz ve elimizdeki Kur'an ile bilsinler.)

İslâm'ın temel kaynağı Kur'an, ondan sonraki başvuru kaynağı da sünnettir. Özellikle uygulama safhasında Kur'an-ı Kerim'in te'vili niteliğindeki Hz. Peygamber'in öğretileri, yol gösterici niteliğindedir. Şair, Müslümanların yaşantılarının şahısların nefislerine göre söylediği değil, tamamen Kur'an ve sünnete göre şekillenmesi gerektiğini ifade eder. Böylelikle İslâm'ın özünden uzaklaşmadan İslâmî bir yaşam sürdürülmüş olur:

İslumey nê peybi nefsu şexṣun a nê tı vaci illa sey mına una
İslumey peybi sunnet u Qur'una ax u of u kul u derdu ma se ki (K.13/11)

(İslâmiyet ne şahısların nefsiyle ne benim dediğim gibidir demekle olur; İslâmiyet sünnet ve Kur'an ile olur. Ah, of, dert ne yapalım?)

Sözlükte birleştirmek, fikir birliği etmek anlamına gelen icma "fıkıh usulünde Hz. Peygamber'in vefatından sonra herhangi bir devirde âlimlerin dinî bir meselenin hükmü hakkında ittifak etmeleri manasına gelir." (Karaman vd., 2006, s. 291). Bir şeyi

diğer bir şeyle karşılaştırmak, ölçmek manasına gelen kıyas, "fıkıh usulünde hakkında nass bulunmayan bir meselenin hükmünü, kitap veya sünnette hükmü bilinen bir meseleye göre açıklamak" manasını ifade eder (Karaman vd., 2006, s. 379). İcma ve kıyas, Kur'an ve sünnetten sonraki İslâm'ın temel kaynakları arasındadır. İslâm'ın bu temel kaynakları Müslümanlar arasında uygulama birliği sağlamak içindir. Şair, her kafadan bir sesin çıkması yerine Müslümanlara yakışan şeyin bu temel kaynaklara başvurması olduğu üzerinde durur:

Nêbenukê her kesi yew sar vetu rari İslumey Qur'an u ma het u
Ha çê icma' u qıyas u sünnet u ax u of u kul u derdu ma se ki (K.13/12)

(Her kafadan bir ses çıkıyor, olmaz. Bizim nazarımızda İslam'ın yolu Kur'an'dır. İcma, kıyas ve sünnet nerededir? Ah, of, dert ve keder ne yapalım?)

Bir başka beyitte de Kur'an, sünnet, icma ve kıyasın önemine değinen şair, bu dört kaynağın esas olduğunu ve uyulması durumunda bize yeteceğinden bahseder:

Ḥeyati dunya ḥesas u kitab u sunnet eṣaṣ u
Ha çê icma' u qiyas u ma dıma şey ma ri baş u (Mes. 37/52, Mes.2/1/90)

(Dünya hayatı hassastır, kitap ve sünnet esastır, icma ve kıyas nerede, takip edersek bize yeterdir.)

Allah, Kur'an-ı Kerim'de ".....kalpler ancak Allah'ı anmakla yatışır." (Rad,13/28) diye buyurur. Şair, rahmet kapılarının açılması, kararmış kalplerin imarı için Kur'an'ın okunması gerektiğinden bahseder. Bunun için de Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun resulüdür manasındaki tevhit kelimesi ile Allah'a yakınlaşmak gerektiği üzerinde durur:

Qur'an ẕıkr u kitab u beri reḥmeti ab u qelbu siyah cila bu
Bi Mewlaya Mewlaya La ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah (Serbest/34/2)

(Kur'an zikirdir, kitaptır; (onunla) rahmet kapısı açılır, kara kalp cilalanır. Mevlaya gel Mevla'ya, Allah'tan başka ilah yoktur, Mevla'ya git Mevla'ya, Muhammed resulullahtır.)

Kur'an-ı Kerim'de, Kur'an'ın bir adı da zikir olarak geçmektedir (Hicr, 15/6,9; Nahl, 16/44). Müslümanların yol haritası Allah tarafından Kur'an'da belirtilmiştir. Yol haritasını takip edebilmek, bilmekle mümkündür. Zira kişi bilmediğini takip de

edemez. Bu pencereden bakarak Kur'an'dan bihaber olanları cahil olarak niteleyen şair; cehaletin ağır yük olduğunu, her şey elden gidince pişman olunacağını ancak son pimanlığın fayda vermeyeceğinden bahseder:

Ẕıkri İslumey Qur'an u emri Allah ma ra vunu
Kum tı ra peymununu cahil u pis u neẓun u
Cahiley baro gırun u ha tu mıl dı şewew şunu
Tı ku poşmu bibi be'di hemê çi tu dest ra şunu (Mr. 55/16)

(Allah, Kur'an'ın İslâm'ın zikri olduğunu buyurur, kim ondan geri kalsa kara cahildir. Cehalet gece gündüz boynunda ağır yüktür, elde bir şey kalmayınca pişman olursun.)

1.1.4. Ayetler ve Hadisler

1.1.4.1. Ayetler

Kur'an-ı Kerim'in her bir cümlesine ayet denir. Açık alamet, nişan, eser manasına gelen ayetin "çoğulu "âyât" olup her ikisi de dâimâ "kerîme" sıfatıyla birlikte kullanılır." (Pala, 2004, s. 54). "Allah'ın varlığına delâlet eden şeylere ve peygamberlerin hak olduğunu ispat eden mucizelere de ayet denir." Ayet kelimesi Kur'an'da; işaret (Bakara, 2/248), mucize (Bakara, 2/211; mü'min, 40/48), ibret (Nahl, delil (Rûm, 30/20-25; İsrâ, 17/12), acâyip iş (Mü'minun, 23/50) ve Kur'an ayeti (Nahl, 16/101) anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır (Karaman vd., 2006, s. 44).

Ayetler ya telmihen veya mealen yahut da aynen alınır. Vezini tutturmak mecburiyeti varsa küçük değişiklikler yapmak mazur görülmüştür (Levend, 1984, s. 101). Şair, şiirlerinde Kur'an ayetlerini iki şekilde kullanmıştır; Biri alıntı şeklinde; diğeri ise Kur'an'dan bir kelimeden yararlanma şeklindedir. Buradaki alıntıdan kasıt, ayetlerin cümle olarak alınması değildir. Ayetlerin anlamlarının şiirde kullanılmasıdır. Ayrıca bazen bir kelime veya terkip kullanmış; telmih ve işarette bulunmuştur.

Diğer taraftan şair, Kur'an kıssalarına, öğütlerine ve işaretlerine pek çok şiirinde dikkat çeker. Âdem, Nuh, Salih, Hud, İbrahim, İsmail, Yakub, Yusuf, Musa, İsâ ve Süleyman peygamberlerin hikâyelerine değinir ve özgün bir güzellikle hikâyeleri anlatır.

Yine "şüphe ve iman", "günah yükü", "ilahî kazâ", "mücadele ve çalışma", "kanaat", "faiz ve rüşvetten kaçınma", "ayıpları aramaktan kaçınma", "hırsı terketme",

"hevâ ve heves", "mal ve altın biriktirenler", "ibret alma", "ölüm", "yaratılışın amacı", "yoksullara yardım", "doğru yol", "müminlerin yüzü", "şeytanın esiri", "sapmışlar ve doğru yolda olanlar", "amellerin heba olması", "sabrı tavsiye etme", "nur ve karanlık" gibi konular da ayetlerden alınmış ifadelerdir. Şairin şiirlerinde geçen pek çok dize ve beyit Kur'ân'daki farklı ayetlere ve dinî esaslara dair işaretler içerir. Bunlarda değinilen konular ve işaret edilen ayetlere kısaca bazı örnekler verilecek olursa şu başlıklar verilebilir:

1- Tevbe-i Nasuh (Samimi Tövbe):

Tewbe yew tewbey neṣuḥi ayetu ez fehm kena
Tewbe u tewbe mi ri yewna tewbe nêkena (Mes.12/6,29,42,48)

(Ayetten anladığım kadarıyla tövbe edeceksek bu, samimi bir tövbe olmalıdır; tövbe ediyorum, bunun dışında bir tövbe etmiyorum.)

İşaret ettiği ayet: (Tahrim, 66/8)

2-Son Ayet ve Dinin Kemale Erdirilmesi:

Des ṣeri be'di virt şiyu hicretu
Allah weḥyi kerdı bi ṣon ayetu
Allah va temum bı dini ummetu
Xuṭbey xatıri ma ri weṣiyyet u (Mr. 23/9)

(On yıl sonra o da (Peygamber) hicret etti, (daha sonra) İslâm'ın kemale erdirildiği ile ilgili son ayet de nazil oldu ve vasiyet olarak Veda Hutbesi irad edildi.)

İşaret ettiği ayet: (Maide, 5/3)

3-Yaratılış Gayesine Vurgu:

Ayet u tefsiru vuni xelqi cinn u ma insuni
Sebay'ebdey u imun i venduna ma qebra tari (Kt. 25/29)

(Cin ve insanın yaratılışının iman ve kulluk için olduğu ayette belirtilir, karanlık kabir bizi çağırıyor.)

İşaret ettiği ayetler: (Zariyat, 51/56; Beyyine, 98/5)

4-Din Olarak İslâm'ın Seçildiği Vurgusu:

Her mılleti vuna ma wari din i kafıri kufri xapeyay pey kini

Ayet vunu Allah hetı yew din i ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

(Serbest/ 46/7)

(Her millet (hakk) din sahibi olduğunu söyler; ayette bildirildiğine göre, Allah katında din tektir (İslâm) kâfirler ise kinleri yüzünden yoldan saptılar; (öyleyse) dinimiz için ölelim.)

İşaret ettiği ayet: (Al-i İmran, 3/19)

5-Müminlerin Kardeş Olduğu Vurgusu:

Ayet u emri Allah yu mu'min pêru bıraw way u
Ṣulḥ u selameti ma yu reḥmı ma kı Allah Allah (Kt. 47/20)

(Müminlerin bacı kardeş olduğu Allah'ın ayetinin emridir, ki bu, bizim için barış ve selamettir. Allah'ım bize merhamet et.)

İşaret ettiği ayet: (Hucurat, 49/10)

6- Allah'ın Rezzak Olduğu Vurgusu:

Ayeti xalıqi vunu Allah kefili rızqun u
Zenginey biya derd u junu kewta te'mekari kunu
Tewbe Allah Allah şefa'et ya resulellah (Msl.48/14)

(Zenginlik dert ve mikrop olmuş, tamahkârlık içine düşmüş. (Tamahkârlık için) Allah'a tövbe et, peygamberden şefaat dile.)

İşaret ettiği ayetler: (Hûd, /6; Zuhruf, /32; Zariyat, 51/58; İbrahim, /37; İsra, /31).

7- Müslüman'ın Kâfirlerle Dost Olmaması Gerektiğiyle İlgili Husus:

Mebı ḍosti kafırunu Rebbi ma Qur'an dı vunu
Şıma benı kufri munu ma vuni İslumi ma (Kt.56/40)

(Rabb'imiz Kur'an'da, "Kâfirlerle dost olmayın." der, dost olursanız küfre girersiniz; biz de bunu hatırlatırız.)

İşaret ettiği ayetler: (Hûd, 11/113; Mucadele, 58/22; Maide, 5/51; Nisa, 4/144; Al-i İmran, 3/28).

1.1.4.2. Hadisler

Sözlükteki anlamı "Sonradan meydana gelen, yok iken var olan" demekse de ıstılâhi olarak; Hz. Peygamber'in kutsal söz ve fiillerine denir. Hz. Peygamber'in "sözlerine hadis-i kavlî", işlerine de "hadis-i fi'lî" denir. Diğer bir çeşit hadis ise, mânâsı vahiy yoluyla Hz. Peygamber'e ilhâm edilen hadistir ki "hadis-i kudsî (kutsal hadîs) adıyla bilinir." (Pala, 2004, s. 194). Bazı hadis uzmanları, "sahabe ve tabiûn sözlerini de hadis kavramına dâhil etmişlerdir." (Karaman vd., 2006, s. 215).

Hadis bilginlerine göre, "sünnet" terimiyle eşanlamlı olan "hadis" aslında sünnete nispetle daha özel bir anlamı haizdir. Çünkü sünnet, Hz. Peygamber'in sadece fiilleri, hadis ise hem sözleri hem de fiilleri anlamında kullanılmıştır (Akay, 2005, s. 168).

Şairin değindiği konular ve işaret ettiği hadislere kısaca bazı örnekler verilecek olursa şu başlıklar verilebilir:

1. Ahir Zaman İnsanının Kötü Olduğu Vurgusu:

Ḥeya cinya nivuni ma İslumi İslum pêru cema'eti cumyuni
Ḥediṯ vunu dewri axir zemun i cem'eti pisu hina ẓaf u ẓuni
(Mes. 1/23)

(Müslümanlar cami cemaatidir; haya nedir bilmeyen kadınların olduğu ahir zaman cemaatinin daha da kötü olduğu hadiste bildirilir.)

2. Vatan Sevgisi:

Ḥubbi weṭaniw baray imun i kum inu nêkenu ḥediṯ wa buni
Mal u imu bediliyey maw guni dunya dewriya yena şuna ax meki (K. 8/48)

Vatan aşkı imandandır, inanmayan hadisi okusun, mal ve iman yer değiştirmiş bizde; dünya devrandır; gelir, geçer; ah etme.)

3. Komşudan Emin Olma:

Ḥediṯ vuni pêğemberi ma vatu ciru yebnu emi nêbu berbat u
Tede çiniw imunu kê ma vatu ax u of u kul u derdu ma se ki (K. 13/6)

(Hadiste peygamberimiz: Komşular birbirinden emin olmadıkça kötüdür, dediğimiz iman içlerinde yoktur; ah, of, dert ve keder ne yapalım?)

4. Zenginin Zalim Oluşu:

Zengini ẓalimi pis i ğafil i emri ḥediṯi
Esiri nefsi xebis i keyf u zewqi tu beṭal (Kıt/19/35)

(Hadis, kıskanç nefsin esiri olan zalim zenginlerin gafil olduklarını ve zevk ü sefalarının boş olduğunu (onlara fayda vermeyecek) bildirir.)

5. Sahabeye Dil Uzatmama:

Ḥediṯu ḥeq dı ṣeḥabun rı mekini qal u qil
Lewra pêru cennetiy u qatilu meqtul veri (Kt. 32/27)

(Sahih hadiste sahabeye dil uzatmayın denilir, çünkü öldürülenler başta olmak üzere, öldürenler bile cennetliktir.)

Hadislerin işaret ettiği kısım yazılmadı. Buraya alınan beyitlerde söylenilenin hadis olduğu şair tarafından belirtildiği için başlıklar altında hadis olarak değerlendirildi. Sahih hadis olup olmadığı kısmı ayrıca irdelenmedi.

1.1.5. Peygamberler

Divanda, 16 peygamberden ve peygamber mi veli mi olduğu kesin bir şekilde belli olmayan Hızır (a.s) ve Zülkarneyn'den (a.s) bahsedilmiştir. İsmi zikredilen peygamberler risalet görevi verilişine göre sıralandı.

1.1.5.1. Âdem (a.s.)

Âdem/Adam kelimesi Arapça bir kelime olup; insanlığın babası, ilk insan, adam, "Allah'ın yeryüzündeki halifesi; kâinattaki bütün hakikatleri kendisinde topladığı için kevn-i câmi ve ruh-ı âlem denilen ve bütün ilahî isimlerin ve sıfatların mazharı olan insan" demektir (Uludağ, 2016, s. 23). "Ebü'l- Beşer" (İnsanlığın babası) künyesiyle ve "Safiyyullah" (Allah'ın temiz kulu)", sıfatıyla anılan Âdem'in birçok hadiste ismi zikredilir (Pala, 2004, s. 4). "Dil bilimcilerin çoğu bu kelimenin "esmerlik" anlamına gelen "üdme" veya "tip, örnek anlamına gelen "edeme" veya "bir şeyin dış yüzü" anlamına gelen "edime" kelimesinden türetildiğini söylemişlerdir." (Karaman vd., 2006, s. 7).

Hem dinî hem de din dışı edebiyatta Âdem'in (a.s.) kıssalarından geniş çapta istifade edilmiştir. İlk insanın hayatı, birçok insanda olduğu gibi şairler için de merak konusu olmuştur. Bu yüzden şairler; "Kur'an'da anlatıldığı şekilden, tefsirlerdeki efsanevî teferruata kadar gerekli gördükleri her yerde ve her vesile ile" ilk insanın hayatına değinmişlerdir. İslam inancına göre eşref-i mahlûkat olarak kabul edilen

insanın ortaya çıkışında Âdem (a.s.) başlıca vasıta olarak gösterilir. Âdem (a.s.) Edebiyatta; çamurdan yaratılan, ruh verilmeden önce "âb u gil" içinde bekletilen, Allah'ın emriyle melekler tarafından secde edilen, secdeye yanaşmayan Ezâzîl'in şeytan oluşu, şeytanın aldatması sonucu yasak meyveyi yiyen, bu ilk günahtan ötürü cennet'ten kovulan ve yaşadığı ilk yer olan cennetteki hayatın özlemiyle uzun yıllar ağlayan kişi olarak zikredilmiştir. "Bu kıssalar edebiyatımızda hayli önemli yer tutar. Yılan, şeytan, cennet, Havva, yasak meyve vs. ile tenasüpler kuran Âdem kelimesi, "Mutlak insan" anlamıyla da sıkça karşımıza çıkar." (Pala, 2004, s. 5).

Yüce yaratıcı ilk insanı yaratma isteğini Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde anlatır: Bir zamanlar Rabb'in meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti… (Bakara, 2/30). "Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti." (Bakara, 2/31). "Ve o zaman meleklere: "Âdem'e secde edin!" dedik, hemen secde ettiler. Yalnız iblis dayattı, kibrine yediremedi, inkârcılardan oldu." (Bakara, 2/34).

İlk insan ve ilk peygamber olan Âdem (a.s.) yeryüzünün her tarafından alınan toprak örneklerinin birleşiminden yaratılmıştır. "Kur'an'da Âdem'in topraktan (Al-î Îmrân, 3/59), çamurdan (Secde, 32/7), çamur süzmesinden (Mü'minûn, 23/12), yapışkan çamurdan (Sâffat, 37/11), değişmiş cıvık balçıktan (Hicr, 15/26), pişmiş çamurdan (Rahmân, 55/14), ve sudan (Nûr, 24/45) yaratıldığı bildirilmiştir." (Karaman vd., 2006, s. 7).

Şair, Allah'ın ilk insanı yaratma olayını halk arasında anlatıldığı şekliyle hikâye diliyle aktarma yolunu seçmiştir:

Allah va cibrili emin herı biyarı ma mir keni
Pey Âdem'i vırazeni Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/2-9/23)

(Allah, cibrili emin toprak getir yoğuralım, onunla Âdem'i yaratacağım, dedi. Molla, Allah bize merhamet etsin).

"Allah, kâinatı yarattıktan sonra Âdem'i ahsen-i takvim (en güzel yaratılış, en iyi kıvam) üzre, kırk yıl bekletip -bu sürede ihtilaflar vardır- sonra kalıba ruh verdi." (Pala, 2004, s. 4). Şair, Hz. Âdem (a.s.) cisim olarak tamamlandıktan sonra şekline Cebrail (a.s.) tarafından üflendiğini, canlanmanın da sırttan başlandığından bahseder:

Âdem temum bı şekli yi Cibril puf kerd ruḥi yi
Nuri veri kewt paşta yi wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/24)

(Rahmeti bol Allah, Âdem'in şeklini tamamladı ve Cebrail onun ruhuna üfledi; Âdem önce sırtından canlanmaya başladı.)

Topraktan yaratılan ilk insan ve ilk peygamber olan Âdem (a.s.) insanlığın atası olarak kabul edilmektedir. İnsanlığın atası topraktan yaratıldığına göre insanların da aslı topraktandır. Şair, tekrardan toprak olup kabre, berzah âlemine ve mahşere öylece gidileceğini, her ne kadar ruha bir şey olmasa da bedenin aslına rucu' edeceğinden bahseder:

Piy ma Âdem pêğember u xelqi ma ṭopraq u her u
Ma ku hewna bıbu heru tırbew berzex u meḥşer u (Mes. 54/4)

(Babamız Âdem peygamberdir, toprak ve çamurdan yaratıldık; tekrardan toprak olacağız, kabir, berzah ve mahşer var.)

Yüce Allah'ın Hz. Âdem'i (a.s.) yeryüzünün her tarafından alınan toprak örneklerinin birleşiminden yarattığı bilgisi yukarıda verilmişti. Şair, bu toprak örneklerinden gri, kırmızı, siyah renkteki çeşitlerini örnek vererek bunun Âdem'in yaratılışında kullanıldığından; bu hayatın paha biçilmez bir hazine olduğundan ve ebedî mesken olarak tekrardan toprağa gidileceğinden bahseder:

Hera gewr u sur u siya sebebi Âdem Ḥewa ya
Xezinew serwetu vay a ebediw meskeni ma ya (Mes. 54/10)

(Âdem ve Havva'nın yaratılışında kullanılan gri, siyah ve kırmızı rengi olan toprak paha biçilmez servet ve hazinedir ve ebedî meskenimizdir.)

Bir diğer beyitte, toprağın Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılışı için kullanıldığını ve insan neslinin onlardan türediğini kabrin meskenlerimizden biri olduğu üzerinde durulur:

Erḍu heri Allah daya xelqi Âdem u Ḥewa ya
İnsu pêru neslay ya ya tırbi yew meskeni ma ya (Mes. 54/16)

(Allah, Âdem ve Havva'yı topraktan yaratmış, insanların hepsi onun neslindendir, varılacak asıl meskenimiz ise kabirdir.)

Hz. Âdem'in ilk insan ve ilk peygamber olduğu açıklama kısmında belirtilmişti. Şair, Hz. Âdem'in peygamberlerin ilki olduğunu ve toplamda yüz yirmi dört bin

peygamber olduğunu ifade etmektedir. Bu peygamberlerin sonuncusunun da dinî inancımıza uygun bir biçimde Hz. Peygamber olduğunu söylemektedir:

Ma bızuni pêğemberi Ḥeżreti Adem u veri
Hınẓar u sew vist u çari wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/53)

(Yüz yirmi dört bin peygamber içinde Hazreti Âdem'in ilk peygamber olduğunu bilelim, Allah rahmeti bol olandır.)

Pêğemberi maw verin yu Adem u
Be'di pêruni Muḥemmed xatem u (Mes. 2.10/34)

(İlk peygamberimiz Âdem'dir (a.s.), hepsinden sonra sonuncusu ise Muhammed'dir. (a.s.))

Âdem ve Havva, cennette beraberdi. Cennet nimet yeriydi, ibadet yeri değildi. Bu yüzden onlar hiçbir ibadetle mükellef tutulmadılar (Kazancı, tsz., s. 29). Allah, Âdem ile Havva'ya cennette istedikleri meyvelerden istedikleri kadar yiyebileceklerini Kur'an-ı Kerim'de açık bir biçimde ifade etmiştir; bu kadar nimet içinden bir tek ağaca yaklaşmamaları gerektiğini (Araf, 7/19) emretmiştir (Aslanoğlu, 2014, s. 46). Şair, rahmeti bol olan Allah'ın Hz. Âdem'i cennetine koyduğunu ve bolca ihsanda bulunduğunu, Hz. Âdem'in lezzetler içinde keyfinin yerinde olduğundan bahseder:

Allah Âdem be cennetu ha çê keyf u ha lezet u
Meywew ṭe'am pêru het u wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/28)

(Rahmeti bol Allah, Âdem'i meyve ve yiyecekleriyle lezzetler içindeki cennetine koydu.)

Âdem'in yaratılmasından önce yeryüzünde cinlerin var olduğu ve başka dünyaların kurulup hükmünün tamamlandığı ifade edilir. Bu nedenledir ki Âdem'in yaratılış haberini alan melekler; insanın yaratılmasıyla yeryüzünde fesat çıkacağı doğrultusunda akıl yürüttüler. "Âdem'e ruh üfürüldükten sonra Allah, meleklerin ona secde etmelerini istedi. Bu secdede Âdem, mihrap mahiyetinde olup secde Allah'a idi." (Pala, 2004, s. 5). Şair, meleklere ve şeytana Âdem için secde etmelerini emrederken bunun ibadet anlamında değil de saygı göstermek anlamında olduğunu; Âdem'in geldiğini haber vererek secde etmelerini emretti cümlesiyle anlatmaya çalışmaktadır:

Allah emır ke ayde ma meleket u şeyṭun hemê
Secde beri Âdem ume wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/25)

(Rahmeti bol Allah, tüm meleklere ve şeytana Âdem'e (a.s.) secde etmelerini emretti.)

Allah, Âdem ve Havva'yı cennetine yerleştirdi. "Allah her ikisine de cennette rahatça yaşamalarını ve cennetin her şeyinden faydalanmalarını, ancak yasak meyveye (elma, buğday, üzüm asması, zeytin, hurma, incir, kâfur veya ilim ağacı) yanaşmamalarını emretmişti." (Pala, 2004, s. 5). Şair, Âdem (a.s.) ve Havva için seçilmiş cennete konulduğunu ve yasak olan şeyin buğday olduğundan bahseder. Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan şey şu şekilde bildirilmiştir: (Sonra Allah, Âdem'e hitab etti): "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette durun, dilediğiniz yerden yeyin; fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." (Araf, 7/19).

Hewaw Âdem pêğemberi berdi cennet muxeyyeri
Şıma nuri daray ğeli wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/31)

(Rahmeti bol Allah, Havva ve Âdem peygamberi seçilmiş cennetine koydu, buğday tanelerinden yemelerini yasakladı.)

Âdem (a.s.) yaratıldıktan sonra cennette yaşadığı süreçte Havva'nın yaratılışı, cennette bolluk içinde oluşları, Allah'ın onlar için yasakladığı meyve ve şeytanın onları aldatması, Allah'ın onları cennetten atması ve onların pişman olup tövbe etmeleri içinde biraz da israiliyat girerek şöyle anlatılır:

Cennette yaşayan Âdem'in (a.s) sol eğe kemiğinden eşi Havva yaratılmış. Her ikisi de nurdan yapılmış elbiseler giyiyorlardı. Yasak meyve hariç, cennetteki her şeyden istifade etmelerini her ikisi için de uygun gören Allah, böylece cennette rahatça yaşamalarını murat etmişti. Bu arada Allah'ın emrine karşı geldiği için cennetten kovulan iblis ise cennete tekrar girmenin yollarını arıyordu. Kıyamete dek ömür verilen, insanları azdırmak yolunda bazı nesne ve davranışları (kadın, yalan, hile vs.) kullanmasına müsaade edilen iblis harekete geçmişti. "Cennet'in kapıcısı olan Rıdvan onu içeri almıyordu. Fakat iblis, yılanın dişleri içinde cennete girmişti. Yılan dört ayaklı güzel bir hayvan iken Allah bu cürmünden dolayı onu cezalandırarak ayaklarını ve güzelliğini gidermiştir." İblis cennete girer girmez birtakım hileli sözlerle yasak meyveyi yemeleri için Âdem ve Havva'yı kandırmaya çalışmıştı. Sonunda Havva'yı

kandırabilmişti. Âdem de Havva'nın etkisinde kalınca yasak meyveyi birlikte yemişler. Allah'ın emrine karşı gelmelerinden ötürü üzerlerindeki elbiseleri alınmış ve utançlarından mahrem yerlerine birer incir yaprağı örtmüşler. Daha sonra da cennetten çıkarılmışlardır (Pala, 2004, s. 5). Başka bir yorumda ise ikisinin de kendi iradeleriyle başına buyruk davrandığı, yasağı çiğnediği ve neticede cennetten atıldıkları (Aslanoğlu, 2014, s. 46) şeklindedir. İblis ve yılan da onlarla birlikte yeryüzüne atılmıştır. Âdem'in (a.s.), Hindistan'daki Seylan adasına; Havva'nın, Cidde'ye (Arabistan); yılanın, Isfahan veya Nusaybin'e; iblisin ise Meysan'a indirildiği rivayet edilir. Âdem ve Havva 200 yıl gibi uzun bir zaman tövbe ile istiğfarda bulunmuşlar, "Allah'ın kendilerine ilham ettiği duaları okuyarak suçlarının bağışlanmasını, yine birbirlerine kavuşmayı dilemişlerdir. Nihayet Âdem, Cebrail nezaretinde Hicaz' a gelip Arafat'ta Havva ile buluşmuştur". Bundan sonra Âdem'e 10 suhuf indirilmiştir (Pala, 2004, s. 5). Şeytanın cennete giriş şekli ve Hz. Âdem'in (a.s.) cennetten kovulmasına kadar olan hikâyesi yukarıdaki bilgilerle uyuşan bir biçimde aşağıdaki beyitlerde işlenmiştir:

Şair, şeytanın cennet kapısına sofu kılığında gittiğini, fırsat kolladığından bahseder. Zahiren derviş, batınen şeytan olunabileceğine güzel bir örnek olması hasebiyle önemlidir. Böylece şair bir anlamda fırsatçılık yapıp kişilerin zayıf anını yakalayarak hareket edenleri ve Müslüman görünümlü şeytanî planları olanları eleştirmekte ve bunların şerrinden Allah'ın rahmetine sığınmak gerektiği mesajını vermektedir:

Şeyṭan şı beri cenneti xu ke ṣofi 'ibadeti
Pawenu weqti firṣeti wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/32)

(Şeytan cennet kapısına gitti, ibadet eden sofu gibi göründü ve fırsat anını kolladı; Allah rahmeti bol olandır.)

Şair, şeytanın Âdem ve Havva ile olan muhabbetini sohbet havasında vermektedir:

Ṣewt şi Hewaw u Âdemi wirdi piya şi yebnu dımi
Şeyṭan vunu şıma kumi wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/35)

(Şeytanın siz kimsiniz demesini duyan Âdem (a.s.) ve Havva ardı sıra gittiler; Allah rahmeti bol olandır.)

Hewaw Âdem ma hogır i cennet dı serbest u ḥur i
Ina dari ra ma duri Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/ 2.9/36)

(Havva ve Âdem, cennette serbest ve hür olarak geziyoruz; sadece şu ağaçtan uzağız dediler; Molla, Allah bize merhamet etsin.)

Şair, lanetlenen şeytanın Hz. Âdem ve Havva'ya nasıl oyun oynadığını ve onların cennetten kovulmalarını biraz da israiliyat katarak (özellikle yılan ve şeytan işbirliğini) beyitlerde şu şekilde ele alır:

Şeyṭun pis u nelumet u pey oynu şiyu cennetu
Ḥeżreti Âdem tı ra vetu dunya tu ma xapinayu (Serbest/ 35/36)

(Lanetli pis şeytan, hileyle cennete gitti; Hz. Âdem'i cennetten çıkardı; dünya, sen bizi aldattın.)

Mar cennet ra ume teber şeyṭani va mı bıgi ber
Dari heti berzi teber wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/2.9/33)

(Şeytan, cennetten dışarı çıkan yılana: beni de al bir ağacın yanına at dedi, Allah rahmeti bol olandır.)

Ṿunu dara ğelê est u şıma buri bıbi mestu
Cennet ebedî serbest u Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/ 2.9/37)

(Şeytan buğday meyvesi yemeleri durumunda mest olacaklarını ve cennette ebedî olarak kalacaklarını söyledi; Molla, Allah bize merhamet etsin.)

Allah emır da xani va cennet ra berzı hinê
Bi ğafili emri mınê wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/39)

(Rahmeti bol olan Allah, emrine muhalif olan şeytanın cennetten tekrardan kovulmasını emretti.)

İlk insan ve ilk peygamber olan Âdem'in (a.s.), cennetten çıkarıldıktan sonra Hind toprağına; Havva'nın ise Cidde'ye indirildiği ve daha sonra buluştukları yere "Muzdelife" adının verildiği rivayetlerde belirtilmektedir (Akay, 2005, s. 16). Şair, Hz. Âdem'in (a.s.) Hindistan'a atıldığını ifade ettikten sonra Kur'an ayetini iktibas etmiştir (rebbena ẓelemna: Allah'ım biz kendimize zulmettik- (Araf, 7/23). Bu duruma sebep olanın lanetlenmiş şeytan olduğunu ifade eden şair, Allah'ın rahmetinin bol olduğunu vurgulayarak ne kadar günah işlenirse işlensin pişman olup nasuh tövbe

ettikten sonra Allah'ın rahmetiyle -tıpkı Hz. Âdem'de olduğu gibi-kurtulacağı mesajını vermektedir:

Âdem eştu Hindistunu rebbena ẓelemna vunu
Sebeb mel'unu şeyṭun u wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/40)

(Âdem'i Hindistan'a attı (Âdem) rabbena zelemna dedi, mel'un şeytan sebeptir, Allah ise rahmeti bol olandır.)

Ṿa Âdem'i tewbe kerdu hem tewbey neṣuḥi kerdu
Cora tewbe ma ri ferżu wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/46)

(Âdem nasuh bir tövbe etti, zaten tövbe farzdır bize, Allah rahmeti bol olandır.)

1.1.5.2. Nuh (a.s.)

Nuh (a.s.), İdris'ten (a.s.) "sonra gelen peygamberdir. Peygamberlerin büyükleri olan ve kendilerine "Ulü'l-azm" denilen altı büyük peygamberden ikincisidir." (Aslanoğlu, 2014, s. 56). Kur'an'ın 71. suresinde, Hz. Nuh'un peygamber olarak gönderilişi, kavmini tevhit inancına davet edişi, kavminin inkârda ısrar etmesi üzerine kavminin bu durumunu Allah'a arz edişi, Allah'ın lütuf ve ikramlarına rağmen bu zalim kavmin putlara tapmaktan vazgeçmemesi, günah işlemekte ısrar edişleri yüzünden tufan sırasında boğulmaları anlatılmıştır. Hz. Nuh, kavminin arasında 950 yıl kalmıştı. Kavmi yola gelmeyince "Allah, Hz. Nuh'a bir gemi yapmasını emretti. Sular kaynayıp yükselmeye başlayınca, bu gemiye ailesi, iman edenler ve her cins hayvandan ikişer çift bindirildi. Tufan koptu ve inkârcılar helak oldu". Hz. Nuh'un oğlu da bu inkârcılar arasındaydı ve o da boğuldu (Akay, 2005, s. 365). Her ne kadar Hz. Nuh; o benim ailemdendir dediyse de Allah, aile olmak için kanbağının yeterli olmayacağını vurgularcasına o senin ailenden değildir ey Nuh diyerek peygamber olarak görevlendirdiği Hz. Nuh'un cahiller gibi davranmasını ve cahilce isteklerde bulunmasını istemedi.

Nuh peygamber hakkında tefsirlerde geniş bilgi mevcuttur. Ancak bunlar arasına isrâiliyyât da karışmıştır (Pala, 2004, s. 374). Edebiyatta ise "Genellikle ikinci Âdem, tûfan, gemi, Cudi dağı, sabır, uzun ömürlülük, isyan eden oğlu, güvenli yer gibi özelliklerle ve kelimelerle ilişkili olarak geçer." (Aslanoğlu, 2014, s. 56).

İnsanoğlu günah işlemeye, hata etmeye meyilli bir varlıktır. Akıl nimeti ihsan edilenlerin yaptıkları hatadan dönmeleri, işledikleri günahtan samimi bir biçimde

tövbe etmeleri beklenir. Aksi takdirde kısa veya uzun vadede başlarına gelecek musibetleri hak etmelerinden ötürü cahil ve akılsız olarak nitelenirler. Şair; ruhsuz, akılsız kavme Nuh tufanıyla ders verilmeye çalışıldığını, bu ibretlik olayın aklını kullanmayan herkese örnek olması gerektiğinden bahseder. Nasuh bir tövbe ile tövbe edenlere selametlik temennisiyle bir merhaba demek ister. Kısacası şair, samimi bir biçimde tövbe edenleri kabul edebileceğini, tövbe etmeyenleri ise Nuh'un (a.s.) oğlunu kabul etmemesi gibi yakın olarak kabul etmeyeceğini ve edilmemesi gerektiği mesajını vermektedir:

Qewmu cahilu bi 'eql u ruḥ i ḍoẕ u de'way bi ṭufani Nuḥi
Key ki va tewbe tewbey neṣuḥi vaci qay şima ehlen merḥeba (Kt.49/15)

(Cahillerin kavmi, akılsız ve ruhsuzdur; davaları Nuh tufanı oldu. Nasuh tövbe ile tövbe ettikleri zaman, size de merhaba deyin.)

Nasuh tevbe, bilinçli ve kalpten samimi bir biçimde yapılan tövbedir. Hatadan pişman olup tekrardan aynı hataya, günaha düşmemek üzere yapılan tövbedir. Her an bizden alınabilecek emanet bir cana sahibiz ve Hz. Nuh gibi uzun bir ömrümüz de olmayacağı için nasuh tövbe için geç kalmamamız gerektiğine dikkat çeken şair, kendi nefsini de işin içine dâhil ederek bilinçli bir biçimde hareket edilmeli mesajını vermektedir:

Tewbe bu tewbey neṣuḥi pey bi hişu qelbi ruḥ
'Emri ma niw 'emri Nuḥ tımu ma wari yew ruḥ (Mes.2.1/106)

(Ömrümüz Nuh ömrü değildir, tek bir can sahibiyiz; tövbeler samimi ve bilinçli tövbe olmalıdır.)

1.1.5.3. Hud (a.s.)

Hud (a.s.), Ad kavmini ilahî dine davet için gönderilen bir peygamberdir (Akay, 2005, s. 195).

Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah bazı kavimlerin helak edilişine neden olan birtakım olaylardan bahseder. Bu kavimlerden biri olan Hud kavmi, peygamberlerinin getirdiklerini inkâr ettikleri için müthiş bir kasırga ile helak edilmişlerdir (Akay, 2005, s. 195). Kur'an'daki ifadeye göre bu rüzgâr, kime ve neye rastlarsa onu çürümüş kemiğe döndürüyor, hayat eseri bırakmıyordu (Zariyat, 51/41-42). Hz. Hud da onu

kavmine tanıtırken “Rabb’inin emri ile her şeyi mahveden bir rüzgâr” diye tanıtmış (Ahkaf, 24/25) fakat kulak asan olmamıştı (Kazancı, tsz., s. 141).

Kur’an’ın 11. suresinin 50. ve 60. ayetlerinde Hz. Hud’un kendisinden, davetinden, kavminin inkârcılığından ve lanetlenişlerinden söz edilmektedir. Aynı zamanda Kur’an’ın 11. ayetinin adı da Hud suresidir (Akay, 2005, s. 195).

Şam veya Yemen'de eski Ad kavminin kralı Şeddad tarafından cennete benzetilerek yapılan bir bahçenin adı olan İrem, “Edebiyatta daha çok "Bağ-ı İrem" olarak geçer.” (Pala, 2004, s. 247). Birçok insan dünyanın süslü oluşuna aldanır. Zaten dünya anlatılırken en büyük özelliği aldatıcı oluşu yönüyle mevzubahis edilir. İnsanoğlu dünyanın geçici bir yer olduğunu bile bile ebedî bir yermiş gibi davranır. Şair, imanı sağlam olan kişilerin, dünyanın geçici bir yer olduğunun farkında olduklarını ve İrem bahçeleri dâhil dünyanın tüm nimetleri kendilerine verilse bile hak bildiğinden vazgeçmeyeceği üzerinde durur:

Hud u Ṣaliḥ pêğemberi kirem i ‘eşqi ḥeqqi bi miṣqal u dirhemi
Ez nidunu bağ u baxçey İremi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/29)

(Hud ve Salih peygamberdir, zerre-i miskal hak aşkını İrem bağ ve bahçelerine değişmem, dünya geçicidir; gelir, geçer; yapacak bir şey yok.)

1.1.5.4. Salih (a.s.)

Salih (a.s.) Semud kavmine gönderilen Kur’an’da ismi zikredilen bir peygamberdir (Akay, 2005, s. 407).

Salih peygamber, putperest olan kavmi Semud’u tövbeye, Allah’ın birliğini tasdik etmeye ve bozgunculara uymamaya davet etti. Bu sözler Semud kavminin hoşuna gitmedi (Kazancı, tsz., s. 151). Başta ileri gelenler olmak üzere çoğu Salih peygambere başkaldırdı. Hz. Salih Allah tarafından bir işaret olan deveyi gösterdi. Bu deveye kötülük yapmamalarını öğütledi; ancak kavmi onu dinlemedi ve deveyi öldürdüler. Bunun üzerine şiddetli bir fırtına ve depremle helak edildiler (Akay, 2005, s. 407).

Salih peygamber ile Hud (a.s.) yukarıda yazılan beyitte birlikte kullanılmışlardır. Onun dışında divanın herhangi bir yerinde isimleri geçmemektedir.

1.1.5.5. İbrahim (a.s.)

Kur'an'da adı geçen ve kendisine vahiy indirildiği bildirilen peygamberlerden biridir (Bakara, 2/136). Mezopotamya'da Ur şehrinde doğdu. Bazı rivayetlere göre "Ehvaz" yakınlarında, bir rivayete göre Bâbil'de doğduğu, diğer bir rivayete göre ise Verka'da doğduğu (Kazancı, tsz., s. 166) yazılmaktadır. Kardeşinin oğlu Lût'u ve ailesini alıp ülkeden çıktı, Urfa üzerinden Mısır'a gitti. Mısır'da bir müddet kaldıktan sonra Filistin'e geldiler. Hacer'den İsmail, yaşı epey ilerlemiş olan Sare'den de İshak adlı çocukları oldu. Hz İbrahim (a.s.) Allah'ın vahyine dayanarak Hacer'i ve oğlu İsmail'i (a.s.) alıp Mekke yöresindeki bir yer olan Faran'a getirdi. Allah İbrahim peygamberi dost edindiğini belirtiyor (Nisa, 4/125). Allah dostu olan bu peygamberin babası putperest idi ve adı Azer'di. Kur'an, Hz. İbrahim'in hakiki imana erme konusundaki rahmanî mantığını ve kavminin putları yerle bir edişini, sonra bu yüzden -Nemrut'un talimatıyla- korkunç bir ateşin içine atılışını bütün insanlığa açıklıyor. İçine atıldığı ateş, Allah'ın emriyle İbrahim'e serinlik ve esenlik olmuştur (Nisa, 4 /125). En'am, 6/75-81; Enbiya, 21/57-60). Müslümanlar için Millet-i İbrahim (İbrahim milleti) tabiri kullanılır. Yahudiler Hz İbrahim'i en büyük ataları saydıkları için kendilerine "İbrânî" demişlerdir. İbrânî, İsrâil'î ile aynı anlama gelir (Akay, 2005, s. 205-206).

Edebiyatta özellikle putları kıran kişi olması, oğlu İsmail'le ilgili rüyası, İsmail'i kurban etmek istemesi, Kâbe'yi inşa etmesi, "Allah'ın dostu" anlamındaki lakabı Halil ile, Hz. Peygamber'in İbrahim'in soyundan gelmesi, Nemrut tarafından ateşe atılması ve ateşin Allah'ın emriyle bir gül bahçesine çevrilmesi hadisesi ile aktarılır. "İbrahim" ve "ateş" çoğu zaman birlikte kullanılır. "Zira ateşin gülistana dönüşmesi ve onu yakmaması Hz. İbrahim'in en önemli mucizelerindendir." (Aslanoğlu, 2014, s. 47).

İbrahim'in (a.s.) en büyük özelliği Allah'ın ihsanı neticesinde küçük yaşta Allah'ın varlığını ve birliğini idrak etmesidir. Bu iman ile birlikte putları yok etmek için verdiği mücadele ile bilinir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in atası olan İbrahim'in (a.s.) Müslümanlar tarafından rehber olarak kabul edilmesi demek tıpkı rehberleri gibi tüm putları hayatlarından söküp atmaları demektir. Bunu yapmak için de onun yolundan gidenleri takip etmek ve onlara kıymet vermekten geçer. Şair, Hz. İbrahim'in Hz. Peygamber'in atası olduğunu ve bizim için rehber olduğundan bahsederek; bizden önceki Zazaların, peygamberlerin varisleri olan âlimleri el üstünde

tuttuğunu, onlara kıymet verdiğini herkesin malumu olduğundan bahseder. Buradan hareketle şair, günümüz insanı tarafından alimlere yeterince kıymet verilmediği, alimlerin değerinin bilinmediğini vurgulayarak bu duruma dikkatleri çekmektedir:

Kaliki pêğemberi ma İbrahim u rehberi ma
Ẓuni yey Kırdu veri ma serdesti tım ‘âlimi ma (Mes. 6/178)

(Peygamberimizin atası İbrahim (a.s) rehberimizdir, eski Kırdlarımız bilir ki âlimlere bağlıyız.)

Küçük yaşlardan itibaren İslâm toplumunda anlatılan gerçeklerden biri de Hz. İbrahim'in milletinden olduğumuz bilgisidir. Kendileri de peygamber olan Hz. İsmail ve Hz. İshak peygamber'in babası olan Hz. İbrahim, Allah'ın sevgilisi manasında Halilullah olarak bilinmektedir. Rivayete göre Halilullah lakabı şu şekilde verilmiştir: "Nemrut, Hz. İbrahim'i cezalandırmak ve öldürmek için büyük bir ateş yaktırdı. Bir mancınık ile onu ateşe attılar. Cebrail Allah'ın emri ile onu havada tuttu ve isteğini sordu. O zaman İbrahim, "Ben Allah'ın kuluyum, dileğim sana değildir, Allah ne dilerse yapsın", cevabını verdi. Bu olaydan sonra İbrahim'e Halîlullâh denildi." (Pala, 2004, s. 239). Şair de bu bilgilere vurgu yaparak merhamet sahibi olan Allah'ın bizlere merhamet etmesini dilemektedir. İbrahim peygamberi dostu olarak nitelendiren Allah'tan merhamet talep eden şair, aslında İbrahim (a.s.) misali Allah'a dost olmayı talep etmektedir:

Ma mıletay İbrahim i piyi İsḥaq u İsma‘il i
Xalıqi va tı xelil i Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/ 2.9/55)

(İshak ve İsmail'in babası olan İbrahim'in milletindeniz; Yaratan, sen halilsin (dost) dedi. Molla, Allah bize merhamet etsin.)

1.1.5.6. Lût (a.s.)

İbrahim (a.s.) zamanında yaşayan Lût (a.s.), onun şeriatıyla amel ederdi. İbrahim'in (a.s.) kardeşinin oğludur. Lût'un (a.s.) gönderildiği kavim, erkek erkeğe ilişki ile haddi aşmışlardı. Lût (a.s.), haddi aşan kavmini irşat etmek istedi ve bu huylarından vazgeçmelerini söylediyse de onların çoğu Lût'u (a.s.) dinlemediler. Lût (a.s.) inananlarla birlikte haddi aşanların arasından çekilince Allah'ın izniyle melekler şehri gökyüzüne kadar kaldırıp baş aşağı ettiler. Lut'un karısı da inkâr edenler arasındaydı. "Gökten düşen taşlardan birisi başına isabet etti ve öldü. Sonra

şehirlerinin yerinde acı ve tuzlu bir su çıkmıştır ki Filistin'deki Lût gölü bu göldür. Hz. Lut, hilyelerde ve dinî edebiyatta adı çok anılan peygamberlerden biridir (Pala, 2004, s. 304).

Divanda Lût'un (a.s.) ismi iki yerde kavmi münasebetiyle geçmektedir. Şair, vücut hatlarını belli eden dar elbiseleri giyenleri, süslenip zamanını pavyon ve pilajda geçirenleri Lût kavmine benzetir. Lût kavminin yaptıkları yukarıda anlatılmıştı. Şair, aşırılığı anlatmak için böyle bir benzetme yapar:

Cıli tengiw çipiw kolsiz u ẓıṭ i sus duni xu rar ra şuni sê pıṭi
Pilaj u pawyuni sê qewmi Luṭ i ax u of u kul u derdu ma se ki (K.13/17)

(Dar elbiselerle yolda sallana sallana yürüyenler, Lût kavmi misali pilaj ve pavyonu mesken tutmuşlar; ah, of, dert ve keder ne yapalım?)

Her devirde bazı konularda aşırılıkları görmek mümkündür. Peygamberlerin başlıklar altında verildiği kısımlarda peygamberlerin halkıyla ilgili problemleri, halkın isyan edişi ele alınmıştı. Halkıyla problem yaşayan peygamberlerden biri de Lut'tur (a.s.). Şair, döviz verilerek İslâm devletlerinin sömürüldüğünü, sömürenlerin Lût kavmine benzediğini; bu yüzden Müslümanlara acıdığını ifade eder. Haddi aşan Lût kavminin durumunu günümüzdeki sömürü düzeninin dümeninde ana kumandayı işgal edenlerle kıyaslayan şair, toplumsal bir yaraya dikkat çekmektedir:

Dewleti İslumi ruti day ḍolar u banqinoti
Pêru bi sê qewmi Luṭi yazuğ u İslumi ma (Kt. 56/25)

(İslâm devletlerini dolar banknotları vererek sömürüyorlar, hepsi Lût kavmi misalidir; yazık Müslümanlarımıza.)

1.1.5.7. İsmail (a.s.)

Kur'ân'da adı geçen peygamberlerden biridir. Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in ve Hacer'in oğludur (Akay, 2005, s. 228). Allah, onu halim bir çocuk olarak tanıtıyor (Saffat, 37/101). İbrahim, Hâcer ile İsmail'i alıp Mekke'ye gider; zemzem suyu İsmail'in çölde ayaklarının değdiği yerden çıkar (Aslanoğlu, 2014, s. 50). Hz. İsmail, halis Arapça olarak kabul edilen Cürhümlülerin konuştuğu dili öğrendi (Kazancı, tsz., s. 223-224). "Hz. İsmail, annesinin vefatından sonra "Cürhüm" kabilesinden bir kız ile evlendi ve on iki çocuğu oldu. Peygamber olan babasının şeriatını tatbik etmekle görevlendirildi." (Akay, 2005, s. 228).

Hz. İsmail denilince akla ilk gelenlerden biri de babası Hz. İbrahim tarafından Allah'a kurban edilmek istenince gösterdiği teslimiyettir. Elbetteki küçücük bir çocuğun olgunluk gösterip teslimiyet içinde hareket etmesi Allah'ın lütfunun sonucuydu. Babasının Allah'ın isteği üzerine bir iş yaptığı konusunda Hz. İsmail'in kanaati tamdı. Şair, kanaat ve imanı ile Hz. İsmail'i benzetilen olarak kullanmıştır. Kitabın ikinci bölümünde 3. şiir olan ve Bedîüzzaman başlığıyla Kürtçe yazılan şiirin 17. beyitinde şair, Said Nursi'yi fedakârlık, teslimiyet, iman ve kanaat açısından benzeyen olarak kullanmıştır. Bu dünyada imanı sağlam olanlar, imanından taviz vermeyenler, görünürde ne kadar sıkıntı çekiyor görünseler de manevî haz olarak doyuma ulaşırlar. Çekilen bu cefaların mükafatı ahirette verileceği için de söz konusu kişiler hem bu dünyanın hem de ahiretin sultanı olarak görülebilirler. Şair bu açıdan İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.) gibi Said Nursi'yi de iki cihan sultanı olarak niteler:

İman u qen'eta dili necm u hivu roc afil i
Wek Xelil u İsma'il i tu sulṭani cihaneyn i (K.2.3/17)

(Gönlündeki iman ve kanaat ile karanlık günlerdeki umudumuz oldun, İbrahim ve İsmail gibi sen de iki cihan sultanısın.)

1.1.5.8. İshak (a.s.)

Kur'an'da adı geçen peygamberlerdendir. Babası Hz. İbrahim, annesi Sare'dir. Melekler İshak'ı anne ve babasına müjdeleyince epeyce yaşlı olan annesi Sare çok şaşırmıştı; ancak melekler Allah'ın gücünün her şeye kadir olduğunu belirtmişlerdir. Daha sonra bu müjde gerçekleşmiştir (Akay, 2005, s. 226).

Divanda Hz. İshak, Hz. İsmail'in kardeşi ve Hz. İbrahim'in oğlu olarak geçmektedir. Bunun dışında herhangi bir yerde ismi geçmemektedir (bkz. İbrahim (a.s.) :

Ma mıletay İbrahim i piyi İsḥaq u İsma'il i
Xalıqi va tı xelil i Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/ 2.9/55)

(İshak ve İsmail'in babası olan İbrahim'in milletindeniz; yaratan, "Sen halilsin." (dost) dedi. Molla, Allah bize merhamet etsin.)

1.1.5.9. Yakub (a.s.)

İbrahim'in (a.s.) torunu ve İshak'ın (a.s.) oğludur. Dayısının iki kızıyla evlenen Yakub'un (a.s.) bu eşlerinden 12 oğlu dünyaya gelmiştir. Oğullarından Yusuf ile

Bünyamin aynı anneden doğmuşlardır. Babasının vefâtından sonra Ken'ân ilinde kaldı ve onun yerine geçti. Peygamberlik verilen Yakub (a.s.), kardeşleri tarafından kuyuya atılan oğlu Yusuf'un (a.s.), "Hasretiyle Beytü'l-ahzen (hüzünler evi) denilen kulübesinde yıllarca ağlamış ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Yıllar sonra oğlu Yusuf, Bünyamin ile ona gömleğini göndermiş ve gözleri açılmıştır". Son yıllarında Yusuf'un (a.s.) yanında rahat bir hayat sürmüştür (Pala, 2004, s. 491).

Lakabı, İsrail olduğundan soyundan gelen kavme İsrail oğulları (Yahudiler) denilmiştir (Akay, 2005, s. 500).

Oğlu Yusuf'un (a.s.) hasreti ve üzüntüsü sebebiyle gam ve hüzün sembolü olan Yakub (a.s.), Yusuf peygamberin yer aldığı beyitlerde adı zikredilmese bile çoğu zaman kendisine işaret edilir. "Ağlamaktan ağarmış gözleri sebebiyle de beyitlerde yer alır." (Sefercioğlu, 2001, s. 26).

Edebiyatta âşığın çektiği çilelerden, hasret ve sevgisinden bahsedilince Yakub'a (a.s.) da değinilir. "Sevgili uğruna kör olmak, sevilenin kokusunu uzaklardan dahi almak, maşuka ait bir parçayı bile hasretle beklemek gibi özelliklerine de çokça temas edilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 62).

Şair divanda , Yakub'un (a.s.) direkt başlıkta geçtiği bir müstakil şiir yazmıştır. "Qeṣiday Yusuf u Ye'qubi" (Yusuf ve Yakub'un Kasidesi) başlığıyla ve nazm nazım şekliyle yazılan şiir, divanın 4. şiiri olup otuz sekiz beyitten oluşmaktadır. Bu şiirde genel olarak şu konular üzerinde durulmaktadır:

Yakub'un (a.s.) peygamber olduğu ve 12 evladının olduğu, bu evlatları arasında Yusuf'a (a.s.) olan sevgisinin daha fazla olduğu, Yusuf'un (a.s.) rüyasında yıldız, ay ve güneşin kendisine secde ettiğini gördüğünü, Yakub'un (a.s.) rüyaya dayanarak oğlu Yusuf'un peygamber olacağını söylediği ve duymaları hâlinde kardeşleri tarafından öldürülebileceğini söylediği, Yusuf (a.s.) 12 yaşına girdiğinde kardeşlerinin rüyadan haberdar oldukları ve fırsat kollamaya başladıkları, Yusuf 'u (a.s.) Ken'an çölünde yok etmek üzere babalarından ayırmaya uğraştıkları, Yusuf ve Bünyamin'in aynı anneden oldukları ve annelerinin öldüğü, diğer kardeşlerin ise başka bir anneden oldukları, Yusuf' u (a.s.) Ken'an çölüne götürmek için babalarına yalvardıkları, Yakub'un (a.s.) rüyasında Yusuf'un (a.s.) bir kurt tarafından saldırıya uğradığını gördüğünü bu yüzden Yusuf'u götürmelerine izin vermediği, kardeşlerin izin almak için Yusuf'u görevlendirdikleri ve Yusuf'un babasına durumu söylediği ve izin aldıkları, Yusuf'u öldürecekleri ve elbisesine kan sürecekleri ve Ken'an kurdu tarafından yenildiğini

söyleme planları yaptıkları, Yusuf'u aç susuz bıraktıkları ve tüm bağırışlarına rağmen ona hakaret ettikleri, kardeşlerden birinin babalarına söylemekle tehdit edip Yusuf'un öldürülmesine müsaade etmediği, altı derin ve geniş; üstü dar bir kuyuya attıkları, Allah'ın Cebrail'i Yusuf'un yardımına gönderdiği ve Cebrail'in ona yardım ettiği, keçi kesip yedikleri ve Yusuf'un elbisesini kana buladıkları, Yakub'un eve gelenler içinde Yusuf'un olmadığını gördüğü, kardeşlerin Yusuf'un kanlı elbisesini fırlattıkları, kardeşimizi kurt yedi deyip yerlerde sürüdükleri, Yakub'un gece gündüz feryat figan ettiği, sabrının tükendiği, babamız bize inanmadı deyip Ken'an çölüne ava giden kardeşlerin bir kurdu getirdikleri, normal şartlarda konuşmayan kurdun Yakub'un (a.s.) neden oğlumu yedin sorusuna kurtların asla peygamberi yemeyeceği, peygamber öldürmenin onlara haram kılındığı ve sıla-i rahim için dayılarına ziyarete geldiği cevabını verdiği, Yakub'un (a.s.) kurdu serbest bıraktığı, Yakub'un (a.s.) çokça ağladığı, gözyaşının sel olduğu ve iki gözünün de kör olduğu ve evinde uzun süre öylece kaldığı ve bülbül misali Allah'ı andığı üzerinde durulmaktadır.

Allah indinde kimin peygamber olacağı bellidir. Allah bir peygamberden sonra kimin peygamber olacağı bilgisini de mevcut peygambere bildirebilir. Hz. Musa'ya Hz. Harun'un peygamber olacağı, Hz. İsa'ya Hz. Muhammed'in peygamber olacağını bildirdiği gibi, Hz. Yakub'a da Hz. Yusuf'un peygamber olacağını bildirmiştir. Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'a düşkünlüğünün bir nedeni de Hz. Yusuf'un peygamber olacağını bilmesidir (Hz. Yusuf kısmında anlatıldığı gibi Yusuf'un (a.s.) gördüğü rüya üzerine Hz. Yakub onun peygamber olacağını söylemiştir (N.4/3). Emanete iyi bakmak babında Hz. Yusuf'un başına bir şey gelmesini de istememektedir. Hz. Yakub'un 12 evladının olduğundan bahseden şair, Hz. Yusuf'un zarar görmesinin Hz. Yakub'u etkilemesi neticesinde üzüntüye gark ettiği üzerinde durmaktadır:

Heżreti Ye'qub biw pêğemberu des u deḥbi laci Allah day deru
'Eşq u ḥubbi yey żaf Yusufi ser u Yusufım vinibiw Ye'qub bermenu (N.4/1)

(Allah, Yakub (a.s.) peygambere on iki erkek evlat bahşetti, Yusuf'a (a.s.) daha düşkün olan Hz. Yakub oğlunun kaybolmasından ötürü ağlar.)

Dinî edebiyatta, Nuh'un (a.s.) inkâr eden oğlu ile imtihanı, Lut'un (a.s.) inkâr eden eşiyle imtihanı, İbrahim'in (a.s.) putperest babası ve kurban etmeye çalıştığı İsmail (a.s.) ile imtihanı ve Hz. Yakub'un Hz. Yusuf ile ilgili imtihanı hep anlatılır. Hz. Yakub, Hz. Yusuf ile ilgili imtihanında emaneti korumak adına oğlunu korumak

istemekle birlikte sıkıntıların önüne geçememiştir. Çünkü Allah'ın takdir ettiği şeyin gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Hz. Yakub söz konusu sıkıntılı duruma üzülmek ve sabretmekle iktifa etmişti. Bu sabırlı duruşun yanında büyük bir üzüntü yaşamıştır. Üzüntüsünü ağlamakla dışa vuran Hz. Yakub'un dinî anlatımlardaki hayatına uygun bir biçimde dile getiren şair, bahar yağmurları misali gözyaşı döktüğünü ve sonunda iki gözünden de olduğunu ifade ederek edebiyattaki mübalağa sanatını kullanarak ifade eder:

Ye'qub bermaw bara bi qiriw ẓari ḥesri kerdi war sey dıjnay weṣari
Wırdi çımun ra şı dekewtu tari bermaw Ye'qub bermaw Yusufım seyu
(N.4/35)

(Ağlayıp sızlayan Yakub (a.s.) bahar yağmuru gibi gözyaşı döktü, hâliyle iki gözünden de oldu. Yakub, Yusuf'um ne oldu deyip ağlar.)

1.1.5.10. Yusuf (a.s.)

Yusuf (a.s.), Kur'an'da adı geçen peygamberlerdendir. Hz. Yakub'un 12 oğlundan biridir. Kur'an'ın 12. suresinde hayatı anlatılmıştır. Yusuf Suresi, baştan başa bir konuyu anlatan tek süredir ve 111 ayettir (Akay, 2005, s. 504).

Beyitlerde Yusuf, Yusuf-ı Ken'ân, Yusuf'-ı Mısr-ı adalet gibi adlarla zikredilen Yusuf (a.s.), edebiyatta üzerinde çokça durulan ve söz konusu edilen peygamberlerden biridir. Bu ilginin başlıca sebebi, güzelliği bakımından sevgili için benzetilen olmasındandır (Sefercioğlu, 2001, s. 26).

İlk önce kuyuya atılan, sonra esir alınıp satılan, daha sonra da kendisine atılan iftiradan dolayı birkaç yıl hapiste kalan Yusuf (a.s.), zorluklar ve zahmetlerle arkadaş olmuş bir peygamberdir. Zorlukları aşması ise Allah'ın yardımıyla olmuş ve "nimetlere kavuşmuştur. Yani Yusuf (a.s.), zorlukları aşmasıyla tanınır." (Aslanoğlu, 2014, s. 63).

Şair divanda Yusuf'un (a.s.) direkt başlıkta geçtiği bir müstakil şiir yazmıştır. "Qeṣiday Yusuf u Ye'qubi" (Yusuf ve Yakub'un Kasidesi) başlığıyla yazılan şiir, divanın 4. şiiri olup otuz sekiz beyitten oluşmaktadır. Şiir, içindekiler kısmında "Qeṣide'i Yusuf 'Eleyhi Selam" olarak geçer; ancak iç taraflarda "Qeṣiday Yusuf u Ye'qubi" (Yusuf ve Yakub'un Kasidesi) olarak geçer. İçeriğe bakılırsa Yusuf (a.s.) ve Yakub'un (a.s.) başlıkta birlikte kullanılması daha doğru olur.

Şair bunu düşünmüş olacak ki iç kısımdaki başlığı bu şekilde değiştirmiş. Bu şiirde genel olarak üzerinde durulan konular Hz. Yakub bölümünde anlatıldığı için konulara burada tekrar değinilmeyecektir. Söz konusu şiir dışında da Hz. Yusuf'un (a.s.) bahsinin geçtiği beyitler bulunmaktadır.

Dünyanın süsü, köşk ve saraylar, zenginlik gibi şeyler insanı geçici olan dünyaya bağlar. İnsan, bir anda ölümü unutuverir. Şair, dünyanın geçiciliğini, dünyanın kimseye kalmayacağını anlatırken, Mısır'a sultan olan Hz. Yusuf'a bile kalmayan bir dünyanın bize de kalmayacağını söyleyip uyarıda bulunmaktadır:

Dunya vırta pey bi ẕemun u 'eṣri ma xapinay pey zenginey u qeṣri
Heżreti Yusuf bıbı muliki Mıṣri dunya veng a yena şuna pey se ki (K.8/14)

(Dünyaya güven olmaz, zenginlik ve köşkler ile aldattı bizi; Hz. Yusuf Mısır meliki oldu, dünya boştur; gelir, geçer; ondan bir şey olmaz.)

Mısır azizine köle olarak verilen Yusuf (a.s.), delikanlılık çağına gelince azizin eşi Zeliha ona âşık olur. Allah'ın koruması neticesinde Yusuf (a.s.) bu yasak aşka yanaşmaz. Zeliha'nın aşkı Mısırlılarca duyulur. Zeliha seçkin kadınlara bir davet verip onlar meyve yemekteyken Yusuf'u çağırtır. Kadınlar, Yusuf'un güzelliğini görünce kendilerini unutup ellerini keserler. Yine bir gün Zeliha onu kendi odasına çağırtır. Yusuf onun niyetini anlayınca kaçmaya başlar. Zeliha da arkasından koşar. Kapıdan çıkınca veziri karşılarında bulurlar. Zeliha o zaman Yusuf'a iftira edip kendisine saldırdığını söyler. Vezir de Yusuf'u zindana attırır. Yusuf, yedi yıl zindanda kalır….. Yusuf bir gün şehri gezmeye çıkınca yaşlanmış olan Zeliha onu görür. Yusuf önce onu tanımasa da bir dileğini yerine getirmeye söz verir. Zeliha kendisinin eski güzelliğine kavuşması için Yusuf'tan dua etmesini ister. O da dua eder. Zeliha eski güzelliğine kavuşur ve Yusuf'un dinini kabul eder. İkisi evlenirler ve uzun yıllar mutlu yaşarlar (Pala, 2004, s. 498). İsyan etmeden gece gündüz Yusuf'un hasretiyle Yakub'un (a.s.) ağladığını ifade eden şair, hakiki âşıkların Yusuf ve Züleyha olduğunu söyleyerek mutlu son ile biten hikâyenin doğruluğunu kabul etmektedir. Bir başka açıdan değerlendirilecek olursa, Yusuf'a (a.s.) güzelliğinden ötürü âşık olan Züleyha'nın beşerî bir aşk peşinde olduğu, yasak aşka yanaşmayan Yusuf'un (a.s.) beşerî aşk yerine Allah'ı hoşnut etme niyetinde olduğu düşüncesinden hareketle ilahî aşkın peşinde olduğu üzerinde durulmaktadır:

Heżreti Ye'qub bi derdi Yusufi şewew roc bermawu ax u bêofi

‘Aşıqi ḥeqqi Zelixaw Yusuf i dunya veng a yena şuna pey se ki (K.8/15)

(Hz. Yakub, Yusuf'un derdiyle gece gündüz of demeden ağladı, hakiki âşıklar Zeliha ve Yusuf'tur, dünya boştur; gelir ve geçer; ondan bir şey olmaz)

Hz. Yusuf güzelliğiyle bilinen peygamberdir. Aya benzetmek için ay yüzlü, güneşe benzetmek için güneş yüzlü, meleğe benzetmek için melek yüzlü denildiği gibi güzellliği ifade etmek için Yusuf yüzlü de denilir. Şair, dilberinin/sevdiğinin güzelliğinin ay ve güneşe kıyasla daha fazla olduğunu ifade ettikten sonra Hz. Yusuf'u benzetilen olarak kullanarak sevdiğinin güzelliğini Mısır sultanı ve meliki Hz. Yusuf'a benzetmiştir:

Şewqi tu dilberu rınd i nê xusuf u nê kusuf
Her weki sulṭani Mışri mulk u meliku Yusuf (Mes. 40/32

(Güzel dilber parlaklığın ne ayda ne güneşte var, tıpkı Mısır sultanı melik Hz. Yusuf gibisin.)

Sığınılacak kişi ve meşgale farklı olsa da zorluklarla mücadele insan fıtratında var olan bir özelliktir. Zorluklar karşısında (geçim sıkıntısı, hastalık, hapis gibi) kimisi Allah'a sığınır ve ona götüren işlerle iştigal ederken (Kur'an okuma, kitap okuma, ilme adanma gibi); kimisi de kafamı dağıtayım deyip doğru yoldan sapar (Esrar, eroin, alkol gibi). Şair, Hz. Yusuf'un (a.s.) zindanın olumsuzluğuna ilaç gibi geldiğini; cevşenin bölümleri, vird, risalenin de Kur'an dersi olarak kabul edilerek zindanın olumsuzluğuna ilaç gibi geldiğini ifade eder. Böylece şair, Risale-i Nur özelinde Said Nursi'nin kendisi için özel bir yerinin olduğunu açıkça beyan eder:

Risale-i dersi Qur'an i wirdi tu ḥizb u cewşan i
Daruyi je'r u zından i hezey Yusuf-i Ken'ani (Mes. 44/15)

(Risale Kur'an dersidir, virdin cevşen bölümleridir; Hz. Yusuf (a.s.) gibi onlar da zehirli zindanın dermanıdır.)

1.1.5.11. Musâ (a.s.)

Kur'an'ın birçok ayeti ile sahih hadislerde kendisinden bahsedilen, Tûr-ı Sina'da Allah'ın hitap ve lütfuna kavuşarak kavmine ilahî emirleri (On Emir) tebliğ eden büyük peygamberlerden birinin adıdır. Kendisine dört ilahî kitaptan biri olan Tevrat verilmiştir. Hz Musa'nın çocukluğu, mücadelesi ve tevhit ehlinin başarısı "Kasas

suresi"nin yarısından fazla bir kısmında (3-50. ayetlerde) anlatılmaktadır (Akay, 2005, s. 323).

Tevhit akidesine defalarca başkaldıran İsrailoğulları'nın bu durumuna canı sıkılan Musa (a.s.), Hakk'ın çağrısıyla Tûr Dağı'na çıkmış ve kardeşi Harun'u (a.s.) da kendi yerine vekil tayin etmiştir. Kırk gün boyunca Tûr Dağı'nda ibadet eden Musa (a.s.) vasıtasız olarak Allah'ın kelamını işitmiştir. Tûr Dağı'ndayken ona Tevrat indirilmiştir. "Allah'la yaptığı konuşmadan dolayı Musa'ya (a.s.) Kelimullah denilmiştir." (Aslanoğlu, 2014, s. 51-52).

Hz. Musa'nın (a.s.) Tûr Dağı'na çıkış olayı Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde anlatılmaktadır: "Oraya gelince, o mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: "Ey Musa! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabb'i olan Allah'ım." (Kasas, 28/30). "Ateşe vardığı zaman şöyle çağrıldı: "Ey Musa! Ben şüphesiz senin Rabb'inim. Hemen ayakkabılarını çıkar, çünkü sen kutsal bir vadi olan Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim, şimdi (sana) vahyolunacak şeyleri dinle. Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Onun için bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl."(Taha, 20/11-14). Şair, Hz. Musa'nın Tûr Dağı'na çıkışını yârin aşkıyla gerçekleştiğini söyleyerek ilahî aşka vurgu yapar. Herkesin bu durumu iyi bildiği, dünyanın geçici bir yer olduğu üzerinde durur:

Şewq u 'eşqi yari vildan u ḥuri Ḥeżreti Musa şıyu Kuyi Ṭuri
Her kes ẓunu ha çê weşuw ha kori dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/34)

(Hz. Musa'nın Tûr Dağı'na gitmesi yârin aşkının yansımasıdır, herkes bilir ki dünya gelip geçer, yapılacak bir şey yok.)

Hz. Musa'nın mucizelerinden biri de sihirbazların sihrini yutan bir asasının olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de kıssanın ilgili bölümleri şu şekilde geçmektedir:

Firavun:"Eğer bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster" dedi. Bunun üzerine Musa, asasını yere bırakıverdi o da birdenbire kocaman bir ejderha kesiliverdi. Musa elini koynundan çıkarıverdi, eli bembeyaz olmuş, bakanların gözünü kamaştırıyordu. Firavun'un kavminden ileri gelenler, "Muhakkak bu çok bilgili bir sihirbazdır." dediler. O sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. (Firavun): "O halde siz ne diyorsunuz?" dedi. Onlar da "onu ve kardeşini beklet, şehirlere de toplayıcılar gönder." dediler. "Bütün bilgiç sihirbazları sana getirsinler." O sihirbazlar

Firavun'a geldiler: "Galip gelirsek bize muhakkak mükâfat var değil mi?" dediler. "Evet" dedi (Firavun), "Üstelik o zaman benim yakınlarımdan olacaksınız." Sihirbazlar, Musa'ya (a.s.): "Ey Musa! Önce sen mi hünerini ortaya koyacaksın, yoksa biz mi?" dediler. Musa, "Siz atın" dedi. Atacaklarını atınca herkesin gözünü büyülediler ve onları dehşete düşürdüler. Doğrusu büyük bir sihir gösterdiler. Biz de Musa'ya " Sen de asanı bırakıver." diye vahyettik. Birdenbire asa, onların bütün uydurduklarını yakalayıp yutuverdi. Artık hakikat ortaya çıkmış ve onların bütün yaptıkları boşa gitmişti. Orada mağlup olmuş ve küçük düşmüşlerdi. Sihirbazlar hep birden secdeye kapandılar. "Alemlerin Rabb'ine iman ettik." dediler. Musa'nın ve Harun'un Rabb'ine." (Araf, 7/106-122).

Şair, Said Nursi'nin kitaplarını, tüm sihirleri yok eden Hz. Musa'nın (a.s.) asasına benzetmektedir. Kitaplarının küfre meydan okuyan cinsten eserler olduğunu, hitabetinin güçlü oluşunu da Şam'da onbinlerce kişiye vermiş olduğu etkili hutbe üzerinden dile getirmektedir. Ehl-i küffar ile olan cihadını da Hz. Ali'nin meşhur Zülfikâr kılıcı ile yaptıklarını, Said Nursi'nin kalemiyle gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Burada hem Hz. Musa'nın kıssasına, hem Şam hutbesine, hem de Hz. Ali'nin cengaverliğine telmih vardır:

'Eṣay Musa kitabi tu xuṭbey Şami xiṭabi tu
Ẕulfiqar kalemşuri tu cebhey kufri cihadi tu (Mes. 44/16)

(Kitabın Musa'nın (a.s.) asasıdır, Şam hutbesi hitabındır, Zülfikâr kalemşöründür, cihadın küfür cephesiyledir.)

1.1.5.12. Yunus (a.s.)

Kur'an'da adı geçen Yunus (a.s.), İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerden biridir. Musul dolaylarında bulunan Ninova şehri halkına gönderildi (Pala, 2004, s. 496). Kavmi, Yunus'un (a.s.) geleceğini bildirdiği musibetler gelmeden önce ona iman etmişlerdi. Musibeti gören kavim iman etmiş ve imanları kabul görmüş (başka bir kavimde bu durumu görmek mümkün değil) ve azap onların üzerinden kaldırılmış oldu (Yunus, 10/98). Kavminin yola gelmesinden ümit kesen Yunus (a.s.) azabın gelmekte olduğunu görünce bir gemiye binip gitti. Geminin batmaya başlaması üzerine, yolculardan birinin suya atılması gerekti. Suya atılacak kişi için kura çekildi. Kura, Yunus'a (a.s.) çıktı. Denize atılan Yunus'u (a.s.) bir balık yuttu. Balığın karnında bir süreliğine kalan Yunus (a.s.), Allah'a dua eder, duası kabul olur ve Allah'ın lütfuyla

balık onu sahile atar (Akay, 2005, s. 504). Ümit kesmenin bir peygambere yakışmayacağı ikazında bulunan Allah, peygamberinin samimi bir biçimde yaptığı duasını da geri çevirmemiştir (Enbiya, 21/87-88).

Edebiyatta Yunus (a.s.), atıldığı denizden, balığın karnında yaşayarak sonunda kurtulması sebebiyle zikredilir (Sefercioğlu, 2001, s. 29).

İnsanın gönlüne ilahî aşk düşünce ne yapacağını bilemez. İlahî aşk, bazen çaresiz bırakır, çocuk gibi inletir; bazen de deli divane eder. İlahî aşka düçar olan kişi çare olarak da balığın karnına düşen Yunus (a.s.) gibi Allah'a sığınır. Şair de böyle bir aşk hali içindedir ve dünyanın geçici olduğunu, ebedî hayatta bu çilenin son bulacağı umudunu taşımaktadır. Şair, dünyayı balık karnına, âşık yerine koyduğu kendisini de Yunus'un (a.s.) durumuna benzetmektedir:

Darbi 'eşqi qelb u siney mı koti qıriw bari ez bermawu sey puti
Sey Yunusi kewtu pize di ḫuti dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/25)

(Gönlümde aşk darbesi, çocuk gibi inledim; balık karnına düşen Yunus gibiyim ne yapalım, dünya fanidir.)

Yunus'un (a.s.) balık tarafından yutulması olayı şu şekilde anlatılır: Denize atılan Yunus'u (a.s.) büyük bir balık yutar. Bulunduğu yeri, Allah'ın izni olmadan terk eden Yunus (a.s.) pişman olur ve kırk gün boyunca tövbe edip Allah'tan af diler. Allah'ın affetmesi sonucu balık onu sahile çıkarıp bırakır. "Yunus balığın karnından çıkınca bedeninde tek bir tüyü kalmamış ve çok zayıflamıştı." (Pala, 2004, s. 496). Şair, Hz Peygamber'e olan özlemini anlatırken ayrılığın kendisini perişan ettiğini, ne gecesinin ne de gündüzünün olduğunu, gözyaşı dökmekten gözlerinin şiştiğini, nefes alamadığını ve balık karnındaki Yunus (a.s.) misali olduğunu ifade eder. Dünya yaşamını sıladan uzak olmaya benzeten şair, asıl varılacak yerin dünyadan sonraki hayat olduğuna değinir:

Dı bendi firaqi bê rocu bê şew
Bı ḫesri çımunu bi şişu bı kew
Nê helm u nefesu teber u z̦erew
Miṯali Yunusi ḫuti pizedew (Mr. 23/30)

(Ayrılık ateşiyle gece ve gündüzüm yok, gözyaşı dökmekten gözlerim şişti; balık karnındaki Yunus misali nefes alıp veremiyorum.)

1.1.5.13. Davud (a.s.)

Kur'an'a göre, İsrailoğullarına gönderilen hükümdarlık yapmış bir peygamberdir. Hz. Musa'nın şeriatına uymuş olan Hz. Davud'a dört kitaptan biri olan Zebur indirilmiştir (Akay, 2005, s. 95). Kudüs'ü fethedip ilk defa başşehir yapan odur (Pala, 2004, s. 118). Kur'an'da güçlü bir kul olduğu, Allah'ı çokça andığı, dağların ve kuşların onunla birlikte tesbih ettiği, kendisine hikmet, peygamberlik verildiği, davaları çözdüğü ve güzel konuşma kabiliyetinin verildiği (Sâd, 38/17-20) ifade edilmektedir.

Edebiyatta güzel seslilerin benzetildiği kişi anlamında "Davudi sesli, Davudi ses" olarak (Sefercioğlu, 2001, s. 28) geçmektedir.

Allah, kimisine hoş ses, güzel hitabet yeteneği bahşeder. Bahşedilen bu yetenek Allah rızası için kullanılınca dinleyiciyi etkiler ve dinleyicinin dine ısınmasını sağlar. Samimi bir biçimde, içinde kibir taşımadan sesin güzel kullanılması ruhu okşar. Bu da İslâm dinine uygundur. Verilen güzel sesi İslâm'a ısındırma dışında kullanmak ise amaca uygun kullanmamak anlamına gelir. Şair de Molla Yusuf'u hoş sesli, Davudi sesli olarak nitelendirmekte ve sesiyle cemaati mest ettiğini dile getirmektedir. Molla Yusuf'un sesini amaca uygun kullandığına şahitlik söz konusudur:

Şewt u hewazi tu weş u vengu dawudi mela
Cem'et u dewri xu pêru tı keni mestu mela (K.21/7)

(Ses ve nağmelerin hoştur Davudi sesli molla, cemaati sesinle mest ettin.)

1.1.5.14. Süleyman (a.s.)

Kur'an'da adı geçen İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerden ve hükümdarlardan biridir. Davud'un (a.s.) oğludur. Henüz çocuk yaşta iken bir dava münasebeti ile babasının verdiği hükme itiraz etmiş, babası tarafından da kabul edilen farklı hükmü ile ilminin ve zekâsının genişliğini daha doğrusu kendisine çocukken hikmet verildiğini ispat etmiştir. Hem babasının hem de kendisinin hükmünün ilahî hikmet gereği olduğu ve Allah'ın öğrettiği bir ilim üzerine konulduğu Kur'an'da belirtilmektedir (Yusuf, 12/78-79). Babasının vefatından sonra onun yerine hükümdar olmuş ve Allah tarafından peygamberlikle görevlendirilmiştir (Akay, 2005, s. 430-431).

Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Süleyman'ın emrine rüzgârın verildiği, erimiş bakır ocağının ona sel gibi akıtıldığı, cinlerden de Rabb’inin izniyle onun önünde çalışanların olduğu ve kaleler, heykeller, sabit kazanlar yaptıkları (Enbiya, 21/81; Sebe, /12-13) bildirilmektedir. Süleyman'ın (a.s.) ölümüne hükmedildiği vakit ise gaybı bilmeyen cinlerin ölümü farkedemedikleri onun ölümünü onlara ancak değneğini yemekte olan bir kurt vesilesiyle gösterildiği (Sebe, /14) bildirilmektedir. Ayrıca Kur’an’da, şeytanların onun emrine verildiği (Enbiya, 21/82), ona çokça ilim verildiği, kuş dili öğretildiği, cin, insan ve kuşlardan müteşekkil orduların onun emrine verildiği, karıncaların kendisinden çok korktuğu ve bunu dillendirdikleri, Sebe'den haber getirenin Hüdhüd olduğu ve Süleyman’ın mektubunu Sebe melikesine götürdüğü, mektubun içeriği ve mektuba cevap olan melikenin kararı verme şekli ve kararı, gönderdiği hediyelerden, Süleyman’ın hediyeler karşısındaki tavrı, cinlerden ifrit’in melikenin tahtını getiriş şeklinden ve yeni bir biçimde sunuş şeklinden (Neml, 27/19-44) bahsedilmektedir.

Dünya ve ahiretin hâkimi mutlak dediğimiz tek bir sahibi vardır, o da Allah’tır. Allah, kimisini mal mülk sahibi yapar; kimisini de hüner sahibi yapar. Süleyman’ın (a.s.) zikri ve duası dağlarda ve ovalarda yankılanır, kuşlar da onun zikir ve duasına iştirak ederlerdi. Allah ona zırh yapmayı, demirden ve bakırdan mükemmel biçimde yararlanmayı öğretmiştir. Cinler, onun madencilik işlerinde çalışırdı (Akay, 2005, s. 430-431). Cinlere bile hükmeden Süleyman’ın (a.s.) durumundan hareketle şair; dünyanın geçiciliğini, insanın dünyadayken hüküm sürebileceğini; ancak asla dünyaya sahip olunamayacağı gerçeğini ifade etmeye çalışır. Her devirde dünyada ebedî kalınacakmış, zenginlik, hükümranlık kalıcıymış gibi davrananlar göz önünde bulundurulunca şairin bu konudaki uyarısı biraz daha anlam kazanmış oluyor:

Ina dunya çew nişaw warbu deri ha çê zengin ha çê wari hüneri
Sey Belqısew Suleyman Pêğemberi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.8/12)

(Belkıs ve Süleyman peygamber gibi, zengin ve hünerli olanlar bile dünyada ebedî kalamadılar. Çünkü dünya geçicidir, yapılacak bir şey yok.)

1.1.5.15. İsa (a.s.)

Kur’an’da adı geçen, kitap olarak İncil’in indirildiği ve İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerden biridir. Doğumu mücize olan Hz. İsa, Hz. Meryem’in oğludur. Hz. Meryem, kendisine insan eli değmediği hâlde, bir mucize, Allah’tan bir

rahmet ve Allah'ın "ol" emri neticesinde hamile kalmıştır (Meryem, 19/16-21). Hz. İsa, henüz beşikteyken Allah'ın kulu olduğunu, kendisine kitap verildiğini, peygamber olarak gönderildiğini açıklayarak, annesini kınayanlara cevap vermişti (Akay, 2005, s. 225-226).

"Edebiyatta İsa (a.s.), babasız doğması yönüyle Allah'ın gücüne örnek olarak; eliyle mesh ederek hastalara şifa vermesi ve ölülere hayat vermesi, göğe çekilmesi gibi konularla işlenir". Divan edebiyatında can bağışlayan sevgilinin dudağı, işleviyle İsa'ya (a.s.) benzetilir. Bazen de sevgiliden gelen seher yeli de diriltici olma özelliğiyle İsa'ya (a.s.) benzetilir (Aslanoğlu, 2014, s. 49).

Nûr-ı Muhammedî'nin kadîm ve ezelî olduğunu söyleyen mutasavvıflara göre ilkin Muhammedî nur yaratılmış, "Ardından her şey bu nurdan ve bu nur için yaratılmıştır. Bütün peygamberlerde tecelli eden bu nur en son Hz. Peygamber'e intikal etmiş ve onda karar kılmıştır." (Uludağ, 2007, s. 244). Şair, Nur-i Muhammedî'ye işaret ederek Hz. Âdem'den Hz. İsa'ya kadar olan peygamberlerin bu silsileyi takip ettiğini, Hz. Peygamber'in son peygamber ondan önceki peygamberin de Hz. İsa olduğu üzerinde durmaktadır. Burada şair, "rişay", "şay" ve "İsay" kelimelerini kulağa hoş gelecek şekilde musammat şiirin güzelliğini ortaya sermek için kullanmıştır:

Xu tıra şa çilkê rışay ruḥi pêğemberu bi şay
Âdem ra ḥeta 'İsay wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/2.9/14)

(Silkelendi; dökülenler Âdem'den İsa'ya kadar peygamberlerin ruhuydu, Allah rahmeti bol olandır.)

1.1.5.16. Muhammed (a.s.)

Birçok defa hamd ve sena olunmuş, tekrar tekrar övülmüş anlamına gelen Muhammed, peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Peygamber'in adıdır. Kendisinden önce bu adı alan hiç kimse olmamıştır. Allah, peygamberi müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndermiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in müminlere karşı şefkatli kâfirlere karşı şiddetli olduğu (Fetih, 48/29), iyi bir örnek olduğu (Ahzab, 33/21), peygamberlerin sonuncusu olduğu (Ahzab, 33/40) bildirilmektedir. İkinci ayetinde ismi zikredildiği için Kur'an'ın 47. suresinin adı "Muhammed" dir. Hz. Peygamber'e inanan Müslüman topluluğuna "Ümmet-i Muhammed (Muhammmed ümmeti) denilmektedir (Akay, 2005, s. 316-317).

Edebiyatta ariflerin Hz. Peygamber'e olan muhabbeti anlatılır. "Arifin gönlü, o yüce insanın sevgisi ile dolduğu zaman, bir damla iken manen bir deniz kadar genişler." (Üstüner, 2007, s. 237).

Allah'ın "Habibim" diye vasıflandırdığı Hz. Peygamber, ümmeti için de büyük ilham kaynağı olmuştur (Elaldı, 2017, s. 78). Goethe; Hz. Peygamber'i küçük, taze çayları ve dereleri kendisine katarak onları baba ocağına, her şeyi bağrına basan okyanusa götüren bir ırmak olarak simgelemiştir (Schimmel, 2002, s. 30).

Divanda Hz. Peygamber isminin başlıkta geçtiği üç mustakil şiir bulunmaktadır.

Bunlardan ilki divanın 19. şiiri olan "Dewri Ṿer Pêğemberi" şiiridir. Şiir 51 beyitten ibarettir. Bu şiirde genel olarak:

Hz. Peygamber gelmeden önce her tarafta küfrün ve şirkin olduğu, iyi bir ortamın olmadığı, Allah'ın emriyle temiz dinin yardımcısı elçi olarak gönderilen peygamberin doğumu, akabinde 608 yılında bir güneş gibi ortaya çıkan Hz. Peygamber'in dünyaya nur saçtığı, 612 yılında peygambere gelen vahiy ile küfrün önüne bir set çekildiği, saadet devri olarak nitelenen Hz. Peygamber döneminin güzel olduğu ve İslâmiyet'in yükselişte olduğu, peygamberin; din, iman ve saadeti barındırdığı ve Müslümanlara emanet ettiği, Müslümanların din ve iman emanetine sahip çıkarak bir araya gelmeleri gerektiği, küfrü zelil kılan hünerli Müslümanların olduğu halifeler devrinin hatırlanması gerektiği, dünyanın geçici olduğu bazen işlerin iyi bazen de kötü olduğu, umudun ise Zülcelal olan Allah olduğu, sabırlı olmamız hâlinde herkesin hakkının teslim edileceği, Allah'ın hiçbir kuluna zulmetmeyeceği, 1870'den 1899'a kadar Müslümanların belalarla uğraştığı, zamanın Müslümanlarının mazlum olduğu, okumadıkları, dini sahipsiz bıraktıkları ve tembel oldukları, dilde herkesin iyi Müslüman olduğu; ancak başta şeyh ve hocalar olmak üzere sözlerinin boş olduğu, zulme dur demek için şeyh ve hocaların uyanması gerektiği, hem okuyup hem yazmaları gerektiği, parlamentodakilerin zengin olduğu, milletin sosyal hakkına riayet etmediği, boş hizmetler peşinde oldukları, zenginlerin kat kat apartman sahibi olduğu, hayatın kulu kölesi oldukları; ancak zevklerinin boş olduğu, zerre-i miskal dahi her şeyden hesap sorulacağı hesap gününde paraya tamah eden insanın suallere cevap veremeyeceği, fakirin hakkını yiyen zenginlerin işlerinin zor olacağı, hesap vereceği gün ağlayıp sızlamalarının fayda vermeyeceği, kesilen adak ve kurbanların, verilen fitre ve zekâtların fakirlerin hakkı olduğu, zenginlerin zekât düşen malın ancak

vekili olabileceği asıl sahiplerinin fakirler olduğu, bu yüzden zekât verilmesi gerekenlerin bu malı helal etmeyebileceği, zekâtın yıllık verilmesi gerektiği, dünya sevgisiyle yaşayan zenginlerin hac, zekât, sadaka, oruç ve namazdan uzak durdukları, fakirlerin çaresizliklerini umursamadıkları, ölümü ve suallere cevap vermede sağır ve dilsiz olacağı günü hatırlaması gerektiği, zenginlerin Allah'a yönelip mal ve canlarını ona feda etmeleri, peygamber ümmeti olmaları, mallarını fakirlere pay ederek helal edebilecekleri üzerinde durulmaktadır.

Bunlardan ikincisi " 'Eşqi Resul" (Ina beyt mı vata qay 'eşqi Muḥemmed) şiiridir. Bu şiir dörtlük hâlinde murabba nazım şekliyle yazılmış olup, 65 dörtlükten oluşmaktadır. Şiirde genel olarak:

Allah nebisi ve resulüne kurban olduğunu, peygamberin doğum tarihini ve doğduğunda Kisra'nın yıkıldığını ve Mecusilerin ateşinin söndüğünü, kırk yaşına geldiğinde Hira Mağarası'ndayken Cebrail vasıtasıyla ikra ile başlayan ilk vahyin geldiği, miraç hadisesiyle Hz. Peygamber'in göğe yükseldiği, iman, Kur'an ve cihad ile İslâmiyet'in yayıldığı, kâfir, müşrik ve Yahudilerin kinlerinin arttığı, 623 yılında Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği, hicretten 10 yıl sonra dinin tamamlandığının son ayetlerle ifade edildiği, Miladi 632 yılında Hz. Peygamber'in vefat etmesiyle Müslümanların kimsesiz kaldığı, ecelin ne zaman geleceğinin belli olmadığı, Hz. Peygamber'in günahların affına şefaat için umut olduğu, dünyanın Hz. Peygamber'in hatırına yaratıldığı, peygamberin anne ve babasız olduğu üzerinde durmaktadır. Şair aynı zamanda şeytanın ve kötü nefsin esiri olduğunu, ömrünü tüketirken yaşadıklarını süzgeçten iyi geçirmediğini, ibadeti olmayan gafil ve günahkâr olduğunu, ümitvar olan ümmetin ferdinden biri olduğunu, gece gündüz hayalinde Hz. Peygamber'in olduğunu, isyan defterinin kabardığını, şahının dergâhında yüzünün kızardığını, affetmesi için yüzlerce kez imdat çektiğini, ömrünü boşa harcadığını, dünya sevgisiyle dolu bir ömür geçirdiğini, her anının Allah melekleri tarafından yazıldığını, dertli ve kederli olduğunu, dermanının Hz. Peygamber'in (a.s.) şefaatiyle mümkün olacağını dile getirir.

Şiirlerin üçüncüsü kitabın ikinci kısmında 8. şiir olan "Qeşide'i Ṿer Dewri Pêğemberi" şiiridir. Şiir 39 beyitten ibarettir. Bu şiirde genel olarak:

Gelip giden peygamberlerin olduğu, Hz. Peygamber gelmeden önce ise bir fetret devrinin yaşandığı ve dünyanın ümitsiz olduğu, ilim ve irfandan yoksun, dünyanın

karanlıkta olduğu, puta tapıldığı, zulümlerin bol olduğu, şirk koşulduğu, işkencenin, katletmenin canavarca yapıldığı bir dönemde bir umudun beklendiği, dinden bihaber yaşandığı, küfrün etrafta kol gezdiği, dünyanın Hz. Peygamber'in gelişini beklediği ve beklenen resulün Allah'ın emriyle geldiği, dinin tamamlandığı, elçi Hz. Peygamber'in alemlere rahmet olarak gönderilişiyle yeryüzüne nur indiği, sahabenin peygambere biat ederek dünyayı cennete çevirdikleri, Allah'ın yardımıyla fetihler kazanan Müslümanların sayılarının gün geçtikçe arttığı, hak yolunu kabul ettikleri, Allah için olunca tüm çilelerle baş edilebileceği, sahabenin kendilerini hizmete adadığı, bugüne gelinceye dek savaşla, hizmetle İslâmiyet'in yayıldığı, dönemimizde hadis ilminin düşmanlarının türediği, Nemrut gibi zulmettikleri, fuhuşun arttığı, Lût kavminin yaptıklarını yapanların olduğu, ölçü ve tartıda, alışverişte hile yapıldığı, dedikodu ve gıybetin yapıldığı, faizin yenildiği, 1400 yıl önce inen Kur'an'ın hak olduğu bilindiği hâlde hükümlerinin hâlâ yerine getirilmediği, Müslümanlarda ikiyüzlülük ve kibrin olduğu, haram ve helâle dikkat etmeden dünya malını biriktirdikleri, şeytanın insanları peşinden sürüklediği, yirminci asrın gelişiyle şer'î kanunlar yerine insanın oluşturduğu kanunların geçerli olduğu, ölümün kimseye mühlet vermeyeceği, yapacağı başka bir iş var mı yok mu demeden zamanı gelince herkesin öleceği, dünyanın geçici olduğu, ahiretin ise ebedî olduğu ve asıl meskenin ahiret olduğu, yazılan beyitlerin Allah'a hamd manasını taşıdığı ve Allah'ı anmak için söylendiği, sabrın sonunun selamet olduğu, Hz. Peygamber'den şefaat beklediğini dile getirmektedir.

Bu müstakil üç şiir dışında da Hz. Peygamber'den birçok beyitte bahsedilmektedir.

İlk insan Hz. Âdem ve eşi Havva Allah tarafından cennete yerleştirilmişti. Kur'an-ı Kerim'de bu durum şöyle geçmektedir: "(Sonra Allah, Âdem'e hitap etti): "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette durun, dilediğiniz yerden yeyin; fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." (Araf, 7/19). Cennetin tüm nimetleri onlar içindi. Bir imtihan vesilesi olarak cennetteki bir meyveden yemekten men edilmiştiler. Rabb'imiz bizi bu meyveden men ettiyse bir hikmeti vardır deyip bu meyveye hiç yaklaşmadılar. Ancak, işi Allah yolundan ayırmak olan şeytan icraat için yola koyuldu. Kur'an ifadesiyle:

"Derken onların, kendilerinden gizli kalan çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: "Rabb'iniz, başka bir sebepten değil, sırf ikiniz de birer melek ya

da ebedî kalıcılardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan men etti."dedi (Araf, 7/20). Şeytan, kendisini öğüt verenlerdenim diye yemin edince de, Âdem ve Havva şeytana kandılar, o yasak meyveyi yediler ve çirkin yerleri göründü (Araf, 7/21,22). Bu durumla karşılaşan Âdem (a.s.) ve Havva şeytanın kendilerini kandırdığını farkettiler ve pişmanlıklarını dile getirdiler. Dediler ki: "Ey Rabb'imiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmetinle muamele etmezsen muhakkak ziyana uğrayacaklardan oluruz!" (Araf, 7/23) diye yalvarmaya başladılar. Gözlerinden akan yaşlar bu duayı en samimi duyguların eşliğinde yaptığını göstermekteydi. Bunun dışında Hz. Âdem'in, arş-ı a'la'nın bir kenarında "Muhammed resulullah" ibaresini gördüğü ve "Allah'ım Muhammed resulullah hürmetine bağışla" şeklinde dua ettiği gelen rivayetler arasındadır (Kazancı, tsz., s. 37). Şair bu rivayetin farkında olarak, Allah'ın Hz. Âdem'in aklına Muhammed Mustafa'nın varlığını getirerek tövbe etmesini murat ettiğini ve gökyüzünde murşit yazısını gören Hz. Âdem'in; Hz. Peygamber hatırına af edilmeyi talep ettiğini ve bundan ötürü affedildiğini dile getirmiştir. Buradan hareketle şair, dua ederken, tövbe ederken Hz. Peygamber'in hatırına affedilmeyi talep etmek gerektiği düşüncesindedir:

Xalıqi yey viri vıstu Muḥemmed Muṣṭefa est u
Ewniya asmin murşidi nuştu wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/2.9/44)

(Rahmeti bol olan yaratan, Muhammed Mustafa'nın var olduğunu hatırlattı; (Âdem) gökyüzüne bakınca murşit yazısını gördü.)

Bir başka beyitte şair, Hz. Âdem'in Hz. Peygamber'in hatırına affedilme talebinde bulunduğunu ve affedildiğini, kendisinin de tövbe ettiğini ve Hz. Peygamber hatırına affedilmeyi umut ettiğinden bahsetmektedir:

Ṿa ez Rebbi hivi kenu yexnini Muḥemmedi benu
Mın 'afu ki tewbe kenu Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/ 2.9/45)

(Rabb'im umudumdur, Hz. Peygamber güvencemdir, tövbe ediyorum; Molla, Allah merhamet edip bizi affetsin.)

"Levlâke levlâke Lema xalaktül-eflâk = Sen olmasaydın, sen olmasaydın, ben âlemi yaratmazdım." Dinî bakımdan sahihliği çokça tartışılmış olan bu hadis, edebiyatımızda ve özellikle şiirimizde oldukça yaygın olarak kullanılmıştır (Ali Yıldırım, 2018, s. 154). Bunun hadis olmadığını söyleyen âlimlerin yanında, hadis

olduğunu söyleyen âlimler de vardır. Her ne kadar Kutubi Sitte'de geçmese de İslâm ümmetinin âlimleri ekseriyetince kutsî hadis olarak kabul görmüştür.

Şairin edebî kişiliği bölümünde örnek beyit üzerinden gösterildiği gibi kendisini Nakşibendî olarak gören şair, yerin ve göğün velhasılı alemlerin yaratılışının sebebi olarak son peygamber Hz. Peygamber olduğunu anlatmaya çalışarak bu sözü kutsî hadis olarak kabul edenlerden olmuştur ve bu hadise telmih yapmıştır:

Sebebi xelqi 'alemi nuri Muḥemmed xatem i
'Erḍ u sema 'erşu zemin wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/ 2.9/22)

(Rahmeti bol olan Allah, yeri, göğü, içindekileri ve alemleri son (peygamber) Hz. Peygamber'in nuru hatırına yaratmıştır.)

Bir başka beyitte şair, dünyanın Hz. Peygamber'in hatırına yaratıldığını ifade ettikten sonra Allah ve Muhammed demenin dert ve kederleri bertaraf edeceği üzerinde durmaktadır:

Ina dunya pêru xelq biya qay ḥebibi serweri
Ṿaci Allah u Muḥammed ku ğem u derdi ma beri (Mes. 2/2)

(Bu dünya sevgili peygamberimiz hatırına yaratılmış, Allah ve Muhammed diyelim ki dert ve kederimiz kalmasın.)

"Tasavvufi anlayışa göre Allah, önce Muhammed'i, sonra onun nurundan diğer bütün varlıkları yaratmıştır. Her şeyin aslı olan bu hakikate, Muhammed'i nur adı verilir." (Üstüner, 2007, s. 74). Kur'an ifadesiyle de Hz. Peygamber alemlere rahmet olarak gönderilmiştir. (Ey Muhammed) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik (Enbiya, 21/107). Şair, tasavvufi düşüncede olduğu gibi, Allah'ın öncelikle Hz. Peygamber'i yarattığını ve onun nurundan diğer varlıkları yarattığını ifade eder. Rahmeti bol olan Allah'ın Hz. Peygamber'i ayette ifade edildiği gibi alemlere rahmet olarak gönderdiği üzerinde durur:

Mexluqun ra pêru veri xelq biw nuri pêğemberi
Allah nuri xu daw deri Allah ma biw reḥmı mela (Serbest/2.9/11)

(Allah nurunu peygambere verdi ve tüm mahlukattan evvel peygamberin nuru yaratıldı; Molla, Allah bize merhamet etsin.)

Ṿa bı bı Eḥmed Muḥemmed hem emin

Ma tı day qay reḥmeten lil ‘âlemin (Mes.10/2)

(Allah, Ahmed Muhammed’e emin ol; seni alemlere rahmet olarak gönderdik, dedi.)

Havf (korku) ve reca (ümit) müminlerin özellikleri anlatılırken birlikte kullanılan iki kavramdır. “Havf, tasavvufta Allah’ın azabı ve cehenneminden duyulan korku; reca ise, kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden duyduğu rahatlık ve ferahlık anlamındadır.” (Üstüner, 2007, s. 129). Şair ise bu beyitte xewf kavramını kullanıp reca kavramını kullanmamıştır. Ancak burada zikir, tövbe ve edep kavramları Allah korkusu ile birlikte kullanılarak, sevgi karışımlı bir korku anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla gizli bir reca’dan bahsedilebilir. Allah’ın sevgisini kazanmak isteyen kişilerin Allah’a yakınlaşmaları ise kelime-i tevhid (La ilahe illallah Muhammedun resulullah: Allah’tan başka ilah yoktur ve Hz. Peygamber onun resulüdür) ile mümkün olabileceği üzerinde durulmaktadır:

Ẕikru tewbew edeb u beri qelbi ma vebu xewfi Allah tede bu
Bi Mewlaya Mewlaya La ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah (Serbest/34/5)

(Allah korkusu zikir, tövbe ve edep ile Allah’tan başka ilah yoktur Hz. Peygamber onun resulüdür deyip Mevla’ya yaklaşmakla ortaya çıkar.)

1.1.6. Peygamberliği İhtilaflı Olanlar

1.1.6.1. Hızır (a.s.)

Ölümsüzlüğe kavuşturan “abıhayat”ı içmiş bulunan İlyas’ın (a.s.) lakabıdır. Daha çok “Hızır İlyas” şeklinde geçmektedir. Bazı müfessirlere göre Kur’an’da, Kehf suresinin 59- 82. ayetlerinde anlatılan kıssada Hz. Musa’nın karşılaştığı, Allah’ın kendisine rahmet ve özel ilim verdiği kişi Hızır’dır. Bazı bilginler, Hızır’a peygamber, bazıları da veli demiştir. Peygamberdir diyenler, Musa (a.s.) ile beraber iken yaptığı işler için “Ben bunların hiçbirini kendiliğimden yapmadım…” (Kehf, 18/82) demesini delil gösterirler. Tasavvuf ehli, Hızır’ın öldüğünü, fakat insanlar arasında her zaman imdada yetişen Hızır gibi birisinin bulunduğunu söyler ve buna delil olarak da “Senden önce hiçbir insana ebedî yaşama, ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedî mi kalacaklar.” (Enbiya, 21/34) ayetini gösterirler. İmam Nevevi ve bazı mutasavvıflar, Hızır’ın sağ ve dünyada bulunduğuna inanırlar; ancak yukarıdaki açıklamayı da buna katmak gerekir. Kur’an’a göre maddî olarak ebedî yaşayan insan

yoktur (Enbiya, 21/34). Ancak Hızır'ın, bilinen anlamda maddî hayatla değil misal âleminde yaşaması hatıra gelebilir. İlyas peygamberin adı Kur'an'da (Enam, 6/85; Saffat, 37/124-132) geçmektedir. Kelam bilginlerinin birçoğuna göre Hızır, maddî varlığı bakımından vefat etmiştir. Onun ölümsüzlüğü manevî yönü ve şöhret'i dolayısıyladır. Mutasavvıfların dediğinin tersine beden olarak yaşamamaktadır (Akay, 2005, s. 188).

Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn ordusuyla birlikte ilerisinde deniz olan bir memlekete uğramış. Denizin geçilmesiyle üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve abıhayatın bu ülkede olduğu kendisine söylenmiş. İskender, veziri Hızır ve İlyas ile birlikte denizi geçmiş ve zulumât (karanlıklar) ülkesine varmışlar. Karanlıkları aydınlatan iki mücevheri olan İskender, bu mücevherlerin birini Hızır ile İlyas'a vermiş; birini de kendisi almış. Suyu bulan kişi diğerini haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar. Biraz yol gittikten sonra Hızır ile İlyas yorulmuş ve karınlarını doyurmak için bir pınar kenarına oturmuşlar. Yanında getirdiği pişmiş balıkları çıkaran Hızır, elini pınarda yıkadığı esnada bir damla su balığa damlamış. Balığın o anda canlanıp suya karışmasıyla Hızır, bunun abıhayat olduğunu anlamış ve o sudan hem kana kana içmiş hem de İlyas'a içirmiş. İskender'in bu sudan haberdar olmaması gerektiği ile ilgili Hızır ve İlyas'a ilahî emir gelmiş. Bu hikâyenin varyantlarına Doğu edebiyat ve efsanelerinde çokça rastlanmakla birlikte abıhayat inancı Batı'da da vardır. "Bu suyun bulunduğu zulumât ülkesini İbrahim Hakkı, altı ay gece, altı ay gündüz olan Kuzey Kutbu olarak belirler. Taberi ise Azerbaycan'ın kuzeyinde bir yer olarak gösterir. Ortaçağda da yeryüzünde, bilinen yerlerin dışındaki kısımlara zulumat adı verilirmiş." (Pala, 2004, s. 2).

Hızır etrafında şekillenen inanışlar ve hikâyeler divan şairinin sembol dağarcığına geniş malzeme sunmuştur (Elaldı, 2017, s. 79).

Karanlıklar ülkesinde bulunduğuna ve içenlere ölümsüzlük kazandırdığına inanılan abıhayatın bulunması son derece zordur. Böylesine değerli bu maddeyi elde edebilmek için insanoğlu tarihin en eski devirlerinden beri uzun seferlere çıkmıştır. Karanlıklar ülkesi böyle yerlerden biridir (Nimet Yıldırım, 2008, s. 34). Şair, Hızır'ın abıhayat suyunu içmesi ve Zülkarneyn'in karanlıklar ükesine sefer yapması olaylarına telmih yaparak ölümsüzlük suyu içilse bile dünyanın boş olduğu, gelip geçici olduğu

üzerinde durmuştur. Şairin, Hızır'ın bedenen öldüğünü kabul eden kelamcılarla aynı düşündüğü anlaşılmaktadır:

Ẕeri sek tım buru away ḥeyati Zulkarneyn şiw seferi ẓulumati
Xıḍır şunu wenu away ḥeyati dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/37)

(Hızır gibi hayat suyu içilse de, Zülkarneyn gibi zulme karşı sefer yapılsa da dünya boştur; gelir, geçer; ne yapalım?)

1.1.6.2. Zülkarneyn (a.s.)

Zülkarneyn "iki karn sahibi" demektir. Karn kelimesinin "asır, saç bölüğü, boynuz" gibi mânâları vardır (Pala, 2004, s. 508). Kur'an'da adı geçen, olgun bir veli ve cihangir bir hükümdar olan zat hakkında kullanılır. Kim olduğu hakkında bazı fikirler ileri sürülmüştür. Makedonya Kralı Büyük İskender olduğu söylenmişse de, bu şahsiyet ayetlerde anlatılan niteliğe sahip değildir. Kesin olmamakla birlikte, Fars kralı I. Dâra olduğu da söylenmiştir. Allah, Kehf suresinde ondan ve onun Ye'cüc ve Me'cüc kavmine karşı korunmak isteyenler için yaptırdığı setten söz etmektedir. Zülkarneyn kendilerini bu iki dinsiz kavimden koruyacak set yapınca, artık iki kavim onların üzerine bu seddi aşarak gidemediler (Akay, 2005, s. 515-516).

Her ne kadar İslâm kaynaklarında Yeʾcūc ve Meʾcūc'un farklı fonksiyonu olan gruplar olduğuna dair net bir ifadeye rastlanılmasa da Hezekiel Kitabı'ndaki anlatım başta olmak üzere Yahudî kaynakları ışığında Yeʾcūc'un/Gog'un bir kral ve önder, Meʾcūc'un/Magog'un da bir halk ya da belde için kullanıldığı şeklinde yorumlar yapılmıştır. Carullah, bu ayrıntıyı iyi fark ederek "Büyük İskender o zamana göre, Ye'cûc, kuvvetli askeri ise elbette Me'cûc'dür." der (Aktaran Meral, 2018, s. 168).

Allah Kur'an-ı Kerim'de, Zülkarneyn hakkında bilgi verirken kendisine bir güç verildiğini ve fesat çıkaran Ye'cüc ve Me'cüc'e karşı bu gücü nasıl kullandığını şu şekilde ifade eder: "Nihayet iki dağ arasına ulaştığında onların önünde, hemen hiç söz anlamayan bir kavim bulmuştu. Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Ye'cuc ve Me'cuc bu yerde fesat çıkarıyorlar. Onun için, bizimle onlar arasında bir sed yapman şartıyla sana bir vergi versek olur mu? Dedi ki: Rabb'imin bana vermiş olduğu servet ve saltanat, sizin vereceğiniz şeyden daha hayırlıdır. Bana maddî yardımda bulunun da sizinle onların arasına en sağlam seddi yapayım. Bana, demir kütleleri getirin. Nihayet dağın iki ucunu denkleştirdiği vakit: Ateş yakıp körükleyin, dedi. Demiri bir ateş koru haline getirince; bana erimiş bakır getirin üzerine dökeyim, dedi. Artık Ye'cuc ve Me'cuc bu

seti ne aşabildiler ne de delebildiler." (Kehf, 18/93-97). Şair, Zülkarneyn ve Ye'cüc olayına telmih yapmıştır. Zülkarneyn ve Ye'cüc'ün aynı dönemde yaşadığını, ne kadar güçlü olunursa olunsun dünyanın devran olduğu, zamanın gün ay yıl şeklinde geçtiğini ve herkesin bir gün elbet bu dünyadan göçeceği üzerinde durmaktadır:

Ẓemu şunu ṣeriw 'aşmiw bi roci wexti Ẕulqarneyn u seri ye'cuc i
Çıqa xişnu quwwetli bu sey 'uci dunya dewriya yena şuna pey se ki (K.8/9)

(Zülkarneyn ve ye'cuc vaktini düşününce yılların ve ayların gün gibi geçtiğini (görürsün), onlar kadar güçlü olunsa bile dünya boştur; gelir, geçer; ondan bir şey olmaz.)

Eskilerin inanışına göre yeryüzünün kuzeyi her zaman gecedir; asla gündüz olmaz. Abıhayat da o karanlık bölgede bulunur ve değerli mücevherler yerlere bol bol saçılmıştır. Rivayetlere göre İskender ve Hızır hayat suyunu bulabilmek için oraya gitmişler. Hızır bu suyu bulmuş ve içerek ölümsüzlüğe erişmiş, ama İskender bu çok arzuladığı suya ulaşamadan geri dönmüştür. İskender ve Zülkarneyn'e ilişkin rivayetlerin içiçe girmesi, karanlıklar ülkesine gidip abıhayatı arama eyleminin Zülkarneyn tarafından da gerçekleştirildiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Nimet Yıldırım, 2008, s. 745-746). Dünyanın geçiciliğinin anlatıldığı beyitte şair, rivayetlerde ifadesini bulduğu gibi İskender'in başından geçtiği düşünülen olayın Zülkarneyn'in başından geçtiğini düşünenlerdendir:

Ẓeri sek tım buru away ḥeyati Zulkarneyn şiw seferi ẓulumati
Xıḍır şunu wenu away ḥeyati dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/37)

(Hızır gibi hayat suyu içilse de, Zülkarneyn gibi zulme karşı sefer yapılsa da dünya boştur; gelir, geçer; ne yapalım?)

1.1.7. Ahiret ile İlgili Kavramlar

1.1.7.1. Ahir Zaman

Hz. Peygamber'den kıyamet gününe kadar geçecek zaman için de kullanılan devir anlamındaki (Akay, 2005, s. 20) ahir zaman, dünyanın son dönemi anlamındaki bir kavramdır. İslâm inancına göre, âlemin başı olduğu gibi sonu da elbetteki olacaktır. Ancak bu sonu bilmek insanın anlama kabiliyetinin üstündedir. "İnsanın ömrü gibi âlemin ömrünü belirleme hususundaki bilgi Cenab-ı Hakk'a aittir." (Karaman vd., 2006, s. 12).

"Hz. Peygamber'den sonra elçi gönderilmeyeceği için ona ahir zaman peygamberi, ümmetine de ahir zaman ümmeti denmiştir." (Karaman vd., 2006, s. 12).

Şair, ahir zaman insanlarının özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

-Kin ve nefretle birbirlerinden yüz çevirenler,

-Fitne çıkaranlar,

-Fesatlık yapanlar,

-Kıskançlıkta sınır tanımayanlar,

-Laf taşıyanlar.

Şair, içinde bulunduğumuz zamanı ahir zaman olarak görmekte ve günümüz insanının yukarıda sayılan özellikleri taşıdığını dile getirmektedir:

'Elameti qewmi axır ẓemuni kin u buğżu xu yewnu ra ṭaduni
Fitney u fesadey u ẓaf ḥasud i qalu pêra çarneni sey qaṣidi (Mes.1/62)

(Fesatlık, kıskançlık, söz dolaştırmak, kin ve nefretle birbirinden yüz çevirmek ahir zaman kavminin alametleridir.)

Hz. Âdem'den bugüne dek din ve iman düşmanları hep olmuştur. İmanın ilk düşmanı da kibrine yenik düşen şeytan olmuştur. Şeytanın ilk icraatı da Hz. Âdem ve Havva'yı kandırarak cennetten kovulmalarına neden olmasıdır. Din ve iman düşmanları da şeytan ve nefisleri doğrultusunda hak yol üzere olan iman ehlini yoldan saptırmak için uğraş vermektedir. Ehli iman olanlar şeytanın saptırma isteğine karşı uyanık olmalılar. Şair, ahir zamandaki deccallere karşı şuurlu olunması gerektiğini ve bu bilinçlendirmeyi yapan âlimlerin dikkate alınması gerektiği üzerinde durmaktadır:

Fitne vecyaw inu muni duşmeni din u imun i
Decali axir ẓemun i de hişar bi ma ṣe vuni (Mes.6/47)

(Din ve iman düşmanları olan ahir zaman deccalleri fitne peşindeler, haydi uyanın dediklerimize kulak verin.)

Ahir zamanda dini yaşamak oldukça zordur. Bu zorluk hem insanın nefsine uyması, hem de engellerle karşılaşması şeklinde olabilmektedir. Dünyanın aldatıcılığı ise din yolundan gitmeyi daha da zorlaştırıyor. Ahir zamanın çok hassas olduğunu ifade eden şair, insanın hem kurnaz olduğunu hem de inat olduğunu dile getirir.

Kurnazlık yaptığını düşünen insanlar dünyanın aldatıcılığından inatları yüzünden yüz çeviremiyorlar:

Axır ẓemu ẓaf ḥesas u insu ‘inad u qurnas u
Rari dini ku ẓorbas u dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/43)

(Ahir zaman çok hassastır, insan inat ve kurnazdır; dünya din yolunun zor olduğunu söyleyip bizi aldattı.)

1.1.7.2. Kabir

Arapça’da “ölünün gömüldüğü yer” anlamında kabr karşılığında makber (çoğulu mekābir) kelimeleri kullanılır. Türkçede kabirle eş anlamlı olan mezâr kelimesi kullanılır (Demirci, 2001, s. 33). “Kabir kelimesi, ölümle mahşerdeki diriliş arasında insanların yaşayacağı berzah hayatını da ifade eder. İslâm inancına göre ölen kişi, nerede ve hangi durumda bulunursa bulunsun kabir ve berzah âlemi safhasından geçer.” (Toprak, 2001, s. 37).

İslâm öncesi dinlerde, insanlar öldükten sonra naaşları zamana ve coğrafyaya göre değişik şekillerde defnedilmiştir. “Kabir uygulamasının sağlık, bilinmeyenden korkma gibi sebeplerden dolayı ölü bedenden uzaklaşma ve cesedi koruma arzusuyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.” (Demirci, 2001, s. 33). Ölüye duyulan saygının göstergesi olarak mezarlara belli bir kutsallık atfedilir ve mezarların etrafı duvar veya çitle çevrilir (Ahmet Gider, 2017, s. 332). Ayrıca topluluğun yapısında önemli bir fonksiyonu olan kabirlerin simgesel bir anlamı da var. Kabirler, ölümü hatırlatan abideler hüviyetine bürünmenin yanı sıra öteki dünyaya açılan kapı olarak da görülürler (Demirci, 2001, s. 34).

Kabir âlemiyle ilgili olarak Kelam literatüründe genellikle üç meseleden söz edilir (Toprak, 2001, s. 37-38) :

1. Kabir Sorgusu: Ölen kişi defnedildikten sonra mezar üzerindeki insanların çekilmeye başladığı bir esnada Münker ve Nekir adlı iki melek tarafından sorguya çekilir.

2. Kabir Azabı: Kabir azabı duyular ve akıl yürütme vasıtasıyla bilinemez. Ancak, vahiy yoluyla sabit olan gaybî konulardan biridir. Ehlisünnet âlimlerine göre kabir azabına ilişkin deliller ayetlerle sabittir. Bu delillerden bazıları ise şöyledir: Firavun ve taraftarlarının sabah akşam ateşe arz edildiği, kıyamet gününde ise en

şiddetli azaba mâruz bırakılacakları (el-Mü'min 40/46), Nûh kavminin suda boğulmasının ardından ateşe atıldığı (Nûh 71/25) şeklindeki ayetler bu ayetlerdendir. Kabir azabının ne zamana dek süreceği itikada ve amellere göre değişiklik arz eder. Buna göre; "kâfirler ve günahı çok olan müminler için kıyamete kadar devam edeceği, günahı az olan müminler içinse geçici olacağı kabul edilir."

3. Kabir Nimeti: "Kabirde nimetin varlığı da âyet ve hadislerle sabittir. Bakara suresindeki ayette yer alan, "Siz bunu anlayamazsınız" ifadesi, sözü edilen hayatın mahşerde değil berzah âleminde vuku bulduğunu gösterir."

Divanda kabir kelimesinin başlıkta direkt geçtiği bir asıl dört tanesi de buna bağlı fasıllar olmak üzere toplam beş şiir bulunmaktadır. Bunların ilki divanın 25. şiiri olan "Qebra Tari" şiiridir. 31 beyitten meydana gelen şiir kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Dünyanın bir han olduğu, süsü ile bizi aldatıp da dinden uzaklaştırdığı, nefis ve şeytanın arkadaş olup bizi dünyaya bağladıkları ve kabre gidişimizi unutturdukları, dünyanın kötülerin dostu olduğu, imtihan yeri olduğu, dünyanın alışveriş yeri olduğu, dünyanın iyiler için zindan olduğu, kötüler için eğlence yeri olduğu, her şeyi süslü gösteren dünyanın gece gündüz bizi kandırmak için uğraştığı, dünyanın zevk ve lezzet ile şuurumuzu ve aklımızı aldığı; yine de cennete girme beklentimizin olduğu, fani olan dünyanın ibadet etme yeri olduğu, hainlerin sürekli fırsat kolladıkları, dünyanın bir leş olduğu, onu talep edenlerin ise azgın köpek olduğu, her ne kadar dünya uzun ve hoş bir mera gibi görünse de, aslında azgın bir düşman olduğu, dünyanın mal ve kadın ile tuzak kurduğu ve bizi kendine bağladığı, dünyanın ahiretin tarlası insanın da çiftçi olduğu, insan ve cinlerin ibadet için yaratıldığının ayette bildirildiği üzerinde durulmaktadır. Şiirin sonunda şair, Allah'ım Hz. Peygamber'in hatırına bizi hidayete erdir ve kabrimizi de nur içinde kıl niyazında bulunur.

Şiirlerin ikincisi, "Feṣli Qebra Tari Beḥṣi Cinyu" başlığıyla 25. şiirin faslı olarak geçen divanın 26. şiirinde ise başlığından anlaşılacağı gibi kadınların durumu işlenmiştir. Kıt'a nazım şekliyle yazılan şiir, 34 beyitten meydana gelmiş olup; şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Kanundan ötürü kadınların erkekler gibi giyinip kuşandığı, vücut hatlarını gösteren dar elbiseler giydikleri, mini etek giyip yarı çıplak dolaştıkları, kadın bedeninin avret olduğu, namahreme görünmenin lanetlenme nedeni olduğu, kâfir ve

Müslüman kadınlarının birbirlerinden ayırt edilemeyecek şekilde benzer giyindikleri, dine aykırı şekilde süslendikleri, ölümden sonrasını düşünmeden hareket ettikleri, hayâ ve edebe uygun hareket etmedikleri, ibadeti de yerine getirmedikleri, moda adı altında hayâsızlıkların yapıldığı, dinin yarısının hayâdan oluştuğu, kadınların altın ve inci gibi oldukları, namuslarını korumaları gerektiği, hesapsızca açılıp saçılanların hesap günü işlerinin zor olacağı, müspet insanların evlatlarının da giyimlerine dikkat etmedikleri, kadınların; insanlık neslinin devamına vesile olduğunu ve bunun kıymetini bilmeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bir önceki şiirde olduğu gibi şair bu şiirde de bir dilekle şiirine son verir: Tövbe edip Allah'ın rahmetiyle kabirlerimizin nurlu olması dileğinde bulunur.

Kabir konusunun işlendiği üçüncü şiir ise; "Feṣli Beḥs̱i Qebr" başlığıyla 25. şiirin faslı olarak geçen divanın 27. şiiridir. Kıt'a nazım şekliyle yazılan şiir 31 beyitten meydana gelmiş olup; şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Kabrin günde üç kez bizi çağırdığı, kabrin meskenimiz olacağı, beraat mı edileceği yoksa ceza mı verileceği belli olan mahkeme salonu gibi olacağı, kabir azabının ağır olduğu, kabrin bey, paşa ayırt etmediği, ne götürüldüğüne baktığı, mahşere kadar kabirde kalınacağı, kişinin amelleriyle baş başa kalacağı ameli iyi olmayanlar ve zalimler için kabrin dar, cehennem gibi azap dolu olacağı, kabrin iyiler için cennet bahçesi olacağı, kabrin topraktan ve kapısız olduğu, üstünden şuursuzca dolaşılmaması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Kabir konusunun işlendiği dördüncü şiir ise "Feṣli Beḥs̱i İnsun Nefsi Qebra Tari " başlığıyla 25. şiirin faslı olarak geçen divanın 28. şiirinde ise başlığından anlaşılacağı gibi nefsanî arzular işlenmiştir. Kıt'a nazım şekliyle yazılan şiir 10 beyitten meydana gelmiş olup; şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Gece gündüz Zülcelal olan Allah'ı anmak gerektiği, insanın dünyada kalıcıymış gibi hareket ettiği, ancak geçici bir süreliğine bu dünyada kalınacağı, zamanı gelenin gideceği, bunun için herkesin hesap vereceği günü düşünüp ona göre hareket etmesi gerektiği, zenginlerin para dışında bir şey düşünmedikleri, zam ve faiz gibi şeylerden zenginlerin razı, fakirlerin ise şikâyetçi oldukları, Müslümanların parçalandıkları, birbirlerine karşı bilendikleri üzerinde durulmaktadır.

Kabir konusunun işlendiği beşinci ve son şiir ise "Feṣli Beḥs̱i Nımaci" başlığıyla 25. şiirin faslı olarak geçen divanın 29. şiirinde ise başlığından anlaşılacağı

gibi namaz mevzusu işlenmiştir. Kıt‘a nazım şekliyle yazılan şiir 30 beyitten meydana gelmiş olup; şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Şehadet getirmek, oruç tutmak, namaz kılmak ve zengin olanlar için hacca gitmek ve zekât vermenin İslâm’ın şartları olduğu, kadın ve erkek için dinin direğinin namaz olduğu, namazın insanın başı gibi olduğu, baş olmadan kişinin olamayacağı, ebeveynin evlatlarına namazı anlatmaları gerektiği, evlatlarını din tahsiline göndermeleri gerektiği, çocuklara sahip çıkmayanların bu durumdan mesul olacakları, yaşadığı müddetçe namaz kılmanın Müslüman’ın sermayesi olduğu, namaz kılmayan kişi ister bey olsun ister padişah olsun yine de fakir olduğu, ilim ehline göre; Müslüman ve kâfir arasındaki farkın namaz olduğu, şeytanın; namaz kılmanın zorluğundan başlayarak insanı aldatmaya başlayacağı, namazdan soğutunca da işinin kolay olacağı, böylece nurdan uzaklaştıracağı, bunların farkında olarak namazı eda etmek gerektiği, namaz kılmayanın azap görmeye müstahak olacağı üzerinde durulmaktadır. Şair, tövbe edip Allah’tan af dilemek gerektiği ve Hz. Peygamber’in hatırına kabrin nur ile dolu olması temennisiyle şiirini bitirir.

Bu müstakil şiirler dışında da kabir kelimesinin geçtiği muhtelif beyitler bulunmaktadır. Bu beyitlerin bazıları yorumlarıyla birlikte şöyledir:

Fani olan dünya hayatından sonra kişinin uğrak yerlerinden biri de kabirdir. Dünya hayatındaki köşk ve sarayların harabeye döndüğü ve terkedildiği, fiziki olarak geniş alandan dar alana geçiş ile kabir hayatı başlar. Şair, ölünce bu dünyadaki varlıklarımızı geride bırakarak kabre gideceğimiz gerçeğinden bahseder. Köşk ve sarayların harabeye döneceği, mal ve mülkü dünyada bırakıp gideceğimize göre Allah’ın uymamız için gönderdiği dine sıkı sıkıya bağlanmamız gerektiği mesajı verilmektedir:

Dunya fani ya din ro sur bi tı mıreni şuni tırbi
Koşk u ṣaray beni xırbi tı mırenim tu ra niva (N.3/22)

(Fani olan dünyanın köşk ve sarayları geride bırakılıp kabre gidileceğine göre dinine sarıl.)

Başka bir beyitte de şair, kabir azabının olacağını, bu azabı görenlerden olmamak için de dini yaşamak gerektiğini; ancak insanoğlunun her defasında henüz

erken olduğu bahanesiyle bunu ötelediği üzerinde durmaktadır. Kabir azabının olup olmayacağı tartışmasında şair, kabir azabının olacağı düşüncesini taşımaktadır:

Mı va din dı xu ru vindi ‘ezab est u qebrı bındi
Tu va hema row vındi tu ku bımrım tu ra niva (N.3/16)

(Dinin üzere kal, kabirde azap vardır dedim; dur, henüz erken dedin; öleceğin sana denilmedi mi?)

Kabre konulan kimseye “Münker” ve “Nekir” melekleri tarafından “Rabb’in kim? Peygamberin kim? Dinin ne? Dininin kitabı ne?” diye sorular sorulur. Kişi dünyadaki ameline göre bu sorulara cevap verir veya veremez. Hadiste belirtildiğine göre, ölünün vereceği cevaba göre kabir “Ya cennet bahçelerinden bir bahçe yahut cehennem çukurlarından bir çukur olur”, daralır da daralır (Akay, 2005, s. 239). Şair, söz konusu hadise telmih yapar. İyilerin de kötülerin de gideceği yer olması hasebiyle bu dünyadayken dinî anlamda iyi olmanın ölçütü olarak hakiki manada Allah’a iman edip salih amel işlenmeli ki kabir azabından kurtulabilinsin mesajı vermektedir. Yani kabri cennet bahçelerinden bir bahçe olsun ve kişi orada rahat bir biçimde kalsın. Aksi takdirde cehennem çukurlarından bir çukur olacağı için orada azap içinde kalacaktır:

Qebrı yew baxçey cennet i nên çalê cehnemiyo ḫuti
Şuni qebri rind u koti tı mırenim tu ra niva (N.3/14)

(Cennetten bir bahçe ya da cehennemden bir çukur olacak olan kabre, hem iyiler hem de kötüler konulacaklar; öleceğin sana denilmedi mi?)

1.1.7.3. Azap

Ceza, zarar, eza, işkence, insana ızdırap veren ve zor gelen şey anlamına gelen azap; Kur’an’da çoğunlukla inkâr ve isyan edenlerin dünya veya ahirette Allah tarafından cezalalandırılmalarını ifade etmek için kullanılmıştır. İslâm inancına göre, Allah hiç kimseye suçu olmadan azap etmez. Kur’an’ın cehennem tasvirlerine bakıldığında ahiret azabı fizyolojik ve psikolojik olmak üzere ikiye ayrılır: Ateşler vb. bedeni etkileyenler birinci kısım; suçluların Allah’ı görmemeleri, Allah’ın onları azarlaması ikinci kısımdır (Karaman vd., 2006, s. 46).

Azap hem dünyada hem de ahirette yapılan kötülüklerin karşılığında cezasını çekmek anlamına gelse de daha çok ahirette olanı kastedilir. Azap denilince ister istemez bu dünyada yapıp ettiğimiz rıza-i ilahiyeye uygun olmayan eylemlerimizin

karşılığında Allah'ın gazabının vuku bulması anlaşılıyor. Mahşer günü toplandığımızda bu dünyada işlediğimiz her eylem ile bir çeşit yüzleşeceğimiz gerçeğinden hareket eden şair, bu gerçeğe rağmen bu dünyadayken hiçbir şeyden ibret almadığımızdan bahseder. Şair, bu hayatın sonunda ölüm gerçeği olduğunu bilmesine rağmen ibret alıp hayatına Allah'ın istediği şekilde yön vermeyenleri körlere benzetmektedir. Şair, genel inanışa uygun bir biçimde Allah'ın azabı olarak ateşten bahseder. Allah'ın azabının çetin olduğunu ve birçok çeşidinin olduğunu bilen şairin ateşi örnek babında verdiği anlaşılmaktadır:

Roci ḥeşri insu hemê ku biri xeyr u gunê pêru biyari ma viri
Çımi ma kor i 'ibrun ra ma dur i ma ra vera est u 'ezabi adıri (Mes.1/70)

(Mahşer günü tüm insanlar toplandığında sevap ve günahlarımız hatırlatılır, önümüzde ateşten azap olmasına rağmen körler misali ibret almaktan uzağız.)

1.1.7.4. Ahiret

"Sözlükte, "sonra olan ve son gün" anlamına gelen ahiret kavramıyla hem bu dünyanın sonu, hem de ölümle başlayan dünya hayatından farklı ve ebedî olan hayat kastedilmektedir." (Karaman vd., 2006, s. 13). Edebiyatta çoğunlukla dünya ile birlikte kullanılan ahiret, dâr-ı beka (ebedîlik yurdu) adıyla, dâr-ı fenâ'nın (yok olma yurdu); ukbâ adıyla da dünyanın zıddı olarak verilir (Pala, 2004, s. 22).

"Din literatüründe ahiret, İsrafil'in Allah'ın emriyle kıyametin kopması için sûr'a ilk defa üflemesinden ikinci defa üflemesine, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehenneme girmelerine kadar olan zaman veya sûr'a ikinci kez üfürülüşten başlayıp, ebedî olarak devam edecek olan zaman anlamında kullanılmıştır." (Karaman vd., 2006, s. 13).

Ahiret ve ona ait olaylar, gözlem ve deneye dayanan pozitif bilimler ve akıl yürütmeyle açıklanamaz. Çünkü bunlar duyular ötesi konulardır. Bu konuda bilgi edinilecek tek kaynak vahiy olduğu için bunları, Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerde nasıl haber verildiyse o hâliyle kabul etmek en doğru olanıdır. "Bunun ötesinde aklî yorumlara gitmek doğru değildir." (Karaman vd., 2006, s. 13).

Hadiste "Dünya ahiretin tarlasıdır" buyurulur (Aktaran Aslanoğlu, 2017, s. 100). Şair, bu hadise atıfta bulunarak, dünyayı ahiretin tarlası insanı da çiftçiye benzetmektedir. Çiftçi tarlanın her haliyle iyi ilgilenmeli ki mahsulü bol olsun. İyi

mahsul alınmak isteniyorsa iyi bakım yapılmalıdır. Aksi taktirde malsul döneminde istenilen şey elde edilemeyecektir. Ahirette eli boş kalınmak istenmiyorsa bu dünyadayken çalışmak gerektiği vurgulanmaktadır. Malum olduğu üzere, bu dünyada ne ekilse ahirette o biçilecektir:

Dunya cutliği axret i tı citir u xeta xeti
Cemedi terkeytu veti tı ha şuni tırba tari (Kt.25/26)

(Dünya ahiretin tarlası, sen ise sıra sıra çift süren çiftçisin; can bedenden çıkacak ve karanlık kabre gideceksin.)

Bir başka beyitte şair, dünyayı ahiretin pazar yerine insanları da ticaret yapanlara benzetmektedir. Servet olarak da Kur'an ve sünnet yolunu görür. Yani ticaretten kârlı çıkmak isteyen Kur'an ve sünnet yolunu iyi takip etmelidir. Allah'ın emirlerine ve Hz. Peygamber'in sünnetine uygun hareket etmeyenlerin söz konusu ticaretten zarar edecekleri uyarısında bulunur:

Dunya pazari axret i ma umey qay ticareti
Serweti may axıret i rari kitab u sünnet i (Mes.45/61)

(Ahiretin pazarı olan dünyaya ticaret için geldik, servetimiz ise kitap ve sünnet yoludur.)

Kur'an'da "Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir, her kim de zerre kadar şer işlemişse onu görecektir (Zilzal, 99/7-8) ve "O gün her nefis, ne hayır işlemişse, ne kötülük yapmışsa onları önünde hazır bulur……" (Ali İmran, 3/30) diye buyurulur. Yani, Allah'ın yaratıcı olduğu, dünyanın imtihan yeri olduğu, insanlar ve cinler bu dünyadayken yapıp ettikleri her şeyden ebedî yurt olan ahirette hesaba çekileceklerdir. Şair, ebedî yer olan ahirette, dünyadayken yaptığımız; ancak yaptığımızı unuttuğumuz en küçük ve önemsiz gördüğümüz şeylerden bile hesaba çekileceğimizden bahseder. Bunun için ebedî hayatın akıldan hiç çıkarılmaması ve yapıp edilenlere dikkat edilmesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Be'di dunyaw her çi pêru ebediw axret ku bêru
Ḥesabu zeber u zêru hezey dunya niw ki viru (Mes.37/55)

(Dünyadan sonra ebedî olan ahiret gelir ve unuttuğumuz en küçük şeyin bile hesabı sorulacaktır.)

1.1.7.5. Mahşer

Sözlükte "bir şeyi mekân ve meskenden çıkarmak, toplamak, bir araya getirip sevketmek" anlamlarına gelir. Terim olarak, ölülerin ruhları iade edildikten sonra hesaba çekilmek üzere toplanmaları ve toplanma yerine sevk edilmeleri demektir. Ölenlerin toplanacağı bu yere de mahşer denir (Karaman vd., 2006, s. 237).

Mahşerde bir mahkeme kurulacak (Mahkeme-i Kübra) ve bu, dünyadaki mahkeme ile kıyaslanmayacak kadar büyük olacaktır (Akay, 2005, s. 282). Mahşerde herkes yaptığının karşılığını tam olarak alacaktır. Yolculuğu ister cennete doğru isterse de cehenneme doğru olsun söz konusu yolcularının uğrayacakları bir duraktır. "Diğer merhale ve duraklarda olduğu gibi iyiler daima izzet, ikram ve mükâfat görecek", mahşerdeki sıkıntı ve ıztıraplardan korunacak; kötüler ise mahşerin her türlü sıkıntı ve ıztıraplarına maruz kalacaklardır (Karaman vd., 2006, s. 237).

Kıyamet koptuktan sonra herkes mahşer yerinde toplanır. Sevap ve günahlar tartılır. Herkesi bir telaş kaplar. Acaba kurtulacak kadar, yani cennete girecek kadar sevabım var mı yok mu diye? Kur'an'da mahşerin bu sahnesi şöyle anlatılır: "O gün kişi, kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından kaçar. Onlardan her birinin o gün başından aşan işi vardır (Abese, 80/34-37). Şair, mahşerde herkesin toplanacağını, işlediğimiz hayırların ve günahların tartılacağını, küçük-büyük, ağa ve paşa denilmeden herkesin bu anı yaşayacağını, kimsenin ayrıcalıklı olmayacağı üzerinde durur. Peygamber olan Âdem'in (a.s.) oğlu Kabil ile Nuh'un (a.s.) inkâr eden oğlu gibi peygamberle kan bağına bakılmaksızın hesabı sorulacaktır. Aynı şekilde iman eden Firavun'un kızkardeşi Asiye de buna göre hesaba çekilecektir. Kısacası Hz. Peygamber'in kızı Fatıma da olsa kan bağına göre değil amellere göre değerlendirme olacaktır:

Ṿenduni meḫşer hemê pêru yeni xeyr u guney ma hemını senceni
Pil u xışni pêru hezey yewnun i inu ağaw inu paşa nıvuni (Mes.1/72)

(Büyük küçük demeden, ağa paşa demeden, mahşerde herkes çağrılır; sevap ve günahlar tartılır.)

Başka bir beyitte şair, öldükten sonra mahşere gidileceği ve her şeyden hesaba çekileceğinden bahseder. Suç ve günahları çok olanlar, sualleri duyamayan sağırlara ve suallere cevap veremeyen dilsizlere benzetilir. Dünyadayken ilahî emirlere uygun

bir şekilde yaşamını idame edenlerin hesabını vermelerinin kolay olacağı; bunun dışında yaşamı olanların hesabı vermede zorlanacağı üzerinde durulmaktadır:

Tı ku bımri şey meḥşeru hemê çi tu ra perseni
Wari curmew guney ẓaf i tı ker u lalê muneni (Mes.20/33)

(Ölüp mahşere gittiğinde her şeyi senden soracaklar, günahların çok olunca (cevap veremez) sağır ve dilsiz gibi olursun.)

Mahşer, hasat vaktidir. İyi işler yapanlar iyi mahsul alırlar. Yani ekilenin biçildiği yerdir. Kişi heybesinde ne götürmüşse adilce bir terazi ile tartılıp kişiye kıymet biçilecektir. Sevap tarafı ağır basanlar cennete, günah tarafı ağır basanlar cehenneme doğru yol alacaklardır. Şair, değerimizi yüksekliğe benzetir, kabre girince de kıymeti harbiyemizin olmayacağı, herkesin eşit seviyede olacağı ve değerimizin mahşerdeki mahsulümüze göre olacağı üzerinde durmaktadır:

Qimeti ma sey berziy u keyki ma şi tırba hiyu
Meḥşer ḥeşad ku biyu beylu ben a her kes çiyu (Mes.30/18)

(Ölüp kabre gidinceye dek kıymetimiz yükseklik gibidir, herkesin asıl değeri ise mahşerde hasat alınınca belli olur.)

Hz. Âdem, peygamber olmasına ve şeytanın kendisinin düşmanı olduğunu bilmesine rağmen Allah'ın yemesini yasakladığı şeyden uzak kalamadı. Allah bununla insanın bir zaafının olduğunu göstermeyi murat etmiştir. Peygamberlik gibi kutsal bir vazifesi olmayan diğer insanların günah işlemeleri, bir yönlerinin eksik kalması kaçınılmazdır. Şair; günahkâr olan biz kulların lütfu bol olan Allah'tan, Hz. Peygamber'in hatırına affedilme talebinde bulunmasını, aciz kul ile gücü her şeye yeten Allah arasında bir bağ olarak değerlendirmektedir:

Rebbi wari luṭfi ẓaf i ma gunekar u kem i
Reḥmi ma ki roci ḥeşri qay ḥebibi ekberi (Kt.32/30)

(Lutfu bol Rabb'im, eksik ve günahkâr olan bizlere sevgili peygamberimizin hatırına merhamet et.)

Dünya imtihan yeridir, akıl nimeti kendisine verildiği için insanoğlu da bu imtihana tabi tutulmuştur. İnsanın ölümüyle birlikte imtihanı da biter, sonrası yaptığının karşılığını görecektir. İnsan, olumsuzlukları yapmaya meyilli bir varlıktır.

İnsanın cahil olduğunu bizzat Allahutaala bildirmektedir. “Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar, onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yüklendi. O gerçekten çok zalim ve çok cahildir.” (Ahzap, 33/72). Şair, insanın sersem, gafil, kıskanç, menfaatine düşkün, şehevi duyguları ön planda olduğunu, bu olumsuz özelliklerinin de ölümüne kadar devam edeceğini söyleyerek bu gerçeği dile getirmiştir:

İnsu ğafıl u sersem u bêkes u
Ḥesud u bexil u gewş u teres u
Menfe‘et u şehwet nêvunu besu
Ḥeta bımru şeyru qiyumi resu (Mr.23/48)

(Gafil, sersem, kimsesiz, kıskanç, menfaatçi ve şehvetine düşkün insan, ölünceye dek bunlara dur demez.)

1.1.7.6. Mizan

Ölçü aleti, tartı anlamına gelen mizan, İslâmî ıstılahta ise kıyamette amellerin miktarlarını bildirecek olan, mahiyeti ve dünyadaki tartılarla karşılaştırılmayan, amellerin tartılacağı manevî terazidir. Kur’an’da da bu anlamıyla geçmektedir. İslâm akidesine göre, ilahî adaletin gerçekleşmesi için kıyamette herkesin amel defterleri kendisine gösterilecektir. İnsanlar, amel defterlerinde gösterilen sevap ve günahları ölçtürmek için mizana geleceklerdir. Mizanda adaletin hükmü yerine geldikten sonra, günahkârlar gruplara ayrılacak, cehenneme sevkedileceklerdir. İşte bu an, pişmalıkların, çığlıkların, feryatların koptuğu andır (Akay, 2005, s. 312).

Mahşer, herkesin bir araya toplandığı andır. Dünya hayatında işlenen her amelden hesap sorulur. En ince ayrıntısına kadar her şeyden hesabın sorulduğu bu günde herkes kendi hesabının derdine düşecektir. İslâm inancına göre kişinin kurtulup cennete mi gireceği yoksa cezaya mı çarptırılacağı günah ve sevaplarının mizanda tartılmasından sonra belli olacaktır. Her şeyden hesaba çekileceğimizi dile getiren şair, cezaya mı çarptırılacağız yoksa ödüle mi layık görüleceğimiz mahşer anını mahkûmun mahkemede kararı beklemesine benzetmektedir:

Ḥeşr u mizan u ifade hemê çi tu ra perseni
Cezaw berat u ‘idumu tı yew meḥkumê muneni (Mes.20/41)

(Haşirde mizan kurulacak ve sana her şeyden sorulacak, ceza mı kurtuluş mu, idam mı olduğunu (öğrenmek için) mahkûm misali bekleyeceksin.)

1.1.7.7. Cennet

Bağ, bahçe, gizli, çok güzel ve ferahlık veren yer anlamına gelen (Akay, 2005, s. 78) cennet, "din literatüründe, iman edip salih amel işleyenlere, ahirette vaad edilen nimet ve mükâfat yurdu demektir. Kur'an'da cennet için: adn cenneti, firdevs cenneti, naim cenneti, daru'l huld (ebedîlik yurdu), daru's-selam (esenlik yurdu), daru'l-mukame (ebedî durulacak yer) ve makam-ı emin (güvenilir makam)" gibi isimler kullanılmıştır (Karaman vd., 2006, s. 96).

Eni gökler ve yer kadar olduğu (Al-i İmran, 3/133) Kur'an'da bildirilen cennet tasvirine dair ayetler, cehenneme dair olanlara nispetle daha fazladır. Cennet, Kur'an'da teklik, ikili ve çokluk şekilleriyle 147 defa geçmektedir (Akay, 2005, s. 79). Cennette; bakanlara hoş görünen, içenlere zevk veren nehirler ve sular, süzme baldan ırmaklar (Muhammed, 47/15), tatlı su pınarları (İnsan, 76/18), "çeşitli meyveler, hurmalar, nar ağaçları (Rahman, 55/60), güzel meskenler, hiçbir yorgunluk ve zahmet vermeyen (Hicr, 15/47-48), boş ve yalan söz işitilmeyen sonsuz nimet ve güzelliklerin (Nebe, 78/35) bulunduğu Kur'an'da bildirilmektedir." (Karaman vd., 2006, s. 96).

Dünyadaki amellere bağlı olarak ahirette gidilecek iki yer vardır: Biri mükâfatın karşılığı olarak cennet, diğeri de cezanın karşılığı olarak cehennemdir. Biz insanlar da şairin ifade ettiği gibi, bu yolun yolcularıyız. Cennet yolunda yapılması gereken her şey yapılsa bile umudumuz istediği her şeyi yaptırabilen Allah olmalıdır:

Rari axreti dı rar i cennet u cehnem u nari
Ma karwuni ini rar i hivi xalıqi cebbar i (Msm.42/6)

(Ahiret yolu iki yoldur: cennet ve cehennem ateşi, bu yolların yolcuları olan bizlerin umudu cebbar olan yaratandır.)

Bir başka beyitte şair, sevap ve günahlara göre adaletin yerini bulacağını, Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmayı talep etmektedir. Ölümün hak olduğunun fiili olarak gösterileceğinden bahsetmektedir:

Cennet cehnem 'edalet u xeyr u guney ha tu het u
Ya Muḥammed şefa'etu tı mırenim tu ra niva (N.3/63)

(Sevap ve günaha göre belirlenen cennet ve cehennem adalettir, ey Muhammed şefaat eyle, öleceksin denilmedi mi?)

Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "Dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?" (En'am, 6/32). Şair, zevk ve lezzetinin cezbedici yönüne değindiği dünyanın aklımızı ve şuurumuzu âdeta devre dışı bıraktığını; buna rağmen cennete girmeyi beklediğimizi dile getirmektedir. Dünya zevklerine aldanıp şuursuzca davrananların cennete girmelerinin zor olduğu mesajı verilmektedir:

Dunya pey zewq u lezzeti hiş u'aqıl ma ra veti
Ma hewna pawey cenneti venduna ma qebra tari (Kt.25/15)

(Dünya cezbediciliğiyle akıl ve şuurumuzu aldı, kabir bizi çağırmakta ve biz her şeye rağmen cenneti umut etmekteyiz.)

Cennete girmenin temel şartlarından biri iman etmektir. İman etmeyen her kim olursa olsun cennete girmesi de mümkün değildir. Müminlerin birbirlerini sevmelerinin şart olduğunu, aksi takdirde iman etmenin gerçekleşmeyeceğini dile getiren şair birbirimizi sevmemiz gerektiğinden ve gece gündüz Allah'ı anmamız gerektiğinden bahseder:

Mu'min bıraw way yebnuni u ma pêra ḥeski imun u
Bêimun cennet nışunu vendi Allah şewew şunu (Msm. 42/26)

(Müminler birbirinin kardeşidir, birbirimizi seversek iman etmiş sayılırız; imansız cennete girilmez gece gündüz Allah'ı an.)

Şair, günümüz Müslümanlarının dini iyi yaşamadığını, dini menfaatlerine hizmet edecek şekilde kullandıkları halde cennete gireceklerini zannettiklerinden bahsetmektedir. Yaşadıkları dinin karşılığını menfaat olarak alanların cennete girmelerinin zor olacağı vurgulanarak bu durumları eleştirilmektedir:

Dini ẓafini seqeṭ u İslumey kerda aletu
De'way yini menfe'et u vuni ma şuni cennetu (Msm.42/35)

(İslâmiyet'i menfaatleri için kullananların din anlayışında problem vardır; buna rağmen cennete gireceklerini zannederler.)

1.1.7.8. Cehennem

"Sözlükte "derin kuyu" anlamına gelen cehennem, dinî literatürde dünya hayatında iman etmeyenlerin sürekli olarak, iman ettiği halde salih amel işlemeyen kimselerin de günahları ölçüsünde cezalandırılmak üzere kalacakları ceza ve azap yeridir." (Karaman vd., 2006, s. 87). Kur'an'da belirtildiği üzere cehennem birbirinin üstüne yedi tabaka hâlindedir ve her tabakanın ayrı birer kapısı bulunmaktadır (Akay, 2005, s. 74).

Kur'an'da cehennem yedi isim ile anılmıştır: Derin kuyu anlamındaki cehennem, ateş anlamındaki nâr, alevleri kat kat yükselen ateş anlamındaki cahîm, düşenlerin çoğunun bir daha geri dönemediği uçurum anlamındaki haviye, çılgın ateş anlamındaki saîr, dumansız ve katıksız alev anlamındaki lezâ, ateş anlamındaki sakar, obur ve kızgın ateş anlamındaki hutamedir. "Bunlardan Kur'an'da en çok geçeni cehennem kavramıdır." (Karaman vd., 2006, s. 87). Hepsinin ortak özelliği, duyulunca tüyleri diken diken etmesidir. En korkutucu olanı cahîm kavramı olsa gerek. Cehennem ancak, Kur'an'da ve hadislerde tarif edildiği kadarıyla bilinir.

Cehennemin kimler için hazırlandığı Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde dile getirilmektedir. Bunlardan bazılarına değinmek gerekirse: Kâfirler için (Bakara, 2/24, Ali İmran, 3/12), iman ettikten sonra küfre girenler (Ali İmran, 3/106), ayetleri yalanlayan ve onlara karşı büyüklenenler (Araf, 7/36), mal biriktirip Allah yolunda infak etmeyenler ve zekât vermeyenler (Tevbe, 9/34-35), puta tapanlar (Enbiya, 21/98), kıyameti inkâr edenler (Furkan, 25/11), fasık olanlar (Secde, 32/20), Nankör olanlar (Fatır, 35/36), zalim olanlar (Fatır, 35/37), kibirli olanlar (Mü'min, 40/76), günahkâr olanlar (Rahman, 55/43), refah içinde şımarıkça yaşayanlar (Vakıa, 56/45), şirk koşmakta ısrar edenler (Vakıa, 56/46) olarak sıralanabilir. Şair, yukarıda cehennem ehli olarak Kur'an ayetleri ışığında zikredilenleri pis/kötü olarak nitelemektedir. Müslüman'ın şuurlu bir biçimde bu tarz kişilerden ve bu tarz işlerden kaçınması gerektiği; aksi takdirde kişi sevdiğiyle beraberdir sözü mucibince cehennem ehli olacağı vurgulanmaktadır:

Şew u roc ez tu ra vunu cehennem pawey pisunu
Hayi xu bı meşu munu tı mırenim tu ra niva (N.3/11)

(Sürekli olarak cehennemin kötüler için olduğunu, ayık ol onlarla beraber olma, bir gün sen de öleceksin denilmedi mi?)

İlim sahibi olanlar bildiklerini başkasına anlatmakla sorumludurlar. Bu sorumluluğu yerine getirmemek azabın bir benzerinin çekileceği anlamına gelir. Şair, ilim ehli olan biri olarak içinde bir dert olduğunu, bu derdin de cehenneme gidecek olanların küfür ehli ve günahkârlar olduğu gerçeğini anlatmak olduğu üzerinde durmaktadır:

Wari kufriw gunekari ku şeyriw cehnem bi bari
Qiriw bariy u hewari cora derdım ẓaf u ẓaf u (N.38/38)

(Küfür ehli ve günahkârlar feryat figan ederek cehenneme giderler, derdim ne de çoktur.)

Kur'an-ı Kerim'de Allah şöyle buyurur: "Kuşkusuz iyiler nimet içindedirler, kötüler de cehennemdedirler." (İnfitar, 82/13-14). Şair, ayete telmihte bulunarak iyilerin mükâfat olarak cennete gireceğini, kötülerin ise cehennemde yanacaklarını, bedenlerini kızgın ateşin saracağını; buna sebep olarak da dünyanın aldatıcılığını göstermektedir:

Cay rındu cennetu weş u kafır ku cehnem dı veşu
Adıro sur de ku leşu dunya tu ma xapinayu (Serbest/36/36)

(İyilerin yeri hoş cennettir, kâfirler ise kızgın ateşle dolu cehennemde yanacak, dünya bizi aldattı.)

1.1.8. Kader ve Kaza

1.1.8.1. Kader

Kader, Sözlükte "ölçmek, tahmin etmek, ölçüp takdir ederek tayin etmek; gücü yetmek ve kudret" anlamlarına gelir. Din ıstılahında ise, Allah'ın ezelden ebede kadar olacak şeylerin zaman ve yerini, özelliklerini, nasıl ve ne zaman olacaklarını ezelde bilip o şekilde sınırlaması ve zamanı gelince takdir etmesine denir (Karaman vd., 2006, s. 353). Cenab-ı Hakk'ın, ezelî ilmi ile, kâinatta olmuş ve olacak bütün şeylerin varlık ve yokluğunu, geçmiş ve geleceğini bilip takdir ve tayin etmesi, Levh-i Mahfuz'da yazmasıdır (Akay, 2005, s. 240). Hayır ve şerrin, kaza ve kaderin Allah'tan geldiğine iman etmek, imanın şartlarından biridir (Akay, 2005, s. 253).

İmanın, Amentü olarak bildiğimiz altı şartı vardır: Allah'a, meleklere, kitaplara, peygamberlere, ahirete, kadere (hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine) iman. Şair bu

tertibe riayet ederek imanın son şartının, olmuş ve olacak her şeyin Allah'ın takdir etmesiyle mümkün olduğunu ve buna iman etmek gerektiğini vurgulamaktadır:

Qederi xeyr u şeri rukni şeşinew peyen i
Qederi emri Allah yu ma se kiw ma se keni (Mes.2/25)

(Yaptığımız ve yapacağımız hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine iman (imanın) altıncı ve son rüknüdür.)

Bir başka beyitte şair, içinde bulunulan yirmi birinci asrın sıkıntılı olduğu, dert ve kederin bol olduğu; ancak tüm bunların Allah'ın istemesiyle olduğu üzerinde durmaktadır:

Ma se ki derdi dunyayu 'eṣr u dewri qehri ma yu
Çı muṣibet u belay u qeder u emri Allah yu (Mes.2.1/39)

(Asrımız, devrimiz kahır devridir, musibet ve bela kaderdir, Allah'ın emridir ne yapalım.)

1.1.8.2. Kaza

Kaza sözlükte "hükmetmek, emretmek, ifa etmek, ödemek, kaza etmek, ölçüp biçip yapmak, ihtiyacını gidermek, mahkeme etmek" gibi anlamlara gelir. Fıkıh literatüründe ise; yargılama, kadılık makamı ve memuriyeti; dinî veya hukukî vazifenin zamanı çıktıktan sonra yerine getirilmesi; Allah'ın ezelî ilmiyle takdir ettiği şeyin meydana gelmesi şeklinde üç anlama gelmektedir (Karaman vd., 2006, s. 366).

Kader ve kaza bazen birbirinin yerine de kullanılmış terimlerdir. Kaza, kaderden daha hususidir denilmiş olup; her halukârda ilahî kaza ve kadere rıza göstermek Müslümanlar için şarttır. Kader ve kaza ile ilgili farklı düşünen ekoller elbetteki mevcuttur. Ancak herkes doğru yolda yürümeye, nefsiyle savaşmaya gayret göstermekle yükümlüdür. Çünkü insana akıl, irade, fikir verilmiştir. Dolayısıyla kader deyip ilim ve amelden geri durulması doğru değildir (Akay, 2005, s. 240-241).

Allah Kur'an'da: "Dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?" (Enam, 6/32) buyurarak dünya hayatının oyundan ibaret olduğunu ve dünyayı ahiret ile karşılaştırarak asıl yurdun ahiret olduğunu bizlere bildirmektedir. Dünya hayatını vazgeçilmez ve kalıcı hayatmış gibi görenlerin ise çalışmalarının ebedî yaşam ahirette kendilerine bir fayda sağlamayacağı bildirilir: "De ki: Amelleri en çok boşa gidenleri

size bildirelim mi? Onların dünya hayatında çalışmaları boşa gitmiştir. Oysa onlar güzel işler yaptıklarını sanıyorlardı.” (Kehf, 18/103-104). Şair, dünya ehli olan gafilleri merkebe benzeterek dünyanın sadece keyif çatma yeri olmadığı, dünyanın dert ve keder yeri olduğu, ölümün yakın olduğu ve dünyanın geçici olduğu üzerinde durmaktadır:

Dunya cay qehr u qutik u keder i ehli dunyaw keyfi ğafiliw her i
Ẓaf nimendu wexti mergiw qederi dunya fani yena şuna ma se ki (K.8/22)

(Dünya kahır ve keder yeridir, dünyayı keyif yeri sananlar gafil eşektir; dünya geçicidir, ölüm vaktine az kaldı. Dünya fanidir; gelir, geçer; ne yapalım?)

İnsan, ilim ile kendini tanır. İlim sahibi, bilinçli insan; kadere rıza göstermek ile ilimle bir şeylerin değişmesine vesile olmak arasındaki ayrımı fark edebilendir. Bilincin yükselişi zalimin zulmüne engel olduğu için, zalimler zulmettikleri mazlumların bilinçli olmalarını istemezler. Şair, cehaletimizden ötürü zalimlerin zulmüne maruz kaldığımız, zulmün ve fakirliğin kader olarak görüldüğü, ahlanmanın vahlanmanın keder vermek dışında işe yaramadığı üzerinde durmaktadır. Üzerimizdeki zulmün ortadan kalkması için evvela cehaletten ve üzerimizdeki ataletten kurtulmamız gerektiği vurgulanmaktadır:

Te‘daw feqirey qey ma ri qeder u ax u of u tımu ma ri keder u
Neẓuney ra ẓulmu nawu ma seru ax u of u derd u kulu ma se ki (K.8/29)

(Fakirlik bizim için kaderdir, hep kederliyiz; üzerimizdeki zulüm cehaletimizdendir, ahlanıp oflanmak dert ve kederimize çare değildir.)

1.1.9. Dört Halife

1.1.9.1. Hz. Ali

Hz. Peygamber’in amcasının oğlu ve damadı, Hasan ve Hüseyin’in babasıdır. İslâm dinini kabul eden ilk dört kişiden biri olan Hz. Ali, henüz 10 yaşlarındayken İslâm'ı kabul etmiştir. İslaâmiyet’i kabul ettikten sonra yüzünü hiç puta döndürmediği için "kerremallahu veçhe" diye tazim edilir (Pala, 2004, s. 28). Hz. Peygamber’in vefatından sonra başlayan halifelik döneminde 4. halife olarak halifelik yapmıştır.

Ebü'l-Hasan (Hasan'ın babası), Ebu Turâb (Toprağın babası) ve Murtaza (seçilmiş, gözde) gibi künyeleriyle bilinir. Şâh-ı Merdân, Merd-i Hudâ, Şîr-i Yezdân, Esedu'llah el-Gâlip ve Haydar-ı Kerrâr gibi lakablarla anılır. Hz. Peygamber'in

Medine'ye hicreti esnasında yatağına yatmakla canını tehlikeye atan Hz. Ali; Bedir, Uhud, Hendek gibi muharebelerin yanı sıra birçok gazveye de katılmıştır. Hayber kalesinin fethinde ise destanlaşan bir sancaktarlık yapmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra birçok önemli görevlerde bulunan Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehit edilmesi üzerine de 24 Haziran 656 tarihinde hilafet makamına getirilmir. Ancak Şam valisi Muâviye başta olmak üzere Hz. Osman'ın kanının yerde kaldığı iddiasıyla Hz. Ali'nin hilafetini kabul etmeyenler olmuştur. Sıffîn savaşından sonra halîfenin hakem usulüyle seçilmesi kararlaştırılmıştı. Hz. Ali taraftarları içinde bu fikri beğenmeyip ayrılanlar olmuştu. Haricîler adı ile bilinen bu kişilerin suikastı sonucu Hz. Ali 661 yılında şehit edildi. Peygamber soyu onunla devam eder. Divan edebiyatında hem kahramanlık hem de velilik ve imamlık yönleriyle birçok teşbihlere konu edilmiştir. "Şairler övecekleri kişileri birçok bakımdan Ali'ye benzetirler. Hemen her şairin Çâryâr ve buna ilaveten Hz. Ali medhinde bir manzume bulunabilir. Ona ait birçok menkıbe gerek nazım ve gerekse nesir edebiyat ürünlerini doldurmaktadır." (Pala, 2004, s. 29).

Mutasavvıflara göre "cennette Kevser suyunu mü'minlere Hz. Ali sunacaktır. Bu nedenle Ali'nin diğer bir ismi "sâkî-yi kevser"dir." (Aslanoğlu, 2014, s. 376).

Hz. Ali, İlmin kapısı olarak bilinir. Şair, divanda Hz. Ali'yi şêr-i Yezdan (Allah'ın aslanı) Farsça terkibine uygun biçimde kullanmıştır.

Divanda Hz. Ali ile ilgili müstakil bir şiir bulunmaktadır. Murabba nazım şekliyle yazılan, 11 dörtlükten meydana gelen "Qeṣideyi Ḥż 'Eli Reḍiyellahu 'Enhu" başlığıyla yazılan divanın 39. şiiridir. Bu şiirde genel olarak:

Hz. Ali'nin iyi bir at binicisi ve Zülfikâr kılıcının sahibi olduğu, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve damadı olduğu, küfür ehli müşriklerin daima korktuğu, Allah'ın aslanı ve haydarı kerrar olduğu, Necef şehrinin sakinlerinden ve dört halifeden biri olduğu, zahid ve hakikat yolunun rehberi olduğu, Murteza lakaplı olduğu, hak dine kendini feda eden, peygambere kendini siper eden, Hayber'in barış elçisi, Yahudileri melül eden, güçlü ve kuvvetli olduğu, Hasan ve Hüseyin'in babası olduğu, Zeynel Abidin'in atası olduğu, Hz. Fatıma ile evlendiği ve seyyid neslinin ondan geldiği üzerinde durulmaktadır.

Düldül adlı atı ve Zülfikâr adlı çatal uçlu kılıcı dolayısıyla da çokça anılan Ali "Lâ fetâ illâ Alî, lâ seyfe illâ Zülfekar" müfrediyle de iktibâs sanatının başlıca

kaynaklarından birini oluşturur. Bu dizeyi, Uhud savaşındaki yararlıklarından dolayı onun hakkında Cebrail'in söylediği rivayet edilir (Pala, 2004, s. 29). Şair, söz konusu mısrayı iktibas ederek müşriklerin, ehli küffarın korktuğu kişi, Allah'ın habibi olan Hz. Peygamber'in hem amcasının oğlu hem de damadı, düldül atının ve Zülfikâr'ın sahibi olarak Hz. Ali'den bahseder:

Şehsuwari Duldul i tı wari seyfu Ẕulfiqar
Datizaw ẓumay resul i şahi meḥbubi cebar
Daima tersayni tu ra muşrik u qewmi kufar
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar (Mr. 39/1)

(Zülfikâr kılıcının ve Düldülün sahibi, Allah'ın sevgili kulunun amcasının oğlu ve damadı, ehli küffar ve müşriklerin korktuğu Ali gibi kahraman; Zülfikâr gibi kılıç yoktur.)

1.1.10. Sahabeler

Sözlükte "arkadaş, dost" anlamlarına gelir. Çoğulu sahabe veya ashab olan kelimenin tekil hâli ise sahabîdir. Terim olarak, Hz. Peygamber devrine yetişmiş, Hz. Peygamber'i Müslüman olarak görmüş, onun sohbetinde bulunmuş ve Müslüman olarak ölmüş olan kimselere sahabî denir (Karaman vd., 2006, s. 571). Sahabeyi "Muhacirler (göç edenler) ve Ensar (yardım edenler) " oluşturur (Akay, 2005, s. 404).

Ashabın adedinde bir kesinlik yoksa da Hz. Peygamber'in vefatı zamanında 424.000 civarında olduğu sanılmaktadır (Pala, 2004, s. 44). En son sahabî ise hicri 110 yılında vefat etmiştir (Karaman vd., 2006, s. 571).

Allah ve resulü, onlara iltifat etmişlerdir. Müminler, onları hayır ve dua ile yâd ederler (Akay, 2005, s. 405).

İman, ibadet, itaat, ahlâk ve güzellikte, Hz. Peygamber'i örnek edinmiş ve böylelikle müminlere örnek olmuş olan sahabe; Allah'ın ve resulünün beğendiği güzel bir hayatı yaşamışlardır (Akay, 2005, s. 404-405). Hadis rivayetinin yanı sıra Kur'an'ın muhafaza edilerek sonraki nesillere aktarılıp öğretilmesinde, ilk kaynak olmaları hasebiyle sahabenin önemi büyüktür. İslâm'ın korunması ve yayılması yolunda hayatlarını ortaya koyan sahabe zor bir dönemde Allah rızası için Hz. Peygamber'in yanında yer almalarından ötürü Müslümanların en hayırlı nesli olma şerefine nail olmuşlardır (Karaman vd., 2006, s. 571).

Canları pahasına Hz. Peygamber'in yanında yer alan sahabe, çile çekmek onlar için sıradanlaşmıştı. Cihad etmek onların asıl işi olmuştu. Şair buna vurgu yaparak günümüz Müslümanlarının da sahabe gibi olması gerektiğini bizlere hatırlatmaktadır:

'İdum irsi ṣeḥabun u hicreti pêğemberun u
Ḥerb u ciḥad u ṭalun u kar u ḥali İslumun u (Mes.6/126)

(İdam sahabe özelliği peygamberlerin hicretidir; mücadele, cihad Müslümanların işidir.)

İnsan bir yola revan olurken bununla ilgili ilklere, örnek kişilere, işin kaynağına inmelidir. Müslüman'ım diyen, ben İslâm ile şereflendim diyen kişilerin de Hz. Peygamber ve onunla yol yürüyen sahabelere ve halife devrine bakması gerekir. Şair, Hz. Peygamber dönemindeki sahabeye ve halifeler dönemindeki Müslümanların delâlette olanları bertaraf edişini hatırlamamız gerektiğinden bahseder:

Biya xu vir tarixu ṭewri ṣeḥabew xelifey dewri
Huneri İslumi gewri keye zelil kufr u ḍelal (Kt.19/9)

(İslâmın hüneriyle küfür ve delâlette olanları zelil eden sahabe ve halifeler devrini hatırla.)

Herkesin karşı olduğu bir dönemde dışlanmak/ötekileştirilmek, işkenceye maruz kalmak, hayatı pahasına yaşamak ve yaşatmak için mücadele etmek oldukça zordur. Bu zorluğu başaranlar kadirşinas varisleri tarafından baştacı edilmelidir. Velev ki bazı konularda hataları olsa da, Hz. Peygamber'in ashabı da sıkıntılar içinde, canları pahasına iman etmiş, mücadele etmiş kişilerdir. Şair, hadise telmih yaparak; sahabeye dil uzatılmaması gerektiğini, Müslüman olmadan önce katil olanların bile cennetlik olduğunu ifade etmektedir. Burada Ebu Süfyan, Muaviye vb. sahabîleri kastettiği değerlendirilmektedir:

Ḥediṯu ḥeq dı ṣeḥabun rı mekini qal u qil
Lewra pêru cennetiy u qatil u meqtul veri (Kt. 32/27)

(Sahih hadiste sahabeye dil uzatmayın denilir, çünkü öncelikle öldürülenler olmak üzere öldürenler bile cennetliktir.)

Kız çocuklarının diri diri gömüldüğü, kölelere hayat hakkının tanınmadığı ve pazarlarda satıldığı , kehanetin bol olduğu bir dönemde Hz. Peygamber'e risalet görevi

verildi. Peygamber'e arkadaş olma şerefine nail olan sahabe, ona biat ederek Hz. Peygamber'in getirdiklerine iman ettiler. İmanın gereğine göre yaşayan ve yaşatmaya çalışan sahabe böylece dünyanın daha yaşanılır bir hale gelmesine vesile oldular. Kız çocuklarının diri diri gömülmelerine son verilmesi, kölelerin azat edilerek daha insanca yaşamalarının sağlanması gibi güzel hasletler sayesinde dünyayı cennete çevirdiler. Şair, sahabenin biat ederek ehlisünnet vel cemaatten olduğunu, dünyayı cennete çevirdiklerinden bahsederek Allah'ın rahîm ismiyle tecelli etmesini dilemektedir:

Eṣḥabu kerdu bi'etı ehli sünnet u cem'etı
Dunya kerdı sey cennetı reḥım Allah reḥım Allah (Kt.2.8/8)

(Sahabe biat etti ehlisünnet ve cemaat olanlar Allah'ın yardımıyla dünyayı cennet eyledi. Allah rahîmdir)

Kur'an-ı Kerim'de: "Yoksa siz, kendinizden önce gelip geçenlerin hali (uğradıkları sıkıntılar) başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar, öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, hatta peygamber ve beraberinde iman edenler: "Allah'ın yardımı ne zaman?" derlerdi. Bak işte! Gerçekten Allah'ın yardımı yakındır." (Bakara, 2/214). Şair, sahabenin hizmet ettiğini, zahmet çektiğini, savaştığını ve bu yaptıklarını din için yaptıklarından, bu zorlukların onlar için kolay olduğundan bahseder. Açık bir biçimde söylenmese de sahabenin bu özelliklerinin günümüz Müslümanlarına örnek olması gerektiği kastedilmektedir:

Ṣeḥabu kerdu xızmetu ha çê ḥerbu ha zeḥmetu
Ṿuni qay din ẓaf reḥetu ğefur Allah ğefur Allah (Kt./2.8/10)

(Sahabe; hizmet etmek, harp ederek zahmet çekmek din için olunca çok kolaydır dedi, Allah affedicidir.)

Bir başka beyitte şair, günümüz Müslümanlarının kâfirleri perişan eden peygamber ve sahabeye bakarak acınacak halde olduğumuzu ifade etmeye çalışmaktadır:

Bewni İslumun ri veri eṣḥabey u pêğemberi
Kafir kerdu derbederi ḥeyf u ḥeyf İslumi ma (Kt./56/45)

(Kâfirleri derbeder eden peygamber ve ilk Müslüman sahabeye bakın: yazık yazık Müslüman'ımıza.)

1.1.11. Din ile İlgili Çeşitli Kavramlar

1.1.11.1. Amel

Sözlükte "davranış, hareket, iş, çaba, emek, çalışma ve eylem" anlamlarına gelen "amel"; din terminolojisi olarak, niyet ve iradeye bağlı bir biçimde yapılan, dünya veya ahirette karşılığı ceza ya da mükâfat olan ve bilinçli yapılan fiile denir. Bir iş, fiil ve davranışın amel olabilmesinin temel şartı iradeli ve bilinçli şekilde yapılmasıdır. Bilincin olmadığı fiil amel olmaz. Ayrıca hayırlı ve sevap olan eylemler için de amel kavramı kullanılır (Karaman vd.,2006, s. 24). Tasavvufta, şeriat ve tarikatın gereği denilip yapılan her işe ve taate amel denir. Amel; dinî, ahlâkî ve ruhî fiillerin hepsini kapsar (Uludağ, 2012, s. 39).

Dinî literatürde ameller, imanın gereği olarak ihlas ve iyi niyetle yapılan, Kur'an ve sünnete uygun olan her türlü söz, fiil ve davranış olan salih ameller ile bunun tersi durumunda olan söz, fiil ve davranışlar şeklinde iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılır (Karaman vd.,2006, s. 24). Bu anlamda Allah rızası gözetilerek yapılan ameller salih ameller olarak kabul edilir. Şair, Allah rızası gözetilmeden işlenen amellerin ahirette kişileri zor durumda bırakacağını, söz konusu kişilerin ahirette ne yapacaklarını bilemeyeceklerinden bahseder. İçinde bulunduğumuz devrin insanları olarak bizlerin her şeyi nefsimizin istediği şekilde olmasını istediğimize değinen şair, her şeyi nefsin isteği doğrultusunda olmasını isteyenleri bu açıdan eleştirmektedir:

Qay Allah ri yew 'emel yı nıkeni ma ku bımri ma axret dı se keni
Ma insuni ini weqt u zemun i her çi wa sey nefsi ma bu ma vuni (Mes.1/27)

(Bu devrin insanları olarak bizler, her şey nefsimizin istediği şekilde olsun isteriz; Allah rızası gözetilmeden yapılan her amel ahirette bizi zora sokacaktır.)

Bir başka beyitte amellerin Allah rızası için olması gerektiğine devam eden şair, sevmek ve nefret etmek gibi tutumların da bu amaca uygun olması gerektiğine değinir. Allah rızasına uygun olmayan davranışların kıymeti olmadığı gibi zahmet ve azap nedeni olduğu üzerinde durulmaktadır. Birbirlerini Allah rızası için sevmeyen ve nefreti de Allah rızası için olmayanları birbirini itip kakan hayvanlara benzetmektedir. Azap kavramıyla da ahirete işaret etmektedir:

Ḥeskerdış u nifaqi qay Allah ri nıki yewnu teḫnı di sey dewari
'Emeli qay Allah ni bêqıymet i bilaḥeq u hem 'ez̲ab u zeḫmet i

(Mes. 1/66)

(Sevmeyi ve nefreti Allah için yapmayanlar birbirini itip kakan hayvanlar gibidir; Allah için olmayan amellerin bir kıymeti yoktur ve azap nedenidir.)

Dünya, hilesiyle meşhurdur. İnsanı bir çeşit aldatır, aldatmada sınır tanımaz. Dünyanın aldatıcılığına kanmamak için bazı güzel hasletlere sahip olmak gerekir. Şair, dünyanın hilelerine karşı salih amel, temiz ve ihlaslı kalp gibi iki önemli özelliğin olmasının yeterli olacağını düşünmektedir. İman edenler ile salih amel işleyenlerin müstesna tutularak insanların ziyanda olduğunun bildirildiği asr süresine (Asr, 103/1-3) telmih yapılmıştır:

Ḥiley dunya bê qiyas u çiwki tede tu ri bas u
‘Emelo ṣaliḥ u xasu qelbo ṣafiy u ixlaṣu (Mes. 2.1/91)

(Dünyanın çeşitli hilelerine karşı salih amel işlemek, temiz ve ihlaslı kalbe sahip olmak sana yeterlidir.)

1.1.11.2. Cehalet

Cehalet; bilmeme, bilgiden mahrum olma hâlidir. İslâmî literatürde hak bilgisinden yoksun olma, Allah’ı ve dinini tanımama ve İslâm’ın buyruklarından habersiz olma hâline cehalet denir (Akay, 2005, s. 69). Tasavvuf literatüründe ise, yıllarca resmî ve zahirî ilimleri tahsil etmiş olsa bile, gönlün gerçekleri kavrama yeteneğinden uzak olmasıdır. “Marifete nur-ı ilim dendiği gibi anlayışsız kalbe de zulmet-i cehalet denir.” (Uludağ, 2012, s. 85). “Cehalet kavramı Kur’an’da iki yerde (Bakara, 2/273; Hucurat, 49/6) bilmeme ve tanımama anlamında; bunun dışında fert ve toplumların ilahî iradeye uymayan yanlış ve hatalı inanç, söz, fiil ve davranışlarını ifade etmek için kullanılmıştır.” (Karaman vd., 2006, s.86).

Cehalet, bilgisizlik, sadece bilgi anlamında donanımlı olmamak demek değildir. Aynı zamanda ameli olarak da bazı şeyleri yapmak bazı eylemlerden de kaçınmak demektir. Cehaletin göstergeleri olarak nitelediği bazı eylemleri sıralayan şair, bu eylemleri terketmeyen kişilerin hem dünyada hem de ahirette bunun zararını göreceğinden bahseder. Söz konusu eylemleri hasetlik, kıskançlık, açgözlülük, israf şeklinde dile getirir, fazla harcanan her şeyin israf olduğu ve israfın haram olduğuna değinir. Şair, toplum içindeki fakir fukaranın bol olduğunu bildiği için olsa gerek, paylaşmak yerine israfta bulunanları, bu kadar fakir fukaranın olduğu yerde başkasına destek olmak yerine daha fazla açgözlü olmayı, benim dışında ne kadar çok insanın

durumu iyi olursa o kadar rahat ederiz düşüncesini taşımak yerine birbirini çekemeyecek kadar kıskanç olmayı cehalete bağlamaktadır:

Ḥesud bexil te‘maw işraf pêru ‘eẕabu gırun u
Xerc u meşrafu ki zêdiw pêru işraf u ḥerum u
İni fi‘li pisi bedi fi‘li cahil u neẕun u
Kum terk niku dıma şeyru dunyaw axret dı xızunu (Mr./55/7)

(Hasetlik, kıskançlık, açgözlülük ve israf çetin azap nedenidir; ihtiyaç fazlası her şey israftır ve haramdır, bu eylemler de cahil kimsenin eylemleridir, bunları terketmeyenler hem dünyada hem de ahirette sızlarlar.)

Cehalet, bazı olumsuz şeylerin kişi için kader olduğu düşüncesine neden olur. Her şeyi kaderimdir deyip geçiştirdiği için de sıkıntılarla mücadele etmek yerine oflayıp puflamakla yetinir. Cahilliğimizden ötürü diyerek kendisini de işin içine katan şair, zalimlerin kolayca zulmetmelerini cehaletimize bağlamaktadır. Zulme rıza gösterecek kadar her şeyi kadere bağlayan cahillerin içinde bulundukları durumdan kurtulma şansının olmadığını ise ne yapacaklarını bilemeyecek kadar cehaletle iç içe yaşamalarının etkili olduğunu düşünmektedir:

Te‘daw feqirey qey ma ri qeder u ax u of u tımu ma ri keder u
Neẕuney ra ẓulmu nawu ma seru ax u of u derd u kulu ma se ki (K. 8/29)

(Hakir görülmek ve fakir olmak kaderimizmiş sanki, cehaletimizden ötürü bize zulmediyorlar, oflayıp puflamak dışında yaptığımız bir şey de yok.)

1.1.11.3. Cin

İnsandan ayrı olarak, gözle görünmeyen, elle tutulmayan, duyu organlarıyla algılanamayan latif cisimlerden ibaret varlıklardır (Akay, 2005, s. 84). Genel kanıya göre cinler, meleklerden ve insan ruhlarından ayrı olmakla birlikte, maddî yönleri olan, ancak ruhsal yönü ağır basan varlıklardır. Hem itaata hem de isyana kabiliyetleri olduğu için sorumlu kabul edilmişlerdir. Sorumlu oldukları için de cinlerin de peygamberleri ve uyarıcıları vardır (Karaman vd., 2006, s. 103).

“Cin kelimesi Kur’an’da, “ins” kelimesinin ikizlemesi olarak geçmektedir. Bu anlamda “ins”, gözle görünen, akıllı ve dinin emirleriyle yükümlü varlıkları, cin de gözle görünmeyen, akıllı ve ve dinin emirleriyle yükümlü varlıkları anlatan terimler olarak ele alınır.” (Akay, 2005, s. 84). İnsanlar gibi yemesi ve içmesi olan cinlerin de

erkeklik ve dişilikleri vardır. Doğan, büyüyen, evlenip çoğalan ve ölen varlıklar olan cinlerin ömrü insanlarınkine nispetle daha uzundur. İman ve ibadet etmekle de sorumlu olan cinlerin inanç bakımından mü'min, kâfir, itaatkâr ve asi olanları vardır. Cinler de tıpkı insanlar gibi amellerine göre cennet veya cehenneme gideceklerdir (Karaman vd., 2006, s. 103).

Allah Kur'an'da: "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım." (Zariyat, 51/56) buyurmaktadır. Şair, insan ve cinlerin iman etmek ve ibadet etmek için gönderildiğini belirterek ayete telmih yapmıştır. Ölüp de kabre gitmeden asıl gönderiliş gayesine uygun bir biçimde hareket etmemiz gerektiği, aksi takdirde iş işten geçer ve bizler cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur olabilecek kabir çeşidinden ikincisinde kalacağız:

Ayet u tefsiru vuni xelqi cinn u ma insuni
Sebay'ebdey u imun i venduna ma qebra tari (Kt.25/29)

(Ayet ve tefsirlerde, cin ve insanın yaratılışının iman ve ibadet etmek için olduğu bildirilir; karanlık kabir bizi çağırıyor-ölüm bizi bekliyor.)

Bir başka yerde şair; insanın asıl gayeye uygun olarak hareket edebilmesi, yani iman edip salih amel işleyebilmek için kişinin kendisini tanıması ondan sonra da Rabb'ini tanıması gerektiği üzerinde durur. Kendini tanıyan kişi acziyetin insana, güç ve kuvvetin Allah'a ait olduğunu bilir. Aynı zamanda cin ve insanın Allah'a ibadet etmek için dünyaya geldiğini de bilir:

İnsu de xu bışinaṣni çumey dunya tı se keni
Ḥeta tı xu nêşınaṣni tı Allah nêşınaṣneni
Tı umey ki iman biyari tı 'emelu ṣaliḥ keni
Cinn u insan hemê pêru qay Allah ri 'ebdey keni (Mr. 55/2)

(Ey İnsanoğlu! Dünyaya niçin geldin, ne yapman gerektiğini bilmelisin; şayet kendini tanımazsan Allah'ı da tanıyamazsın, cin ve insanın iman etmek ve salih amel işlemek için geldiğini bilmelisin).

1.1.11.4. Cihad

Arapça'da "güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için bütün imkânları kullanmak" mânasındaki cehd kökünden türemiştir (Özel, 1993, s. 531). "Cihad"kavramı, başta Kur'an ve hadis olmak üzere İslâmî kaynaklarda; Allah

yolunda savaşmak anlamını ifade etmesinin yanı sıra dini öğrenmeyi, dinin emir ve yasaklarına uymayı, nefsi terbiye etmeyi, İslâm'ın bilinmesi, tanınması, yaşanması ve yücelmesi için mücadele etmeyi de ifade eder (Karaman vd.,2006, s. 99).

Divanda cihadı bir bütün olarak değerlendiren şair, her Müslüman'ın ölünceye kadar her hâliyle cihad etmesi gerektiğini düşünür. Can tatlıdır deyip mücadeleden vazgeçilmemelidir (Mes.6/99). İslâm dininin bugünlere gelmesine vesile olan başta Hz. Peygamber olmak üzere zahmetli bir süreçten geçildiğine değinen (Serbest, 46/8) şair, bu minvalde Şeyh Said ve arkadaşlarının vermiş olduğu mücadeleyi (Mes.6/42,112; (N.52/5) cihada örnek olarak verir.

İslâm inancına göre can, insanoğluna emanettir. Bu emanet, insanın ölümüyle alınmış olur. Emanete ihanet etmeden onu iyi muhafaza etmek gerekir. Bununla birlikte emaneti veren Allah olduğuna göre onun direktifleri doğrultusunda hareket edilmelidir. Şair, Müslüman olanların mücahid olduğunun bizzat Allah tarafından belirtildiğini ifade eder. Kur'an'ın ifadesiyle "…Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin…" (Tevbe, 9/41) ayeti ve buna benzer cihad ayetlerine telmih yapılır. Ölünceye kadar cihad edin tabiriyle Müslüman'ın her hâliyle cihad etmesi gerektiği üzerinde duran şair, cihadın sadece savaş ortamında olan bir eylem olmadığını; bilakis hayatın her anının cihad olarak görülmesi gerektiği mesajını vermektedir:

Allah vatu İslumi mucahidi wa cihad bıki ḥeta ki gun bıdi
Gun u mal u ewladi yını mı ri rar dı ḥeqê dı wa şeyri bımıri (Mes.1/45)

(Müslümanların mücahid oldukları ve ölünceye kadar can, mal ve evlatlarıyla hak yolda cihat etmeleri gerektiğini bizzat Allah buyurmuş.)

Canları pahasına Hz. Peygamber'in yanında yer alan sahabe, çile çekmek onlar için sıradanlaşmıştı. Cihad etmek onların asıl işi olmuştu. Şair buna vurgu yaparak günümüz Müslümanlarının da sahabe gibi olması gerektiğini bizlere hatırlatmaktadır:

'İdum irsi ṣeḥabun u hicreti pêğemberun u
Ḥerb u ciḥad u ṭalun u kar u ḥali İslumun u (Mes.6/126)

(İdam sahabe özelliği peygamberlerin hicretidir; mücadele, cihat Müslümanların işidir.)

1.1.11.5. Dua

Dua, Arapça çağırmak anlamına gelir. Örfte, din ve dünya için el açıp Allah'a yalvarmak, dileklerinin olmasını Allah'tan niyaz etmektir (Gölpınarlı, 2004, s. 99). Kur'an'da şöyle geçer: "De ki: Ben ancak sizi vahiyle uyarıyorum. Ama sağırlar, uyarıldıkları zaman duayı işitmezler." (Enbiya, 21/45). Terim olarak dua, bir kulun Allah'ın yüceliği ve azameti karşısında kendi zayıflığının farkına vararak Allah'ın büyüklüğünü dile getirmesi, ona yalvarması, ona hamdetmesi, şükretmesi ve onu övmesi demektir. Kulun Allah'a yalvarıp onun yardımını istemesi; bir hayrın kendisine verilmesi için, bir bela ve kötülüğün üstünden veya bulunduğu ortamdan kaldırılıp yok edilmesi için, ya da Allah'a karşı bir ibadet, sevgi ve saygı ifadesi için yapılır (Akay, 2005, s. 103). Kulun her iki dünyada Allah'ın lütfundan istifade etmesi için dua elzemdir.

Allah'ın kudreti ve rahmeti karşısında insan, aciz ve kötülüğe meyilli bir varlıktır. Nefis ve şeytan tüm kötülükleri insana yaptırmak için uğraş verirler. Müslüman insan bu kötülüklerden uzak durmak için Allah'ın yardımına ihtiyaç duyar. Bunu da dua ile ifade eder. Şair, Allah'ın rahmetine dua ile sığındığını, bizleri habislerden etmemesini, cennet ve cehennemin hak olduğunu, Allah'ın bizi cennet ehlinden eylemesini talep ettiğini dile getirir:

Du'a wazenu reḫmeti xalıqi
Ma niku seruki xebiṣu şeqi
Cennet u cehennem wırdi piya ḥeq i
Rebi ma biku cennetiyyu teqi (Mr. 23/57)

(Bizi habislerden etmemesi için yaratanın rahmetinden dua isterim, cennet ve cehennem haktır, Rabb'im bizi cennetliklerden eylesin.)

İnancımızda dua her zaman yapılabilecek bir şeydir. Ancak ibadethanelerde yapılması daha etkili olacakmış gibi değerlendirilir. Aynı zamanda affedilmeyi dilerken Hz. Peygamber'in şefaati talep edilir. Şair, öncelikle Palu camilerinde dua edilmesi gerektiğini ifade eder. Bu camilerde dua eden kişiye Allah'ın rahmetinin yağmur misali olacağını, söz konusu kişinin Hz. Peygamber'in şefaatine nail olacağını dile getirir:

Qubaw cumi Pali beri ma du'a bıwaẓı veri
Reḫmay Allah varu deri şefa'eti pêğemberi (Mes.2.1/78)

(Palu'nun kubbe ve cami kapısında öncelikle dua edelim, dua edene Allah'ın rahmeti yağsın ve (o), peygamberin şefaatine nail olsun.)

1.1.11.6. Günah

Farsça isim olan günah; Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen şey, ahirette cezayı gerektiren davranış, dinî suç demektir. İslâm'da mükellefin, Allah ve resulü tarafından yasaklanmış olan işleri yapması, yapılmasına boyun eğmesi veya yardımcı olması "günah"tır. İslâm'da günahlar; büyük günahlar (kebire) ve küçük günahlar (seğire) diye ikiye ayrılır. Büyük günah işleyen kimse, bunu helal sayarak küfre düşmediği müddetçe Müslüman'dır, ahirette cezasını çektikten sonra eninde sonunda cennete girecektir. Büyük günahlar şunlardır: Allah'a şirk koşmak, haksız yere adam öldürmek, namuslu kadına iftira etmek, sihir yapmak veya yaptırmak, yetim malı yemek, Müslüman anne ve babaya itaatsizlik etmek, haramda ısrar etmek, faiz yemek, şarap içmek, hırsızlık yapmaktır (Akay, 2005, s. 161).

Allah Kur'an-ı Kerim'de, insanın işlediklerinden ötürü hesaba çekileceğini şöyle anlatmaktadır: "Biz kıyamet günü için doğru teraziler kurarız; hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Yapılan amel, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir (tartıya koyarız.). Hesap görenler olarak da biz kâfiyiz" (Enbiya, 21/47). Mizanın hak olduğunu ve kimlerin kurtulacağını, kimlerin de ziyana uğrayacaklarını ise şöyle anlatmaktadır: "O gün (amelleri tartacak) terazi haktır. Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtulanlardır. Kimin (sevap) tartıları hafif gelirse, işte onlar da ayetlerimize haksızlık etmelerinden ötürü kendilerini ziyana sokanlardır." (Araf, 7/8-9). Şair, söz konusu ayetlere telmih yaparak bu sorguda ayrım yapılmayacağını, sosyal rolü ne olursa olsun kimsenin bu hesaptan kaçamayacağını, herkesin hesap verme konusunda eşit olacağı üzerinde durmaktadır:

Ṿenduni meḫşer hemê pêru yeni xeyr u guney ma hemını senceni
Pil u xışni pêru hezey yewnun i inu ağaw inu paşa nıvuni (Mes.1/72)

(Büyük, güçlü, ağa, paşa demeden herkesin eşit olarak günah ve sevaplarının hesaba çekileceği mahşere herkes çağrılır.)

Bir başka beyitte şair, mahşerde her şeyden hesaba çekileceğimizi yineledikten sonra, günahları çok olanları sualleri duyamayan sağırlara ve suallere cevap veremeyen dilsizlere benzetmektedir:

Tı ku bımri şey meḥşeru hemê çi tu ra perseni
Wari curmew guney ẓaf i tı ker u lalê muneni (Mes.20/33)

(Ölüp mahşere gittiğinde her şeyi senden soracaklar, duymak ve konuşmak istemeyecek kadar günahların çoktur ki sağır ve dilsiz gibi olursun.)

İslâm dini, Müslümanları doğruyu yaşamak ve anlatmakla mükellef kılmıştır. Emr-i bil ma'ruf, nehyi 'anil munker olarak bilinen bu durum, Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: "İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa eren onlardır." (Âl-i İmrân, 3/104). Yüce Allah, peygamber ümmetinin hayırlı bir ümmet olduğunu ve bunun için ne yapılması gerekenlerle ilgili olarak da şöyle buyurmaktadır: **"**Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeğe çalışır ve Allah'a inanırsınız…**"** (Âl-i İmrân, 3/110), "Erkek ve kadın bütün müminler birbirlerinin dostları ve velileridirler. İyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirirler." (Tevbe, 9/71). Şair, sorumluluğunu yerine getirmeyen biz Müslümanların günahkâr olacağını, esaret altında olan dinin sahiplenilmesi gerektiğini ve bu sorumluluğu yerine getirmeyenleri açık bir biçimde eleştirmektedir:

Ṿa din kotu desti şari ma vor veci 'eybu ma ri
Mebi tenbel u bêkari ma mesul u gunekari (Mes.6/104)

(Yabancının elinde mahkûm olan dine sahip çıkmayan bizlere yazıklar olsun, çalışmayan tembeller olursak, günahlara ortağız.)

İnsan, aciz bir varlıktır. Günah işlemeye meyilli, kusurları olabilecek yapıdadır. Bu acziyetin ve işlediği günahların karşısında da affediciliği yönü ağır basan, rahmeti bol olan Allah bulunmaktadır. Şair bu duruma vurgu yaparak ayıp, kusur ve günahlarımızın olduğunu; Allah'tan af ve mağfiret dilememiz gerektiğinden bahseder:

Guney u 'eybu quṣuri ma het i
Reḥmet u meğfireti ha tu het i (Mes.11/21)

(Biz günah, ayıp ve kusur sahibiyiz; bizi rahmetiyle affedecek olan sensin.)

1.1.11.7. Hayat

Arapça isim olan hayat, yaşama, diri ve canlı olma hâlidir. Tasavvufta, "Sâliki dünya bağlarından ve nefsani arzulardan koparan kutsal ve ilahî nurun tecelli etmesi demektir." (Uludağ, 2012, s. 162). Terimsel olarak "bir insanın doğumundan ölümüne

kadar geçen zaman"dır. İslâm inancına göre dünya hayatı ve ahiret hayatı olmak üzere iki çeşit hayat vardır (Aslanoğlu, 2014, s. 111). Bunun için mutasavvıflara göre ilahî tecelli ve nurlardan mahrum kalmış bir ruh veya kalp ölü olarak kabul edilir (Karaman vd., 2006, s. 246). Bazı mutasavvıflara göre, Allah'ı seven kişinin yaşadığı hayat, hayat olarak kabul edilir; Allah'ı sevmeden yaşanan hayat ise hayat değildir. "Kur'an'da hayat kelimesi, canlılık, tehlikeden korunma, yaşama tarzı, dünya yaşantısı, ahiret yaşantısı gibi anlamlarıyla kullanılmaktadır." (Akay, 2005, s. 180). Ayrıca Allah'ın hayat sahibi ve ölümsüz olması anlamına gelen hayat; Allah'ın subuti sıfatlarından biridir (Karaman vd., 2006, s. 246).

İki tür sermaye bulunmaktadır. Biri çalışıp çabaladıktan sonra elde edilen az ya da çok olarak anlamlandırılan sermaye, diğeri de dünyaya gelen herkese Allah tarafından bahşedilen sermayedir. Hayat da dünyaya gönderilen varlıklara Allah tarafından bahşedilen sermayedir. Bu sermayeyi kullanmak dünya hayatıyla alakalı olsa da semeresi ahiret hayatında alınır. Kârlı çıkanlar olabileceği gibi zararlı çıkanlar da olabilecektir. Özellikle bu sermayeyi doğru kullanmayıp günü gelince zararlı çıkanları ele alan şair, eninde sonunda pişman olunacak, eyvah ne yaptım, bana bahşedilen hayatı olmadık şeyler için harcadım denilecek işlerden kaçınmak gerektiği üzerinde durmaktadır:

Ḥeyat yew serminu tuy u tı ku zerar bıki yew roc
Ax u of u hewar vaci tı peyni poşmuni yew roc (Mes.41/3)

(Hayat, sana sermayedir, zarar edrsin bir gün; bir gün pişman olup ah ve of çekersin.)

Bir başka beyitte şair, dünya hayatını bağ ve bahçenin olduğu yaylaya benzetir. Dünya hayatı bir tecrübe, bir imtihan yeridir. İmtihanı iyi verenlerin de, kötü verenlerin de dünya hayatından sonra uğrayacakları ilk yerin kara toprak ve mesken olarak da kabir olduğu üzerinde durur:

Ḥeyati dunya zozun u erḍi yay bağ u boṣtun u
Yew tercubew imtiḥun u peyni tırba erḍu xum u (Mes. 54/14)

(Dünya hayatı yayladır, toprağı bağ ve bostandır; tecrübe ve imtihan olan dünya hayatının sonu kara topraktır.)

İnsanoğlu için dünya hayatı öyle bir şey ki, bir şeyler elde ettikçe daha fazlasını kazanmak ister. Kazandıkça da savurganlığı, israfı vs. olumsuzlukları da artar. Modayı takip etmek adına, adettendir deyip müsrifliğe yönelen insanoğlu bununla birlikte gün geçtikçe olumlu özelliklerden uzaklaşır. Moda adına israfa girenlerin kanaat etme, şükretme ve ibadet etme özelliklerinin olmadığını dile getiren şair; dünya hayatının söz konusu kişilere bela olduğundan bahseder. Böyle bir durumda da ah vah etmenin işe yaramayacağına değinir:

Kumi moda işraf ‘adetu vatu ḥeyati dunya deri biw afat u
Nê qen‘et u nê şıkr u nê ṭa‘at u ax u of u kul u derdu ma se ki (K. 13/29)

(Moda adına israf edip adettendir diyenlere dünya hayatı bela olur; bu kişilerde kanaat, şükür ve ibadet etme özelliği olmaz, dertlere ah vah etmenin faydası olmaz.)

1.1.11.8. Hırs

Farsça bir isim olan hırs, tamahkâr olma, kanaatkâr olmama demektir. Bir şeyi elde etmek için kişinin var gücüyle çaba sarf etmesidir. Hedefe ulaşmak için, helal-haram demeden, hak-hukuk demeden her aracı meşru görme anlamlarına gelir (Uludağ, 2012, s. 167). İslâm’da Allah’ın koyduğu kanunları bir kenara bıraktırabilecek derecede mal ve mevki düşkünlüğü doğru ve makul görülmemiştir (Akay, 2005, s. 186). Şairin üzerinde durduğu önemli kavramlardan biri de hırs ve tamahkârlıktır. İnsanda bulunan bu olumsuz özellikler kişiyi dünyaya bağlar ve kişiye sürekli olarak hata yaptırır.

İnsanoğlu düzgün biri olsa bile yoldan çıkmaya meyilli bir varlıktır. Para, açgözlülük ve hırs insanı saptırmada önemli işlevler görür. Şair, maaş, hırs ve açgözlülüğün dünyaya bağladığını, dünyanın da insanı saptırdığından bahseder. Söz konusu şeylerin insanı uçuruma götürdüğü açık beyan olsa da gaflette olanların asla bunun farkına varamayacağını ifade ederek hırs ve gafil olma arasındaki ilişkiye değinir:

Dunya insu kerdu şaşu ḥırṣ u te‘maw u me‘aşu
Biniyey asiy u kaş u biw ğafilu vunu başu (Mes.6/148)

(İnsanı; dünya hırsı, tamah ve maaş şaşırttı; sonunun uçurum olduğu bilinse de (bu durum) gafil olana güzeldir.)

Bir şeyi elde etmek için helal dairesinde çaba sarf etmek sıkıntı doğuran bir şey gibi görünmese de, dünyaya aşırı bağlılık hoş karşılanmamıştır. Tamahkârlık insana her şeyi yapmayı mubah gösterdiği için, kişide kazanma hırsı dışında bir şey bırakmaz. Şair, hırs ve açgözlülüğün kazanma odaklı olduğunu, kişi kazandıkça hırslanacağı için hiçbir şekilde doymayacağından bahseder. Kişinin açgözlülüğünü doyuracak şeyin öldükten sonra mezarına dökülecek toprak olduğunu ifade eden şair, hırsın ne kadar tehlikeli bir özellik olduğuna dikkatleri çeker:

Heray mezeri tu mırd ku pizey tu çımun u feku
Ḥırṣ u te‘ma tu ra weku tı mırenim tu ra niva (N.3/64)

(İnsanı toprak doyuracak, ancak o zaman hırs ve açgözlülük kişiyi terkeder. Çleceğin sana denilmedi mi?)

1.1.11.9. İhlas

Sözlük anlamı, bir şeyin değerini düşüren karışımlardan temizleyip arındırmak; saf, temiz, halis ve samimiyettir (Üstüner, 2007, s. 181). Temiz ve saf tutmak, karşılıksız sunmak, samimi ve dosdoğru olmak anlamının yanında tevhit inancıyla ilgili olarak ihlas, dini halis yapmak, ibadeti ve her türlü iyiliği gösterişsiz olarak, sırf Allah rızası için yapmak demektir. İman, ibadet, ahlak konusunda ihlas, müminlerin sahip olması gereken güzel karakteri ortaya koyar, imanda ihlas, Allah'a gönülden inanmak, onun uğrunda kalbi her türlü münafıklıktan arındırmaktır. İbadette ihlas, ibadetlerini sırf onun rızası ve emri olduğu için, karşılığını yalnız ondan bekleyerek yapmak, dünyaya ve nefse ait menfaat kaygısından uzak olarak eda etmek; ahlakta ihlas ise, iyi niyeti, Allah sevgisini hayırların özü yapmak anlamına gelir. "Tasavvuf ehline göre, ihlasın en üst derecesi, yalnızca kulluğun hakkını yerine getirmek için amel etmektir." (Akay, 2005, s. 211). İhlas, riya ile zıt anlam içerisinde kullanılır.

Dünyanın türlü türlü hileleri vardır. Bu hilelerin en büyüklerinden biri amelleri gösteriş için yapmaktır. Gösteriş için yapılan ameller ise fayda sağlamak bir yana hesap gününde güzel amellerin sevabını da azaltır. Şair, hileleri bol olan dünyada salih amellerin ihlaslı bir biçimde yapılmasının kişi için yeterli olacağını ifade ederek samimiyetin önemini dikkatlere sunmaktadır. Şair, aynı beyiti divanın üç farklı yerinde (Mes.6/154, Mes.37/53, Mes.1.1/91) yazarak ihlaslı amellere ne kadar ihtiyaç duyulduğu mesajını da vermektedir:

Ḥiley dunya bê qıyas u çiw ki tede tu ri bas u

‘Emelo ṣaliḥ u xaṣ u qelbo ṣafiy u ixlaṣ u (Mes.6/154)

(Hileleri bol olan dünyada temiz kalp ve ihlasla yapılan ameller sana kâfidir.)

Bir iş sırf Allah rızası için yapılırsa “ihlas”, gösteriş için yapılırsa gizli şirk olarak kabul edilen “riya” olur. İhlas, dinî konuların mevzubahis edildiği edebiyatta daha çok amellerin makbul oluşunun şartı olarak dile getirilir (Aslanoğlu, 2014, s. 115). Şair, ihlaslı olmayanların İslâm’ın Kur’an ve sünnetten sonra başvurması gereken kaynakları kıyas ve icmayı önemsemeyeceklerini, dolayısıyla şöhretin etkisiyle kibirli olacaklarını, bütün buna rağmen de kurtuluşa ereceklerini düşündüklerini ifade eder. Bu durumda olan kişilerin kurtuluşa ermelerinin zor olacağı mesajı verilmektedir:

Nê icma‘ u nê qıyas i riyakar u bêixlaṣ i
Kibr u şohret keni baṣi hewna yi pawey xelaṣi (Mes.45/46)

(İhlaslı olmayan riyakârlar icma ve kıyasa önem vermezler, şöhretin etkisiyle kibirli olmalarına rağmen kurtulacaklarını beklerler).

Yaptığı her şeyi Allah’ın rızasını gözeterek yapan kişiler ihlaslı kişilerdir. İhlaslı kişilerin halisane bir niyetleri vardır; o da rıza-i ilahidir. İbadetleri, sevgileri, bağlılıkları katışıksızdır. Allah rızası dışında bir niyetin ihlaslarına zarar vereceğinin farkındadırlar ve bundan şiddetle kaçınırlar. Şair, ihlasın ne demek olduğunu 1. mısra ile anlattıktan sonra, gece gündüz ilim tahsil etmek ve ilmiyle amel etmek suretiyle İslâm yolunun yolcusu olunacağından bahseder:

Her çiw ki qay Allah ri bu inu ixlaṣu bızuni
Rari dini peybi ‘ilm u şewew roc bunderbi buni (Mr.55/8)

(Din yolu gece gündüz ilimle iştigal etmekle olur, bil ki her şey Allah rızası için olursa ihlas olur.)

1.1.11.10. İlim

Arapça bir isim olan ilim; “Bilmek, şuurda hasıl olmak, sağlam ve kesin bir biçimde, bir şeyin gerçeğini bilmek” gibi anlamlara gelir. İlim kelimesi Kur’an’da Allah ve onun yarattıklarından şuur sahibi olan insan ve melekler için kullanılmıştır. Bununla birlikte, okumak, düşünmek, ibret almak, akıl, nazar, hikmet, fikir, ayet gibi kelimeler de ilim ile ilgili kelimelerdir (Karaman vd., 2006, s.310). Kur’an, savaş zamanında bile müminlerin ilimle uğraşmalarını ve sefere çıkarılmayan bir grubun

toplanıp dini iyice öğrenmelerini buyurmaktadır (Akay, 2005, s. 217). Tasavvufa göre ilim; marifet, irfan, kendini bilmek demek, sâlikin kendini bilmesi demektir. İlim, sözden değil hâlden öğrenilir (Uludağ, 2012, s. 184).

Akıl, insanoğluna bahşedilmiş en büyük nimetlerden biridir. Bu nimeti doğru yer ve zamanda kullanmak ise ilim, irfan ister. İnsanlardan kimileri dünyalık işlerine yarayacak ilmin peşine düşerken kimileri de hem dünyada hem de ahirette işlerine yarayacak ilmin peşine düşer. Bu ikinci tür insanlardan olup ümitvar bir portre çizen şair, Allah'tan ilim talep eder. Hatırının kırılmayacağını düşündüğü Hz. Peygamber'in hatırına demeyi de ihmal etmemektedir:

Ya Muḥemmed hivi kenu ez feqir u leba yenu
Allah xu ra 'ilm wazenu tı himet ki rica kenu (Mes. 43/64)

(Ben fakirim, dile gelirim, Allah'ımdan ilim isterim; Ya Muhammed rica ederim ki himet edesin, ki umudum var.)

İnsanın aslını bilmesi, nereden geldiğini bilmesi akıl ve ilim ile mümkündür. Malum olduğu üzere insanın aslı topraktan, dönüşü de toprağadır. Toprak mütevazı olmanın göstergesidir. Akıl ve ilimden uzak olanlar aslını unutan ve işlerini zorbalıkla, azarlamakla, hakaretle yürütmeye çalışırlar. Aklını kullanamayıp aslını unutan kavimler, ilimden uzaklaştıkları için kendi gibi aslı topraktan olan insanlara zulmetmeye başlarlar. Bu durumda olan insanlar ancak asıllarının topraktan olduğunu, bunun için de zulüm ve hakaretten uzak bir hayat yaşamaya başlarlarsa onlarla birlikte hareket edilebilir; aksi takdirde onlarla ortak nokta olmaz mesajı verilmektedir:

Qewmu cahilu bi'eql u 'ilmu xu rutu kewtu te'daw u ẓulmu
Key ki yey ẓuna eṣliyey kumu vaci qay tu ri ehlen merḥeba (Kt.49/8)

(İlim ve akıldan yoksun olan cahil kavimler hakaret ve zulme başladılar, ne zaman aslını bilirlerse senin için ehlen merhaba deyin.)

1.1.11.11. İman

Sözlük anlamı; inanma, inanç, tasdik etmek demek olan iman, tasavvufta marifetullah, Hakk'a dair olan bilgi, yakin; batın; kulun Hakk'ın hidayetiyle harekete geçmesi; uluhiyeti temaşa etmek; vuslat derecesine ulaşmak anlamlarında kullanılır (Üstüner, 2007, s. 71). Terim olarak, Hakk dini kabul etme, İslâm'ın inanılması gerekli olan esaslarına inanmadır. İmanda geçerli olan kalbin doğrulamasıdır. Fakat kalpteki

iman cevherini açığa çıkarmak için dil ile onu ikrar etmek gerekir. Dil ile söyleme yani şehadet, dünyevî hükümlerin icrası için şarttır. Kalpteki imanı açıklamak şartı yalnız dilsizlik vb. bir özür karşısında düşer. "İmanın hakikati kalp ile doğrulamak, dil ile ilan etmek ve bütün esasları ile amel etmektir." (Akay, 2005, s. 219).

İster dünyevî olsun isterse de uhrevi olsun bir şeye dâhil olmak için onun kaidelerine uymak gerekir. Cennete girmek için iman etmek, imanlı olarak kalabilmek için de bazı temel şeyleri yerine getirmek gerekir. Şair, müminlerin kardeş olduğu ve birbirlerini sevmeleri gerektiği yani müminlerin kardeşlik hukukuna riayet etmesi gerektiğini, birbirlerini sevmemeleri durumunda hakiki manada iman etmedikleri anlamına geleceği ve cennete giremeyecekleri üzerinde durmaktadır:

Mu'min bıraw way yebnuni u ma pêra ḥeski imun u
Bêimun cennet nışunu vendi Allah şewew şunu (Msm. 42/26)

(Müminler birbirinin bacı kardeşidir, birbirimizi seversek iman etmiş sayılırız; imansız cennete girilmez Allah'ı gece gündüz anın.)

1.1.11.12. Kâfir

Sözlükte, "örten, gizleyen, inanmayan, inkâr eden, nankörlük eden" anlamlarına gelen kâfir; terim olarak ise Hz. Peygamber'in Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda Hz. Peygamber'i tasdik etmemek, ona inanmamak olarak tanımlanır. Türkçedeki gâvur kelimesi de Arapça kâfir kelimesinden alınmış ve inkâr eden anlamındadır (Sinanoğlu, 2002, s. 533).

Divanda kâfir, Müslümanların düşmanı (Kt.56/8), dost olunmaması gereken (Kt.56/40), amel olarak Müslümanların benzedikleri (Mes.1/14), bu yüzden Müslüman ile kâfirin birbirinden ayırt edilemediği (Kt.26/6), Müslüman ile kâfirin namaz ile ayırt edilebileceği (Kt.29/25), kâfirlerin adeti ile Müslümanların dinden uzaklaştırıldıkları (Kt.56/23) şeklinde ele alınmıştır.

Mümin, mümin kardeşi dururken kâfirlerle dost olması (korunma hariç) Allah tarafından yasaklanmıştır (Nisa,4/144; Al-i İmran, 3/28). Allah, Kuran'da iman edenlerin aynı zamanda kendilerinin de düşmanı olan kâfirlerle (velev ki en yakın akrabaları da olsa (Mucadele, 58/22) dost olmaması gerektiğini kesin bir biçimde ifade etmektedir: "Ve zulüm yapanlara yakınlık göstermeyin ki, size de ateş dokunmasın.

Allah'tan başka yardımcılarınız da yoktur"…(Hûd, 11/113). Ayete telmih yapan şair, kâfirlerle dost olanların küfrün içine çekilebileceğine dikkat çeker.

Mebı ḍosti kafırunu Rebbi ma Qur'an dı vunu
Şıma benı kufri munu ma vuni İslumi ma (Kt.56/40)

(Rabb'imiz Kur'an'da, "kâfirlerle dost olmayın." der, dost olursanız küfre girersiniz; biz de bunu hatırlatırız.)

Bir başka beyitte şair, kalubelada söz verip sonra sözünü yiyenlerin ise kâfir olduğundan bahseder. Böylece şair, kâfir olmak için illa ki dille ifade etmeye gerek olmadığı, ilahî emirlerin yerine getirilmemesinin kişiyi kâfir kılmaya yettiğine değinir:

Ma İslumê ma bi ḥuri sebay ini soz dı duri
Kumê soz we yê kafiri ma İslumê qalu bela (Serbest/2.9/19)

(Kalubelada verdiği sözü özgür iradesiyle tutan Müslümanlarız, sözünü yiyenler ise kâfirdir.)

1.1.11.13. Kelime-i Şehadet

İslâm dininin beş temel esasından birincisi olup "şahitlik etmek" demektir. Dinî bir terim olarak, "Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna gönülden inanmak ve sözle de ifade etmek" anlamına gelen "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh" cümlesidir.

Kelime-i şehâdet "İslâm dininin toplu halde benimsenmesi" anlamına gelir. Kişinin İslâm'a girmesinin ilk merhalesini teşkil eden kelime-i şehadet, kişiyi İslâm ümmetinden saydığı için ona birtakım sorumlulklar yükler ve Müslümanlara tanınan bütün hakları ona da tanımış olur (Çelebi, 2019, s. 36).

Şair, altmış farzdan beşinin İslâm'ın temel rükünlerinden olduğunu ifade ettikten sonra rükünleri kafiyeli bir biçimde yazmaya çalışmıştır. Bu rükünlerden birinin şehadet getirmek olduğu (Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammedun abduhu ve resuluhu-şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Hz. Peygamber Allah'ın kulu ve resulüdür), biri oruç tutmak, biri namazı eda etmek, biri zekât, biri de hacca gitmek -ki bu son ikisi zenginler içindir- bu sayılan beş rüknün İslâm'ın beş şartı olduğunu vurgulamaktadır:

Şeşti ra punc rukni est i rukni islumi veri
Yew şehadet yew zi roc a yew nımac u caberi (Mes.2/20)

Yew zekat u yew zi ḥecc u kar u fi‘li zengin i

Pêresay punc bi rukni şerṭi islumi dini (Mes.2/21)

(Kelime-i şehadet getirmek, oruç tutmak, namaz kılmak ve zenginlere farz olan zekâtı vermek ve hacca gitmek altmış farz içinde İslâm'ın öncelikli beş şartlarındandır.)

1.1.11.14. Mümin

Allah'ın varlığını, birliğini ve peygamberliği, Hz. Peygamber'in "Allah tarafından haber verdiği kesinlikle bilinen şeyleri irade ve isteği ile gönülden doğrulayan kimse mü'min sayılır." (Akay, 2005, s. 219).

Allah Kur'an-ı Kerim'de müminlerin birbirlerine karşı olan hislerinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili şöyle buyurmaktadır: "Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki rahmete eresiniz." (Hucurat, 49/10). Şair bu ayete telmih yaparak müminlerin söz konusu ayete uymadığını bu yüzden dertli ve kederli olunduğu, zor durumda kalındığı üzerinde durmaktadır:

Emri Allah yu Qur'an dı ha vunu her çi mu'min pêru bıray yebnuni u

İş u kari yebnu verbi pêunu ax u of u kul u derdu ma se ki (K.13/8)

(Kur'an'da müminlerin kardeş olduğu birbirlerinin arasını düzeltmenin temel görevleri olduğu Allah'ın emridir; dert ve kedere oflanmaktan başka bir şey yaptığımız yok.)

İslâmiyet'i binaya, müminleri binayı oluşturan tuğlalara benzeten şair, müminlerin birbirine destek olmaları, birbirlerine sırtını dayayabilecek kadar birbirlerine güvenmeleri gerektiğini; ancak bunu Müslümanların yaşantısında görmediği için de Müslümanları eleştirmektedir. Müminlerin birbirlerini sevmeyen, birbirine düşman olan; zulüm, hakaret ve hilelerle dolu bir hayatlarının olduğunu düşünür; bunun için de hep beraber Allah'tan af dilenmesi gerektiğini vurgular:

İslumey sey yew bina ya mu'min yew bi yew ṭula ya

Yew bi yewi şedeya ya yazuğ o İslumi ma (Kt. 56/33)

(İslâmiyet bir bina gibidir, müminler ise iç içe geçmiş tuğlalardır; Müslümanlarımıza yazıktır.)

Mu'min biw yebnu duşmenu diyewira ḥes nikenu

Ẓulm u te‘daw ḥilew fenu ma ‘afuki Allah Allah (Kt. 47/21)

(Müminler birbirlerini sevmiyorlar; zulüm, hakaret, hile ile birbirine düşman oldular; Allah'ım bizi affeyle.)

1.1.11.15. Müslüman

Müslüman; İslâm dinine girmiş, İslâm dininden olan kişi demektir. Doğru, kin ve düşmanlığı bulunmayan, istikamet sahibi, dindar, mütedeyyin karşılığı olarak da kullanılır. Kur'an'da; insanları Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve ben Müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kimsenin olmayacağı (Fussilet, 41/33) bildirilerek önemi vurgulanmaktadır (Akay, 2005, s. 342).

Şair, mümin ve Müslüman kelimesini beyitlerde inananlar anlamında birlikte kullanmıştır. (Mes. 2/17,19). İslâm'a girenler bazı yükümlülükleri kabul etmiş sayılırlar. Hem itikadî olarak, hem de amelî olarak sorumluluklarını yerine getirmelidir. Şair, Şafii mezhebine mensup olduğu için Şafii mezhep imamı olan İmam Şafii'nin amel konusundaki altmış farzın biz mümin ve Müslümanlara farz olduğu üzerinde durmuştur:

İmami Şafi'i vatu mu'min u İslumi ma
Ma bızuni ferzi ma ri şeşti ḥebi ferżi ma (Mes. 2/17)

(İmam Şafii inananlara altmış farzın farz kılındığını bilmemiz gerektiğini söylemiştir.)

1.1.11.16. Ölüm

Eşanlamı mevt, memat olan ölüm; vefat, ecel, canlının dünya hayatının sona ermesi, canlılık halini yitirmesi anlamındadır. İslâm bilginlerinin çoğuna göre ölüm, bedende olup biten bir olaydır; ruh, ölüm sırasında bedenden ayrılır ancak ölmez. Çünkü kabir hayatı yaşayacaktır. Ölüm, ahiret hayatına geçişin ilk safhasıdır. Ölümden sonraki hayata inananlar, Allah'ın hoşnut olacağı iyi işler yapmış olanlar, ölümü güzel bir müjde olarak kabul ederler (Akay, 2005, s. 372). Her canlının ölümü tadacağı (Ankebut, 29/57) ve nerede olunursa olunsun ölüm zamanı gelince hiç kimsenin bundan kaçamayacağı (Nisa, 4/78) ayetlerde ifade edilmektedir. Akli melekesini yitirmemiş kişilerin ölümü inkâr etmesi mümkün görünmemektedir. Ölümsüz olmak isteyenler tarafından zaman zaman bunun için çalışmalar yapılmış olsa da kaçınılmaz bir son olduğu herkes tarafından görülmüştür.

Ölümden sonraki hayata inanmayanların hazırlık yapmamaları normal karşılanabilir. Ancak ölümden sonraki hayata inanıp da ölüm yokmuş gibi davrananların bu inançlarını sorgulamaları gerekmektedir.

"Herkesin belli bir eceli vardır. Bu ecel hiç değişmez. Ecel, kaçınılmaz olan ve tehlikeli algılanan bu özelliği ile edebiyatta güçlü ve öldürücü pek çok şeye benzetilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 105). Bu benzetmeler şairin divanında da geçer (N.3/17).

Gerçek anlamdaki ölüm, ecel zamanı gelen insanın ruhunu teslim etmesi, canın bedenden çıkması demektir. Bundan başka, "Tasavvufta kısaca ölmeden önce ölmek diye tarif edilen, nefsin heva ve heveslerini yok etmek anlamındaki bir de ihtiyarî ölüm vardır (Üstüner, 2007, s. 239).

Şair, divanında ölümün başlıkta direkt geçtiği iki müstakil şiir yazmıştır. Bir de ölüm kavramının başlıkta direkt geçmediği ancak dünyadan bir gün göçüp gidileceğini anlattığı bir şiir yazmıştır. Bunlar dışında da birçok yerde ölüm kavramı geçmektedir.

Müstakil şiirlerin ilki divanın 30. şiiri olup "Qeṣide-i Beḥṣi Mergi" başlığıyla ele alınmıştır. Şiir kıt'a nazım şekliyle yazılmış olup yirmi iki beyitten ibarettir. Şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Ölümün herkes için olacağı, ölümle aramızda bir duvarın olduğu, ölümün iyiler için nimetlerin açılışı, kötüler için azap olacağı, ölümün güzel olduğu, kötülere işkence olacağı, dünyanın fani olduğu, insanın ibadet ve imtihan için geldiği, herkesin ebedî hayata gideceği, cimri ve kötü olmamamız gerektiği, iyi Müslüman olmanın Allah'ın emri olduğu, Allah'ın emrini terk edip halka zulmedenlerin hırsızlık yapanların ölümünün kendilerine azap olacağı, her şeyin hesabının sorulacağı, tüm peygamberlerin öldüğü, günün birinde bizim de öleceğimiz, itaat ve ibadetin bedava olduğu, şeytanın ve nefsin bizi şaşırtmaması, Müslüman'ın doğru yoldan yürümesi gerektiği, işte o zaman ölümün de bize dost olacağı, peygamber de öldüğüne göre ölümün güzel olduğu, iyi ve kötünün öldükten sonra belli olacağı, dünyanın han, insanın kıyamet yolcusu olduğu, peygamberin hatırına kötü ahlaktan kurtulma isteğiyle Allah'tan af dileyerek iyi bir kul olmamız gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Müstakil şiirlerin ikincisi divanın ikinci kısmındaki 7. şiiri olup "Ölümü Hatırlatan Beyit" başlığıyla ele alınmıştır. Şiir, terci-i bend nazım şekliyle yazılmış

olup altı bendden meydana gelmektedir. Şiir Zazaca yazılmış olmakla birlikte başlığı Türkçedir. Şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

İnsan mezara konulup üzerine toprak dökülünce servet olarak bir tek kefenin olacağı, insanın amelleriyle baş başa kalacağı, mezarın kapısız bacasız olacağı, konu komşu, akraba, anne ve babanın ölümünden ibret alınması gerektiği, her şeyin boş olduğu, dünyanın kimseye kalmayacağı, mezara gidenin bir daha geri dönmeyeceği, ölümün bir nefesten ibaret olduğu, insanın toprak tohumu olduğu, eski kavimlerden ibret alması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Şair, divanda ölüm kavramının başlıkta direkt geçmediği ancak dünyadan bir gün göçüp gidileceğini anlattığı iki şiir yazmıştır. Bu şiirlerin ilki divanın fihrist kısmında "Tu ra Nivam Tu ra Niva Nefso Nefsom Tu ra Nivam" olarak geçen ancak iç sayfalarda "Ina Beytay Zazaya" şiir başlığıyla geçen üçüncü şiiridir. Şiir, nazm nazım şekliyle yazılmış ve altmış altı beyitten oluşmaktadır. Şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Kişinin öleceğinin daha önceden kendisine söylendiği, ölüp kabre gireceği ve orada haşerelerin olacağının söylendiği, gençliğe güvenilmemesi gerektiği, ecelin herkesi bulacağı, ne zaman öleceğimizin belli olmadığı, hep sağlıklı olayım, işim gücüm iyi olsun denildiği ve ölümün unutulduğu, cehennemin kötüleri beklediği, onlarla dost olunmaması gerektiği, kabrin ya cennet bahçesi ya da cehennem çukuru olacağı, iyilerin de kötülerin de kabre gideceği, ömür ne kadar uzun olsa da ecelin canavar gibi kişinin peşinde olacağı, nefsin; namaz kıl, oruç tut, günaha girme demeyeceği, onun için kötülüğe kulak verilmemesi gerektiği, dünyanın fani olduğu, saray ve köşklerin günü gelince harabe olacağı, feleğe hâkim olanın görülmediği, ölüm için hazırlık yapılması gerektiği, kızgın ateşin bizleri beklediği, nefsin dünyaya ve şeytana dost olduğu, kişiye düşman olduğu, bize kötülüğü emrettiği, dünyanın süslü ama boş olduğu, insanın dünya peşinde giden topal eşek misali olduğu, insanın rezil olmaması için Allah korkusunu içinde yaşaması gerektiği, ecel gelince kaçacak yerin olmayacağı, nefsin ahmak olduğu halktan yardım talep ettiği, ancak Allah'ın bize yettiği, hayatın uyku misali çabuk biteceği, ölümün ibret alınması gerektiği, mal ve evladın imtihan olduğu, bir fayda vermeyeceği, ölümün herkese açık bir yol olduğu, herkesin onun için eşit olduğu, zahireyi doldurmak gerektiği, iki meleğin sual soracağı, Münker ve Nekir meleklerinin soracağı soruları bilenlerin cevaplayabileceği,

sağ ve sol omuzlarda iki meleğin olduğu ve her şeyi kaydettiği, ölümden sonra mahşerin olacağı ve herkesin haşrolacağı, toprağın insanı doyuracağı, hırs ve tamahın o zaman biteceği ve insanı terk edeceği, kabirde tek başına kalınacağı ve hesabın sorulacağı üzerinde durulmaktadır.

Divanda ölüm kavramının başlıkta direkt geçmediği ancak dünyadan bir gün göçüp gidileceğinin anlatıldığı şiirlerin ikincisi, divanın 41. şiiri olan "Her çi Yew Roc Ca Munenu" şiiridir. Şiirde her şeyin bir gün son bulacağı anlatılmıştır. Şiir yirmi üç beyitten ibaret olup, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

İnsanın güzelliğine güvenmemesi gerektiği, güzelliğin bir gün elden gideceği, dünya malına meyletmemesi gerektiği, feleğin günün birinde kendisini terkedeceği, ömrünün uzun olacağı düşüncesine kapılmaması gerektiği, ömründen sual sorulacağı, hayatın sermaye olduğu, bir gün zarar edebileceği ve pişman olabileceği, kul hakkı yememesi gerektiği, kulların bir gün hakkını isteyeceği, dünyaya doyum olmayacağı; ancak toprağın insanı doyuracağı ve o zaman tamahın biteceği, helal mi haram mı demeden hareket edildiği, bir gün Allah tarafından hesabın sorulacağı, haramın azabının olacağı, gençliğin kıymetinin bilinmediği bir gün yaşlanacağı ve bastona düşüleceği, hep serbestim denildiği; ancak verilen müddetin bir gün dolacağı, hep sağlıklıyım denilmemesi gerektiği, çünkü bir gün hastalığın insanı bulacağı ve dünya zevklerinin boş olduğu, bir gün elden gideceği, bir gün her şeyin insanı terk edeceği, mevki ve makama rağbet edildiği, ancak bir gün her şeyin insanı terk edeceği, dünya bir gün terk edilir bunun için gafil olmamak gerektiği, yeryüzünde dolaşıp günah işleyenlere bir gün hesabının sorulacağı, yalan, hainlik ve sözünde durmamanın münafıkın üç özelliği olduğu, bir gün bundan ötürü pişman olunacağı, Allah için harcanmayan ömrün azabının çetin olacağı, haşir gününün zor olacağı, Allah'ın rahmetini dileyip af talep edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Kur'an'da; "Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız*."* (Kaf, 50/16) buyurularak insanın yaptıklarının görüldüğü ve istendiği anda ruhunun alınabileceği vurgulanmaktadır. Çocuk, genç, yaşlı demeden herkesin her an ölebileceği herkes tarafından kabullenilmiş bir durumdur. Her ne kadar kısa-orta ve uzun vadeli planlar yapılsa da bir sonraki adımın atılamayabileceği, alınan nefesin tekrardan verilemeyebileceği akli

melekesini yitirmeyen her yetişkinin farkında olduğu ancak önemsemediği bir durumdur. Şair, ölümün bizlerden uzak olmadığı, kulağımızın arkasında olduğu, yani şah damarımızdan daha yakın olduğu gerçeğiyle her adımda ölebileceğimiz gerçeği üzerinde durmaktadır:

Mergi ma nuz diw haniw pey goşi ma
Her gumi inkuw benu kê bımri ma (Mes. 11/2)

(Ölüm, yakındır kulağımızın arkasındadır, her adımda ölme ihtimalimiz var.)

Klasik edebiyatta gurbet teması merkez alınarak bakıldığında, büyük bir zenginlikle karşılaşılır. Gurbet; sevgiliden uzak düşme duygusu, uluhiyetten ayrılığın yarattığı gurbet duygusu ve vatandan ayrılığın yarattığı gurbet duygusu olmak üzere üç temel çerçevede karşımıza çıkmaktadır. Bu edebiyatta gurbet, her üç şekilde de büyük ölçüde işlenmiştir. Hicran ve hasret, âşığın en büyük derdi ve ızdırap kaynağıdır. Âşık her şeye tahammül edebilir; lakin ayrılığa katlanamaz, sürekli vuslat arzusuyla yanıp tutuşur. "Gurbet motifi bu çağrışım alanları ile âdeta mazmunlaşmıştır." (Yalçınkaya, 2018, s. 324). Şair, dosttan ayrı kalışı; hapiste kalmaktan hatta ölümden daha beter bir durum olarak görmektedir. İçinde bulunduğu bu ayrılık ateşinin nasıl olduğunu, çok sevdiği ve hakkında iki şiir yazdığı Molla Yusuf'a hitaben dile getirmektedir:

Firqet u ğurbetu ẓor i ḍoṣt u unbazey mela
Zeḥmet u merg u memat u ḥeps u zındanu mela (K.21/26)

(Molla, gurbette olup dosttan ayrı kalmak hapisten de ölümden de zordur.)

Bir başka beyitte dosttan ayrılığın çok zor olan bir gencin ölümünden bile beter olduğunu anlatmaya çalışmıştır:

Ṿuni mergi cuwanu ẓaf ẓor u zeḥmet u mela
Firqeti ḍoṣt u hevali yey ra zorêr u mela (K.21/31)

(Gencin ölümü çok zor ve zahmettir derler molla; dost ve arkadaşın ayrılığı ise ondan da zordur.)

1.1.11.17. Peri

Farsça bir isim olan peri, pek güzel olduğu kabul edilen bir cin tayfası ve özellikle bunların dişi olanı hakkında kullanılır. Latif varlıklar olan periler cin tayfasındandır ve tıpkı cinler gibi onlar da görünmezler. Bazı ortamlarda yaşadıklarına

inanılan periler, insanların çok güzel olanları hakkında "peri yüzlü, peri gibi" denilerek benzetilen olarak kullanılırlar (Akay, 2005, s. 377).

Periler ve melekler güzellikleriyle bilinir. İnsanlar onlara benzemez. Sevgilinin peri, melek ve huriye benzetilmesi güzelliği sebebiyledir. Edebiyatta sevgili, melek yüzlü peri şeklinde hayal edilir (Kurnaz, 2012, s. 139). Âşık için sevgiliye bakmak apayrı bir güzelliktir. Âşığın ferahlamasına vesiledir. Sevgiliyi güzel yüzü ve ince, uzun, zarif boyuyla periye benzeten şair, sevgilinin bir bakışıyla insandaki dert ve kederi bitireceğini düşünür:

Wechu zulfi tu bi neqşu beşn u bala tu peri
Yew neẓar bı çeşme u xali ku hemê derdu beri (Mes.40/52)

(Yüzün zülüfün nakışlı, boyun posun peri gibidir; bir bakışın tüm dertleri bitirir.)

1.1.11.18. Riya

Sözlükte "göstermek, gösteriş yapmak" anlamlarına gelen riya, dinî bir kavram olarak, sırf Allah rızası için yapılması gereken ibadetleri ve güzel davranışları kendini beğendirmek ve gösteriş niyetiyle yapmak demektir. İmandaki zayıflık; mal, mülk, makam ve şöhret gibi dünyalık hırs riyanın sebepleri olarak gösterilebilir. Riya, yapılan ibadet ve işlenen güzel amellerin ecrini ortadan kaldıran bir hastalıktır (Karaman vd., 2006, s. 560). Tasavvufta riya, Allah rızası için yapılmayan ihlastan yoksun işler ve samimiyetsiz ibadetler demektir (Uludağ, 2012, s. 297). İkiyüzlülükle yapılan iyilikler de, ibadetler de Allah katında kabul görmez. Bunun için riya yasaklanmıştır (Akay, 2005, s. 392).

Amelin salihane bir biçimde yapılması Allah katında makbul oluşuna vesiledir. Amelin çokluğundan ziyade mühim olan kim için yapıldığı, niçin yapıldığı ve hangi niyetle yapıldığıdır. Başkası için yapılan hayırların kibir nedeni olabileceğini ifade eden şair, Allah rızası için yapılan amellerin hayrının bol olacağını, bunun dışında kalan hayırların şişirilmiş balon misali olduğundan bahseder. Ameller kimin için yapılırsa övgüler de ondan beklenir. Ameller Allah için yapılmayınca çok olsa da içi hava dolu balon olur, yani boş olur:

'Emelo xalışti qay Allah bıki xeyru ẓaf u, ẓaf u ẓaf ḥaṣıl bıki
Sebay şari yew kibr u riya xeyr bıki benu hezey baluna ki puf bıki (Mes. 1/67)

(Halis amel Allah için yapılırsa hayrı bol olur, bundan çok çok işleyin; ameller başkası için yapılırsa (amele) kibir ve riya karışır ve şişirilmiş balon gibi olur.)

İnsan, fıtrat olarak bazı olumsuz davranışlara meyillidir. Meyilli denilince elbette bunlarla baş edemez anlamında değildir. Önemli olan da meyilli olunan bu tarz şeylerde nefsi yenebilmektir. Bekçiden bakana kadar herkesin nefsine yenik düşerek rüşvet ve ikiyüzlülüğe meylettiğini ifade eden şair, rüşvet yiyenlerin hepimizin hakkına girdiğini, alemlerin Rabb'i olan Allah'ın hepimize yardım etmesini talep etmektedir:

Baqanu ḥetta bekçiya tev rışwet u meyl u riya
Te'da dıkın me hemi ya kazın bı rebbel 'alemin (Kt.50/40)

(Bekçiden bakana kadar herkes ikiyüzlülük ve rüşvete meyillidir, bu durumda olanlar hepimizin hakkına giriyor, âlemlerin Rabb'i olan Allah yardım etsin.)

1.1.11.19. Ruh

"Sözlükte can, nefs, hayatın kendisine bağlı olduğu varlık, maddenin zıddı" (Karaman vd., 2006, s. 560), insan ve hayvanların dirilik kaynağı, sürekli hayat (Akay, 2005, s. 393) anlamlarına gelen ruh, Kur'an'da; rahmet, melek, Cibril, vahiy ve Kur'an, ilham, Hz. İsa vb. gibi anlamlarda kullanılmış. Çeşitli tanımları yapılan ruhun, Kur'an'da, "Ey Muhammed! Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabb'imin bildiği bir iştir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir." buyurulmaktadır (İsrâ, 17/85). Bu bilgiler ışığında bakıldığında insanın ruhun mahiyetini bilmesi mümkün değildir, zira ruhun mahiyetini sadece Allah bilir. İnsanlar onun varlığını ancak yaptığı işlerden ve hareketlerinden anlayabilirler. Beden ve ruhtan müteşekkil bir varlık olan insanın ölümüyle birlikte, beden ölür ruh ise yaşamaya devam eder. "İlahî hitaba muhatap olan, sorumluluk yüklenen ve mükellef olan ruhtur. İnsan ruhu dünyaya gelmeden önce ruhlar âleminde idi. Bu âleme geldikten sonra ise aslî vatanı olan o âleme kavuşmanın hasret ve iştiyakı ile yaşar." (Karaman vd., 2006, s. 560).

"Kelam bilginlerinin bazıları, kalp, ruh, nefs gibi terimlerin insanın özünü oluşturduğunu, nefsin canlılardaki hayatın başlangıcını, ruhun ise iyiyi kötüden ayırt etme denen düşünme tarafını karşıladığını belirtmişlerdir." (Akay, 2005, s. 393).

Beden gibi maddî engeller ve sınırlar ruhu bağlamaz. Ölümsüz olan ruh, çok hızlı hareket eder. "Cesedin dağılması ona zarar vermez. Allah'tan üfürülen ruh,

ölümle maddî bedenden ayrılır.” (Aslanoğlu, 2014, s. 129). Sorumluluğu yüklenen beden değil ruh olduğu için hesap verecek olan da ruhtur. Şair, bedenden ölümle ayrılan ruh haşredilse, işlediğimiz sevap ve günahlar bize gösterilse ve bunun mukabilinde cehennemin olduğunu bilsek bile ibret almayacak kadar kör kişiler olduğumuzu anlatmaya çalışmaktadır:

Roci ḥeşri insu hemê ku beri xeyr u gunê pêru biyari ma viri
Çımi ma kor i ‘ibrun ra ma dur i ma ra vera est u ‘ez̲abi adıri (Mes.1/70)

(İnsan ruhu haşredilip hayır günah hepsi hatırlatılsa, bizi bekleyen cezayı bilsek bile ibret almayacak kadar körüz.)

Allah can verdiklerinin canlarını alacağını şöyle ifade etmektedir: “Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz.” (Ankebut, 29/57). Dünya varolalıdan beri ölüm zamanı gelenin ruhu, can alma göreviyle görevlendirilen Azrail tarafından alınmıştır, alınmaya devam edilecektir. Şair, Azrail’in geliş zamanının belli olmadığı, ancak elbet bir gün geleceğini vurgulayarak canın tatlı olduğunu, hayıflanmamak için de güzel bir ömür geçirmek gerektiği mesajını vermektedir:

‘Emrım dunya ku biw viru yew roc ‘Ezrail ku bêru
Ruḥi tu şirin bigêru hey wax ‘emrım ‘emrım ‘emrım (Kt.18/57)

(Bir gün eyvah ömrüm diye hayıflanmaların arasında Azrail şirin ruhunu alacak.)

Dil ile söyleyip kalp ile tasdik etmek imanın esaslarındandır. Kalpten söylenen şeyler samimiyetin göstergesidir, sadece dil ile söylenen şeyler samimi olmadığı için ne kişiyi etkiler ne başkasını etkiler. Şair, dille ve kalple tesirli biçimde Allah’ım sen rahmansın denilmesi gerektiğini, ruhun Allah korkusunu hissederek hilesiz biçimde bu durumu titreyerek söylemesi gerektiğinden bahseder:

Ṿaci Allah tı reḥman i bı tesiyri qelb u z̧uni
Pey bi xewfi ruḥ u guni vaci Allah bila ḥile (Kt.5/38)

(Dil ile kalpten bir biçimde Allah'ım sen rahmansın, ruh ve can korkusuyla hilesiz şekilde Allah de.)

Kur’an’da, “Ey Muhammed! Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh Rabb’imin bildiği bir iştir ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.” (İsrâ, 17/85)

buyurulmaktadır. Görünmeyen ruh hâl ve hareketlerini beden ile izhar eder. Dünya, ruhun imtihan yeridir. Geçici olan dünyanın tek ve mutlak sahibi Allah'tır. Zaman zaman malı mülkü, zenginliği ve gücü ile bu geçici dünyada hüküm sürenler olmuştur. Hüküm sürenlerden bazıları dünyanın geçici bir yer, kendilerinin de geçici hüküm sürenler, kadir-i mutlakın Allah olduğunu bilip ona göre hareket etmişlerdir: Hz. Süleyman ve Hz. Davud gibi. Bazıları da dünyanın geçiciliğini unutup dünyaya kanarak zulmetmeye başlamışlardır: Nemrut, Firavun ve Karun gibi. Şair, ruhun Allah'ın elinde olduğunu söyleyerek ayete telmih yapmış; dünyanın imtihan yeri olduğunu unutmamamız gerektiği, dünyaya kanan zalimler gibi kibirlenmememiz gerektiğinden bahseder:

Gun u ruh desti Allah yu dunya imtiḥuni ma yu
Ẓalım u pisi xapeyayu vunu qay pili dunyayu Mes.6/139)

(Can ve ruh Allah'ın elinde, dünya imtihandır; zalimler dünyaya kanmışlar, kendilerini dünyanın büyükleri zannediyorlar.)

Allah Kur'an'da; "Yarattığı her şeyi güzel yaratan ve insanı yaratmaya bir çamurdan başlayan odur. Sonra da onun soyunu süzülmüş bir özden, değersiz bir sudan yaratmıştır. Sonra onu düzenli bir şekle sokup, içine kendi ruhundan üfürdü ve sizin için kulaklar, gözler ve gönüller var etti. Siz pek az şükrediyorsunuz!" (Secde, 32/7-9) buyurmaktadır. İnsanın bir su nutfesinden yaratıldığının Allah tarafından anlatılması bir anlamda insanın ne kadar aciz olduğu da anlatılmaya çalışılmıştır. İnsanın dünyaya geliş aşamaları, nutfeden anne karnındaki bebeğe ruhun verilmesini anlatan şair, başın oluşumuyla bedenin şekillenmeye başladığından bahseder:

Ey insu tı çılkay awew nuṭfe bi
Be'di 'eleqew u goşt u muḍğe bi
Goşt ra katew suret 'eẓay tu debi
Ruḥ kewtu tı pizey may dı ḥemle bi (Msd.16/3)

(Ey insan! sen bir nutfe idin, sonra 'alaka (pıhtılaşmış kan), sonrasında mudğaya (küçük et parçası) çevrildin ve sana hamile olan anne karnındayken oluşan bedenine ruh verildi.)

Şair, Araf süresi 172. ayete telmih yaparak, Allah'ın tüm ruhları bir araya getirip şuur verdikten sonra: "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim." diye sorduğunu, ruhların da evet sen bizim Rabb'imizsin, biz dinine mübtela olduk dediklerini ifade eder:

Allah ruḥi ardi 'umum 'aqıl şu'ur pêru temum
Ṿa elestu bi rebbikum ma İslumê qalu bela (Serbest/2.9/17)

(Tüm ruhları yaratıp akıl ve şuur veren Allah; ben sizin Rabb'iniz değil miyim diye sordu, bizler evet (sen bizim Rabb'imizsin) diyen Müslümanlarız.)

Ruḥu vatu qalu bela tı Rebbi may ha ma şer a
Dini ra ma bi mubtela ma İslumê qalu bela (Serbest/2.9/18)

(Ruhlar, sen bizim Rabb'imizsin biz dine mubtela olduk; Müslüman'ız ve evet dedik.)

1.1.11.20. Şeriat

Arapça kökenli bir isim olan şeriat, Allah tarafından peygamber vasıtasıyla ortaya konulan ilahî kanun demektir. İslâm şeriatının; Kitap (Kur'ân), hadis, kıyas ve icma- i ümmet diye dört temeli vardır (Pala, 2004, s. 442). Sözlükte "Su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, Hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık" gibi manalara gelen şeriat, toplumlar için amelî hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelir." Şeriat kelimesi Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir (Karaman vd., 2017, s. 617-618).

İslâm dininin her fiile ve her ana hâkim olmasını isteyen Müslümanlar şer'i hükümlerle yönetilen ülkelerde yaşamak isterler. Ülkeyi yöneten kişinin aynı zamanda halifelik vasfını taşıyan kişi olarak kabul edilmesi dört halife dönemine şeklen benzediği için Müslüman kesimi memnun edecektir. Halifeliğin kaldırılması şeriatın kaldırılması olarak değerlendirilir. Şair, saltanatın ve halifeliğin kaldırılıp yerine cumhuriyet yönetim şeklinin getirilmesinin şeriatın kaldırılması anlamına geldiğini düşünür:

Ṿa ma şer'et hewa nuni cay yeydi ma qanun uni
Xelifew sulṭani şuni cumret ani ma başquni (Mes.6/37)

(Şeriatı kaldırıp yerine kanun koyacağız; halife ve sultan gidecek cumhuriyet gelecek biz de başkan olacağız, dediler.)

Şair, din ve şeriatın ortadan kaldırılmasını seyredemeyeceklerini, bu duruma karşı çıkılması gerektiği, karşı çıkmadan sadece seyretmekle kalanların merkep olduklarını, alimlerin bu zümreden olamayacağı üzerinde durmaktadır. Söz konusu beyit Şeyh Said ile ilgili bir kasidede yer aldığı için Şeyh Said'in mücadelesine atıf yapan şair, hareketin yapması gerekeni yaptığı ve ulema, şeyh, bilinçli Müslüman'ım diyenlerin harekete destek vermeleri gerektiği, aksi taktirde yerlerinin farklı olacağı üzerinde durulmaktadır:

Şıma bewni qawmi heri şer'et u dini ma beri
Ma nışni seyr bıki deri ma warişi pêğember i (Mes.6/39)

(Eşek olanlar baksın şeriat ve dinimizi kaldıranlara, biz peygamber varisleriyiz (bunu) seyredemeyiz.)

Bir başka beyitte şair, şeriat ve dinin muhafızı olduklarını (ulema) bu yolun yolcuları olduğunu, şer'i hükümlere göre hareket edildiği için darağacına asılmayı göze aldıklarını ve bu yolun yolcularının darağacında asılmayı göze alması gerektiği üzerinde durmaktadır:

Şer'et u din ri ma wari ma karwuni ini rar i
Emri qanuni ẕerar i goş medi kendil u dari (Mes.6/40)

(Şeriat ve dinin muhafızlarıyız, biz bu yolun yolcularıyız; darağacı korkusu sizi kanuna uydurmasın, yoksa zarar edersiniz.)

1.1.11.21. Şeytan

"Şeytan kelimesi "şatn" kökünden ele alındığı zaman, uzak olmak, muhalefet etmek, toprağa girmek ve ipe bağlamak gibi anlamlara gelmektedir." "Şayt" kelimesinden türetilmiş bir cins isim olarak kabul edildiğinde ise, yanmak ve helak olmak anlamına gelir. İbranice kökenli kabul edildiğinde habis, İslâm öncesi Arap telakkisinde ise, insanüstü varlık anlamına gelmektedir. İblisin kuvvetine, faaliyetine verilen bir ad olarak iblis yerine de kullanıldığı görülür. Kur'an'da şeytan tekil olarak yetmiş, çoğulu "şeyatin" olarak on sekiz olmak üzere toplam seksen sekiz yerde geçmektedir. Kur'an'daki diğer adı olan iblis ise on bir yerde zikredilmektedir (Karaman vd., 2006, s. 620).

Allah'ın ateşten yarattığı "iblis" adlı varlık (Rahman, 55/14) melekler gibi ibadette kusur etmiyordu (Kazancı, tsz., s. 16). Şeytan adını almadan önceki adının

“Azazil” olduğu söylenen iblis, ilahî emre uymadığı için semadan kovulan ve o zamandan beri âdemoğlunu doğru yoldan saptırmaktan geri durmayan lanetlenmiş bir varlıktır (Akay, 2005, s. 441). İnsan neslinin ilki olan Hz. Âdem’i yaratan Allah, meleklerin Âdem’e secde etmelerini emretti. İblis hariç hepsi secde ettiler. Böylece ilk isyan, kibir, ayrılık ve düşmanlık başladı (A’râf, 7/11-22). Kıyamet gününde gerçek ortaya çıktığında şeytan aczini ve iflasını itiraf ederek gerçekleri söyleyecek (İbrahim, 14/22); ancak bu, gecikmiş bir itiraf ve beyan olduğu için kendisine faydası olmayacaktır (Karaman vd., 2006, s. 620).

Ezan, Müslümanlar için namaza çağrıdır. Ancak ezan okunduğunda ezanı namaza çağrı olarak kabul edip gereğini yapmaları gereken bazı Müslümanlar buna uygun hareket etmezler. Allah Kur’an’da şeytanı şöyle anlatır: “Çünkü şeytan size düşmandır. Siz de onu düşman tutun. O etrafına toplanan taraftarlarını ancak cehennemliklerden olsunlar diye davet eder” (Fatır, 35/6). Şair, ezanın ne dediğini bilmeyen, bunun gereğini yerine getirmeyenleri kulağına su kaçan hayvanlara benzetmektedir. Genç ve yaşlılarımızın serseri ve deli gibi davrandıklarını, bunun da şeytanın tuzağı olduğunu ifade etmektedir:

Aw şiya goşi tı vuni ḥeywuni azu ha deyenu ma ra ṣe vuni
Xort u extiyari ma pêru serser i kewti dumay şeyṭuni bi se deluwi (Mes.1/34)

(Ezanın ne anlama geldiğini bilmeyen genç ve yaşlılarımız şeytanın tuzağına düşmüş serseri, deli ve kulağına su kaçan hayvanlar gibidirler.)

Şeytan, Allah’a isyan eden varlık olarak bilinir. İsyan ettikten sonra da insanları ve cinleri kendi tarafına çekmek için Allah’tan mühlet istemişti. Bu süre zarfında da çeşitli oyunlar oynar. Ki bu oyunlardan biri de, haram ve helal demeden kendi isteklerini yerine getiren insanın kral gibi yaşayacağını vadeder. Şair, ölüm gerçeğinin bizi beklediğini, şeytanın isteklerine uyanların taht ve tac sahibi olmalarının işe yaramadığından bahseder:

Şeyṭu vunu sey mı vacı bı bı wari text u tacı
Ḥelal u ḥerum mevacı tı mırenim tu ra niva (N.3/28)

(Şeytan: Dediklerimi haram ve helal demeden yap ki taht ve tac sahibi olasın, der. Öleceğin sana denilmedi mi?)

Nefis, dünya ve şeytan birbirinin arkadaşıdır. Şair, bu üç arkadaşın ortak bir düşmanının olduğunu ve bunun da insan olduğunu ve dünyanın bizi aldattığından bahseder:

Nefs u dunyaw u şeyṭuni hemê hevali yebnun i
Pêru duşmeni insun i dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/37)

(İnsanın düşmanı olan nefis, dünya ve şeytan birbirinin arkadaşıdırlar, dünya bizi aldattın.)

Nefis ve şeytan işbirliği yapıp insanı hak yoldan uzaklaştırırlar. Dünyanın süslü yönünü kullanarak insanı aldatan bu ikili, insanı dünyaya bağlar; ölüm, kabir ve ahireti unutturur:

Nefs u şeyṭun bi unbazi pey dunyayi keni nazi
İnsu xu ra kerdi razi ma ha şuna tırba tari (Kt.25/8)

(Nefis ve şeytan arkadaş oldular, dünyayı nazlı gösteriyorlar; karanlık kabre gidecek olan insanı kandırdılar.)

Bir başka beyitte şair, itaatin ve ibadetin herhangi bir ücret ödemeden yapılabileceğini, ölümün de bizler için iyi dost olduğunu vurgulayarak, nefis ve şeytanın bizi hak yoldan çevirmemesi temennisiyle Müslümanların doğru yol üzerinde olması gerektiğinden bahseder:

Ṭa‘et ibadet belaş u merg ma ri unbazu baş u
Nefs u şeyṭun niki şaşu raru raştu İslum wa şu (Mes.30/11)

(İtaat, ibadet ücretsizdir ölüm bize iyi dosttur, nefis ve şeytan Müslüman’ı doğruluktan şaşırtmasın; Müslüman doğru yolda yürüsün.)

Şeytanın insanı aldatma yöntemlerinden biri de sürekli olarak insanın tövbesini geciktirmesidir. Zaman zaman insanların şöyle dediğini biliyoruz: Henüz gençsin, yaşlanınca tövbe edersin, Allah tövbeni kabul eder denilir. Aslında bu şeytanın başka insanlar vasıtasıyla insanı aldatma yöntemlerindendir. Şair, dünyanın bizi aldattığından hareketle tövbenin ömrün sonuna bırakılmasını doğru kabul etmemektedir:

Şeyṭun vunu tewbe meki eyr u şerna xu weyeki
Peynay ‘emri xu tewbeki dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/51)

(Şeytan, bugün yarın deyip tövbe etmemizi engeller, ömrün sonunda tövbe edersin der; dünya bizi aldattın.)

Şeytan, insanı aldatmaya insanın nefsini harekete geçirmeyle başlar. Hz. Âdem ve Havva validemizi kandırmayla şeytanlığa başlar. Onları kandırırken de melek olmak gibi insanın dünyadayken isteyebileceği bir şeyle aldatmaya çalışmıştır. Nefse dünyanın sevgisini yerleştirmeye çalışan şeytan, bunu yaptıktan sonra insanı aldatması kolaylaşır. Nefiste dünya sevgisi olduktan sonra geriye şeytanın yapacağı bir şey kalıyor: yardıma koşmak! Şair, dünyanın fani olduğunu hatırlatarak insanın nefis ve şeytana karşı dikkatli olması gerektiğini vurgular. Çünkü o şeytan Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı bile kandırmıştır:

Nefs u dunya bi unbaz i şeyṭun şi hewar u gazi
Xapinay Âdem Hewa zi dunya dunya fani dünya (Serbest/ 35/38)

(Nefis ve dünya arkadaş oldular, yardımcısı şeytandır; dünya fanidir, (şeytan) Hz. Âdem ve Havva'yı bile aldattı.)

1.1.11.22. Takva

Arapça bir isim olan takva; korkma, endişelenme, kaygılanma, dikkatli davranma, sakınma anlamlarına gelir. Din istilahında takva; iman edip Allah'ın emir ve yasaklarına uymak suretiyle Allah'a karşı gelmekten sakınmak, dünya veya ahirette insana zarar verecek ilahî azaba sebep olabilecek her türlü günahtan sakınmaktır (Karaman vd., 2006, s. 348). Tasavvufta, "Allah'a boyun eğerek azabından sakınmak, cezayı gerektiren davranışlardan nefsi uzaklaştırmak suretiyle korunmak, insanın kendisini Allah'tan uzaklaştıran şeylerden uzak durması" demektir. Ayrıca takva, sadece farzları ifa, haramları terk etmek demek değildir. Takva, dinin bütün hükümlerini eksiksiz olarak ve süreklilik arz edecek şekilde titizlikle uygulamaktır (Uludağ, 2012, s. 342). Takvadan maksat, itaatta ihlas, günahlardan şiddetle kaçınmaktır. Takvanın gerçekleşmesi için hem ilim hem de kalbî hassasiyet gereklidir (Akay, 2005, s. 456). Takva sahibi müminlere muttaki denir.

Allah Kur'an'da, takva sahibi olmanın öneminden şu şekilde bahsetmektedir: "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstününüz ondan en çok korkanınızdır…." (Hucurat, 49/13). Ayete telmihte bulunan şair, insanın Âdem (a.s.) ve Havva'dan doğduğunu, temiz ve takva sahibi olan kulların

Allah'ın rahmetine daha yakın olduğundan bahseder. Üstünlüğün takvada olduğuna değinen şair; ırk, cinsiyet, renk farklılıklarının üstünlük sebebi sayılmasına cevap vermektedir. Ayrıca Allah, rahmeti bol olandır deyip istediğini yapmak yerine bu rahmete mazhar olmak için takva sahibi temiz bir kul olmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir:

İnsu ey yew piy u may u ewladi Âdem Hewa yu
Kum 'ebdu punk u teqwayu nuz di reḥmeti Allah yu (Serbest.24/12)

(İnsan aynı anne ve babadandır, Âdem ve Havva'nın evladıdır; temiz ve takva sahibi olanlar ise Allah'ın rahmetine (daha) yakındır.)

1.1.11.23. Tevbe

Sözlük anlamı, geri dönme (rücu) olan tevbe, tasavvufta, kusurlu şeylerden vazgeçerek, Allah'a yönelme manasında kullanılır (Üstüner, 2007, s. 138). Ayrıca, günah ve suçtan dönüp Allah'a yönelme, işlenen bir günahtan pişmanlık duyup, bir daha o günahı işlememek üzere söz verme olarak geçer. Tövbenin güzeli "nasuh", büyüğü "istiğfar"dır. Kur'an'ın 114 suresinden biri de Tevbe süresidir ve besmelenin başında bulunmadığı tek suredir (Akay, 2005, s. 474).

Şair, tövbe kelimesinin başlıkta direkt geçtiği bir müstakil şiir yazmıştır. "Qeşideyi Beyti Tewbe" başlığıyla ele alınan şiir divanın 48. şiiridir. Üçlük hâlinde yazılmıştır. Şiirde genel olarak şunlara değinilmiştir:

Mahkeme-i kübra kurulunca dünyadaki helal şeylerin sadece hesabının sorulacağı, dünyadayken yenilen haramların ise cezaya tabi tutulacağı, iğneden ipliğe her şeyin hesabının sorulacağı; ancak cevap verilemeyeceği, dünyadaki mal, evlat ve işin insanları şuursuzlaştırdığı, yaşadıkça dünyaya bağlanıldığı ve yaşama isteğinin arttığı, günden güne dünyaya kananların arttığı, canbaz ve yalan dünyanın süsüne ve dostluğuna aldanmamak gerektiği, Allah; rızıkların kefili olduğunu ayette bildirmesine rağmen, zengin olabilmek adına açgözlülük yapıldığı, bütün bunlar için tövbe edip Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmayı talep etmek gerektiği üzerinde durulmaktadır. Bu müstakil şiir dışında da şair, çeşitli beyitlerde gerek ayetlerin kelimelerini alıntılayarak gerekse de ayetlere telmih yaparak tövbe konusunun önemini vurgulamaya çalışmıştır.

Allah, Kur'an-ı Kerim'de tövbenin doğru, samimi olması gerektiğiyle ilgili şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah'a dönün. Umulur

ki Rabb'iniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamber'i ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar…" (Tahrim, 66/8). Şair, ayete telmih yaparak nasuh tövbe dışında bir tövbenin makbul olmayacağını, bunun için de binlerce kez nasuh bir tövbe ile Allah'a yönelmek gerektiği üzerinde durmaktadır:

Tewbe yew tewbey neṣuḥi ayetu ez fehm kena
Se hınẓar u yew tewbe mi ri tewbey neṣuḥi kena (Mes.12/6)

(Ayetten anladığım kadarıyla tövbe edeceksek bu, samimi bir tövbe olmalıdır; tövbe ediyorum, bunun dışında bir tövbe etmiyorum.)

Yapılan işler bilinçli olmayınca, içten de olmazlar. Samimiyetin esamesi okunmaz. Dilin söylediğinden kalp habersizdir. Bu derecede bilinçsiz olan kişilerin bu gafletlerinin farkına varıp tövbe etmeleri gerektiği üzerinde duran şair, yapılan tövbenin samimi, içten ve hilesiz yapılması gerektiği üzerinde durmaktadır:

Ey xabiso wari riki ẕikri tu ẕikri qırık i
Tı ğafil i tewbe bıki vaci tewbe bila ḥile (Kt. 5/39

(Ey habis, ikiyüzlü senin zikrin dil iledir, gaflettesin; samimi bir şekilde tövbe et.)

Allah katında tövbe kapısı hep açıktır. Ancak ölümün ayan olduğu anlarda tövbe kapısı kapanabilir. Bu durumu Firavun üzerinden açığa kavuşturan Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "Ve sonra İsrailoğulları'nı denizden aşırdık. Firavun, düşmanca saldırmak için derhal adamlarını ve askerlerini arkalarına düşürdü. Ta ki, suda boğulmaya başlayınca "İnandım, gerçekten de İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı yoktur. Ben de ona teslim olanlardanım." dedi. Şimdi mi? Oysa bundan önce hep isyan etmiştin ve fesatçılardan idin." (Yunus, 10/90-91). Her anın ömürden gittiğini ifade eden şair, zaman varken tövbe edilmesi gerektiğini vurgular. Aksi takdirde eyvah ömrüm denilerek pişmanlıklar yaşanacağı üzerinde durulmaktadır:

'Emır şunu roc u şewu se'etu vistew deqawu
Tewbe bıki hema rew u tı ku vaci 'emrım 'emrım (Kt.18/49)

(Ömür, dakika, saat, gece ve gündüz olarak geçer; henüz vakit varken tövbe et, yoksa eyvah ömrüm deyip pişman olursun.)

Bir başka beyitte şair, tövbe etmeyi geciktirenin şeytan olduğu, şeytanın bugün yarın deyip insanın tövbe etmesini engellediği, en sonunda da ömrünün sonunda tövbe edersin deyip dünya ile insanı aldattığı üzerinde durmaktadır:

Şeyṭun vunu tewbe meki eyr u ṣerna xu weyeki
Peynay ‘emri xu tewbeki dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/51)

(Şeytan, bugün yarın deyip tövbe etmemizi engeller, ömrün sonunda tövbe edersin der; dünya bizi aldattın.)

Allah, rahmetinin gazabından daha büyük olduğunu göstermek için cehenneme yedi, cennete sekiz kapı açmıştır (Schimmel, 2002, s. 301). Bununla birlikte mümin, korku ile ümit arasında yaşamalıdır. Allah'ın rahmetine nail olamama korkusu ve rahmeti bol olan Allah'ın rahmetine ümit bağlama arasında bir düşünceye sahip olmalıdır. Şair, tüm kapılar kapansa bile, yüzlerce yalvarış ve ümitle hepsinin açılmasını güzel bir tövbe ile Allah'ın rahmetine sığınarak ve içine düşen Allah aşkının hürmetine tüm kapalı kapıların açılacağı ümidini taşımaktadır. Bu durumu kendi nefsi üzerinden anlatmaya çalışan şair, aslında tüm Müslümanlar için bir yol gösterici olmaktadır:

Çı pacew beri tu bi mi qifle bi
Bi ṣed hiwi ricaw tı aki Rebi
Ḥubbi ‘eşqi tu kewtu mı ya Rebi
Mı tewbe rucu‘u tı mı reḥmı bi (Mr. 23/31)

(Yüzlerce rica ve bekleyişle kapanan tüm kapıları aç ya Rabb'im, içime düşen aşk ve sevginle geri döndüm ve tövbe ettim, sen bana merhamet et.)

Allah, Kur'an-ı Kerim'de tövbenin her mümine farz olduğu ve kurtuluşa vesile olacağıyla ilgili şöyle buyurmaktadır: "…Ey müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz." (Nur, 24/31). Şair, ayete ve Hz. Âdem'in tövbe etmesi olayına telmih yaparak, samimi bir tövbenin her mümine farz olduğunu, tövbe neticesinde rahmeti bol olan Allah'ın bizleri affedeceği üzerinde durmaktadır:

Ṿa Ademi tewbe kerdu hem tewbey neṣuḥi kerdu
Cora tewbe ma ri ferz u wari reḥma ẓaf i Allah (Serbest/2.9/46)

(Denilir ki Hz. Adem nasuh bir tövbe etti; zaten tövbe etmek bizlere farzdır, Allah rahmeti bol olandır.)

1.1.12. İbadet ile İlgili Kavramlar

1.1.12.1. Abdest

Abdest, el suyu anlamındadır. Namaz kılmak, Kur'an okumak, Kâbe'yi tavaf etmek gibi ibadetler için farz kılınan ve Kur'an'da emredildiği üzere, yüzü, dirseklerle birlikte el ve ayakları yıkamak, -ağız burun, kulak ve enseyi su ile arındırmak- başa ıslak eli sürmekten ibaret temizliktir. Kur'an'da: " Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı meshedin, iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın…" (Maide, 5/6) buyurulmaktadır (Akay, 2005, s. 11).

Şair, ilmihâl bilgilerini kafiyeli bir biçimde vermektedir. Şafii mezhebine mensup şair, ilmihâl bilgilerini verirken Şafii mezhebine göre vermektedir. Abdestin farzlarını da Şafii mezhebine göre sıralamaktadır. Farzları yazarken de Arapça "We minha fera'iż"(Farzların İçinden) şeklinde bir başlık atmaktadır:

Beḫ̲si desmaci ma vaci ferżi desmaci şeş i
Yew niyetu ma biyari wextoki riy xu buşi (Mes.2/26)

(Abdestten bahsedersek abdestin farzı altıdır; biri, yüzümüzü yıkadığımızda niyet etmektir.)

Yew zi ri buşi ḫetaŋi nuqta çenê beleqi
Wirdi destuni xu buşi şeyri basku mir feqi (Mes.2/27)

(Biri de kuru yer kalmayacak şekilde çene dâhil yüzü yıkamak, her iki kolu dirseklere kadar yıkamaktır.)

Meshi ṣari payu lıngi buşi heta goẓeki
Ferżi ma bi punç ḫebi ey şeşi ma tertib bıki (Mes.2/28)

(Başı mesh etmek, ve beşincisi ayakları aşık kemiğine kadar yıkamak, altıncısı da tertibe (sıraya) uymaktır.)

Gusül abdestinin farzlarına değinen şair, Şafii mezhebini referans almaktadır. Guslün farzlarının üç olduğunu belirttikten sonra guslün acilen kaldırılmasının da sünnet ve sevap olduğunu vurgulamaktadır:

Beḫ̲si biki ma ferżi ğusli ferżi yey hiri ḫeb i
'Ecele ğusli xu veci sunneto musteḫeb i (Mes.2/29)

(Guslün farzından bahsedersek, onun farzı üçtür, guslü acilen kaldırmak müstehap olan sünnettir.)

Yew niyet u ey diyini xu necis ra punkê ki
Ferżi hirini leşay xu piyori buşi hi bıki (Mes.2/30)

(Biri niyet, ikincisi pislikten temizlenmektir; üçüncüsü tüm bedeni yıkamaktır.)

1.1.12.2. Namaz

Namaz, belli şartlara ve esaslara uygun olarak günde beş vakit kılınması Müslümanlara farz kılınan ibadettir. Namaz, İslâm'ın beş temel esasından biridir ve Allah için yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. Kur'an'da "salat" terimi ile anlatılmıştır. Namaz, müminlerin miracıdır. Müminleri her türlü kötülükten alıkoyar, onları Allah'a yaklaştırır. Kur'an'da buyurulmaktadır: "Kitaptan sana vahyedileni oku ve namazı da kıl. Çünkü namaz, kötü ve iğrenç şeylerden vazgeçirir. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah, ne yaptığınızı bilir." (Ankebut, 29/45). Namaz, diğer ibadetler gibi, yalnız Allah için yapılan, sırf onun emri olduğundan ve onun rızası gözetilerek yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. Erginliğe ermiş, aklı başında her Müslüman'a farzdır (Akay, 2005, s. 351).

Şair, altmış farzdan beşinin İslâm'ın temel rükünlerinden olduğunu ifade ettikten sonra rükünleri kafiyeli bir biçimde yazmaya çalışmıştır. Bu rükünlerden birinin şehadet getirmek olduğu (Eşhedü enla ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammedun abduhu ve resuluhu-şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve Hz. Peygamber Allah'ın kulu ve resulüdür), biri oruç tutmak, biri namazı eda etmek, biri zekât, biri de hacca gitmek -ki bu son ikisi zenginler içindir- bu sayılan beş rüknün İslâm'ın beş şartı olduğunu vurgulamaktadır:

Şeşti ra punc rukni est i rukni İslumi veri
Yew şehadet yew zi roca yew nımacu caberi (Mes.2/20)
Yew zekatu yew zi ḥeccu kar u fi'li zengini
Pêresay punc bi rukni şerṭi İslumi dini (Mes.2/21)

(Kelime-i şehadet getirmek, oruç tutmak, namaz kılmak ve zenginlere farz olan zekâtı vermek ve hacca gitmek altmış farz içinde İslâm'ın öncelikli beş şartlarındandır.)

Namazın on iki farzı vardır. Bunların altısı namazın dışındaki farzlar, altısı namazın içindeki farzlardır. Namazın dışındaki farzlara namazın şartları, namazın içindeki farzlara namazın rükünleri denir. Şair, namazın dışındaki şartları kafiyeli bir biçimde yazmıştır. Arapça terimler yerine ekseriyetle Zazaca terimler kullandığı görülmüştür:

Şeş ḥebi şerṭi ma est i qay şımariy mag vac
Ma bumari yew bi yew yi ḥeta nikewti nımac (Mes.2/33)

(Namaza geçmeden önce altı şartımız (namazın şartları) vardır, sizin için tek tek sayalım.)

Ğusli desmac ma bıgerı sıtri ‘ewreti bıki
Ma nımac ki ca du punk dı xu necıs ra punk bıki (Mes.2/34)

(Gusül abdesti almak (cünüp, hayızlı veya nifaslı olanın gusletmesi), setr-i avret, namaz kılınacak yerin temiz olması, necasetten temizlenmek gerek).

Ferż bızuni ma nımacu hem bızuni weqt biyu
Ṿerbı qıblê ma ku vindı şerṭi bi şeş ḥebi yu (Mes.2/35)

(Namazı farz bilip vaktin girdiğini bilmek (vakit girince namaz kılmak), kıbleye dönüp namaz kılmak ile altı şart tamam olur.)

Şair, yukarıda da bahsedildiği gibi Şafii mezhebine mensup ve ilmihâl bilgilerini de Şafii mezhebine göre vermektedir. Şair, namazın rükünlerini kulağa hoş gelecek şekilde kafiyeli bir biçimde şöyle sıralamaktadır: Namazın rükünlerinin; niyet etmek, tekbir getirmek (iftitah tekbiri), ayakta durmak (kıyam), Fatiha’yı okumak (kıraat), rükûa varmak, rükûdan doğrulmak, secde etmek, secdeden doğrulup oturmak, tahiyyata oturmak,, tahiyyat okumak, tahiyyatta peygambere salavat getirmek, selam vermek ve bunları sıraya uygun yapmak olarak toplamda on üç olduğundan bahseder:

Rukni ferżi may nımaci zi des u hiri ḥebi
Yew bi yew ma buni veyni ku bıresi çend ḥebi (Mes.2/36)

(Namazın rükünleri on üçtür, tek tek sayalım ki kaç tane olduğuna bakalım.)

Niyet u tekbir pay ra vındi Fatiḥa bi çer ḥebi
Şey ruku‘u hewna raşt bi şeyri secde hewt ḥebi (Mes.2/37)

(Niyet, tekbir, kıyam, Fatiha ile dört oldu; rükûa varmak ve doğrulmak, secdeye varmak ile yedi oldu.)

Secde ra ma raşt bi ruşi rukni ma bi heşt ḥebi
Ma teḥiyyat ri ruşi hem zi buni des ḥebi (Mes.2/38)

(Secdeden doğrulup oturmak ile rükünler sekiz oldu, tahiyyata oturmak ve tahiyyatı okumak ile on oldu.)

Teḥiyyat dı ṣelawatı biyarı qay pêğemberi
Yew selam u yew zi tertib bi des u hiri ḥebi (Mes.2/39)

(Tahiyyatta peygambere salavat getirmek, selam vermek ve bunları tertibiyle yapmakla on üç oldu.)

İlmihâl bilgilerini vermeye devam eden şair, namaza başladıktan sonra üç şeyin yapılmasının namazı bozacağını ifade etmektedir: konuşmak, namazda ikiden fazla harekette bulunmak ve bir şeyler yemek:

Hiri şerṭi be'di est i ma ki dest peyki nımac
Qalıki pey ṣowtu ḥerfi pey beṭal benu nımac (Mes.2/40)

(Namaza başladıktan sonra yapılan üç şey namazı bozar, biri konuşmaktır.)

Ma nımac dı fi'li ẓafi niki sey hiri gumi
Hiri ray ma dest weşuni kar biki bilukumi (Mes.2/41)

(Üç kez elini kaldırmak gibi namazda üç kez harekette bulunmak namazı bozar.)

Ey hirini çi niweri ma hezewki roceyi
Bi xewf u tersu ma nımac ki bêxeyalu ṣade bi (Mes.2/42)

(Üçüncüsü bir şey yememek oruç misali, hayale dalmadan sade ve huşu içinde namaz kılalım.)

1.1.12.3. Oruç

Birçok dinde bulunan ve gündüzün yiyip içmekten sakınılarak yapılan bir ibadettir. Oruç, İslâm'ın beş temel esasından biridir ve "savm, sıyam" terimleriyle ifade edilir. Kelime olarak, nefsi tutmak, gündüzleri yiyip içmekten kaçınmak demektir. Konuşmamak anlamı da buna girer. İslâmî bir terim olarak anlamı ise, fecirden itibaren güneş batıncaya kadar, orucu bozan şeylerden kaçınmak gerekir. İslâm'da oruç ibadeti, hicretten bir buçuk yıl sonra, şaban ayının onunda farz

kılınmıştır. Orucun da diğer ibadetler gibi sırf Allah emri olduğu için belirli bir zaman diliminde yapılması ve karşılığının Allah'tan beklenmesi gerekir. Ramazan ayında farz kılınmasının hikmeti, Kur'an'ın bu ayda inmeye başlaması müjdesiyle açıklanmıştır (Akay, 2005, s. 370). Orucun farz kılınışının nedenini (Bakara, 2/183) açıklayan Allah, farz olan orucun hangi durumlarda kazaya bırakılabileceğini (Bakara, 2/185) Kur'an'da açıkça belirtmektedir.

Nefis, güzellikleri yaptırmak yerine âdeta kötülükleri yaptırmakla görevlidir. Allah'ın emrettiği ve hoşlandığı şeyleri yaptırmak bir yana o emirleri yerine getirmeye çalışan insanı bile kendi nefsi bundan alıkoymaya çalışır. Şair, nefsin; namaz kıl, oruç tut, günah işleme, kötülere ve kötülüğe kulak verme demeyeceğini, nefsin böyle bir özelliğinin olmadığını vurgulamaya çalışır. Zaten nefsin görevi de tam da budur. Bunun dışında bir şeyi nefisten beklemek beyhudedir. Bunun yerine iradeyi devreye sokmak ve kötülükten kendini korumak daha makbul olanıdır:

Nefsum niva nımac bıkı rocê bıgı guno meki
Goş medı piseyu rıki tu ku bımrım tu ra niva (N.3/18)

(Nefis; namaz kıl, oruç tut, günah işleme, kötülükte inat edenlere kulak verme demez, öleceğin sana denilmedi mi?)

İslâm'ın beş temel şartı vardır: Şehadet getirmek (Eşhedu enla ilahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden resulullah), namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve hacca gitmektir. Şair, bu beş temel rükne değindiği beyitte zikrin öneminden, dille söylenenlerin kalp ile tasdik edilmesi gerektiği ve ibadetin de samimi bir biçimde yapılması gerektiği üzerinde durur:

Ẓun u qelb wa ẕıkır vaci rukni ma rocew u nımaci
Eşhedew zekat u ḥaci ṭa'at bıki bila ḥile (Kt. 5/36)

(Dil ve kalp; oruç, namaz, şehadet, zekât ve haccın yapmamız gereken rükünler olduğunu samimi bir şekilde söylesin.)

1.1.12.4. Zekât

Artma, çoğalma, arıtma, bereket anlamına gelir. Mal ve paranın İslâmî hükümlere göre temizliğinin ve helalliğinin korunması amacıyla, Allah için, senelik kırkta birinin muhtaçlara verilmesi demektir. Kur'an, zekâtı namazla birlikte anıyor, ikisi arasındaki yakın bağı, müminlerin olgunluklarını tamamlamak üzere bir nitelik

olarak işaret ediyor. Namaz bedenle, zekât mal ile yapılan ibadetlerin gerçek sembolüdür. İkisi de Allah'a yaklaşmak amacıyla yapılır. Kur'an, zekât vermeyi müminlerin güzel bir özelliği olarak belirtiyor (Müminun, 23/1-5). Yeryüzünün neresinde olursa olsun, müminler namazla kalplerini "münker"den korurlar, zekâtla mallarını ve mal düşkünü nefislerini arındırırlar (Akay, 2005, s. 508).

İslâm'ın beş şartından ikisi olan zekât ve hac, ancak zengin olunursa yerine getirilebilir:

Yew zekat u yew zi ḥecc u kar u fi'li zengini
Pêresay punc bi rukni şerṭi İslumi dini (Mes.2/21)

(İslâm dininin şartları zengin olanların yerine getireceği hac ve zekât ile beşe tamamlandı.)

İslâm, veren eli önemser; ancak veren elin kendisine minnet duyulması beklentisini de hoş karşılamaz. Bu mal ve mülkün asıl sahibi sen değilsin, sadece sana emanet edilmiştir inancı vardır. Hâl böyle olunca bu dine gerçek manada bağlı olan İslâm'ın sosyal sorumluluk yüklediği Müslümanlar, kestikleri kurbanları, verdikleri zekâtları fakirin hakkı olarak görmek zorundalar. Şair, bu bilincin farkında biri olarak zengin olan Müslümanların dinî vecibeleri yerine getirirken dikkat etmeleri gereken hassasiyetlere dikkat çekmektedir:

Xeml u xız xışr u fıraqi ha çê qurban u buraq i
Zekat u fiṭr u adaqi ḥeq i feqiriw ḥelal (Kt.19/45)

(Süslenmek, yiyip içmekle kurban olmaz, unutma ki adak ve kurbanda, fıtır ve zekâtta fakirin hakkı vardır.)

Bir başka beyitte şair, elinde sanatı olan zenginlerin malların sadece vekili olduğunu, yani asıl sahibi olmadıklarını vurgular. Malın vekili olan zenginlerin, işsiz güçsüz, fakir insanların payının da bu malda olduğunu bilmesi ve ona göre davranması gerekir. Zekât malının vekili olan zenginler, şayet bu malları uygun kişi ve kişilere vermezlerse bundan mesul olurlar ve zekâtı hakkedip alamayanlar da haklarını helal etmeyebilir düşüncesiyle hareket etmenin gerekliliğini dikkatlere sunar:

Zengin wari şemşenat i wekili mali zekat i
Ma feqiri bêxebat i nıkeni tu ri ḥelal (Kt.19/46)

(Hünerment zenginler zekât malının vekilleridir, (payı verilmezse) işsiz ve güçsüz fakirler haklarını helal etmezler.)

1.1.12.5. Hac

Hac, lügatta, ziyaret amacıyla saygıya layık makamlara ve diğer yerlere gitmektir. Dinî terminoloji olarak ise; "Arafat'ta özel vaktinde bir miktar durmak ve ondan sonra Kâbe'yi usulüne uygun tavaf ederek ziyaret etmektir (Bilmen, tsz., s. 371). İslâm'ın beş temel şartından biri olan "Hac"; ergenlik çağına ermiş, hür, kendisinin ve hacda bulunduğu süre içerisinde bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olan her akıllı Müslüman'a farzdır. Hac farizasını yerine getirenlere hacı denir (Akay, 2005, s. 164-165).

Şair, ilmihâl bilgisi olarak haccın altı farzı olduğunu söyleyerek bunları tek tek yazmıştır:

Rukn u ferẓi ḥecci şeş i ma ha vuni nuseni
Niyet u ihrumi yew i, yew zi ṭewaf u ma keni (Mes.2/47)

(Haccın farzları altıdır, söyler yazarız; ihramla niyet bir, bir de tavaf ederiz.)

Kuy 'Erafati wuquf u yew zi ma se'yi keni
Yew zi puri xu bıqesnı yew zi tertib ca beni (Mes.2/48)

(Arafat Dağı'nda vakfe durmak, biri say yapmak; biri saçını kesmek, biri de tertibe uymaktır.)

1.1.12.6. Kurban

"Sözlükte; yaklaşmak, Allah'a yakınlaşmaya vesile olan şey" anlamlarına gelen kurban, dinî bir terim olarak, ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder." (Karaman vd., 2006, s. 388). Ancak sığır, deve ve davar cinsinden kesilebilen kurban, hac döneminde hacıların Arafat'a çıktıkları gün gerçekleşen bir ibadettir. Kurban Bayramı da Arafat'a çıkılan o gün, sabah namazı ile başlar. "Edebiyatta daha çok İbrahim (a.s.) ile İsmâil'in (a.s.) başından geçen kurban hadiseleri telmihen zikredilir. Divan şiirinde âşık, sevgilisinin yolunda binlerce kez kurban olmaya hazırdır." (Pala, 2004, s. 291-292). İlahî aşkta âşık, Allah'a, peygambere ve dinî değerlere defalarca kurban olduğunu ifade etmekten kaçınmaz.

Kurban kesmek dinî vecibe olmanın yanı sıra sosyal yardımlaşma için de önemli işlerden birisidir. Bu nedenle kurban kesen kişilerin tıpkı fıtır sadakası ve zekât vermede gösterdikleri hassasiyeti kurbanda da göstermeleri gerekir. Şair, bu önemli vazife yerine getirilirken üzerinde en çok durulması gereken meselelerden birini dikkatlere sunmaktadır: İster adak olsun ister vacip olan kurban olsun dinimizde nasıl yapılması gerektiği ile ilgili hususlara dikkat edilmeli, bilhassa da onda fakirin hakkının olduğu bilinmelidir. Böylelikle hem kurban eti verilen fakir minnet altına girmemiş olur, hem de kurbanını pay eden kurban sahibi fakirin hakkını teslim ettim deyip onun minnet etmesini beklememiş olur:

Xeml u xız xışr u fıraq i ha çê qurban u buraq i
Zekat u fiṭr u adaqi ḥeq i feqiriw ḥelal (Kt.19/45)

(Süslenmek, yiyip içmekle kurban olmaz, unutma ki adak ve kurbanda, fıtır ve zekâtta fakirin hakkı vardır.)

İlahî aşka düçar olanlar, Allah'a ve Allah'ın hoşnut olduğu kişilere kendini feda etmek isteğini dile getirirler. Şair, Allah'ın sevgili kulu ve elçisi Hz. Peygamber'e olan sevgisini kurban olayım şeklinde ifade etmektedir. Şair, aşağıda yer alan dörtlüğü de 23. şiirde nakarat olarak kullanmıştır:

Bı qurban bı qurban resuli Rebbi
Bı qurban bı qurban Muḥemmed nebi
Bı qurban bu ez qay resuli Rebbi
Bı qurban bu tu ri Muḥemmed nebi (Mr. 23/1)

(Allah resulüne kurban olayım, nebi olan Muhammed'e kurban olayım, Rabb'in resulüne kurban olayım, Muhammed nebiye kurban olayım.)

1.1.13. İbadet Mekânları

1.1.13.1. Camii

Cami; Müslümanların ibadet yeri, minareli ve minberli, içinde hutbe okunabilen ve cuma namazı kılınabilen büyük mescittir. "Mescid", cami sözünden kısaltılmış bir kelimedir. Cami terimi, Hz Peygamber'in hadislerini özel bir metoda göre ve hadis aktaran râviler zinciri ile birlikte toplayan kitaplar için de kullanılmıştır (Akay, 2005, s. 70). Edebî metinlerde sembol olarak kullanılan cami, klasik şiirde genellikle

olumsuz bir bakış açışıyla teşbih ve tasavvurlara konu edilir (Mahmut Gider, 2020, s. 215).

Bazen şekle verilen önem, mananın önüne geçer. İslâm dini ise manaya önem veren bir dindir. Camilerin ne kadar süslü olduğundan ziyade içi ne kadar Müslüman ile doluyor; bedenen camide olanların sayısından ziyade ruhen camide olanlar İslâm dini için önemlidir. Mana yitirilince ya vicdanı rahatlatmak için, ya da gösteriş için şekle önem verilir. Ancak şu bir gerçek ki gösteriş için yapılan şeyler insana hayır getirmeyecektir. Batıya özenerek açılıp saçılan gençlerin kandırıldığını ifade eden şair, camilerin de süslendiğini, dekore edildiği halde her geçen gün cami cemaatinin azaldığından bahsederek bu durumu dikkatlere sunmaktadır:

Xort u gencu pêru xu kerdi ẓıti xapiyay pêru bi dewleto baṭi
Cumyuni xu susliyu newey keni cem‘eti cumyu vera beni kemi (Mes.1/32)

(Gençlerin hepsi açıldı saçıldı hepsi batı devletlerine kandı, camilerini süsleyip yenilediler; ancak cami cemaati hep eksiliyor.)

1.1.13.2. Mescid

Mescit, secde edilecek, namaz kılınacak yer, cami veya cuma ve bayram namazı kılınmayan minaresiz küçük camidir. Kur’an’da, Allah adı anılan, namaz kılınan, Allah’a dua ve niyazda bulunulan yer anlamı ile birlikte “Mescid-i Haram” ve “Mescid-i Aksa” için de kullanılmıştır (Akay, 2005, s. 301).

İslâm’da önemli mescitlere örnek verilecek olursa: Mescid-i Aksa, Kudüs’teki meşhur büyük camidir. “Miraç” mucizesinin gerçekleşmesi sırasında Hz Peygamber’in manevî bir binek getirilip göğe çıkartıldığı Kur’an’da belirtilen yerdir. Müminler için birçok bakımdan olduğu kadar bilhassa bu büyük mucizeye sahne olması sebebiyle son derece önemli bir mescittir. Mescid-i Haram, Mekke’de, Kâbe’nin bulunduğu en büyük camidir. Kur’an’da Kâbe karşılığı olarak birçok ayette geçmektedir ve Müslümanların kıblesidir. Mescid-i Nebi ise, Medine'de yapılan ilk mescittir (Akay, 2005, s. 301-302).

Peygamber mescidi demek olan Mescid-i Nebevî, Hz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicret ettiğinde devesinin çöktüğü arsayı satın alıp buraya yaptırdığı mescittir. Hz. Peygamber mescidin yapımında bizzat çalışmıştır. Sonra kendisine mescide bitişik ev yapmıştır. Ölünce bu eve defnedilmiştir. Daha sonra yanına Hz.

Ebubekir ve Hz. Ömer de defnedilmiştir (Karaman vd., 2006, s. 430). Medine'de yapılan ilk mescit oluşu, Hz. Peygamberin bizzat çalışması ve defnedildiği yer olması hasebiyle İslâm toplumu için önemli mekânlardan biridir. Hacca giden Müslümanlar hac farizasını yerine getirmekle birlikte Hz. Peygamber'e olan özlemlerini de gidermeye çalışırlar. Şair, Hz. Peygamber'e olan aşkını Mescid-i Nebevî'ye gidip onun makamını ziyaret ederek ifade etmeye çalışmıştır:

Ez 'aşıq i ḥubbi resuli Rebi
'Emri mı şiyu ha ṣeri mı debi
Ez şiyu Medine Mescidi Nebi
Ma bıkı ziyaret resuli Rebi (Mr.23/55)

(Allah'ın sevgilli resulünün âşığıyım, ömrüm kemale erince Rabb'in resulünü ziyaret etmek için Medine'ye Mescid-i Nebi'ye gittim.)

1.1.14. İbadet Mekânları ile İlgili Kavramlar

1.1.14.1. Ezan

Müslümanları, yalnız Allah'a kulluk etmeleri, yalnız ona ibadet etmeleri için çağırmak veya kendilerine farz olan namaz vakitlerinin geldiğini bildirmek için müezzin tarafından minarede okunan sözlerdir. Ezan, ibadete çağırmak için yüksek sesle yapılan davetin adıdır. Ezanı ilk okuyan Bilal-i Habeşî'dir. Ezan okumak için minareye ilk defa çıkan kişi ise Şurahbil b. Amir el-Muradî'dir. Kur'an'da ve karşılıklı olarak okunan ezana, ezan okunarak yapılan çağrıya işaret edilmektedir (Maide, 5/58; Cuma, 62/9). Ashaptan Abdullah bin Zeyd, bir meleğin kendisine ezanı öğrettiği rüyayı Hz. Peygamber'e haber vermiş, Hz. peygamber de ezan ve kamet getirmeyi emretmişti (Akay, 2005, s. 130-131).

Cahil olanlar, laftan anlamayanlar, dinî değerleri önemsemeyenler, ilmi olduğu halde ameli olmayanlar dinî edebiyatta merkeplere benzetilir. Ezanın temel görevi namaza çağrıdır. Ezanın temel vazifesini bildiği halde, niçin okunduğunu umursamayanlar yani namaz çağrısına kulak tıkayanlar kulağına su kaçmış hayvanlara benzetilmektedir. Genç, yaşlı velhasıl hepimizin şeytanın tuzağına düşmüş, aklını yitirmiş deliler olduğumuzu anlatmaya çalışan şair, ezanın temel görevini yeniden düşünmemiz gerektiği üzerinde durmaktadır:

Aw şiya goşi tı vuni ḥeywun i azu ha deyenu ma ra ṣe vuni
Xort u extiyari ma pêru serser i kewti dumay şeyṭuni bi se deluw i (Mes.1/34)

(Hepimiz şeytanın tuzağına düşmüş serseriler olmuşuz, okunan ezanın ne dediğini bilmeyen kulağına su kaçmış hayvanlara dönmüşüz.)

1.1.14.2. Hutbe

Cuma ve bayram namazlarında minberde okunan dua ve verilen öğüttür. Cuma hutbesi farzdır. Cuma namazından önce okunması ve Allah'a hamd ve teşbih edilmesi hutbenin farzlarındandır. Ayrıca bunlar sırf hutbe maksadıyla yapılmalıdır. Hutbesiz cuma namazı geçerli değildir (Akay, 2005, s. 199).

"Hz. Peygamber'in hicretten sonra yaptığı ilk ve tek haccı genelde "Veda Haccı" olarak adlandırılır. O, bu haccı esnasında Arafat başta olmak üzere değişik zemin ve zamanlarda hitabelerde bulunmuştur. Bu konuşmalar daha sonra "Veda Hutbesi" başlığı altında toplanmıştır." (Özdemir, 2005, s. 95). Söz konusu hac esnasında teşrik günlerinin ortasında nazil olan Nasr suresi ve dinin tamamlanıp kemale erdirildiğini belirten ayet-i kerime (Maide, 5/3) bazı sahabîlerce Hz. Peygamber'in görevini tamamladığının, dünyadaki işini bitirdiğinin ve Rabb'ine kavuşma anının yaklaştığının habercisi olarak algılanmıştır (Özdemir, 2005, s. 99). Hicretten on yıl sonra son vahyin Allah tarafından indirildiğini ifade eden şair, Maide süresi 3. ayetine ("….Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak İslâm'ı beğendim…") telmih yaparak İslâm ümmeti için dinin tamamlandığını Veda Hutbesi'nin bize vasiyet niteliğinde olduğundan bahseder:

Des ṣeri be'di virt şiyu hicretu
Allah weḥyi kerdi bi ṣon ayetu
Allah va temum bı dini ummetu
Xuṭbey xatıri ma ri weṣiyyetu (Mr.23/9)

(Hicretten on yıl sonra ümmetin dinini tamamladım diye buyuran Allah son vahyi indirmişti, Veda Hutbesi bize vasiyettir.)

1.1.14.3. İmam

Sözlükte "kendisine uyulan, önder, halife, ordu komutanı, delil" gibi anlamlara gelen imam, dinî bir kavram olarak; devlet başkanı, bir ekolün veya hareketin önderi, cemaata namaz kıldıran kimse demektir (Karaman vd., 2006, s. 314). Mezheple ilgili konularda kendisine uyulan ve önder olan kimse (dört büyük mezhep imamı gibi) bir sözü senet kabul edilecek derecede derin ve geniş bilgi sahibi olan âlim; dinî konularda içtihatta bulunan görüş sahibi kimselerin her biri anlamında kullanılır.

İslâm dinine göre "Mi'rac mucizesi " olarak bilinen olay; isra ve mi'rac olmak üzere iki kısımdan meydana gelir. İsra Kur'an'da, miraç ise hadislerde bildirilmiştir. Âlimlerin çoğu; miracın uyanıkken ruh ve cesetle birlikte gerçekleştiği görüşü üzerinde birleşmekle birlikte bazı İslâm alimleri; miracın birkaç kez meydana gelmiş olabileceğini, bunun da ruh ve rüya şeklinde gerçekleştiğini ileri sürmüşlerdir. (Karaman vd., 2006, s. 443-444). Şair, ruh ve bedenle birlikte gerçekleştiği görüşünü benimseyenler arasındadır. Hz. Peygamber'in hazırlanarak gizli bir biçimde Mekke'den yola düştüğünü ve Kudüs'e doğru gittiğini, hem ruhen hem de bedenen diğer peygamberlere imamlık yaptığından bahseder:

Kewti rar Meke ra bi Qudsu şerif
Mekani Suleyman u texti 'Aṣiyef
Bi heḍre resulu bi ğeybu bi xif
Deri bi imamu bi cism u şerif (Mr.23/7)

(Gizlice Mekkeden Kudüse doğru yola düşen peygamberimiz, Süleyman (a.s.) mekânında hazır bulunanlara bedenen ve ruhen imamlık yaptı.)

Mekke ve Medine şehirlerini birlikte ifade eden "Haremeyn", iki harem anlamına gelir (Karaman vd., 2006, s. 233). Hz. Peygamber, bu iki güzel beldenin sultanı, imamı olarak kabul edildiği için "İmamu'l Haremeyn" olarak geçmektedir. Toprak, üzerinde yaşayanların değeri kadar değerlidir. Şair, Hz. Peygamber'in altıyüz yirmi yılında Mekke'den Medine'ye hicret ettiğini ifade ettikten sonra Mekke ve Medine'nin şerefinin arttığından bahseder:

Şeş sey u vist u hiri ṣeri debi
Hicret ke resulu Muḥemmed nebi
Şerefi Mekiw Medini zede bi
İmamul Ḥarameyn ḥebibi Rebi (Mr.23/8)

(Rabb'in sevgilisi Mekke ve Medine'nin imamı Hz. Peygamber, altıyüz yirmi üç yılında hicret etti; Mekke ve Medine'nin şerefi arttı).

1.1.14.4. Kıble

Kıble, namaza başlarken yöneldiğimiz taraf, Mekke tarafına denir. Hz. Peygamber, Mekke'de iken Beytülmakdis'e yönelmekle emrolunduğu için oraya dönerek ibadet ettiler. Medine'ye hicretlerinden sonra kıblenin Kâbe olduğu

emredilmiştir. Mescid-i Aksa ve Mescid-i Haram'ı birlikte kasteden "Kıbleteyn" iki kıble anlamına gelmektedir (Akay, 2005, s. 259-260).

Şair, Mescid-i Aksa'yı Müslümanların ilk kıblesi ve Hz. Peygamber dönemine kadar da kıble olarak kullanıldığını ifade eder. Mescid-i Aksa'nın bugün İslâm düşmanlarının hâkimiyeti altında oluşundan Müslümanları sorumlu tutarak bu durumda Müslümanları eleştirmektedir:

Qıbley İslumun dı veri ḥetta resaw pêğemberi
Eyru duşmen war u deri ḥeyfu ḥeyf İslumi ma (Kt.56/9)

(Müslümanların ilk kıblesi ve peygamberimize dek (kıblesi olan) yazıklar olsun Müslümanlara ki bugün düşmanın hâkimiyetindedir.)

1.1.14.5. Minare

Minare, camilerde müezzinin çıkıp ezan okuduğu bir veya birden çok şerefesi bulunan, yüksek, ince kule şeklindeki yapıdır. Camilerin hemen bitişiğinde ve dışarıda, daha çok taştan yapılmaktadır ve aşağıdan yukarıya doğru çeşitli kısımları bulunmaktadır. Ezan-ı Muhammedî'nin uzaklara duyurulması amacıyla yapılmıştır. Bünyesine katıldıkları camiler kadar mimarî şaheser olanları, hemen hemen her İslâm ülkesinde bulunmaktadır (Akay, 2005, s. 309). Yapılma gerekçeleri sesi uzağa ulaştırmak olan minareler ses sisteminin kurulmasıyla camilerin süsü ve sembolü olarak görülmeye başlanmıştır.

Müslüman olduğu halde ezanın dışarıda duyulacak şekilde okunması bazılarını rahatsız etmektedir, bazılarının da namaza kaldıracak kadar umurlarında bile olmaz. Şair, minareden ve hoparlörden okunan ezanın Müslümanlar için yeterince önemsenmediğini dile getirmektedir. Hatta bazı Müslümanların ezandan rahatsız oldukları, trenin geçişi sırasında verdiği rahatsızlığa benzetilerek verilmiştir. Namaz vaktini bildiren ezanı önemsemeyen Müslümanların bu vurdumduymazlıkları şair tarafından eleştirilmektedir:

Azu duni minaraw uperluni veng yenu ma tı vuni fay tiruni
Ma nivuni çı şewtu yı şe vuni weqti nımaci yı venday ma duni (Mes.1/33)

(Minare ve hopörlerden okunan ezan sanki tren fayıymış gibi, ne sesidir ne diyor demeyiz; namaza çağırdığının farkında değiliz.)

1.2. TASAVVUF

Temiz olmak, ilk safta bulunmak; suffa ashabı gibi yaşamak anlamına gelen tasavvufun birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: "Baştan başa edeptir", "kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir", "kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir", "nefse karşı girişilen ve barışı olmayan bir savaştır", "kimseye yük olmadan imkânları ölçüsünde başkasının yükünü almaktır", "temiz bir kalp, pak bir gönül sahibi olmaktır." (Uludağ, 2012, s. 345). Tasavvufu bir hayat tarzı olarak benimseyen kimselere sufi veya mutasavvıf denir. Her sufi, içinde bulunduğu duruma göre tasavvufu tanımlamıştır. Yukarıdaki tanımların yanında tasavvuf, kısaca; "kişiye Allah'ı görürmüşçesine ibadet etme hazzına erişmesinin yolunu gösteren ilim" olarak tanımlanabilir (Karaman vd., 2006, s. 634).

İç alemden söz eden ilim olan tasavvuf, İslâm'ın özü olarak kabul edilir. İslâm tasavvufunun esası, Allah'ın rızasını kazanmak için nefsi temizlemek, güzel ahlak sahibi olmak, Allah ve Hz. Peygamber'in ahlakıyla ahlaklanmaktan ibarettir. İslâm tasavvufunda, geçici dünya zevklerini bırakarak ahiretin sonsuz saadet iklimini aramak gayesi vardır (Akay, 2005, s. 460). Dünya zevklerini terk etmek, fuzuli şeyleri terk etmek olarak anlaşılmalı; aksi takdirde zaruri şeyleri terk etmek olarak anlaşılırsa çatışma nedeni olur.

1.2.1. Tasavvuf ile İlgili Kavramlar

1.2.1.1. Bela

Gam, keder, tasa kelimeleriyle karşılanan bela kelimesi; ağırlık, sıkıntı, afet manalarına da gelir. İnsanın ne yapacağını bilmediği sıkıntılı iş veya sıkıntı yaratan şahıs anlamında da kullanılır. Hak edilen eziyet olarak düşünülen bela; imtihan olarak da görülür. Kur'an'da deneme ve imtihan anlamı ile geçmektedir. Hak'ın rızasına uygun düşen bela, kulun sevgisini artırır. Bu tür belalara en çok düşenler peygamberlerdir, sonra onlara en çok benzeyenler, sonra da onlara benzeyenlere en çok benzeyenlerdir. Mutasavvıflara göre kul, rıza hâlini gerçekleştirirse, kendisi ilahî huzurdan bazı şeyler görür; belayı değil, belayı vereni görür ve gözler (Akay, 2005, s. 57).

"Tasavvufta, kulda mevcut olan iyi hâllere gerçekte sahip olup olmadığını fiilen göstermesi için, Hakk'ın onu denemesi, bu maksatla sıkıntıya sokması ve ona azap çektirmesi manasında kullanılır." Kulun Allah'a yakınlığı, ondan gelen her türlü eziyet

ve sıkıntıya samimi bir şekilde katlanması nisbetindedir (Üstüner, 2007, s. 77). Şair, belaya örnek olması babında Hz. Hüseyin'i örnek verir. Bela ile karşılaşmasına rağmen Hz. Hüseyin'in zakirlik yönünden ödün vermediği üzerinde durur. Bu açıdan bakıldığında imtihana tabi tutulan Hz. Hüseyin ve onunla beraber hareket edenler, samimi bir biçimde sıkıntılara katlandıkları için imtihanı kazanmış oluyorlar. Müslüman olduğunu söyleyenlerin; her türlü belaya hazır olmaları ve rıza-i ilahiye uygun hareket etmeleri gerektiği mesajı verilmektedir:

Kerbela yu cay belay u 'erḍi 'Iraqiw qum u
Kê şehid serey Ḥuseyni fek u zuni ẕakir i (Kt.32/11)

(Irak toprağı olan Kerbela bela yeridir, zakir olan Hüseyin (orada) şehit edildi.)

Anne karnındayken kişinin sıkıntı içinde mi yoksa refahta mı olduğu tam olarak bilinmese de onu doğuracak olan annenin büyük sıkıntılar çektiği herkesin malumudur. Dünyaya gelse de, hem anne dertlerinden kurtulsun hem de bebek dünyayı görsün denilir. Şair, dokuz ay boyunca anne karnında kalıp dünyaya gelen bebeğin kurtulacağı düşüncesinin hâkim olduğunu; ancak dünyanın dert/keder/bela yeri olduğunu düşündüğümüzde dünyaya gelmenin pek de kurtuluş yeri olacağını düşünmemektedir. Aksine sıkıntıların ondan sonra başlayacağından bahseder. Bu sıkıntılar hem doğan için hem de doğuran için geçerlidir. Görünene bakıp aldanmamak gerektiği mesajı verilmektedir:

New aşmı di welediyawu vunu qay yo felatiyawu
Ḥalbıki derd u belaw u dunya dunya fani dunya (Serbest.35/4)

(Vakti gelince doğan kişinin kurtulduğu sanılır, halbuki fani dünya dert ve bela yeridir.)

Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başka yük yüklemez. Herkesin kazandığı hayır kendisine, yaptığı kötülüğün zararı yine kendisinedir. Ey Rabb'imiz, eğer unuttuk ya da yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme! Ey Rabb'imiz, bize bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Ey Rabb'imiz, bize gücümüzün yetmeyeceği yükü de yükleme! Bağışla bizi, mağfiret et bizi, rahmet et bize! Sensin bizim Mevla'mız, kâfir kavimlere karşı yardım et bize." (Bakara, 2/286). Şair, kaldıramayacağımız yükten ziyade, her türlü bela ve musibetten korunma talebinde bulunmaktadır. Bunu yaparken de Allah'tan bir şeyler

isteme söz konusudur. Bu da sünnetullaha uygun bir durumdur. Her iki dünya için iyilik istemeyi tavsiye buyuran da yüce Allah (Bakara, 2/201-202) olduğuna göre belaların def'ini istemek Allah'ın yüceliğini kabul anlamına gelir:

Şewew roc ma vaci Allah tı def 'a ki derd u bela
War i reḥmi Allah Allah şefa'et ya resulellah (Msm.42/12)

(Gece gündüz ey rahmet sahibi Allah, şefaat ya resulullah deyip Allah'ın belaları bizden uzaklaştırmasını dileyelim.)

1.2.1.2. Bezm-i Elest

Sohbet, muhabbet, sevgi, dostluk ve içki meclisi anlamındaki Farsça "bezm" kelimesi ile "ben değil miyim" anlamındaki Arapça kelimelerden oluşmuş bir terim, ezelde yapılmış bir toplantıdır. Aynı zamanda "bezm-i ezel, kalubela, belî ahdi" de denir ve tasavvufla ilgili eserlerde sık sık geçer. Kur'an'da, Allah'ın ruhları yarattığı zaman onlara "elestü birabbikum" (Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?") diye sorduğu ve bütün ruhların "bela" (Evet, Rabb'imizsin) diye karşılık verdiği, böylece hepsinden söz aldığı belirtilmektedir (Akay, 2005, s. 164). Böylece kıyamet gününde "Atalarımız bizden önce Allah'a ortak koşmuşlardı; biz onlardan sonra geldiğimiz için bizim bundan haberimiz yoktu." dememeleri için yapıldığı bildirilmektedir (Üstüner, 2007, s. 75; Gölpınarlı, 2004, s. 174).

Yaratılan her şey Allah'ın emri altındadır. Allah bir şeyin olmasını murat ettiğinde sadece ol der, o da hemen oluverir (Bakara, 2/117; Enam, 6/73; Nahl, 16/40; Yasin, 36/82). Yaratılan her şey Allah'ın eli ve emri altındadır ve onun izni olmadan hiçbir şey hareket edemez. Yaratılanların ömrünü de Allah tayin etmiş/eder. Kimi müfessirlere göre insanlara dünyadaki durumları ve ecelleri bezm-i elestte sunulmuştur (Aydın, 2007, s. 39). Şair de bu müfessirler gibi ömrün kalubela olarak bildiğimiz bezm-i elestte biçildiği görüşündedir, bu yüzden de bizlere biçilen ömürde Allah'ı samimi bir biçimde anmak gerektiğinden bahseder:

Ṿaci Allah Allah est u mexlukat pêru yey dest u
'Emri ma kerdo elestu vaci Allah bila ḥile (Kt.5/1)

(Bezm-i elestte bize ömür biçen Allah'ın varlığını ve tüm mahlukatın onun emrinde olduğunu bil ve bunu samimi bir biçimde söyle.)

Ben sizin Rabb'iniz değil miyim diyen yaratıcıya, ruhlar evet sen bizim Rabb'imizsin demişlerdir (Araf, 172). Rabb kelimesinin bir anlamı da terbiye eden demektir. Allah, ruhlar tarafından terbiye edici olarak kabul edildiğine göre onun emirlerini yerine getirme sözü verilmiştir. Ruhlar, kalubelada Allah'ı Rabb olarak kabul ettikleri için hayatlarını Rabb'in emirlerine göre şekillendirmek zorundalar, çünkü ezelî bir gücün söz aldığı ruhların yapıp ettiklerinden ötürü hesaba çekilecekleri bir mahşer de olacaktır. Buradan hareketle şair, Müslümanların hangi amaç etrafında hareket etmeleri gerektiğini dikkatlere sunmaktadır:

İslum sebay dinu est u bey'et u emri elest u
Qalu bela ne'am est u ḥeşr u ḥesab Allah dest u (Mes.6/48)

(Kalubelada evet beyanı veren Müslümanlar, din için vardırlar; haşir ve hesap Allah'ın elindedir.)

Kalubela olayı müfessirler arasında iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Birinci yoruma göre; Allahutaala, insanlar dünyaya gelmeden önce onları Âdem'in sulbünden çıkararak zerreler hâlinde yaratmış ve onlara hitap ederek, kendilerinin Rabb'i olduğuna şahitlik ettirmiştir. Buna göre bedenlerden önce ruhları yaratan Allah onlara, "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" demiş, onlar da "Evet! Şahit olduk" demişler!!. Bu yorum taraftarlanndan bazılarına göre zerreler buluğ çağına ulaştınlarak hitap edilmiştir. Bazılanna göre hitap cesetlere değil, Allah'ın hitabını anlayacak hale getirilen ruhlara yapılmıştır. Diğer bir gruba göre ise böyle hitap söz konusu olmayıp, Allah sadece iki sınıf insan yaratmış "Şunlar cennetliktir; şunlar da cehennemliktir" demiştir. İkinci yoruma göre Allahutaala, Âdem'den zürriyeti/çocukları babalarının sulblerinden çıkarmıştır. Şöyle ki Allahutaala, onları nutfe olarak çıkarıp annelerinin rahimlerine yerleştirmiştir. "Sonra onları alaka yapmış, daha sonra tam bir insan hâline getirmiş ve yaratılışlarını tamamlamıştır. Bunun üzerine onları, kendilerinde oluşturduğu delillerle kendisinin varlığına, birliğine, yaratmasının hayranlık verici ve sanatının akıl almaz olduğuna şahit tutmuştur." Bu şahitlikle onlar, dil ile ifade etmeseler de, "Evet!" olarak kabul edilmiştir (Aydın, 2007, s. 39). Şair, birinci yorumu yapan müfessirler gibi düşündüğünü beyitte ifade etmiştir:

Allah ruḥi ardi 'umum 'aqıl şu'ur pêru temum
Ṿa elestu bi rebbikum ma İslumê qalu bela (Serbest/2.9/17)

(Allah tüm ruhları yarattı akıl ve şuur verdi, ben sizin Rabb'iniz değil miyim dedi, kalubelada evet diyen Müslümanlarız.)

Başka bir beyitte şair bunu şu şekilde ifade eder:

Ha tarixi dunya estu wa serbest kê biyari destu
Ḥeta Rebbi va elestu pêru têdir tedê est u (Mes.6/179)

(Dünyanın tarihi göz önünde bulundurulunca Rabb elestu deyince hepsi (tüm ruhlar) evet dedi.)

Şair, kalubelada söz verip sonra sözünü yiyenlerin ise kâfir olduğundan bahseder:

Ma İslumê ma bi ḥuri sebay ini soz dı duri
Kumê soz we yê kafır i ma İslumê qalu bela (Serbest/2.9/19)

(Kalubelada verdiğimiz söz üzerine özgür irademizle duran Müslümanlarız, sözünü yiyenler ise kâfirdir.)

1.2.1.3. Cezbe

Sözlükte çekmek, çekiş, çekim anlamları olan cezbe (Üstüner, 2007, s. 170), ruhun hayret ve sevince kapılarak sanki cesetten çıkıyormuş gibi olması, heyecana gelmesidir. Tasavvufta, Allah'ın kulunu huzuruna çekmesi ve kulun kendinden geçmesi hâli anlamında kullanılır. Tarikat ehline göre, Allah'tan gelen bir cezbe, bütün insanların ameline bedeldir. Cezbeye tutulan kişiye "meczup" adı verilir. İnsanın kendi varlığından çıkıp kendinden habersiz duruma gelmesi ve mutlak hakikat olan Allah'ın varlığıyla var olduğunu kavrayacak ölçüde aşk hali yaşaması demektir (Akay, 2005, s. 80-81).

İnsanın zihninde ne varsa dilinden o dökülür. Kişi; özlemini çektiği, en çok yapmak istediğini, zamana ve bulunduğu yere bakmaksızın dile getirir. "İnsan, önem verip düşündüğü şeyi konuşmaktan kendisini alamaz" anlamında kullanılan "Dervişin fikri neyse zikri de odur." sözünü akla getiren Niribli şair, köyünün dağlarını tasvir ettikten sonra zikir halkasına girip cezbeye düşme isteğini de dile getirmektedir. Şair, günlük hayatta iaşesini kazanmak için çift sürme, bağ-bahçe işiyle birlikte zikir ve zikrin etkisiyle cezbeye düşmeye değinmekle manevî ihtiyacın karşılanması gerektiğine dikkat çeker:

Kuy Niribi Kuy Pır ‘ezi Qerbegu caw nımz u berz i
Citew çem u baxçew rêzi zıkr u cezbew ma bılerzi (Mes.6/173)

(Nirib dağları, Qerbegu’nun Pir‘aziz dağları alçak ve yüksektir; ovada çift sürülür, bahçede çapa yapılır, zikirde cezbeye düşülür.)

1.2.1.4. Dünya

Dünya, içinde yaşadığımız kozmik varlığın adıdır. Tasavvufta ise insanın ölümden önceki hayatıyla ilgili eğilimleri, amaçları ve arzularının bütünü anlamında kullanılır (Üstüner, 2007, s. 214).

Kur’an’da, dünya hayatının kâfirlere süslü gösterildiği, bu hayatın aldatıcılığı, ahiret hayatının daha güzel bir sonuç ve seçim olduğu; geçici olanın yerine kalıcı ve ebedî olanın seçilmesinin daha iyi sonuçlar getireceği (Bakara, 2/212) belirtilmektedir. Kur’an, dünya hayatının aldatıcı cazibesine kapılanları kınamakta, buna karşılık müminlerin dünya ve ahiret hayatını birlikte istemelerini tavsiye etmektedir. Bu durumu Allah, Bakara suresinin 201. ayetinde “Rabbena atina” duası olarak bildiğimiz duayı biz Müslümanlara tavsiye etmektedir. Bu durumla ilgili iki kavramdan bahsedilebilir: 1. Ehl-i Dünya: Yalnız dünya için çalışıp ahireti unutan kimseler için kullanılır. 2. Tarik-i Dünya: Ahiret adamı, dünya işlerinden elini çekmiş, sırf ahiret için çalışan kimse (Akay, 2005, s. 105). Müslüman kimse için mutedil olmak en doğrusu. Ne dünyayı yaşanacak tek yermiş gibi düşünmek ve ona göre yaşamak, ne de dünya hayatı yokmuşçasına sadece ahiret için çalışmak Müslüman’a yakışan bir harekettir. Müslüman için dünya hayatında güzellikleri elde etmek için ve ahirette de güzel muamele görebilmek adına çaba sarf etmek uygun olan harekettir.

Dünya bir hayal aynasına benzer. Bu sebepledir ki dünyada görünenler gerçek değil, mutlak gerçeğin bir yansımasıdır. Dünya gerçek olmadığından onda vefa, sebat ve karar da yoktur (Schimmel, 2002, s. 30). Dünya geçici bir yerdir. Dünyada dert, keder ve bela eksik olmaz. Geçici yer olması hasebiyle hakiki dostu da olmaz. Ne kadar güzel yaşanılırsa yaşansın gün gelir ölümle birlikte dünyadan ayrı düşülür. Çok sevilen, bağlanılan dünya, kişinin ölümüyle terk edilir. Şair, dünyanın ahde vefa göstermeyeceğini, dünyanın dostunun olmadığını, dünyayı çocukların oynadıkları bir oyun yerine benzeterek dert ve bela yeri olduğu üzerinde durmaktadır:

Dunya bêbext u zura ya ma ri yew derd u bela ya
Bêḍostu ‘ehd u wefa ya kaykeray gedun u kay a (Mes.51/1)

(Geçici olan, dostu ve ahde vefası olmayan dünya, çocukların oyun yeridir; bizim içinse dert ve bela yeridir.)

Dünya imtihan yeridir, akıl nimeti kendisine verildiği için insanoğlu da bu imtihana tabi tutulmuştur. İnsanın ölümüyle birlikte imtihanı da biter, sonrası yaptığının karşılığını görecektir. İnsan, olumsuzlukları yapmaya meyilli bir varlıktır. İnsanın cahil olduğunu bizzat Allahutaala bildirmektedir. "Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik, onlar, onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular da onu insan yüklendi. O gerçekten çok zalim ve çok cahildir." (Ahzap, 33/72). Şair, insanın sersem, gafil, kıskanç, menfaatine düşkün, şehevi duyguları ön planda olduğunu, bu olumsuz özelliklerinin de ölümüne kadar devam edeceğini söyleyerek bu gerçeği dile getirmiştir:

İnsu ğafıl u sersem u bêkes u
Ḥesud u bexil u gewş u teres u
Menfe'et u şehwet nêvunu besu
Ḥeta bımru şeyru qiyumi resu (Mr.23/48)

(Gafil, sersem, kimsesiz, kıskanç, menfaatçi ve şehvetine düşkün insan ölünceye dek bunlara dur demez.)

Allah Kur'an-ı Kerim'de; "Görmedin mi hep Allah'a secde ediyor göklerdeki kimseler, yerdeki kimseler, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, bütün hayvanlar ve insanlardan bir çoğu…." (Hac, 22/18) buyurmaktadır. Şair, ayetin belirttiği üzere yerde, gökte ve kâinatta olan mahlukatın, yaşayan tüm canlıların Allah'ı samimi bir biçimde andığından bahseder:

Çı zemin u kainat u 'erḍ u asmin mexluqat u
Ṿenduni guniy u mematu vuni Allah bila ḥile (Kt.5/46)

(Kâinatın her zerresi yer, gök ve mahlukat, tüm canlılar samimi bir biçimde Allah'ı anar.)

İnsanoğlu dünyaya; yapabileceği her şeyi, haram helal demeden yapmak için gönderilmemiştir. Ancak nefis ve dünya, aşırı arzu ve istekleri insanoğluna yaptırmaya çalışır. Şair, dünyalık lezzeti tatmayı tek hedef olarak görenlerin kadın, meyhane ve kumar üçgeninde hayatlarını heder ettikleri düşüncesini taşımaktadır. Ayrıca, dünyaya aldanmak suretiyle hedefe ulaşmak için, helal-haram demeden, hak-hukuk demeden

her aracı meşru görme anlamlarına gelen hırs (Uludağ, 2012, s. 167) ile aşırı arzu ve nefis düşkünlüğü olan şehveti hoş olmayan bir yol olarak ele alan şair, bir anlamda vahim sonuçlar doğuran aşırılığın kötü olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Hırslı kişi, daha fazla kazanmak için kumara yönelir, şehvet ise kadına ve akabinde meyhaneye düşürür şeklinde özetlenebilecek bu yolun doğru bir yol olmadığı mesajı verilmektedir:

Lezeti dunya ẕerar u ceniw meyxanê qumar u
Ḥırṣ u şehwet pisu rar u dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/59)

(Kadın, meyhane ve kumar şeklinde olan dünya lezzetleri zarardır, hırs ve şehvet hoş yol değildir; dünya bizi aldattı.)

İslâm inancına göre dünya çeşitli hilelerle insanlar için tuzak yeridir. Geçici bir yer olduğu, ölümün ne zaman geleceği belli olmamasına rağmen insanoğlu, dünya ebedî bir yermiş gibi davranır. Ölüm unutulur, ebedî hayat olan ahirette kişiyi zor duruma sokacak eylemler gerçekleşir. Dünyanın gizli bir hilesinin olduğuna değinen şair, dünyanın söz konusu hilelerle kişiye tuzak kurduğunu, dipsiz deniz misali kişiyi sürekli olarak tehlikenin içine çektiğinden bahseder. Dünyanın tuzağının farkına varamayanlar ağır bir yükün altına girer ve dünyanın tuzağına düşer. Müslüman insanın bu tehlikenin farkında olması ve dünyaya meyletmemesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Ina dunya se yew ḍum a nımıtay a ḥilew xum a
Beḫru bêbın u bê qum a kum deku bar u ‘idum a (Mes.6/91)

(Bu dünya gizli hileleriyle tuzak yeridir, derin, dipsiz misalidir; meyledenler ağır bir yükün altına girmiş olurlar.)

Bir başka beyitte dünyanın aldatıcı yönüne dikkat çeken şair, şeytan ve dostlarının insanı, dünyanın tuzağına çektiğini haber vererek Müslüman’ın bu tuzağa düşmemesi gerektiği mesajını vermektedir:

Dunya ḥesas u zura ya neqeb u ḥesar u la ya
Şeyṭunu dumi runa ya xu bıpawı tehluka ya (Mes.6/90)

(Hassas ve yalan olan dünya pamuk ipliğine bağlıdır, tehlikeli tuzaklar kuran şeytandan kendinizi koruyun.)

1.2.1.5. Ezel

Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, zamanın geçmişe doğru sonsuz olarak devamı demektir. Allah'ın, her şeyden önce oluşu yönünden zamansızlığını "evvel", sonradan zamansızlığını da "ebed" kelimeleri anlatır (Akay, 2005, s. 130). Allah'ın ezelî ve ebedî olduğu mevzusu şiirlerde sık sık belirtilir (Üstüner, 2007, s. 62).

Şair divanda ezel kelimesini 6 yerde kullanmıştır. Bunların 3 beyiti tamamen aynı ve bu beyitlerin olduğu şiirler de mesnevi nazım şekliyle yazıldığı dikkate değer bir ayrıntı olarak görülmektedir. Günümüz şeyh ve âlimlerinin duyarsız olduğunu ifade eden şair, hepimizin dilde çok iyi olduğu eylemde pek de iyi olmadığımız üzerinde durmaktadır. Özellikle âlimlerin duyarsızlığı şairin eleştirilerinden nasibini almaktadır:

'Alım u şeyxi tembel i dini ma şiw ma bi deli
Pey feki ma pêru weli suc meki suci ezeli (Mes.6/151; Mes.37/36;Mes.2.1/88)

(Âlim ve şeyhler tembeldir, dinimiz elden gitti deliye döndük; dille hepimiz veliyiz, sakın ezelî suçu işlemeyelim.)

Bu üç beyit dışında 3 ayrı beyitte daha ezel kelimesi kullanılmaktadır (K.8/37, K.9/42, N.52/24). Bu beyitlerden biri üzerinde durulacak olursa;

Edebiyatta şair ve yazarlar, içinde bulundukları durumu daha iyi anlatabilmek için yaşadığı duyguyu tarihte bununla bilinen kişilerle kıyaslama yoluna giderler. Çoğunlukla da kendi yaşadığı durumu daha üstün görür. Fuzuli'nin içine düştüğü ilahî aşkı anlatmak için kendi yarattığı aşk kahramanı Mecnûn ile karşılaştırıp hakiki âşığın kendisi olduğunu söylemesi gibi. Şair, içinde bulunduğu aşkın ne kadar yüce olduğunu anlatmak için; aşkının Tapduk Emre, Yunus ve Sultan Selim'in aşkından daha ezelî ve elim olduğunu, Lokman Hekim dâhil kimsenin o aşka çare olmadığını ve dünyanın geçici olduğu üzerinde durmaktadır:

'Eşqi ma ezel ra 'eşqo ẓaf elim çı Tapuq u Yunus u Sulṭan Selim
Çıqa doktoru ha Loqmano Ḥekim dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/42)

(Aşkımız ezelden çok elim bir aşktır, kim ki Tapduk Yunus, Sultan Selim; Lokman Hekim dâhil doktorlar (çare olamadı) dünya fanidir; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

1.2.1.6. Gayb

Gizli olan, gözle görülmeyen, bilinmeyen; ancak duyularla tanınan âlemin ötesinde olan şeylerdir. Gözle görülürken kaybolan, gözden kaybolan şeye gayb denildiği gibi, duyularla kavranamayan, insan bilgisi dışında kalan şeylere de gayb denir. Allah'a göre gayb yoktur; bir şey ancak yaratılanlara göre gayb olur. Allah'ın ilminden hiçbir şey kaybolmaz (Akay, 2005, s. 156). Gaybı Allah bilir (Yunus, 10/20), başkası bilemez (En'am, 6/59); ancak Allah seçtiği elçilerine gayb haberlerinden dilediğini bildirir (Al-i İmran, 3/44,179). Tasavvuf ehline göre dış âlem bir görüntüden ibarettir. Asıl hakikat, görülmeyen gayb âlemidir. Görülen ise, hakikatin kendisi değil, tecellisidir (Akay, 2005, s. 156).

Dünyaya her gelen zamanı gelince yani eceli gelince ahirete intikal eder. Ölümün ne zaman geleceği bilgisi Allah katındadır, kişi tarafından bilinmez (gayb ilmi). Şair, Necip Fazıl Kısakürek!in "Ölüm güzel şey" şiirinin iki mısrasına nazire yapmıştır. Necip Fazıl Kısakürek'in şiirinde bu durum şöyle geçmektedir:

"Ölüm güzel şey, işte perde ardından haber
Hiç güzel olmasaydı ölür müydü peygamber" (Kısakürek, 2006, s. 153).

Şair ise ölümün güzelliğini şöyle dile getirmektedir:

Mergu rındu bêkeder u ğeyb ra dunu ma xeberu
Merg nibini rınd yew beru çı şiw reḥmet pêğemberu (Mes.30/13)

(Güzel ölüm kedersizdir, gayptan bize haber verir; ölüm güzel bir kapı olmasaydı rahmet peygamberi ölür müydü?)

1.2.1.7. Hakikat

Gerçeklik, bir şeyin aslı, doğrusu, öz niteliği; tabiat, kâinat ve ilahlık hakkında bütün benzetme ve mecazlardan sıyrılmış olan açık doğruluk demektir. Kelam ilminde hakikat, bir şeyi diğer varlıklardan ayıran kendine has gerçekliği ve varlığı olan anlamında kullanılır. Bu anlamda "hakaikî eşya" (eşyanın hakikati) terimi geçer. Bir hukuk terimi olarak mecazın zıddıdır. Tasavvuf ehlince "şeriat, tarikat, marifet, hakikat" olarak belirlenmiş ve yorumlanmış olan Hak ilmini ve Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarını, zahir ve batın ilimlerini özümleme makamlarından biridir. Kalbin daimî şekilde Allah'ın huzurunda bulunması, bir an bile şüpheye düşmemesi, manevî ilim demektir (Akay, 2005, s. 170).

Tasavvuf ilmi olan hakikat, ilk insandan kıyamete kadar değişmeyen hükümler (Üstüner, 2007, s. 125) olarak da tanımlanabilir.

Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve aynı zamanda damadı olan Hz. Ali, Allah'ın aslanı olarak bilinmektedir. Gerek ilim konusunda kendisini yetiştirmesi, gerekse ilmiyle amel etmesi hem yaşadığı devirde hem de günümüze kadar insanlar üzerinde etkisi en çok olan sahabelerden biridir. Temiz, mütevazı ve zahid gibi yaşayışı insanların dikkatinden kaçmamıştır. Bu özellikleri insanların onu rehber olarak kabul etmelerinde etkendir. Onun rehber olduğu yol da hakikat yolu, gerçek İslâm dininin ta kendisidir. Şair, hakikat yolunun rehberinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili Hz. Ali'yi örnek vererek ifade etmeye çalışmıştır:

Şahi merḍan şêri Yezdan ibni 'emmi Muṣṭefa
Rehberi rari ḥeqiqet zahid u ehli ṣefa
La'iqi weṣfi tu vacu ya 'Eliyyel murteża (ya 'Eli ehli wefa)
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar (Mr.39/3)

(Muhammed Mustafa'nın amcasının oğlu, Allah'ın aslanı meydanların şahı (Hz. Ali) temiz, zahid ve hakikat yolunun rehberidir.)

1.2.1.8. Heva, Heves

Sözlükte "istek, meyil, heves, sevme, düşme" gibi anlamlara gelir. Terim olarak, din ve akıl tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı nefsin meyletmesi demektir (Karaman vd., 2006, s. 253). Keyfinin istediğini, engel tanımadan gerçekleştirmeye çabalamak heva putuna tapmak demektir (Akay, 2005, s. 185). Riyazet ve mücahede tasavvufi hayatın en önemli ilkeleridir. Bu iki ilkenin temel amacı ise, "Nefsi her türlü dünyevî tutkulardan arındırıp manevî hazlara yöneltmektir." (Karaman vd., 2006, s. 253). "Heva ile hareket edilince kişinin hak yolda elde ettiği ve biriktirdiği hayırlar erir ve yok olur. Çünkü heva, kişiyi harama çeker ve günah işletir. Günahlar da eldeki hayırları yok eder." (Aslanoğlu, 2014, s. 76).

Heva ve heves bir anlıktır. Heva ve hevese uyarak hareket eden kişiler için bu anın geri gelmesi mümkün değildir. Söz konusu heva ve heves, günah işleten bir heva ise kişide pişmanlık yaratır. Heva ve nefsin istekleri doğrultusunda yaşadığımızı ifade eden şair, bize fırsat olarak sunulan ömrü iyi şekilde değerlendiremediğimizden bahseder. Sunulan ömür fırsatının geri gelmeyeceğinden hareketle heva ve hevese

uyup da sonrasında ehvah ömrüm deyip pişmanlık yaşanmak istenmiyorsa bu ömür fırsatının iyi değerlendirilmesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Ma goşna hewa u nefsi ‘emr u fırşet şiy bıḥesi
Ma hını nişni de resi hey wax ‘emrım ‘emrım ‘emrım (Kt.18/26)

(Heva ve hevese kulak verdik, sunulan ömür fırsatını kaçırdık; tekrardan o fırsatı elde edemeyeceğimize göre eyvah ömrüm dememek için uyanık ol.)

Bir başka beyitte şair, kendini istekleri doğrultusunda ömür geçirenlerin yerine koyarak ömrünü telef ettiğini; geç kalınmış olsa da tüm kâinatı şahit tutarak tövbe ettiğinden bahseder. Şair, heva ve heveslerine uyarak hata yapanların ömürlerinin sonlarına doğru olsa da tövbe etmeleri gerektiğini ve umitvar olmaları gerektiği mesajını vermektedir:

‘Emri mı telef bı qedyaw u şiyu
Serxoşi hewa’i nefsi xu biyu
‘Erḍ u asmin dar u beri ez diyu
Mı tewbê setaru Rebi hivi yu (Mr.23/37)

(Nefsin isteklerine uyarak ömrümü telef edip tükettim; yer ve gök, içindeki her şey şahittir ki tövbe ettim, (affolma) umudum settar olan Rabb’imdir.)

Oyun ve eğlence yeri olan dünya, süslü oluşu ya da süslü gösterilişi, ziynet ve isteklerin yerine getirildiği yer anlamında kullanılır. Dünyanın asıl görünen tarafı dışında tasvvufta açgözlülüğün, şöhretin olduğu yer olması hasebiyle dünya insanoğlu için mel‘un bir yer ve bize düşman olan bir yer olarak geçer. Dünya hayatında yaşananların hem bu dünyada hem de inananların inancına göre diğer dünyada cefa çekme nedeni olabilmektedir. Bu cefanın bir nedeni de dünyanın görünen tarafına bakıp heva ve hevesine uygun hareket etmek olduğunu ifade eden şair, bir anlık hevanın insana çektireceği cefaya dikkat çekmektedir:

Dunya sey ḥewiy u kay a sus u zeynet u hewa ya
Mel‘un a duşmeni ma ya te‘maw şohret u cefa ya (Mes. 51/7)

(Oyun ve eğlence yeri olan dünya, şöhret için açgözlülükle süsü istenirse düşmanımız olur, cefa çektirir).

1.2.1.9. Hikmet

"Üstün akıl ve yüksek ilim, niteliği kavranılmaz sebep ve netice, herkesin veya her aklın özüne ve hakikatine erişemediği ilahî sır olan hikmet," (Akay, 2005, s, 190) eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, eserlerini, etkilerini bilmek ve ona göre amel etmek demektir (Pala, 2004, s. 220). Hikmet terimi; felsefe ve kolları, felsefe nazariyeleri hakkında da kullanılmıştır. "Ancak Kur'ân'da söz konusu edilen hikmet, bundan farklı olup "derin ve yararlı bilgi" anlamında geçer. Bu, ilahî işaretleri ve ayetleri düşünen, sağduyulu kişilerin sahip olabileceği bir bilgidir." (Akay, 2005, s. 190-191). Hikmet, Allah'ın ordusuna benzetilir ve bununla evliyanın kalplerini güçlendirdiği kabul edilir (Uludağ, 2012, s. 169).

İnsanlar arasında anlam verilmeyen farklı uygulamalar gerçekleştiğinde bunun hikmeti sorulur. Özellikle bu farklı uygulamalar büyük ulema tarafından yapılınca daha çok merak konusu olur. Şair, hayranı olduğu Said Nursi'nin yetiştiği ortamı merak ettiği için evine giden hocası ile Said Nusi'nin babası arasında geçen muhabbeti ele alır. Başkasının merasında haram ot yememeleri için otlatmaya götürdüğü öküzlerin ağzını buralarda bağlayan Said Nursi'nin babasının bu hareketi hocasının dikkatini çekmiştir. Bunu yapan zeki bir talebenin babası ve aynı zamanda kendisi de bir ulema olduğu için mutlaka bir hikmeti var diye düşünülmüştür:

Keni ṣoḥbet beni mestu şeyx vunu vatey mı est u
Qey tu feki gayu bestu yew ḥikmetu teder est u (Mes. 43/27)

(Sohbetten mest olan şeyh, öküzlerin ağzının bağlı olduğunu görünce bunun bir hikmeti olmalı diye sorar.)

Allah'ın yarattığı ve görev verdiği her şeyde bir hikmetin olduğunu anlatmak için hikmetinden sual olunmaz denilir. Allah'ın hikmetinin kolay kolay anlaşılamayacağı gerçeği üzerinde duran şair, bu hikmetlerinden birinin de toprağı tüm nimetlerin ana kaynağı yapması hikmeti olduğundan bahseder. Tüm nimetleri topraktan veren Allah, bu nimetlerden istifade edenlerin, ölünce meskenlerinin toprak olacağını dile getirir:

Ḥikmeti Allah gırun u erḍ kerdu may ni'metunu
Hemê ni'met erḍ ra dunu erḍ meskeni meyitun u (Mes. 54/11)

(Allah'ın hikmeti kolay kolay anlaşılmaz. Toprak, nimetlerin anasıdır. Allah tüm nimetleri topraktan vermiştir ve ölenlerin meskeni de toprak olacaktır.)

1.2.1.10. Kapı

Kapı, der, dergâh şeklinde kullanılır. "Sevgilinin eşiği ve kapısı, mahallesindeki özelliklere uygun olarak, son derece önemli, erişilmesi zor ve yüksek bir yer olarak tasavvur edilir. Âşığın bütün arzusu o makama ulaşmaktır. Sevilenin ve övülenin kapısı ve eşiği, onun nazarında, terk edilmişlerin ve şikâyetçilerin sığınağıdır. Âşık için sevgilinin ve övülenin kapısı bir devlettir ve oraya ulaşmak rütbelerin en yükseğidir." (Sefercioğlu, 2001, s. 237).

Tasavvufi şiirlerde kapı, dergâh iç içe kullanılır. Genel olarak kapı, mürşidin dergâh kapısı olarak ele alınır. Tasavvuf düşüncesini benimseyenler mürşidin kapısında sadık köpek misali beklemeyi, orada âdeta bir dilenci gibi mürşidin kendisini göreceği ana kadar beklemeyi görev addeder. Ömrü olduğu müddetçe Şah-ı Nakşibend'in kapısında fakir biri olarak bekleyebileceğini dile getiren şair, müridin tıpkı bir dilenci gibi istediğini alıncaya kadar kapıda bekleyebilmesi gerektiği üzerinde durur. Şah-ı Nakşibend zengin ve cömert olanı, kendini onun müridi yerine koyan şair ise cömerdin eline bakan fakiri temsil eder:

Kelbi şahi neqşubend u ez ḥeta ha guni yu
Ez feqiru verberi tu şahi cewad u sexi yu (Mes.12/1)

(Şah-ı Nakşibend'in köpeğiyim, yaşadıkça sen cömert şahın kapısında bir fakirim.)

İnsan, ne kadar hata işlerse işlesin Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez ve mutlaka açık bir kapı olduğuna inanılır. Ancak öyle olaylar var ki hiçbir açık kapı bırakmayacak cinstendir. Rahmet kapısının birileri için kapanması demek yeryüzünde ağır günahlar işlemesi demektir. Hz. Hüseyin'i şehit eden İbn-i Zeyyad ve Yezid'in hunharca katledişlerinin en büyük zararı kendilerine verdiğinden bahseden şair, yeryüzünün belki de en ağır şeyi olan Allah'ın rahmet kapılarının kendileri için kapanmasına neden olduğuna değinir:

Fikru şewri 'emru Şemri İbn-i Zeyyad u Yezid
Beri reḥmi xu gırewtu qiflu bi pacew beri (Kt.32/14)

(Yezid'in fikri İbn-i Zeyyad'ın emriyle gerçekleşen olay (Kerbela vakası) kapı ve bacanın hasılı rahmet kapılarının kapanmasına neden oldu.)

1.2.1.11. Kanaat

Elindekiyle yetinmek, kısmetine/payına razı olmak (Üstüner, 2007, s. 185), alışılan şeyleri kaybettiğinde sızlanmaksızın huzur içinde kalabilmek için, Allah'ın verdiği ile idare etmek demektir. Güzel ahlakın göstergesi olan kanaat, iyi huylardan biridir. İslâm, her şeyde bir ölçü bulunduğunu, bunun ilahî bir takdir olduğunu, dolayısıyla insanların da Allah'ı unutmamak şartı ve şerefiyle emek sarf etmek, dünyadan nasibini aramak zorunda olduklarını, helal kazançlarını Allah yolunda sarf ederken cömert olmanın güzelliğini, yiyip içerken, konuşurken ve yürürken ölçülü olmanın edebini, isteklerin en güzel ölçülerinden biri olan kanaat sahibi olmanın fazilet olduğunu belirtmiştir (Akay, 2005, s. 248). Saadet isteyenler kanaat etmelidirler (Üstüner, 2007, s. 186). Kanaat için, mutlu olmanın anahtarı denilebilir.

Her canlı dünyadayken rızkını yer, bu rızıkların kefili rezzak olan Allah'tır. Allah'ın verdiği şeylere kanaat etmek ise bitmek bilmeyen büyük hazinelerdendir. Şair, çalışanların ve boş boş oturanların amellerinin Allah tarafından bilindiğini; ancak bunun Allah'ın rezzak sıfatına halel getirmediğini, Allah'ın alîm, semi' ve basîr olduğunun Kur'an-ı Kerim'de bildirildiği üzerinde durmaktadır:

Allah kefili rızqun u rızqi guniw pêru dunu
Kura wardı kura ruşi 'emeli ma hemê ẓunu
'Elim Semi' u Beṣir u Qur'anu Kerim dı vunu
Xiznay Allah qena'et u nê qedinu nê pey şunu (Mr.55/6)

(Kimin çalıştığını kimin oturduğunu bilen, her şeyi bilen (alîm), duyan (semi'), her şeyi gören (basîr) Allah, rızıkların kefilidir ve tüm canlıların rızkını verir; Kur'an-ı Kerim'de denilir ki Allah'ın hazinesi bitmek tükenmek bilmeyen kanaattir.)

Günümüz insanının en büyük yanlışlarından biri, moda adı altında ihtiyacı olmayan şeyleri de israfa girmek suretiyle edinmesidir. İnsanlar bu israf konusunda âdeta birbirleriyle yarışırlar. Sürekli bir yenileme peşine düşerler. Bundan ötürü de kanaat etmeyi unuturlar. Oysa kanaat sahibi olan insanlar hallerine şükretmeyi bilirler. Kanaat sahibi olmayanlar ise şükretmeyi de unuturlar. Şair, kanaati ve şükrü unutan insanların moda ve adet adı altında dünyayı kendilerine zindan ettiğini ifade eder:

Kumi moda işraf ‘adetu vatu ḥeyati dunya deri biw afatu
Nê qen‘et u nê şıkr u nê ṭa‘at u ax u of u kul u derdu ma se ki (K.13/29)

(Kim ki adet ve moda diyerek hareket ettiyse dünya hayatı ona bela oldu, onlarda ne kanaat ne şükür ne ibadet kalır; ahlanıp vahlanmak dışında yapacakları bir şey yok.)

1.2.1.12. Keramet

Kerem, ikram, ağırlama, ermişçesine yapılan iş anlamına gelir. İslâm dinine bağlı velilerde görülen olağanüstü hâllerdir. Kerametin maddî olanının yanında manevî olanı da vardır. Manevî keramete; ilim, ahlak ve ibadet konusunda gösterilen hâllere, en zor ve sıkışık durumlarda bile dillerinden başkasını inciten bir tek sözün dahi çıkmaması örnek olarak verilebilir (Akay, 2005, s. 257-258). Tasavvuf ehli, kerametin ulaşılması gereken bir son makam olarak anlaşılmaması gerektiğini, bilakis Allah’a giden yolda engel olabileceğine dikkat çekmişlerdir (Üstüner, 2007, s. 168). Bu nimetin verildiği kişiler mütevazılığından bir şey kaybetmemeli ve bunu kibir vesilesi yapmamalıdır. Aksi takdirde veliyullah özellikleri tehlikeye girer.

Şair, hayatında önemli bir yeri olan Said Nursi gibi bir zatın bu topraklarda emsali bulunmadığını eserlerinin de Allah’ın bir lütfu neticesinde yazıldığını ifade eder. Burada Said Nursi’nin eserlerinin bir ikram (keramet) neticesinde yazıldığı kastedilmekle birlikte eserlerinin vatan toprağından çıkan ve herkese ikram edilen cinsten eserler olduğu anlamı da çıkmaktadır. Şair tevriye sanatı kullanmıştır:

Tarixu qeydi ḥeyati ma nidi miṣli tu zati
Eṣeri tu keramat i beriw zozun u welat i (Mes.44/20)

(Bildiğimiz kadarıyla vatan topraklarında senin gibi zat görülmedi, eserlerin de kerametti.)

1.2.1.13. Kul

Arapçası abd, Farsçası bende olan kul, yaratılan şeyler, mahluk, insan demektir (Akay, 2005, s. 11). Kur’an’da “Allah’ın kulları” şeklinde Allah’a izafet ile genel olarak bütün insanları kastetmekle birlikte bazen de “salih, ihlaslı, bilgin kullar” şeklinde övgü ifadesi olarak kullanılmıştır (Karaman vd., 2006, s. 3). Tasavvufta, Allah’a kul olduğu için başkasına kul olmayan Hz. Peygamber’in en yüce makamı, insanoğlunun sahip olduğu manevî mertebelerin en yükseğidir. Kelime-i şehadette,

“abdühü ve resulühü” denir. Bu ifade, “Hz. Peygamber önce Allah’ın kulu, sonra resulüdür” anlamına geldiğinden, kulluk elçilikten önce gelir (Uludağ, 2012, s. 19).

Kul aciz, Allah ise acziyeti giderendir. Kul muhtaç, Allah ise ihtiyacı giderendir. Kul, istemek yönüyle köleye benzetilir. Köle, efendisinden özgürlüğünü; aynı zamanda Allah’ın kölesi olan kul da Allah’tan rahmetini talep eder. Çünkü o bir muhtaçtır ve Allah’ın rahmetine ihtiyacı vardır. Kulun, rahmeti bol olan Allah’ın bu engin rahmetini istemesi gerektiğini ifade eden şair; rahmet kapılarının bolluğundan bahseder. Şair, Allah’ın ey muhtaç kulum sana rahmet yağdırmak istiyorum, çok fazla olan rahmet kapılarımdan birisine yeter ki gel ve rahmetimi talep et, der gibi anlatmaktadır:

Reḫmay Allah tım bıwazi tı ‘ebd u kolê muneni
Beri reḫmay Allah ẓaf u tı yew meḫtacê muneni (Mes.20/3)

(Kul ve köle olarak daima Allah’ın rahmetini talep et, muhtaç olduğun Allah’ın rahmet kapıları çok çeşittir.)

Kulun aciz olduğunu, bu acziyetini Allah’a ilettiğinden bahsedilmişti. Kul, acziyetini dile getirirken Allah’ın kuldan istediği bazı emirleri yerine getirerek acziyetinin giderilmesinde ne kadar istekli olduğunu gösterebilir. Bunu yaparken de Allah’ın önem atfettiği bayram gününün seher vaktinde abdest ve namaz ile Allah’tan bir şeyler talep etmek, talebin karşılanma ümidini artırır inancı hâkimdir. Buradan hareketle şair; kulun çaresiz olduğu, bu çaresizliğine, Allah’a yalvararak çare aradığını ifade eder. Talebin dini bayramın erken saatlerinde dinî vecibeleri yerine getirmeye istekli biçimde yapılmasının doğru olacağı önerisinde bulunmaktadır:

Seḫeri roşuni wardu şeyru desmac u nımac
Dest hewanu vacu Rebbi ‘ebdi tuyu ez bilac (Mes. 33/43)

(Bayramın seher vaktinde kalk, abdest alıp namaza git; ellerini semaya kaldırıp, Rabb’im ben senin çaresiz kulunum, de.)

1.2.1.14. Marifet

Tecrübe yoluyla elde edilen bilgi, amelî bilgi, tanımak, bilmek anlamına gelen marifet, tasavvufta; sufilerin ruhani halleri yaşayarak, ilahî hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan demektir. Ancak sufiler marifetin kendisinden ziyade onun sebep, sonuç ve belirtileri hakkında açıklamalar yapmışlardır. Kuşeyri’ye göre, sâlik önce

Allah'ın sıfat, isim ve fiillerini tanır, sonra ibadet ederek nefsini arındırır ve ona yaklaşır. Sufilere göre Allah hakkında tam anlamıyla marifet sahibi olmak imkânsızdır. Bu imkânsızlığı fark ettiği an hakiki marifet sahibi olmuş olur (Uludağ, 2012, s. 236). Marifet, Allah'ın kendi hakkında arife verdiği bilgidir. Aşk ile eserlerde eseri var eden Allah'ı müşahade etmektir. Marifet, cehalet ile tezat bir kavramdır (Üstüner, 2007, s. 127). Tefekkür yoluyla bir şeyin idrak edilmesi veya bu yolla kavuşulan ilim anlamına da gelir. Allah'ı tanıma, bilip kavrama, ilahî gerçeklere vakıf olmaya ise marifetullah denir (Akay, 2005, s. 286)**.**

İlmi bilmek, irfanı anlamak olarak ele alacak olursak ilim olmadan irfan olmaz. İlim ve irfan karanlıktan aydınlığa geçiş vesilesidir. Başta insanın varlığına bakıp, ondaki yaratılış mucizesini göremeyen irfandan yoksun olanların yaratıcıyı anlamaları, onu büyük güç olarak kabul etmeleri mümkün değildir. Hâl böyle olunca kavrayamadıkları şeyi inkâr etmeye, ona ortaklar koşmaya ve putlar üretmeye başlarlar. Şair, Allah'ın mağfiretine sığınarak; ilim ve irfandan yoksun olanların küfre daldıklarını, putlara taparak şirk koştuklarından bahseder. Onlar gibi olmayanlara da zor kullandıklarını, zulmettiklerini dile getirir. İlim ve irfan aydınlığa, küfür ve şirk ise karanlığa benzetilmiştir:

Nê 'ilm u 'irfan u wari kufr u şirku dunya tari
Puṭ u ṣenem ẓulmo ẓor i ğefur Allah ğefur Allah (Kt.2.8/2)

(İşi gücü put, büst, zulüm olan, ilim ve irfan sahibi olmayan küfür ve şirk mensupları için dünya karanlıktır; Allah ise ğafur'dur.)

Allah'ın, Hz. Peygamber'in şahsında Müslümanlara ilk emri oku emridir. Kur'an'da, "Yaratan Rabb'inin adıyla oku! "(Alak, 96/1) şeklinde geçen emir; Müslümanların okumalarını Allah'ın istediği biçimde gerçekleştirmelerini istemektedir. Yani Müslümanların bilme, tanıma ve anlamalarını istemektedir. Bilinmeyen, anlaşılmayan şeylere fiziken yakın olsanız bile, ruhen ondan çok uzaksınız demektir. Tam da bu açıdan konuyu ele alan şair, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an okunmadığı için ilimsiz, Allah'ın emirlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için tefsir okunmadığı için de irfansız kaldığımızdan bahseder. Kur'an'dan çok uzaklaştığımız, bunun için de ğaffar olan Allah'ın bizleri affetmesini talep etmektedir. Buradaki Allah'ın ğafur oluşuna dikkat çekme iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi, Kur'an'dan uzaklaştığımız için Allah bizi affetsin şeklinde yorumlanabilir. İkincisi de

Kur'an'dan uzaklaşan bizlerin, Allah'ın yardımıyla, ihsanıyla yeniden Kur'an ile yakınlaşma talebi şeklinde yorumlanabilir:

Qur'an u tefsir nıwendi ma bê 'ilm u 'irfan mendi
Cura Qur'an ra peymendi ğefur Allah ğefur Allah (Kt.2.8/24)

(Kur'an ve tefsir okumadık, ilim ve irfansız kaldık; Kur'an'dan uzak kaldık Allah ğafurdur.)

1.2.1.15. Mürid

Sözlükte, irade ve talep eden, isteyen, dileyen, arzu eden anlamına gelen mürid (Karaman vd., 2006, s. 500), tasavvufi terim olarak; tarikatta bir şeyh ve mürşide bağlanarak tarikat usul ve âdetleri ile tasavvufi hakikatleri öğrenen kimse, kendi iradesine göre değil, Hakk'ın ve mürşidin iradesine göre hareket eden, şeyhinin gösterdiği istikameti hiç bozmadan koruyan derviş, müntesip demektir. Bir tarikat büyüğü veya şeyhinden el almış kimselerin her biri bu ismi alır. Marifet konusundaki yeteneğine bağlı olarak müritler, manevî yükselişler ve derecelerle taltif edilirler. Tarikat edebine uymayan mürit ise reddedilir (Akay, 2005, s. 339). Mürit, Hakk'ın iradesi karşısında kendi iradesini hiçe sayar (Üstüner, 2007, s. 406, Uludağ, 2012, s. 263). Mürit, mürşide bağlılığından ötürü kendi iradesini kullanmaz. Cenaze, kendisini yıkayan kişinin önünde nasıl iradesiz ise mürit de şeyhinin önünde o şekilde iradesizdir (Uludağ, 2012, s. 263).

Her mürit bir mürşit adayıdır. Mürşitten ayrılması durumunda hem hak yolda yürüyüşünü devam ettirme hem de başkalarına hak yolu gösterme konusunda yeterli olmalıdır. Aksi durumda mürşidin ortadan kaybolmasıyla ne yapacağını bilemeyen kişi durumuna düşer. Şair, şeyhin vefatıyla şeyhe bağlı olan müritlerin sahipsiz kaldığını, hayy olan Allah'ı anmaları gerektiğini söyleyerek aslında mürşidin ölümlü olduğu, ebedî olanın Allah olduğu üzerinde durmaktadır. Bu biraz da Hz. Peygamber vefat edince; her kim ki onun öldüğünü söylerse onun kellesini vururum diyen Hz. Ömer'in bu söylemine karşı Hz. Ebubekir'in "Her kim ki peygamber'e tapıyorsa bilsin ki o vefat etmiştir; ancak her kim ki Allah'a tapıyorsa bilsin ki Allah ebedîdir" söylemini hatırlatıyor. Mürit için mürşit sadece yol göstericidir; tapılacak kişi değildir mesajı verilmektedir. Yani mürit için mürşit, ezelî ve ebedî olan Allah'a götürdüğü müddetçe mürşittir:

Wefat kerdu şeyx efendi muridi bêwari mendi

Welatu ‘aşiru bendi vacı ḥeyyu Allah vendi (Mes.6/163)

(Şeyh Efendi vefat etti, müritler sahipsiz kaldı; mürşide bağlı olanlar hayy olan Allah’ı çağırmalıdır.)

Tasavvufta biat (el almak), “Mürit adayının şeyhe ve onun vereceği emirlere tam anlamıyla bağlı kalacağına dair verdiği söz mânasında kullanılır.” (Türer, 1992, s. 124). Bunun İslâm’a uygun olmadığını düşünen âlimler olmakla birlikte (Sarmış, 2014, s. 418) mutasavvıflar ve tarikat ehli, biatın Kur’an ve sünnete dayandığı görüşündedirler. Aralarında bazı küçük farklar bulunmakla beraber biatın şekli ve gayesi bütün tarikatlarda neredeyse aynıdır. Tarikata girmek isteyen mürit adayının intisaba ehil olup olmadığı araştırılır. Araştırmalar olumlu sonuç verirse talip bir deneme ve müritliğe hazırlık dönemi geçirir. Şeyh, talibe; geçmişte işlediği tüm günahlarından tövbe ve istiğfar etmesini söyler. Şayet üzerinde kul hakkı varsa bunları ödeyeceğine veya helal ettireceğine dair ondan söz alır. Müritten söz aldıktan sonra sağ elini uzatıp müritle musâfaha eder. “Farz olsun nafile olsun bütün şer‘î hükümleri yerine getireceğine, dinine ve ahlak esaslarına bağlı kalacağına dair ondan söz alarak biat hakkındaki ayetleri okur.” (Tevbe 9/111; Feth 48/10; Mümtehine 60/12). Talip olan kişiye, şeyhinin dostuna dost, düşmanına düşman olmasını; refahta ve sıkıntıda ona itaat etmesini, hiçbir emrine karşı gelmemesini tembih ederek kelime-i tevhidi üç defa okur, peşinden talibe bunu tekrar ettirir. Şeyh, “Allah’ı Rab, İslâm’ı din, Muhammed’i peygamber, Kur’an’ı rehber, Kâbe’yi kıble, efendimiz falan zatı şeyh, mürebbi ve rehber olarak gönül hoşluğuyla kabul ettim” der; talibe de bunu tekrarlatır. Sonra ellerini kaldırırlar, şeyh dua eder, mürit de “âmin” der. Bu merasimden sonra mürit olarak ihvan arasına girer, sohbetlere katılır (Türer, 1992, s. 124). Kendisi de Nakşibendî olan şair, çabanın insandan takdirin ise Allah’tan olacağına inanarak Mehmet Said’in müritlerden tövbe aldığını, müritlerin ona biat ettiğini ifade eder. Müritlerin şeyhe intisab ederek tövbe etmesinin doğru olduğunu düşünmenin yanında her şeyin Allah’ın elinde olduğunu da özellikle vurgulayarak itikada herhangi bir halel gelmesine müsaade etmemek gerektiği mesajını vermektedir:

Meḥmed Se‘id şeyxi ma yu cebakay ma hewana yu
Ma muridi tewbe dayu hemê çiy desti Allah yu (Mes.6/165)

(Her şeyin Allah'ın elinde olduğu bilinciyle (tövbe üzerine durma) isteğimizin artmasına vesile olacağına inandığımız şeyhimiz Mehmet Said'e müritleri olarak biat ettik.)

1.2.1.16. Mürşid

Arapça bir isim olan mürşit sözlükte; rehber, delil, kılavuz, yol gösteren anlamına gelir (Karaman vd.,2006, s. 502, Uludağ, 2012, s. 263). Tasavvufta, sırat-ı müstakimi gösteren, delâletten önce hak yola ileten; şeyh, veli, er, eren, pir anlamındadır. Hakiki mürşit merdiven misalidir, başkaları ona basa basa yükselir; mum misalidir, kendisi yanar, ama çevresindekileri aydınlatır (Uludağ, 2012, s. 263). Herkes mürşit olamaz. Mürşit olabilmek için hakiki aşktan nasip alınmalı ve akıldan noksan olunmamalıdır (Üstüner, 2007, s. 389).

Din, Allah için yaşanır ve Allah için anlatılır; bunun dışında bir gaye güdülmez. Bunun dışında bir gaye ile yapılan işlerin ahirette karşılığının beklenmemesi gerekir. Çünkü karşılığı zaten bu dünyada mal-mülk, itibar, makam olarak alınmış oluyor. Şair, toplumsal olarak görülen bir sıkıntıyı dile getirerek eleştrilerde bulunmaktadır. Toplumda mürşit olarak kabul gören kimi rehberlerin, müritleri kendi etrafında topladıkları, asıl gayelerinin dünyalık menfaat olduğu, buna rağmen ahirette bundan fayda göreceklerini düşündüklerini ifade eden şair, bu durumda olanların cennete gitmelerinin zor olacağı fikri üzerinde durmaktadır:

Din xu ri kerdu aletu muridi ardi pihetu
Ğaye mal u menfe'et u vuni ma şuni cennetu (Mes.53/25)

(Gayeleri menfaat olan kimileri dini alet edip muritleri bir araya getirdiler, buna rağmen (zor olsa da) cennete gireceklerini zannederler.)

1.2.1.17. Nefis

Ruh, can, hayat demektir. Bir şeyin zatı, kendisi, öz varlığı, şahsı anlamına da gelir. Daha çok insandaki bedenî canlılık; şehvet, yiyip içmek gibi biyolojik ihtiyaçlara karşı duyulan tabii istek anlamında kullanılır (Akay, 2005, s. 359). "Kur'an'da zatullah, insan ruhu, kalp, insan bedeni, insan bedeninde bulunan ve ona kötülük emreden cevher gibi manalarla yer alır." (Üstüner, 2007, s. 209).

İslâm bilginleri şehvet, gazap ve fazilet gibi şeylerin kaynağı için "nefs" kelimesini kullandıkları gibi, kötü nitelikleri kendisinde toplayan, kötülüğe sevkeden,

şehevi istekleri kamçılayıp hayırlı işlerden alıkoyan güç hakkında da bu terimi kullanmışlardır. Kelam bilginlerinin ve tasavvuf ehlinin kalp, ruh ve akıl ile eşanlamlı olarak kabul ettikleri "nefs" ile insan, ilahî emirlere muhatap olur ve sorumlu tutulur. Bu anlamda nefs, rabbani bir sırdır, duyu organlarıyla kavranamaz. Kulun kötü ve günah olan hâl ve huyları, süfli arzularıdır. Mutasavvıflara göre nefsin, emmare, levvame, mülhime, mutmainne, râziye, marziyye, kâmile veya safiyye şeklinde yedi hâli vardır. Nefsin yeme içme, açılma ve giyinme, cinsî ihtiyaçlarda haddi aşma vb. eğilim ve isteklerini dinin koyduğu sınırları aşmayacak bir olgunluğa ve güzel ahlak seviyesine ulaştırmak nefisle savaş kavramıyla açıklanır. Bu savaşta nefsin şehvetlerine ve baskısına karşı üstün gelmek ise nefsi yenmek kavramıyla yorumlanır (Akay, 2005, s. 358-359). Mutasavvıflar, mücahede ile nefsi öldürmeyi en büyük görev saymışlardır (Üstüner, 2007, s. 213).

Divanda nefis kelimesinin başlıkta direkt geçtiği iki şiir bulunmaktadır. Bunlardan birincisi iç sayfalarda "Ina Beyti Zazaya" fihristte ise "Tu ra Nivam Tu ra Niva Nefso Nefsom Tu ra Nivam" şeklinde geçen ve nazm nazım şekliyle yazılan divanın 3. şiiridir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere buradaki nefis şahıs anlamında kullanılmıştır. Ancak bazı beyitlerde nefis tabii istek anlamında kullanılmıştır. Bu kasidede genel olarak şunlardan bahsedilmiştir:

Şiirde dünyanın geçiciliği, kişinin ölmeyecekmiş gibi hareket etmesi, nefsin insana kötülük yaptırması, nefsin kıskanç oluşu, nefsin insana düşman, dünya ve şeytana dost olduğu vurgusu, hep kötülük yaptığı, kişiyi kibirli olmaya yönelttiği, şeytana uyup helal haram dinlemediği, Allah korkusuyla yaşamadığı, zalim nefsin peşinden gidilmemesi gerektiği, ölümün genç/ihtiyar, ağa paşa dinlemediği, nefsin azgın bir ahmak olduğu, Allah'ın tek olduğu, mal ve evladın imtihan için olduğu, mal ve mülkün geride kalacağı, birkaç metre kefenle gidileceği, ahirete giderken hazırlıklı gidilmesi gerektiği, hesabın iki melek tarafından sorulacağı, dünyadayken omuzlarda iki meleğin olduğu yapılan her şeyi kaydettikleri, kabirde Munker ve Nekir meleklerinin soru soracağı, ölümden sonra mahşerin olacağı ve hesap verileceği, kişinin sevap ve günahlarını yanında götüreceği, adaletin cennet ve cehennem ile yerini bulacağı, hırs ve tamahın toprakla son bulacağı, gözün toprakla doyacağı, kabirde yalnız kalınacağı üzerinde durulmaktadır.

Divanda nefis kelimesinin başlıkta direkt geçtiği ikinci şiir ise "Ey Nefso Tı Çı Umey Dınya" başlığıyla divanın 55. şiiridir. 17 dörtlükten oluşan ve murabba nazım şekliyle yazılan şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmiştir:

Kişinin niçin dünyaya geldiğinin sorgulandığı, dünyaya gelenlerin dünyadan pek bir şey anlamadan dünyadan göçüp gittikleri, ölüme hazırlıklı olunması gerektiği, Allah'ı tanıyabilmek için insanın kendini tanıması ve dünyaya niçin geldiğini bilip öylece davranması gerektiği, kin ve nefretin Müslümanlara zarar verecek düşmanlar olduğu, insanların kıskanç olduğu ve birbirinin iyiliğini istemediği, Allah'ın rızıkların kefili olduğu, Allah'ın hazinesinin kanaat olduğu ve hiç bitmediği, nefis ve şeytanın dünyaya yönlendirdiği, bunlara meyletmemek gerektiği, dinin bir nizamının olduğu, yolunu kaybedenlerin amellerinin toptan yara alacağı, insanın kendini hesaba çekmesi gerektiği, amellerini gözden geçirmesi gerektiği ve günahlarına tövbe etmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Nefis kelimesinin başlıkta direkt geçtiği bu iki şiir dışında divanın birçok beytinde nefis kelimesi geçmiştir:

Kibir, nefsin insanı esir ettiğinin en büyük göstergelerinden biridir. Önce, sen güçlüsün diyerek insanı esaret altına almaya başlar; daha sonra öyle güçlüsün ki dünyaya meydan okuyabilirsin diyerek insanı gizli bir şirke doğru götürür. Şair, kibirle birlikte insandan Allah korkusunun yok olacağı, insanın kendisini dünyanın güçlü kişisi olarak gördüğünü ve her şeyi yapabileceği düşüncesine kapılacağından bahseder. Hâl böyle olunca insan; Nemrut, Firavun ve Karun'a dönüşebilir. Böylece gücü her şeye yeten Allah'a şirk koşulmuş olur:

Ğurur ma dı ẓaf u ma bi kibari xewfi Allah çiniku ma bi hari
Nefsu ẓalım ma ra vunu tı xışni dunya pêru xu bıku yew tu nışni (Mes.1/29)

(Mütevazı olmayınca kibrimiz arttı, Allah korkusu olmayınca azgınlaştık; böylece zalim nefis de çok güçlüsün dünyayı alsan sana kimse karışamaz, dedi.)

Nefsi esareti altına alan şeytan hep kötülüğü emreder. Asla Allah'ın emirlerinin yerine getirilmesini istemez. Şair, bu durumu bilmesine rağmen nefsin kendisine namaz kıl, oruç tut, günah işleme, kötülüğe kulak verme demediğini söyleyerek Tecahul-i arif (bilip de bilmezlikten gelme) sanatı yapmıştır:

Nefsum niva nımac bıkı rocê bıgı guno meki

Goş medı pisey u rıki tu ku bımrım tu ra niva (N.3/18)

(Nefis; namaz kıl, oruç tut, günah işleme, kötülüğe kulak verme, bir gün öleceksin demedi.)

Nefis, dünyanın aldatıcılığı ve şeytanın vesveseleri ile dosttur. Her üçünün de ortak özelliği kişiye düşman oluşu, dünya zevklerini güzel gösterip ölüm ve sonrasını unutturmaktır. Kişiyi doğru yoldan saptırmak üzere şeytan ve dünya ile dost olan nefis, kişinin düşmanıdır, daima kişiyi kötülük işlemeye itmektedir. Şair, nefsin bu olumsuz özelliklerini anlatarak nefsin heva ve heveslerine karşı insanları uyarmaktadır:

Nefso tı duşmeni gun i umbażê dunyaw şeyṭun i
Pisey bikit ma ra vuni tı go bımrım tu ra niva (N.3/26)

(Ey nefis! Dünya ve şeytanla dost, cana düşmansın; ölümü unutturup her türlü kötülüğü yaptırmaya çalışırsın. Öleceğin sana denilmedi mi?)

Bir başka beyitte şair, şeytanın nefis ile arkadaş olup Hz. Âdem ve Havva'yı aldattığından bahseder:

Nefs u dunya bi unbazi şeyṭun şi hewar u gazi
Xapinay Âdem Hewa zi dunya dunya fani dunya (Serbest/.35/38)

(Şeytanın yardımıyla fani dünya nefis ile arkadaş oldu; Âdem (a.s.) ve Havva'yı da aldattılar.)

Nefis, ergenlik çağından itibaren şehevi duyguları ön plana çıkarmaya çalışır. Gençlik döneminde nefis ve şehvet duygusunun insana pişman olacak işler yaptıracağı, bunun için ileriki hayatta kişinin eyvah ömrüm deyip hayıflanacağı üzerinde durulmaktadır:

Gede nezun u bêcur u xortey ğeflet u adır u
Nefs u şehwet biyu suru tı sera şi 'emrım 'emrım (Kt.18/8)

(Çocuk bilmez yerinde durmaz, genç ise cahil ve azgındır; nefis ve şehvet azgınlaştırır, nereye gittin ömrüm ömrüm?)

Bir başka beyitte şair, nefsin zalim olduğunu, ne kadar söylenirse söylensin nefsin düzelmeyeceğini ifade ettikten sonra bir umut deyip; kişinin samimi bir biçimde Allah demesi gerektiği üzerinde durmaktadır:

Ṿunu vunu ṣıbḥaw şunu nefso ẓalım tu ri vunu

Nefso tı nêni emunu vaci Allah bila ḥile (Kt.5/51)

(Düzelmeyen zalim nefse sabah akşam samimi bir biçimde Allah demesi gerektiğini söylerim.)

1.2.1.18. Nur

Aydınlık, ışık, parlaklık, nur; gözlerimize varlığı gösteren veya gözlerimizde görmeye vesile olan şeydir. Kur'an'da "nur" kelimesi Kur'an-ı Kerim anlamında kullanıldığı gibi Allah hakkında da geçmektedir. İslâm ve iman, doğru yol, basiret ve diğer bazı semavî dinler için de kullanılmıştır. Bütün varlıkları yokluktan varlığa çıkaran da, gözlerimize gösteren de Allah'tır; bu bakımdan o, göklerin ve yerin nurudur. Tüm varlıklarda Allah'ın nuru tecelli etmektedir (Akay, 2005, s. 366). Nur ismi her yerde tecelli etmiştir. Dolayısıyla söyleyen de o, söyleten de odur (Üstüner, 2007, s. 187).

Allah'ın güzel isimlerinden olan nur, hidayet veren demektir. Kullar ancak onun öğrettiğini bilir, onun idrakini kolaylaştırdığı şeyleri anlarlar. Allah'ın göklerin ve yerin nuru oluşu, onun gökler ve yer halkına hidayet vermesi anlamına geldiği gibi, gök ve yerdeki aydınlığın yaratıcısı olduğu anlamına da gelir (Akay, 2005, s. 366-367).

Şeytan Allah'ın düşmanı olduğu için, Allah'ın kulları için seçtiği doğru, nurlu yoldan kulları saptırmayı hedefler. Şeytan bunu yaparken de çeşitli desiselerle işe koyulur. Şeytan, İnsanların yolunu aydınlatan Allah'ın yolundan uzaklaştırmak için Allah'ın emrettiği şeylerden alıkoymaya çalışır. Şair, namaz üzerinden örnek vererek; şeytanın, nurdan uzaklaşmanın püf noktası olan namaz ibadetinin zorluğunu kullara kabul ettirdiğini ve böylece büyük oyununa başlayacağından bahseder. Şair, böylece namazın bir Müslüman için ne kadar önemli olduğu ve namazdan uzaklaşmayı nurdan uzaklaşma olduğu mesajını vermektedir:

Le'neti şeyṭunu koru huki kenu nuri duru
Tu ra vunu nımac ẓor u venduna tu qebra tari (Kt.29/23)

(Lanetlenmiş şeytan oyunlarla namaz zordur deyip seni nurdan uzaklaştırır, öleceğin sana denilmedi mi?)

1.2.1.19. Sabır

Zorluklara dayanma gücü, başa gelen üzücü olaylara veya bir haksızlığa katlanma, karşılaşılabilecek güçlüklere tahammül gösterme, Allah'a tevekkül ederek

sıkıntılara göğüs germe, kötülüğü emredici nefsin tutkularına karşı direniş göstermedir (Akay, 2005, s. 400). Tasavvufta ise, "Başa gelen bela ve musibetlerden dolayı Allah'tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak ve nefse haz veren şeylerden uzaklaşmak demektir." (Üstüner, 2007, s. 147). İslâm ahlak bilginlerine göre sabır, sadece insana has tam bir olgunluk ve üstün ahlak göstergesidir. Sabır, müminler için Allah'tan yardım dilemenin güzel vesilelerinden biridir (Akay, 2005, 400-401). Sabrın önemini Asr suresinde belirten Allah, iman edip salih amel işleyenler, birbirine sabrı tavsiye eden insanların ziyandan kurtulacağını müjdelemektedir (Asr, 103/1-3).

Allah Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın affetmesinden ümit kesilmemesi gerektiğiyle ilgili şöyle buyurmaktadır: De ki: "Ey haddi aşarak nefislerine karşı israf etmiş olan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki o, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir" (Zümer, 39/53). Şair, kelime olarak ayetten iktibas yaparak (la teqnehu) kişinin ne kadar günahı olursa olsun sabır ve kararlılıkla tövbe edip Allah'ın ğaffar olduğunu bilerek Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Burada şair, Allah'ın affediciliğini öne çıkardığı gibi aynı zamanda da tövbenin kararlılık ve sabır ile yapılması gerektiği hususunu da dikkatlere sunmaktadır:

Gunekar u feqir u bi debaru reḥmay Rebbi hezey dıjni ku varu
Tewbe vaci bi ṣebr u bi qeraru la teqnetullah Rebb u ğefar u (Mes.17/30)

(Günaha düçar olanlar Allah'ın rahmetinden ümit kesmeden sabır ve kararlılıkla tövbe etsinler ki Allah'ın rahmeti yağmur gibi yağsın.)

Ahirette kulların Allah ile olan münasebetleri hesaba çekileceği gibi; kulun kullarla olan münasebetleri de hesaba çekilecektir. Allah, kullarına zulmetmeyeceğini, herkesin bu dünyada yapıp ettiklerinin karşılığını ahirette göreceğini Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette bildirmektedir. Bu ayetlerden bazıları mealen şu şekildedir: **"**Biz kıyamet günü için doğru teraziler kurarız; hiçbir kimse hiçbir haksızlığa uğratılmaz. Yapılan amel, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir (tartıya koyarız.). Hesap görenler olarak da biz kâfiyiz" (Enbiya, 21/47), "Öyle bir günden korkunuz ki, o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra da herkese kazancı tamamıyla ödenecek ve hiç kimse haksızlığa uğramayacaktır." (Bakara, 2/281), "Her kim zerre kadar hayır işlemişse onu görecektir, her kim, zerre kadar şer işlemişse onu görecektir." (Zilzal, 99/7-8), "Sonra siz muhakkak kıyamet gününde Rabb'inizin

huzurunda birbirinizden davacı olacaksınız.” (Zümer, 39/31). Şair, molla olması hasebiyle bu ayetleri bilen biri olarak ayetlere telmih yaparak, mümkün olduğu kadar sabır göstererek hakkımız olan her şeyin bir gün verileceği ve Allah’ın bizlere asla zulmetmeyeceği mevzusu üzerinde durmaktadır:

Allah ma veynen u ẓunu ẓulum nêkenu ‘ebdunu
Ḥeqqi ma çiw gênu dunu ma bıki ṣebr u mecal (Kt.19/14)

(Allah bizi görüyor biliyor, sabırlı olursak hakkımız olan her ne varsa bize verilecektir ve Allah asla kullarına zulmetmez.)

Müslüman insan, Allah’ın takdir ettiği şeyde hayır vardır düşüncesine sahiptir. Müslüman, hayır olarak gördüğü şeyde şer, şer olarak gördüğü şeyde hayır olabilir düşüncesiyle karar vermede acele etmez. Allah’ın bir isminin de “Sabır” olduğunu belirten şair, Müslüman’ın da sabırlı olması gerektiğini, sabırsız olması durumunda Müslümanca bir hareketin dışına çıkılacağını ifade etmektedir:

Çiwki Allah bıku xeyr u qey tı ẓaf ‘ecele keni
Numey Allah yu ṣebur u tı yew bêṣebri muneni (Mes.20/12)

(Allah'ın takdir ettiği şey hayırlıdır; şayet acele edilirse Allah’ın isteğine muhalefet etmiş sayılırsın.)

İman edip salih amel işleyenler, hakkı ve sabrı tavsiye edenler dışında kalan insanların zararda olduğunu (Asr, 103/1-3) buyuran Allah, sabırlı olmayı ve sabırlı olmayı tavsiye etmenin önemini vurgulamıştır. Atalarımız da, ne kadar sıkıntıda olunursa olunsun sabırlı olunması gerektiğini belirtmişlerdir. Şair, sabrın sonu selamettir atasözünü iktibas ederek sabrın aslında Allah’ın bir nimeti olduğunu, ya Rabb sabır diyerek bu nimetten istifade edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur:

Ṣon yay ṣebrı selamet u numey Allah yu ni‘met u
Ya Muḥemmed şefa‘etu ṣebur Allah ṣebur Allah (Kt.2.8/39)

(Sabır Allah’ın bir nimetidir, sabır Allah, şefaat ya Muhammed deyip sabredersen sonu selamet olur.)

1.2.1.20. Sanat, Hüner

“Hüner”in Türkçe karşılığı “sanat” olsa da Türkçedeki sanat kelimesinden daha geniş anlamları ihtiva eder. “Daha çok Türkçede kullanılan “marifet” kelimesinin kullanım ve anlamına yakındır.” (Aslanoğlu, 2014, s. 83).

Sözlükte "izin vermek, onaylamak," gibi manalara gelen icazet, şeyh veya mürşit kabul edilen tasavvuf ve tarikat önderlerinden birinin kendi usulünü devam ettirmeye ehil gördüğü bir müridine verdiği irşat iznidir. "İslâmî gelenekte öğrenimi sonunda ilmî ehliyeti görülen kimseye icazet verilmesi dinî ve ahlaki bir vecibe olarak kabul görmüş, verilmemesi ise bir hak ihlali olarak telakki edilmiştir." (Akpınar, 2001, s. 393-394). Hüneri marifet anlamında kullanan şair, tasavvuf şeyhlerinin hüküm verebilecek bilgiye sahip olduğunu, bunun için de tasavvuftaki icazetin ilk önce onların eliyle verildiğinden bahseder. İcazet verebilmek için hüküm verecek kadar bilgi/hüner sahibi olmak ve en önemlisi de bu bilgi/hünere sahip olabilecek muritleri seçebilmek gerektiği üzerinde durulmaktadır:

Şeyxi may teṣawwufi wari ḥukm u hüner i
İcazat u teṣawwuf dest bi yini umew veri (Mes. 12/21)

(Tasavvuf şeyhlerimiz hüküm ve hüner sahibidirler, tasavvuftaki icazet evvel onların eliyle verildi.)

İki tür sanat, hüner vardır. Biri kul yapımı, biri de Allah yapımı olan sanattır. Bazen kul marifeti sanılan sanat, aslında Allah'ın sanatıdır; lakin insan sanatı asıl sanatın yansımasıdır. Ferhat ile Şîrîn'in ve Leylâ ile Mecnûn'un ebedîleşmesinin Allah'ın sanatlarından olduğunu ifade eden şair, işin görünen kısmının ardında görünmeyen asıl işin fark edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır:

Nê çi Ferḥad u Şirini der meqami tu ebed
Nê çi Leyla nê çi Mecnun ṣen'eti Rebbi eḥed (Mes. 40/13)

(Ferhad ve Şîrîn makamında ebeddir Leylâ ve Mecnûn bir olan Rabb'in sanatıdır.)

Ziya Paşa atasözü değerindeki özlü sözünde "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz" der. Etkileyici konuşmak hoş bir meziyettir; ancak etkileyici konuşan kişinin bu meziyetinin gerektirdiği şekilde eylemde bulunması gerekir. Aksi takdirde konuştukları kısa sürede boş lakırdı olarak kalacaktır. Şair bu durumu, hüneri olmayıp boş sözlerle bülbül gibi şakırdayan dinin savunucusu olduğunu söyleyen Müslümanları şişirilmiş yayığa benzeterek anlatmaya çalışır:

Ey İslum paşmırê dini tı sey bılbıli uneni
Huner u qali tu veng i tı meşkay pufê muneni (Mes.20/20)

(Ey dinin savunucusu bülbül gibi öten Müslüman, hünerin yok, sözlerin boştur; şişirilmiş yayık gibisin.)

1.2.1.21. Tecelli

Görünme, ortaya çıkma, belirme; bilhassa ilahî kudret ve sırların insanlarda ve nesnelerde görünmesi, Allah'ın güzel isimleri ile kâinatta ve inananlarda zuhur etmesidir. Tasavvufi terim olarak tecelli, Hakk'a yönelen kalplerin hak nuruyla parlaması, Allah'ın nurlarının Hakk'a yönelen kimselerin iç dünyasında görünmesi, ortaya çıkmasıdır. Allah'ın azamet, kahır, kibriya ve gazap gibi isimler ve sıfatlarla tecelli etmesine "Celalî tecelli"; Allah'ın lütuf, merhamet, af ve muhabbet gibi isim ve sıfatlarla tecelli etmesine "Cemalî tecelli" adı verilir (Akay, 2005, s. 463-464). Tecelli kavramında daima gaybdan şuhuda, karanlıktan aydınlığa, belirsizlikten belirliliğe ve bilinmezlikten bilinirliliğe bir geçiş söz konusudur. Allah'tan başka kimsenin bilemediği bir biçimde tecelli gerçekleşir (Üstüner, 2007, s. 188).

Bir tecelli çeşidi olan "Şuhudî Tecelli", nur ismini alan varlığın zahir olması, bu da Hakk'ın isimlerinin suretleriyle ekvanda (kâinat, alem) zahir olmasıdır ki, esasen ekvan da isimlerin suretleridir. Bu zahir olma hali bir medettir. Bu da her şeyin varlığının esası olan rahmani nefesten ibarettir (Uludağ, 2012, s. 346). Şair, içinde bulunduğu ilahî aşkı "Beytay 'Eşq" şiirinde ifade etmeye çalışır. Mesnevi nazım şekliyle yazdığı şiirinin ilk mısralarında ilahî nurun tecelli ettiğini ve tüm cihanı aydınlattığını dile getiren şair, her ne kadar yar, dilber deyip kanlı canlı bir sevgiliden bahsediyormuş gibi görünse de aslında klasik edebiyattaki mecaz anlamıyla ilahî aşk olarak kullanmıştır:

Mın di yew nur u tecelli şu'leda ṣeṭhi cihan
Yar u dılber bi muqabil yew neẓer da mın heman (Mes.40/2)

(Dünya etrafında tecelli eden, yâr ve dilber misali bana bir bakış atan bir nur gördüm.)

1.2.1.22. Veli

Farsça bir isim olan veli; dost, yar, sevgili, eren, ermiş anlamlarına gelir. Tasavvuftaki anlamı ise Allah'ın sevgili kulu şeklindedir. Tasavvufa göre, Allah bir kulunu sevdiği zaman onun gören gözü, işiten kulağı olur. Böyle bir kul Allah'tan bir şey dilediğinde dileği kabul olur inancı hâkimdir. Ayrıca veli zatların korunduğuna

inanılır. Bu koruma günaha düşmek olmasa bile, günahta ısrar etmekten korumadır (Uludağ, 2012, s. 379).

Mutasavvıflar veliliği velâyet-i âmme, yani genel ve velâyet-i hâssa, yani özel diye ikiye ayırırlar. Genel anlamda her mümin Allah'ın dostudur ve onun veli kuludur. "Özel anlamda velilik ise düzenli, devamlı, kararlı ve ihlâslı bir şekilde ibadet ve kulluk eden, başta peygamberler olmak üzere takva sahibi bütün sâlih müminlere mahsustur." (Uludağ, 2013, s. 25).

Şair divanda veliliğin özel bir yerinin olduğunu, veliliğin herkese nasip olmayacağını, dilde herkesin veli olduğunu; ancak eylemde velilikle bağdaşmayan işlerin olduğu üzerinde durmaktadır (Mes.6/151; Mes.37/36;Mes.2.1/88).

Allah, insanı çeşitli şekillerde imtihan eder. Bazen mal ile, bazen evlat ile bazen de can ile imtihan eder. Fedakârlık yapabilenler bu imtihanı kazanırlar. Bu imtihanın kazananları olarak sahabe ve velilerin rehber olarak kabul edilmeleri de din için kendilerini feda etmelerinden kaynaklanmaktadır. Günümüz Müslümanlarının da aynen onlar gibi davranmaları gerekir ki iyi birer Müslüman olabilsinler. Aksi takdirde kendi kendilerini kandıran, bilinçsiz kişiler olduğu üzerinde durulur. Şair efdal olanları sıralarken sahabe ile birlikte velileri zikrederek velileri mevki olarak nerede gördüğünü de ifade etmiş olur:

Çına ra efḍali eṣḥab u weli her çi feday dini kê bi rehberi
Ma ḥeta sey yın nıki ma deluyi ma nıbeni İslumi rınd u weli (Mes.1/57)

(Veli ve sahabeler her şeyi dine feda ettikleri için rehber oldular; onlar gibi davranmadıkça deliyiz, veli ve iyi Müslüman olamayız.)

İslum yebnu emin niyu tı vuni qay goşti luyu
Ḥelal ḥerum beylu niyu weṣfı dunu sê weliyu (Msm. 42/33)

(Müslümanlar tilki eti hakkında karar verircesine birbirinden pek de emin değiller; helal ve haram olduğu tam belli olmayan şeyler için veliler gibi hüküm veriyorlar.)

Dünya, çalışma ve iaşeyi temin etmenin yanı sıra ahirete hazırlık yeridir. Ahiret hayatında sıkıntı çekilmek istenmiyorsa iyi hazırlık yapılmalıdır. İslâm inancına göre irade ve sorumluluk verilenler her şeyden hesaba çekilecektir. Ahirete göçmeden yani bu dünyadayken hesabını kitabını yapanlar, ahiret hayatında hesap sorulurken şaşırıp

kalmayacaklardır. Şaire göre, peygamberler ve hakiki veliler iyi hazırlık yaptıkları için hesabı da kolay verirler. Hesabı kolay verecekler içerisinde peygamberlerle birlikte velileri de sayan şair, velilerin özel bir yerinin olduğu inancını taşıdığını vurgulamaktadır:

Be‘di mergi her çi ra ma perseni
Qaşid u rınd u weliy nêterseni (Mes.10/25)

(Ölümden sonra her şeyden hesaba çekileceğiz, peygamberler, iyiler ve veliler korkmazlar.)

1.2.1.23. Zahid

Zahid; dinin emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınan, ibadet ve itaatla çok meşgul olan, takva sahibi, kalbinde dünya çıkarlarına ait sevgi barındırmayan, güzel ahlaka zıt şeylerden uzak, manevî nimetler içinde yaşayan kişidir (Akay, 2005, s. 506). Sofu (sofi) ise, tasavvuf ehli, tasavvufa gönül vermiş kişidir. Genellikle edebiyatta zahid ya da sofu, “Dinin özüne inemeyip zahirde kalmış, hakikate vasıl olamamış, Hakk’a erişememiş ve âşıkları devamlı eleştiren tip olarak görülüp olabildiğince yerilir.” (Üstüner, 2007, s. 411).

Şair, edebiyattaki yaygın kullanımının dışında bir sofu ve zahit portresi çizmektedir. Zahit olmanın hayır işlemeyi gerektirdiğini, emek sarf edilmesi gerektirdiğini ve bunun sonucunda da mükâfat olarak cennetin elde edileceğinden bahseder. Kurtuluşa eren cennet ehli olunca da tüm derdinin biteceği üzerinde durulmaktadır. Genellikle sofuyu olumlu bir portre hâlinde çizen şair, cenneti elde edince dertlerinin biteceğini söyleyerek güzel amelleri cenneti kazanmak için yapan sofuyu akla getirmektedir. Bu da edebiyatta sofunun yerilen davranışlarından biridir. Çünkü âşıklara göre, ameller cennet için değil Allah’ın rızasını kazanmak için yapılır:

Cennet rınd u mükâfat u zahidey xeyr u xebat u
Cenneti ehli felat u derdı yey qedinu vatu (N.38/37)

(Çalışma ve hayır işlemek olan zahitliğin mükâfatı cennettir, kurtuluşa eren cennet ehlinin dertlerinin biteceği söylenir.)

1.2.1.24. Zikir, Vird

Zikir, sözlük anlamı itibariyle “anmak” demektir. Kur’an-ı Kerim’de ise Allah’ı anmak, namaz kılmak ve Kur’an-ı Kerim, ilim, kıymeti büyük şey anlamlarında da

kullanılmaktadır (Arlı, 2010, s. 13; Üstüner, 2007, s. 153). Adını anma, ismini bildirme, hatıra getirme, açık söyleme, iyilikle anmadır. Tasavvufta, teşbih ile ve çeşitli şekillerde Esmaülhüsnayı söyleme, vird çekme; belirli zamanlarda, belli duaları, belli miktarda ve belli şekilde okuma anlamında kullanılan bir terimdir. Namaz ve Kur'an başta olmak üzere her çeşit ibadet zikir sayılır. Zikir hem gizli, hem de açık yapılır (Akay, 2005, s. 511-512).

"Zikir, hakiki aşk yolunda atılan ilk adımdır. Çünkü kişi birini sevdiği zaman sürekli onu hatırlamaktan ve adını sık sık anmaktan hoşlanır." (Üstüner, 2007, s. 153-154).

Şair divanda zikir kelimesinin başlıkta direkt geçtiği müstakil bir şiir yazmıştır. "Kaside-i Zikir" başlığıyla yazılan şiir, divanın 34. şiiri 33 üçlükten oluşmaktadır. Şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Kur'an'ın zikir kitabı olduğu, zikrettikçe rahmet kapılarının açılacağı ve kararmış kalbin cilalanacağı, zikir, tövbe ve edebin Allah korkusu olan bir kalp sahibi yapacağı, tövbe ve zikrin Allah'ın rahmetine ve affına götüren bir halka olduğu, zikrin Allah'ın adı olduğu ve kararmış kalbin ilacı olduğu, Müslüman'ın zikri ve virdi Allah'ın vasıflarını sabah akşam söylemek olduğu, zikrin cennet yolu olduğu, kurtuluş vesilesi olduğu, zikretmeyen kalbin kirli, paslı ve boş olduğu, bunun için; Allah'tan başka ilah yoktur, Hz. Peygamber onun resulüdür (kelime-i tevhid) deyip Allah'a yönelmek gerektiği üzerinde durulmuştur.

Bu müstakil şiir dışında şair çeşitli beyitlerde zikir kelimesini kullanmıştır.

İnsanın sıkıntılı olduğu, kalpten huzursuz olduğu bazı anlar olur. Bu huzursuzlukların nedeni de bilinmez. Anlam verilemeyen bu huzursuzluklardan kurtulmak; Allah'a sığınmak, Allah'ı anmakla mümkündür. Bu durumu açığa kavuşturan Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "Onlar, iman etmiş ve kalpleri Allah zikriyle yatışmış olanlardır. Evet, iyi bilin ki, kalpler Allah'ın zikri ile yatışır." (Rad, 13/28). Şair, samimi bir biçimde Allah deyip Hz. Peygamber'in resulullah olduğunu söyleyerek zikir yapılması gerektiğini ve bunun da huzursuzluğu gidereceği üzerinde durmaktadır:

Ẕıkır bıki vaci Allah ya Muḥemmed resulullah
Keyki qalbi ma bi qela ẕıkır biki bila ḥile (Kt.5/52)

(Kalbin katılaştığında samimi bir biçimde Allah'ı an, Muhammed resulullah deyip zikret.)

Dil; insanlar arasındaki iletişimi sağlamak içindir. Bu, dilin görünen ve bilinen işlevidir. Allah'ın varlığına inananlar için bir de işin görünmeyen kısmı vardır. O da manevî işlevidir. Şair, dilin veriliş gayesinin hamd etmek, şükretmek ve Allah'ı anmak olduğundan bahsederek Allah'ın rahmetini talep etmektedir:

Ma kêm 'aqıl u bêfikr i Allah ẕun daw sebay ẕikri
Sebay ḥemdiw sebay şukri reḥmı ma kı Allah Allah (Kt.47/26)

(Allah'ın dilimizi hamd, şükür ve zikir için bizlere verdiğini anlamayacak kadar fikri olmayan yarım akıllılarız, Allah'ım bize merhamet et.)

1.2.2. Tarikatlar

1.2.2.1. Nakşibendîlik

Nakşibendîlik, Bahauddin Nakşibend Muhammed b. Muhammed el-Buhari'ye nispet edilen tarikatın adıdır. Tarikat, Nakşibend'in vefatından sonra müritleri tarafından geniş alana, özellikle İmam Rabbani tarafından Hindistan ve çevresinde yayıldı. Tarikat, Fatih Sultan Mehmet döneminde Molla İlahi Simavi aracılığıyla İstanbul'a girdi (Karaman vd., 2006, s. 513). 19. yüzyılın başlarında Osmanlı imparatorluğunda Mücedidiyyenin halidiye kolu teşekkül etmiş ve tarikatın coğrafi sınırlarını Kafkaslar ve Endonezya gibi uzak bölgelere, daha sonra Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'ya kadar genişletmiştir (Weısmann, 2015, s. 37).

Kaynaklarda bu tarikatın üç koldan Hz. Peygamber'e kadar ulaştığı ifade edilir. Dinî kurallara uyarak zahiri temizlemek, tarikat ile batını temizlemek, hakikat ile ilahî yakınlık elde etmek ve marifet ile Allah'a ulaşmak Nakşibendîlik tarikatının esasları olarak özetlenebilir. "Bu tarikatta Kur'an ve sünnete bağlı kalmaya büyük önem verilmiş, haramlardan ve kötü alışkanlıklardan korunmak için tövbe, istiğfar, zikir, tefekkür, nafile namazlar, Kur'an okuma ve ilimle meşgul olmak tavsiye edilmiştir." Bu tarikatta zikir sessiz yapılır (Karaman vd., 2006, s. 514).

Divanda Nakşibendîlik ile ilgili müstakil bir şiir bulunmaktadır. Divanın 53. şiiri olan, mesnevi nazım şekliyle yazılan ve "Silsileyi Neqşibendi Beyti we Qeşidesi" başlıklı şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir: Nakşibendîliğin silsilesini yazıp görmemiz gerektiği, Nakşibendîlik geleneğinde kutup, mürşit ve veli

kavramlarının var olduğu, kutup ve mürşit olarak kabul görenlerin bir kısmının sahabe olduğu, bazılarının tabiin olduğu, sahabe içinde Nakşibendî akımının nakşi olarak gördüğü ilk sahabenin Selman-ı Farisi olduğu, ikincisinin ise Cafer-i Sadık olduğu, Ebu Yezid Bestami ve Ebu'l Hasan Xerqani'nin, Ebul 'Eliyel Fermedani Şeyx Yusuf el Hemedani, 'Ebdulxalıq Ğejdewani, Şeyh Mahmud Exbir Feğnevi ve Mehmed Baba Semasi'nin Nakşibendîlerin piri oldukları, Şeyh Se'id Emir Kulali Pir Mehmed Behaeddin'in Nakşibendî oldukları, cahil olanların sağır ve dilsiz misali oldukları, Mevlana derviş Muhemmed Şeyx'ul Emkeneki Mehmed, Şeyh ve Hoca olan Mehmed Baki ve Şeyh Ahmed'ul Faruk'inin tasavvuf ehli oldukları, onların karşısında duranların haksız oldukları, Şeyh Mehmed Me'sumi ve Şeyh Seyfeddin'in, Seyid Mehmed Nur Bedvani ve Şeyh Şemseddin Mezheri'nin, Şeyh Abdullah Dehlewi ve Şeyh Halid'in, Şeyh Halid Cezeri'nin, Şeyh Salih el Sebeki'nin, Şeyh Muhammed El Eyni ve Şeyh Halid Zibarili, Şeyh Ömer ve Abdulhakim Dırşevi, Şeyh Muhyeddin Zekai, Mevlana Hazretleri, Şeyh Mehmed Nur Dırşevi, ismi zikredilen şeyhlerin icazet alan mürşitler olduğu, çalışkan ve ehli namus oldukları, irşat çalışmaları yaptıkları, söz konusu şeyhlerin İsrafil suru üfleyinceye kadar irşat çalışmalarının devam edeceği, hak yolunda olan bu şeyhlerin varlığının yanında işin ehli olmayıp tarikatın ismini kullanarak, dini alet ederek mal elde etmek için menfaat devşirmek için tarikata giren mürşitlerin de var olduğu, hâl böyleyken cennete girebileceklerini düşündükleri, bahar yağmurları misali ilahî rahmetin üzerimize yağması temennisi, Hz. Peygamber'in şefaatine nail olma dileğiyle şiir son bulur.

Günümüz dünyasında en basitinden en ağırına kadar kurum ve kuruluşların, cemaat ve cemiyetlerin kendilerine dâhil olabilmenin birtakım şartları mevcuttur. Söz konusu şartlar bir nizam içinde sistemini kurabilmek adına önemlidir. Nakşibendî tarikatı da gün geçtikçe sayısal olarak büyümektedir. Hâl böyle olunca bir sistem kurmak adına dâhil olanların ve dâhil olmak isteyenlerin bazı şartları yerine getirmeleri elzemdir. Tam da buradan hareketle şair, Nakşibendî tarikatının beş temel şartının olduğundan bahseder. Bu şartların geçtiği beyitler, Türkçe çevirileriyle aşağıdaki gibidir:

Pêru sadati ṭeriq i vatu yew qewlo feṣiḥ
Punc ḥebi eṣl u eṣaṣ i neqşibendi yew ṣeriḥ (Mes.12/7)

(Tarikatın pirleri açık bir sözle Nakşibendî tarikatının beş temel şartının olduğunu söylemişlerdir.)

Ey ‘ewili ters u teqwa ma Allah ra xewf bıki
Ha çê duz u ‘eşkerawu ha çê peydew muniki (Mes.12/8)

(Birincisi ister açıktan olsun isterse gizliden olsun korku ve takva ile Allah’tan korkmaktır.)

Ey dıyini biyari ca ma sunneti pêğemberi
Sunneti qewliy u fi‘li pêru tıdır caberi (Mes.12/9)

(İkincisi peygamberin hem kavli hem de fiili sünnetini yerine getirmektir.)

Eṣli hirini ‘iraḍu xu bıpawı xelqi ra
Ha çê verdi ha çê peydi ri xu tadı ceḥli ra (Mes.12/10)

(Üçüncüsü iradesine sahip çıkmaktır, cahilden her daim uzaklaşmaktır.)

Şerṭi çari çiw ki Allah kerdu daw tı rażi biy
Ha çê ṭoyn u ha çê ẓaf u çi feqir u qaḍi biy (Mes.12/11)

(Dördüncü şart, Allah’ın verdiği şey ister az olsun isterse de çok olsun, ister fakir ol ister kadı ol duruma razı ol.)

Eṣli may punci rucu‘u qay Allah ri raru rar
Ha çê ẓoru ha reḥet bu ha çê keyf u ha ẓırar (Mes.12/12)

(Beşinci şart, zor da olsa, rahat da olsa, keyif verici de olsa zarar verici de olsa Allah yoluna dönüş yapmaktır.)

Tasavvufta dört çeşit terk vardır (Uludağ, 2012, s. 353):

1-Terk-i dünya: Zahidin mal, mülk vb. bütün dünya nimetlerini ahiret için terk etmesidir.

2-Terk-i ukbâ: Arifin, ilahî cemâli temaşa etmek için cenneti ve oradaki nimetleri terk etmesidir.

3-Terk-i hestî: Sâlikin kendi varlığını da terk ederek, Hak’ta yok olmasıdır.

4-Terk-i terk: Kâmil arifin terki de terk ederek; aklında ve zihninde terk diye bir kavramın kalmamasıdır. Şair, Nakşibendî tarikatının kapısından girmek isteyenlerin

evvela tasavvuftaki bu dört terki gerçekleştirmesi gerektiğinden bahseder. Bunları terk edemeyenlerin Nakşibendî tarikatına mensup olamayacağı anlamı çıkmaktadır:

Der ṭeriqi neqşibendi lazım amed çari terk
Terki dunya terki ‘ukba terki hestî terki terk (Mes. 12/14)

(Dünyayı terk, ahireti terk, kendi varlığını terk ve terki terk: Nakşibendî tarikatında bu dört terke hazır olmak gerek.)

1.2.3. Bazı Mutasavvıf ve Âlimler

1.2.3.1. Abdulkadir-i Geylani

1077’de Hazar Denizi’nin güneybatısındaki Gîlân eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Türkçede ise “Geylâni” şeklinde telaffuz edilen nisbesiyle şöhret buldu. Soy şeceresinin Hz. Ali’ye ulaştığı kaynaklarda belirtilmektedir. Küçük yaşta babasını kaybeden Abdülkādir, annesinin yanında ve dedesinin himayesinde büyüdü. On sekiz yaşına gelince Bağdat’a giden Geylani, orada âlimlerden hadis; hukukçulardan fıkıh; dilcilerden de edebiyat dersleri aldı. Bağdat mutasavvıflarıyla yakın dostluklar kurduğu bu yıllarda tasavvufa intisap etti. “Bâbülerec’deki medresede hadis, tefsir, kıraat, fıkıh ve nahiv gibi ilimleri okuttu ve vaaz vermeye başladı. Ancak bir süre sonra bütün bunları bırakarak inzivaya çekildi.” Bağdat’ta vefat etti (Uludağ, 1998, s. 234-235).

Veliliğin en yüce mertebesine gavs-ı azam denir ve özellikle de Abdulkadir Geylani için kullanılır (Uludağ, 2012, s. 144).

İbnü’l-Arabî, Geylani’nin “kün” ilâhî kelimesine mazhar olduğunu söyleyerek ondan çok keramet zuhur ettiğini ifade eder. “Tasarruf ve kerametlerinin ölümünden sonra da devam ettiğine inanıldığı için, müritlerinin darda kaldıkları zaman söyledikleri, “Medet, yâ Abdülkādir!” sözü bir tarikat geleneği olmuştur.” (Uludağ, 1998, s. 235-236). Zorda kalınca Allah dışında birilerine medet dilemenin sakıncalı olduğunu söyleyenler olmakla birlikte bunda sakınca olmadığını söyleyenler de vardır. Tarikat geleneğinden Nakşibendî olduğunu ifade eden şair, söz konusu geleneğin gavs-ı azamı sayılan Abdulkadir-i Geylani başta olmak üzere veli olarak kabul edenler zikredilerek imdat çekmede sakınca bulunmadığını böylelikle dikkatlere sunmaktadır:

El meded ku ew dexili Şah-ı Neqşebendi yu
Ha çê İmam Rebani mensubi Geylani yu (Mes.12/27)

(Geylani'ye mensup olan İmam Rabbani ve Şah-ı Nakşibendî medet edin!)

El meded kolew dexili Şah-ı Neqşebendi yu
Ha çê İmam Rebbani şahi ma Geylaniyu (Mes.12/54)

(Medet ey kölesi olduğum Şah-ı Nakşibendî, medet edin, şahımız olan Geylani ve İmam Rabbani medet!)

El uzatmak, yardım etmek manalarına gelen himmet, tasavvufta mürşidin manevî desteğiyle müridin isteğinin Allah tarafından karşılanması demektir. Mürşidin himmetini talep etmek veya mürşidin himmetiyle isteğim gerçekleşti demenin şirk olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Tasavvuf ehli olanlar ise; her şeyin Allah'ın elinde olduğunu, mürşidin Allah'ın sevgili kulu olduğunu ve müritleri için dua ettiğini ve himmet denilen şeyin de duasının karşılık bulması demek olduğundan bahseder. Dolayısıyla bunun şirk olmadığından bahsedilir. Said Nursi'nin, Abdulkadir-i Geylani'ye olan sevgisini bilen ve himmetin tasavvuftaki anlamında anlaşılması gerektiğini düşünen şair, Geylani'nin himmetiyle Kur'an tefsiri olarak kabul edilen eserler yazdığından bahseder. Buradaki himmet eser yazımıyla ilgili olduğu için ilham kaynağı olma şeklinde de yorumlanabilir:

Muceddidi may ẕeman i bı himmet Şah-ı Geylani
Tı sew hırıs eser ani hemê tefsiri Qur'an i (Mes.44/17)

(Zamanımızın müceddidi (Said Nursi) şahı Geylani'nin himmetiyle tamamı Kur'an tefsiri sayılan 130 eser yazdı.)

1.2.3.2. Akşemseddin

Akşemseddin, 1389'da Şam'da doğmuş, kuvvetli bir medrese tahsili görerek yetişmiş ve Osmancık Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Fakat müspet ilimlerde vardığı yüksek seviyede iken, ledün ilmini öğrenmek ihtiyacını duyunca, Hacı Bayram Veli'ye intisap ederek onun halifesi olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in hocası olan Akşemseddin 1459 yılında vefat etmiştir ((Banarlı, 1998, s. 506).

Şair, ortak özellikleri içinde ilahî aşkı barındırmak olan kişilerin de günü gelince dünyadan göç ettikleri üzerinde durmaktadır. 1. mısrada ismi zikredilenler daha çok gönül dünyamızda yer edinenlerdir. Kısa da olsa, Hacı Bayram Veli, Akşemseddin ve Mevlana Celâleddin Rumi ile ilgili verilen bilgilere bakılınca gönül adamları olduğu anlaşılacaktır. İbn-i Sina tıp alanında ve Fahreddin Razi ise kelam alanında tanınan

kişilerdir. Dünya onlara da kalmadı, kişinin bunu düşünerek hayatına yön vermesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Haci Bayramı Weliw Aqşemsedin çı emir u Sulṭanu Celaleddin
İbni Sinaw u Raẓiyo Fexreddin dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/43)

(Hacı Bayram Veli, Akşemsettin, Mevlana Celalaeddin Rumi, İbn-i Sina, Fahrettin Razi vb. neredeler; dünya devrandır, gelir ve geçer, engel olamayız.)

1.2.3.3. Bâyezîd-i Bistâmî

İran'ın Horasan eyaletinin Bistam kasabasında doğmuştur. Net olmamakla birlikte Miladi 875 yılında Bistam'da vefat etmiştir. Tasavvuf tarihinde sekr, fena, melamet, tevhit, marifet gibi konularda sözleri ve şathiyeleri ile tanınır. O, sâlikin kendinden geçip benliğini yok ederek Hakk'a erebileceği düşüncesini taşır. Sâlik bu dereceye sürekli riyazet, çetin nefis mücadelesinin yanı sıra tefekkür ve murakabe ile erişebilir. Hakk'a giden yola ulaşmanın kolay olmayacak kadar uzun olduğunu her fırsatta dile getirir (Uludağ, 1992, s. 238-239).

Allah insanların istifadesine sunulmak üzere çeşit çeşit nimetler bahşetmiştir. Helal nimetlerin bir takım işlemlerle sarhoşluk verecek hale getirilmesinden ötürü tüketilmesi haram kılınmıştır. Bunlardan biri de bir takım işlemler sonucu şaraba dönüşen üzümdür. İslâm inancına göre sarhoşluk veren her şey gibi şarap da haram kılınmıştır. İnsanın aklını devre dışı bırakıp başka kötülükler de yaptırdığı için kötülüklerin anası olarak kabul edilmiştir. Büyük günahlardan sayılan şaraba değinirken ilk ustası Cemşid'i zikreden şair, bir anlamda ilahî aşktaki şarabın bu olmadığının altını çizmektedir. İlahî aşka düşenlerin gerçek âşıklar olduğunun bilinmesi gerektiğini, söz konusu âşıklara ise Bâyezîd-i Bistâmî ve Farabi'yi örnek olarak vermektedir. İnsanların büyük günahlara düşmesine neden olan şeylerin mucidi olmak yerine, insanları hak yoluna çağıranlar tercih edilmeli mesajı verilmektedir:

Cimşiti İruni westay şerab i şerabo pili gununo xırab i
'Aşıqi ḥeqqi Beşṭamiy u Farabi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K. 9/40)

(İranlı Cemşit (içilmesi) kötü ve büyük günahlardan olan şarabın ustasıdır, hak âşıkları Bestami ve Farabi'dir, dünya devrandır; gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

1.2.3.4. Fahreddin Razi

"Tercih edilen görüşe göre 25 Ramazan 543 (6 Şubat 1149) tarihinde Büyük Selçuklu Devleti'nin başşehri olan Rey'de doğdu. Fahreddin er-Râzî adıyla meşhur olmuştur. Şafii ve Eş'arî kaynaklarında ise "İmâm" unvanıyla anılır." Eser telif etmenin yanı sıra 300 talebe yetiştirmiştir. 12. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Fahreddin Razi, çağının neredeyse tüm ilimleri hakkında eserler verecek kadar ilim tahsil etmiş olup allame unvanı ile anılmıştır. Dinî ilimler içinde Râzî'nin daha çok temayüz ettiği alanlar tefsir ve Kelam ilimleridir. 29 Mart 1210 tarihinde Herat'ta vefat etti (Yavuz, 1995, s. 89-90). Yukarıda yorumu yapılan ve aşağıya alınan beyit dışında başka bir yerde ismi geçmemektedir:

Haci Bayramı Weliw Aqşemsedin çı emir u Sulṭanu Celaleddin
İbni Sinaw u Raẓiyo Fexreddin dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/43)

(Hacı Bayram Veli, Akşemsettin, Mevlana Celalaeddin Rumi, İbn-i Sina, Fahrettin Razi vb. neredeler; dünya devrandır, gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

1.2.3.5. Mevlana Celâleddin-i Rumî

"Asıl adı Muhammed olan Celâleddin'in daha yaygın unvanı Mevlana Celâleddin Rumi'dir. Mevla efendi, Mevlana efendimiz demektir." 30 Eylül 1207'de Horasan'ın Belh şehrinde doğan Mevlana, 17 Aralık 1273'te Konya'da vefat etmiştir (Banarlı, 1998, s. 308). XIII. asrın Anadolu sofileri içinde yüksek tefekkür heyecanıyla aşk ve ilhamı birleştiren ve bunları, şiir sanatının ölümsüz terennümleri hâline koyan en büyük tasavvuf şairidir (Banarlı, 1998, s. 311).Yukarıda yorumu yapılan ve aşağıya alınan beyit dışında başka bir yerde ismi geçmemektedir:

Haci Bayramı Weliw Aqşemsedin çı emir u Sulṭanu Celaleddin
İbni Sinaw u Raẓiyo Fexreddin dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/43)

(Hacı Bayram Veli, Akşemsettin, Mevlana Celalaeddin Rumi, İbn-i Sina, Fahrettin Razi vb. neredeler; dünya devrandır, gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

1.2.3.6. Hacı Bayram Veli

Hacı Bayram Veli, 1352 yılında Ankara'nın Zülfadl: Solfasol köyünde doğmuştur. Asıl adı Numan'dır. Ona Bayram adının Safevi şeyhlerinden Hamiduddin Aksariyi'ye, ilk defa bir bayram gününde gidip mürit olduğu için, şeyhi tarafından verildiği rivayet edilir. Fatih Sultan Mehmet'in hocası olan Akşemseddin de Hacı

Bayram Veli'nin müritlerindendi (Banarlı, 1998, s. 504). Yukarıda yorumu yapılan ve aşağıya alınan beyit dışında başka bir yerde ismi geçmemektedir:

Haci Bayramı Weliw Aqşemsedin çı emir u Sulṭanu Celaleddin
İbni Sinaw u Raẓiyo Fexreddin dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/43)

(Hacı Bayram Veli, Akşemsettin, Mevlana Celalaeddin Rumi, İbn-i Sina, Fahrettin Razi vb. neredeler; dünya devrandır, gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

1.2.3.7. Hanili Salih Bey

Asıl adı Muhammed Salih olan Hanili Salih Bey 20 Temmuz 1873 tarihinde Hani'de doğdu. Hani Rüştiye Mektebi'nde okudu. Sarf, nahiv, mantık, fıkıh, akaid, tefsir gibi ilimler öğrenerek Balıklı Camii imamı Muhammed Zeki Efendi'den icazet aldı. Arapça, Farsça, Kürtçe, Zazacayı iyi derecede; Fransızca ve Ermeniceyi orta derecede bilirdi. Ergani müderrisliği yaptı. Ziya Gökalp ile çeşitli maceraları ve tartışmaları olan Hanili Salih Bey Şeyh Said olayında tutuklandı (Korkusuz, 1996, s. 56-57) ve 47 arkadaşıyla birlikte 29 Haziran 1925 tarihinde idam edildi (Kurşun, 2016, s. 268).

Divanın başında Salih Bey Beyti başlığıyla bir şiir yer almaktadır. Şiirin altında ise Ziya Paşa ismi yazılmaktadır. Söz konusu şiir başlıkta ismi geçen Hanili Salih Bey'e aittir (Korkusuz, 1996, s. 57). Şeyh Said'in dava arkadaşı olan Hanili Salih Bey cesur, kültürlü ve Şeyh Said isyanı sonrası idam edilenler arasındadır. Şeyh Said isyanının ses getirmesi ve üzerinden yıllar geçmesine rağmen hâlâ hafızalardan silinmemesi bir anlamda Şeyh Said'in ve dava arkadaşlarının samimi oluşundandı denilebilir. Hanili Salih Bey de diğer arkadaşları gibi din için mücadele etmekten geri durmayanlardandı:

Şeyx Se'idu şeyxi Pali Şeyx Ademu wari ḥal i
Ṣaliḥ Beg pêru hevali cahidi dini delal i (Mes.37/19)

(Palulu Şeyh Said ve hâl ehli olan Şeyh Âdem, Salih Bey ve tüm arkadaşları ile birlikte din için mücadele ettiler.)

1.2.3.8. Said Nursi

1878 yılında Bitlis'in Hizan ilçesinin Nurs köyünde doğdu. Babası yörede sufî olarak tanınan Mirza, annesi ise Nuriye Hanım'dır. İlk öğrenimine kendi köyünde ağabeyi Abdullah'ın yanında başlayan Said Nursi, çevredeki medreselerde eğitimine

devam etti. Zeki ve kabiliyetli bir öğrenci olduğu eğitim hayatına bakıldığında görülecektir. Konuları çok hızlı kavradığı için dersleri atlayarak takip ediyordu. Hocaları ise kendisinin dersleri atlayarak takip etmesinden hoşlanmıyordu ve bu durum onun sık sık hoca değiştirmesine neden oluyordu. Sonunda Doğubayazıt'ta Şeyh Muhammed Celâlî adındaki hocanın ders halkasına girdi. Henüz on dört yaşında iken hocadan icazet aldı. İcazet aldıktan sonra Bitlis'e dönen Said Nursi burada kısa bir müddet Şeyh Emin Efendi'nin derslerine devam etti. "Ardından Siirt'te Molla Fethullah Efendi ile görüşmeye gitti. Fethullah Efendi'nin yaptığı imtihanda soruların hepsini doğru cevaplandırdığı ve Bedîüzzaman el-Hemedânî'ye atfen kendisine "Bedîüzzaman" lakabının verildiği nakledilir." (Açıkgenç, 2018, s. 565).

Said Nursi, eserindeki tasavvufi ilhamının hususen Abdulkadir Geylani ve İmam Rabbani'nin manevî etkisi altında olduğunu tamamen kabul etmiştir. Kendisini aynı zamanda Mevlana Halid-i Bağdadî'nin halifelerinden birisine hediye ettiği cübbeyi teslim almak ve giymekten iftihar etmiştir (Weismann, 2015, s. 299).

Said Nursi 1907'de aklî ve naklî ilimlerin eğitiminin birlikte yapılacağı bir Kürt üniversitesi kurulması maksadıyla II. Abdulhamid'in desteğini sağlamak için İstanbul'a gelmiş, fakat sonuç elde edememiştir (Weismann, 2015, s. 297). Daha sonra "Doğuda bir dârülfünun kurma düşüncesini yeniden gündeme getirdi. Bu amaçla da Diyarbekir, Urfa ve Kilis üzerinden Şam'a gitti. Şam'da kaldığı süre içinde önde gelen âlimlerle görüştü. Emeviyye Camii'nde hutbe okudu." (Açıkgenç, 2018, s. 566).

Said Nursi, şairin düşünce dünyasında en çok etkilendiği İslâm alimi olduğunu söyleyebiliriz. Şair, Said Nursi ve eseri Risale-i Nur ile ilgili 8 şiir yazmıştır.

Divanda Said Nursi ile ilgili 8 müstakil şiir bulunmaktadır. Bunların ilki "Beytay Ḥeżreti Ustadi Tarixi Ḥeyati" başlığıyla 43. şiirdir. Şiir, 93 beyitten oluşup mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Said Nursi'nin kim olduğunun bilinmesi gerektiği, 1873 yılında Bitlis'in Hizan ilçesinin Nurs Köyü'nde doğduğu (Mes.43/1-3), Sofu Mirza'nın ve Nuriye Hanım'ın oğlu olduğu, anne babasının gözdesi zeki bir çocuk olduğu, bebekliğinde bile çok ağlamadığı, etrafı izlediği ve insanların bu duruma hayret ettiği, dokuz yaşına geldiğinde ilme merak sardığı, bunun için de Seyda Mehmet Emin'in yanına derse gittiği (Mes.43/4-7), seydanın Mehmet adlı bir talebesiyle kavga ettiği ve eve döndüğü (Mes.43/9), bu kavgadan sonra abisi Abdullah'tan bir müddet hafta sonları olmak

üzere evde ders aldığı (Mes.43/12), bir yıl sonra Hizan şeyhinin yanına ders almaya gittiği, şeyhin dört talebesinin olduğu ve yeni talebe Said ile anlaşamadıkları (Mes.43/14-15), şeyhin Said'e sahip çıktığı, seydanın talebeleri ile birlikte Said'in köyüne babasını ziyaret ettiği (Mes.43/21), tarladan gelen Said'in babasında ağzı bağlı iki öküz olduğu ve şeyhin bu durumu sorduğu (Mes.43/25-27), babasının hasat vakti olduğunu, öküzlerin başkasının malını yememesi için ağızlarını bağladığını söylemesi (Mes.43/28), annesi, Said'e hamile olduğundan beri yere abdestsiz ayak basmadığını, doğduğundan beri Said'i abdestsiz emzirmediğini, Allah'ın rahmetiyle Said'in çocukluğundan beri ağlamadığını söylediği, seydanın talebelerine dönerek; dini bilen anne ve babaya Allah'ın lütfu olarak Said gibi bir evladın verildiğini söylediği (Mes.43/33-36), rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğü ve rüyasında Allah'tan ilim istediği, bu sadık rüyanın ardından içine bir aşk düştüğü ve ebeveyninden izin alıp Arvas'a gittiği (Mes.43/64-68), Arvas'tan Bitlis'e Müderris Şeyh Emin'in yanına gittiği; fakat küçük olduğu için şeyhin ona ders vermediği (Mes.43/69-70), şeyhin dersi yanlış okuduğu ve Said'in bu yanlışı fark ettiği ve şeyhe kibrin ve gururun bela olduğunu söylediği (Mes.43/74-75), burdan da ayrıldığı, Van ilçesi Gevaş'a oradan Erzurum'a, Seyda Mehmet Celalî'den henüz erken denilecek yaşta icazet aldığı (Mes.43/81-84), Bitlis Şirvan'a, Siirt Tillo'ya âlimlerle görüşmeye gittiği ve de münazara yaptığı, eserlerinin tüm dünyada tanındığı, Risale-i Nur'un Allah'ın bir lütfu olduğu ve okumayanların kör ve sağırlar mesabesinde olduğu (Mes.43/90-93) üzerinde durulmaktadır.

Said Nursi ile ilgili yazılan müstakil şiirlerin ikincisi "Feşlı Beytay Ḥeżreti Ustadı Se'idi Nursi Bedi'uzzeman" başlığıyla 44. şiirdir. İsminden de anlaşıldığı üzere 43. şiirin devamı niteliğinde olup Said Nursi ile ilgili farklı bir mevzuya geçtiğinden yeni şiir gibi değerlendirilmiştir. Şiir 48 beyitten oluşup mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Saadetin Said'i olduğu, 130 ciltlik eserlerinin ayetlerin tefsiri olduğu ve risalet görevi gördüğü, peygamberin himmeti, Kur'an'ın feyzi, Allah'ın yardımıyla bu eserlerin yazıldığı (Mes.44/1-2), Said Nursi'nin 20. asrın müceddidi olduğunun bilinmesi gerektiği, Bazen Said Nursi denildiği, bazen de Said-i Kurdi denildiği, bazen mahkûm denildiği, bazen de nurcuların üstadı denildiği, dünyevî olarak bakıldığında hiç rahat yüzü görmediği, buna rağmen ölümüne kadar ne minnet ettiği ne de korktuğu

(Mes.44/4-8), risalenin Kur'an dersi olduğu, eserlerinin tıpkı Hz. Yusuf gibi zindanın ilacı olduğu, Risale'nin Musa'nın asası görevini gördüğü, Şam'da verdiği hutbe örneğinde olduğu gibi küfre karşı verdiği mücadelede kaleminin Zülfikâr görevi gördüğü, kısa zamanda cihanın uleması olmak gösterdi ki Said Nursi'nin ilminin Allah'ın ol demesiyle oluveren ledün ilmi olduğu (Mes.44/15-18), nur talebelerinin vatanın her karışına dağıldığı ve irşat dersleri verdiği (Mes.44/25), Risale'yi Said Nursi'nin söylediği talebelerinin yazdığı (Mes.44/28), hâlâ nefis yüzünden gerçeği göremeyen, Risale'yi bilmeyen birçok kişinin olduğu (Mes.44/48) üzerinde durulmaktadır.

Said Nursi ile ilgili yazılan müstakil şiirlerin üçüncüsü "Feşlı Dewam" başlığıyla 45. şiirdir. İsminden de anlaşıldığı üzere 44. şiir ile birlikte 43. şiirin devamı niteliğinde olup Said Nursi ile ilgili farklı bir mevzuya geçtiğinden yeni şiir gibi değerlendirilmiştir. Şiir 21 beyitten oluşup mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak;

Said Nursi'nin 1. Dünya Savaşı'nın 1916 senesinde Ruslara esir düştüğü ve bunun kendisine ders olduğu, 2 yıl 4 ay sonra firar edip Türkiye'ye kaçtığı (Mes.45/1-4), 28 yıllık hapis hayatında risalelerin Medrese-i Yusufiye'de karanlıklara nur olduğu (Mes.45/15), Said Nursi'nin rehber olarak görüldüğü, mahşer gününde Allah'ın rahmetinin ve Hz. Peygamber'in şefaatinin onun üzerine olmasının temenni edildiği (Mes.45/21 konularından bahsedilmektedir.

Said Nursi ile ilgili yazılan müstakil şiirlerin dördüncüsü "Ustad Bedi'izzeman Qeşidesi" başlığıyla 2. bölümün 2. şiiridir. Şiir 50 beyitten oluşup Kürtçe olarak yazılmıştır. Şiirde genel olarak;

Said Nursi'nin eseri olan Risale-i Nur'un Lokman Hekim misali derman olduğu, Said Nursi'nin ömrünü medrese ve hapiste geçirdiği, Risale-i Nur'un tefsir olduğu ve herkese lazım olduğu, Risale'nin aydınlık olduğu, gül kokulu olduğu (Kt.2.2/1-5), ekmek ve suya ihtiyaç duyulduğu gibi Risale'ye de ihtiyaç duyulduğu, Risale'nin her an lazım olduğu (Kt.2.2/8), Said Nursi'nin üstad olarak kabul edildiği ve müceddid olduğu (Kt.2.2/12), âlimlerin sultanı, şeyh ve imamların serdarı olduğu ve Bedîüzzaman olduğu, dönemin küfür ehline karşı Hz. Süleyman ve Hz. Musa gibi davrandığı (Kt.2.2/16-19), Risale-i Nur'un bir cevher olduğu ve ila-yı kelimetullah için yazıldığı (Kt.2.2/32), konularından bahsedilmektedir. Şair, şiirin tekrarlanan

kısmında canım feda olsun, ruhum feda olsun şeklinde bir ifade kullanarak Said Nursi'ye olan sevgisini ve hayranlığını ifade etmektedir.

Said Nursi ile ilgili yazılan müstakil şiirlerin beşincisi "Qeşide-i Bedi'izzeman" başlığıyla 2. bölümün 3. şiiridir. Kaside nazım şekliyle yazılan şiir 22 beyitten oluşup Kürtçe olarak yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Said Nursi'nin mutluluk veren Said olduğu, lakabının Nursi olduğu ve iki cihan üstadı olduğu, gönüllere nur verdiği, nurunun Doğu ve Batı'da yayıldığı (K.2.3/1-3), kalplere Kur'an nurunun yerleşmesine vesile olduğu, Lokman Hekim misali derman olduğu, iman ve kanaatiyle karanlık zamanlarda İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.) gibi umut ışığı olduğu, Yusuf (a.s.) gibi zindanları umursamadığı ve tekrar eden kısımlarda iki cihan sultanı olduğu (K.2.3/14-18), üzerinde durulmaktadır.

Said Nursi ile ilgili yazılan müstakil şiirlerin altıncısı "Nur Kasidesi" başlığıyla 2. bölümün 4. şiiridir. Dörtlük hâlinde yazılan şiir 24 dörtlükten meydana gelmiş olup Türkçe olarak yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Dünyanın aldatıcılığına kanan derin uykudaki gafillerin uyanması gerektiği, nefsine uyup kin besleyenlerin ve kibirlenenlerin, yalan ve gıybeti huy edinenlerin bu yanlışlarını bırakması gerektiği, 20. asırdaki insanlardan Kur'an okudukları sımsıkı ona sarılanların kurtuluşa erecekleri, Risale-i Nurun da dertlere derman olduğu, özgürlük ve vicdanı yabancıda aramamak gerektiği, hukuk ve adaletten eser kalmadığı, haya perdesinin kalktığı, Müslümanların büyük bir derdin içinde olduğu, gaflette olanların, nefsi zebani olanların dünyanın faniliğini unuttukları, nasihatın onlar için anlamsız olduğu, Risale-i Nur'un genç-yaşlı, kadın-erkek herkesi uyardığı ve Kur'an'a davet ettiği, Risale-i Nur'un bilinmeyenleri bildirdiği, yazılırken bile herkesin dinlediği hatta çekirge ve kuşların bile izlemeye geldiği, "Risale-i Nur'un" birlik ve beraberlikte rahmet var deyip birliğe çağırdığı, Müslüman'ın pisliğe bulaşmaması, yanlışa kanmaması, dost gibi konuşanı dost sanmaması ve eline silah almaması gerektiği, Müslüman kişinin nefsini tanıması gerektiği, yanlışını fark etmesi gerektiği, her zaman Allah'a kul olup çalışması ve herkesle barışması gerektiği konularından bahsedilmektedir. Son dörtlükte ise şair Mela Muhemmed mahlasını kullanmıştır.

Divanda Said Nursi ile ilgili yazılan müstakil şiirlerin yedincisi "Qeside'i Risale'i Nur" başlığıyla 2. bölümün 5. şiiridir. Dörtlük hâlinde yazılan şiir 27

dörtlükten meydana gelmiş olup; Türkçe yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Risale-i Nur'un her tarafa yayıldığı, uykudan uyanıp bunu fark edemeyenlerin pişman olacağı, Risale'nin cezbiyle Hakk'a kul olduğunu, Risale'den geride kalanların pişman olacağı, Risale-i Nur'un Rumlarda, Türklerde yaygınlaştığı, her derde deva olduğu, derdinden kurtulmak istemeyenlerin pişman olacakları, Risale-i Nur'un çelikten kale olduğu, her cephede hakikati söyleyip meydan okuduğu, ahir zamanda olduğumuz ve her şeyin birbirine karıştığı, Risale-i Nur'un yol gösterici olduğu bundan nasiplenmeyenlerin kuleden düşecekleri, Said Nursi'nin Bedîüzzaman olduğu, nurcular kursuna devam edilmesi gerektiği, Risale'yi elden bırakanların pişman olacağı, şair, Nirib köyünde dertle dolu, aciz ve kusurlu olduğunu, yolunu şaşıranların pişman olacağı bunun için Allah'tan af dilemek gerektiği, nurcu olmayanların pişman olacağı, 26. dörtlükte şair mahlas olarak ismini kullanmış (Mehmed), şair bunları yazarak Allah'tan rahmet, Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak istediğini, hatalarına dur demeyenlerin pişman olacakları üzerinde durmaktadır.

Divanda Said Nursi ile ilgili yazılan müstakil şiirlerin sekizincisi "Ustad Bedi'izzeman Wefatı Ḥeqqında" başlığıyla 2. bölümün 6. şiiridir. Mesnevi nazım şekliyle yazılan şiir 47 beyitten meydana gelmiş olup; Türkçe yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Said Nursi'nin iki cihan ustadı olduğu, ledün ilmi ile Allah yolunda çalıştığı, Nurs köyünde bir güneşin doğduğu, İslâmiyet'in ümit bulduğu, yeryüzünün nur ile dolduğu, tahsilini Doğu'da gördüğü, Erzurum-Nurs arasında ders aldığı, sadece altı ay tahsil gördükten sonra Küçük Said'in ustat olarak kabul gördüğü, hükümleri Kur'an kaynağından alan cihanın nuru, peygamberlerin varisi olduğu, ledün ilmiyle Kur'an müfessiri olduğu, yayınları olan bir muallim olduğu, Allah'ın sağlam ipine bağlı olduğu ve buna davet ettiği, yolunun hakikat olduğu, vefatına yer göğün ağladığı, mekânı olan Urfa'nın peygamberler, evliyalar şehri ve şerefli olduğu, 1960 yılında vefat ettiği, kalbi katı olanların da aynı sene ihtilal yaptıkları ve zalimlerin Urfa'ya gittikleri ve naaşını mezarından alıp başka yere taşıdıkları, akıllarınca her şeyi bitidiklerini zannettikleri, mahlasını Niribli Mehmed olarak yazan şair, biçare olduğunu, tek çarenin tövbe olduğunu, Risale'nin hep hayalinde olduğu, dünyanın yalan olduğu, ona kanmamak gerektiği, herkesin er geç öleceği üzerinde durmaktadır.

İnsanlar bazen mensubu olduğu milliyet ile, bazen doğdukları yer ile, bazen doydukları yer ile, bazen çektiği çileler ile, bazen de oluşturdukları düşünce akımı ile anılırlar. Bedîüzzaman'ın da bazen doğduğu köy olan Nurs köyü ile bağlantılı şekilde Said-i Nursi olarak, bazen mensubu olduğu milliyet anlamında Said-i Kurdî olarak, bazen çektiği çileler ile mahpus olarak, bazen de Nurculuğun kurucusu anlamında Nurcuların ustadı olarak anıldığını ifade eden şair, söz konusu anılmaların normal olduğu mesajını vermektedir:

Geh va Se'idi Nursiyu geh va Se'idi Kurdiyu
Geh va meḥkumi ḥepsiyu geh va ustad-i Nurciyu (Mes. 44/6)

(Bazen Said Nursi dediler, bazen Said-i Kurdî dediler, bazen hapiste mahkûmdur dediler, bazen de Nurcuların üstadıdır dediler.)

Gönlü ilme yatkın olanlar, ilim yolunda ömür çürütenleri bilmeli ki kendisi için yol haritası çizebilsinler. Çünkü, ilim tahsil etmek isteyenle, daha önce bu yoldan gidenlerin rehberliğinde mesafeleri daha çabuk katedebilirler. İlim erbabını bilmemek cehalet olarak kabul edilir. 20. asrın müceddidi olan Said Nursi'nin bilinmesi/tanınması gerektiğini ifade eden şair, onu bilmeyenlerin bilgiden yoksun, cahil kalacağını belirtir. Buradaki Said Nursi temsili olarak verilmiştir. Asıl verilmek istenen mesaj; Said Nursi ve onun gibi ulemanın bilinmesi gerektiğidir:

Mebi cahil u neẓuni 'eṣri vistiw ma ha ẓuni
Ṿaci Bedi'izzemani muceddidu pey bıẓuni (Mes. 44/4)

(20. asır denildi mi, bilgiden yoksun ve cahil olmak istemiyorsan müceddid olan Bedîüzzaman'ı bilmen gerekir.)

Kitaplarda yazıldığına göre; Said Nursi, Molla Fethullah Efendi ile görüşmek için Siirt'e gitmiş. Fethullah Efendi'nin yaptığı imtihanda soruların hepsini doğru cevaplamış, bir de Harîrî'nin el-Maḳāmât'ından verilen metni bir defa okuduktan sonra ezberden tekrarlamıştır. "Bunun üzerine hafızası ve zekâsı ile ün salan diğer bir Maḳāmât yazarı Bedîüzzaman el-Hemedânî'ye atfen kendisine Bedîüzzaman lakabının verildiği nakledilir." (Açıkgenç, 2018, s. 565). Bedi' ismi Esmaül Hüsna'dan olup "örneksiz, misalsiz, acayip ve hayret verici alemler yaratan" anlamlarına gelir (Arlı, 2010, s. 228). Söz konusu sıfatın beşer için kullanılmasının doğru olmadığını söyleyenler olmakla birlikte; kullanıldığında çağdaşları arasında bazı alanlarda öne

çıkan anlamını taşıması hasebiyle herhangi bir sakınca olmadığını söyleyenler de bulunmaktadır Hz. Peygamber'in sözleri ve Kur'an ayeti söz konusu olduğunda kesinlikle kabul edilmesi gerektiğini ve zaten kabul edildiğini, ancak bunun dışında kalan hükümlerin ihtilaflı olabileceğini ifade eden şair; Said Nursi'ye Bedîüzzaman denilip denilmeyeceği hakkındaki tartışmaya tefsir alimlerini referans göstererek Said Nursi için Bedîüzzaman denilebileceğini dile getirir:

Ṿaci sunnet u Qur'ani emri Allah yu ma ẓuni
'Alimi tefsiri vuni Se'id Bedi'izzemani (Mes. 44/5)

(Allah'ın emri Kur'an ve sünnette yeri olanı kesin kabul ederiz; tefsir âlimleri Said Nursi'ye Bedîüzzaman derler.)

Said Nursi bazı öğrencileriyle birlikte I. Dünya savaşına katıldı. Kaymakam rütbesiyle orduya katılan Said Nursi, 1915'te bir milis gücü oluşturdu. Düşmek üzere olan Bitlis ve Muş'un savunması görevi kendisine verildi. Kurduğu 3-4000 kişilik gönüllü milis alayı ile Van, Bitlis ve Muş'u Ermenilere ve Ruslara karşı korumaya çalışırken birçok talebesini kaybetti. "Kendisi de Bitlis'te yaralandı ve Ruslar tarafından esir alınarak Volga nehri kıyısında Kostroma'ya gönderildi. İki yıllık esaretten sonra firar ederek Almanya ve Avusturya üzerinden 1918 yılında İstanbul'a döndü." (Açıkgenç, 2018, s. 566). Tarihî bilgiyi veren şair, olumlu bakış açısıyla söz konusu esaretin Said Nursi için tecrübe olduğunu ve Said Nursi'nin bundan ders çıkardığından bahseder:

Ḥerbi Urisiw cihuni ustad Bedi'izzemani
Çetew albay milisuni esir şiw Urusi muni (Mes. 44/50)

(Üstad Bedîüzzaman cihan harbinde askerleriyle birlikte Ruslara esir düştü.)

Tarixi esirey persi hınzar new sey u şiyyesi
Esir şı Se'idi Nursi deri bı tercubew dersi (Mes. 44/50)

(Bin dokuz yüz on altı yılında esir düşen Said Nursi, bu olaydan ders çıkardı.)

1.2.3.9. Şah-ı Nakşibend

718'de (1318) Buhara yakınlarında olan Kasrıhindûvân köyünde doğdu. Henüz üç günlük bebek iken dedesinin mürşidi Baba Muhammed Semmâsî tarafından manevî evlat olarak kabul edildi. Gördüğü bir rüya üzerine, kendisinin doğumundan yaklaşık yüzyıl önce vefat etmiş olan Abdülhâliḳ-ı Gucdüvânî'nin ruhaniyetine intisap etti ve

Üveysî lakabını aldı. "Buhara ile Bahâeddin Nakşibend arasında kurulan manevî bağ o kadar kuvvetli olmuştur ki Buharalılar onu "Hâce-i belâ-gerdân" (belayı defeden hâce) diye anmışlar ve şehrin manevî koruyucusu saymışlardır." Buhara'nın bütün Orta Asya Müslümanları için bir ilim ve kutsiyet merkezi haline gelmesinde Bahâeddin'in manevî varlığının önemli bir faktör olduğu kabul edilir (Algar, 1991, s. 458).

Bahâeddin kurucusu olduğu tarikata gönül verenler tarafından özellikle de Türkiye'de Şâh-ı Nakşibend unvanıyla tanınır. Nakşibend unvanının ona ne zaman ve nasıl verildiği, taşıdığı mananın ne olduğu hususunda ilk Nakşibendi kaynaklarında bilgi yoktur. 2 Mart 1389'da doğduğu köyde vefat etmiştir. Bahâeddin, cenaze merasiminde şu beytin okunmasını istemişti: "Büyük müflisleriz köyünde ey şâh / Cemâlinden kılarız şey'en lillâh." (Algar, 1991, s. 459).

Divanda "Şah-ı Nakşibend" başlığıyla Şeyh Muhammed Bahaeddin hakkında müstakil bir şiir yazılmıştır. Divanın 12. şiiri olan, mesnevi nazım şekliyle yazılan ve 57 beyitten oluşan şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Şair, Sağ olduğu müddetçe cömert şah olarak nitelediği Şah-ı Nakşibend Şeyh Muhammed Bahaeddin'in manevî kapısında köpek olduğundan bahseder. Şeyhlerin ve mollaların rehberi olarak gördüğü Şah-ı Nakşibend'in aşkının (ilahî aşk) ne kadar da yüce olduğundan bahseder. Büyük şah olarak nitelediği şeyhin halkasına dâhil olduğundan bahseden şair, tarikat büyüğü olduğunu ve onun manevî kapısında köle olduğundan bahseder.

Kaynak suları pak, berrak olurlar. İçinde kötülük barındırmayan, temiz kalp ile Allah'a bağlanan kişiler bu yönleriyle temiz, duru suya benzetilirler. Allah yoluna saf ve temiz bir biçimde kendini adayan ve takipçileri olan Şeyh Bahaeddin'i sağlam ve temiz bir kaynak olarak gören şair, Şeyh Bahaeddin'i pir, Buhara'nın şahı ve sultanı olarak gördüğünden bahseder:

Ṣefweti ehli Xuda ser çeşme'i awa zelal
Şah u sulṭani Buxara ey Buhaeddini kal (Mes.12/37)

(Kaynağı temiz ve duru, Allah'ın saf ve temiz kulu piri olan ey Bahaeddin! Sen Buhara'nın şahı ve sultanısın.)

İslâm inancına göre bolca tövbe etmek Müslüman'ın olmazsa olmazları arasındadır. Müslüman'ın rutin işleri arasında olan tövbe edilirken dili lal edinceye kadar çokça yapılmalıdır. Tövbe edilirken peygamberler ve Allah'ın veli kullarının hatırına tövbemi kabul et, günahlarımı affet denilerek Allah'a yalvarmak tövbenin kabulü için umudun artması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kıymet verilenlerin dergâhında günahkâr olduğunu kabul ederek tövbe etmek daha efdal olur düşüncesi hâkimdir. Buhara şeyhi Şeyh Bahaeddin'in hatırına tövbesinin kabulünü talep eden şair, tövbenin Allah rızası için yapılması gerektiği ve lal oluncaya dek bolca tövbe edilmesi gerektiğinden bahseder:

Tewbe vaci qay Allah ri keyki zuni ma bi lal
El eman şahi Buxara Şeyx Buhaeddini kal (Mes.12/24)

(Dilimiz lal olana dek Allah rızası için tövbe edelim, Buhara şahı ve şeyhi olan Pir Bahaeddin'in hatırına af dileyelim.)

El aman şahi Buxara ey Buhaeddini pir
Ṿerbi dergahi tu tewbe ez gunakar u feqir (Mes.12/44)

(Ben fakir ve günahkârım. Buhara şahı ve şeyhi olan Pir Bahaeddin'in dergâhında tövbe ediyorum.)

1.2.3.10. Şeyh Fettah

Şeyh Fettah ile ilgili divanda müstakil bir şiir bulunmaktadır. Divanın 37. şiiri "Beytay Şeyx Feteḥi" başlığıyla yazılan müstakil şiir mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Başlık her ne kadar Şeyh Fettah olsa da şair, Şeyh Fettah ile genel olarak şeyhlerden bahsetmiştir. Genel olarak; Şeyh Fettah'ın mürşit olduğu, din ve vatan için mücadele ettiği ve çalışkan biri olduğu, Şeyh Hasan, Şeyh Mehmet Can, Kut'lu Şeyh Abdurrahman'ın cin ve perilerin âlimi olduğu, Şeyh Mehmed, Şeyh Âdem, Şeyh Fettah'ın Hanili olduğu, Şeyh Fettah'ın zamanın kutbu olduğu ve tövbe aldığı, nefsin hırs ve tamah ile azgın kurta benzediği, bazıların altın ve şöhret peşinde oldukları, cemaatlerin istenmeyecek kadar çoğaldığı ve yanlış yaptıkları, kulhuvallah deyip Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmanın talep edildiği, bu dünyanın hilelerle dolu tuzak olduğu, dipsiz deniz misali olduğu, dünyanın insanı birtakım aldatmacalarla aldatıp şaşırttığı, dünyanın bir imtihan yeri olduğu, kitap ve sünnetin esas olduğu, icma ve kıyasın gerekli olduğu, takip edilmesi hâlinde bunların yeterli olacağı, temiz kalp ile

salih amel işlenmesi gerektiği, dünya hayatından sonra ebedî hayat olan ahiretin geleceği ve her şeyin hesabının sorulacağı üzerinde durulmaktadır.

Tasavvufta kutup "Veliler zümresinin başkanı, dünyanın ve âlemin manevî yöneticisi olduğuna inanılan en büyük veli*"* anlamında kullanılmış, onun bulunduğu makama da kutbiyyet denilmiştir. Ayrıca bir kutbun yönetimi altında bulunduğuna inanılan çeşitli veli gruplarının her birinin başkanına da kutub adı verilir (Ateş, 2002, s. 498). Şeyh Fettah'ın kendi döneminde kutup olduğunu söyleyen şair, hâl ehli olduğu vurgusuyla da söz olarak değil bildiklerini ve söylediklerini bizzat yaşayan kişi olduğundan bahseder. Şairin, divanın çeşitli yerlerinde menfaat için, şan ve şöhret için tarikata girenlerin varlığından bahsetmesi göz önüne alındığında Şeyh Fettah hakkında hâl ehli tabirini kullanması biraz daha önem arz etmektedir. Tasavvuftaki bu hâli anlayabilmek için tasavvufla hemhâl olmak gerek, aksi takdirde hâline acınacak cahillerden olunur mesajı verilmektedir:

Şeyx Feteḥ qutbê zemun i ehli ḥali pêru ẓuni
Nezuni ma bi xizuni guneki qewmi nezuni (Mes.37/13)

(Şeyh Fettah'ın, zamanının kutbu ve ehli hâl olduğu herkesin malumudur, cahiller sadece söylenir; bu hâlleri acınacak bir durumdur.)

Tarikata girmeye, belli bir şeyhe intisap etmeye el almak dendiği gibi, bir şeyhin bir şahsı tarikatına kabul etmeye de el vermek denilir. Tövbe vermek, şeyhe intisap edenlerin şeyhi vekil tayin edip tövbe etmesi demektir (Uludağ, 2012, s. 120). Şeyh Fettah'ın memleketinin Hani olduğunu söyleyen şair, Zazaların yaşadığı bölgeye kadar Şeyh Fettah'ın tövbe verdiğini, hem de sayı ve güç olarak bilinen aşiretler üzerinde etkili olduğundan bahseder:

Cay şeyxi Hini miqriwn u ḥeta welati Kırdunu
Şeyx Feteḥu tewbe dunu qewmu 'eşira gırunu (Mes.37/14)

(Memleketi Hani'den Zazaların yurduna kadar olan Şeyh Fettah büyük aşiretlere tövbe verirdi.)

1.2.3.11. Şeyh Said

Şeyh Said 1865 yılında Palu'da doğdu. İlim-irfan konusunda iyi bir ailede dünyaya gelen Şeyh Said, medresede eğitim görür. Medrese tahsili sonucunda özellikle fıkıh, tefsir ve hadis ilimlerinde mütehassıs olup aynı zamanda da tekkede

halkın tezkiyesi ile ilgilenirdi. Bununla birlikte ticaretle de uğraşırdı. Ticaretten elde ettiği gelirleri medresedeki talebelerin masrafı için kullanırdı (Karataş, 1993, s. 90).

Osmanlı'nın son döneminde Kürdistan'daki medreselerde yetişmiş bir medrese âlimi ve bir tasavvuf şeyhi olan Şeyh Said (Karataş, 1993, s. 93), eğitim ve öğretimini medresenin loş odalarının dışına taşırarak toplumun ıslahı yolunda büyük gayretler sarf etmiştir. Medreselerdeki mistik İslâmî anlayışı aşarak İslâm'ın kişinin hayatına yön veren, toplumsal diyaloğunu belirleyen, kısacası hayatına hükmeden bir din olduğunu haykırmıştır (Karataş, 1993, s. 11).

Şeyh Said ile ilgili verilen kısa bilgiden de anlaşılacağı üzere, Şeyh Said'in içinde yetiştiği çevrenin en önemli özelliği, medrese ilmi ile tekke terbiyesini birlikte veren bir anlayışa sahip olmasıdır (Kurbanoğlu, 2012, s. 33).

Ümmeti temsil ettiği kabul edilen halifeliğin 3 Mart 1924 tarihinde kaldırılması, Müslüman coğrafyasının pek çoğunda olduğu gibi Doğu Anadolu'da da olumsuz yankılar uyandırdı. Bu yankılardan biri, belki de en çok ses getireni, 13 Şubat 1925 tarihinde başlayan Şeyh Said ayaklanmasıydı. "Emîrü'l-mücâhidîn Muhammed Saîd en-Nakşibendî" imzası ile yayımlanan bildirilerde merkezî hükümetin İslâm'a aykırı uygulamalarının bulunduğu, hilâfetsiz Müslümanlığın olamayacağı ifade edilerek ayaklanmanın gerekçesi açıklanıyordu. "Ayrıca bir kısım Zaza ve Kürt aşiret reislerine de kendisine katılmaları için mektuplar gönderdi. Ele geçirdiği yerlere mülkî idareciler ve kumandanlar tayin ederek artık kontrolü ele aldığını gösterdi." 15 Nisan'da Muş ile Varto arasındaki Çarınçur köyünde yakalanan Şeyh Said, arkadaşları ile birlikte 26 Mayıs'ta Şark İstiklâl Mahkemeleri tarafından Diyarbakır'da yargılanmaya başlandı. 28 Haziran'da mahkeme Şeyh Said ile birlikte kırk altı kişinin idamına karar verdi ve ertesi gün kararın uygulanmasıyla infaz edildiler (Kurşun, 2016, s. 266-268).

Divanda Şeyh Said ile ilgili 3 müstakil şiir bulunmaktadır. Bunların ilki "Beytay Key Şex Se'id Efendi" başlığıyla divanın 6. şiiridir. Şiir 185 beyitten oluşur ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Şair, Zaza olduğunu ve Zazaca yazdığını, Allah'ın tüm dilleri bildiğini (Mes.6/1), Şeyh Said'in hüner sahibi olduğunu, efendi olduğunu (Mes.6/4), tarikatın şeceresine bakıldığında Şeyh Abdullah Dehlevî, ikinci sırada Mevlana Halid olduğu (Mes.6/5), Şeyh Mahmud, Şeyh Ali ve Şeyh Said Pehlevî, Şeyh Selahaddin sonuncusu

Mehmed Said olduğu (Mes.6/6), ismi zikredilen bu şeyhlerin birbirlerinin halefi oldukları irşad için çalıştıkları (Mes.6/7), Şeyh Ali Bismil'in Çılestun köyünden olduğu (Mes.6/9-10), Şeyh Said'in babası Şeyh Mahmud Feyzi ve lakaplarının "Septi" olduğu (Mes.6/11), Şeyh Ali Pehlevi'nin babasının Molla Kasım olduğu, onun da Hacı Hüseyin'in oğlu olduğu, Hüseyn'in yine Hüseyn oğlu onun da Haşimoğlu olduğu (Mes.6/12-13), Seyyid Haşim'in Çılestun'da namı duyulmuş bir müderris olduğu (Mes.6/14), Sultan Murad'ın Bağdad Seferi dönüşü Diyarbakır'a uğradığı, Seyyid Haşim'i beklediği; fakat Seyyid Haşim'in sultanın yanına gitmediği ve sultanın sinirlendiği ve ferman çıkardığı, Çılestun'a asker çıkarılıp köyü yerle bir etmesini emrettiği (Mes.6/15-18), valinin , askerlere talimat vererek Sultan Murad'ın fermanı deyip Seyyid Haşim ve köylüleri öldürttüğü (Mes.6/19), köyü ateşe verdikleri seyyid ve şeyhlerin bittiği, birkaç çocuğun anneleriyle birlikte kaçıp kurtulduğu (Mes.6/20), Şeyh Ali'nin neslinin o çocuklardan birinden geldiği, Allah'ın emriyle Çılestun şeyhinin köyden taşınıp Palu'nun içine yerleştiği (Mes.6/21-22), Şeyh Ali ailesinin âlim ve şeyh oldukları, şeyhlerin başı ve peygamberlerin varisleri oldukları (Mes.6/25), vatan ve din elden gidince Şeyh Ali ailesinin sahip çıktığı (Mes.6/27), Birinci Cihan Harbi'nde Müslümanların sıkıntı çektiği, sonrasında padişahı azlettikleri, anayasanın hükümet ve reis olmadan yapıldığı (Mes.6/31-33), 1925 yılında İslâm'ın emrinin rafa kaldırıldığı, şeriatı kaldırdıkları, halifelik ve saltanatın kaldırıldığı (Mes.6/36-37), Şeyh Said ve arkadaşlarının bir araya gelip istişare ettikleri (Mes.6/38), peygamberlerin varisleri olduklarını söyleyerek bu dinin sahipleri olduklarını, darağacına kulak asmadıkları (Mes.6/40), Şeyh Said'in davanın ağır olduğunu, tüm ulemanın sahip çıkması gerektiğini söylediği (Mes.6/50), alçalmamak gerektiği, çalışıp da dinlerine sahip çıkmaları gerektiği (Mes.6/52), doğuda birçok yere haber gittiği (Mes.6/56), Şeyh Said'in şeriat yanlısı olduğu, küfre karşı minnet etmeden mücadele ettiği (Mes.6/103), zalimlerin evi yansın ki ağır bir ceza verip şeyhlere idam kararı verdikleri (Mes.6/118), rezil ceza reisinin kanunsuz bir şekilde hüküm verdiği (Mes.6/122), zalimlerin darağacını Kürtlerin başkentinde kurdukları (Mes.6/124), imanı tam olanların gayeleri iman ve İslâm olduğu için darağacından ve idamdan korkmadıkları (Mes.6/128), Şeyh Said'in katledildiği (Mes.6/142) konuları üzerinde durulmaktadır.

Divanda Şeyh Said ile ilgili müstakil şiirlerin ikincisi "Beyta Şeyx Se'id Efendi" başlığıyla divanın 52. şiiri olup kıt'a nazım şekliyle yazılmıştır. Şiir 98 beyitten meydana gelmektedir. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Şeyh Said'in şeriatın hadimi olduğu, tarikat ehli olduğu, Nakşbendî olduğu, Şeyh Ali'nin halifesi olduğu (N.52/1-2), Şeyh Said'deki cesaretin birkaç asırdır kimsede olmadığı (N.52/4), Şeyh Said'in meşhur olduğu, şöhretinin şerefimiz olduğu (N.52/11), asrın cihangiri olduğu, tahta ve taca layık olduğu (N.52/16), Şeyh Said ve çoğu Kürt ve Zaza olan arkadaşlarının zulümlere başkaldırdıkları (N.52/56), Şeyh Said'in; gaye dinin kurtuluşudur deyip halkı uyandırmaya çalıştığı (N.52/59), müritlerin başı olduğu, zamanının Lokman Hekim'i olduğu (N.52/62), zamanın rejiminin Kürt ve Zazaların fermanını verdiği, Amed'in sisli olduğu (N.52/65), tarikat ehlinin silsilesinin Şeyh Abdullah Dehlevi'den alınıp Şeyh Mehmed Said'e kadar getirildiği, bu tarikat önderlerinin hepsinin kaynak olduğu, Mehmet Said'den sonrasının olup olmayacağının belli olmadığı üzerinde durulmaktadır.

Divanda Şeyh Said ile ilgili müstakil şiirlerin üçüncüsü "Beytay Şeyx Se'id Efendi" başlığıyla divanın 2. bölümünün 1. şiiridir. Şiir 112 beyitten meydana gelmiş olup mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Şair, Zaza olduğunu ve Zazaca şiirler yazdığını, Allah'ın tüm dilleri bildiğini, Zazaların çalışan kişiler olduğu (Mes.2.1/1-2), Şeyh Ali'nin Bismil'in Çılestun köyünden olduğu, şeyhin sülâlesinin Çılestun'da namı olan Seyyid Haşim'e dayandığı (Mes.2.1/5-6), Sultan Murad'ın Bağdat Seferi dönüşü Diyarbakır'a gittiği, orada Seyyid Haşim'i beklediği, Seyyid Haşim'in onun yanına gitmediği (Mes.2.1/7-9), sultanın sinirlenip ferman verdiği, valiye emir verdiği askerleri Çılestun'a gönderdiği ve köyü yaktırdığı, köylüleri öldürttüğü (Mes.2.1/11-13), birkaç çocuğun annesiyle birlikte kaçıp kurtulduğu, Şeyh Ali'nin neslinin o kurtulan çocuklardan birinden geldiği, Şeyhin Palu'ya taşındığı (Mes.2.1/14-16), Şeyh Said'in şeceresinin Şeyh Mahmud'dan itibaren Mehmed Said'e kadar zikredildiği (Mes.2.1/18-26), zikredilen şeyhlerin birbirlerinin halifesi olduğu ve irşat ehli oldukları (Mes.2.1/27), Şeyh Ali ailesinin zamanın şeyh ve âlimleri oldukları, peygamberlerin varisleri oldukları (Mes.2.1/31), 1925 yılında Şeyh Said'in başkaldırısının başladığı (Mes.2.1/36), Şeyh Said'in din için şehid olduğu (Mes.2.1/42), günümüz insanlarının tembel oldukları,

dille herkesin çok iyi olduğu; ancak fiiliyatta boş kişiler oldukları, insanların keyiflerine düşkün olan yarım akıllılar olduğu, Allah'ın insanı sınamak için yarattığı, eski şeyh ve âlimler gibi dinin savunucularının kalmadığı üzerinde durulmaktadır.

Şeyh Said 1925 yılında Allah'ın kanunları yerine, ilahî kanunlara aykırı olan beşerî ve batıl kanunların uygulandığı gerekçesiyle irşat çalışmasıyla başladığı davasına silahlı mücadele ile devam etmişti. Kimisine göre isyan, kimisine göre ayaklanma, kimisine göre kıyam, kimisine göre zamansız bir eylem, kimisine göre etnik milliyete dayalı mücadele, kimisine göre sadece İslâm için yapılmış Hüseyni bir mücadele olarak kabul görmüştür. Şeyh Said ve tüm arkadaşlarının hakkı ikame etmek olduğunu dile getiren şair, Şeyh Said ve arkadaşlarının davasını hak dışında bir dava ile ilişkilendirenleri kör ve sağır olarak nitelendirir:

Şeyx Se'id pêru hevali de'way ḥeqqi keni qali
Şıma ker u şıma lal i de'way din a ma heval i (Mes. 6/45)

(Şeyh Said ve arkadaşları hak davayı konuştular, davaları dindi, bunu göremeyenler kör ve sağırdırlar.)

Bir başka beyitte şair, Şeyh Said'in şeriat ehli olduğunu, küfre karşı mücadele ettiğini, din için cihad ettiğini ve bunu da düşmana karşı minnetsiz bir biçimde yaptığından bahseder:

Şeyx Se'id ehli şer'at i qarşi kufr u dalalet i
Cahidu din u sünnet i va dışmeni bêminnet i (Mes. 6/103)

(Şeyh Said dalâlete ve küfre karşı şeriat ehliydi, dinin gereklerini minnetsiz bir biçimde düşmana karşı savundu.)

Zalimler, dünya hayatı dışında bir hayat olmayacakmış gibi davranırlar. Mazluma zulmetmek onlar için sıradan bir şeydir. Oysa dünya hayatından sonra ahiret hayatı olduğunu, cennet ve cehennemin olduğunu iliklerine kadar hissedenler ve buna uygun yaşayanlar bu dünyaya olması gerektiği kadar değer verirler. Çile çektikleri zaman teselli olarak Allah'ın kendilerine bahşedeceği cenneti düşündükleri için bir nebze olsun çileyi hafif görürler. Cennetin hoş bir mekân olduğunu ifade eden şair, cennetin başta şehitler olmak üzere iyilerin yeri olduğunu belirtir. Şehit olan Şeyh Said'in Allah'ın izniyle güzel mekân cennete gideceğini umut eden şair, hem bu

dünyadaki mahkemede verdiği ifadeyi hem de mahkeme-i kübrada vereceği ifadeyi kastederek kendisine zulmedenlerin acınacak kişiler olduğu üzerinde durmaktadır:

Cennet weş u weş mekun u cay rındun u şehidun u
Şeyx Se'id ifade dun u gunek ḥali ẓalımun u (Mes. 6/141)

(Cennet hoştur hoş mekândır, iyi ve şehitlerin yeridir; Şeyh Said hesabını verdi, zalimler ise acınacak durumdadır.)

Hz. Peygamber, Allah'ın emriyle hak dini Mekke'de anlatmaya başladığında Mekke müşriklerinin ileri gelenleri onu şöhret ile, Mekke'nin en güzel kızlarıyla evlendirmek ile ve önemli görevler vermek ile vazgeçirmeye çalıştılar. Hz. Peygamber'in onlara verdiği cevap olan "Güneşi sağ elime, ayı sol elime verseniz de İslâm davasından vazgeçmem" sözü, sonraki her Müslüman'a ve özellikle de İslâm davasını anlatmak ve yaymak sorumluluğu hisseden önderlere örnek olacak cinstendi. Âlimler peygamberlerin mirası olan İslâm davasını anlatmakla görevli kişiler olduğundan hareketle, Şeyh Said'i bu zümreden kabul eden şair; Şeyh Said'in şöhret elde etmek, bir pay elde etmek amacıyla yola koyulmadığını, onun tek derdinin birilerinin mutlaka yapması gereken farzı kifaye niteliğinde hak olan İslâm olduğundan bahseder:

Nê tu şohret nê tu paye ferżi tu ferżu kifaye
İştiraqi ḥeqq i ğaye Şeyx Se'idi pişuwa yi (Kt. 52/37)

(Önder olan Şeyh Said! Derdin ne şöhret ne pay almaktı, yaptığın farzı kifaye idi; gaye İslâm'a davet idi.)

Bir başka beyitte Şeyh Said'in insanları İslâm'a uyandırmak ile uğraştığını dile getiren şair, dünyanın karanlığa doğru gittiği bir zamanda geçici olan bu dünyada Şeyh Said'in Müslümanları uykudan uyandırdığından bahseder:

Aşmin tari dunya hewra tu ma hişyar kerdi hewn ra
Dunya pey zemun u dewra Şeyx Se'idi pişuwa yi
(Kt. 52/53)

(Dünya belli bir zamanı olan yerdir, gökyüzünün karanlık, dünyanın sisli olduğu bir dönemde önder olan Şeyh Said bizi uykudan uyandırdı.)

Edebiyatta Melayê Cizîrî ve Ehmedê Xani gibi önemli ve çok yönlü olan şahsiyetler benzetilen olarak kullanılırlar. Söz konusu şahsiyetler yazdıkları ile bir dilin yok olmasına mani olmuşlardır. Bunu yaparken de Allah rızasını gözetmişler ve "….dillerinizin ve renklerinizin farklı oluşu da onun ayetlerindendir…." (Rum, 30/22) ayeti mucibince hareket etmişlerdir. Şairlik yönleriyle bilinen Ehmedê Xani ve Melayê Cizîrî medresede müderrislik yapmış donanımlı âlimlerdir. Şeyh Said cesareti, korkusuzluğu ve cengâverliği yönüyle Hz. Ali'ye; ilmî yönüyle Ehmedê Xani ve Melayê Cizîrî'ye benzetilmiştir:

Şehid u Seyday ẓemun i hezey Cezeriy u Xani
Her weki şêri cihan i Şeyx Se'idi pişuwa yi (N.52/63)

(Şeyh ve şehit olan önder Şeyh Said, (ilimde) devrinin ulemaları olan Cızîrî ve Xani gibi; (güç olarak) Allah'ın aslanı gibiydi.)

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUM

Kur'an, Müslüman toplumu ümmeten vusta (Bakara, 2/143) yani vasat ümmet diye nitelemektedir; bunun anlamı aşırı uçlar arasında orta yolu tutanlar demektir (Schimmel, 2004, s. 258). Şair divanda İslâm toplumlarına farklı açılardan değinir. Divanda toplum ana başlığı altında dinî şahsiyetlerden Havva ve Hüseyin'e değinen şair, Havva'nın yaratılışında iki farklı düşüncenin olduğunu ifade eder. Yaratılıştaki farklı iki düşünceden Havva'nın topraktan yaratıldığı düşüncesinde olan şairin; Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilişi konusunda ise Hüseyin'i şehit edenlere rahmet kapılarının kapandığını söyleyecek kadar nettir. Toplum üzerinde etkisi çok olan ve birçok kişi tarafından bilinen Ehmedê Xani, Melayê Cizîrî gibi Kürt alim ve şairlere değindiği gibi; belli bir bölgede tanınan Molla Yusuf'a ve Hanili Salih Bey'e de değinir. Fars asıllı Şirazi, Türk asıllı Yunus Emre'ye de değinerek hinterlandının geniş olduğunu gösterir. Dünyanın geçici olduğunu anlatmak için dünya çapında tanınan kişileri örnek verir. Toplumlara yön verenler, güçlü kişiler, iyiler ve kötülerin gideceği yer aynı olduğuna göre insanların hayatlarına yön verirken bu durumu göz önünde bulundurmaları gerektiği mesajlarını verir. Halkı Müslüman olan ülkelerin Batı devletleri tarafından geri bırakıldığını; ancak bunun ötesinde Müslüman halkın birbirleriyle uğraşmaktan ilerlemeye fırsat bulamadıklarına da değinir. Kavim olarak Türk, Kürt ve Zazalardan bahseden şair, bir Müslüman alim düşüncesiyle milliyetçiliğe yer olmadığını ve ümmetçi olmak gerektiği mesajını verir. Toplumsal meselelerde hakkın yanında yer almak gerektiği düşüncesini taşıyan şair; Şeyh Said olayını detaylı bir biçimde ele alır. Şeyh Said olayına destek veren halkların baştacı edilmesi gerektiği şeklinde net bir tavır ortaya koyar.

Günümüz toplumlarının alışverişe hile karıştırdığını ifade eden şair, kanayan yarayı gözler önüne serer. Zenginlik içinde yaşayan insanların asıl gidecekleri yer olan ahiret hayatını unuttukları, bayramın önemli günlerden olduğunu; ancak kendisinin bayram günlerinde bayramın gerektirdiği şekilde keyif alamadığını bunun yerine hep hüzünlendiğini ifade eder. Bayramı bayram yapan şeyin; dost ve akrabaların birbirlerini ziyaret etmeleridir. Bundan mahrum olanların halini anlamak gerektiği

mesajı verilir. Toplumları hakikate çağıranların dinlenmesi gerektiği mesajı veren şair; hakikati duymak istemeyecek kadar gaflet uykusunda olanların olduğunu söyleyerek bu toplumların karanlıkta kaldığını ifade eder.

2.1. Şahsiyetler

2.1.1. Tarihî Şahsiyetler

2.1.1.1. Osmanlı Padişahları

2.1.1.1.1. IV. Murat

27 Temmuz 1612 tarihinde İstanbul'da doğdu. I. Ahmet ile Mâhpeyker (Kösem) Sultan'ın oğludur. Amcası I. Mustafa'nın aklî dengesi yerinde olmadığından tahttan indirilmesine karar verildiğinde küçük yaşta olmasına rağmen tahta çıkarıldı (10 Eylül 1623). Devlet idaresi 1632'ye kadar annesinin etkisi altındaki devlet adamlarının elindeydi (Yılmazer, 2006, s. 177).

Yolların tamirindeki ihmali sebebiyle İznik kadısını astırması, Şeyhülislâm Ahîzâde'yi boğdurması ilmîye kesiminde tepkilere yol açtı. IV. Murat, şeyhülislâm katline tevessül eden ilk padişah olmuştur. Ayrıca IV. Murat, Abaza Paşa'yı ve ardından çok sevdiği şair Nef'î'yi öldürtmesinden ötürü de eleştirilmiştir (Yılmazer, 2006, s. 179-180).

Divanda IV. Murat 1639 yılında yapılan Bağdat seferi dönüşü münasebetiyle ele alınmıştır. Şeyh Said'in atası Seyyid Haşim'i ve ailesinin yaşadığı köyü ateşe verme emrini verdiği için de şair, Sultan Murat'ı zalim biri olarak ele almaktadır. Divanın ikinci kısmı 1. şiirinde Sultan Murat ile ilgili olarak; Sultan Murat'ın Bağdat seferi dönüşü Diyarbakır'a uğradığı, Seyyid Haşim'i beklediği; fakat Seyyid Haşim'in sultanın yanına gitmediği ve sultanın sinirlendiği ve ferman çıkardığı, Çılestun'a (Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin köyü) asker çıkarılıp köyü yerle bir etmesini emrettiği, valinin, askerlere talimat vererek Sultan Murat'ın fermanı deyip Seyyid Haşim ve köylüleri öldürttüğü, köyü ateşe verdikleri şeklindedir. Divanda IV. Murat ile ilgili beyitler Türkçe çevirileri ile birlikte aşağıda verildiği gibidir:

Sefir Beğdadi ke yu ma persı ẓemuni yıwu
Tarix hınẓar u şeşsey u hiris u new biyari seyu (Mes.2.1/7)

(Bağdat seferinin tarihini soracak olursak; onun tarihi 1639'dur.)

Padişah sulṭan Murad u sefer kerdu şiw beğdadu

Ciru umew sukew radu veynu keyfi suki cadu (Mes.2.1/8)

(Padişah Sultan Murat Bağdat seferini yapmıştır, geri döndüğünde herkesin keyfinin yerinde olduğunu görmüş.)

Muradi çerin u har u ẓulmi sulṭani ğıdar u
Seyyid Haşim xeberdar u nişi sulṭani diyaru (Mes.2.1/10)

(IV. Murat zalim ve azgın bir sultandır; Seyyid Haşim'e haber verir, lakin Seyyid Haşim icabet etmez.)

2.1.2. Dinî Şahsiyetler

2.1.2.1. Deccal

Diğer kıyamet alâmetleri gibi Deccal de akaid ve kelam âlimlerinin çoğunluğu tarafından kıyamet alameti olarak benimsenmiştir. "Ancak Kur'an'da geçmemesi ve dayandığı rivayetlerin bazılarının isnat açısından zayıf oluşu, bu rivayetlerin bazılarının çelişkiler içermesi hasebiyle Deccal'in belirli bir kişi olmaktan ziyâde insanlığın çeşitli dönemlerinde küfrü ve bozgunculuğu temsil eden şahıslar, akımlar vb. şeklinde anlaşılması da mümkündür." Nitekim bazı İslâm âlimleri Deccal hakkındaki haberleri yorumlayarak söz konusu anlayışı benimsemişlerdir (Çelebi, 2019, s. 71).

Hz. Âdem'den bugüne dek din ve iman düşmanları hep olmuştur. İmanın ilk düşmanı da kibrine yenik düşen şeytan olmuştur. Şeytanın ilk icraatı da Hz. Âdem ve Havva'yı kandırarak cennetten kovulmalarına neden olmasıdır. Din ve iman düşmanları da şeytan ve nefisleri doğrultusunda hak yol üzere olan iman ehlini yoldan saptırmak için uğraş vermektedir. Ehli iman olanlar şeytanın saptırma isteğine karşı uyanık olmalılar. Deccal'in bir tek kişi olmadığını, fitne-fesat ile din düşmanlığı yapan herkesin Deccal olabilebileceği düşüncesini taşıyan şair; ahir zamandaki deccallere karşı şuurlu olunması gerektiğini ve bu bilinçlendirmeyi yapan ulemanın dikkate alınması gerektiği üzerinde durmaktadır:

Fitne vecyaw inu muni duşmeni din u imun i
Decali axir ẓemuni de hişar bi ma şe vuni (Mes.6/47)

(Din ve iman düşmanları olan ahir zaman deccalleri fitne peşindeler, haydi uyanın, dediğimizi duyun.)

2.1.2.2. Havva

Hz. Âdem'in zevcesi olan Havva İbranice hayat anlamına gelir. "Ümmü'l-beşer" (İnsanlığın annesi) lakabıyla anılır. Tam olarak ne zaman yaratıldığı ise bilinmemektedir (Aslanoğlu, 2014, s. 250). Hz. Âdem cennette uykuda iken sol kaburgasındaki bir eğe kemiğinden yaratıldığı rivayet edilir. Kız ve erkek, çifter çifter 48 çocuk doğurmuştur. Âdem'den (a.s.) bir yıl sonra vefat etmiştir. "Havva ana" diye anılır. Kadınlarla iyi geçinmek ve onların hatırını hoş tutmak hususunda hadislerde çabucak kırılıveren eğri bir kemiğe benzetilen kadının, üzerine fazla gitmemek gerektiği anlatılmıştır. Genel olarak "ana" mânâsında kullanılır (Pala, 2004, s. 211).

Havva'nın yaratılışıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Havva'nın Hz. Âdem'in sol kaburgasından yaratıldığını ileri süren görüş olmakla birlikte, Nisa suresi 1. ayete dayandırılarak Hz. Âdem'in topraktan yaratıldıktan sonra Havva'nın Hz. Adem'den yaratıldığını ileri süren görüş ve yine Nisa suresi 1. ayete dayandırılarak Hz. Âdem neden yaratıldıysa Havva da o unsurdan yani topraktan yaratıldı düşüncesini ileri süren görüşler de mevcuttur. Şair bu görüşlerden ikisine de yer vermiştir. Havva'nın Hz. Âdem ile birlikte topraktan yaratıldığı düşüncesi divanın iki farklı yerinde geçmektedir; Havva'nın Hz. Âdem'in sol kaburgasından yaratıldığı düşüncesi ise divanın bir yerinde geçmektedir. Şair, Havva'nın Hz. Âdem gibi topraktan yaratıldığı görüşünü benimsiyormuş gibi görünüyor. Ancak Havva'nın Hz. Âdem'in sol kaburgasından yaratıldığı düşüncesine de yer vererek bu düşüncenin de var olduğunu ve bu düşüncenin de bilinmesi gerektiğini istemektedir. Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılışlarının topraktan olduğu düşüncesini ihtiva eden iki beyit şu şekildedir:

Hera gewr u sur u siya sebebi Âdem Ḥewa ya
Xezinew serwetu vay a ebediw meskeni ma ya (Mes. 54/10)

(Âdem (a.s.) ve Havva'nın yaratılışında kullanılan toprağın; gri, kırmızı ve siyah çeşidi vardır. Hazine ve paha biçilmez bir servet olan toprak; aynı zamanda ebedî meskenimizdir.)

Erḍ u heri Allah daya xelqi Âdem u Ḥewa ya
İnsu pêru neslay ya ya tırbi yew meskeni ma ya (Mes. 54/16)

(Allah, Âdem ve Havva'yı topraktan yaratmış, insanların hepsi onun neslindendir, kabir ise meskenimizdir.)

Şair; Havva'nın Hz. Âdem gibi topraktan yaratıldığı görüşünde olsa da birçok Müslüman, Havva'nın Hz. Âdem'in sol kaburgasından yaratıldığı düşüncesini taşıyor. Bunun farkında olan şair, söz konusu düşünceye de yer verir. Her iki düşünceye yer vererek, bu durumun kişiyi dinden çıkarmayacağı mesajını vermek ister:

Âdem rakewt dari heti parsiya çepi tı ra veti
Xelq bı Hewa şiyi yey heti war i reḥma ẓafi Allah (Serbest/2.9/30)

(Âdem ağacın yanına uzandı sol kaburgasından Havva yaratıldı ve yanına konuldu; Allah, rahmeti bol olandır.)

2.1.2.3. Hüseyin

626 yılında Medine'de doğdu. "Şehîd" lakabıyla meşhurdur. Göğsünden aşağısının dedesi Hz. Peygamber'e çok benzediği rivayet edilir (Fığlalı, 1998, s. 518). Hz. Hüseyin'in en çok bilinen ve yazılan yönü, Hz. Hasan ile birlikte dedeleri tarafından çok sevilmesi ve Kerbela olayı ile ilgili olanıdır. Bunun için Hz. Hüseyin ile ilgili verilecek bilgi bu minvalde olacaktır.

Hz. Hüseyin, Hz. Hasan'ın vefatından (669) I. Yezid'in hilâfet makamına gelişine kadar (680) kendini ibadete vererek züht ve takvaya dayalı bir hayat sürdürdü. Hz. Hasan'ın vefatıyla Muaviye, oğlu Yezîd'e biat edilmesini herkesten istemişti. Bu durum birçok Müslüman gibi Hz. Hüseyin'i de rahatsız etmiştir. Hz. Hüseyin'in Yezîd'e biat etmeyip Mekke'ye gittiğini haber alan Kûfelilerin ileri gelenleri onu hilâfete getirmek için davet mektupları yazdılar. Bunun üzerine Hz. Hüseyin 9 Eylül 680 tarihinde ailesi ve bazı taraftarlarıyla birlikte Kûfe'ye hareket etti. Şair Ferezdak ile yolda karşılaşmış ve Kûfe'deki durumu sormuş. "Halkın kalbi seninle, kılıçları Benî Ümeyye iledir…"cevabını aldığı halde, Allah'ın dediği olur diyerek yolculuğunu sürdürdü. Böylece 2 Ekim 680 yılında "Kerbelâ'ya vardı. Ömer b. Sa'd'ın sancağıyla gelip ilk oku atması üzerine başlayan savaş tam bir dram şeklinde devam etti. Savaşın sonlarında artık sıcak ve susuzluktan bitkin hale düşen Hz. Hüseyin'e Şemir b. Zülcevşen'in emriyle her taraftan hücum edildi." Önce yere düşürüldü, sonra da başı kesilerek (10 Ekim 680) şehit edildi (Fığlalı, 1998, s. 518-520).

Özellikle Şii-Alevî edebiyatlarında Hz. Hüseyin'e özel bir yer ayrılmış, hakkında manzum ve mensur Maktel-i Hüseyinler yazılmıştır. Bütün Müslümanlarca ve özellikle Şiilerce 1-10 Muharrem'de kabri ziyaret edilir (Pala, 2004, s. 230). Hz.

Hüseyin'in acıklı sonu ile ilgili yazılan "maktel" veya "Maktel-i Hüseyin" denilen bu mersiye ve okuma parçaları özellikle taziye törenlerinde okunur (Fığlalı, 1998, s. 521).

Divanda Hz. Hüseyin ile alakalı müstakil bir şiir bulunmaktadır. Fihrist kısmında "Kerbela Huseyn" olarak geçen ancak iç sayfada "Qeṣidetul Kerbela" başlığı ile geçen, kıt'a nazım şekliyle yazılan ve 30 beyitten meydana gelen divanın 32. şiirinde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Şair; Kerbela'yı dert ve keder içinde yazdığını, Hz. Ali ve Fatıma'nın oğlu ve Hz. Peygamber'in canı ciğeri torunu, Kerbela'nın masum şehidi Hz. Hüseyin'den bahsetmek gerektiği, Hz. Hüseyin'in Muharrem ayında şehit edildiği için her Muharrem ayının sene-i devrinde derdin ve kederin tazelendiği, Kerbela'da resulün ailesine bir damla suyun verilmediği, suya hasret kalınan o günde arşı alaya seslerin gittiği, mahşer gününde bunun hesabının sorulacağı, yer ve göğün Hz. Hüseyin için ağladığı, kıyametin kopuşunu mahşerin kuruluşunu andıran bir gün olduğu, Hz. Hüseyin'in şehit edilişinin Müslümanlar için dert olduğu, her daim bu durumun hatırda tutulması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Söz konusu müstakil şiir dışında Hz. Hüseyin iki ayrı yerde geçmektedir. Burada, Hz. Ali'nin evladı olduğu ve peygamber neslini devam ettiren olarak Hz. Hasan ile birlikte Hz. Hüseyin'den (N.52/8,11) bahsedilmektedir. Bunun dışında başka bir yerde Hz. Hüseyin'in adı geçmemektedir.

İslâm dünyasında birçok konuda birbirine ters düşen Şiiler ve Sünniler bir konuda hemfikirdirler gibi görünüyorlar. O da Hz. Hüseyin'in Kerbela'da hunharca katledilişidir. Her iki ekol de Hz. Hüseyin'in masum olduğu, hatasının olmadığı ve gözü dönmüşler tarafından şehit edildiğini kabul eder. Anma konusunda arada fark bulunsa da her iki ekole mensup olanlar tarafından canımız feda denilebilecek önemli bir şahsiyettir. Şair, Fatıma'nın oğlu, Hz. Peygamber'in torunu diye aile bilgisini verdiği Hz. Hüseyin ve meşhur olay Kerbela vakasından bahsedilmesi gerektiğini dile getirir. Akabinde, Hz. Peygamber'in ciğerparesi olan ve şehit olduğunu söylediği Hz. Hüseyin'e olan sevgisini, ona canımız feda diyerek dile getirmektedir:

Beḫş bıki ma kerbela u şehidu ali Ḥuseyn
Tornu ewladi resulu Faṭıma pêğember i (Kt.32/2)
Ciger u torni resul i hem şehidi bê xeṭa
Ma feda ki torn u lacu gun u ruḥi xu deri (Kt.32/3)

(Hz. Peygamber'in torunu, Fatıma ve Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin ve ailesinin şehit edildiği Kerbela'dan bahsedelim; canımız ve ruhumuz, Hz. Peygamber'in torunu ve ciğeri olan Hz. Hüseyin'e feda olsun.)

Tarihte en dramatik olaylardan biri de Kerbela olayıdır. Kerbela olayı ve Hz. Hüseyin'in şehadeti, kimi zaman, saltanat için insanın gözü bu kadar döner mi sorusunu sorduran, kimi zaman bu vahşiliği insan olan yapmaz dedirten, kimi zaman da vefatı üzerinden henüz 50 yıl geçmeyen Hz. Peygamber'in çok sevdiği, cennet kokan torununa bu vefasızlık yapılır mı dedirten bir olaydır. Şair, mübalağa sanatını da kullanarak başı kesilen Hz. Hüseyin için yer ve göğün ağladığını, âdeta kıyametin koptuğu, mahşer yeri olduğu benzetmesiyle vahşeti gözler önüne sermektedir:

'Erḍ u asmin pêru bermay qay ṣerew re'si Ḥuseyn
Ḥesr u guni hewr u tari va qıyumew meḥşeri (Kt.32/23)

(Hz. Hüseyin'in kesilen başı için yer ve gök ağladı, dünya karanlıkta kalmış sanki kıyamet kopmuş, mahşer kurulmuştu.)

2.1.2.4. Lokman Hekim

Ünlü bir bilge olarak tanınan Lokman; rivayetlere göre İbrahim peygamberin soyundan, Eyyüb peygamberin kız kardeşinin ya da halasının oğludur. "Bazılarına göre ise Habeşli bir köledir." (Nimet Yıldırım, 2008, s. 490). Eski Araplar arasında da ünlü olan Lokman'ın bir peygamber veya nebi olduğu hakkında rivayetler olmakla birlikte çoğunluk, onun "Salih bir kul" olduğu düşüncesindedir. "Anlatılanlara göre o hikmet ve hekimliğin piri ve sembolü olarak bilinir." (Pala, 2004, s. 303).

Menşei Arap edebiyatı olan Lokman, diğer edebiyatlara da buradan geçer. Diğer edebiyatlara geçerken de "Arap edebiyatında öne çıkan özellikleri yanında hakîm/filozof kimliğinden çok hekim/tabip hüviyetinde görülmektedir." Bu sebeple divan, tasavvuf ve halk edebiyatlarında "Lokman Hekim, tabip Lokman, dert Lokman'ı, şifâ Lokman'ı" gibi ad ve sıfatlarla anılmış, bu özelliğini vurgulayacak kelimelerle vasfedilmiştir. Her ne kadar dertlere deva şeklinde bilinse de Lokman'ın gücü sınırlıdır ve gerçek şifa Allah'tandır (Uzun, 2003, s. 206-207).

Edebiyatta Lokman Hekim dertlere derman oluşu yönüyle benzetilen olarak kullanılır. Şair; divanın bir yerinde müritlerin serdarı olarak nitelendirdiği Şeyh Said'i, gönüllere şifa vesilesi olması babında Lokman Hekim'e benzetir (N.52/62). Bir yerde

Said Nursi'nin eseri Risale-i Nur'u dertlere derman vesilesi olarak Lokman Hekim'e benzetir (Kt.2.2/1). Başka bir yerde ise Kur'an ayetlerinin tefsiri olarak gördüğü Risale-i Nur'un, hastaların derdine derman olmada Lokman Hekim'den bile daha tesirli olduğundan (Mes.44/37) bahseder.

Açıklama kısmında ifadesini bulduğu üzere Lokman; hekimliğin, derde deva olmanın sembolü olarak bilinir. Ancak dermanın onda da olmadığı, gücünün sınırlı olduğu bazı durumlar vardır. Böylesi bir derdin dermanını bulmak için geçici olan dünyadan, ebedî olan ahiret yurduna intikal etmek gerekiyor. Lokman Hekim, şifa lokmanı olarak bilinse de bazı dertlere çare olamaz. Bu tarz dertlere çare, dünyadayken çok çile çekmiş olan Hz. Peygamber'e Allah'ın bir lütfu olarak şefaat izni olabilir. Şair, ilahî aşka düçar olanları temsilen ağrılar içinde olduğunu, yaralı olduğunu ve günden güne eriyip gittiğini, bunun tek çaresinin ise Hz. Peygamber'in şefaati olduğu üzerinde durur:

Ẕeray mı dec u elem u birin a
Nê derman u dar u tımu ḥelina
Çı loqmanu ḥetta bı İbn-i Sina
Dexilu şefa'et ibni Amina (Mr.23/32)

(Dermanı olmadığı için günden güne eriyip bittiğim gönlümdeki dert, keder ve eleme Lokman Hekim'den İbn-i Sina'ya kadar hiç kimse çare olamadı, umut Hz. Peygamber'in şefaatidir.)

2.1.2.5. Seyyid Haşim

Seyyid Haşim Şeyh Said'in atasıdır. Divanda Seyyid Haşim, Osmanlı padişahlarından IV. Murat ile olan münasebeti ile ele alınmıştır. Buna göre, Osmanlı padişahlarından 4. Murat 1639 yılında Bağdat seferi yapmıştır. Şair, tarihte anlatıldığının dışında bir bilgi ile divanda bu seferi ele almıştır. Buna göre; Sultan 4. Murat'ın Bağdat seferini, başta Şeyh Said'in atası Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Çılestun/Çılsutun (Kırkdirek) köyünden olan Seyyid Haşim olmak üzere bölge uleması tasvip etmemiştir. Osmanlı devletinde sultanlar sefere karar verdiklerinde teamül gereği ulemanın görüşüne başvururlardı. Ulemanın da uygun görmesi üzerine sefer düzenlenirdi ve ulemanın duası alınırdı. Ancak sultan 4. Murat Bağdat seferini yaparken teamüllere aykırı davranmıştır. Sefer dönüşü Diyarbakır'a uğrayan 4. Murat başta Seyyid Haşim olmak üzere ulema ile görüşmek istemiştir. Lakin Seyyid Haşim

4. Murat ile görüşmek istememiştir. Bunun üzerine 4. Murat'ın emri ile Seyyid Haşim'in de içinde bulunduğu köylüler şehit edilir ve Çılestun köyü yakılır ve yerle bir edilir. Sadece birkaç çocuk ile birkaç kadın kurtulur. Şeyh Said'in nesli kurtulan bu çocuklardan biri ile devam eder (Mes. 6/15-21; Mes. 2.1/6-15). Sultan Murat sefer dönüşünde yaptığının tasvip edilmediğini, bu memnuniyetsizliğe sebep olanların başında Seyyid Haşim olduğunu düşündüğü için Seyyid Haşim'i davet etmiş; davetine icabet etmeyen Seyyid Haşim'i böylece cezalandırmıştır. Divanda bu mevzu ile alakalı beyitler şöyledir:

Ez kaliki veri bunu Seyyid Haşimi ez vunu

Çilestun dı nume dunu muderis u xunedun u (Mes.6/14; Mes.2.1/6)

(Atasını söyleyecek olursak, Çilestun'da müderris olan ve namı olan Seyyid Haşim'dir diyebiliriz.)

Sukew durmey suki pêru şeyxu 'alim ha çê miru

Şi ṭawaf paşaw weziru pawey Seyyid Haşim bêru (Mes.6/16; Mes.2.1/9)

(Padişah, başta Seyyid Haşim olmak üzere şehrin ileri gelen şeyh, âlim ve beylerini bekledi.)

Sulṭan suki di vınerto Seyyid Haşim nume heto

Paşa hırs bi fermu vetu waliy u ḥukmet ardı xetu (Mes.6/17; Mes.2.1/12)

(Padişah Seyyid Haşim'in davete icabet etmediğini görünce sinirlendi ve valiye talimatı verdi.)

Wali ra va emri mın u 'esker bigi Çilestunu

Seyyid Haşim u hemınu seru binki deway yinu (Mes.6/18;Mes.2.1/13)

(Padişah valiye, Seyyid Haşim ve beraberindekilerle birlikte köyü yakıp yıkması emrini verdi.)

Be'di wali emır dunu 'esker kenu genu şunu

Seyyid Haşim dewicunu pêru kışti va fermun u (Mes.6/19; Mes.2.1/14)

(Sonrasında vali, asker gönderir, (askerler) ferman deyip Seyyid Haşim ve köylüleri öldürttü.)

2.1.2.6. Mehdi

Sözlükte "doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek" anlamındaki hüdâ (hedy, hidayet) kökünden türemiş bir sıfat olup "hidayete erdirilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş kişi" demektir. İlkel dinler dâhil birçok dinde görülen Mehdi, ileride gelecek bir kurtarıcı demektir (Sarıkçıoğlu, 2003, s. 369). "Kur'an-ı Kerim'de hidayet kökünden türeyen fiil ve isim kalıbında birçok kelime bulunmakla birlikte mehdi kelimesi yer almamakta, genelde hidayet kavramı Allah'a, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e nisbet edilmektedir." (Yavuz, 2003, s. 371).

Mehdi'nin kıyamet kopmadan geleceğini söyleyenler olmakla birlikte söz konusu inancın Müslümanları bir beklentiye soktuğu ve tembelliğe ittiğini söyleyenler de vardır. Mehdi'nin geleceğini söylemek kişiyi küfre sokmayacağı gibi, Mehdi'nin gelmeyeceğini söylemek de kişiyi küfre sokmayacaktır. Şair, Mehdi'nin geleceği inancını taşımakla birlikte, Hz. Âdem'den Mehdi'ye kadar din yolunun ve imanın tek olduğunu vurgulayarak aslında "evvelden ahire" anlamında kullanmıştır. Ölünceye kadar dini yaşamak ve dine sahip çıkmak, gerekirse din için ölmek gerektiği mesajı verilmektedir:

Ḥeżreti Adem ra ḥeta mehdini imun tımu yewu rari maw dini
Ma war veci tımu ḥeta ma şini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

(Serbest/46/2)

(Hz. Âdem'den Mehdi'ye kadar din yolunda iman tektir, ölüp gidinceye kadar dine sahip çıkalım ve gerekirse din için ölelim.)

2.1.3. Şairler ve İlim Adamları

2.1.3.1. Ehmedê Xani

1651 yılında Ağrı Doğubayazıt'ta doğdu. Babasının adı İlyas'tır. "Hani" kelimesi onun aşiretini ifade etmektedir. Bu aşiret, Hakkâri yöresine ait bir aşirettir. Hani'nin ailesi XVI. yüzyılda Hakkâri yöresinden önce Van'a, oradan da Doğubayazıt'a göç etmiştir (Xani, 2015, s. 7).

Xani, "Doğu Anadolu'nun birçok yerini dolaşarak Arapça, belâgat ve dinî ilimleri okudu; ayrıca Astronomiyle ilgilendi." (Özervarlı, 2005, s. 31). Medrese eğitimi için birçok yere giden Ehmedê Xani, medrese icazetini Hoşap'taki Ataiyye

medresesinde Molla Cami'den almıştır. Daha sonra Doğubeyazıt'ta bir medrese açmış ve 1709 yılında vefat edinceye kadar o medresede müderris olarak çalışmıştır (Xani, 2015, s. 7).

"Eserlerinden anlaşılacağı gibi Kürtçe'nin yanı sıra Arapça, Farsça ve Türkçeyi de iyi bilen Ehmedê Xani'nin klasik doğu şiirinde yetkin bir şair olduğu kabul edilmektedir." (Tek, 2015, s. 8). Xani'nin Kürtçe olarak kaleme aldığı eserlerinin incelenmesinden ise önemli bir şair olmanın yanı sıra mutasavvıf olduğu da anlaşılmaktadır. "Uluhiyet ve varlık konuları başta olmak üzere ahlaki, sosyal ve kültürel meselelerdeki görüş ve düşüncelerini manzum eserlerinde dile getirmiştir. Kelam konularında Sünni ve genellikle de Eş'arî görüşlerine bağlıdır." Tasavvufi düşüncenin yanı sıra dönemin sosyal sıkıntıları üzerinde de duran Ehmedê Xani, kendi dönemindeki insanların ilim ve hikmete değer vermeleri yerine maddî menfaatlere değer vermelerinden yakınır. Xani, Mevlana ve Molla Cami gibi mutasavvıf şairlerin etkisi altında kalmıştır (Özervarlı, 2005, s. 31).

Eserleri:

1. Mem u Zîn: Leylâ ve Mecnûn, Ferhad ile Şîrîn türünde bir mesnevidir.

2. Nûbahârâ Bıçûkân: Arapça-Kürtçe manzum bir sözlük olup 1683 yılında yazılmıştır.

3. ʿAḳīdâ Îmân: İman esasları ve diğer akaid konularının Sünnî görüşe göre açıklandığı seksen beyitten oluşan bir risâledir.

4. Çârkûşe: Her bir mısraı dört ayrı dilde (Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe) yazılan rubailerden oluşan eser; aşk, ayrılık ve kavuşma temalarını işler (Karabey, 2006, s. 60).

Xani'ye ait olduğu söylenen Yusuf u Zelîha (Züleyḫâ) ve ʿAḳīdâ İslâm gibi bazı eserlerin ona aidiyeti tespit edilememiştir (Özervarlı, 2005, s. 32).

Edebiyatta Melayê Cizîrî ve Ehmedê Xani gibi önemli ve çok yönlü olan şahsiyetler benzetilen olarak kullanılırlar. Söz konusu şahsiyetler yazdıkları ile bir dilin varlığını devam etmesinde etken olmuşlardır. Bunu yaparken de Allah rızasını

gözetmişler, "….dillerinizin ve renklerinizin farklı oluşu da onun âyetlerindendir…." (Rum, 30/22) ayeti mucibince hareket etmişlerdir. Şairlik yönleriyle bilinen Ehmedê Xani ve Melayê Cizîrî medresede müderrislik yapmış donanımlı ulemalardır. Şair, Şeyh Said'in cesareti, korkusuzluğu ve cengâverliği yönüyle Hz. Ali'ye; ilmî yönüyle Ehmedê Xani ve Melayê Cizîrî'ye benzetmiştir:

Şehid u seyday ẕemun i hezey Cezeriy u Xani
Her weki şêri cihan i Şeyx Se'idi pişuwa yi (Kıta. 52/63)

(Önder olan Şeyh Said; Cezerî ve Hani gibi zamanın seydası ve şehididir, tıpkı cihanın aslanı gibidir.)

2.1.3.2. Ehmedê Xasi

11 Mayıs 1866 tarihinde (Rumi, 29 Nian 1282) Lice'nin Hezan nahiyesinde doğdu. Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde 12 ilmi tahsil ettikten sonra medresenin müderrisi ve Diyarbakır müftüsü olan Elhac İbrahim Efendi'den icazet aldı. Arapça, Türkçe, Kürtçe ve Zazaca dillerinde yazacak kadar bilirdi. Diyarbakır merkez müderrisi acemiliği ve Hezan müderrisliği görevlerini ifa etti. Bilinen Zazaca ilk mevlit eseri ona aitir (Korkusuz, 1996, s. 21).

Divanda Mela Ehmedê Xasi, çalışkan ve gönül adamı olmanın yanı sıra tevhit ve iman ile süslenmiş, dilimizin tercümanı olarak ele alınmıştır (Mes.17/10)**.** Maddî mirasa sahip çıkmak ne kadar önemli ise manevî mirasa da sahip çıkmak o kadar önemlidir. Hatta manevî mirasa sahip çıkmak maddî mirasa sahip çıkmaktan daha önemlidir. İçinden çıktığı topluma bir şeyler katabilecek seviyeye gelmek önemli bir meziyettir. Bu seviyeye gelebilmek ise bazı fedakârlıklar gerektirir. Çok çalışmak ve karşılık beklemeden çalışmak bu fedakârlıklardan sadece ikisidir. Her şeye sıfırdan başlamaktansa mirasa sahip çıkmak daha hesaplı bir iştir. Tam da buradan hareket eden şair, Kürtler ve de Müslümanlar için önemli bir şahsiyet olan çalışkan ve gönlü güzel Selahaddin-i Kurdi ile gönül adamı ve Zazaca ilk mevlidi yazan Mela Ehmedê Xasi'nin bilinmesi gerektiğine değinir:

Ṣelaḥeddini Kurdiw Şeyxi Xani Mela Eḥmedi Xaṣiyy u Hezani
Xebatkar u bi dılşadu xu zani lazım est u hemê pêru bızani (Mes.17/16)

(Selahaddin-i Kurdi, Ehmedê Xani ve Hezanlı Mela Ehmedê Xasi'nin çalışkan, gönlü güzel ve kendilerini bilen insanlar olduklarını herkesin bilmesi gerekiyor.)

2.1.3.3. Farabî

Türkistan'ın Fârâb şehrinde yaklaşık olarak 871 yılında doğduğu sanılmaktadır. "Babasının Vesiç Kalesi kumandanı olduğu dışında ailesi hakkında bilgi yoktur. Fârâbî'nin iyi bir tahsil gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak anayurdundaki bu eğitimin ayrıntıları ve hocalarının kimler olduğu hakkında bilgi mevcut değildir." (Kaya, 1995, s. 145.

Allah insanların istifadesine sunulmak üzere çeşit çeşit nimetler bahşetmiştir. Helal nimetlerin bir takım işlemlerle sarhoşluk verecek hale getirilmesinden ötürü tüketilmesi haram kılınmıştır. Bunlardan biri de bir takım işlemler sonucu şaraba dönüşen üzümdür. İslâm inancına göre sarhoşluk veren her şey gibi şarap da haram kılınmıştır. İnsanın aklını devre dışı bırakıp başka kötülükler de yaptırdığı için kötülüklerin anası olarak kabul edilmiştir. Büyük günahlardan sayılan şaraba değinirken ilk ustası Cemşid'i zikreden şair, bir anlamda ilahî aşktaki şarabın bu olmadığının altını çizmektedir. İlahî aşka düşenlerin gerçek âşıklar olduğunun bilinmesi gerektiğini, söz konusu âşıklara ise Bâyezîd-i Bistâmî ve Farabî'yi örnek olarak vermektedir. İnsanların büyük günahlara düşmesine neden olan şeylerin mucidi olmak yerine, insanları hak yoluna çağıranlar tercih edilmeli mesajı verilmektedir:

Cimşiti iruni westay şerab i şerabo pili gununo xırab i
'Aşıqi ḥeqq i Beṣtamiy u Farabi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K. 9/40)

(İranlı Cemşit (içilmesi) kötü ve büyük günahlardan olan şarabın ustasıdır, hak âşıkları Bestami ve Farabî'dir, dünya devrandır, gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

2.1.3.4. İbn-i Sina

Batı'da "Avicenna" diye tanınan ünlü İslâm filozofu ve hekimi İbn-i Sina, 980 yılında Buhara'nın Efşene kasabasında doğdu. İlk tahsilini babası Abdullah'ın yanında görmüştür. Çağının eğitim sisteminde yer alan dil, edebiyat ve dinî eğitimlerin yanında matematik, hukuk, mantık, felsefe gibi aklî ilmleri de çok küçük yaşta öğrenmiş**.** Belli bir düzeye geldikten sonra ise tıp tahsiline yönelerek henüz 18 yaşındayken Samani Hükümdarı Nuh bin Mansur'un hastalığını tedavi etmiştir. Bu olayın ardından saray hekimliğine getirilmiştir. Ortaçağ İslâm dünyasının yetiştirdiği filozof-hekim tipini tam anlamıyla temsil eden İbn-i Sina, Felsefe ve Tıp alanında zengin bir külliyat vücuda getirmenin yanı sıra felsefî şiirleriyle de örneğine az rastlanan bir şahsiyetti. El Kanun Fi't Tıp adlı eseriyle tıp alanında eseri olduğu gibi, felsefe tarihinde

Eflatun'un dile getirdiği ruhun düşüşü sorununu güvercinle sembolize ederek şiirleştirdiği "Kasidetü'r Ruhiyye*"* adlı eseri de bulunmaktadır. Çeşitli ilim ve kültür merkezlerine seyahat eden ve bir ara siyasetle de ilgilenen İbn-i Sina çalkantılı geçen bir ömür sürdükten sonra 1037 yılında henüz 57 yaşındayken İran'ın Hamedan kentinde vefat etmiştir (Kaya, 2018, s. 21).

Aşk, tedavisi henüz bulunamayan hastalıklar gibidir. Bir de bu aşk ilahî olunca dermanını bulmak için geçici olan dünyadan, ebedî olan darul ukbaya intikal etmek gerekiyor. Çünkü ilahî aşka düşenlerin bu dertlerine Lokman Hekim, hatta dünyada tıp alanında ünlü kişi olan İbn-i Sina bile çare olamayabilir. Şair, ilahî aşka düçar olanları temsilen ağrılar içinde olduğunu, yaralı olduğunu ve günden güne eriyip gittiğini, bu durumun tek çaresinin de Hz. Peygamber'in şefaati olduğu üzerinde durur:

Ẕeray mı dec u elem u birin a
Nê derman u daru tımu ḥelina
Çı Loqmanu ḥetta bı İbn-i Sina
Dexilu şefa'et ibn-i Amina (Mr. 23/32)

(Dermanı olmadığı için günden güne eriyip bittiğim gönlümdeki dert, keder ve eleme Lokman Hekim'den İbn-i Sina'ya kadar hiç kimse çare olamadı, umut Hz. Peygamber'in şefaatidir.)

2.1.3.5. Molla Yusuf

Hem şeyhlik yönü hem de mollalık yönü olan biridir (K.21/3). Soyu Abbasilere dayanan, aynı zamanda seyyidlik yönü olan, çalışkan, zahit biridir (K.21/4). Mollalığı yanında terzilik de yapmıştır (K.21/10). Bayrampaşa camisinde müezzinlik yapmıştır. Kaşık mescidinde çalışırken emekliye ayrılmıştır (K.21/11).

Molla Yusuf'un başlıkta direkt geçtiği müstakil bir şiir ve devamı niteliğinde olan ancak başlığı farklı toplamda iki şiir yazılmıştır: Divanın 21. şiiri olan "Beytay Mela Yusuf" ile divanın "22. şiiri "Beytay Niribi Ez Vunu " şiirleri. Şair, aşk ile bahsettiği, Diyarbakır'a değişmem dediği, aşk ve muhabbetine mum gibi eridiğim kişi dediği, müezzin olan Molla Yusuf'un sesinin Davudi ses olduğunu, sesiyle cemaati mest ettiği, müminlerin kalbinin âdeta cilalandığı, yolda yürürken hızlı yürüdüğü, hoş sohbet olan Molla'nın aynı zamanda dost ve akrabanın zor zamanlarında yanlarında olduğu, Molla'dan ayrı kalmanın zor olduğu, bunun için gözyaşının sel olup aktığı, bazı ayrılıkların gencin ölümünden bile çetin olduğu ve Molla'dan ayrı kalmanın da

böyle bir ayrılık olduğu, günahlarımızın ne kadar olduğunu bilmediğimiz ve lütuf sahibi Rabb'imizin merhametinin hepimiz üzerine olması duasıyla şiire son verilir.

Allah, kimisine hoş ses, güzel hitabet yeteneği bahşeder. Bahşedilen bu yetenek Allah rızası için kullanılınca dinleyiciyi etkiler ve dinleyicinin dine ısınmasını sağlar. Samimi bir biçimde, içinde kibir taşımadan sesin güzel kullanılması ruhu okşar. Şair de Molla Yusuf'u hoş sesli, Davudi sesli olarak nitelendirmekte ve sesiyle cemaati mest ettiğini dile getirmektedir:

Ṣewt u hewazi tu weş u veng u dawudi mela
Cem'etu dewri xu pêru tı keni mestu mela (K.21/7)

(Ses ve nağmelerin hoştur Davudi sesli Molla, cemaati sesinle mest ettin.)

Beşerî aşkta cinsellik söz konusu iken ilahî aşkta cinsellik mevzubahis edilmez. Tasavvufta aşk denilince ilahî aşk akla gelir. Bu yüzden hemcinsler arasında da bu ilahî aşkı, ilahî muhabbeti görmek mümkündür. Mevlana ile Şems-i Tebrizi arasındaki muhabbet gibi, Müslümanların Hz. Peygamber'e duydukları muhabbet gibi ve şairin Molla Yusuf'a duyduğu muhabbet gibi. Şair, Molla'ya (Molla Yusuf) olan aşk mesabesindeki muhabbetinden mum misali yanıp eridiğini, bu yanmayı söndürmeye Dicle ve Fırat nehirlerinin yeterli olmayacağını ifade eder. Böylece edebiyatta işlenen manevî aşkı kendi üzerinden örneklendirir. Mumun yanışını ve eriyişini edebiyattaki mecazî anlamıyla kullanmış olur:

Ḥubb u 'eşqi tu ri ez veşenu sey mumi mela
Çemi Diclê yu Fırati nişni hewna ki mela (K. 21/6)

(Molla'nın aşk ve muhabbetiyle mum gibi yanıyorum, Dicle ve Fırat Nehri bu aşk ateşini söndüremez.)

Allah'ın bazı insanlara bahşettiği güzel özelliklerden biri de hoş sözlü, hoş sohbet sahibi oluştur. Bahşedilen bu güzel özellik faydalı muhabbetler şeklinde gerçekleşirse her iki dünya için de kişinin istifade etmesini sağlar. Hem konuşan hem de dinleyen bu durumdan keyif alır. Söz konusu duruma dinî pencereden bakan şair, çok sevdiği ve değer verdiği Molla Yusuf'un Allah'ın bir nimeti olarak hoş sohbet biri olduğu, onun muhabbetini dinleyenlerin dert ve kederlerini unuttuklarından bahseder:

Ṣoḥbeti tu weş u baş u qalu qali tu mela
Ğem u derd u kederi ma remenu pey tu mela (K.21/21)

(Molla! Sohbetin ve muhabbetin hoştur, senin muhabbetinle dert ve kederimizden kurtulurduk.)

2.1.3.6. Melayê Cızîrî

1565-66 yılında Cizre'de doğdu (Turan, 2010, s. 17). Asıl adı Ahmed b. Mela Muhammed el-Botî el Cezerî'dir. Lakabı Melâyê Cızîrî'dir. Şiirlerinde Mela/Melê, Nişanî mahlaslarını kullanmış (Turan, 2010, s. 15), fakat daha çok Molla Cezerî (Melâyê Cizîrî) diye şöhret bulmuştur (Özervarlı, 2005, s. 241).

Ana dili olan Kürtçenin yanında Fars dili ve edebiyatına da vakıf olan mela Arap dili ve edebiyatını da çok iyi bilirdi. Tüm Arabî ilimlerde üstün bir güce sahipti (Turan, 2010, s. 18). "Molla Cezerî'nin üstün şiir kabiliyeti mütercim ve şârihleri tarafından vurgulanmış, hatta edebiyatta Molla Câmî, İbnü'l-Fârız ve Fuzûlî ile mukayese edilmiş, tasavvufta Mevlana Celâleddîn-i Rûmî'ye benzetilmiştir." Cezerî'nin bilinen eseri 114 şiirden meydana gelen ve çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları olan Kürtçe mürettep divanıdır (Özervarlı, 2005, s. 242).

Mela'nın divanını inceleyenler onun duygu vadisinde kendi ilhamlarıyla tek kalabilen hakiki şair olduğunu ifade ederler (Turan, 2010, s. 22). İcazet aldıktan sonra hayatının sonuna kadar çeşitli medreselerde müderrislik yapan Cızîrî, şiirlerinde dinî terim ve kavramları başarılı bir şekilde işlemiştir (Sönmez, 2015, s. 146) . Birçok şair üzerinde etkisi görülen Cezerî (Özervarlı, 2005, s. 242) 1640-41 yılında vefat etti. Vefat edince yıllarca müderrislik yaptığı el-Medresetü'l-Hamra'nın (Kırmızı medrese) bir bölümünü teşkil eden güneydeki kubbede defnedilmiştir (Turan, 2010, s. 18).

Âlemde her insanın içinde zatî güzelliğin harareti ve hakiki aşk ateşi mutlaka mevcuttur (Turan, 2010, s. 533). Lakin aşk kimisinde bir damla, kimisinde derya denizdir. Bu, Allah'ın tasarrufunda olan ve isteyene Allah'ın bir lütfudur. Kimi okyanus olmak ister, kimi de bir damla ile yetinir. Dünyanın geçici bir yer olduğunu dile getiren şair, Şirazî ve Cezerî'nin hak yolunun âşıkları olduğunu ve bu aşk odunun Allah'ın onlara rahmeti ve himmeti olduğundan bahseder. Cezerî ve Şirazî gibi şair ve hak âşığı zatlar ile dünyanın geçiciliğini aynı beyitte zikretmesi, geçici olduğu aşikâr olan dünyadan göçerken ardından unutulmayacak güzel şeyler bırakmak gerektiği mesajı verilmektedir:

‘Eşq himet u yew reḥmeti Xaliq i sey Şiraziy u Cezeri ‘aşıqi
‘Eşq u kesbi kerda pey raro ḥeqi dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/27)

(Aşk, Şirazî ve Cezerî gibi âşıklara yaratanın rahmeti ve himmetidir; onlar geçici olan dünyada hak yolunun âşıkları olarak kazançlı çıktılar. Dünya fanidir, yapılacak bir şey yok.)

2.1.3.7. Sa‘dî-i Şirazî

Miladi 1200’lü yıllarda Şîraz’da dünyaya geldi. Yaşadığı dönemde şöhret olması ve halkın takdirini kazanmış olmasına rağmen hayatına dair bilgiler sınırlıdır. Babasının gözetiminde eğitimine başladı. Genç yaşta kaybettiği babasının ölümü üzerine dedesi tarafından yetiştirildi. “İlk dinî ve edebî bilgileri Şîraz’da aldıktan sonra öğrenimini tamamlamak için Bağdat’a gitti ve Nizâmiye Medresesi’nde ders gördü. Bağdat Müstansıriyye Medresesi’nde hocalık yapan İbnü’l-Cevzî ile Bostân’da kendisinden söz ettiği Şehâbeddin es-Sühreverdî’den etkilendi.” Bazı devlet adamlarını öven şiirler yazdı; hayatını irşat ve halka hizmetle geçirdi. Ömrünün son yıllarını Şîraz’ın kuzeybatısında şimdi medfun bulunduğu hankahında riyâzet ve ibadetle geçirdi. Divanında âşıkane gazeller çoğunluktadır. Sa‘dî’nin tesiri Fars edebiyatının yanı sıra, Türk ve Urdu edebiyatlarıyla Batı dünyasında da görülmüştür (Çiçekler, 2008, s. 405-407). *Bostan*, yüzyıllarca bir çok müellifi derinden etkilemiştir (Yılmaz, 2007, s. 282).

Âlemde her insanın içinde zatî güzelliğin harareti ve hakiki aşk ateşi mutlaka mevcuttur (Turan, 2010, s. 533). Lakin aşk kimisinde bir damla, kimisinde derya denizdir. Bu, Allah’ın tasarrufunda olan ve isteyene Allah’ın bir lütfudur. Kimi okyanus olmak ister, kimi de bir damla ile yetinir. Dünyanın geçici bir yer olduğunu dile getiren şair, Şirazî ve Cezerî’nin hak yolunun âşıkları olduğunu ve bu aşk odunun Allah’ın onlara rahmeti ve himmeti olduğundan bahseder. Cezerî ve Şirazî gibi şair ve hak âşığı zatlar ile dünyanın geçiciliğini aynı beyitte zikretmesi, geçici olduğu aşikâr olan dünyadan göçerken ardından unutulmayacak güzel şeyler bırakmak gerektiği mesajı verilmektedir:

‘Eşq himet u yew reḥmeti Xaliq i sey Şiraziy u Cezeri ‘aşıqi
‘Eşq u kesbi kerda pey raro ḥeqi dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/27)

(Aşk, Şirazî ve Cezerî gibi âşıklara yaratanın rahmeti ve himmetidir; onlar geçici olan dünyada hak yolunun âşıkları olarak kazançlı çıktılar. Dünya fanidir, yapılacak bir şey yok.)

2.1.3.8. Selahaddin-i Eyyubi

1138 yılında Tikrît'te doğdu. Tikrît valisi olan babası Necmeddin Eyyûb, Selâhaddin'in doğduğu yıl aşiretiyle birlikte Tikrît'ten ayrılarak Musul'a gitti. Selâhaddin genç yaşta Mısır'a hâkim olunca 1171 yılında Fâtımî hilâfetine son verdi. "Selâhaddin'in başlıca iki hedefi vardı: Devletin dağılmasını önlemek, Haçlılar'ın elinde olan Kudüs'ü ve diğer toprakları kurtarmak. Özellikle Mekke ve Medine'ye önem veren Selâhaddin "Hâdimü'l-Haremeyn" unvanını kullanan ilk hükümdar olmuştur." Mehmet Âkif Ersoy onu "Şark'ın en sevgili sultanı", Fransız tarihçisi Champdor "İslâm'ın en saf kahramanı" diye nitelemiştir. 4 Mart 1193'te Dımaşk'ta vefat etti (Şeşen, 2009, s. 337-338).

Divanda Selahaddin-i Eyyubi'nin ismi 3 yerde zikredilir ve Selahaddin-i Kurdî olarak geçer. Çalışkan ve gönül adamı oluşundan ötürü bilinmesi gerektiği (Mes.17/16), vatana sahip çıkmada öncülerden olduğu (Mes.40/24) ve dava adamı olduğu şeklinde ele alınır (Mes.40/48).

Tarihe nam salan insanların hayat hikâyelerine bakıldığında farklı farklı hikâyelerin olduğu görülecektir. Ömrünü mefkûresine ayıranlar güzel bir şekilde yâd edilirler. Söz konusu kişiler şöhret olmak için değil, inandıkları dava uğruna çaba sarf etmek amacını taşımaktadırlar. "Beytay 'Eşq" şiirinde Selahaddin-i Eyyubi'nin (Kurdî) şöhretinin, çalışmasına bağlı olduğuna değinen şair, Selahaddin-i Kurdî'nin dava adamı olması hasebiyle memlekette önder olarak kabul edildiğinden bahseder:

Ey tı Ṣelaḥeddini Kurdıb şöhret u kesb u xebat
De'wadar u pişuwa yi qewmi ekrad u welat (Mes.40/48)

(Sen Selahaddin'i Kurdî idin, çalışman ve kazancın şöhretindi; Kürt vatanının dava adamı ve de önderiydin.)

2.1.3.9. Yunus Emre

Beyazıd Umumî Kütüphanesi'nde bulunan eski bir mecmuadaki bilgiler ışığında Yunus Emre'nin Miladî 1240-41 tarihinde doğup 1320-21 yılında vefat ettiği yazılıdır (Banarlı, 1998, s. 327). "Yunus Emre, çağını olduğu kadar bütün çağları etkileyen sırlı

bir güç; bütün bunalım felsefelerini gereksiz ve geçersiz kılan bir güzel erdem, bir ideal insan" modelidir. Yunus, birçok yerde kendisine türbe yapılan mana sultanıdır (Öztürk, 2007, s. 5-6). "Yunus Emre, halk diliyle tasavvuf edebiyatının en büyük şairidir. Orta Asya asırlarında Ahmet Yesevi ile başlayan halk tasavvuf şiiri, Türkistan, Horasan ve Anadolu'da yüzyılı aşan bir işleniş çağından sonra, en üstün seviyesine Yunus Emre'de varmıştır." (Banarlı, 1998, s. 331).

Şair, elim bir aşkının olduğunu söyleyerek adı sevgi, aşk ile anılan Yunus'tan da ezelî olduğu üzerinde durarak Fuzuli'nin bir beyitini akla getirmektedir:

Mende Mecnûn'dan füzun âşıklık istidadı var

Âşık-ı sadık menem mecnûnun ancak adı var

Lokman Hekim'in bile çare olamadığı aşkı yaşayanlar günü gelince dünyadan göçecektir. Yunus, ömür güneşinin bir gün gelip ölüm kuyusuna akacağını ve ömrün bir rüzgâr gibi geçip gideceğini, dünyanın fani pırıltılarına aldanılmamasını şu mısralarıyla telkin eder:

İşbu söze Hak tanukdur bu can gövdeye konukdur

Bir gün ola çıka gide kafesten kuş uçmuş gibi (Öztürk, 2007, s. 8).

'Eşqi ma ezel ra 'eşqo ẓaf elim çı Tapuq u Yunus u Sulṭan Selim

Çıqa doktoru ha Loqmano Ḥekim dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/42)

(Aşkımız ezelden çok elim bir aşktır, kim ki Tapduk Yunus, Sultan Selim; Lokman Hekim dâhil doktorlar (çare olamadı) dünya fanidir; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

2.1.4. Tarihî ve Efsanevî Şahsiyetler

2.1.4.1. Belkıs

"Hz. Süleyman'ı ziyaret etmesi sebebiyle Ahd-i Atîk'te (I. Krallar, 10/1-10, 13; II. Tarihler, 9/1-9, 12) ve Kur'an-ı Kerim'de (Neml 27/20-44) adı zikredilmeksizin bahsi geçer." İslâm edebiyatlarında çok sevilen bir motif olan Belkıs, gerek şahsı gerekse Hz. Süleyman'la olduğuna inanılan duygusal ilişkisi çeşitli biçimlerde işlenmiştir. Ayrıca Müslüman halk arasında çok tanınmış bir şahsiyet haline gelmiştir (Yücetürk, 1992, s. 420-421). Divanda, hüdhüdün tahtını habersizce aldığı

Sebe melikesi olarak (Kt.5/21), dünyanın geçici olduğunu anlatmak için Süleyman (a.s.) ile birlikte zikredilen kişi olarak (K.8/12) bahsedilir.

Sebe Melikesi Belkıs, Süleyman'ın (a.s.) da diğer krallar gibi girdiği yeri darmadağın edip harabeye çevireceğini düşünüyordu. Bundan ötürü Süleyman'ın (a.s.) gücüne karşı koymak yerine ona hediyeler getirerek savaşmaktan vazgeçirmeye çalıştı. Burada bir kralın gücünün yanı sıra bir kraliçenin duygusal yönü ağır basan ve akıllıca hareketi de söz konusudur. Süleyman'ın (a.s.) asıl niyeti Allah'ı anlatmak olduğu için, onun niyeti ne sadece birilerini korkutmak, ne de zevk ü sefa içinde yaşamaktı. Tam da buradan hareketle şair, sözün tesiriyle Allah'a inanan Sebe Melikesi Belkıs'ın bahtının değiştiğine değinir. İlahî aşka düçar olanların ancak ölümle sevdiklerine kavuşacağını, Süleyman'a (a.s.) güzel haberi getiren hüdhüde teşbihle, kavuşma anını beklediğinden bahseder:

Soz u bexti tu bı mi̱sli Belqısa Sulṭan ram
Keyku biyaru mektubi ma hudhudi şirin kelam (Mes.40/12)

(Sözlerin Melike Belkıs'e boyun eğdirip bahtını değiştiren cinstendir, acaba şirin sözlü hüdhüd mektubumuzu ne zaman getirecek?)

2.1.4.2. Cemşid

Cemşid, Perslerin büyük hükümdarlarındandır. Asıl adı büyük hükümdar anlamına gelen Cem'dir. Işık/parlaklık demek olan "şid" sonradan eklenmiştir (Kurnaz, 2012, s. 92). Kimi tarihçilere göre Tehmûrs'un oğlu, kimilerince Tehmûrs'un kardeşi kimi tarihçilere göre ise Tehmûrs'un kardeşinin oğlu olarak bildirilen Cemşid; adil, ahlaklı ve insanları seven bir padişah olarak kabul görmüştür (Nimet Yıldırım, 2008, s. 204).

Pişdâdiyan sülâlesinin dördüncü hükümdarı olan Cemşid, halkını âlim ve zâhitler, askerler, çiftçiler ve sanatkârlar olmak üzere 4 kısma ayırmış. İnsanlara faydalı olan birçok sanatı onun icat ettiği söylenir. Aynı zamanda nevruz'u yılbaşı olarak kabul eden de odur (Pala, 2004, s. 96).

Edebiyatta padişahlık, güç, saltanat, hâkimiyet ve taht gibi temel özellikleriyle işlenir. Tahttan bahsedilince Hz. Süleyman'la birlikte anıldığı da olur. "Fars mitolojisine göre cem/cemşid, şarabın mucidi olarak kabul edilir." (Mahmut Gider, 2020, s. 133). "Aşk şiirlerinde içki meclislerinden veya kadehten bahsedilirken kadeh

kelimesiyle özdeşleşen ismiyle câm-ı cem şeklinde anılarak telmihte bulunulur." (Aslanoğlu, 2014 , s. 263).

Kin ve inat insanda var olan olumsuz özelliklerdir. Edebiyatta, aşkı için her şeyi göze alan bir âşık portresi ile nazlanan, inatçı, âşığa çile çektiren bir maşuk portresi çizilir. Şair de "Beytay 'Eşq" şiirinde yüz vermeyen, âşığı mecnûna çeviren bir maşuk ve maşukun garez/kin ve inatçı yönüne vurgu yapar. Maşukun sırtını dayadığı kişi olarak Hüsrev ve Cemşid zikredilerek bu iki tarihî kişiliğin gücüne telmih yapılmıştır:

Ğerez u kin u 'inadi tu bê 'eqli reşid i
Paşmiri tu ha 'Ecem dı Xusrewiyy u Cımşidi (Mes..40/46)

(Garez kin ve inadın raşidin aklı iledir, destekleyicin Acem'de Hüsrev ve Cemşid'dir.)

2.1.4.3. Firavun

Krallık kültürü olan toplumlarda kralların lakabı olur. İran padişahlarına Kisra, Bizans krallarına Kayser denildiği gibi eski Mısır'da Amalika krallarına da Firavun denilirdi (Nimet Yıldırım, 2008, s. 322). "Azamet ve ceberût sahibi olmak" anlamına gelir. Birçok firavun olmakla birlikte içlerinden en meşhuru Hz. Musâ zamanında yaşamış olanıdır. Hz. Musâ ve kavmine zulmeden bu Mısır kralının hikâyesi, Kur'an-ı Kerim'in Yusuf Suresi'nde anlatılır. Buna göre Firavun, Hz. Musâ'nın imana davetini reddeder. Tanrılık iddiasında bulunan Firavun, kavmini de buna inandırır. Hz. Musâ'nın gösterdiği mucizelere de inanmaz ve çokça zulmeder. Hz. Musâ, kendisine inananları Firavun'un zulmünden kurtarmak için Mısır'dan ayrılmaya karar verir. Firavun, Hz. Musâ'yı takip ederken Kızıldeniz'de boğularak ölür. Son anda iman ettiğine dair rivayetler olsa da kuvvetli görüşe göre kendisi ve kavminin tövbesinin kabul olmadığıdır. "Edebiyatta daha çok Hz. Musâ ile olan ilişkisi yüzünden yer edinmiştir. Zâlimliği, kahrolması, boğulması yönleriyle rakîbe benzetilip bedduâda bulunulur." (Pala, 2004, s. 168-169).

Firavun ve Nemrut, güçlü ve zalim krallar örnek verilince ilk sıralarda yer alırlar. Karun ise, zenginliği bilgisi sayesinde elde ettiğini düşünen şımarıklar örnek verilince akla gelen ilk kişidir. Firavun ve Nemrut gibi güçlü olunsa, Karun gibi zengin olunsa, bütün dünya insanın olsa, kişi devrin ağası-paşası olsa dünya boştur, gelip geçer. Şair, sahip olunmaya çalışılan dünyanın geçiciliği göz önünde bulundurularak hareket edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır:

Çı dunya wa tu ri bu sey varuni hezey Fir‘awniw Nemrut u Qaruni
Bibi ağaw paşay wexti dewruni dunya veng a yena şuna pey se ki (K.8/13)

(Zenginler gibi dünya senin olsa Firavun Nemrut ve Karun gibi zamanın ağası padişahı olsan dünya boştur; gelir, geçer.)

Bir başka beyitte şair, dünyanın hepsi elllerinde olsa bile netice itibariyle ölümle birlikte her şey geride bırakılacağı için çok güçlü/kibirli ve azgınlıkta haddi aşmasıyla bilinen Firavun ve diğer tağutların sonunda pişman olduğuna vurgu yapar. Firavun'un tövbe olayına telmih yapılmıştır. Buradan hareketle büyüklük taslamanın, halka zulmetmenin pişmanlık vereceği, pişmanlığı Firavun misali son ana bırakmamak gerektiği mesajı verilmektedir:

Ṭağut u Fir‘ewnu xışni peyni poşmun beni yew roc
Dunya pêru yini dest bu peyni dest ra şuna yew roc (K.41/18)

(Tağut ve Firavun güçlüydüler, fakat sonunda pişman oldular; bütün dünya onların tahakkümünde olsa da sonunda elden gitti.)

2.1.4.4. Hatem-i Tai

Arap kabileleri arasında cömertliğiyle tanınmış olan İbn-i Abdullah b. Sa'd'in lakabıdır. Tay kabilesinden olduğu için "tay, tayyî, tâî" nisbet olunan hâtem demektir. Hz. Peygamber zamanında yaşamış, ancak peygamberliğine erişememiştir. Çok zengin olan Tai, rivayete göre kendi kabilesinin reisi ve şair idi. Ancak onun meşhur oluşu cömertliği sayesindedir ve bu durum, darb-ı mesel hâline dönüşmüştür. Müslümanların zaferiyle sonuçlanan bir gazvede esir düşen kızı, babasının cömertliğinden dolayı azat edilmiş, akabinde Müslüman olmuştur. "Edebiyatta cömertlik ile daimâ birlikte bulunan hâtem, özellikle kasidelerde yer edinmiştir." (Pala, 2004, s. 210).

Dünyanın geçici olduğu mevzusu divanda en çok üzerinde durulan konulardan biridir. Bazı yerlerde meşhur krallar, bazı yerlerde ünlü bilim adamları, bazı yerlerde meşhur şairler, bazı yerlerde bilindiği alanın dışında bir de önemli bir özelliğiyle nam salmış kişiler örnek verilir. Bu yönüyle yelpazesi geniş olan şair, dünyanın geçiciliğini anlatırken İran Kayseri (İran krallarına verilen isim), güçlü bir komutan ve kral olan İskender, cömertliğiyle bilinen meşhur şair Hatem-i Tai gibilerin artık hayatta olmadıklarını, dolayısıyla dünyanın hiçbirimize kalmayacağı üzerinde durmaktadır:

Hem Xatemi Taxiyy u Eskenderi muluki ẓaf umey şi sey Qeyseri
Eyru zura pêru ax u kederi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K. 8/11)

(Hem Hatem-i Tai, İskender, Kayser gibi çok malikler gelip geçti, ah vah etmek boşunadır, dünya geçicidir, yapılacak bir şey yok.)

2.1.4.5. Hüsrev

İran şahlarından birkaçı aynı adla anılırsa da içlerinden en meşhuru, Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevideki erkek kahramanlardan biri olan Hüsrev'dir. Ayrıca Hüsrev kelimesi "padişah" anlamında da kullanılmıştır. Buradan hareketle hüsrevânî, hüsrevî, hüsrevâne gibi kelimeler oluşturulmuştur. Nuşirevân'ın torunu olan Hüsrev, Sasaniyân sülâlesinden bir padişahtır. Kelime anlamı balık olan, "pervîz" lakabıyla bilinir. "Bu padişah balığı çok severmiş. 589 yılında tahta geçmiş olup Ermeni Prensesi Şîrîn'e olan aşkı dillere destan olmuş ve artık gerçek kişiliği etrafında birçok rivayetler uydurularak efsanevî bir kişilik olmuştur." (Pala, 2004, s. 232).

Sasani hükümdarlarının kadına ve eğlenceye en düşkün olanı Hüsrev'di. Onun gözünde bir başka kıymeti olan ve kadınlar arasında en çok beğendiği Ermeni ya da Yunan kızı olan Şîrîn'di. Saltanatının ilk yıllarında evlendiği Şîrîn, Hüsrev'i çok etkiliyordu. "Tarihçilerin aktardıklarına göre Badaverd olarak bilinen hazinesi de önemli hazineler arasındaydı." (Nimet Yıldırım, 2008, s. 397).

"Edebiyatımızda tarihî kişiliğinden çok efsanevî kişiliğiyle söz konusu edilir. Ferhâd ile Şîrîn veya Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevilerde vuslata eren bir âşık olarak ele alınır. Yine hüsrev kelimesi "padişah" anlamıyla kelime oyunlarına konu olur. Telmih, tenasüp ve tevriye yoluyla da birçok beyitte anılır." (Pala, 2004, s. 232).

Edebiyatta dünyanın geçiciliği anlatılırken kendi döneminde güçlü ve etkili olan ve hâlâ bilinen padişahlar, krallar örnek verilir. Kimi zaman zevk-ü sefa içinde yaşayanlar, kimi zaman da zenginliğiyle nam salıp dünyada her şeylerini bırakıp gidenler örnek verilir. Şair, dünyanın bir devran olduğunu, gelenlerin elbet gideceğini, eski devirlerden olduğunu bildiğimiz ve namı olan Nûşirevan, Rûstem ve Hüsrev'in dünyanın nimetlerinden istifade ettiğini; ancak onların da zamanı geldiğinde dünyadan göç ettiğini, dolayısıyla hepimizin gideceğini ve bunu engelleyemeyeceğimiz üzerinde durmaktadır:

Ḥukumdari wexti dewri maw rewi Nuşirewan u Rustem u Xusrew i

Wari keyf u zewq u yariy u ḥewi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.8/10)

(Keyif ve zevk sahibi eğlence içinde olan eski zamanımızın hükümdarları Nûşirevan, Rûstem ve Hüsrev'in zamanı gelince gittiler, dünya devrandır; gelir, gider yapılacak bir şey yok.)

2.1.4.6. İskender

Eski kültürümüz İskender- i Zülkarneyn ve İskender-i Yunanî olmak üzere iki İskender tanır. Hayatları, yaşadıkları bölgeler ve başarıları yönünden birbirlerine çok benzeyen bu iki İskender'i eski tarih, tefsir, edebiyat vs. müellifleri çok defa aynı kişi sanmışlardır. Aslında hayatı hakkında Kur'an-ı Kerim'in bilgi verdiği Zülkarneyn ile hayatı hakkında verilen bilgilerin Yunan kaynaklarına dayalı batılı eserler olan Büyük İskender'in birbirleriyle hiç bir alakaları olamaz. Bir tarafta; içki içen, adam öldürmekten zevk alan, adalet tanımaz, ırk ayrımı güden, Mısır'a bir Tanrı olarak giren, çok tanrılı Grek dinine uyan Büyük İskender, diğer tarafta söz konusu özelliklere sahip olması mümkün olmayan peygamber veya "salih kul" olan Zülkarneyn. Buna rağmen İskender, çok zaman Zülkarneyn yerine zikredilmiştir. "Yani bir beyitte İskender söz konusu edilecekse abıhayât araması, Hızır ile olan yakınlığı, zulumâta girmesi, yolculukları, ordusunun çokluğu, cihangirliği vs. yönlerden ele alınır." Rivayete göre, ordusu ile zulûmât ülkesine âb-ı hayâtı aramaya giden İskender suyu bulamamış; ama veziri olan Hızır, suyu bulup içmiş. İskender'in Ye'cüc ve Me'cüc kavmi üzerine sed yapması da zaman zaman ele alınır. Ayrıca övülen kişileri İskender'e benzetmek gelenektir (Pala, 2004, s. 249-250).

Karanlıklar ülkesinde bulunduğuna ve içenlere ölümsüzlük kazandırdığına inanılan abıhayatın bulunması son derece zordur. Böylesine değerli bu maddeyi elde edebilmek için insanoğlu tarihin en eski devirlerinden beri uzun seferlere çıkmıştır. Karanlıklar ülkesi böyle yerlerden biridir (Nimet Yıldırım, 2008, s. 34). Efsaneye göre İskender-i Zülkarneyn ordusuyla birlikte ilerisinde deniz olan bir memlekete uğramış. Denizin geçilmesiyle üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve abıhayatın bu ülkede olduğu kendisine söylenmiş. İskender, veziri Hızır ve İlyas ile birlikte denizi geçmiş ve zulumât (karanlıklar) ülkesine varmışlar. Karanlıkları aydınlatan iki mücevheri olan İskender, bu mücevherlerin birini Hızır ile İlyas'a vermiş; birini de kendisi almış. Suyu bulan kişi diğerini haberdar etmek şartıyla ayrılmışlar. Biraz yol gittikten sonra Hızır ile İlyas yorulmuş ve karınlarını doyurmak için bir pınar kenarına

oturmuşlar. Yanında getirdiği pişmiş balıkları çıkaran Hızır, elini pınarda yıkadığı esnada bir damla su balığa damlamış. Balığın o anda canlanıp suya karışmasıyla Hızır, bunun abıhayat olduğunu anlamış ve o sudan hem kana kana içmiş hem de İlyas'a içirmiş. İskender'in bu sudan haberdar olmaması gerektiği ile ilgili Hızır ve İlyas'a ilahî emir gelmiş (Pala, 2004, s. 2).

Eskilerin inanışına göre yeryüzünün kuzeyi her zaman gecedir; asla gündüz olmaz. Abıhayat da o karanlık bölgede bulunur ve değerli mücevherler yerlere bol bol saçılmıştır. Rivayetlere göre İskender ve Hızır hayat suyunu bulabilmek için oraya gitmişler. Hızır bu suyu bulmuş ve içerek ölümsüzlüğe erişmiş, ama İskender bu çok arzuladığı suya ulaşamadan geri dönmüştür. İskender ve Zülkarneyn'e ilişkin rivayetlerin iç içe girmesi, karanlıklar ülkesine gidip abıhayatı arama eyleminin Zülkarneyn tarafından da gerçekleştirildiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Nimet Yıldırım, 2008, s. 745-746). Dünyanın geçiciliğinin anlatıldığı beyitte şair, rivayetlerde ifadesini bulduğu gibi İskender'in başından geçtiği düşünülen olayın Zülkarneyn'in başından geçtiğini ifade ederek İskender ile Zülkarneyn'in aynı kişi olabileceği fikrini benimsemektedir:

Ẕeri sek tım buru away ḥeyati Zulkarneyn şiw seferi ẓulumati
Xıḍır şunu wenu away ḥeyati dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/37)

(Hızır gibi hayat suyu içilse de, Zülkarneyn gibi zulme karşı sefer yapılsa da dünya boştur; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

Dünyanın geçici olduğu mevzusu divanda en çok üzerinde durulan konulardan biridir. Bazı yerlerde meşhur krallar, bazı yerlerde ünlü bilim adamları, bazı yerlerde meşhur şairler, bazı yerlerde bilindiği alanın dışında bir de önemli bir özelliğiyle nam salmış kişiler örnek verilir. Bu yönüyle yelpazesi geniş olan şair, dünyanın geçiciliğini anlatırken İran Kayseri (İran krallarına verilen isim), güçlü bir komutan ve kral olan İskender, cömertliğiyle bilinen meşhur şair Hatem-i Tai gibilerin artık hayatta olmadıklarını, dünyanın hiç kimseye kalmayacağı üzerinde durmaktadır. Dünyadaki her şey geride kalır düşşüncesini akıldan çıkarmadan yaşamak gerektiği mesajı verilmektedir:

Hem Xatemi Taxiyy u Eskenderi muluki ẓaf umey şi sey Qeyseri
Eyru zura pêru ax u kederi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K. 8/11)

(Hem Hatem-i Tai, İskender, Kayser gibi çok malikler gelip geçti, ah vah etmek boşunadır, dünya geçicidir, yapılacak bir şey yok.)

2.1.4.7. Karun

Kur'an-ı Kerim'de adı Firavun ve Hâmân ile birlikte anılan (Mü'min, 40/24) Karun; Firavun'un nâzırı, Hz. Musâ'nın kavminden ve hatta akrabalarından olup çok zengin, ama cimri ve zâlim bir kişi olduğu rivayet edilir. Önceleri fakir bir kişi imiş. Hz. Musâ'nın ona ilm-i kimyâ'yı öğretmesi sonucu zengin olmuş. Allah kendisine çok büyük bir servet verdiği halde, zekât vermek yerine servetiyle övünürmüş (Pala, 2004, s. 271). Zenginliği ile dillere destân olan Karun, atasözlerine ve deyimlere geçti. "Mallarını hazinelere doldurdu. Hazinelerinin anahtarlarını, kırk katırın taşıdığı rivayet edilir." (Aslanoğlu, 2017, s. 252). Hazinelerine "Genc-i Revân" denilen (Pala, 2004, s. 271) Karun, zengin olunca fakirliğindeki iyi, güzel hasletleri kaybetti. Haddi aşarak taşkınlık yaptı. Böylece diğer zalimler gibi o da halka zulüm ve haksızlık yapmaya başladı. Hz. Musâ ona, malından zekât vermesi gerektiğini söyleyince "O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi." (Kasas, 28/78) diyecek kadar ileriye gitti. Sonunda yer yarıldı ve mallarıyla birlikte Karun da yerin altında gömülüp kaldı. Edebiyatta genellikle haddi hesabı olmayan hazineleri, zenginliği, kibirliği ve cimriliği ile anılır (Aslanoğlu, 2017, s. 252).

Dünya imtihan yeridir. Yaratan kimine mal/mülk verir, bununla kişiyi imtihan eder; kimine yoksulluk verir, bununla kişiyi imtihan eder. Allah Kur'an-ı Kerim'de malları eksiltmekle ilgili; "Çaresiz biz sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Müjdele o sabredenleri!" (Bakara, 2/155). Verilen rızıklara şükretmekle ilgili; "Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoş ve temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin, eğer yalnız O'na kulluk ediyorsanız." (Bakara, 2/172), şükretmeyi önerip nankörlükten sakındırmakla ilgili ise şöyle buyurmaktadır: "O halde beni anın, ben de sizi anayım. Bana şükredin de nankörlük etmeyin." (Bakara, 2/152). Şair, ayete telmih yaparak zenginlerin mutlaka şükretmeleri gerektiği ve kendilerine verilen rızıktan fakirin hakkı olanı vermeleri gerektiğini vurgular. Aksi takdirde zenginliğini iyi kullanamayan Karun'un durumuna düşeceği uyarısında bulunur. Ayrıca fakir olanın da hamd etmede peygamberleri örnek alması gerektiği üzerinde durmaktadır:

Bari feqiru gırun u kum ḥemdi Allah nivunu

Şıkır ḥeqqi zenginun u kes ḥeqqi feqiri dunu
Feqir ḥemd u şukır vunu hem irs̱i pêğemberun u
Zenginu pisu Qarun u ha çê Fir‘ewn u Hamun u (Serbest. 24/8)

(Allah’a hamdetmeyen fakirin yükü ağırdır, fakirin hakkını veren zengin şükrün hakkını vermiştir; fakir hamd ve şükürde peygamberleri örnek almalı, nerede Firavun, Haman ve zenginliğini iyi kullanamayan Karun nerede?)

2.1.4.8. Nemrud

Süryani krallarının genel lakabı olarak kullanılan Nemrut, özel ad olarak Nuh peygamberin oğlu Ham’ın soyundan gelen Kenan oğlu Nemrut için kullanılır. Adı Ninos olarak da geçer. Rivayetlere göre taç giyen ve tanrılık iddiasında bulunan ilk kişidir. Kâhinleri, onun gördüğü rüyayı yorumlayarak içinde bulundukları yıl bir çocuğun dünyaya geleceği, insanların dinini değiştireceği, insanların ona inanacağı, saltanatını ele geçirip Nemrut’u yok edeceğini ileri sürmüşlerdi. Böylece bu çocuğun dünyaya gelmemesi için hamile kadınları öldürmeye başlamış; ancak başarılı olamamıştı. Çünkü İbrahim’in annesi kurtularak İbrahim’i doğurup büyütmüştü. Sonrasında da meşhur mücadeleleri başlamıştı (Nimet Yıldırım, 2008, s. 543). Bâbil ülkesinin kurucusu sayılan ve Bâbil Kulesi'ni yaptıran kral olan Nemrud, Hz. İbrahim’i ateşe attırmasıyla bilinir. İbrahim peygamberi ateşe attırdıktan sonra da iman etmemiştir. Burnundan giren bir sineğin beynini kemirdiği ve bundan rahatsız olduğu için etrafı pamukla çevrili bir tokmak ile başını yavaş yavaş tokmaklattırdığı, tokmakçının bir gün pamuğun içine bir gürz koyup onun başına vurduğu ve onu öldürdüğü rivayet edilir. Edebiyatta daha çok Hz. İbrahim ile olan münasebeti ile anılır ve sevgilinin yanağı, yüzü, aşkı, âşıka çektirdiği acılar için söz konusu edilir (Pala, 2004, s. 369).

Nemrut zalimliğiyle Lût kavmi ise aşırıya gitmekle bilinir. Nemrut’un başına gelenler yukarıda anlatıldığı gibidir. Lût kavminin yaptıkları ve sonlarıyla ilgili bilgiler ise şu şekildedir: Lût’un (a.s.) gönderildiği kavim, erkek erkeğe ilişki ile haddi aşmışlardı. Lût (a.s.), haddi aşan kavmini irşat etmek istedi ve bu huylarından vazgeçmelerini söylediyse de onların çoğu Lût’u (a.s.) dinlemediler. Bunlar, Sodom ve Gomore halkı olup her türlü kötülüğü yaparlardı. Onları cezalandırmak isteyen Allah, içlerinde Cebrail'in de bulunduğu üç meleği gayet güzel delikanlılar kılığında Lût’a (a.s.) konuk olarak gönderdi. Halk, meleklere dokunmak istedi. Melekler, Lut'un

(a.s), kendisine inananlarla birlikte hicret etmeleri gerektiğini söylediler. Lût (a.s.) inananlarla birlikte haddi aşanların arasından çekilince Allah'ın izniyle melekler şehri gökyüzüne kadar kaldırıp baş aşağı ettiler. Lut'un karısı da inkâr edenler arasındaydı. "Gökten düşen taşlardan birisi başına isabet etti ve öldü. Sonra şehirlerinin yerinde acı ve tuzlu bir su çıkmıştır ki Filistin'deki Lût gölü bu göldür. Lût kavminin hikâyesi Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde anlatılmaktadır (msl. Şuara/ 160-74, hicr/59-61, hacc/42, neml/56, sadi 13, kaf/ 13 vs.)". Hz. Lut, hilyelerde ve dinî edebiyatta adı çok anılan peygamberlerden biridir (Pala, 2004, s. 304). Nemrut ve Lût kavmine telmih yapan şair; fahişelik, çıplaklık ve zina konusunda günümüz insanının aşırıya kaçtığını ve Lût kavmine benzediğini, zalimlerin tıpkı Nemrut gibi zulmettiğini benzetme yoluyla ifade eder. Allah'tan sabır temenni eden şair, Allah'ın musibetinden korkulması gerektiği mesajı vermektedir:

Ẓulum keni sey Nemruti tı vuni qay qewmi Luṭ i
Faḥişey u ẓinaw ẓıṭ i şebur Allah şebur Allah (Kt.2.8/13)

(Nemrut gibi zulmederler, çıplaklık, zina ve fahişelik had safhadadır, sanırsın Lût kavmidirler; Allah'ım sen sabır ver.)

2.1.4.9. Nûşirevan

Ebedî ruh sahibi anlamındaki Nûşirevan, Sasanilerin en parlak dönemlerini yaşadığı ilk büyük padişahıdır. Bir medeniyet inşa etmeye çalışan Nûşirevan yapay nehirler bile oluşturmuştur. Nûşirevan döneminde insanların huzur ve güven içinde yaşamalarından ötürü, ölümünden sonra bu özelliği yazarlar ve şairler tarafından işlenmiştir. Öyle ki Şehname'de onunla ilgili 5 bin beyit olduğu ifade edilir (Nimet Yıldırım, 2008, s. 558-559).

Adaletin sembolü bir padişah olan Nûşirevan, hâkim olduğu yerlerde adaletle hükmetmiş ve böylece her tarafta huzur ve güvenliği sağlamıştır. Bu yönüyle bilindiği için adaletin gerçekleştirilmesi için herkes ondan yardım istemiştir (Aslanoğlu, 2017, s. 278). Bu yardımlardan biri de Yunanlı felsefecilere idi. Atina akademisinin kapatılması üzerine kimi felsefeciler, Nûşirevan'ın sarayına sığınmışlar (Nimet Yıldırım, 2008, s. 558).

Edebiyatta dünyanın geçiciliği anlatılırken kendi döneminde güçlü ve etkili olan ve hâlâ bilinen padişahlar, krallar örnek verilir. Kimi zaman zevk-ü sefa içinde yaşayanlar, kimi zaman da zenginliğiyle nam salıp dünyada her şeylerini bırakıp

gidenler örnek verilir. Şair, dünyanın bir devran olduğunu, gelenlerin elbet gideceğini, eski devirlerden olduğunu bildiğimiz ve namı olan Nûşirevan, Rûstem ve Hüsrev'in dünyanın nimetlerinden istifade ettiğini; ancak onların da zamanı geldiğinde dünyadan göç ettiğini, dolayısıyla hepimizin gideceğini ve bunu engelleyemeyeceğimiz üzerinde durmaktadır:

Ḥukumdari wexti dewri maw rewi Nuşirewan u Rustem u Xusrew i
Wari keyf u zewq u yariy u ḥewi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.8/10)

(Keyif ve zevk sahibi eğlence içinde olan eski zamanımızın hükümdarları Nûşirevan, Rûstem ve Hüsrev'in zamanı gelince gittiler, dünya devrandır; gelir, gider yapılacak bir şey yok.)

2.1.4.10. Rûstem

Rûstem-i Zal olarak bilinir. Adı Şehname'de övgüyle anılan Rûstem, İran'ın ünlü kahramanı olarak geçer. "Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl, Pûr-ı Zâl-i Zer, Pûr-ı Destân, Tehemten, Heft-hân-ı Acem" gibi sıfatlar onun için kullanılır. Divan şiirinde özellikle kasidelerde adı geçer. Kahramanlık, acı, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak anılır. Cemşîd soyundan gelen Rûstem, Seyistân hükümdarı Zâl'in oğludur (Pala, 2004, s. 395).

> Pehlevî edebiyatında Rostahm ve Rostethem şekillerinde geçer ve "iri yapılı, güçlü" anlamını taşır. Aslında Zaloğlu Rüstem'in Eşkanî ileri gelenlerinden bir kahraman olduğu ve milli destana girmesiyle birlikte kendisine birtakım olağanüstü efsanevî özellikler atfedildiği sanılmaktadır. Hakkında en geniş bilgi Firdevsi'nin Şahname'sinde verilir. Hayatının tamamı başarılarla dolu olarak Zabülistan'da geçen Rüstem iran krallarının sıkıntıya düştükleri anda yardımlarına koşmuş, onları ve İran halkını büyük tehlikelerden kurtarmıştır. Bunlar arasında Hefthan'ı geçtikten sonra Div-i Sepid ile savaşması, Bijen'i, Ehrimen yaratılışlı Efrasiyab'ın kuyusundan kurtarması ve Siyaveş'in intikamını alması, Eşkebus'u ve asi şehzade İsfendiyar'ı öldürmesi sayılabilir. Bilmeden oğlu Sührab ile de savaşmış ve onu yaralayarak ölümüne sebep olmuştur. Sonunda üvey kardeşi Şeğad'ın hileleriyle mızrak ve hançer dolu bir kuyuya düşürülerek atıyla birlikte öldürülmüştür. Rüstem, İslâm sonrası İran kültüründe de en ünlü ve en etkili efsanevî kahraman olarak yerini almış ve edebiyatta özgün bir konum kazanmıştır. Ayrıca onun tasavvuf edebiyatına da girdiği ve mutasavvıf şairler tarafından özellikle Div-i Sepid hikâyesindeki tiplemelerle kişinin nefs-i emmaresini yenilgiye uğratıp egemenliği altına alması arasında bağlantı kurulmuştur (Nimet, 2008, s. 592-594).

Rûstem edebiyatta kahramanlık yönüyle bilinir. Şair, divanda dünyanın geçiciliği üzerinde durduğu yerlerde Rûstem ve buna benzer tarihî kişilikleri örnek verir (K.9/39).

Zaloğlu Rûstem güçsüz ancak haklı olanların yanında, zalimlerin karşısında mücadele veren bir kahraman olarak bilinir. Haksızlık karşısında susan dilsiz şeytandır sözünden hareketle şair, haksızlık karşısında susmamak gerektiği, iyilik için gayret gösterenlere hem dinin hem de dünyanın yoldaş olacağı üzerinde durur. Böyle davranılması durumunda Zaloğlu Rûstem'den bile daha güçlü olacağından hareketle mücadele edenlerin güçlerinin farkında olması gerektiğinden bahseder:

Din u dunyay tu tı reyra heval i ğeyret u namusu punku delali
Mebı xamuşkeru ebkem u lali tı xaş miri çı Rustemu çı Zali (Mes.17/15)

(Din ve dünyan yoldaşındır, temiz namus için gayret et; dilsizler gibi susma, Rûstem ve Zal kim ki, sen has adamsın.)

2.1.4.11. Yezid

Muaviye'nin oğlu olan Yezid, Emevi devletinin ikinci halifesidir. Kerbelâ vakası onun zamanında vuku bulduğu için özellikle Maktel-i Hüseyn'lerde adı çokça anılır. Özellikle Alevî- Bektaşîler onu düşman olarak görür "Yezîd" kelimesini küfür sözü olarak kullanırlar (Pala, 2004, s. 495).

Kerbela'da Hz. Hüseyin'in adilce bir savaş olması amacıyla teke tek savaşılsın önerisi kabul edilmişti. Hz. Hüseyin'in taraftarları sayıca az idi; ancak savaş konusunda iyiydiler. Bazılarının düşman saflarından çok kişiyi öldürdüğünü gören Yezid taraftarlarının teke tek kuralını çiğnedikleri rivayet edilir. İşte bu durum Hz. Hüseyin'in başına da gelir. Birden çok kişi saldırınca Hz. Hüseyin yaralar içinde kalır. Bir yudum su içmek isteyince de düşmanın saldırısı sonucu o suyu da içemez ve takati bittiği için yere yığılır. O esnada fırsattan istifade ederek son darbeyle Hz. Hüseyin'i şehit eden ve sonrasında da naaşına eziyet eden kişinin Şemir adlı Yezid taraftarı olduğu kitaplarda bildirilir (Dede, 2002, s. 140-141).

İnsanın dünya saltanatı için gözü dönünce merhamet namına bir şeyi kalmaz, hatta insanlığından bir şey kalmaz. Şair; dönemin Emevi sultanı olan Yezid, devletin önemli şehirlerinden olan Kufe'nin valisi İbn-i Zeyyad ve Hz. Hüseyin'i son darbeyle katleden Şemir'in merhamet kapılarının kapandığını ifade eder. Burada hem söz

konusu kişilerin kalplerinin katı oluşu hem de öbür dünyada kendilerine rahmet edilmeyeceği anlamı çıkmaktadır:

Fikr u şewri ‘emru Şemr’i İbn-i Zeyyad u Yezid
Beri reḥmi xu gırewtu qiflu bi pacew beri (Kt.32/14)

(Yezid, İbn-i Zeyyad ve Şemir’in .düşünceleri (ve yaptıkları) yüzünden rahmet kapılarının kapanmasına neden oldular.)

2.1.5. Mesnevi ve Halk Hikâyesi Kahramanları

2.1.5.1. Arzu ve Kamber

Arzu ile Kamber, birbirlerini kardeş sanarak büyüyen iki gencin aşklarını anlatan halk hikâyesidir. 16.-17. yüzyılda ortaya çıktığı sanılmaktadır. Konusu kısaca şöyledir: Hac yolunda olan bir kervan, yolda eşkıya baskınına uğrar. Baskından yalnızca küçük bir erkek çocuk sağ olarak kurtulur. Bu çocuk bir aile tarafından evlatlık olarak alınır. Çocuğa Kamber adı verilir. Bir süre sonra ailenin, adını Arzu taktıkları bir kız çocuğu olur. İki çocuk birbirlerini kardeş sanarak büyürler. Kardeş olmadıklarını öğrenince aralarında ilgi ve yakınlık başlar. Bir müddet sonra birbirlerine olan ilgileri artınca evlenmek isterler. Arzu'nun annesi bu evliliğe karşı çıkar ve kızını zengin bir tüccarla evlendirir. "Hak âşığı" olan Kamber ise bu aşkı bastırmak için, saz çalıp şiir söylemeye başlar, dağlara düşer. Arzu, istemeden evlendirildiği kocasını kendisine yaklaştırmaz. Bu durumu kabullenemeyen adam kısa bir süre sonra kederinden ölür. Arzu ile Kamber evlenmek için yeniden uğraşırlarsa da, Arzu’nun annesi yine engel olur. Bir rastlantı sonucu birbirlerini bulan âşıklar, kavuşmanın heyecanıyla bayılırlar. Baygın olsalar bile bir arada olmalarına gönlü razı olmayan anne, onları ayırmak ister; ancak âşıkların etrafı su ile kaplı olduğundan yanlarına ulaşamaz. Az sonra iki sevgilinin göğüslerinden birer güvercin çıkarak uçar ve böylece ikisi de orada can verirler (Korkmaz, 2017, s.9-12).

Aşk hem âşık olana, hem de etrafında bulunan her şeye canlılık katar. Elbetteki âşık kişi, çeşitli nedenlerden ötürü derbeder olacaktır. Çünkü âşıklık derbeder olmayı gerektirir, âşık dediğin çile çeken kişidir deyip her çileye razı olmuş halde gördüğümüz âşıklar derbederken bile etrafa canlılık katar. Çünkü âşık kişi, her daim temaşa ve tefekkür hâlinde olduğu için hayatın ölümlü olduğunu herkesten daha iyi biliyordur. Âşıklardan Arzu ile Kanber’in yıllara karışıp gitmiş âşıklar olduğunu ifade eden şair, hakiki âşığın aşkının taptaze olduğunu ve her tarafı yeşile bürüdüğünden bahseder.

Arzu ve Kanber'in dillere destan aşkları yıllara karışmış, her tarafın yeşillenmesine vesile olan aşk ilahî aşktır ve her zaman için tazeliğini korur meajı verilir:

'Aşıqi ma Arzu Qenber kewti mun dewru ṣeri
'Aşqi tu ṭar u teze wu kerdi şin dar u beri (Mes.40/15)

(Âşıklarımız Arzu ve Kanber yıllara karışıp gitmiş, ancak onların aşkı taptazedir ve her tarafı yeşertmiş.)

2.1.5.2. Ferhad ve Şîrîn

Ferhâd ile Şîrîn adlı hikâyede adı geçen kahramanlardan biri olan Ferhat, İran padişahı Hüsrev'in sevgilisi olan Şirîn'e âşıktır. Mimar- mühendis olan Ferhat'tan, Şirîn'in isteği üzerine Bîsütûn dağını delmesi istenir. "Divan şiirinde, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşığı sembolize eder. Daha çok Şîrîn ve Hüsrev ile birlikte anılır. Bazen Mecnûn ile karşılaştırılır." (Pala, 2004, s. 162).

Şîrîn ise, "Hüsrev ile Şîrîn" yahut "Ferhad ile Şîrîn" hikâyesinin kadın kahramanıdır. Ermen melikesi Mehin Banû'nun yeğeni olan Şîrîn, yaşadıkları lirik ve dramatik aşktan sonra Hüsrev'in mezarı başında canına kıymıştır. "Divan edebiyatında müstakil mesnevilere konu olduğu gibi münferit beyitlerde de adından bahsedilir. Kelimenin "tatlı, sevimli" anlamı ile de genellikle tevriyelere mesned teşkil eder." (Pala, 204, s. 446).

Aşk hikâyeleri anlatılırken, yazılırken Leylâ ve Mecnûn'a olduğu gibi Ferhat ve Şîrîn'e de atıflar yapılır. Kavuşması zor olan aşklar olunca erkekler Ferhat, kızlar Şîrîn olurlar. Aşkın din ve dünya için olduğunu ifade eden şair, aşkı; ilahî ve beşerî olarak ayırmaktadır. Aşk hikâyesi denilince Ferhat ve Şîrîn'i herkes bilir. Fakat şair beyitte, hak ettiği oranda dünyada yeterince bilinmeyen, memleketimizde yaşanan aşk hikâyesi dediği Mem u Zîn'e özel bir önem atfederek telmih yapmıştır. Dünyanın ölüm diye bir gerçeği var ve her gelen gidecektir; biz insanların ise buna yapabileceği bir şeyleri olmayacaktır:

Ḥali 'eşqi sebay dunyaw u dini venguw dawu sey Ferḥad u Şirini
Xelqi welati maw sey Mem u Zîni dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/31)

(Aşk hâli dünya ve din içindir, Ferhat ve Şîrîn'de can buldu; bizde Mem u Zîn olarak göründü, dünya devrandır; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

2.1.5.3. Leylâ ve Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin kadın kahramanı olan Leylâ, Leylî diye de bilinir. Beni âmir kabilesindendi ve Mecnûn'un akrabalarından biri imiş. Adı leylâ binti Mehdi'dir. Kelime anlamı "deli" olmakla birlikte Mecnûn ise, daha çok Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı olarak bilinir. Emeviler devrinde yaşamış Kays adlı bir beyzâdenin lakabı olduğu rivayet edilir (Pala, 2004, s. 313). "Bir başka rivayete göre Mecnûn, şair Kays b. Mülevvaha'l Âmirî'nin lakabıdır, Leylâ ve Mecnûn hikâyesi de onun şiirlerinin yorumundan doğmuştur. Ancak onun Emevi ailesinden olup amcasının kızını seven bir genç olduğunu ileri sürenler de vardır." (Pala, 2004, s. 301).

Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin bu iki kahramanı istisnasız daima birlikte ve sevgili ile âşık timsali olarak ele alınır (Kurnaz, 2012, s. 96). Leylî ve mecnûn kelimeleri üzerinde birçok şair tarafından sanatlar yapılmış, sevgilinin saçı ve âşıklığı birer mazmun hâline getirilmiştir. Tenasüp, tevriye telmih gibi sanatlarla da sık sık Leylâ ve Mecnûn'dan bahsedilmiştir (Pala, 2004, s. 301). Şair, birçok şair tarafından aşk hikâyelerine konu edilecek kadar meşhur olan Leylâ ve Mecnûn'un kendi ilahî aşkının yanında sönük kaldığı üzerinde durur. Leylâ ve Mecnûn hikâyesine telmih yapılmıştır. Burada Fuzuli'nin "âşığı sadık menem Mecnûn'un sadece adı var" dizesi de akla gelmektedir. Şair bir kıyaslama yapmıştır ve kendi ilahî aşkının Mecnûn'un Leylâ'ya olan aşkından daha ziyade olduğu fikrine varmıştır:

Leyl u Mecnun numedar i hem bi 'eşq u şohreti
Labelê fikr u xeyalu 'aqıl mı tım tu het i (Mes.40/23)

(Leylâ ve Mecnûn meşhurdur hem aşkta şöhrettir; lakin fikrim, hayalim ve aklım hep sendedir.)

2.1.5.4. Mem u Zîn

"Mem'in memleketi bazı varyantlarda Yemen olarak geçse de ağırlıklı olarak "Mağrib" ya da "Muğurzemin" şeklinde geçer. Zîn ise Cizre valisinin kızıdır. Babası vefat eden Zîn, Cizre emiri olan ağabeyinin himayesi altına girer." (Tek, 2015, s. 23).

Baştan sona kadar aşk temiyle oluşan Mem u Zîn (Erdoğmuş, 2015, s. 150) mesnevisinin konusu kısaca şöyledir: Mem, Emîr'in yakın çevresinde bulunur ve onun kız kardeşi Zîn'e âşık olur. Ancak, hizmetkârı Bekir'in telkinlerine uyan Emîr, kız kardeşini Mem'e vermez. Birlikte kaçma girişimlerine engel olmak için de Mem'i hapseder. Mem, üzüntüsünden hastalanır ve zindanda ölür, onun acısına dayanamayan

Zîn de can verir. “Bunun üzerine Mem’in arkadaşları sevgililerin kavuşmasına engel olan Bekir’i öldürüp onların intikamını alırlar. Cizre’de Mîr Abdal Mescidi’nin bitişiğinde bulunan türbenin Mem ile Zîn’e ait olduğuna inanılır ve halk tarafından ziyaret edilir.” (Özervarlı, 1997, s. 32).

1693 yılında tamamlandığı anlaşılan Mem u Zîn; yaklaşık üç bin beyitten ve toplamda altmış bölümden oluşur. Leylâ ve Mecnûn, Ferhad ile Şîrîn türünde bir mesnevidir (Özervarlı, 1997, s. 32).

Aşkın din ve dünya için olduğunu ifade eden şair, aşkı; ilahî ve beşerî olarak ayırmaktadır. Aşk hikâyesi denilince Ferhat ve Şîrîn, Leylâ ve Mecnûn, Mem u Zîn akla gelir. Fakat şair, daha fazla bilinmesi gerektiğine inandığı ve memleketimizde yaşandığına dikkat çektiği aşk hikâyesi olan Mem u Zîn’i özellikle zikreder. Ferhat ve Şîrîn, Mem u Zîn aşk hikâyelerine telmih yapan şair, dünyanın ölüm diye bir gerçeği olduğunu ve her gelenin mutlaka gideceğini; biz insanların ise buna yapabileceği bir şeylerinin olmayacağı üzerinde durur:

Ḥali ‘eşqi sebay dunyaw u dini venguw dawu sey Ferḥad u Şirini
Xelqi welati maw sey Mem u Zîni dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/31)

(Aşk hâli dünya ve din içindir, Ferhat ve Şîrîn’de can buldu; bizde Mem u Zîn olarak göründü, dünya devrandır; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

Bir aşk ölümsüzleşiyorsa onun dillendireni veya yazanı olduğundandır. Sadece sözlü edebiyatta kalması belli bir süre sonra unutulma ihtimalini beraberinde getirir. Mem u Zîn’in aşkı Ehmedê Xani’nin kalemiyle ölümsüz aşklar listesinde yerini almıştır. Bu ölümsüz aşklarda, âşığın nazarında sevdiğine eş birini bulmak imkânsızdır. Şair, Kürtlerin beyi dediği Mem’in sevdiği Zîn ile birlikte Ehmedê Xani’nin diyarına gittiğini, bu serhat şehrinde âşık için maşuka benzer başka birinin olmadığını dile getirir. Âdeta Mem u Zîn’in Ehmedê Xani’ye gelip bizi yaz der gibi anlatılmıştır:

Miri Kurdan Mem u Zînu şu Cizira Eḥmedi
Miṣli dilber yew çinik u nê beriyyu serḥedi (Mes.40/14)

(Kürtlerin beyi Mem ve Zîn Ehmedê Xani diyarı Cizre’ye gitmişler, şu serhat ilinde dilberin bir benzeri yoktur. .

2.1.5.5. Züleyha

Kur'an'da Yusuf Suresi'nde Mısır azizinin eşi ve Yusuf'a âşık kadın olarak yer almasına rağmen Züleyhâ'nın (Zelîhâ) adı zikredilmez. "Özellikle Farsça ve Türkçe mesnevilerde Zelîha ismi daha yaygın biçimde kullanılmıştır. Züleyha'nın edebiyatta işlenen kimliğiyle tarihî kimliği birbirinden farklıdır." Dinî kaynaklarda Züleyha'dan fazla bahsedilmez, hatta ismi bile anılmaz. Bazı eserlerde azizin karısı ve Yusuf'un (a.s.) köle olarak satın alınmasını isteyen, Yusuf'a (a.s.) gönlü kayan ve Yusuf'a (a.s.) iftira atan kötü niyetli bir kadın olarak tanıtılır. Hz. Yusuf'u konu alan hikâyelerde ise, sevdiğine kavuşmak için her şeyi göze alan bir âşık kimliğiyle takdim edilen Züleyha; yaptıklarından dolayı âdeta mâzur görülmüştür (Öztürk, 2013, s. 552).

Divanda, Züleyha ve Yusuf'un (a.s.) aşkı Allah'ın hikmeti olan hakiki bir aşk olarak ele alınır (K.8/15). Yusuf (a.s.), peygamber olduğu için Allah onu günah işlemekten korumuştur. Oysa Züleyha'nın böyle bir durumu söz konusu değildir. Günah işlemesi, nefsani varlık çerçevesinde düşünüldüğünde mümkün hâle getirmektedir. Allah'ın koruması olmasaydı Yusuf (a.s.) da günaha meyledebilirdi. İlahî aşka götüren Züleyha ve Yusuf (a.s.) aşkını Allah'ın hikmeti olarak gören şair, dünyanın geçiciliğini anlatırken Arzu ve Kamber, Leylâ ve Mecnûn aşkı ile birlikte söz konusu aşkı hakiki aşk olarak değerlendirmektedir:

'Eşq yew ḥalo yew ḥikmeti Allah yu sey Ḥeżreti Yusuf u Zelixa yu
Arzu Qenber sey Mecnun u Leyla yu dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/26)

(Aşk; Hz. Yusuf ve Zeliha, Arzu ve Kanber, Mecnûn ve Leylâ misali Allah'ın hikmeti olan bir durumdur; dünya fanidir; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

2.1.6. Kavimler/Milletler

Said Nursi'nin Risale-i Nur kanalıyla davasının Alman, Japon, Hind ve Romanlar arasında yayıldığını ifade etmek için (Mes.44/23), Diyarbakır'da yaşayan bazı aşiretlerin mensubiyeti anlamında Türk kelimesi (K.22/4, Mes.6/55), dünyanın geçiciliğini anlatmak için Rum, Acem ve Yunanlılardan (K.9/28) ve divanın birçok yerinde Zaza ve Kürtlerden bahsedilmektedir.

Tı bi Bedi'izzemani de'way tu kewti cihani
Ḥeta Awrupa Almani Japon u Hind u Romani (Mes. 44/23)

(Davan, Hindistan, Romanya, Japonya ve Avrupa'da Almanya'ya kadar yayıldı, sen de Bedîüzzaman oldun.)

2.1.6.1. Türk

Divan şiirinde Türk kelimesi bir kavim adı olmaktan ziyade; sarhoşluk, zâlimlik, cesurluk, kavgacılık, kötü kalplilik gibi özellikler içinde sıfat olarak ele alınır. Nitekim daha sonra kelimeye "Kaba-saba adam, köylü" anlamları da yüklenmiştir. Bunun neticesinde Türk olan şairler bile Türk kelimesinin ihtiva ettiği mânâyı küçümsediler ve onu zalimlik, nezaketsizlik sıfatlarına layık gördüler. "Divan şiirinde geçen Türk kelimesi, bir milletin ismi değil bir sevgili yahut zümrenin sıfatı olarak değerlendirilmelidir." (Pala, 2004, s. 475/476). Divanda ise Türk kelimesi kavim ismi olarak ele alınmıştır.

Şair, Nirib gibi küçük bir beldeyi anlatırken bu beldenin hem coğrafik hem de demografik durumu hakkında bilgi vermektedir. Nirib beldesinin yukarı taraflarında Diyarbakır ilçesi Dicle'nin, Elazığ ilçesi Palu'nun ve Bingöl ilçesi Genç'in olduğu bilgisini veren şair, Nirib beldesinin aşağı taraflarında yer alan birçok köyün demografik yapı olarak Türk kavmine mensup aşiretlerin olduğu bilgisini verir. Şairin Nirib'i coğrafik ve demografik olarak vermesi, farklı ırka mensup olmayı farklı il ve ilçelerle çevrili olmakla eşdeğer gördüğünü, bunun aslında güçlü kılma vesilesi, yalnızlıktan ziyade birlikte olmanın tercih edilmesi gerektiği mesajını vermektedir:

Texmi cori şaği Diclê Pali Dar'eyni mela
Texmi cêri dewi ẓaf i 'eşiru Tırki mela (K. 22/4)

(Yukarı tarafında Dicle, Palu ve Genç ilçeleri; aşağı taraflardaki köylerin çoğunda Türkler yaşamaktadır.)

2.1.6.2. Kürt

Tarihî olarak İran'ın batı ve kuzeybatısında, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda, Irak ve Suriye'nin kuzey ve kuzeydoğusunda, Ermenistan'ın güneyinde ve Azerbaycan'ın güneybatısında yaşamış olan Kürtlerin anayurtları Zağros dağlarının etekleridir. Halen de aynı ülkelerde varlığını sürdüren yerli kavimlerden biridir. Ayrıca "Rusya, Gürcistan, Afganistan ve Orta Asya ülkeleri ile Lübnan ve Ürdün başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yerleşik Kürt nüfusu bulunmaktadır. 1950'lerden itibaren yoğun kentleşme ve uluslararası göçle beraber

Kürtler de geleneksel yaşam alanlarının dışına çıkıp geniş bir coğrafyaya yayılmışlardır." (Mehmed, 2019, s. 115).

Divanda Kürtler, şeyhleri ve âlimlerinin çokluğu ile anılır (Mes.6/44), Kürtlerin başkenti olarak Diyarbakır'da Şeyh Said ayaklanması sonucu Kürtlerin fermanının verildiği ve darağaçların kurulduğu (Mes.6/124; N.52/65), Kürtlerin kültürünün eskiye dayandığı ve kültürlerinde İslâmiyet'in etkisinin çok olduğu; ancak bazılarının bilinçli olarak bunu inkâr ettiği (Mes.6/182), şeklinde ele alınır.

İslâm dinine göre kişi başkasının işlediği günahtan ötürü hesaba çekilmez; kişi işlediği zerre miskali hayrın ecrini alacağı gibi, işlediği günahın da cezasını çekecektir. Ancak dinin toplumsal boyutu düşünülünce tebliğ mevzusu devreye girer. Bu pencereden bakılınca şair, Kürtlerin eskiden beri başka milletlere dini anlattığı, cesur ve çalışkan olduğundan bahseder. Aslında Kürtlerin asil olduğu herkesin malumu olmasına rağmen bu durumun inkâr edildiğinden bahseder (Mes.6/183). Kürtlerin din ile bağlantısı zayıftır diyenlere cevap niteliğinde doğru tarihe bakılması gerektiği mesajı verilmektedir:

Bewni tarixi şe vatu kurd verin u eşlo zat u
Cesur u ehlu xebat u mıletun ra tım din vatu (Mes.6/181)

(Kürtlerin kadîm ve asil oldukları, cesur ve çalışkan oldukları, başka milletlere dini anlattıkları tarihe bakılınca anlaşılacaktır.)

2.1.6.3. Zaza

Anadolu'nun otantik etnik gruplarından olan ve arkaik İran dillerinden birini konuşan Zazalar, kökenlerinin İran'dan geldiğini ifade ederler (Karabulut, 2013, s. 126). Zazalar; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Murat, Yukarı Fırat ve Dicle nehir vadilerine yerleşmiştir. Zaza kekimesinin etimolojik kökeni ve anlamı ile ilgili literatürde farklı görüşlerin olduğunu belirtmek gerekir (Çağlayan, 2016, s. 27). Bugün Zaza şeklinde kullanılan isim bölgesel olarak Dımılî, Kırd ve Kırmanç şeklinde de kullanılmaktadır (Alanoğlu, 2019, s. 688). Zazalar için kullanılan isimlerden biri olan *Dımili* ismi Mutki, Çermik, Çüngüş, Siverek ve Gerger'de yaşayan Zazalar tarafından kullanılmaktadır. Zazalar için kullanılan bir diğer isim olan *Kırd* ismi özellikle Diyarbakır ve Bingöl yöresinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Diğer isimlere nazaran kullanım yaygınlığı az olan *Kırmanç* ismi ise Tunceli, Erzincan, Kığı, Varto ve Koçgiri yörelerindeki Alevi Zazalar tarafından kullanılmaktadır (Çağlayan,

2016, s. 35-41). "Zaza kelimesinin aslının Zerzâ olduğu, zamanla "rı" harfinin düşmesi sonucu Zaza'ya dönüştüğü düşünülmektedir. Zaza ismi Osmanlı arşiv belgelerinde Zaza imlâlarıyla yazılmıştır. Birçok araştırmaya göre, arkaik kaynaklarda geçen Zaziya, Zazana, Zavazan, Zerzâ, Zerâzî, Zarzî, Zazan gibi adlar Zazalarla ilişkilendirilmektedir. "Zazalar Selçuklu, Mervânî, Eyyûbî, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî ve Osmanlı yönetiminde Süveydî, Mirdâsî, Dımılî, Zerzârî, Pazukî, Dersiman aşiretleri ve bunların oymakları olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir." Araştırmalarda Zaza nüfusu için 2 ile 4 milyon arasında rakamlar verilmekle birlikte etnik kökene ve ana diline dayalı nüfus sayımı yapılmadığından Zazaların nüfusu hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır (Alanoğlu, 2019, s. 688-690).

Divanda Zazalar, Zaza ve Kırd kelimesi ile ele alınır. Dile ve milletlere dinî perspektiften bakan şair, Allah tüm dilleri bildiğine göre Zaza olduğu için Zazaca yazdığını ve bilinmek istediğinden bahseder (Mes.6/1-2; Mes.2.1/1-2,78). Ayrıca şair, tıpkı Ehmedê Xasi gibi Zazaca yazmasının sebebi olarak Zazaların cahil olmadığını göstermek isteyişine bağlar (K.9/1).

Tarih boyunca özellikle Ortadoğu milletleri suçlu arayışında dış mihrakları işaret etmiştir. Şair de dış mihraklar mevzusuna değinmekle birlikte kişilerin/toplumların suçu kendilerinde de aramaları gerektiğine değinir. Zaza/Kırd tarihi eskiye dayanan ve dine âşık bir millet olarak ele alınır. Şair, Zazaların içinden nice âlimlerin çıktığını; ancak zalimler tarafından Zazaların unutturulduklarına değinir (Mes.6/180). Kendilerinde türlü kusurlar bulunduğu hâlde, hatayı daima başkalarında arayanlar kendi kusurlarını göremez hâle gelir (Tarlan, 2018, s. 11). Şair, Zazaların tarihî ve değerlerinin yok edilişinde zalimleri suçlamanın yanı sıra Zazaları da eleştirir. Zazaların birbirlerine karşı güçlü olduğunu, birbirlerinin kusurunu dillendirdiğini; ancak yabancıya karşı o kadar da cesur olmadığından bahseden şair toplumsal bir gerçekliği gözler önüne sermektedir. En ufak bir meselede yakınındakini hiç acımadan yerden yere vuran bazı insanların asıl hakkını araması gereken yerde lal kesildiğine değinir:

Kırdi yewnuri jihat i 'eyb u quşur vati vati
Şari serbiw tat u lat i bêhunerbiw bêxebat i (Mes.6/184)

(Kırdlar birbirlerinin ayıbını kusurunu söylemede çok cesurdur; yabancıya karşı ise tembel ve hüneri olmayan dilsizlerdir.)

Bir başka beyitte şair, Zazaların (Kırd) cahil kaldıklarını, kıskanç olduklarını, bu kıskançlıktan ötürü de farklı fırkalara ayrıldıklarını dile getirir. Hep geride kalışlarını yabancıya kul-köle oluşuna bağlayan şair, bölge insanının yıllardan beri yaptığı bir yanlışı dikkatlere sunmaktadır:

Kırdi ma cahili mendi bi ḥasud u bi dubendi
Şari ra tım va efendi cura ma tım ṭepia mendi (Mes.6/185)

(Kırdlarımız kıskanlıktan ikiye bölündü ve cahil kaldılar; yabancıya hep efendi dediler, bundan ötürü hep geri kaldık.)

2.1.7. Ülkeler

2.1.7.1. Afganistan

"XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Afgan kavminin idarî bakımdan ağırlık kazanmasıyla siyasî birlik haline geldi. Başşehri Kâbil'dir. Afganistan yirmi yedi idarî bölgeye ayrılmıştır." Afganistan'ın nüfusu, Afganlar, Türkler ve Tacikler'den oluşur. Afganistan'da Peştu ve Derî dilleri resmî diller olarak kabul edilmiştir. Ülke nüfusunun yarısından çoğu İran karakterli olan Peştu dilini, beşte biri de yine İran karakterli olan Derî dilini konuşmaktadır. Hintçe, Peştu dili ve edebiyatı üzerinde etkiliyken, Farsça ise Derî dili üzerinde etkilidir. Nüfusun % 99'unun Müslüman ve çoğunluğun Hanefî mezhebine mensup olduğu Afganistan bir İslâm ülkesidir (Saray, 1988, s. 401-408).

Dış mihraklar meselesi İslâm ülkelerinde hep dile getirilmiştir. İslâm ülkelerinin Batı ülkeleri tarafından karıştırıldığı, fitne fesat çıkarıldığı, İslâm ülkelerinin huzurunun kaçırıldığı sürekli olarak anlatılır ve yazılır. Bu da İslâm ülkelerinin aciz olduğu, pasif olduğu anlamına gelir. Karıştırılma meselesini ele alan şair, bir yandan Afganistan, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerin gizli bir el ile karıştırıldığını; diğer taraftan da Irak ve Lübnan'ın karıştırıldığını dile getirir. Bir yandan, Müslümanlar gelişmek için çaba sarf etmedikleri için güçlü devletlerin zulmüne ses çıkaracak durumda değil; diğer yandan Müslümanlar basit çekişmeler yüzünden birlik olamamaktadırlar. Müslümanlar ise bu duruma müdahale etmek yerine seyretmekle yetindiği için eleştirilmektedir:

Destu yew Afğani mundi Pakistu Hindistun di
Ha çê 'Iraq u Lubnun di seyr bıki İslumi ma (Kt.56/15)

(Bir el Afganistan, Pakistan ve Hindistan'da, nerede Irak ve Lübnan; Müslümanlar sadece seyrediyor.)

Halkı Müslüman olan ülkelere bakıldığında İslâm ile çelişen bazı şeyleri görmemek mümkün değildir. Belki de bunların en önemlileri tembel oluşları, kardeşlik hukukuna riayet etmemeleri, dünya için birbirlerine girmeleri sayılabilir. Müslümanların seyrine bakmayı öneren şair, aslında Müslümanların içinde bulundukları durumlarının hiç de iç açıcı olmadığını, gidişatlarının da iyi olmadığını kastetmektedir. Şair, Afganistan, İran, Orta Doğu ve Lübnan'ı örnek vererek Müslümanların kendilerine yazık ettiğini ve acınacak durumda olduğundan bahseder:

Bewni seyri İslumunu Afğanistan u İrunu
Orta Doğuy u Lubnunu yazığu İslumi ma (Kt.56/17)

(Afganistan, İran, Orta Doğu ve Lübnan'daki Müslümanların gidişatına bakın, yazık değil mi Müslümanlara!)

2.1.7.2. Filistin

"Adını, M.Ö. XII. yüzyılda Kavimler göçü sırasında deniz yoluyla buraya gelen Filistler'den alır. Tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimlerin göçlerle gelip yerleşmesine ve bunlara karşı harekete geçen başka üstün güçlerin pek çok istilâ ve fetihlerine mâruz kalmıştır." Her çağda ve her medeniyet tarafından fethedilme isteğinin maddî ve manevî olmak üzere iki önemli nedeni vardır: Bölgenin Arap coğrafyası içinde sahip bulunduğu zengin ve stratejik tabiatı fethedilme isteğinin maddî gerekçesi şeklinde değerlendirilebir. Üç büyük ilâhî dinin gerek doğuş gerekse de gelişmesinde oynadığı önemli rol ve içinde barındırdığı kutsal yerler fethedilme isteğinin manevî gerekçesi olarak görülebilir (Karaman, 1996, s. 89). Sürekli olarak İsrail'in baskıları ve tehditleri arasında varlığını sürdüren bir devlettir. Müslümanlar için en hassas konulardan biri de Filistin'in güvende yaşamasıdır. Filistin ve İsrail aynı beyitlerde geçer. İlgili beyitler ve yorumlar İsrail başlığı altında verilmiştir.

2.1.7.3. Hindistan

Eskiden İndus Nehri ve çevresi için kullanılan bir isim olan Hindistan, eski Farsçadaki "İndus" adından türetilmiştir. Eski Farsçada "Hindû" şeklindedir. Hindistanlılar, eski Yunanlılar tarafından "İndoi" olarak isimlendirilmişlerdir. Hindistan anayasasında ve Hindistan'daki birçok yerel dilde "Hindistan" adı, Hinduların efsanevî kutsal kralları olan "Kral Baharata" isminden türetilen "Baharat"

olarak geçer. “Hindistan adı ilk zamanlarda Kuzey Hindistan için kullanılmış olsa da zamanla bütün Hindistan için kullanılan bir kelime olmuştur.” (Aslanoğlu, 2014, s. 268).

Divanda Hindistan iki yerde geçmektedir. Birinde Müslümanların yaşadığı yerlerde sıkıntıların olduğu ve sıkıntıların müsebbibi olarak dışarıdan müdahaleler gösterilmektedir. Hindistan kelimesinin geçtiği ikinci yer ise, Hz. Âdem’in yasak meyveyi yemesi neticesinde cennetten atılırken gönderildiği yer anlamında kullanılmıştır.

Dış mihraklar meselesi İslâm ülkelerinde hep dile getirilmiştir. İslâm ülkelerinin Batı ülkeleri tarafından karıştırıldığı, fitne fesat çıkarıldığı, İslâm ülkelerinin huzurunun kaçırıldığı sürekli olarak anlatılır ve yazılır. Bu da İslâm ülkelerinin aciz olduğu, pasif olduğu anlamına gelir. Karıştırılma meselesini ele alan şair, bir yandan Afganistan, Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerin gizli bir el ile karıştırıldığını; diğer taraftan da Irak ve Lübnan’ın karıştırıldığını dile getirir. Bir yandan, Müslümanlar gelişmek için çaba sarf etmedikleri için güçlü devletlerin zulmüne ses çıkaracak durumda değil; diğer yandan Müslümanlar basit çekişmeler yüzünden birlik olamamaktadırlar. Müslümanlar ise bu duruma müdahale etmek yerine seyretmekle yetindiği için eleştirilmektedir:

Destu yew Afğani mundi Pakistu Hindistun di
Ha çê ‘Iraq u Lubnun di seyr bıki İslumi ma (K.56/15)

(Bir el Afganistan, Pakistan ve Hindistan'da, nerede Irak ve Lübnan; Müslümanlar sadece seyrediyor.)

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’in hayatıyla ilgili bilgi, yasak meyveyi yedikten sonra cennetten kovulmasına kadardır, sonraki dönemi hakkında bilgi yoktur. Kur’an dışındaki diğer İslâmî kaynaklardaki haberler ise genellikle Yahudî geleneği kaynaklı bilgilerdir. Tevrat’a göre Âdem, iyiliği ve kötülüğü ayırt etme ağacından yedikten sonra Rab Allah, Âdem’in ebedîyen yaşamasını istemediği için hayat ağacından yemesin diye onu Aden (Eden) bahçesinden çıkarıp kovar. Kur’an-ı Kerim’de ise şeytanın aldatması sonucu Allah’ın yasağını çiğneyen Âdem ile Havva’ya (ve şeytana), “Birbirinize düşman olarak inin; orada belirli bir vakte kadar sizin için bir karar yeri ve bir nasib vardır.” dedik. (Bakara, 2/36) denildiği belirtilmektedir. Cennetten çıkarılan Âdem ile Havva’nın bundan sonra nerede, ne kadar yaşadıkları

konusunda ehlikitap literatüründeki bilgiler, apokrif sayılan kitaplara (tarihî metinler, söylenceler, Kitâb-ı Mukaddes dışı kaynaklar) dayanır. Buna göre, Aden bahçesinden atıldıktan sonra aç kalan Âdem ile Havva, cennette yediklerine benzer yiyecek bulamadıkları için tövbe etmeye karar vermişlerdir. Boynuna kadar Dicle sularına giren Havva, otuz yedi gün, Âdem ise kırk gün boyunca Erden ırmağında kalmış, böylelikle Tanrı'nın lutfuna nâil olmak istemişlerdir. Cennetten atıldıktan sonra pek çok güçlükle karşılaşan Âdem ile Havva'nın ikametleri için Tanrı tarafından kaya içinde bir mağara tahsis edilir. Âdem ile Havva'nın, evlenmeden önce cennetten çıktıkları, cennetin yakınındaki bir dağın tepesinde buldukları bir mağarada saklandıkları bildirilmektedir. "Bir kısım Müslüman tarihçilerin naklettikleri, ancak Kur'an ve sahih hadislerde yer almayan bazı rivayetlere göre cennetten yeryüzüne inme emri üzerine, Âdem Hindistan'ın Seylan adasına, Havva da Cidde'ye inmiştir. Daha sonra onlar Müzdelife ve Arafat'ta buluşmuşlardır." (Bolay, 1988, s. 362-363). Hz. Âdem'in Hindistan'a gönderildiği rivayetini doğru kabul eden şair, Hz. Âdem'in "…Ey Rabb'imiz biz kendimize zulmettik…"(Araf, 7/23) ayetine telmih yaparak anlatmaya çalışmıştır. Hz. Âdem ve Havva'nın yasak meyveyi yemelerine sebep olanın şeytan olduğunu dile getiren şair, gerçek manada tövbe etmek isteyenler için Allah'ın rahmetinin geniş olacağını Hz. Âdem ve Havva üzerinden vermeye çalışmaktadır:

Adem eştu Hindistunu rebbena ẓelemna vunu
Sebeb mel'unu şeyṭun u war i reḥma ẓafi Allah (Serbest/2.9/40)

(Âdem'in (cennetten) Hindistan'a atılmasına sebep mel'un şeytandır, Âdem Allah'ım kendimize zulmettik, dedi; Allah rahmeti bol olandır.)

2.1.7.4. Irak

Başkenti Bağdat olan Irak'ın resmî adı el-Cumhûriyyetü'l-Irâkıyye'dir. Doğuda İran, güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt, batıda Ürdün ve Suriye ile çevrili olan Irak'ın Türkiye ile 331 kilometrelik bir sınırı bulunmaktadır. Irak, dünya denizlerine Basra Körfezi'ndeki dar bir kıyı şeridiyle açılır. "Suudi Arabistan ve Kuveyt'le aralarında oluşturdukları tarafsız bölgede bu üç ülkenin göçer vatandaşları serbestçe dolaşma hakkına sahip idi; ancak sonradan bu tarafsız bölge adı geçen üç ülke arasında bölünmüştür." Fırat ve Dicle Irak'a hayat veren havzalardır (Akkan, 1999, s. 83). Eserlerde Kerbela şehri ve Kerbela vakası ile çokça yer alır. Divanda da Kerbela şehri

ve vakası yönüyle, bir de halkı Müslüman olan ancak karışıklıkların çok olduğu yer olarak ele alınmıştır.

Müslümanların en çok tesirinde kaldığı tarihî olaylardan biri Kerbela vakasıdır. Hz. Hüseyin bölümünde de ele alındığı gibi Kerbela olayında Yezid'in taraftarları tarafından Hz. Hüseyin Kerbela şehrinde şehit edilir. Zâkir olan Hz. Hüseyin'in Irak toprağı olan Kerbela'da şehit edildiğini ifade eden şair, Kerbela'nın bela yeri olduğuna değinir. Şair, Kerbela olayına telmih yaparak günümüz Irak'ına bakarak o günden sonra belanın Irak topraklarını terk etmediği, belki de terk etmeyeceği karamsarlığı içindedir:

Kerbela yu cay belay u 'erḍi 'Iraqiw qum u
Kê şehid serey Ḥuseyni fek u zuni ẕakir i (Kt.32/11)

(Irak toprağı olan Kerbela bela yeridir, dilinde zikir olan Hz. Hüseyin'i şehit ettiler.)

2.1.7.5. İran

İranlılarla ilgili ilk bilgilere M.Ö. IX. yüzyıla ait Asur kaynaklarında rastlanmaktadır. İran platosunda yerleşik hayat kurup siyasî alanda öne çıkmış ilk İranlı yönetim olan Medler (Nimet Yıldırm, 2012, s. 198), Urmiye Gölü'nün güneydoğusunda; Persler ise batısında oturmuşlardır. Daha sonra güneye inen Persler, bugün "Fars" adı verilen bölgeye yerleştiler. "Ahamenîler, II. Kyros (Büyük Cyros) döneminde güçlü bir imparatorluk hâline geldiler. 226 yılında "Sâsân" adındaki bir ateşkede muhafızı, Sasani İmparatorluğunu kurdu. Sasani, 651 yılında İslâm orduları tarafından sona erdirildi." (Naskalı, 2000, s. 394-395).

Pers ülkesi olan ve 1935'te İran adını alan ülke günümüzde, "Batı Asya'da kuzeyden Azerbaycan, Hazar Denizi ve Türkmenistan, doğudan Afganistan ile Pakistan, güneyden Basra körfezi ve Kuveyt, batıdan Irak ve Türkiye ile sınırlıdır." (Aktaran Aslanoğlu, 2017, s. 289).

Divanda 5 yerde İran kelimesi geçmektedir. Şair 3 beyitte, dünyanın geçiciliğini anlatmak için, Belkıs'ın, Süleyman tahtının, Rum-Acem ve Yunan tahtının, İranlı Rûstem'in, şarap ustası İranlı Cemşid'in, Hak âşığı Bestami ve Farabî'nin isimlerinin bilindiği; ancak kendilerinin artık yaşamadığını ifade eder (K.9/28,39-40). 1 beyitte Şeyh Said'in Şam, Bağdad, İran ve Arap Yarımadası'nı bildiği ifade edilir (N.52/27).

1 beyitte de şair, Afganistan, İran, Lübnan, Ortadoğu'nun gidişatına bakın diyerek Müslümanların içinde bulunduğu durumun iç açıcı olmadığını; dolayısıyla Müslümanların acınacak durumda olduğundan (K.56/17) bahseder.

Halkı Müslüman olan ülkelerden biri de Ortadoğu coğrafyasında bulunan İran'dır. Zengin doğal kaynakları olmasına rağmen; teknolojik, eğitim, toplumsal barış olarak söz sahibi olabilecek nitelikte değildir. Müslümanların yaşadığı birkaç ülke ile birlikte İran'ı da zikreden şair, durumun hiç de iç açıcı olmadığını dikkatlere sunar. Müslümanların gidişatının iyi olmadığı gerçeğini dile getiren şair, bu durumun tek sorumlusunun Müslümanlar olduğunu söyleyerek Müslümanların bu durumuna dikkat çekmektedir. Şair, Müslümanların yaşadığı ülkeleri ve sıkıntılarını dile getirirken Şii ve Sunnî diye ayırım yapmaz, bu da dikkatlere değer bir noktadır:

Bewni seyri İslumunu Afğanistan u İrunu
Ortadoğuy u Lubnunu yazığo İslumi ma (Kt.56/17

(Afganistan, İran, Ortadoğu, Lübnandaki Müslümanların gidişatına bakın, Müslümanlara yazık değil mi?)

2.1.7.6. İsrail

"Filistin adıyla bilinen ve Mûsevîlerce "arz-ı mev'ûd" sayılan topraklarda, milletlerarası Yahudi örgütlerinin uzun uğraşları sonucu 1948 yılında kurulmuştur. Resmî adı Medinat Yisrael, resmî dili İbrânîce ve Arapçadır." Sınırları ve buna bağlı olarak yüzölçümü, Arap ülkeleriyle yaptığı savaşlar neticesinde büyük değişikliklere uğradı. İngilizler'in çekilmesi ve 14 Mayıs 1948 yılında İsrail Devleti'nin ilânı üzerine başlayan savaş sonunda 1949 yılında Batı Şeria toprakları, Kudüs şehrinin doğu yarısı ile Nablus, Halîl ve Gazze Şeridi dışında Filistin'in hemen tamamı İsrail'in eline geçti (Erinç, 2001, s. 181). Azıcık nüfusu ile dünyaya hükmeden ülke görüntüsü ile dikkatleri hep üzerine çekmeyi başarmıştır. Başta Filistin olmak üzere halkı Müslüman olan ülkeler için düşman olarak kabul edilir.

İnsanlar için "can çıkar huy çıkmaz" denilir. Bu deyim ülkelerin politikalarına endekslenerek söylenecek olsa herhalde İsrail Devleti için şöyle yorumlanırdı: Kurulduğu günden beri başta İslâm ülkeleri olmak üzere politikasıyla dünyayı rahatsız eden bir devlet söyleyin denilirse o da İsrail olurdu denilebilir. İsrail'in eskidenberi ikiyüzlü, inat, kin tutan devlet olduğunu dile getiren şair; Filistin'i tahakkümü altında

tutmasıyla ele alır. Bu yönüyle Müslümanların pasif oluşu, acınacak durumda oluşu şairin eleştirilerinden nasibini alır:

İsra'il piso verin u bi rıkew ğerez u kin u
Bındesti yey Filistun u ḥeyf u ḥeyf İslumi ma (Kt.56/18)

(İkiyüzlü ve kindar olan İsrail'in pisliği eskiye dayanıyor; Filistin onların esaretindedir, Müslümanlara yazık değil mi?)

Bir başka beyitte şair, İsrail'i bahtsız olarak nitelemektedir. Bu bahtsızlığın bir nedeni de İslâm'ın ilk kıblesi Mescid-i Aksa'nın bulunduğu Kudüs'ü başkent yapma cür'etinde bulunmasıdır. Şair, İsrail'in her an için böyle bir kararı alabilecek durumda olduğundan bahseder. 1980 yılında Kudus'ü başkent ilan eden İrail, sürekli olarak destek almak peşindedir. Buna dikkat çeken şair, bahtsız İsrail'e karşı Müslümanların uyanık olmaları gerektiğini demedi demeyin manasında sözlerle belirtmektedir:

Yo İsra'ilu bêbext u ha Qudıs kenu paytextu
Der umeya deri wextu ma vuni İslumi ma (Kt.56/18)

(İsrail bahtsızdır Kudüs'ü başkent yapmaya çalışıyor; Müslümanlar bilsin ki devir, o devirdir.)

2.1.7.7. Mısır

Başkenti Kahire olan Mısır'dan, divan şiirinin coğrafyası içinde çokça bahsedilir. Yusuf ile Züleyhâ'nın maceralarının geçtiği yer olan Mısır'a hayat veren yer ise Nil Nehri'dir. "Ken'an, Rûm, Bağdat, Şam, Habeş gibi adlarla yan yana bulundurulur. Yine Yusuf peygamberin güzelliğini telmihen sevgilinin yüzü Mısır'a, kendisi de sultana benzetilir. Mısır kelimesi "ülke, memleket" anlamıyla da çok zaman tevriye yapılır." (Pala, 2004, s. 327).

Divanda ülke olarak Mısır 3 yerde geçmektedir ve her üç yerde de Hz. Yusuf münasebetiyle geçmektedir (Mes.40/32, Kt.2.2/14, K.8/14). Şair, Mısır'ı güzelliğiyle meşhur olan Hz. Yusuf'un melik olduğu yer anlamında kullanmıştır, yani edebiyattaki yaygın kullanımını kullanmıştır. Şair, birçok beyitte olduğu gibi dünyanın geçiciliğini anlatırken kendi çağında meşhur ve bu bilinirliği günümüze kadar gelen kişileri örnek vermiştir. Burada da hem güzelliği ile, hem de Mısırdaki krallık yönüyle bilinen Hz. Yusuf'u örnek vermiştir. Dünyanın süsü, köşk ve saraylar, zenginlik, insanı geçici olan dünyaya bağlar. İnsan bir anda ölümü unutuverir. Şair, dünyanın geçiciliğini, kimseye

kalmayacağını anlatırken, Mısır'a sultan olan Hz. Yusuf'a bile kalmayan bir dünyanın bize de kalmayacağını söyleyip uyarıda bulunmaktadır:

Dunya vırta pey bi ẓemun u 'eṣri ma xapinay pey zenginey u qeṣri
Heżreti Yusuf bıbı muliki Mıṣri dunya veng a yena şuna pey se ki (K.8/14)

(Dünya henüz zaman var deyip bizi köşk ve zenginlikle aldattı, Hz. Yusuf da Mısır melikiydi, dünya boştur; gelir, geçer; onu ne yapalım.)

Hz. Yusuf güzelliğiyle bilinen peygamberdir. Aya benzetmek için ay yüzlü, güneşe benzetmek için güneş yüzlü, meleğe benzetmek için melek yüzlü denildiği gibi güzellliği ifade etmek için Yusuf yüzlü de denilir. Şair, dilberinin/sevdiğinin güzelliğinin ay ve güneşe kıyasla daha fazla olduğunu ifade ettikten sonra Hz. Yusuf'u benzetilen olarak kullanarak sevdiğinin güzelliğini Mısır sultanı ve meliki Hz. Yusuf'a benzetmiştir:

Şewqi tu dilberu rındi nê xusuf u nê kusuf
Her weki sulṭani Mıṣr i mulk u meliku Yusuf (Mes. 40/32

(Güzel dilber parlaklığın ne ayda ne güneşte var, tıpkı Mısır sultanı melik Hz. Yusuf gibisin.)

2.1.7.8. Yemen

Romalıların "Talihli Arabistan", Arapların ise "Mutlu Yemen" adını verdikleri, Arap Yarımadası'nın güneydoğusunda yer alan Yemen; çok eski devirlere kadar uzanan tarihi ile ün kazanmış bir coğrafyanın adıdır. Kur'an'da özellikle mamurluğu ile tanıtılan ve "Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış, sütunlar sahibi İrem" olarak ifade edilen meşhur İrem şehrinin bu bölgede bulunduğu rivayet edilir. "Mainliler, Sebeliler ve Himyerîler gibi büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır." (Barlak, 2017, s. 1). Divan şiirinde daha çok akîkin bulunduğu yer olan Yemen, Süheyl yıldızı ile birlikte anılır. Eski coğrafyada bir iklim ve yerleşim bölgesi olarak da önemli bir yere sahiptir (Pala, 2004, s. 495). Yemen'in İslâm ile tanışması, Hz. Peygamber'in sağlığında gerçekleşmiştir. "Peygamber, Medine'de İslâm devletini kurduğunda, Yemen İran nüfuzu altındaydı ve İranlılar o dönemlerde Bâzân adlı bir kişiyi Yemen valisi olarak tayin etmişlerdi." (Aslanoğlu, 2014, s. 294).

Divanda Yemen 3 farklı yerde geçmektedir. Birinde yârine olan aşkını anlatırken Yemen tahtı Yunan tahtı ve İrem bahçeleriyle birlikte kullanılır (Mes.40/45). Birinde

dünyanın geçiciliği anlatılırken Habeş tahtı ile birlikte Yemen tahtının da artık olmadığından bahsedilir (K.9/33). Bir diğeri de Şam ile birlikte Yemen'i de gezilen yer olarak zikreder, gezmenin garipsenmediği; kabrin de bizi elbet çağıracağı kefen ve tabutun garipsenmemesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Kt.27/30).

Dünyada ister çok iyi bildiğin yer olsun, isterse yedi yabancı yer olsun; bir çeşit yabancılığını üzerinden atabilirsin. Sora sora Bağdat bulunur misali, yaban elde kaybolma korkusu yenilebilir. Hem kimisi için dünyada gezip görmek bırakın garip şey olmak, tam tersine en büyük keyif vesilesidir. Şam ve Yemen de gezilmesi büyük keyif veren tarihî yerlerdir. Söz konusu tarihî yerleri gezmenin garipsenecek tarafının olmadığını dile getiren şair; asıl tuhaf olanın, garipsenecek olanın tabut ve kefen olduğundan bahseder. Çünkü bizleri neyin beklediği konusunda emin olmadığımız kabre giderken kefenleyip tabutla götürecekler:

Ğeribey niya tı geyreni ha çê Şam u ha Yemeni
Ğeribi leḥd u kefen i venduna tu qebra tari (Kt.27/30)

(Garip olan Şam ve Yemen'i dolaşman değildir, asıl garip olan tabut ve kefendir; karanlık kabir seni çağırıyor.)

Sebe, Yemen'e bağlı bir yerdir ve kaynaklara göre Belkıs'ın melike olduğu yerdir. Sebe melikesinin tahtı dillere destan bir taht idi. Kur'an'da, Süleyman (a.s.) kıssasının ayrıntıları arasında, Sebe melikesi yolda iken tahtının bir anda Hz. Süleyman'ın huzuruna getirilmesi, melikenin geldiğinde tahtını zor olsa da tanıması şeklinde yer alır (Yücetürk, 1992, s. 420). Şair, dillere destan olan Yemen tahtının Habeş tahtı ile birlikte artık olmadığını, o ihtişamın yerinde yeller estiğini vurgulayarak dünyanın geçiciliğini anlatmaya çalışmaktadır. Bu geçici dünyada yâr ile davasının aynı olduğunu dile getiren şair, yâr için gönlünün çok geniş olduğundan bahseder. Bu da geçici dünyada kalıcı olanın aşk olduğu manasına gelmektedir:

Ḍoẓ u de'wey mın u yari pê yeni qelb u ẕeray mı sey deşti abeni
Texti Ḥebeşiw çi texti Yemeni dunya dewriya yena şuna ma se ki (K. 9/33)

(Yâr ile davamız aynıdır, ki gönlüm genişler ova gibi (önüne) serilir; Habeş ve Yemen tahtı nedir ki, dünya geçicidir; gelir, gider; yapılacak bir şey yok.)

2.1.7.9. Yunanistan

Yakındoğu'daki Helenler'i ifade eden Yunan ve Yunanistan kelimeleri Anadolu'da yaşamış İyonyalılara atfen ortaya çıkmış kelimelerdir. "Batı'da ise İtalya'nın güneyindeki Grekler'e atfen Grek ismi yaygınlaşmıştır. Yunan kavimleri ve şehirleri kendilerini Helenler diye tanımlamıştır." Bugünkü Yunanistan'ın ismi de "Helen ülkesi" anlamındaki Hellas'tır. Bununla birlikte Helenler, Roma İmparatorluğu döneminde kendilerini Romaios (Romalı) olarak adlandırmışlar, Selçuklular ve Osmanlılarca da Rum diye anılmışlardır. 1830'da Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasına kadar antik Helen ismi tarihe karışmıştı. Bağımsızlığını ilan eden Yunanistan Devleti köklerini doğrudan eski Yunan medeniyetine dayandırdığı için Hellas adı yeniden canlanmıştır. Helenler M.Ö. 2000'de kabileler hâlinde bu topraklara göç etmiş, zamanla küçük devletlere dönüşmüş, monarşilerin yerine büyük toprak sahibi soylular sınıfı güç kazanmış ve böylece toprak köleliği yaygınlaşmıştır. Olağanüstü yetkiler elde eden tiranlar ise M.Ö 510 yılında yıkılmasıyla demokrasi dönemine geçildi; bunun neticesinde Atina'da çok sayıda düşünür ve sanatçı yetişti. Makedonya Kralı II. Filip'in (Büyük İskender) M.Ö 338'de Yunan ordularına karşı kesin zafer kazanmasıyla Yunan şehir devletlerinin siyasî bağımsızlığı sona erdi (Hacısalihoğlu, 2013, s. 586).

Şair yâre olan aşkını; Âd kavminin kralı olan Şeddâd tarafından Tanrılık iddiasıyla cennet bahçelerinin özelliklerine benzetilerek yaptırılan muhteşem İrem bağları (Pala, 2004, s. 64), Kerem'in Aslı'ya olan aşkı, ihtişamlı Yunan ve Yemen tahtına olan hayranlık ile karşılaştırır. Söz konusu karşılaştırmada şairin yâre olan aşkının ağır bastığını söyleyebiliriz. Aşağıda ele alınan beyitin de içinde bulunduğu divanın 40. şiiri olan "Beytay 'Eşq" şiiri bütün olarak incelendiğinde burada beşerî aşktan ziyade ilahî aşkın hâkim olduğu anlaşılacaktır:

Qimet u 'eşqi tu yari ni çi gulşah keremi
Texti Yunaniw Yemeni ni çi baxçey ni'emi (Mes.40/45)

(Benim için) Senin kıymetin ve aşkın; Kerem'in Aslı'ya olan aşkından, insanların Yunan ve Yemen tahtına, İrem bahçelerine olan hayranlığından daha fazladır.)

Divanda bunun dışında Yunan kelimesi dünyanın geçiciliği anlatılırken İran Kisra'sının, Belkıs'ın, Süleyman tahtının ve Yunan tahtının artık olmadığı (K.9/28) şeklinde geçer. Bunun dışında da Yunan kelimesi geçmemektedir.

2.1.8. Şehirler

2.1.8.1. Türkiye'deki Şehirler

2.1.8.1.1. Batman

Batman, ne zaman kurulduğu ve yerleşme yerinin tarihi hakkında bilgi bulunmayan; ancak burada çok eskiden beri mevcut olan İluh adlı bir köyün yerini almıştır. İlkçağ'da Asur Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan bu yöre, daha sonra Kimmer ve İskitler'in akınları ile Med ve Pers hâkimiyetine geçti. "M.Ö. 330'lu yıllara kadar süren Pers hâkimiyetinin ardından yöre Büyük İskender ve onun mirasçılarından olan Selefkiler'in elinde kaldı. Sâsânîler'le Bizans arasında sık sık el değiştirdi. Batman ve çevresi 639'da Halife Ömer zamanında İslâm topraklarına katıldı." (Tuncel, 1992, s. 200).

Batman, divanda iki yerde geçmektedir. Divanın "Beytay Key Şex Se'id Efendi" başlıklı 6. şiirinin Şeyh Said kıyamının anlatıldığı 55 ve 64.beyitlerinde kıyamın destek gördüğü yerlerden biri olarak Batman'dan bahsedilir. Bunun dışında divanda Batman kelimesi geçmemektedir.

Bir beldeyi toplu halde güzel kılan yönlerinden biri, tarihte göstermiş olduğu kahramanlıklardır. Bu kahramanlık da zulmün görüldüğü dönemlerde her ne pahasına olursa olsun mazlumdan yana tavır almaktır. Şeyh Said'in başlattığı 1925 ayaklanmasında Şeyh Said safında yer almanın önemine dikkat çeken şair, Bingöl'ün Çan ve Melekan şeyhleri başta olmak üzere, Batman'ın muhtelif yerlerinin ve Cizre'nin desteklerini ifade eder:

Şeyxi coriw şeyxi Çun i şeyxi cêriw Melekun i
Qamışlo gewşo Baṭmuni Cizre ṭera şi yew Ṣaṣuni (Mes. 6/64)

(Yukarı tarafta Çan şeyhleri, aşağı tarafta Melekan şeyhleri; Kamışlı, Batman, Cizre ve Sason'dan desteklendi.)

2.1.8.1.2. Bingöl

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan Bingöl, Çewlig, Çolig ve Çabakçur olarak da bilinmektedir. Bingöl'ün tarihi M.Ö. 2000'lere kadar

uzanmaktadır. Bu dönemlerde Bingöl, Hurriler'in (Mitaniler Devleti) hakimiyeti altındadır (Alay, 2006, s. 17). Bingöl yöresi; Urartuların, Asurlular'ın, Persler'in, Büyük İskender ve haleflerinin hâkimiyeti altında kalmıştır. "Günümüzdeki Bingöl'ün yerinde kurulmuş olan ve 1945 yılına kadar Çapakçur adıyla bilinen yerleşim yerinin adına ise ilk defa Ortaçağ İslâm kaynaklarında "Cebelü Cûr" şeklinde rastlanmaktadır." (Tuncel, 1992, s. 183) Bingöl ili; Osmanlı İmparatorluğu dâhil olmak üzere birçok önemli uygarlığa sahne olmasına rağmen bu devletlerin zengin mirasından yeterince istifade edememiş, onların sanatsal ve tarihsel yapıtlarıyla yoğrulamamıştır (Alay, 2006, s. 121).

Divanın "Beytay Key Şex Se'id Efendi" başlıklı 6. şiirinin Şeyh Said kıyamının anlatıldığı 55. beyitlerinde kıyamın makes bulduğu yerlerden biri olarak Bingöl'den bahsedilir ve Çewlik olarak geçmektedir (Mes.6/55). Bunun dışında aynı şiirin 64. beyitinde Bingöl'ün Çan Köyü şeyhleri ve Solhan'ın Melekan Köyü şeyhleri, Şeyh Said kıyamına destek veren yerler olarak zikredilmektedir.

Bir beldeyi toplu halde güzel kılan şeylerden biri, tarihte göstermiş olduğu kahramanlıklardır. Bu kahramanlık da zulmün görüldüğü dönemlerde her ne pahasına olursa olsun mazlumdan yana tavır almaktır. Şeyh Said'in başlattığı 1925 ayaklanmasında Şeyh Said safında yer almanın önemine dikkat çeken şair, Bingöl'ün Çan ve Melekan şeyhleri başta olmak üzere, Batman'ın muhtelif yerlerinin ve Cizre'nin desteklerini ifade eder:

Şeyxi coriw şeyxi Çun i şeyxi cêriw Melekun i
Qamışlo Gewşo Batmuni Cizre ṭera şi yew Saṣoni (Mes. 6/64)

(Yukarı tarafta Çan şeyhleri, aşağı tarafta Melekan şeyhleri; Kamışlı, Batman, Cizre ve Sason'dan desteklendi.)

2.1.8.1.3. Bismil

Bismil'in kuruluşu yeni olmakla beraber ilçenin bulunduğu çevre çok eskilerde çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. M.Ö.2000 yıllarında Dicle Ovası'nın paylaşımı nedeniyle Asurlular ile Huriler arasında sürekli savaşlar meydana gelmiştir. Şimdiki Üçtepe köyünde bulunan Tuşpa adında büyük bir saray yapan Asurlular, burayı Hurilere saldırıda ileri üs karakolu olarak kullanmışlardır. "1865 yılında ünlü İngiliz Seyyahı Taylor'un Üçtepe höyüğü üzerinde yapmış olduğu kazıda Asurca yazılı iki Dikilitaş'ı bulmuş, Biritish Müzesi'ne götürmüş ve halen bu kitabeler orada

sergilenmektedir." (www.bismil.gov.tr/, 2020). Divanda Bismil, Şeyh Said'in atası Seyyid Haşim ve dedesi Şeyh Ali'nin köyü olan Çılsıtun'un bağlı bulunduğu ilçe anlamında geçmektedir.

Divanda Bismil, Şeyh Said'in atası Seyyid Haşim'in diyarı ve müderrislik yaptığı Çılsıtun köyünün bağlı bulunduğu ilçe (Mes.6/9,10; Mes.2.1/4-6; N.52/82), Seyyid Haşim'i cezalandırmak için Sultan IV. Murat tarafından bağlı köyü Çılsıtun'un yerle bir edilmesi emrinin verildiği ilçe (Mes.6/18, Mes.2.1/12) ve Şeyh Said'in davasını anlattığı ve karşılık bulduğu ata diyarı anlamındaki yer (N.52/40) münasebetleri ile geçmektedir.

Şeyh Said'in atası Seyyid Haşim ile 4. Murat arasındaki münasebeti yukarıda ele alınmıştı. Şair, Şeyh Said'in atası Seyyid Haşim başta olmak üzere bölge uleması tarafından maneviyatı ihya etme çalışmalarının yapıldığı yer olarak Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Çılestun/Çılsutun (Kırkdirek) köyünden bahseder:

Bismil Amedi welat i Çilestunu cay xebat i
Seyid Haşim şeyxu z̦at i Şeyx Se'idi pişuwa yi (N.52/46)

(Vatan toprağı Amed ilinin Bismil ilçesinin Çılestun köyü çalışma yeridir, Seyyid Haşim has şeyhtir; Şeyh Said önderdi.)

2.1.8.1.4. Bitlis

"Bitlis çayının Güneydoğu Toroslar arasında açtığı dar ve derin bir vadide kurulmuştur. Bitlis'in burada kurulmuş olması ve tarih boyunca eksilmeyen önemi, bu yerin coğrafî özellikleriyle yakından ilgilidir." (Tuncel, 1994, s. 225-226).

Bitlis şehrinin çekirdeğini oluşturan kalenin yerinde ilk defa kimlerin yerleşmiş olduğu bilinmemektedir. Ancak bütün eski kaynaklarda tekrar edilen bir efsaneye göre Büyük İskender'in emri üzerine onun kumandanlarından Badlîs'in bu kaleyi kurduğu ve şehrin bugünkü adı da bu kumandanın adından geldiği şeklindedir. İskender döneminden sonra birçok devletin/imparatorluğun hâkimiyeti altına girmiştir. 1534 yılında Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. 1879 yılında vilayet olan Bitlis 1929 yılında nüfusunun azalması neticesinde kaza merkezi yapılarak Muş'a bağlanır. 1936 yılında tekrardan il yapılır (Tuncel, 1994, s. 226-227).

Bitlis, divanda Bedlis olarak geçmektedir. Divanın "Beytay Key Şex Se'id Efendi" başlıklı 6. şiirinin Şeyh Said kıyamının anlatıldığı 56 ve 65. beyitlerinde kıyamın makes bulduğu yerlerden biri olarak Bitlis'ten bahsedilir. Ayrıca, Said

Nursi'nin memleketinin Bitlis olduğu (Mes.43/3), Said Nursi'nin, Müderris Şeyh Emin'den ve Mir Hasan'dan ders almak için Memleketi Bitlis'te medreseye gittiği (Mes.43/69,77), Said Nursi'nin bazı alimlerle görüştüğü ve bu yerlerden birinin Bitlis olduğu (Mes.43/90), Said'in henüz küçük olduğu; 13 ay sonrasında ise Bedîüzzaman denilen yer olduğu (Mes.44/7), Said Nursi'nin ilmini insanlara anlattığı yerlerden biri, dağları ve mağaralarında inzivaya çekildiği yerlerden biri (Mes.44/54,62) olarak Bitlis'ten bahsedilmektedir.

Divanda Bitlis, çoğunlukla Said Nursi'nin memleketi ve medrese okuduğu yer olarak geçmektedir. Said Nursi'ye hayran olduğunu onun hakkında yazdığı 8 şiir ile gösteren şair, memleketinin de bilinmesini istemektedir. Said Nursi'nin Bitlis'in Hizan ilçesinin İsparit nahiyesinden (Nurs köyü bu nahiyeye bağlı) olduğunu belirten şair, böylelikle Said Nursi'nin memleketini zikretmektedir. Tarihî bilgilere göre doğduğu memleketinden 1896 yılında Van'a gitmiş. Van'a gidişinin bir davet üzerine olduğu kaydedilmektedir. Şair, söz konusu bilgiyi detaya inmeden vermektedir. Bir anlamda merak edenleri araştırmaya sevketmektedir:

Ustad Bedi'izzeman i welati yey ma bızuni
Bedlisu şu beḥri Wani İsparit neḥyey Hizani (Mes. 43/3)

(Ustad Bedîüzzaman'ın memleketini bilelim, Bitlis'in Hizan ilçesinin İsparit nahiyesinden Van'a gitmiş.)

2.1.8.1.5. Dicle

Dicle, Taş Devri'nden de önceki devirlere ait dönemin yerleşim birimlerinden biridir. Dicle'de Zazaca konuşulmaktadır. Piramitlerin tarihinden daha eski bir piranit bulunmaktadır. Yeşilsırt (Bazmınd) köyü yakınlarındaki Kral Kızı bölgesinde bulunan piranitin şimdiye kadar ortaya çıkan tek sırrı, kayaya işlenen figürün, günde yalnızca 1 dakikalık bir zaman diliminde görüntülenebilir olmasıdır. "Piranitin etrafında bulunan hazine küpleri, dünyanın en büyük küpleridir. Büyük tarihî zenginliğe sahip olan Dicle ilçesinde kaleler, köprüler, eski mezralar ve mağaralar önemli tarih göstergeleridir." Yakın zamana dek Piran olarak bilinen ve halen de bu adı çok sık kullanılan ilçe bir ara resmi olarak Eğil adını almış olsa da, halk tarafından benimsenmediği için ilçe tekrar kendi adını kullanmıştır. Halkının tamamı Zaza'dır (www.diyarbakir.gov.tr/, 2020).

Şeyh Said'in kıyam öncesi, kanunların İslâm dışı olduğunu ve buna karşı mücadele etmek gerektiği konusunda bölgenin birçok noktasında davasının anlatıldığı yerler zikredilirken Palu, Harput, Keban, Maden, Ergani, Hazro, Lice, Silvan, Hani ile birlikte zikredilen yer (Mes. 6/57), Şeyh Said'in Piran şeyhi olarak geçtiği (Kt. 52/13,66), Şeyh Said davasının anlatıldığı ve karşılık bulduğu yer (Kt. 52/58), Şeyh Selahaddin'in tövbe verdiği yerlerden Hınıs, Tekman, Erzurum, Siirt, Sivan ve Harput ile birlikte zikredilen yer (Mes. 2.1/62) olarak geçmektedir.

Birçok kişi tarafından bilinen, herhangi bir konuda meşhur olan kişilerin ata diyarı ile anılmalarının bir gelenek olduğu üzerinde durulmuştu. Şeyh Said Palulu olmak ve Palu şeyhi olarak anılmakla birlikte dedesi Şey Ali'nin belli bir süre kaldığı ve dinî vazifesini yerine getirdiği yer olan Piran ile de anılır. Şeyh Said'e Piranlı şeyh denildiğini ifade eden şair, şeriatın muhafızı olduğu ve müritler için âdeta bir senet olduğu üzerinde durmaktadır:

Tu ra va şeyx Piruni ḥafudi şer'a gırun i
Tı senaday muridun i Şeyx Se'idi pişuwa yi (Kt. 52/13)

(Sana, şer'i hükümlerin muhafızı Piran şeyhi dediler; lider olan Şeyh Said sen müritlerin senedisin.)

2.1.8.1.6. Diyarbakır

Dicle havzasının yukarı kesiminde, nehrin sağ yakasında yüksek bir platoda, önemli ticaret ve ulaşım yolları kavşağında kurulan şehir M.Ö. 2300'den beri bir yerleşim merkezidir. Şehrin eski adı Amida olup; "İslâmî dönemde bu isim Âmid şeklini almış ve XVII. yüzyıla kadar hem şehir hem de onun merkez olduğu sancağın adı olarak kullanılmıştır." Osmanlılar döneminde bazen Kara Âmid adıyla da anılan şehir daha sonra Diyarbekir adını almıştır. Bekir b. Vâil kabilesi, Rebîa Arapları'nın iki büyük kabilesinden biriydi. Müslüman Araplar bölgeyi fethettikten sonra Dicle kenarlarında yaşayan bu kabilenin yayıldığı topraklara Diyâr Bekr veya Diyâr-ı Bekr adını almıştı. Diyarbakır isminin de buradan geldiği düşünülmektedir. Kaynaklarda VIII. yüzyıldan itibaren geçtiği tespit edilmiştir. "Diyâr-ı Bekr Osmanlı hâkimiyetindeyken Diyarbekir şeklini alarak Âmid şehri ve sancağı merkez olmak üzere teşkil edilen beylerbeyliğin adı olmuş. XVII. yüzyıldan sonra ise şehir merkezi için kullanılmaya başlanmış, 1937'de Diyarbakır olarak değiştirilmiştir." (Göyünç, 1994, s. 464-465).

Diyarbakır, divanda iki yerde Diyarbekir şeklinde (6/55 ve 6/117); Amed ismiyle (Mes.17/18), (K.21/5), (K.22/3), (Mes.40/38), (N.52/46,65,82) şiir sayılı ve beyit numaralı olmak üzere toplam 9 yerde geçmektedir. Muḥemmed Kerbela ve Şeyx Ḥesen Nurani'nin Amedli şairler olduğu ve çakalların aslan olarak kabul gördüğü (Mes.17/18), şairin kıymet verdiği hocasına olan sevgisini ve özlemini dile getirdiği mela redifli şiirlerinden 21. şiirde inci benzetmesiyle Molla'sının kendisinde sevgisinin çok olduğu, bütün Amed'i verseler Molla'yı vermeyeceği (K.21/5), doğuda Hani ve Lice ilçelerinin olduğu, batıda Piran, Dicle ve Amed Ovası'nın olduğu (K.22/3), Amed'in vatan olduğu (N.52/46), Şeyh Said Efendi şiirinde Şeyh Said kıyamına değinen şair, Amed'in üzerinin puslu olduğu, Kürt ve Zazaların fermanlarının verildiği (N.52/65), Piran, Bismil ilçeleri zikredilerek Amed'in eskiden beri vatanımız olduğu, Şeyh Said davasının davamız olduğu (N.52/82) şeklinde Diyarbakır şehri mevzubahis edilir.

Aşk hâli, aşırı sevgi ve farklı bir duygu olmanın yanında aynı zamanda az bulunur. Az bulunması onu bir kat daha da önemli kılar. Bunun için de onu tadanlar karşılığında ne verilirse verilsin o sevgiyi, o aşkı başka şeye değişmezler. Sevdiği hocasını az bulunan ve kıymetli olan inciye benzeten şair, Diyarbakır'ı verseler de seni vermem diyerek mübalağa sanatına başvurarak hocasına olan muhabbetini ifade eder:

Ḥubb u 'eşqi tu mı hetı ẓaf u sey ḍurr i mela
Nidunu ez tu bi pêru şeḥri Amedi mela (K.21/5)

(Aşk ve muhabbetin nezdimde inci misalidir hocam, Diyarbakır'ın hepsini alsam da seni vermem.)

2.1.8.1.7. Elazığ

Tarih boyunca farklı isimlerle anılan Elazığ, çeşitli uygarlıkların merkezi oldu. İslâm orduları tarafından fethedilişi ise Hz. Ömer zamanında gerçekleşti. Bir süre sonra Bizanslılar'ın eline geçtiyse de 1085'te Çubuk Bey tarafından tekrar zaptedildi. Bundan sonra yöre; Artukoğulları, Selçuklular, Dulkadıroğulları, Akkoyunlular ve Safeviler'in eline geçti. "Nihayet Yavuz Sultan Selim zamanında Çerkez Hüseyin Bey, Kemah hâkimi Karaçinzâde Ahmed Bey ve İdrîs-i Bitlisî'nin gayretleriyle, 26 Mart 1516 tarihinde Osmanlı topraklarına katıldı." Vali İzzet Paşa zamanında dönemin padişahı Abdülaziz'e nisbetle ismi Ma'mûretülazîz'e çevrildi (Halaçoğlu, 1994, s. 581).

Ma‘mûretülazîz adı yerine XX. yüzyılın başlarında kısaca Elaziz denmeye başlandı. Bu ad, Kasım 1937’de bakanlar kurulu kararı ile Elazık (azık diyarı) olarak değişti; 10 Aralık 1937 tarihli başka bir kararla da Elazığ adı kabul edildi (Tuncel, 1994, s. 552). Eski yerleşim yeri olan Harput’tan ötürü bölge insanı tarafından Xarpêt şeklindeki kullanımı yaygındır.

Divanda Elazığ 4 yerde geçmektedir. Birinde Elazığ ilçesi Maden’i zikretmek için (Mes.6/117), diğer üç yerde ise Palu ile birlikte (Mes.6/114,157, Mes.2.1/62) kullanılmıştır. 4 yerde de Xarpêt şeklinde geçmektedir. Zazaların yaşadığı yerleşim yeri olduğu (Mes.6/114), Şeyh Selahaddin’in tövbe verdiği yerlerden biri anlamında (Mes.6/157, Mes.2.1/62) Elazığ geçmektedir.

Tarikata girmeye, belli bir şeyhe intisap etmeye el almak dendiği gibi, bir şeyhin bir şahsı tarikatına kabul etmeye de el vermek denilir. Tövbe vermek, şeyhe intisap edenlerin şeyhi vekil tayin edip tövbe etmesi demektir (Uludağ, 2012, s. 120). Şeyh Selahaddin’in Hınıs’tan Erzurum’a, Sivan, Karabegun ve Elazığ ilçesi Palu’ya kadar tövbe verdiğinden bahseden şair, hem Şeyh Selahaddin’e olan sevgisini dile getirir hem de tasavvuftaki tövbe verme realitesine değinir:

Şeyx Ṣelḥedin tewbe dunu Xınıs ḥeta Erẕerumu
Siwun u Qerebegunu sukew Xarpêt Pali munu (Mes.6/157)

(Şeyh Selahaddin Hınıs’tan Erzurum’a, Sivan, Karabegun ve Elazığ ilçesi Palu’ya kadar tövbe verirdi.)

2.1.8.1.8. Erzurum

İlk dönemleri hakkında bilgi bulunmayan Erzurum, İran’ın Anadolu’ya yönelik saldırılarına karşı 420’li yıllarda kurulduğu varsayılmaktadır. Bilinen ilk adı, Doğu Roma İmparatoru II. Theodosios’a izafe edilen Theodosiopolis’tir. Ermeniler ise Erzurum’u Karin veya Karnoi-Kalak ismiyle anmışlardır. Ancak bu adı Yunancalaştıran Bizanslılar, Karintis olarak kullanmışlardır. Türkler, Erzen’i fethettikten sonra eski çağlardan beri ovadaki meskûn olan halkın bir kısmının sığındığı Theodosiopolis için Erzen adını kullanmışlardır. “Siirt taraflarındaki diğer Erzen’den ayırmak ve bunun Anadolu’ya ait olduğunu belirtmek için sonuna Rum kelimesini eklemişlerdir. Nitekim burada basılan Selçuklu paralarında şehrin adı Erzenü’r-Rûm, Erzen-i Rûm ve Erz-i Rûm şeklinde yazılmıştır. Daha sonra bu ad Arz-ı Rûm olmuş, nihayet bugünkü Erzurum şeklini almıştır.” (Küçük, 1995, s. 321).

Şeyh Selahaddin'in tövbe verdiği yerlerden biri (Mes.6/157, 2.1.62), Said Nursi'nin arkadaşıyla birlikte gittiği yerlerden biri (Mes.43/81), Şeyh Said'in davasını anlatmak için gittiği yerlerden biri (N.52/58, Mes. 2.1/29, Mes. 6/23,56), Said Nursi'nin doğduğu köy olan Nurs ile arasında ders gördüğü yer (Mes.2.6/3) olarak Erzurum geçmektedir.

Emri bil maruf nehyi anil münker (İyiliği emredip kötülükten alıkoymak) İslâm'ın önemsediği işlerden biridir. Söz konusu işi Allah'ın inayeti ile en iyi peygamberler yapmıştır. Hidayeti vermek ise bu daveti yapanların yapabilecekleri bir şey değildir. Hidayeti ancak Allah ihsan edebilir. Peygamberler dışında ise iyiliği emretmek kötülükten nehyetmek başta ilim ehli olmak üzere her Müslüman'ın yapması gereken bir görevdir. Şair, söz konusu görevi ifa etmek amacıyla ilim ehli oldukları belli olan Şeyh Said'in ailesinin Erzurum ve ilçesi Kulhisar'da irşat çalışması yaptığını ifade eder. Bununla hem Şeyh Said'in irşat çalışması yaptığı yeri, hem de irşat çalışması yapabilmenin ilim ehli olmayı gerektirdiği üzerinde durulmaktadır:

Key şeyxi şi Pali munu 'ilmu şeyxi bı beyunu
İrşad ke ehli kuyunu Qulḥisar u Erẓerumu (Mes. 6/23)

(Şeyh, evini Palu'ya götürdü, şeyhin ilim sahibi olduğu belli oldu; Erzurum ve Kulhisar halkını irşat etti.)

2.1.8.1.9. Genç

İlçe, isminin aksine çok yaşlı ve eski bir tarihe sahip olup Urartular zamanından itibaren yerleşim yeri olarak kullanılagelmiştir. Urartular, Genç ve Bingöl ovalarını, yaylalarını muhafaza edebilmek için Sebiterias Kalesi'ni yaptırmıştır. 1924 yılında, Çapakçur ve Kulp ilçelerini de bünyesine alarak 1927 tarihine kadar il merkezi olarak kalmıştır. 1927 yılından sonra Elazığ, 1929 yılında Muş'a bağlanmış ve nihayet 1936 yılında Çapakçur'un il olmasıyla Bingöl iline bağlanmıştır (Alay, 2006, s. 104-105).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kürtlerin ve Türklerin yaşadığı yerlerde Şeyh Said davasına destek verenler sıralanırken Nirib, Bingöl, Diyarbakır ve Batman'ın zikredildiği beyitte Sivan, Yamaç, Kavar ve Ulyun (Çevirme) bölgesi ile birlikte geçtiği yer (Mes.6/54,55) ve şair kendi beldesi olan Nirib'i anlatırken yukarı tarafında yer alan yerler olarak Dicle, Palu ile birlikte Genç ilçesi (K.22/4) Şeyh Selahaddin'in tövbe verdiği yerlerden Hınıs'tan Erzurum'a kadar, Palu ve Harput ile

birlikte bölgesi zikredilen yer (Mes. 6/157), Allah'ın bir nimeti olarak şeyhlerin geldiği bölge (Mes.6/176) olarak zikredilmektedir.

İslâm'ı yaşayan ve yaşatmaya çalışanların çok olduğu yerler Allah'ın lütfuna mazhar olmuş olarak görülürler. İslâm'ı yaşayan ve yaşatmaya çalışanlar, bazen peygamberler, bazen sahabîler, bazen Allah'ın veli dostları bazen de şeyh dediğimiz ulema düzeyinde ilim sahibi, derviş misali yaşayışa sahip insanlardır. Allah'ın bir nimet olarak şeyhleri Sivan bölgesine gönderdiği üzerinde duran şair, bölge insanının bu durumun kıymetini bilmesi gerektiğinden bahseder:

Çi Siwun u Qerbegunu şari yey wa weş bızunu
Naz u ni'met Allah dunu şeyxi umey yini munu (Mes. 6/176)

(Sivan ve Qerbegun halkı iyi bilsin ki şeyhlerin onların içlerine dâhil olması Allah'ın bir nimetidir.)

2.1.8.1.10. Hani

"Hani ilçesinin bugünkü adının nereden geldiği ile ilgili bilgilerin tümü birtakım efsanelere dayanmaktadır. Bu efsanelerden en mantıklı olanı, ilçenin, bu adı bölgede bulunan ve yerel dilde "yenı" olarak tabir edilen "Ayn-ı Kebir" su kaynağından aldığıdır." Hani'ye ilk yerleşenlerin Hurri ve Nirbiler olduğu kabul edilmiştir. Ancak ne zamn kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Genellikle Diyarbakır'a hâkim olan devletler Hani'ye de hâkim olmuşlardır. Çeşitli uygarlık/devletlerin hâkimiyetinde varlığını sürdüren Hani, Çaldıran Savaşı'ndan sonra da Osmanlının hâkimiyetine geçmiştir. 1958 yılında Diyarbakır iline bağlanmıştır (www.hani.gov.tr/, 2020).

Divanda Hani ilçesi, şairin memleketimdir, Haniliyim dediği (K.22/17) ve Şeyh Said kıyamında yer alan ve idam edilenler listesinde olan Salih Bey (Hanili) münasebetiyle (Mes.2.1/47) ele alınmıştır. Ayrıca Hani ilçesine bağlı ve aynı zamanda şairin memleketi olan Türkçe Kuyular olarak bilinen eski adıyla/Zazaca Neribê Ağan/Nirib ile alakalı bir müstakil şiir ve muhtelif beyitler bulunmaktadır.

Divanda Nirib'in başlıkta direkt geçtiği 1 müstakil şiir yazılmıştır. Divanın 22. şiiri ve "Beytay Niribi Ez Ṿunu" başlıklı, kaside nazım şekliyle yazılan ve 17 beyitten meydana gelen şiiridir. Bu kasidede genel olarak Nirib hakkında şunlardan bahsedilmiştir:

1993 yılında Nirib'in belde olduğu, dağlar içinde olan Nirib'in şairin meskeni olduğu, doğu tarafında ziyaretlerin olduğu, Lice'nin olduğu, batı tarafında ise Dicle ve Diyarbakır Ovası'nın olduğu, dağların yüksek ve sıradağlar hâlinde olduğu, Nirib aşiretinin geniş olduğu, yedi köylerinin olduğu, Nirib'in eskiden beri tanınan bir yer olduğu, ancak bugün yabancının hüküm sürdüğü bir yer olduğu ve şairin mahlas olarak Niribli Mehmed olarak kullandığı şeklinde geçmektedir.

Söz konusu müstakil şiir dışında da Nirib'in geçtiği muhtelif yerler bulunmaktadır. Etrafındaki dağlarının yüksek oluşu, yerinin güzel oluşu (Mes.6/53), Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kürtlerin ve Türklerin yaşadığı yerler sıralanırken Nirib, Türklerin kalbi (Mes.6/55), Neribê Ağan'daki (Nirib/Kuyular) Nirib aşiretinin etkili oluşu (Mes.6/58), şairin köyüm, yurdum dediği yer (Kt.2.2/50, K.2.3/22, Mr.2.4/24, Mr.2.5/24, Mes.2.6/46) şeklinde geçmektedir.

Bazı meşhur kişiler memleketleriyle anılırlar. Söz konusu memleket bazen doğduğu, bazen yaşadığı, bazen de değer katması yönüyle kişinin mensup olduğu yer olarak ele alınır. Aslen Piranlı, Hınıslı olmayan ancak Piran ve Hınıs ile anılan Şeyh Said gibi anıldığı yere manevî hizmeti olduğu için onunla birlikte anılır. Bazıları da hem doğdukları yer hem de hizmet verdikleri yer ile anılırlar. Hanili Salih Bey doğduğu yer ve hizmetinin olduğu yer olarak Diyarbakır Hanilidir. Şair, Şeyh Said'in dava arkadaşlarını sayarken Şeyh Âdem ve Hanili Salih Bey'in adını zikreder:

Kum hevali şeyx biyu Şeyx Adem wariştu biyu
Ṣaliḥ Begi may Hini yu Şeyx Se'idi pişuwa yi
(Kt. 52/43)

(Kim şeyhin dostu idiyse Şeyh Âdem hazır vaziyetteymiş, Salih Bey Hanilidir, Şeyh Said önderdi.)

2.1.8.1.11. Harput

"Arkeolojik kazılar sonucu çok eski çağlardan beri önemli bir iskân yeri olduğu anlaşılan Harput ve yöresi, asırlar boyunca birçok devletin hâkimiyeti altına girdi." 26 Mart 1516 tarihinde Çaldıran Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdi. Ardından şehir, aynı adla kurularak Diyarbekir eyaletine bağlanan sancağın merkezi oldu (Ünal, 1997, s. 232-233). Birçok medeniyet için önemli bir merkez olması hasebiyle medeniyetlerin izleri görülebilmektedir.

1981 yılına kadar Elazığ'a bağlı bir bucak merkezi olan Harput, 3 Şubat 1981 tarihli ve 25 numaralı bildirisiyle belediye sınırları içine alınmıştır (Ünal, 1997, s. 235).

Divanda Harput, Şeyh Said davasının anlatıldığı yerlerden biri olması münasebetiyle yer alır.

Şeyh Said'in kıyam öncesi, kanunların İslâm dışı olduğunu ve buna karşı mücadele etmek gerektiği konusunda bölgenin birçok noktasında davasının anlatıldığı yerler zikredilirken Palu, Piran, Keban, Maden, Ergani, Hazro, Lice, Silvan, Hani ile birlikte zikredilen yer (Mes.6/57), Şeyh Selahaddin'in tövbe verdiği yerlerden Hınıs, Tekman, Erzurum, Siirt, Sivan ve Piran ile birlikte zikredilen yer (Mes.2.1/62) olarak geçmektedir.

Sıkıntıların bol olduğu ailede doğmak gibi sıkıntıların hiç eksilmediği topraklarda yaşamak zorunda olan toplumların varlığından da bahsedilebilir. Dertlerin bol olduğu topraklar içinde Zazaların yaşadığı topraklar da zikredilebilir. Dermanı olmayan bir dert içinde olan Zazaların topraklarından Erzurum'un Hınıs ilçesi ve Kulhisar köyünden, Elazığ'ın Palu ve Harput ilçesinden bahseden şair, sıkıntıların bitmesi için imdat çekmektedir:

Topraği Kırdu bidar u çi Xınıs u Kulhisaru
Palu Xarpêt hey hewaru serdew pêru koxidaru (Mes.6/114)

(Hınıs, Kulhisar, Palu ve Harput gibi Zazaların toprağı çare yok ki hepsinde maalesef problemler yaşatılıyor.)

2.1.8.1.12. Hınıs

"Hınıs ve çevresi Eski Tunç Çağı'ndan itibaren yoğun iskâna ve siyasî olaylara tanık olmuştur. Bunun sebebi en eski çağlardan beri önemli ticarî ve askerî yolların kavşak noktasında yer alması, zengin akarsu kaynaklarını bünyesinde bulundurması," arazilerinin verimli olması, hayvancılık için elverişli olması ve doğal savunma zeminine sahip olmasıdır. Hınıs ilçesindeki bilinen ilk yerleşimler MÖ 1500'lü yıllara kadar dayanır. Hınıs, 1540 yılında Erzurum eyaletine bağlı olarak ilk kez sancak olmuştur. Erzurum kongresine temsilci gönderen Hınıs, Kurtuluş Savaşı sürecinde önemli bir rol oynamıştır (www.hinis.gov.tr, /2020). Divanda Şeyh Said münasebetiyle zikredilmiştir.

Şeyh Said'in irşat çalışmalarını yaptığı yer (Mes.6/23, Mes.2.1/29), Şeyh Said'in davasını anlattığı ve karşılık bulduğu yer (N.52/40,58), şeyh ve ulemanın gelip gittiği, mesken olarak kabul ettikleri yer (N.52/73) ve Şeyh Selahaddin'in tövbe verdiği (el almak, biat) yer (Mes.2.1/62) anlamında Erzurum'un Hınıs ilçesi ve ona bağlı köyü Kulhisar ile birlikte geçmektedir.

Tarikata girmeye, belli bir şeyhe intisap etmeye el almak dendiği gibi, bir şeyhin bir şahsı tarikatına kabul etmeye de el vermek denilir. Tövbe vermek, şeyhe intisap edenlerin şeyhi vekil tayin edip tövbe etmesi demektir (Uludağ, 2012, s. 120). Şeyh Selahaddin'in Hınıs'tan Erzurum'a, Sivan, Karabegun ve Elazığ ilçesi Palu'ya kadar tövbe verdiğinden bahseden şair, hem Şeyh Selahaddin'e olan sevgisini dile getirir hem de tasavvuftaki tövbe verme realitesine değinir:

Şeyx Şelḥedin tewbe dunu Xınıs ḥeta Erẕerumu
Siwun u Qerebegunu sukew Xarpêt Pali munu (Mes.6/157)

(Şeyh Selhaddin Hınıs'tan Erzurum'a, Sivan, Karabegun ve Elazığ ilçesi Palu'ya kadar tövbe verirdi.)

2.1.8.1.13. Isparta

Türkiye'nin güneybatısında, "Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyindeki Göller Yöresi'nde bulunan Isparta; batıda Burdur, kuzeyde Afyonkarahisar, doğuda Konya, güneyde ise Antalya ile çevrilidir." (https://gezimanya.com/, 2020)

Şehrin kuruluş tarihi ve kimler tarafından kurulduğu hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bugünkü bulunduğu yerde antik döneme ait iskân izine rastlanmamakla birlikte, Isparta bölgesi tarihinin 10.000 yıl öncesine gittiği ve bu yörede Arzawa Konfederasyonu'nun etkili olduğu, bunların dağılmasıyla M.Ö. II. 1000 yılda Hitit hâkimiyetinin başladığı belirtilir (Emecen, 1999, s. 195).

Isparta, XIV. yüzyıldan itibaren giderek büyümeye başladı. Bu gelişmesini XVII ve XVIII. yüzyıllarda büyümesini Osmanlı hâkimiyeti altında da sürdüren şehir hakkında söz konusu dönemlerde Evliya Çelebi Seyahatnamesi dâhil eserlerde sadece iyi ve güzel bir şehir olduğu bilgisi verilir (Emecen, 1999, s. 197).

Divanda Isparta, Said Nursi'nin hizmet yeridir deyip birçok eserini yazdığı yer olarak ele alınmıştır. Bir beyitte de Isparta'nın tarihinin eskilere dayandığı, Said Nursi'nin Eğirdir gölünden su içtiğinden bahsedilir.

Bizim kültürümüzde sevdiğimiz, değer verdiğimiz kişilerin anıları kendi anımız gibi gelir. Değer verdiğimiz kişinin hoşnut olduğu şeyleri biz hoşnut kalmışız gibi, sıkıntı çektiği şeylerden biz sıkıntı çekmişiz gibi değerlendiririz. Isparta, Said Nursi'nin hem hapis hayatı yaşadığı, hem de eserlerini meydana getirdiği Türkiye'nin şehirlerinden biridir. Isparta'daki hapis hayatını bile fırsata çevirip eser yazan Said Nursi'nin hapsi hizmet yeri olarak görmesine dikkat çeken şair, aynı zamanda Isparta'nın serin, soğuk bir yer olduğundan ve Said Nursi'nin Eğirdir gölünden su içtiğinden bahseder. Şair, değer verdiği Said Nursi'nin Eğirdir gölünden su içişini kendi içmiş gibi anlatmaktadır:

Isparit Isparta heti kelimey ḥerf u luğeti
Se'id vunu cay xizmeti ẓaf eṣeri teder veti (Mes. 45/58)

(İsparit ve Isparta kelimeleri lügat olarak bir harfleri değişiktir, Said Nursi hizmet yeridir deyip birçok eseri burada yazdı.)

Isparta huniku sêr da ma ri ẓaf tarixu deyr da
Eğridir ha goli ver da tı ra ustadi aw wêrda (Mes. 45/59)

(Isparta serindir soğuktur tarihî bir yerdir; Eğirdir göl yanındadır üstad ordan su içmiştir.)

2.1.8.1.14. İstanbul

İstanbul, Osmanlı İmparatorluğunun başkenti, İslâm dünyasının en önemli kültür, sanat ve edebiyat merkezidir. Tarihî ve mimarî yapılarıyla göz dolduran nadide şehirlerden biri olması hasebiyle methedilir. Klasik şairlerin teveccüh ettiği mekânların başında gelmesinin bir nedeni de başkent olmasıydı. Klasik edebiyatta "Dersaadet" adıyla da anılan İstanbul, cennet hissi veren güzelliği, hava ve suyunun latif oluşu, güzellerinin benzersizliği, ticaret ve eğlence merkezi oluşu gibi yönleriyle teşbih ve tasavvurlara konu edilir (Aktaran Gider, 2020, s. 438). Güzelleriyle cenneti aratmayan, lakin, sevgili olmayınca da âşığa "üstü açık zindan" gibi gelen şehirdir (Kurnaz, 2012, s. 105).

Divanda İstanbul; nüfusunun çokluğu, deniz ve boğaza sahip oluşu, her milletten insanın oluşu, sıladan uzak oluşu ve ayrılık dışında çok güzel bir şehir oluşu yönüyle ele alınır.

Her güzelin bir kusuru vardır. Tıpkı her güzelliğin eksiğiyle var olması gibi. Tarihine ve kültürüne hayran olunan yerlerin sıladan uzak oluşları, gurbet oluşları insanı olumsuz yönde etkiler. İstanbul için geçerli olan bu duruma değinen şair, İstanbul'un çok güzel bir şehir olmasının yanında ayrılık acısının yaşanmasından ötürü insanın sağlığından olması anlamına geldiğini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında şair, yaygın düşünceyi taşımaktadır ve İstanbul'un buruk bir sevgi nedeni olduğu üzerinde durmaktadır:

Ma va İstanbulu ẓaf u rınd u bajaru weş u
Labelê ğurbet u firqet cal u te'l u niweş u (Mes.33/30)

(İstanbul'un çok güzel ve hoş şehir olduğunu söylesek de gurbet oluşundan ötürü acı ve ıstırap verir.)

İçinde güzellik barındıran her şey bu güzelliğe meraklı kişilerin uğrak yeridir. İstanbul da her milletin dikkatini çeken, merakını celbeden ender güzel yerlerden biridir. Bunun için her millet buraya sahip olmak istemiştir. Sahip olamayan milletler de gezip görmek amacıyla, güzelliklerini temaşa etmek amacıyla imkânlar dâhilinde istifade etmeye çalışmışlardır. Söz konusu güzelliği elbette ki sadece denizinden ötürü değildir. Öyle olmuş olsaydı dünyanın birçok yerinde deniz bulunmaktadır. Orayı güzel kılan farklı etmenler vardır. Denizinin oluşu bu etmenlerden sadece biridir. İstanbul'un boğaz ve deniziyle her milletin dikkatini celbettiğini dile getiren şair, dünyada birçok yerde denizin olduğunu ancak herkesin İstanbul yolunu tuttuğundan bahseder ve İstanbul'un önemine dikkat çeker:

İstanbul beḥr u boğaz u mıtḥefi her millet u
Dewre dunya beḥru ẓaf u her kesi rar tu vetu (Mes.33/28)

(İstanbul denizi ve boğazı her milletin övgüsünü almış, dünyada denizi olan çok yer var; fakat herkes İstanbul'u tercih ediyor.)

Dünya zıtlıklarla dolu bir yerdir. Belki de onu güzel kılan, kişiyi dünyada mücadeleci kılan yönlerden biri de zıtlıklarla dolu oluşudur. Çirkinliğin zıddı olarak güzelliğin peşinde koşma, hastalığın zıddı olarak sağlığın peşinde koşma, yaşlılığın zıddı olarak gençliğin kıymetini bilme, fakirliğin zıddı olarak zenginliğin hakkını verme gibi örnekleri çoğaltılabilecek mücadele argümanlarıyla dolu bir yerdir. İstanbul Cerrahpaşa hastanesinin tepe noktada hoş bir temaşa yeri olduğunu ifade eden

şair, aynı zamanda hastane oluşu ve hastanede hastaların oluşunu dile getirerek bu zıtlığa dikkatleri çekmektedir:

Cay Ceraḥpaşayu berz u beḥr u sirungew weşi
Ha tede rakewti pêru wari dec u nıweşi (Mes.33/27)

(Cerrahpaşa denize bakan hoş ve yüksek bir yerdedir; (ancak) içinde hastalar yatmaktadır).

2.1.8.1.15. Kastamonu

Şehrin kuruluş zamanı ve adını nereden aldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bir rivayete göre, "Bölgenin eski sakinlerinden Kaşka kavminin buraya "şehir" anlamına gelen Tum(m)ana adını verdiği, bundan dolayı "Kaşkalar'ın şehri" demek olan Gastumanna şeklinde anıldığı ve daha sonra bunun Kastamonu'ya dönüştüğü ileri sürülür." İslâm coğrafyacılarının eserlerinde şehrin adı; Kestamûniyâ, Kastamûniye, Kastamûnî; Bizans kaynaklarında Kastamon; Ortaçağ Batı kaynaklarında Castamea, Casstimana, Castemol şeklinde geçer. Osmanlı dönemi kaynaklarında ise genellikle Kastamoni olarak geçer. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından kesin bir biçimde Osmanlı topraklarına dâhil edildi (İlhan Şahin, 2001, s. 584-585).

İslâm'ın Müslümanlara yüklediği temel vazifelerden biri de hak yolda bildiklerini başkalarının istifadesine sunmaktır. Emr-i bil ma 'ruf nehyi 'anil münker kapsamında olan bu davet sadece peygamberlere hasredilmiş bir görev değildir. Bunu başta peygamberlerin varisleri olarak kabul edilen ulema olmak üzere her bilen Müslüman'ın yapması gereken bir görevdir. Şair, hakkı anlatmak babında Said Nursi'nin risale dersi verdiğini, bu daveti yapmak için de Emirdağ ve Kastamonu'ya gittiğinden bahseder:

Se'id seyyaru ha şunu Emirdağ u Qestemonu
Dersi risalê ha dunu Lem'ew u Laḥika bunu (Mes.45/60)

(Said seyyardır, Emirdağ ve Kastamonu'ya gider, risale dersi verir; (öğrenmek için) Lemalar ve Lahikaları oku.)

2.1.8.1.16. Palu

M.Ö 5000 yıllarına ait bulguların olduğu Palu, ilk çağlardan beri bölgenin önemli bir yerleşim alanı olmuştur. Tarih boyunca değişik kültürlere sahne olmuş ve bu medeniyetlerin kültür hazinelerine beşiklik yapmıştır. Çaldıran Zaferi'nden sonra

Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde "Hükümet Sancak" statüsüne alınan Palu; Cemşid Bey ve ailesinin idaresine verilmiştir. Tanzimat'a kadar bu şekilde idare edilmiştir. Özellikle 19.yy'da idari taksimatta bazen Diyarbakır eyaletine bazen de Mamüratü'l-Aziz vilayetine bağlanmıştır (http://palu.gov.tr/, 2020). Halen Elazığ'ın ilçesi olan Palu, divanda özellikle Şeyh Said ile alakalı ele alınmıştır.

Şeyh Said'in dedesi Şeyh Ali'nin memleketi ve irşat çalışması yaptığı yer (Mes. 6/21,22,23), yüksek bir yerde olduğu (Mes. 6/24), Şeyh Selahaddin'in tövbe verdiği yer (Mes. 6/157), kubbelerinin meşhur olduğu ve dua edilecek yer olduğu (Mes. 6/172), Şeyh Said'in Palu şeyhi olduğu (Mes. 37/19,32), şeyhlerin meskeni olduğu (Kt. 52/39,72), Palu şeyhinin namının olduğu ve tarikatı Şam ve Buhara'ya yaydığı (Kt. 52/41), Şeyh Ali ve ailesinin Palu'ya renk kattıkları, dinî anlamda uyanmalarına vesile oldukları yer olarak (Kt. 52/71) Palu'dan bahsedilmektedir.

Divanda Palu genel olarak şeyhlerin, kubbe ve türbelerin bol olduğu yer olarak ele alınır. Kültürümüzde kubbe, mezar ve türbe ölümü hatırlatmaları açısından ziyaret edilmeleri önemli görülmüştür. Zaman zaman söz konusu amacı dışında ziyaret edilseler de genel anlamda ziyaret edilen yerlerde meftun olanlara dua ve ziyaret edenlerin kendileri ve sevenleri için dua etmeleri amacıyla ziyaretler gerçekleşir. Şair, Palu'nun öncelikle şeyhimizin memleketi olması, kubbelerin olması hasebiyle önemli olduğundan bahseder. Dini yaşamaları ve yaşatmaya çalışmalarından ötürü, orada meftun olanların Firdevs cennetiyle mükâfatlandırılmaları için Allah'a yalvarmaktadır. Böylelikle şair, mezar ve türbe ziyaretlerinin asıl amacı olan duanın önemini dikkatlere sunmaktadır:

Palı qubey u mezeri weṭeni şeyxi maw veri
Ya Rebi tı neṣip keri cenneti Firdewsi deri (Mes. 2.1/76)

(Palu kubbe ve mezarlarıyla ilk şeyhlerimizin vatanıdır, ya Rabb'i hepsine Firdevs cennetini nasip eyle.)

2.1.8.1.17. Van

Doğu Anadolu'nun Yukarı Murat-Van bölümündeki Van gölü kapalı havzasında yer alan şehrin bulunduğu yörenin yerleşme tarihi M.Ö 4000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Milâttan önce 2000'lerde bu bölgeye Hurriler hâkimdi. Sonrasında Asurlular bu bölgeyi hâkimiyetine geçirdi. M.Ö IX. yüzyılın ortalarına kadar süren

Urartu ve Asur mücadelesinde Urartu Devleti'ni kurmayı başaran Urartu Kralı I. Sardur, Tuşpa'yı başkent yaptı. Urartu döneminde başkentin imarı geniş ölçüde tamamlandı. "Urartular'ın Van'daki hâkimiyetinin M.Ö. VII. yüzyılın başlarına kadar sürdüğü ve M.Ö. 609'dan hemen sonra Urartu ülkesini İskitler'in ele geçirdiği bazı arkeolojik buluntulardan anlaşılmaktadır." Sonrasında farklı devletlerin/uygarlıkların hâkimiyeti altına giren Van ve çevresinin Nahcıvan seferinin ardından 1555 yılında yapılan Amasya Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğuna ait olduğu kabul edildi (Kılıç, 2012, s. 505-507).

Said Nursi'nin henüz küçük olduğu; 13 ay sonrasında ise Bedîüzzaman denildiği yerlerden biri (Mes.44/7), hapis ve yasaklardan sonra mağaralarının Said Nursi'ye mesken olduğu, ona inziva yeri olduğu (Mes.44/21,62, Mes.2.6/17), Said Nursi'nin âlim olarak gidip bildiklerini insanlara anlattığı yerlerden biri olduğu (Mes.44/54), divanın "Beytay Key Şex Se'id Efendi" başlıklı 6. şiirinin Şeyh Said kıyamının anlatıldığı 55. beyitinde ise kıyamın destek bulduğu yerlerden biri (Mes.6/55) olarak Van'dan bahsedilmektedir.

Mağaralar, hemen hemen tüm toplumlarca mensup olunduğu din çerçevesinde mabed işlevi görmüştür. Sabrın sınandığı, çilelerin çekildiği mekân özelliğine de sahiptir. Çünkü olağandışı olayların vuku bulduğu yerler olarak mağaralarda çile çekme amacıyla inzivaya çekilme, kutsal bir imge kabul edilmektedir. Bu bağlamda tarihî süreçte mağaraların, inziva yeri olarak kullanıldığı da bilinmektedir (Küçük, 2017, s. 31). Aynı zamanda mağaralar dinin emirlerinin peygamberlere indiği mekânlardır. Sevr Mağarası'nda inzivaya çekilen Hz. Peygamber, Hira Mağarası'nda iken ilahî emre maruz kalması gibi örnekler verilebilir. Ömrünün önemli bir kısmını hapiste geçiren Said Nursi'nin yaşam hakkı elinden alınınca Bitlis ve Van mağaralarında kaldığını ifade eden şair; söz konusu mağaraların şanlı ve şerefli bir iş için hizmet ettiğinden bahseder:

Tı eşti ḥeps u zındani yaṣaği şehr u dewwani
Muğaraw weysizi Wani tu ri bi şerrefu şani (Mes.44/21)

(Seni mahpus ettiler, köy ve şehirleri yasakladılar, Van'ın mağaraları sana şan ve şeref oldular.)

Bir başka beyitte mağaraları peygamberlerin içinde gece gündüz çalıştığı mekânlar olarak ifade eden şair, Said Nursi'nin Bitlis ve Van'ın dağ ve mağaralarına mahkûm olduğundan bahseder:

Meḫkumu menğ(f)i kuyan i muğarey Bedlis u Wani
İrṣu cay pêğemberan i tê xebetiyay şewew şuni (Mes.44/62)

(Bitlis ve Van'ın dağ ve mağaralarına mahkûmdun, gece gündüz çalıştığın bu yerler ırsi olarak peygamberlerin yerleridir.)

2.1.8.2. Türkiye Dışındaki Şehirler

2.1.8.2.1. Bağdad

Irak'ın başkenti ve en büyük şehri olan Bağdat, eskiden Abbasîlerin idare merkezi ve İslâm âleminin başkenti idi. Şehir, Dicle'nin iki sahilinde kuruludur. XVI. asrın ilk yarısında Osmanlı idaresine giren şehir, Osmanlı kültüründe yer edinen yerlerden biridir. "Kadirî tarikatında şeyhlerin giydiği çuhadan yapılmış taç başlığına da oraya nisbetle "Bağdat gülü" denilir. IV. Murat'ın Bağdat'ı ikinci defa fethi üzerine Topkapı sarayı içerisinde, bu fethin anısına mimarî değeri oldukça yüksek bir köşk yaptırılmıştır." Edebiyatta adı çokça anılmasının birçok nedeni olmakla birlikte özellikle tarihî hadiseler münasebetiyle anılır (Pala, 2004, s. 64).

Bağdat, Sultan Murat'ın sefer düzenlediği, caddelerinde dolaştığı (Mes.6/15), Said Nursi'nin, âlimleri görme isteği ile gitmek istediği (Mes.43/89), Şeyh Tahir, Şeyh Mehdi, Şeyh Ali Rıza ve Şeyh Selahaddin'in birlikte din için gittikleri ve Şeyh Selahaddin'in okuduğu, tekke ve medreselerde zikir halkalarına katıldığı (Mes.2.1/50,53), Arap şehri olduğu (Mes.2.1/51), büyük bir şehir olduğu, Dicle nehrinin içinden geçtiği, şeyhlerin, medreselerinin ve kubbelerinin bol olduğu (Mes.2.1/52) yer olarak geçmektedir.

Osmanlı padişahlarından 4. Murat 1639 yılında Bağdat seferi yapmıştır. Şair, tarihte anlatıldığının dışında bir bilgi ile divanda bu seferi ele almıştır. Buna göre; Sultan 4. Murat'ın Bağdat seferini başta Şeyh Said'in atası Diyarbakır'ın Bismil ilçesinin Çılestun/Çılsutun (Kırkdirek) köyünden olan Seyyid Haşim olmak üzere bölge uleması tasvip etmemiştir. Osmanlı devletinde sultanlar sefere karar verdiklerinde teamül gereği ulemanın görüşüne başvururlardı. Ulemanın da uygun görmesi üzerine sefer düzenlenirdi ve ulemanın duası alınırdı. Ancak sultan 4. Murat Bağdat seferini yaparken teamüllere aykırı davranmıştır. Sefer dönüşü Diyarbakır'a

uğrayan 4. Murat başta Seyyid Haşim olmak üzere ulema ile görüşmek istemiştir. Lakin Seyyid Haşim 4. Murat ile görüşmek istememiştir. Bunun üzerine 4. Murat'ın emri ile Seyyid Haşim'in de içinde bulunduğu köylüler şehit edilir ve Çılestun köyü yakılır ve yerle bir edilir. Sadece birkaç çocuk ile birkaç kadın kurtulur. Şeyh Said'in nesli kurtulan çocuklardan biri ile devam eder (Mes. 6/15-21; Mes. 2.1/6-15). Sultan Murat sefer dönüşünde yaptığının tasvip edilmediğini, bu memnuniyetsizliğe sebep olanların başında Seyyid Haşim olduğunu düşündüğü için Seyyid Haşim'i davet etmiş; davetine icabet etmeyen Seyyid Haşim'i böylece cezalandırmıştır:

Padişah ṣulṭan Murad u sefer kerdu şıyu Beğdadu
Cêru umew sukew radu veynu keyfi suki cadu (Mes.6/15; Mes. 2.1/7)

(Bağdat'a sefer düzenleyen 4. Murat, dönüşte savaştan çıkan bir halka yakışmayacak şekilde halkı keyifli gördü.)

Tarihte Bağdat, hem fennî ilimlerde hem de dinî ilimlerde önemli merkezlerden biridir. Erken dönemlerde birçok dilden farklı dallarda eserlerin Arapçaya tercüme edildiği yerlerden olan Bağdat, bu yönüyle de dikkat çeker ve birçok İslâm ulemasının yetişmesine bu vesileyle de birçok İslâm ulemasının da buraya gelmesini sağlamıştır. Matematik, astronomi, kelam, felsefe, tasavvuf, fıkıh, tefsir, hadis, tarih, dil, sanat konusunda önemli bir yer olan Bağdat, medrese ve kütüphaneleri ile de tarihte önemli bir merkez olmuştur (Özaydın, 1991, s. 437-441). Said Nursi'nin ortamı temaşa etmek niyetiyle, Bağdat'taki ulemayı görmek niyetiyle gitmek istediği yer münasebetiyle ele alınan Bağdat, hayırlı bir yol ve yolculuk olarak değerlendirilir. Şair böylelikle Bağdat'ı dinî anlamda önemli bir merkez olarak görmekte ve ona kutsallık atfetmektedir:

Niyeti yey sefer u seyru şeyru Beğdad raru xeyru
'Alimu veyn u bigeyru cabi cawa vınd u şeyru (Mes.43/89)

((Said Nursi) Hayırlı bir yol olarak gördüğü Bağdat'ı temaşa etmek ve ulemayı görmek niyeti ile yola çıkmak istedi.)

2.1.8.2.2. Basra

Basra, Irak'ın Bağdat'tan sonraki en büyük şehridir. Emevi ve Abbasiler Dönemi'nde büyük, zengin ve bayındır bir şehir hâline gelmiştir. Moğollar tarafından yakılıp yıkılmıştır (Aktaran, Mahmut Gider, 2020, s. 436). Klasik şiirde daha çok

harap edilmesi hususuyla alakalı teşbih ve tasavvurlara konu edilir (Mahmut Gider, 2020, s. 436).

Divanda 1 yerde Basra Körfezi olarak geçmektedir. Onun dışında Basra herhangi bir yerde geçmemektedir. Basra Körfezi; Fırat, Dicle ve Murat nehirlerinin çıkış yerinin ülkemiz olduğu ve Basra Körfezi'ne döküldüğü şeklinde coğrafya bilgisi olarak geçmektedir (K.9/23).

Çıkış yerinin ülkemiz olduğu, muhtelif yerlerde birbirine karışmak suretiyle Dicle, Fırat ve Murat nehirlerinin Basra Körfezi'ne döküldüğü bilgisini veren şair; bunun bir devran olduğu, dünyanın geçici olduğunu dile getirir:

Diclew Fırat Muradu ahu ḥesra welati ma ra vecini ẓaf kesra
Têmu beni şuni Korfezi Beṣra dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/23)

(Kaynağı vatanımız olan Dicle, Fırat ve Murat birbirine karışıp Basra Körfezi'ne dökülür; dünya fanidir, gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

2.1.8.2.3. Buhara

Buhara, Türkistan'da bir şehirdir. Bugün Özbekistan Cumhuriyeti sınırları içinde önemli bir yerleşim merkezi durumundadır. Divan edebiyatının coğrafyası içinde önemli bir yer tutar. Daha çok Semerkand ile birlikte ele alınır (Pala, 2004, s. 85).

Şeyh Said'in buralarda tanındığıyla ilgili bir dörtlükte Şam ve Buhara (N.52/41), bir dörtlükte de Şam ve Bağdat şehirleri geçmektedir (N.52/27).

İslâm'ı kabul edenler, öncelikle İslâm'ın emirlerine uygun bir biçimde hayatlarını şekillendirirler. Ondan sonraki süreçte de İslâm'ı etraflarına anlatmakla sorumludurlar. Bunun en güzel örneğini de Hz. Peygamber'in ve sahabenin hayatında görmek mümkündür. Hz. Peygamber'den sonra İslâm'ı tebliğ etme devam etmiş ve tebliğ görevini en çok da ulemanın yaptığı bilinmektedir. Şeyh Said de 20. asrın hem mücahidi hem de tebliğ edeni olarak en çok dikkat çeken ulemasından biridir. Şeyh Said'in Şam, Bağdad, İran ve Arap Yarımadası'nda ulema/bilge biri olarak tanındığını belirten şair, Şeyh Said'in herkese ve her tarafta İslâm'ı anlatmasından ötürü bilindiği mesajı verilmektedir:

Şam u Beğdad u İrun u Yarımaday 'Erebunu
Pêru vatu Se'id ẓunu Şeyx Se'idi pişuwa yi (N.52/27)

(Şam, Bağdad, İran ve Arap Yarımadası Şeyh Said'in bilir kişi olduğunu bilirdi, Şeyh Said önderdi.)

Bir başka beyitte Şeyh Said'in tarikatı yaymasından ötürü Şam ve Buhara'ya kadar nam saldığından bahsedilir:

Şeyxi Pali nüme dawu ḥeta Şam u Buxarawu
Ṭeriqet kerdu velawu Şeyx Se'idi pişuwa yi (N.52/41)

(Tarikatı yayan Palu şeyhi (Şeyh Said) Şam ve Buhara'ya kadar bilinen biridir, Şeyh Said önderdir.)

2.1.8.2.4. Ken'an

Bugünkü Filistin'de Sayda, Sur dolayları ile Suriye'nin bir bölümünü içine alan Ken'an Hz. Yakub'un memleketi idi.. "Nuh peygamberin oğullarından veya torunlarından olan "Ken'an" adına izafeten bu ismi almıştır. "Mâh-ı ken'ân (Yusuf peygamber)" ve "pîr-i ken'ân (Yakub peygamber)" tamlamalarını kurar. Edebiyatta bu iki peygamber dolayısıyla anılır." (Pala, 2004, s. 278-279).

Divanın 4. şiiri olan "Qeṣiday Yusuf u Ye'qubi" (Yusuf ve Yakub'un Kasidesi) şiirinde Hz. Yusuf'un memleketi şeklinde geçer. Ken'an, Hz. Yusuf'un çocukluğunu babası ve kardeşleriyle geçirdiği ve şiirde de ele alındığı şekliyle çile çektiği yerin adıdır. Şair, zindanı zehirli bir yer olarak, Ken'anlı Hz. Yusuf'u da zehrin ilacı olarak ele alır. Said Nursi'yi ve Risale'yi de mahpus olanlara çare olması yönüyle Hz. Yusuf'a benzetir (K.2.3/18, Mes.44/15).

Ken'an, edebiyatta Hz. Yusuf münasebetiyle ele alınır. Ken'anlı Yusuf (a.s.) bol sıkıntılı bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Bu sıkıntıyı da ne yazık ki kardeşleri yaşatmıştır. Yusuf (a.s.) Mısır meliki olarak bilinmekle beraber Ken'anlı Yusuf olarak da bilinegelmiştir. Şair, peygambere olan aşkının ne derecede olduğunu anlatırken Ken'anlı Hz. Yusuf'tan bahseder. Hz. Peygamber'e olan aşkının daha yüce olduğu üzerinde durmaktadır:

Bırindar u nali bi 'eşqi resul
Çı şalul u bılbılu şeydaw u gul
Çı Yusufi Ken'an u zından u gul
Dexilu Muḥemmed melulu melul (Mr.23/33)

(Gülün aşkından heder olan şeyda bülbül, zindan gülü Hz. Yusuf'un aşkından daha da ziyade Muhammed'in aşkından melülüm, yaralıyım ve inlemekteyim.)

2.1.8.2.5. Medine

Medine, Arap Yarımadası'ndadır. İlim ve kültür yuvası olan Medine, hicret edilen şehir olması ve Hz. Peygamber'in kabrinin (Ravza-i Mutahhara) içinde bulunması hususlarında klasik şiirde sıkça kullanılır (Aktaran, Mahmut Gider, 2020, s. 440). Medine'nin sözlük anlamı "şehir" olduğu için şiir metinlerinde genellikle tevriyeli olarak kullanılır (Mahmut Gider, 2020, s. 440). Eski adı Yesrib'dir (Pala, 2004, s. 495).

Medine kelimesi divanda 2 yerde geçmektedir. Biri aşağıya alındığı gibidir. Bir diğeri de şairin 4. iiir ile 5. şiir arasına aldığı "Tale'al Bedru Aleyna" ilahisi içinde geçmektedir.

Mekke'de müşriklerin baskısı çok olunca Allah'ın müsaade etmesi üzerine Hz. Peygamber ve sahabîler Medine'ye hicret ettiler. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde, devesinin çöktüğü arsayı satın alıp buraya mescit yaptırmıştır (Karaman vd., 2006, s. 430). Aynı zamanda Hz. Peygamber'in defnedildiği yer de olan Mescid-i Nebevi'nin (Mescid-i Nebi) Müslümanlar için önemi de büyüktür. İnsan sevdiği/kıymet verdiği kişiyi, yaşıyorsa kapısına giderek vefat etmişse kabrine giderek ziyaret etmeli ki vefasını gösterebilsin. Şair, Allah'ın sevgili resulünün âşığı olduğunu, ömrünün geç zamanlarında resulü ziyaret etmek için Mescid-i Nebi'ye gittiğinden bahseder:

Ez 'aşıqi ḥubbi resuli Rebi
'Emri mı şiyu ha ṣeri mı debi
Ez şiyu Medine Mescidi Nebi
Ma bıkı ziyaret resuli Rebi (Mr.23/55)

(Allah'ın sevgilli resulünün âşığıyım, ömrüm tükendi, yaşım dolmak üzere Rabb'in resulünü ziyaret etmek için Medine'ye Mescid-i Nebi'ye gittim.)

2.1.8.2.6. Mekke

Hz. Peygamber'in doğduğu ve İslâm dininin ortaya çıktığı şehirdir. Arap Yarımadası'nda olup eski dönemlerden itibaren mamur olmuştur. Kâbe'nin burada bulunması tarih boyunca Mekke'nin önemini arttırmıştır. Divan şiirinde Kâbe

vesilesiyle, Müslümanlardan başka kişilerin orda bulunmaması ve bazen de hac vesilesiyle anılan Mekke hakkında birçok kitap yazılmıştır. “Kâ'be'nin orada bulunması, mecâz-ı mürsel yoluyla Mekke'den bahsedilmesine neden olmuştur. Dinî edebiyatta da adından bahsedilen Mekke'nin divan şiirinin coğrafyası içinde önemli bir yeri vardır. "Mükerreme” sıfatıyla birlikte kullanılır.” (Pala, 2004, s. 314).

Herkesin girmesine müsaade edilmeyen saygı değer ve kutsal yer demek olan harem kelimesi öncelikle Kâ’be için kullanılır. Kâbe çevresinde hudutları belirlenmiş bir yerde hacılar ihrama girerler. Bu bölgede avlanmak ve canlı bir mahluku öldürmek ise haram kılınmıştır (Pala, 2004, s. 204). Şair, hacca gittiğini, Mekkedeki Kâbeye gittiğini ve hacda ifa edilmesi gerekenleri sıraya uyarak yerine getirdiğini ve Allah’tan af dilediği üzerinde durmaktadır:

Ez şiw ḥeccu ‘umre Ḥeremi Meki
Bi iḥram u niyet u ṭewafu biki
Çi sa‘y u wuqufu tı ma ‘afuki
Çi teqṣir u tertibu rukni meki (Mr.23/56)

(Umre haccı için Mekke'ye gittim, ihramla niyet ve tavaf ettim, vakfeye durdum, sa’y yaptım, tertipte sıraya uydum, Allah’ım bizi affeyle.)

2.1.8.2.7. Şam

Geçmişte Emevilerin, günümüzde ise Suriye’nin başkenti olan Şam, dünyanın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Tarihî bir şehir olan Şam, önemli bir kültür ve ticaret merkezidir. Sevgilinin saçlarının siyahlığıyla ilgili tasavvurlara konu edilir (Mahmut Gider, 2020, s. 442). Şam kelimesi Farsçadır ve "akşam" anlamına gelir. “Bu nedenle çok zaman tevriyeli kullanılır. Hatta Mısır, Bağdad, Rum gibi kelimelerle de tenâsüp yapılır. Sevgilinin saçı ile Şam çok zaman birlikte bulunur.” Ahir zamanda inileceğine inanılan Mehdi Şam'da ortaya çıkacaktır (Pala, 2004, s. 433).

Şeyh Said’in buralarda tanındığıyla ilgili bir dörtlükte Şam ve Buhara (N.52/41), bir dörtlükte de Şam ve Bağdat şehirleri geçmektedir (N.52/27).

İslâm’ı kabul edenler, öncelikle İslâm’ın emirlerine uygun bir biçimde hayatlarını şekillendirirler. Ondan sonraki süreçte de İslâm’ı etraflarına anlatmakla sorumludurlar. Bunun en güzel örneğini de Hz. Peygamber’in ve sahabenin hayatında görmek mümkündür. Hz. Peygamber’den sonra İslâm’ı tebliğ etme devam etmiş ve

tebliğ görevini en çok da ulemanın yaptığı bilinmektedir. Şeyh Said de 20. asrın hem mücahidi hem de tebliğ edeni olarak en çok dikkat çeken ulemasından biridir. Şeyh Said'in Şam, Bağdad, İran ve Arap Yarımadası'nda ulema/bilge biri olarak tanındığını belirten şair, Şeyh Said'in herkese ve her tarafta İslâm'ı anlatmasından ötürü bilindiği mesajı verilmektedir:

Şam u Beğdad u İrun u Yarımaday 'Erebunu
Pêru vatu Se'id ẕunu Şeyx Se'idi pişuwa yi (N.52/27)

(Şam, Bağdat, İran ve Arap Yarımadası Şeyh Said'in bilir kişi olduğunu bilirdi, Şeyh Said önderdi.)

Bir başka beyitte Şeyh Said'in tarikatı yaymasından ötürü Şam ve Buhara'ya kadar nam saldığından bahsedilir:

Şeyxi Pali nume dawu ḥeta Şam u Buxarawu
Ṭeriqet kerdu velawu Şeyx Se'idi pişuwa yi (N.52/41)

(Tarikatı yayan Palu şeyhi (Şeyh Said) Şam ve Buhara'ya kadar bilinen biridir, Şeyh Said önderdir.)

2.1.9. Dağlar, Nehirler

2.1.9.1. Dağlar

Kuh, cibâl, kuhsâr eşanlamları olan dağ, "Divan şiirinde; daha çok inlemesi, yankı vermesi, yüksekliği, ululuğu, büyüklüğü, üzerindeki sulardan seller oluşması, bağrının taş olması, bağ ve bahçe olmayışı, hasret duygusu uyandırması vs. özellikleriyle anılır." (Pala, 2004, s. 290).

"Madenlerin ve akarsuların dağlardan çıkması, depremlerden koruması, yabani ve farklı pek çok hayvana ev sahipliği yapması, havayı temizlemesi, dünyanın denge direkleri olmasıyla ve daha pek çok faydası bulunmasıyla insanların hayatlarında büyük öneme sahiptir." Dağlar, mitolojilerde temel öğelerden sayılır. Yaratıcının gücünü gösteren dağlar ile yaratıcı arasında var olduğuna inanılan ilişkiler sayesinde kutsal ve gizemli varlıklar olarak kabul edilirler. Doğanın derinliklerine ve göklerin yüceliklerine uzanan dağlar, insanların zihinlerinde yer ile gök arasında irtibat kurma yolu olarak algılanmışlardır. Pek çok inanışta Allaha yakınlaşmayı temsil eden dağlar, ulaşılmaz olmaları nedeniyle insanlar tarafından yücelik timsali olarak görülmüşlerdir. Âşığın sevgilisine ulaşmasında zorlukları temsil eden dağlar Kur'an'da, Allah'ın

azamet eserleri olarak pek çok ayette geçer. Maden ve cevherlerin dağlardan çıkması, hayvan ve kuşların yaşam alanı olması, aşk hikâyelerinde geçmeleri, İslâmî kaynaklarda geçen bazı olayların mekânı olması yönüyle bahsedilir (Aslanoğlu, 2004, s. 388-389).

Hacca gidenlerin vakfe yapmaları gereken yer olarak Arafat Dağı'ndan (Mes.2/48), rahmeti bol olan Allah tarafından affolacakları inancıyla çıkılan yer olarak Arafat Dağı'ndan (Serbest/2.9/50-51), yüksekliği münasebetiyle Nirib dağlarından (Mes.6/53), Bitlis dağlarından ve Akdağlardan (Mes.6/65), Karacdağ'dan (Mes.6/66), yüksekliğinden ötürü Solhan Melekan dağlarından (Mes.6/170), Pir'eziz dağlarından (Msm.42/173), Hz. Musâ'nın çıktığı kutsal dağ olma münasebetiyle Tûr Dağı'ndan (K.9/34), dert ve kederin çok olduğunu anlatmak için Kafdağı'ndan (Mr.23/45), bahsedilmektedir.

Divan şiirinde âşık, aşkına karşılık bulamayınca rahatlamak için mesken tuttuğu yerlerden biri de dağlardır. Allah'ın azametini gösteren bu önemli yerlerde tefekkür etmek, beşerî aşktan ilahî aşka doğru gidebilmek için âşığın tercih nedeni olabilmektedir. Yâr için yaban olarak nitelediği dağ, tepe ve uçurum dinlemeden; aç, susuz, yalınayak demeden yola koyulan âşığın durumunu aktaran şair, bu durumun aşktan bihaber yaşayanlar için anormal gibi görünse de âşık için normal olduğunu dünyanın geçici olduğundan hareketle anlatmaya çalışmaktadır:

Sebay yari 'aşıq kewtu yabunu kuy u teḫri xu daw qıl u kaşunu
Qotu warway veyş u ṭeyşu ha şunu dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/8)

(Âşık, dağ, tepe, uçurum demeden; aç, susuz, yalınayak olmayı dinlemeden yabana gitti; dünya boştur, gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

İslâm kaynaklarına bakıldığında dağların Allah'ın azametinin göstergelerinden olduğu anlaşılacaktır. Dağlar, Kur'an'da Allah'ın nurunun tecelli ettiği yerler olarak da geçer: "Ey Rabb'im, göster bana kendini de bakayım sana". dedi. Rabb'i ona buyurdu ki; "Beni katiyyen göremezsin ve lâkin dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sonra sen de beni göreceksin". Daha sonra Rabb'i dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi…" (Araf, 7/143). Malum olduğu üzere Hz. Peygamber'e ilk vahiy Nur Dağı'ndaki Hira Mağarası'ndayken inmiştir. Şair, Hz. Peygamber'in peygamber olarak gönderilişini güneş doğdu benzetmesiyle verir. Allah'ın, Hz. Peygamber vasıtasıyla nurunu dağlara ve ovalara, hasılı kelam dünyaya yaydığından bahseder:

Dewri ma şeş sey u heşt u roc akewtu tinci eştu
Şewqi xu da kuy u deştu dunya pêru biy ẕelal (Kt.19/3)

(Altıyüz sekiz yılında bir güneş doğdu, nuru dağa, ovaya düştü, dünya aydınlandı.)

Kibir vb. özellikler İslâm inancına göre hoş karşılanan davranışlar değillerdir. Yolda yürürken bile kibirliliğin emaresine bile müsaade edilmeyen bir din olduğu gerçeği Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: "Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme! Çünkü sen asla yeri yaramazsın ve boyca da dağlara erişemezsin." (İsra, 17/37). Dağların Allah'ın azametinin göstergesi olduğu gerçeği yukarıda ifade edilmişti. Şair, yolda kibirli kibirli yürüyenlerin azamet göstergesi dağların yanında zerre olduklarını unutmuş gibi yürüdüklerinden bahseder. Kibirli olduklarını fark etmek istemeyenleri de deveye benzetmektedir:

Rara şini xu weş keni mıli tu deva muneni
Kuy u qilê Allah berzi tı yew miṣqalê muneni (Mes.20/24)

(Yolda yürürken ensesi deve misali kalın olup kibirli şekilde yürüyenler, Allah'ın yüksek olan dağ ve tepelerine göre zerre gibidirler.)

2.1.9.1.1. Arafat Dağı

İslâm inancında Arafat Dağı kutsal olarak görülür. Allah'ın rahmetinin Arafat'ta iken tecelli edeceği inancının etkisiyle olsa gerek ki, hac mevsiminde hacılar Arafat'a çıktıkları gün kurban keserler (Pala, 2004, s. 291),

İslâm kültüründe Arafat Dağı kutsal bir dağ olarak görülür. Kutsal olarak görüldüğü için de burada yapılan duaların kabul olma ihtimalinin yüksek olduğu inancı hâkimdir. Şair bu durumu aktarırken Arafat Dağı'nın rahmetin gelişine vesile olduğu için insanların burada toplandığından bahseder. Burayı ziyaret edenlerin rahmeti bol olan Allah tarafından affedileceklerini âdeta kesin bir dille aktarır. Kesin bir dille ifade edişi yüksek bir ümit bağlama neticesinde olduğu şairin ilmine ve inancına bakıldığında anlaşılacaktır. Bu kesin dil ile hacca gitmeyi teşvik etme söz konusudur:

Kuy 'erafeti reḥmet u weyra umey yebnu hetu
Allah kerdi meğfiretu war i reḥma ẓafi Allah (Serbest/2.9/50)

(Arafat Dağı rahmettir tekrar bir araya geldiler; Allah mağfiret etti, Allah rahmeti bol olandır.)

2.1.9.1.2. Kafdağı

Kafdağı, dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağ adıdır. Halk inanışına göre Anka kuşunun yaşadığı yer, ecinnilerin ikamet yeri olarak da anılır (Akay, 2005, s. 242). Efsaneye göre Ye'cûc ile Me'cûc, Anka, cinler ve şeytanların arkasında saklandığı dağdır. Masallarda çokça anılır. Ejderhâ, melekler tarafından bu dağların arkasına atılırmış. Birçok yeri su içinde olan dağın yüksekliği 500 fersah imiş. "Güneşin ışıkları bu dağa çarptıkça yeşile boyanır ve oradan aksedince de maviye bürünürmüş. Gökyüzündeki mavilik de bu ışıkların okyanuslardan yansımasıyla ortaya çıkarmış. Yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinatın sembolü olarak şiirlerde Anka ile birlikte anılır." Tasavvufta Kafdağı mürşid-i kâmilin vücududur (Pala, 2004, s. 261).

Klasik şiirde en çok işlenen doğal mekânlardan biri olan Kafdağı, mitolojik ve hayalî bir dağdır (Mahmut Gider, 2020, s. 54). Dertlerin çokluğu anlatılırken bazen yazılması için kâğıtların ve defterlerin yetmediği, yazmak için ise kalemlerin yetmediği, bazen Nemrut ateşi kadar elem verdiği ve bazen de adı bilinen mevcudiyeti kesin olmayan Kafdağı kadar denilerek mübalağa sanatına başvurulur. Şair, yaşadığı anın tam da böyle bir an olduğunu kalbinin ve göğüs kafesinin daraldığını benzetmeler ve mübalağa yaparak aktarmaya çalışmaktadır:

Qelb u qefesi mı birin u dem u
Hezey Kuyi Qafi bı derd u ğem u
Hezey Nemruti adır u elem u
Nê tu defter u qağıd u qelem u (Mr. 23/45)

(Elan yüreğim yaralıdır, derdim Kafdağı kadar, Nemrut ateşi gibi elem verir, yazılmak için defter ve kâğıt, yazmak için kalemler yetmez.)

2.1.9.1.3. Tûr Dağı

Tecelligâhı ilahî olarak bilinen (Mahmut Gider, 2020, s. 56) "Tur Dağı", Allah'ın Hz. Musâ ile konuştuğu, ona peygamberlik verdiği yerdir. Peygamberlik görevini ifa ederken İsrailoğulları'nın tevhit akidesine defalarca başkaldırması hadiselerine canı sıkılan Hz. Musâ, Cenab-ı Hakk'ın çağrısıyla Tûr Dağı'na yeniden

çıktı. Kırk gün Tûr'da yalnız başına ibadet edip vasıtasız olarak Allah'ın kelamını işitmesi ve ona Tevrat'ın inmesi kutsallık atfedilmek için yeterli bir sebeptir (Pala, 2004, s. 347-348).

Hz. Musâ'nın (a.s.) Tûr Dağı'na çıkış olayı Musâ (a.s.) bölümünde açıklanmıştı. Kutsallık atfedilen önemli yerlerden biri Tûr Dağı'dır. Cennete girecekler için olması muhtemel en güzel şeylerden biri Allah'ın cennetlik kullarına cemalini göstermesidir. Ancak dünya hayatında Allah'ın cemalini görmek ve Allah'ın insanoğlu ile konuşması aklı zorlayan işlerden biridir. Tûr Dağı'nda Allah'ın Musâ (a.s.) ile konuşması da akıl ile değil iman etmek ile anlaşılacak mevzulardan biridir. Bunun yanında Tûr Dağı'na kutsallık atfedilmiştir. Şair, Hz. Musâ'nın Tûr Dağı'na çıkışını yârin aşkıyla gerçekleştiğini söyleyerek ilahî aşka vurgu yapar. Herkesin bu durumu iyi bildiği, dünyanın geçici bir yer olduğu üzerinde duran şair, yeryüzünde ulaşılması en zor olaylardan biri olan Allah'ın insanoğlu ile konuşması bile dünyanın geçiciliğine çare olmadığı; bunun için de fani dünyanın gerektirdiği şekilde hareket etmek gerektiği mesajını vermektedir:

Şewq u 'eşqi yari vildan u ḥuri Ḥeżreti Musa şıyu Kuyi Ṭuri
Her kes ẓunu ha çê weşuw ha kori dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/34)

(Hz. Musâ'nın Tûr Dağı'na gitmesi yârin aşkının yansımasıdır, herkes bilir ki dünya fanidir; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

2.1.9.2. Nehirler

2.1.9.2.1. Nehir

Nehir, deniz ve göl gibi su kütlelerine dökülen büyük akarsudur. Dağ ve tepe gibi yüksek alanlardan doğan nehir suları eğimli bir yatak içine akar. "Yamaçlardan inen yağmur ve erimiş kar suları küçük akıntılar oluşturur. Bunların bir araya gelmesiyle çay ve dere gibi küçük akarsular ortaya çıkar. Küçük akarsular da birleşir ve çoğalan sularıyla geniş bir yatağı oyarak ırmak biçimini alır." Kar ve yağmur sularının kesilmesi ırmakların kurumasına neden olur (www.turkcebilgi.com/, 2020). Bir kaynaktan çıkmaları, kendilerine çizdikleri bir yol üzerinden akıp gitmeleri, belli zamanlarda azalıp çoğalmaları veya tamamen kurumaları ve denize ulaşmaları sebebiyle edebiyatımızda sıkça söz konusu edilir (Aktaş, 2008, s. 301).

Edebiyatta âşığın gözyaşlarının çokluğu sel, göl, deniz ve okyanusla birlikte kullanılır. Beşerî aşktan ziyade ilahî aşk işlendiği için de cinsiyet eksenli olarak

düşünülmez. Şair; içindeki ilahî aşkı anlattığı mela redifli divanın 21. şiirinde, gözyaşının sel olduğundan bahseder. Bununla da yetinmeyen şair mübalağa sanatından faydalanarak gözyaşının çokluğunu nehir ve göl ile kıyaslar, gözyaşının bunlardan fazla olduğunu ve derya gibi olduğundan bahseder:

Bermenu ḥesri çımunu bi sê laseru mela
Çı çemu çı beḥru goli biy sê deryawu mela (K.21/27)

(Ey Molla! Ağlamaktan gözyaşlarım sel oldu; göl, nehir, deniz ne ki okyanus gibi oldu.)

Dünyanın geçici bir yer olduğunun anlatıldığı beyitte, Dicle ve Fırat nehirlerinin Arap adasına döküldüğü (K.9/4), Murat Nehri'nin Zazaların yerleşim yerinde, geniş ve uzun olduğu (K.9/15), Murat Nehri'nin Palu'nun önünden geçtiği (N.52/39) Dicle Nehri'nin Bağdat'ın içinden geçtiği (Mes.2.1/52) şeklinde Fırat, Dicle, Murat nehirleri divanda geçmektedir.

2.1.9.2.2. Dicle Nehri

Dicle Nehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nde doğup, Fırat Nehri ile birleştikten sonra Basra Körfezi'ne dökülen akarsudur. Irak topraklarındaki Musul'da Büyük ve Küçük Zap sularıyla birleşen Dicle Nehri'nin birçok kolu vardır. Mezopotamya ovasına inen Dicle Nehri, İran'dan gelen Piyale Nehri ile birleşir. "Basra'nın yukarısında Fırat ile birleşerek "Şattü'l-Arab" ismini alır. Devamında Basra Körfezi'ne dökülür. Dicle, eski Mezopotamya sınırını meydana getiren ırmaklardan biridir." (Aslanoğlu, 2014, s. 384). Dicle Nehri konumunu 8. yy ortalarında kurulan Irak'ın başkenti Bağdat'tan geçmesine borçludur (Schimmel, 2002, s. 29).

Edebiyatta, âşığın gözyaşları ırmağa benzetilir. Dicle bu benzetmenin yapıldığı ırmaklar arasındadır. "Ayrıca Bağdat'tan geçtiği için de Dicle Nehri sanatlara konu olur." (Pala, 2004, s. 126). "Tarihteki medeniyetler için büyük bir öneme sahip olduğundan, hayat verici özelliğiyle veya Cennet'teki Kevser suyuna benzetilmesiyle de işlenir." (Aslanoğlu, 2014, s. 384).

Edebiyatta âşığın yanması mumun yanmasına benzetilir. Bu yangının sönmesi de somut olan yangınlar gibi mümkün olmayacaktır. Şair, kendisini âşık yerine koyarak maşuk olarak da hakkında mela redifli iki şiir yazdığı Molla Yusuf'u yerleştirir. Onun sevgisinin ve aşkının kendisini mum misali yaktığını, söndürmek için

Dicle ve Fırat Nehri'nin yetersiz olduğundan bahseder. Güneydoğulu olan şair, ilahî aşkı bölgeden biri olan Molla Yusuf üzerinden anlattığı gibi, bu aşk ateşini söndürmek için de bölgede bilinen iki nehir üzerinden anlatmaktadır:

Ḥubb u 'eşqi tu ri ez veşenu sey mumi mela
Çemi Diclê yu Fırati nişni hewna ki mela (K.21/6)

(Molla, aşkından mum gibi yanıyorum, Dicle ve Fırat Nehri bu aşkı söndüremez.)

2.1.9.2.3. Fırat Nehri

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde üç bin metre yükseklikten doğan Fırat Nehri, Batı Asya'nın ve Türkiye'nin en geniş drenaj sahasına sahip nehridir. Nehir, Murat ve Karasu ana kollarından ve onlarca yan koldan beslenir. En önemli kol olan Fırat Nehri'nin akımı yıl içinde farklılık gösterir. Yıl içi akım kışın, yağışın kar şeklinde olmasından ötürü az iken, bu akış hızı ilkbaharda yağmur ve kar erimeleri ile artış gösterir. Akım temmuzda hızla azalır ve eylül-ekim aylarında en az seviyeye iner (Ahmet Yıldırım, 2006, s. 33).

Nehirler, tatlı suyu barındırmaları münasebetiyle içme suyu olarak da kullanılabilirler. Bu ihtiyacı karşılamakla birlikte bazen zıtlıklar içinde, yanındayken susuz bırakılmak şeklinde kullanılırlar. Şair, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in liderliğinde gerçekleşen Kerbela vakasını anlatırken böyle bir duruma değinir. Hz. Peygamber'in ailesininin Fırat Nehri kıyısında susuz bırakıldığını ifade eden şair, suyun bol olduğu yerlerde merhametsizlikten ötürü susuz bırakma olayını dramatik bir biçimde aktarır:

Eşt xu pey şetti Fırati aw niday ali resul
Sekine Zeyneb u Zeynul hem 'Eliyyi eşğeri (Kt.32/16)

(Fırat Nehri'nin kıyısında resulün ailesinden olan Zeyneb'e, Zeynel'e ve Ali asker'e su vermediler.)

2.1.9.2.4. Murat Nehri

Murat Nehri, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Fırat Nehri'nin iki kolundan uzun olanıdır. Kaynak olarak Ağrı'nın Diyadin ilçesinden başlar. Muhtelif yerlerde birkaç kol ile birleştikten sonra Malazgirt Ovası'na, oradan Bingöl Dağları'na iner, Hınıs suyunu içine aldıktan sonra kuzeyden Muş Ovası'na girer. "Batıya doğru akarak dar

boğazlardan ve Palu önünden geçer. Sonrasında Keban yakasında Fırat'ın öteki kolu Karasu Nehri ile birleşir. Keban Barajı, Murat Nehri'nin aşağı kesimini büyük bir göl haline getirmiştir." (tr.wikipedia.org/wiki/Murat_Nehri, 2020).

Çıkış yerinin ülkemiz olduğu, muhtelif yerlerde birbirine karışmak suretiyle Dicle, Fırat ve Murat nehirlerinin Basra Körfezi'ne döküldüğü bilgisini veren şair; bunun bir devran olduğu, dünyanın geçici olduğunu dile getirir:

Diclew Fırat Muradu ahu ḥesra welati ma ra vecini ẓaf kesra
Têmu beni şuni Korfezi Beṣra dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/23)

(Kaynağı vatanımız olan Dicle, Fırat ve Murat birbirine karışıp Basra Körfezi'ne dökülür; dünya fanidir, gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

Bir başka beyitte şair, yârin aşkı ve dostun derdi gibi Kürtlerin yaşadığı bölgenin nehri olan Murat Nehri'nin de nehirlerimizin en uzunu olduğundan bahseder. Dünyanın geçici olduğu üzerinde duran şair, yârin aşkının ve dostun derdinin ne kadar çok olduğunu mübalağa sanatını kullanarak anlatmaya çalışır:

Ruy Muradi gıru dergi ruyun u ruy welatiw weṭani ma Kırdun u
Derd u 'eşqi yarew ḍosti ra ẓunu dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/15)

(Nehirlerin uzunu Murat Nehri, Kürtlerin vatanından çıkar, yârin aşkı ve dostun derdi gibidir; dünya fanidir, gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

2.1.10. İctimaî Hayat

2.1.10.1. Alışveriş

Kur'an-ı Kerim'de Allah, ölçü ve tartının hakkaniyete uygun yapılmasını emrediyor. "…Size Rabb'inizden açık bir delil geldi: Ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin…"(Araf, 7/85). Emre uymayanları da uyarıyor. "Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar insanlardan kendilerine bir şey aldıkları zaman tam ölçerler. Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik ölçer ve tartarlar. Onlar tekrar diriltileceklerini zannetmiyorlar mı?" (Mutaffifin./1-4). Şair, ölçünün metre ile, tartının terazi ve ölçek ile yapıldığını, alışverişin çek ile yapıldığını ifade eder. Bu bilgiden sonra alışverişin içine hile karıştırıldığını, bundan ötürü Allah'tan sabır dilemektedir:

Alişveriş u pey çeki metrew terazi olçeki
Pêru ḥilew ma ku se ki ṣebur Allah ṣebur Allah (Kt.2.8/14)

(Alışveriş çek iledir, metre terazi ve ölçek hepsi hiledir ne yapalım sabır Allah sabır Allah.)

Bir başka beyitte şair, dünyanın ahiretin pazarı olduğunu, dolayısıyla alışveriş ve ticaret yeri olduğunu; hayır ve şerrin kişinin elinde olacağı ve netice itibariyle diğer tarafa gidileceği üzerinde durmaktadır. Ölümlü dünyada alışverişin ve ticaretin uygun bir biçimde yapılması gerektiği mesajı verilmektedir:

Dunya baẓari axret i cay alvêr u ticaret i
Xeyr u şeru bêminet i venduna ma tırba tari (Kt.25/10)

(Dünya ahiretin pazarıdır, alışveriş ve ticaretin yeridir; hayır ve şer işlemede serbestsin, karanlık kabir bizi çağırıyor.)

2.1.10.2. Giyim Kuşam

Hayatın kölesi olan insanoğlunun kat kat dairelerin olduğu apartmanlarda yaşadığı, süsü kravat olan takım elbiseler giydiği, zevk ü sefa içinde olduğu ve bu hayatın geçici olduğunu unuttuğu (Kıta/19/37) üzerinde durulmaktadır.

Bedeni örtmenin ölçüleri hem kadın için hem erkek için belirlenmiştir. Bu kriterleri gerçek manada öğrenip gereği yapılmayınca önemini gün geçtikçe kaybeder. Önemini yitirdiği andan itibaren kriterlere uyulmaz ve taklide gidilir. Şair, gençlerin dine uygun giyinmediğini, Batı devletlerine özendiğini, camilerin süs ve yeni yapılması konusunda bir sıkıntının olmadığını; ancak cami cemaatinin günden güne azaldığı üzerinde durmaktadır. Burada kişilerin süslenmesiyle çıplaklığın artması arasında doğru orantı, camilerin süslenmesi ile cemaatin azalması arasında ters orantı söz konusudur:

Xort u gencu pêru xu kerdi ẓıti xapiyay pêru bi dewleto baṭi
Cumyuni xu susliy u newey keni cem‘eti cumyu vera beni kemi (Mes.1/32)

(Batı devletlerine özenen gençler açılıp saçılıyor, camiler yenilenip süsleniyor, cami cemaati ise hep eksiliyor.)

İslâm’da örtünme belli kurallar çerçevesindedir. Bu kurallara uyulmadan dışarı çıkılmasını eleştiren şair, bedenin mahrem oluşuna dikkat edilmediği, bundan kaynaklı hayasızlıkların yapıldığına değinir. Ayrıca vücut hatlarını belli eden dar elbiselerin giyilmesinin doğru olmadığı üzerinde durmaktadır:

Xu teber fineni ḥeya nizuni leşey ma ‘ewretu pêru nivuni
Cıla tengew teniki xu ra duni heme cay yini beylu kenu zuni (Mes.1/15)

(Vücut hatlarını gösteren elbiseleri giyenler, bedenin mahrem olduğunu hesaba katmadan dışarı çıkarlar.)

2.1.10.3. Siyaset

Divanda siyaset başlıklı müstakil bir şiire yer veren şair, genel anlamda siyaseti kirli yönüyle ele alır. Dünya siyasetinden ziyade Türkiye siyaseti üzerinde durur. Türkiye'de siyasete dahil olan siyasetçilerin ülkeyi güzel yönetmek, insanları refaha kavuşturmak amacı gütmediğini; tamamen kendi menfaatleri üzerine kurulu bir siyaset güttükleri düşüncesini taşıyan şair böylece toplumsal bir yarayı dile getirir. Siyasetin ne demek olmadığını olumsuzluklardan bahsederek ele alan şair, aslında siyasetin nasıl olması gerektiğini de dikkatlere sunmaktadır. Ancak bu konuda tek umudunun Allah'ın yardımı olduğunu müstakil şiirin nakarat kısmında dile getirir.

Divanın "Beytay Siyaseti" başlıklı 50. şiiri siyasetle ilgilidir. Kürtçe olarak yazılan şiir kıt‘a nazım şekliyle yazılmış olup; 46 beyitten oluşur. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Hükümet, millet, devlet, siyaset, kanun ve adalet için tek umudunun Allah olduğunu ifade eder (Kt.50/1). Halkın zor durumda kalışı, hatta açlıktan ölümü bile siyasetçilerin umurunda olmadığını (Kt.50/5), onların her şeylerinin maddi kazanç elde etmek için olduğu, yalan ve ikiyüzlülükte sınır tanımadıkları (Kt.50/6-7), köylünün fakir ve kendi elleri altında olduğu, yol ve sularının olmaması bile onların umurunda olmadığını (Kt.50/11), halkın siyaseti bilmediği ve siyasetçinin niyetini bilmediği, siyasetçinin asıl derdinin mal-mülk olduğu (Kt.50/14), siyasete girip milletvekili olanların kibirli olduğu, hile ile lord olma peşinde oldukları (Kt.50/18), Karun misali zengin oldukları, fakirin hâlinden anlamadıkları ve fakiri dinlemedikleri, böyle bir dertlerinin de olmadığı (Kt.50/21), halkı iyi bildikleri için bir çay ve sigara ile oy istedikleri ve halkın da buna kandıkları, oyu alıp vekil olunca da bir sonraki seçime kadar uğramadıkları (Kt.50/22-23), aynı zamanda seçmenin de tilki misali kurnaz olduğu, seçim zamanında koyun gibi oldukları, seçim sonrası ise kurban hayran çektikleri (Kt.50/26), yapılan zam ve faizlerle kimisinin aşırı derecede zengin oldukları, krallar gibi yaşadıkları ve fakirleri unuttukları (Kt.50/35-36), meclise

girenlerin ikiyüzlü olmaya başladıkları (Kt.50/46), düzelmeleri için Allah'ın yardımına ihtiyaç olduğu üzerinde durulmaktadır.

Siyaset, halkın sorunlarını çözmek adına, ülkeyi bir adım ileriye götürmek adına halktan yetki alıp onları layıkıyla temsil edebilmektir. Siyaset yapacak kişi de bunu içselleştirecek ki en ufak bir rüzgârda olumsuzluklara kapılıp gitmesin. Aksi takdirde milletin oyunu aldıktan sonra ülkeyi unutup kendi menfaatini önceleyecektir. Kendi menfaatini önceleyince de halkı seçimden seçime hatırlar; atacağı her adımı da oy devşirme adına yapacaktır. Türkiye'de siyaset yapanları olumsuz yönleriyle ele alan şair, siyasetçinin ikiyüzlü olduğu, kibirli olduğu, halkı unuttuğu, kimseye derman olmadığı, halkı kendi menfaati için kullandığı, halkın fakirleştiğini; ancak siyasetçilerin zenginleştiğinden bahseder. Bu durumun düzelmesi için umudunun Allah olduğunu ifade ederek siyasetçilerden umudunun olmadığını ifade ederek karamsar bir tablo çizmektedir:

Tın ji me rey berev dıkın dıbın em xızmeti dıkın
Meb'uṣ dıbın me bır dıkın gılıwan bı şahi kerim (Kt.50/11)

(Hizmet etmek için bizden oy isterler, milletvekili olunca da bizleri unuturlar; Allah'ım şikâyetçiyiz.)

Rey duxazın ḥebu ḥeba çay u cığare merḥeba
Zaninku em dıben heba hivi li te şahi kerim (Kt.50/13)

(Çay ve sigara ile tek tek oy isterler, (bunu) kabul edeceğimizi biliyorlar; umudumuz ise Allah'tır.)

Gelu qeyme dıxapının dıbın xizmeti tınin
Bı çar sal hıdi hew tınin kazin bi rebbil 'alemin (Kt.50/14)

(Sizin hizmetinizdeyiz deyip tüm halkı kandırırlar, dört yıl boyunca uğramazlar; âlemlerin Rabbi yardım etsin.)

Meb'uṣ u baqanu wezir bune efendi beg u mir
Ẓulmi dıkın qewmi feqir kazın bı rebbel 'alemin (Kt.50/15)

(Milletvekili, bakan, başbakan, efendi ve bey oluyorlar; fakir halka zulmediyorlar, âlemlerin Rabbi yardım etsin.)

2.1.10.4. Yiyecekler ve İçecekler

Şair, sofra olarak; baharın dünyaya bir canlılık getirdiği, yazın ise dünyayı gençleştirdiği, âdeta meyve ve yiyecekleriyle dünyaya sofra açtığını (K.8/22) ifade eder.

Yiyeceklerden ekmek, su ile birlikte kullanılır. İnsanın ekmeğe ve suya ihtiyacı olduğu gibi Risale-i Nur okumaya o denli ihtiyacı olduğu, cahillerin bunu anlayamayacağı, bunun için de onlara kulak asmamak gerektiği ve sürekli Risale-i Nur okumak gerektiği (Mes.44/35), ekmek ve suyun bize derman olduğu (Msd.16/31), süt, yoğurt, peynir satılarak para kazanılacağı, et ve yağın yıllık azık olarak alınacağı (Msd.16/37), beğendiği Molla'nın dostluğunu, sohbetini şeker, şerbet ve baldan daha şirin bulduğu (K.21/17) ifade edilerek benzetme unsuru olarak bal-şeker-şerbetten bahsedilmektedir.

2.1.10.4.1. Ekmek ve Su

Yaşamın devam etmesi için vazgeçilmez nimetlerden biri ekmek (şair yemek yerine ekmek kelimesini kullanmıştır) , diğeri de sudur. Kültürümüzde birçok kültürde olduğu gibi ekmek ve su, kutsal nimetlerden sayılır. Çok kıymet verilen, özel değer atfedilen şeyler ekmek ve suya teşbih edilir. Said Nursi'nin eseri Risale-i Nur'un ekmek, su ve iş gibi bir nimet olduğu; ekmek, su ve iş olmadan nasılki yaşanılmıyorsa Risalesiz de yaşanılmayacağı için sürekli olarak okunması gerektiği üzerinde duran şair, bunun dışında konuşanları cahil olarak nitelendirir ve dinlenilmemesi gerektiğini vurgular:

Goş medı neẕun u şari risale ni'met u ma ri
Hezey nun u aw u kari ma tımu buni goştari (Mes.44/35)

(Ekmek, su ve iş gibi bir nimet olduğu için Risale-i Nur'un sürekli olarak okunup dinlenmesi gerekir; cahillere kulak vermeyin.)

Muhabbeti güzel olan insanlar şirin oluşları yönüyle şekere, bala ve şerbete benzetilirler. Sohbeti hoş olan kişiler ise dostları arasında değerleri bir kat daha artar. Molla Yusuf'u hayranlık derecesinde seven şair, Molla Yusuf'un dostluğunun ve sohbetinin çok şirin olduğunu ifade eder. Onun sohbetini şirinlik açısından şeker, bal ve şerbetten daha üstün olduğunu belirtir:

Unbazey u ṣoḥbeti tu şirin u weş u mela

Nê şeker u ingiminu nê çi şerbet u mela (K. 21/17)

(Arkadaşlık ve sohbetin hoş ve şirindi Molla, (sohbetinin yanında) şeker bal şerbet ne ki!)

Hayatın idamesi için ekmek ve su vazgeçilmezler arasındadır. Özellikle su olmazsa hayatta kalmak mümkün görünmemektedir. Açlığın ve susuzluğun hastalığa neden olacağını ifade eden şair, ekmeğin ve suyun derman olduğu gerçeğine değinir. Bununla birlikte gece uykusunun dinlenmek için ve sıhhat bulmak için şart olduğundan bahseder. Böylece şair "Görmediler mi ki, dinlensinler diye geceyi yarattık ve (çalışsınlar diye) gündüzü apaydınlık yaptık…" (Neml, 27/86) ayetine telmihte bulunmuştur:

Ma veyşun u ṭeyşun niweşi gun i
Nun u awew 'ilac ma ri dermun i
Beṭaley u ṣıḥet ni'meti mun i
Hewni şewu ma ri ṣiḥetı gun i (Msd.16/31)

(Aç, susuz ve hasta olan bizlere ekmek ve su ilaç ve dermandır; boş durmak ve sıhhat nimeti iç içedir, gece uykusu ise bizim için sağlık vesilesidir.)

2.1.10.4.2. Şarap

Bezm ve meclislerin vazgeçilmez unsuru olan şarap, divan edebiyatında en çok işlenen içecek maddesidir. Divan edebiyatında çok kullanılmakla birlikte halk ve tasavvuf edebiyatında da kullanılır. "Rengi dolayısıyla dudağa, kana, gözyaşına, yanağa benzetilir. Lezzeti ve sarhoş edici özelliği ile de teşbihlere konu olur. Aşk'ı Allah'a ulaşma yolu kabul eden tasavvuf ehli, bâdeyi de ruh coşkunluğu için bir araç olarak görür." Divan edebiyatının gazellerinde bâdeden bahsetmek bir gelenek hâline gelmişti. Adeta ondan bahsetmemek eksiklikti. İçkinin kendisi, içki içenlerin içine girdikleri hâller, içkinin içiş şekli, şairlerin vazgeçemedikleri anlatım tekniklerindendir. Şaraptan söz etmek için birçok neden bulan şair bunları iyi yönde kullanır. "İçki bütün kötülüklerin anası" olduğu hâlde, şair onu tertemiz görmeyi ve göstermeyi başarır (Pala, 2004, s. 62). Şair şarabı iki anlamıyla da kullanmıştır. Bir yerde büyük günahlardan biri olduğunu söyleyen şair, bir başka yerde ise Tasavvuf edebiyatındaki anlamıyla kullanmıştır.

Allah insanların istifadesine sunulmak üzere çeşit çeşit nimetler bahşetmiştir. Helal nimetlerin bir takım işlemlerle sarhoşluk verecek hâle getirilmesinden ötürü tüketilmesi haram kılınmıştır. Bunlardan biri de bir takım işlemler sonucu şaraba dönüşen üzümdür. İslâm inancına göre sarhoşluk veren her şey gibi şarap da haram kılınmıştır. İnsanın aklını devre dışı bırakıp başka kötülükler de yaptırdığı için kötülüklerin anası olarak kabul edilmiştir. Büyük günahlardan sayılan şaraba değinirken ilk ustası Cemşid'i zikreden şair, bir anlamda ilahî aşktaki şarabın bu olmadığının altını çizmektedir. İlahî aşka düşenlerin gerçek âşıklar olduğunun bilinmesi gerektiğini, söz konusu âşıklara Bâyezîd-i Bistâmî ve Farabî'yi örnek olarak vermektedir:

Cimşiti iruni westay şerab i şerabo pili gununo xırab i
'Aşıqi ḥeqq i Beṣṭamiy u Farabi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K. 9/40)

(İranlı Cemşit (içilmesi) kötü ve büyük günahlardan olan şarabın ustasıdır, Hak âşıkları Bestami ve Farabî'dir, dünya devrandır; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

Divan şiirinde aşk mevzubahis olduğunda şarap vazgeçilmezler arasındadır. Şair mutlaka şaraptan bahseder. "Beytay 'Eşq" şiirinde şair ilahî aşkı anlatır. İlahî aşkta âşığın maşuk olarak gördüğü ise Allah'tır. Âşık, ilahî aşk ile bolca şarap içip kendinden geçen kişi olarak anlatılır. Şair, ilahî aşkta kendinden geçmeyi; saf şarap badesi yanında üzüm olduğunu ve bunların birlikte tüketildiğinden bahseder. Kevser suyu ve zemzem suyu içmek gibi olduğunu; ancak ilahî aşkın ne demek olduğunu bilmeyenlerin bu lezzeti anlamalarının da mümkün olmadığını kendi şahsı üzerinden vermektedir:

Badeya ṣafi şerabi engurew şêri het i
Her weki kewṯer u zemzem ma çı zuni lezeti (Mes.40/51)

(Aslanın nazarında saf üzüm şarabın badesi Kevser ve zemzem gibidir; biz o lezzeti nerden bilelim?)

2.1.10.5. Süslenme

2.1.10.5.1. Güzel Kokular

Divanda güzel koku olarak cennet kokusu, gül kokusu, bahar kokusu (Mes.43/1,9, Kt.49/23, Kt.2.2/5), reyhan kokusu (K.8/51, K.9/14, K.21/51, Kt.49/23),

misk kokusu (K.9/14), mecmer, kâfur, misk ve anber kokusu (K.9/38) beyitlerde geçmektedir.

2.1.10.5.1.1. Misk ve Anber

Misk, Doğu Türkistan'da yaşayan bir çeşit ceylanın göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir. Hayvanı rahatsız eden bu ur, erkek ceylanlarda bulunurmuş. Bu urun düşmesi, hayvanın sürtünmesine bağlıymış. Bunun için misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylanların bu kazığa sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlarlarmış. Öz hâldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yeri belli olurmuş. Günümüzdeki kozmetik sanayiisinin çok yararlandığı misklerin birçoğu yapaydır. "Divan şiirinde en çok söz konusu edilen koku ve maddelerden biridir. Kokusu ve siyah rengi ile sevgilinin kokusu, ayva tüyleri, beni, kaşı, saçları; gece, mürekkeb vs. miske benzerler. Makbûl ve pahalı bir koku oluşu, kokusunun gizlenememesi, her yeri kaplaması, elde edilişi vs. birçok yönlerden ele alınır." (Pala, 2004, s. 337). Ceylan dışında bazı başka hayvanlarda da bulunur. Sevgilinin saçı misk gibi kokar.

Maddî güzellik için kullanılan bir madde olan misk, vücuda ve elbiseye sürülmesiyle ve âşığı etkilemesiyle işlenir (Aslanoğlu, 2014, s. 226). Âşık için asıl olan yârin kokusudur. Ancak misk, anber vs. kokularla yârin kokusu hissedilmez olur. Âdeta yapay bir koku ortaya çıkar. Şevk ile âşık olmak, iş ve gücün bir kader olduğuna değinen şair; bundan nasiplenenlerin de nasiplenemeyenlerin de olduğu geçici bir dünyanın varlığından bahseder. Hâl böyle iken hakiki âşık olmanın güzel bir kader gerisinin keder sahibi olacağı üzerinde durulmaktadır:

Beşn u buyu helmi yari keder i mecmer u misk u kafur u 'enber i
'Eşq u şewq u kar u işi qeder i dunya fani yena şuna ma se ki (K. 9/38)

(Yârin boyu ve kokusunu keder olarak görenler misk, kafur, anber ve mecmer kokusuyla bunu örterler; zaten aşk, şevk, iş ve güç kaderdir, dünya fanidir; gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok)

Sonbaharda tabiattaki bitkiler solmaya başlar, kış boyunca solgun bir biçimde kalır. Baharın gelişiyle bir canlılık oluşur ve bu durum insana ferahlık verir. Baharın güzel olan yönlerinden biri olan çiçeklerin açmasıyla güllerin kokusu etrafa yayılır. Her tarafın yeşillik içinde olmasıyla hoş ve ferah bir nefes alınır. Şair, tabiatın canlılığını canlı bir anlatımla gözler önüne sermektedir. Âdeta pencereden bakınca bu güzellikleri görürmüş gibi güllerin kokusunu alırmış hissine kapılmasını sağlar:

Weṣṣar weş u wexti vıl u buy ha yena buyay gulu
Helm u nefesu weş yenu dar u beru ha çê vıl u (Mes.43/1)

(Bahar hoştur, çiçek vaktidir, güllerin kokusu gelir; yeşilliklerin bol oluşu ve çiçeklerin açmasıyla ferah bir nefes alınır.)

Tabiat insanoğlu tarafından hor kullanılmazsa başta insan olmak üzere her canlı için huzur kaynağıdır denilebilir. Bazısının birbirine yakın, bazılarının birbirinden uzak olduğunu belirten şair, güllerin ve reyhanların kokusunun bol olduğunu ve bülbüllerin ötüşünün olduğunu ifade eder. Dünyanın geçici bir yer olduğunu vurgulayan şair, bu güzelliklerin devam edilmesi isteniyorsa-ki öyle olmalı- bu güzelliklere sahip çıkmak gerektiği mesajını vermektedir:

Kuyma berziw dur u nizdi yewnun i gul u vıliw reyḥu tede buy duni
Şalul u bılbıl ha tede venduni dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.8/51)

(Birbirine yakın-uzak olan yüksek dağlarımız var, içinde gül-çiçek-reyhanlar koku verir, bülbüller öter; dünya geçicidir; gelir, gider; yapılacak bir şey yok.)

2.1.10.6. Kıymetli Madenler ve Taşlar

2.1.10.6.1. Altın

Arapçası zeheb, Farsçası zer olan altın, la'l ve inciden sonra en çok kullanılan kıymetli bir madendir. Süs eşyası olarak kullanılmasının yanı sıra ticaret parası olarak da kullanılır (Aslanoğlu, 2014, s. 231). "Tac, kadeh, kılıç, kemer, küpe, zencir vb.nin altından yapıldığı söylenir." (Kurnaz, 2012, s. 114).

Edebiyatta; daha çok rengi, değerli oluşu, elde edilmesi için harcanan çaba ve harcanması gibi özellikleriyle işlenir. Değerli şeyler için benzetilen olarak kullanılır. "Âşıkların yüzü, aşk hastalığı nedeniyle altının sarı rengi olarak düşünülür. Altın, dünya heveslerini ve mal-mülk sevgisini temsil eder. Bu nedenle mal biriktirme hırsını kınamak için dile getirilir. Tasavvuf edebiyatında sâlikin sülûk esnasındaki zorluk ve riyazeti için kullanılır." (Aslanoğlu, 2014, s. 231).

Divanda vatanın kişi için önemine değinen şair, "bülbülü altın kafese koymuşlar, illa vatanım demiş sözüne telmih yapmıştır. Şair, kuşu altın kafese koymuşlar, eyvah vatanın derdi demiş, diye yazmıştır (K.21/42).

Ayrıca divanda, yeryüzü toprağının bir maden olduğu ve paha biçilemeyen altın hazine olduğu, Allah'ın her şeyi oradan verdiği; ancak asıl meskenimizin berzah olduğu (Mes.54/9) anlatılmıştır.

Altın, az bulunması ve takana zariflik katması hasebiyle birinin değerli olduğu anlatılırken söz konusu kişi altına benzetilir. Şair, eskilerden gayretli ve hünerli olanların dinlenilmesi gerektiğini, Karacadağ'ın eski şeyhlerinin de dinlenilmesi gereken altın madeni değerinde kişiler olduğunu ifade ederek Karacadağ şeyhlerini altın madenine benzetmiştir. Buradaki maden sürekli olarak üretimin yapılabileceği şeklinde ele alınmıştır. Yani kıymetli varlık olan altın her daim çıkarılabilir anlamı çıkmaktadır. Karacadağ şeyhleri altın madeni olduğuna göre oradan her zaman için altın değerinde kıymetli şahıslar yetişebilir anlamı çıkarılabilir:

Şeyxi Qerejdağu veri hem şeyxi altun mexer i
De goştari qawmi veri ehli ğeyretiw huneri (Mes. 6/66)

(Eski Karacadağ şeyhleri altın madenine benzeyen şeyhlerdir, eski insanları dinleyin; hünerli ve gayretli olduklarını göreceksiniz.)

İki tür sermaye vardır: Biri çalışarak elde edilen, diğeri ise dünyaya gelmek suretiyle Allah tarafından bahşedilen sermaye. Bu ikinci sermayeye ömür denilir. Ömür sermayesi er ya da geç tükenecektir. Kârlı işlerde de kullanılsa zararlı işlerde de kullanılsa günü gelince son bulacaktır. Ancak bu sermaye insana bahşedilen kıymetli şeydir. Ömrün boş yere heba edilmesi pişmanlık nedeni olacaktır. Ömrünün sermaye olduğunu kendisini tüccara, ömrünü altına benzeten şair, ömrün elden gittiğini, fırsatı kaçırdığını ve eyvah ömrüm demekle kaldığını ifade eder. Şair burada kendi üzerinden örnek verse de, aslında herkesin aynı duruma düşeceğini belirtir. Ayrıca ömür güzel geçirilse bile İslâm inancına mensup olanlardan bilhassa ilim ehli olanlar; ömür daha güzel geçirilebilir düşüncesi hâkim olduğundan ömrü iyi değerlendiremedik sözlerini duymak mümkündür:

'Emrım tı sermiwni mın i ez tucaru tı altun i
Tı mı dest ra şi biy vini hey wax 'emrım 'emrım'emrım (Kt.18/21)

(Sermayem olan ömrüm ben tüccarım, sen altınsın; eyvah ömrüm elimden kayıp gittin.)

Medeniyet kelimesinin Osmanlıcadaki ilk harfi mimdir. Kelimeden mim olan ilk harf çıktığında deniyet kalır. Deniyet ise alçaklık demektir. Sömürgeci büyük Avrupa devletleri için "Avrupa'nın ejderhaları" tabirini kullanan Said Nursi, itikadı sarsılmış; ahlaki çöküntü içinde olan Avrupa medeniyetine mimsiz medeniyet der. Dolayısıyla İslâm medeniyetine bağlı Müslümanların söz konusu medeniyete benzemeye çalışmalarının doğru olmayacağı ve bunu yapmaya çalışanların yanlış yaptıklarını anlatır (Nursi, 2004, s. 647). Şair, mimsiz medeniyetin üzerimizdeki etkisine değinerek, söz konusu medeniyet dünyayı ve içindeki nimetleri hayat gayesi olarak kabul eder. Hâl böyle olunca buna aldanan insanlar dünyanın süsü ve zenginliğin simgesi olan başta altın olmak üzere gümüş vs. metalara âdeta tapmaktadırlar. Aklımızı ve idrakimizi elimizden aldı diyerek mimsiz medeniyeti ve ona aldanan Müslümanları eleştiren şair, umudun ise rahman ve rahîm olan Allah olduğundan bahseder:

Medeniyyetu bêmimi ma kerdi bi'eql u fıhmi
Bi 'ebdali zerd u sımi hivi Reḥman u Reḥim i (Msm.42/9)

(Mimsiz medeniyet, aklımızı ve idrakimizi aldı; altın ve gümüşe kul olduk, umudumuz rahman ve rahîm olan Allah'tır.)

2.1.10.6.2. Cevher

"Bir şeyin özü, esası, kıymetli taş, çelik üzerindeki nakış ve noktalı harf anlamına gelmektedir. Felsefe ya da kelam ilminde ise cevher kavramı, boşlukta bizzat yer tutan ve gerçekleşmesi için başka bir şeye ihtiyacı olmayan şey demektir." (Karaman vd., 2006, s. 98). Aslında, varlığı başka bir şeyin varlığı ile sınırlı olmayan, kendi kendine var olan şey demektir. Tasavvufta ise rahmani nefs, ilahî ben anlamında geçmektedir. Edebiyatta ise sevgili hakkında söylenir (Akay, 2005, s. 80).

Parlaklığıyla öne çıkan cevher padişahların tahtı ve tacı için benzetilen olur. Hem İslâmî eserlerde hem de edebiyatta Süleyman'ın (a.s.) emri altındaki hüdhüd kuşunun getirdiği Melike Belkıs'ın tahtının göz kamaştıran bir taht olduğu anlatılır. Sebe kraliçesi Belkıs'ın kaldığı yerin maddî güzellik olarak cenneti andırdığını ifade eden şair, tahtının ve tacının bir cevher olduğu üzerinde durmaktadır:

Der meqami padişahi text u taca gewheri
Meskeni Belqıs Seba'i ḥur u wildan u peri (Mes. 40/16)

(Padişahın cevherden tacı ve tahtının olduğu makam kapısında olan Sebe Belkıs'ının meskeni; huri, vildan ve peri doludur.)

2.1.10.6.3. Gümüş

Gümüş, kıymetli bir maden ve süs eşyası olarak görülür. Beyaz rengi ve parlaklığı yönünden sevgilinin bedeni, gözyaşı ve ayın benzetileni durumundadır. Altın ile beraber harcamak, sarf etmek fiili ve alışveriş dolayısıyla da zikredilir (Kurnaz, 2012, s. 115).

"Gümüş çok eski zamanlardan beri bilinmekle birlikte altın ve bakırdan sonra keşfedilmiştir. Son derece sünek, parlak, paslanmaz, değerli ve beyaz bir elementtir. Tüm metallerin en beyazı gümüş, altından sonra kolayca yassılaştırılabilen en sünek metaldir." Ayı, hilâli ve ışığı ifade eden gümüş; edebiyatta genellikle beyaz, parlak rengi ve değerli oluşu yönüyle işlenir (Aslanoğlu, 2014, s. 239-240).

Zenginlik, hakkı verilirse güzeldir. Aksi takdirde malı mülkü olan ancak insanlıktan nasibini alamamış bir sürü insan türer. Ehven olan insanlığını zenginliğine kurban etmemektir. Bunu sağlamanın yollarından biri de sırf şöhret olmak için mal biriktirme peşine düşmemekten geçer. Şair; altın ve gümüş için çalışanlar yani tek dertleri mal biriktirmek olanların çoğaldığı ve hüküm kurdukları, tilki ve çakalların aslanlar gibi muamele gördüklerini ifade ederek toplumsal bir eleştiride bulunmuştur:

Ẓecay tuy nimcet u viri şohretu qay sim u ẕêr i
Ma seru bari yo qiri luy çekalu bi sê şêri (Mes. 37/41)

(Hafızası tam olmayanlardan bazıları şöhret için altın ve gümüş biriktiriyorlar; çakallar aslan niyetine kükrüyorlar.)

Allah yeryüzünü insanlar için çalışma alanı olarak yaratmıştır. Çeşit çeşit bitkilerin yetiştiği toprak aynı zamanda kıymetli madenlerin de hazinesi olma görevini görür. Şair; altın, gümüş ve bakır madenlerinin hepsinin yeryüzü hazineleri olduğu; ancak asıl meskenimizin karanlık kabir olduğu üzerinde durmaktadır. Kıymetli madenlerin çıktığı yer ile en son gidilecek yerin aynı olduğu belirtilerek hesabın iyi yapılması gerektiği mesajı verilmektedir:

Altun u sim u cewheri ṣıfr u paqır u gewheri
Pêru xızney erḍ u her i meskeni maw qebra keri (Mes.54/3)

(Altın, gümüş ve bakır cevherlerin hepsinin hazinesi yeryüzü toprağıdır meskenimiz ise taştan kabirdir.)

2.1.10.6.4. İnci

"İnci, özellikle sevgilinin dişi ve sözleri için çok kullanılan kıymetli bir taştır." Nisan yağmurunun sedefin içine düşmesi sonunda incinin meydana geldiği şeklindeki inanış; rengi, parlaklığı ve yuvarlak şekli incinin çok ilgi görmesinin nedeni olarak gösterilebilir (Sefercioğlu, 2001, s. 97). Dünyanın yegâne incisi deyimi Hz. Peygamber için kullanılır. Çoğu zaman sedef veya deniz ile birlikte zikredilen inci; "sevgilinin dişleri, teri, vuslatı; âşığın gözyaşı; şairin şiiri ve güzel söz yerine kullanılır." (Pala, 2004, s. 136).

Divanda, inci ve sedef benzetilen olarak kullanılmıştır. İnci divanda üç yerde sedef ise bir yerde inci ile birlikte kullanılmıştır. Şair, altın ve inciye benzettiği kadının, alıcıların hedefinde olduğundan (Kt.26/17), sedef incisine benzettiği Hz. Ali'nin Necef sakini olduğundan, Hz. Peygamber'in sevdiği kişi olduğundan, Haydar-i kerrar ve Allah'ın aslanı gibi lakapları olduğundan (Mr.39/2), inciye benzettiği Molla Yusuf'a olan sevgisini, tüm Diyarbakır'ı verseler değişmeyeceğinden (K.21/5) bahseder.

Kadın, zerafet sahibidir. Edebiyatta zerafete zerafet katan ziynet eşyaları zerafet timsali kadının benzetileni olarak kullanılırlar. Kadını altına ve inciye benzeten şair, namusunu koruyan kadının inci ve altın oluşunun devam edeceği üzerinde durur. Ancak kadının; kendini bilmezlerin hedefinde olduğunu belirten şair, kabre gideceğimizi düşünerek hareket etmemiz gerektiği mesajı vermektedir:

Ceni sey altun u durr i mesturu namusu ḫurri
Bi hedafay çirr u virr i venduna ma qebra tari (Kt. 26/17)

(Kadın altın ve inci gibidir, örtü bu güzelliği muhafaza eder; kendini bilmezlerin hedefindedir, kabir bizi çağırıyor.)

2.1.11. Telakki ve İnanışlar

2.1.11.1. Bayram

Divan şiirinde, birçok bakımdan bayram hâli söz konusu edilir. Âşık için bayram etmeye yeten sevgilinin sözleri, âşık için bir bayram değerinde olan sevgilinin vuslatı sevgiliyle âşık arasındaki ilişkide âşığın lehine olan işlerdir. Bayramda halkın sevinç ve neşeli oluşu, gezip eğlenmesi, esir ve mahpusların serbest bırakılması vb. şeyler

bayramla ilgili adetlerdendir. "Mâh-ı ıyd, ıyd-i nevrüz (bahar bayramı), ıyd-i ekber (arefesi cumaya rastlayan kurban bayramı), ıyd-ı fıtır (ramazan bayramı), ıyd-ı adhâ (Kurban bayramı), ıyd-ı cânân (sevgilinin vuslat bayramı) vs. tamlamalar ile de yer yer ele alınan bayram divan şiirinin vaz geçemediği telakkilerden biridir. " (Pala, 2004, s. 236).

Şair, divanda 1 yerde 'idu qurbani mübarek (mübarek kurban bayramı) terkibini kullanmış, diğer yerlerde ise "Roşun u 'İd" şeklinde bayramın Zazaca ve Farsça karşılığı olan kelimeleri ikileme olarak kullanmıştır. Divanda bayram kelimesinin başlıkta direkt geçtiği bir müstakil şiir bulunmaktadır. "Qeṣiday Roşun u 'İdi" başlıklı şiir, 47 beyitten meydana gelen ve mesnevi nazım şekliyle yazılan divanın 33. şiiridir. Bu şiirde genel olarak bayramdan şu şekilde bahsedilmektedir:

Şair, bayramı bir arada vakit geçirilen mübarek zamanlar olarak görmektedir. Bayramın örf ve âdet olduğu (İslâmî âdet olarak kastettiği anlaşılıyor), insanların keyfinin yerinde olduğu, bayramda herkesin bir arada olduğunu, tam da bayrama uygun bir biçimde vakit geçirdiklerini; ancak kendisinin böyle bir şansının olmadığını, bayramı gurbette tanıdıklardan, dostlardan uzak ve bayramda yalnız kaldığını, oysa bir araya gelindiğinde bayramın bayram olduğunun anlaşılacağı, aslında bayram ve gurbetin; bu şiiri bir sohbet ortamındaymış gibi güzel beyitlerle şiir yazmaya vesile kılmak amacıyla dile getirildiğini ifade eder. Bu müstakil şiir dışında 1 yerde bayram kelimesi 'id olarak mübarek kurban bayramı sabahı dostlarına olan memnuniyeti ve yüzlerce kez canını Allah'a kurban edebileceği şeklinde geçmektedir.

Bayramları güzel kılan özelliklerden biri de birbirini uzun zamandır görmeyenlerin bir araya gelip hasret gidermeleridir. Yoksa bayram hergün bir arada olan insanların bayram günlerinde rutin olarak yaptıkları işlerden ibaret değildir. Allah'ın Müslümanlara bahşettiği bu özel günlerde her Müslüman ziyaret neticesinde birilerinin derman bulmasına vesile olurken, aynı şekilde birilerinin ziyaretiyle de derman bulmayı arzular. Şair, bayram gibi özel günlerde vatanından uzakta (fiziksel ve ruhsal olarak) olanların yerine kendini koyup empati kurar. Dost, akraba ve tanıdıkların olmadığı bayramlarda bir şeylerin eksik olacağı hatta amacına ulaşamayacağı mesajını vermektedir:

Eyru roşunu ez mendu duru dari ğurbeti
Nê ḥebib u qewm u ḍostu nê şınasiw mı het i (Mes. 33/1)

(Gurbet diyarındayım, sevgili kavmimden dost ve tanıdık kimsenin yanımda olmadığı bir bayramdır.)

Bir başka beyitte şair, örf ve âdete uygun bir biçimde bayramın tadını çıkaran insanların keyfinin yerinde olduğunu; ancak sevdiklerinden uzak olan kendisinin böyle bir şansının olmadığını ifade eder. Söz konusu durumun suçlusu olarak feleği gören şair, feleğin bahtının yanmasını temenni etmektedir:

‘İd u roşun ‘orf u ‘adet keyfi‘alemi weş u
Kewtu dur ez qewmi mun ra bexti feleki veşu (Mes. 33/1)

(Bayram, seyran, örf ve âdetler milletin keyfi yerinde, feleğin bahtı yansın ki ben sevdiklerimden uzak kaldım.)

Müslüman insanın bir özelliği de Allah’ın verdiği nimetlere şükretmesidir. Bu şükrü eda etmenin de bazı yolları vardır. Bunlardan en önemlisi acziyetini ifade etmesidir. Kulun acziyetini ifade etmesinin bir zamanı olmamakla birlikte özel günlerde yapılması biraz daha anlam ifade eder. Bayram seherinde abdest alıp namaz kılmak ve akabinde kul olduğunu ve çaresizliğini Allah’a arz etmek gerektiği üzerinde duran şair, kulun aciz; dermanın Allah indinde olduğu ve bunun farkına varılması gerektiği mesajını vermektedir:

Seḥeri roşuni wardu şeyru desmac u nımac
Dest hewanu vacu Rebbi ‘ebdi tuyu ez bilac (Mes. 33/1)

(Bayram seherinde kalkıp abdest ve namaza gideyim el kaldırıp Rabb’ime çaresiz kulunum diyeyim.)

2.1.11.2. Ömür

Arapça ömr olarak bilinen kelime, yaşama süresi, yaşayış, hayat anlamında kullanılmaktadır. İslâm inancına göre her canlının Allah tarafından takdir edilmiş bir ömrü vardır. Ömrün uzun veya kısa olmasından ziyade hayırlı bir şekilde geçirilmesi anlam ifade eder. (Akay, 2005, s. 373). Ahirette ömrün nerede ve nasıl geçirildiği sorulacağı için sorumluluk yüklenen insanoğlunun ömrünü nasıl yaşayacağına dikkat etmesi gerekir.

Divanda ömür kelimesinin başlıkta direkt geçtiği iki müstakil şiir bulunmaktadır. “Beyta Beḫşi ‘Emre” başlıklı birinci şiir, 59 beyitten meydana gelen divanın 18. şiiridir. Bu şiirde genel olarak ömürden şu şekilde bahsedilmektedir:

Kişinin kendisinin farkında olması gerektiği, ömrün geçeceği ömrüm ömrüm diye hayıflanacağı, insanda dünyaya tamah etmenin olacağı, bazen buna dur denilmeyeceği ve ömrün insanın elinden kayıp gideceği, hep genç kalınacağının sanılacağı, ihtiyarlık için henüz çok erken denileceği, ancak bir anda ömrün tükendiğinin farkına varılacağı, ömrün fırsatları değerlendirmek olarak görülmesi gerektiği, çünkü ömrün kuş misali elden kayıp gideceği, dünyada yaşanılacak ömrün Allah tarafından kişiye verilen bir sermaye olduğu ve bu sermayenin kâr ve zarar hesabının yapılması gerektiği, ömrün din için verildiği (Zariyat, 51/56 ayetine telmih yapılmış) elden gidip bir daha gelmeyeceği, kişinin tüccar, ömrün ise altına benzediği ve kişiye sermaye olarak verildiği, her dakika, saat, gün ve gecenin ömürden götürdüğü, eyvah ömrüm dememek için erkenden tövbe etmek gerektiği, dünya var olalıdan beri şirin ruhun günü gelince Azrail tarafından alındığı/alınacağı üzerinde durulmaktadır. Allah'ım bizi affet duasına kulak verilip peygamberin şafaatine nail olan hayırlı ömür ve bunun neticesinde diğer tarafa gitmek temennisinde bulunan şair, kendi nefsi üzerinden anlattığı bu durumun Müslüman olan herkes tarafından yapılması gerektiği mesajını vermektedir.

Divanda ömür kelimesinin başlıkta direkt geçtiği müstakil şiirlerden ikincisi "Dunya Fani Beḥşi 'Emri" başlıklı, 75 beyitten meydana gelen divanın 35. şiiridir. Bu şiirde genel olarak ömürden şu şekilde bahsedilmektedir:

Anne karnına düştükten ömrün sonuna kadar ömrün evrelerinın anlatıldığı, 60 yaşına gelindiğinde istenilen her yere ulaşılamayacağı, Hz. Peygamber'e 63 yıllık bir ömrün verildiği, 65, 70 yaşına gelindiğinde takat kalmayacağı, hafızanın ve şuurun azalacağı, 80 yaşına gelindiğinde hastalıkların çok olacağı, dünya nimetlerinden lezzet alınamayacağı, aslında ömür hayırlı olursa 60 yılın yeterli olacağı, hayırlı değilse 100 yıl yaşansa bile işe yaramayacağı, insan ömrünün sermaye olduğu, ömrü veren Allah'ın insandan ibadet etmesini beklediği, fani olan dünyanın insanı aldattığı ve ömrü tükettiği, ömrün uyku misali olduğu, dünya ömrünün dört mevsime benzediği, birbiri ardınca gelip geçtiği, ömrün tükendiği ve dünyanın insanı aldattığı, ruha ceza verdiği üzerinde durulmaktadır.

Bu iki müstakil şiir dışında da divanın çeşitli yerlerinde ömür kelimesinin geçtiği beyitler bulunmaktadır. Bu beyitlerde de genel olarak müstakil şiirlerde değinilen konular olduğu için tekrardan ele alınmayacaktır. Bunlardan farklı olarak; fani

dünyada insanoğlunun çok tembel olduğu, söylenmekle koca ömrün geçirildiği (Kt.5/33), ölümün alınan nefesi geri verememekle olacağını bilip yaşanılan ömürden ibret alınması gerektiği (Mes.2.7/12) üzerinde durulmaktadır.

Ömür, canlılara kısa süreliğine bahşedilmiş zaman dilimidir. Uykuya benzetilen ömür, uykudan uyanmayınca sonu gelen bir şeydir. Her canlının ölümü tadacağı gerçeğinden hareketle, bir gün öleceğimizi ömrün uyku misali olduğunu ifade eden şair; bir nimet olarak verilen gözlerin etrafa bakıp ibret alması gerektiğinden bahseder. Herkes yapıp ettiklerinin hesabını ahirette vereceği için şair, herkesin tabiata ibret nazarıyla bakması gerektiğini ifade eder:

Nefso çıme tu esto bewni ‘ibret bigi şare mewni
‘Emır qedya bı sey hewn i tı mırenim tu ra niva (K. 3/50)

(Ey nefis! İbret nazarıyla bak ibret al, ele bakma; ömür uyku misalidir, öleceksin denilmedi mi?)

Ömür, değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak kabul edilir. İslâm inancına mensup olanlar ömrü rıza-i ilahîye uygun bir şekilde harcama taraftarıdır. Fırsat varken, henüz gençken Allah’ın istediği şekilde yaşa diyen şair, söz konusu fırsatın anlık olduğu, pişman olmamak için fırsatın değerlendirilmesi gerektiğinden bahseder:

Xortu vendi Allah xeyr u fırşet ha tu destu eyr u
‘Emır ku tu dest ra şeyru tı ku vaci ‘emrım ‘emrım (Kt.18/13)

(Fırsat varken, gençken Allah'ı anmak hayırlıdır; yoksa ömür elinden kayıp gider ömrüm ömrüm dersin.)

Bir başka beyitte şair, ömrün su misali akıp gittiğinden bahseder. Dünyanın han olduğunu unutup sürekli genç olarak kalacakmış gibi hareket edenlerin yerine kendini koyup öylece düşünen şair, eyvah ömrüm ne çabuk tükendin diyecekleri günün yakın olduğu üzerinde durmaktadır:

Mı va ez xort u cuhun u qey mı niva dunya xunu
‘Emır sey aw yenu şunu tı sera şi ‘emrım ‘emrım (Kt.18/17)

(Henüz gencim deyip dünyanın bir han olduğunu unuttum; ömür su misali akıp gider, ömrüm nereye gittin?)

2.1.11.3. Uyku

İnsan ve birçok hayvan için geceleyin zaruri olan dinlenme hâlidir. Edebiyatta, çoğunlukla gaflet, beceriksizlik ve basiretsizlik şeklinde mecaz anlamında kullanılır (Akay, 2005, s. 483).

Divanda uyku hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamda kullanılmıştır. Genel olarak uykudan; ömrün uyku misali olduğu, herkesin öleceği, etrafı ibret nazarıyla temaşa etmek gerektiği (N.3/50, Serbest/35/25), Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'un hasretine dayanamadığı ve uyku uyuyamadığı (N.4/28), Müslümanların uyanık olması, gaflet uykusundan uyanmaları gerektiği (Mes. 6/89, Serbest/34/27), vatanından uzakta olanların dert, keder içinde olduğu ve uyuyamadıkları (K.13/4), gece uykusunun beden sıhhati için önemli olduğu (Msd.16/31), kıyamet kopuncaya kadar berzah âleminde kalınacağı, İsrafil sura üfleyince uyku sersemi gibi olunacağı ve haşir zamanı denilip herkesin uyandırılacağı (Mes. 20/38), gaflet uykusundan uyanmak için kelime-i tevhid getirmek gerektiği (Serbest/34/27,29), dünyayı bırakıp gideceğimize göre akıllı olup ağır olan gaflet uykusundan uyanmamız gerektiği (Mes.41/13), uyku ile zamanını geçirenlerin haşir günü işlerinin zor olacağı (Mes.44/44), karanlıklardan aydınlığa, uykudan şuurlu hale gelmede kimilerinin vesile olduğu, Şeyh Said'in de öyle biri olduğu (N.52/53) şeklinde bahsedilmiştir.

Edebiyatta uyku genel olarak gaflet uykusu şeklinde mecazi anlamda ele alınır. Dinî anlamda gaflet uykusu İslâm'ın gerçeklerinden bihaber yaşayanlara atfen kullanılır. Gerçeklerle önüne perde çekilmiş, duvar örülmüş şeklinde benzetmeler yapılır. Nefis ve şeytanın kötü olduğundan bahseden şair, hayrın önünde perde ve duvar olduğunu, bunu da gaflet uykusu olarak nitelendirir. Söz konusu gaflet uykusundan uyanmak için kelime-i tevhid (La ilahe illallah Muhammed Resulullah-Allah'tan başka ilah yoktur, Hz. Muhammed onun resulüdür) getirerek Allah'a yaklaşmak gerektiği üzerinde durulur:

Hewni ğefleti pis u nefs u şeyṭun xebis u rındey ri perdew dês u
Bi Mewlaya Mewlaya La ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah (Serbest/34/27)

(Gaflet uykusu kötüdür, iyiliğe perde ve duvar olan nefis ve şeytan habistir; Mevla'ya gel Mevla'ya lailahe illallah gel Mevla'ya Mevla'ya Muḥemmed resulullah.)

Hakikatı görememek, Allah'ın yolunu bilememek gafil olmak olarak açıklanır. Gaflet uykusunu ağır olarak nitelendiren şair, dünyanın geçici olduğunu ve bir gün kişiyi terk edeceğini düşünerek bu durumdan ibret alıp gafil olmamak gerektiğinden bahseder. Gaflet uykusunda kalmaya ısrarcı olanların bu uykudan uyanmalarının ancak ölümle gerçekleşeceğinden bahseder. Aslında ölümün varlığını göz önünde bulundurarak ölmeden önce ibret alınıp gaflet uykusundan uyanmak gerektiği mesajı verilmektedir:

'Aqıl bigiw ğafil mebi dunya ca munena yew roc
Hewni ğefleti gırun u mergu tu hişyar ku yew roc (Mes. 41/13

(İbret al, gafil olma, dünya geride kalacak bir gün; gaflet uykusu ağırdır, ölüm bir gün seni uyandıracak.)

Hayat, sadece uyku uyumak, oyun oynamaktan ibaret değildir. Allah'ın; ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım (Zariyat, 51/56) buyruğuna telmihte bulunan şair, bilinen özelliğiyle dinleyenlerin uyumalarına neden olan masalların mecazi anlamda gaflet uykusuna uyuyanların dinlerini iyi yaşamadığını ve bu tarz kişilerin ancak mahşer günü uyanacaklarından bahseder:

Peybi hewniw vistuneki peybi hokiw peybi deki
Dini xu kerdu beleki yi ku roci ḥeşri se ki (Mes.44/44)

(Uyku ve masallarla oyunlarla zamanı dolduranlar, dinlerini yarım yamalak yaşayanlar haşir günü ne yapacaklar?)

Gaflet uykusunda olanlar için dünya karanlık, gökyüzü bulutlu ve sisli olarak tarif edilir. Allah; peygamberleri, ulemayı gaflet uykusundan uyandırmaya vesile kılarak karanlık olan dünyanın aydınlanmasını sağlar. Şeyh Said'in karanlık dünyamızı aydınlatmaya, gaflet uykusundan uyanmamıza vesile olduğuna değinen şair, dünyanın da belli bir zamanının olduğu, yani geçici bir yer olduğundan bahseder. Mademki dünya geçici bir yerdir, o zaman ebedî aleme iyi hazırlık yapıp Allah'ın istediği tarzda yaşamak gerektiği mesajı verilmektedir:

Aşmin tari dunya hewr a tu ma hişyar kerdi hewn ra
Dunya pey zemun u dewra Şeyx Se'idi pişuwa yi (Kt. 52/53)

(Gökyüzü karanlık, dünya bulutlu iken önder Şeyh Said bizi uykudan uyandırdın; dünya geçici bir yerdir.)

2.1.12. Yazı ile İlgili Hususlar

Divanda yazı, genel olarak soyut olarak ve dinî anlamda kullanılmıştır. Allah, hayır ve şerleri gözlemleyip yazan iki melek görevlendirmiştir. Bu melekler kıyamet günü hesap sorulduğunda şahitlik de yapacaklardır. Şair; işin sevap kısmına değinmeden meleklerin, aldığı her nefesi, yapmış olduğu her hatayı ve işlediği her hayrı hesap gününde karşısına çıkaracağını, umudunun ise Hz. Peygamber olduğu üzerinde durmaktadır:

Her çıqa nefesi mı şuni yeni
Muraqıbi Allah hemê nuseni
Xeṭawu guney mı pêru aseni
Hivi ya Muḥemmed cedel Ḥeseni (Mr.23/24)

(Aldığım her nefesi, hata ve günahlarımın hepsini Allah'ın melekleri yazıyorlar, karşıma çıktığı gün umudum Hasan'ın atası Hz. Peygamber'dir.)

Bir başka beyitte şair, kurtuluş için Hz. Peygamber'in şefaatinin umut olabileceğini örnekle anlatmaya çalışıyor. Hz. Âdem yasak meyveden yediği için cennetten kovulmuştu. Bu durumdan pişman olunca Allah'ın affına sığınmıştı. Şair, Allah'ın hatırlatması üzerine gökyüzünde mürşit Muhammed yazısının Hz. Âdem tarafından görüldüğünü ve onun hatırına affedilmeyi talep ettiği üzerinde durmaktadır:

Xalıqi yey viri vıstu Muḥemmed Muṣṭefa est u
Ewniya asmin murşidi nuştu war i reḥma ẓafi Allah (Serbest/2.9/44)

(Yaratanın hatırlatması üzerine mürşit Muhammed Mustafa yazısını gördü, Allah rahmeti bol olandır.)

Dünyadaki tüm kalemler bir araya gelse Allah'ın iyiliklerini yazamazlar ve yeryüzünün tüm defterlerine yazılsa Rabb'in iyilikleri bitmez. Allah'ın iyilikleri, güzellikleri kalemle yazılamadığı gibi dille de söylenemeyecek kadar çoktur. Yazılamayan ve yazılacak kadar yer olmayan Allah'ın iyilikleri aslında hayal edilemeyecek kadar hayal ötesidir. Şair burada kalemi ve defteri asıl işlevleri içerisinde kullanmıştır:

Hewlay Allah pey fek nêna vatışu

Nê qelemew defter nê pey nuştışu
Nê pey fıkr u xeyal nê pey duşmişu
Nê mı ce kotiş u nefes dayişu (Msd.16/45)

(Allah'ın iyilikleri dille söylenemeyecek, deftere sığmayacak, kalemle yazılamayacak, hayal edilemeyecek kadar çoktur, nefes alışveriş nimetini bile tahayyül edemeyiz.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İNSAN

Alemin özü, eşref-i mahlukat (yaratılanların en şereflisi) olan (Uludağ, 2012, s. 188) ve topraktan yaratılmış olan insan, tasavvuf telakkilerine paralel bir kanaatle, bela zindanı olan bu âlemi teşrif etmiştir (Çavuşoğlu, 2017, s. 95). Ahsen-i takvim üzere yaratılan insan (Tin, 95/4) kendini bilirse eşref-i mahlukat, kendini bilmezse "esfele safiline"(Tin, 95/5) dönüşür. Dünyaya imtihan edilmek üzere gönderilen insanın amacı nefsin isteklerinden uzaklaşıp insan-ı kâmil olmaktır (Aslanoğlu, 2014, s. 146).

Düşünürler ve mutasavvıflar evrenin bütününü bir ağaç şeklinde tasavvur etmişlerdir ve İbnül Arabi'nin yaptığı gibi "Şeceretü'l kevnden (varoluş ağacı) bahsetmişlerdir; bu ağacın en son meyvesi ise insandır." (Schimmel, 2002, s. 40).

İnsanın hayatında çocukluk, gençlik ve yaşlılık olmak üzere üç devre vardır. Şair çocukluğu oyun oynama devri, aynı zamanda dinî terbiyenin verilmeye başlandığı devir olarak görür. Gençlik dönemi, serbest kalmak isteyişin, başına buyruk oluşun ve nefsin insanı zorladığı devir olarak görülür. Yaşlılık devri ise, kişinin elden ayaktan düştüğü, ömrünü nerede harcadığını sorguladığı, dünya zevklerinden eskisi kadar zevk alamadığı devirdir.

Şair, sorumluluk anlamında erkek ve kadını birbirinden ayırır. Erkeği aile reisi olarak vurgulu bir biçimde ele alır. Aile reislerinin maddî olarak eve bakmalarının yanında eşlerine dini anlatma görevinin de olduğu üzerinde durur. Kadının ailedeki en önemli görevinin çocuk terbiyesi olduğu üzerinde duran şair, dinin uygun görmediği şekilde dışarıda açık saçık, vücut hatlarını belli edecek şekilde dar giyinmelerinden ötürü kadınları eleştirmektedir.

3.1. İnsana Ait Unsurlar

3.1.1. Akıl

Arapça bir isim olan akl , düşünme kabiliyeti demektir. Tasavvuftaki yaratılış nazariyesine göre akıl üç ana kısma ayrılır. Bunların birincisi, normal insanların aklı olan ve yalnız görülebilen âlemi kavrayabilen akl-ı maâş'dır (cüz'i akıl), ikincisi Filozofların, âlimlerin vs. aklı olan ve irfâna dayanan ve bu âlemin ötesini de görebilen

akl-ı maâddır, üçüncüsü de peygamberlerin ve velilerin aklı gibi ruhlar âlemini görebilen akl-ı küll'dür (Pala, 2004, s. 25).

Allah'ın insanoğluna bahşettiği önemli nimetlerden olan akıl, hak ile batılı birbirinden ayıran nurdur. Tasavvuf ehli, gerçeklerin tek başına akıl yoluyla kavranamayacağını belirtir; nazarî aklı reddederler. Keşf ve marifet anlayışlarıyla uyuşan farklı bir akıl anlayışı ileri sürerler. Allah'ı gönül yoluyla ve aşk vasıtasıyla aramaları, akıl yoluyla ona ulaşmak isteyen âlimler ve filozoflar ile aralarında bir münakaşa ve mücadele unsuru olmuştur. Kelamcılara göre ise naklin karşılığı olan akıl bilginin kaynağıdır. "Divan edebiyatında şair akıl hakkında tıpkı mutasavvıflar gibi olumsuz düşünür. Onu sınırlı ve zayıf bulur. Çünkü aklın karşısında aşk, güzellik, ıstırap ve acı unsurları vardır." (Pala, 2004, s. 25-26).

Allah sorumluluğu akıl sahiplerine yüklemiştir. Akıl bahşedilmeyen varlıklar sorumlu değil veya bahşedilen aklı yitirenler de yitirdikleri andan itibaren sorumlulukları düşer. Şair, kalubela olarak bildiğimiz elest bezmine telmih yapmıştır. Aynı zamanda Araf süresi 172. ayetinden "elestu bi rebbikum*"* kısmını iktibas etmiştir. Yaratanın; ben sizin Rabb'iniz değil miyim?, ruhların da evet sen bizim Rabb'imizsin dedikleri ahitleşmeye geçmeden önce ruhların bir araya getirildiğini, akıl ve bilincin ruhlara verildiğinden bahseder. Böylece şair, ruhlara akıl nimeti bahşedildikten sonra sorumluluğun yüklenmeye başladığına işaret etmektedir:

Allah ruḥi ardi 'umum 'aqıl şu'ur pêru temum
Ṿa elestu bi rebbikum ma İslumê qalu bela (Serbest/2.9/17)

(Allah tüm ruhlara akıl ve bilinç verdikten sonra bir arada topladı, ben sizin Rabb'iniz değil miyim? dedi. Kalubelada Müslüman olanlarız.)

Bir başka beyitte şair, aklımız ve şuurumuz yerinde oldukça gece gündüz ibadet etmemiz gerektiğinden bahseder. İbadet etmenin şartı olarak aklın tam, şuurun yerinde olması gerektiğini ifade eder. Böylelikle şair, sorumluluğun akıl sahiplerine yüklendiğini ve bu sorumluluğun ifa edilmesinin de şükür mahiyetinde şuurlu bir biçimde sabah akşam ibadet etmeyi gerektirdiği mesajını vermektedir:

Ger bi bu 'aqıl u hiş ma dı temam
Ma gerek ṭa'et bıkerdı ṣubḥ u şam (Mes.11/9)

(Eğer aklımız tamam şuurumuz yerindeyse sabah akşam ibadet etmemiz gerek.)

3.1.2. Baş

Baş, edebiyatta ser olarak da bilinir. Allah, insanı mükemmel bir biçimde yaratmıştır. Her uzuv yerli yerindedir. Başın yeri belli, beynin yeri belli, ayak ve kolların yeri bellidir. Elbetteki özürlü denilebilecekler de mümkündür. Bu, insanın mükemmel yaratılış gerçeğine halel getirmez. Âşık için de sevgili her yönüyle mükemmel yaratılışlıdır, onda eksiklik görmek mümkün değildir. Sevgilinin boyu ve posunun çok hoş olduğunu dile getiren şair, baş ve beynin merkezde olduğunu ayakların ise olması gereken yerde olduğunu, kalbinin hoş bir mesken olduğunu, akıl ve şuur olarak doğru yolda olduğundan bahseder. Kısacası âşık için sevgilide kusur bulmak mümkün değildir:

Beşnay tuya weş i ḥusni tu rınd u
Ṣerew beyn merkez u lingi tu bınd u
Qelb meskenu rınd u rındey di vindu
Hiş u ‘aqıl reyra rar bıki rind u (Msd.16/19)

(Boyun hoş, cemalin güzeldir; baş ve beyin merkez ayaklar taşır seni, güzel mesken kalbine akıl ve şuurla yürümek hoştur.)

3.1.3. Beden

Beden, ceset, cisim ve ten kavramları insan vücudu için kullanılan kavramlardır. Tasavvufta ruhu barındıran ve çeşitli faaliyetlerde bulunmasını sağlayan zemin ve alet olarak geçer. Binici olan ruhun bineği görevini görür (Uludağ, 2012, s. 87). İnsanın maddî vücudu olan beden, ruh vasıtasıyla ayakta kalmaktadır. Bedeni besleyen ise dünyevî ihtiyaçlardır. dolayısıyla beden, nefis ve hevâ ile irtibat hâlindedir (Aslanoğlu, 2014, s. 148).

Divanda beden, örtülmesi gereken avret yerlerinin örtülmesi şeklinde geçmektedir. Bedende avret olarak kabul edilen yerlerin namahrem sayılan kişilerce görülmesi İslâm dinine göre haram kılınmıştır. Bu yasak toplumda bir düzen kurmaya dönüktür. Avret yerinin örtülmesinin hayanın, edebin bir gereği olduğunu, ancak kimilerince buna dikkat edilmediğini dile getiren şair, vücut hatlarını belli eden dar elbiselerin giyinilmesinin de uygun olmadığını vurgulamaktadır:

Xu teber fineni ḥeya nizuni leşey ma ‘ewretu pêru nivuni
Cıla tengew teniki xu ra duni heme cay yini beylu kenu zuni (Mes.1/15)

(Bedenin avret olduğunu düşünmeden vücut hattını belli eden dar elbise giyip dışarı çıkanlar haya nedir, bilmezler.)

3.1.3.1. Güzellik

Hüsn, cemal olarak da bilinen güzellik, ekseriyetle yüz veya yüz güzelliği olarak düşünülmekte, yüzdeki diğer güzellik unsurları ile birlikte hayallere konu olmaktadır (Kurnaz, 2012, s. 129). Cevher kadar kıymetli, insana huzur ve mutluluk veren, heyecan verici özellikleri olan güzellik aynı zamanda bir anda kaybolup gidecek ve bir daha ele geçmeyecek bir değer de olabilmektedir (Sefercioğlu, 2001, s. 124). Bunun için kaybolması her an olabilecek olan dış güzelliği, öldükten sonra bile etkisi devam eden iç güzelliğe, ahlaki güzelliğe önem verilmelidir.

Yaratıcısı olmadığınız bir şey için övünmek, o özellikte olmayanları aşırı derecede hor görebilme ihtimalini doğurur. Güzellik böyle değerlendirilebilecek bir şeydir. Yaratıcı tarafından bahşedilmesi kolay olduğu gibi, alınması da kolaydır. Geçici olan bir dünyada güzelliğin baki kalması elbette ki düşünülemez. Şair, bahşedilen güzelliğin her an elden gitme ihtimalinin olduğunu düşünerek bununla övünülmemesi gerektiğini dile getirir. Fiziki güzelliğin kastedildiği beyitlerde ölümsüz olan ruh güzelliğinin öncelenmesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Rındey yay xu meweṣef i tu dest ra ku şeyru yew roc
Meyli mali dunya meki felek ku tu terku yew roc (Mes.41/1)

(Bir gün son bulacak olan güzelliğinle övünme, seni bir gün terk edecek olan dünya malına meyletme.)

Fıkıh eserlerinde suların temiz ve/veya temizleyici sayılıp sayılmamasıyla ilgili hükümler, suyun doğal nitelikte olup olmadığı dikkate alınıp mutlak su mutlak olmayan su şeklinde bir ayrım yapılarak incelenir (Günay, 2009, s. 433). Her iki su çeşidini tek tek sayan şair, mutlak suları saydıktan sonra mutlak sulardır tabirini kullanır; ancak mutlak olmayan suları ikinci su çeşidi diyerek tarif edip sayar (Mes.2/6-16). Şair; caiz ve berrak olan, temiz ve temizleyici olan bu suların bir özelliği olarak da güzelliğe güzellik katar şeklinde tarif eder. Burada normal güzelliğin yanı sıra manevî temizlik sonrası oluşan güzelliğin kastedildiği anlaşılmaktadır:

Xaliqi day ma ini awi ḥelaliyy u zelal
Punk u rındi punkeni ma duni ma ḥusn u cemal (Mes.2/14)

(Caiz, berrak, temiz ve temizleyici, güzelliğe güzellik katan suları bize bahşeden yaratıcıdır.)

3.1.4. Boy

Sevgilinin en çok üzerinde durulan özelliklerinden biri de boyudur. Boy, uzunluğu, düzgünlüğü ve inceliği sebebiyle çeşitli tasavvurlara konu edilirken, sevgiliye ve övülene verilen değer ve yüceltme duygusu sebebiyle mübalağalı ifadelere yer verilir. Sevgilinin erişilmezliği, âşıklarına tepeden bakışı, bağımsız ve başına buyruk tavırları, bu mübalağalı tasavvurlara sebep olan unsurlar olarak göze çarpar (Sefercioğlu, 2001, s. 213-214).

Anlamdaşları olan kad, kamet, beşn kelimeleriyle birlikte kullanılır. Boyu hep uzun ve düzgün olan sevgili için bülend, bâlâ, doğru, mevzûn, serkeş, dil-keş, latîf, rânâ, revân, âzâde gibi sıfatlar kullanılır. "Bunlardan bir kısmı mecazi, bir kısmı itibarî anlam taşırlar. Şair bu sıfatların anlamları üzerinde durarak birçok edebî sanat yapabilir. Divan edebiyatında sevgilinin boyu için söylenecek söz bitmez." Onun hakkında daima söylenecek bir özellik, benzetilecek bir nesne bulunur (Pala, 2004, s. 84-85).

Allah, insanı mükemmel bir biçimde yaratmıştır. Her uzuv yerli yerindedir. Başın yeri belli, beynin yeri belli, ayak ve kolların yeri bellidir. Elbetteki özürlü denilebilecekler de mümkündür. Bu, insanın mükemmel yaratılış gerçeğine halel getirmez. Âşık için de sevgili her yönüyle mükemmel yaratılışlıdır, onda eksiklik görmek mümkün değildir. Sevgilinin boyu ve posunun çok hoş olduğunu dile getiren şair, baş ve beynin merkezde olduğunu ayakların ise olması gereken yerde olduğunu, kalbinin hoş bir mesken olduğunu, akıl ve şuur olarak doğru yolda olduğundan bahseder. Kısacası âşık için sevgilide kusur bulmak mümkün değildir:

Beşnay tuya weş i ḥusni tu rınd u
Şerew beyn merkezu lingi tu bınd u
Qelb meskenu rınd u rındey di vindu
Hiş u 'aqıl reyra rar bıki rind u (Msd.16/19)

(Boyun hoş, cemalin güzeldir; baş ve beyin merkez ayaklar taşır seni, güzel mesken kalbine akıl ve şuurla yürümek hoştur.)

Elif harfi düz oluşu ve uzun oluşu yönüyle benzetilen olarak kullanılır. Sevgilinin boyunu, düz ve uzun oluşu yani tam istenen düzeyde oluşu cihetiyle elife benzeten şair, narin ve güzel olarak ela gözlü dilberinden şefkat etmesini ve bağlarını açmasını talep etmektedir. Âşık için sevgiliden uzak oluş esaret altında oluş ile eş değerdir. Bunun için şair sevgiliye kavuşmayı esaretten kurtuluş olarak görmekte ve bağlarının çözülmesi olarak göstermektedir:

Ela ey dilberi narin u rındi
Siya çeşmi elif qami bılındi
Tı şefqetki mı aki qeydu bendi
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban (Mr.31/10)

(Ey narin ve güzel dilber, kara gözlüm elif boylum! Kurban olayım kurban olayım ki şefkatinle bağlarımı açasın.)

Periler ve melekler güzellikleriyle bilinir. İnsanlar onlara benzemez. Sevgilinin peri, melek ve huriye benzetilmesi güzelliği sebebiyledir. Edebiyatta sevgili, melek yüzlü peri şeklinde hayal edilir (Kurnaz, 2012, s. 139). Âşık için sevgiliye bakmak apayrı bir güzelliktir. Âşığın ferahlamasına vesiledir. Sevgiliyi güzel yüzü ve ince uzun zarif boyuyla periye benzeten şair, sevgilinin bir bakışıyla insandaki dert ve kederi bitireceğini düşünür:

Wechu zulfi tu bi neqşu beşnu bala tu peri
Yew neẓar bı çeşme u xali ku hemê derdu beri (Mes.40/52)

(Yüzün, zülüfün nakışlı; boyun posun peri gibidir; bir bakışın tüm dertleri bitirir.)

3.1.5. Can

Hayat, gönül anlamında olan can, canlılarda yaşamayı sağlayan ve maddî olmayan unsurdur. Bektaşîlik'te mürit ve derviş can adıyla anılırlar (Pala, 2004, s. 93). Genellikle maddenin ve bedenin zıddı olarak işlenen can, temiz iken; onun zıddı olan madde kirlidir. “Madde alçak iken can yücedir.” (Aslanoğlu, 2014, s. 164). Divan edebiyatında âşığın elindeki tek nakit candır. Âşık bu can nakitiyle maşukunun aşkını satın almak ister. Maşukun âşıktan yüz çevirmesi, canın bedeni terk etmesi gibidir. Âşık, maşuku için canını ortaya koyar, her daim canını kurban etmeye hazırdır. Hatta âşığın binlerce canı olsa hepsini maşuku uğruna fedâ etmeye hazırdır (Pala, 2004, s.

93). Aşkın bedeli de işte bu can nakdidir (Sefercioğlu, 2001, s. 310). Zaten âşığa da can gerekmez, ruhunun gıdası olan sevgilinin derdi ve gamı âşığa yeter (Kurnaz, 2012, s. 228). Şair, canı ölümle son bulan (Mes.1/45), kişi anlamında, sevilen kişiler için binlercesi olsa feda edilecek olan (Mr.31/4, Kt.32/3, . Kt.2.2/1) şeklinde kullanmıştır.

Âşık için dünya bir yana sevgili bir yanadır. Hiçbir sevgi yârin sevgisinden ziyade olmaz. Âşık bu sevgisini de binlerce canım olsa sevgiliye feda olsun şeklinde dile getirir. Şair, ilgili dörtlüğün içinde yer aldığı şiirinin başında aşkının Allah aşkı olduğunu, Allah dışında dost ve yârin aklında ve hayalinde olmadığını ifade ettikten (Mr.31/1-2) sonra Allah'a canım ve ruhum mübarek kurban bayramında binlerce kez feda olsun diyerek aşkını belirtir:

Yar u ḍosti mı şirin u tebarek
Dı ṣubḥi 'idu qurbani mubarek
Ruḥ u gun wa feda bu ṣedd u carek
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban (Mr.31/4)

(Yâr ve dostum şirin ve mübarektir, mübarek Kurban bayramı sabahında yüzlerce ruh ve canım olsa feda olsun; kurban olayım.)

Can, aslı itibariyle temiz kabul edilir. Bu temiz oluşun hedefinde ise nefis, dünya ve işbirlikçisi şeytan vardır. Bu can düşmanlarının amacı temiz canı pisliğe bulaştırmaktır. Şair, canın masum oluşunun fıtrat gereği olduğunu anlatmaya çalışır. Ancak bu masumiyeti, fıtratı bozmaya dönük planların düşmanları tarafından yapıldığı üzerinde durmaktadır:

Nefso tı duşmeni gun i umbażê dunyaw şeyṭun i
Pisey bikit ma ra vuni tı go bımrım tu ra niva (N.3/26)

(Dünya ve şeytan ile dost olan nefis, canın düşmanıdır; kötülükleri yapmaya iter, öleceğin denilmedi mi?)

Can, aşkı içinde barındırır. Canı taşıyan âşık bülbüle, âşık olduğu sevgili ise güle teşbih edilir. Güle âşık bülbül, gül için canını ortaya koyar. Şair, gülün tacını takmak isteyen bülbülün güle konmaya gittiğini, canı sıkkın olsa da aşkını terennüm ettiğini ifade eder. Bülbülün bütün derdinin de içine düştüğü aşk olduğundan bahseder:

Tacay guli bılbıl şeyru pa runu de wa bunu çiqa bêẓar u ẓunu
Pêru derdu 'eşqu dekewtu gunu dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/20)

(Bülbül canı sıkkın olsa da, lal kesilse de gülün tacını takmaya gitsin, onun tüm derdi aşka düşmesidir, dünya fanidir; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

İslâm inancına göre can, insanoğluna emanettir. Bu emanet, insanın ölümüyle alınmış olur. Emanete ihanet etmeden onu iyi muhafaza etmek gerekir. Bununla birlikte emaneti veren Allah olduğuna göre onun direktifleri doğrultusunda hareket edilmelidir. Şair, Müslüman olanların mücahit olduğunun bizzat Allah tarafından belirtildiğini ifade eder. Kur'an'ın ifadesiyle "…Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin…" (Tevbe, 9/41) ayeti ve buna benzer cihad ayetlerine telmih yapar. Ölünceye kadar cihad edin tabiriyle Müslüman'ın en çok sevdiği kişinin Allah olduğu ve can feda edilecek biri varsa o da Allah olmalıdır mesajını verir. Böylece gerçek aşkın ilahî aşk olduğu, âşığın canını vererek bu aşkı ayan beyan edeceği üzerinde durulmaktadır:

Allah vatu İslumi mucahidi wa cihad bıki ḥeta ki gun bıdi
Gun u mal u ewladi yını mı ri rar dı ḥeqê dı wa şeyri bımıri (Mes.1/45)

(Müslümanların mücahit oldukları ve ölünceye kadar can, mal ve evlatlarıyla hak yolda cihad etmeleri gerektiğini bizzat Allah buyurmuş.)

3.1.6. Ciğer

Hem akciğerin hem de karaciğerin ortak adıdır. "Akciğer; göğüs kafesinin büyük bir bölümünü içten kaplayan, kanı temizleyen, sağlı sollu iki parçadan oluşan ve hava soluyan omurgalılardaki temel solunum organıdır. Ana görevi asmosferdeki oksijeni kan dolaşımına nakletmek ve kan dolaşımındaki karbondioksiti atmosfere çıkartmaktır." (www.turkcebilgi.com/, 2020). Karaciğer ise, karın boşluğunun sağ üst köşesine yerleşmiş, hayatî öneme sahip önemli fonksiyonları olan vücudun en büyük iç organıdır (www.turkcebilgi.com/, 2020).

Edebiyatta ciğer, yaralı veya kanlı olarak tasavvur edilir (Çavuşoğlu, 2017, s. 230). Âşık olanın da ciğeri daima yaralı, hatta ciğerinden kan akmaktadır (Kurnaz, 2012, s. 242). Geçmişte yaşanmış acıklı bir olaya istinaden ciğerin yandığı (Kt.32/10) ifade edildiği gibi, bayram gibi önemli günde sıladan uzak oluş da ciğerin yaralanmasına sebeptir (Mes.33/7).

Fiziksel hastalıklara imkânlar ölçüsünde çare bulunabilir; ancak ruhsal hastalıklara çare bulmak çok zordur. Gönül hastalığına, ciğerin dağlanmasına da

Lokman Hekim dâhil kimse çare olamaz. Bunun henüz bir ilacı da bulunamamıştır. Yüreğin kederli oluşu, ciğerin yanık oluşu âşığın keyfini kaçırır. Şair, keyfinin olmadığını, dertli olduğunu, ciğerine saplanan okun ciğerini yaktığını ve Lokman Hekim'in bile kendisine derman olamadığını dile getirir. İlahî aşkı yaşayan âşığın bizzat şairin kendisi olduğu anlaşılmaktadır:

Ni mı keyf u nê surur u qelbi mı derd u ğem u
Cerg u tiri mı ğıdar i nê ḥekim u melhem u (Mes.33/12)

(Gönlüm dertli olduğu için ne keyfim var ne de huzurum; ciğerime saplanan okun merhemi hekimde bile yok.)

3.1.7. Dil

Aşka düçar olan âşıklar sürekli olarak sevdiklerini anarlar. Sevdiklerini dillerinden düşürmezler, varsa yoksa sevdikleri, başka bir şeyi görmezler. Âdeta sevgili dışında bir şey düşünmezler. Bülbülü Hak âşığına teşbih eden şair, âşığın özelliği olan sevdiğini zikretme yönüne değinir. Hak âşığı olduğunu iddia edenlerin dilleriyle de bunu ispatlamaları gerekir dercesine Hak ismini zikretmeleri gereğini dile getiren şair, bülbül üzerinden ilahî aşka işaret eder:

Bılbıl tı 'aşıqo ḥeq i zun u çeney tu bıleq i
Ẕıkır bıki numew ḥeqi vendi Allah bılbıl bılbıl (Kt.15/78)

(Bülbül sen Hak âşığısın, (aşkını ispatlaman gerek) çenen dilin çalışsın, Hakk'ın adını zikret, Allah'ı an.)

3.1.8. El

Şiirlerde el, naziklik, zerafet ve güzellik unsuru olarak ele alınır (Sefercioğlu, 2001, s. 227). Genelde eller ayaklarla birlikte kullanılır. Allah'ın insana verdiği önemli nimetlerden olan el ve ayaklar Allah'ın istediği şekilde ve yerde çalıştırılması hâlinde şükrünün eda edileceği, bunun aksi yönde kullanılması ise nankörlük edilmiş olacağı üzerinde durulan mevzulardan biridir. Böyle bir düşünceden hareket eden şair, cami yolunun bizler için hayırlı olduğu; ancak bizlerin tembel davrandığı, bizler için hayırlı olmayan işler için daha bir hızlı olduğumuz üzerinde durur. Oysa Allah'ın hoşuna giden şeyin el ve ayaklarımızın, kulak ve gözlerimizin Allah'ın istediği şekilde hareket etmeleri söz konusu olursa hoş olacağından bahseder. Eller, helal kazancı elde etmek için çalışırsa; ayaklar helal yolda yürürse; kulaklar helal şeyleri duymak, haram

şeyleri duymamak için uğraş verirse; gözler hikmet-i ilahîyi temaşa etmek ve gerçekleri görmek, harama bakmamak için uğraş verirse asıl istenen şeyler olacağı mesajı verilmektedir:

Rari cumi xeyri ma ri gırun i ma sıvıki rar dı pis u gunun i
Dest u lıngi goş u çımi çı weş i Allah vatu wa rındey dı bımeşi (Mes.1/36)

(Pis ve günah olan yollarda acele ederiz, camii gibi hayırlı olan yollarda ağır davranırız; el, ayak, kulak ve gözler Allah'ın dediği doğru yolda olursa ne de hoş olurlar.)

Dinî edebiyatta dinî işlev olarak el ile yapılan şeylerden biri dua edilirken ellerin havaya kaldırılarak dua edilmesidir. Dinî ritüel haline gelen bu durum âdeta dua edilirken avuç içleri yukarıya doğrultulmuyorsa duada bir şeyler eksikmiş gibi hisse kapılır. Bayram günü seher vaktinde kalkıp abdest almak ve namaz kılmak gerektiğine değinen şair, kul olması hasebiyle aciz olduğunun bilinip bunun Allah huzurunda dillendirilmesi gerektiğini, kendi nefsi üzerinden herkese tavsiye etmektedir:

Seḥeri roşuni wardu şeyru desmac u nımac
Dest hewanu vacu Rebbi 'ebdi tuyu ez bilac (Mes.33/43)

(Bayram seherinde kalkıp abdest alarak namaza gideyim; el kaldırıp Rabb'ime çaresiz kulunum diyeyim.)

3.1.9. Gönül

Farsça dil ve Arapça kalp kelimeleriyle de karşılanan gönül, insanı vahdete erdirecek olan manevî idrak merkezidir. Bir hitap yeri olan gönül, aynı zamanda âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. Âşık kuş misali olan gönlüyle konuşur, dertleşir. Gam ve kederle beslenen gönül, sevgilinin hayali ile mutlu olur, nazıyla kendinden geçer. Sevgili gönül denen sarayda misafirdir. Aşk derdine tutulan gönül esir olur. "Klâsik Türk şiirinde aşkın merkezi kabul edilen gönül tecrit ve teşhis yoluyla âdeta bir âşık gibi ele alınır. Tasavvufa göre gönül Allah'ın tecelli ettiği yerdir ve yere göğe sığmayan Allah, gerçek âşığın gönlüne sığmıştır. Bundan dolayı gönül, aşk deryasına benzetilir." (Kürşat Şamil Şahin, 2016, s. 865).

> Sevgilinin saçları tuzak, benleri de bu tuzaktaki tane olunca gönül kuşu ister istemez bu tuzağa tutulur. Bu kuş artık gamdan yapılmış bir tuzağa girmeyi hak etmiştir. Avlanan bu kuş bazen de kebap edilir. O zaman sevgilinin yanağı bu kuşu kebap eden bir ateş olur ki gönül zaten ateşler içindedir. Sevgilinin yay kaşlarından kirpik oklarını attığı nişangâh yine

> gönüldür. Gönül, sevgilinin vuslat bayramında kesilmek üzere beslenen âşığın kurbanıdır. Tasavvuf gönle çok önem verir. İnsan bütün âlemin özü olduğu için insanın hakikati de gönüldür. Gönlün gerçeğini bilenlere gönül ehli (ehl-i dil) derler. Kısaca gönül ile ilgili sayısız teşbih ve mecâzlar, divan şiirinin ana öğelerinden birini oluşturur (Pala, 2004, s. 179-180).

Gönül, gece gündüz ızdırap çektiği için yaralıdır. "Sevgili süzgün bir bakışıyla âşığın gönlünü ok ve kılıcıyla yaralayıp deler." Sevgilinin ilgisizliği âşığı divane eyler ve çılgına çevirir (Pala, 2004, s. 179). Âşık, gönlünün sevgili tarafından saldırıya uğrayacağına ve kırılacağına hazırlıklıdır. Bunun olağan bir şey olduğunu bilmektedir. Aşkın kıymet-i harbiyesinin olması için biraz da zor olması gerekir. Sevgilinin ister bakışıyla olsun isterse sözleriyle olsun vurduğu darbeler bir anlamda âşığın hoşuna gitmektedir; bu, âşık için karşılık anlamına gelmektedir. Ancak ilgisizlik yüreğini parçalamaktadır:

Qelb u siney mı hedef u derbi tu ṭop u tufeng
Ax u ofu derb u cerḥi dilbera ala fıreng (Mes. 40/34)

(Kalbim ve gönlüm top ve tüfek darbelerinin hedefindedir; ciğerimi yaralayan ise dilberin ilgisizliğidir.)

Sevgilinin bütün ilgisizliğine, eziyetine ve vefasızlığına rağmen âşığın ondan bir türlü ayrılamaması, ona karşılıksız bağlılığına dayanır. Âşığın gönlünün deli, divane, mecnûn olarak vasıflandırılması da bu yüzdendir (Sefercioğlu, 2001, s. 272). İlahî aşk anlık bir aşk değildir. Ezelde başlayıp ebede kadar sürer ve bu aşkta gönül hep yaralıdır. Gönlünün ezelden yaralı olduğunu ifade eden şair, karasevdanın ferman dinlemediğinden bahseder. Bu geçici dünyada aşkının ilacı olmazsa âşığın günden güne eriyeceğini dile getiren şair, aslında bu dünyada çare bulamayacağının da farkındadır. Çünkü ilahî aşka düçar olanların asıl sevdikleri Allah'tır ve sevdiklerine ancak ebedî âlem olan ahirette kavuşabilirler:

Qelb u ẓeri bırındari ezel i goş niduni fermu sewdawo deli
Daru nibu tımo tım ku biḥeli dunya veng a yena şuna ma se ki (K. 8/37)

(Ezelden yaralı olan gönül ferman dinlemez, ilacı olmazsa eriyip giderim; dünya fanidir; gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

Gönlün ateşe teşbihi, daha çok aşkın ateş gibi yakıcı olması ve gönle düşmesi sebebiyledir (Sefercioğlu, 2001, s. 288). Yârin, kuru otları tutuşturmak için ateşi

yellemek misali, aşk bakışıyla kendisini (âşık) yaktığını ifade eden şair; gönlünün alevlendiğini ve bu aşk alevinin içini yaktığından bahseder:

Yari pey ‘eşqo awir ma veşnena hezewkê nefaxi adır puf kena
Ẓeri kelduna pey şuna rışena dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/11)

(Yâr, aşk bakışıyla bizi yakar, kuru otları tutuşturmak için ateşi üfler gibi, gönülden alevler damlar; dünya boştur, gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

3.1.10. Göz

Dide, ayn, çeşm eşanlamları olan göz, divan edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir (Aslanoğlu, 2014, s. 155). Sevgili, âşık hakkında düşündüklerini göz vasıtasıyla uygulamaya koyar (Sefercioğlu, 2001, s. 167). İsteğini bakışlarıyla anlatan sevgilinin bu anlatışı bazen ok şeklinde âşığın gönlüne girip onu yaralar. Gözün görevi görmekse de sevgilinin gözü, daima görmezden gelir. Sevgilinin gözü sihir gücüne sahip olduğu için âşıkları büyülemekte üstüne yoktur. Bunun için bir süzgün bakış yeter. Divan şairi için vazgeçilmez bir konu olan göz, gönül ülkelerini fethetmek için öldürücü özelliklere sahiptir (Pala, 2004, s.110-111). Bakış; naz ve cilveyle birleşince âşığı perişan eden, öldüren darbe olur (Mr.31/14).

Edebiyatta güzel olması, etkileyici olması ve ahunun göz rengi olması münasebetiyle sevgilinin göz rengi genelikle siyah olarak tarif edilir. Âşığın tahayyül ettiği sevgili güzel ve narin, siyah gözlü, elif boyludur. Bu kadar kıymet veren, aşkından ötürü yaşayan ölüden farkı olmayan âşığın aşkına karşılık gördüğü muamele ise dilberin nazıdır, dilberin cefa çektiren ilgisizliğidir. Şair, güzele meftun olan âşığın dilinden kurban olayım merhamet et, bağımı çöz yalvarışlarıyla sevgiliye yalvarmaktadır:

Ela ey dilberi narin u rındi
Siya çeşmi elif qami bılındi
Tı şefqetki mı aki qeydu bendi
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban (Mr.31/10)

(Ey narin, güzel, elif boylu, siyah gözlü dilber! Kurban olayım sana, merhamet et de bağlarımı çöz.)

"Göz, güzellik bakımından ahu ve gazal olarak vasıflandırılır. Asıl benzerlik, ahunun iri ve siyah gözlerinin güzelliğidir." Bu güzelliğe sahip sevgilinin naz etmesi kaçınılmaz olur. Hâliyle sevgili, âşıklarına reva gördüğü her eziyeti göz/yüz gibi güzellik unsurları vasıtasıyla icra eder (Sefercioğlu, 2001, s. 168). Başta gözleri olmak üzere sevdiğini gazala benzeten şair, naz ve cilve ile kendine meftun eden lakayt sevgilinin sevdasına karşılık vermediğinden bahseder:

Bi wech u zulfu çeşmi tu ğezal i
Digel bi cilwew u nazu delali
Tu ez bestu bê sewda la'ubali
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban (Mr. 31/12)

(Güzel zülüflü ceylan gözlüsün, karşılıksız sevdalandım; kurban olayım nazla cilveyle de olsa, gel.)

Göz de diğer uzuvlar gibi zamanla işlevini yitirir. Dünya yorar onu, yeni bir dünyaya göç etme zamanının yaklaştığını işlevinin yitirilmesiyle haber verir. Şair, her ne kadar insan beklemediği bir şeymiş gibi davransa da, ölümün yaklaştığını uzuvların haber verdiğinden bahseder. Kafada saçın kalmaması, gözlerin çukurlaşması, çenenin çökmesi, kemiklerin erimesi vücudun kırışması gibi belirtileri örnek olarak verir:

Muy seredi tu ri şini çim u çenye çiqi beni
Estew postey tu çiqeni tu mırenim tu ra niva (K. 3/9)

(Başında saç kalmayacak, göz çukurlaşacak, çene çökecek; her tarafın kırışacak öleceksin denilmedi mi?)

3.1.11. Gözyaşı

Duyguların suyu olan gözyaşı; ayrılık, hasret, yalnızlık, çaresizlik, sevinç gibi duyguların oluşturduğu yoğunluğun ifadesi olarak dışa yansır (Selçuk, 2005, s. 234). Farsçası eşktir. Divan edebiyatında âşık genellikle gözyaşının çokluğu ile övülür. Gözyaşı ya akar ya da birikir. Akması durumunda seller, birikmesi durumunda ise denizler oluşur. Gözyaşının rengi daima kırmızıdır. Maşuk, aşığın ağlayıp gözyaşı dökmesini ister. Âşık, ağlaması oranında değer kazanır ve onun gözyaşları sevgilinin güzelliğini artırmaktadır. Ayrıca âşık ağladıkça rahatlar. "Bu rahatlama hem içinin ateşini söndürmesi, hem de sevgilisi katında elde ettiği mevkî yönündendir. Gözyaşı dökmenin en belirgin nedeni ise hasrettir. Bu hasret ile âşığın gözyaşı bazen su, âb,

âb-ı revân, sebîl olur; bazen yağmur, bârân, sel olur." (Pala, 2004, s. 152). Kaynağını gönülden alan gözyaşının dökülüp saçıldığı yer gözdür; gözdeki bu yaşlardan etkilenen ise çoğu zaman sinedir (Sefercioğlu, 2001, s. 320).

Âşığın değeri âdeta maşuk için döktüğü gözyaşı ile ölçülür. Elbetteki maşuk bazen bu dökülen gözyaşının farkına varır, bazen hisseder, bazen de farkına bile varmaz. Âşığın maşuka duyduğu hasret gözyaşı dökmenin en büyük nedenlerinden biridir. Gözyaşı her ne kadar rahatlamak için dökülüyorsa da bazen görme duyusunun yitirilmesine de neden olabilir. Hasretten gözyaşı döküp görme duyusunu yitiren olarak Hz. Yakub'un evladı Hz. Yusuf'a döktüğü gözyaşı en çok bilinenidir. Şair, oğlunun hasretinden gözyaşı döken Hz. Yakub'un ağlayıp sızladığını bahar yağmuru misali gözyaşı döktüğünü ve bu gözyaşı neticesinde gözlerini kaybettiğinden bahseder:

Ye'qub bermaw bara bi qiriw ẓari ḥesri kerdi war sey dıjnay weṣari
Wırdi çımun ra şı dekewtu tari bermaw Ye'qub bermaw Yusufım seyu (N.4/35)

(Ağlayıp sızlayan Yakub (a.s.) bahar yağmuru gibi gözyaşı döktü, hâliyle iki gözünden de oldu.)

Gözyaşı dökmek hem âşık için hem de maşuk için kaçınılmazdır. Bu gözyaşı mübalağalı bir biçimde anlatılır ve yağmura teşbih edilir. Şair, aşktan yanıp kavrulan âşık ve maşukun yağan yağmur misali gözyaşı döktüğünü, bu gözyaşının denize dönüştüğünü ifade eder. Dünyanın geçici olduğunu dile getiren şair, söz konusu deniz suyunda âşıkların eter ile yıkandığına değinir:

'Aşıqiw me'şuqi wırdi veşeni ḥesri çımun sey varuni rışeni
Awi ruy u 'eterini xu şuweni dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/6)

(Aşk ateşinden yanan âşık ve maşuğun gözyaşları yağmur gibi dökülür, deniz suyu ve eter ile yıkanırlar; dünya geçicidir, gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

3.1.12. Kaş

Fitne mekânı olan ve sevgilinin ikinci derecede güzellik unsurlarından sayılan kaş, fitne hususunda göz ile ortak gibidir. Göz, kirpik ve gamze söz konusu fitne mekânının elemanları gibidir. Ayrıca kaş, sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu da fitneye ortak etmek ister. "Ramazan ayında hilalin görünmesi ve bayramın başlaması

ile kaş arasında da münâsebet kurulur. Sevgilinin kaşı üzerinde birçok yönden teşbihler, istiâreler yapılmıştır." (Pala, 2004, s. 140-141). Kaşın en çok benzetildiği unsur yaydır. Yaya şeklen benzetilen (Kurnaz, 2012, s. 152) kaş, kavis (yay) şeklindedir. "İki kaş ise, Arapça gramer kurallarına göre kavseyn olur. Kavseyn, aralarında hemen hemen hiç fasıla bulunmayan kaş demektir." (Üstüner, 2007, s. 279).

Hilâle benzeyen kaş, âşık için vazgeçilmez güzellik unsurudur. "Âşık, kaş hilâlini dolunaya bile değişmez." (Kurnaz, 2012, s. 152). Sevgilinin zülüfleri, hilâle benzeyen kaşları örten görevini görür. Bu gizleme, âşığın hilâl kaşları görme isteğini artırır. Âşığın görme isteği bile meftun olmaya yeterdir. Şair, sevgilinin kaşlarını yay şekline ve zülüfle gizlenmiş hilâle benzetir. Bu hilâl kaşlı âşığı şirin uykusundan uyandırır. Aşm (ay) ve qews (yay) kelimeleri ile tenasüp sanatı yapılmıştır:

Bısk u bırewiy yari sey alay u qews i bırewuw aşma yew şewa yu
Hewno şirin ra ez kerdu hayayu dunya fani yena şuna ma se ki (K. 9/17)

(Yârin zülüfle örtülmüş hilâle benzeyen yay kaşları, beni şirin uykudan uyandırdı; dünya fanidir; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

3.1.13. Kulak

Beş duyu organımızdan biri olan kulak, işitme işlevini görür (Msd.16/11) ve denge organını içinde barındıran anatomik yapıdır.

Divan şiirinde kulak, kıvrımlıdır, şekil olarak güle benzer. Kulak, burulması nedeniyle tanbur ile birlikte zikredilir. Âşığın gözyaşları denize, sözü gevhere, kulağı ise bazen sedefe benzer. Bazen kulağı küpeli köleleri anlatan gûş; işitme, küpe takma, söz dinleme özellikleriyle ele alınır. Şairin söz incilerini saklayan ve daha sonraki zamanlara aktaran felek de kulak gibidir. "Rakibin kulağı ise hiçbir işe yaramaz it kulağıdır. Süreyya takım yıldızı güneş tarafından ayın kulağına takılmış bir küpedir. Kulak memesi şiirlerde küpe takmak dolayısıyla ele alınır. Kulak bazen bir kuyuya, bazen de bir kadehe teşbih edilir." (Pala, 2004, s. 182,). Divanda aklını kullanmayan ve ölümü unutup dünyaya aldanan insanlar, uzun kulaklı tabiriyle merkebe benzetilirler (Serbest/35/47).

Doğuştan sağlam olsa veya bir kaza sonrası işlevini yitirmese bile vücudun uzuvları yaşa bağlı olarak işlevlerini yavaş yavaş yitirir. İnsanın en önemli ihtiyaçlarından biri olan işitme görevini gören kulak da ağırlaşır. Hangi yaşta hangi

uzuvun işlevinde azalma olacağı ise kişiden kişiye farklılık gösterir. Şair, ellisinde el ve ayakların yavaş yavaş arıza vereceğini ve sızlayacağını, görme ve duyma kaybının yaşanacağından bahseder. Dünyanın aldatıcılığına aldananların bu uzuvları işlevlerine uygun kullanmadıklarını kendi nefsi üzerinden ifade eder:

Puncas dı muy dı cay beni dest u lingi ma çiẓeni
Goş u çımi kemineni dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/16)

(Ellisinde kıllar dökülür, el ve ayaklar sızlar, kulak ve gözler işlevsel olarak zayıflar, dünya sen bizi aldattın.)

3.1.14. Naz

Âşık ve maşuk arasında yaşanan aşkta naz genel olarak maşuk ile ilgili bir kavramdır. "Klasik edebiyatta aşk, basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir." Mecazi ve ilahî aşk söz konusu olduğunda ağırlık, ilahî aşka yönelir (Aslanoğlu, 2014, s. 211). Kahirî ekserin düşüncesini taşıyan şair, iki aşk çeşidinden ilahî aşkın tercih edilmesi gerektiğini tavsiye eder. Aşkın tarafları olan âşık ve maşuk, mecazi aşkın tarafları olarak ele alınır. Hem ilahî aşkta hem de beşerî aşkta maşuku ilgilendiren naz, olmazsa olmazlar arasındadır. Mecazi aşkta şüpheler olduğunu, naz olduğunu, gece gündüz beyit ve şiirlerle uğraşmak zorunda kalındığını ifade eden şair, aşk istenecekse bu aşk, ilahî aşk olmalıdır diyerek tercihini dile getirir:

'Eşqi Allah raw tı bıwaziw niwazi 'aşıq u me'şuq bêlumey u nazi
Şewew roc bi şi'r u beytun u kazi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/3)

(Şüpheci ve naz barındıran âşık ve maşukun aşkını isteme, ilahî aşkı iste; yoksa gece gündüz şiir ve beyitlerle uğraşırsın, dünya geçicidir; gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

Sevgili güzel bakışıyla ceylana benzetilir. Âşığı perişan eden bu bakışlar âşığı öldürür. Sevgilinin işinin naz olduğunu bilen şair, sevgiliden nazlanmamasını istemektedir. Âşığın kendisi olan şair, perişan olduğunu, sevgilinin nazıyla kendisini öldürdüğünü dile getirerek içinde bulunduğu hasretlik durumunu gözler önüne sermektedir:

Meke nazi bı çeşm u zulfu xalan
Dı gel ey awıri şengi ğezalan

Tu ez kıştu bi ey nazi delalan
Perişanım perişanım perişan (Mr.31/14)

(Beni güzel nazlarıyla öldüren ey ceylan bakışlı, perişan oldum, göz ve zülüfünle naz etme, gel artık.)

3.1.15. Sine

Sine, âşığın çektiği acı ve ıztırapların, sevgili ve rakibin cevr ü cefasının açıkça görüldüğü yerdir (Sefercioğlu, 2001, s. 327-328). Sine, güzellik unsurlarından biridir. Âşık için sevgilinin sinesi her daim görülmek istenen uzuvdur. Şair, sineyi hem aşk anlamında görülmek istenen yer hem de dinî açıdan namahremden olduğu için sakınılması gereken uzuv olarak ele almıştır. Boyu ve özgüven sembolü sinesiyle yârini İran Kisrası'na benzeten, Belkıs ve Süleyman ile kıyaslayan şair, bütün bunlarla birlikte dünyanın geçici olduğundan bahseder:

Beşn u siney yari kisray İrun i hem çi Belqıs u sey çi texti Suleymun i
Rum u 'Ecem ha çê texti Yunun i dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/28)

(Yârin boyu posu İran Kisrası, Belkıs ve Süleyman tahtı gibidir, Rum, Acem ve Yunan tahtının yerinde yeller esiyor; dünya devrandır, gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

Şair bir başka beyitte sinenin açılmasının günah olduğuna değinir. Şair; başın açık olması, ziynet eşyasının görünecek şekilde sinenin açık olması, kısa ve dar elbisenin giyilmesinin İslâm inancına göre uygun olmadığını dile getirir. Kulu bir mücevhere benzeten şair, mahrem ve namahrem olayına dikkatleri çeker:

Serew çip u sine gerdanu ẓıt i
Cili tengiw kıri boye se pıṭi
Qul yew bazın xemlixuni nımıti
Xemlu leşay xu ma şari nawiti (Msd.16/51)

(Baş, gerdanıyla sine çıplaktır, dar elbiseli boyalı çocuk gibidir; oysa kul süslü bir bileziktir, vücut namahremden sakınılmalıdır.)

3.1.16. Söz

Qal, kelam olarak da bilinen söz, divanlarda üzerinde durulan unsurlardan biridir. Özellikle âşık-şair ikilisinin aynı yerde geçmesi yani âşığın şair olduğu yerde sık sık yer alır (Sefercioğlu, 2001, s. 230). Sevgilinin sarf ettiği sözler âşık için baldan,

şekerden daha tatlı olur. Divanda da şair sevdiği kişilerin sözünü etkili ve baldan tatlı olarak ele almıştır. Bunun dışında şair sözü, şirin görünmek adına ikiyüzlülerin özelliği olarak işlemiştir. Böyle davranan kişileri ise hayadan yoksun, dillerinin kemiği olmayan yalancılar olarak nitelemektedir. Yanında bulunduğu kişiye göre sözleri değişen münafıkların özellikleri açık bir biçimde verilmiştir. Aynı zamanda dilin kemiği yok deyimi de verilmiştir. Şair, yalandan uzak, prensip sahibi olmak gerektiği mesajını vermektedir:

Tu ḥetı qali bıki sey tu vuni peyay tudi hezey unbazi vuni
Şerme ḥeya çina bi wari zuni este tede çin iw çew aẓa duni (Mes.1/7)

(Yanında konuşurken senin gibidir derler, başkasının yanında iken ise onun gibi konuşurlar; dilin kemiği olmadığı gibi onlarda da haya yok.)

Bir başka beyitte şair, sözü olumsuz manada ele almış ve söz dolaştıranların olduğuna değinir. Söz dolaştırmak İslâm inancına göre tasvip edilen bir özellik değildir. Söz getirip götürmeyi imana zarar veren bir haslet olarak ele alan şair, söz konusu özelliğe sahip olmalarına rağmen hâlâ imanına halel getirmediğini düşünenleri eleştirmektedir:

Dewic meḥleli ciruni paştay xu yebnu niduni
Qalay yebnu benu uni hewna zi pawey imuni (Msm. 42/30)

(Köylü, mahalleli ve komşular birbirlerine destek vermezler, aksine birbirlerinin dedikodusunu yaparlar, buna rağmen de imanlarının sağlam olduğunu düşünürler.)

3.1.17. Yüz

Didâr, çehre, görme, görüş kuvveti anlamındaki yüz, tasavvufta Allah'ın tecellisi yerine kullanılır. Dîdâr, sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü oluşturur. Çünkü kaş, göz, dudak, yanak, vb. güzellikleri içinde barındırır. Bu bakımdan da güzellik meydanı veya güzellik harmanı olarak kabul edilir. “Bazen mecâz-ı mürsel yoluyla yalnızca yanak yerine kullanılan yüzün güzelliğine "cemâl" denir. Bu güzellik ilahî güzelliğin bir aksinden ibarettir. Bu bakımdan tasavvufi anlamı kullanılır.” Ay ışığı nurdur. Bu bakımdan sevgilinin yüzü nurludur. Bütün bu yönleriyle yüz, âşığın seyretmeye doyamadığı bir yerdir. Sevgili arada sırada arz-ı didâr eyleyip yüzünü gösterir “Âşık da bu anı görmek için her şeyini vermeye hazırdır. Yüz nurunu Allah'ın cemâl

sıfatından alır. Bu nurlu hâliyle görünen yüz, âşığın içinde bulunduğu karanlığı yok eder, dertlerinin sona ermesine vesile olur." (Pala, 2004, s. 126-127).

Hakk'ın tecelligâhı olan yüz, beyitlerde sık sık yer alır ve değişik tasavvurlara sebep olur. "Yüz (yanak) rengi, parlaklığı ve güzelliği sebebiyle, en çok dikkati çeken bir güzellik unsurudur ve bu özelliği sebebiyle, âşığın gönlünü çelen, onu kendine bağlayan bir cazibe kaynağı durumundadır." (Sefercioğlu, 2001, s. 176-177). Şair, şirin ve güzel yüzlü olarak gördüğü sevdiğinin yüzünü hayranlıklar içinde izlemektedir. Dikkat çeken yüzdeki nurun, âşığın derin yaraları için ilaç olduğu vurgusuyla âşık sevgili uğruna kurban olmaya hazırdır:

Bı qurban ḫusn u wechi tu mı şirin
Bı ḫeyran himet u balayi nurin
Dar u merhem ke bırini mı xorin
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban (Mr. 31/11)

(Hayran ve kurban olduğum, nur yüzü bana güzel ve şirin olan sevgili! (Seni temaşa etmek arzusundayım) derin yaralarıma merhemsin, sana kurban olayım.)

3.1.18. Zülüf, Saç

Zülüf; Arapçası zulf olan, güzel yüzün iki cihetinden sarkan saç lülesi demektir (Nazima ve Reşad, 2002, s. 573). Saç, sevgilinin en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu olan güzellik unsurlarından biridir (Sefercioğlu, 2001, s. 147). "Mû, gîsû, zülüf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecâzlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi vb. yönlerden birçok beyite anlam verir." Perişân, düzensiz, dağınık, uzun vs. durumlarıyla âşıkın aklını başından alan saç, âşığı esir ve perişan eder. Saçın rengi hep siyahtır, asla başka bir renkte olamaz. Geleneğe göre saç her ne kadar örüklü, fes veya ferâce altında gizli; sarışın, kızıl vs. renkli olsa bile divan şiiri onu daimâ kara ve dağınık gösterir. Şekil yönünden yılan ve ejderhâya, koku yönünden; misk, anber, reyhân vs.na, renk yönünden; gece, leylâ, küfr vs.na teşbih edilir (Pala, 2004, s. 397-398). Zülüf, sevgilinin âşığı etkileyen unsurlarından biridir (Aslanoğlu, 2014, s. 183). Âşığın gönlü deli, divanedir. Zülüf ile münasebeti sonucu saçlarını zencir şeklinde tasavvuruna sebep olur. Zencire vurulan deliler misali âşık da sevgilinin zülfüne bağlanmak ister (Kurnaz, 2012, s. 143).

Mecazi olarak zülüf; örtmek, gizlemek, saklamak demek olan küfre benzetilir. Zülüf, yüzü örter ve böylece âşıkların dünya gözüyle yüzü görmeleri engellenmiş olur.

Divan edebiyatı estetiğinde siyah olan saç; aynı zamanda uzun, halka halka, yanakların iki yanında sarkık, dağınık ve perişandır (Kurnaz, 2012, s. 141; Üstüner, 2007, s. 285). Âşık zülüfleri dağınık, kıvrım kıvrım olmuş sevgiliyi görmek ister ve bunun için sürekli fırsat kollar. Burada âşık şairin kendisidir. Yâri görmek için fırsat kollayan şair bu anı yakalar; ancak tam da bakış atacağı esnada sevgili, kapılar ardına kaçıp saklanır. Âşığın kederlenmesine neden olan da bu kaçıştır. Yârin saçlarının uzun ve halka halka olduğu ifade edilerek saçlar zencire benzetilmiştir:

Zulf u bıski tu bi ḥelqa bîḥicab u keder i
Mın neẓer da yar u şengi da xu pey pacaw beri (Mes.40/5)

(Yârin zülüfleri halka halka olmuş ve (yüzü) örtmüştü; bakmak istediğimde o neşeli yâr kapı ve bacanın arkasına saklandı.)

Sevgili hoş görünümü, yüzü, saçı ve güzel gözleri ile ceylana benzetilir. Her daim sevgilinin hasretini çeken âşık, tüm cilvesi ve nazına rağmen sevgiliyi istemektedir. Hatta sevgilinin nazı ve cilvesi gerçek âşığı rahatsız etmez, aksine âşık sevgiliyi söz konusu özellikleriyle ister. Çünkü âşığı sevgiliye bağlayan naz ve cilvesidir. Edebiyattaki âşık ve maşuk ilişkisini güzel bir biçimde ele alan şair, kendini âşık yerine koyarak sevgiliye olan özlemini dile getirmektedir. Sevgilinin gelişini yalvararak talep etmektedir:

Bi wech u zulf u çeşmi tu ğezal i
Di gel bi cilwew u naz u delali
Tu ez bestu bê sewda la'ubali
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban (Mr.31/12)

(Sevdasıyla beni kendine bağlayan, yüzü, zülüfleri ve gözü ceylanı andıran hoş nazlı ve cilveli sevgili, kurban olayım gel artık.)

3.2. İnsan Tipleri

3.2.1. Akil

Akil; akıllı insan, aklını kullanabilen, düşünebilen, akledebilen demektir. Uslu, düşünceli, mantıklı hareket eder. Tasavvufta ise, dünyevî arzular tuzağına düşmeyen kişiye denir. Ebedî yurdu sevmek, fani olandan hoşlanmamak, gerektiği kadar konuşmak akıllı olmanın alametleri olarak kabul edilir. Akıllı kişi; emanet, doğruluk, iyi dost ve sırrı korur. Deli kendini dünyaya, akıllı ise kendini Mevla'ya adar (Uludağ,

2012, s. 33). "İyi ve kötüyü, faydalı ve zararlıyı birbirinden ayırabilen kimse olması cihetiyle şiirlerde kötü ve iyi şeylerden bahsedilirken âkil kişiler, doğru yolu seçenler için örnek olarak verilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 187). Molla Mehmed Demirbaş, aklı kıt tabirini kullanır. Dine uygun yaşayanları akıllı, dine uygun yaşamayanları ise aklı kıt olarak nitelemektedir (Mes.6/97; Kt.47/26).

Akıllı olmak sadece dünyevî olarak önemli mevkilere gelmek değildir. Akıllı olmak, özgürüm deyip aklına esen her şeyi yapmak demek de değildir. Akıllı olmak kişinin iradesine hâkim olarak hareket edebilmesidir. Şair, bu dünyanın kişi için serbest olduğunu, kişinin istediği yere gidip gelebileceğinden bahseder. Nefis ve şeytan, insanı bazı konularda zorlayacaktır. Şaire göre, kişi serbest olmasına rağmen nefsin heva ve heveslerine, şeytanın aldatmacasına aldanmayıp bununla mücadele edebiliyorsa akıllı kişi olarak nitelenebilir:

İna dunya tu ri ḥur a tı ha serbest şuni yeni
Nefs u şeyṭuni tu ẓor i tı yew ğafilê muneni (Mes.20/8)

(Bu dünyada istediğini yapabilme özgürlüğüne sahipsin, nefis ve şeytan seni zorlayacak, (neticede) gafil sayılırsın.)

3.2.2. Âlim

"a-l-m kökünden türeyen âlim; bilen, anlayan, tanıyan demektir." Âlim kelimesi hem Allah'ın ismi olarak kullanılır, hem de ilim sahibi insanlar için kullanılır. Ancak Allah'ın ilmi sınırsız, insanın ilmi ise sınırlıdır (Karaman vd., 2006, s. 21-22). Onun için de âlim ismi, kimin için kullanıldığına bağlı olarak anlam kazanır denilebilir. Divanda, görevini hakkıyla ifa eden ve peygamberlerin varisleri olan âlimler olmakla birlikte (Mes.6/25) din, bahtsızların tahakkümünde olmasına rağmen günümüz âlimlerinin yeterince çalışmadığından da bahsedilir (Mes.6/150).

Peygamberlerin varisleri olan âlimler, söz konusu mirasa sahip çıkmaları oranında kıymeti haizdir. Hakiki âlimlerin kalmayışı, tembel oluşları ciddi manada eksiklikler doğurur. Dilde herkesin veli zatlar misali olduğu; ancak eylemde böyle olunmadığına değinen şair ilk suça gönderme yapar. Malum ilk suç, şeytanın Allah'a karşı gelmesiyle gerçekleşmişti. Temel noktalara dikkat edilmezse şeytana uyulmuş olur; bu da dinin insanı terk etmesi manasına gelir, bundan kaçınmak gerektiği mesajı verilmektedir:

‘Alım u şeyxi tembeli dini ma şiw ma bi deli
Pey feki ma pêru weli suc meki suci ezeli (Mes.6/151)

(Ey tembel şeyh ve âlimler! Din elden gitmiş bizler deliye döndük; dille hepimiz veliyiz, ezelî suçu işlemeyelim.)

Kürtler ve Zazalar, âlim ve şeyhlerine değer vermekle bilinen halklardır. Söz konusu halklar İslâmiyet’i yaşamaları ve kültürel değerlerine bağlı olmaları yönleriyle de bilinirler. Bu özelliklerinden ötürü zor dönemler geçirmişler, baskılara ve zulümlere maruz kalmışlardır. Bu baskı ve zulümlere maruz kalmada âlimler ve şeyhler ilk sıralardaydı. Bu zor zamanların hatırlanması gerektiğini ifade eden şair, tilkilerin aslanlar yerine geçtiğinden bahseder. Malum olduğu üzere tilkilerin en büyük özellikleri uyanık ve hilekâr olmalarıdır. Zor zamanda sıkıntı çeken âlim ve şeyhler aslana, kolay günlerde bu cefadan bîhaber insanlar mirasın üzerine konmaya çalışan uyanık kişiler ise tilkiye benzetilmiştir:

Kırd u Zazay cor u cêri roco teng qey nênu viri
‘Alım u şeyx u ‘aşiri luy umey herunday şiri (Mes.6/167)

(Kırd ve Zazalar zor zamanları neden hatırlamıyorlar? Âlim ve şeyhler ön saftaydı, (bugün) tilkiler aslan muamelesi görüyor.)

3.2.3. Âşık

Âşık dediğimiz seven kişi; birine mübtela olmuş, ilahî aşka düşmüş gönül eri demektir (Akay, 2005, s. 42). Edebiyatta divan şairi daima âşıktır. “Ancak sevgilisi ile asla bir araya gelmez. Onunla olan beraberliği ise daima hayalîdir.” Canını sevgilisine verecek kadar cömert olan âşık, sevgiliden gelen her türlü eziyete katlanır (Pala, 2004, s. 47). Zaten âşık için sevgili uğruna çekilen aşk, büyük bir zevk verir (Üstüner, 2007, s. 107). Her ne kadar âşık için aşk ateşinde yanmak cehennem ateşinde yanmaktan beter olsa da bu yanma kalbin arınması için gereklidir (Schimmel, 2002, s. 31). Âşığın bu durumunu bilen sevgili ise herkese iyi davrandığı hâlde âşığı hep ihmal eder. “Âşık sevgilisinden başka; talih, felek, ağyâr, zaman vs. dan da zulüm görür. Bu zulüm karşısında sabahlara dek ağlar, gözüne uyku girmez.” Şair, bazen bülbül olup başına gelenleri şakır; bazen aşkını destanlaştırır, bazen de Mecnûn, Ferhâd, Azrâ ve Mem olur. Hasılı âşık söylediği şiirlerde de hâllerini terennüm etmekten bıkmaz (Pala, 2004, s. 47). Âşığın aşk derdine sevgiliden gayrı kimse merhem olamaz (Üstüner, 2007, s. 107).

Mecazi olarak âşık, dalgın ve unutkan demektir (Akay, 2005, s. 42). Aşka düçar olan âşıklar, günlük yapmaları gereken zaruri işleri de unuturlar. İnsanı ayakta tutan yemek ve su gibi temel ihtiyaçlarını, hatta kendilerini bile unuturlar. Onların, sevgiliye kavuşup ona ram olmak dışında bir gayeleri yoktur. Bu gaye dışında kalan her şey onların nazarında beyhude bir çabadır. Şair, âşığın sevgili peşinden giderken ayağına giydiği bir şey var mı, yoksa yalınayak mı olduğuna bakmadığını, açlık ve susuzluğu unuttuğunu, yaban yerde dağ-bayır demeden yürüdüğünden bahseder:

Sebay yari ‘aşıq kewtu yabunu kuy u teḫri xu daw qıl u kaşunu
Qotu warway veyş u ṭeyşu ha şunu dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/8)

(Âşık; yâr için dağ, tepe ve uçurum demeden aç, susuz ve yalınayak bir biçimde yabana gitti, dünya boştur; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

3.2.3.1. Âşıkla İlgili Teşbihler

3.2.3.1.1. Bülbül

Malum olduğu üzere edebiyatta bülbül âşığa, gül maşuka teşbih edilir. Bülbül gibi âşık olmak isteyen şair, aşk bahçesinde maşukuyla olmak ister. Ancak bu aşk bahçesinde basit bir aşk yaşamak kendini âşık yerine koyan şairi tatmin etmez. Tipik aşktaki âşık ve maşukun bir arada ve aşk bahçesinde olduğu, eğlencenin tertip edildiği bu ortamdan daha fazlasını ister. Bu da şair için derdinin dermanının tam bulunmaması demektir. Çünkü âşığın istediği ilahî aşktır. İlahi aşkta da âşığın bu dünyadayken her şey güzel gitse de mutlak manada memnuniyet mümkün değildir. Bu da dertli oluşun devam ettiği anlamına gelir. Şair, bu vesileyle derdinin daha fazla olduğundan bahseder:

Ez ‘aşıq bu sey bılbıli dormey mı baxçey u guli
Ṣazbendi ma pufki luli hewna derdım ẓaf u ẓaf u (N.38/20)

(Âşık oldum bülbül gibi etrafımda gül ve gülistan, zurna çalan zurnacılar olsa da yine derdim çoktur.)

Âşığın bülbüle teşbihi, sevgilinin güle teşbihi cihetiyledir. Sevgili, âşığın ahı ile güzelliğinden haberdar olur; her seher, gülün açılmasına sebep ise bülbülün narasıdır (Çavuşoğlu, 2017, s. 210). Herkesin uykuda olduğu seher vaktinde, bülbülün ötüşü dikeni rahatsız etse de gül için açılma vesilesidir. Bülbüle teşbihle âşığın ahı, feryadı herkesi rahatsız etse de güle teşbihle sevgilinin güzelliğini fark etmesine vesiledir.

Şair, seher vaktinin sessizliğinde bülbülün kendinden geçercesine ötüşünü âşıktaki büyük aşkın emaresi olarak görür. İlahî aşkı işleyen şair, seher vaktinde âşığın samimi bir biçimde, işin içine hileyi ve riyayı katmadan hakiki yâr olan Allah'ı çağırdığından bahseder:

Weqti seḥeri sukut u bılbıl kenu wıti wıtu
Bılbıl ẓaf 'aşıqu qit u vunu Allah bila ḥile (Kt.5/10)

(Bülbül, seher vaktinin sessizliğinde öter, Allah'ı hilesiz şekilde anan bülbül ziyadesiyle âşıktır.)

Aşka düçar olan âşıklar sürekli olarak sevdiklerini anarlar. Sevdiklerini dillerinden düşürmezler, varsa yoksa sevdikleri, gözleri başkasını göremez. Âdeta sevgili dışında bir şey düşünmezler. Bülbülü Hakk âşığına teşbih eden şair, âşığın özelliği olan sevdiğini zikretme yönüne değinir. Hakk âşığı olduğunu iddia edenlerin dilleriyle de bunu ispatlamaları gerekir dercesine Hakk ismini zikretmeleri gerektiğini dile getiren şair, bülbül üzerinden ilahî aşka işaret eder:

Bılbıl tı 'aşıqo ḥeq i zun u çeney tu bıleq i
Ẕıkır bıki numew ḥeqi vendi Allah bılbıl bılbıl (Kt.15/78)

(Bülbül sen Hakk âşığısın, (aşkını ispatlaman gerek) çenen dilin çalışsın, Hakk'ın adını zikret, Allah'ı an.)

3.2.3.1.2. Mum

Divan şiirinde "şem" olarak da geçen mum, çoğu zaman yanması ve ışık kaynağı olması yönüyle işlenir; genellikle pervâne ile birlikte anılır. Âşığın pervâne olması durumunda sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur. Mum gibi yanıp eriyen âşık, tıpkı mumun yanışı gibi, baştan ayağa doğru yanar. Bazen başı kesilen mum; yer yer lâle, ay, güneş, âşık, gam, sine, göz, can, boyun, sevgili, sevgilinin yanağı ve yüzü, vuslatı ve güzelliği için de benzetilen olur. "Aydınlatma araçları içinde önemli bir yer tutuyor oluşu da mumun önemini artırır. Divan şiirinde "Şem ü Pervane" mesnevileri de ayrı bir yere sahiptir." (Pala, 2004, s. 440).

> Hem fiziki özellikleri hem de âşığına hiç yüz vermemesi, sürekli cevr ü cefa etmesi ve bundan zevk alması, nazlı oluşu gibi tavır ve davranışları ile gelenekçe belirlenen sevgilinin sahip olduğu bu unsurlar her şair tarafından şairlik yeteneği doğrultusunda ele alınarak çeşitli motif, mazmun ve teşbihlerden yararlanılarak ifade edilmiştir. Bu motiflerden biri de şemdir. "Etrafına ışık saçması, etrafı aydınlatması, yakıcı ve parlak alevi, rengi ve dimdik durması

gibi özellikleri bakımından sevgili vasfı kazanır." Yanması ve günden güne eriyip tükenmesi özellikleriyle ise âşık vasfı kazanır (Karaca, 2018, s. 132).

Böylelikle mum, iki farklı özelliğiyle hem âşık için hem de sevgili için benzetilen olabilmektedir. Tasavvufta mum, "sâliklerin kalbini yakan ilahî nurun yansıması" olarak kullanılır (Aslanoğlu, 2014, s. 228).

Beşerî aşkta cinsellik söz konusu iken ilahî aşkta cinsellik mevzubahis edilmez. Tasavvufta aşk denilince ilahî aşk akla gelir. Bu yüzden hemcinsler arasında da bu ilahî aşkı, ilahî muhabbeti görmek mümkündür. Mevlana ile Şems-i Tebrizi arasındaki muhabbet gibi, Müslümanların Hz. Peygamber'e duydukları muhabbet gibi ve şairin Molla Yusuf'a duyduğu muhabbet buna örnektir. Şair, Molla'ya (Molla Yusuf) olan aşk mesabesindeki muhabbetinden mum misali yanıp eridiğini, bu yanmayı söndürmeye Dicle ve Fırat nehirlerinin yeterli olmayacağını ifade eder. Böylece edebiyatta işlenen manevî aşkı kendi üzerinden örneklendirir. Mumun yanışını ve eriyişini edebiyattaki mecazi anlamıyla kullanmış olur:

Ḥubb u 'eşqi tu ri ez veşenu sey mumi mela
Çemi Diclê yu Fırati nişni hewna ki mela (K. 21/6)

(Molla'nın aşk ve muhabbetiyle mum gibi yanıyorum, Dicle ve Fırat Nehri bu aşk ateşini söndüremez.)

Karanlık gecelerin en eski ışıklarından biri olan mum, tasavvufta yol aydınlatan manevî ışık olarak görülür. Karanlıkta kalanlar onunla aydınlandığı için önemi bir kat daha artmaktadır. Şair, dost ve akrabanın bir araya gelip mutluluklarını üleştikleri ender günlerden olan bayramda herkesten ayrı, sıladan uzak yaşayanların duygularına tercüman olmuştur. Böylesi önemli günlerde yârdan, dosttan ırak olanları, karanlıkta kalmış ve aydınlanacağı bir mumu bile olmayan kimsesiz, gariban olarak nitelemektedir. Klasik edebiyatta mum sevgili yerine kullanıldığı için, sevdiğinden ayrı bayram geçirenler karanlıkta kalmışlara benzetilmektedir:

Roci 'idi tariy u sey leyl u bi şem'u çıra
Ez ğerib u bêkes u durmendi yar u hogıra (Mes.33/17)

(Bayram günü yârdan ve dosttan ırak, karanlıkta kalmış ve aydınlanacağı mumu olmayan, gariban ve kimsesiz gibiyim.)

Şiirde genellikle sevgili olarak karşımıza çıkan ve şiirdeki unsurlardan biri olan şem; sevgilinin güzelliği, yanağı/yüzü, saçı, gerdanı, parmağı, boyu ve gülüşü için benzetilen olur. Ayrıca etrafı aydınlatması, yakıcı ve parlak sarı alevi, dimdik durması gibi özellikleriyle de şem sevgili vasfı kazanır (Karaca, 2018, s. 144). Karanlık ve aydınlık kelimelerini birlikte kullanarak tezat sanatını kullanan şair, sevgilinin parlaklığıyla karanlığı aydınlatan mum misali olduğunu dile getirerek teşbih sanatı yapmıştır:

Şew şiya tariyy u ẓulmet şewqi tu şem‘ u çıra
Mı neẓer da qeṣr u cami nê tı derg u nê kıra (Mes.40/41)

(Karanlık geceyi nuruyla aydınlatan mum gibisin, camii ve köşke baktığımda senin bir eksikliğini görmedim.)

3.2.4. Fakir, Miskin

Yoksul, düşkün, parasız, geçimini sağlayamayan veya zor sağlayan kişi demektir. Tasavvufta, alçakgönüllülük ifadesi olarak "ben" yerine kullanılır. Tasavvuf ehline göre fakir, yalnız Allah'a ihtiyaç arz eden başkalarına ihtiyaç arz etmeyen ve Allah'a her yönden muhtaç olduğu idrakinde olan (Akay, 2005, s. 135), Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavrayan kişidir (Uludağ, 2012, s. 131). "Arapçada "miskin", "hareket edemeyen" demektir. Bu ölçüde bir yoksulluk ve ihtiyaç, kişiyi çökertip hareketsiz ve çaresiz bir duruma getirdiğinden böylesi düşkünlere miskin denilmiştir." Bu nedenle miskin ile fakir arasında fark olduğu söylenebilir (Aslanoğlu, 2014, s. 192). Şair, miskin ve fakiri anlamı farklı iki ayrı kelime olarak değerlendirmiştir (Kt.50/36) ve birden çok beyitte değinmiştir. Miskin ve fakiri aynı beyitte kullanmakla birlikte ayrı ayrı beyitlerde de kullandığı görülmüştür. Ayrıca şair fakir kelimesini de tasavvuftaki tevazu göstergesi olarak da kendisi için kullanmıştır (Mes.12/1).

Mal, mülk insana Allah tarafından verilmiştir. Zenginler bunu düşünerek fakirlerin hakkını akıllarından çıkarmamalıdır, aksi takdirde tüm zevkleri boşa gidecektir (Kt.19/39). Toplum içinde yaşamanın insana yüklediği birtakım sorumluluklar vardır. Maddî ve manevî olarak hiç kimseye ihtiyacım yok denilemez. Çünkü başkasının size ihtiyacı olabilir. Bunun için başkasına maddî ve manevî olarak yardımcı olmak temel görevlerden biridir. Şair; sosyal sorumluluğa işaret ederek, kazancı iyi olan toplumun bey, ağa ve zenginlerine seslenir: kazançları iyi olanların

sadece kendi durumlarına bakıp mutlu mutlu oturmalarının doğru omadığını, durumu iyi olmayan çiftçilerin, fakir ve miskinlerin haklarını da savunmaları gerektiğinden bahseder. Haklarını savunmaktan kasıt malum anlamının yanı sıra bizzat destek sunmak anlamında da kullanılmıştır:

Mir u şeyx u melaw ağayi Zazi şıma pêru kar u kesbi xu razi
De vaci dewic u rençber bi ṣazi ḥeqi miskin u feqiru bıwazi (Mes.17/27)

(Zazaların bey şeyh molla ve ağaları işleri ve kazançlarından razıdır; köylü ve çiftçiler ise razı değil, miskin ve fakirlerin hakkını gözetin.)

Fiziksel, cinsiyet, yaş, sosyal statü ve maddî olarak insanlar farklı olabilir. Ancak hak olarak insanlar eşittir. Zenginin yaşama hakkı varsa fakirin de yaşama hakkı vardır. Erkeğin yaşama hakkı varsa kadının da yaşama hakkı vardır gibi. Şair; amasız, fakatsız bir şekilde hak açısından insanların nasıl kabul edilmesi gerektiğine değinmiştir. Toplumun tüm katmanlarının, sosyal statü ve rolüne bakılmaksızın hak olarak eşit olduğu vurgulanmıştır. Böylece şair toplumsal meselede insan hakları mevzusundaki düşüncesini açık bir biçimde ifade ederek bu konuda sığ düşünen insanların olduğunu dile getirmekte ve bu tarz insanları eleştirmekten geri durmamaktadır:

Ḥeqqi insunu eşit u zengin u feqir u pıtu
Ceni carmid u agit u me‘lul u seqet u ḥitu (Serbest. 24/7)

(Zengin olsun, fakir olsun; çocuk olsun, genç olsun; kadın olsun, erkek olsun; sağlam olsun, sakat olsun insanlar hak olarak eşittir.)

3.2.5. Kadı

“Arapçada kazâ (kadâ) kökünden ism-i fâil olan kādî, fıkıh terimi olarak insanlar arasında meydana gelen çekişme ve davaları şer‘î hükümlere göre çözümlemek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder.” (Atar, 2001, s. 66). Dinin gösterdiği adaleti ortaya çıkarmak, tarafsız davranmak, zulmü ortadan kaldırmak ve dinin hakikatlerini korumak kadı’nın edebinden sayılan bir vazifedir. İslâm’ın ilk kadı’sı Hz. Peygamber’dir. Sonra dört halife, daha sonra medreselerde yetişen kadılar şer’i işlere bakmışlar (Akay, 2005, s. 241). Divanda kadı bilge anlamıyla kullanılmıştır. Şair, şer’i hükümlere göre meseleleri çözebilecek âlimler için kadı tabirini kullanmıştır (Mes.37/8,21).

Günümüzde kadı'nın karşılığı hakim olsa da, talebeyi tam olarak karşılayamayan öğrenci gibi, muallimi tam olarak karşılayamayan öğretmen gibi bunda da anlam daralması olduğu görülmektedir. Kadı'nın ağırlığını bilen biri olarak şair, henüz pişmemiş, ilmî açıdan henüz tam yetişmemiş hakimlerin kadı olamayacakları üzerinde durur. Dinin gösterdiği adaleti sağlamakla mükellef olan kadı'ların (hakimler) isim olarak değişmekle birlikte liyakat olarak da değiştiği düşüncesini taşımaktadır. Adalet kalmadığı için de Allah'tan sabır dilemektedir:

Ḥakım kerdı qaḍiyu cahilu xortuna şiyu
'Edalet ma dest ra şiyu ṣebur Allah ṣebur Allah (Kt.2.8/29)

(Hakimi kadı yaptılar, cahil gençlere takıldı; adalet elimizden kayıp gitti Allah sabır versin.)

3.2.6. Kadın

Hak, sorumluluk ve kabiliyet gibi konularda sürekli olarak erkeklerle karşılaştırılmış olan kadın, şefkat, merhamet, duygusallık vb. yönleriyle hep ön planda olmuşlardır. Bazen ataerkil toplumlardaki baskı, bazen de kendi tercihleri ile ikinci planda kalmışlar. Toplumlardaki görev ve sorumlulukları toplum yapısına göre değişiklik arz etmektedir. "İslâm toplumlarında kadının gerek aile hayatında gerekse siyasî, hukukî, sosyal ve ekonomik alanlardaki konumunu bir taraftan dinî kurallar, diğer taraftan sosyal ve siyasî çevre, etnik yapı ve İslâm öncesinden gelen kültür mirası belirlemiştir." Bunun için İslâm dünyasında kadının her yerde ve her dönemde konumunun aynı olduğunu söyleyemeyiz (Aydın, 2001, s. 86).

Şair, divanı İslâm kültürünün etkisiyle yazdığı için kadına bakışı da İslâm'ı yorumlamadaki bakış açısına göre olmuştur. Şair; İslâm dininin hoş görmediği, toplumsal bir mesele olan ve kâfirlerin amelidir dediği gıybet ve dedikodunun bolca yapıldığı ve bu hataya düşenlerin de çoğunlukla kadınlar olduğu üzerinde durur (Mes.1/14). Evde çocuklara dinî terbiye vermeme konusunda erkeklerle müşterek hataya sahiptirler (Mes.1/18) şeklinde kadınlardan bahsetmektedir.

Hz. Peygamber döneminde kadınların Mescid-i Nebevî'de aktif bir dinî hayatı vardı. Kadın sahâbeler günlük namazlara, cuma ve bayram namazlarına katılırlardı. Hz. Peygamber, zaman zaman erkekler bölümünü geçip kadınların yanına gitmiş ve onlara ayrıca dinî bilgiler vermiştir (Aydın, 2001, s. 87). Daha sonraki dönemlerde İslâm toplumlarında, çeşitli nedenlerden ötürü kadınların camiye gitmelerine mani

olunmuştur. Günümüzde kadınların camiye gitmeleri, camide vaaz dinlemeleri gibi konularda farklı bakış açıları olmakla birlikte olumlu bakan Müslümanların sayısının az olduğu anlaşılmaktadır. Şair, içinde yaşadığı toplumda kadınlarımızın dinî ilim açısından cahil olduklarını, eve hapsedilen kadınların vaaz ve nasihatten uzak kaldıklarından bahseder. Bu cehaletin bir sebebinin de camiye gidişlerine izin verilmemesi olduğunu dile getiren şair, camilerin sadece erkekler için değil aynı zamanda kadınlar için de ibadet, nasihat ve vaaz yeri olduğu düşüncesini taşımaktadır:

Cını ma pêru neẕuni we‘ẕu neṣiḥet niẕuni
Keyun di hezey ḥepsun i dunya tu ma xapinayu (Serbest/36/2)

(Kadınlarımız eve hapsedilmiş gibi vaaz ve nasihat nedir bilmeyen cahillerdir; dünya sen bizi aldattın.)

Çew ceniw ra din nivunu ni çi mırdew ni cirunu
Niverduni şey cumiyunu dunya tu ma xapinayu (Serbest/36/3)

(Kadına ne koca ne komşu dini anlatır, ne de camiye gitmesine izin verilir; dünya sen bizi aldattın.)

Kadının fıtrat olarak farklı oluşu, hak babında erkekten daha az hakka sahiptir anlamına gelmez. İslâm kültüründen beslenen şairin anne olan kadının evlat terbiyesi vermesin, aile kavramına önem vermesin demesi mümkün değildir. Tam tersine aile kavramına önem verilmesi, çocuk terbiyesinde annenin ziyadesiyle sorumluluk almasını tavsiye etmektedir. Eşitlikten kasıt ise; hak anlamında, hukuk anlamında, değer anlamındadır. Şair, ataerkil toplumlarda kadına bakışı onaylamadığı gibi, feministlerin kadına bakışı gibi de düşünmemektedir. Hak penceresinden olaya bakarak tam da İslâmî bakış açısıyla kadına bakmaktadır:

Ḥeqqi insunu eşit u zengin u feqir u pıtu
Ceni carmid u agitu me‘lul u seqet u ḥitu (Serbest.24/7)

(İster zengin, ister fakir olsun; ister genç, ister çocuk olsun; ister kadın, ister erkek olsun; ister sağlam, ister sakat olsun hak olarak insanlar eşittir.)

İnsanların bazılarında kadın, şehevî duyguları tatmin etmek için bir obje olarak görülür (Kt.47/13). Bu bakış açısında aile kavramı, çocuk terbiyesi gibi konular da haliyle önemsizdir. Böyle yanlış düşünceler olmakla birlikte kadının toplumdaki yerini bilen, kadını önemli bir yerde konumlandıran düşünceler de mevcuttur. Şair, kadını

önemli gören, hatta bazı konularda önceleyen bir düşünce sergilemektedir. Şefkatli, merhametli oluşu ve çocuğu doğurması münasebetiyle anne ile çocuk arasında farklı bir bağ bulunmaktadır. Bu açıdan olaya bakan şair, çocuk terbiyesinde kadının erkekten önce geldiğini ifade eder. Rivayete göre, bu dünyada en çok kimi seveyim diye soran sahabîye cevaben üç kez üst üste anneni sev dedikten sonra dördüncü soruşunda babanı sev diyen Hz. Peygamber'in söz konusu cevabı düşünülünce şairin anneleri öncelemesinin nedeni daha iyi anlaşılacaktır:

Pili 'a'ili ceniy yu veri may ma dıma piy yu
Sebebi terbey gediy u dunya tu ma xapinayu (Serbest/36/4)

(Çocuk terbiyesinde kadınlar önceliklidir, önce annemiz sonra babamız gelir; dünya sen bizi aldattın.)

3.2.7. Padişah

Pehlevice "Patihşay" veya "Patihşah"tan gelen padişah kelimesinin anlamı, "ferman sahibi" demektir. Bu kelime eski Farsçada "gücüyle idare eden" anlamına gelen "Peti Heşay Siye" veya "Peti Heşây"dır (Aslanoğlu, 2014, s. 201).

Hükümdar, sultan demek olan padişah, klasik edebiyatta, şeh, şehriyâr, şehenşâh, server, hüsrev, hân, hâkan, paşa gibi adlarla anılır. Medhiyelerde gerçek kişiliğiyle ele alınan ve mübalağalı bir biçimde övülen padişah, medhiyelerin en önde gelen kahramanlarından biridir. "Ancak gazellerde padişahtan bahsedildiği zaman çoğunlukla sevgili kastedilir. Bu durumda sevgili denen padişahın kulları, ordusu, ülkesi, tacı ve tahtı vardır. Padişahın özelliği adalettir." Manevîyat âleminin padişahları ise dervişlerdir (Pala, 2004, s. 381).

Molla Mehmed Demirbaş şiirlerinde ise, çoğunlukla dünyanın geçiciliği anlatılırken ele alınır. Gücü ile meşhur olan Süleyman (a.s.) ile birlikte kullanılır (Mes.40/16). Aynı zamanda padişahlığın önemli simgelerinden olan Süleyman'ın (a.s.) taht ve mührü benzetilen olarak ele alınır (Mes.44/13-14). Ayrıca dini koruma görevi olduğu vurgulanır (Mes.6/150).

İnsanoğlu kendince hedefler koyar. Bu hedeflere ulaşmak için de daima çalışır. Hatta bazen kendini o kadar kaptırır ki hiç ölmeyecekmiş izlenimi verir. Kimi dünyanın en zenginleri arasına girmek için, kimi dünyanın en çok söz sahibi olabilmek için, kimi bulunduğu civarda en üst mevkiye gelebilmek için çaba sarf eder. Şair,

mevki-makam olarak en üst seviyede gördüğü padişahın da tahtı ve tacını geride bırakıp gideceğinden bahseder. Şair elbetteki hedef koymaya ve bu hedef doğrultusunda çalışmaya karşı değildir. Şairin dikkat çekmeye çalıştığı nokta; geçici olan bu dünyaya geliş gayesi dışına çıkma tehlikesidir:

Meqam terfê mewqiw reğbet peyni ca muneni yew roc
Ağaw paşa text u taci helbet ca muneni yew roc (Mes.41/11)

(Rağbet edilen makam, terfi ve mevki; ağalık, padişahlık, taht ve tac elbet bir gün geride kalacak.)

3.2.8. Sâlik

Bir yola giren, bir yolu takip eden anlamında olan sâlik, tasavvufta; bir tarikate girip hidayet yolunu takip eden, mürit demektir. Terim olarak, Allah'a ulaşmak gayesiyle tasavvuf yolunda yürüyen kişi anlamında kullanılır (Akay, 2005, s. 408). Sâlik, kendi başına Allah'a yakın olmanın yolunu bulamaz. Bu sebeple bir mürşide ihtiyacı vardır (Sefercioğlu, 2001, s. 47). Ehl-i sülük de denilen sâlikin, Allah'a erişmesi için ahlaki olgunluğa ulaşması gerekir (Karaman vd., 2006, s. 576). "Hedefe ulaşma kararıyla tasavvuf yolunu tutan, bu yolun gerektirdiği hususları maddî ihtiyaçlardan önde tutan, tasavvufu meslek edinen" insanlardır (Uludağ, 2016, s. 306).

Sâlik, kendi başına Allah'a yakın olmanın yolunu bulamaz. Bu sebeple bir mürşide ihtiyacı vardır (Sefercioğlu, 2001, s. 47). Şeyhler, Allah'ın âşık, veli ve sadık kulları sâlikler için yol göstericilerdir. Sâliklerin yapması gerekenin, söz konusu kılavuzların göstereceği yolda samimi bir biçimde Allah yolunda yürümek olduğundan bahseden şair; sâliklerin özelliklerini de vermektedir:

'Ebdi Allah yu 'aşıqi şeyx u weliy u ṣadıqi
Seyru suluki xalıqi reyra vendi bila ḥile (Kt. 5/29)

(Allah'ın âşık, şeyh ve sadık veli kulları, Allah yolunun yolcuları Allah'ı samimi olarak anın.)

3.2.9. Sarhoş

Küçük farklar olmakla birlikte mest kelimesiyle aynı anlamı vermektedir. "Kendinden geçmiş, aklı başında olmayan, kendinden geçercesine haz duymak" anlamlarında kullanılır (Nazima ve Reşad, 2002, s. 268; www.luggat.com/, 2020). İçtiği şaraptan dolayı kendisinden geçen ve kendisini kaybeden kişi olan sarhoş,

edebiyatta genellikle; dünyevî aşkın etkisiyle ve sevgilisini temaşa etmekle kendisinden geçen âşık ile tasavvufi anlamda, tarikat ehlinin ilahî aşkla kendisinden geçmesi olmak üzere iki anlamda ele alınır. "İster dünyevî ve mecazi aşk olsun, ister ilahî ve hakiki aşk olsun ikisi de şiirlerde ortak kelimelerle geçerler. Bu nedenle sarhoş/mest kişi, bir âşık olabildiği gibi bir sâlik de olabilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 206). Divanda her iki anlamda da kullanılmıştır. Manevî haz almak suretiyle kendinden geçmek hem de sarhoşluk veren maddeleri kullanmak suretiyle sarhoş kavramı geçmektedir (K.13/20).

Dünya, insana süslü gösterilmiştir. İnsanı türlü türlü oyunlarla aldatır, sarhoş eder (Kt.25/21). Bunun için dünyaya aşırı bağlı olanlar için dünya vazgeçilmezdir. Dünya lezzetleriyle mest olup kendilerinden geçerler. Bu lezzetlerin bitmesini asla istemezler. Dolayısıyla ölümü unutmak isterler ve ölüm yokmuş gibi zevk ü sefaya devam ederler. Şair, dünya zevklerine dalanların kendilerinden geçtiğini, ölümün kendilerine uzak olduğunu zannettiklerinden bahseder. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya zevklerini yaşamayı bir fırsat olarak görenlerin dünyaya bu şekilde ram olanları eleştirmektedir:

Tu va hema weqtim est u ez keyf biku bibu mestu
Tu va qay fırset tu dest u tı go bımrım tu ra niva (N.3/34)

(Sana öleceğin söylenmedi mi ki; fırsat senin elindeymiş gibi, zamanın bolmuş gibi keyif çatıp mest olmak istiyorsun?)

Şair, âşığa teşbihle bülbülün bir derdinin olduğunu ifade eder. Bülbülün ötme nedeninin bu dert olduğu ve kendisinden geçinceye kadar öttüğünden bahseder. Maşuka teşbihle gülün başkasında olduğu gerekçesiyle feryat figan eden bülbülün bu duruma son vermesi için telkinde bulunmaktadır:

Bılbıl qey derdi tu est u tı uneni benu mestu
Gulay tu ha şari dest u de mebermi bılbıl bılbıl (Kt.15/1)

(Bülbül derdin varmış gibi mest oluncaya dek ötüyorsun, gülün el elindedir; bülbül sen yine de ağlama.)

3.2.10. Maşuk

"Edebiyatta pek çok yönüyle ele alınan ve şiirlerde en çok bahsedilen tiplemedir. Daha çok mecaz yoluyla hedef olarak görülen şeyler için benzetme aracı olarak kullanılır." (Aslanoğlu, 2014, s. 207-208).

Sevgili; aşk, âşık ve maşuk odağında kendine ait bir aşk kurgusuyla karşımıza çıkar ve divan şiirinin de tartışmasız baş aktörüdür. "Güç, kuvvet ve otorite sahibi, sultanların dahi kapısında beklediği sevgili bu yönüyle divan şiirinin de sultanı sayılır." (Gönel, 2010, s. 209). Sevgili yerine kullanılan "yâr, maşuk, mahbub ve canan" kelimeleri tasavvufta genellikle hakiki sevgili olan Allah'ı temsil eder (Üstüner, 2007, s. 115). Sevgilinin özellikleri içinde en başta geleni acı ve ızdırap verici oluşudur. Çok nadiren şefkatli ve merhametli de olsa genellikle zulüm ve eziyette sınırları zorlar. "Çok nazik ve nazenindir, en ufak bir şeyden incinir. Divan şiirinde sevgili daima yüceltilir. Âdeta ondan bahsetmenin gayesi de budur." Sözü, âşık için kanun gibi olan sevgiliye iki cihan feda edilir. Sevgilinin olmadığı yer cennet bile olsa kıymeti yoktur. Pervane için mum, kul için sultandır. Kimi zaman Yusuf, İsâ, Süleyman olan sevgili; kimi zaman da peri, melek, huri ve gılmân olur. O her şeyiyle güzeldir. Kısacası, sevgili hakkında söylenilecek nice güzel söz var ve bu güzel sözler asla bitmez (Pala, 2004, s. 416-417). Divanda ise şair, maşuku beşerî aşkın içinde sevgili olarak ele almaktadır. Hakiki aşk olan Allah aşkını isteyenlerin sevgili olarak maşuku istemeyeceklerine değinir (K.9/3).

Tasavvufi düşünceye göre her açıdan en mükemmel ve en fazla sevilmeye hakkı olması hasebiyle Allah sevgili/maşuk olarak kabul edilir (Uludağ, 2012, s. 237). Yâr olarak Allah kabul edilince kavuşmak için ölümün gerçekleşmesi gerekir. Yâr olarak Allah'ı düşünen şair, Allah'ın kapısında kimsesiz biri olarak beklediğini ve Allah'ın merhametine sığındığından bahseder. Dolayısıyla ölümü, yâre kavuşma olarak gören tasavvuf ehli gibi değerlendirmektedir:

Dilbera me'şuq delali ma ku key biw tu resi
Bêkesu ma verberi tu reḥmi ki ma bikesi (Mes.40/58)

(Ey güzel maşuk dilber ne zaman sana kavuşacağız; kapında kimsesiziz, biz kimsesizlere merhamet et.)

Aşkı bülbül ve gül üzerinden anlatan şair, klasik edebiyatta olduğu gibi bülbülü âşığa, gülü maşuka teşbih eder. Bu ikilinin aşkını anlatırken de maşukun elde

olduğunu, bunun da âşık için büyük bir dert olduğundan bahseder. Âşığın derdi aşkı olduğundan, ancak sevgiliye kavuşmak onun derdini bitirebilir. Şair, âşığın maşuka kavuşmasını serbest kalması/esaretten kurtulma olarak değerlendirmektedir:

Bılbıl ha unenu derdi yey est u me‘şuqa yey gul a ha şari dest u
De wa bunu ḥeta key bi serbest u dunya fani yena şuna ma se ki (K.9/21)

(Gül, bülbülün sevgilisidir ve başkasınca koklanıyor, bu dertten ötürü bülbül ötmektedir; bırakın serbest oluncaya dek ötsün. Dünya fanidir; gelir, gider; yapılacak bir şey yok.)

3.2.11. Öksüz, Yetim

Annesi olmayanlara öksüz, babası olmayanlara yetim denir. İslâm, yetim ve öksüzlere adaletli davranılmasını istemiş, haksız yere mallarının yenilmesini yasaklamıştır (Akay, 2005, s. 372). Şiirde öksüz ve yetimlere yer vermek, şairin ilahî emirlere bağlılığının ve sosyal sorunlara duyarlılığının göstergesidir. “İslâm dini, yetimlerin yardımına koşulmasında büyük mükâfatlar olduğunu, onların rencide edilmesinde ya da herhangi bir haksızlığa maruz bırakılmasında ise büyük cezalar olduğunu bildirmektedir.” (Aslanoğlu, 2014, s. 210).

Divanda gerçek anlamıyla öksüz olarak Yusuf’tan (a.s.) ve kardeşi Bünyamin’den bahsedilmiştir (N.4/6). Bunun dışında ise mecazi anlamda yetim ve öksüzden bahsedilmiştir ve genellikle benzetilen olarak kullanılmıştır. Bunların bazıları şu şekildedir: Maşukundan ayrı olan bülbül öksüz ve yetime benzetilmiştir (Kt.15/8,49). Fakirler, kimsesizlik yönüyle öksüz ve yetimlere benzetilmiştir (Serbest.24/6).

Şairin sosyal sorunlara yer vererek, insanî ve İslâmî sorumluluğunu yerine getirdiği düşüncesine giriş kısmında değinilmişti. Sosyal mesele olarak değindiği konulardan biri de öksüz ve yetim meselesidir. Şair; anne ve babası ölmüş dediği ve yuvasıında terk edilip gidilen bülbülü, terk edilen kimsesizlere benzetmiştir. Yetimlerin dert sahibi olduklarını bülbül üzerinden veren şair, bu durumda olanlarla ilgilenilmesini, teselli edilmesi gerektiği mesajını vermektedir:

Bılbıl may u pitu merdi kotu halin dı caverdi
Tı yetim u wari derd i de mebermı bılbıl bılbıl (Kt.15/45)

(Anne ve babası ölmüş, yuvasında yalnız kalmış, dert sahibi yetim gibisin, bülbül (sen yine de) ağlama.)

3.3. İnsanın Maddî ve Manevî Halleri

3.3.1. Ah, Feryâd, Figan, Nâle

Âşığa ait önemli bir vasıf olan ah, beyitlerde üzerinde çok durulan ve tasavvurlara konu olan bir husustur. Halk arasında ah ve feryadın tesirsiz kalmayacağı, mutlaka yerini bulacağı inancı hâkimdir. Âşığın figanı gökleri inleten bir gök gürültüsüne benzer. Ancak sevgili bu şiddetli gürültüye aldırmaz (Sefercioğlu, 2001, s. 330-331).

Dinî edebiyatta feryat figan denilince akla gelecek birkaç olay vardır: Hz. Hüseyin'in arşa varan feryad figanıyla Kerbela olayı, Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasından sonra Hz. Yakub'un gözlerini kaybedecek kadar ettiği feryad figan bunlara örnek verilebilir. Hz. Yusuf ve Hz. Yakub olayına telmih yapan şair, Yusuf'un (a.s.) ortadan kaybolmasından sonra Yakub'un (a.s.) şuurunu kaybettiğine değinir. Yolun kenarına gidip Yusuf'um sahipsiz kaldı deyip feryad figan etmeye başlayan Yakub'un (a.s.) söz konusu feryadının; arzuhâlini Allah'a ulaştırma olarak değerlendirilmesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Ye'qub feryad kenu bı qiriw bari heywax Yusufi mı mendı bıwari
Bıhiş biyu kewtu şiw kıştay rari bermaw Ye'qub bermaw Yusufım seyu
(N.4/27)

(Şuurunu yitirip yol kenarına giden Yakub (a.s.) eyvah Yusuf'um kimsesiz kaldı diyerek feryad figan eder.)

3.3.2. Aşk

Varlığın özü olan aşk, şiddetli sevgi anlamına gelir. "Hub, mahabbet, sevi kelimeleriyle de karşılanan aşk; sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir." (Yeşilbağ, 2019, s. 183).

Aşk; Tasavvufta aşk ve divan şirinde aşk olarak ele alınabilir.

Tasavvufta aşk: Muhyiddin Arabî aşkı; tabiî, ruhanî ve ilahî olmak üzere üçe ayırır. Muhyiddin Arabî dışındaki mutasavvıflar ise aşkı, mecazi ve hakiki olmak üzere ikiye ayırır. Asıl gaye ilahî aşktır; mecazi aşk ise, ilahî aşka giden yolda bir durak misalidir. İnsanın yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini aşk oluştururken,

söz konusu güzelliğin kaynağı ise Allah'ın üstün güzelliğidir. “Bu durumda Allah'tan başkası sevilmez. Allah sevgisi insanda yaratılıştan itibaren vardır. Güzele karşı ilgi duymanın nedeni de budur. Bu ilgi aşkı doğurur. Öyleyse aşksız yaşamak ölmektir. Ancak âşığın maşuk uğruna can vermesi de aşkın şartlarındandır.” (Pala, 2004, s. 48-49).

Divan edebiyatında aşk: “Klasik edebiyatta aşk, basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir. Aşk, âşık ile maşuk arasında daha çok âşığı ilgilendiren bir durumdur. Edebiyatta aşk, sevende haddinden fazla, sevilende ise yok denecek kadar azdır.” Seven için sonsuz olan aşkın, açtığı yaralar asla kapanmaz. Aşk ile üzüntü birbirine paraleldir. Yani âşık üzüldüğü kadar aşkı ister, aşkı kadar da üzülür. Mübâlağalı söyleyiş esastır. Bazen bir bakış, bazen bir söz, bazen sevgilinin adının anılması bile aşkın dile gelmesi için yeterlidir. Kısacası bu edebiyatta her vesile ile aşktan söz edilir. Divanların en önemli ve en sık kullanılan kelimeleri ise muhabbet, sevgi, mihr gibi aşk ile ilgili kelimelerdir (Pala, 2004, s. 48-49).

“Tasavvufi anlayışta aşk, mecazi ve hakiki olmak üzere ikiye ayrılır. Mecazi aşk insanın insanı ve diğer varlıkları sevmesi; hakiki aşk ise Allah’ın kulu veya kulun Allah’ı sevmesi anlamındadır.” Her hâliyle aşk, insanı hakka götürür (Üstüner, 2007, s. 86). Başka bir deyişle aşk, nefsin esiri olmaktan kurtulup nefse galip gelmenin biricik vasıtasıdır (Levend, 1984, s. 24). Bu yüzden belalarla dolu olsa da, aşk dediğin çile doludur denilerek keyif alınır. Mecazi aşk da olsa elbet hakiki aşka götürür denilerek bu aşktan keyif alınır. Şair, söz konusu aşka düşenlerin aşklarını ifade edişlerinde bir fark olsa da, netice itibariyle ister hakiki aşka düşsün isterse de mecazi aşka düşsün, herkesin içine düştüğü aşk durumundan memnun olacağı inancını taşımaktadır:

‘Aşıqi pêru bi ‘eşqi xu razi deḥbi ‘eşqi, ‘eşqi ḥeqqew mecazi
Tım ha vuni hezey qulunkuw qazi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/2)

(Âşıkların hepsi aşklarına razı olmuşlar, iki aşk vardır: ilahî ve mecazi aşk. (Âşıklar) turna misali aşklarını ifade eder; dünya geçicidir, gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

“Klasik edebiyatta aşk, basit ve çekici bir arzudan hastalık derecesine varan alışkanlık ve tutkulara kadar çeşitli boyutlarda işlenmiştir.” Mecazi ve ilahî aşk söz

konusu olduğunda ağırlık, ilahî aşka yönelir (Aslanoğlu, 2014, s. 211). Kahir-i ekserin düşüncesini taşıyan şair, iki aşk çeşidinden ilahî aşkın tercih edilmesi gerektiğini tavsiye eder. Aşkın tarafları olan âşık ve maşuk, mecazi aşkın tarafları olarak ele alınır. Mecazi aşkta şüpheler olduğunu, naz olduğunu, gece gündüz beyit ve şiirlerle uğraşmak zorunda kalındığını ifade eden şair, aşk istenecekse bu aşk, ilahî aşk olmalıdır diyerek tercihini dile getirir:

‘Eşqi Allah raw tı bıwaziw niwazi ‘aşıq u me‘şuq bêlumey u nazi
Şewew roc bi şi‘r u beytun u kazi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/3)

(Şüpheci ve naz barındıran âşık ve maşukun aşkını isteme, ilahî aşkı iste; yoksa gece gündüz şiir ve beyitlerle uğraşırsın, dünya geçicidir, gelir ve geçer, yapılacak bir şey yok.)

Âşıklık, zor iştir. Âşık, bir yandan maşukun cefalarına ve vefasızlığına bir yandan da bahtın kendisine hiç gülmemesine tahammül göstermek zorundadır. Ayrıca âşık, içine düştüğü aşk hâlinin ayıplanmasına da sabretmek zorundadır (Yeşilbağ, 2019, s. 185). Âşık yerine kendini koyan şair, maşukun aşkından ötürü aklını ve şuurunu kaybettiğini dile getirir. Yaralı bir yüreği olduğunu bunun da kendisinde sabır ve dayanma gücü bırakmadığından bahseder:

Ni mı ṣebr u nê sebat u cerg u derb u bırini
‘Eşqi tu ver ‘eql u hişu mı hemê kerdi vini (Mes.40/53)

(Ne sabrım kaldı ne sebatim, yüreğim yaralıdır; aşkından ötürü akıl ve şuurumu kaybettim.)

“Divan şiirinde kişi, âşık olduğu andan itibaren tarifsiz ıztırapların da pençesine düşer, dayanılmaz acılar çeker. Âşık içine düştüğü bu hâllerden şikâyet etmemeli, aşka talipse bu acılara sabretmelidir.” (Yeşilbağ, 2019, s. 193). Aşk ıstırabını fecir vaktine benzeten şair, karanlığı aydınlığa çevirmede anahtar görevini sabrın gördüğünü dile getirir. Aşk acısında sabretmeye yer kalmamakla birlikte Allah’ın yardımının çare olacağına inanan şair, Allah’tan şifa talep etmektedir:

Ez ẓunu ṣebır miftaḥi ferec i
Cay ṣebri nımendu bı ‘eşq u deci
Rebbi şafiyu tı deci ma veci
Ṣebur ya ṣebur miftaḥi ferec i (Mr.23/54)

(Aşk acısında sabrın yeri olmasa da, biliyorum ki fecrin anahtarı yine de sabırdır; şafi‘ olan Allah acımıza son versin).

Divana bakıldığında hem beşerî aşkın hem de ilahî aşkın işlendiği görülecektir. Ancak şair, beşerî aşkı işlediği yerlerde bile ilahî aşka kapı aralar. Şairin İslâm âlimi olması hasebiyle ilahî aşka daha fazla yer vermesi beklenilen bir durumdur. Şair ilahî aşka o kadar kendini kaptırmış ki söz konusu aşkı içinde barındırmayan kişileri gözleri olmadığı için rotasını dahi çizemeyen ve hakikatleri göremeyen köstebeke benzetir. Aynı zamanda bu tarz kişileri sağır ve dilsiz olarak niteleyen şair, kalbi kararmış, hiçbir şeyi görmeyen, söyleneni duymayan ve cevap veremeyen bacaya benzetmektedir. Kişi Müslüman'ım diyorsa kalbinde Allah aşkı barındırmalıdır, aksi takdirde Müslümanlığı bir tarafa canlı varlık bile olamaz düşüncesi hâkimdir:

Qelbi kê ‘eşqi Allah tede çin i ker u geci sey muşendi bêçim i
Şewew roc tu deri vaci bêẓuni ker u kori bi siyay sê locuni (Mes.1/58)

(Allah aşkı olmayan kalpler kör ve delidir, gözleri olmayan köstebekler gibidir, gece gündüz söylesen de duvar gibi sağır ve dilsizdirler (ha ona söylemişsin ha duvara).)

3.3.3. Ayrılık

Hasret, hicran, firak ve firkat olarak bilinen ayrılık, âşık için sıradan bir durumdur. Âşığın içine girdiği bu durumun sebebi ise sevgilinin ilgisizliği ve vefasızlığıdır. Âşık için dünyadaki en büyük musibet ayrılıktır. Ancak âşık bu durumu kabullenmiştir. Çünkü ayrılık onun alın yazısıdır (Sefercioğlu, 2001, s. 333).

Yârdan ayrılık fiziki olarak olabildiği gibi fikren ve zikren de olabilir. Ancak ayrılığı yaşayanlar her halükârda zor durumda ve ayrılığın bitip vuslatın gerçekleşmesini beklerler. İlahî aşkta tek yâr Allah olduğu için âşık bu dünyayı yârdan ayrı olduğu yer, ölümle birlikte başlayacak olan hayatı yâre kavuşma olarak nitelendirir. Divanın birçok yerinde olduğu gibi şair, ilahî aşkı işler ve bu aşkta şair, âşığın ta kendisidir. Ayrılık derdinin içine düştüğünü ifade eden şair, söz konusu ayrılığı yazamayacak kadar mecalsiz olduğunu, şirin yârin her daim fikrinde ve hayalinde olduğundan bahseder. Şair, ayrılık diyerek dünyada olduğunu ve Allah'a kavuşacağı günü beklediğini, hayalinde de yâr olarak nitelediği Allah olduğunu anlatmaya çalışmaktadır:

Kewtu mı derdi firaqi bê mecalu bê qelem
Her demu fikr u xeyalu dilbera şirin ‘elem (Mes.40/8)

(İçimdeki ayrılık derdini kaleme dökemeyecek kadar mecalsizim, her daim fikrimde ve hayalimde şirin dilber var.)

Ayrılığı kızgın ateşe benzeten şair, içinin yanma sebebini açıklamaya çalışır. İnsanın vatanından ayrı kalışı; dostlarından, halkından, sevdiklerinden ayrı kalması demektir. Burada şair, vatandan ayrı kalışı mecazi olarak ele almıştır. Vatanın İslâmî esaslara göre yönetilmemesi, vatan üzerinde yaşayan Müslümanların İslâm’a uygun yaşamıyor oluşu şairi böyle bir düşünceye sevk etmiştir. Şair söz konusu durumu ayrılık olarak nitelemekte ve bundan ötürü de hüzünlenmektedir, çünkü bu hasret kor ateşten beterdir:

Weṭan u qewm u hevali kewti ma pira duri
Ḥesreti qewm u welati pitu adıro suri (Mes.33/40)

(Vatan, kavim ve dostlardan uzak düştük; kavim ve vatan hasreti kor ateşten beterdir.)

İçi sevgi, aşk ile dolu olan insanlar için sevdiklerinden ayrı kalmak zor olarak nitelenen birçok şeyden daha da zordur. Aşk derecesinde sevdiği, kıymet verdiği Molla Yusuf üzerinden sevdiklerinden ayrı olmanın zorluğunu anlatmaya çalışan şair, dost ve ahbaptan ayrı kalmanın hapisten hatta ölümden bile beter olduğundan bahseder:

Firqet u ğurbetu ẓor i ḍoṣt u unbazey mela
Zeḥmetu merg u memat u ḥeps u zındanu mela (K.21/26)

(Ey Molla! Gurbette olup dost ve arkadaştan ayrı kalmak zordur; hapisten hatta ölümden daha da zahmetlidir.)

3.3.4. Bencillik, Gurur

Bencillik, kişinin kendi menfaatinden başka hiç kimseyi düşünmemesi, kendi hayatını dünyanın merkezine yerleştirmesi, menfaatine uymayan şeyleri güzel görmemesi anlamlarına gelir. Bu anlamıyla bencillik, ortak insanî değerlerde ve özellikle İslâm’da kabul görmediği için tasvip edilmemiştir. “Cimrilik, mala düşkünlük, gurur, kibir ve kendini beğenme” gibi hoş karşılanmayan huylar bencilliğin ürünüdür. Bencillik, ben merkezli bir hayat tasavvuru şeklinde ifade edilebilir (Aslanoğlu, 2014, s. 214).

Büyüklenme, kibir gibi özellikler manevî hastalık olarak nitelendirilir. Bazen kişinin çok okuması, hatta ulema olması bile bu hastalıklardan kurtulmak için yeterli olamıyor. Hâl böyle olunca bu duruma düşenlerin uyarılmaları gerekebilir. Şair, kendini büyük görmenin, kibrin kötü hasletlerden olduğunu Said-i Nursi'nin dilinden şeyhe söyletiyor. Bencilliğin ürünü olan büyüklenme ve kibrin felaketlere davetiye çıkardığını ifade eden şair, kişinin en temel vazifesini bile yaptırmayacağı üzerinde durur:

Se'id vendaw şeyxi vatu ğurur u xişney afat u
Qey tu dersi mı nıvatu cura xetay tu mı vatu (Mes.43/75)

(Hatanı söyledim diye mi bana ders vermedin diyen Said, büyüklenmenin felaket olduğunu şeyhe iletir.)

3.3.5. Cevr, Cefa

Cevr ü cefa aslında sevgiliye ve rakibe ait özelliklerdir ve neticeleri bakımından âşıkla ilgilidirler. Bütün tasavvurlarda hareket noktası, sıkıntı, zahmet ve acı verme özellikleridir (Sefercioğlu, 2001, s. 333). Klasik şiirde sevgilinin âşığa reva gördüğü cevr ü cefa alın yazısı olarak görülür (Mahmut Gider, 2020, s. 29). Bu açıdan bakıldığında âşığın cevr ü cefaya katlanması beklenir.

Zulüm, talan ve cefa; insanın sağlıklı düşünmesini engeller, hatta insanın aklını ve şuurunu yitirmesine neden olur. Dünyada henüz Hz. Âdem ve çocukları yaşıyorken bile zulüm, haksızlık ve cefa var idiyse insanların çoğaldığı dönem ve dönemlerde zulmün, talanın katmerli bir biçimde geniş alana yayılması da kaçınılmaz olur. İçinde bulunduğu dönemde talan, zulüm, cevr ü cefanın çok olduğuna değinen şair, söz konusu zulmün nedeni mazlumlar mı, zalimler mi olduğu mevzusunun netlik kazanmadığını ima ederek, akıl ve şuur ile tefekkür etmek suretiyle bu durumun netleşeceği üzerinde durmaktadır:

Nê çê ma 'eql u şu'ur u nê tefekkür u mela
Ma seru ṭalun u ẓulm u cewr u cefa wu mela (K.22/11)

(Molla! Bizde ne akıl, ne şuur ne de tefekkür kaldı. Talan, zulüm, cevr ü cefa var üzerimizde.)

3.3.6. Fakirlik

Arapçası fakr olan, yoksulluk ve ihtiyaçlılık anlamlarına gelen (Aslanoğlu, 2014, s. 216) fakirlik; tasavvufi düşünceye göre kulun Allah'a karşı acziyetini bilmesi, her şeyin sahibinin Allah olduğunun bilincinde olması demektir (Uludağ, 2012, s. 131). "Tasavvufa göre fakr, mevhum varlığı yok etmek, ondan sıyrılmaktır." Böylece fenafillâha kavuşulur. "Tasavvufa göre yoksulluk maddî değil, manevidir. Yani varlıktan geçmek ve kendini Allah'ta yok etmektir." (Pala, 2014, s. 156).

Zenginliğin zıddı olarak fakirliği ele alan şair; cehalet, zulüm, işkence ile fakirliği birbiriyle bağlantılı olarak işler. Fakirliğin kader olarak görüldüğünü, ah vah etmenin kederin dışa vurumu olduğunu ifade eden şair; zalimlerin cehaletimizden ötürü bize zulmettiğinden bahseder. Uyanıp kendimize gelmemiz üzerimizdeki zulmü ve fakirliği sonlandıracaktır düşüncesi hâkimdir:

Te'daw feqirey qey ma ri qeder u ax u of u tımu ma ri keder u
Neẓuney ra ẓulmu nawu ma seru ax u of u derd u kulu ma se ki (K. 8/29)

(Hakir görülmek ve fakir olmak kaderimizmiş sanki, cehaletimizden ötürü bize zulmediyorlar, oflayıp puflamak dışında yaptığımız bir şey de yok.)

Fakirlik ne övünülecek ne de utanılacak bir durumdur. Her iki durum da hoş karşılanmamalıdır. Aynı şekilde fakirliğin her tarafını sardığı insana, zenginlerin caka satması da hoş bir durum değildir. Zenginliğin şımarttığı insanları kastederek zenginlerin fakirlik içinde olan insanlara hâkimiyet kurduğunu ve fakirlerin fakirliklerinden ötürü utandıklarını dile getiren şair, kendini işi gücü olmayanların yerine koyarak fakirliğin yük olarak görüldüğü, bahtsızlık olarak değerlendirildiğini ifade eder:

Feqirey biya 'eyb u 'ar u zenginey seru hewar u
Adıri Nemruti varu feqir bındest u bêwar u (Serbest.24/2)

(Zenginlik övünülecek, fakirlik utanılacak şey olmuş; Nemrut ateşi yağsa fakir esir ve sahipsiz kalır.)

3.3.7. Gam, Dert, Keder, Kahır, Elem

Âşığa musallat olan bu unsurlar, âşığın perişanlığının başlıca sebepleri arasında gösterilir. "Verdikleri sıkıntı ve huzursuzluk sebebiyle âşığın karamsar olmasına sebep

olurlar" ve bu bakımdan sıkıntının ifadesi olan siyah renk taşıyan unsurla devamlı münasebet hâlindedir. Gönül aynasının paslanmasının sebebi de jeng olarak tasavvur edilen gam ve kederdir (Sefercioğlu, 2001, s. 332).

Dünyada her şey zıddıyla bilinir. Belki de bir şeyin zıddı varsa zelil veya üstün olduğu daha iyi anlaşılır. Dünyada acizlik varsa acizliği gideren bir güç de var demektir, dert ve keder varsa derman da vardır demektir. İnsanın acziyetinin farkında oluşu ilahî gücü daha iyi tanıma fırsatı yakalaması anlamına gelebilir. İnsanın dert ve elem sahibi, Allah'ın ise lütuf sahibi olduğuna değinen şair, ah vah etmek yerine sabırlı olunması gerektiği; Hz. Peygamber'in hatırına Allah'tan af dilemek gerektiği üzerinde durur. İnsanın dert sahibi oluşu insanın özelliklerindendir, önemli olanın ise sabırla bu dertlerin bitişi için Allah'a yalvarmaktır mesajı verilmektedir:

Allah Allah wari luṭf u kerem i ma 'acizi wari derd u elem i
Ma 'afu ki qay resuli ekremi ṣebır bıki Allah pilu ax meki (K.13/34)

(Biz aciz, elem ve dert sahibiyiz, Allah lütuf ve kerem sahibidir; ah vah etmek yerine sabredip Hz. Peygamber'in hatırına deyip af dilemeliyiz.)

Dert ve kederler kademelidir. Kimisi küçük dert, kimisi büyük dert olarak görülür. Dünyevî dertlere değinen şair, söz konusu dertlerin ağırlığı bu dertlere sebebiyet veren kişilerin yakınlık derecesine göre değişir. Çok kıymet verilen kişilerin dünya malı için birbirlerine haksızlık yapmaları, birbirlerini kırmalarının en büyük dert olduğundan bahseden şair, hala ve kardeşleri örnek vererek bunların miras davalarındaki tavırlarının birbirlerine dert ve keder verdiğine değinir. Şair, toplumdaki büyük sıkıntılardan biri olan miras bölüşümü konusuna eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır:

Derdo pilu seri pêru derdun u derdi 'emew bırayun u wayun u
Ḥisew irsiyinew ku yebnu munu ax u of u kul u derdu ma se ki (K.13/19)

(Bütün dertlerin üstünde büyük bir dert vardır: hala ve kardeşlerin iç içe geçen miras konusudur, dert ve keder içindeyiz; yapılacak bir şey yok.)

Bir başka beyitte şair, dünyanın Hz. Peygamber'in hatırına yaratıldığını ifade ettikten sonra Allah ve Muhammed demenin dert ve kederleri bertaraf edeceği üzerinde durmaktadır:

Ina dunya pêru xelq biya qay ḥebibi serweri

Ṿaci Allah u Muḥammed ku ğem u derdi ma beri (Mes. 2/2)

(Bu dünya en sevgilinin hatırına yaratılmış, Allah ve Muhammed diyelim ki dert ve kederimiz kalmasın.)

Dünya imtihan yeridir. Acıların, dert ve kederin bol olduğu dünyada, sadece keyif çatmak, dünyanın güzelliklerini yaşamayı istemek, dünya yaşamının ruhuna aykırı davranmak demektir. Dünyanın; büyük acıların, dert ve kederin çekildiği yer olduğunu ifade eden şair, dünyayı sadece keyfin sürüldüğü yer olarak görenleri gafil olarak niteler ve söz konusu kişileri merkebe benzetir. Geçici olan bu dünyaya aşırı bağlanmanın doğru olmadığı düşüncesinde olan şair, ölüm vaktinin de artık yakın olduğunu dile getirir. Böylece şair, hem insanlar için ömrün kısa oluşunu hem de artık dünyanın ömrünü tamamlamak üzere olduğundan bahseder:

Dunya cay qehr u qutik u keder i ehli dunyaw keyfi ğafiliw her i
Ẓaf nimendu wexti mergiw qederi dunya fani yena şuna ma se ki (K.8/22)

(Dünya kahır ve keder yeridir, dünyayı keyiften ibaret sananlar gafil merkeplerdir; kaderdeki ölüm vaktine az kaldı. Dünya fanidir; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

3.3.8. Yara

"Yara, âşığın çektiği ıztırap ve çilenin elle tutulur, gözle görülür delilidir. Şekli ve kanlı oluşu sebebiyle, renk bakımından değişik hayallere sebep olur." (Sefercioğlu, 2001, s. 332).

Âşıkların her daim kalbi ve gönlü yaralı olur. Bunun dermanının olmaması âşığın sürekli olarak erimesine neden olur. Divanın birçok yerinde olduğu gibi, kendisini âşık yerine koyan şair, ezelden beri kalbi ve gönlünün yaralı olduğunu, içinde bulunduğu sevdanın hiçbir şeyi dinlemediğini, dermanının bulunmaması hâlinde sürekli olarak eriyeceğinden bahseder. Buradaki ezelden beri sevdalı oluş kalubeladaki söze (Ben sizin Rabb'iniz değil miyim diyen Allah'ın sözüne cevaben ruhların evet, sen bizim Rabb'imizsin demesi) bir gönderme söz konusudur. Deli sevda dediği ilahî aşkın içine düşenlerin akıl ile değil gönülleriyle hareket etmeleri ve ilahî aşkın tadını bilmeyenlerin delirdi yaftası takmaları, dünyanın geçici olduğu ve dermanı bulunmazsa günden güne eriyeceği denilerek asıl dermanın Allah'a kavuşmakla mümkün olacağı kastedilmektedir:

Qelb u ẓeri bırındari ezel i goş niduni fermu sewdawo deli
Daru nibu tımo tım ku biḥeli dunya veng a yena şuna ma se ki (K.8/30)

(Ezelden beri deli bir sevdanın içine düşmüş ve ferman dinlemeyen kalp ve gönül yaralıdır; dermanı bulunmazsa sürekli olarak eriyecek, dünya boştur, gelir ve geçer; yapılacak bir şey yok.)

Aşk, tedavisi henüz bulunamayan hastalıklar gibidir. Bir de bu aşk ilahî olunca dermanını bulmak için geçici olan dünyadan, ebedî olan darul ukbaya intikal etmek gerekiyor. Çünkü ilahî aşka düşenlerin bu dertlerine Lokman Hekim, hatta dünyada tıp alanında ünlü kişi olan İbn-i Sina bile çare olamayabilir. Şair, ilahî aşka düçar olanları temsilen ağrılar içinde olduğunu, yaralı olduğunu ve günden güne eriyip gittiğini, bunun tek çaresinin de Hz. Peygamber'in şefaatinin olduğu üzerinde durur. Yani bu aşkın dermanı bu dünyada değil, ahirette olacaktır:

Ẓeray mı dec u elem u birin a
Nê derman u daru tımu ḥelina
Çı Loqman u ḥetta bı İbni Sina
Dexilu şefa'et ibni Amina (Mr. 23/32)

(Dermanı olmadığı için günden güne eriyip bittiğim gönlümdeki dert, keder ve eleme Lokman Hekim'den İbn-i Sina'ya kadar hiç kimse çare olamadı, umut Hz. Peygamber'in şefaatidir.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TABİAT

Divanda her şeyin bir nizam içinde olduğunu ifade eden şair, tabiattaki her canlının kendi hâl dillerince Allah'ı zikrettiğine değinir. Tabiattaki bu durumun sorumluluk verilen insanoğluna örnek olması gerektiğine inanan şair, hiçbir şeyin boşa yaratılmadığını vurgulu bir biçimde dile getirir. Her şeyin insanoğlunun hizmetine verildiğine değinen şair, insanoğlunun bu durumun kıymetini bilmediği düşüncesindedir.

4.1. Kozmik Alem

4.1.1. Burçlar

İlm-i nücûmda önemli bir yer tutan burç, hâlâ halkın çoğunluğunun inandığı bir gayb ilmidir. Güneşin dünya çevresinde döndüğüne inanan eski astronomi âlimleri, güneşin bu seyri esnasında 12 eşit dilimden geçtiğine inanmışlar. O dilim içindeki takımyıldızlara istinâden de her dilime bir ad vermişlerdir. İlm-i nücûm ile ilgilenenler, her insanın bir yıldızın tesirinde olduğunu söylemişler. Bu yıldız; güneşin, içinde bulunduğu burçtayken o kişinin doğduğu zamana denk gelmesidir. İnsanların duygu, ahlak, huy ve sıhhatleri üzerinde yıldızların etkili olduğu düşünülür. Her biri ayrı özellik arz eder. İnsanlar da burçlarına göre özelliklere sahiptir. Kişinin; iyi-kötü, cimri-cömert, şanslı-şanssız, esmer-sarışın gibi özelliklere sahip olması burçlara göre şekillenir. Eskiler bu hususta üstü kapalı bir yığın eser vücûda getirmişlerdir. "Yıldızı barışmak, yıldızı sönmek" gibi deyimler bu anlayışın ürünüdür. Burçlar şunlardır: Koç, boğa, ikizler, yengeç, aslan, başak, terazi, akrep, yay, oğlak, kova ve balıktır. "Her insan, doğum tarihine göre bir burç sahibi olur. Burçların birbirlerine dostlukları ve düşmanlıkları vardır. Bu özellik o burçlardaki insanlara da etki eder." (Pala, 2004, s. 86).

Kâinat bir nizam ve intizam içerisinde yaratılmıştır. Onda herhangi bir sapma göremezsiniz. Allah, dünya hayatının yaşanılır bir yer olması için kâinatı bir nizam içinde inşa etmiştir. Kâinattaki her şeyin yaratılışı bir görev icabıdır. Güneş, ay, burçlar, yer, gök vs. söz konusu sistem içinde varlığından haberdar olduğumuz ve dünya hayatını yaşayabilmemiz için Allah'ın bizlere ihsanlarıdır. Şair, söz konusu şeyleri Allah'ın rahmeti olarak değerlendirmemiz ve kıymetlerini bilmemiz gerektiği mesajını verir:

Erḍ u beḥrı burç u sema roc u aşmew ‘erş u hewa
Musexer bı qay bi şıma war i reḥma ẓafi Allah (Serbest/2.9/59)

(Yer ve deniz, burç ve sema, gün ve ay, arş ve hava; rahmeti bol olan Allah tarafından sizlere ihsan edildi.)

4.1.2. Felek

Gök, gökyüzü, sema, asmin, azmon demektir. Talih, baht, kader anlamlarında kullanılır. Gezegenlerin her birinin bulunduğu gök tabakasıdır. Batlamyus sisteminin düşüncesine göre evrenin merkezi dünyadır ve çevresinde iç içe geçmiş dokuz felek bulunur. Bunların dokuzuncusuna arş adı verilir. Dokuzuna birden ise nüh-felek denir (Uludağ, 2012, s. 133-134). Çoğulu eflâktir. Sekiz felek, kendi istikameti dışında dönüşe zorlanır ve insanların tâlihleri, refâh ve mutlulukları üzerinde değişken durumlar ortaya koyar. "Kahpe felek, dönek felek" gibi şikâyetlerin aslı da dokuzuncu feleğin ters dönüşü nedeniyledir. “Felek divan şairleri tarafından daha çok yükseklik, yücelik, genişlik, sonsuzluk, parlaklık gibi özellikleriyle anılmıştır. Âşığın çektiği acı ve ızdıraplardan dolayı ettiği ah ve figanlar da felekler kadar sonsuzdur.” Felek; ihtiyarlığı, dönekliği, kimseye yâr olmaması, kahpeliği gibi özellikleriyle daha çok şikâyetlere neden olur. Kısacası felek birçok cihetiyle şairlerce kullanılmıştır (Pala, 2004, s. 159-160).

Batlamyus sisteminin düşüncesine göre dünya evrenin merkezidir ve çevresinde iç içe geçmiş dokuz felek bulunur. Bunların dokuzuncusuna arş adı verilir (Uludağ, 2012, s. 133-134). Feryat figanın arş-ı alaya yükselmesi tabiri; görenin, duyanın dayanamayacağı kadar zulümler olduğunda kullanılır. Yeter ki kişinin aklı ve vicdanı hâlâ devrede olmuş olsun. Şair, Kerbela olayını anlatırken susuzluktan inleyişlerin feleğin dokuzuncu ve son tabakası olan arşa yükseldiğini; bunun hesabının hesap günü sorulacağı üzerinde durur. Arşı son sınır olarak gören şair, arşı titreten zulümlerin, yapanın yanına kâr kalmayacağı mesajını vermektedir:

Ṭeyşun u bê awu nali veng şiyu ‘erşu felek
Ku’ini ḥeqqu bıdi yi roci ‘erḍ u meḥşeri (Kt.32/17)

(Susuzluğun inleme sesi arşa yükseldi, mahşer günü bunu yapanlar hesabını verecekler.)

"Feleğin en büyük özelliklerinden biri de dönmesidir. Dünyanın hareket etmesi gibi felek de daima döner. Bu dönüşüyle her şeye müdahale eder." (Aslanoğlu, 2014, s. 327). Vatan ve dinin derdi ile dertlenen şair, dünyada söz konusu değerlere yapılan zulümlerin kendisini ve onun gibilerini ihtiyar ettiğini dile getirir. Feleğin olumsuzluklar getirdiğini bilmekle birlikte, felekten beklenilenin tersine güzellikler getirmesi temenni edilmektedir:

Din u welatu derd u ğemkêri ẓulmi cihani ma kerdi piri
Dewr u feleku yew roc ku bêri vaci qay şıma ehlen merḥeba (Kt.49/21)

(Din ve vatan derdiyle dertliyiz, cihanın zulmü bizi ihtiyar etti; felek bir gün dönüp bize merhaba dese!)

Felek, dert ve keder vermekle bilinir. Şans getirdiği, olumlu şeyler getirdiği pek olmamıştır. Kahreden şeyler getirdiğinde de ansızın getirir, haber verdiği görülmemiştir. Şair, feleğin kimseye haber vermeden sıkıntılar getirdiğini, bu sıkıntılarla ömürleri çürüttüğünden bahseder. Feleğin bahtsızlığına çare olarak Allah'ın merhamet etmesini dileyen şair, feleğe karşı bunun dışında bir çarenin olmayacağı mesajını vermektedir:

Felek çewidi nivunu roc di yew qehr tu ri unu
Pêru puçkenu verdunu reḥım Allah reḥım Allah (Kt.2.8/34)

(Felek habersiz bir biçimde kişiye dert verir ve kişiyi çürütür, Allah rahîmdir.)

4.1.3. Karanlık

Görmeyi engelleyen, insana sıkıntı ve keder veren karanlık, beyitlerde huzur ve neşenin sebebi olan ışıkla beraber zikredilir. Bunun yanında gece ile yakından ilgilidir. Bu bakımdan gece ile ilgili tasavvurlarda karanlık unsuru daima yer alır (Sefercioğlu, 2001, s. 383-384).

Hayatın olumsuz yönleri karanlık kavramıyla açıklanır. Sıkıntıların oluşu hayatın karanlıkta kalışı mecazıyla anlatılır. Hayatın her yönüyle sıkıntılar içinde olduğunu karanlıklar çökmüş şeklinde anlatmaya çalışan şair, bu kadar sıkıntıya rağmen korkmanın ayıp olduğunu ifade eder. Çünkü şair, her karanlıktan sonra aydınlığın geleceğini; her geceden sonra gündüzün olacağını örnek vererek sıkıntılardan sonra rahatlığın geleceğine olan inancını dile getirir. Böylece şair sıkıntıları olan kişilerin ümitvar olması gerektiği mesajını vermektedir:

Şewa tari şew umeya ca çiniw ma şeyri tı ra

Ters u teresey ẓaf ‘eyb u her şew ri roc est u bıra (Mes.7/4)

(Gidecek yerimizin olmadığı karanlık gece olmuş, korku ve korkaklık çok ayıptır; (bilelim ki) karanlığın sonu aydınlıktır.)

4.1.4. Seyyareler

4.1.4.1. Ay

“Ay, dünyanın tek doğal uydusu olup güneş sistemi içinde beşinci büyük uydudur. Dünya’ya en yakın gök cismidir. Kendi etrafında ve Dünya’nın etrafında döner. Işığını güneşten alır.” (Aslanoğlu, 2014, s. 211). Ay, güneşten aldığı ışığı bir ayna gibi yansıtır ve dünyaya gönderir; ışığı ise, güneş gibi ateş değil, nurdur. Geceler ayın nuruyla daha da güzelleşir. Edebiyatta sevgili aya benzetilir ve âşığı aydınlatan nurdur. Aya kimse yaklaşamaz ve kimsenin eli değmemiştir. “Her gece görünmez, bir yerde duramaz, uzaktan seyredilir, yükseklerdedir, karanlığı aydınlatır. Bütün bunlar sevgilideki özelliklerdir. Sevgilinin kendisi ay olduğu gibi yanağı, yüzü ve alnı da ay gibidir.” Bütün bu teşbihlerde sevgilinin yüzü aydan daha üstün, güzel ve parlaktır (Pala, 2004, s. 52-53).

Değişmeyen, hep aynı ve aslî şekliyle görünen Güneş, tasavvufi açıdan Allah’ı temsil eder. Çünkü mutlak güzellik ve kemal Allah’a mahsustur. “Ay ise Güneş’ten aldığı ışığı yansıtmakla Hakk’ın sıfatlarını, tecellilerini gösteren bir aynadır. Güneşe bakılamaz; onun akseden ışığına, aya bakılabilir.” Zâtı idrak olunamayan Allah’ın sıfatları temaşa edilebilir (Çelebioğlu, 1991, s. 188).

Hz. Peygamber’in “Şakku'l Kamer mûcizesi ve diğer yıldızlarla birlikte Yusuf peygamberin rüyasında ona secde etmeleri dolayısıyla da anılan ay, daha çok dolunay şekliyle ele alınır.” (Pala, 2004, s. 52). Şair, Yusuf’un (a.s.) peygamber olacağı şeklinde yorumlanan rüyasına telmih yapmıştır. Buna göre, Yusuf (a.s.) rüyasında Güneş, Ay ve on bir yıldızın hep birlikte kendisine secde ettiğini görür. Rüyanın yorumuna göre on bir yıldız; Yusuf’un (a.s.) kardeşleri, güneş; babası Yakub (a.s.), ay ise; annesi olarak yorumlanmaktadır:

Yusuf vunu baba mı yew hewn diyu des u yew estare aşmew roc biyu

Pêru têdır mi ri şiy secde biyu Yusufım vinibiw Ye‘qub bermenu (N.4/2)

(Yusuf (a.s.) baba rüya gördüm: on bir yıldız, Ay ve Güneş hep birlikte bana secde ediyorlardı, der. Yusuf kaybolunca Yakub ağlar)

Ay, Güneş'ten aldığı ışığı ayna görevi görerek yansıtır. Bu, ayın en önemli görevlerinden biridir. Parlak oluşuyla bilinen ve bu şekilde tasvir edilen ay, bu yönüyle maşuk ile karşılaştırılır. Âşığın nazarında sevgilinin parlaklığı ayın parlaklığından ziyadedir. Parlaklığı kadar bir diğer güzelliği de tutulma esnasındaki dünyadan görüntüsüdür. Şair, sevgilinin yaydığı ışığın ve güzelliğinin ayınkinden fazla olduğunu ifade eder. Sevgilinin güzelliğini Yusuf'a (a.s.) benzetir:

Şewqi tu dilberu rındi nê xusuf u nê kusuf
Her weki sulṭani Mışri mulk u meliku Yusuf (Mes.40/32)

(Güzel dilber parlaklığın ne ayda ne güneşte var; tıpkı Mısır sultanı melik Yusuf gibisin.)

4.1.4.2. Güneş

Güneş için; âfitâb, hurşîd, mihr ve şems kelimeleri de kullanılır. Divan şiirinde genellikle ışığı, parlaklığı, ısısı ve ısıtması ile ele alınır. Hem benzeyen hem de benzetilendir. Işık ve parlaklık onunla birlikte bulunur. Işıklarını bolca her yere dağıttığı için cömertlik sembolü olarak kabul edilir. Tüm bu özellikleriyle sevgili denen sultanı temsil eder. Bazen güneş sevgiliye; bazen de sevgili güneşe benzer. Parlaklığı ve aydınlığı nedeniyle sevgilinin yanağıdır.Yusuf (a.s.) güzellikte güneşle kıyaslanır. Ayrıca "Yusuf peygamber, rüyasında güneşin kendisine secde ettiğini görmüştür." (Pala, 2004, s. 188). "Bu anlamda fazilet verici olarak değerlendirilir. Güneş gelince gölgenin gitmesi, güneşin suya aksedişi, ay ile güneşin birbirlerini takip edip durmaları, güneş görününce yıldızların kaybolması ve gecelerde güneşin saklanması gibi farklı yönleriyle şiirlere konu edilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 333-334).

Âşık için maşuk güneş gibidir, âşık daima onun nuru ile aydınlanır. Hatta ışığı o kadar boldur ki kendi ile birlikte etrafı da aydınlatır. Bir tir-i gamzesiyle âşığı kendine meftun eden dilber, bir nazarı ile etrafı aydınlatır. Şair, âşığın diliyle nazlı sevdiğinin güzel ve hoş bir bakışıyla tüm etrafı aydınlattığını ifade ederek içinde bulunduğu ilahî aşkı terennüm eder:

Dilbera mın nazıka mın her tuwi şems u żiya
Neẓeri rınd u delali da hemê deşt u çiya (Mes.40/3)

(Ey nazenin sevgilim! Güzel bakışınla tüm dağların ve ovaların ışığı ve güneşi sensin.)

Divan şiirinde adı en çok anılan peygamberlerden biri Hz. Yusuf'tur. Harikulâde güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir, hatta sevgili, Yusuf-ı sânî (ikinci Yusuf) olarak nitelenir (Pala, 2004, s. 497). Şair, Mısır sultanı/meliki olan Hz. Yusuf'a (a.s.) güzellik yönüyle benzettiği maşukunun güzelliğini ay ve güneş ile kıyaslar. Netice itibariyle sevdiğinin güzelliğinin aydan da güneşten de ziyade olduğunu dile getirir. "Xusuf ve küsuf" anlam itibariyle ay ve güneş tutulması olsa da şairin tutulmadan ziyade mecaz-ı mürsel sanatını kullanarak ay ve güneşi kastettiği anlaşılmaktadır:

Şewqi tu dilberu rındi nê xusuf u nê kusuf
Her weki sulṭani Mışri mulk u meliku Yusuf (Mes.40/32)

(Güzel dilber parlaklığın ne ayda ne güneşte var, tıpkı Mısır sultanı melik Yusuf gibisin.)

4.1.5. Yıldızlar

Işıklı oluşları, çoklukları ve gökyüzünde bulunuşları sebebiyle değişik hayallere konu olan yıldızlar (Sefercioğlu, 2001, s. 359) divanda, necm ve estare şeklinde geçer. Hadis olduğu rivayet edilen "Benim ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisini takip ederseniz doğru yolu bulursunuz" sözünden hareketle olsa gerek, yol gösterici olduğuna inanılan İslâm büyükleri yıldızlara benzetilir. Divanda hakkında yazdığı şiirlerden de anlaşılacağı üzere Şeyh Said hayranı olan şair, Şeyh Said'i karanlıkta yol gösterici yıldıza benzetir. Hakk ehli olarak nitelediği Şeyh Said'in hakkın yüceltilmesi uğruna mücadele verdiğinden bahseder; bunun da merak konusu olması ve araştırılması gerektiği mesajı verilmektedir:

Şeyx Se'id ma ri meraq u necm u estarew şefeq u
Serfiraz i ehli ḥeqqu Şeyx Se'idi pişuwa yi (N.52/7)

(Karanlığı yıldız misali aydınlatan, hak için ayaklanan önder Şeyh Said bizim için merak konusudur.)

Şair, Yusuf'un (a.s.) peygamber olacağı şeklinde yorumlanan rüyasına telmih yapmıştır. Buna göre, Yusuf (a.s.) rüyasında Güneş, Ay ve on bir yıldızın hep birlikte kendisine secde ettiğini görür. Rüyanın yorumuna göre on bir yıldız; Yusuf'un (a.s.) kardeşleri, güneş; babası Yakub (a.s.), ay ise; annesi olarak yorumlanmaktadır:

Yusuf vunu baba mı yew hewn diyu des u yew estare aşmew roc biyu
Pêru têdır mi ri şiy secde biyu Yusufım vinibiw Ye'qub bermenu (N.4/2)

(Yusuf (a.s.) baba, rüya gördüm: on bir yıldız, ay ve güneş hep birlikte bana secde ediyorlardı, der. Yusuf kaybolunca Yakub ağlar.)

4.1.6. Diğer Kozmik Unsurlar

4.1.6.1. Ay ve Güneş Tutulması

Ay tutulmasına xusuf, güneş tutulmasına kusuf denir. Allah, dünya hayatının yaşanılır bir yer olması için kâinatı bir nizam içinde inşa etmiştir. Kâinattaki her şeyin yaratılışı bir görev icabıdır. Güneş, ay vs. söz konusu sistem içinde varlığından haberdar olduklarımızdır. Bu sistemlerin zarar görmesi hayatın idamesinin zora girmesi anlamına gelir. Zaman zaman bu sistemlerin geçici olarak devre dışı olması, farklı bir duygunun oluşuna neden olabilmektedir. Sürekli olarak varlığına şahit olduğumuz ay ve güneşin tutulması da böyle bir duyguya kapılmaya neden olabilir ki birçok kişi böyle bir durumdan keyif almaktadır. Şair, dilberinin/sevdiğinin güzelliğinin ayın ve güneşin tutulma esnasındaki farklı ve kimisine göre çok hoş olan bu görüntüye kıyasla daha fazla olduğunu ifade ettikten sonra Hz. Yusuf'u benzetilen olarak kullanarak sevdiğinin güzelliğini Mısır sultanı ve meliki Hz. Yusuf'a benzetmiştir:

Şewqi tu dilberu rındi nê xusuf u nê kusuf
Her weki sulṭani Mışri mulk u meliku Yusuf (Mes. 40/32

(Güzel dilber parlaklığın ne ayda ne güneşte var tıpkı Mısır sultanı melik Hz. Yusuf gibisin.)

4.2. Zaman ve Zamanla İlgili Kavramlar

4.2.1. Zaman

Zamanê, devr, devran, dehr, vakt şeklinde kullanımlar da zaman anlamı verir. Divan şiirinde olaylar zinciri olarak verilen zaman düşüncesi başlı başına bir kuvvettir. Dünyanın içinde bulunulan devrine rûzigâr denir. Divan şairinin zaman karşısındaki tutumu genellikle olumsuzdur ve zamanı daima şikâyet eder. Şaire göre, kendisinin ümidini kıran, değerlerini yok sayan ve bilmeyen, ona cefa çektiren zamanın kendisidir. "Felek onun muradı doğrultusunda dönmemiştir. Zamanın bu tutumu yalnızca şair için değil her insan için geçerlidir. Yapılacak şey, zamana karşı rind tavrı takınmaktır. Ondan zevk almaya bakmak gerekir." (Pala, 2004, s. 394). En önemli özelliği geçici olmak olan zaman eski şiirde çoğu kez sabırla birlikte anılır. Şairlerin

gözünde zaman olumsuz bir imaj oluşturur. Bu yüzden şairler sürekli olarak zamandan şikâyetçidirler (Aktaş, 2008, s. 147).

Divanda şair zamanı; geçici, sınırlı, aldatıcı vs. olumsuz özellikleriyle ele alır. Ayrıca, insan ekseninde dünyanın son demlerini yaşaması anlamında insanoğlunun ahir zamanda yaşadığı ve bu zamanın özelliği olarak fitne-fesadın, kin ve hased gibi olumsuz özelliklerin çok olduğu şeklinde kullanmaktadır.

Ömür ve zaman beyitlerde birlikte kullanılınca, insanın bu dünyada yaşayacağı ömrün belli bir zamanla sınırlandırıldığı anlatılır. İnsan bu dünyaya Allah'ın yapın dediklerini yapmak, yapmayın dediklerinden kaçınmak için gönderilmiştir. Yani kişi kendisine biçilen zaman diliminde Allah'a itaati esas almalıdır. Şair, zamanın ve insan ömrünün birlikte olduğunu, zamanın ve ömrün itaat ve ibadet için olması gerektiğinden bahseder. Zamanın bir fırsat olarak bellenmesi gerektiği ve bu fırsatın iyi değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder. Aksi takdirde pişman olunacağını kendi nefsi üzerinden anlatmaktadır:

'Emr u zemu ha pêhet i qey ṭa'et u 'ibadet i
Ma viyarna weqti fırṣeti hey wax 'emrım 'emrım 'emrım (Kt.18/27)

(İtaat ve ibadet için olan ömür, zamanla birlikte geçmektedir, eyvah ömrüm fırsat zamanını kaçırdık.)

Dünyaya gönderilen her varlık belli bir süreliğine gönderilmiştir. "Her can ölümü tadacaktır…" (Ankebut, 29/57) ayetinin de işaret ettiği gibi ecel zamanı gelen her canlı ölecektir. Şair, biçilen ömrün kısa da olsa uzun da olsa elbet son bulacağını; ancak ne zaman son bulacağının belli olmadığını ifade eder. Eceli kurda benzeten şair, öleceğini bilmiyormuş gibi davranılmasını eleştirmektedir:

'Emri dunya çıqa dergu ecel tu dımaw se vergu
Keyki munu peyni mergu tı mırenim tu ra niva (N.3/17)

(Dünya ömrü ne kadar uzun olsa da, ecel kurt gibi senin peşindedir; ne zaman olursa olsun sonu ölümdür, öleceğin sana denilmedi mi?)

Zamanın bir özelliği de aldatıcı oluşudur. İnsan zamanın kısa oluşunu unutur, mala mülke dalar. Şair, kimsenin hakkına girilmemesi gerektiğini, başkasının mal ve mülkünü haksız yere yiyenlerin günün birinde cezasını çekeceğinden bahseder. Kul hakkının isteneceği günde zamanın yalancı misali kişinin yanında yer almayacağı

üzerinde durur. Bunun için zamana güvenilmemesi gerektiği, kul hakkının yenilmemesi gerektiği mesajı verilmektedir:

Mal u mulki ‘ebdu mewri tı pey ‘ez̲ab weni yew roc
Zemu zuriw ḫeqi ‘ebdu ku tu ra bıwaziw yew roc (Mes.41/4)

(Kul hakkını yiyen bir gün cezasını çekecek, zaman aldatıcıdır kul hakkı bir gün istenecek.)

4.2.1.1. Yıl

Belli bir zaman dilimini ifade eden yıl, şiirlerde genellikle sevgilinin ilgisizliği ile ilgilidir (Sefercioğlu, 2001, s. 385). Ser ve sal olarak da kullanılır.

Yılda on iki ay olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Problemin ne kadar büyük olduğunu, derdin dermansız olduğunu anlatmak için yılın on iki ayında yaptığı iş şudur, tüm çabalarına rağmen hayatında herhangi bir değişiklik yok denilir. Tam da bu noktadan bakan şair, bülbülün yılın on iki ayında dağlık taşlık yerde olduğunu; mekânının toprak olduğunu söyleyerek bülbülün yapması gerekenin ise Allah’ı anması gerektiği üzerinde durur. Buradaki bülbül mazmun olarak kullanılmış olup malum olduğu üzere teşbihen âşık yerine kullanılmıştır. Asıl varılacak yer toprak olacağına göre âşığa faydası dokunacak eylemin Allah’ı anmak olduğu mesajı verilmektedir:

Bılbıl duyes aşmi ṣera tı ha kuy u keru vera
Tımo halini tu her a vendi Allah bılbıl bılbıl (Kt.18/ 55)

(Bülbül yılın on iki ayında dağ ve taşa karşı durursun, yuvan hep topraktandır, bülbül (sen en iyisi) Allah'ı an.)

4.2.1.1.1. Mevsimler

Edebiyatta mevsimler aşkın durumuna göre ele alınır. Bahar, aşkın yaşandığı; güz, aşkın dillendirildiği yani şiirlerin yazıldığı mevsimdir. Kışın nasıl güller kar altındaysa aşklar da kar altındadır (Aktaş, 2008, s. 160).

Yılda dört mevsim bulunmaktadır. Mevsim fasl olarak da adlandırılır. Kâinatın bir nizamı gereği söz konusu mevsimler hep peşi sıra gelir. Çeşitli nedenlerden ötürü mevsimler arası ufak tefek geçişler olsa da genel anlamda ve dünyanın geneli düşünüldüğünde kâinatın nizam içinde inşa edildiği anlaşılacaktır. Yılın dört mevsimden ibaret olduğunu ve mevsimlerin birbiri ardınca sıralandığından bahseden şair, sonbahardan sonra kışın geldiğini ilkbahardan sonra yazın geldiğini söyleyerek

malum bir bilgiyi vermiştir. Ancak burada şairin kastettiği şey Allah'ın kâinatı şaşmayan bir nizam içinde inşa etmesidir:

Şeray Allah çer mewsim i yew bi yew dıma yenu
Payiz qedya ẓımusṭun u weṣṣar şeyru ımnu yenu (Kt.8/21)

(Yıl dört mevsimdir birbiri ardınca gelir, sonbahardan sonra kış gelir, ilkbahardan sonra yaz gelir.)

4.2.1.1.1.1. İlkbahar

Edebiyatta üzerinde en çok durulan mevsim bahardır. Başta gül olmak üzere çiçeklerin en gözde oldukları zaman bahardır ve bu çiçekler sevgilideki güzellikten birer iz bulundururlar. Ayrıca bahar mevsiminde tabiat ziyadesiyle güzelleşir, bunun için şairler baharı diğer mevsimlerden üstün tutarlar (Pala, 2004, s. 64). Bahar mevsiminde hayat ve tabiat bir diriliş içindedir. Geçici olduğu için kıymetinin bilinmesi gerekir. İnsanın gençliği gibi olan bahar, hâliyle güzeldir. Tıpkı gençlik gibi o da hızla geçip gidiverir. Onun için herkes bu mevsimde mest olmuştur. Tüm tabiat ve içindekiler capcanlıdır. Şairde hazândan kaçınma ve bahâra karşı bir özlem vardır. "Nevbahâr (yeni bahar, ilk bahar), mevsim-i gül veya fasl-ı gül (gül mevsimi) olarak da anılan bahâr ile ilgili olarak sevgilinin güzelliği, yüzü, yanağı; talihlilik, gençlik ve ömür gibi telakkiler ile bir cennet imajı verilir." (Pala, 2004, s. 65).

Güzelliğin baharında sevgilinin mahallesi gülistandır, âşık orada işret eder (Çavuşoğlu, 2017, s. 98). Güzellik bahar yağmurları, ırmakların coşması, güllerin açması ve bahar-hazan tezatı münasebetiyle bahara teşbih edilir (Kurnaz, 2012, s. 129). Sevgilinin güzelliğinin, âşıkların duygu ve davranışlarında meydana getirdiği değişiklikler ile bahar mevsiminin insan üzerndeki etkisi arasında bir ilişki kurulur (Sefercioğlu, 2001, s. 125).

Yeniden dirilmenin en büyük göstergelerinden, delillerinden biri de ilkbaharın gelişidir. Kış mevsimi boyunca ölü gibi olan tabiat baharın gelişiyle yeniden dirilmenin nasıl olacağını anlatırcasına canlanır. Bahar, üç devreye ayrılan insan ömrünün çocukluk devresidir; her şey cıvıl cıvıldır. Şair, baharın gelişiyle dünyanın canlandığını ifade ederek baharı insanın çocukluk dönemine benzetir. Baharda canlanan tabiatın meyveleri ise yaz mevsiminde çıkar ve insanın istifadesine sunulur. Böylece şair, bahardan sonra gelen yazı ise insanın gençlik dönemine benzetir:

Weṣṣar dunya guni kenu imnu her çi xorti kenu
Naz u ni‘met meywew te‘am dunya ri ṣıfre rakenu (Mes.7/28)

(Bahar dünyayı canlandırır, yaz her şeyi genç yapar; (baharda filizlenen yazın olgunlaşan) meyveler, yiyecekler ve nimetlerle dolu sofralar serilir.)

Olumsuzluklar, karamsarlıklar günlük zaman diliminde gece ile, mevsim olarak da sonbahar ve kış şeklinde ifade edilir. Umut, yeniden doğuş, güzel yarınlar ise günlük zaman diliminde gündüz ile, mevsim olarak da bahar ile ifade edilir. Şair, dünyanın geçiciliğini anlattığı beyitte ne kadar sıkıntı olursa olsun sıkıntıların elbet bir gün son bulacağını, güzel günlerin geleceğini ifade ederek umutlu olmanın gerekliliği mesajını vermektedir. Sıkıntılar karanlık olan geceye, rahat günler ve umut ise bahara teşbih edilmiştir:

Çıqa şew bu peyni dıma roc yenu her ẓımuṣṭu şeyru weṣar veynenu
Ni‘meti Allah yo insu ha wenu dunya veng a yena şuna ma se ki (K.8/31)

(Her karanlığın sonu aydınlık, her kışın sonu bahardır; insanın yediği Allah'ın nimetidir, dünya boştur; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

Bahar ayının canlılar için ayrı bir kıymeti vardır. Tabiatın canlanması, suların şırıltısı, kuşların bu güzelliklerle ahenk içinde bir başka güzel ötüşü âdeta huzurun diğer adıdır. Şair, âşığa teşbihle gülün aşkından kendini harap eden şeyda bülbüle seslenerek gülü (sevdiği) ve bahçesi (güzel ortamı) olduğu ve bahar gelip tabiat canlandığı hâlde neden hâlâ kendini harap ettiğine anlam veremediğini dile getirmektedir. Âşığın her daim maşuka meftun olduğunu, her daim onun aşkıyla yandığını ve yanması gerektiğini bilen şair tecahül-i arif sanatına başvurmuştur:

Şeyda bılbıl de mebermı weṣṣaro dunya biya germı
Gul u baxçey tu bi leyrmı tı ṣe vuni bılbıl bılbıl (Kt.15/22)

(Bahar gelmiş, bahçende güller açmaya başlamış ve tabiat canlanmış; bülbül sen hâlâ ne diye inlersin?)

Ha weṣaru zil u zerg u dar u ber abiw mela
Gul u reyḥan velg u vaşu pêru boy duni mela (K.21/51)

(Bahar, yeşillik demek, çiçeklerin açması demek, gül ve reyhan, yaprak ve otun boy vermesi demektir, Molla.)

Divan şiirinde ilkbahar aylarından biri olan nisan ayı, bulutu, cömertliği, yağmuru, bereketi ve baharın müjdecisi olarak ele alınıp işlenir (Pala, 2004, s. 373). İlkbahar aylarında yağan yağmur ve özellikle de nisan yağmurları bahse konu özelliklerinden ötürü bir şeyin bolluk ve bereketi isteniyorsa dua mahiyetinde nisan yağmurları gibi bereketli olsun denilir. Şair, yalvararak Allah'ın rahmetini dilediği beyitte bahar yağmurlarının bol ve bereketli oluşuna teşbihte bulunmuştur:

İlahi ez kenu ẓari reḥmeti tu ma ru vari
Hezey varuni weṣari şewew roc ṣebḥu hi vari (Mes.53/28)

(Allah'ım sana yalvarıyorum ki, gece gündüz demeden yağan bahar yağmurları gibi rahmetin bizlere yağsın.)

İlkbaharın; fasl-ı bahar (bahar zamanı) şeklinde kullanımı mevcuttur. Şair veya âşık sevdiği şeyleri, güzellikleri baharla beraber zikrederken; sevmediği ve kötü olarak nitelediği şeyleri hazan ve kışa ait kelimelerle birlikte zikreder (Aslanoğlu, 2014, s. 361).

Kış, sıkıntı ve zorluklarla dolu bir mevsimdir. Bahar mevsiminin kışın arkasından gelmesi sebebiyle, insanlarda değişik duygular ve davranışlar meydana gelir. "Bunda baharla beraber tabiatta meydana gelen değişikliklerin rolü büyüktür. Havaların ısınmaya başlaması seyir yerlerinin yeşermesi, çiçeklerin açması, insanların kırlara çıkmasına," sohbet ve eğlence meclislerin düzenlenmesine, gam ve kederin gönülden def edilmesine vesile olur (Sefercioğlu, 2001, s. 387).

Bahar mevsimi birçok güzelliği içinde barındırır. Hoşluğu, güzelliği ve ferahlatan yönüyle cenneti andıran bahar, insanlar için aranan ve beklenen bir mevsimdir. Tüm bu güzelliklere rağmen sıkıntılar içinde olan, yarası içerde olanların gözünde abartılacak yönü olmayan bir mevsimdir. Bayram olmasına ve bahar mevsimini temaşa etmek misali olmasına rağmen yüreğinin çok incinmesi nedeniyle bahar mevsiminin güzelliğinin farkında olmadığından bahseden şair, kendini âşık yerine koyarak, âşığın içinde bulunduğu büyük acıyı anlatmaya çalışmaktadır:

Roşun u 'idu temaşa her weki feşla buhar
Ni mı seyr u ni ṭemaşa cerg u derbi mı ğıdar (Mes.33/7)

(Kurban Bayramı bahar faslını izlemek gibidir, yüreğim dağlandığı için ne seyredebiliyorum ne de temaşa edebiliyorum.)

4.2.1.1.1.2. Kış

Kış, yazın zıddı olarak kullanılır. Yaz, sıcağıyla ne kadar meşhursa kış da soğuğuyla o nispette meşhurdur. Çok soğuk oluşu, canlılığın olmayışı gibi insanoğlu ve diğer canlılar üzerinde olumsuz etkisi görülse de; iki bahar, bir de yaz mevsimini çalışarak geçiren insanlar için içeri kapanıp dinlenme fırsatı sağlaması; uzun süre birbirini görmediği için muhabbet etme imkânı olmayan insanlar için bir araya gelip sohbet etme imkânı oluşturması düşünülünce sevilen ve beklenen bir mevsim olmaktadır.

Benzetme yoluyla tabiatın ihtiyarlığa adım atmaya başladığı mevsim sonbahardır, ölümünün gerçekleştiği mevsim ise kıştır. Ölümü hatırlatan bu manzara karşısında yaşamın kıymeti bilinmeli ve ölüme hazırlıklı olunmalıdır. Şair, güzel bir benzetmeyle sonbahar mevsiminde, dünyanın saçı sakalı beyaz ihtiyara döndüğünü; kış mevsiminde ise o ihtiyarın öldüğünü ve beyaz karın da kefen görevi gördüğünü ifade eder:

Payiz dunya piri kenu pur u bısku sıpi kenu
Ẓımusṭu dunya kışenu vewra sıpi kefen kenu (Mes.7/29)

(Sonbahar dünyayı ihtiyar eder, saçları beyazlatır; kış ise dünyayı öldürür, beyaz karı da ona kefen yapar.)

4.2.1.1.1.3. Sonbahar

Eşanlamlıları hazan ve güz olan sonbahar; iki bahar mevsiminden biri olmasına rağmen baharın geniş kullanımına erişememiştir. Divan edebiyatında âdeta tek mevsim yaşanır. O da bahar mevsimidir denilebilir. "Çünkü sonbahar ölülük, ihtiyarlık, bitkinlik ve yaşlılık timsâlidir. O, saçına kır düşmüş yaşlı insan gibidir. Gül bahçesini harâba verir. Bu mevsimde rüzgâr o tatlı esişini terk eder, ağaçlar da yapraklarını dökerler." Ancak hasat mevsimi olması hasebiyle yine de bir bolluk söz konusudur. Meyveler bu mevsimde toplanır, kışa hazırlık için hem insan için hem de hayvanlar için gerekli erzaklar bu mevsimde toplanır (Mes.54/1). Yaprakların büründükleri altın rengi aynı zamanda âşığın hasta yüzünün de rengidir. Sonbaharda güzelliklerin muhabbetinin yapıldığı sohbet meclisi dağılmış, bir sessizlik ve uyku haline bürünmüştür (Pala, 2004, s. 211). Anlam ve telaffuz olarak benzeştikleri için birbirlerini çağrıştıran hazan ve hüzün, insana hayatın ölümlü oluşunu hatırlatır.

“Edebiyatta mutluluk için bahar mevsimi tasvir edilirken,” hüzün ve ayrılık için hazan mevsimi tasvir edilir (Aslanoğlu, 2014, s. 364).

Sonbahar/hazan; tabiatın yeşilliğini yavaş yavaş kaybettiği, yeşil olan yerlerin yerini sarı renge bıraktığı, otların kuruduğu, kısacası tabiatın âdeta öldüğü mevsimdir. Sonbahar yaşlılık dönemi olarak değerlendirildiğine göre, gelmesi pek istenmez. Bahardaki canlılık ise gençlik dönemi olarak değerlendirilir ve uzun sürmesi istenir. Şair, hayvanların otlandığı yayla zamanının hoş olduğunu, herkesin keyfinin yerinde olduğunu ifade eder. Tabiatın ölümü demek olan hazan mevsiminin henüz gelmediğini belirten şair, canlılıktan biraz daha istifade etmek gerektiği üzerinde durmaktadır:

Zozu weş u mergu eyni pesi koçeri çerenu
Dem u dewru keyfi yey u payiz hema erey yenu (Mes.7/11)

(Yayla hoştur, yeşilliktir, göçerin davarı otlanır; devir onun devridir, sonbahar daha geç gelir.)

Sonbahar mevsiminin hasat mevsimi olduğu açıklama kısmında ifade edilmişti. Bu açıdan da bakılınca her ne kadar sonbahar mevsimi tabiatın yaşlılık dönemi olarak görülse de her yaşın kendine has güzelliklerinin olması gibi, her mevsimin de kendisine göre güzelliği vardır. Bu güzellikleri dile getiren şair, tabiatın verdiği hoş kokunun baharın özelliği, kız ve erkekler için nişanlanma döneminin yazın güzelliği, evliliği ise sonbahar mevsiminin güzelliği olarak vermektedir:

Weṣar u helmi vaşu ‘ilac i ımnu nişun ki keynun u lac i
Payizu wexti veyvey zewac i vaci qay şıma ehlen merḥeba (Kt.49/31)

(Bahar otun kokusu ilaçtır, yazın kız ve erkekler nişanlanır; sonbahar ise evlilik ve düğün vaktidir, (bu durumda olanlara) merhaba diyebilirsiniz.)

4.2.1.1.1.4. Yaz

Yaz, kışın zıddı olarak kullanılır. Kış, soğuğuyla ne kadar meşhursa yaz da sıcağıyla o nispette meşhurdur. Yaz mevsimi, kışın zemheri soğuğu görüldükten sonra ısrarla gelişi beklenen mevsimdir (Mes.7/8). Sıcakla soğuk arasında ve en canlı mevsim olan bahardan sonra gelişinden ötürü iyi karşılanmasa da; iş güç, kazanç vs. güzellikler düşünülünce sevilen ve beklenen bir mevsim olmaktadır.

Her ne kadar en güzel mevsim olan bahar mevsimi, yaz mevsiminden önce gelip onun değerine gölge düşürse de aynı zamanda bir avantaj da sağlıyor. Tabiatı

canlandırması yaza hazırlık olarak görülebilir. Şair, bahar mevsiminde canlanan şeylerin yaz mevsiminde olgunlaştığını ifade eder. Bu olgunlaşmayla birlikte meyvelerin, yiyeceklerin nimet olarak âdeta sofra serdiklerini dile getiren şair, nimetten istifade etmek için olgunlaşması gerektiği mesajını vermektedir. Buradan hareketle mecazi anlamda düşünülecek olsa, kişinin faydalı olabilmesi için öncelikle canlanması, birşeyler biriktirmesi (ilim-irfan gibi), sonrasında ise ilmini insanların faydasına sunması lazım gelir:

Weṣṣar dunya guni kenu imnu her çi xorti kenu
Naz u ni‘met meywew te‘am dunya ri ṣıfre rakenu (Mes.7/28)

(Bahar dünyayı canlandırır, yazın her şey gençleşir; meyve ve yiyecek nimetleri dünyaya sofra açar.)

Yaz mevsimini güzel kılan özelliklerden biri de beden gücüyle çalışmak zorunda olan insanların iaşelerini temin etmek için çalışmalarıdır. Yazın gelişini hoş vakit olarak gören şair, yazı hem kazanç hem de kışlık azığı stoklama imkânı sağlayan mevsim olarak değerlendirmektedir. Bu özelliğinin yanında evlilik çağındaki gençlerin uygun aday bulmak için çaba sarf ettiği mevsim olduğu üzerinde durmaktadır:

Imnu umew wextu weş u wexti debrew kari yenu
Xorti ma çimu çarneni wexti zewaci ha yenu (Mes.7/30)

(İş güç zamanı olan yazın gelişi hoştur; evlilik çağında olan gençlerimiz evlenebilecekleri uygun adayı bulmak için hazırlık yaparlar.)

4.2.1.1.2. Aylar

4.2.1.1.2.1. Muharrem

Tarihte yaşanmış bazı olaylar, üzerinden asırlar geçse de hep tazeliğini korur. Vicdanlarda derin yaralar açan bu tarz olayların en çok bilinenlerinden biri Hz. Peygamber’in torunu Hüseyin’in Yezid tarafından şehit edilişidir. Kameri ayın ilk ayı olan muharrem ayı, edebiyatta çoğunlukla Hz. Hüseyin’in Kerbela’da şehit oluşu münasebetiyle ele alınır. Divanda da muharrem ayı söz konusu edilen şekliyle ele alınmıştır. Kameri ayların ilki olan muharrem ayında dert ve kederle dolu olduğunu ifade ederek Hz. Hüseyin’in şehit edilişi olayına telmih yapan şair, muharrem ayının feryat figan ayı olduğundan bahseder

Ax ina aşma Muḥerem dı Ḥuseyn biyu şehid
Her Muḥerrem ṣer newedı ez bı derd u kederi (Kt.32/7)

(Ah, Muharrem ayında Hüseyin şehit oldu, yeni yılın ilk ayı olan her Muharrem'de dert ve kederle doluyorum.)

4.2.1.1.2.2. Nisan

Nisan ayı olarak bilinen kelime Türkçeye Süryaniceden geçmiştir. "Divan şiirinde nisan ayı; bulutu, cömertliği, yağmuru, bereketi ve bahârın müjdecisi olarak ele alınır." Gülün açtığı, sevgilinin seyrana çıktığı, meclisin kurulmaya başlandığı, toprağın altından çıkan yılanın ve denizden çıkan istiridyenin nisan yağmurunu yuttuğu ilkbahar mevsimi aylarından biridir (Pala, 2004, s. 373).

Tabiatın canlandığı mevsim olan bahar ayının ikinci ayı olan nisan, söz konusu mevsimin belki de en güzel ayıdır. Birisine bereket için dua ederken üzerine nisan yağmuru gibi rahmet yağsın şeklinde dua edilir. Her tarafın yeşile büründüğü nisan ayında bolca çiçekler görmek mümkündür. Bahar aylarından biri olan nisan ayında gülistanın seyredilmesi gereken yerlerden biri olduğundan bahseden şair, söz konusu yerleri canı gönülden seyretmek gerektiği üzerinde durur:

Dı feṣla mahi nisani were seyra gulıstani
Bı dıl xewşu bi seyrani canım fedasın 'eyn u dal (Kt.2.2/24)

(Nisan ayında canı gönülden gülistanı seyre gel, seyrede seyrede canım feda olsun de.)

4.2.1.1.3. Gün

Hem gün, hem de gündüz anlamındadır. "Güneşin doğuşundan gün batımına kadar geçen zaman" anlamına gelir. Özellikle gece ile kıyaslanan ve karanlığın zıddı olan gün, gündüz aydınlığı ve güneşi temsil eder (N.4/2). "Gündüz renk olarak beyazdır. Şiirlerde genellikle bu anlamlar bağlamında güzel ve iyi şeyler için karanlığın ve kötü şeylerin zıddı için benzetilen olarak kullanılır." (Aslanoğlu, 2014, s. 351).

Allah, gecenin de gündüzün de sahibidir. Edebiyatta gece olumsuzlukları, gündüz ise olumlu şeyleri temsil eder. Buradan hareketle zulüm, hakaret, işkence gibi olumsuzluklar içinde yer alanlar bunun hesabını elbet verecekler. Hesabı soracak olan Allah, bu karanlıkların aydınlığa kavuşmasını da sağlayacaktır:

Te‘daw ẓulm u işkencew u meḥkemaw zehiru kewu
Rebbi wari roc u şewu ku ma beru ifadewu (Mes.45/64)

(Hakaret işkence, zulüm ve zehir saçan mahkemeler; (bilsin ki) Rabb’im gece ve gündüzün sahibidir, bize hesap sorar.)

Kâinat bir nizam ve intizam içerisinde yaratılmıştır. Onda herhangi bir sapma göremezsiniz. Zaman ve coğrafya olarak kaymalar olsa da mevsimlerin birbirini takip ettiğini görmek mümkündür. Şair bu gerçeklikten hareketle her kıştan sonra baharın geldiğini belirtir. Kinaye sanatı yapan şair, geceyi ve kışı zorluklara; gündüzü ve baharı ferahlığa kavuşmaya teşbih etmiştir. Her zorluktan sonra refaha kavuşulacağını ifade eden şair, insanoğlunun faydalandığı her şeyin Allah’ın bir nimeti olduğunu, bununla birlikte geçici olan dünyanın boş olduğundan bahseder:

Çıqa şew bu peyni dıma roc yenu her ẓımuṣtu şeyru weşar veynenu
Ni‘meti Allah yo insu ha wenu dunya veng a yena şuna ma se ki (K.8/24)

(Her gecenin sonu gündüz, her kışın sonu bahardır; insanın yediği Allah'ın nimetidir, geçici olan dünya boştur; gelir, geçer; yapılacak bir şey yok.)

4.2.1.1.3.1. Sabah

Sabah, akşamın zıddı olarak kullanılır. Yeni bir günün başlangıcıdır. Mecazi anlamda ise zorluklardan kurtuluş için gelişi beklenen andır. Şair, geceyi olumsuzluklara teşbihle fırtınaların kopuşu, sağnak yağış ve karanlığın çöküşünün gece vakti olduğunu belirtir. Tüm bu olumsuzluklardan kurtulmak için sabırla gün doğumuyla birlikte sabahın olmasını beklemek gerektiğinden bahseder. Aydınlığa kavuşmak, refaha kavuşmak, olgunlaşmak için sabahı sabırla beklemenin önemi vurgulanmaktadır:

Ṿaru yenu serd u puk u şew ha ma ri tari kenu
Ṣebır bıkê ṣıbḥa bêru dunya weş a roc sukenu (Mes.7/26)

(Gece bizim için karanlık, soğuk, yağmur ve fırtına demektir; gün doğumuyla sabahın gelişi sabırla beklense dünyanın güzel olduğu görülecektir.)

4.2.1.1.3.2. Akşam, Gece

Gece; şew, leyl olarak da bilinir. Akşam ise şam olarak da bilinir. Gündüzün sona erip havanın kararmasından, sabah gün ağarıncaya kadar devam eden vakittir. Gündüzün ve aydınlığın zıddı oldukları için gece ve akşam birlikte ele alınırlar.

“Güneş, “gün” ve “ışık” gibi zıt kelimelerle birlikte aktarılır. Gece, siyah olmasıyla sevgilinin saçı için benzetilendir. Geceler âşıkların inlediği zamanlardır. Gece vakti, karanlık olduğu için aydınlatıcı mum ile birlikte kullanılır.” (Aslanoğlu, 2014, s. 348).

Gece karanlık, gündüz ise aydınlıktır. Karanlık; olumsuzlukların, sıkıntıların, cefaların, kötülüğün, cehaletin simgesidir. Aydınlık ise; mutlu oluşun, refaha kavuşmanın, iyiliğin, olgunlaşmanın, güzelliklerin simgesidir. Her karanlığın ardından aydınlığın geleceğini belirten şair, sıkıntıların bir gün elbet son bulacağını ve refaha kavuşulacağı umudunu taşımaktadır. Bunun için karanlıklara gömülmemek, yani, doğru yoldan sapmamak gerektiği, korkuya kapılıp da insan haysiyetine halel getirecek şeyler yapmamak gerektiği mesajını vermektedir:

Şewa tari şew umeya ca çiniw ma şeyri tı ra
Ters u teresey ẓaf ‘eybu her şew ri roc est u bıra (Mes.7/4)

(Gecenin karanlığına kaldık, gidecek yerimiz yok; korku ve korkaklık çok ayıptır, (unutma ki) her gecenin sonu aydınlıktır.)

Zorunlu haller dışında insan için gece dinlenme, gündüz ise iaşesini temin etme vaktidir. Bunun dışına çıkıldığında dengeler değişir. Kimileri ise gündüz iaşe temini için uğraş vermediği için gece gündüz aylak aylak dolaşmaktadır. Şair, gündüz iaşe temin etmek için çalışmayıp kahve köşelerinde keyif peşinde dolaşan kişilerin bu davranışını eleştirmektedir. Böyle davrananların ömrünü boş yere harcadıklarına değinen şair, bu tarz kişileri müflise benzetir:

Çarşiw qeḫwe keyf u ṣaz u şewew rocu tı geyreni
‘Emri wexti tu ku viri tı yew muflisê muneni (Mes.20/19)

(Gece gündüz ömrünü kahve köşelerinde keyif sürerek harcayan kişiler ömrünü boşa harcayan müflisler gibidir.)

Gecenin karanlığını aydınlatan şeylerden biri de mumdur. Âşığı aydınlatan mum ise sevgilidir. Şair, bayram gibi en çok mutlu olunması gereken günde sevgiliden uzak olduğu için gecesini aydınlatan mumdan mahrum kaldığını ifade eder. Yalnızlık geceye, mum sevgiliye benzetilmiştir:

Roci ‘idi tari yu sey leylu bi şem‘ u çıra
Ez ğerib u bêkes u durmendi yar u hogıra (Mes.33/17)

(Bayram günü karanlıktır, mum ve çırasız gece gibiyim; ben garip kimsesizim, yardan ve dostlardan uzak kaldım.)

4.3. Dört Unsur

Günlük konuşma dilinden farklı olan edebiyat dilinde, duygular ve estetik hâkimdir. Şiir dilinde bu durum nesirden daha belirgindir. Aktarmak istediği duyguyu sınırlı kelimelerle ifade etmeye çalışan şair, benzetme unsurlarından ve çeşitli sembollerden faydalanmak durumundadır. Divan şiirinde bu konudaki en büyük yardımcılardan birinin tabiat unsurları olduğu görülmektedir (Kablander, 2016, s. 356). Bunların içinde de özellikle "insanın yaratılışa ve varlığa dair tasavvurunu temsil eden temel mazmunlardan biri" olan "anasır-ı erbaa"dır (Çelik, 2019, s. 313). Şair; aşkını ateşe, sevgilisini muhtaç olduğu hava ve suya, kendisini kurumuş bir toprağa benzeterek duygularını somutlaştırmaya çalışır (Kablander, 2016, s. 356).

Sözlükte "asıl, kök, soy; şeref ve asalet" gibi manalara gelen anasır kelimesi, unsur kelimesinin çoğuludur (Karlıağa, 1991, s. 149). Arapçada "anasır-ı erbaa", Farsçada "çar unsur" olarak geçen dört unsur, "toprak-hava- su ve ateş" öğeleridir (Pala, 2004, s. 33).

Evrenin her tarafı toprak, ateş, su ve hava ile kuşatılmıştır. İnsanın bedeni ve ruhu bütün ihtiyaçlarını toprak, su, ateş ve havadan karşılar. "İnsanoğlu topraktan yaratılmış, onun bedenine ruh (hava) üflenmiş, gönlüne/yüreğine ateş yerleştirilmiş ve damarlarına/kanallarına da su verilmiştir. Bu demek oluyor ki anasır-ı erbaa denilen dört unsur insanın bedenindedir. Bu yüzden insan mikro kozmik bir evren, evren de makro kozmik bir insandır." (Aktaş, 2008, s. 15).

Doğanın ve varlığın özünü belirleyen anasır-ı erbaa, hayatın anlamını, özünü ve kimi zaman da karşılığını içeren bir biçimde pek çok felsefi düşüncenin temelini oluşturur. Zira varlığın özünün ne olduğuna ilişkin soruya farklı cevaplar verilmiştir (Kanter, 2018, s. 111).

Varlığın ilk maddesi arkhe olarak ifade edilir. Thales, ilk maddenin su olduğu düşüncesini taşırken; Anaximenes ilk maddenin hava olduğunu; Herakleitos ilk maddenin ateş olduğu düşüncesindedir. Empedokles ise söz konusu bu ilk maddelerden her birini arkhe olarak kabul etmek yerine, su, hava, ateş ile birlikte toprağın da kâinatın ana maddesini teşkil ettiğini söylemiştir. Aristo ise dört unsur teorisini sistemleştirerek tabiat bilimlerinde hâkim görüş hâline getirmiştir.

“Sistemleştirilen teori sonradan Süryaniler aracılığıyla Arapçaya aktarılmış ve tabâi‘-i erbaa, keyfiyyât-ı erbaa, ahlât-ı erbaa ve ilel-i erbaa terimleriyle fizikten tıbba, tıptan ahlaka kadar geniş bir alana uygulanmıştır.” (Karlıağa, 1991, s. 149).

Anasır-ı erbaa anlayışı İslâm felsefesine antik Yunan felsefesinden intikal etmiştir. Antik Yunan felsefesinde kâinatı yoktan var eden bir Tanrı düşüncesi/inancı yoktur; bunun yerine tıpkı Tanrı gibi ezelî olduğu düşünülen kâinatın ilk maddesine Tanrı tarafından şekil verilip düzene sokulduğu düşüncesi hâkimdir (Karlıağa, 1991, s. 149).

Batılı filozoflardan birçok mevzuda olduğu gibi varlığın ilk maddesi mevzusunda da farklı düşünen “Müslüman filozoflar, sudûr ve tecelli meselelerinin açıklanmasında anasır-ı erbaayı illet olarak görürler. Farabi, bu âlemin ilahî iradenin bir tecellisi olarak dört unsurun birbiriyle karışımı, bileşimi veya çözülmesinden meydana geldiği düşüncesini ileri sürer.” (Mahmut Gider, 2013, s. 194).

İbnü’l-Arabî, unsurların feleklerin hareketi sonunda ortaya çıktığını belirterek Tanrı’nın dört unsuru dört günde yarattığını, bunların içerisinde en üst mertebede ateşin bulunduğunu belirtir. Bununla birlikte ilk insan Hz. Âdem’in çamurunda yer alan suyun en etkili unsur olduğunu söyler ve unsurlara kendi özelliklerini verenin Allah olduğunu belirtir (Karlıağa, 1991, s. 150). Buna göre su; sulama görevi görerek hem çölü hem de bağı taze tutar. “Bu sayede bal ve yağ olur. Ateş; mülke ışık olmuştur. Yer ve gök, ateşin aydınlığıyla dolmuştur”. Yeryüzünün temizleyicisi olan rüzgâr; sulama, süpürme ve arıtma görevini görür. Toprak ise, mahlûkatın kendi üzerinde yaşamasına imkân verir (Çelik, 2019, s. 318).

Yapılan çalışmalarda, dört unsurun özelliğine göre kendi arasında ikiye ayrıldığı kabul edilir: Buna göre; kendini ifade edici ve aktif olan ateş ve havanın aynı yönde olduğu; pasif, alıcı ve kendini baskı altında tutucu özellikler taşıyan su ve toprağın ise aynı yönde olduğu kabul edilir. Hareketliliği ve sürekli yükselme arzusu içinde olması yönüyle en dikkat çekici unsur ateştir. Bu özellikler, hava unsurunda da görülebilir. Buna karşın toprak ve suda; durağan, yere doğru ve yerçekimi ile ilgili olan özellikler görülebilir (Çelik, 2019, s. 315).

Divan edebiyatında tenasüp yoluyla çokça kullanılan, aynı zamanda modern edebiyatta da sıkça kullanılan anasır-ı erbaanın insanların karakterini etkilediği kabul gören bir düşüncedir (Mahmut Gider, 2013, s. 195). Buna göre sıcaklık ateşin tabiatı,

yaşlık suyun, soğukluk havanın ve kuruluk da toprağın özelliğidir. “Sevgiliye ait güzellik unsurlarından âşığın gözyaşlarına dek birçok bakımdan kullanım alanı bulan toprak, hava, su ve ateş unsurları bir arada düşünüldüğünde dünya ve kâinattan kinayedir. Eskilere göre dokuz gök, insana nazaran baba; anasır-ı erbaa ise ana mesabesindedir.” (Pala, 2004, s. 33).

4.3.1. Ateş

Divan edebiyatında ateş, âşığın sevgilisine duyduğu özlem ve hasret şeklinde kendini gösterir; âşığı her daim yakar. Ateş çoğunlukla âşığın çektiği aşk ıstırabının bir sonucu olarak aşığın gönlünde meydana gelmekte, nefes ile de ah şeklinde gökyüzüne çıkmaktadır (Demirel, 2000, s. 71). Âşık, gönlündeki ateşi söndürebilmek için gözünden daima su akıtır. Lakin o ateş asla sönmez. Ateş bazen mum ile birlikte kullanılır ve şairin aşk ateşiyle içinin yanması hâli, tıpkı için için yanan muma teşbih edilir. Aynı zamanda anasır-ı erbaadan biri olan ateş tenasüp sanatını oluşturacak şekilde kullanılır. Nemrut’un İbrahim peygamberi ateşe atması ise divan şiirinde bir telmih konusu olarak yerini alır (Pala, 2004, s. 51).

Ateş, hayatın her alanında kullanıldığı için tarih boyunca birçok medeniyet ve inanç sistemi tarafından önemli bir unsur olarak görülmüştür. Hatta ateşe kutsiyet atfedenler dahi olmuştur. Çok eski çağlardan beri insanların dikkatini çeken ateş, Aryan dinlerinden olan Brahmanizm ve Mazdeizm; Sami dinlerinden olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet’in yanı sıra Afrika’nın putperest dinlerinde bile önemli görülmüştür. Ateş, Zerdüşt inancında da kutsal sayılır. Eski Mısırlılarda ateş, hem temizleyici bir araç hem de ölüm ötesi ceza unsuruydu. Eski Yunan mitolojisine göre Zeus, insanlardan ateşi alarak onları cezalandırmak istemiş; ateşi çalıp insanlara geri veren Prometheus ise, ateş kahramanı olarak tanınmıştır. Eski İran halklarının inanışlarına göre ateşin, ilk olarak Hüşeng tarafından bulunduğu kabul edilir. Ateşi bulduğu günü bayram ilan eden Hüşeng’den sonra da o gün ve gecesi, İran geleneklerinde törenlerle kutlanan bir bayram olarak yerini alır (Nimet Yıldırım, 2008, s. 91-93).

Âşık için aşk ateşiyle yanmak sıradan bir durumdur. Âşık olan kişi bunu peşinen kabullenir. Aşk ateşinin kızgın olduğuna değinen şair, aşk ateşinin ateş olarak kalmayacağının âşık tarafından bilinmesini ister. Bu aşk ateşinin fani dünyada âşığı

yakıp kül edeceğinden bahseder. Âşığın kül olması ya da kömüre dönüşmesi bir anlamda âşığın kendi olmaktan çıkması demektir:

Adıri ‘eşqi germın u ẓaf sur u tı mevaci peyni tımo adır u
Ki veşnenu kenu welew komır u dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/13)

(Aşk ateşi sıcaktır çok kızgındır, hep ateş olarak kalacağını sanma; seni yakar, kül eder, kömüre çevirir; dünya boştur; gelir, geçer; yapacağımız bir şey yok.)

Nemrut’un Hz. İbrahim’i yaktırmak için oluşturduğu ateş, kültürel metinlerde sıkça zikredilir. Hz. İbrahim, Allah’a teslim olduğu için bu ateşi çok önemsemedi. Ancak bu durum diğer insanlar için çok korkunç bir şeydi. Bu korkunç hâli hep anlatılageldi. Aşk ateşini Nemrut’un ateşine benzeten şair, söz konusu ateşin uykular kaçırtan cinsten olduğunu, korkudan saçlar döktüğünden bahseder. Dünyanın geçici olduğu göz önünde bulundurulunca aşk için, Nemrut ateşi de olsa İbrahim gibi sükûnetini koruyup isyan etmeden teslim olmak gerektiği üzerinde durulmaktadır:

Adıri ‘eşqi adıri Nemrut i şewew roc ma ni rakewtiw ni wuti
Gıj u pori ma ri şayu bi ruti dunya veng a yena şuna ax meki (K.9/24)

(Aşk ateşi Nemrut ateşidir, gece gündüz ne uyuduk ne de aşkımızı terennüm ettik; saçlarımız döküldü, kel olduk, dünya boştur; gelir, geçer; sitem etme.)

Sevdiğinden, kıymetlisinden ayrı düşmek insana acı verir. Bu acıyı tarif etmek mümkün değildir. Ayrılık acısını ancak yaşayan bilir. Ayrılık kor ateş olur, yüreklerde yer edinir. Bu ayrılıktan ötürü kişi harap olur; sevgiliyi görmeyen gözlerin görme yetisini kaybetmesi makul karşılanır. Bu açılardan ayrılık ateşi denilince akla gelecek ilk olaylardan biri de Hz. Yakup’un oğlu Hz. Yusuf’tan ayrı düşmesinden ötürü içine düştüğü durumdur. Şair, Yusuf kıssasına telmihte bulunarak Hz. Yakup’un Hz. Yusuf’a olan sevgisinin daha fazla olduğunu düşünen kardeşlerinin bu sevgi bağını koparmak istediklerinden bahseder. Bunu da Hz. Yusuf’u, Kenan çölüne götürüp orada yok ederek gerçekleştirebileceklerini düşündüklerini; böylece babalarının ayrılık ateşiyle yanmasını istediklerine değinir. Yusuf’undan (a.s.) ayrılan Yakup’un (a.s.) bu sevgiyi kendilerine göstereceğini düşündükleri, ancak ayrılık ateşi ağlamaktan göz yetisinin yitirilmesine neden bile olsa sevgiyi bitirmeyeceği, aksine büyüteceği mesajı verilmektedir:

Maku yey u piy xu cira dera ki adıri firaqi bıki velaki

Beri deştay Ken‘anê di helakki Yusufım vinibiw Ye‘qub bermenu (N.4/5)

(Onu Kenan çölüne götürüp yok ederek babamızdan ayıralım, böylece ayrılık ateşi her tarafını sarsın dediler. Yusuf kaybolunca Yakub ağlar.)

4.3.2. Hava

Hava, insan hayatının vazgeçilmezi olan nefes almakla anlam kazanır. Ayrıca hava insanın fiziksel anlamda sonsuzluğa doğru yönelmesini de sağlar. Yaşamını idame ettirmek zorunda olan insan, söz konusu yaşamını toprak ile hava arasında geçirir. Hava kavramının solunum anlamının yanı sıra gökyüzü ve boşluk gibi anlamlarıyla birlikte geniş bir kullanım alanına sahiptir. “Bu kullanım anasır-ı erbaa unsuru olan havanın varlığın yaşamındaki öneminden kaynaklanır. Zira ikincil anlamda hava ve yaşam tarzı arasında da bağlantı kurulmaktadır.” Diğer unsurlar gibi hava da hem olumlu hem de olumsuz yönleri içerisinde barındırma özelliğine sahiptir (Kanter, 2018, s. 124).

İnsanın maddi durumu ne kadar iyi olursa olsun, yaşam kalitesi ne kadar üst düzey olursa olsun hiçbir zenginlik Allah’ın bahşettiği zenginliğin yerini tutamaz. Allah’ın insana bahşettiği zenginlik servet dökülerek elde edilecek bir zenginlik değildir. Söz konusu zenginliklerden temiz hava eşliğinde rahat nefes alıp verme hususuna dikkat çeken şair, sabâ yelinin tüm dert ve kederimizi sonlandırdığından bahseder:

Nefes u helm u hewawu temiz u punku mela
Cordi yenu vay-ı ṣebayu derdi ma benu mela (K.21/47)

(Molla; Temiz havada nefes alıp vermek, bize doğru gelen sabâ yeli, tüm dert ve kederimizi bizden götürür.)

4.3.2.1. Rüzgâr

Yel, esinti, nesim, bâd, va, rîh gibi eşanlamlıları olan rüzgâr, "yel" anlamıyla divan şiirinde oldukça geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Her şeyden önce rüzgârın, âşığın "ah"ı ile sıkı bir münasebeti vardır. Sevgilinin saçını çözen rüzgâr, bunu bazen sevgiliye ve onun saçındaki kokuya karşı duyduğu aşktan ötürü yapar. Rüzgâr bazen bir postacı, bir ulak olarak da görülür. Bu durumda sevgiliden âşığa koku; âşıktan sevgiliye özleyiş, niyaz, ah ve feryat getirip götürür. “Hz. Süleyman’ın rüzgâra hükmetmesi, büyücü ve cadıların rüzgâra binip gitmeleri, anasır-ı erbaadan biri olan

havayı oluşturması gibi yönlerden ele alınan rüzgârın çeşitleri de vardır. Sabâ, nesim, bâd-ı hazân bunlardan bazılarıdır.” (Pala, 2004, s. 394). Rüzgâr sayesinde bulutlar yer değiştirerek iklim üzerinde büyük etki yaratır. Aynı zamanda “bitkilerin çiftleşmesinde tohum aktarma görevi de görür.” (Aslanoğlu, 2014, s. 397).

Rüzgâr, çoğu zaman dağıtıcı ve yıkıcı özelliğiyle anılır. Özellikle kış aylarında yeryüzünü kaplayan kar olduğunda tipiye neden olur ve hayatı felç noktasına getirir. Bu da insanoğlunun hayatını alt üst ederek düzenini bozar. Bu cihetiyle dünyada insanın başına gelen olumsuz olaylar için kar ile birlikte rüzgâr kelimesi de kullanılır. Şair, karın başımıza yağdığını ve rüzgârın bu karı dağıttığını söyler. Başa beyaz karın yağışı ihtiyarlığın önemli belirtilerinden olan saçların beyazlaşması, rüzgârın esişi saçları dağıtması yani kişiyi olumsuz etkilemesi veya saçların dökülmesi manalarında mecaz anlamıyla kullanılmaktadır:

Ṿarena vewra sıpiyu sey seradi war kena
Ṿa yenu vay dunu vewri rar gırewtu varsiya (K.14/2)

(Başımıza beyaz kar yağar, rüzgâr gelip onu dağıtır; zaten kar yolunu yapmıştır.)

4.3.2.1.1. Sabâ

Doğu yönünden esen hafif ve latif bir rüzgârdır. Divan şiirinde sabâ yelinin kullanımı; sevgilinin kokusunu taşıması, dağıtması ve yayması esası üzerinedir. O, daima sevgilinin saçlarından bir iz ve koku barındırır. Gülşen, bağ, bostan gibi yerleri dolaşarak oraların gelişmesine de vesile olur. Goncayı açıp gül eyleyen, serviyi donatan, nergisin gözünü açıp lâleye kırmızılık veren de odur. “Âşığa sevgiliden haber getiren bir ulaktır. Sevgilinin saçındaki misk, amber, sünbül ve reyhan kokularına sahiptir. Âşık bazen kendini sabâya teslim eder ve kendisini sevgiliye götürmesini” (Pala, 2004, s. 396) ondan talep eder.

Kâinatta her canlı kendi hâl dilince Allah’ı anar. Allah’a ibadet etmekten sorumlu tutulan ise insanlar ve cinlerdir. Diğer canlılar Allah tarafından formatlandıkları gibi hareket eder. Sabâ yelinin Allah’ı zikrettiğinden bahseden şair, yer ve göğün geniş bir alanı kapladığını ve bu geniş alanda sabâ yelinin hilesiz bir biçimde Allah’ı andığından bahseder. Her varlık kendi hâl dilince Allah’ı samimi bir biçimde zikrettiğine göre, sorumluluk yüklenenlerin de riyasız bir biçimde Allah’ı anmaları gerektiği mesajı verilmektedir:

‘Erḍ u asmin hera yu va yeno vayi ṣebayu
Ẕikri yey numey Allah yu ẕıkır kenu bila ḥile (Kt.5/16)

(Yer ve gök geniştir, sabâ yelinin esmesi Allah’ı zikretmesi demektir, hilesiz bir biçimde Allah’ı zikreder.)

Sabâ rüzgârı, temiz ve ferahlatıcı oluşu yönleriyle olumsuz durumları bertaraf etme özelliğine sahiptir. Derdi, kederi olanların bu dertlerini giderip yerine mutluluk bırakır. Temiz havanın kirli havaya mukabil, huzuru temsil etmesi gibi sabâ rüzgârı da kedere karşı rahatlığı simgeler. Şair, Molla Yusuf’a yazdığı kasidenin 47. beytinde sabâ yelinin kendilerine doğru estiğini, temiz bir hava olduğu için rahat nefes aldıracağını ve dertlerini götüreceğinden bahseder. Dertlerinden kurtulmaya niyetli şair, bu görevi yerine getirmeyi sabâ yeline bırakmaktadır:

Nefes u helm u hewawu temiz u punku mela
Cordi yenu vay-ı ṣebayu derdi ma benu mela (K.21/47)

(Molla; Temiz havada nefes alıp vermek, bize doğru gelen sabâ yeli, tüm dert ve kederimizi bizden götürür.)

4.3.2.2. Şimşek

Şimşek; bir bulutun tabanı ile yer arasında, iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan kırık çizgi biçimindeki geçici ışıktır. Şimşek, gecenin karanlık anlarında yaydığı güçlü ışıkla her tarafın ışık almasını sağlar. Her yer aniden aydınlanır. Şimşeğin iki önemli özelliği aydınlatma ve hızıdır. Şiirlerde genellikle bu iki özelliğinden bahsedilir. Ok gibi hızlı unsurlar şimşeğin hızına; ışığıyla da aydınlatıcı manevî öğeler ise şimşeğin ışığına teşbih edilir (Aslanoğlu, 2014, s. 396). Divan edebiyatında şimşek, çoğunlukla çıkardığı ışık ve hızı dolayısıyla ele alınmıştır. “Işığı yönünden güzellik, yüz ve yanak ile; hızı yönünden de ah, kader ve kaza ile birlikte kullanılır. Şimşek, ateşi ve yakıcı olma özelliği ile bir kılıç darbesini hatırlatır.” (Pala, 2004, s. 78). Klasik şiirde şimşek bazen Hz. Peygamber’in nuru olarak takdim edilir, bazen de şiddetli ve hızlı bir biçimde şavkıması nedeniyle âşığın ahına benzetilir (Aktaş, 2008, s. 137).

Şimşeğin gücü, onun temel özelliklerinden biri olarak kabul edilir. Büyük bir yakma gücüne sahip olan şimşek, ortaya çıkardığı elektrik ve ateş ile değdiği yeri yakar ve kül eder. Bu özelliği (Aslanoğlu, 2014, s. 397) ile yok edici ve yakıcıdır. Haset ve

kıskançlık tasvip edilmeyen özelliklerdir. İnsan farkına varmadan; kimsenin iyiliğini istemeyen, fesatçı, yalan söyleyen, zamanla bencilleşen kişi hâline gelir. Şair, hasud ve kıskanç olanların birbirlerinin iyiliğini istemediğini, birbirlerine karşı şimşek çakması gibi tahripkâr olduğundan bahseder:

Fesadey u zuri tı ra vareni hezey hewru yewnu seru gureni
Ḥasudini sine yewnu kuweni bexili xeyri yewnu niwazeni (Mes. 1/4)

(Kıskançlar birbirini çekemez ve birbirlerinin iyiliğini istemezler; bunlarda fesatlık ve yalan boldur, birbirleri üzerine şimşek gibi çakarlar.)

İnsanın içinde bulunduğu olumsuz durumlar; üzerine dolu yağması, tufan içinde olmak, üzerine şimşek çakmak şeklinde ele alınır. Şair, şimşek çakmasını benzetilen olarak kullanmakta, içinde bulunduğu olumsuz durumun geçeceği umudunu taşımaktadır. Bu olumsuz durumun bitip güzel günlerin gelişini de güneşin doğuşu şeklinde ele almaktadır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu olumsuz özelliklerin zıddı olarak güneşin doğuşunu vermektedir:

Hewri gureni ma seru turgew ṭufun u zeḥmet u
Xeyr u weşi tinci aku dunya weş a ẓaf reḥmet u (Mes. 7/25)

(Üzerimize bir zahmet emaresi olarak şimşek çakar, dolu yağar, tufan olur; [Bu olumsuzluklardan sonra bile ümitvar olunuz] hayırlısıyla güneş doğar, dünya güzelleşir ve rahmet olur.)

4.3.3. Su

Suyun; ma, ab, aw, awk eşanlamlıları bulunmaktadır. Dünyadaki tüm canlı varlıklar için vazgeçilmez hayat kaynağı olması hasebiyle tabiattaki dört temel unsurdan en önemlisi sudur, denilebilir. Su; saf, renksiz, kokusuz ve tatsızdır. Bitkiler, ihtiyaç duydukları mineralleri su ile alır. Dünyadaki en mucizevî maddelerden olan su, temizleyici ve arındırıcı özelliğe sahiptir. Bu anlamda temizliği simgeler. "Tabiattaki tüm bitkilerin yeşermesine sebep olduğu için bereket ve rahmet olarak isimlendirilir. Farklı şekillerde ve durumlarda çeşitli isimlerle anılır. Deniz, nehir, göl, pınar, hayat suyu, çeşme, yağmur, sel, şebnem ve katre gibi isimlerle birlikte kullanılır." (Aslanoğlu, 2014, s. 366).

Yaşamın ilk ögesi olan su, varlığın geçmiş bilincini geleceğe aktaran en önemli unsurdur (Kanter, 2018, s. 114). Mısır, Hint, Yunan ve İran gibi tarihi eskiye dayanan

milletlerin mitolojisinde yaratılışın kaynağının su olduğu düşünülür (Mahmut Gider, 2013, s. 196).

Mesnevi nazım şekliyle yazılan divanın ikinci şiirinde ifadesini bulduğu üzere divanda çoğunlukla su ile ilgili verilen bilgiler Şafii mezhebine göre olan ilmihâl bilgileridir. Bununla birlikte tarihte bir yudum su bile kendisine çok görülüp susuz bırakılan Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin ve Hz. Yusuf (a.s.) gibi örneklere de yer verilmiştir. Ayrıca suyun dertlere derman oluşu özelliğine teşbih yapılmıştır (Mes.44/35; Kt.2.2/1)**.**

Su daima hareket eden, yerinde durmayan bir sıvıdır. Bu hareketli yönüyle benzetilen olur. Şair, genç ve hareketli olduğunu, dünyanın bir han olduğunu düşünmeden hareket ettiğinden bahseder. Ömrün, hareket eden su misali yerinde hiç durmadığını dile getiren şair; iş işten geçtikten sonra nereye gittin ömrüm diye hayıflandığından bahseder. Hayıflanmak istenmiyorsa su gibi akıp geçen ömrün kıymeti bilinmeli ve doğru yerde harcanmalı mesajı verilmektedir:

Mı va ez xort u cuhun u qey mı niva dunya xunu
'Emır sey aw yenu şunu tı sera şi 'emrım 'emrım (Kt.18/17)

(Hep genç kalacağımı zannettim, dünyanın han olduğunu unuttum; ömür su gibi akıp gider, nereye gittin ömrüm?)

Canlıların en büyük ihtiyaçlarından biri de sudur. Özellikle insanoğlu açısından bakılırsa su olmadan insan, hayatını idame edemez. İnsanoğlu için o kadar kıymetli ve yüce bir nimettir ki su veren kişiler için su gibi aziz ol denilir. Şair, aç susuz olanlara, hasta olanlara ekmek ve suyun derman olduğunu, çalışmama ve sıhhat nimetinin bir arada olduğunu, gece uykusunun can için sağlık/sıhhat olduğunu ifade eder. Bu kadar hayatî öneme sahip bir nimetin verilmesi karşılığında şükretmeyenlerin ise bunun hesabını verecekleri üzerinde durur:

Ma veyşun u ṭeyşun niweşi gun i
Nun u awew 'ilac ma ri dermun i
Beṭaley u ṣıḥet ni'meti mun i
Hewni şewu ma ri ṣiḥetı gun i
Inu ni'met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḥemdu nê ma terseni (Msd.16/16)

(Aç susuz ve hasta olan bizlere ekmek ve su ilaçtır, boş gezmek ve sağlık iç içedir, bu nimetler için şükretmeyen bizlere bunun hesabını soracaklar.)

4.3.3.1. Bulut

Farsçası ebr olan bulut, rahmet olarak isimlendirilen yağmurun yağmasına ve tabiatın yeniden canlanmasına vesile olduğu için bereket ve rahmetin kaynağı olarak kabul edilir. Bu münasebetle bulut da yağmur gibi; "rahmet, bereket, hayat, ihsan ve lütuf olarak değerlendirilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 367).

Divan şiirinde tıpkı deniz gibi, cömertlik ve bolluk sembolü olan bulut, (Çavuşoğlu, 2017, s. 271) sevgilinin ve övülen kişinin cömertliği, şefkati ve kahrını gösterir. Âşık; gamı ve gözü yaşlı oluşu yönüyle buluta teşbih olunur. "Yağmur taneleri birer inci olunca bulut dür-feşân, dür-nisâr ve gevher-feşân olur". Sevgilinin saçları da bulutu andırır. Bulut sevgilinin saçına benzetildiği zaman misk saçar. Güneşin, bulutlar içinde görünmez oluşu; âşığın üzüntüleri arasında kalmış sevgilinin yüzü şeklinde verilir. Bulutun kabahatlerinden biri de, "yön tayinine engel olması ve ay'ı göstermemesidir." (Pala, 2004, s. 140). Divanda mecazi anlamda, karanlıklar içinde kalmış dünyayı anlatmak için, üzeri bulutla çevrili yer (dünya) şeklinde ele alınmıştır (N.52/53).

"Divan şirinde ebr-i siyah (siyah bulut) yağmur bulutudur ve siyah bulutların yağmur yağdırması matemli oluşun ifadesidir." (Kurnaz, 2012, s. 309). Siyah bulutlarla birlikte gök gürlemesi sağnak yağışların habercisidir. Şair, başta dağ başlarında olmak üzere büyük bir gök gürültüsünün olduğunu, kapkaranlık siyah bulutların olduğunu ve yere yağmasını engelleyecek hiçbir örtünün olmadığını, dolayısıyla ıslanmadık yer kalmadığından bahseder. Ele alınan bu beytin de içinde yer aldığı divanın "Beytay Ğurbetiw Ṿewri" başlıklı 14. şiirinin geneline bakıldığında şairin; gurbette olan, bunun için de her tarafın karabulutlarla kaplı olduğunu düşünen ve memlekete özlem duyanların portresini çizdiği anlaşılacaktır:

Xurri xura kuyu tehri hewru siya biw tariyu
'Erḍ u asmin kerdu tengu nê setar u nê siya (K.14/14)

(Kara bulutlar her tarafı sarmış gök gürlüyor, yer ve gök daralmış, ne örtü var ne de kuru yer kaldı.)

4.3.3.2. Deniz

Divan edebiyatında bahr, umman, derya, muhit gibi kelimeler deniz anlamına gelir ve çok kullanılmıştır. İnsanlara sonsuz faydalar sağlayan deniz, büyüklük, genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk gibi manaları da ifade eder. Bitmez tükenmez bir hazine misali olan deniz, övülen kişinin cömertliğini temsil eder. Âşığın dökülen gözyaşları ise deniz oluşturur (Pala, 2004, s. 121).

Deniz, tasavvufta mutlak varlık olan Allah'ı, onun sonsuz makamını, vahdeti ve külli varlık âlemini temsil eder. "Tasavvuf ehli varlığın bir olduğunu, çokluğun görünürde kaldığını anlatmak için, daha ziyade deniz/derya imgesini kullanmıştır." (Üstüner, 2007, s. 292).

Divanda derya, bahr şeklinde kullanılan deniz; geniş, derin olma yönlerini yansıtacak şekilde kullanılmıştır. Bu yönüyle benzetilendir. Ulemanın ve derunî ilmi barındıran akımların benzetileni olarak derya kelimesi tercih edilmiştir (Kt.2.2/18; N.52/95).

Deniz, dibi derin ve enva-i çeşit kıymetli şeyleri içinde barındırır. Denizin eşanlamlısı olan derya kelimesi ucu bucağı görülmeyen, sonu olmayan ilim, rahmet gibi şeyler için benzetilen olarak kullanılır. İnananların en çok güvendikleri şeylerin başında rahmeti geniş olan Allah gelir. Öyle ki onun derya gibi rahmeti olmazsa kurtuluş şanslarının olmayacağına inanılır. Şair, inanan kullar adına, rahmeti derya olan Allah'tan tüm iman ehli olanlara af dilemektedir. Affolunma dileğinde bulunurken de o, Hz. Peygamber'in yoluna gönül vermiş kişilerin hatırına demektedir. Hz. Peygamber'in yolunun derunî ilimleri barındırdığına inanan şair, bu derunî ilmi kazananların varlığına inanmakta, bunun için de dua ederken onların hatırına demeyi ihmal etmemektedir. O yolda gidenlerin hatırına derken Hz. Peygamber'i halkanın başına koymaktadır:

Ya Rebi qay xatıri ehli ṭeriqiw sunneti
'Afwuki ehli imuni wari deryay reḥmet i (Mes.12/56)

(Ey rahmeti geniş Allah'ım! Ehlisünnet yolunda olanların hatırına iman ehlini affet.)

4.3.3.3. Hayat Suyu

Abıhayat olarak bilinir. "Karanlıklar ülkesinde bulunduğuna ve içenlere ya da bununla yıkananlara ölümsüzlük kazandırdığına inanılan efsanevî sudur". Bulunması son derece zor; bir o kadar da değerli bu maddeyi elde edebilmek için insanoğlu, tarihin en eski devirlerinden beri uzun seferlere çıkmıştır. Karanlıklar ülkesine, bilinmeyen coğrafyalara, uçsuz bucaksız yerlere, kutsallar diyarına yapılan, çoğu zaman amacına ulaşılamayan zorlu ve son derece sıkıntılı seyahatler gerçekleşmiştir. Bu seyahatlerde, kahramanların başlarından geçenler gizemli bir biçimde aktarılagelmiştir (Nimet Yıldırım, 2008, s. 34). Bu suyun bulunduğu yer olarak karanlıklar ülkesini İbrahim Hakkı, 6 ay gece, 6 ay gündüzün yaşandığı Kuzey Kutbu olarak ifade ederken; Taberi, Azerbaycan'ın kuzeyinde bir yer olduğu kanaatini taşır (Aslanoğlu, 2014, s. 375).

Eskilerin inanışına göre yeryüzünün kuzeyi her zaman gecedir; asla gündüz olmaz. Abıhayat da o karanlık bölgede bulunur ve değerli mücevherler yerlere bol bol saçılmıştır. Rivayetlere göre İskender ve Hızır hayat suyunu bulabilmek için oraya gitmişler. Hızır bu suyu bulmuş ve içerek ölümsüzlüğe erişmiş, ama İskender bu çok arzuladığı suya ulaşamadan geri dönmüştür (Nimet Yıldırım, 2008: 745-746). Şair, hayat suyunun karanlıklar ülkesinde olduğunu ve bu suyun Hızır (a.s.) tarafından içildiğinden bahseder. Dünyanın geçiciliğini anlattığı şiirin ilgili beytinde, Hızır (a.s.) dâhil Allah dışında hiç kimsenin ilelebet yaşamayacağı üzerinde durmaktadır:

Ẕeri sek tım buru away ḥeyati Zulkarneyn şiw seferi ẓulumati
Xıḍır şunu wenu away ḥeyati dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/37)

(Hızır gibi hayat suyu içilse de, Zülkarneyn gibi zulme karşı sefer yapılsa da dünya boştur; gelir, geçer; yapacağımız bir şey yok.)

4.3.3.4. Kevser Suyu

Kevser suyu; bol nimet, ilim ve büyük şeref, hayır ve bereket, iki cihanın şerefi, cennette bir nehrin adı, suyun adı olarak geçmektedir. Bütün peygamberlerin haşir meydanında havuzları vardır ve ümmetlerinden hak edenler cennetten önce bunlardan içeceklerdir. Hz. Peygamber'e ait cennet havuzunun adı ise Kevser havuzudur (Akay, 2005, s. 259). Tefsirlerde Kevser hakkında çok çeşitli izahlara rastlanır: "Akarsu veya göl olduğu, boyunun Mekke ile Yemen; eninin de Safa ile Aden arası kadar olduğu, etrafında birçok kıymetli kâseler bulunduğu, oradan bir kez içenin bir daha susamadığı

gibi düşünceler bunlardan bazılarıdır. Kevser suyunun sütten beyaz, baldan tatlı, kardan soğuk, kaymaktan yumuşak olduğu" rivayet edilir. Edebiyatta ise sevgilinin dudağı için benzetilen olarak kullanılır. "Âb-ı Kevser" ve şarâb-ı Kevser" tamlamalarıyla da kullanılır (Pala, 2004, s. 280).

Bütün peygamberlerin haşir meydanında havuzları vardır ve ümmetlerinden hak edenler cennetten önce bunlardan içeceklerdir. Hz. Peygamber'e ait cennet havuzunun adının ise Kevser havuzu olduğu açıklama kısmında anlatılmıştı. Bu bilgiler göz önüne alındığında söz konusu havuzdan Kevser suyu içmek cennete girecekler arasına dâhil olmak anlamına gelir. Şair, kendisinin hüneri olmayan günahkâr bir kul olduğunu, sürekli kötü işler içinde olduğunu, işlediği günahları gizleyemeyeceği için de tek umudunun Allah tarafından bahşedilen Kevser havuzunun sahibi Hz. Peygamber olduğunu ifade eder:

Ez 'ebdu gunekar u bê hüner u
Şewew rocu ez ha xırabey ser u
Nê mı sıtr u settar şıba ku beru
Hiviw ṣed meded ṣaḥibi Kewṯer u (Mr.23/43)

(Ben, hüneri (güzel tarafı) olmayan ve gece gündüz kötülük içinde olan günahkâr bir kulum, günü geldiğinde gizleyemem, yüzlerce kez imdat çekerim ki tek umudum Kevser sahibidir.)

4.3.3.5. Sel

Sel, yıkıcı ve tahrip edici bir tabiat olayıdır. Yağmur sularının aşırı birikmesi sonucu oluşan ve önüne çıkan her şeyi beraberinde götüren ve edebî metinlerde felaket sembolü olarak kullanılan unsurdur. Bundan ötürü çoğunlukla olumsuz şeyler için kullanılır. Bu açıdan yıkıcı olan her şey, manen veya mecazen bir sel sayılır. Edebiyatta ise daha çok "âşığın gözyaşları" sel şeklinde kullanılır. (Aslanoğlu, 2014, s. 377). Demirbaş divanında sel, hem olumlu, hem de olumsuz anlamda kullanılmıştır:

Sel; divanda ömrün çok çabuk geçmesi, sel gider kum kalır özlü ifadesi şeklinde, Allah'ın rahmeti ve mağfiretinin bol olması ve rahmetin zıddı olarak kullanılmıştır (Mes. 2.10/16).

Yeryüzüne gönderilen her canlı gibi insanoğluna da bir ömür biçilmiştir. İnsanlar için ortalama bir ömür tahmini verilse de zamanı gelen gidecektir. Fani olan

ömrün çok çabuk geçtiğini ve bu durumu selin akışına benzeten şair, ömre sahip olamayışımızdan bahseder. Selin önünde nasıl ki bir şey duramıyorsa tıpkı bunun gibi ömrün gidişi de engellenemez. Şaşmadan ve biten ömre şaşırmayacak şekilde güzel şeyler için yaşamak gerektiği mesajı verilmektedir:

‘Emro fani pêru şiw sey laseri
Ma biy şaşub ma nişnay warbi deri (Mes.11/3)

(Fani ömür sel gibi akıp gitti; şaşırmışız, ona sahip çıkamadık.)

Dünya hayatı sıkıntılarla doludur. Bu sıkıntılar dünya var oldukça da devam edecektir. İslâm inancına mensup insanların düşüncesine göre bu durum gayet normaldir. Bu sıkıntıların bitmesi için Allah’ın rahmeti şarttır. Şair, Allah’ın rahmetinin bol olduğunu anlatmak için her şeyin bizler için dert ve keder olduğunu; bu dert ve kederden Allah’ın sevgi ve şefkati sayesinde kurtulacağımızı, bunun da Hz. Peygamber’in hatırına sel misali Allah’ın rahmetinin bizlere yağması şeklinde olabileceği şeklinde anlatmaktadır. Allah’ın rahmetinin yağması, ahiret hayatında kurtuluşa erenlerden olmak şeklinde yorumlanabilir:

Ya Reb ma ri her çi derd u keder i
Pey şefqeti xu tı derdi ma beri
Tı reḫmay xu ma ki hezey laseri
Ma bı dı qay xatıri pêğemberi
Roci ḫeşri hemê ma ra perseni
Nê tu şukr u ḫemd u nê tı terseni (Msd.16/24)

(Allah’ım her şey bize dert ve keder olmuş, şefkatinle derdimizi bitir; hamd ve şükrün olmadığı bizlere her şeyin hesabının sorulacağı haşir gününde, Hz. Peygamber’in hatırına rahmetini sel misali bize yağdır.)

4.3.3.6. Yağmur

Atmosferdeki su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanıdır. Sözlüklerde yağar, yağış, baran, varan, varon, bereket, rahmet olarak geçer (www.sozluk.gov.tr/, 2020). Yağmur, yağdığı yere hayatın gelmesine ve yeryüzünün canlanmasına vesiledir. Hayat kaynağı olan yağmur, baharın güzelliklerine güzellik katar. “Bitkilerin yeşermesini ve meyve vermesini mümkün kıldığı için bereket ve cömertliğin kaynağı” olarak da bilinir. Bahar, bağ, çemen ve gül gibi kavramlarla beraber anılması bu anlamları içinde barındırması sayesindedir.

Bahar aylarındaki yağmurlar, hafif şekilde yağdığı için en çok övülen ve bahsi geçen yağmurlardır. Yağan yağmur taneleri, âşığın sevgilisi için döktüğü gözyaşlarına benzetilen olarak kullanılır. Yağmurların sel olması, gözyaşlarının fazla akması bağlamında değerlendirilir (Aslanoğlu, 2014, s. 381; K.9/6, Kt.15/44).

Tasavvufta yağmur, "Hakk'ın gayb âleminden gelen rahmeti ve feyzi" olarak kabul edilir. "Varlıklar, kabiliyetleri ve mertebeleri derecesinde yağmurdan nasiplenirler." (Aslanoğlu, 2014, s. 381). Yağmur berekettir, rahmettir. Özellikle de bahar yağmurları kış boyunca ölü olan tabiatın canlanmasına vesile olması yönüyle önem arz eder. Günahkâr kulların ruhları bir anlamda ölüdür. Söz konusu ruhların yeniden canlanması Allah'a yönelmeleriyle, yani günahların affı ile mümkündür. Allah'ın rahmetini talep eden şair, rahmetin bolluğunu bahar yağmurlarına benzetir:

İlahi ez kenu ẓari reḥmeti tu ma ru vari
Hezey varuni weṣari şewew roc ṣebḥu hi vari (Mes.53/28)

(İnleyerek rahmet talep eden biz kullara, sürekli yağan bahar yağmurları gibi üzerimize rahmet yağsın.)

4.3.3.7. Zemzem Suyu

Mekke'de bulunan bir kuyu ve bu kuyudan çıkan suya verilen addır. Hz. İbrahim, Hacer ile evlendikten ve İsmail doğduktan sonra Şam'dan çıkıp Mekke'ye geldi. Hacer ile İsmail'i buraya bıraktı. O dönemde burada hiç hayat emaresi yoktu. Hz. İbrahim'in onlara bıraktığı su, nihayet bitti. Hem Hacer, hem de oğlu İsmail çok susamışlardı. Çocuk susuzluktan çırpınmaya başlayınca Hacer Safa Tepesi'ne koştu. Orada su bulamayınca Merve Tepesi'ne koştu. Hacer'in bu iki tepe arasındaki koşuşu yedi kez sürdü. Nihayet Merve üzerine son çıkışında çocuğun bulunduğu yerde Cebrail göründü. Cebrail yeri kazıyordu ve kazış neticesinde su göründü. Bu suyun çocuğun topuk vuruşlarıyla ortaya çıktığı da rivayetler arasındadır. Hacer bir yandan suyun etrafını kum ile çeviriyor, bir yandan da kırbasını (su kabı) dolduruyordu. Su ise avuç avuç alındıkça bollaşıyordu. "İslâm öncesi ve sonrasında kutsal sayılan bu suyu hacılar kendi memleketlerine değerli bir hediye olarak götürürler." (Pala, 2004, s. 503-504). Zemzemin, tükenmeyen ilahî bir su olduğuna inanılır. O, sıradan bir su değildir. Allah'ın, Cebrail vasıtasıyla bahşettiği bir su olmasından ötürü de bereketi simgeler (Aslanoğlu, 2014, s. 383).

Divan şiirinde aşk mevzubahis olduğunda şarap vazgeçilmezler arasındadır. Şair, mutlaka şaraptan bahseder. "Beytay 'Eşq" şiirinde şair ilahî aşkı anlatır. İlahî aşkta âşığın maşuk olarak gördüğü ise Allah'tır. Âşık, ilahî aşk ile bolca şarap içip kendinden geçen kişi olarak anlatılır. Şair, ilahî aşkta kendinden geçmeyi; saf şarap badesi yanında üzüm olduğunu ve bunların birlikte tüketildiğinden bahseder. Kevser suyu ve zemzem suyu içmek gibi olduğunu; ancak ilahî aşkın ne demek olduğunu bilmeyenlerin bu lezzeti anlamalarının da mümkün olmadığını kendi şahsı üzerinden vermektedir:

Badeya ṣafi şerabi engurew şêri het i
Her weki Kewṯer u zemzem ma çı zuni lezeti (Mes.40/51)

(Aslanın önünde saf üzüm şarabı badesi durmakta, tıpkı Kevser ve zemzem suyu gibidir, bizler onun lezzetini bilemeyiz.)

4.3.4. Toprak

Zazacada her, erd, hak olarak da geçen toprak, her şeyden önce anasır-ı erbaadan (dört unsur) biridir. Özellikle tenasüp yoluyla bu tür kullanımın yanında topraktan bazen sevgilinin övgüsü hususunda da faydalanılır. Bu durumda toprak, içinde mücevherler, hazineler ve kıymetli şeyler barındırması yönüyle ele alınır. Aynı şekilde toprak, kıymetli şeylerin gömüldüğü yer olarak da düşünülür. Kara olarak nitelendirildiğinde, insanın yaratılışı nedeniyle anıldığı gibi; ölenlerin toprak olacakları realitesi de hatırlanır. Toprak dört unsurun en aşağısında olması hasebiyle hakirdir. Bu nedenle tevazuya işarettir. Âşık, sevgilisi uğruna toprak olur; sevgilisinin üstüne basmasını diler. Böylece değer bulacağına inanır. Canlılar için azık bitiren de odur (Pala, 2004, s. 194).

Toprak; birçok toplumda taşıdığı değer, içerdiği anlam, toplumsal işleviyle ilk dönemlerden itibaren kendisine kutsallık atfedilen, saygı duyulan bir unsurdur (Bars ve Irmak, 2019, s. 1201). "Ölen canlılar, toprağa gömüldüğü veya karıştığı için toprak kelimesi, hayat kavramının zıddı olarak ele alınır." Hayat, çoğunlukla "nur" sıfatı ile ifade edilir; hayatın bitmesiyle gidilen yer olan toprak ise nurun zıddı olan "karanlık" ve "kara" sıfatıyla ifade edilir (Aslanoğlu, 2014, s. 387).

Divanda toprağın başlıkta direkt geçtiği bir şiire yer verilmiştir. "Asmin Hera Siyay" başlıklı bu şiir, mesnevi nazım şekliyle yazılan ve 51 beyitten oluşan divanın 54. şiiridir. Bu şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmiştir:

Yeryüzü toprağı, Allah'ın kullarına bahşettiği bir nimettir. Eşya ve rızıklar için toprak kaynak görevini görür. Âdem (a.s.) atamızdır ve bizler topraktan yaratılmışız. Ölümle birlikte toprak olacağız, sonrasında kabir, berzah ve mahşere gideceğiz. Toprağın gri, kırmızı ve siyah çeşidi vardır. Toprak Âdem (a.s.) ve Havva'nın yaratılışında kullanılmıştır. Toprak hazinedir, paha biçilmez bir servettir; aynı zamanda ebedî meskenimizdir. Allah'ın hikmeti kolay kolay anlaşılmaz. Toprak, nimetlerin anasıdır. Allah tüm nimetleri topraktan vermiştir ve toprak ölenlerin meskenidir. Dünya hayatı yayla gibidir, toprağı bağ ve bostandır. Bir imtihan olan dünyanın sonu kara topraktır. Allah'ın toprağı mizandır ve toprağın hukuku ağırdır. Herkes toprağın hakkını verir, bu hakkı verdiği yer ise kabirdir, kara topraktır. Allah'ın verdiği toprak geniş bir alana yayılmıştır. Lakin parça parça olan bu toprak parçaları hor kullananların elindedir. Zulüm ve zorbalık yapanlar kabirdeki sorguda sağır ve dilsiz olurlar.

Bunun dışında da toprağın geçtiği muhtelif beyitler bulunmaktadır.

Yeryüzündeki her şeyin mutlaka bir ana kaynağı vardır. Maya da diyebileceğimiz bu kaynak farklı nimetlerin ortaya çıkışına vesiledir. Yeryüzü toprağının Allah'ın kullarına bahşettiği bir nimet olduğu gerçeğini dile getiren şair, eşya ve rızıklar için toprağın söz konusu kaynak görevini gördüğünü ifade eder:

Ni'meti Rebi xaliq i yew erḍ dawu ma mexluqi
Me'den u eşyaw u rızqi heri ra daw ma xalıqi (Mes. 54/2)

(Eşya ve rızıkların madeni [ana kaynağı] olarak yeryüzü toprağı Rabb'in biz kullarına nimetidir.)

Allah'ın yarattığı ve görev verdiği her şeyde bir hikmetin olduğunu anlatmak için hikmetinden sual olunmaz denilir. Allah'ın hikmetinin kolay kolay anlaşılamayacağı gerçeği üzerinde duran şair, bu hikmetlerinden birinin de toprağı tüm nimetlerin ana kaynağı yapması hikmeti olduğundan bahseder. Tüm nimetleri topraktan veren Allah, bu nimetlerden istifade edenlerin, ölünce meskenlerinin toprak olacağını dile getirir:

Ḥikmeti Allah gırun u erḍ kerdu may ni'metunu
Hemê ni'met erḍ ra dunu erḍ meskeni meyitun u (Mes. 54/11)

(Allah'ın hikmeti kolay kolay anlaşılmaz. Toprak nimetlerin anasıdır. Allah tüm nimetleri topraktan vermiştir ve ölenlerin meskeni de toprak olacaktır.)

İslâm inancına göre toprak denilince belki de çağrışım yoluyla akla gelen ilk şey, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışında kullanılan topraktır. Şair, Hz. Âdem'in atamız olduğu, topraktan yaratıldığımız bilgisini verdikten sonra tekrardan toprağa dönüşeceğimizi ve sırasıyla kabre gireceğimizi, sonra berzah âleminde bekleyeceğimizi, daha sonra da mahşerde toplanacağımız bilgisini vermektedir. Bu yaklaşımla basit, bilinen bir bilgiyi sırf şiir yazmak için ele almış gibi görünebilir. Ancak Müslümanlar arasında bile hâlâ, Âdem (a.s.) ilk insan olmayabilir; ilk insanın yaratılışı farklı olabilir gibi şüpheci ve İslâm'ı henüz tam öğrenememiş insanların kafasını karıştıracak türden yaklaşımlara bu şiir cevap niteliğinde olması hasebiyle önemlidir:

Piy ma Âdem pêğember u xelqi ma ṭopraq u heru
Ma ku hewna bıbı heru tırbew berzex u meḥşer u (Mes. 54/4)

(Âdem (a.s.) atamızdır ve bizler topraktan yaratılmışız. Ölümle birlikte toprak olacağız, sonrasında [sırasıyla] kabir, berzah ve mahşere gideceğiz.)

Toprağın gri, kırmızı ve siyah çeşidi vardır. Toprak, Âdem (a.s.) ve Havva'nın yaratılışında kullanılmıştır. Toprak hazinedir, paha biçilmez bir servettir; aynı zamanda ebedî meskenimizdir. Yaratılış için kullanılan toprağın farklı renkleri olduğunu dile getiren şair; paha biçilemeyen ve hazine olarak kabul edilen toprak üzerinden, insanların da farklı renklerde, farklı kimliklerde ve farklı özelliklerde olduklarını, bu farklılıkların da zenginlik olarak görülmesi gerektiği mesajını dolaylı olarak vermektedir:

Hera gewr u sur u siya sebebi Âdem Ḥewa ya
Xezinew serwetu vay a ebediw meskeni ma ya (Mes. 54/10)

(Âdem (a.s.) ve Havva'nın yaratılışında kullanılan toprağın; gri, kırmızı ve siyah çeşidi vardır. Hazine ve paha biçilmez bir servet olan toprak; aynı zamanda ebedî meskenimizdir.)

Allah'ın verdiği toprak geniş bir alana yayılmıştır. Yeryüzü topraklarının dağılımı adil bir biçimde yapılmış olsaydı her insana yetecek kadar olurdu. Ancak toprağın dağılımı adil bir biçimde yapılamamıştır. Toprağı elinde bulunduranlar da bu

toprağa Allah'ın bir emaneti nazarıyla bakmalıdır. Şair, Allah'ın insanoğlunun kullanımına sunulmak üzere geniş topraklar verdiğini; ancak parça parça olan bu toprak parçalarının da kıymetini bilmeyen ve hor kullananların elinde olduğundan bahseder. Zulüm ve zorbalık yapanların kabirdeki sorguda sağır ve dilsiz olacaklarını ifade eden şair, toprağı işlerken bile emanet olduğu bilinciyle ölçülü davranmak gerektiği mesajını vermektedir. Malum olduğu üzere kabirde sorgu melekleri Allah'ın yetki vermesiyle kabirdekileri sorguya çekeceklerdir. Toprağı hor kullanan kişiler soruları duyamayan sağırlara ve cevap veremeyen dilsizlere benzetilmiştir:

Erḍi Allah ẓaf u yi ri kewtu destu çirr u viri
Peyni ẓulm u ẓor u pêri tı tırbun dı lal u ker i (Mes. 54/36)

(Allah'ın toprakları geniştir, lakin hor kullananların eline düşmüş; zorba olup zulüm yapanlar kabirde sağır ve dilsiz olurlar.)

Başka bir beyitte yeryüzü toprağını mizana benzeten şair, "toprak hukuku"nun ağır olduğundan bahseder. Kabirde toprağın hesabını vermenin kaçınılmaz olduğunu ifade eden şair, toprağa sahip olanların bunun hesabını verecekleri gibi bunun üzerinde yaşayan her insanın da hesap vereceği vurgulanmaktadır. Toprak sahibi değilim deyip hesaptan kaçmak mümkün görünmemektedir. Çünkü üzerinde yaşamak için bir toprak verilmiştir. Buradan hareketle şairin toprak diyerek tüm yeryüzünü kastettiği anlaşılmaktadır:

Erḍi Allah se mizun u ḥuquqi erḍi gırun u
Her kes ḥeqi erḍi dunu tırba tari cadu xum u (Mes. 54/30)

(Allah'ın toprağı mizandır ve toprağın hukuku ağırdır; herkes toprağın hesabını verecek, bu hakkı verdiği yer ise kabirdir, kara topraktır.)

"Vatan sevgisi imandandır" sözünün hadis olup olmadığı konusunda ihtilaflar bulunmaktadır. Şair kimliği yanında imam kimliği de olan Demirbaş, söz konusu sözün hadis olduğunu kabul edenler arasındadır. Böyle inanmakla birlikte etraftakiler ne der düşüncesini anlatabilmek adına; İslâm için vatanımızı seviyoruz dersek, boş bir dava peşinde olduğumuz dillendirileceği, vatan için ölürsek sonumuz topraktır deyip ayıplanacağımızdan bahseder. Bunun için doğru olan neyse kimsenin kınamasından korkmadan hareket edebilmeyi salık vermektedir:

Sebay İslumey ma vacı vuni de'wa şıma ker a

Sebay welati ma bımri vuni ‘eyb u peyni her a (Mes.7/3)

(İslâm için dersek davanız nedir diye sorarlar, vatan için ölelim dersek, sonumuz topraktır deyip ayıplarlar.)

İnsan, topraktan yaratılmıştır. Ancak topraktan yapılan bu yapının insan olarak nitelenebilmesi ise ancak ruh ile mümkündür. Yani ruhu alınmış ceset, insan olmaktan çıkar aslı olan toprağa dönüşür. Bu açıdan bakıldığında insan denen varlık şuurlu olmanın ifadesidir. Şuursuzca davranışlar için insan olmanın dışına çıkmaktır denilebilir. Şair; gafil, kalbi isyan içinde ve kalbi taşlaşmış olan insanlara topraktan geldikleri hatırlatmasında bulunur. Aslı toprak olan insanın şuursuzca davranmaması, yeryüzünde sersem sersem dolaşmaması gerektiğinden bahseder. Bir nevi cesedi insana dönüştüren ruhun çıkmasıyla insanın aslı olan toprağa dönüşeceğini dile getiren şair, bir vazife ile vazifelendirilen insanın vazifesini yapması gerektiğini ifade eder. Yapmayanlar ise şairin eleştirilerinden nasibini alırlar:

Ey insuno ğafil ‘eṣli tu her a
Qelbi tuyu ‘aṣi wışk u sey kera
Tı bêhiş u sersem geyreni sera
Ruḥ ku tu ra veciw ṭırmi tu her a
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni
Nê tı şukr u ḥemd u nê tı terseni (Msd.16/1)

(Ey kalbi taşlaşmış, hamd ve şükrü olmayan, korkmadan şuursuzca ve sersemce yeryüzünde dolaşan gafil insan! [Unutma ki] aslın topraktır ve ruh bedenden çıktığında cesedin toprak olacak; haşir gününde ise her şeyin hesabı sana sorulacaktır.)

4.4. Hayvanlar

4.4.1. Deniz Hayvanları

4.4.1.1. Balık

Balık, insanların yiyecek olarak çokça avladığı deniz hayvanıdır. Suya bağımlı hayvanlar olan balıklar isteseler de suyun dışında yaşayamazlar. “Suda yaşamaları, dışarıdan dar bir alan gibi görünse de onların hayatları ancak bu şekilde mümkündür.” (Aslanoğlu, 2014, s. 476). Divan şiirinde deniz veya su içinde yaşayan balıklar, ağ veya olta ile yakalanır ve uyku uyumazlar. “Bu özellikleri ile âşığın canı, gönlü ve kurduğu hayallere benzetilir.” (Pala, 2004, s. 306).

Allah Kur'an-ı Kerim'de; "Görmedin mi hep Allah'a secde ediyor göklerdeki kimseler, yerdeki kimseler, güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, bütün hayvanlar ve insanlardan bir çoğu…."(Hac, 22/18) buyurmaktadır. Gelgit olayına suların kızması şeklinde anlam yükleyenler olmakla birlikte gelgit olayına İslâm inancına uygun olarak denizlerin Allah'ı zikri şeklinde anlam yükleyenler de olmaktadır. Şair, gelgit olayını, balıkların yüzmelerini Allah'ı zikrettikleri şeklinde ele almaktadır. Buradan hareketle insanların da samimi bir şekilde Allah'ı zikretmeleri gerektiği mesajı verilmektedir:

Mewcu pilay beḥru reyra maṣew ḥeywunitê reyra
Ṣewtu ṣeday ḥutuw reyra vendi Allah bila ḥile (Kt.5/9)

(Bir yandan deniz, bir taraftan balıkların sesi sedası (Allah'ı zikrediyorlar) (sen de) Allah'ı hilesiz zikret.)

4.4.2. Kanatlılar

4.4.2.1. Kuş

Kuş, kanatlı olup uçan her türlü hayvan için kullanılan genel bir addır. Edebiyatta genellikle gerçek ve dar anlamı dışında kullanılır. Fiziksel âlem veya beden kafesine hapsedilmiş kabul edilen insan ruhunu simgeler. "İbn-i Sîna, Ahmed-i Gazzalî ve Şehâbeddin Sühreverdî'nin Risaletu't-Tayr'ında yoğun olarak sözü edilen ve gözü hep yukarılarda, yüce âlemlerde olan bir yaratıktır. Edebiyatta pek çok yerde kuş, herhangi bir cinsi belirtilmeden doğrudan ele alındığında, âşığın gönlü, canı, aşk, ecel, kılıç, âşığın veya şairin kendisi için benzetilen olmaktadır." (Kurnaz, 2012, s. 315). "Şiirlerde veya toplumsal hayatta iyi ve kötü insanları belirtmek için çeşitli hayvanlar benzetme amacıyla kullanılır. Bunlardan bir kısmı da kuşlardır. Kuşlar âleminde de iyi ve kötü algılanan kuşlar vardır." (Nimet Yıldırım, 2008, s. 530). Kirlilik, kötülük, kötü şeyler ve kötü insanlar anlatılmak isteniyorsa akbaba, karga gibi çirkin kuşlar örnek verilir. Temizlik, yakınlık, iyilik, iyi şeyler ve iyi insanlar anlatılmak isteniyorsa "hümâ, anka, papağan, bülbül ve muhabbet kuşu gibi renkli, konuşan ve evcil kuşlar örnek verilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 435-436).

Divan şiirinde sevgilinin ve âşığın bazı özellikleri kuşla ilgili gösterilir. "Âşığın gözü, bakışı, gönlü ve canı birer kuş olur. Şair, güzel şakıyan bir kuştur. Bazen güneş, altın kanatlı bir kuş olarak düşünülür." Kuş; ötüşü, uçması, tuzağa düşmesi, yuva

yapması, avlanması, kafese konulması, kolunun kanadının kırılması gibi yönlerden ele alınır (Pala, 2004, s. 355).

Esaret hayatı yaşayan insanlar kafesteki kuşa benzetilir. Bu esaret fiziki olarak olabildiği gibi ruhsal olarak da olabilir. Derdi olup da derdini anlatamayanlar da kafesteki kuşa benzetilir. Çünkü konuşacak sözü olanlar konuşmalı ki hem kendi rahat etsin hem de dinleyenler istifade etsin. Tam da buradan yaklaşan şair, ilim erbabı Molla'ya (buradaki molla kendisidir) seslenerek bir derdinin olduğunu; ancak birileri tarafından ağzının bağlandığı, bunun için de derdini anlatamadığından bahseder. Bu açıdan Molla kafeste tutulan kuşa benzetilmiştir ve esaretin bitmesi istenmektedir:

Bes u bes u mela derdi tu est u nişni vaci xu bi ki jar u mestu
Qey cay yewi zun u çeney tu bestu hezey ṭeyru ki esir u qefestu (Mes.17/29)

(Yeter artık Molla, belli ki söyleyemediğin bir derdin vardır; kafeste esir olan kuş misali sanki birileri ağzını ve çeneni bağlamış gibi, konuşamıyorsun.)

Kuş, ortalama ömrü az olan canlılardandır. Ömrü az olduğu için de fırsat olarak benzetilen olur. Ömrün bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden şair, ömrü her an uçup gidebilecek kuşa benzetir. Ömür elden uçup giden kuşa benzetildiğine göre aslında şair ömrü bedene esir olarak görmektedir. Ömür son bulup, kuş misali uçup gidince asıl özgürlüğe kavuşulmuş olur:

'Emır nibu tı bixeyr i 'emr u fırṣet miṣli ṭeyr i
Ku firi tu dest ra şeyri tı ku vaci 'emrım 'emrım (Kt.18/11)

(Kuş misali olan ömrün hayırsız bir biçimde harcanmaması gerekir; ömür fırsattır uçar elinden gider, ömrüm ömrüm dersin.)

4.4.2.1.1. Bülbül

Divan edebiyatında bülbülün ayrı bir yeri vardır. Andelib olarak da bilinen bülbül, ağlayıp inleyen, sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona aşk sözleri arz eden âşığı temsil eder (Pala, 2004, s. 87).

"Aklını başından alan, aşkından dolayı sarhoş olma özelliğiyle bilinen bülbül, güzelliğe taparcasına tutkun olanları ve aşkı meslek edinenleri simgeler. Onun işi gece gündüz aşktır; aşkın sarhoşluğundan kendi varlığını hissedemez." Her bir ötüşü farklı anlamlar barındırır ve bu anlamların altında dünya kadar sır gizlidir. Bu sırları sadece gül anlar; onun nağmeleriyle âşıkların gönülleri coşar (Nimet Yıldırım, 2008, s. 185). Bülbül; bazen âşığın kendisi, bazen canı, bazen de gönlü olur. Âşığın güzel sözleri ve

şiirleri bülbülün güzel sesine benzetilir. Gülsüz kalamayan bülbül misali, âşık da maşuksuz olmaz. Bülbülün ciğerini delen gülün dikenleri gibi, sevgilinin eziyetleri de âşığın bağrını deler. Kısaca bülbülün her özelliği âşıkta mevcuttur. Bülbül için gül, yaprakları yeni açılmış bir kitaptır. Âdeta bülbül o kitabı okur. Bülbülün bütün neşesi gül ile kaimdir. "Gülden ayrı olunca inleyişler içinde kalır. Gülü görünce mest olur. Gül, nâz; bülbül, niyaz için yaratılmış gibidir. Bülbül bütün bu niyazlarıyla bir destan yazmaktadır. Bu destanın içinde gözyaşı da vardır, ciğer kanı da. Her yeri elem, acı, cevr ü cefâ doludur." (Pala, 2004, s. 87). Bülbülün güle olan aşkı o denli fazladır ki bülbül bu aşkın etkisiyle kendisinden geçer. Bu özelliğinden ötürü bülbüle şeyda sıfatı uygun görülmüştür. Âşık-ı şeyda ve bülbül-ü şeyda şeklinde anılır (Aslanoğlu, 2014, s. 444).

Divanda bülbül kelimesinin başlıkta direkt geçtiği müstakil bir şiir bulunmaktadır. Divanın 15. şiiri olan ve "Beytay Bılbıli" başlığıyla yazılan şiir 78 beyitten meydana gelmektedir. Bu müstakil şiirde genel olarak şunlardan bahsedilmektedir:

Bülbülün bir derdi varmış gibi öttüğünden ve bu ötüşüyle mest olduğundan bahseden şair, söz konusu derdin bülbülün sevgilisinin yaban elde olmasından kaynaklandığını dile getirir. Bülbülün aşkının gül olduğu, gülün aslının çiçek olduğu, onun da solgun olduğu, bülbülün gülünün açmış olduğu ve bülbül için umut olduğu; ancak sonunun dikenli gül olacağı, bülbülün gece gündüz inlediğini bu inleyişin imdat çekiş olduğunu, sahibinden ayırılan kişi misali yetim ve öksüz bırakıldığı, bülbülün civciv gibi inleyen bir kuş olduğu, Allah adını anmanın kendisine iyi geldiği, derdinin bülbülden fazla olduğunu, baharın geldiği dünyanın ısındığı, bunun için de bülbülün artık ağlamaması gerektiği, bülbülün mubtela derecesinde din âşığı olduğu, bülbülden ziyade âşık olan başka kuşun olmadığı, dert/keder sahibi olduğunu dile getiren şair, keklik misali şakırdamanın bu derdi iyileştirmeyeceği, bülbülün yılın on iki ayı dağlık alanda taşlık yerde kaldığı, yuvasının toprak olduğu, yeryüzüne gelen âşıkların ölüm gerçeğiyle yüzleştikleri ve hepsinin bülbülün aşkından bahsettikleri ve bülbülün aşkının tazeliğini hep koruduğu, bülbülün âşık olduğu ve bu durumun şarktan garba kadar herkes tarafından bilinip dillendirildiği, gelip giden âşıkların tümünün aşkının mecazi olduğu ve bülbülün aşkından her daim bahsedildiği, bülbülün sürekli ağlayıp inlediği, bülbülün dilsiz olmasına rağmen Allah'ın tüm adlarını bildiği, binbir isim saysa bile bu isimlerin Allah'ın isimleri olacağı, bülbülün gülünün solduğu, dolunun

gülistanını vurduğu, gülistanın sele kapıldığı, tüm bunlara rağmen bülbülün ağlamaması için telkin edilmeye çalışıldığı, gözyaşlarının yağmur misali olduğu ve sele karışıp gittiği, bülbülün yuvasının kar boran olan günlerde mağara ve kayaya bakan bir yerde olduğu, bülbülün öksüz ve yetim olduğu, bülbülün sürekli inlediği, inlemenin faydasının olup olmadığının bilinmediği ve merak edildiği, dünya aşkının güzel olduğu, ancak yeter deyip dünyanın peşinden gitmemek gerektiği; bunun yerine Allah'ı anmak gerektiği, dert keder sahibi olduğunu dile getiren şair, bülbülün özlemini çektiği vatanına dönüşüyle hayatının gül ve gülistan olduğu, Allah adını anmasının kurtuluş vesilesi olduğu, bülbülün dilsiz olmasına rağmen Allah'ın tüm adlarını bildiği, Hakk âşığı olmak için dilin ve çenenin bu yönde çalışması gerektiği, Allah'ı zikretmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Ziya Paşa atasözü değerindeki özlü sözünde "Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz" der. Etkileyici konuşmak hoş bir meziyettir; ancak etkileyici konuşan kişinin bu meziyetinin gerektirdiği şekilde eylemde bulunması gerekir. Aksi takdirde konuştukları kısa sürede boş lakırdı olarak kalacaktır. Şair bu durumu, hüneri olmayıp boş sözlerle bülbül gibi şakırdayan dinin savunucusu olduğunu söyleyen Müslümanları şişirilmiş yayığa benzeterek anlatmaya çalışır:

Ey İslum paşmırê dini tı sey bılbıli uneni
Huner u qali tu veng i tı meşkay pufê muneni (Mes.20/20)

(Ey dinin savunucusu bülbül gibi öten Müslüman, hünerin yok, sözlerin boştur; şişirilmiş yayık gibisin.)

Âşığa teşbih edilen bülbülün önemli özelliklerinden biri garip oluşu, bir diğeri de bolca ağlayıp inlemesidir. Görünürde problem yokmuş gibi göründüğü için inlemesi garip bir durum olarak karşılanır. Bülbülün yani âşığın söz konusu iki özelliğine değinen şair, gözyaşları sel olup akan âşığın, yeter artık ağlayıp inleme diyerek âşığa öneride bulunur. Genel olarak âşık, şairin kendisidir ve âşık yani şair, bu temel özellikten vazgeçmenin mümkün olmadığını en iyi bilenlerden biridir. Şair; aslında âşığa ağlamayı, inlemeyi bırak demenin ne kadar da yersiz olduğuna dikkat çekmek ister:

Ğerib bılbıl tı bermeni ḥesri tu dışni varneni
Şuni laseri mubeni de mebermı bılbıl bılbıl (Kt.15/44)

(Garip bülbül ağlarsın gözyaşların yağmur misalidir, sele karışır; yeter artık ağlama bülbül.)

Âşığı hayata bağlayan sevdiğidir, sevgili kimsenin kimsesidir. Sevgiliye bağlılığı olmayan ise kimsesizdir. Kimsesizlik ise annesiz ve babasız olmak ile anlatılır. Sevgiliye kavuşamamayı annesi ve babası ölmeye eşdeğer gören şair, bu durumda olan âşığı dert sahibi olarak nitelendirir. Sevgiliden ayrı bırakılan âşık, ne yapacağını bilemeyen, hayattan koparılan kişiye benzetilir:

Bılbıl may u pitu merdi kotu halin dı caverdi
Tı yetim u wari derd i de mebermı bılbıl bılbıl (Kt.15/45)

(Bülbül anası babası ölmüş, yuvada yalnız bırakılmış dert sahibi yetim gibisin; bülbül (sen yine de) ağlama.)

4.4.2.1.2. Doğan

"Divan edebiyatında doğan veya şahin anlamında kullanılan baz, sevgilinin gönül avlayan saçlarından kinâyedir. Âşık, bakışlarıyla saç doğanının pençeleri arasına düşer. Bazen güneş de bir doğana benzetilir. Çünkü gece denen kargayı kaçırır." Çok zaman şehbâz veya şahbâz olarak geçer ve elden salınır. Boynunda bir çıngırağı olan doğan, ava salınmadan önce mutlaka bağlı bulundurulur (Pala, 2004, s. 70).

Dudu acıklı hikâyesi olan bir kuştur. Dudunun aşkı hüzün içerir. Aşka hüzün verir manasında kullanılır. Aşktaki hüzne sebep olarak ise doğan gösterilir. Doğanın yırtıcılığı insana acı verme olarak değerlendirilir. Şair, dünyevî aşkın peşine düşenlerin, dünyevî aşklar için yırtınanların çabalarının boş olacağı inancını taşımaktadır. Geçici olan bir dünyada geçici aşklar peşinde olanların ebedî alemde eli boş kalacakları düşüncesinden hareketle boş çaba peşinde koşmamaları tavsiye edilmektedir:

'Eşq u sewday yarew ḍost u unbazi kewtu dıma hezey duduy u bazi
Ṿeng u ṣewt u ḥes u naliyo kazi dunya veng a yena şuna ma se ki (K.9/9)

(Dudu ve doğan misali; arkadaşın, dostun, yârin aşkı peşine düşenlerin ses ve sedaları, inleyiş ve yakarışları boşunadır; dünya boştur; gelir, geçer; yapacağımız bir şey yok.)

Vatan sevgisi, din ve dil sevgisi fıtratla alakalı bir durumdur. Bu sevgilerin öncelenmesi kişiden kişiye değişse de birçok kişide var olduğu söylenebilir. Hadis

olup olmadığı konusu tartışmalı olsa da "Vatan sevgisi imandandır" sözü vatanın ehemmiyetini; "anadili annenin ak sütü gibidir" sözü anadilinin herkes için en doğal hak olduğunu; inandığı dini için ölmeyi göze alacak kadar dine bağlılık ise vazgeçememeyi anlatır. Söz konusu edilen üç şeyin ihtiyaç olduğuna değinen şair, bu güzellikleri isterken güzel bir biçimde istemek gerektiği üzerinde durur:

Welat u din u zuni xu bıwazi weş u rınd u feṣih u weş hewazi
Çi def u ney u bulur u çi ṣazi tı geyru teqlu vazdu ṭeyri bazi (Mes.17/25)

(Vatanını, dinini ve fesih dilini hoş bir biçimde iste; kuşlar misali coşkuyla, heyecanla, ney ve sazın gücüyle iste.)

4.4.2.1.3. Horoz

"Horoz genel olarak pek çok millet ve medeniyet tarafından cesaret ve güvenin simgesi olarak bilinir." (Aslanoğlu, 2014, s. 450). Vakti olmadığı halde yapılan işin failini uyarmak babında atasözüne "Vakitsiz öten horozun başını keserler" şeklinde konu olan horoza, aynı zamanda İslâm medeniyetinde seher vaktindeki ötüşüyle sabah namazına uyandırıyor denilerek âdeta bir mübareklik atfedilmiştir.

İnsanlar ve cinler Allah'a ibadet etmekle yükümlüdürler. Diğer varlıklar da kendi hâl dillerince Allah'ı anarlar, zikirlerini kendilerince yaparlar. Allah tarafından tasarlandıkları şekilde hareket ederler. İnsan ile diğer varlıklar arasındaki fark ise bu anlamda sorumluluk yüklenip yüklenmemektir. Kendi hâl dillerince zikretmeleri istenen varlıklar ona göre formatlandıkları için zikirlerinde hile-hurdaya ve riyaya başvurmaları da mümkün görükmemektedir. İnsana ise irade verildiği için Allah'ı zikredip zikretmemeleri tercihlerine bırakılmıştır. Ancak bu tercihlerini doğru yönde kullanmak için de çeşitli uyaranlar verilmiştir. Şair, seher vaktinde horozun ötüşünü kutsal bir görev icabı olduğunu dile getirir. Kuşların ve hayvanların hâl dillerince Allah'ı andığından bahseden şair, sorumluluk yüklenen insanın Allah'ı anmaktan uzak durmaması gerektiğini yani gafletten uyanması gerektiğinden bahseder:

Seḥer dı diki venduni ẕıkır bı kı ğafil vuni
Ha çê ṭeyr u ha çê ḥeywuni ẕıkır keni bila ḥile (Kt.5/12)

(Seherde horozların ötüşü ey gafiller kalkın zikredin demektir; kuşlar ve hayvanların hepsi hilesiz zikreder.)

4.4.2.1.4. Hüdhüd

Çavuşkuşu ve ibibik de denilen, Hz. Süleyman ile Sebe Melikesi Belkıs arasında haber getirip götüren kuştur. Kur'an'da, Süleyman peygamber ile Belkıs kıssasından, Hüdhüd'den "Neml suresi"nin 20-29. ayetlerde ve bunları takip eden ayetlerde söz edilmektedir (Akay, 2005, s. 200).

Edebiyatta hüdhüd kuşu, genel olarak Sebe Melikesi Belkıs ile ilgili bilgiyi Hz. Süleyman'a getirmesiyle mevzubahis edilir. Sevgiliden haber bekleyen âşıklar da bir hüdhüdün kendilerine de güzel haber getirmesini beklerler. İlahî aşkı işleyen şair, kendini âşığın yerine koyarak; sevdiğinin sözünü ve bahtını boyun eğen Belkıs misali olarak değerlendirerek şirin sözlü hüdhüdün mektubu getireceği günü beklemektedir. Şair, ölümü Allah'a kavuşma olarak görüp bu anın haberini de mutlu bir haber olarak görmektedir:

Soz u bexti tu bı mis̲li Belqısa Sulṭan ram
Keyku biyaru mektubi ma hudhudi şirin kelam (Mes.40/12)

(Sözlerin Melike Belkıs'e boyun eğdirip bahtını değiştiren cinstendir, acaba şirin sözlü hüdhüd mektubumuzu ne zaman getirecek.)

4.4.2.1.5. Kartal

Yırtıcı kuşlar arasında en güçlü olanıdır. Eğri gagalara, kaslı bacaklara ve güçlü pençelere sahiptir. Kanatları açıldığı zaman iki buçuk metreyi bulacak kadar iri kartallar vardır. Gözleri çok keskin olan kartal, uzak yerlerdeki küçük şeyleri bile görür. Yaşamalarının idamesi için; küçük kuşlar, tavşan, yaban keçisi, kuzu gibi hayvanları yer. Yuvasını dağlarda ve sarp kayalıklarda yapar. Kuvveti, hür ve güçlü yaşayışı örnek alındığı için birçok devletin veya kuruluşun armasında güç timsali olarak kullanılmıştır. "İlk zamanlardan itibaren insanların efsanelerinde, inanışlarında, dinsel yaşamlarında ve sanatlarında doğaüstü ve ilahî güçlerle donatılmış olarak nitelendirilen; türlü olayların habercisi olduğuna inanılan ve totem hayvanları arasında önemli bir yeri olan kuştur." (Aslanoğlu, 2014, s. 457).

Çok güçlü ve tehlikeli avcı kuşlardan olan kartallar avlarını kolay kolay bırakmazlar. "Bu açıdan gücü ve tehlikesiyle benzetilendir." (Aslanoğlu, 2014, s. 457). Dünyanın süsüne aldandığını anlatmak için insanı av, dünyayı tehlikeli avcı olan kartala ve atmacaya benzeten şair, avcının bir takım hilelerle avı avladığından bahseder. Şair; İnsanoğlu avlanmak istemiyorsa, dünyanın süsüyle tehlikeli bir avcı

olduğunu bilmeli ve kendisini muhafaza etmeli mesajını vererek insanları uyarmaktadır. Dünyayı talep edenler, dünyanın süsüne aldanacaklardır:

Dunya tı neqş u nuquş i ṭalibi tu kurumuş i
Sê qertal u qerekuş i dunya tu ma xapinayu (Serbest/35/61)

(Dünya sen süslenmişsin taliplerin leş peşinde olanlardır; dünya sen kartal ve atmaca gibisin bizi aldattın/avladın.)

4.4.2.1.6. Keklik

Korkmadıkları zaman, tavuk gibi yürüyerek besin ararlar. Deri olan ve olmayan olmak üzere iki kısma ayrılır. Büyük olanı, "deri", daha küçük olanı ise "deri olmayan" türdür. Ağlamayı andıran ötüşü, güzel görünüşü ve güzel ötüşü ile ünlüdür. Evcil hayvanlar misaali kafeste beslenir. Erkek kekliğin karnında kestane renkli, at nalı biçiminde bir leke yer alır. "Kekliklerin bir başka kekliğin yumurtasını çalıp üzerine yatma huyu vardır. En meşhur keklik avlama yöntemi, dişi kekliğin tuzağa bırakılarak erkek kekliklerin tuzağa çekilmesidir." Şahin ve doğan gibi hayvanlar keklik avlayıcısı olarak bilinir. Avlanmasının nedeni, etinin lezzetli olmasıdır (Aslanoğlu, 2014, s. 458).

Dünyanın süsüne süs katan, onu yaşanılır yer kılan, vazgeçilmez yapan, belki de aldatıcılığına yardım eden ve insanın onu dost olarak kabul etmesinde etkili olan, insanın duygu dünyasına tesir eden birtakım güzellikler barındırır. Dünyanın hakiki dost olmadığını, içindekilerin geçici olduğunu anlatmak için, bu hoş ancak geçici şeylerden olan keklik ve kaz örnek verilir. Dünyanın güzelliğine güzellik katan o güzelim ötüşlü keklik bile âdeta dünyanın yalancı oluşuna ve cambaz oluşuna destek içindir. Şair, tüm bu güzeliklerle bezenen dünyanın aldatıcılığından Allah'a sığınmanın ve tövbe etmenin önemine değinir:

Mevaci dunya unbaẓ a neqşin u ẓeranc u qaẓ a
Edaliw şirin u naẓ a bıẓuni zuraw cunbaẓ a
Ṿaci tewbe Allah Allah şefa'et ya resulellah (Msl.48/9)

(Keklik ve kaz gibi süslü/şirin olduğuna bakıp dünyanın dost olduğunu sanma, edalı ve şirindir; lakin bil ki dünya canbaz ve yalandır, Ya resulullah şefaat deyip Allah'a tövbe et.)

4.4.2.1.7. Kumru

"Kumru, güvercingillerden olup güvercinlere göre daha küçük yapılı, pas renginde veya kızıl kahverengi tüyleri olan 5 göçmen kuş türünün ortak adıdır. Güvercin gibi sevimli bir kuştur." Yuva yerlerini seçmek dişilerin işidir, tane ve tohumlarla beslenirler. Eşlerine sadakatleri ile bilinen kumrular, eşine az rastlanan bir sevgiyle birbirlerine bağlıdır. inanışa göre eşlerden herhangi birisi ölecek olsa, geride kalan kumru artık hayatı boyunca başka bir kumru ile eşleşmez (Aslanoğlu, 2014, s. 460). Divan edebiyatında kumrunun ötüşü aşkını terennüm etmesi şeklinde değerlendirilir (Akar, 2018, s. 47).

Her canlı kendi dilince Allah'ı anar. Kim bilir belki de Allah, insanoğlunun bakıp da örnek almasını istediği için de güzel öten kuşları seher vaktinde görevlendirmiştir. Ömrünün kısa oluşu ve şirin oluşuyla bilinen kırlangıçların seher vaktinde ötüşü, güzel ve dinlendirici ötüşleriyle keklik ve zikir yapar gibi bir ses çıkaran kumruların bu güzel ötüşleri, onların hakkı ve hakikati zikretmesi olarak düşünülür. Kumruların seher vaktinde bu vazifeyi görmelerinin insana bir çağrı olduğunu dile getiren şair, âdeta insanoğlunun sabah namazına uyanmaları ve samimi bir ibadet etmeleri gerektiğinden bahseder. Şairin burada çeşitli kuşların ötüşlerini örnek verdikten sonra ısrarla samimiyete, hilesiz bir biçimde zikre vurgu yapması dikkat çekicidir. Çünkü seher vaktinde kalkıp Allah'ı anınca hem uykunun güzel yerinden kalkmak zor olacağı için, hem de anılacak kişi hariç kimsenin görmeyeceği bir zaman dilimi olduğu için riyanın girmesi mümkün görünmemektedir:

Şefeq u seḥer ki yeni ḥecḥeciki ha wiçeni
Ẓerenc u qumri uneni ti zi bunı bila ḥile (Kt.5/11)

(Şafağın seherinde kırlangıçlar ötüşür, keklik ve kumrular okur sen de hilesiz olarak zikir yap.)

"Tasavvufi anlayışta aşk, mecazi ve hakiki olmak üzere ikiye ayrılır. Mecazi aşk insanın insanı ve diğer varlıkları sevmesi; hakiki aşk ise Allah'ın kulu veya kulun Allah'ı sevmesi anlamındadır." Her çeşit ve durumuyla aşk, insanı Hakk'a götürür (Üstüner, 2007, s. 86). Bu yüzden belalarla dolu olsa da, aşk dediğin çile doludur denilerek bundan keyif alınır. Mecazi aşk olsa elbet hakiki aşka götürür denilerek bu aşktan keyif alınır. Şair, söz konusu aşka düşenlerin aşklarını ifade edişlerinde bir fark

olsa da, netice itibariyle ister hakiki aşka düşsün isterse de mecazi aşka düşsün, herkesin içine düştüğü aşk durumundan memnun olduğundan bahseder:

‘Aşıqi pêru bi ‘eşqi xu razi deḥbi ‘eşq i, ‘eşqi ḥeqqew mecazi
Tım ha vuni hezey qulunkuw qazi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/2)

(Hakiki ve mecazi diye iki aşk çeşidi vardır; kim neye âşık olmuşsa aşkından memnundur; (âşıklar) turna gibi aşkını ifade eder, dünya geçicidir; gelir ve geçer; yapacağımız bir şey yok.)

4.4.2.1.8. Ördek

Anatinae alt familyasından olan ördek, neredeyse dünyanın tüm sulak bölgelerinde yaşayan, perde ayaklı su kuşlarına verilen isimdir. Göl ve bataklık kenarlarını pek severler. Beslenmesi kolay olduğundan, evcil birçok soyları üretilmiştir. Kısa ayakları vücudunun arka kısmında olduğundan, yürürken zorluk çekerler. Soğuğa ve yağmura dayanıklı olan ördekler, suya iyi dalan ve iyi yüzen hayvanlardır (www.turkcebilgi.com/, 2020).

Göl ve bataklık kenarlarını pek seven ördek misali göle gitmek istediğini ifade eden şair, Mecnûn olup çöle gitmek istediğini, bülbül olup güle âşık olmak istediğinden bahseder. Bütün bu kaçışlarla birlikte derdinin daha da büyük olduğundan bahseden şair, asıl derdinin Allah’a kavuşmak olduğunu anlatmaya çalışmaktadır:

Ez ordek bu şeyru golu ez mecnun bu şeyru çolu
Bılbıl bu ‘aşıqi gulu hewna derdım ẓaf u ẓaf u (N.38/14)

(Ördek olup göle girsem, mecnûn olup çöle gitsem, bülbül olup güle âşık olsam yine derdim çoktur.)

4.4.2.1.9. Tavuk

Yabani ve evcil olmak üzere iki türü bulunur. Evcil olanları; evlerin bahçelerinde, kümeslerde veya büyük çiftliklerde eti ve yumurtası için beslenir. Edebiyatta, zayıf ve güçsüz oldukları için özellikle kötü ve saldırgan hayvanlar tarafından hakarete uğrayan hayvanlar olarak işlenir. “Bu yönüyle işlenince düşmanı sayılan tilki ve benzeri hayvanlarla birlikte anılır. Dolayısıyla güçsüz varlıklar için benzetilendir. Yine yumurtlamasıyla, değer olarak yüksek ve alçak şeylerin karşılaştırılmasında kullanılır.” Basit bir hayvan olan tavuk, bu yönüyle güzel olan tavus, güçlü olan doğan ve diğer kuşlarla birlikte anılır (Aslanoğlu, 2014, s. 469).

İnsan nüfusu kadar farklı düşünceler ve farklı fikirler mevcuttur. Aynı fikir etrafında kümelenen insanlar bile bazı noktalarda ayrışabilirler. "İhtilafta rahmet vardır" sözü mucibince farklı düşünmek, farklı yorumlamak elbetteki problemli bir durum değildir. Önemli olan ise farklı yorumlara tahammül edebilmek, doğruluk payının olabildiği üzerinde kafa yorabilmektir. Bununla birlikte asgari müştereklerde buluşabilmek ise hayatı paylaşabilmek adına önemlidir. Dinî açıdan çok farklı fırkaların oluşu ise "İlim bir nokta idi, cahiller onu çoğalttı" sözünden hareketle özünden uzaklaşma söz konusu olabilir. Dinin temel konularında bile farklı düşünenlerin bir cemaat kurması ve etrafında murit toplamasını tavukların çoğalmasına benzeten şair, bu şekilde herkesin ahkâm kesmesinin doğru olmadığı kanısındadır. Tüm bunlara rağmen Allah'ın rahmetinin bol olduğu, yanlış ahkâm kesenlerin bile havale edileceği yerin Allah'ın indi olduğu mesajını vermektedir:

Ṿaci wari reḥmi Rebb i çendi lezi dunya se bi
Sey kergu cem'eti de bi vuni ma dêki meseb i (Mes. 37/42; Mes. 2.1/109)

(Hızlıca değişime uğrayan dünyada biz de yetkin bir mezhebiz diyen tavuklar misali cemaatler türedi; sen yine de Rabb'im merhamet sahibidir, de.)

4.4.2.1.10. Tavus Kuşu

Tavus, çok güzel bir kuş olmasına rağmen dertli bir kuştur. Güzel endâmıyla yürürken gözleri ayaklarına takılınca, ayaklarının çirkinliğine üzülerek ah edermiş. Sesi çirkin olan tavusun ötüşü "ah!" kelimesidir. Tavusun güzelliğiyle gururlanması ise bunun nedeni olarak gösterilir. Çünkü Allah tavusun gururunu kırmak için ayağını ve sesini çirkin yaratmış. Malum olduğu üzere tavusun tüyleri rengarenktir. "Bu bakımdan göz ile tavus çok zaman birlikte kullanılır. Cebrail için "Tavus-ı Sidre" sıfatı kullanılır. Edebiyatta açılması, rengarenk oluşu, gezip tozması, salınışı gibi yönlerden sevgiliyle tavus arasında münâsebet kurulur." (Pala, 2004, s. 456).

Rivayete göre ihmalkârlığı yüzünden iblisi cennete taşıtan tavus, göz kamaştıran güzellik ile çirkinliğin tuhaf bir bileşimidir. Parlak tüyleri mushafların arasına konulacak kadar güzel görülür (Schimmel, 2002, s. 53). Edebiyatta âşık, maşukunu tarif ederken yeryüzünde güzel yönleriyle hayran bırakan başka canlılara benzeterek tarif eder. Bu benzetmeler bazen kısmi, bazen de bütün olarak yapılır. Rengarenk oluşuyla göz kamaştıran tavus kuşu da bu yönüyle sevgilinin benzetildiği bir kuştur.

Âşık yerine kendini koyan şair, maşukunu güzel ve şirin görünüşü yönüyle tavus kuşuna benzetmektedir:

Teql u sima bejn u bali tu beriyḫan u sus i
Neqş u rengu ḫerf u nuqte şekli ṭeyra ṭawusi (Mes.40/39)

(Boyun posun, siman, süsün, görünüşün ve rengarenk nakışlı oluşunla tavus kuşu gibisin.)

4.4.2.1.11. Turna

Zazaca qulung denilen, su kenarlarında yaşayan, leyleğe benzeyen ve turnagiller ailesinden bir kuştur. Boyun ve bacakları uzun olan turnanın boyu ise 140 cm kadardır. Gagası sivri ve uzun, ayak parmakları perdeli olan turna; tohum, böcek, balık, sürüngen, solucan ve küçük memelilerle beslenir. Değişik ve güçlü sesleri vardır. Soluk boruları uzundur. Seslerinin gücünün bu özellikten geldiği düşünülmektedir. Eşler, eşleşme dönemlerinde birbirlerine ilginç gösteriler yapar. Güzel oluşları ve gösterişli uçuşları, halk şiir ve türkülerinde yer edinmelerini sağlamıştır (www.turkcebilgi.com/, 2020).

Allah, canlılara her açıdan güzel bir tabiat bahşetmiştir. Sorumluluk yüklenen insanoğlunun söz konusu güzel doğadaki güzellikleri temaşa etmesini murat etmiştir. Doğadaki kuşların ötüşü, yaylaların doğal havası, suların şırıltısı, rengarenk çiçeklerin var oluşu bilen insanlar için temaşa, ibret nazarıyla bakma ve keyif alma vesileleridir. Temaşanın gerekliliğine dikkat çeken şair; gül ve reyhanı koklamak için yaylalara, berilere gidip oradaki turnaların ötüşünü dinlemek gerektiğini ve Allah'ın lütfunu görmek gerektiğinden bahseder. Tasavvufa göre Allah güzeldir ve güzelliklerin de görülmesini murat eder. Şair de yaratıcının murat ettiği söz konusu güzellikleri görmeyi emir telakki edip buna uygun hareket edilmesi gerektiği mesajını vermektedir:

Wardı ma şeyri beriw zozunu ma buyki veyni gul u reyḫunu
Şewtu hewazi ṭurnaw ṭeyrunu vaci qay şıma ehlen merḫeba (Kt.49/23)

(Kalkın gidelim yaylalarımız gül ve reyhan kokuludur; hoş sesli turnalara, kuşlara merhaba deyin.)

4.4.3. Memeli Hayvanlar

4.4.3.1. Ahu

Sahrada, çölde, yabanda ve ormanlık yerlerde bulunan ahu, yabani ve ürkek olduğu için insandan kaçar. Avcılar gizlenerek ahuyu avlarlar (Çavuşoğlu, 2017, s. 278). Ahu, güzelliği, bilhassa iri siyah gözleri ve ürkekliği sebebiyle sevgili ve sevgilinin gözleri için benzetilen olur (Sefercioğlu, 2001, s. 423). Kâbe'de avlanmak yasak olduğu için sevgilinin yüzü Kâbe'ye benzetildiğinde, göz ahusu oraya sığınır. Bir gül bahçesi olarak anılan yüz, ahu gözler gül bahçesi olarak anıldığında yüzü daha da güzelleştirir. Ahu bazen güneşten kaçan bir ay olarak işlenir. "Ahunun en yaygın ve önemli kullanımı misk nedeniyledir. Sevgilinin saçı misk kokar. Ahunun misk hâsıl etmesinin sebebi ise bu kokuyu kıskanması veya ona âşık olmasıdır. Ahu, avlanan bir hayvan olduğu için "sayyâd, dâm (tuzak), vahşî" kelimeleriyle birlikte de anılır." (Pala, 2004, s. 24).

Sevgili hoş görünümü, güzel gözleri ile ceylana benzetilir. Her daim sevgilinin hasretini çeken âşık, tüm cilvesi ve nazına rağmen sevgiliyi istemektedir. Hatta sevgilinin nazı ve cilvesi gerçek âşığı rahatsız etmez, aksine âşık sevgiliyi söz konusu özellikleriyle ister. Çünkü âşığı sevgiliye bağlayan naz ve cilvesidir. Edebiyattaki âşık ve maşuk ilişkisini güzel bir biçimde ele alan şair, kendini âşık yerine koyarak sevgiliye olan özlemini dile getirmektedir. Sevgilinin gelişini yalvararak talep etmektedir:

Bi wech u zulfu çeşmi tu ğezal i
Di gel bi cilwew u naz u delali
Tu ez bestu bê sewda la'ubali
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban (Mr.31/12)

(Sevdasıyla beni kendine bağlayan, yüzü, zülüfleri ve gözü ceylanı andıran hoş nazlı ve cilveli sevgili! Kurban olayım artık gel.)

Sevgili güzel bakışıyla ceylana benzetilir. Âşığı perişan eden bu bakışlar âşığı öldürür. Sevgilinin işinin naz olduğunu bilen şair, sevgiliden nazlanmamasını istemektedir. Âşığın kendisi olan şair, perişan olduğunu, sevgilinin nazıyla kendisini öldürdüğünü dile getirerek içinde bulunduğu hasretlik durumunu gözler önüne sermektedir:

Meke nazi bı çeşm u zulfu xalan

Dı gel ey awıri şengi ğezalan
Tu ez kıştu bi ey nazi delalan
Perişanım perişanım perişan (Mr.31/14)

(Beni güzel nazlarıyla öldüren ey ceylan bakışlı, perişan oldum; göz ve zülüfünle naz etme, artık gel.)

4.4.3.2. Aslan

"Kedigillerden, Afrika'da ve Asya'da yaşayan, erkekleri yeleli, yırtıcı, uzunluğu 160, kuyruğu 70 santimetre ve ucu püsküllü, çok koyu sarı renkli güçlü bir tür memeli hayvandır." (www.sozluk.gov.tr/, 2020). Aslan, gücü ve cesaretiyle konu edilen bir hayvandır. "Diğer hayvanlar ne kadar güçlü olsa da onun yanında zayıf kalırlar." (Aslanoğlu, 2014, s. 412). Kasidelerde övülen kişiler güç ve kuvveti yönüyle aslana benzetilir. Sevgilinin ahu gözüyle aslan gibi haşmetli bakışı ceylan ile aslanın yan yana getirilmesinin nedenidir. Aslan bakışı karşısında hiç kimse duramaz. Aslanın Farsça karşılığı olan "Şîr" ile pençe yanyana gelince "Şirpençe" hastalığı akla gelir. "Şairlerin bu anlam ilişkisiyle de hareket ettiklerine rastlanır. Güneşin, ışıkları nedeniyle bir aslana teşbihi de bu tür söyleyişlerdendir. Esed, gazanfer ve haydar kelimeleri de aslan yerine kullanılır." (Pala, 2004, s. 36-37).

Zazacası şêr olan aslan ve pılengi olan kaplan güçlü oluşu temsil eder. Bilgi güçtür sözünde anlatılmaya çalışıldığı gibi bilgi kişiyi bir anlamda güçlü kılar. Bilginin tersi olan cehalet ise kişiyi güçsüz kılar. Cehaletin insanı sakat gibi bir yanı yarım bıraktığını ifade eden şair, zor zamanların gelebileceği ihtimalini düşünerek gücün temsili olan aslan ve kaplan gibi olunması gerektiğini dile getirir. Bu güçlü oluştan kasıt zor zamanlarda nasıl hareket edebilebileceği, sıkıntılarla nasıl baş edebileceği ve cehaletin kol gezdiği zamanlarda bu cehaletten nasıl çıkılacağı ile ilgili donanıma sahip olmak anlamındadır:

Neẓuney ma kerdi lengi ẓulmi şariw qali veng i
Xu bıki şêr u pılengi ma ra ver ha roci tengi (Mes.2.1/95)

(Ecnebinin zulmü, icraatsız sözler ve cehalet bizi sakat bıraktı, gelecekteki zor zamanlar için aslan ve kaplan gibi güçlü olun.)

Bir başka beyitte şair, her tarafta ecnebinin olduğu, alçak olmamak gerektiği, aslanlar gibi çalışmak gerektiği ve ancak bu şekilde din için çalışılmış sayılacağı ve dinin intikamının alınacağı üzerinde durmaktadır:

Qewmu şari cor u cêri xu me ki teres u cêri
Bi xebetê hezey şêri ḥeyfu dini xu bigêri (Mes.6/52)

(Her tarafınızda ecnebiler varken sessiz kalıp alçalmayın; aslanlar gibi çalışın ki dinin intikamını alasınız.)

Mutasavvıf Alevîler arasında; Hz. Peygamber Mi'râc yolunda arşa varınca karşısına bir aslanın çıktığı ve onun yolunu kestiği, Hz. Peygamber'in parmağındaki yüzüğü çıkarıp aslana attığı, aslanın yüzüğü ağzına alıp yoldan çekildiği, ertesi gün Hz. Peygamber Mirâc'ı anlatmaya başlayınca da Hz. Ali'nin ağzından yüzüğü çıkarıp ona verdiği şeklinde bir inanış var. "Bu olaydan dolayı Hz. Ali "Esed'ullah, Şîr-i Yezdân, Şîr-i Hudâ" gibi lakaplarla anılmıştır. Edebiyatta Ali ile aslanın çok zaman yan yana kullanılmasının nedeni budur." Aslan yerine kullanılan esed, gazanfer ve haydar kelimelerinden (Pala, 2004, s. 36-37) esed, esedullah, haydar ise Haydar-ı Kerrar şeklinde Hz. Ali'nin lakapları olarak kullanılırlar. Esedullah, Allah'ın aslanı anlamına gelir; Haydar-ı Kerrar ise savaş meydanlarında tekrar tekrar, döne döne savaşan aslan anlamına gelmektedir. Hz. Ali için kullanıldığı bilinen Allah'ın aslanı ve haydar-ı kerrar lakaplarını kullanan şair, aynı zamanda Hz. Ali'nin Necef şehri sakinlerinden olduğunu ve Hz. Peygamber'in 4 halifesinden biri olduğu bilgisini vermektedir:

Şêri Yezdani 'Eli tı ḥeyderi kerrari ṣaf
Çari yari fexri 'alem sakini şehri Necef (Mr.39/3)

(Hz. Paeygamber'in 4 halifesinden biri, Necef şehrinin sakini, Allah'ın aslanı, Haydar-ı Kerrar lakaplı Ali, temiz biridir.)

4.4.3.3. Çakal

Kurtlar gibi uluyan çakallar, yalnızken aslan ve kaplan gibi yırtıcıların ardından giderek bu hayvanların avladıkları hayvanlardan arta kalanları yerler. "Saldırgan bir hayvan olması nedeniyle edebiyatta "kötü", "zararlı" ve "çirkin" olarak geçer. Bu özellikleriyle güzel ve asaletli hayvanlarla karşılaştırılarak iyinin zıddı olarak dile getirilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 415).

Zenginlik, hakkı verilirse güzeldir. Aksi takdirde malı mülkü olan, ancak insanlıktan nasibini alamamış bir sürü insan türer. Ehven olan insanlığını zenginliğine kurban etmemektir. Bunu sağlamanın yollarından biri de sırf şöhret olmak için mal biriktirme peşine düşmemekten geçer. Şair; altın ve gümüş için çalışanlar yani tek dertleri mal biriktirmek olanların çoğaldığı ve hüküm kurdukları, tilki ve çakalların aslanlar gibi muamele gördüklerini ifade ederek toplumsal bir eleştiride bulunmuştur:

Ẹecay tuy nimcetu viri şohretu qay sim u ẓêr i
Ma seru bari yo qiri luy çekalu bi sê şêri (Mes. 37/41)

(Hafızası tam olmayanlardan bazıları şöhret için altın ve gümüş biriktiriyorlar; çakallar aslan niyetine kükrüyorlar.)

4.4.3.4. Deve

Eskiden, uzun seyahatlerde yük taşımacılığında kullanılan bir binek hayvanıdır. Çölde rahatlıkla yürüyebilme yeteneğine sahip olan deve, susuzluğa ve açlığa çok dayanıklı bir hayvandır. Bu özelliğinden ötürü seferlerde tercih edilen bir hayvandı. "Eskiden seyahatler çok uzun zaman aldığından genellikle ticaret mallarını götürme ve yolculuk yapmak için deve kullanılırdı. Sıcak bölgeler olan Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde en çok beslenilen binek hayvanıdır." Yük taşımacılığı ve binek hayvanı olarak kullanılmasının yanı sıra; yünü, sütü, derisi ve eti için de beslenir (Aslanoğlu, 2014, s. 416).

Allah'ın hoşuna gitmeyen özelliklerden biri de kibirdir. Yeryüzünde böbürlenerek yürüyenler Allah'ın yücelik timsali olarak yarattığı dağları görünce böbürlenmelerinin ne kadar da yersiz olduğunu görebilirler. Deve misali boynunu uzatarak yürüyen insanların böbürlenerek yürüyüşlerini eleştiren şair, bir anlamda Allah'ın azametinin göstergesi olan dağların yanında söz konusu kişilerin zerre misali kalacakları realitesini dikkatlere sunmaktadır:

Rara şini xu weş keni mıli tu deva muneni
Kuy u qilê Allah berzi tı yew miṣqalê muneni (Mes.20/24)

(Yolda hoş yürürsün boynun deveye benzer; Allah'ın dağ ve tepeleri yüksektir, (Bu azametin yanında) sen zerre gibi görünürsün.)

4.4.3.5. Eşek

Eskiden beri yük taşımacılığında kullanılan eşek, dünyanın en güzel gözlerine sahip varlıklarından biridir. Ancak, gözlerinin güzelliğinden ziyade eşekten akılsız yönü ile bahsedilir. Bunun için akılsız kişiler için benzetilen olur.

Dinî literatürde eşek/merkeb; iman etmeyen, Allah'ı tanımayan, Allah'ı tanıdığı ve bildiği hâlde onun emirlerini yerine getirmeyen doğru yol üzerinde olmayan, gafil olan kişiler için benzetilen olarak kullanılır. Allah'ın çetin azabı olduğu gerçeği üzerinde duran şair, gafil ve kötü olan kavimlerin eşek misali sadece zırladıklarını, ancak ister mevki olarak yüksek yerde olsun isterse mevkisi olmasın herkesin ölüm denen gerçekle karşılacağını dile getirir. Ağır olan Allah'ın azabından azade olunmak isteniyorsa aklını kullanmalı, aklını kullanmayan merkep misali bîhaber yaşamamalı mesajı verilmektedir:

Bı 'aqıli çımi yını bırişi 'ezabi Allah çetinu ku veşi
Qewmi pisi ğafilê bi se heri tım zıreni ha çê xışn u hakiri (Mes.1/41)

(Gafil ve akılsızlar eşek misali zırlarlar, ister güçlü olsun, ister zayıf olsun herkes için geçerli olan ve gözleri önlerine akacak kadar Allah'ın azabı çetin olacaktır.)

Yeryüzündeki her canlı yaşamını idame ettirmek için kendi cinsine göre bir yiyecekle anılır. Köpek için kemik, kedi için ciğer, eşek içinse arpa en önemli yiyecektir. Söz konusu yiyecekle ilgili canlılara verilince onlar da en önemli özelliklerini, hünerlerini sergilerler. Akılsız cahilleri eşeğe benzeten şair, eşeklere arpa verilmesi durumunda anıracakları bilgisini verir. Merkebe teşbihle cahilleri, akıllarını kullanmadıkları için dünyada ebedî kalacaklarını, hiç ölmeyecekmiş gibi davrandıklarını dile getirir. Şair, ölümü düşünmeden hareket eden cahilleri basiretsiz olmalarından hareketle eşek cinsinden saymıştır:

Bi 'aqıliw nezuni cınsi her i cew bı derdi tımotım wa bızıri
Ẏuni dunya desti ma ya ma weli nıvuni ma wari mewt u ecel i
(Mes.1/42)

(Akılsız cahiller eşek cinsidir arpa versen hep zırlarlar; dünyada ebedîyiz deyip, ecel ve ölümü düşünmezler.)

Dünyanın süslü olduğu, bir eğlenceden ibaret olduğu aşağıdaki dizelerde olduğu gibi divanın birçok yerinde de dile getirilmiştir. Rengarenk olan, süslü gösterilen dünyanın peşinden gidenleri topal eşeğe benzeten şair, söz konusu kişilerin ölümü unuttuklarından bahseder. Ölümü unutmasalardı topal eşek misali dünyanın peşine düşmezlerdi düşüncesi ileri sürülmektedir:

Her çi dunya pêru veng u neqş u nuquş reng bi reng u
Tı dıma bi hero lengo tı go bımrım tu ra niva (N.3/30)

(Nakış nakış, rengarenk olan dünya aslında boştur; öleceğini unutanlar topal eşek misali dünyanın peşine takılırlar. Öleceğin sana denilmedi mi?)

Bir başka beyitte dünyanın peşinden gidenlerin dünyaya merkeplik yaptığını ifade eden şair, dünyanın söz konusu kişilere bindiğinden bahseder. Aklını kullanmayanlar, dünyanın gerekli gereksiz her şeyini sırtlayan kişiler yükün altında ölse bile arpayı görünce her şeyi unutan eşeklere benzetilmiştir. Ölüm unutulunca sadece yük taşımacılığı yapılır. O da eşeklik olarak ele alınmıştır:

Dunya ku tu biku delu roc bi roc xu dıma beru
Tu wenışu biku hero tı go bımrım tu ra niva (N.3/32)

(Dünya, eşek niyetine günden güne dünyanın peşine düşen delilere biner; öleceğin sana denilmedi mi?)

4.4.3.6. Kaplan

Dünya üzerinde bulunan en büyük ve en ağır kedi türü olan kaplan, etçil ve memeli bir hayvan türüdür. Çok yırtıcı ve tehlikeli olan aslan, ağaçlara tırmanır ve pusuya yatar. Aslanın düşmanı olarak bilinir. Renkleri ve bulunduğu alan birbirine benzer, bunun için kendini kolaylıkla gizleyebilme özelliğine sahiptir. Avına sinsi bir şekilde yaklaşan kaplanın darbeleri öldürücüdür. "Afrika ve Hindistan'da çokça bulunurlar. Edebiyatta daha çok tehlikeli, sinsi ve öldürücü olmasıyla tehlikeli şeyler için benzetilen olur. Tehlikesi ve gücüyle anılınca avladığı hayvan olan ceylanla birlikte dile getirilir." (Aslanoğlu, 2014, s. 420). Divanda aslan ile birlikte güçlü oluşuyla konu edilen kaplan, bu yönüyle benzetilen olarak ele alınır.

Zazacası pıleng olan kaplan, şêr olan aslan ile birlikte güçlü oluşu temsil eder. Bilgi güçtür sözünde anlatılmaya çalışıldığı gibi bilgi kişiyi bir anlamda güçlü kılar. Bilginin tersi olan cehalet ise kişiyi güçsüz kılar. Cehaletin insanı sakat gibi bir yanı

yarım bıraktığını ifade eden şair, zor zamanların gelebileceği ihtimalini düşünerek gücün temsili olan aslan ve kaplan gibi olunması gerektiğini dile getirir. Bu güçlü oluştan kasıt zor zamanlarda nasıl hareket edilebileceği, sıkıntılarla nasıl baş edilebileceği ve cehaletin kol gezdiği zamanlarda bu cehaletten nasıl çıkılacağı ile ilgili donanıma sahip olmak anlamında kullanılmıştır:

Neẓuney ma kerdi lengi ẓulmi şariw qali veng i
Xu bıki şêr u pılengi ma ra ver ha roci teng i (Mes.2.1/95)

(Ecnebinin zulmü, icraatsız sözler ve cehalet bizi sakat bıraktı, gelecekteki zor zamanları düşünerek aslan ve kaplan gibi güçlü olun.)

4.4.3.7. Köpek

İnsanların pek çok alanda yararlandığı bir hayvan olan köpek, insana dost ve sadık hayvanlar arasında sayılır. "Köpeklerin işlevleri ve algılanışları toplumdan topluma farklılık gösterir. Antik Mısır'da köpekler kutsal sayılırdı. Günümüzde birçok ülkede bekçi, bazı ülkelerde yük hayvanı ve hatta yiyecek olarak kullanılırlar. En çok bilinen özelliği, avlanırken kullanılan yardımcı bir hayvan olmasıdır." Gördükleri iyilik karşılığında iyilik yapana sadakatle bağlanırlar (Aslanoğlu, 2014, s. 424).

Dünya sevgisi fıtrat icabı insanın içinden atmakta zorlandığı bir sevgidir. Edebiyatta dünya sevgisi köpeğin leş sevgisine benzetilir. Nefsin/insanın, dünyanın süsü ve eğlencesine olan düşkünlüğünü köpeğin leşe düşkünlüğüne benzeten şair, iki anlamda kullanmıştır: Geçici olan dünyanın değeri ancak leş kadardır ve önemsizdir. Dünya sevgisi; köpeğin leşten vazgeçememesi gibi, insanın vazgeçmesi kolay olmayan bir sevgidir. Eninde sonunda bu dünyadan göçüp gideceğimizi göz önünde bulundurarak köpeklik yapmamak, yani dünyaya aşırı bağlanmamak gerektiği mesajı verilmektedir:

Reng u ṣazi dunya weş i nefsi sey kelpun di leş i
Wa şeyri dıma bi meşi yı ha şuni tırba tari (Kt.25/14)

(Dünya rengi ve eğlencesi hoştur, köpeklerin leşe olan sevgisi gibidir; ardından gidenler karanlık kabre gideceklerini hatırlayıp vazgeçsinler.)

Köpek, nefsi kötülüğe teşvik eden, süfli ruhu temsil eder. Bu açıdan vahşiliği ve tamahkârlığı simgeler (Schimmel, 2002, s. 49). Şair, telmih sanatına başvurarak; dünyanın murdar olduğu, onu talep edenlerin azgın köpek olduğunun hadiste

bildirildiğini ifade eder. Şair, sonunda kabre gidilecek olan dünyanın güzel bir rüya olduğunu dile getirir. Azgın köpek gibi leş peşinde olanların rüyada görecekleri (dünya) ve rüyadan sonra karşılaşacakları (ahiret) şeylerin olduğuna dikkat çeker:

Ḥediṯ dunya murdar u ṭalibi yay kelpo har u
Hewna zi xışn u kibaru yo ha şunu tırba tari (Kt.25/18)

(Hadiste dünyanın murdar olduğu, talep edenin azgın köpek olduğu söylenir; sonu karanlık kabir olan dünya güzel bir rüya gibidir.)

4.4.3.8. Köstebek

Köstebekler, toprağın altında yaşayan, çok keskin ve sivri tırnaklara sahip hayvan türüdür. Solucan, karınca gibi canlılarla beslenirler. "Talpidae familyasına mensup olan köstebeklerin boyutu, 15-20 cm kadardır. Memeli sınıfına giren köstebekler, silindirik bir vücut yapısına sahiptir. Vücut şekilleri toprak altında ilerlemeye ve kazı yapmaya elverişlidir." Ön ayakları âdeta bir iş makinesi gibi işlev görür (Saygın, 2019).

Divanda köstebek (muşend) bir yerde geçmektedir. Geçtiği yerde ise benzetilen olarak kullanılmıştır. Divanda şair ilahî aşka o kadar kendini kaptırmış ki söz konusu aşkı içinde barındırmayan kişileri gözleri olmadığı için rotasını dahi çizemeyen ve hakikatleri göremeyen köstebeke benzetir. Aynı zamanda bu tarz kişileri sağır ve dilsiz olarak gören şair, kalbi kararmış söylenen hiçbir şeyi görmeyen, duymayan ve cevap veremeyen bacaya benzetmektedir. Kişi Müslüman'ım diyorsa kalbinde Allah aşkı barındırmalıdır, aksi takdirde Müslümanlığı bir tarafa, canlı varlık bile olamaz düşüncesi hâkimdir:

Qelbi kê 'eşqi Allah tede çin i ker u geci sey muşendi bêçim i
Şewew roc tu deri vaci bêẕuni ker u kor i bi siyay sê locuni (Mes.1/58)

(Allah aşkı olmayan kalpler kör ve delidir, gözleri olmayan köstebekler gibidir, gece gündüz söylesen de duvar misali sağır ve dilsizdirler (ha ona söylemişsin ha duvara).)

4.4.3.9. Kurt

Kurt, tarım ve sürü hayvancılığı insanlar tarafından geliştirilmeden evvel dünyanın en yaygın yırtıcı hayvanıydı. Eski zamanlarda yerleşim yerlerinde meskûn insanların yabani hayvanlara karşı korunması çok da iyi değildi. Özellikle çok vahşi

ve zarar verme yönleriyle bilinen kurtlar, insanlara ve diğer hayvanlara saldırırlardı. "Sinsice ve vahşice çobanların sürüsünden hayvan çalmakla ve saldırganlıklarıyla hikâyelerde yer etmişlerdir. Bu nedenle hem dinî kaynaklarda hem de edebiyatta kötü ve zararlı şeyler için benzetme aracıdır." (Aslanoğlu, 2014, s. 426-427).

Kaçışın mümkün olmadığı işler için kurt benzetilen olur. Kurt, eninde sonunda avını avlar. Çünkü o sıradan bir avcı gibi değildir, peşine düştüğü şeyi mutlaka yer. Eceli kurda benzeten şair, dünyanın ömrü ne kadar uzun olursa olsun (aslında ömür, nefes alıp vermek kadar kısadır) elbet ecel gelip herkesi bulacaktır. Ölümden kaçış yoktur. Ecelin kurt misali kişinin peşinden koştuğu ve sonu ölüm olan ; kişinin ölümlü olduğu herkese bildirilmiştir. Bu bildirme her nefis ölümü tadacaktır ayetinde buyrulmak suretiyle olduğu gibi, yaşamın içinde de sürekli olarak bir hatırlatmada bulunulmuştur. Yani aniden gelen bir şey değildir. Bir akrabanın ölümü, komşunun ölümü, yaşlının ölümü ya da yaş fark edilmeksizin gerçekleşen ölümler bir anlamda haber vermek mahiyetindedir:

'Emri dunya çıqa derg u ecel tu dımaw se verg u
Keyki munu peyni merg u tı mırenim tu ra niva (K. 3/17)

(Dünya ömrü ne kadar uzun olsa da ecel kurt misali peşindedir; eninde sonunda (herkes gibi) sen de öleceksin, zaten bu sana söylenmişti.)

Malum olduğu üzere ve Yusuf (a.s.) bölümünde de anlatıldığı gibi, Yusuf (a.s.) kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştı. Bir kıskançlık sonucu böyle bir hatanın içine düşen gözü dönmüş kardeşler bu duruma bir kılıf bulmaya çalıştılar. Bunu da Yusuf'u (a.s.) kurt yedi yalanını uydurarak işin içinden kurtulmaya çalıştılar. Ancak unuttukları bir şey vardı: Babaları peygamber idi ve kuyuya atıp kurt yedi yalanını uydurdukları kişi de müstakbel peygamberdi. Asıl olaydan hareketle şair, intak (konuşturma) sanatına başvurarak olayı hikâyeleştirerek anlatmıştır. Buna göre; kendilerine inanmaları için babalarına bir kurt getirmişler ve babalarının kurda hesap sormalarını istemişlerdir. Ne de olsa kurt konuşamaz deyip işten sıyıracaklarını düşünen Yusuf'un (a.s.) kardeşleri yanılmışlardır. Çünkü Yakub (a.s.) kurt ile konuşmuş ve kurdun verdiği cevapları hayretler içinde dinlemişlerdir ve bu olaydan sonra Yakub (a.s.) tamamen kendilerinden şüphelenmiştir. Elbette ki şairin burada bir tek amacının olduğu bellidir: Olayın özünü Kur'an'dan alan şair, olayı biraz canlandırmak, hikâyeleştirmek istemiştir:

Ẓuni baba ma verg tu ri tepıştu vacı tı ra qey tu Yusuf mı kıştu
Ẓuni qay verg qali nıkenu nışnu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu
(N.4/30)

(Kurdun konuşmayacağını sanarak babalarına kurdu getirdiler ve babalarının hesap sormasını istediler. Yusuf’uma ne oldu diyen Yakub ağlar.)

Ye‘qub vunu vergu tu Yusuf werdu vergi viyeh runaw ẕaf ḥeya kerdu
Ẓa qey çıray vergu pêğember werdu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu
(N.4/31)

(Yakub, kurda; Yusuf’u niçin yediğini sorunca, haya eden kurt: “kurtların peygamberleri yediği hiç görülmüş mü diye cevap verir. Ağlar Yakub ağlar, Yusuf’um ne oldu diye.)

Kuşti pêğemberu ma ri ḥerum u ez ğeribu vergi mi‘riw nezunu
Sebay ṣılay reḥim umew xalunu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu
(N.4/32)

(Garip biri olduğunu söyleyen kurt, sıla-i rahim için dayısına geldiğini ve peygamber katili olmanın kendilerine haram olduğunu söyler. Ağlar Yakub ağlar, Yusuf’um ne oldu diye.)

Ye‘qub vunu vergu şıma serbest i lumey mı feqiri lacu ra est i
Miru kerdı de‘wa bı kin u qesti bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu
(N.4/33)

(Bu işin kasıtlı ve kin ile yapıldığını ve çocuklarından şüphelendiğini söyleyen Yakub (a.s.) kurdu serbest bırakır. Ağlar Yakub ağlar, Yusuf’um ne oldu diye.)

4.4.3.10. Tilki

Tilki; devamlı avlanması, hızlı olması, derisinin güzelliği, zekâsı, kurnazlığı ve hilekâr olması gibi özellikleriyle bilinir (Aslanoğlu, 2004, s. 433). Divanda, hilekâr özelliğiyle birlikte çoğunlukla aslanın olmadığı yerde aslan muamelesi görmesi münasebetiyle benzetilen olarak ele alınır.

Tilki eti yemenin caiz olup olmadığıyla ilgili mezhepler arasında görüş ayrılığı vardır. Hanefi ve Hanbeli mezhebine göre tilki eti yemek caiz değildir. Şafii **ve** Maliki mezhebine göre ise tilki eti yemek caizdir. Hâl böyle olunca fıkhi konudaki

ikilik Müslümanlar arasında karışıklığa neden olmuştur. Şair, söz konusu kesinlik kazanmayan, farklılık arz eden bu durumu dile getirir. Birbirlerine güven konusunda şüpheler içinde olan Müslümanların, iş; haram ve helal konusuna gelince herkesin fetva merciindeymiş gibi, ulemaymış gibi hüküm verdiğinden bahseder. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte hüküm verenlerin çok olduğu günümüz Müslümanları bu açıdan eleştirilmektedir:

İslum yebnu emin niyu tı vuni qay goşti luy u
Ḥelal ḥerum beylu niyu weṣfı dunu sê weliyu (Msm. 42/33)

(Müslümanlar tilki eti hakkında karar verircesine birbirinden pek de emin değiller; helal ve haram olduğu tam belli olmayan şeyler için veliler gibi hüküm veriyorlar.)

Kürtler ve Zazalar, âlim ve şeyhlerine değer vermekle bilinen halklardır. Söz konusu halklar İslâmiyet'i yaşamaları ve kültürel değerlerine bağlı olmaları yönleriyle de bilinirler. Bu özelliklerinden ötürü zor dönemler geçirmişler, baskılara ve zulümlere maruz kalmışlardır. Bu baskı ve zulümlere maruz kalmada âlimler ve şeyhler ilk sıralardaydı. Bu zor zamanların hatırlanması gerektiğini ifade eden şair, tilkilerin aslanlar yerine geçtiğinden bahseder. Malum olduğu üzere tilkilerin en büyük özellikleri uyanık ve hilekâr olmalarıdır. Zor zamanda sıkıntı çeken âlim ve şeyhler aslana, kolay günlerde bu cefadan bîhaber insanlar mirasın üzerine konmaya çalışan uyanık kişiler ise tilkiye benzetilmiştir:

Kırd u Zazay cor u cêri roco teng qey nênu viri
'Alım u şeyx u 'aşiri luy umey herunday şiri (Mes.6/167)

(Zazalar zor zamanları neden hatırlamıyorlar? Âlim ve şeyhler ön saftaydı, lakin bugün tilkiler aslan muamelesi görüyor.)

Doğu toplumlarının önemli özelliklerinden biri yanıbaşındakine karşı acımasız oluşu, yabancıya karşı ise halim selim oluşlarıdır. Gücünü etrafındakine gösterir, dolayısıyla karşılıklı olarak güç gösterisinde bulunurlar. Doğu kültürüne mensup olan şair, toplumun birbirine karşı aslan kesildiğine değinerek bir gerçekliğe işaret etmiştir. Birbirimizle uğraşırken meydanı da tilkilere bıraktığımızdan bahseder. Biz gücümüzü birbirimize harcarken uyanıklar yol alıyorlar. Birbirimize karşı aslan oluşumuzu fırsat bilenler bunun bitmesini asla istemezler. Bunun için, bir an önce birbirimize aslan

kesilmeyi bırakarak gücü birleştirme mesajı veren şair, bunun da ilimle mümkün olacağından bahseder:

Ma yebnuri hezey şêr i meydu mend aruş u luy ri
Neẓuney ma kerdi piri reḥmı ma kı Allah Allah (Kt.47/19)

(Birbirimize aslan kesildiğimiz için meydan tavşan ve tilkiye kaldı, cehalet bizi ihtiyar etti; Allah bize merhamet etsin.)

4.4.4. Sürüngenler

4.4.4.1. Akrep

Öldürücü zehiri olan akrep, çok tehlikeli bir hayvandır. "Böcek yiyerek beslenir ve av bulmak için çoğunlukla insanların kaldığı mekânlara girer. Gündüzleri kapalı ve karanlık yerlerde saklanır; geceleri ise aktiftir. İnsanlar için devamlı tehlike arz eden bir hayvan olduğu için" edebiyatta güven olmaz, dost olunmaz denilen insanlar için akrep benzetmesi yapılır (Aslanoğlu, 2014, s. 477).

Özellik olarak sinsi ve tehlikeli oluşuyla bilinen akrep, söz konusu özellikleri taşıyan insanlar için benzetilen olur. İslâm inancına mensup olanların birbirlerinden emin olmaları gerekir. Birbirlerinden emin olmayan Müslümanların varlığı İslâm'ın temel esprisine zarar verdiği görüşünden hareketle şair, Müslümanlar birbirlerine zarar verdikçe iyi Müslümanlar olamayacağından bahseder. Yakınlık/yakınlaşmak anlamındaki akraba ile aynı harflerden müteşekkil akreb kelimesini yan yana kullanan şair, meşhur "akraba, akrep olmuş" sözüne telmihte bulunarak kültürümüzde önemli bir yeri olan sıla-i rahmin (akraba ziyareti) bitttiği gerçeği üzerinde durmaktadır:

Ḥeta qehr u qutiku yewbinu keni İslumi ma rınd u başı nıbeni
Qewm u xışm u eqreba bi eqrebi ṣileurreḥmi çinik a ku se bi (Mes.1/61)

(Birbirlerini kahrettikçe Müslümanlarımız iyi ve hoş olmazlar; kavim, hısım ve akraba akrep olmuş sıla-i rahim bitmiş.)

4.4.4.2. Yılan

Zazaca mar olarak bilinir. Divan şiirinde şekil yönünden sevgilinin saçı ve âşığın ahları yılana benzetilir. Uzunluk, kıvrımlı oluş, siyahlık, zehir gibi özellikleri ile ele alınır. "Hâzinelerin birer yılan tarafından korunduğu efsanesi, tılsımlı veya 100 yıl yaşayan yılanların ejderhâ oluşları da yer yer ele alınır. Yılan senede bir defa zehir elde edermiş. Bunu da nisan yağmurunun tanesini yutarak alırmış." (Pala, 2004, s.

309). Divanda efsanevi anlatımdan hareketle şeytanın Hz. Âdem ve Havva'nın yanına gidip onları kandırmak için yardım gördüğü hayvan olarak ele alınmış.

Efsanevi anlatıma göre, cennetten kovulan iblis oraya tekrar girmenin yollarını arıyordu. Allah ona kıyamete dek ömür vermiş ve bazı nesne ve davranışları (kadın, yalan, hile vs.) insanları azdırmak yolunda kullanmasına müsaade etmişti. Cennetin kapıcısı olan Rıdvan onu içeri almıyordu. Fakat iblis, yılanın dişleri içinde cennete girmişti. Yılan dört ayaklı güzel bir hayvan iken Allah bu cürmünden dolayı onu cezalandırarak ayaklarını ve güzelliğini gidermiştir (Pala, 2004, s. 5). Şair efsanevi anlatıma uygun bir biçimde yılanı ele almış. Şair; yılanın hâlâ yaşıyor oluşu, tehlikeli bir varlık olmasına rağmen şeytan muamelesi görmemesini de Allah'ın rahmetinin bol oluşu ile izah etmektedir:

Mar cennet ra ume teber şeyṭani va mı bıgi ber
Dari heti berzi teber war i reḥma ẓafi Allah (Serbest/2.9/33)

(Şeytan, cennetten dışarı çıkan yılana: beni de al bir ağacın yanına at dedi, Allah rahmeti bol olandır.)

4.4.5. Bağ, Çemen ve Çiçeklik

4.4.5.1. Bağ, Bostan

Bağ ve bostanda var olan özellikler, sevgiliye ait güzellikler olarak vücut bulur ve karşımıza çıkar. Çiçek, meyve ve ağaçlardan söz edildiğinde ister istemez bağdan da bahsedilir. Şairler de genellikle bunu yapar ve sevgilinin güzelliğini, özellikle yüzünü ve yanağını bahçeye benzetir. "Ravza, riyâz, bostân gibi müteradifleriyle de kullanılan bağ, çok zaman cennet ile birlikte anılır ve cennet bahçeleri hatırlatılır." (Pala, 2004, s. 63). Din ve tasavvufun etkisinde kalan şairler hakiki cennete olan özlemlerini âdeta bağ ve bahçe ile gidermeye çalışırlar (Mahmut Gider, 2020, s. 455).

Bağ, gülistandan ayrı telakkî edilir bağ ile birlikte Bâğ-ı İrem'den de bahsedilir. Şairin sözünü ettiği bağ ve bahçede akarsu yerine şairin gözyaşları, sevgilinin gül yanağı, gonca dudağı çiçek yerine, âşık denen bülbül kuşlar yerine kullanılır. Baharın hiç eksik olmadığı bu bahçe bu hâliyle tam bir güzellik manzûmesidir. Bahar gelişiyle bağ bezenir, süslenir ve güzelleşir. İçindekilerle bu bahçe bir seyrân yeridir. Şair bu bahçede kendini mutlu hisseder. Daima taze kalması için bağ olunca bahçevanın da olması gerekir. "Bu bahçe, şiir denen meyveler verir. Bütün bu dekorlar ile değişik

şekiller arz eden bağ, bazen dünya olur, söz, ömür ve can olur. Dünya gibi bu bağ da geçicidir. Öyleyse ondan azami ölçüde istifade etmek gerekir.” (Pala, 2004, s. 63).

Eski Ad kavminin kralı Şeddad tarafından Şam veya Yemen'de cennete benzetilerek İrem adlı bir bahçe yapılmıştı. “Edebiyatta daha çok "Bağ-ı İrem" olarak geçer.” (Pala, 2004, s. 247). Şair, imanı sağlam olan kişilerin, dünyanın geçici bir yer olduğunun farkında olduklarını ve İrem bahçeleri dâhil dünyanın tüm nimetleri kendilerine verilse bile hak bildiğinden vazgeçmeyeceği üzerinde durur:

Hud u Ṣaliḥ pêğemberi kirem i ‘eşqi ḥeqqi bi miṣqal u dirhem i
Ez nidunu bağ u baxçey İremi dunya dewriya yena şuna ma se ki (K.9/29)

(Hud ve Salih büyük peygamberlerdir, zerre-i miskal hak aşkını İrem bağ ve bahçelerine değişmem, dünya geçicidir; gelir, geçer; yapacağımız bir şey yok.)

İnsan için doğduğu yer dünyanın en güzel yeridir. Az gelişmişlik, havasının iyi olmayışı, insanlarının iyi olmayışı gibi olumsuzluklar olsa bile bu duygunun değişmesi zor gibi görünüyor. Çünkü bu duygu âdeta Allah tarafından insan fıtratına yerleştirilmiş gibi. Bir de kesinliği herkes tarafından kabul görmese de hadis olduğu rivayet edilen “Vatan sevgisi imandandır.” sözünü hadis olarak kabul eden şair, böyle bir düşünceden hareketle, vatanını yeşilliğiyle ve güzelliğiyle cennet bahçesine benzetir. Bu cennet bahçelerinde de birçok pehlivan gencin var olduğundan bahsederek insanın olumlu tarafından bakıp hoş görülmesinden yana tavır takınmaktadır:

Welati ma weşu rındi cihan i hemê bağu bihişt u mergu kani
Ṣepal u şewqu şeng u pehliwan i gelêk şirin u gewr u ẓaf ciwan i (Mes.17/1)

(Yeşilliği ve pınarlarıyla cennet bahçesini andıran yurdumuz hoş ve güzeldir; genç, delikanlı ve şirin güzelleri boldur.)

Dünya hayatını yaylaya benzeten şair, yeryüzü topraklarını bağ ve bostana benzetmektedir. Dünya hayatının bir tecrübe ve imtihan yeri olduğunu, dünya hayatının sonunun ise kara toprak ve kabir olduğundan bahseden şair herkesin malumu olan bilgileri verir. Dünya hayatı yayladır diyen şair, ismini zikretmeden asıl meskenin ahiret olduğunu; yeryüzü toprağının bağ ve bostan olduğunu söyleyerek ölümle birlikte bağ bozumunun gerçekleşeceği üzerinde durmaktadır:

Ḥeyati dunya zozun u erḍi yay bağ u boṣtun u

Yew tercubew imtiḥun u peyni tırba erḍu xum u (Mes.54/14)

(Dünya hayatı yayladır, toprağı bağ ve bostandır; tecrübe ve imtihandır, sonu ise kara topraktır.)

4.4.5.2. Gülistan

Gül bahçesi, gülşen, gülzâr demek olan gülistan; bir bahçe olarak bâğa ait özellikler taşır. Gülistan, kokusu ve renginden ötürü ele alınır. Sevgilinin gülü andıran yanakları, yüzü, kulakları ve gonca ağzı ile bir araya getirilir. Güzellik, tazelik ve geçicilik de gülistanın dile getirilen özelliklerindendir. "Bazen sevgilinin yaşadığı semti, vuslatı, aşkı ve kendisi de bir gülistana benzetilir. Bazen de şairin şiirleri ve divanı, sabah, felek ve saadet birer gül bahçesi olur." Gülistandan bahsedilme nedenlerinden biri, İbrahim peygamber ateşe atıldığı zaman kendisini bir gül bahçesinde bulması veya güllerin toplanması da gösterilebilir (Pala, 2004, s. 184-185).

Divan edebiyatında bülbülün âşığı, gülün maşuku temsil ettiği artık herkesin malumudur. Ancak ilahî aşkta âşığın derdi dünyalık aşk değildir; onun tek bir aşkı vardır, o da Rabb'idir. Âşık, Mecnûn misali, Leylâ'yı görünce sen Leylâ isen içimdeki Leylâ nerededir? diye sorar. Güllerin bol olduğu yere gülistan denir. Gülistanda gülü görmesine rağmen ona doğru gitmeyen bülbülün geri durmasına anlam veremeyen şair, bülbülün derdini anlamaya çalışmaktadır. Aslında kendini âşık yerine koyan şair, asıl derdin ne olduğunu çok iyi bilmektedir. Onun derdi ne güldür, ne gülistandır; onun derdi gerçek aşk dediği Allah'tır. Ona kavuşmayı beklemektedir:

Ha ẓafi rez u boṣtun i pêru gul u gulistun i
La qey bılbıl tı nêşuni tı şe vuni bılbıl bılbıl (Kt.15/21)

(Bir sürü bostan sırası var ve hepsi gülistanın gülleridir; bülbül senin derdin nedir, neden güle doğru gitmezsin?)

4.4.6. Bitkiler

4.4.6.1. Ağaçlar

Divan şiirinde servi, ar'ar, şimşâd gibi ağaçlardan bahsedilmesinin yanı sıra bağımsız olarak da ağaçtan bahsedilir. Ağaçların özellikle kadir ve hıdırellez gecelerinde secdeye kapandıkları rivayet edilir. Ayrıca Allah'ın ilimlerini denizler mürekkep, ağaçlar da kalem olsa yazamazlar denilerek Allah'ın ilminin genişliği

anlatılır (Pala, 2004, s. 19). Demirbaş divanda, ağaç çeşitlerinden bahsetmek yerine ağaçtan genel anlamıyla bahsetmiştir.

Her canlı kendi dilince Allah'ı anar. Kim bilir belki de Allah, insanoğlunun bakıp da örnek almasını istediği için de rüzgârın esişini ağaçların sağa sola salınışı için görevlendirmiştir. Rüzgârın esişiyle ağaç dalları ve yapraklarının sallanışının ağaçların zikri olduğundan bahseden şair, insanoğlunun da kendi dilince zikretmesi ve zikri de samimi bir biçimde yapması gerektiğinden bahseder. Ağaçlar, rüzgârın esişini Allah'ın gücünü gösteren işaret olarak kabul edip secde niyetine titrediklerine göre, Allah'ın gücünü müşahade eden insanın da secdeye kapanması gerekir mesajı verilmektedir:

Ṿa ha yenu ma veyneni dar u lemi ma leqeni
Pêru zikri Allah keni ẕıkır bıkı bila ḥile (Kt.5/14)

(Rüzgârın esişini gören ağaçlar Allah'ı tesbih etmek niyetine dallarıyla birlikte sallanır, sen de samimi olarak Allah'ı zikret.)

Toprağın en büyük değeri ilk insanın ondan yaratılması ve insanlığın ondan devam ettirilmesidir. Kuru toprak olmuş olsaydı yani insan ondan yaratılmasaydı bu kadar değerli olmazdı. Bununla birlikte toprak, yeşilliğin, ağaçların yetişmesi için zemin olması açısından da önem arz eder. Meyve ağaçları ve güllerin oluşunun Anadolu topraklarına güzellik kattığını dile getiren şair, bu durumun aşk olduğundan bahseder. Toprak, üzerinde istifade edilecek meyve ağaçları ve güller yoksa, âşık ve maşuk yoksa, aşk hasıl olmuyorsa kıymeti olmayacağı için söz konusu güzelliklerin yaşatılması gerektiği mesajı verilmektedir:

'Erḍ u bostoni ma est u pêru daru fêkiw gul u
Hemê 'eşq u keyfu weş u 'aşıqi guli bılbıl u (Mes.7/19)

(Meyve ve gül ağaçlarıyla dolu bahçemiz var, hepsi keyif veren aşktırlar; fakat gülün tek aşkı bülbüldür.)

4.4.7. Çiçekler

4.4.7.1. Çiçek

Genel anlamda; renk, şekil ve koku özellikleri sebebiyle şiirlerde ele alınan çiçek, baharın müjdecisidir. Ayrıca meyvenin sebebi olmaları sebebiyle önem taşırlar (Sefercioğlu, 2001, s. 437). Bitkinin üreme organlarını ihtiva eden çiçek, sonradan meyve halini alan kısmıdır. İnsanlar ve hayvanlar, çiçeklerin güzel koku ve renklerini

severler. “Türkçede çiçek ve gül farklı isimlerle anılsa da Farsçada “gul” kelimesiyle anılır. Çiçek, güzelliğin ve güzel şeylerin simgesi olduğu gibi bahçe, çemen, bahar, gülşen gibi güzel ortamların ve mekânların olmazsa olmazıdır.” Gül, edebiyatta en çok işlenen çiçektir (Aslanoğlu, 2014, s. 514-515).

Edebiyatta gül, bülbülün âşık olduğudur. Aşk, ilgi ister. İlgi gösterilmezse âşıklar canlılıklarını yitirirler. Bu ilgi de genel olarak âşık tarafından gösterilmelidir. Çünkü maşuk, işin naz ve cilve kısmında yer alır. Yani eğer aşkın devamı isteniyorsa, gülün solması istenmiyorsa (ki bu, âşığın istemeyeceği bir şey) âşık, maşuka tüm naz ve cilvesini kabul edip ilgi göstermelidir. Tam da bu açıdan durumu ele alarak gülün aslının bir çiçek olduğunu dile getiren şair, gülün solduğunu, bu durumun bülbülü yani âşığı ağlattığından bahseder. Ağlamakla gülün solmasının önüne geçilmez; ağlamak yerine ilgi göstermek, nazını almak gerektiği, aşk adına ne yapılması gerekiyorsa onun yapılması gerektiği mesajı verilmektedir:

Bılbıl ‘eşqi tu yew gul a ‘eṣli guli tım yew vıl a
Pulusiya ha melül a de mebermi bılbıl bılbıl (Kt.15/2)

(Bülbül aşkın bir güldür, gülün aslı çiçektir; gülün solmuş melul olmuş, bülbül (sen yine de) ağlama.)

4.4.7.2. Gonca

Gonca, çiçeğin açılmamış yani tomurcuk hâlidir. Divan şiirinde sevgilinin ağzı yerine kullanılan gonca, açılmamışlık özelliğiyle kendini belli eder. Goncanın açılması gülmesi olarak anlam kazanır. Gülerken ağzı açılan insana benzetilir. “Kapalı hâli içinde sırlar saklayan bir gülü andırır, onun açılması sırrın açığa çıkmasıdır. Gonca açılınca çiçeğin kokusu ortaya çıkar. Gonca, bazen kadehi andırır; bazen de defter olur.” (Pala, 2004, s. 179). Goncanın tasavvurlara konu olan en önemli özelliği, küçüklüğü ve kapalı oluşudur. Bu özellik goncanın istiare yoluyla, sevgilinin ağzının yerini alan bir unsur olmasına yol açmıştır (Sefercioğlu, 2001, s. 441).

Âşığı hayatta tutan maşuka olan aşkıdır. Bu aşk da genellikle karşılık beklenmeden ve maşukun incinmesi korkusuyla yaşanır. Âşığı harap eden aşkının karşılıksız olması değil, maşuka olan aşkının bitmesi düşüncesidir. Maşuka kavuşacağı günün özlemiyle aşkını hep taze tutmaya çalışan âşık, sürekli bir inleyiş içindedir. Bülbüle teşbihle âşık, maşuka kavuşacağı güne kadar hiçbir şey onu rahatlatmaz. Ancak âşık, gülü seven dikenine katlanır dercesine, her sıkıntıya göğüs gerecek kadar

âşıktır. Âşığın kendisi olan şair ilahî aşk neyi gerektiriyorsa seve seve katlanmak gerektiği mesajını vermektedir:

Gul u baxçey mı vinibıw nalenu ez zare zar
Miṣli bılbil ‘endelib u ğoncew u gul xare xar (Mes.33/6)

(Gül ve bahçem ortada yok diye, gonca gülü yanmış andelib bülbülü misali inim inim inliyorum.)

4.4.7.3. Gül

“Divan şiirinde en çok sözü edilen çiçek, güldür. Sevgilinin yüzü ve yanağı ile sıkı münasebeti vardır. Bazen gül bunlara; bazen de bunlar güle benzerler.” (Pala, 2004, s. 182). Sevgili yüz verince sersemleşen âşık, gülün kokusundan sarhoş olan bülbüle benzetilir. Sevgilinin gülmesi, güzelliğinin gül misali artmasına vesiledir (Çavuşoğlu, 2017, s. 100). Hem koku, hem de renk bakımından çok güzel olan gül, hep taze oluşuyla meşhurdur. Baharın diğer adı gül mevsimidir, bu da güle verilen önemin ifadesidir (Pala, 2004, s. 182). Ömrünün kısa oluşuyla bilinen gül, rengi ve kokusuyla ortamların süsüdür (Çavuşoğlu, 2017, s. 288). Gül; rengi, kokusu ve güzelliğiyle Hz. Peygamber’i temsil eder (Sefercioğlu, 2001, s. 438). Bir menkıbeye göre gül, Hz. Peygamber’in gece yolculuğu esnasında bedeninden akan ter damlalarından meydana gelmiştir. Bu nedenle gül, Hz. Peygamber’in güzel kokusunu taşımaktadır (Schimmel, 2002, s. 45).

Edebiyatta gül ve bülbül birlikte ele alınır. Narin oluşu, sevilmeye değer oluşu yönüyle sevgili güle, narinliğin farkında olacak kadar hassas olan âşık ise bülbüle teşbih edilir. Baharı güzel kılan şeylerden biri çiçeklerin açması ve çiçeklerin en güzellerinden biri olan gülün kendisi ve kokusudur. Bu kadar canlı bir tabiatta yaşayan insan da hâliyle bu güzelliklerden istifade etmeye çalışır. Şair, baharın güzel oluşunda güllerin ve kokularının katkısını dile getirir. Baharda açan çiçekleri insan için rahat nefes almanın müsebbibleri olarak gören şair, tabiattaki canlılığı canlı bir anlatımla gözler önüne sermektedir:

Weṣṣar weş u wexti vıl u buy ha yena buyay gulu
Helm u nefesu weş yenu dar u beru ha çê vıl u (Mes.7/1)

(Çiçeklerin açtığı ve gül kokusunun olduğu bahar güzeldir, her tarafın yeşil olduğu baharda rahat nefes alınır.)

Maşukun güle benzetilmesi, âşığın bülbül olarak tasavvur edilişine sebep olan en önemli unsurdur. "Gül olarak tasavvuru sebebiyle gülşen maşukun meskeni, âşık da bu gülşenin bülbülüdür." Âşık ile bülbül arasında sabırsızlık ve kararsızlık konusunda da benzerlik vardır. Âşığın sabırsızlığına sebep olan maşukun yüzünü göstermekteki nazı ile, açılmaya nazlanan gül arasındaki benzerlik bu tasavvura sebep olur (Sefercioğlu, 2001, s. 245-246). Baharın gül ve bülbül ile güzel olduğunu ifade eden şair, bu güzelliklere erişilmek isteniyorsa aşk ve sabırla baharı beklemek gerektiği üzerinde durmaktadır. Gerçek manada düşünüldüğünde baharı güzel kılan unsurlardan biri gülün açması, bir diğeri de bülbülün ötüşüdür. Edebiyattaki mazmun olarak bakıldığında da baharın hoş oluşuna güzellik katan âşık ile maşukun aşkıdır. Âşığın sabır ile ve gönülden istemesiyle er ya da geç sevdiğine kavuşacağı işlenmektedir:

Weṣṣar weş u peybı gul u peybı bılbıl u pey vılu
Ṣabır bıkı weṣṣar bêru peybi 'eşqu ṣebri dılu (Mes.7/7)

(Bahar; gül ile, bülbül ile, çiçek ile güzeldir, gönülden aşk ve sabır ile baharın gelişini bekle.)

Şair, âşığa teşbihle bülbülün bir derdinin olduğunu ifade eder. Bülbülün ötme nedeninin bu dert olduğu ve kendisinden geçinceye kadar öttüğünden bahseder. Maşuka teşbihle gülün başkasının elinde olduğu gerekçesiyle bülbül feryat figan eder. Şair, bülbülün bu duruma son vermesi için telkinde bulunmaktadır:

Bılbıl qey derdi tu est u tı uneni benu mestu
Gulay tu ha şari dest u de mebermi bılbıl bılbıl (Kt.15/1)

(Bülbül derdin varmış gibi mest oluncaya dek ötüyorsun, gülün el elindedir; bülbül (sen yine de) ağlama.)

4.4.7.4. Lâle

"Lâle, dağ eteklerinde ve yakalarda, sahrada, taşta, taşlık yerlerde ve bağ, bahçe, çemen, sebzezar gibi yerlerde yetişir." Kırmızı renktedir ve ortasında siyah leke vardır (Çavuşoğlu, 2017, s. 290). Yaklaşık elli türü bulunan ve üç yapraklı bir çiçek olan lâle, ilk başlarda, gül sözcüğü karşısında bir tür yaban gülü adı olarak kullanılır ve lâle çiçeği de daha çok şehir bahçelerinde, mesire yerlerde bir süs çiçeği olarak yetiştirilirdi. "Yapraklarının kırmızı, kalbi konumundaki ortasının siyah ve yanık

renkli oluşu sıkıntıyı, derdi ve yanıp yakılmayı simgeler; bu yüzden de lâle-yi dağdar olarak bilinir." Rivayete göre Âdem (a.s.) cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderildikten sonra o kadar ağlamıştır ki kanlı gözyaşlarından lâleler bitmiştir (Nimet Yıldırım, 2008, s. 483).

"Lâle kadehe benzemesinden dolayı tasavvuf edebiyatında "şarap kadehi, sıkıntılar içerisinde kıvranan gönül; hakkı bilip tanıyan ve ilahî sırları kavrayabilen arifin kalbi olarak tanınmıştır." (Nimet Yıldırım, 2008, s. 483-484). Dağlarımız lâle ve gül ile dolu olmasına rağmen gülün âşığı bülbülün, gül ve lâle kıtlığı varmış gibi ortalığı velveleye verdiğini ifade eden şair, bülbülün anlaşılmadığını bu yüzden güllerin inlediğinden bahseder. Âşık bülbüle; gül, sevgiliye; lâle ariflere teşbih edilmiştir:

Bılbıl tı kewti welwele kuyma pêri gul u lale
Her gu guli biya sê nale tı şe vuni bılbıl bılbıl (Kt.15/27)

(Dağlarımız gül ve lâledir, bülbül yine velveleye düştün; bülbül ne dedin de her gül inliyor?)

4.4.7.5. Nergis

Mitolojiye göre Narsis, çok yakışıklı; ancak aşktan anlamayan bir delikanlıymış. Bu delikanlıyı seven kızlar, karşılık bulamayınca perişan olmuşlar ve delikanlıyı tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza neticesi, günün birinde Narsis derede kendi yansımasını görür ve kendine âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur (Kam, 2003, s.156). Vücudu çürüyen Narsis'in vücudunda göze benzeyen bir çiçek biter ve güzellere hayran hayran bakar. Başka bir efsâneye göre insanların ve perilerin âşık olduğu bir ırmak ile perinin oğludur. Adı "Ses" olan peri onun aşkından ölmüş ve bir taşa dönüşmüş. "Şarkta bir efsaneye göre de Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden Nergis göz şeklinde bir çiçek hâline sokulmuş ve kıyamete dek hicrân ve intizâr çekmeğe mahkûm edilmiştir." Nergis ile göz arasındaki yakın ilişki söz konusu efsanelerin ortak özelliğidir. Gözü nergis olan sevgili, baygın ve şehlâ bakar (Pala, 2004, s. 369-370).

Açıklama kısmında da ifadesini bulduğu üzere nergis ile göz arasında bir ilişki vardır. Böyle bir yaklaşımla şair, Said Nursi'nin Risale-i Nur eserinin okuyucusu olarak Risale'nin kendisi ve diğer okuyucular için ne anlam ifade ettiği üzerinde durmaktadır. Buna göre, Risale-i Nur bir cevherdir, edebiyattaki anlamıyla nergise

teşbihle davanın gözü bebeği veya anbere teşbihle etrafa güzellikler yayan bir eserdir. Bütün bu güzeliklerle birlikte Risale-i Nur'un ilgilendiği asıl şey Allah'tır. Yani şaire göre Risale-i Nur'un içindeki bilgi ne ile alakalı olursa olsun temelinde Allah'ı anlatmak vardır:

Risale'i nur gewher a ya nergiz u yan 'enber a
Meşğuli Allah Ekber a canım fedasın 'eyn u dal (Kt.2.2/32)

(Risale-i Nur bir cevherdir, ya nergis ya da anberdir, Yüce Allah'ı anlatır; 'eyn u dala canım feda olsun.)

4.4.7.6. Reyhan

Bağlarda öbek öbek bulunan reyhan, saksıda da yetiştirilmektedir (Çavuşoğlu, 2017, s. 291). **"**Divan şiirinde kokusu ve şekli itibarıyla ele alınır. Sevgilinin saç ve ayva tüyleri reyhana benzer, özellikle ayva tüyleri söz konusu edilince reyhan kelimesi üzerinde oyun yapılır. Ayrıca "reyhan" kelimesi cinâs-ı nâkıs yoluyla "hayrân" kelimesini oluşturur." (Pala, 2004, s. 389).

Bahar ayının canlılar için ayrı bir kıymeti vardır. Tabiatın canlanması, suların şırıltısı, kuşların bu güzelliklerle ahenk içinde bir başka güzel ötüşü, açan çiçeklerin güzel kokuları âdeta huzurun diğer adıdır. Tabiatın kıştan sonra bahar ayına erişmiş hâli, insanın sıkıntıdan kurtulup feraha kavuşmasını anlatmak için de mevzubahis edilir. Şair, bahar ayında her tarafın yeşilliğe bürüneceğini, gül ve reyhanın, yaprak ve çimenlerin güzel kokular vereceğini belirterek; aslında içinde bulunulan bir sıkıntının olduğunu ve bu sıkıntının biteceği ve yerini mutluluğa, feraha bırakacağı umudunu taşımaktadır. Söz konusu umudunu çok sevdiği Molla Yusuf üzerinden herkese duyurmaktadır:

Ha weṣaru zil u zergu dar u ber abiw mela
Gul u reyḥan velg u vaşu pêru boy duni mela (K.21/51)

(Bahar, yeşillik demek, çiçeklerin açması demek, gül ve reyhan, yaprak ve otun boy vermesi demektir.)

BEŞİNCİ BÖLÜM

MOLLA MEHMET DEMİRBAŞ DİVANI

Fihrist

Bı Bismillah Dest Pêkeni 1

Ma Bı Bismillah Dest Pêkeni Her Çi ra Ṿeri 5

Tu ra Nivam Tu ra Niva Nefso Nefsom Tu ra Nivam 11

Qeṣideyi Yusuf ‘Eleyhi Selam 16

Ṿaci Allah Allah Allah.....25

Beytay Şêx Se‘id Efendi 29

Beytay ‘Eşqi Weṣarin u Wexti Ṿılu 44

Yew Derd Yenu Yew Derd Şunu Ma Se ki.....46

Beḫ̲si ‘Eşqi..... 52

Beḫ̲si Du‘a u Xelqi Dınya 57

Qeṣide’i Şahi Neqşibendi 62

Dewami Yew Derd Yenu Yew Derd Şunu Ma Se ki.....68

Beytay Ğurbet u Ṿewri 72

Beytay Bılbıli 74

Welat u Dini 85

Beytay ‘Emrım ‘Emrım.....89

Dewri Ṿer Pêğemberi 93

Ey Umew Tı Çı Umey Dunya 98

Beytay Mela Yusuf 104

Mela Nuḫa Yazdeği Du‘a’i

Allahumme ya men teleccemel mutekebbirine bi cami‘i ‘eẕemetihi

Sellim sellim ya ḥafıẓ

Quri'e eḥede 'eşere merrati(bu dua başta yazılıdır, iç sayfalarda yok)
'Eşqi Resul 112
Ma Ṿineni Ma Ṿineni 124
Qebra Tari 128
Beḥşi Mergi 141
Bı Qurbanım Bı Qurbanım Bı Qurban 143
Kerbela Ḥuseyn 147
Beḥşi Roşuni 'İd 150
Qeşide'i Zikri Bı Mewlaya Mewlaya 153
Dunya Tu Ma Xapinayu 157
Beytay Şêx Feteḥ.....166
Beyta Derdım Estu 171
Beytay Ḥeżreti 'Eli 175
Beytay 'Eşq 177
Her Çi Ca Munenu Yew Roc 182
Numey Allah Elifa Lami 184
Qeşide'i Ḥeżreti Ustadi 188
Ma Bımiri Qay Dini Qeşide'i 202
Reḥm Ma kı Allah Allah 204
Meḥkemey Kubra ku Abu.....208
Beytay Welati 210
Beytay Siyaseti 213
Beytay May u Piyi.....217
Beytay Şêyx Se'id Efendi.....219
Silsiley Neqşibendi (Beyti ve Qeşidesi).....228
Asmin Herê Siyay(Qeşide).....231

Ey Nefso Tı Çı Umey Dınya……236

Beytay Dewleti Ecnebi we İslumi Gewşi……240

Beytay Şêx Se‘id Efendi(tekrar 1 den başlatmış)……1(245)

Ustad Bedi‘uzzeman Qeṣidesi……19(263)

Qeṣide’i Bedi‘uzzeman ……18

Nur Qeṣidesi ……21

Qeṣidetul Risale’i Nur ……26

Ustad Bedi‘uzzeman Wefatı Heqqında……3

Ölümü Ḥatırlatan Beyt……37

Qeside’i Ṿer Dewri Pêğemberi……40

Beḥşi Xelqi Dunya……45

Beḥşi ‘Eqa’idi Kalıki Neslay Pêğemberi……53

Ṣaliḥ Beg Beyti

1. Ehli ḥeqız qorqmayız ‘edameden berdareden
Çunki te’yidi ilah ile menṣur olmışız

2. Qul bizi ẓulmu mucazat itse perwa itmeyiz
Şüphemiz yoqdır ‘indellahda mescur olmışız

3. Gerçi inẓari eḥibbadan dexi dur olmişiz
Reḥmeti Mewlaya yaqlaşmağla meşrur olmişiz

4. Ḥeq yolında muflisuxane xerab oldıqse de
Bu xerabatiyla bir me‘nada me‘mur olmişiz

5. Ṣaliḥim ehli ṣelaḥem dine can qıldım feda
Luṭfi ḥeqla teşnekani ḥewżi kewṯer olmişiz

6. İdraki me‘ali bu küçük ‘eqla gerekmez
Zira bu terazi o qeder sıqleti çekmez

Ziya Paşa

1. Allah’a tewekkül edenin yaweri ḥeqdır
Naşad gönül bir gün olup şad olacaqdır

Ziya Paşa

Hez Qeşideti Zazawi

Sayfa-1 Qeşide-1

1. Bı bismillah dest pêkeni ma vuni ma insuni ini weqt u zemun i
Rebi ḥemd u şukur tu ri ma zuni ma nivuni dunya fani ma şuni

2. Çıqa İslum estu ehli imuni ceni carmid pêru tıdır ma zuni
Allah vatu şıma bıray yewnun i ṣulḥ bıki derd u de'wuni İslumi

3. Peydi zem u zuri meki ḥerum i seki goşti meyitu buri zuni
Ma bi pisu ma cahil u nezun i ma êsiri nefsi xu yu zemun i

4. Fesadey u zuri tı ra vareni hezey hewru yewnu seru gureni
Ḥasudini sine yewnu kuweni bexili xeyri yewnu niwazeni

5. Kin u kibru xu yewnu ra ṭaduni ez niḥeq u ḥeqi tu da nivuni
Riki keni tu di tu ra ṣe vuni tu ra vuni tı qey sey ma nivuni

6. Ẓaili ḥeq u niḥequ nivuni hemê çi pêru sey ma ya ma zuni
Ma insuni riyakar u nezun i dı riy u pis u xebis u xızun i

7. Tu ḥetı qali bıki sey tu vuni peyay tu di hezey unbazi vuni
Şermê ḥeya çina bi wari zuni estê tede çin iw çew aẓa duni

8. 'İnade yay nefsi yınew şeyṭun i her çi sebay menfe'eti ṭaduni
Paştay xu hemê yewnu nıbesteni xa'ini pêru yewnu ra terseni

9. Nivuni Allah est u bes u ma ri çı ra hivyu kazi keni bi şari
Ḥilew oyni xo gırewtu bi feni bi teresi xu yewnu ra paweni

10. İnsuno teqwa bu wari imun i Allah vişır ḥesab nikenu guni
Ṿunu Allah Allah Allah tı bes i tu ra vişêr ḥesab nikenu kesi

11. Wari oynun u ḥilun u zurun i mınafiqi sey qıflundi bızun i
Xo girewtu bi yardumi insuni şirk mı ra zani Allah ra nizuni

12. Paştu paştay xu bi yewnu niduni bext çini ku pêru hezey kusun i
Nê dewucun i cirun u nivuni nê bıraw u wayu nê dati zuni

13. May u pi ma bi extiyar u feqir i çew nivunu xu ma se ye nabi piri
Pili ri ḥurmet çiniku ẕelili şiniku şefqet nidiw bi rezili

14. İslumey qey unaya ma nivuni inu pêru ‘emeli kafırun i
Ceni ma pêru nıweşi qalun i zuw keni guneki dewr u ciruni

Sayfa-2

15. Xu teber fineni ḥeya nizuni leşey ma ‘ewret u pêru nivuni
Cıla tengew teniki xu ra duni hemê cay yini beylu kenu zuni

16. Xeberay mêrdi çinik a yi şuni dur u nızdi muni meḥla nivuni
Ğerib cahê nivuni numḥerum i qalu weşi keni gune nizuni

17. Mal u namusi mêrdunu ma zuni nê pawey cewabê mêrdu duni
İna pisey ceni keni ṣe vuni tir u le‘net varenu sey xezuni

18. Suçi cenyu hema ẕafi wa muni deri bes i ini ki ma ha vuni
Ceni carmid muştereki yewnun i geduni din u terbê niduni

19. Yı amiri keydi xu yu gedun i din u terbê ‘aid i maw nivuni
Carmidi vuni ma re’isu xışn i kefi keni pêru keybi xu nışni

20. Din u terbey xu carmidi bızuni bunder bıki geduni xu cenyuni
Çew nımendı cahiluni nezuni reḥmay Allah ka varu sey xezuni

21. Carmidi ma hemê pêru nıḥeq i nıxebitini sebay din dı ḥeqi
Tenbeley u xırabey u nezun i nê din u nê dunya pê bi xızuni

22. Ḥeqi basu tı ra şuni remeni nıḥeqey u xebisey ra ḥeskeni
Meyxunew u sinemaw u pawyuni şuni yeni hezey axur u xuni

23. Ḥeya cinya nivuni ma İslumi İslum pêru cema‘eti cumyun i
Ḥediṯ vunu dewri axir zemuni cem‘eti pisu hina ẓaf u ẓuni

24. Sedi neway caw pisu qeḥwu şuni sedi yew ehli Allah yu İslum i
Her kes vunu ḥeqi ma da ma rınd i unbazi ma pêru pis u nêrınd i

25. Ma ṣe vacı hezey ma ya ma ra uni qarşi ma pêru nıḥeq u nezun i
Ma insuni pêru wari gunun i ma ḥemali necaset u zurun i

26. Suc u xeṭay xu ma yew nuseni pey feki ma pêru hezey şeyxun i
Sebay iş di xu yewnu ra ḥeskeni işi yini bıqediw se düşmen i

27. Qay Allah ri yew ‘emel yı nıkeni ma ku bımri ma axret dı se keni
Ma insuni ini weqt u zemun i her çi wa sey nefsi ma bu ma vuni

28. Ḥeq u nıḥeq rınd u pisê nıvuni sey ma nibu xu yewnu ra ṭaduni
Qey insuni xu heti indi xışn i sek bıki ma xuy u nefsi xu nışni

Sayfa-3

29. Ğurur ma dı ẓaf u ma bi kibari xewfi Allah çini ku ma bi hari
Nefsu ẓalım ma ra vunu tı xışn i dunya pêru xu bıku yew tu nışni

30. Ma teresi ma bi esiri nefsi nefsi ma kerdi ḥeywuni qefesi
Ardi xeti pêru kerdi bıḥesi goşi vısti bi ḥeywuni melesi

31. Nimew yew ma kerdi serxoş u ẓıti din u teqway ma girewti nımiti
Ẓafi ma ra xapinay bi faḥişi pılaj u pawyun u ucret u işi

32. Xort u gencu pêru xu kerdi ẓıti xapiyay pêru bi dewleto baṭi
Cumyuni xu susliy u newey keni cem‘eti cumyu vera beni kemi

33. Azu duni minaraw uperluni veng yenu ma tı vuni fay tiruni
Ma nivuni çı ṣewtu yı ṣe vuni weqti nımac i yı venday ma duni

34. Aw şiya goşi tı vuni ḥeywun i azu ha deyenu ma ra ṣe vuni
Xort u extiyari ma pêru serser i kewti dumay şeyṭuni bi se deluwi

35. Her çi ra ver ‘emeli pêğember i cem‘eti rey ra nımac kerdı veri
Ma bi qewmi qiyumi bi tenbeli şeyṭuni dıma şuni ma sey her i

36. Rari cumi xeyri ma ri gırun i ma sıvıki rar dı pis u gunun i
Dest u lıngi goş u çımi çı weş i Allah vatu wa rındey dı bımeşi

37. Zuni pêru naṭiqi qali keni ḥeta hayay nıvındeni leqeni
Şewew roc ha qali keni ṣe vuni pêru meşğuli dunyaw u raruni

38. Qay Allah ri zuni ma nıleqeni beḥsi din u Allah bu ma teqeni
Ḥeta ḥesabi ma biyu ma İslumey i ẓırar yasu İslumey caverdeni

39. Ma yewnu ru paweni se keleşi qelbi ma bı siyay tı vuni ḥebeş i
Geyreni zewq u ṣefaw u cay weşi nênu viri tengunew u niweşi

40. Xu ewnêni bi se beṭ u gumêşi dest u lıngi yını ẓıti se heş i
Bênımac i xa’in i bêqeleş i raku weni hezey ḥeywuni leşi

41. Bı‘aqıli çımi yını bırişi ‘eẕabi Allah çetinu ku veşi
Qewmi pis i ğafilê bi se her i tım ẓıreni ha çê xışn u hakiri

Sayfa-4

42. Bê‘aqıliw nezun i cınsi her i cew bı deri tımotım wa bıẓıri
Ṿuni dunya desti ma ya ma weli nıvuni ma wari mewt u ecel i

43. Ma insuni qewmi pis u nıḥeq i tımotım zun u çeney ma bıleqi
Tı ra ḥaṣıl nıbeni raştew heqi fesadey u zem u zurew teraqi

44. Ma çı umey ına dunya ma se ki vuni ma rınd u İslumi pey feki
Qarşi İslumey kafıri warışti pey pisey u faḥişeyyu ma kışti

45. Allah vatu İslumi mucahidi wa cihad bıki ḥeta ki gun bıdi
Gun u mal u ewladi yıni mı ri rar dı ḥeqê dı wa şeyri bımıri

46. Ṣileḥ u kalmey İslumi ḥaẓır i duşmeni yıni nıḥeq u kafır i
Qarşi pis u ẓalımun u muẓiri wari imun dı ṭemumi ḥaẓır i

47. Dewri eṣḥabu biyari xu viri çındi ma bi teres u bi êsiri
Ma heti ẓalım u nıḥeqey vareni ni ma vuni nê me'dey xu ten keni

48. Ma nivuni ẓulmu def'a nıkeni çındıki ma bışi ma yardum keni
İni fıkri pisi ḥeta ma dı bi beylu niya 'aqibeti ma ku sebi

49. Ma mıreni ma ha şuni ğurbeti rukni ma rocew nımac u zekat i
Deḥbi bini ḥec kelimey şehadet i ya Rebi xeyr u guney ma tu het i

50. Ma vuni punc rukni İslumey bes i ḥes meki wa ẓalımi ma bıḥasi
Ẓalım u kafır bızuni ma est i rocê nımac u Qur'anu ma dest i

51. Ku gerey ma bıki ku ma bıḥesi ku ma beri deki zindan u ḥepsı
Ỿuni ma serbest i ha şuni cumi çewa venday Allah ri çı nıvuni

52. İslumeyay ini fıkriyo 'emeli Allah hetı meqbuli niyat u deluy li
İslumi ma hemê pêru 'esker i duşmeni ma dunyaw nefsi may veri

53. Yey dıma şeyṭun u 'eksu 'emeli ḥeta ki ṭağutu ḥukmi beşeri
Mal u gun u ewladi ma pey se ki qarşi duşmeni tifaqew yew feki

54. İslumey ri çiw ku pisi muẓiri ma gereki qarşi vındi ḥaẓır i
Derdi ẓulmi dunya ma ri gırun i ẓırar duni İslumey u imuni

55. La ma se ki qey ma çew çi nıvuni guya ma 'eskeri din u imuni
Duşmeni İslumi çıqa ẓafi bi hem quwetliy u ẓalim u bêbavi bi

Sayfa--5

56. Ma gereki İslumey ri war veciyi ma nıvacı zeḫmet u qehr u deci
Gun u mal u ewlad u nê dewleti ṣerf bıki qay qehr u derdi ummeti

57. Çına ra efḍali eṣḥab u weli her çi feday dini kê bi rehberi
Ma ḫeta sey yın nıki ma delu yi ma nıbeni İslumi rınd u weli

58. Qelbı kê ‘eşqi Allah tede çin i ker u geci sey muşendi bêçim i
Şewew roc tu deri vaci bêẕun i ker u kor i bi siyay sê locuni

59. Yı hera pis u veşaya muneni dıjni zi varuyi zergu nıbeni
Ḫubbi cayu dunya qelbi ma di bi derdi ma ma ri besi wa cadı bi

60. Ma inu hunerbıxu çik nıkeni qelbi merdi ma meyitu muneni
Qelbi ma ḫetta ki pisi xa’ini nıbeni ma ehli Allah yu dini

61. Ḫeta qehr u qutiku yewbinu keni İslumi ma rınd u başı nıbeni
Qewm u xışm u eqreba bi eqrebi ṣileurreḫmi çinik a ku se bi

62. ‘Elameti qewmi axır ẕemun i kin u buğżu xu yewnu ra ṭaduni
Fitney u fesadey u ẕaf ḫasudi qalu pêra çarneni sey qaṣidi

63. Çew nivunu pise ya ma caverdi hın di bewni ecel umê ma merdi
Ax u wax u poşmuney bi havili ma wari ‘eyb u ‘emel u quṣur i

64. Ma feqirê pizey ma wa ma veşi ma gunew ma nışni adır di veşi
Ẕulm u intihar u ḫesabi nefsi çew pey cay nırasaw ḫeta ma resi

65. Reḫmi qewm u eqreba dı ẕafi bi ḫes bıki yewnu ra yewnu ra zêbi
Ku bıbi ḍosti Allah yu kasıbi pey bi reḫmeti Allah ku razi bi

66. Ḫeskerdış u nifaqi qay Allah ri nıki yewnu teḫnı di sey dewari
‘Emeli qay Allah ni bêqıymeti bilaḫequ hem ‘eẕab u zeḫmeti

67. ‘Emelo xalışti qay Allah bıki xeyru ẓaf u, ẓafo ẓaf ḥaşıl bıki
Sebay şari yew kibr u riya xeyr bıki benu hezey baluna ki puf bıki

68. Zengina xışni aşena pey çımi terazi ri bıfeṭeqiw sê çini
İş u derd u kari dunya ğeẕebi xapinay ma qehr u de‘wey ku se bi

Sayfa-6

69. Ya vuna şeyx u mela ağa est i her kesi xapinena kena mesti
Ma dunya ru xu şedinaw bi suri nıvuni ma iş u kari yay zur i

70. Roci ḥeşri insu hemê ku biri xeyr u gunê pêru biyari ma viri
Çımi ma kor i ‘ibrun ra ma dur i ma ra vera estu ‘eẕabi adır i

71. Şıma bi serxoş u xışni gireni huki meki wallahi şıma mıreni
Be‘di mergi pêru yewnu veyneni hezey germ u gızi pêru ğıleni

72. Ṿenduni meḥşer hemê pêru yeni xeyr u guney ma hemını senceni
Pil u xışni pêru hezey yewnun i inu ağaw inu paşa nıvuni

73. Xeyri kumi ẓafi bi yı sılṭun i Allah tı ra benu razi yı zuni
Merdımo pis u xebis u zebuni beni rısway ‘alem u umbazuni

74. Allah emri ku ray bıki ma şuni cennet u cehnım zi est u ma vuni
Şefqet u reḥmeti Allah yu veri hiviyay ma şef‘eti pêğember i

TEMET BE‘UN ALLAH

Şi‘ir

1. İlahi lestu lil firdewsi ehlen
Wela eqwa ‘ela naril ceḥim

2. Fe hebli tewbeten weğfir xeṭaya
Fe inneke ğafiru ẕenbil ‘eẓim

Temet

1. Mate kelbun fi meḥeli qed xelişna min ‘ewahu
Xellefel mel‘unu cerwen we huwe el‘en min ebahu

Aḥmed Ḥamidini Aqsekini

Sayfa-7 Qeşide-2

Ma Beḥşi Keni Şeşti Ḥeb Ferżi ki Ma ri Ferżi

1. Ma bi Bismillahi dest pêkeni her çi ra veri
Ḥemd u sena qay Allah ri ma bi ‘ebd u rehberi

2. Ina dunya pêru xelq biya qay ḥebibi serweri
Ṿaci Allah u Muḥammed ku ğem u derdi ma beri

3. Eşşelatu wesselamu ya resulu ya ḥebib
Ti şefa‘et bıki ma ri ma feqir i dıl kebib

4. Beḥş keni ma awi punki şifa ya ma ha weni
Ni‘metu punk u delal i çi zelalu me‘den i

5. ‘Ewwili ma ku bınusni kitabi ṭehareti
Qewl u fi‘li ma ha vuni pêru neqli ğayet i

6. Awıki caizi ma ri ma xu pey ṭahir bıki
Hewt ḥebi awi Allah day lazim u ma ḥemdı bıki

7. Away dijnew vewri away tuergi bi hiri ḥebi
Beḥr u biri away eyni ey çemu zi hewt ḥebi

8. Be‘di cuy ma biki qısmi qısmi beni çar ḥebi
Yew bi yew ma ku bumari yew bi yew ḥeb u ḥebi

9. Qısmi veri punk u rınd a hemê çi zi punkena
Numê vuni muṭlaqi ‘eyb u quşur niwazena

10. Ey diyini awa punk a bi xu zi çi punkena
Labelê mekruh a çunki tinci vera germın a

11. Ey hirini awa punk a yewna çi punk nikena
Ṿuni yay ra şuxuliyawa rêna çiy pewcena

12. Qısmi çari xılṭ bena pey çê du punk u ṭahir a
Aw u duy u şerbet u sey leymun u away gola

13. Qısmi çeri kenu vini ḥukmi awaw ṭahreti
Meşrubato şıma fırki veyni te‘m u lezeti

Sayfa-8

14. Xaliqi day ma ini awi ḥelaliyy u zelal
Punk u rındi punkeni ma duni ma ḥusn u cemal

15. Awi ki beni necisi ma ku vaci pey ḥesi
Qulleteyn bu pisu bu pey te‘m u rengi necisi

16. Kemi qulleteyni awbu biresu yay necis i
Reng u te‘m u boy zi nidu bena away necisi

Şeşti Ḥebi Ferżi Ma

17. İmami Şafi‘i vatu mu’min u İslumi ma
Ma bızuni ferzi ma ri şeşti ḥebi ferżi ma

18. Ma bumari yew bi yewi hem zi ma ezber bıki
Biyari ca ferżuni xu ma yew bi yew tetbiq bıki

19. Mu’min u İslumi sist i nızuni ferżuni xu
Ma bınusni şeşti ferżı wa deki goşuni xu (we minha erkanil İslâmi)

20. Şeşti ra punc rukni est i rukni İslumi veri
Yew şehadet yew zi roca yew nımacu ca beri(Yew nımac ma bıkeri)

21. Yew zekat u yew zi ḥecc u kar u fi‘li zengin i
Pêresay punc bi rukni şerṭi İslum u dini

22. Yeyi dıma rukni imun i rukni imuni şeş i
Yew bawer ki Allah est u waḥid u numey weş i

23. Ey dıyini ma ku vaci meleki Allahi ḥeq i
Se ṣuhuf u çer kitabi ma imu ardu yeqi

24. Ma imu ardu rusuli hem beşir u qaṣid i
Rukni punci ku ḥeşir bi ha çê rind u fasidi

25. Qederi xeyr u şeri rukni şeşinew peyen i
Qederi emri Allah yu ma se kiw ma se keni

Sayfa-9

We minha fera’iżil wużui we hiye site

26. Beḥsi desmaci ma vaci ferżi desmaci şeş i
Yew niyet u ma biyari wextoki riy xu buşi

27. Yew zi ri buşi ḥetaŋi noqta çenê beleqi
Wirdi destuni xu buşi şeyri basku mir feqi

28. Meshi ṣari pay u lıngi buşi heta goẓeki
Ferżi ma bi punç ḥebi ey şeşi ma tertib bıki

We minha fera’iżil ğusli we hiye selasi

29. Beḥsi biki ma ferżi ğusli ferżi yey hiri ḥeb i
‘Ecele ğusli xu veci sunnet u musteḥeb i

30. Yew niyet u ey diyini xu necis ra punkê ki
Ferżi hirini leşay xu piyori buşi hi bıki

We minha fera'iżil teyemmumi we hiye xemsetun

31. Rukni teyemumi bumari ma ḥesab ki punç ḥebi
Neqli herew niyet biyari mesḥi riy hiri ḥeb i

32. Hewna neqli heri ki pey wırdi destu mesḥi ki
Yew zi tertib biyari ca ma veri mesḥi riy biki

We minha şerṭuşşelatu qebleşşeru' fiha we hiye sitetun

33. Şeş ḥebi şerṭi ma est i qay şımariy mag vac
Ma bumari yew bi yew yi ḥeta nikewti nımac

34. Ğusl u desmac ma bıgerı sıtri 'ewreti bıki
Ma nımac ki ca du punk dı xu necıs ra punk bıki

We minha erkanuşşelatu we hiye selasetun

35. Ferż bızuni ma nımacu hem bızuni weqt biyu
Ṿerbı qıblê ma ku vindı şerṭi bi şeş ḥebi yu

36. Rukni ferżi may nımaci zi des u hiri ḥeb i
Yew bi yew ma buni veyni ku bıresi çend ḥebi

37. Niyet u tekbir pay ra vındi fatiḥa bi çer ḥebi
Şey ruku'u hewna raşt bi şey ri secde hewt ḥebi

38. Secde ra ma raşt bi ruşi rukni ma bi heşt ḥebi
Ma teḥiyyat ri ruşi hem zi buni des ḥebi

39. Teḥiyyat dı ṣelawatı biyarı qay pêğemberi
Yew selam u yew zi tertib bi des u hiri ḥebi

Sayfa--10

We minha şerṭuşşelatu b'edeşşeru' fiha we hiye selasetun

40. Hiri şerṭi be'di est i ma ki dest peyki nımac
Qalıki pey ṣowt u ḥerfi pey beṭal benu nımac

41. Ma nımac dı fi‘li ẓafi niki sey hiri gumi
Hiri ray ma dest weşuni kar biki bilukumi

42. Ey hirini çi niweri ma hezewki roceyi
Bi xewf u tersu ma nımac ki bê xeyal u ṣade bi

We minha erkanuṣṣewmu we hiye erbe‘e

43. Rukni roci çar ḥebi pey ma bızuni yi ḥeqi
Yew niyet u ma biyarı şew ra veri şefeqi

44. Yew zi imsak xu bıpawı nun u awu çi weri
Yew zi inzali meni bu sey cima‘u xu seri

We minha şerṭuzzekatun we hiye selasetun

45. Weqto ki rocê bıgêri qabliyeti weqti bu
Roşun u rocı şıki wa roci teşriqi nibu

46. Yew zi ma ferẓi zekati hirı ḥebi qalkeni
Yew niṣab u, yew niyet u, yew zi ṣeri dewr keni

We minha erkanul ḥecci we hiye sitetun

47. Rukn u ferẓi ḥecci şeş i ma ha vuni nuseni
Niyet u iḥrumi yew i, yew zi ṭewafu ma keni

48. Kuy‘Erafati wuqufu yew zi ma se‘yi keni
Yew zi puri xu bıqesnı yew zi tertib ca beni

We minha ‘itiqadul ḥelal u ḥeram

49. Deḥbi ferẓi mendi ca dı ferẓi ‘itiqadi ma
Yew ḥelal u yew ḥerum u pey bızuni ma hema

50. Ma ḥelal, ḥelal bızuni ma ḥerum, ḥerumu vac
‘İtiqadi ma inuyu her çi ri est u ‘ilac

51. İmun u bawer bıki ma ferẓi ma pêru ḥeq i
Bi ṭemumi şeşti ḥebi ma biyari pey yeqi

52. Ferẓi ki ma nuşti vati ma bızuni biyari ca
Ma ‘emelki qay Allah ri ṣaḥiḥu imuni ma.
Temet be‘un Allah

Sayfa-11 Qeşide-3 Ina Beyti Zaza ya

1. Tu ra nivam tu ra niva nefso nefsom tu ra niva
Tu go bımrım tu ra niva dunya fanim tu ra niva

2. Tı mıreni şuni tırbi tı buy duni qebrı bındi
Kerm u kızi mundi vindi tı mırenim tu ra niva

3. Tı mevacı hema ez xort o kêfı mekı fen u forto
Ecel biyu benu ẓorto tı mırenim tu ra niva

4. Karbi dunya ma xapeyi ca munenu hezey keyi
Gedew gudey beni se yi tı ku bımrım tu ra niva

5. Tı mıreni şari mundi qewm u gedey ha timund i
Ku bıbermi ṣıbḥaw şundi tı mırenim tu ra niva

6. Tı mevacı ezok ez o ḥeyat neqşino sey qez u
Ki mıreni şunı lezu tı go bımrım tu ra niva

7. Ma ha şuni ma ha şuni dunya fani ma ha şuni
Eyru ṣıbḥaw ma nizuni tı go bımrım tu ra niva

8. Ẓemu yenu ‘emrı serdu ma ku bımrı kul u derdu
Ku vacı reḥmeti merdu tı go bımrım tu ra niva

9. Muy seredi tu ri şini çim u çenye çiqi beni
Estew postey tu çiqeni tu mırenim tu ra niva

10. Tı vuni ez ku tım weş bu ra ra şeyru tımo baş bu
İş u kari mi ku weş bu tı mırenim tu ra niva

Sayfa-12

11. Şew u roc ez tu ra vunu cehennem pawey pisunu
Hayi xu bı meşu munu tı mırenim tu ra niva

12. Nefso ẓalım tudow munu tu niva ez sera şunu
‘Eẕab ẓor a ınu kunu tu ku bımrım tu ra niva

13. Tıku bımri bıbi heru tırbi bıginu tu seru
Ku bibu halini meru tı mırenim tu ra niva

14. Qebrı yew baxçey cennet i nên çalay cehnemiyo ḫut i
Şuni qebri rind u koti tı mırenim tu ra niva

15. Estew postey tu bidağı qefesi tu hezey cağ i
Luley dergi u bi sey mağı tu ku bımrım tu ra niva

16. Mı va dêyn dı xu ru vindi ‘eẕab est u qebrı bındi
Tu va hema row vındi tu ku bımrım tu ra niva

17. ‘Emri dunya çıqa derg u ecel tu dımaw se verg u
Keyki munu peyni merg u tı mırenim tu ra niva

18. Nefsum niva nımac bıki rocê bıgi guno meki
Goş medı pisey u rıki tu ku bımrım tu ra niva

19. Nefso xebiş dunya veng a lêm u liyşu pêru ceng a
Zem u zurew qala veng a tu ku bımrım tu ra niva

20. Mı va dunya kocamun u tu va qey şar una vunu
Tu xu pis ke kewti munu tı mırenim tu ra niva

21. Mı va qalu qili veng i tu va ma cormıdi ceng i
Tu ma kerdi pelesengi tu ku bımrım tu ra niva

22. Dunya faniy a din ro sur bi tı mıreni şuni tırbi
Koşk u ṣaray beni xırbi tı mırenim tu ra niva

Sayfa-13

23. Nefso dıki hoki meki dunya fani ya pey se ki
Çew nıbiyu wari feleki tu mırenim tu ra niva

24. Merg bibext u ma ku se ki seba mergi xu herze ki
Kefi nıbeni pey feki tı mırenim tu ra niva

25. Nefso tı xışn u kibar i tu ra biyuw vergo hari
Ma ra ver adıro nar i tı go bımrım tu ra niva

26. Nefso tı duşmeni gun i umbażê dunyaw şeyṭun i
Pisey bikit ma ra vuni tı go bımrım tu ra niva

27. Tu va ez carmido rınd u çew nişnu qarşi mı vındu
Tu niva ‘emri mı çend u tı go bımrım tu ra niva

28. Şeyṭu vunu sey mı vacı bıbı wari text u tacı
Ḥelal u ḥerum mevacı tı mırenim tu ra niva

29. Dewru ciru merdi şiyu eqrabaw u may u piyu
Ḥeta newbetay tu biyu tı mırenim tu ra niva

30. Her çi dunya pêru veng u neqş u nuquş reng bi reng u
Tı dıma bi hero lengu tı go bımrım tu ra niva

31. Mı va nefsu una mekı xewfi Allah xu pizekı
Xu rezil u rıswa mekı tı mırenim tu ra niva

32. Dunya ku tu biku delu roc bi roc xu dıma beru
Tu wenışu biku hero tı go bımrım tu ra niva

33. Rengi dunya tu ri weş u mexapeyi dıma meşu
Wa pizey tu tu ri veşu tı go bımrım tu ra niva

34. Tu va hema weqtim est u ez keyf biku bibu mestu
Tu va qay fırset tu dest u tı go bımrım tu ra niva

35. Bexti mergi çin iw bıra iş u kari tu pêru zur a
Merg ku biyu tı şuni ku ra tı mırenim tu ra niva

Sayfa-14

36. Merg qay ma ri her kes zunu merg venday çewi nidunu
Yew roc yenu keyki munu tı mırenim tu ra niva

37. Sebri Allah u biḥesu nefsu xu mekı teresu
Keyki munu Allah bes u tı mırenim tu ra niva

38. Keyf u ṣazi dunya weş u nefso ẓalım dıma meşu
Çi dunya murdar u leş u tı mırenim tu ra niva

39. Tı go bımri şey mezeru şar ku şeyru biy tu veru
Ṿacı merdu biyu hero tı mırenim tu ra niva

40. Mezeri tu rari verdi rawunu qewm şuni serdi
Ẓeri kerda tu ra serdi tı mırenim tu ra niva

41. Tı nivuni dunya xun u insu umew hewna şunu
Ax u of ku tede mun u tı mırenim tu ra niva

42. Nefso ına dunya lax u dıma meku ax u wax u
Tı axret dı beni xaxu tı mırenim tu ra niva

43. Merg newbet a roc a roc u beylu niya kuma roc u
Deci mergi muc a muc u tı mırenim tu ra niva

44. Tu va ḍost u qewmu naṣ i rocu tengu mı ri baṣ i
Xu meki ğafil u ‘aṣi tı mırenim tu ra niva

45. Tu va qay ewlad u malu yı kumi ri bibi waru
Rocu teng bu ki biwar u tı ku bımrım tu ra niva

46. Merg nê extiyar u xortey u nê bêniweş iw gedey u
Her kes yew eceli yey u tı mırenim tu ra niva

47. Ewlad vunu tı extiyar i tı ma ri zeḥmet u bar i
Ma nişni ṣebri tu biyari tı mırenim tu ra niva

48. Merg nê piley şınık u beylu niya yenu keyu
Laji xortê ğemi yey u tı mırenim tu ra niva

Sayfa- 15

49. Nefso tı eḥmeq u har i mepawı yardımi şari
Allah yew u bes u ma ri tı mırenim tu ra niva

50. Nefso çıme tu est u bewni ‘ibret bigi şare mewni
‘Emır qedya bı sey hewni tı mırenim tu ra niva

51. Rari merg yew ce‘dow u her kes şunu akerdew u
Ağaw paşa deri yew u tı mırenim tu ra niva

52. Nefso tı pisi yu gelac i tımotım kı tu ra vaci
Tı ku tımo sey xu vaci tı mırenim tu ra niva

53. Mal u ewlad imtuḥun i tu ri yew feyde niduni
Ecel ku biyu tı ha şuni tı mırenim tu ra niva

54. Ṿaci dunya yew te wenu mulk u ṭapu peydı benu
Peyni çend metrey kefen u tı mırenim tu ra niva

55. Tı ku şeyri tırbi se ki gerek zexirey xu deki
Tu perseni dı meleki tı mırenim tu ra niva

56. Hewar nefso tı sê hıng i acir qaymeh tı mevıng i
Tu pawena tırba tengi tı mırenim tu ra niva

57. Dı meleki ha tu ver u kıfti raşt u çepi ser u
Her çi tu deki defteru tı mırenim tu ra niva

58. Xeyr u guney tu nuseni tu mıl keni ṭop aṣeni
Wari deyni tu reseni tı mırenim tu ra niva

59. Tı ku şeyri tırbi se bi ḍoẓ u de‘wey tu ku vebi
Tırbay tu ku quṭi debi tı mırenim tu ra niva

60. Fek u çimu tu abeni çumur u herı debeni
Dıjni varu dalpey yeni tı mırenim tu ra niva

61. Tı mıreni tırbi şuni Nekir Munker tu ra vuni
Cewab bıdı tı bizuni tı mırenim tu ra niva

62. Mergi dıma meḥşer est u ḥesab duni beni mestu
Şuni ḥeşır pit u sıstu tı mırenim tu ra niva

63. Cennet cehnem ‘edalet u xeyr u guney ha tu het u
Ya Muḥammed şefa‘etu tı mırenim tu ra niva

64. Heray mezeri tu mırd ku pizey tu çımun u feku
Ḥırṣ u te‘ma tu ra weku tı mırenim tu ra niva

65. Ku tu beri tırbi dergi herew kerew ku tu ser ki
Kuşey kiye tu bi vengi tı mırenim tu ra niva

66. Tı qebrı dı mendi teyna tı şi axret dunya peyna
Newbetay ḥesabiy deyn a tı mırenim tu ra niva

Sayfa-16 Qeşide-4

Qeşiday Yusuf u Ye‘qubi (Yusuf ve Yakub’un Kasidesi)

1. Heżreti Ye‘qub biyuw pêğemberu des u deḥbi laci Allah day deru
‘Eşq u ḥubbi yey żaf Yusufi ser u Yusufım vinibiw Ye‘qub bermenu

2. Yusuf vunu baba mı yew hewn diyu des u yew estare aşmew roc biy u
Pêru têdır mi ri şiy secde biyu Yusufım vinibiw Ye‘qub bermenu

3. Ye‘qub vunu Yusuf hewni tu xeyr u tı beni pêğember ku ẕemu şeyru
Pey ḥeşi bıray tu kışeni eyru Yusufım vinibiw Ye‘qub bermenu

4. ‘Emri Yusufi biw des u dı ṣeri bıray ḥesyay hewni yey pêğemberi
Ṿa ma pey bıpawi ḥeta ma beri Yusufım vinibiw Ye‘qub bermenu

5. Maku yey u piy xu cira dera ki adıri firaqi bıki velaki
Beri deştay Ken‘anê di helakki Yusufım vinibiw Ye‘qub bermenu

6. May Yusufi merda Yusuf biw seyu yew Bunyami bıray yey may u piyu
Des bıray bini may yın yi ayri yu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

7. May yey keynay Ken‘ani raḥila ya reḥmet kerdu pêçekay xu verdaya
Bıray bi duşmeni seru helaya bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

8. Allah hetı Yusuf biw pêğemberu ṣebr u sebatı yiy tımo yey seru
Curagên keni ha tım şuni veru bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

9. Nuri pêğemberi kewtu Yusufi bıray yey nıbeni yey ri hun ku fi
‘Eşq u ḥubbi pêver bi ax u ofi bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

Sayfa-17

10. Yeni pêser keni mışewrey şuni ricaw lavay keni pi xu ra vuni
Ma Yusufi beri deştay Ken‘ani bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

11. Ye‘qub vunu imşu mın yew hewn diyu vergu hucum kerdu Yusufi şiyu
Niwazenu Yusuf şıma dı biyu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

12. Bırayuw va Yusuf tı şu bınaci ezi şunu Ken‘an babay ra vaci
Qedri tu ẓaf ẓunu sey hemê ḫa ci bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

13. Yusuf vunu baba ez şunu deşti bıray vunu Yusuf ma dı bi meşti
Çima bıpawiti seyr bıki deşti bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

14. Ye‘qub vunu Yusuf ṭıfl u nezun u ricay yey qebul bi wa şeyru şunu
Zebadew fışṭuni yey pıra dunu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

15. Ye‘qub vunu şıma Yusuf beri meḫfeẓe ki ẓerar wa nêru deri
Ṣebr u sebatı mı Yusufu veri bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

16. Yusufi beni ma deştay Ken‘ani bıkşi fışṭuni yey ma bıki guni
Ṿaci Yusuf werdu vergi Ken‘ani bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

17. Yusufi kuweni te‘de pey keni veyş u ṭeyşu keni qiruyiw bareni
Ẓulm u te‘day yini va ma kışeni bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

18. Qiriw bara Yusuf va ez ṭeyşun u aw bıdi ez buru tımu ez şunu
Ṣewt bışini babay ez ha ṣe vunu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

19. Pêru bırayun ra Yahuza vunu Yusuf bêru kıştış ez nıverdunu
Ma şeyri keye ez babay ra vunu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

20. Bıray vuni eger ma nêkışeni beni erzeni bir hemê hişeni
Ageyreni verbi keye meşyeni bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

21. Beni erzeni bir bini yey awu fek dı teng u xoruw bındi heraw u
Ordun dew weysizu sê Kerbela wu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

22. Allah vunu Cibril şu xu bıresnı Yusuf kewtu tengı yey bıxelışnı
Bir dı ca vırazı reḥetey resnı bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

23. Cebra’il nazıl bı şı bırı seru tepıştu hewa ra nıginaw ‘eru
Yew caw rınd vıraştu Yusuf naw seru bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

24. Yusuf vıstu biru bıray he yeni yew bizi bırneni goşti yay weni
Fistuni Yusufi pey guni keni bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

25. Pêru verbi keye yeni rar keni yeni Ye‘qub umew yını vereni
Ewninu Yusuf tede niw yeni bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

26. Ṿunu Yusuf kuraw şıma se keni fışṭuni yey gunin deri erzeni
Ṿa vergu yu werdu xu ‘erḍ ṣaweni bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

27. Ye‘qub feryad kenu bı qiriw bari heywax Yusufi mı mendı bıwari
Bıhiş biyu kewtu şiw kıştay rari bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

Sayfa-19

28. Şewew roc bermenu hewaru vunu nê ḥeway rocun u hewni şewun u
Ṣebr u sebat çin iw Yusuf mı vunu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

29. Lacuw va pi ma ra inu nıkerdu warışti şi deştay Ken‘ani ṣeydu
Ṿergi tepişeni dekeni qeydu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

30. Ṿuni baba ma verg tu ri tepıştu vacı tı ra qey tu Yusuf mı kıştu
Ṿuni qay verg qali nıkenu nışnu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

31. Ye‘qub vunu vergu tu Yusuf werdu vergi viyeh runaw ẓaf ḥeya kerdu
Ṿa qey çıray vergu pêğember werdu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

32. Kuşti pêğemberu ma ri ḥerum u ez ğeribu vergi mi‘riw nezunu
Sebay ṣılay reḥim umew xalunu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

33. Ye‘qub vunu vergu şıma serbest i lumey mı feqiri lacu ra est i
Mi ru kerdı de‘wa bı kin u qesti bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

34. May u lacu ḫile kerdu Ye‘qubi ğayey yını wırdi cı ra duri bi
Şunu ‘erḍ u aşmin ṣewti Ye‘qubi bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

35. Ye‘qub bermaw bara bi qiriw ẓari ḫesri kerdi war sey dıjnay weṣari
Wırdi çımun ra şı dekewtu tari bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

36. Ewtara pey Ye‘qub key xu di mendu venday Allah daw sey bılbıli wendu
Heştay ṣeri be‘di yew ẓemu mendu bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

37. Ma mesela biyari Yusuf biri hiri roci mendu yo bındi biri
Şewew roc nışunu Yahuzay viri bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

Sayfa-20

38. Yahuza muniki nun benu deri roci çari karwu şiy seri biri
Ṭeyşu nıbi awki ẓaf kewta viri bermaw Ye‘qub bermaw Yusufım seyu

Sayfa-21-22-23 boş

Sayfa-24

1. Ṭele‘el bedru ‘eleyna min s̱eniyyatil weda‘
Wecebe şukru ‘eleyna ma de‘a lillahi da‘
Eyyuhel meb‘u s̱ufina ci’te bil emril muṭa‘
Ci’te şereftel Medine merḥeben ya xeyre da‘

2. Qed lebisna s̱ewbe ‘izin be‘de es̱wabir rifa‘
We reḍe‘na edye mecdin be‘de eyyamiḍḍeya‘
Qalet ‘emarud deyaci qul li erbabil İslâmi
Kullu men yec‘u Muḥemmeden yenbeği en la yuḍam

3. We te‘ahedna cemi‘en yewme eqsemnal yemin
Len nexunel ‘ehde yewmen we texeznaṣṣidqed din
Lestu wallahi neziyyen ma yuqasiyel ‘ibadu
Meşḥeden ya necme emnin ẕuwe bain we wi dadin

4. Ente şemsun ente bedrun ente nurun ‘ela nurin
Ente mişbaḥus sureyya ente burhanus sureyya
Ya ḥebibi ya resul

5. Ṣallallahu ‘ela Muḥammed ṣallallahu ‘eleyhi we sellem
‘Eleyke ṣallallahu ya xeyre xelqillah
Wel ali wel eṣhabi wel qewmillah

‘Aşıq Yunus

1. Dağlar ile ṭaşlar ile çağırayım Mewla’m seni
Seḥerlerde quşlar ile çağırayım Mewla’m seni

2. Su dibinde mahi ile seḥerlerde ahu ile
‘Ebdal olub ya hu ile çağırayım Mewla’m seni

3. Ḥamd ile şukrullah ile waṣfi qul huwellah ile
Daima z̲ikrullah ile çağırayım Mewla’m seni

4. Yunus oqur diller ile şol qumru bülbüller ile
Ḥeqqi seven qullar ile çağırayım Mewla’m seni

Sayfa-25 Qeşide-5

Beḥs̲i Z̲ıkri Zazaki Ma Ẏatu

1. Ẏaci Allah Allah est u mexlukat pêru yey dest u
‘Emri ma kerdo elestu vaci Allah bila ḥile

2. Ẏaci Allah Allah yew u bêşerik u yo zudew u
Ma ḥemd biki roc u şewu ḥemd u s̲ena bila ḥile

3. Ẏendi Allah ma bi ḥeqi z̲un u çeney ma bıleqi
Qelbo ṣafiy u mutteqi vendi Allah bila ḥile

4. Ẏaci Rebbi Rebbi Rebbi roc u ṣeri ma ku debi
Peyna peyni ma ku se bi vendi Allah bila ḥile

5. Şewew şunu seḥerun di ma ha reḥmay Allah mun di
Ṿendi Allah ṣubḥew şundi vendi Allah bila ḥile

6. Xumyay ruyun u kuyun a şiryay qeṣtal u çırun a
Ya raḥman u reḥim vuna ti zi vaci bila ḥile

7. Qelbo ṣafiy u serbest u xewfi Allah tede est u
Ẕıkrı kenu beno mestu ẕıkır bıki bila ḥile

8. ‘Erḍ u asmin kuyu rey ra dar u beru kerow reyra
Zil u zerg u ṭeyru rey ra vendi Allah bila ḥile

9. Mewcu pilay beḥru rey ra maṣew ḥeywunitê rey ra
Ṣewt u ṣeday ḥutuw rey ra vendi Allah bila ḥile

10. Weqti seḥeri sukut u bılbıl kenu wıti wıtu
Bılbıl ẓaf ‘aşıqu qitu vunu Allah bila ḥile

11. Şefeq u seḥer ki yeni ḥecḥeciki ha wiçeni
Ẓerenc u qumri uneni ti zi bunı bila ḥile

12. Seḥer dı diki venduni ẕıkır bıkı ğafil vuni
Ha çê ṭeyru ha çê ḥeywuni ẕıkır keni bila ḥile

13. ‘Erḍ u asmin cira duri va yeno pey puf di ṣuri
Ẕıkri kenu pey bı xu ri ẕıkır bıkı bila ḥile

14. Ṿa ha yeno ma veyneni dar u lemi ma leqeni
Pêru zikri Allah keni ẕıkır bıkı bila ḥile

15. Turnaw qulung hewa kewti qiri keni biveng u ṣewti
‘Ebud keni ẕikri kewti ẕıkır keni bila ḥile

Sayfa-26

16. ‘Erḍ u asmin heray u va yeno vayi ṣebayu
Ẕikri yey numey Allah yu ẕıkır kenu bila ḥile

17. Bılbıl u dudu unbaz i kekuy daru keno gazi
Allah yew u bêunbaz i ti zi vacı bila ḥile

18. Kundu isḥaqay şe vuni ya Allah ya ḥeqi vuni
Tı reḥim u tı reḥmun i ti zi vacı bila ḥile

19. Bılbıl ‘aşıqi gulun u hınẓar u yew ẓuwin ra vunu
Allah Allah Allah vunu ti zi vacı bila ḥile

20. Dudu bi neqş u nuquş u ṭeyru mun di yo çawış u
Cura kenu huşu huşu vendi Allah bila ḥile

21. Dudu wari tacew gis u xeberci ṣebaw Belqis u
Koşki mun di kewtu lisu vendi Allah bila ḥile

22. İnsu ğafiliw neẓun u ini mexluqiw ḥeywun i
Ha çê merdew ha çê guni vuni Allah bila ḥile

23. Neẓuni çinu insuni mexluqati bini ẓuni
Kumew visti ha venduni vuni Allah bila ḥile

24. Ẕikri ma pey qelb u ẓun i ẕikri mexluqiyiw ḥeywun i
Ẓun bêḥaliy u ẓıbani ẕikır keni bila ḥile

25. Ḥilew hoki ma di est i mexluqi bini serbest i
Emri Allahi ri berdest i vuni Allah bila ḥile

26. Allah emır naw ma seru yo serbest u kumca beru
Bêderd u ğem u keder u ma ca beri bila ḥile

27. Ḥemd u şukr u ẕikrı rey ra waṣfı Kulhuwallah rey ra
Kelimey tewḥidi rey ra vendi Allah bila ḥile

28. Ẕıkır bıkı ẓuni rey ra pey qelbo ṣafiti rey ra
Kumew visti awta wey ra ẕıkır biki bila ḥile

29. ‘Ebdi Allah yu ‘aşıq i şeyx u weliy u ṣadıqi
Seyru suluki xalıq i rey ra vendi bila ḥile

Sayfa-27

30. Doṣti Allah yew şakir i mucahid u hem ẕakiri
Naşıy u xortu bakir i rey ra vendi bila ḥile

31. Tı mewni qewm di ẓemuni İslumey arda emuni
Mebi cahil u neẓuni vendi Allah bila ḥile

32. İnsu wari derd u qeḥr i ‘erḍ u asmin berr u beḥri
Ḥeywanat u kuy u teḥri vuni Allah bila ḥile

33. Allah wari kainat i ma tenbel u bêxebat i
‘Emır şı pey vatı vati vaci Allah bila ḥile

34. Ẓun u qelbi ma unbaẓ i vendi Allah bikı gaẓi
‘Af u mağfiret bıwaẓi vendi Allah bila ḥile

35. Ma qelbe xu bıṣafini ğil u ğişu rıkew kini
Ma xu bıki feday dini vendi Allah bila ḥile

36. Ẓun u qelb wa ẕıkır vaci rukni ma rocew u nımac i
Eşhedew zekat u ḥaci ṭa’at bıki bila ḥile

37. Ṿacı Allah Allah Allah bi ixlaṣ u qulhuwallah
Bi tewḥidi qalu bela vaci Allah bila ḥile

38. Ṿaci Allah tı reḥman i bi tesiyri qelb u ẕuni
Pey bi xewfi ruḥ u guni vaci Allah bila ḥile

39. Ey xabis u wari riki ẕikri tu ẕikri qırıki
Tı ğafili tewbe bıki vaci tewbe bila ḥile

40. Ẕıkri ğafil u nezunu deri yew feyde nidunu
Hayi xu bu ha ṣe vunu ẕıkır bıki bila ḥile

41. Qelbi mınafıqi serd u hezey kera wışk u merdu
Pey bi qeṭru buya kerdu tewbe bıki bila ḥile

42. Ğayey mınafıqiw pis i fikri yini sinsiw ḥis i
Xu kerdu şeyṭuni insi tewbe vacı bila ḥile

43. Wari ‘aqıl di seqet i ‘emru dunya muweqet i
Tı yoniş i tı ğeleṭ i tewbe bıki bila ḥile

Sayfa-28

44. Allah Allah tı eḥed i eḥed u ferdo ṣamed i
Lem yelid welem yuledi vaci Allah bila ḥile

45. Ṿaci Allah ma venduni roc u şewew ṣıbḥaw ṣuni
Ma ‘afuki tı reḥman i vendi Allah bila ḥile

46. Çı zemin u kainat u ‘erḍ u asmin mexluqat u
Ṿenduni guniy u mematu vuni Allah bila ḥile

47. Kum bila ḥile ẕıkır kenu çımuni qelbı akenu
Qelbo siya cila kenu ẕıkır biki bila ḥile

48. Tı vendeni ḥeta keyyu vaci ḥeyyu Allah ḥeyu
Allah ḥey u ḥey u ḥey u Allah ḥey u bila ḥile

49. ‘Aqili insuniw seqet yew dunyaw ẕemun u weqit
Allah çik nêkenu ğelet vendi Allah bila ḥile

50. Ya xalıqi ins u melek çerxi dunyaw dewr u felek
Tu day hewnat keni helek vendi Allah bila ḥile

51. Ṿunu vunu ṣıbḥaw şunu nefso ẕalım tu ri vunu
Nefso tı nêni emunu vaci Allah bila ḥile

52. Ẕıkır bıki vaci Allah ya Muḥemmed resulullah
Keyki qelbi ma bı qela ẕıkır biki bila ḥile

Sayfa-29 Qeşide -6 Beytay Key Şex Se‘id Efendi

1. Ez Zazaw Zazaki vunu Allah hemê ẕun ra ẕunu
De goştari ez ṣe vunu ereyyo roc şiy awunu

2. Ma beyti Zazaki vati Allah efṣeḥi luğat i
Zaza u Kırdi welati karker u ehli xebat i

3. Ma beytay xu ha nuseni beḥsi key Şeyx ‘Eli keni
Hiş u goşi xu wa seri ay kesi ki goştareni

4. Ṿeri Şeyx Meḥmud Efendi Şeyx ‘Eliy u neqşebendi
Şeyx Se‘idu hunermendi ‘alim u şeyx u efendi

5. Key şeyxu key Şeyx ‘Eliyu mı secaray yını diyu
Şeyx ‘Ebdullah Dehlewi yu Mewlana Xalid ey di yu

6. Şeyx Meḥmud u Şeyx ‘Eliy u Şeyx Se‘idu pehlewi yu
Şeyx Ṣelhedin dıma biyu Meḥmed Se‘idu peyni yu

7. İni şeyxi ki ma vati yew bi yew nume umarti
Xalifey yewbinunu zati ehli irşad u xebat i

8. Cura cêr ma pêru vatu xalifey u icazetu
Yew bi yewnu ra gırewtu de bızuni ma şe vatu

9. Welati key Şeyx ‘Eliyu Bismulu deştew beriyu
Neṣib çı yu beylu niyu qısmet u emri Rebi yu

10. Deway yini Çilestun u Bismil qezay şeyxi mın u
Çemi Diclê bın u bın u ruy welati ma şirin u

11. Ma persı leqebay piyu Şeyx Se‘id Meḥmud Feyzi yu
Şeyx Meḥmud Şeyx ‘Eliyu leqebay yını septi yu

12. Şeyx ‘Eliyu Pehlewiy yu Mela Qasım deri piy u
Mela Qasım ḥeyderiy u Ḥeyder Ḥaci Ḥuseyniy u

13. Ḥuseyn hewna Ḥuseyniy u Ḥuseyn Seyyid Haşemiy u
Ma tuy ardi verbi piyu leqebay key Şeyx ‘Eliyyu

Sayfa-30

14. Ez kaliki veri bunu Seyyid Haşimi ez vunu
Çilestun dı nume dunu muderis u xunedun u

15. Padişah Ṣulṭan Murad u sefer kerdu şıyu Beğdadu
Cêru umew sukew radu veynu keyfi suki cadu

16. Sukew durmey suki pêru şeyxu ‘alim ha çê mir u
Şi ṭawaf paşaw wezir u pawey Seyyid Haşim bêru
(şi ṭawaf ki paşaw bêru)

17. Sulṭan suki di vınertu Seyyid Haşim nume hetu
Paşa hırs bi fermu vetu waliy u ḥukmet ardı xetu

18. Wali ra va emri mın u ‘esker bıkê Çilestunu
Seyyid Haşim u hemınu seru binki deway yinu

19. Be‘di wali emır dunu ‘esker kenu genu şunu
Seyyid Haşim dewicunu pêru kışti va fermunu

20. Adır eştu dew veşayu seyyid u şeyxi qedyayu
Çend ḥebi gedey u mayu remay mun ra feletyayu

21. Eṣl u neslay Şeyx ‘Eliyu ay gedun ra be‘di biyu
Emr u fermuni Rebi yu be'di biy şari Paliyu

22. Emri Allah yu fermun u Şeyx Çilestun dew ra şunu
Key şeyxi şunê zozunu key xu beni Pali munu

23. Key şeyxi şi Pali munu ‘ilmu şeyxi bı beyunu
İrşad ke ehli kuyunu Qulḥisar u Erẓerumu

24. Qeẓay Pali cawo berzu key Şeyx ‘Eli keyew ğerz u
Dewa şağu gılo berz u qafır u ẓalım bılerzu

25. Key Şeyx ‘Eli xunedun i ‘alim u şeyxê ẓemun i
Wariṣi pêğemberun i serweri pêru şeyxun i

26. Murad Pali veru şunu key Şeyx ‘Eli key şeyxun u
‘Alem hemê pêru ẓunu ḥasud ‘inad u neẓun u

Sayfa-31

27. Welatu din ma dest şiyu war vecay key Şeyx ‘Eliyu
Ṿengu kewtu ecnebiyu neẓu ‘eḥmeq u deluy u

28. Dewi Pali kuy ğıdar i key Şeyx ‘Eli numedar i
Ma nıbi teres u bari ku ḥukmê şer‘eti biyari

29. Qubay Pali cawo berz u Çemi Muradi bılerzu
Wa bınalu pil u berzu ma rez ronaw hema ğerz u

30. Ḥerbi Urisi delil u İslum raşnê ḥerbu pilu
Ṿecyay ortê qal u qilu xa'in u pis bi vekilu

31. Şıma tarix bewni bes u kum ḥerbi ciḥani persu
Hınẓar u newsey çares u İslum ke bêveng u ḥesu

32. De tı bewni dewri wexti gure kewt desti bêbexti
'Ezıl kerdi paşay texti tadaw ḥukmu ẓoru u zexti

33. Tarix şi newsey newiyesu ma niẓunaw nike ḥisu
Ṿeti anayaṣaw pisu bêḥukmet u bêreisu

34. Newsey u vist u hirin di ẓalimu va paşti pêdi
Meclis u cumreti cê di ardi meydu wırdi tê di

35. Ardi pêser xelqi taṣa qanuni cumreti aṣa
Kerdi şağı anayaṣa din çiniw duşmen u xaṣa

36. Tarix hınẓar u newsey u vist u punc ma ardi seyu
İslum pêru hayi peyyu red ke emri İslumeyu

37. Ṿa ma şer'et hewa nuni cay yey di ma qanun uni
Xelifew sulṭani şuni cumret ani ma başquni

38. İni qali pis u ḍali pey ḥesayu ehli ḥali
Şeyx Se'id pêru hevali ume pêser kerdi qali

39. Şıma bewni qawmi heri şer'et u dini ma beri
Ma nışni seyr bıki deri ma wariṣi pêğember i

Sayfa-32

40. Şer'et u din ri ma wari ma karwuni ini rar i
Emri qanuni ẓerar i goş me di kendil u dari

41. Ṿa ini duşmeni dini ferẓu ma raştê vecini
Ma kıştay şer‘eti geni şehid u ğazi emin i

42. Ha çê dinu ha welatu tıfaka ki tıdır vatu
Ṿa Muḥammed ṣelewatu kerdu cihad u xebatu

43. Ḥaṣıli şeyx u hevali ehli ḥeqq u ehli ḥal i
Ageh u punk u delal i amuzi dini celal i

44. Fetwa geyra ya ḥucrunu pêru welati Kurdunu
Gele ‘alim u şeyxunu fitne kewtu dini munu

45. Ṣeyx Se‘id pêru hevali de‘way ḥeqqi keni qali
Şıma ker u şıma lal i de‘way dina ma hevali

46. Ṣewti şeyxi ma veng dunu ‘alem eşnawen u ẓunu
De‘way yey din u imun u sebay ma heminu vunu

47. Fitnê vecyaw ini muni duşmeni din u imuni
Decali axir ẓemuni de hişar bi ma ṣe vuni

48. İslum sebay dinu est u bey‘et u emri elest u
Qalu bela ne‘am est u ḥeşr u ḥesab Allah dest u

49. Çıqa bi dewru ẓemuni ḥeta İslum weş u guni
Ṿeray kafiriw zebuni de‘way yey de‘way imun i

50. Heywaxo wax çı ẓemunu Şeyx Se‘id vendun u vunu
Çıqa ‘alim u İslumu wardi de‘wa biya gırunu

51. Meclis u ḥukmeti rumi cumret u qanun ku runi
Ẓulmi kufri ma se nuni ḥukmi dini wera duni

52. Qewmu şari cor u cêri xu meki teres u cêri
Bixebetê hezey şêri ḥeyfu dini xu bigêri

Sayfa-33

53. Kuy Nirib'i berz u hizi deynu banu Pır'ezizi
'Erdu rındu deşt u duzi 'esker şunu rêza rizi

54. Xeber geray 'aşirunu şiy Siwun u Qerbegunu
Ḥafıẓ Efendiyo Mıṣṭunu Botiy u Kavar u 'Ulyunu

55. Çi zilulunu reş kotunu Nirib qelbinu Tırkunu
Çewlik Dare Yeniyu Wanu Diyarbekir u Baṭmunu

56. Sirtew Bedlis Erẓerumu mi nidiw ez tı ra xumu
Çıqa ehli xeym u kumu ez nêzun u meki lumu

57. Palı Xarpêt u Kebun u Me'den Erğeni Pirunu
Gêlu hêni cay begun u Licew Ḥezro Siliwanu

58. Şex Reḥim vecaw dewunu şunu Niribê Ağunu
Nirib 'eşira gırun u 'esker benu Ḥemekunu

59. Hema ẓaf u cay şirun u quṣur mewni ez nêzunu
Şari Kurdun u Rumunu Allah bıdu meradunu

60. Tıfaqew şewri şeyxunu bew cem'eti 'alimunu
Ağaw pili 'eşirunu beg u miri ay ẓerunu

61. Kum hevali şeyxi biyu 'alım u şeyx u weliy u
'Abdulqadiri Nehriyu Ṣaliḥ Begi may Hiniyu

62. Axtepê qıli sıpiy i Şeyx Âdemu Şeyxi Hêni
Key Şeyx Ḥeseni verêni recber u xadimi din i

63. Ṭopraği Kırdu zozun u Şeyx Feteḥ şiw Fatrekunu
Kewtu tenhaw sulikunu çew qeder ra çi nizunu

64. Şeyxi coriw şeyxi Çun i şeyxi cêriw Melekun i
Qamışlo Gewşo Baṭmuni Cizre ṭera şi yew Ṣaṣuni

65. Kuy Bedlisi Kuy Sipini Şeyx ‘Eliyuw Şeyx Şemsedini
Şeyxi ku tekuw birini deḫkerey ma de‘way din i

66. Şeyxi Qerejdağu veri hem şeyxi alṭun mexer i
De goştari qawmi veri ehli ğeyretiw huneri

Sayfa-34

67. Ruy ğıji ki dunu pili şunu verbi dizay gêli
Roco teng bu begi gili mirew ṣadıq wari ili

68. Dizay gêli pacaw beri durmey dızi pêğemberi
Mirew ṣadıq ser‘esker i şeyxi mektub nuştudari

69. Mirey Licew ha biçar u valirew Dareyeni da du
‘Eskeri şeyxi ğıdar u çindi ẓaf bu indi kar u

70. İni numey sera seri ehli ḥeqq u ser‘esker i
Reḫmet u cennet bu deri ma se ki işê qeder i

71. Tı seyr bıki dunya fani tarix u de‘wey dumani
Bi ‘eṣriw u weqt u ẓemani ‘ibret bigiw şari bewni

72. Roca roc şiw yewbinu serdı tı mevacı de‘wa merdı
Eyru peyra ca meverdı lacun u ṭornu ri verdı

73. Dozu de‘wey kalıkunu welatu şer‘a gırun u
‘Eyb u ‘aru ca dı munu Allah hemê çi ra ẓunu

74. Ehli namus u xebatu goş medini vatê vatu
Ṿêr kari ma din u welatu goştari Allah ṣe vatu

75. Qafiri qufri ṣe vuni tarix u dewriw ẓemuni
Her çi ay ehli imuni peyni ku ma desti muni

76. Nêẓuney ma kerdi lengi ẓulmi şari qali veng i
Xorti ma şêr u pılıng i pêru pawey roci tengi

77. Allah ma dey naşt u daştu cerabew tercubê waştu
Pêru xelq kerdu vıraştu hela kum qê çewt u raştu

78. Hewar dunya roşn u tari deşt u kuyo pêru deri
Beḥr u çem ayn u virari welat u din desti şar i

79. Hewar dunya tu ma werdi tu ma pêru puçi kerdi
Ma bi wari qeḥr u derdi dest u lingi ma bi serdi

Sayfa-35

80. Ṭul u emel ma gırewti mabi ‘ebdal dıma kewti
Bi extiyar u qori çewti wexti mergiw cili kewti

81. Dunya fani çıqa esta vaci pêru yewi dest a
Qeyd u kelebçey dı besta inu meki dewri dest a

82. İnsuni ma wa bıẓunu de‘wa derg a ez nezunu
Pêru İslum biw xiẓunu ḍoẓ u de‘way xu nizunu

83. ‘Eybu de‘wa meki serdu İslumey biya kul u derdu
Şari ṭaluni ma berdu newbeçiw ha beri verdu

84. De İslumey ri war veci gun u leşey tu bıdeci
Ḥırṣ u te‘ma xu ra veci kafiru ri qehr u deci

85. İnsu eṣpari keleki umey ına dunya se ki
Cihadi İslumi veki de‘wa nibena bi feki

86. Dunyaw u merg u mematu her çi benu pey xebatu
Axi ma pêru felatu ha çê din u ha welatu

87. İnsu cahil u nezun u iş u kari xu nizunu
Allah çı ez daw nivunu dunya fani kucamun u

88. Xaliqi ‘alemi vatu ḥeqi İslumi xebatu
Sebay axretiw mematu qay İslumey u felatu

89. Ma İslumi wardi bewni goş medı ğeflet u hewni
Duşmeni pisi bi lewmi İslum kerdu xinti hewni

90. Dunya ḥesas u zura ya neqeb u ḥesar u la ya
Şeytunu dumi runaya xu bıpawı tehluka ya

91. Ina dunya se yew ḍum a nımıta ya ḥilew xum a
Beḥru bêbın u bêqum a kum deku bar u ‘idum a

92. Neqebê dunya ğıdar i pêru çewti ha çê rari
Acir u qaymew ẓinari duşmeni ma weḥş u har i

Sayfa-36

93. Emru rari ma Qur’anu İslum gunı pisa şunu
Dunya fani kucamun u insu eḥmeq u nezun u

94. Wari şerefi weqar i xaliqi waḥidi bar i
Wali İslum pilu ma ri qebul meki emri şari

95. İnsu kor u bêibret u tım geyrenu menfe‘etu
Hırş u te‘ma u minnetu belengaze yew zilet u

96. İnsuni ehli xebati xu gırewtu vati vati
Nibu duşmişi felati niva ez pis timo vati

97. Ey insuni ehli keyfi mebi kêm aqil u seyfi
Aqıl bıgi tı zaf keyfi goş medı şehwet u keyfi

98. Ey insun ehli minneti haçi kitab ha sunneti
Allah de ma emuneti heta biy roji axreti

99. Heyf u punku inu dinu kesu ki Allah eminu
Wa cihad ku heti şınu wa nivacu ruh şirin u

100. Şafi‘i ma pêğember u şer‘at ma ri ke rehberu
Kafir ke derbederu ma çi riy ri şey mehşeru

101. Umidi ma şefa‘etu peyxemberi ma umet u
Şer ‘at ma rı emunet u çi riy ri ma şeyri hetu

102. Qasid pêğemberi ma wu şer‘at u din şedinawu
Ke tamum ma ri verdo ço da ri ver nivaciyu

103. Şeyx Se‘id ehli şer‘ati qarşi kufr u delaleti
Cahidu din u sünnet i va duşmeni bêminnet i

104. Va din kotu desti şari ma vor veci ‘eybu ma ri
Mebi tenbel u bêkari ma mesul u gunekar i

105. Allah ma day sebebi dini ma gerek din bişedini
Niki hakim hıkmu dini wallah ma nixelisiyini

Sayfa-37

106. Welati Kırd u Zazunu cay şeyxun u alimun u
Dışme ome koti munu din u mal kerdu talunu

107. Şew ha şiya biyu rocu hewn ra vordi ma ri sucu
Ha çê Zaza u Kırmuncu bixebati şew u rocu

108. ‘Erḍ u asmin vati bi vati ma insuni mexluqati
Tat u latu ha çê zati pêru qey din u xebat i

109. Be‘di dunya her çi pêru ebedu axret ku bêru
Ḥesabu zebêr u ziro hezey dunya niw ki pêru

110. Şeyx Se‘id pêru hevali alim u şeyx u delali
De‘wa yini şer‘at biyari batılı fikri Kemali

111. Şeyx u umbazi xu zati virti şima pêru vati
Kerdu cihadi xebati şureşu din u welati

112. Cihad kerdu seba dini Şeyx Se‘id row verini
‘Eli Rıza Şeyx Mehdini Şeyx Tahir Şeyx Selhedini

113. ‘Eli Rıza şeyxi ilmi zaf alim u wari ilmi
Duşmeni ẓalım u ẓulm i desti lingi ma bi kılmi

114. Topraği Kırdu bidar u çi Xınıs u Qulhisaru
Palu Xarpêt hey hewaru serdew pêru koxidaru

115. Ferżi İslumi cihadu vera kufri vindi wardu
Kendili ma çıqa derdu ṭalun u hicret u bardu

116. Eyduni dunya dewrun u dewra ina axır zamun u
Şeyx Se‘id din ma ra vunu rehberi şer‘a gırun u

117. Qezay Xarpêt Madeni Diyarbekir dur bedenu
Beri ku qey ma akenu ẓalım ha fermu unenu

118. Geli İslumi fermunu fermuni şeyxu girun u
Ṿeşu key ẓalımunu vuni qanun u ‘idum u

Sayfa-38

119. Allah qehr ku ẓalımunu vetu fermuni şeyxunu
Kerdı qeydu kelebçunu İslumey bi perişunu

120. İstiqlali numew xumu ḥukmet ku qay ma ri runu
İnu qanuni Rumunu İslumey suc u ‘idum u

121. Bedeni suki çerberi hemê çer aṣini veri
Duşmeni ẓalimi her i şeyxi ma kerdi pey beri

122. Bedeni suki heraw u ‘orfi idare runawu
Ceza reisi risyaw u pey bêqanun ḥukum dawu

123. Bini ‘edli Fisqeyawu şeyxi berdi meḥkemawu
Diwuni ‘urfi runawu fermuni İslumi dawu

124. Suki paytexti Kurdunu beri kuy verbi kuyunu
Ẓalim tede yen u şunu darağaci tede runu

125. Ẓalimu nuştu fermunu fermuni şeyx u begunu
Tuy sirgum u tuy ‘idum u tuy bi meḥkumi kuyunu

126. ‘İdum irsi ṣeḥabun u hicreti pêğemberun u
Ḥerb u ciḥad u ṭalunu kar u ḥali İslumun u

127. İş u kari dunya wardı kendil u ‘idumi dar dı
Şeyx u hevali ha kar dı ẓulm u ẓalimi xesar dı

128. Wari imuni ṭemumi nêterseni şıma xum i
Ğaye imun u İslumi çı kendil u çi ‘idum i

129. Mergi şehidu reḥet u mergi yini sê ṣıḥet u
De‘wa ḥeqq u ‘edalet u ma ḥeta şeyri axretu

130. Rebi ‘alemi xaliq u dini ma İslumu ḥeq u
Ẓalım u kafır neḥeq u kendıli ma eştu lequ

131. Hey hewaru hey hewaru wellah ma ri ‘eyb u ‘ar u
Kendılê şeyxu bidar u İslumey biya ustuxar u

Sayfa-39

132. Ma ku bımri ma ha şuni de‘wey dini kucamun i
Ha çê şer‘et u Qur’an i be‘di mergi ma ṣe vuni

133. Ṣalih Begu şeyxu pêru vuni ‘idum ku biw viru
Ẓalim wa rind biku sêru roci ḥeşri kum wezir u

134. Emri meḥkemaw re’isi kendil u dı dari pisi
Niw ḥeps u çer ḥebi dêsi Allah wari cin u ins i

135. Darew kendıl bêminet i ğaye ḥeqq u ‘edalet i
De‘way ma roci axreti ewraqi ha Allah het i

136. Cahil eḥmaq u nêẓun u darew kendil an u runu
Ṿunu qay ku mi ri munu roci ḥeşri yu ṣe vunu

137. Sebay dıdarunu leqi biy kıymetiw bila ḥeqi
Ters u perway ma bi ḥeqi qay Allah riw muḥeqeq i

138. Ẓalımo pis wa bızunu çı ‘idum u çı fermun u
Ma ri kaykeri gedun u reẓay Allah ma ri munu

139. Gun u ruh desti Allah yu dunya imtiḥuni ma yu
Ẓalımo pisı xapeyayu vunu qay pili dunyayu

140. Çiy nibenu meḥşer est u yi kuyaxê bidi destu
Duşmeney qerez u qeṣdu her çi yew roci yey est u

141. Cennet weş u weş mekun u cay rındun u şehidun u
Şeyx Se‘id ifade dunu gunek ḥali ẓalımun u

142. Ẓalımu ẓaf ẓulum kerdu Şeyx Se‘id orte ra berdu
La qay İslum pêru merdu ax u of u kul u derdu

143. İslum nezun u bilac u wa xocay ra persu vacu
Qey İslumey yew nımac u zekat u rocew u ḥac u

144. Ma İslumi ḥal u wexti pêru yewnu di bêbext i
Rocew nımaco punc wext i vuni qay bi wari texti

Sayfa-40

145. Ẓımustun u vewra serd u İslumun dı fıkır merdu
Ma dini xu bêwar kerdu ẓor a Allah ma ri verdu

146. Ẓunayew ‘alimi est i emr u fermu ẓulmi dest i
Hergo yew, yew çi ra besti ḍoẓ u de‘wey ma bi sısti

147. İş u kari dini ẓafi hezey varun u xunav i
Mebi tenbel u bêbavi wa İslumi bibi ẓafi

148. Dunya insu kerdu şaşu ḥırṣ u te‘maw u me‘aşu
Biniyey asiy u kaşu biw ğafilu vunu başu

149. Ṿêrtu şiw weqt u ẓemunu ḍoẓ u de‘wey ra nêzunu
Ẓaf ‘aşir u xanedunu xu kerdu lal u bêzunu

150. Ey ‘alım u şeyxi wexti kuy xelifew paşay texti
Din kewtu desti bêbexti kuy xebatay şımaw wexti

151. ‘Alım u şeyxi tembeli dini ma şiw ma bi deli
Pey feki ma pêru weli suc meki suci ezeli

152. Guya ma ‘eskeri dini ma umey din bişedini
Ma din eştu va zengini ma dest ra şiw ḫukmi dini

153. Ḫeyati dunya ḫeṣas u kitab u sunnet eṣas u
Ha çê icma‘u qıyas u dıma şu wa tu ri bas u

154. Ḫiley dunya bêqıyas u çiw ki tede tu ri bas u
‘Emelo ṣaliḫ u xaṣu qelbo ṣafiy u ixlaṣu

155. Key Şeyx ‘Eli key merad i şeyx u ‘alım tede wardi
Ṣelḫedin şeyxi irşadi il u qewm ma pêru kardi

156. Şeyx Ṣelḫedin wextê ma di şeyxo kamil ha dunya di
İrşad kenu hemê ca di Meḫmed Se‘id ha ḫucra di

157. Şeyx Ṣelḫedin tewbe dunu Xınıs ḫeta Erẕerumu
Siwun u Qerebegunu sukew Xarpêt Pali munu

Sayfa-41

158. Şeyx Ṣelḫedin veceyaw muni şeyxi irşad u ẕemuni
Mebi tenbel u neẕuni de hişyar bi ma bıẕuni

159. Şeyxi vatu ma insuni deḫkeray ma pêru ẕuni
Emr u fermuni İslum i veray kufri bibi guni

160. Bexti mergiw dunya yew i muhletu nidunu çewi
Kumew visti deri qewi nivunu heyfu bedewi

161. Şeyxi mawu Şeyx Ṣelḫedi weṭanê şeyxi serḫedi
Palı qubey u merqedi şeyx şiw meskenu ebedi

162. Şeyx Ṣelḫedin u rehberi ma du‘a waẕeni deri
Ya Rab tı şeyxi ma beri cennet u ḫewẕay kewşeri

163. Wefat kerdu şeyx efendi muridi biwari mendi
Welat u ‘aşiru bendi vacı ḥeyyu Allah vendi

164. Şeyx Ṣelḥedin şiyw reḥmetu Meḥmed Se‘id ha ma het u
Dunu tewbew ṭeriqetu ruḥ u qelbi ma reḥet u

165. Meḥmed Se‘id şeyxi ma yu cebakay ma hewanayu
Ma muridi tewbe dayu hemê çiy desti Allah yu

166. Meḥmed Se‘id şeyxu punk u ‘ilm u irşad ku ma munku
Kul u derd duşmeni gunku cay yini weyrun u xunk u

167. Kırd u Zazay cor u cêri roco teng qey nênu viri
‘Alım u şeyx u ‘aşiri luy umey herunday şêri

168. Meḥmed Se‘id şeyxu ẓunu Rebbi şin ku wecağunu
İrşad bıku biw ma munu Allah bıdu meradunu

169. Cay Siwuni nımz u qili layew eyni çemiw qili
Key Şeyx ‘Eli keyew pili irşad u welat u ili

170. Ruy Akragi pili dunu cori yey qili qencunu
Kuyu berzu Melekun u şeyx biw ma ri ḥelqa runu

Sayfa-42

171. Himmeti şeyxu ğıdar u raru musteqimu rar u
Kum Allah vendu bibaru reḥmay Allah deri varu

172. Quba cumi Pali beri ma du‘a bıwazı veri
Reḥmay Allah varu deri şefa‘eti pêğemberi

173. Kuy Nirib’i Kuy Pır‘ezi Qerbegu caw nımz u berzi
Citew çem u baxçew rêzi zıkr u cezbew ma bılerzi

174. ‘Erḍ Qerbegunu cay mirun u beg u ‘eşira girun u
Dewi yey nizdi yebnuni u şeyx ha te de yen u şunu

175. Siwu Qerbegu heraw u yew ni‘met u Allah dawu
Şeyx Ṣelḥedin dıma wu Meḥmed Se‘id şeyxi maw u

176. Çi Siwun u Qerbegun u şari yey wa weş bıẓunu
Naz u ni‘met Allah dunu şeyxi umey yini munu

177. Ey şarimaw Kırdi seri ḥali mawu inkaw veri
Dini xu ma bi bunderi şeyxi ma wari hüner i

178. Kaliki pêğemberi ma İbrahim u rehberi ma
Ẓuni yey Kırdu veri ma serdest i tım ‘alimi ma

179. Ha tarixi dunya est u wa serbest kê biyari destu
Ḥeta Rebbi va elestu pêru têdir tedê est u

180. Tarixi ma ẓaf verin i Kırdi tım ‘aşiqi din i
Tı ra ‘alimi vecêni ẓalımu ma kerdi vini

181. Bewni tarixi ṣe vatu Kurd verin u eṣlo zat u
Cesur u ehlu xebat u mıletun ra tım din vatu

182. Kultur ey Kurduno veri İslumey ri ma rehber i
Goş medini qewmi heri vuni Kurdi bi lengeri

183. Mılet u qewmi ẓemuni inkaw veri ḥeta şuni
Pêru tıdır hemê ẓuni Kurd eṣil u xunedun i

184. Kırdi yewnu ri jihat i ‘eyb u quṣur vati vati
Şari serbiw tat u lati bêhunerbiw bêxebati

185. Kırdi ma cahili mendi bi ḥasud u bi dubendi
Şari ra tım va efendi cura ma tım ṭepia mendi

Temet bi'un Allahutaala Minel ḥeqırel feqir

Sayfa-43 Qeşide-7 (Beytay 'Eşqi)

1. Weṣṣar weş u wexti vıl u buy ha yena buyay gulu
Helm u nefesu weş yenu dar u beru ha çê vılu

2. Ṣer newey miladi çiniw yeway gula qay reçber a
Ṣer newey hicreti yenu yo hicreti pêğember a

3. Sebay İslumey ma vacı vuni de'wa şıma kera
Sebay welati ma bımri vuni 'eyb u peyni her a

4. Şewa tari şew umeya ca çiniw ma şeyri tı ra
Ters u teresey ẓaf 'eyb u her şew ri roc est u bıra

5. Ma bikesiw çew çiniku ma ha kuy u kerru vera
Ṿaci ma serbest u ḥur i kesbi nibu de'wa qira

6. Ax derduy sefer be'di beri hewna derdu tu ez werdu
Taliḥ u su'udu iqbalim kuya mendu vergu werdu
Nêweş u teway mı serdın a çıqa germ bu mı tım serd u

7. Weṣṣar weş u peybı gul u peybı bılbıl u pey vılu
Ṣebır bıkı weṣṣar bêru peybi 'eşq u ṣebri dılu

8. Ẓımıştun çıqa serdınu puk u tiypi vewri yena
Xeyru weşi ımnu bêru şıma diw dunya germın a

9. Teḥriw şikefti serdini cay ma kuyu vewri yena
Ma xu bıdı deştew beri boyay weṣṣari ha yena

10. Siya beleku weṣṣar ume wexti wariw gumi yenu
Beri germu koçer yenu verbi zozu ha vêrenu

11. Zozu weş u mergu eyni pesi koçeri çerenu
Dem u dewru keyfi yey u payiz hema erey yenu

12. Ez esir u yetim u feqir nixelaṣyawu nê ez merdu
Kul u qehr u qutiki dunya xu ri ez pêru puç kerdu

Sayfa-43' ten 45' e geçilmiş. Sayfa-45

13. Zımuṣtu vewri varnenu pilu piluy serne yenu
Qum bırnena vewra sıpi dunya ma ru tengi kenu

14. Welat weş u kuy ma berz i dar u culew wışku kenu
Weṣṣar u wexti vaşun u vaş ha vılew berze kenu

15. Teḫr u ẓınari kerḥeti ṭeyr u qertal ha qirenu
Hali vıraştu zeḫmet u lêyruw vecu hakuw kenu

16. Kuyu tenhay ma ẓaf weş i ṭeyr u ḥeywu pa vındenu
Şikeftiw 'eywuni est i bılbıl haniw pa unenu

17. Weṣṣar umew zil u zergu terkey ma ha ṣerre kenu
Ṣebır bıki Allah pilu wexti ḥesadi ha yenu

18. Bêpisti goşti mı ḥelınu tı vuni qay şişa kerdu
Ḥeta ez esir u bındestu tımotım mı ri derd u

19. 'Erḍ u bostoni ma est u pêru daru fêkiw gulu
Hemê 'eşq u keyfu weş u 'aşıqi guli bılbıl u

20. Caw kê baxçey gulu est ı gul aben u bılbıl yenu
Diwun u 'eywuni est ı diwun dı bılbıl wanenu

21. Serḥed weş u mergu eyniy koçer kuna siyay akenu
Pesu sur keyney ma ha yenu beri şuney ma lulê pıf kenu

22. Welat weşu velg u vaş u qır kewtu varu varenu
Kulawi şunu germınu ṭerş u ṭalu ha çerenu

23. Ṿeyvey welati ma weş u vengi lêliw luli yenu
Xort u keyney ma ‘aşıq i şari maw govendi kenu

24. Xort u ‘egit u pilengu paşmirey welati kenu
Şal u şapik xu ra dunu çek u ṣileḥ serdı kenu

Not: burası Sayfa-45 ten sonra 46 dan önce tam Sayfa-olarak alınacak.

25. Hewri gureni ma seru turgew ṭufun u zeḥmet u
Xeyr u weşi tinci aku dunya weş a ẓaf reḥmet u

26. Ṿaru yenu serd u puku şew ha ma ri tari kenu
Ṣebır bıkê ṣıbḥa bêru dunya weşa roc sukenu

27. Ṣeray Allah çer mewsim i yew bi yew dıma yenu
Payiz qedya ẓımusṭun u weṣṣar şeyru ımnu yenu

28. Weṣṣar dunya guni kenu imnu her çi xorti kenu
Naz u ni‘met meywew te‘am dunya ri ṣıfre rakenu

29. Payiz dunya piri kenu pur u bısku sıpi kenu
Ẓımusṭu dunya kışenu vewra sıpi kefen kenu

30. Imnu umew wextu weşu wexti debrew kari yenu
Xorti ma çimu çarneni wexti zewaci ha yenu

31. Xorti ma ṣeydaro weş u pelu baski yey çiqenu
Wa xu bidu kuy u teḥri wextu ‘ebur cordi yenu

32. Ser weṣṣaru wextu hera gedew gudey ma kaykeni
De wa buni wexti yınew imnu bêru ma kar keni

33. Lac u keyney ma bi xorti ha de‘way zewaci keni
Wa bibi karker u piti imnu biw ma veyve keni

34. İşi dunya yeni şuni ha çê ẓor u ha zeḥmetu
Her çi pey xaliqi benu emri Allah yo reḥmet u
İnna neḥnu nezzelna ẕikre we inna lehu le ḥafiẓun
(Doğrusu Quranı biz indirdik elbette onu yine biz koruyacağız(Elhicr suresi ayet 9)).

Sayfa-46 Qeşide-8 Beḥşi Derd

1. Yew derd yenu yew derd şunu ma se ki ṣebır bıki Allah pilu ax meki
Dunya pêru se cennet bu pey se ki dunya fani yena şuna ma se ki

2. Derd u qehri dunya qumi ruyun u sey laseri ṭuy ha yenu ṭuy şunu
Meskeni kulun u derdu insun u dunya veng a yena şına ax meki

3. Derdi dunya sey pılun di dengiz i sey kuyu ge beni berzu ge nımzi
Ge vındeni benu sey deştew duzi dunya veng a yena şuna pey se ki

4. Her kes ẓeray yey dunya ra ḥes kena çi dunya uncena pêser lez kena
Dunya zuray dunya fani mesken a dunya fani yena şuna pey se ki

5. Mal u ewlad qewm u eqreba serdi ha çê insun u cirunu ma werdi
Dinu İslumey welatu bi derdi dunya veng a yena şuna ma se ki

6. Dunya ẓaf xapinay ‘ebd u mexluqi ağaw paşaw u sulṭan u ‘aşıqi
Ceḥd u xebatay ma qay bi xalıqi dunya veng a yena şuna ma se ki

7. Dunya tu xapinay xort u keyneki keyfi dunya keyfi serdi keleki
Ma nêvuni faniy u veng a pey se ki dunya fani yena şuna ma se ki

8. İnsu de bıgeyri qaymew aciri bewni veyni kuray ağay u miri
Kuy sulṭan u mulk u paşaw wezir i dunya dewriya yena şuna pey se ki

9. Ẓemu şunu ṣeriw ‘aşmiw bi roci wexti Ẕulqarneyn u sedi Ye’cuci
Çıqa xişn u quwwetli bu sey ‘uci dunya dewriya yena şuna pey se ki

Sayfa-47

10. Ḥukumdari wexti dewri maw rewi Nuşirewan u Rustem u Xusrew i
Wari keyf u zewq u yariy u ḥewi dunya dewriya yena şuna ma se ki

11. Hem Xatemi Taxiyy u Eskenderi muluki ẓaf umey şi sey Qeyseri
Eyru zura pêru ax u keder i dunya dewriya yena şuna ma se ki

12. Ina dunya çew nişaw warbu deri ha çê zengin ha çê wari huneri
Sey Belqısew Suleyman pêğemberi dunya dewriya yena şuna ma se ki

13. Çı dunya wa tu ri bu sey varuni hezey Fir‘awniw Nemrut u Qaruni
Bibi ağaw paşay wexti dewruni dunya veng a yena şuna pey se ki

14. Dunya vırta pey bi ẓemun u ‘eṣri ma xapinay pey zenginey u qeṣri
Heżreti Yusuf bıbı muliki Mıṣri dunya veng a yena şuna pey se ki

15. Heżreti Ye‘qub bi derdi Yusufi şewew roc bermawu axu bêofi
‘Aşıqi ḥeqqi Zelixaw Yusuf i dunya veng a yena şuna pey se ki

16. Dunya weş a keyfi nefsi pey yenu xapeyenu dıma şunu cuyenu
Caverdunu yew roc peyni mırenu dunya fani yena şuna pey se ki

17. ‘Erḍ u asmin sey çadıri akewti mexluq pêru hani bındi rakewti
Pêru pawey mergiw meḥkumi mewti dunya fani yena şuna pey se ki

18. Indi insu umew şiyu sekerdu xeyr u guney qehr u qutik u derdu
Çi xu pêru caverdawu şiw merdu dunya fani yena şuna pey se ki

Sayfa-48

19. Dunya cay qehr u qutik u keder i ehli dunyaw keyfi ğafiliw heri
Ẓaf nimendu wexti mergiw qederi dunya fani yena şuna ma se ki

20. Lemay guli pêru dıriw telu ya gul akena hemê buy u ḥewi ya
Bılbıl biw ‘aşıqu çiwiw çiwiya dunya fani yena şuna ma se ki

21. Çıqa şew bu peyni dıma roc yenu her ẓımusṭu şeyru weṣar veynenu
Ni‘meti Allah yo insu ha wenu dunya veng a yena şuna ma se ki

Beḫ̱i Welat

22. Welati ma weş u deşt u zozun u kuy u çemu dar u baxçey gulun u
Qewmi ma xortu pileng u cuhun u ax u of u derd u kulu ma se ki

23. Çıqa ku kerḥet u berz u zeḥmet u insu pey xebati yew rar tu vetu
Bi cinawiri nimendu xelwetu dunya veng a yena şuna ma se ki

24. Hewn ra wardı bes u ma ri hişar bi din u welat bi bindesti ma warbi
Ḥeta key ma esirey ru bin barbi ax u of u derd u kulu ma se ki

25. Deḫkeray ma kuşti kayu tım kala vati vatu fekti ma dı tım qal a
Kesb u xebatay ma sıst u betal a ax u of u derd u kulu ma se ki

26. Hunermendi ma di ẓaf u jihat i derd u kuli ma İslum u welati
Deḫkeray ma bin destey ra felat i dunya dewriya yena şuna ax meki

27. Qelb u ẓeri bırındari ezel i goş niduni fermu sewdawo deli
Daru nibu tımo tım ku biḥeli dunya veng a yena şuna ma se ki

Sayfa-49

28. Ma qey bındesti ẓalımunu pisi qay cay bin destey ma ri ḫisewo irsi
Pêru tenbel u ḫasudey u ḫırs i ax u of u derd u kulu ma se ki

29. Te‘daw feqirey qey ma ri qeder u ax u of u tımu ma ri keder u
Neẓuney ra ẓulmu nawu ma seru ax u of u derd u kulu ma se ki

30. De‘wey derdi qaliku ma pêr kerdi bêxebat u tenbelu sek ma merdi
Şari maw cahil u neẓu ma werdi ṣebır bıkê Allah pilu ax meki

31. Ca çiniw ma tê ra şeyriw ma radi din u welat bi esir u bımradi
Çıqa weş a serbestey u azadi dunya dewriya yena şuna ma se ki

32. Ina dunya neqş u rengo belek i keyfi dunya keyfi serdi qeyeki
Çew dunya dı nıbiw wari feleki ax u of u derd u kulu ma se ki

33. Ruy u çemi ma bi lej ku bi şaği sağiw çetu bi deḩlir u bi maği
Qelb u ẓerey ma bi axu bidağı ax u of u derd u kulu ma se ki

34. ‘Eşq u ṣaz u keyfi dunya bi zuri ma xapinay Allah ra visti duri
Reḩmay Allah nibu de‘wey ma quri ṣebır bıkê Allah pilu ax meki

35. Mıleta xa’ini mırdi nêwena keyki munu peyeni kê xax kena
Ḩasud u bêxiley tımu ax kena dunya veng a yena şuna ax meki

36. Welat mendi ax u of u bi derdi serdu tipa kuy ma vewrin u serdi
Mal şirin u la ma nışni caverdı ṣebri Allah ẓaf u of u ax meki

Sayfa-50

37. Ma ḩesabkê awta weyra ma se ki duşmen u neyari ma bi kosteki
Ma xapinay pey bi hukunu deki dunya dewriya yena şuna ma se ki

38. Ḩubbi weṭaniw baray imun i kum inu nêkenu ḩediş wa buni
Mal u imu bediliyey maw guni dunya dewriya yena şuna ax meki

39. Roc sukenu tinci duna kuyunu benu guni ‘erḑu zil u zergunu
Bılbıl numey Allah unen u vunu dunya dewriya yena şuna ax meki

40. Ma bi ṭeyri qutiw ma bi ẓarenci ma bi wari qehr u niweşiw deci
Daruy ma xebatew ğeyret u leci dunya dewriya yena şuna ax meki

41. Kuy ma berziw dur u nizdi yewnun i gul u vıliw reyḫu tede buy duni
Şalul u bılbıl ha tede venduni dunya dewriya yena şuna ma se ki

42. Piy u piruk u kaliki ma şiyu doz u de‘way ma ri kerdi hiviyu
Ḫeta Yew roc dewr u demu key şima biyu dunya dewriya yena şuna ax meki

43. Weṭan weş u ẓaf şirini warun u insu şeyru bi serbesti parun u
Temaşe ku deşt u kuyu seyrun u dunya dewriya yena şuna ma se ki

44. Ğerb u Şerqi seru xışneya kenu roc u şefeq tinci Şerq dı sukenu
Şerq ruşney a Ğerb ‘eceley şew kenu dunya dewriya yena şuna ma se ki

45. Welat weş u rengi ruy u kuyunu deşt u eyni mergu reziw bostun u
Beriw zozu bi serḫediw kununu dunya dewriya yena şuna ma se ki

Sayfa-51

46. Weṣar umew ‘ebur wexti mergun u qulink fıraw ḫelqaw rızbiw ha şunu
Dewr u demu wexti yey u vendunu dunya dewriya yena şuna ma se ki

47. Beriw zozu biw meskeni ṭeyrunu bêrtu koçer şunu tede rununu
Wari hêşi dem u wexti xoẓun u dunya dewriya yena şuna ma se ki

48. Ṿa ha yenu vayni şerqiw kuyun u derd u kulu tezey kenu tır dunu
Ğem u keder ardu vistu ma gunu dunya dewriya yena şuna ma se ki

49. Kuy u teḫri ma xu ṣenim veng duni ma bıweytiw ma biwari venduni
Ğenimetu ma bêmali ṭaluni dunya dewriya yena şuna ax meki

50. Çem u newali maw ziğri ruyuni şikeftiw hespew ru mewci ṣewt duni
Bılbıli pa leba yeniw venduni dunya dewriya yena şuna ma se ki

51. Zığr u hespewri ruyun u bêgili ṭeyri hespewr u bılbılo Babil i
Ha uneni pawey felat u ili dunya dewriya yena şuna ax meki

52. Welat pêru kuy u eyniy u mergi velg u vaş u xeym u ‘eşir u cerg i
Deḫkeray welatu İslumey derg i dunya dewriya yena şuna ax meki

53. Felatay welatiw dini ma vaci bıdı wendış ha çê keynaw ha laci
Bixebeti şewew şunu nımaci dewru zora yen u şunu ax meki

54. Keyki ma bi sey yew keyew kulfeti kin u rıkew bêxiley xu ra veti
Ma ku ẓulm u esirey ra feleti dewru zora ku biw şeyru ax meki

Sayfa-52 Qeşide-9 Beḫs̱i ‘Eşqi

1. Ma Zazaki vuni beytun u qali wa nivaci Zazay nezun u lali
Şeyx u ‘âlim u pili ma ey ḫali dunya dewriya yena şuna ma se ki

2. ‘Aşıqi pêru bi ‘eşqi xu razi deḫbi ‘eşq i ‘eşqi ḫeqqew mecazi
Tım ha vuni hezey qulunkuw qazi dunya dewriya yena şuna ma se ki

3. ‘Eşqi Allah raw tı bıwaziw niwazi ‘aşıq u me‘şuq bêlumey u naz i
Şewew roc bi şi‘r u beytun u kazi dunya dewriya yena şuna ma se ki

4. Ḫubb u ‘eşqi ḍost u yari ku se bi kul u merez decu ẓerey ma debi
Diclew Fırat şuni Aday ‘Erebi dunya veng a yena şuna ma se ki

5. Ruy Fırati yenu cordi bı pili adıri fırqeti sey tewqew sêli
Kewti ma mu rari kerḫet u qili dunya veng a yena şuna ax meki

6. ‘Aşıqiw me‘şuqi wırdi veşeni ḫesri çımun sey varuni rışeni
Awi ruy u ‘eterini xu şuweni dunya veng a yena şuna ma se ki

7. ‘Eşqi dilber u narinuw veng dawu derd u kulu keder ma ru teng dawu
Adıri Nemruti ma ru varnawu dunya veng a yena şuna ma se ki

8. Sebay yari ‘aşıq kewtu yabunu kuy u teḫri xu daw qıl u kaşunu
Qotu warway veyş u ṭeyşu ha şunu dunya veng a yena şuna ma se ki

9. ‘Eşq u sewday yarew ḍost u unbazi kewtu dıma hezey duduy u bazi
Ṿeng u ṣewtu ḥes u naliyo kazi dunya veng a yena şuna ma se ki

Sayfa-53

10. ‘Eşqi yari qelb u sine qul kerdu adıri ‘eşqi ha tede wekerdu
Kerem nêkenu tımo tım ma serd u dunya veng a yena şuna ma se ki

11. Yari pey ‘eşqo awir ma veşnena hezewkê nefaxi adır puf kena
Ẓeri kil duna pey şuna rışena dunya veng a yena şuna ma se ki

12. Ez ewnina yar u ḍosti ha şuna ẓeray mı giryena ci ru kil duna
Tı vuni qay mewcu pilay beḥrun a dunya veng a yena şuna ma se ki

13. Adıri ‘eşqi germın u ẓaf sur u tı mevaci peyni tımo adır u
Ki veşnenu kenu welew komıru dunya veng a yena şuna ma se ki

14. Beşn u teqli yari ẓafey weṣfuni şey tay qalunew sey guli teḥruni
Te‘m u buya weşi misq u reyḥun i dunya fani yena şuna ma se ki

15. Ruy Muradi gıru dergi ruyun u ruy welatiw weṭani ma Kırdun u
Derd u ‘eşqi yarew ḍosti ra ẓunu dunya fani yena şuna ma se ki

16. Çindi şunu dewr u weqt u ẓemunu ‘eşq u ḥubi yarew ḍosti jun dunu
Dunya heray ma ri biya se zındunu dunya fani yena şuna ma se ki

17. Bısk u bırewiy yari sey alay u qews i bırewuw aşma yew şewa yu
Hewno şirin ra ez kerdu hayayu dunya fani yena şuna ma se ki

18. Dar u beşnay yari qumişi kuli ṣazbendi ma keni dudu kew luli
Pey remenu derd u ğemi maw kuli dunya fani yena şuna ma se ki

Sayfa-54

19. Gul abenu ha çê pındu ha vıli derd u ṣaz u ‘eşqo rari bılbıli
Welat ẓunu bılbıl ‘aşıqi gul i dunya veng a yena şuna ma se ki

20. Tacay guli bılbıl şeyru pa runu de wa bunu çiqa bêẓar u ẓunu
Pêru derdu ‘eşqu dekewtu gunu dunya fani yena şuna ma se ki

21. Bılbıl ha unenu derdi yey est u me‘şuqa yey gula ha şari dest u
De wa bunu ḥeta key bi serbestu dunya fani yena şuna ma se ki

22. Çemi welati ma şağ u medrebi ‘aşiq ha seyr kenu vunu ya Rebbi
Pêru tımu beni Şetṭul ‘Erebi dunya fani yena şuna ma se ki

23. Diclew Fırat Muradu ahu ḥesr a welati ma ra vecini ẓaf kesr a
Têmu beni şuni Korfezi Beṣra dunya fani yena şuna ma se ki

Beḥs̱i ‘Eşqi-2

24. Adıri ‘eşqi adıri Nemrut i şewew roc ma ni rakewtiw ni wuti
Gıj u pori ma ri şayu bi ruti dunya veng a yena şuna ax meki

25. Darbi ‘eşqi qelb u siney mı koti qıriw bari ez bermawu sey puti
Sey Yunusi kewtu pize di ḥuti dunya fani yena şuna ma se ki

26. ‘Eşq yew ḥal u yew ḥikmeti Allah yu sey Ḥeżreti Yusuf u Zelixa yu
Arzu Qenber sey Mecnun u Leyla yu dunya fani yena şuna ma se ki

27. ‘Eşq himet u yew reḥmeti xaliq i sey Şiraziy u Cezeri ‘aşıqi
‘Eşq u kesbi kerda pey raro ḥeqi dunya fani yena şuna ma se ki

Sayfa-55

28. Beşn u siney yari Kisray İrun i hem çi Belqısu sey çi texti Suleymuni
Rum u ‘Acem ha çê texti Yunun i dunya dewriya yena şuna ma se ki

29. Hud u Ṣaliḥ pêğemberi kirem i ‘eşqi ḥeqqi bi mis̱qal u dirhemi
Ez nidunu bağ u baxçey İremi dunya dewriya yena şuna ma se ki

30. Ṣoḫbet u ‘eşqi Aṣliy u Keremi weş u rındu sey bajari İrem i
Seyru sirungew sey bağı Ni‘em i dunya dewriya yena şuna ma se ki

31. Ḥali ‘eşqi sebay dunyaw u din i venguw dawu sey Ferḥad u Şirini
Xelqi welati maw sey Mem u Zîn i dunya dewriya yena şuna ma se ki

32. Ṿenguni ‘eşqi vılabiw dunyawu Şerq u Ğerb u Semerqend Buxarawu
Şi texti Belqisew mesken Ṣebawu dunya dewriya yena şuna ma se ki

33. Ḍoẓ u de‘wey mın u yari pê yeni qelb u ẓeray mı sey deşti abeni
Texti Ḥebeşiw çi texti Yemeni dunya dewriya yena şuna ma se ki

34. Şewq u ‘eşqi yari vildan u ḫuri Ḥeżreti Musa şıyu Kuyi Ṭuri
Her kes ẓunu ha çê weşuw ha kori dunya fani yena şuna ma se ki

35. Çındi ‘eşq u ḫubi yari ẓaf muni kuma deki qeyd u ḫeps u zınduni
Sey Yusufi kewti bir u zınduni dunya dewriya yena şuna ma se ki

36. İş u ḫubi fırqeti sey Ken‘uni ‘eşqi hewni ‘eşqi şeyxi Ṣun‘ani
Ğeleṭ geyraw şiyu Ermenistani dunya dewriya yena şuna ma se ki

Sayfa-56

37. Ẓeri sek tım buru away ḫeyati Zulkarneyn şiw seferi ẓulumati
Xıḍır şunu wenu away ḫeyati dunya veng a yena şuna ma se ki

38. Beşn u boyu helmi yari keder i mecmer u misk u kafur u ‘enber i
‘Eşq u şewq u kar u işi qeder i dunya fani yena şuna ma se ki

39. Têr u cergi yari ma dı jun duni paşmêri ma çiniw ma xu pey şuni
Şahi Kisraw ha Rustemi İruni dunya dewriya yena şuna ma se ki

40. Cimşiti İruni westay şerab i şerabo pili gununo xırab i
‘Aşıqi ḫeqqi Beṣṭamiy u Farabi dunya dewriya yena şuna ma se ki

41. ‘Eşq yew sırr u nêẓu tı ra nêẓunu dudu qasir u çawişiy ṭeyrun u
‘Aṣıf şunu texti Belqısi unu dunya dewriya yena şuna ma se ki

42. ‘Eşqi ma ezel ra ‘eşqo ẓaf elim çı Tapuq u Yunus u Sulṭan Selim
Çıqa doktoru ha Loqmano Ḥekim dunya fani yena şuna ma se ki

43. Haci Bayramı Weliw Aq Şemsedin çı emir u Sulṭanu Celaleddin
İbni Sinaw u Raẓiyo Fexreddin dunya dewriya yena şuna ma se ki

44. Dağı yari adıri şiyi şew kewi nê ma şiyay xu dest ra vecini çewi
Nê Eflaṭun u nê Qaẓi Beyḍawi dunya veng a yena şuna ma se ki

45. ‘Eşq u ḥubi din u ḍostu welati ma nêduni ini caykê ma vati
Welew zêdi bidi ma qat bi qati ṣebır bıkê Allah pilu ma se ki

Sayfa-57 Qeşide-10
Ina Beyt Beḥşi Du‘a u Beḥşi Xelqi Dunya
Beḥşi Rukni İslumi u Şerṭi İmuni Kena

1. Xalıqi waştu ki dunya xelq bıku
Nuri xu ra nur gırewtu pey bıku

2. Ṿa bıbı Eḥmed Muḥemmed hem emin
Ma tı day qay reḥmeten lil ‘alemin

3. Xalıqi ewniya neẓer da yey nuri
Pey bi heybet hem bi himet qadıri

4. Ḥikmeti Allah ra nur bıdı heti
Hetu yew ra ‘erḍ u asmini veti

5. ‘Erḍ u asmin roşn u tariyo ẓelam
Roc u aşmi ‘erş u kursiyo temam

6. Lewḫu meḫfuẓ ‘erḍ u kuyu dar u ber
Berr u beḫr u deşt u awi serte ser

7. Hetu bin nuri Muḫemmed hem emin
Eştu beḫri reḫmeti beḫro ḫezin

8. Wextu beḫra ard teber yey eḫedi
Xu şa tê ra çılki kewti bêḫedi

9. Pêru ruḫi yın ra xelq bi hema
Ruḫi insunu heme ḫetta bi ma

10. Yewbi yew insu temum bi weqti yi
Xalıqi puf kerdu qalıb ruḫi yi

11. Ma çıqa insuni pêru xelq biyu
Hem çıqa ummeti ḫetta peyniyu

12. Ma biy insuni heme umey wucud
Emri ma kê xaliqi şahi wedud

13. Ṿa şıma xelq kerdi ma ta‘et bıki
Ez yew u bêşerik u qen‘et bıki

14. Ṿaci Allah tı yew i hem eḫed i
Ma imu ardu bi tu tı ṣemed i

Sayfa-58

15. Ay kesu kê biyu İslumo veri
Punc ḫebi rukni ma ferż kerdi deri

Rukni İslumi

16. Rukni may İslumi punc rukni din i
Hem zekat u ḫecc u ferzi zengini

17. Yew zi rocê yew nımac u ma keni
Eşhedi pey qelb u ẓun ma uneni

18. Eşhedi Allah yewo şehadet u
Hem Muḥemmed qaṣidi maw reḥmet u

19. Ma şehadet keni Allah waḥid u
Hem Muḥemmed qay Allah ri qaṣid u

20. Qay bi ma emri Allah yo ṭa‘et u
‘Ebdeyu te‘ẓim u tekrim ḥurmet u

Şerṭi İmuni

21. Şerṭi imuni şeş i hemê weş i
Ma ha vuni yew bi yew numey weş i

22. Ma imun ardu Rebbi Allah yewuw
Bêşerik u bêheval u zodewuw

23. Meleku kitabi pêru ṭop ḥeq i
Hem resuliw qaṣidi yey mutteq i

24. Roci axreti ḥequ ma veyneni
Qederi emri Allah yo ca yeni

25. Be‘di mergi her çi ra ma perseni
Qaṣid u rındo weliy nêterseni

Qeşide-11 Beḥşi Du‘a

1. ‘Emri ma şiw ya Rebi ma mıreni
Ma ku barkê ma ha verbi tu yeni

2. Mergi ma nuzdiw haniw pey goşi ma
Her gumi inkuw benu kê bımri ma

Sayfa-59

3. ‘Emro fani pêru şiw sey laseri
Ma biy şaşub ma nişnay warbi deri

4. ‘Emr u xortey pêru şiy pey ğefleti
Meḥkumi may defteri ha tu heti

5. Ku tepışi meḥkumow ma biyari tu
Çı ‘eẕab u ‘efwu pêru kari tu

6. Ma çinibi ya Rebi yew çılkı bi
Xelqi ma kerd tu bi reḥmay xu Rebi

7. Pêru ẓuni inu ḥukmê xalıq i
Ha çê rındu ha çê pisu mexluqi

8. Ğafiliw inkaru ma bêşıkret i
Tım bêhişo ‘aqıli ma seqet i

9. Ger bi bu ‘aqıl u hiş ma di temam
Ma gerek ṭa‘et bıkerdı ṣubḥ u şam

10. Ya Rebi ma ẓaf neẕun u cahil i
Sewti ma ‘afu kê ma ẓaf qaili

11. Şefqeti tu ẓaf u tım sey hırsi tu
Reḥmet u şefqet u ‘af u ırsi (kari) tu

12. Ya Rebi ma tım feqir u bikes i
Hivi yay ma reḥmeti tu ma resi

13. Wazeni ma ya Rebi tım luṭfê tu
Her ẓemu ha ma seru tım ḥukmê tu

14. Ḥukmê tu sıst nêbenu ḥetta ḥeta
Ger çıqa ma ğafiliw wari xeṭa

15. ‘Ebdi tuy ma hem kemêw hem qaṣir i
Ḥalê ma pêru tı ẓuni naẓiri

16. Çew çinêw ma ḥali xu vaci deri
Ğeyri berdi reḥmeti tu qadir i

Sayfa-60

17. Bêkes u ma bêhevalo weḥṣet i
Tı enis u hem hevali ma het i

18. Çew çinêw ma bêumid bêṭaqet i
Wari ma tiy ma bêtu la teqneti

19. Ya Rebi ma wari fi‘l u zileti
Tı kerim u hem ‘eziz u ‘izeti

20. Xelqi ma biw qay sebay ‘ibadeti
Ma esiri nefs u dunyaw lezeti

21. Guney u ‘eyb u quṣuri ma het i
Reḥmet u meğfireti ha tu het i

22. İhtiyacê ma bi rizq u ṣıḥet i
Tı rezaq u hem ḥekimi emmeti

23. Ma ku vaci Rebi ma hivi keni
Tı ‘efuki ma enin u naleni

24. Ya Rebi ma hem feqir u bêkes i
Wazeni ma reḥmeti tu ma resi

25. Desti maw destu çikus desti bini
Ḥırş u te‘maw ma gırewti ma çini

26. Ya Rebi tı wari reḥmew quwwet i
Ma feqir u bıkesi u bêṭaqet i

27. Ma wari ‘eyb u quṣurun u zeḥmet i
Tı wari luṭf u kerem u merḥemet i

28. Ya ilahi wari ‘eşq u şefqeti
Ma zelil u bêkes u bêhimmet i

29. Her çiqa ‘eyb u quṣuru ma het i
Tı settar u wari ḥilm u reḥmet i

Sayfa-61

30. Ma vıraşti xaliqi ardi wucud
‘Afuki ma ya Rebi ya ẕalwedud

31. Ya ilahi wari faḍl u minnet i
Tı ‘efuki ma bêfexr u himmet i

32. ‘Eybi ma sey qum dı ruy u laseru
Hivi yay ma reḥmeti tu ku beru

33. Ger ti nêbı ma se keni ya reḥim
Sewti ruweni ma sero curmo ‘eẓim

34. Ya Rebi tı ḥurmeti numey xu ki
Ma gunekar u feqiru ‘afu ki

Sayfa-62 Qeşide-12 Qeşide-i Şah-ı Neqşibendi

1. Kelbi şahi Neqşubendu ez ḥeta ha guni yu
Ez feqiru verberi tu şahi cewad u sexi yu

2. Ez suluku raro ḥeq dı tenbel u ẓaf bestew u
Ḥamili ḥemli gunun uo ‘aṣiy u şermende wu

3. Şahi pêru ewliyani wexti tu qalu bela
Siperi şahu feqiri rehberi şeyx u mela

4. Ğerq biyu beḥri gunin di ṭeyşuni awa zelal
Ey Bahaddin u ‘eşqi tu çıqa rınd u delal

5. El eman tı şaho pili miskini zenciri tu
Se medet piri ṭeriqet verberu kole-i tu

6. Tewbe yew tewbey neṣuḥi ayetu ez fehm kena
Tewbe u tewbe mi ri yewna tewbe nêkena

Aşl u şerṭi ṭeriqi Neqşibendi
Se hınẓar u yew tewbe mi ri tewbey neşuḥi kena

7. Pêru sadati ṭeriqi vatu yew qewlo feṣiḥ
Punc ḥebi eṣlu eṣaṣi Neqşibendi yew ṣeriḥ

8. Ey ‘ewili ters u teqwa ma Allah ra xewf bıki
Ha çê doz u ‘eşkerawu ha çê peydew muniki

9. Ey dıyini biyari ca ma sunneti pêğemberi
Sunneti qewliy u fi‘li pêru tıdır caberi

Sayfa-63

10. Eṣli hirini ‘iraḍu xu bıpawı xelqi ra
Ha çê verdi ha çê peydi ri xu tadı ceḥli ra

11. Şerṭi çari çiw ki Allah kerdu daw tı rażi biy
Ha çê ṭoynu ha çê ẓaf u çi feqir u qaḍi biy

12. Eṣli may punci rucu‘u qay Allah ri rar u rar
Ha çê ẓor u ha reḥet bu ha çê keyf u ha ẓırar

13. Ehli teṣawwufi vatu pey bi beyta Farisi
Qay ṭeriqi Neqşubendi çer çiyuw ma bımusi

14. Der ṭeriqi neqşibendi lazım amed çari terk
Terki dunya terki ‘ukba terki hesti terki terk

15. Reḥmetu beḥr u ‘umani çer ṭeriqi hadiye
Neqşebendi Kubrewiyy u Suhrewerdi çeşniye

16. Şeyximaw sadat u piri rehberi ma ummeti
Qalu beḥsi yini ma ri pêru reḥmew himmeti

17. Şeyx u quṭbi may ẓemuni numedariw xanedan
Beḥso numey yini vatu bewni xuṭbeyi xocekan

18. Ṭuy zi ewta ma ku vaci nume nume pê ḍımu
Ha çê izn u ha xelifew ma ku buni laẓım u

Sayfa-64

19. Mewlana ‘Ebdulxaliqi Ğecdewani hadi yu
Şahi Neqşebend u eş Şeyx ‘Ebdullahi Dehlewi yu

20. Şeyx Xalidi ẕilcenaḥeyn Şeyx ‘Usmani Ṭawila
Ğewsul emced Şeyx ‘Umer u Şeyx Meḥmed Emir bila

21. Şeyxi may teṣawwufi wari ḥukm u hüner i
İcazat u teṣawwuf dest bi yini umew veri

22. Ya Rebi tı wari luṭf u wari ‘efw u reḥmet i
Ma bıdı qay xatıri ehli ṭeriq u sunneti

23. Tewbe vacı roc u şew ma gum u vıstew se‘eti
Roc dı hewtay rayu vatu yo resuli ummeti

24. Tewbe vaci qay Allah ri keyki zuni ma bi lal
El eman Şahi Buxara Şeyx Buhaeddini Kal

25. Kaşifi sırriẓeri tı waqifi mafiżżemir
Maliki kenẕul hudai ma bilacu ma feqir

26. Serwer u piri ṭeriqet şahi muṭleq her zeman
Bikesi ma verberi tu reḥmi ki ma bikesan

27. El meded ku ew dexili şahi Neqşebendi yu
Ha çê imami Rebani mensubi Geylani yu

Sayfa-65

28. El eman tı şaho pili mensubi zenciri tu
Se meded pili ṭeriqet verberu kole’i tu

29. Tewbe yew tewbey neṣuḥi ayetu ez fehm kena
Tewbe bu tewbe kena ez yewna tewbe nêkena
Se hınẓar u yew tewbe mi ri tewbey neṣuḥi kena

30. Pêru sadati ṭeriqet Şeyx Buhaeddini pir
Quṭb u şahi Neqşebendi melce’i pit u feqir

31. Şahi mın Mewlayi mın ağayi mın piri ṭeriq
Reḥmetu beḥr u ‘uman dı rehber u qewm biy ğeriq

32. Adıri şehwet u nefsi ma veşayu bi ḥeriq
Ṿerdi ca ma rari nefsi qay Allah ri ma beriq

33. Tewbe bu tewbe kena ez verbi dergay neqşiyu
Şahi mı sulṭani mı yo şahi Neqşebendi yu

34. Nefsi ez berdu helaku ğewşi ‘alem destegir
‘Alimi raro ḥeqiqet ey Buhaeddini Pir

35. Niweşi beḥri gunun u ya leṭif u ya ḥekim
Dest u daruy tu şifa‘ u ez ‘elil u dıl seqim

36. Ru reş u şermende yu ez desti nefsi xu leyim
Tewbe u feryad u gazi ya kerim u ya reḥim

Sayfa-66

37. Şefweti ehli Xuda ser çeşme’i awa zelal
Şah u sulṭani Buxara ey Buhaeddini Kal

38. Ğeyri dergahi tu tewbe nênu mı fıkr u xeyal
Şukr u ḥemd bu qay Allah ri cabı ṣewlun u çikal

39. Ma gunekar u feqiri zuni ma Zazawi yu
Ma ri tewbe qay Allah ri şahi Neqşebendi yu

40. Nefs u şeyṭun ẓaf ğıdar u kerdu mı cewr u ğedir
Mendu ez deste hewayi cins u şehwet bêqedir

41. El eman tı şaho pili mensubi zenciri tu
Se meded piri ṭeriqet verberu kole’i tu

42. Tewbe yew tewbey neṣuḥi ayetu ez fehm kena
Tewbe bu tewbe kena ez yewna tewbe nêkena
Se hınẓar u yew tewbe mi ri tewbey neṣuḥi kena

43. Medḥ u beyti ma viraşti zuni ma Zazaki yu
El meded piri ṭeriqet şahi Neqşebendi yu

44. El aman şahi Buxara ey Buhaeddini Pir
Ṿerbi dergahi tu tewbe ez gunakar u feqir

45. Ez ricaw hivi kenu qay xaṭıri ehli bedir
Ya Reb imun tı heval ki ruḥ biyu sinew ṣedir

Sayfa-67

46. El eman piri ṭeriqet şah u sulṭan u wezir
Se hezar tewbe rucu‘ u her çiqa tı biy mı vir

47. Padişahu taci text i ‘alim u ‘ali cenab
Feṭḥ u nuṣret bext u dewlet ‘ilmu ṭali ‘ bêḥisab

48. Tewbe yew tewbey neṣuḥi ayetu ez fehm kena
Tewbe bu tewbe kena ez yewna tewbe nêkena
Se hınẓar u yew tewbe mi ri tewbey neṣuḥi kena

49. El eman tı şahu pil i miskini zenciri tu
Se meded pili ṭeriqet verberu kole’i tu

50. Şahi pêru ewliyan i wari taca gewher i
Tewbe u ẕıkr u suluki tu meraq u keder i

51. Tewbe tewbe qay Allah ri se heẓar tewbe mi ri
Ez murid u tewbedar u şahi Neqşubendi ri

52. Wari ceyşu ğeyreti serdari pêru ewliya
Meğribi sırri ilaḥi meşriqi rocu ḍiya

53. Ey mela tu beyti vati medḥi Neqşebendi yu
Ṿaci İmami Rebani şu ḥeta Geylaniyu

54. El meded kolew dexili şahi Neqşebendi yu
Ha çê İmami Rebbani şahi ma Geylani yu

55. Ma yeni dergahi tu sulṭan u şahi ruḥi ya
Wexti nez‘i bêri ma ser şehsuwari neqşi ya

56. Ya Rebi qay xatıri ehli ṭeriqiw sunneti
‘Afwuki ehli imuni wari deryay reḥmeti

57. Beyti xu ma nuşti vati qay Rebiw pêğemberi
Cem‘atu ḥażır wa vacu ‘afw u reḥmet bu deri

Sayfa-68 Qeşide-13
Dewumi yew derd yenu yew derd şunu beytay ma yu
Beyta Zazaki

1. Derdi cenya pêsew mirdey xirabi ha çê ewladu tenbel u bê‘arbi
Ḥeta weşi tu ru tımu ku barbi ax u of u kul u derdu ma se ki

2. Qehri eqrebaw ki din ra neẕuni ṣılay reḥmi emri Allah nêvuni
Kin u rıkew xu yebnu ra taduni ax u of u kul u derdu ma se ki

3. Ṣılay reḥmi ferz a ma ri ma vaci sey zekatiw rocew nımac u ḥac i
Ṭadaw ẕulm u gunek ḥali bilac i ax u of u kul u derdu ma se ki

4. Ḥeq u xışm u eqreba tım bıpersi ha çê herayiw tengunew çi tersi
Goş nefs nêdi ma Allah ra bıtersi ax u of u kul u derdu ma se ki

5. Qehri cirun di bexiliw ḥasudi qalu ben u anu hezey qaṣıd i
Têdayuğ u fesadey u fasıdi ax u of u kul u derdu ma se ki

6. Ḥediṯuni pêğemberi ma vatu ciru yebnu emi nêbu berbat u
Tede çiniw imunukê ma vatu ax u of u kul u derdu ma se ki

7. Ḥeqi ciruney yebnu seru ẓaf u ‘eql u ‘ilmi İslumu biw kulav u
İnsu biyu bêbext u pisu bêbavu ax u of u kul u derdu ma se ki

8. Emri Allah yu Qur’an dı ha vunu her çi mu’min pêru bıray yebnunu
İş u kari yebnu verbi pêunu ax u of u kul u derdu ma se ki

9. De tı eyru bewni ehli imuni ‘icb u kibru sey nefsun di xu vuni
Teḥniw nuski biy duşmeni yebnuni ax u of u kul u derdu ma se ki

Sayfa-69

10. İslum biyo fırqew qeflew cem‘eti ma sek bi kê deḥbi nêni pêheti
Her kes vacu ḥeqi ma da ğelet i ax u of u kul u derdu ma se ki

11. İslumey nê peybi nefs u şexṣun a nê tı vaci illa sey mın a una
İslumey peybi sunnet u Qur’un a ax u of u kul u derdu ma se ki

12. Nêbenukê her kesi yew rar vetu rari İslumey Qur’an u ma hetu
Ha çê icma‘ u qıyas u sunnet u ax u of u kul u derdu ma se ki

13. Ey İslumu ‘inad qey tı ‘inad i tı ku uc duni xu qay nefsi tadi
Tı ha ẓuni nefs u şeyṭun bımradi ax u of u kul u derdu ma se ki

14. İslum çıqa rındew ḥeqi tede bu ḥeta pizey yey İslumu xeżeb u
Wallahi pisu ‘aqibeti yey ku se bu ax u of u kul u derdu ma se ki

15. İslum nêru pêser nibu yew feku kin u riku pêsey xu ra nêweku
Wallahi yey niva o xuni felek u dunya veng a yena şuna ma se ki

16. Allah pilu her çi veynen u ẓunu ha çê ‘eyb u ‘ar u ḥilew xu r’ dunu
Niyeto xalış fek u qelbi kê ẓunu dunya veng a yena şuna pey se ki

17. Cıli tengiw çipiw kolsiz u ẓıṭ i sus duni xu ra ra şuni sê pıṭi
Pilaj u pawyuni sê qewmi Luṭ i ax u of u kul u derdu ma se ki

18. Derdi ewladiw cirun u dewıci derdi eqrabaw meḩlaw u sukuci
Her kes gorey xu ra yo wari suci ax u of u kul u derdu ma se ki

Sayfa-70

19. Derdo pilu seri pêru derdun u derdi ‘emew bırayun u wayunu
Ḩisew irsiyinew ku yebnu munu ax u of u kul u derdu ma se ki

20. Pis u serxoş qotu ẓıt bênımac i İslum nêvunu ma pisun ra vaci
Pisi caverday yebnu ru biy gaci ax u of u kul u derdu ma se ki

21. İslum xu megiri hukunu deki ha tu verdi nuseni dı meleki
Xile qebul nıkeni tı ku se ki ax u of u kul u derdu ma se ki

22. Derdi ğeribey u derdi ğurbeti nê şinaṣiw nê doṣtu tı şey heti
Dest bı tu niw tı caverdiw feleti ax u of u kul u derdu ma se ki

23. Ğurbet mi ru derg biw ṣebri mı nênu qelb u ẓeray mı ṭop bi darbo birinu
Şewew rocu ax u bermu girin u ax u of u kul u derdu ma se ki

24. Ez ğurbet dı mendu bê piy u mayu bê qewm u eqrabaw bıray u wayu
Ez kewtu derdi weṭaniw ṣılayu ax u of u kul u derdu ma se ki

25. Mirat munu idarey na dunyawu vılay kerdi ha çê qewm u bırawu
Hergo yewi key xu berdu yew cawu ax u of u kul u derdu ma se ki

26. İdarey dunya ma pêru ferd kerdi qawm u eqreba yewnu ra serd kerdi
Qehr u qutiku yewnu ri biy derdi ax u of u kul u derdu ma se ki

27. Derd u qehr u kuli mı ẓaf gırun u nê kefi beḩr u nê mıci kuyun u
Beḩr u deryaw u laseri ruyunu ax u of u kul u derdu ma se ki

Sayfa-71

28. Kewti ma muw ẓaf heway u ‘adeti ha çê modaw ha iṣraf u bid‘eti
Ma caverdaw rari din u sunneti ax u of u kul u derdu ma se ki

29. Kumi moda işraf ‘adetu vatu ḥeyati dunya deri biw afatu
Nê qen‘et u nê şıkr u nê ṭa‘at u ax u of u kul u derdu ma se ki

30. Çı dunyaw ki tu ri bıbu serwetu emr u fermuni Allah yu ṭa‘et u
Reḥmay Allah ẓaf a her çi yey het u ax u of u kul u derdu ma se ki

31. Wallah dunyaw her çi pêru faniy u ındi insun merdu ma ra ver şiyu
Ḥeta yew roc wexti mergi ma biyu dunya veng a yena şuna ma se ki

32. Mela tu beytay xu Zazaki vata tı mevaci ina kesb u xebat a
Pêru qehr u lumeyu vati vata ax u of u kul u derdu ma se ki

33. Gunew curmi tu xişn i sey kuyuni ‘eyb u quṣuri tu qumi ruyun i
Ṿendi Allah tı feqir u neẓun i rehmay Allah ẓor u ẓaf a ax meki

34. Allah Allah wari luṭf u kerem i ma ‘acizi wari derd u elem i
Ma ‘afu ki qay resuli ekremi ṣebır bıki Allah pilu ax meki

Sayfa-72 Qeşide-14

Beytay Ğurbetiw Ṿewri

1. Ez ḥezin u dur i destu ğurbet dı mendı tenya
Nê heval u qaṣid u nê mektub u nê hivi ya

2. Ṿarena vewra sıpiyo sey seradi war kena
Ṿa yenu vaydunu vewri rar gırewtu varsi ya

3. Fırqeti ḍost u ḥebibu weṭani ra biw duri
Qelb u siney mı birinew u ax u of u naliya

4. Mendu ğurbet dı tenya ez rar çiniw biw weṭan u
Keder u ax u hewar u hewn çinik u şew şiya

5. Ğurbet u qewmo ğeribu mundi menda ez seka
Ku ninu ‘enbari vewri nê hewar u gazi ya

6. Kuy u teḫri biy sıpiy ‘eybi nimyay kaşu yenu
Ḍozer u ḥeywun u insu nişni rar biki siya

7. Dewr u ciru biy ḥesaru nişnu yew yewi resu
Ṿa yenu xumiy u nali puk u serd u tipi ya

8. Weṭan u qewmu gedey ha tım xeyal u keder i
Kewti ma muw kuy u teḫri ha çê vewra ha siya

9. Rar biyu kerḫet u ‘aşi nişni ma yebnu resi
Ṿewri kewta rar gırewtu bext u iqbalo siya

10. Wazenu ez wardu rardu biw weṭan qewmi heti
Rar çinik u weysiz u nê rehber u ma biy piya

11. Derd u nali bıkes u ez mendu ku ya weysiz u
Xelq u ‘alem ha di keyf u saz u ṣoḫbet şayiya

12. Rar mi ru giraw e kewtu deşt u çolu Kerbela
Her çıqa qewm u ‘eşiru ẓunu bexti mı siya

13. Nêna yew ṭeyra sıpi ez mılk u mektub u selam
Şeyru qewm u weṭani mu vacu roci yey siya

Sayfa-73

14. Xurri xura kuy u tehri hewru siya biw tariyu
‘Erḍ u asmin kerdu tengu nê setar u nê siya

15. Mı seru asmin xu menu ay ra dıstar u reyey
Ṿarena vewra sipiyu torg u ṭufanu piya

16. Niweş u nalinu ayi nê ṭebib u nê ḥekim
Tir u cergi mi ğıdar i ax u ofu bariya

17. Riy cihani pêru vewr a cemed u sey lılık i
Çew çiniw du‘a bıku qay mi ri ez bêhivi ya

18. Fırri fırra serd u puk vewra sıpi pey va yena
Til u varsi biy se kuyu nasenu ‘erḍo siya

19. Raru ce‘dey raştu pêray kerdi teng vewra sıpi
Cay mı ğurbeto ğerib u ez biya sey ḥepsiya

20. Rawunu ez ra ra mendu kewtu dari ğurbeti
Qehr u derdi ğurbeti ez kerdu sê layo viya

21. Ẓaf gırun u zeḥmet u derdi firaqo weṭani
Biya sebeb vewra sıpiyu bêmecal u qum niya

22. Bermenu ez ah u nali ca duro ez ğerib u
Qewmi ra mendu duri ez bext u iqbalo siya

23. Ğeribey zeḥmet u zor a duru desti qewmi ya
Şewew rocu gum u vısti ax u of u naliya

24. Ez ğeribu ha mı virdı ha çê qewm u weṭan u
Ez se ku derdi weṭani şirin u ez duri ya

25. Derd u qehri mı gırun u çew çiniw vacu tı ra
Ez ğerib u şari mun dı nê sebat u ḥewi ya

26. Keder u qehri dunya ez kerdu şari ğurbeti
Derdi mı qewm u welati nêẓunu ez key biya

27. Meqṣedi ma vewri niya ğaye derdu firqet i
Labelê ma vatu weşbu beyt u şi‘ri ma piya

28. Ey mela bes vaci beyti tu ḥezin u keder i
Ku bıbermı qay bi ma dar u beru deşt u çiya

29. Ya Rebi tı reḥmı ma ki qay resuli ekremi
‘Afyet u ‘afu tı bı di dunyaw axret dı piya

Sayfa-74 Qeşide-15 Beytay Bılbıli

1. Bılbıl qey derdi tu est u tı uneni benu mestu
Gulay tu ha şari dest u de mebermi bılbıl bılbıl

2. Bılbıl ‘eṣqi tu yew gul a ‘eṣli guli tım yew vıl a
Pulusiya ha melül a de mebermi bılbıl bılbıl

3. Bılbıl derdi tu ğıdar u xu daw şıkeft u ẓınaru
Derdi tu ri guli daru vendi Allah bılbıl bılbıl

4. Bılbıl gulay tu abiya de bê şu tu ri ḥewi ya
Peyni yew daray telu ya de mebermı bılbıl bılbıl

5. Bılbıl gul abenu weş u daray guli pınd u puş u
Tı biy ‘aşiq de wardı şu de mebermı bılbıl bılbıl

6. Bılbıl xu dunu teḥrunu caw ‘aṣi dı hali runu
Şikeftuna ha vendunu tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

7. Bılbıl sebiw tı wıteni roc u şew tı ẓari keni
Tı bermeniw gaẓi keni de mebermi bılbıl bılbıl

8. Şeyda bılbıl qey se biyu la qey ṭaluni tu şiyu
Tı sê yetim u sıwi yu de mebermı bılbıl bılbıl

9. Gul abenu bındu vılu ‘aşıqi guli bılbıl u
Estuxar u biw melulu vendı Allah bılbıl bılbıl

10. Bılbıl meşu kuya serdu şari ṭaluni tu berdu
Baxçew guli tu wekerdu vendı Allah bılbıl bılbıl

11. Bılbıl sebiw tı bareni ti fiğan u ẓari keni
‘Eşqi dunya pey se keni tı mıreni bılbıl bılbıl

12. Ruy welati qısmu şaği baxçey u deḫlir u mağı
Qelb u siney tu bıdağı vendı Allah bılbıl bılbıl

13. Çemi ma ziğru hespewri ge roc u ge şewa tari
Bılbıl kenu ẓar u ẓari tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

Sayfa-75

14. Gul abıw taci munenu bılbıl şunu pa runenu
Hınẓar u yew ẓun unenu vunu Allah bılbıl bılbıl

15. Bılbıl qey tı ere mendi me‘şuqi pawey tu mendi
Yetimi tu mıl dı mendi de mebermı bılbıl bılbıl

16. Şewew şun u seḫerunu bılbıl ha wıten u vunu
Ez biw ‘aşıqi gulunu vendi Allah bılbıl bılbıl

17. Bılbıl tımo tı yew ṭeyr i tı wıteki sey yew leyri
Numey Allah tu ri xeyr i vendi Allah bılbıl bılbıl

18. Bılbıl tu pey ẓar u ẓuni derd u kulu tiru duni
Şari gunew tı nıvuni tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

19. Bılbıl derdım tu ra ẓaf u kefi beḫrun u xunavu
Wıti wıti meki ẓaf u vendi Allah bılbıl bılbıl

20. Bılbıl ṣewti tu hewaz u mı ri sere bab u ṣaz u
Hezey ṭeyri şahi baz u vendi Allah bılbıl bılbıl

21. Ha ẓafi rez u boṣṭun i pêru gul u gulistun i
La qey bılbıl tı nêşuni tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

22. Şeyda bılbıl de mebermı weṣṣaro dunya biya germı
Gul u baxçey tu bi leyrmı tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

23. Bılbıl tı sê yew milçik u tu vêşir ‘aşıq çinik u
Pêru ‘aşıqun ri pêku tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

24. Bılbıl tı ṭeyru şenik i ẓar u ẓuni tu sıviki
Tı ku wıti wıti biki tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

25. Bılbıl tı ‘aşiqi din i tu ra vişêr ṭeyri çin i
‘Aşiq u mubtelay din i tı bermeni bılbıl bılbıl

26. Bılbıl gulê tu akewti ‘eşiri seru pêkewti
Tı nêçar u feqir kewti vendi Allah Allah bılbıl bılbıl

Sayfa-76

27. Bılbıl tı kewti welwele kuyma pêri gul u lale
Her gu guli biya sê nale tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

28. Bılbıl bê ma şey welatu kuy ma berzi qat bi qat u
Pêru eywuniw ḥeyat u tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

29. Bılbıl me‘şuqay tu derd a ḥeway tu tım gulew werda
Tu away ḥeyati werda tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

30. Bılbıl gulay tu surew zerd a ẓımıṣtun u dunya serd a
Nıkay tu xu vira kerda tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

31. Bılbıl ‘alem tu ḥesyawu numey tu kewtu dunyawu
De‘waw derdi tu çınaw u tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

32. Çıqa dunya umew şiya bılbıl tım qiriw bari ya
Çew nizunu de‘wa çi ya tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

33. Bılbıl se bıw tı wıteni ṣebır biki ḥeta peyni
Baxçey hani gul akeni tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

34. Bılbıl cay tu quy u teḫr i şikeft u ẓınar u beḫr i
Tı bêṣebru wari qehr i tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

35. Bılbıl tı ‘aşıqo sur i ‘eşqi tu tarixo dur i
Şunu ḥeta nefxi ṣuri çi ‘ecıba bılbıl bılbıl

36. Çıqa diwuney beytunu ha çê şi‘r u qeṣidunu
Beḫs̲ u ‘eşqi bılbılun u çi ‘eciba bılbıl bılbıl

37. Bılbıl şıma ṭopyew cınsu ‘eşqi şima rikew ḫırs u
Ḫeta qiyumi qey irsu çi ‘eciba bılbıl bılbıl

38. Çıqa ‘aşiq umew merdu pêruni beḫs̲i tu kerdu
‘Eşqi tu nêbenu serdu tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

39. ‘Aşıqi beḫs̲i tu vuni tı qey şuniw tı nêvuni
Niw ma ẓuni tu nêẓuni tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

Sayfa-77

40. ‘Eşqi dunya desti tu di beriw zoz u çem u ru di
Şikeft u teḫrun u ku di tı venduni bılbıl bılbıl

41. Bılbıl çew tu ra nêẓunu de‘waw derdi tu gırun u
Qey cay qiyuma ṭalun u tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

42. Bılbıl her çıqa ‘aşıq u ḥeta meğrib u meşriq u
Ṿuni bılbıl biw ‘aşıqu tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

43. Çıqa ‘aşiq umew şiyu ‘eşqi ḥeqqew mecazi yu
Beḥş u qali tu tım biyu tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

44. Ğerib bılbıl tı bermeni ḥesri tu dışni varneni
Şuni laseri mu beni de mebermı bılbıl bılbıl

45. Bılbıl may u pi tu merdi kotu halin dı caverdi
Tı yetim u wari derd i de mebermı bılbıl bılbıl

46. Bılbıl halini tu her a şıkeft u ẓınaru vera
Turgew ṭofu vewri vera de mebermı bılbıl bılbıl

47. Bılbıl de‘way tu gulew werda ẓeray tu dunya ra serd a
Bılbıl niw cenyay tu merda de mebermı bılbıl bılbıl

48. Bılbıl halini tu her a tu vıraştu teḥru vera
Qey tı peray leyru ṣera tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

49. Bılbıl yetim u sıwi yu hem bêmay u hem bêpi yu
Feydey wıti wıti çiyu tı wıteni bılbıl bılbıl

50. ‘Eşqi dunya tımu weş u hini bes u dıma meşu
Key nefs u şeyṭuni veşu vendi Allah bılbıl bılbıl

51. Bılbıl ez ‘ebdo feqir u beru vera biyu pêru
Derdi dunya ku biw viru vendi Allah bılbıl bılbıl

52. Bılbıl ezu wari deci tı uneni sey ẓarenci
Tı nişni deci mı veci tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

Sayfa-78

53. Şeyda bılbıl tı şe vuni wıti wıtew ẕar u ẕuni
Ma çew ẕuni tu nêẕuni tı şe vuni bılbıl bılbıl

54. Bılbıl tı tım keni ẕari numey Allah bi hınẕari
Bılbıl tı nışni bumari vendi Allah bılbıl bılbıl

55. Bılbıl duyes aşmi şera tı ha kuy u keru vera
Tımo halini tu her a vendi Allah bılbıl bılbıl

56. Weṭan u gul tu ri qehr i weṭani tu kuy u teḫr i
Qerağı ruyun u beḫri vendi Allah bılbıl bılbıl

57. Bılbıl bi ma şey welatu baxçew guli tu ḫeyat u
Numey Allah yo felatu de mebermı bılbıl bılbıl

58. Bılbıl merg tu viri ninu ayk merdu hini nênu
Ğaye rari ḫeqew din u vendi Allah bılbıl bılbıl

59. Bılbıl extiyar u bêkes u roc ha kenu ira resu
Ina dunya hini bes u vendi Allah bılbıl bılbıl

60. Numey Allah bi hınẕari hınẕar u yew vatu ma ri
Bılbıl unenu bêẕari vunu Allah bılbıl bılbıl

61. Bılbıl bêẕar u bêẕun u numey Allah pêru ẕunu
Hınẕar u yew nume bunu vunu Allah bılbıl bılbıl

62. Bılbıl çew çiniw tu persu nê perwa bık u bıtersu
Ṿacu ‘eşqi dunya ders u bes u bılbıl bılbıl bılbıl

63. ‘Erḍ u asmin cêra dur i seri ‘erḍi kuyo ṣur i
Bılbıl tı serbest u ḫur i bes u bılbıl bılbıl bılbıl

64. Bılbıl guli tu biw rutu bosṭuni tu turgi kotu
Laser umew pêru şıtu de mebermı bılbıl bılbıl

65. Bılbıl nequray tu derg i fırew bişu baxçew mergi
Tu ḥesyay ‘aşir u cergi bes u bılbıl bılbıl bılbıl

Sayfa-79

66. İnsu pêru wari derd i ha çê guniw ha çê merdi
Pêru dunya ra biy serdi bes u bılbıl bılbıl bılbıl

67. Wıti wıti meki qeṣtu her go yew derdi yey est u
Tı wıteni keni mestu besu bılbıl bılbıl bılbıl

68. Ẓaf insuni bilay guni bılbıl tı wıteni şuni
Derd u kulu tiru duni tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

69. Bılbıl derdi şari bes u nê bi hınẓarıw nê desu
Wıti wıti meki bes u tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

70. Bılbıl derdim bê ilaç u ez feqir u ez bê ilac u
Ez nişnu derdi xu vacu bes u bılbıl bılbıl bılbıl

71. Bılbıl derdim mı ri besi xu daw mı bındi qefesi
Gunek ayi ki bêkesi bes u bılbıl bılbıl bılbıl

72. İnsu tuy ixtiyar u pir u tuy zengin u tuy feqir u
Tuy bêhiş u tuy bêvir u tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

73. Tuy insuni kor u ker i tuy nıweş i deci ẓer i
Tuy wari qehr u keder i tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

74. May u piy ṭu yini merdi ṭuy nıweş i guni verdi
Ṭuy bikes i wari derd i tı ṣe vuni bılbıl bılbıl

75. Bılbıl çı derdu tu kewtu leyru durmey tu gırewtu
Qey çı bari tu dekewtu tı wıteni bılbıl bılbıl

76. Bılbıl çı şewt u şeda ya dunya tu ri xerepiya
Faniya mulki Allah ya tı şe vuni bılbıl bılbıl

77. Bılbıl cay tu wari deyn i ‘eşqi tu yew gula peyni
Kuy ha piri merg u eyni tı şe vuni bılbıl bılbıl

78. Bılbıl tı ‘aşıqo ḥeq i zun u çeney tu bıleqi
Ẕıkır bıki numew ḥeqi vendi Allah bılbıl bılbıl

Sayfa-80 boş Sayfa-81 Qeşide-16 Sebay Ni‘metun Qeşide

1. Ey insuno ğafil ‘eşli tu her a
Qelbi tuyu ‘aşi wışk u sey kera
Tı bêhiş u sersem geyreni sera
Ruḥ ku tu ra veciw ṭırmi tu hera
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni
Nê tı şukr u ḥemdu nê tı terseni

2. Ina dunya Allah qay ma vıraşta
‘Erḍ u asmin ha çê çep u ha raşta
Ma geyreni seru naşt u ha daşta
Sebay imtiḥuni Allah vıraşta
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni
Nê tı şukr u ḥemdu nê tı terseni

3. Ey insu tı çılkay awew nuṭfe bi
Be‘di ‘eleqew u goştu muḍxe bi
Goşt ra katew suret ‘eẓay tu debi
Ruḥ kotu tu pizey may dı ḥemle bi
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni
Nê tı şukr u ḥemd u nê tı terseni

4. Şekl u sureti tu ẓaf rınd u weşbi
New aşmi ṭemum may tu tu niweş bi
Şıhet u rızqi tu ṭewri tu weş bi
Roca roc şiw xişn u jihat u beş bi
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni
Nê tı şukr u ḥemdu nê tı terseni

5. Tı weledyay umey ına dunyayu
Ha tu rey ra Allah rızqi tu dayu
Deḥbi eyni tu ri ha siney mayu
Şiti may qimetliw xizney Allah yu
İnu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḥemd u nê ma terseni

6. Keyew kulfet may u pi tu recber i
Tu ri emek dawu tı bi hewt ṣeri
Wextu tı bermayni vazdayni veri
Ẏati gede bermaw kewti tı veri
İnu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḥemd u nê ma terseni

7. Be‘di tı bi xortu tı biy sey şiri
Gedeyay tu virta nêna tu viri
Nefs u şeyṭuni tu kerdi zenciri
Nêverda tu rari ḥeqqi ru vêri
Roci ḥeşri hemê tu ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

Sayfa-82

8. Ni‘meti Allah yu ẓaf u ma seru
‘Erḍ u asmin ha çê daru ha beru
Awew nazu ni‘met rızqu pêseru
Cılew meyvew ṭe‘am ha çê pê weru
Inu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḥemd u nê ma terseni

9. Ruḥ u gunu weş u ṣeraw reḥet u
Nefes şun u yenu hewnu ṣıhet u
Ceniw mal u ewlad ha çê serwet u
Ha çê keyf u ṣaz u ha çê lezet u
Inu ni‘met pêru tu ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

10. Beşnay tu ya weşi ḥusni tu rınd u
Ṣerew beyn merkez u lingi tu bınd u
Qelb meskenu rınd u rındey di vindu
Hiş u ‘aqıl rey ra rar bıki rind u
Inu ni‘met pêru tu ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

11. Fek u çenew dındu tı pey çi weni
Ẓuni tu naṭiq u pey qali keni
Goşi goştareni ṣewt eşnaweni çiwki
Estu peybi çımu veyneni
Inu ni‘met pêru tu ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

12. Destiw baskiw kıftu gışti leqeni
Kar u kesbew ha yardımi tu keni
Hem xu pey şuweniw hem pey çi weni
Ters u ẓerar basu pey xu paweni
Inu ni‘met pêru tu ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

13. Lingi tu ri peli tı pey geyreni
Rara şuni pey karê xu veyneni
Cabu hewl u xırab pey şuni yeni
Cesedi tu pêru lingi çarneni
Inu ni‘met pêru tu ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

14. Awew ni‘met pêru pey feki weni
Çenew dınd u midew loqley teḫneni
Wucud quwet gênu şıma veyneni
Tıflo ḫeflew zêdi idrar ra yeni
Inu ni‘met pêru tu ra perseni
Nê tu şukr u ḫemd u nê tı terseni

Sayfa-83

15. Dar u beru dunyaw zil u zerguni
Beḫr u çemu rey ra oksijen duni
Ẓerey ma di qarbundıoksit juni
Oksijen ma gêniw qarbon ma duni
Inu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḫemd u nê ma terseni

16. Ma veyşun u ṭeyşun niweşi gun i
Nun u awew ‘ilac ma ri dermun i
Beṭaley u ṣıḫet ni‘meti muni
Hewni şewu ma ri ṣiḫetı gun i
Inu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḫemd u nê ma terseni

17. Allah vatu şıma emri mı bındi
Zewac tu ri hewl u halinu rınd i
Ceniw ewlad malu emri tu bındi
Zineti dunyayu sewti pa vındi
Inu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḫemd u nê ma terseni

18. Roc u aşmi roşni ma ri rehber i
Heftew roc u şew ma pey bi bunder i
Aşmiw çer mewsim i teqwimi ṣeri
Punc wexti nımac u rocew seḫeri
Inu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḫemd u nê ma terseni

19. Ḥeywun pêru ma ri biw musexeri
Ha ey citew bari ha çê ey weri
Şıt u maṣt u penir rotişi peri
Goşt u ruwen peşm u zexirey ṣeri
Inu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḥemd u nê ma terseni

20. Ceyrun u cihaz u teqsiw bi ceri
Ṭeyyare ‘erebey bi miṯli heri
Teyl u telefunew duni xeberi
Nê tu ḥemd u şukru bew dewri veri
Inu ni‘met pêru tu ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

21. ‘Erḍ u heray Allah pili ni‘met i
Beni adem her çi heri ra veti
Zexirew u rızq u herçiw ki quti
Ḥeyati dunyawu cıtay axret i
Inu ni‘met pêru tu ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

Sayfa-84

22. Dunya tu ri hera yu pil u rınd a
Tı geyreni ṣera ha tu ri menda
Roşnu weş u naz u ni‘meti bında
Yew roc tı ku bewni mergi tu venda
Inu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma şukr u ḥemd u nê ma terseni

23. Hewlay Allah pey fek nêna vatışu
Nê qelemew defter nê pey nuştışu
Nê pey fıkr u xeyal nê pey duşmişu
Nê mı ce kotiş u nefes dayişu
Inu ni‘met pêru ma ra perseni
Nê ma ḥemd u şukr u nê ma terseni

24. Ya Reb ma ri her çi derd u keder i
Pey şefqeti xu tı derdi ma beri
Tı reḥmay xu ma ki hezey laseri
Ma bı dı qay xatıri pêğemberi
Roci ḥeşri hemê ma ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

25. Koşk u apartmun u balqon u xali
Teyb u televizon u awew qestali
Koltuğ u ḍolabiw her reng u ḍali
Ḥemum kuwet mutvağ herçiw ki mali
Roci ḥeşri heme ma ra perseni
Nê ma ḥemd u şukr u nê ma terseni

26. Serew çipu sine gerdanu ẓıt i
Cili tengiw kıri boye sê pıṭi
Qul yew bazın xemlixuni nımıti
Xemlu leşay xu ma şari nawiti
Wellah roci ḥeşri ma ra perseni
Nê tu şukr u ḥemd u nê tı terseni

Sayfa-85

Qeşide-17 Qeşidey-i Welat u Dini

1. Welati ma weş u rındi cihan i hemê bağ u bihişt u merg u kani
Şepal u şewqu şeng u pehliwani gelek şirin u gewr u ẓaf ciwani

2. ‘Alim u şeyx hunermendi zeman i çı ağaw mir u ‘eşiri gırani
Hemê pêru hezey şêri cihan i mirat munu xızaney u nezani

3. Geli şeyx u mir u ağaw u Zazi welat u din u qewmi ma bêṣazi
Ni çi ḥukmu çi lumewu çi nazi nê tu veng u nê ṣewt u nê hewa zi

4. Şeyx Se‘id u hevali serfirazi tercumani qewmi Kurmanc u Zazi
Xebatkar u beṭalu meki nazi gıray destu tı qey fineni kazi

5. Şeyx Se‘id u seroki dini weş i raro pil u herawu ma bi meşi
Cınawir u nı çê hırç u nê heşi hezey Musawu qewmi xu tede şi

6. Weṣfi İslumeyu ṣebr u sebat i ehli ḥeqq i qewmi kesb u xebat i
Hezey Şeyx Se‘id u pili welati umidê ma rari ḥeqqew felati

7. Welat u din dekewti desti şari mebi tenbel u bêkesb u bêkari
Ḥesudey u rıkew kinu ẓerar i vewrew turgê xırabun ri ku vari

8. Tenbel u bihewnu hewni tu bes u roci tu şiw ha kenu ira resu
Mal u dini tu biwar u bikes u nê tu kesb u xebat a ṣewt u ḥesu

9. Weṭan u din welat ma ri şirin i qefes u cağ u siney ma bırın i
Gelu qewmu ḥeta key ma ḥezin i ‘eyb u ‘ar u bewni dewri verini

Sayfa-86

10. Welati ma tı veyveka cihan i xeml u xizi tu tewḥid u iman i
Tercumani zuni ma şeyxi Xani Mela Eḥmedi Xaṣiyy u Hezani

11. Welat weş u bı serbestiyu şinu medreseyu tekyaw kultur u dinu
‘İlm u ‘irfan u tarixo verinu eyru miskin u feqir u ḥezin u

12. Welat u din bı desti xu bıwazi ni tu ri cewherundew rar u ḍuzi
Nê tu diwan u cem‘et u nê suz i vatew qali ma vaw u miṣli tuz i

13. Şuni bi ma hezey şêr u pilengi ma seru ṭoz u duman u weleng i
Meydu mendu beyar u şar bêzengi tu ri kerbeşu kot heru gerengi

14. Muqeddes u din u welato rınd i hunermendu tı nışni roşu vindi
Ḥeta esti tı hani bari bındi tı mevaci ṣer u ‘emri mi çendi

15. Din u dunyay tu tı rey ra heval i ğeyret u namus u punk u delali
Mebı xamuşker u ebkem u lali tı xaṣ miri çı Rustem u çı Zali

16. Ṣelaḥeddini Kurdiw Şeyxi Xani Mela Eḥmedi Xaṣiyy u Hezani
Xebatkar u bi dılşadu xu zani lazım est u heme pêru bızani

17. Cezeriyy u Mela Eḥmedi Bati bi Kurmanci şi‘r u beyti xu vati
Paşmiri din u dunyawu welati ehli namus u karker u xebat i

18. Muḥemmed Kerbela Şeyxi Tepiyy u Ḥafıẕi Şeyx Ḥesen Nuraniyyu
Ṣa‘iri maw bajari Amediy yu cay şêrun dı eyru geyreni liyyu

Sayfa-87

19. Şeyx Eḥmedi Cezêri Şeyxi Boti ‘Ebdurraḥman bı tacu şeyxu Quti
Diwaney wırdını qelbi ma ṣoti hezey Yunusi kewtu pizey ḥuti

20. Kul u derd u bırini ma ğıdar i welat u din ṭalun u desti şar
Roc a roc ‘emri ma şeyru ẓerar i nê tu meskenu şikeft u ẓınar i

21. Tı bewni keyf u ṣazu ca bi reqsi qeṣr u qonağ u baxçew gul u seqsi
Pay nişuni pêru suwari teqsi bext u iqbali maw taliho‘eksi

22. Welat pêru hemê rındi cihan i gul u bağ u bihişt u mergu kani
Şikeft u nawiṣ u nefti çemani zınar u burcu terḥin u eywani

23. Welati ma tı bı ḥusn u cemal i tı veyveka cihan kerden şemali
Bi şekl u beşn u balu ẓaf delal i qırık u gerden u xelxal u ali

24. Zunu zengin zuni maw ẓaf şirin u ha çê ḥerf u kelimey xu verinu
Nê tırş u kem ḥadu mırxoş u şinu nê cal u guzunu te‘l u rewin u

25. Welat u dinu zuni xu bıwazi weş u rınd u feṣih u weş hewazi
Çi def u ney u bulur u çi ṣazi tı geyru teqlu vazdu ṭeyri bazi

26. Geli kumi xelqi kuyunu çiya cor u cêru çı zozun u beriy ya
Hey hewaru bıki gaziw qıriyya nuçi ẓulm u bext u iqbalo siya

Sayfa-88

27. Mir u şeyx u melaw ağayi Zazi şıma pêru kar u kesbi xu razi
De vaci dewic u rençber bi ṣazi ḥeqi miskin u feqiru bıwazi

28. Allah pilu gurey dunya ku viru felek yew roc heti ma ra ku bêru
Ṿengu deku qawmi ma ku bıqiru ku hişyar bu şeyx u ağaw u miru

29. Bes u bes u mela derdi tu est u nişni vaci xu biki jar u mestu
Qey cay yewi zun u çeney tu bestu hezey ṭeyru ki esiru qefestu

30. Gunekar u feqir u bi debaru reḥmay Rebi hezey dıjni ku varu
Tewbe vaci bi ṣebr u bi qeraru la teqnetullah Rebu ğefar u

31. Reḥmew reḥmet u şef ‘etu mı waşti hemê çiy pey xebat u raru raşti
Xalıqi xelq kerdu mexluq vıraşti Allah ḥeqqu ku bıdu ḥeqqi paşti

Sayfa-89 Qeṣide-18

Beyta Beḥ̲si ‘Emre

1. Inu yew baru gırun u sebay ‘emri ez ha vunu
Hayi xu bı ‘emır şunu tı ku vaci ‘emrım ‘emrım‘emrım

2. Allah ez daw paştay piyu may pize dı ḥemle biyu
Ez kewtu şekli gedêyu tı şi sera ‘emrım ‘emrım

3. Ez weledyaw dunya umew weledu ṭıfl u bênumew
Keyfi may u piy mı umew tı sera şi ‘emrım ‘emrım

4. Ez gede biya mı şıt werdi huwayni gıfiki kerdi
Ğemi may u piy xu berdi tı sera şi ‘emrım ‘emrım

5. May ez luri luri kerdi gengulay di hewna kerdi
Şewew roc mı seru merd tı sera şi‘emrım ‘emrım

6. Derdi qeṣebaw u ẓeri may u pi mı biy rencberi
Ez weye kerdu hewt ṣeri tı sera şi ‘emrım ‘emrım

7. Ḥeta dunya esta şiya ma pêru gedeyey diya
Kay u unbazey ḥewiya tı sera şi ‘emrım ‘emrım

8. Gede nezun u bêcur u xortey ğeflet u adır u
Nefs u şehwet biyu suru tı sera şi ‘emrım ‘emrım

9. ‘Emır hiris u çewres u te‘may dunya ku ma resu
Ma nêvatu hini bes u tı sera şi ‘emrım ‘emrım

10. Mı va qay tımu xortey a extiyarey hema ereyya
Mı di ‘emır mı qediya hey wax ‘emrım ‘emrım ‘emrım

Sayfa-90

11. ‘Emır nibu tı bixeyri ‘emr u fırṣet miṯli ṭeyr i
Ku firi tu dest ra şeyri tı ku vaci ‘emrım ‘emrım

12. Keyf u zewku dunya huki ḥilew ḍum u xapxapuki
Tu ṣeyd u ḥeywuni koyki tu ku vaci ‘emrım ‘emrım

13. Xortu vendi Allah xeyr u fırṣet ha tu destew eyr u
‘Emır ku tu dest ra şeyru tı ku vaci ‘emrım ‘emrım

14. Ḥeta ki dunya tu desta te‘may dunya tımu est a
Pey resna xu qura besta tı sera şi ‘emrım ‘emrım

15. ‘Emri dunya Allah dawu serwet u sermiyani maw u
Kar u ẓerar ‘emri maw u tı sera şi ‘emrım ‘emrım

16. ‘Emr u dunyay tu qedini Allah day tu sebay dini
Tu dest ra şiy hinê nêni tı mı dest şi ‘emrım ‘emrım

17. Mı va ez xort u cuhun u qey mı niva dunya xun u
‘Emır sey aw yen u şunu tı sera şi ‘emrım ‘emrım

18. Mı vati ez xortu weş u ẓaf carmid u ez keleş u
Key dunyaw feleki veşu tı sera şi ‘emrım ‘emrım

19. Qimetli ‘emri dünya yu çı xezinew defina yu
Sebebi axreti ma yu tı sera şi ‘emrım ‘emrım

20. ‘Emrım tı ‘emri dünya yu qimetli cewheru vay u
Ma tı beyhude veyrnayu hey wax ‘emrım ‘emrım‘emrım

21. ‘Emrım tı sermiwni mın i ez tucar u tı altun i
Tı mı dest ra şi biy vini hey wax ‘emrım ‘emrım‘emrım

22. Allah ‘emır dawu ma ri ma nişay vaci ma wari
Ma vuni hey wax u ẓari tı ma dest şi ‘emrım ‘emrım

Sayfa--91

23. Xortu tı xortu belek i xu megiri huku deki
Felek nênu tı ku se ki tı ku vaci ‘emrım ‘emrım

24. ‘Emri tu vistu sereyi nuştew haniw Allah het i
Dewr u ḥesab u newbet i tı ku vaci ‘emrım ‘emrım

25. Xortu naşi ğeflet bes u ‘emru tu şinu bı ḥesu
Extiyarey ku biw tu resu tı ku vaci ‘emrım ‘emrım

26. Ma goşna hewa u nefsi ‘emr u fırṣet şiy bıḥesi
Ma hını nişni de resi hey wax ‘emrım ‘emrım ‘emrım

27. ‘Emr u zemu ha pêheti qey ṭa‘et u ‘ibadeti
Ma viyarna weqti fırṣeti hey wax ‘emrım ‘emrım ‘emrım

28. ‘Emrım tı qedyay şi sera ez biw extiyar beru vera
Bêṭaqet u kor u ker a hey wax ‘emrım ‘emrım ‘emrım

29. Extiyar tı meḥtaci xeyri nişni wardi ra ra şeyri
Daru çiniw extiyarey ri tı mı dest şi ‘emrım ‘emrım

30. Ez xebetiyaw şewew rocu ḥırṣ u te‘maw gunew sucu
Biw nıweşu muc a mucu tı şi sera ‘emrım ‘emrım

31. Bur u bıskım biy sıpiyu dındu mı fek di çini yu
Gumew vistay mı naliyu tı şi sera ‘emrım ‘emrım

32. Ez extiyar u bêṭaqet u hewayin u biw seqetu
Nê mı desmac nê ṭa‘et u tı şi sera ‘emrım ‘emrım

33. Goşi keriw ṣewt u guri çimi biy ‘ekus u kori
Ri çıqıryaw lewi çuri hey wax ‘emrım ‘emrım

34. ‘Emrım tı şeriki mını ez xa’in biw tı biy vini
Ez dekewtu bari bini tı şi sera ‘emrım ‘emrım

Sayfa-91 dewam

35. Hewar extiyar u bêkesu nişnu wardu cayki resu
Ni mı veng u ṣewt u ḥes u tı sera şi ‘emrım ‘emrım

36. Ez ixtiyaru bê qimet u nê keye u nê külfet u
Ço çiniku şeyru hetu tı sera şi ‘emrım ‘emrım

37. Ḥeyati mı pêru zur u keye u kulfet mı ra duru
Biw serewdo sere pêru tı sera şi ‘emrım ‘emrım

38. Unbazi mı pêru merdi ez ixtiyaru waru derd i
Ṿeyw u laci mı ra serd i se ku ‘emrım ‘emrım ‘emrım

39. Ṿeyvı mını lac u torni tehn u mısku verbi duni
Nê mı roc u şewow şuni se ku ‘emrım ‘emrım ‘emrım

40. Seru ‘emrım bi vi şi nê mı kar u nê mı iş i
Mı ra vuni tı bêhişi se ku ‘emrım ‘emrım ‘emrım

41. Ṿuni hişew tı bê hali vate qali tu bi cali
Ṿindi hezey ker u lali se ku ‘emrım ‘emrım ‘emrım

42. Ez ixtiyar u acizi desta qe cay extiyarê mı dest a
Extiyarê ya rowna est a se ku ‘emrım ‘emrım ‘emrım

43. Mı vati qey ku tım viru ez bi extiyar u bi piru
Hiş u aqıl şiw bi viru se ku ‘emrım ‘emrım ‘emrım

44. Extiyar tı ku wardi buki bi tehn u nusk u nucuki
Ṿeyşun u ṭeyşu bi zuki tı ku vaci ‘emrım ‘emrım

45. Niweşu aşmun u heftu bi extiyari destu kotu
Ṿuni ma ço nişni bun tu se ku ‘emrım ‘emrım ‘emrım

46. Ṿuni qey tu destu koti bacaw beri mı guroti
Pawe mınu merg u mewti se ku ‘emrım ‘emrım ‘emrım

Sayfa-92

47. Tı mevaci ez cunu kumew vistew ṣıbḥew şunu
‘Emır enbaru pey şunu tı ku vaci ‘emrım ‘emrım

48. Ğafil mebew hema xortib İslumo dortlığ u dortib
Piyr zê veri seytu xortib eyru vunu ‘emrım ‘emrım

49. ‘Emır şunu roc u şewu se‘etu vistew deqawu
Tewbe bıki hema rewu tı ku vaci ‘emrım ‘emrım

50. Ẓerew siney mı xızenu nefes mı nêşun u yenu
Hewni şewu mı remenu tı şi sera ‘emrım ‘emrım

51. Ez extiyar u kel gırın u kor u kerbiw hewayin u
‘Emru ki şiw hinê nênu tı sera şi ‘emrım ‘emrım

52. Hewar extiyar u qor çewtu ez çoguniw çuwa kewtu
Bındi qal u qırf u zewtu tı şi sera ‘emrım ‘emrım

53. Eyru keyfi xortê weş u vunu qay ku tım una şu
Ṣıbḥa extiyar u niweş u vunu ‘emrım ‘emrım ‘emrım

54. Xortê ma vuni ma xortê ma beni zengin u lorṭi
Ku bibi kal u kal xortê vaci ‘emrım ‘emrım ‘emrım

55. Cilay mı tım rakerdaya kulxin u nalin u aya
Pawey mi‘adi Allah ya tı mı dest şi ‘emrım ‘emrım

56. Zun u çeney mı leqenu şukr u ḥemdi Allah kenu
Ḥeta nefesu pe yenu tı mı dest şi ‘emrım ‘emrım **(Tı sera şi ‘emrım ‘emrım)**

57. ‘Emrım dunya ku biw viru yew roc ‘Ezrail ku bêru
Ruḥi tu şirin bigêru hey wax ‘emrım ‘emrım ‘emrım

58. Kum goştaru du‘a bıku wari afwi ma ‘afuku
Pêğember şefa‘et bıku tı bı xeyr bi ‘emrım ‘emrım

59. Oğır xeyrin bu ‘emrım şayi şu xeyren bu ‘emrım
Şu ez ha tu dıma ‘emrım hey wax ‘emrım ‘emrım ‘emrım

Sayfa-93- Qeşide-19- Dewri Ẏer Pêğemberi

1. Dewri veri pêğemberi hewr u ğemam u keder i
Kufr u şirku seraser i dunya ṭop kufro ḍelal

2. Punsey u hewtay u diyu pêğemberi ma ku biyu
Qaṣidi emri Rebi yu naṣiri dini delal

3. Dewri ma şeşsey u heşt u roc akewt u tinci eştu
Şewqi xu da kuy u deştu dunya pêru biy ẕelal

4. Dewri ma şeşsey duyesi weḥyi pêğemberi resi
Qehr u derdi kufri bes i bi ğemın kufro ḍelal

5. Ğemam u kufr u yeman u ha çê mıc u ha duman u
Emri tewḥidi gıran u keye vıla kufro ḍelal

6. Dewri se‘adeti rınd u dini ma berz u bılınd u
Emri pêğemberi bındu ḥakim u dino delal

7. Din u iman se‘adet u pêru pêğemberi het u
Ma ri verdaw emanetu mebi tenbel u beṭal

8. İslum wa biy yewnu heti meşeyri bini mineti
Din u iman emanet i xu biki war u heval

9. Biya xu vir tarixu ṭewri ṣeḥabew xelifey dewri
Huneri İslumi gewri keye zelil kufro ḍelal

10. Şerefi İslumi berz u sewbi qir u ne‘ra berzu
‘Erḍ u asmin ku bılerzu şewqi bıdu dino delal

Sayfa-94

11. İslumi wa pêru bêri wa nıbi teres u cêri
İni dewru biyaru viri hivi Rebb u ẕulcelal

12. Na dunya kurrew gılur a çerx u fetl u gerr u dewr a
Ge weşiw ge mıc u hewr a hivi Rebb u ẕulcelal

13. Roc a roc wa dunya vêru felek heti ma ra bêru
Desti ma kewtu bigêru hivi Rebb u ẕulcelal

14. Allah ma veynen u ẕunu ẕulum nêkenu ‘ebdunu
Ḥeqqi ma çiw gên u dunu ma bıki ṣebr u mecal

15. ‘Aqili ma biy kulavi Rebi wari ṣebri ẕaf i
Reḥmeti tu sey xunavi ma ru varu sey şelal

16. Ma İslumi wari din i ma quwet Allah ra gêni
Kafiru keni ğemini şeweq bıdu dino delal

17. Hınẕar u heşt sey hewtayu bi ḥeta newsey newayu
İslumey kewti belayu bi melul dino delal

18. Tı va qay İslumi merdi kufri de‘wa sori kerdi
Ma bi parsuk beri verdi xızmeto pis u beṭal

19. Kufri cay kari akerdi kerdi rençber ma dekerdi
‘Emri mawu kari kerdi kar u xızmeto beṭal

Sayfa-95

20. Kafırun İslumi seti deri modaw rengi veti
Nire naw mil ardi xeti rencber u kulew beṭal

21. ‘Eql u fehmi ma seqet i çi modaw u çı ‘adeti
İslumi ma rar veti ‘adeto pis u beṭal

22. İslumi ma bêhewa yu kewtu derdu bêdewayu
Teşxelew xecli dunyayu biw melal u bêmecal

23. İslumey raşt u durist a sunnet u kitabi nusta
Ma bi hok u ḥile vısta sextekar u ker u lal

24. Kufr u ẓulm u ‘adet u bedi İslumi ma biy tunedi
Ṿuni qay ma biy efendi ‘adeto pis u beṭal

25. Kufr u ẓulm u kıft u paşti pilunew ḥile vıraşti
Biy neyari dini raşti ke melul dino delal

26. Kufru dunya ardi ḍarbi İslum bêṣebr u qerar bi
İslumey ri ẓaf ẓerar bi qehro ẓaf u bêmecal

27. Cehd u ciḥadi imani def‘aki ẓulmi cihani
İslumi pey nume duni nuṣretu dino delal

28. Ṿuni qay İslumi merdi ḥalbıki carmıdi merdi
Din u iman deri derdi derdu ẓaf u bêmecal

Sayfa-96

29. ……Te‘mekari hoku ḥili
Mute‘ehidi dızdi pili nêkeni karo ḥelal

30. …….dızdu pis u bêzekat u
Demır u xerc u çımentu kar u işi tu beṭal

31. Ax u of u qir u bari İslumu qewm bi debari
Ma feqir u ma neçar i hivi Rebb u ẕulcelal

32. İslum meẕlumi ẓemun i nuneni ki din bıẓuni
Biy xıẕuniw neẕuni bêkes u dino delal

33. Pey feki İslumi pêru dewic u ağaw u mir u
Şeyx u xocaw u wezir u qal u qil vatew beṭal

34. Şeyx u xocay xu bıḥesi qehr u derdi ẓulmi bes i
Hem bıwani hem bınusi şeweq bıdi dino delal

35. Zengini ẓalimi pisi ğafili emri ḥediṯ i
Esiri nefsi xebis i keyf u zewqi tu beṭal

36. Pitu zengin parlementu sosyal u ḥeqqi mılet u
Ma nê ḥeqq u nê mınet u kar u xıẕmeto beṭal

37. Apartmuni qat bı qat i qatliğew sus qerewati
Tı biy ‘ebdali ḥeyati keyf u zewqi tu beṭal

38. Ey insunu ax bi perre te‘mekar u wışk u kerre
Persi tu miṯqal u zerre bêcewab u kerr u lal

39. Zengin u ‘ebdali mali mulki Rebbiw tı delal
Ḥeqqi şari biya xeyali keyf u zewqi tu beṭal

Sayfa-97

40. Zengin wari mal u işi duşmeni tu ẓaf u vêşi
Ku gıruney tu tepişi baru ẓirçiw ha bınal

41. Zenginu de‘way tu ẓor i ḥeqqi feqiru tı buri(Buweri)
Ku biyu feqiri żori tu bıku rut u reçal

42. Zengin tu ri mal u perre mali Rebbiw deki zerre
Ḥeq bıdı miṯqal u zerre ha bıberm u ha bınal

43. Her çi çiwki malu estu ẓerre teber ha tu dest u
Serwet u sêrmunu bestu nêbenu tu ri ḥelal

44. Malo ẓaf u zêdi tu ri nevinu eşyaw u mu ri
Tı biru şiw ni tı buri nêbenu tu ri ḥelal

45. Xeml u xız xışr u fıraqi ha çê qurban u buraqi
Zekat u fiṭr u adaqi ḥeqi feqiriw ḥelal

46. Zengin wari ṣemṣenati wekili mali zekat i
Ma feqiri bêxebati nêkeni tu ri ḥelal

47. Şirketi tu inşe'ati cay xebatay tuy u şanti
Ṣer newew wexti zekati nêkeni tu ri ḥelal

48. Zengin u ḥubbi ḥeyati nê tu ḥecc u nê zekati
Nê feqir u ṣedeqati ma nikeni tu ri ḥelal

49. Zenginu bi şaşu taci nê tu rocew nê nımaci
İni ğemi tu ma bilaci nêkeni tu ri ḥelal

50. Tucar eṣnafu xebati nêḥısab u nê zekat i
Biya xu vir merg u memati bêcewab u kerr u lal

51. Zenginu gazi Allah ki mal u gunê xu fedayki
Xu umetay Muṣṭefay ki xu bıki rınd u delal
Ḥeqi xu feqiri payki mali xu bıki ḥelal

Sayfa-98 Qeşide -20

1. Ey insun tı çumey dunya tı de'way xu nê perseni
Emri tu biw qay ṭa'eti tı yew neẓunê muneni

2. Reḫm u hewlay Allah ẓaf a tı tenbel tenbel vındeni
De bıwazı xaṣ u ‘ama tı qey bêhivê muneni

3. Reḫmay Allah tım bıwazi tı ‘ebd u kolê muneni
Beri reḫmay Allah ẓaf u tı yew meḫtacê muneni

4. Ferżi Allah emanet i Allah day tu tı caberi
Ferżuni xu ca meverdi tı yew xa’inê muneni

5. Emri dini ferżu ma ri ceniw carmid ma bıẓuni
Şenık u pil hemê pêru ma gedew suxtê muneni

6. Qal u qili tu beṭal i tı sey zerzuri uneni
İna dunya cay xebati(ṭa‘eti) tı yew tenbelê muneni

7. Ey insu tı çumey dunya tı yew rencberê muneni
Kar u işi tu nasenu tı yew ‘ebdalê muneni

8. İna dunya tu ri ḫur a tı ha serbest şuni yeni
Nefs u şeyṭuni tu ẓori tı yew ğafılê muneni

9. ‘Erḍ u asmin mexluq pêru Allah dawu tı veyneni
Nê tu ḫemd u şıkr u weşu tı yew neẓunê muneni

Sayfa-99

10. Indi insu yen u şunu tuy mıreniw tuy ha beni
Çımi tu ‘ibret ra kor i tı yew bêhişê muneni

11. İnsu tı ‘aṣi mexluq i sey helu‘i mırd nıbeni
Bexil u tersuki rızqi tı yew veyşunê muneni

12. Çiwki Allah bıku xeyr u qey tı ẓaf ‘ecele keni
Numey Allah yu ṣebur u tı yew bêṣebri muneni

13. Ṿendi Allah şewew rocu tı pey wari xeyri beni
Her çi tu desti Allah yu tı yew neẓunê muneni

14. Dunya tu ri imtıḥun u tede tı tercube beni
İmtıḥun tercube nêbu tı yew diwunê muneni

15. Çımi tu ‘ibret ra kor i tı ha seyri dunya keni
Tı nêvuni inu çiyu tı yew sersemê muneni

16. Soz u bexti tu İslumi tı vuni ma ‘ebdey keni
Soz u bexti tu camendu tı yew bêsozê muneni

17. Tı vuni ez ẓaf İslum u pey feki tı qurti keni
Nefs u şeyṭuni xu verdi tı yew esirê muneni

18. Hewlay Allah ha tu ser u tı zewq u keyfi xu keni
Nê tu ḥemd u şukır est u tı yew nonkorê muneni

Sayfa-100

19. Çarşiw qeḥwe keyf u ṣazu şewew rocu tı geyreni
‘Emri wexti tu ku viri tı yew muflisê muneni

20. Ey İslum paşmırê dini tı sey bılbıli uneni
Huner u qali tu veng i tı meşkay pufê muneni

21. Derd u de‘wey dunya tu ri qehr u qutık tı veyneni
Ẓerey tu meskeni derd u tı yew ‘enbari muneni

22. Ẓulm u te ‘da şari meki tı qey ḥeqqi ‘ebdu weni
Tu seru ku vaẓdi pêser tı yew deyndari muneni

23. Tı kibar u nefsu xışn i İslumun ra tı xuy keni
Emri dini tı nêẓuni tı yew cahilê muneni

24. Rara şini xu weş keni mıli tu deva muneni
Kuy u qilê Allah berz i tı yew miṯqalê muneni

25. Lınguni xu duni ‘eru tı xışn u kibarey keni
‘Erḍi Allah nêdırinu tı yew diwunê muneni

26. Ey insu ‘eṣli tu her a tı qey ındi xışney keni
Tı ku bımri şey mezeru tı çengê heri muneni

27. Xuy u exlaqi tu pis u tı qey ẓulm u te‘da keni
Xewf u tersi Allah nêbu tı yew ẓalımê muneni

Sayfa-101

28. Wexti maw xelqi ruḥunu rari maw qıyumi şunu
Qonağ u ṭewr u mekun u ma yew karwunê muneni

29. Dunya xelq biya hani ya cadı tı ẓemuni xu rumeni
Dunya tımu vinerta ya tı awa şiya muneni

30. Wari suc u curmi ẓaf i tı yew ‘uṣatê muneni
Tı ku bımri şeyru destu tı yew meḫkumê muneni

31. Ina dunya cay toxim i tı ha cıtew kesbi keni
Tu ber zewki berzi eştu yenu tı yew citêrê muneni

32. Ey insu toximi heri tı qey xu ḥeżre nıkeni
Tı ku bımri bibi heri tı berzey dari muneni

33. Tı ku bımri şey meḫşeru hemê çi tu ra perseni
Wari curmew guney ẓaf i tı ker u lalê muneni

34. Guney tu pêru tu mıl di hemê şari ra aṣeni
Fen u hoki ‘eşkerawu tı yew me‘cubê muneni

35. Ey insun tu çına diyu tı hema ẓaf çi veyneni
Rari tu zeḥmet u derg u tı yew rawunê muneni

36. Sekratew merg qebrew su'al şewa waḥidi veyneni
De xu dergi tırba teng a tı yew meyitê muneni

37. Nekir Munker ku tu persi 'emeli tu tu reseni
Ha ṣefa bu ha 'eẕabu tı ehli tırbu muneni

Sayfa-102

38. Tı bi 'alemi berzexi ḥeta qıyumi vındeni
Ṣuri İsrafili puf bu tı xınti hewnê muneni

39. Ṿenduni tu vuni wardı ḥeşır umew tu ḥesneni
Tı ku wardı şey meḥşeru tı wari derdê muneni

40. Ḥeşr u ḥisab u ṣıratu dergey bay ṣeru vındeni
Qotu war way pêru payra tı yew esirê muneni

41. Ḥeşr u mizan u ifade hemê çi tu ra perseni
Cezaw berat u 'idum u tı yew meḥkumê muneni

42. Niw cennet u niw cehnımu tı pawey yını vındeni (Xeberay cehnemi tu ri)
Mizginay cenneti tu ri tı ehli keyfi muneni ('ezap 'idumê muneni)

43. Şefa'et neṣibi ma bu ma 'ebdi Allah muneni
Pêğember şefa'et bıku ma umetay yey muneni

Sayfa-103- boş

Sayfa-104 Qeşide-21 Beytay Mela Yusuf

1. Goş bıdi ez tu ri vacu şi'ru beyti xu mela
Esselamu hem aleykum tu seru vunu mela

2. Way ṣebaw seḥeri puf bu verbi keytu biw mela
Esselamu ezku vacu tu ri wa biyaru mela

3. Niẓu ez vacu Yusufu niẓu ez vacu mela
Niẓu ez vacu tı şeyx u ‘abidu punki mela

4. Ey Yusuf tı hem ‘Ebasi hem zi seyyid u mela
Karker u ehli xebat u zahid u ṣuf i mela

5. Ḥubb u ‘eşqi tu mı hetı ẓaf u sey ḍurri mela
Nidunu ez tu bi pêru şeḥri Amedi mela

6. Ḥubb u ‘eşqi tu ri ez veşenu sey mumi mela
Çemi Diclê yu Fırati nişni hewna ki mela

7. Ṣewt u hewazi tu weş u vengi Dawudi mela
Cem‘et u dewri xu pêru tı keni mestu mela

8. Niẓu vacu ti efendi pili ‘aili mela
Niẓu vacu beg u mirê ḥaciy u şeyx u mela

9. Niẓu vacu ‘abid u derwiş u ṣufiy u mela
Qen‘eti mı tu ri est u la’iqi weṣfu mela

Sayfa-105

10. Şenikey ra pey xebati ‘emri tu şı ey mela
Terziyey u me’ziney di tı xu ke piru mela

11. Me’zini Bayram Paşayi Ulu Camiyu mela
Mescidi Qaşik budaqi tı bi emekli mela

12. Eẕan u qametu ixlaṣ wextu tu wendi mela
Qelbi mu’minu bi ṣewti tu cila bêni mela

13. İ‘tibar u qedri tu qimeti tu ẓaf u mela
Ḥurmet u desti tu lew paduni sey şeyxi mela

14. Teql u beşnu qameti tu dergu sey şitlê mela
Kum u rari tu sıviki tı hezey ṭeyr i mela

15. Cem‘et u diwunu qewmi mun di tı ruşni mela
Ṣoḥbet u keyfu çı ‘eşqu şanu şini tı mela

16. Qewm u ḍost u eqraba ri rocu tengbasi mela
Kum u vistew se‘et u gaziy u hember i mela

17. Unbazey u ṣoḥbeti tu şirin u weş u mela
Nê şeker u ingimin u nê çi şerbet u mela

18. Ma gedeybi ma bi pilu tımu tı rey ra mela
Sey bırayu ma hevali pey ḥubb u ‘eşqu mela

Sayfa-106

19. Şew u roci mı xeyalu vacu viri mı mela
Ḥewiy u ṣebr u sebatu qalu vatey tu mela

20. Qırik u gerden u xetu neqşi tu weş i mela
Şekl u beşnu siwikey xu ṭeyri bazi tı mela

21. Ṣoḥbeti tu weş u baş u qal u qali tu mela
Ğem u derd u kederi ma remenu pey tu mela

22. ‘Eşqi tu verbiw birinu qelb u siney mı mela
Kewtu ma mu raru dergu nişnu tu veynu mela

23. Elem u derd u kederi mı bê tu ẓaf u mela
Wazenu ez gum u vistu biru tu veynu mela

24. Wextu tı yeni mı viri ẓeri kelduna mela
Çı Fırat u çı Murad u Çemi Diclêyu mela

25. Kewtu mı derdi firaqi tu ra dur mendu mela
Ṿeşenu sinew ẓerey mı şiş u kebabu mela

26. Firqet u ğurbetu ẓor i ḍoşt u unbazey mela
Zeḥmetu merg u memat u ḥeps u zındanu mela

27. Bermenu ḥesri çımunu bi sê laseru mela
Çı çem u çı beḥru goli biy sê deryawu mela

Sayfa-107

28. Bê tu sek ez kuya munu ṣebri mı nênu mela
Keder u ğem u xeyal u ẓar u ẓırçi yu mela

29. Ḍoşt u yari mı çiniku ğeyri Yusufi mela
Kewti ma mun kuy u deşti duru desti mi mela

30. Adıri firqet u ḍoşti kewtu mı pize mela
Nê nefax u dewq u sili nê çi kulxanu mela

31. Ṿuni mergi cuwanu ẓaf ẓor u zeḥmet u mela
Firqeti ḍoşt u hevali yey ra ẓorêr u mela

32. Allah wari reḥma ẓaf i bêru ma reḥmi mela
Ṣiḥeti maw tu hemini Rebbi ma weşku mela

33. İmnu bêru cay tu weş u berzu tarasu mela
Hunik u meḥşilu seqsi gul u reyḥan u mela

34. Buni serşu va wa bêru vay kuyuni ma mela
Rebbi ‘alemi ḥefiẓ u ḥıfẓi tu biku mela

35. Beyti xu ma nuşti vati weṣf u meṯi tu mela
Nefsi tu wa nêbu pilu şohret afat u mela

36. Meqsedi ma weṣfi nıbi niçê medḥi tu mela
Ğaye weşbu şi‘r u beyt u qalu medḥi tu mela

Sayfa-108

37. Şew u rocu gum u visti tım xeyali mı mela
Rebbi wari reḥma ẓaf i reḥmi ma piya ku mela

38. Beyt u şi‘ri xu ma vati qay ma pêruni mela
Ha çê qewm u eqrebaw u ḍoṣt u unbazi mela

39. Wazenu ez key xu biyaru bêru tu heti mela
Weṭenu cay kalıkunu nişnu caverdu mela

40. Dunya weş a keyf u zewqu mal u ewladu mela
Weş niya bêweṭenu bin destu qewmi tu mela

41. Ḥubbi weṭeni cuz’iki ḥubbi iman i mela
Ṭali‘u bextu xırab u ma duri kewti mela

42. Milçiki berda dekerda qefesi ẓeri mela
Tımu vatu ax u waxu derdi weṭeni mela

43. Şirin u punk u delal u ḥubbi weṭen i mela
Ez seka ma nişni wardi şari ri verdi mela

44. Derdi welati gırun u sek u biwar u mela
Qewmu kuçer wa bi aki xeym u kuni xu mela

45. Weṭeni ma kuy u çemi teḥr u şikeft i mela
Ṣewt u hewazu ẓerenci ṭeyr u bılbıl i mela

Sayfa-109

46. Deşt u zozu dar u beru merg u çimenu mela
‘Erḍ u rezu velg u vaş u gul u reyḥan u mela

47. Nefes u helm u hewawu temiz u punk u mela
Cordi yenu vay-i ṣebayu derdi ma benu mela

48. Qil u kuy ma pêru berz i gil u gendali mela
Ma zi nibi weysiz u bêwari muneni mela

49. Wazenu ez wardu radu bêru vendu tu mela
Ṿacu wardi ma bigeyri serḥed u zozu mela

50. Ma dekuy rar wardi şeyri beriy u deştu mela
Cor u cêr ha çep u raştu verbi şerqi şeyri mela

51. Ha weṣaru zil u zergu dar u ber abiw mela
Gul u reyḥan velg u vaşu pêru boy duni mela

52. Feṣli cenneti weṣar u helmi yey weş u mela
Merg u eyni pêru ṭerşu xeym u kuçer u mela

53. Dunya ma dest ra vecayayu bi sê xeyalu mela
Ma hini nişni depişi ya ṣebur u ya Allah

54. Ma nezunu ma feqiri ma gunekari mela
Rebbi wari luṭfi ẓaf i reḥmi ma bıku mela

Sayfa-110 Qeşide 22 Beytay Niribi Ez Ṿunu

1. Hınẓar u newsey neway u hiri tarixu mela
Emri beldi belediyu umê Niribu mela

2. Niribu meskeni ma yu muynu kuyun u mela
Xeritey u dewri yey ez vacu goştari mela

3. Şerqi yey kewlu ziyari Hiniw u Licu mela
Ğerbiyey Pirun u Diclê Çemi Amedi mela

4. Texmi cori şaği Diclê Pali Dar'eyni mela
Texmi cêri dewi ẓafi 'eşiru Tırki mela

5. Kuy ma ha têveru deḥbi verbi pêkewti mela
Yini mun di deşt u duzu citliğo rezi mela

6. Kuy ma berzi rêz u rizi verbi yebnuni i mela
Dey diwanu Pir'ezizi kuy welati may mela

7. Miyani yini 'erḍu rezi deşt u mengili mela
Karzunu dibr u diyari dar u ber qor i mela

8. Niribu 'eşiru ẓaf u dewi yey hewti mela
Seyyid u ağawu pili dewr u tarixi mela

9. Niribi ma numedar u ḥukmu verin u mela
Mendu eyru desti şari ma şaıṣṭum u mela

Sayfa-111

10. Ẓafi ma cahili mendi qewmu neẓunu mela
Bari cahiley gırun u keder u ax u mela

11. Nê çê ma 'eql u şu'ur u nê tefekkuru mela
Ma seru ṭalun u ẓulm u cewr u cefaw u mela

12. Meydu eyru cahiley ri mendu biwaru mela
Her çi pêru vırtu şiyu tarixi xu munbiw mela

13. Ez se ku derdi mi ẓaf u mıci kuyun u mela
Qelb u siney mı birin u ğem u keder u mela

14. Namus u ğeyretu eyru biw sê palaxu mela
Ha çê din u ha mıletu quruciw seyrci mela

15. Roc biyu ku çimi veyni ehli ğeyreti mela
Ku bibu serbest u ḥuri din u dunyay ma mela

16. Ez dexil u hividar u şefʿetu reḥmi mela
Ṿaci Allah u Muḥemmed rari ma raştu mela

17. Sewti ismu nume persi vaci tı kumi mela
Meḥmedu numey mı tu ri ez Hanirib ri mela

Sayfa-112 Qeşide 23

Ina beyt mı vata qay ʻeşqi Muḥemmed

1. Bı qurban bı qurban resuli Rebbi
Bı qurban bı qurban Muḥemmed nebi
Bı qurban bu ez qay resuli Rebbi
Bı qurban bu tu ri Muḥemmed nebi

2. Tarixi ṣeru ez geyrawu mı di
Punsey u hewtay u yewi mewludi
Kisra dı ri cay estunu ʻemudi
Mecusiw hewna şı adır u odi

3. Ṣer u ʻemri pêğemberi çewresi
Ḥira dı Cibrilu weḥyi de resi
Tı ra vatu “iqra” bi vengu ḥesi
Hidayet dekewtu qelb u nefesi

4. Bi tebliği isra miʻraci nebi
ʻUruc kerdu asmin bi emri Rebbi
Bi sırr u kelami ciḥani debi
ʻEdalet u din u ḥeyaw edebi

5. Qur’an u iman u cihadi dini
İslumey vıla bi ‘erḍ u zemini
Kafiriw muşriki kerdi ğemini
Yahudi hema zi bi derd u kini

6. Miladi şeş sey u desi ṣeri bi
Şeway vist u hewti recebi de bi
Nuzuli Cibrilu bi emri Rebbi
Mizginu seferi mi‘raci ve bi

Sayfa-113

7. Kewti rar Meke ra bi Qudsu Şerif
Mekani Suleyman u texti ‘aṣiyef
Bi ḥeḍre resul u bi ğeyb u bi xif
Deri bi imamu bi cism u şerif

8. Şeş sey u vist u hiri ṣeri debi
Hicret ke resulu Muḥemmed nebi
Şerefi Mekiw Medini zede bi
İmamul Ḥarameyn ḥebibi Rebi

9. Des ṣeri be‘di virt şiyu hicretu
Allah weḫyi kerdı bi ṣon ayetu
Allah va temum bı dini ummetu
Xuṭbey xatıri ma ri weṣiyyet u

10. Miladi şeş sey u hiris u diyu
Muḥemmed Muṣṭefa dunya ra şiyu
Ma mendi bêkes u ma bi siwiyu
Ma bendi ricawu reḫmay Rebbiyu

11. Bı qurban bı qurban resuli Rebi
Bı qurban bı qurban Muḥemmed nebi
Bı qurban bu ez qay resuli Rebbi
Bı qurban bu tu ri Muḥemmed nebi

12. Ecel keyku bêru neẕunu mela
Beylu niw çi kum u vıst u tawila
Sayfa-114
Gunura ni sitr u ni tu ẕa dıla
Hiviw ṣed meded ya cedel Kerbela

13. Feqir u neçar u biy paştu ṣekib
Dıl u qelb veşawu bi şiş u kebib
Biẕari hewaru ḥekim u ṭebib
Hiviw ṣed meded ya Muḥemmed ḥebib

14. Muḥemmed resulu bi emri Rebbi
Ma ‘ebdu gunekar u ma ku se bi
Umid u hiviyu bi reḥmay Rebbi
Şefa‘et resulu Muḥemmed nebi

15. Dunya qay resuli Rebbi xelq biya
Çıqa ‘erḍ u asmin u deşt u çiya
Şefa‘et u reḥmay Rebbi hivi ya
Çıqa şermezar u çıqa ru siya

16. Ulul‘ezm u za’ili kufr u ḍelal
Delili hidayeti dino delal
Muşerrefi Qur’an u şer‘a delal
Tı ‘alimi sırri Rebbi la yezal

17. Deluy kuy u deştu feqir u bilaç
Bêkar u fulus u bêqedr u revac
Bı derbu bırin u bêxerc u xerac
Nê Ḥekimu Loqmanu dar u ‘ilac

Sayfa-115

18. Bı qurban bı qurban resuli Rebbi
Bı qurban bı qurban Muḥemmed nebi
Bı qurban bu ez qay resuli Rebbi
Bı qurban bu tu ri Muḥemmed nebi

19. Bêdayu bêbawi bêkes bu yetim
Xırabi hewa’i bênefsi le’im
‘Elil u bi derb u birinu elim
Dexilê resuli Xuda’i Kerim

20. Ez esiri şeyṭan u nefsi xebis
Biy serdestu pilu emir u re’is
Mı nıva nu çiyu çı exlaqo pis
Ḥeta ‘emri mı şiw mı nikerdu ḥis

21. Gunehkar u ğafil ni mı ṭa‘etu
Şermende’i ẓariw xeṭaw ẓulmetu
Hividar u ez yew ferdi umetu
Şewew roc xeyali mı ha tu het u

22. Mı siya kerdu defteri ‘iṣyani xu
Rısiyawu li ber dergahi şahi xu
Meded ṣed rica kenu sulṭani xu
Tı ma ‘afu bıki biki ‘ebdi xu

23. Telef bı ‘emri mı bı aşm u ṣeri
Bı derd u kederu bı deci ẓeri
Bı ḥubbi dunyaw u bı naru weri
Sayfa-116
Bı kesbê dunyaw u bı dar u beri

24. Her çıqa nefesi mı şuni yeni
Muraqıbi Allah hemê nuseni
Xeṭaw u guney mı pêru aseni
Hiviya Muḥemmed cedel Ḥeseni

25. Bı ẓuni xu pisu bi qal u bi qil
Gunekaru bin bar gıranu ş̧eqil
Bêxeyr u ḥerişu bite‘maw bexil
Meded ṣed meded ya Muḥemmed dexil

26. Sê derya guney ma beḥru bêbın u
Dekewtu nê eṣnaw keleki mınu
Nê gaziw meded u hewari mın u
Muḥemmed umid u şefi‘i mın u

27. Riy ‘erḍu ‘esmuni guney mı debi
Nê tewbew rucu‘u peyni ku se bi
Tewekul umidu bi reḥmay Rebbi
Meded ya Muḥemmed resuli Rebbi

28. Bı qurban bı qurban resuli Rebbi
Bı qurban bı qurban Muḥemmed nebi
Bı qurban bu ez qay resuli Rebbi
Bı qurban bu tu ri Muḥemmed nebi

Sayfa-117

29. Helaku bi hicri resuli Xudan
Çı qelb u qefesu bi derd u ğeman
Bi ah u kederu çı weqt u zeman
Ricawu şefa‘et eman u eman

30. Dı bendi firaqi bê roc u bê şew
Bı ḥesri çımunu bi şiş u bi kew
Nê helm u nefes u teber u ẕerew
Miṯali Yunusi ḥuti pizedew

31. Çı pacew beri tu bi mi qiflebi
Bi ṣed hiwi ricaw tı aki Rebbi
Ḥubbi ‘eşqi tu kewtu mı ya Rebi
Mı tewbe rucu‘u tı mı reḥmı bi

32. Ẕeray mı dec u elem u birin a
Nê derman u dar u tımu ḥelina
Çı Loqman u ḥetta bı İbn-i Sina
Dexilu şefa‘et ibni Amina

33. Bırindar u nali bi ‘eşqi resul
Çı şalul u bılbılu şeydaw u gul
Çı Yusufi Ken‘an u zından u gul
Dexilu Muḥemmed melul u melul

34. Feqir u gunekar u mest u gıran
‘Elili wucudu bi dest u milan
Bı qelbu keseru bi derdi dılan
Şefa‘et Muḥemmed dexilu eman

Sayfa-118

35. Tı ‘ebdillah yo beni ademi
Dunya ha tu bındı kelek u gemi
Hema naz u ni‘met çınaw tu kemi
Tı nikeni şukri Rebi ‘alemi

36. Beri reḥmeti tu di kewtu Rebi
Ẓendunu biẓari tu mı reḥmi bi
Tı mı ‘afu bıki ṣeri mı debi
Dexilu Muḥemmed resul u nebi

37. ‘Emri mı telef bı qedyaw u şiyu
Serxoşi hewa’i nefsi xu biyu
‘Erḍ u asmin dar u beri ez dıyu
Mı tewbê setaru Rebi hivi yu

38. Bı hınẓari suc u xeṭaw u guney
Mı seru nusinu se‘etuw deqey
Bı ḥeqqi cirun u dewıc u gedey
Bı xecli dunyawu bı mal u perey

39. Derdi mı gırun u nê may u piy u
Bari mı dekewtu unbazi şiyu
Nê raru çığır u tel u dıriyu
Ricawu dexili ḥebibi xuyu

40. Ez amew bizari diwani refi‘
Bı dılzar u qelbu bı ṣewti xeşi‘
Niyaz u temaşa bı ḥusni bedi‘
Ricaw meded ya Muḥemmed şefi‘

Sayfa-119

41. İslumu feqir u neẕun u bilac
Bı derd u keder u belawu xerac
Nê tu weḥdet u nê tifaq u amac
Tımu yew zekat u rocey tu nımac

42. Xebat u citay tu sê ‘erḍ u qerac
Nê tu serwet u meḥṣulu nê ‘ilac
Nê tu qedr u qimet u nê tu revac
Meded ya Muḥemmed şewew rocu vac

43. Ez ‘ebdu gunekar u bêhuner u
Şewew rocu ez ha xırabey ser u
Nê mı sıtr u settar şıba ku beru
Hiviw ṣed meded ṣaḥibi kewṯer u

44. ‘Emri tu vist u hiris u çewres u
De bes u peynay tu ku ku ra resu
Ẓerari tu qewmi İslumi resu
Ecel ha yenu ku bêru tu resu

45. Qelb u qefesi mı birin u dem u
Hezey Kuyi Qafi bı derd u ğemu
Hezey Nemruti adır u elem u
Nê tu defter u qağıd u qelem u

46. ‘Emru punk u nazık qedyaw u şiyu
Bı derdi firaqi ḥebibi xuyu
Bı ḥukm u bı reḥmay Rebbi hivi yu
Ma pêru pawey şef‘eti nebiyu

47. Bı qurban bı qurban resul ri
Bı qurban bı qurban Muḥemmed nebi
Bı qurban bu ez qay resul Rebi
Bı qurban bu tu ri Muḥemmed nebi

Sayfa-120

48. İnsu ğafıl u sersem u bêkes u
Ḥesud u bexil u gewş u teres u
Menfe‘et u şehwet nêvunu bes u
Ḥeta bımru şeyru qiyumi resu

49. Ẓerew qefesi mı bi axi debi
Qusuri mı ẓaf i hewar ku se bi
Bı hınẓar tewekulu reḥmay Rebi
Dexilu şefa‘et Muḥemmed nebi

50. Bi derdu birinu bi ah u fiğan
Bi şiş u kebabu bi cergi dılan
Bı ‘işyan u ẕenbu ‘eẕabu gıran
Meded ya Muḥemmed şefi‘i gunan

51. Ricaw u dexili Xuda’i ṣemed
Gunekaru pis u Rebi el meded
Bi ḥurmeti qulhuwellahu eḥed
Mı tewbê rucu‘u bi ḥedd u ‘eded

52. Kewtu mewcu pilay gunun di xuyu
Ez ğerqi çem u gol u derya biyu
Nê mı qeyak u kelek u gemiyu
Nê qewm u heval u Rebi hivi yu

53. Dunya ha pira pêru reḫmay Rebi
Nivaci Rebbi tı mı reḫmi bi
Sê Diclew Fıratu şağu medrebi
Tu dest ra ha şuni Aday ‘Erebi

Sayfa-121

54. Ez ẓunu ṣebır miftaḥi ferec i
Cay ṣebri nımendu bı ‘eşq u deci
Rebbi şafi yu tı deci ma veci
Ṣebur ya ṣebur miftaḥi fereci

55. Ez ‘aşıqi ḥubbi resuli Rebi
‘Emri mı şiyu ha ṣeri mı debi
Ez şiyu medine Mescidi Nebi
Ma bıkı ziyaret resuli Rebi

56. Ez şiw ḥeccu ‘umre Ḥeremi Meki
Bi iḫram u niyetu ṭewafu biki
Çi sa‘yu wuqufu tı ma ‘afuki
Çi teqṣir u tertibu rukni meki

57. Du‘a wazenu reḫmeti xalıqi
Ma niku seruki xebiṣ u şeqi
Cennet u cehennem wırdi piya ḥeqi
Rebi ma biku cennetiyyu teqi

58. Çı dec u merežu siney mi de bi
Bi ṭaha ricawu dexilu Rebi
Bi ḥaleti nez‘i tı ma reḫmi bi
Ricaw u şefa‘et Muḥemmed nebi

59. Bilac u feqir u xizanu mela
Bêwar u bêkesu nê tu havıla
Bi ṣebr u qeraru tı vaci hela
Meded ya Muḥemmed cedel Kerbela

Sayfa-122

60. Ecel key ku bêru neẓunu mela
Beylu niw çı gum u vistu tavıla
Gunu ra nê sitr u nê tuza dıla
Hiviw ṣed meded ya cedel Kerbela

61. Ku vistu se‘et u gumi tu de bi
Ecel u mi‘adu bi emri Rebi
Qaṣidi Allah ku mi ru peya bi
Dexilu meded ya ḥebibi Rebi

62. Meded ya Muḥemmed fexrul‘alemin
Xelaṣki mı desti şeyṭani le‘in
Bı hınẓar wesa wisu ḥilew ḥezin
Dexilu şefa‘et Muḥemmed emin

Sayfa-123

Şi‘irê Resul---Resulün Şiiri

Getirdiler ḥulleyi giy Muḥammed dediler
Giymezem Cebra’il ümmetim giymeyince
Getirdiler kewṯeri iç Muḥammed dediler
İçmezem Cebra’il ümmetim içmeyince

Getirdiler ṣıratı geç Muḥammed dediler
Geçmezem Cebra’il ümmetim geçmeyince
Getirdiler cenneti gir Muḥammed dediler
Girmezem Cebra’il ümmetim girmeyince

Sayfa-124 Qeşide-24

Zazawi Şi‘ir We Beyt

Ma veyneniw ma veyneni serdesti ma ma veyneni

Mı veyneniw tu veyneni ma feqir u xur veyneni

1. Ma bi meḫkumi qederi bi tifaq u derbi deri
Qewmi ẓalimi bunderi ma girewti pacew beri
İl u qewmi desti seri veti ma ‘eyb u huneri
Kerdi sê ḫepsi pey beri ma peṣif bındesti deri
Ma veyneniw ma veyneni wari ḫukmi ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma ‘ebd u kole veyneni
Ma bındest u ḫur veyneni

2. Feqirey biya ‘eyb u ‘aru zenginey seru hewar u
Adıri Nemruti varu feqir bındest u bêwar u
Feqirey ma ru biya baru bexti ma biw gaw u çaru
İl u qewm biw vergu haru nê ma iş u nê ma karu
Ma veyneniw ma veyneni zenginu pis ma veyneni
Mı veyneniw tı veyneni ma feqir u ḫur veyneni
Ma bin desti xu veyneni

3. Feqir bêkes bu bêḫalu siyay feqiri biya calu
Biw serevdey qırf u qalu zengin nêvunu o balu
Ṿerniyay ma beḫr u gul u qamiş u vaş kewti lulu
Feqiri ma biw melulu biy mecnunu kewti çolu
Ma veyneniw ma veyneni zenginu pis ma veyneni
Mı veyneniw tı veyneni ma feqir u ḫur veyneni
Ma bin desti xu veyneni

Sayfa-125

4. Çı ağaw u paşaw u miru ha çê zengin ha feqiru
Deste Allah hemê pêru ‘eybu ma seru bi gıru
Qimeti zengini pêru bindesti yey ṭop feqiru
Ẓulm u te‘day yey ku viru roci axreti ku bêru
Ma veyneniw ma veyneni ẓalimi ẓulmi ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma feqir u ḥur veyneni
Ma bin desti xu veyneni

5. Hewar derdu derdu derdu ẓalımu ẓulmi xu kerdu
Ṭaluni ma şari berdu Allah ḥeqqi ma nêverdu
Ẓalımu ḥukmi xu kerdu İslum din ra biyu serdu
Feqir kewtu dêsi verdu Rebbi ḥeqqi ma niverdu
Ma veyneniw ma veyneni ili ẓulmi ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma ẕelil u ḥur veyneni
Ma ‘ebd u kole veyneni

6. Hey hewaru dini ma yu ha çê medresey tekya yu
Pêru têdır hewanayu ma mendi bendey Allah yu
Qey feqir zi insu niyu hezey yetim u siwi yu
Tım bêwar u bêhivi yu pawey reḥmeti Rebbiyu
Ma veyneniw ma veyneni wari ẓulmi ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma feqir u ḥur veyneni
Ma bindesti xu veyneni

7. Feqir u dindar bındestu ḥeqqi yey ha şari destu
Qeydu kelemçey di bestu ẓulm u te‘da kerdu mestu
Ḥeqqi insunu eşit u zengin u feqir u pıtu
Ceni carmid u agitu me‘lul u seqet u ḥitu
Ma veyneniw ma veyneni zenginu pis ma veyneni
Mı veyneniw tı veyneni ma feqir u ḥur veyneni
Ma bin desti xu veyneni

Sayfa-126

8. Bari feqiru gırun u kum ḥemdi Allah nivunu
Şıkır ḥeqqi zenginun u kes ḥeqqi feqiri dunu
Feqir ḥemd u şukır vunu hem irşi pêğemberun u
Zenginu pisu Qarun u ha çê Fir‘ewn u Hamun u
Ma veyneniw ma veyneni wari ẓulmi ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma feqir u ḥur veyneni
Ma bindesti xu veyneni

9. Serdesti mayu ẓemuni nêḥeqi biw kewti muni
Xaini din u imuni feqiri ardi emuni
Weşi weṣar u ımnuni payizu wexti xezuni
Ma sê puş u velgi mun i welengi hani vay duni
Ma veyneniw ma veyneni qewm u ilu ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma feqir u ḥur veyneni
Neẓun u bêẓu veyneni

10. ‘Eybi ma ku ḥeta keybu feqirey biya ma ri ‘eybu
Hezey yetimu ki sey bu pel şıktewu ref ra peybu
Çı İslum u çı feqiru bındesti ẓalımi pêru
Ha reis u ha emiru ẓulmi yinu keyku viru
Ma veyneniw ma veyneni zengini ma ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma bındesti xu veyneni
Ma feqir u ḥur veyneni

11. Feqir bêkes u nêweş u tımu gundi xu dı veşu
Adıru sur deku leşu ẓalımun ri keyfu weş u
Key dunyaw feleki veşu bext u iqbali ma reşu
Çı decu kewti ma leşu ma nidi yew rocu weşu
Ma veyneniw ma veyneni serdesti ma ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma feqir u ḥur veyneni
Ma bindesti xu veyneni

Sayfa-127

12. Feqiri zi ‘ebdi Allah yu key zengini çimdi siyayu
Deri yew derd u belay u nê ṣedeqew nê zıka yu
İnsu ey yew piy u may u ewladi Adem Hewa yu
Kum ‘ebdu punk u teqwayu nuzdi reḥmeti Allah yu
Ma veyneniw ma veyneni zenginu pis ma veyneni
Mı veyneniw tı veyneni ma feqir u ḥur veyneni
Ma bin desti xu veyneni

13. Serweti zengini her a ‘emaretu haniw vera
Qelbi yey wuşk u sey kera feqir pernaw leyru sera
‘Erḍi Allah pêru her a rızqi ma ri musexxer a
Pêru meywew dar u bera inu çı ẓulmu ma sera
Ma veyneniw ma veyneni zengini ma ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma peṣif u ḥur veyneni
Ma bindesti xu veyneni

14. May u pi ma ḍoṣti merdi kuy ortağı mayu derdi
Ma pêru biwari kerdi dest u lingi ma bi serdi
Seru ku pili ma merdi İslumi ma din ra serdi
Qehr u qutiku ma werdi ma bi bındest wari derdi
Ma veyneniw ma veyneni serdesti ma ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma bindesti xu veyneni
Ma feqir u ḥur veyneni

15. Seri ‘erḍu dunya şini heme ṭağut u zengini
Ḥukmu cewr u cebru kêni kuy wari welat u dini
Allah Allah wari dini qay Muḥemmedu emini
Reḥmi ma kı ma ḥezin i tı reḥman u tı reḥim i
Ma veyneniw ma veyneni serdesti ma ma veyneni
Mı veyneniw tu veyneni ma ẕelil u ḥur veyneni
Ma ‘ebd u kolê veyneni

Sayfa-128 Qeşide-25

Dunya Qeşidesi we Qebra Tari

1. Dunya dunya warew zur a dunya dunya xunu kir a
Dunya tı din ra ẓaf dur ya venduna ma tırba tari

2. Hewar dunyay siyaset i kari tu derd u ‘ilet i
Tu xapinay ẓaf ummeti venduna ma qebra tari

3. Dunya xu weş u baş kena muc a muc xu bedılnena
Her kesi layka bestena venduna ma qebra tari

4. Keyfi kumi dunya weşu biyu ğafil u serxoşu
Kandil bi dunya aw meşu venduna ma qebra tari

5. Hewar dunya hezey xuni ma tu seru sey karwun i
Eyru yeni ṣıbḥa şuni venduna ma qebra tari

6. Hewar dunya siyay dari ge roc u ge şewa tari
Yeni şuni hezey yâri venduna ma qebra tari

7. Hewar dunya warey pezi tu seru boṣṭun u rêzi
Tı ḥeway qewmi gevezi venduna ma tırba tari

8. Nefs u şeyṭun bi unbazi pey dunyayi keni nazi
İnsu xu ra kerdi razi venduna ma tırba tari

9. Dunya hevaley pisun a dunya cay xeyr u gunun a
Tercubew imtuḥun a venduna ma tırba tari

10. Dunya baẓari axret i cay alvêr u ticaret i
Xeyr u şeru bêminet i venduna ma tırba tari

11. Dunya zınduni rındun a dunya zozuni delyun a
Ḥewiw te ra qay pisun a venduna ma tırba tari

Sayfa-129

12. Dunya her çi ḥemelnena şew u roc ma xapınena
Ma xu sera qewernena venduna ma qebra tari

13. Çı çewguni dunya esti hergo yew yewi fek visti
Dehbi mışni bibim est i venduna ma qebra tari

14. Reng u ṣazi dunya weş i nefsi sey kelpun di leş i
Wa şeyri dıma bi meşi yı ha şuni tırba tari

15. Dunya pey zewq u lezeti hiş u ‘aqıl ma ra veti
Ma hewna pawey cenneti venduna ma qebra tari

16. Dunya fani cay ṭa‘et i ma umey qay ‘ibadeti
Xa’ini pawey fırṣeti venduna ma qebra tari

17. Zewq u ṣefay dunya ẓaf i ma insuni ma bi bavi
Hucum keni sey delavi venduna ma qebra tari

18. Ḥediş dunya murdar u ṭalibi yay kelpu har u
Hewna zi xışn u kibar u yo ha şunu tırba tari

19. İnsu umew dunya ẓera dunya wa nêru tu ẓera
Tu veşnena kena kera tı ha şuni qebra tari

20. Dunya pêru zuri kena indi insuni se kena
Yew bi yewi gena bena venduna ma qebra tari

21. Huku deki dunya est i ma xapinay kerdi mesti
Dest u çım u lıngi besti ma ha şuni qebra tari

22. Kum dunya ra weş u razi ha çê paşaw ha çê qazi
‘Aqibet derd u meraz i venduna ma qebra tari

23. Feleki dunya zura wu kuy meradu ‘emri ma wu
Ma cawerday şi serawu venduna ma qebra tari

Sayfa-130

24. Dunya ma ri weş u derg a ma ri sey zozun u merg a
Ḥalbuki duşmen u verg a venduna ma qebra tari

25. Ceniy u mal dunya dest i sey dumew kendil u qest i
Pey yini ma pêru besti venduna ma qebra tari

26. Dunya cutliği axret i tı citiru xet a xet i
Cemedi terkey tu veti tı ha şuni tırba tari

27. Berze ziyun u xıluri tu eştu beyyar u quri
Nê zexirew ni tı buri tı ha şuni tırba tari

28. Şıma ẓuni şıma kumi guney bi nefes u kumi
Gunekar u tı meḥkum i tı ha şuni tırba tari

29. Ayet u tefsiru vuni xelqi cinn u ma insuni
Sebay ‘ebdey u imuni venduna ma qebra tari

30. Ehli imun ẓaf u est u wesiqey imuni dest u
Kumo ca şeyru serdest u tırbay yey bağçey u dar i

31. Ya Muḥemmed kenu ẓari ya Rebi xaliqi bari
Tı hidayet bıdi ma ri bıki roşni tırba tari

Sayfa-131

Qeşide 26 Feşli Qebra Tari Beḥ̲si Cinyu

1. Qanuni ceniw serbest u sey carmidu xu têbestu
Mini etek u bêfistu venduna ma qebra tari

2. Cılê tu teng u tenık i heme cey tu ku beyluki
Sinew u beşn u qıriki venduna ma qebra tari

3. Xu zıt meki tu ri kar u ciney keyneyu bekaru
Tı veynenu numherum şaru tı ha şuna tırba tari

4. Bedeni ceniw ‘ewret u numḫerum veynu le‘net u
Ṿuni modaya ‘edet u venduna ma qebra tari

5. Dest u lingi yını ẕıt i terki ṣelat ṣerqot i
Emri dini xu nımıti yi ha şuni tırba tari

6. Ceni kafır u İslumi seypi libas xu ra duni
Tı nızuni kumu kumi yi ha şuni tırba tari

7. Ceniw carmid xu têbestu ce‘de çarşidi qol bestu
Xu şekli Awrupa vıstu venduna ma qebra tari

8. Şıma çarşi ce‘de şuni her çi tı veyneni ẕuni
‘İbret bıgiw tı bıẕuni venduna ma qebra tari

9. Qay Allah weş nêviraşti puḍra boya kerdi raşti
Pur u burewi vıraşti yi ha şuni qebra tari

10. Apartmuni koşki berzi ceni ma bi xeml u xizi
Sebay dunya din ku berzi yi ha şuni tırba tari

11. Nê ṭa‘et u nê mezheb u nê ḫeya ya nê edeb u
La ku be‘di mergi se bu ma ha şuni tırba tari

12. Pey fek vuni ma İslum i qelbi ma punk u ma ẕuni
Wellah eḫmaq u neẕun i venduna ma qebra tari

13. De‘way İslumey ḥeya ya ḥeya nimey dini ma ya
Ḥeyasız vunu moda ya venduna ma qebra tari

14. Puri tu siyaw rengo weş u merzi teber çarşi meşu
‘Eyb u ‘ar u bextu reş u venduna ma qebra tari

Sayfa-132

15. Bi ğeyret uninu tu ra yew bi yew nobetu dur a
Namus u ğeyretu ẓor a venduna ma qebra tari

16. Pur u biski tu burewi qum u beşnay tu bedewi
Mekı keyfu ḥewyay çewi venduna ma qebra tari

17. Ceni sey altun u durr i mestur u namusu ḥurri
Bi hedafay çirr u virri venduna ma qebra tari

18. Ceni ẓaf punk u delal i namusu rınd u ḥelal i
Sew xu niki qil u qali venduna ma qebra tari

19. Ceni ma bi gêc u şarşi ‘ewreti xu vetu qarşi
Şuni paẓar şuni çarşi yi ha şuni tırba tari

20. Kem ‘eyar ṣeydar u ẓor a desti yey kok bıru ṭu ra
‘Eybu ha ewninu tu ra venduna ma qebra tari

21. Çimi pisu bêğeyret i nefs u şeyṭun tımo het i
Ewnini cabi ‘ewreti venduna ma qebra tari

22. Pis u ẓıti bêḥesab i tı vuni goşti qeṣab i
Ku se ki roci ḥesabi yi ha şuni tırba tari

23. Dunya uyni bi ma veti melaw şeyx u ḥaci seti
Esiri nefs u kulfeti venduna ma qebra tari

24. Ṭuy melay u şeyx u ḥaci veyv u keyney yınew laci
Bêrocew u bênımac i venduna ma qebra tari

25. Ey İslumi sextekari veyv u keyney şıma har i
Qot u qolsız veray şari venduna tu qebra tari

26. Ğuḍ u ebṣaru kum buni tefsir u ayetu vuni
Ceniw carmid ci ra mewni venduna ma qebra tari

27. Moda uyni bi ma veti ceni qolsiz qot u ẓıt i
Bedenu ḥurr u ‘ewret i yi ha şuni qebra tari

Sayfa-133

28. Pur u bıski tu şelew u qolu ẓit aluşk u lewu
Merzi teber tu gunew u venduna tu qebra tari

29. Sew ma Allah ra bıtersı ma gerek dini xu persı
Dunya yew kitab u ders ı venduna ma qebra tari

30. Ewta ma yew ḥediṯ buni ceniw xortu ma bıẓuni
Bi fesadi kewti muni yi ku şeyri tırba tari

31. Ceni biya dumay şeyṭuni xorti yew new‘i deliyun i
Ḥediṯu ma cu ra vuni venduna ma qebra tari

32. Sebebi neslay insuni pêru ceni şıma ẓuni
Sew qimeti xu bıẓuni venduna ma qebra tari

33. Numey pêğemberu buni çıqa ‘alimu neẓuni
Ewladi may ma ceniwni venduna ma qebra tari

34. Ṿaci tewbe tewbe ma ri xalıqi waḥidi bari
Reḥmeti tu varu ma ri bıbu roşni tırba tari

Sayfa-134 Qeşide-27

Feşli Beḥşi Qebr

1. Ḥediş buni qebri vuna roc dı hıri ray venduna
Ṿenday ma insuni duna venduna ma qebra tari

2. Ez tariyu meki yâri çılay gerek xu di biyari
‘Eẕabi qebri ğıdar i venduna ma qebra tari

3. Ez weysizu yew çinik u çew xu bêunbazi niku
Ax ku be‘di feyde niku venduna ma qebra tari

4. Qebri vuna mı ra bey u ağaw paşa mi ri yew u
Ez ewnina wesiqewu ma ha şuni tırba tari

5. Şıma ẕuni tırbi qura pisun ri bıri adir a
Ki teder veşeni bıra venduna ma tırba tari

6. Qebrı vuna inu mergu hewni şıma mıdı dergu
Ḥeta meḥşer ẕemu derg u venduna ma qebra tari

7. Kibr u xışney pis u ẕor a qebır ha ewnina tu ra
Tu veynena cira cura venduna tu qebra tari

8. Hewar qebrı cay ğurbet i ‘eyb u quṣur ha ma het i
Hiş u ‘aqıl ma ra veti venduna ma qebra tari

9. Tırbı yew beri axreti de‘wey derdi yey ra ti
Xeyr u guney ha ma het i venduna ma qebra tari

10. Axretı ri qebri beru nobetçi tımu ha veru
Yew Nekir u yew Munker u venduna ma tırba tari

11. Qebra xori teng u tari teder esti kerm u mar i
Tu ra beri qir u bari venduna ma qebra tari

Sayfa-135

12. Qebri tenga hezey tirq i adıri cehnemı sur ki
Pisi veşe rındu dur ki venduna ma qebra tari

13. Tırbi her gu roc vendena insu yew roc ez tu bena
Tu pize dı xu dı wena venduna ma qebra tari

14. Qebri vuna ez yew ḫut u mı fek akerdu tu pawutu
Lingê tu quri mı kutu venduna ma qebra tari

15. Qebri vuna insu her u gunu kenu ha mı ser u
Kumı ver xu sera beru venduna ma qebra tari

16. Ṿarun u serd u tipi ya vuni nıkay qebrı hi ya
Ya pawey emri Rebiya venduna ma qebra tari

17. Turbi herina bê ber a ma ha ẓuni ma ra ver a
Bêhiş megeyri yay ṣera venduna ma qebra tari

18. Acır bewni qebri cira ma pisun ri yena pêra
Qaburğu viyarnena cêra venduna ma qebra tari

19. Şıma kor i şıma har i şıma umey keyf u yari
Ma meḫkum ê tırba tari venduna ma qebra tari

20. Qebri ṣenduqay ‘emel i tı mıreni pey eceli
Ha çê rınd u pis u weli venduna ma qebra tari

21. Cenazey ma deḫbi dari keyku munu ma ṣuwar i
Qewmu gedey ku bıbari ma ku şeyri tırba tari

Sayfa-136

22. Tırbi ẓaf xoriy u teng a elem u ‘eẕab u deng a
‘Emel nêbu qala veng a venduna ma qebra tari

23. Leḥd u tırbi ḥepsu xum i cay ifadê tı meḥkum i
Texris u cezaw ‘idum i venduna ma qebra tari

24. Ku ma deki tırbi xuma herri bi vincew u quma
Ẓalımun ri teng u dum a venduna ma qebra tari

25. Herrew teḥti ha tu ser u ‘emeli tu ha tu ver u
Nê tu oyn i nê tu hüner u venduna tu qebra tari

26. ‘Alemi berzaxi tırbi ha çê nızdiw ha çê dur bi
Meyyutun ri xeym u xırbi venduna ma qebra tari

27. Ma ku bımriw ma ku veyni destu veng u wari deyni
Ẓulmo zoriw hoki peyni venduna ma qebra tari

28. Ne başun ri tırbi kesr a derdu ẓaf u axu ḥesr a
Rındı ri boṣtun u qeṣr a venduna ma qebra tari

29. Mergu tırbi ẓaf ğerib i eger reḥmew ‘afu nêbi
Ma ra ẓafi ka deliwuy bi venduna ma qebra tari

30. Ğeribey niya tı geyreni ha çê şam u ha Yemeni
Ğeribi leḥd u kefen i venduna tu qebra tari

31. Tırbi yew meskeni ma ya sey ṣalunay meḥkema ya
Niw berat u niw ceza ya ma ha şuni tırba tari (Ma pawey reḥmeti bari)

Sayfa-137

Qeşide-28 Feşli Beḥ̲si İnsun Nefsi Qebra Tari

1. Ey geli qewm u hevali şew u rocu ma bınali
Ṿendi Rebbi ẕelcelali ma ha şuni tırba tari

2. İnsu xışnu xu ri vunu xu weş kenu rara şunu
Ṿunu qay ku mi ri munu yu ha şunu tırba tari

3. Ey insuni yew ẓemunu ẓemu qediya hini şunu
Weyra ini ḥequ dunu yu ha şunu tırba tari

4. Ey geli qewm u ‘aşıri ha çê xortu ha çê piri
Ḥeşr u ḥesab biya xu viri ma ku şeyri qebra tari

5. Apartmuni qat bı qat u zengini vuni ḥeyat u
Nê nımac u nê zekat u yi ha şuni tırba tari

6. Zenginey ru ma bi suri zenginey irs̱i kafır i
Reḥmeti Allah ra dur i venduna ma qebra tari

7. Dewri banqaw faizun u roc di yew zem pıru dunu
Çı ğemi wardi perunu venduna ma qebra tari

8. Qimeti peri kuwenu çındi lezi çi vay benu
‘Eceley qıyumi kenu venduna ma qebra tari

9. Zem u faiz iş u ṣazi wari mali pêru razi
Feqiri bi belangazi venduna ma qebra tari

10. İslumi bi şaş u gêci xu yebnu ra keni tici
İslumey biya partiw bici venduna ma qebra tari

Sayfa-138 Qeşide-29
Feşli Beḥsi Nımaci

1. Ma rukni İslumi vaci eşhedew rocew nımac i
Zenginu zekat u ḥac i venduna ma qebra tari

2. Ha çê keynaw ha çê lacu wa xocay ra persi vacu
Estunay dini nımac u venduna ma qebra tari

3. Ma vaci din hezey bun i nımac sê estunay mun i
Pit u meḥkemu bıẓuni venduna ma qebra tari

4. Çı bina bu ha çê buni bi tıkmaw estunay muni
Payra nivındenu ẓuni venduna ma qebra tari

5. Qelbu wışku sey keri yu nımac tu ri sey ṣeri yu
Ṣare nibu tı çiniy u venduna ma qebra tari

6. Ma İslum ‘ebdi Allah yu emri Allah ferżi ma yu
Yew bi yew ma biyari cayu venduna ma qebra tari

7. May u pi ri ferżu vaci ewladi keyney u laci
Hewt ṣeriw emri nımac i venduna ma qebra tari

8. May u piy ewladi şini wa bıdi teḥṣili dini
Des ṣerundi roce gêni venduna ma qebra tari

9. Sebebi terbey gediyu veri may ma dıma piy u
Mes’uli emri Rebi yu venduna ma qebra tari

Sayfa-139

10. Gedey şewtu çuya terni hezey topa sim u ẓern i
Wexti terbi ma niverdi venduna ma qebra tari

11. Tı gedun ri nibi waru şeyri kaykiw şeyri karu
Mes’uley ha tu ri baru venduna tu qebra tari

12. Gede nemru hezey mişni pey goş meki bibi xişni
Pili xort bu tı pey nişni venduna tu qebra tari

13. Gedey ma bi xortê ma ri din deri ni bar u kari
Gune may u piri bari venduna ma qebra tari

14. Serweti İslumu din i nımac bıki ḥeta şını
Kafır u şeyṭun ğemin i venduna ma qebra tari

15. Ṿist u çar se‘eti ma ri şeyri secde ma Allah ri
Ṿendi Allah ma bıbari venduna ma qebra tari

16. Wa ruku‘ secde dı vacu te‘ẓimi Allah nımac u
Xa’in u pis bênımac u yu ha şunu tırba tari

17. Ha çê paşaw ha weziri zengin u ağaw u miri
Sew nımac niki feqiri venduna ma tırba tari

18. Eşhedi dıma nımac u şeyṭun ma ru biyu kacu
Ṿunu goş medi nımacu venduna tu qebra tari

19. Nımac ferz u weqtu weş u bênımac pis u qeleş u
Ku deku adır dı veşu venduna ma qebra tari

Sayfa-140

20. Ehli ‘ilmi biw bilacu kafiriw İslumi vacu
Ferqi yini yew nımac u venduna ma qebra tari

21. Dunya tu ra kocamun u şeyṭun yenu tu ra vunu
Bari nımaci gırun u venduna tu qebra tari

22. Weswesey şeyṭuni est u şewew roc ha tu qefest u
Tı nımac ra kerdi sıstu venduna tu qebra tari

23. Le‘neti şeyṭunu koru huki kenu nuri duru
Tu ra vunu nımac ẓoru venduna tu qebra tari

24. Ha keyun dı ha teber dı awew qestali tu verdi
Wardi nımac cameverdi venduna tu qebra tari

25. Ferqi kafiriw İslumi pey nımac kerdış ma ẓuni
Goş medi nefs u şeyṭuni venduna tu qebra tari

26. Terki ṣelati xebisi muneni ḥeywuni lisi
Helm u buyay yini pis i venduna ma qebra tari

27. Emr u we‘di Allah ḥeqq u kum nımac nêku nıḥeq u
‘Aẕab deri musteḥeq u venduna ma qebra tari

28. Emri nımaci cebriy yu ṭop ‘aidi may u piy u
Nişni vaci ma ri çiyyu venduna ma qebra tari

29. May u pi ri ‘eybu bes u wa gedun ra vacu persu
Din u nımac ferżu ders u venduna ma qebra tari

30. Ṿaci tewbe tewbe ma ri qay ‘afw u reḥmay Allah ri
Qay Muḥemmed Muṣṭefay ri bıki roşni tırba tari

Sayfa-141

Qeşide-30 Qeşide-i Beḥşi Mergi

1. Ma persi merg rınd u pisu mabeyni ma perdew dês u
Yew raru biw ma ri irşu teder şunı rınd u pisu

2. Wa nıvaci merg ‘eẕab u rındun ri ni‘metu abu
Kafırun ri ẓaf ‘eẕab u ha çê tengunew ceza bu

3. Merg ẓaf rınd u bêẕerar u pey perdi ra xeberdar u
Baş u rındu ce‘dew raru pisun ri te‘daw ẓerar u

4. İnsu umew dunya fani qay ṭa‘etiw imtiḥani
Aday mergiw keyki mani axret ebediw ma şuni

5. Ferżi Allah ma ri emri exlaqi İslumi nemri
Ma xu niki pis u cimri keyki munu ma ku bımri

6. Wa vaci merg tersu ma ri ‘aṣiw ẓalım gunekari
Zem u zurew te‘day şari din deri nê kar u bari

7. Kum emri Allah caverdu ẓulm u te‘da şari kerdu
Mali şari dızdnaw werdu merg deri ‘eẕab u derd u

8. Ma ku bımri hemê pêru newbetey ma keyku bêru
Hezey ewtay niwki viru ḥesabu zeber u ziru

9. Ey insun toximi mergi şey mezer dı bıbi dergi
Heri ma buru sey vergi ku rik u ‘eşir u cergi

10. Dunya ma ri dewru sêr u yew roc mergi ma ku bêru
Pêğemberu cora cêru wefat kerdu hemê pêru

Sayfa-142

11. Ṭa‘et ibadet belaş u merg ma ri unbazo baş u
Nefs u şeyṭun niki şaşu raru raştu İslum wa şu

12. Merg yew raru ha ma verdu merg wa ma ri nibu derdu
Rınd u başu Allah kerdu pêğemberi ma zi berdu

13. Mergu rındu bêkeder u ğeyb ra dunu ma xeberu
Merg nibini rınd yew beru çı şiw reḥmet pêğemberu

14. Ha çê merg u ha mematu rari maw rınd u felatu
Rındı nêbini sew mematu pêğember çı şiw wefatu

15. Wesiqey imuni est u ha İslumi rındi dest u
Mergu meḥşer dı serbest u bête‘daw ğerez u qestu

16. İnsu sey yew berzey dar u merg u tırbi yew setar u
Ku zergun bu sey yew daru niw meywew tel u gurcal u

17. İnsu ewta sey berziy u rınd u pisu beylu niyu
Keyki merd şı ‘erḍo hiyu pis u rınd bu ha beyluyu

18. Qimeti ma sey berziy u keyki ma şi tırba hiyu
Meḥşer ḥeṣad ku biyu beylu bena her kes çiyu

19. Numey berzi tım berzew u keyki zil da keye ṣerewu
Tel u gurcal u ğelewu beylu gurcal ğelew cewu

20. Wexti maw xelqi ruḥunu ma sê qarwun dunya xun u
Merḥelew ṭewru mekunu rari maw qiyumi şunu

21. Ma ‘efu Allah ra waştu yew miṯalu ma vıraştu
Beḥṯi mergiw raru raşt u nasenu ha ma ra daştu

22. Afw u reḥmay Allah veri qay resul u pêğemberi
Exlaqu pis ma ra beri ma biki ‘ebd u rehberi

Sayfa-143 Qeşide-31

‘Eşqi Allah Qeşidesi

1. ‘Eşqi mı zat u ṣıfati Allah yu
Muḥemmed Muṣṭefa şafi‘i ma yu
Rebi daru deku qelbu siyayu
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

2. Yar u ḍost nênu mı fıkr u xeyalu
Ğeyri xalıqi Rebb u ẕulcelalu
Feda bıkunu ewlad u çi malu
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

3. Rebi mı xalıq u hem ḍost u yar u
Allah wari mın u sıtr u setar u
‘Efw u reḥmi bıku ma yu ğefaru
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

4. Yar u ḍosti mı şirin u tebarek
Dı ṣubḥi ‘idu qurbani mubarek
Ruḥ u gun wa feda bu ṣedd u carek
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

5. Ḥeta keyku veşu qelbu neçaru
Bı hicr u elemu rocu ğıdaru
Teselli ki bırindar u hewaru
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

6. Tu berdu ‘eql u fikri mı kiyaset
Nêmendu qeṭ mı dı fehm u feraset
De bı ser mulki dıl texti riyaset
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

7. Tu ez kıştu bı ḍerbi hicri ẓahir
Şewew roc ẓariyu ya Rebbi qedir
Şifa ki ‘ebdi xu biçare axir
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

Sayfa-144

8. Bı qurban qedd u qamet serwi bağan
Bı ḥeyran xali reş teşbihi zağan
Tı bi weşki bırin u cerḥ u dağan
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

9. Qesem kenu ḥezin u qelb ğıdar u
Elem kişu feqir u dağidar u
Ku baru beske ey yari kubaru
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

10. Ela ey dilberi narin u rındi
Siya çeşmi elif qami bılındi
Tı şefqet ki mı aki qeydu bendi
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

11. Bı qurban ḥusn u wechi tu mı şirin
Bı ḥeyran himet u balayi nurin
Dar u merhem ke bırini mı xorin
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

12. Bi wech u zulfu çeşmi tu ğezal i
Di gel bi cilwew u naz u delali
Tu ez bestu bêsewda la'ubali
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

13. Bı qurban qamet u bejnu delala
Kewtu tenha Semerqand u Buxara
Tu ber aki kerem ki qay Xuda ra
Perişanım perişanım perişan

Sayfa-145

14. Meke nazi bı çeşm u zulfu xalan
Dı gel ey awıri şengi ğezalan
Tu ez kıştu bi ey nazi delalan
Perişanım perişanım perişan

15. Gelu hewna ku ez veynu 'eyani
Bı dılşadu niqab perde hewani
Bı naz u ṣoḥbetu weş bade ani
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

16. Bı qurban zulfi çeşman qedd u qamet
Şifa ki qelb u siney mı bi reḥmet
Bı hicri tu nê keyfu ni mı raḥet
Perişanım perişanım perişan

17. Qelbi tu wışk u asin u kera yu
Musaw ẓulm u te‘edda mubtela yu
Tı yew ray weş bıki qelbu veşayu
Perişanım perişanım perişan

18. Nişnu ez wekêru bari firaqi
Bes u siney mı veşaw pey meraqi
Tı bi ser ittiḥad u ittifaqi
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

19. Ruḥu bes u ḥeta keyku tı derki
Heval u ḥaḍır u tı giju kerki
Ezan wexti nimaciw ma xeber ki
Bı qurbanım bı qurbanım bı qurban

Sayfa-146

20. Gum u visti şew u rocu ma vaci
Ḥużuri xaliqiw wexti nımac i
Hidayet ki tı qelbi ma bilaci
Peşimanım peşimanım peşiman

21. Bêri ma vendi Rebbi ẕulcelal
Çıqa esti hemê pêru heval i
Ma ‘afuku xırab u hewl u lali
Peşimanım peşimanım peşiman

22. Ṿaci Rebbi tı reḥmanur reḥim i
Aya Eḥmed tı imamul ḥerim i
Çı ‘af u şef‘êtu emri kerimi
Peşimanım bı qurbanım bı qurban

Sayfa-147 Qeşide 32 Qeşidetul Kerbela

1. Kerbela wu derd u de‘wey kewtı mı fikr u xeyal
Nuşti mı beyt u qeṣidey pey bi derd u kederi

2. Beḥs̱ bıki ma Kerbela u şehidu Ali Ḥuseyn
Torn u ewladi resulu Faṭıma pêğemberi

3. Ciger u torni resuli hem şehidi bêxeṭa
Ma feda ki torn u lacu gun u ruḥi xu deri

4. Tewq u zenciru gem u gerdan hemê desti şıma
Kaş ki bêru Kerbela’u destu pay derbederi

5. Kole’i Ali Muḥemmed iftixar ez pey kenu
Qay mı ri keyf u surur u xaku payi serweri

6. Ez çıqa serbesti mexluqiw çıqa ḍost u heval
Çunki ez tulehi me‘ṣumi ḥebibi ekberi

7. Ax ina aşma muḥerem dı Ḥuseyn biyu şehid
Her muḥerrem ṣer newe dı ez bı derd u kederi

8. Ey Ḥuseyn gunay şıma nêna vini roci ḥeşir
Weş rica ki qelbi xu ey seyyid u taca ṣeri

9. Gerbi şefqet tı neẓer ki tulixu Mewlayi mın
‘Ebdu Ali Muṣṭefa ez Kerbela’i qemberi

10. Wextu ṭeyşuneyu ṭıfli yeni mı fıkr u xeyal
Adıru derd duni leşi qelb u sinew cigeri

Sayfa-148

11. Kerbela yu cay bela yu ‘erḍi ‘Iraqiw qum u
Kê şehid serey Ḥuseyni fek u zuni ẕakiri

12. Qelb u qefesi mı dağı qay Ḥuseyn u kulfeti
Ez esiru qeydu bendu bêhuner bêxeber i

13. Wextu ki darbu bırini seyyidu yeni xeyal
Gun u govdey mı veşenu adıru derbi kori

14. Fikr u şewri ‘emru Şemri İbn-i Zeyyad u Yezid
Beri reḥmi xu gırewtu qiflu bi pacew beri

15. Seyyidu ṭorni resuli ẓalımu day zeḥmeti
Ters u lerz u recf u kewti lewḥu ‘erşi ekberi

16. Eşt xu pey şetti Fırati aw niday ali resul
Sekine Zeyneb u Zeynul hem ‘Eliyyi Eşğeri

17. Ṭeyşun u bêaw u nali veng şiyu ‘erş u felek
Ku’ini ḥeqqu bıdiyi roci ‘erḍ u meḥşeri

18. Ẓalımu cısmi seyyidun pêru ke darb u bırini
Yezidu qewm şey cezawu vaci ax u kederi

19. Derdi mı duru dera zuni ḥisabuni kitab
Kederi Ḥuseynu ali nê qelem u defteri

20. Ey şehidi Kerbela’u ya Ḥuseyni bixeṭa
Derb u cerki tı ğıdar i tir u dağı ciğeri

21. Qewm u ewladu Ḥuseynu bi şehidi Kerbela
Gunu ruḥi ma feda bu qay seyyid u serweri

22. Ẓulmi yezidiw zeyadi ‘emru Şemri kufridar
Şerru qewğa bı şehid ali Ḥuseynu Ḥeyderi

Sayfa-149

23. ‘Erḍ u asmin pêru bermay qay ṣerew re’si Ḥuseyn
Ḥesr u guni hewru tari va qıyumew meḥşeri

24. Tarixi xunxaru duşmeni şehidi Kerbelay
Biw şeref qay seyyidu ali resuli ekberi

25. Ez kenu fexru beşaret nimı kibr u ni riya
Ṿer beri dergahi laci Faṭıma pêğemberi

26. Lazımu ez iftixar ku roju ki persi mı ra
Ṿacu ez kelbi ‘Eli ibnul Ḥuseyni Ḥeyderi

27. Ḥediṯu ḥeq dı ṣeḥabun rı mekini qal u qil
Lewra pêru cennetiy yu qatil u meqtul veri

28. Ruḥ biyu wırdi zebani vacu wa şun u seḥer
Al u ewladi resulu Faṭıma pêğemberi

29. Ez se ku bıḥemtu vunu şew u şun u seḥeru
Derdi Ḥuseynu şehid ali resuli ekberi(serweri)

30. Rebbi wari luṭfi ẓaf i ma gunekar u kem i
Reḥmi ma ki roci ḥeşri qay ḥebibi ekberi

Sayfa-150 Qeşide-33

Qeşiday Roşun u ‘İdi

1. Eyru roşun u ez mendu duru dari ğurbeti
Nê ḥebib u qewm u ḍostu nê şınasiw mı het i

2. Xelqu ‘alem keyf u sazu şan u şinu ṣoḥbeti
Ez teniya mendu dıxılwe bêsenad u ṭaqeti

3. ‘İd u roşun ‘orf u ‘adet keyfi‘alemi weş u
Kewtu dur ez qewmi mun ra bexti feleki veşu

4. Çew çiniw vacu mı ra roşunu qewmi tu duru
Wardi ma şey cem‘eti ma fekbu veng vatew zuru

5. Ger çıqaru şunu eyru kewtu derdi firqeti
Nişnu seyr ku ha çê ‘idu ha çê baxçey cenneti

6. Gul u baxçey mı vinibıw nalenu ez zare zar
Miṣli bılbil ‘endelib u ğoncew u gul xare xar

7. Roşun u ‘idu temaşa her weki feṣla buhar
Ni mı seyr u ni ṭemaşa cerg u derbi mı ğıdar

8. Şar hemê bi ḍost u yaru ez tena mendu teku
Pey beriw çer ḥebi dês i quncik u felti se ku

9. ‘İd u roşun u fiṭar u ṣoḥbetu pey zun u fek
Ez teniya mendu dı ğurbet ‘aşıqi çeşmi belek

10. Ṣer newew ser salu ‘idu pêru kewti yew şepi
Derdi firqeti ẓerey mı kerdu ‘enbar u ẓepi

Sayfa-151

11. Ma hicru hicret mı kerdu ser refi qaẕ u quling
Bı qonaği duri destu nişnu biw pay u bıling

12. Ni mı keyf u nê surur u qelbım derd u ğem u
Cerg u tiri mı ğıdar i nê ḥekim u melhem u

13. Şari roşuni bi keyfu şunu seyri gul şenan
Bikes u nê yar u ḍost u bê gul u bê sosınan

14. Kewtu ez nari firaqi bihevalu yar u şeng
‘Erḍ u asmin u cihanu biw mi ri tariyu teng

15. Ṣubḥi ‘idiw xelqu şunu bağ u baxçe reng u reng
Mı seru mıc u duman u ‘eskeri Rum u Fırenk

16. Şayiya roşun u ‘idu biheval u hogıran
Dıl kebibu duri destu ey geli yar u bıran

17. Roci ‘idi tari yu sey leylu bi şem‘u çıra
Ez ğerib u bêkes u durmendi yar u hogıra

18. Ez çewa şeyru temaşa ‘idu keyfu şahiyan
Nê sebatu ni çı muhlet dıl bi ah u zariyan

19. Keyfu weş roşun u ‘idu naṣ u ḍosti pêheti
Ez ğeribu labeli ni mı heval u kulfeti

20. ‘İdew u roşunu eyru cay mı ğurbetu duri
Gun u gevudey mı veşenu mi̲sli adıri suri

21. Roci roşuni ğeribu ẕeri kel duna seru
Çı Fırat u çı Muradu beḥr u derya kewş̲eru

Sayfa-152

Beyaz sayfa (İki kez numaralanmış)

22. Ṿa eyru ṣıbḥa roc a rocu qewmi ra vıstu duri
Ṿirtı mı roşun u ‘idu cerg u derbı mı kor i

23. Niweşu riy mı bırin u ğem u keder u decu
Ḥekim u ṭebibu biru derd u deci mı vecu

24. Ṿirti mı şi aşm u rocu vist u gum u se‘eti
Rebbi ‘alemi ḥekim u wari reḥm u ṣıḥet i

25. Nufus u deryawu ẓaf u bajari İstanbuli
Boğazu beḥru heraw u dewri yey bi new guli

26. Xalidu sulṭan Eyubu cumi yey pacew beri
Hem Suleyman u Selimu Fatiḥ eseri veri

27. Cay Ceraḥpaşayu berz u beḥr u sirungew weş i
Ha tede rakewti pêru wari dec u nıweşi

28. İstanbul beḥr u boğaz u mıtḥefi her millet u
Dewre dunya beḥru ẓaf u her kesi rar tu vetu

29. Ha çê ṣandal u gemi yu ha çê vapur u qeyek
Çı ticaret çı sefer u ha çê seyrungı felek

30. Ma va İstanbulu ẓaf u rındu bajaru weş u
Labelê ğurbet u firqet cal u te‘l u niweş u

31. Ğaye nê roşun u ‘idu ez kewtu derdi ğurbeti
Labelê ma vatu weş bu beyt u şi‘r u ṣoḥbeti

32. Gun u govdey mı bırin u her çıqa ez niweşu
Rebbi ‘alemi ḥekim u şafiy u numew weş u

33. Ger çıqa mı nuşti vati ḍosti mı ha mı heti
Ḥacı Faṭmaw Xal Cemalu Ḥacı ‘Arif Şewketi

34. Kulfetu ‘eylu ‘eyali pêru umey piheti
Roci roşuniw mubarek ma bi sey yew cem‘eti

35. Ma pêru ḍost u eqreba wu gunegun ruḥu ruḥi
Ḥacı ‘Arif Şewketu sey şeyx u seydawu Nuḥi

Sayfa--152

36. Bexti na dunya çiniwu nê merad u nê felek
Ma dekewti beḥr u derya bê qeyeku bê kelek

37. Roşunu qewm u gedeyyu may u piy ha pêheti
Ni mı keyf u nê surur u kewtu dari ğurbeti

38. Roşunu ez şari mun di nê heval u hogır u
Pel u baski mı şikiyayu nişnu wardu pey firu

39. Ha çê may u ha çê way u piw bıra mı ra dur i
Adıri fırqeti kewtu mı leşi miṣli kori

40. Weṭan u qewm u hevali kewti ma pıra duri
Ḥesreti qewm u welati pitu adıru suri

41. Ez ğeribu kuya mendu ni mı rar u nê felat
Her çıqa roşun u ‘idu axi mı qewm u welat

42. Hey hewaru ez ğeribu bêheval u bêkes u
Çuk u çaqay mı şikiyayu nişnu ez cayki resu

43. Seḥeri roşuni ward u şeyru desmac u nımac
Dest hewanu vacu Rebbi ‘ebdi tuyu ez bilac

44. Gum u visti her nefes di vacu ya Rebber reḥim
Derdi firqeti gırun u ya ‘elim u ya ḥekim

45. Umid u hiviyu hardi ma bi Rebbi ‘alemin
Tı şefa‘et bıki ma ri ya Muḥemmed ya emin

46. Ey mela bes vaci beyti tu ḥezin u keder i
Ku bibermi qaybi tu deşt u çiyaw dar u beri

47. Derdi tu qey indi ẓaf u pêru ax u keser i
Labelê ṭufan u mıcu beḥr u derya laseri

Sayfa-153 Qeşide-34

Qeşide-i Ẕikir

1. Qur’an surey ‘eleqi weḥyi Allah yu ḥeq i muşrıki wa bı ṭeqi
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

2. Qur’an ẕıkr u kitab u beri reḥmeti abu qelbu siyah cila bu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

3. Sunnet Qur’an kitabu hidayet ku vılabu pis u tenbel xırab u
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

4. Qur’an kitabu ḥeqq u muşriku pis bıṭequ weḥyu surey ‘eleq u
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

5. Ẕikr u tewbew edeb u beri qelbi ma vebu xewfi Allah tede bu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

6. Tewbew ẕikr u ḥelqe ya zenciray ḥeblullah ya ‘afw u reḥmay Allah ya
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

7. Ẕikru numey Allah yu Qur’an kitabi ma yu daruwyi qelbi siya yu
Bi Mewlaya Mewlaya La ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

Sayfa-154

8. Sinew qelbu hera wu punk u rınd u qela wu axlaqu pisiy bela wu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

9. Qelbu siya sê zacu ẕikr u tewbe ‘ilac u wa tewbe tewbe vacu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

10. Ẕikru seqalay qelbi İslumu kenu celbi tenbelu pis u qelbi
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

11. Ẕikri xalıqi weş u dermuni qelbi reş u şeyṭunu kur nıweşu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

12. İslumu rınd ẕakir u qelbu nemru şakir u xort u keyna bakiru
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

13. ‘İbret bıgiw tı kor i merg u mewtu bı duri te‘daw neba şey ẓuri
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

14. Ẕikr u wirdi İslumi weṣfi Allah yu duni şewew seḥer u şuni
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

Sayfa-155

15. Ṿaci Allah Allah la ilahe illallah Muḥemmed resulullah
Riwayet vatew qewlu insunu ẕıkır hewlu ewladu rınd u dewlu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah şu Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

16. Ẕikru vaci Allahu la ilahe illa hu bêkibr u ‘icb u rahu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

17. Pisey ma kerdi gêci qelbi wışki qirici du bendiw parṭiw bici
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

18. Ẕikru rari cenneti ẕikır bikew feleti dunya oyni ma tu veti
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

19. Sıvıki fekku zuni ẕikru ḥeyyu ḥeyvuni quwweti maw imuni
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

20. Dunya tı vuni weş a pêru murdar u leş a bêbext u bexto reş a
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

21. Ina dunya tı çumey dunya ḥilew u ḍumey tı dekuy meki lumey
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

22. Dunyay Allah hera ya cemaya tu veraya qelbu wışk u kera ya
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

Sayfa-156

23. Ey ğafıl dunya dewr a vaẕ medı owta awra ‘emır qedino rewra
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

24. Dunya ge punk u hewr a şirin u weş u gewr a ge teng u serd u vewr a
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

25. Ğeflet pisu merak u ẕikro weş qelbo paku pisey tu ra deraku
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

26. Fesaday zem u zori tı din ra vısti duri vaci tewbe bu mı ri
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

27. Hewni ğefleti pis u nefs u şeyṭun xebis u rındey ri perdew dês u
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

28. Qelbi bêẕikri cengu parsulim pêru rengu lêm u lêş kinu vengu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

29. Wardi ğeflet u hewn ra ḥeyat u dunya dewr a tewbey xu bıki rewra
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

30. Ẕıkır meki ğeribu ẓuni tu wa tım hi bu ẕıkra wa xali nibu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya Mewlaya
Muḥemmed resulullah

31. Beḥṣi ẕikri ma vatu numey Allah felat u heme çi pey xebatu
Bi Mewlaya Mewlaya la ilahe illallah ha Mewlaya mewlaya
Muḥemmed resulullah

Sayfa-157

Qeşide 35 Dunya Fani Beḥṣi 'Emri)

1. Dunya tu ma xapinayu tu 'emri ma qedinayu
Ruḥi ma vıstu cezayu dunya dunya fani dunya

2. İnsu mecnun u deli yu Allah vıstu paştay piyu
Reḥmay may dı ḥemle biyu dunya dunya fani dunya

3. Geh 'eleqe geh muṭğewu ṣuret u goşt u katewu
Ruḥ dekewtu çar aşmewu dunya dunya fani dunya

4. New aşmı di welediyawu vunu qay yo felatiyawu
Ḥalbıki derd u bela wu dunya dunya fani dunya

5. Yew ẓemu ṭıfl u nezunu bızunu ḥewyay kê unu
Çı zunu serey derdunu dunya tu ma xapinayu

6. Geh pêçek u gengula yu qığikıw verikay mayu
Geh şunu buliki payu dunya tu ma xapinayu

7. Dı ṣeri şeyru şıt wenu çer u punc şeyru kay kenu
Bıray may u piy xu kenu dunya tu ma xapinayu

8. Gede hewt dı nımac kenu teḥsili dini unenu/veynenu
Emri roci des dı benu dunya tu ma xapinayu

9. Ki punces dı baliğ benu emri dini ma ferż benu
Yo kum niku ‘eẕab wenu dunya tu ma xapinayu

10. Ṿisdına şiyyu nezunu vunu qay dunya zozunu
Labelê bardu gırun u dunya dunya fani dunya

11. Ṿisd u punc dı hezey şêr i feletiyaw qeydu zenciri
‘Aqibet çew nênu viri dunya tu ma xapinayu

12. ‘Emri fani hirıs resu ḥırs u te‘ma ku deresu
Dunya ẓaf kenu hewesu dunya dunya fani dunya

13. ‘Emri hiris u punc biyu qeḥr u derdi tımu biyu
Mal u ewlad u ceniyyu dunya tu ez xapinayu

Sayfa-158

14. Ki çewres di kemineni ‘eẕay pêru sısti beni
Nişuni pêrey aṣeni dunya tu ma xapinayu

15. Ma çewres u punc reseni muy sıpi ma dı aseni
Niçi tewbew ni terseni dunya tu ma xapinayu

16. Puncas dı muy dı cay beni dest u lingi ma çiẕeni
Goş u çımi kemineni dunya tu ma xapinayu

17. Puncas u punc ma gıneni ḥewl u ṭaqet nimuneni
Ma kumi ra lumey keni dunya tu ma xapinayu

18. ‘Emruki yu şeşti resu hini nişnu her ca resu
Hema zuno yo bikesu dunya tu ma xapinayu

19. ‘Emri şeşt u hirı ṣeri Allah dawu pêğemberi
Ma nezun u kor u ker i dunya dunya fani dunya

20. Şeşt u puncu şu hewtayu bêṭaqet u bêzekayu
Ṿuni tu hiş keminayu dunya tu ez xapinayu

21. Heştayu se bilezet u pêru nıweşiw ‘ilet u
Qehr u qutik u minnet u dunya tu ma xapinayu

22. ‘Emru xeyri şeşti bes u xeyr çini bu wa se resu
Pêru piseya ‘ebes u dunya tu ma xapinayu

23. ‘Emr u ṣeri gura resi ‘ibret bigiw ma ri bes i
Nefs u şeyṭun ma nıresi dunya dunya fani dunya

24. ‘Emri insuni sermiyun u ‘emri çi bu Allah dunu
Ṭa‘et bıki ma ra vunu dunya tu ma xapinayu

25. ‘Emri dunya ‘emro fan i pêru şi bi hezey hewni
Ax u ofu dıma bewni dunya tu ma xapinayu

26. Dunya pêru yew ẓemun u weṣari dıma ımnun u
Payiz şınu ẓımustun u dunya tu ma xapinayu

Sayfa-159

27. Ma va mal u mulki ma wu ḥeta pizey ma maṣawu
Pêru ‘emri ma qediyawu dunya tu ma xapinayu

28. Ma vati qay ma serbesti oyun u feni dunya est i
Ma zencir u qeydi besti dunya tu ma xapinayu

29. ‘Emru ṣeri umey şiyu ma pawey reḥmay Rebiyu
Hem şefa‘eti nebiyyu dunya dunya fani dunya

30. Dunya tu ma xapinayu tu ‘emri ma qedinayu
Ruḥi ma vıstu cezayu dunya dunya fani dunya

31. Dunya dunya dunya veng a ṣon ‘aqıbet qebra teng a
Ma gunekaru ri dezga dunya tu ma xapinayu

32. Ina dunyay ma fani ya çew ri mal u mulk nibiya
Qebri ma ri ebedi ya dunya tu ma xapinayu

33. Dunya dunya dunyay şari tı çewid nikena yari
Dunya dunya bı ḥitbari dunya tu ma xapinayu

34. Dunya tu xu kerdu bari nefs u şeyṭun kerdi yari
Yi ḥeta fırṣet ma biyari dunya tu ma xapinayu

35. Şeyṭun pis u nelumet u pey oynu şiyu cennetu
Ḥeżreti Adem tı ra vetu dunya tu ma xapinayu

36. Nefs u dunyaw u şeyṭuni heme hevali yebnuni
Pêru duşmeni insun i dunya tu ma xapinayu

37. Nefs u dunya bi unbazi şeyṭun şi hewar u gazi
Xapinay Adem Hewa zi dunya dunya fani dunya

Sayfa-160

38. Şeyṭun duşmenu ṭemum u mı dıma bi tu ra vunu
Tı ha zuni sera şunu dunya tu ma xapinayu

39. Dunya heraya zozun u her kes bi zun xu vunu
Çew nivunu ez nezunu dunya tu ma xapinayu

40. Dunya tu ma xapinayu tu ‘emri ma qedinayu
Ruḥi ma vıstu cezayu dunya dunya fani dunya

41. Ina dunyaya zozun u bari axreti gırun u
Çew nişnu hewan u runu dunya tu ma xapinayu

42. Axret ma ri ebedi yu pawe mebi peyni biyu
Kafır tede bihivi yu dunya dunya fani dunya

43. Axır ẓemu ẓaf ḥesas u insu ‘inad u qurnas u
Rari dini ku ẓorbas u dunya tu ma xapinayu

44. Ma uneni sey zerzuri pêru zemu pêri zuri
Cura mebi din ra duri dunya tu ma xapinayu

45. Ḥırṣ u te‘ma ma gırewti hezey şelti ma dıkewti
Ḥeta biw se‘etay mewti dunya tu ma xapinayu

46. Fikri ma insuni dergi ‘aqıl çiniw ma goş derg i
Ma pêru toximi mergi dunya tu ma xapinayu

47. Ḥeqi ma pêru tewbewu ma nivaci hema rewu
‘Emri ma dergu mendewu dunya tu ma xapinayu

48. Qelbi ma biw hezey zaci tewbe ferżo sey ‘ilaci
Şewew roc ma tewbe vaci dunya tu ma xapinayu

49. Ṭul u emel ḥeta estu ku dunya ma qura bestu
Ḥeta ruḥi ma qefestu dunya tu ma xapinayu

50. Şeyṭun vunu tewbe meki eyr u ṣerna xu weyeki
Peynay ‘emri xu tewbeki dunya tu ma xapinayu

Sayfa-161

51. Dunyay delyun u gedun a kafıriw ğafilê ẓuna
Keyf u ḥewiyay yini una dunya tu ma xapinayu

52. Dunyay ma kurrew gılur a çerx u qetl u gerr u dewr a
Ge weşiw ge mıcc u hewr a dunya tu ma xapinayu

53. Gurey Yahudiw dekewtu şiy bel‘ami tı ra vatu
Ceniw leşker tımu kewtu dunya tu ma xapinayu

54. Mışewrey bel‘ami reyra ceniw carmid ha tê reyra
Şunu ṣıbḥa awta weyra dunya tu ma xapinayu

55. Şewr u ‘adeti bel‘ami ceni şey mınu ‘alemi
Susu bayrağ u ‘elemi dunya tu ma xapinayu

56. Çarşi pêru qut u ẓıt i rara şewni sey ẓaluti
Emri dini xu nımıti dunya tu ma xapinayu

57. Pılaj pawyuni ḥerum i İslumey di ‘eyb u xum i
‘Adeti kafıri Rum i dunya tu ma xapinayu

58. Lezeti dunya ẓerar u ceniw meyxanê qumaru
Ḥırṣ u şehwet pisu raru dunya tu ma xapinayu

59. Reng u ṣazi dunya weş i hergu reng ma yew dıma şi
Hemê sey diy u keleş i dunya tu ma xapinayu

60. Dunya tı neqş u nuquş i ṭalibi tu kurumuş i
Sê qertal u qerekuş i dunya tu ma xapinayu

61. Dunya meyduni ḥutun u wari ṣazi pehliwun u
Feqir bikes u xizun u dunya tu ma xapinayu

62. Ma xapinay dunya fani pey ḥewiw keyfi ẓemuni
Ağaw paşawu xizuni dunya tu ma xapinayu

63. Ma vuni qay dunya derga ẓaf weş a boṣtun u merg a
Ḥalbıki ṭalun u cerg a dunya tu ma xapinayu

64. Ḍosteyay dunya çinaya quma sey aw bereqiya
Ma va qay delavi ma ya dunya tu ma xapinayu

Sayfa-162

65. Dunya imtuḥuni ma yu tercubew emri Allah yu
Rınd u pısi çi hewayu dunya tu ma xapinayu

66. Dunyaw ğafil bihewayu merg u mewt fermuni ma yu
Persi ma derzin u layu dunya tu ma xapinayu

67. Telewizun u rado ṭeybi tuy çi rındiw ẓaf çi ‘eyb i
Ṿeri ‘albuney u ney bi dunya tu ma xapinayu

68. ‘Eql u fehmi ma seqet i dunya oyni bima veti
İslumi ma rar ra veti dunya tu ma xapinayu

69. Ma va eyru ṣıbḥa viru felek heti ma ra bêru
Dunya tu ma kerdi piru dunya dunya fani dunya

70. Dunya çêr mewsimi runu weṣari dıma ımnun u
Payiz şeyru ẓımıstun u dunya dunya fani dunya

71. Weṣar dunya guni kenu ımnu her çi xorti kenu
Dunya ri ṣıfre akenu dunya tu ma xapinayu

72. Payiz dunya piri kenu ẓımustu dunya kışenu
Ṿewra sıpi kefen kenu dunya dunya fani dunya

73. Dunya tu ma keri kerdi sey ma ẓaf umeyu merdi
Tı pize dı xu di werdi dunya tu ma xapinayu

74. Ma bıki tewbe ricawu ‘efwu kari Rebbi ma wu
Reḥmi ma ku wari ma wu dunya tu ma xapinayu

75. Dunya tu ma xapinayu tu ‘emri ma qedinayu
Ruḥi ma vıstu cezayu dunya dunya fani dunya

Sayfa-163 Qeşide 36

1. Cını ma pêru neẓuni we‘ẓu neṣiḥet niẓuni
Keyun di hezey ḥepsun i dunya tu ma xapinayu

2. Neṣiḥet ra ceni dur i heti dini ra esir i
Çura din ra kewti duri dunya tu ma xapinayu

3. Çew ceniw ra din nivunu nıçi mırdew nê cirunu
Niverduni şey cumiyunu dunya tu ma xapinayu

4. Pili ‘a’ili ceniy yu veri may ma dıma piy yu
Sebebi terbey gediyu dunya tu ma xapinayu

5. Tı bew xaliw koltuğunu sus eşyasiw ḍolabunu
Nivuni işraf ḥerum u dunya tu ma xapinayu

6. Şopen kuwet u ḥemumu dairew teqsiy u bunu
Ni çew ḥemd u şukur vunu dunya tu ma xapinayu

7. Allah vatu sey mı bıki ni‘meti mı buri fırki
Zêd u ẓaf işrafu meki dunya tu ma xapinayu

8. ‘Eybu ẓaf u ‘eybu ma ri qay hewlu reḥmay Allah ri
Ṿendi Allah ma bıbari dunya tu ma xapinayu

9. Tı vatey tefsiri keni ni‘meti Allah yu weni
Xu zêdır işrafu keni dunya ma xu xapinawu

10. Rındu hewlay Allah ẓaf a ma seru miṣli xunav a
Ḥeqqi ma ricaw u lava dunya tu ma xapinayu

11. Dunya tu xu şirin kerdu meyli insunu xu kerdu
İslumu xu vini kerdu dunya tu ma xapinayu

12. Parti ma bi şeşu hewti pêru yewnun di kewti
Ma yewnu ra kerdi çewti dunya tu ma xapinayu

13. Parti pêru siyaset u wicdan inṣaf ḥurriyet u
Raru idarey mılet u dunya tu ma xapinayu

Sayfa-164

14. Her kesi yew fıkru ḥurru siyaset ḥilew u virr u
Ma seru çi birri bırr u dunya tu ma xapinayu

15. Tı goş medi qewmi hari zemu zur u riyakar i
Intimaz u meyli şar i dunya tu ma xapinayu

16. Ey İslumu tı bilac i sey kumiki tı nıvaci
Hirs beni pisi gelaci dunya tu ma xapinayu

17. Turu beni tewq u gaci vuni illa sey mı vaci
Nıḥeq bu zi vunu vaci dunya tu ma xapinayu

18. Yari meki ınu merg u rari mergi raru derg u
Pey ḥesi ‘aşir u cergu dunya tu ma xapinayu

19. Ma ku bımrı şey mezeru herew teḥti ha ma ser u
Ni tu pacew ni tu beru dunya tu ma xapinayu

20. Merg newbet a ecel yenu yew roc beri ma kuwenu
Ax u wax feyde nikenu dunya tu ma xapinayu

21. İnsunu ri merg ‘ibret u ‘ibret nigiw felaket u
‘Ezabo pis ‘aqıbet u dunya tu ma xapinayu

22. İndi insu merdu kewtu pêru tırbun dı rakewtu
Ma kumi ‘ibret gırewtu dunya tu ma xapinayu

23. Ecel yew roc ma ra vunu emri Allah biw temumu
Pawey tuy ehli tırbunu dunya tu ma xapinayu

24. Ma ku şeyri tırba tari nê dewr u cirun u wari
Nê qewm u ḍost u hewari dunya tu ma xapinayu

25. Tırba tenga teder vındi herew teḫti tı ha bındi
Beylu niya vındeni çendi dunya tu ma xapinayu

26. Tırbı xoriw teng u tari mergu tırbi xumi ma ri
Ma pawey reḫmeti bari dunya tu ma xapinayu

Sayfa-165

27. Tırbı tariya tı ha şuni ‘emel nibu tı bızuni
Tu ra persi tı şe vuni dunya tu ma xapinayu

28. Hewar gidi ma mıreni ma deḫbi daru weneni
Ṿerbi mezer meşeyeni dunya tu ma xapinayu

29. Ma teslimi qebri keni ḫeduni ma raşti keni
Telqin duni ageyreni dunya tu ma xapinayu

30. Nekir Munker ma seyeni xeyr u şerru ma perseni
Rınd u sıpi beylu beni dunya tu ma xapinayu

31. Ma bi ‘alemi tırbunu çew venday çewi nıdunu
Her kes bı xali xu ẓunu dunya tu ma xapinayu

32. Hını bıḫal bixu vindi heri mundaw teḫtu bındi
Ḫeşir ḫeta yenu çendi dunya tu ma xapinayu

33. Ḥeşır yenu ma wardeni ma şuni ifade beni
Xeyr u guney ma senceni dunya tu ma xapinayu

34. Meyduni ḥeşri heraw u ‘alem teder yenu yew cawu
Ri kumi sıpi kumi siya wu dunya tu ma xapinayu

35. De‘wa ẓor a meki yari ṣıraṭ est u sey muy bari
Guneki mırdumi gunekari dunya tu ma xapinayu

36. Cay rındu cennetu weş u kafır ku cehnem dı veşu
Adıro sur deku leşu dunya tu ma xapinayu

37. Şey cehennem şey cennetu hemê pêru Allah het u
Ya Muḥemmed şefa‘etu dunya tu ma xapinayu

38. Dunya tu ma xapinayu tu ‘emri ma qedinayu
Ruḥi ma vıstu cezayu dunya dunya fani dunya

Sayfa-166 Qeşide 37 Beytay Şeyx Feteḥi

1. Bewni ma tarixi veri ḍoẓu de‘way sera seri
Ma ri bi derd u kederi ma se ki işi qeder i

2. Hewar dunya tı ma werdi tu ma pêru puçi kerdi
Ma bi wari qehr u derdi dest u lingi ma bi serdi

3. Şeyxi ma murşidu zati cahidi din u welat i
Karker u ehli xebat i ğaye İslum u felati

4. Ṿeyni secarey şeyxunu şeyxi Ḥesen şeyx Meḥmed Cunu
Şeyxu qut Abduraḥmanu ‘alimi cinn u periwn u

5. Axtepe ‘erḍu gırun u cay şeyxun u ‘alimun u
Cay icazey xelifun u Şeyxi Babiği cuwunu

6. Hiniw Babiği mequm u pêru ẕuni xaṣu ‘umu
Şu Buxara ḥeta şumu dest bıdest ḥukmu gırun u

7. Kelay Babiği bılında de‘way Şeyx Meḥmed bında
Şeyx feteḥ murşidu veng da Şeyx Adem ‘alim u xewenda

8. Cay Babıği Kuy Fıradi key şeyxi ma key Muradi
Şeyx Feteḥ şeyxi irşad i Şeyx Adem ‘alım u qadi

9. Emri Axtepê tebliğ u tewbe ‘işyan ra ferig u
Xalifew Şeyxi Babiğ u hem feṣiḥ u hem beliğ u

10. Axtepewu qıli berzi merqed u qube yu derzi
Şeyxi ma zenciri berz i ẕikr u cezbew ma bılerzi

Sayfa-167

11. Axtepê qıli sıpini şeyx Feteḥu şeyxi Hêni
Key şeyx Ḥeseni rewini rencber u xadimi din i

12. Şeyx Feteḥ şeyxi Hini yu ẕıkri yey Neqşebendi yu
Xelifey şeyxi tepiyu şeyx Ḥeseni nurani yu

13. Şeyx Feteḥ qutbê zemun i ehli ḥali pêru ẕuni
Nezuni ma bi xizuni guneki qewmi nezun i

14. Cay şeyxi Hini miqriwn u ḥeta welati Kırdunu
Şeyx Feteḥu tewbe dunu qewmu ‘eşira gırunu

15. Şeyx Feteḥu şeyxi tac u Şeyx Adem ‘alimu vacu
Şeyx Yusufu torn u lacu ğem u derdi ma ri vacu

16. Ḥerbi Urusi delil u İslum raşa ḥerbu pilu
Ṿecay orte qal u qilu İslumi ma bi zelilu

17. Ma ḥerbi Urusi persi hınẓar newsey u çares i
Ma ṭepâ mendi bıḥesi hini ma nişni deresi

18. Ṿist u punc tarixu peyni ma nişay dı yebnu veyni
Ma bi meḫkum wari deyni ḥesri ma laser u eyni

19. Şeyx Se'idu şeyxi Pali Şeyx Ademu wari ḥal i
Ṣaliḥ Beg pêru hevali cahidi dini delal i

20. Ṣaliḥ Begu şeyxi ma va vendi Allah bıki lava
Ciḥad u din weşu av a 'afw u reḫmay Allah ẓaf a

Sayfa-168

21. Şeyx Se'id zahidi wer'i Ṣaliḥ Begu qaḍi fer'i
Şeyx Adem 'alimi şer'i day xu ra libasu der'i

22. Şeyx Se'id şehidu zat u yey u Ṣaliḥ Begi vatu
Her çıqa qewm u welatu emri dini ma xebat u

23. De'way ẓulmi seraseri ku biy Şeyx Ademi beri
Şehidey şerrefu deri şeyx Feteḫ bexşi qeder i

24. Wari imuni ṭemumi cessuri ma tı ra xum i
Niçi kendil u 'idumi ğaye tewḥid u imun i

25. Emri meḫkemaw re'isi kendil u didari pisi
Niw ḥeps u çer ḥebi dêsi Rebi wari cinn u ins i

26. Şeyx Se'id hevali bini Ṣaliḥ Beg 'alimi din i
Ḥeta Şeyx Ademi Hêni şehidi maw ini dini

27. Faṭre kunu serd u puk u Şeyx Feteḫ kewtu suluku
Ṿendu Allah wa ẕıkır ku 'afwi qederi sıvık u

28. Deştu kuy cori zozun u Şeyx Feteḫ şiw faṭrekunu
Kewtu tenhaw sulikunu qeder ra çew çi niẓunu

29. Şeyx Se‘id xeyal u ğem u Ṣaliḫ Beg u Şeyx Ademu
Derdu ẓaf u biqelem u qelbi ma iş u elem u

30. Şeyxi ma ṣari welat i murşidi din u felati
Emri dini ma ra vati ma tenbel u bixebat i

31. Tarixun dı çew nıdi cesuri wirdi Se‘idi
Muḥarib u mucahidi Se‘idi ğaziw şehidi

Sayfa-169

32. Ustadı Se‘idi Nursi yu Şeyx Se‘id şeyxi Pali yu
Yew şehid u yew ğaziy u vengu kewtu ecnebiyu

33. Ustad Bedi‘i zemani Risale dersi Qur’an i
Muceddidi may ẓeman i nezuni ku key bızuni

34. Naṣeni paşmiri dini ‘alım u şeyxi verin i
Cahidi dini mubin i gelu qewmu ma ḫezin i

35. Hewar qewmu ma ğemin i qelb u siney ma bırin i
Şeyxi ma şiw ma kole yin i kuy wari welat u din i

36. ‘Alim u şeyx tenbel i seruki ma qewmi deli
Pey feki vuni ma weli suc keni suci ezeli

37. Ey ‘alim u şeyxi wexti kuy xelifey tac u texti
Mebi xa’in u bibexti ma meki ḫeywuni zexti

38. Qel‘ay İslam u imani ricita kufri ẓemani
Ma bi yetimi kuçuni mahciri xeymun u kuni

39. Hey hewaru hey hewari İslumi ma bendewar i
Meḥsuli ma desti şari ‘etf u leqa tewu ma ri

Fasıl

40. Nefsi ma xışni kibar i ḥırṣ u te‘maw vergi har i
Ma ru biy şalag u bari axreti ma ri ẓerar i

41. Ṿecay tuy nimcetu viri şohretu qay sim u ẓêr i
Ma seru bariy u qiri luy çekalu bi sê şêri

42. Ṿaci wari reḥmi Rebbi çendi lezi dunya se bi
Sey kergu cem‘eti debi vuni ma dêki meseb i

43. Geli qewmu cor u cêri rocu teng qey nênu viri
Luy umey meskeni şêri vuni ma ağaw u miri

Sayfa-170

44. Tı se vatu feqiru Allah vaci wari reḥmi Allah
Bı ḥurmeti qulhuwallah şefa‘et ya resulallah

45. Tarixu ẓemunu dewri ca bi caw merḥelê ṭewri
Ge mıc u varun u hewri ge weşiw ge serd u vewri

46. Dunya ḥesas u zura ya neqiw ḥesar u la ya
Fasıqu dumi runaya xu bıpawi tehluka ya

47. Ina dunya sey yew ḍum a nımıta ya ḥilew xum a
Beḥru bêbın u bêqum a berat u ḥeps u ‘idum a

48. Neqebi dunya ğıdar i raru çewtu xaçê rari
Acıru qaymew ẓınar i duşmeni ma weḥşu har i

49. Her çi dunya seraser u hemê faniw ma ha ser u
Ma ri biw derd u keder u Ḥekim Loqman bixeber u

50. Dunya insu kerdu şaşu ḥırṣ u te‘maw u me‘aşu
Ciriyey ‘aṣiy u kaşu ğafili ma vuni baş u

51. Allah ma day naşt u daştu cerabew tercube waştu
Xelqi ma kerdu vıraştu hela kum qe çewt u raşt u

52. Ḥeyati dunya ḥesas u kitab u sunnet eṣaṣ u
Ha çê icma‘ u qiyas u ma dıma şey ma ri baṣ u

53. Ḥiley dunya bıqıyas i çiwki teder ma ri bas i
‘Emelu ṣaliḥ u xaṣi qelbu ṣafiyu ixlaṣi

54. Ṿirti ma dewru ẓemuni ḍoẓ u de ‘wey kalikun i
Ruḥ biyu wirdi zebani şew u rocu ma ha vuni

55. Be‘di dunyaw her çi pêru ebediw axret ku bêru
Ḥesabu zeber u zêru hezey dunya niw ki viru

Sayfa-171 Qeşide 38

Beytay Derdi

1. Derdum ẓaf u ẓaf u ẓaf u hezey waruniw xunav u
Dec u qehru gumew kavu derdum ẓaf u ẓaf u ẓaf u

Ördek olsam göle girsem mecnun olsam çöle gitsem
Yolcu olsam yola gitsem derdim dükenmez dükenmez

2. Derdım ẓaf u sey kuyun u sey mewcu pili beḥrun u
Çı mıc u hewr u dumunu derdım ẓaf u ẓaf u ẓaf u

3. Derdım ẓaf u sê varun u sê derya qumi ruyun u
İş u decu şewew şunu derdım ẓaf u ẓaf u ẓaf u

4. Allah ins u cini dayu qay ‘ibadeti Allah yu
‘Ebdey irşu kari ma yu cora derdım ẓaf u ẓaf u

5. ‘Ebdey ma ri kar u iş i ma bi sersem u bihişi
Curm u guney ma bıvêşi cora derdım ẓaf u ẓaf u

6. Mela çı derd u keder u merg u mezer ma ra veru
Rari maw şunu meḥşeru cora derdım ẓaf u ẓaf u

7. Sekratew merg ma ra veri şewa waḥidew kederi
Tırbew berzex u meḥşeri cora derdım ẓaf u ẓaf u

8. ‘Emri dunyaw ki ma kerdu çiwki ma daw çiwki werdu
Kuma persi tu se kerdu cora derdım ẓaf u ẓaf u

9. Allah rızqi day ma werdi yew nuṭfe ra ma xelq kerdi
Ma inkaru din ra serd i cora derdım ẓaf u ẓaf u

10. Ma insuniw ma İslum i çumey dunya ma nivuni
Bar u şalaka gırun i cora derdım ẓaf u ẓaf u

Sayfa-172

11. Bıray yebnuni mu’mini şerṭi imuni biy vini
Ṿuni ax u ox zengini cora derdım ẓaf u ẓaf u

12. Ez bibu sulṭani texti ağaw paşaw pili wexti
Peyni tırbew herew teḥti cora derdım ẓaf u ẓaf u

13. Qewm u ḍosti bıki nazi dormey mi belur u ṣazi
Ney u ‘erbaney u bazi hewna derdım ẓaf u ẓaf u

14. Ez ordek bu şeyru golu ez mecnun bu şeyru çolu
Bılbıl bu ‘aşıqi gulu hewna derdım ẓaf u ẓaf u

15. Dunya pêru perew pul bu tac u textu çuwaw ẓorbu
İl u qewmu qura qurbu hewna derdım ẓaf u ẓaf u

16. Sey refi qaz u qulingi şeyru serḥed warew mergi
Koçer u ‘eşir u cergi hewna derdım ẓaf u ẓaf u

17. Ez koçer bu deku raru ṭerş u ṭalu kun u baru
Beriw zozu pes u waru hewna derdım ẓaf u ẓaf u

18. Ez bılbıl bu şeyru kuyu vaci baxçew guli tuyu
Qerağı beḥrun u ruyu hewna derdım ẓaf u ẓaf u

19. Ez ḥekim bu hezey hingu gul u vıli reng a rengu
Şewew rocu pa bi vingu hewna derdım ẓaf u ẓaf u

20. Ez ‘aşıq bu sey bılbıli dormey mı baxçey u guli
Ṣazbendi ma pufki luli hewna derdım ẓaf u ẓaf u

21. Dawul u ẓurna govendi heval u lêliw lulbendi
Şewew şunu mi ri vendi hewna derdım ẓaf u ẓaf u

Sayfa-173

22. Bılbıl ‘aşıqi gulun u ha wıtenu şewew şunu
‘Emu derdi mı ri vunu hewna derdım ẓaf u ẓaf u

23. Bıbu wari text u taci ceniw keyney torn u laci
Ruşi derdi mı ri vaci hewna derdım ẓaf u ẓaf u

Fasıl

24. Bıra bermi tu eseri ḥesri tu bi sê laseri
Derdi tu ah u keser i hewna derdım ẓaf u ẓaf u

25. Bıra bes u bes bıbermı tırba tari kız u kermı
Ku dekoytu leşa germı cora derdım ẓaf u ẓaf u

26. Bıra vaci peynu mergu ma ḥesi ‘eşir u cergu
Rari mergi raru derg u cora derdım ẓaf u ẓaf u

27. Dunya fani cay derdun u qezenci xeyr u gununu
Guney mı baru gırun u cora derdım ẓaf u ẓaf u

28. Ḥeyaw namus biw sê ṭaru nê mestur u nê setar u
Qewmu pis u vergu har u cora derdım estu ẓaf u

29. Gelu qewmu ma İslumi kitab Qur'anu kelumi
İslumey ra ma bêxum i cora derdım estu ẓaf u

30. İslumi rındi delali bi tenbel u bi beṭali
Bi sê keriw bi sê lali cora derdım est u ẓaf u
Derdi mın u tu piya ẓaf u

31. Derd u qehrım ẓaf u est u haniw mı sinew qefestu
Pisu ẓalım biw serdestu cora derdım ẓaf u ẓaf u

32. Xelqi ma biw qay ṭa'eti qay 'ebdey u 'ibadet i
Şeyṭunu oyni ma veti cora derdi ma piya ẓaf u

Sayfa-174

33. İnsu seferiw rawun u rari yey dergu karwun u
Mergu tırbew meḫşer şunu cora derdi ma piya ẓaf u

34. Merg u sekrati zeḫmet u 'emelo pis ha tu het u
Ni tu sermin u serwet u cora derdım ẓaf u ẓaf u

35. Tırbi herina bêber u 'emelo pis ha tu ver u
Nekir Munker bi ma seru cora derdi ma piya ẓaf u

36. Ku vacı wardı meḫşeru ma ku wardı pay xu seru
Ma ku şey ifadı veru cora derdım ẓaf u ẓaf u

37. Cennet rınd u mükâfat u zahidey xeyr u xebat u
Cenneti ehli felat u derdı yey qedinu vatu

38. Wari kufriw gunekari ku şeyriw cehnem bi bari
Qiriw bariy u hewari cora derdım ẓaf u ẓaf u

39. Numey Allah yu felat u wari reḥmi Rebbu zat u
Ya Muḥemmed şefa‘etu ku bıqediw derdi maw tu

Sayfa-175 Qeşide-39

Qeşideyi Ḥeżret ‘Eli Reḍiyellahu ‘Enhu

1. Şehsuwari Dulduli tı wari seyfu Ẕulfiqar
Datizaw ẓumay resul i şahi meḥbubi cebar
Daima tersayni tu ra muşrik u qewmi kufar
La feta illa ‘Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

2. Şêri Yezdani ‘Eli tı ḥeyderi kerrari ṣaf
Çari yari fexri ‘alem sakin i şehri necef
Ḥubbu Ali Muṣṭefayi me‘den a durr u ṣedef
La feta illa ‘Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

3. Şahi merḍan şêri Yezdan ibni ‘emmi Muṣṭefa
Rehberi rari ḥeqiqet zahid u ehli ṣefa
La’iqi weṣfi tu vacu ya ‘Eliyyel Murteża(ya ‘Eli ehli wefa)
La feta illa ‘Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

4. Can fedai dini ḥeqq i tırsu siperi resul
De‘wedari ṣulḥi Xeyber Yahudi kerdi melul
Şew u roc rari cihadi ferżi xu kerdu qebul
La feta illa ‘Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

5. Hel eta derşe'ni sulṭani wilayet vatu ḥeq
Quwweti tu şiw ḥeta serrayi hewt ṭebeq
Tarixi 'alemi ẓunu kafıri tu kerdi şeq
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

Sayfa-176

6. Şêri Rebbi ya 'Eliyyu ya Aliyyu ya 'Eli
Derb u ḥemlu şiddeti tu dewri 'alem munceli
Ger çıqa dunya sera ser weṣfi tu ẓaf mumteli
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

7. Pişıwa qenber suwari dulduli ender ṣıfat
Fatiḥi Xeyber qela'i weqti kufr u muẓlimat
Reḥmet u şef'et bu tu ri ya 'Eli roci memat
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

8. Ḥeyderu ebbul Ḥeseni hem Ḥuseyni Kerbela
Ṣewti ne'ray tu vecayni 'asiman 'erşi 'ala
Ẕulfiqari tu çetalu kafıri kerdi vıla
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

9. Ya 'Eli tı fatiḥi herb u ciḥadi Xeyberi
Ceddi Zeynel 'Abidin i hem 'Eliyyel Eṣğer i
Bi şehidi Kerbelayu ni tu hayu xeberi
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

10. Weqti hicreti resuli tı xu ke siper vera
Kafıri kewtu xicilu bi velay rarun ṣera
Piriku bewruni hali eştu pey şıktey kera
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

11. Ya 'Eli zewc u zewaci tu bi Zehra'i resul
Seyyidu nesla Qureyşi pey şıma umey ḥuṣul
Hem Ḥeseniyyu Ḥuseyni yew bi yew fer'u uṣul
La feta illa 'Eli la seyfe illa Ẕulfiqar

Sayfa-177 Qeşide-40

Beytay ‘Eşq

1. Ey geli ḍoṣt u hevali vaci ḥali tu çi yu
Bariy u ṣewt u hewar u el eman u gazi yu

2. Mın di yew nur u tecelli şu‘leda ṣeṭhi cihan
Yar u dılber bi muqabil yew neẓer da mın heman

3. Dilbera mın nazıka mın her tu wi şems u żiya
Neẓeri rınd u delali da hemê deşt u çiya

4. Awıri çeşmi ğezal i derbi day cısm u ḥesed
Nê yewu nê hewt u heşti nı bi hınẓar u bıṣed

5. Zulf u bıski tu bı ḥelqa bı ḥicab u kederi
Mın neẓer da yar u şengi da xu pey pacaw beri

6. Destu zendi dilbera mın qam u beşna ‘er ‘eri
Bırew u çeşmi siya ḥelqaw u dewri qemeri

7. Tu neẓer da mın feqiri ez biyu miṣli qela
Firqeti tu ax u ofu ḥeps u zından u bela

8. Kewtu mı derdi firaqi bêmecal u bê qelem
Her demu fikr u xeyalu dilbera şirin ‘elem

9. Şew u şunu gum u vısti pawi tu mı rari tu
Hiş u goşi xu mı dawu ṣoḥbetu weş qali tu

10. ‘Eşqi tu verbiw sefilu bendewar u derbeder
Naz u lumey awıri tu vıstu mı derd u keder

11. Xedd u xalu meş u beşni tu bineqş u qelemi
Şohret u ender ṣıfati tu ḥezin u elemi

Sayfa-178

12. Soz u bexti tu bı miṯli Belqısa sulṭan ram
Keyku biyaru mektubi ma hudhudi şirin kelam

13. Nê çi Ferḥad u Şirini der meqami tu ebed
Nê çi Leyla nê çi Mecnun ṣen‘eti Rebbi eḥed

14. Miri Kurdan Mem u Zînu şu cizira Eḥmedi
Miṯli dilber yew çini ku nê beriy u serḥedi

15. ‘Aşıqi ma Arzu Qenber kewti mun dewru ṣeri
‘Aşqi tu ṭar u teze wu kerdi şin dar u beri

16. Der meqami padişahi text u taca gewheri
Meskeni Belqıs Seba’i ḥur u wildan u peri

17. Gerdenu xalu xedi tu mermeru miṯli bezi
Çalım u beşnu meşi tu qaẕu awerda ku lezi

18. Ṣewt u vengi tu zarenci qıb qıbu nazu weşi
Şalulu bılbıl hewazi adırı gun u leşi

19. Ṿengi tu ṣebr u ḥeviy yu çı luliy u çı ẕela
Reğbeti tu sey muluk i ḥifẓi tu burc u qela

20. Ca’u texti tu bılındi pişiwa’i şu seri
Nê heval u henberi tu texti Rum u Qeyseri

21. Yew selamu awıri tu ṣoḥbetu awazu weş
Nidunu wellahi bı texti şahi Rumiy u Ḥebeş

22. ‘Eşq u ḥubbi tu ez kerdu pir u puç extiyaro kal
Deḥkerey ma şi bi texti ‘Ecemu Rustem-i Zal

23. Leyl u Mecnun numedar i hem bi ‘eşq u şohreti
Labelê fikr u xeyalu ‘aqıl mı tım tu het i

24. Ey tı Ṣelaḥeddini Kurdi destegir ma ra ver i
Dest bıdı seyfi welati ḥeyki qelbi dılberi

Sayfa-179

25. Yaru bındesti Suleymani hewaw ṭeyr u ṭebur
Cinn u ins mıj u mewl u dudu ehli şewri kund u kur

26. Dewri tu qumriy u bazi dilbera şirin kelam
Nê tu mektub persu qali nê kelam u nê selam

27. Kuy welati dar u teḥri mergu baxçeyo guli
Weṭanu paytexti yari firqetu derd u kuli

28. Weṭanu helm u heraw u şirinu sey şerbeti
Ṭali‘u bexto siya wu ma bi şari ğurbeti

29. Qehr u ẓulmi yar u ḍoṣti kerdu mı cewr u ğedır
Ḥali mı zından u ḥepsu nê sebat u nê ṣebır

30. Derdu ‘eşqi tu ez kerdu ixtiyaru rih sıpi
Her gumi dec u elem u ayu kulxin u kipi

31. Şahi texti ‘aşıqan ey dilbera nurin şefaf
Xatemu texti Suleyman ‘eşqi tu ri bı xilaf

32. Şewqi tu dilberu rındi nê xusuf u nê kusuf
Her weki sulṭani Mıṣri mulk u meliku Yusuf

33. Meḥbubi textu ṣara ‘aşıqi tu der ‘elen
‘Umri nazık mulki dilber tade mı leḥd u kefen

34. Qelb u siney mı hedef u derbi tu ṭop u tufeng
Ax u ofu derb u cerḥi dilbera ala fıreng

35. Biw mı het dilberu şeng u şirina kerden beyaz
Bêney u qanun u ‘ud u çı rebabu ceng u saz

36. Zinet u xemlu mubarek eşrefa qewm u welat
‘Eşq u şewqi tu xemelnay çahır u dar u nebat

Sayfa-180

37. Dilbera mesken Ṣebaya texti tu şad u şudi
Qaṣidi tu wari ṭac u ṭeyru dudi hudhudi

38. Serḥedu beriy u zozan şerq u ğerbi Amedi
Miṣli tu şenq u şepali baş u dilber mın nêdi

39. Teqlu sima bejnu bali tu beriyḥan u susi
Neqş u rengu ḥerfu nuqte şekli ṭeyra ṭawusi

40. ‘Endelibu bılbılu dewri tu çiwi çiwi yu
Bêumidi bendewar i tu biyu sê siwiyu

41. Şew şiya tariyy u ẓulmet şewqi tu şem‘u çıra
Mı neẓer da qeṣr u cami nê tı derg u nê kıra

42. Ṣeṭḥi erḍi dewri dunya sey tu rındi naṣeni
Qırık u gerdani tu dı çıwki bura aṣeni

43. Nişnu ez biw tu ziyaret ni bi ṣulḥu ni bi cenk
Kewti ma mu ẓulm u ẓoru ‘eskeri Rum u Firenk

44. Dewri tu bostanu fêki ‘erḍ u mulki ḥerem i
Me‘deni kibriti eḥmer gul u baxçey İrem i

45. Qimet u ‘eşqi tu yari ni çi gulşah keremi
Texti Yunaniw Yemeni ni çi baxçey Ni‘emi

46. Ğerez u kin u ‘inadi tu bê‘eqli reşidi
Paşmiri tu ha ‘Ecem dı Xusrewiy u Cımşid i

47. Her figan u nalini mı kerdı ‘acız cinn u ins
Key ku reḥmi qelbi tu ku ma bibi ḍoṣtu enis

Sayfa-181

48. Ey tı Ṣelaḥeddini Kurdıb şöhret u kesb u xebat
De‘wadar u pişuwa yi qewmi ekrad u welat

49. Sê gulu sê sosın u reyḥan bê neqşi dılber i
Hicret u firqeti yaru derb u cerḥi ciğer i

50. Rewşu şohretı zemani qaf bı qaf mulk u ḥeyat
Nêkenu yew sa‘eti ṣoḥbeti yar u dıl xebat

51. Badeya ṣafi şerabi engurew şêri heti
Her weki kewṯer u zemzem ma çı zuni lezeti

52. Wech u zulfi tu bi neqşu beşn u bala tu peri
Yew neẓar bı çeşme u xali ku heme derdu beri

53. Ni mı ṣebr u nê sebat u cerg u derb u bırin i
‘Eşqi tu ver ‘eql u hişu mı hemê kerdi vini

54. Qameta şıtl u şelali qamişi gul u çemi
Şew u rocu gum u vısti nazıka derd u ğemi

55. Beḥr u derya mewcu piliti suwari qeyeki
Mendu ez bê ḍoṣt u yaru nê meradu felek i

56. ‘Eşqi tu kewtu cihanu beldew u şehr u dewan
Şiw bê texti ‘adılunu Xatem u Nuşirewan

57. İş u karu şuğli dunya vısti ma pêra duri
Çew çiniw ma biyaru yew ca nê bi raşt u nê zuri

58. Dilbera me‘şuq delali ma ku key biw tu resi
Bêkesu ma verberi tu reḥmi ki ma bikes i

59. Nazıka şeng u şepali qehri tu daw qırıku
Ḥekim u Lokmanu bêru derdi maw tu daru ku

60. İş u kari ma hemê pêru bı Rebbi ‘alemin
Tı şefa‘et bıki ma ri ya Muḥemmed ya emin

Sayfa-182
Güzelliğinle övünme elbet elden gider bir gün
Dünya malına meyletme felek seni alır bir gün

Qeşide 41 Qeşide u Beytu Her Çi Yew Roc Ca Munenu

1. Rındey yay xu meweşefi tu dest ra ku şeyru yew roc
Meyli mali dunya meki felek ku tu terku yew roc

2. ‘Emri mı mevaci derg u helbet ku bıqediw yew roc
İfadew su’ali ‘emri ku tu persi peyni yew roc

3. Ḥeyat yew serminu tu yu tı ku zerar bıki yew roc
Ax u of u hewar vaci tı peyni poşmuni yew roc

4. Mal u mulki ‘ebdu mewri tı pey ‘eẕab weni yew roc
Zemu zuriw ḥeqi ‘ebdu ku tu ra bıwaziw yew roc

5. Tı dunya ra mırḍ nêbeni herri ku tu mırḍ ku yew roc
Fek u pizey tu ku pırku te‘ma tu ra vecu yew roc

6. Ḥelal ḥerum nêperseni Allah ku tu persu yew roc
‘Ez̲abi ḥerumi est u tıku ḥesab veyni yew roc

7. Tı xortey bay xu nazeni tı ku extiyar bıbi yew roc
Çuwaw çoguniw bêṭaqet teḫn u nusku buri yew roc

8. Tı mevaci ez serbest u celbi Allah yeni yew roc
Ṣebr u muḫleti Allah yu we‘di Allah ḥeqq u yew roc

9. Tı mevaci dunya weş a ku niweş bu tu ri yew roc
Keyf u zewqu dunya veng u ku tu dest ra şeyru yew roc

10. Mal u mulku qeṣr u koşki peyni ca muneni yew roc
Qewm u ḍoṣt u torn u laci peyni ku ca muneni yew roc

11. Meqam terfê mewqiw reğbet peyni ca muneni yew roc
Ağaw paşa text u taci helbet ca muneni yew roc

12. Gunekaru tı meḫkumi tı ku şey dest illa yew roc
Oyn u feniw hoku deki peyni ku biw helbet yew roc

Sayfa-183

13. ‘Aqıl bigiw ğafil mebi dunya ca munena yew roc
Hewni ğefleti gırun u mergu tu hişyar ku yew roc

14. Tı ‘erḍu ṣera geyreni tıku şey bın helbet yew roc
Tu seru gunew ki kerdu ku tu persi peyni yew roc

15. Çiw ki tı dunya dı keni ku tu persi pêru yew roc
Dırhem u mi̲sqal u zerre tı ku ḥesab veyni yew roc

16. ‘Erḍu hera tı ha seru peyni tırba teng a yew roc
Tariy u tengu bêberati ku şeyri veyni yew roc

17. Dırıw zuray riyakari ku poşmun bi peyni yew roc
Fesadiw bexil u ḥesud ku ceza bi peyni yew roc

18. Ṭağut u Fir‘ewnu xışn i peyni poşmun beni yew roc
Dunya pêru yini dest bu peyni dest ra şuna yew roc

19. Hıri fi‘li mınafıq i ku poşmun bu tı ra yew roc
Zuraw xa’in u bêsoz u helbet ku poşmun bu yew roc

20. ‘Emri tu sermin u tu yu ku tu dest ra şeyru yew roc
Ṣanyaw se‘et u deqawu ku ḥesab ki tu ru yew roc

21. ‘Emri xu beyhude meki ku tu dest ra şeyru yew roc
Çiwki qay Allah ri nibu ‘ez̦abo gırun u yew roc

22. Tı sey bılbıl uneni tu ṣe vatu beylu yew roc
Xeyr u şerruw tu ra persi zuni tu ku lal bu yew roc

23. Roci ḥeşri roco teng u peyni ma ku şeyri yew roc
Şefa‘et u reḥmay Rebbi Allah ma ‘afuku ay roc

Sayfa-184 Qeşide 42 Beyti Zazawi
Erisin dağların karı/Gitsin ‘ömrümün baḥarı
Ecel qapımı çalmadan/Gel görem ‘ömrımın warı

1. Numey Allah elif lami hiyyu şerrey mebi xumi
Rebbi mexluqatu ‘ami wari Qur’anu kelam i
Şewew rocu ma bıbari vendi Allah ma ri kar i
Guney ma ẓafi bi bari ma ‘afuki tı qehhar i
Nefs u şeyṭuni ma har i ẓalimi tımu inkari
Duşmeni ẓor u ğedar i aya Rebbi tı ğeffar i
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıstew gumey merg u ecel ḥetta numey

1. Guney ma sey peli dari ma ru bi şalag u bari
Ni ma ṭa‘et u nê kar i aya Rebbi tı setar i
Rari axreti dı rar i cennet u cehnem u nari
Ma karwuni ini rar i hivi xalıqi cebbar i
Ma kewti dewri kezzabi guney ma biw biḥesabi
Beri ‘eybun besu abi Rebbi ğefur u tewwabi
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıstew gumey merg u ecel ḥetta numey

2. Medeniyyetu bêmimi ma kerdi bi ‘eql u fihmi
Bi ‘ebdali zerd u sımi hivi reḥman u reḥim i
Zenginey biya ma ri derdu qelbi ma biw wışk u merdu
İslum biw yebnu ra serdu Allah key ku ma ri verdu
Ma umey na dunya fani tercubew u imtıḥan i
Axreti ma ri puan i wesiqey din u iman i
Sayfa-185 Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıstew gumey merg u ecel ḥetta numey

3. Feqir tım nimcet u nim i biw ṭalın u ṭerşi yêmi
Nima lum u nima cêmi hivi bı Rebbi reḥim i
Gazi bıki ma bıbari serdesti ma vergi har i
Tı vuni maru gurmari ma vendi xalıqi bari
Dunya biya dumun u sisi ẓalımi ma bi re’isi
İslumi xa’ini pis i Allah wari cinn u ins i
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıst u gumey merg u ecel ḥetta numey

4. Ḥesud bexil u bê‘erz u tımu bi kin u ğerezu
Ḥırṣ u te‘maw ‘erḍ u rezu sebay dunya din ku berzu
Sew ma İslumun ra xuyki merḥemet ma yebnu nêki
Tım tıveru miṣli deki İslumey ma de‘wa nêki
Bê ṭa‘eti ma ḥemiqi mıl u pêra keni qiqi
Çım u çenu keni çêqi tı vuni qatıri fêqi
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıstew gumey merg u ecel ḥetta numey

5. Guney ma bi mar u kaci siney ma biw tewqa saci
Te‘ma biya adıru raci guneki ma tewbe vaci
Pey feki İslumey keni teḥn u nuskiw oyniw feni
Pêru yebnu ra xuy keni İslumi bi sê duşmeni
İslumey yew raru raşt u Allah tercube vıraştu
Felati ha tı ra baştu ma xu nidi naşt u daştu
Sayfa-186
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıst u gumey merg u ecel ḥetta numey

6. İslumi ma xeyr nexazi şuni pê şikl u kazi
Zengini ma wari ṣaz i feqiri ma belengaz i
Mu’min bıraw way yebnuni u ma pêra ḥeski imun u
Bi imun cennet nışunu vendi Allah şewew şunu
Pey feki vuni ma rınd i beylu niya çı dari bındi
Tı vuni mılçıkew kundi huku qiçiw keraw bendi
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıst u gumey merg u ecel ḥetta numey

7. Her kes biw serbest u ḥuru İslumey ra kewtu duru
‘Emri dunya faniw zur u numey Allah yu ğefur u
Dewic meḥleli ciruni paştay xu yebnu niduni
Qalay yebnu ben u uni hewna zi pawey imuni
Ma rewna ra yewnu setu vuni derdi ma xizmetu
Ḥalbıki ṭop siyaset u xa’in u pis nênu xetu
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıst u gumey merg u ecel ḥetta numey

8. İslum yebnu emin niyu tı vuni qay goşti luyu
Ḥelal ḥerum beylu niyu weṣfı dunu sê weliyu
İslumey binav u deng i sexteqarey qali veng i
Weṣfu kefi miṯli zengi ma xu raştı ki ni bı bengi
Sayfa-187
Dini ẓafini seqeṭ u İslumey kerda aletu
De‘way yini menfe‘et u vuni ma şuni cennetu
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıst u gumey merg u ecel ḥetta numey

9. Mevaci mali dunyayu selṭanat u xezina yu
Cewheri İslumey vay u qıyas nıbenu dunyayu
İmun kewtu ze‘fiyetu dini xu daw menfe‘etu
Loqmê basu vaz dı hetu serevdew ‘eyb u minnetu
Pazar ke rocu cum‘ewu zuriw ṣuwend u ḥilewu
Nêşuni cumi xuṭbewu ṣelaw eẕan deri qewu
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıstey gumey merg u ecel ḥetta numey

10. Dinu İslumey imuni rari sunnet u Qur’an i
Sew ma tı ra amey muni ‘eẕab u cezay ma duni
İslum kewtu bındi rari verdı hemê ḍoṣt u yari
Peydı duşmeni ğeddar i tı vuni quddus u har i
İslumey biya ma ri irṯu kum tı ra dur bu xebiṯ u
Ḥilekar u zura pis u ma ra niw metn u ḥediṯu
Nefsi xu ra bıki lumey vaci ma çı dunya umey
Ṿendi Allah vıst u gumey merg u ecel ḥetta numey

11. Ceniw carmid keynaw laci ma ferżi İslumi vaci
Eşhedew ferżi nımaci zekat u rocew u ḥaci
Şewew roc ma vaci Allah tı def ‘aki derd u bela
Wari reḥmi Allah Allah şefa‘et ya resulellah

Sayfa-188 Qeşide 43

Beytay Ḥeżreti Ustadi Tarixi Ḥeyati

1. De goştari ma ha vuni medḥi Bedi‘uzzemani
Se‘idi Nursiyu vuni ḥeyati yey ma bızuni

2. Tarix hınẓar u heşt sey u hewtay hiri bıyari seyu
Tewellud tarixi yey u Nursi dı dunya umeyu

3. Ustad Bedi‘izzemani welati yey ma bızuni
Bedlisu şu beḥri Wani İsparit neḥyey hizani

4. Deway ustadi Nursi yu şıma persi may u piyu
Pi yey Mirzaw ẓaf ṣofi yu ma yey Nuriya sey ḥuri yu

5. Se‘id gedew ẓaf zeki yu delali dadiw babi yu
Çiw ğerib ẓaf tı ra diyu pêru yew ḥukmi Rebi yu

6. Nê bermawu şenikey ri vatu ‘eybu carmıdey ri
Dewru durmê kerdi seyri insu teder mendı ḥeyri

7. ‘Emri yey vêrtu new ṣeri ‘ilim ẓaf merraq u deri
Şunu ṭağı deway veri seydaw Meḥmed Emin deri

8. Hınẓar heştsey heştay hiri teḥṣil bı şirin kewt vêri
Ṿa elif zeber u zêri luṭf u reḥmay Allah beri

9. Feqi seyday yew Meḥmedu qew ğedaru pis u beru
Se‘idi rey ra qewğedu Se‘id şı may u piy serdu

10. Pi yey vunu qey tı umey labelê ḥewyay tu numey
Niwzi cay te‘da tu umey lebeyawu kerdu lumey

11. Se‘id vunu ez şenik u nişnu ez te‘da qebul ku
Allah mı jihat u pilku şeyru ‘ilm bunu teḥṣil ku

Sayfa-189

12. Keki yey ‘Ebdullah benu şiw teḥṣilu ha unenu
Her gu ḥefte izin yenu Se‘id hetı ders unenu

13. Ewnênu tefekur benu ḥefte dı yew ders unenu
İzni may u piy wazenu iş u kari xu veynenu

14. Yew ṣeri be‘di ra dunu şiw deway pêrmisi munu
Ṿeyra nıvındenu şunu şiw gumey şeyxi Hizunu

15. Feqi şeyxi hetı beni çer ḥebi rewna uneni
Hemê çerxu yewe keni Se‘idi reyra şer keni

16. Se‘id cesur u zekiy yu ẓulm u te‘da razi niyyu
Seyda nur Meḥmed ku biyyu vunu Se‘id vaci çiyyu

17. Ṿunu çer ḥebi feqi tu tıdır wani mı ez qitu
Ṿendı vaci wa bêri tu dıd ḥebi ez ‘egit u

18. Şeyx vunu tı feqi mın i qali tu merdu şirin i
Qarişi tu çew bu hını ez ku yini bıku vêni

19. Seydaw ẓaf wari himmet i veynenu ini ḥikmeti
Se‘id wari zekawet i ‘ilm u ‘irfu hani het i

20. Se‘id u unbazi dersi seyda vunu ma şey Nursi
May u piy Se‘idi persi gedeyay Se‘idu dersi

21. Seydaw feqi xu rar kewti pey lıngu şeş hewt sa‘eti
Şuni may u pi yey het i persi wexti yeyu şıti

22. Şuni Nursi beri veru Se‘id şunu dunu beru
Dadi yey yena teberu cılu ana beri veru

Sayfa-190

23. Darew sekuyu teberu ḥeṣıri ra kena seru
Ṿuna ruşi sekuy seru Allah ḥıfẓi ma bıkeru

24. Pêru runuşti pêheti Ṣofi Mirza şiyu cıti
Pawey biru yini heti işi cıtew xeta xeti

25. Roc qedyawu ha êrawu ewniyay Mirza de umewu
Dı çilek u dı gay yewu feki yini ha bestewu

26. Yenu heti bi selami ṣoḥbet u persu kelami
Şuni corbi ‘orfi ‘umi roc vêrenu wexti şumi

27. Keni ṣoḥbet beni mestu şeyx vunu vatey mı est u
Qey tu feki gayu bestu yew ḥikmetu teder est u

28. Seyda vunu deway ma di wexti mı şuniw ḥesad di
Feki hani feki gay di şey mışune her gu ray di

29. Wexti tu weṣṣaru weş u puşu çahir velg u vaşu
Ha çê duz u ha çê kaşu gay tu wa bıçeri baş u

30. Mirzay va ez cıti kenu hêgay şari ru vêrenu
Ku ḥerum buri tersenu fekuni gayu bestenu

31. Seyda vunu ey tu bes u reḥmay Allah biw tu resu
May Se‘idi wa biw persu gedeyay Se‘idiw dersu

32. Seyday may yey ra pers kerdu vatu Se‘id weyê kerdu
Mı ri biw merraq u derdu çewa biw pilu şıt werdu

33. Nuriya va xalıqu ferdu mı ḥemli Se‘idi kerdu
Mı lıngay xu neşta ‘erḍu bêdesmacu çiwki ferżu

Sayfa-191

34. Se‘idi mı welediyawu bêdesmac mı şıt nidawu
Gedeyey ra nêbermawu yew reḥmet u Allah da wu

35. Roc a roc şiw xu ḥesiyawu Se‘idi mı nêtersawu
Çiwki diyyu mı persawu şeyx u ‘alimun ḥeseyawu

36. Şeyx feqiw ra bewni vunu may u piw ki din ra ẓunu
Helbet Allah deri dunu ewna yew ewladu vunu

37. Misafir yew şewi beni qal u beḥṣi dini keni
Ṣıbḥa wardeni rar keni verbi hiz u meşe yeni

38. Tarix hınẓar u heşt sey u heştay u punc biyari seyu
Şeyxi Hizan xocay yeyu Nur Muḥemmed nume yey u

39. Yew ẓemu yey heti mendu Se‘idi şeniki wendu
Seyda tı ra ‘ecib mendu vunu Se‘id hunermend u

40. Mela ‘Ebdullah zi weyra bıray yebnuni tı reyra
Şuni Nurşi ewta weyra Se‘id cesur u qıçey ra

41. Mewsimu germi ımnun i feqiw dewıc tıdır şuni
Caw hunik yayley şeyxuni feqi weyra vındi buni

42. ‘Ebdullah yew qalı vunu hırs u te‘da kewti munu
Se‘id hırs bi va ez şunu gumey şeyxu ca verdunu

43. Ha Se‘idu ‘Ebdullah wu bêsebeb yew meṣela wu
Qewğa keye ṣewt u ṣedawu seyda ume pey ḥesiyawu

44. Seyda hırs bi xu daw mılu va Se‘id ma bewni ilu
Keki tu yu bıraw pilu ẓaf muhim niw çik tu silu

45. Se‘id vunu ez teqiyyu tı seyda ni cay tu niyyu
Medresay şeyxi ṭaxiyyu tı zi sey mi yew feqiyyu

Sayfa-192

46. Mela Se‘idu şenik u teḥekkum nişnu qebul ku
Ẓulm u te‘da teḥemmul ku varden u şunu sıvıku

47. Ẓemu şewa ẓaf tari yu dar u beri newal biyu
Caw ki roc di çew nişiyyu Se‘id şewa tari şiyyu

48. Aya şew dı şiw Nurşiyu himmeti şeyxi ṭaxiyyu
Himmet zi emri Rebbi yu Se‘idu şenık feqiy yu

49. ‘Ebduraḥmani Ṭaxiyyu ax u ḥesray yey feqiyyu
Luṭf u reḥmeti Rebi yu naz u ni‘met velabiyyu

50. Şeyxi va emri Rebi yu deḥbi feqi may Nursiyyu
Yew tı ra pilu weliyyu ‘alimi ‘ilmi Rebi yu

51. Tı ra kumu ez niẓunu yew tı ra pilu ez ẓunu
Kelami Rebbi Qur’anu ku tefsir ku biyaru munu

52. ‘Orf u ‘adeti welati seyda wari icazet i
Her dewa ki yey bi vati medresa akerdı vati

53. Melaw ki zengin u başbi nê zekatu nê me‘aş bi
Pêru meṣref çıqa aşbi melay ṭop kerdi belaş bi

54. Seydaw feqir dersi dayni dewic pêru der ewniyayni
Tayinu zekatu dayni tekiyay feqiw şuğuliyayni

55. Se‘id feqiw ders girewti fiṭr u zekat nigirewti
Bındi zileti nikewti minnetun ra xu girewti

56. Se‘idu meşhur unenu ḥeqaret qebul nıkenu
Serevdun ra ẓaf xuy kenu ḥeta nefesu pe yenu

57. Tı ra pey yo keye yenu ay ẓımustu dew dı benu
May u piy xu hetı benu şew u roc xeyali kenu

Sayfa-193

58. Xeyali wendişi kenu yew şewiki hewn veynenu
Diw ki ḥeşır runeyenu pêğemberi meraq kenu

59. Ṿunu ez feqiw u teku pêğemberi ez ku se ku
Ku ra veynu ziyaret ku qelb u ẓeray xu reḥet ku

60. Ṿunu ḥeşr u ‘ereṣati ez şeyru pırdi ṣıraṭi
Ku biw viri mexluqati pêru pêğemberiw zati

61. Pêğemberi umey ciru mı ziyaret kerdi pêru
Pawew Muḥemmed ku bêru xatemi resulu pêru

62. Ez vınertu ḥeşru nume Muḥemmed Muṣṭefa ume
Ez vera şiw ters u lume keye ziyaret nuruk ume

63. Mı va Muḥemmed Muṣṭefa ez dexilê ehli ṣefa
Ez feqiri cewr u ceğa tı himet ki ‘ilm u wefa

64. Ya Muḥemmed hivi kenu ez feqir u leba yenu
Allah xu ra ‘ilm wazenu tı himet ki rica kenu

65. Muḥemmed Muṣṭefa vunu Se‘id vacı ez soz dunu
Sual nikenu ‘ebdunu Allah tu ri ‘ilim dunu

66. Mı soz dawu muqimiyyu hişyar biw ku mı hewn diyu
‘Eşqi ḥebibi Rebiyyu ẓeray mı sey roc abiyyu

67. Ḥikmetu hewni ğeribi ḥıfẓu zekay mı bı zêdi
Beri ‘ilmi hêdi hêdi mı ri abi luṭfu zêdi

68. Hewni mı ṣadıq u raşt u ‘eşq u şewqi mı vıraştu
İzni may u piy mı waştu şiw Erwasi raru raştu

69. Erwasi ra şiw Bedlisu kuy Bedlisi mıc u sis u
Ṿa Şeyx Emin muderis u şeyx u ‘alım u re’is u

70. Se‘id şunu feqiw munu şeyx tı ra ewnênu ẓunu
‘Emri yey şenıku vunu dersi Se‘idi nidunu

Sayfa-194

71. Yew feqi şeyx anu munu dersi yey tı vaci vunu
Ez dersi ṭalibu dunu Se‘id şenıku neẓunu

72. Ṿatey şeyxi ẓaf gırun u Se‘id ‘acız ben u şunu
Ṣebır kenu yew ẓemunu yew roc şeyx ha dersu dunu

73. Şeyx haniw dersu unenu Se‘id goş daw goştarenu
Ğeletê şeyxi veynenu tekraru şeyx şun u yenu

74. Feqiw şeyx mendı ḫeyretu Se‘id dersi ṣerfi hetu
Dersi ma ha icazetu çewa ğeleṭi ma vetu

75. Se‘id vendaw şeyxi vatu ğurur u xişney afat u
Qey tu dersi mı nıvatu cura xetay tu mı vatu

76. Se‘id vunu seyda bes u ınu tu ri mı ra dersu
Mı ri nê minnet u tersu şunu mir Ḥesenu dersu

77. Qal u beḫ̲si may Bedlisi ṣeri Se‘idi puncisi
Ku bibu Se‘idi Nursi himetu kitabu qudsi

78. ‘Emru tarix biya pêseyu bewni veyni ma va seyyu
Tarix hınẓar u heşt sey u heştay u heşt biyari seyu

79. Se‘id şeyxi caverdunu kewtu raru şewew şunu
Medresay mir Ḥesenunu şenıkun ra ders nivunu

80. Se‘id vunu ez ku bunu hewt kitabu caverdunu
Ez feqiw ṭalibu vunu ẓemu ḥeftew roci şunu

81. Şiw Gewaşu qezay Wani vırti şi aşm u ẓemani
Yoy u unbazi xu vuni wardi ma şey Erẓerumi

82. Mela Meḥmed u Se‘idi ra ra şuni hêdi hêdi
Şuni qezay Beyazıdi wey ra ders wendu Se‘idi

Sayfa-195

83. Beyazıd di şiw ḥucrawu Meḥmed Celali seydawu
Ṣerf u neḥwi yey qedyawu kitabi cu ri unawu

84. Seyda şeyx Meḥmed Celali Se‘id biw feqiw delali
Seydaw Se‘id ehli ḥal i ‘ilm u ‘irf u irşu mali

85. Teḥṣil u ‘ilmi Se‘idi pêru ewta wendu zêdi
Nu çê ḥukmu çewi nêdi ğeyri ustadu Se‘idi

86. ‘İlm u taḥṣili Se‘idi şiyu ḥucray Beyazidi
Tarixun dı çewi nıdi hirı aşmiw nibi zêdi

87. ‘İlmi vist u punc ṣerunu Se‘id hirı aşmi bunu
Himet u ḥukmu gırun u Allah her kesi nêdunu

88. İcazey ustadi keyu ‘ilmi yey ‘ilmun ra seyu
Tarix hınẓar u heşt sey u heştay u new biyari seyu

89. Niyeti yey sefer u seyru şeyru Beğdad raru xeyru
‘Alimu veyn u bigeyru ca bi cawa vınd u şeyru

90. Şunu Bedlis u Şirwan u Tilo Siirt cay ‘aliman u
Munaẓerew imtiḥanu şiw qubay Tiloy dı manu

91. Mela Se‘idu menşur u dunya kerdı dewr u turu
Ha çê nuzdiw ha çê duru ‘ilm u ‘irfan dı menşur u

92. Eseri yey biw velawu ḥeta Aşya Awrupawu
Her ṭeref qıṭ‘ey dunyawu daruni biw qelbu siyawu

93. Luṭf u reḥmay Rebbi cu ri raru raşt Risale-i Nuri
Şewqi xu daw nuru duri kum niveynu ker u kor i

Sayfa-196 Qeşide 44

Feşlı Beytay Ḥeżreti Ustadi Se‘idi Nursi Bedi‘uzzeman

1. Tı Se‘idi se‘adet i eseri tu risalet i
Sew hırıs cildu tu veti pêru tefsiru ayeti

2. Yardımi Rebbi Yezdani nebiyyi axır ẓemani
Himmet u feyẓi Qur’ani tı bi Bedi‘izzemani

3. Yew ‘Eli şahi merḍani ‘Ebdulkadıri Geylani
Paşmiri tu şewew şuni va tı Bedi‘izzeman i

4. Mebi cahil u neẓuni ‘eṣri vistiw ma ha ẓuni
Ṿaci Bedi‘izzemani muceddidu pey bıẓuni

5. Ṿaci sunnet u Qur’ani emri Allah yu ma ẓuni
‘Alimi tefsiri vuni Se‘id Bedi‘izzeman i

6. Geh va Se‘idi Nursiyu geh va Se‘idi Kurdiyu
Geh va meḥkumi ḥepsi yu geh va ustad-i nurci yu

7. Wan u Bedlis u Hizuni Se‘idu şenıku vuni
Be‘di ṣeriw aşmi şuni vuni Bedi‘izzemani

8. ‘Emri yey vist u se‘etu nêverdaw as u reḥetu
Nê yey ters u nê minetu ḥeta wefat u reḥmetu

9. Ma dekewti ‘eṣri vısti kufr u fitnê ma de vısti
‘Eql u ‘ilmi ma bi sısti Risale-i raru durust i

10. Rehberi emri Qur’ani ustad Bedi‘izzemani
Se‘id Nursiw şıma ẓuni mebi cahil u neẓuni

11. Nurci yey fetḥi imani ṭelebew medresew Xani
‘Aczmendiyu Geylani ders u irşadi ẓemani

Sayfa-197

12. Yew tariqu tı ku runi piri tu şahi merdani
Zeynel ‘Abidinu torni şu ḥeta şahi Geylani

13. Bı feyzu nuri Qur’ani Se‘idi Nursiyu cani
Bı ğeybu xif xeber ani weka texti Suleymani

14. ‘Eṣaw muhri Suleymani tı ustadi xeber ani
Beṭal ke siḥri Hamani ğeriqi beḥr u Fir‘awni

15. Risale-i dersi Qur’an i wirdi tu ḥizb u cewşan i
Daruyi je‘r u zından i hezey Yusuf-i Ken‘an i

16. ‘Eṣay Musa kitabi tu Xuṭbey Şami xiṭabi tu
Ẕulfiqar kalemşuri tu cebhey kufri cihadi tu

17. Muceddidi may ẓeman i bı himmet şahi Geylani
Tı sew hirıs eser ani hemê tefsiri Qur’an i

18. ‘İlmi tu ‘ilmi ledün i bi emri kun fe yekuni
Bi aşmiw ḥeftewu ani tı bi ‘alimi cihani

19. Eṣeri tu risalet u irşadi qewm u ummetu
Ḥeqa’iqu ḥeqiqet u pêru iman u quwwet u

20. Tarixu qeydi ḥeyati ma nidi miṣli tu zati
Eṣeri tu keramat i beriw zozunu welat i

21. Tı eşti ḥeps u zındani yaşağı şehr u dewwani
Muğaraw weysizi Wani tu ri bi şerref u şani

22. ‘Alimi ‘eṣru ẓemani żiyafet nuri Qur’ani
Çıqa dewleti pey zani nezuni kor i bızun i

23. Tı bi Bedi‘izzemani de‘way tu kewti cihani
Ḥeta Awrupa Almani Japon u Hind u Romani

Sayfa-198

24. Tarixun di çew nıdi cesuri wırdi Se‘idi
Muḥarib u mucahidi yew ğaziy u yew şehid i

25. Ṭelebey nur risaleti velay bi her wilayeti
Medresew u kulliyeti ders u xızmeti milleti

26. Qur’an kellumi Allah yu risale-i tefsiri ma yu
Wardı şeyri medresayu naz u ni‘meti Allah yu

27. Dewri kufru ṭeb‘iyuni ma seru hewr u dumuni
Ma Risale-i Nuri buni cewabi hemını duni

28. Wa xu nêdi nuru duri roc veciyaw asmini cori
Roşni Risale-i Nuri nêveyneni çımi kori

29. Ḥeqiqeti may imuni ma Risale-i Nuri buni
Bi ḥeqiqet u neẕuni raru çewtu yi ha şuni

30. ‘Eṣri visti şi peyniyyu de hişyar bı may u piyyu
Wa şeyri xortuna şiyyu dersi Se‘idi Nursiyyu

31. Risale tu ri xebat u yew ilhamu Allah daw tu
Ṭelebun nuştu tu vatu pêru tefsiru ayat u

32. Emri dini ma bıẕuni risalew rari Qur’an i
Bınusiw goştari buni raru raştu şıma şuni

33. Ṭelebey tu cihan geyri dewletiw şehru bıgeyri
Dewri dunya bıki seyri dersi nuri rari xeyr i

34. Ma Risale-i Nuri buni ḥeqiqet rari Qur’an i
Sey ğedaw pi wer u nuni pêru meḥtac u neẕuni

35. Goş medı neẕun u şari Risale ni‘metu ma ri
Hezey nun u aw u kar i ma tımu buni goştari

Sayfa-199

36. Roci şewq daw nuru duri roşni Risale-i Nuri
Nê veyneni kerr u kori hidayet bı Rebbi cu ri

37. Risale-i Nuri iman u daruy derdi niweşan u
Nı çê Ḥekimu Loqman u pêru ayetu Qur’an u

38. Risale biw ferżu ma ri şewew roc buni goştari
Naşiy u xort u extiyari dar u merhem qelbi ma ri

39. Risale ma ri reḥmet u ceniw carmid şeyri hetu
Raru raştu hidayet u tercumey tefsiri vetu

40. Risale sey ferżi ma ri ma tımu buni goştari
Ma niweşi daru ma ri guneki neẓun u har i

41. Risalewu rari xeyr i mebi tenbel meki seyri
Xortu naşi wardı şeyri dersi risalê bigeyri

42. ‘Eṣri vısti ‘eṣri muni veciyaw Bedi‘izzemani
Muceddidu şıma ẓuni neẓuni kuca dı muni

43. ‘Eṣri vısti peyni umey çewi niva ma çı umey
İşi dunya miṯli ḍumey kum deku wa niku lumey

44. Peybi hewniw vistuneki peybi hokiw peybi deki
Dini xu kerdu beleki yi ku roci ḥeşri se ki

45. Nê kitab u nê sunneti nefsi deri rari veti
Emri dini xu seqeti vuni ma ehli cenneti

46. Nê icma‘u nê qıyasi riyakar u bêixlaṣi
Kibr u şohret keni baṣi hewna yi pawey xelaṣi

47. Her ‘eṣru ki yen u şunu muceddidi xudur unu
Qur’an narbew aredunu Se‘id muceddidu ẓunu

48. Hema ẓafi ma ra est i hok u ḥile hani dest i
Niẓuni Risale est i nefsi çimi yini besti

Sayfa-200 Qeṣide 45 Faṣli Dewam

49. Ḥerbi Urisiw cihuni ustad Bedi‘izzemani
Çetew albay milisuni esir şiw Urusi muni

50. Tarixi esirey persi hınzar new sey u şiyyesi
Esir şı Se‘idi Nursi deri bı tercubew dersi

51. Şunu semti Tatarunu mescid u cami dı munu
Çemi Wolga veru şunu seyr kenu mewcu pılunu

52. Dı ṣeriw çer aşmi ma wu şı Qafqasu Warşowawu
Berlin Wiyana Ṣofyawu firar kerdu biw Turkiyawu

53. Kewti viri ḍost u yaru ṭelebey u qewmu şaru
Pey treni kewtu raru İstanbul dı umew waru

Faşıl

54. Nursi İsparit Hizani Bedlisu şu Beḥri Wani
Eṯeri tu xeber dani pêru tefsiri Qur'an i

55. Kelimey nuri tu vati yardımı tuyu ḥeyati
Allah nurus semawati Risale'i Nuri ayati

56. Nuriyeh Xatuna may tu Seyyid Nur Meḥmed xocay tu
Kelimey Nursi deway tu punc kelimey nuri day tu

57. Eya ustad tı Se'idi sin deraki cara tı di
Tı beni roşun u 'idi vatey tu yu nıbiw zêdi

58. Isparit Isparta heti kelimey ḥerf u luğeti
Se'id vunu cay xizmet i ẓaf eṯeri teder veti

59. Isparta huniku sêrda ma ri ẓaf tarixu deyrda
Eğridir ha goli verda tı ra ustadi aw wêrda

Sayfa-201

60. Se'id seyyaru ha şunu Emirdağ u Qestemonu
Dersi risalê ha dunu Lem'ew u Laḥika bunu

61. Dunya pazari axret i ma umey qay ticareti
Serweti may axıreti rari kitab u sunnet i

62. Meḫkum u menğ (f)i kuyani muğarey Bedlis u Wani
İrşu cay pêğemberan i tê xebetiyay şewew şuni

63. Ḫepsi tu bı ẓulm u xifi vist u heşt ṣeri tewqifi
Bı sê medresey Yusufi Risalew Lem‘e ḫurufi

64. Te‘daw ẓulm u işkencew u meḫkemaw zehiru kewu
Rebbi wari roc u şewu ku ma beru ifadewu

65. Her çıqa ehli imuni Allah pêğemberi ẓuni
Bi iqrari qelb u ẓuni Risale’i rari Qur’an i

66. Ina dunya ṣiyay ma ya ma sera şey ma dıma ya
Madem unaw çı hela ya ricaw minnet u lava ya

67. Eya Bedi‘izzemani dersi tu rari Qur’an i
Hidayeti qelb u ẓun i raru raştu ma bıẓuni

68. Eya Rebbi tı ğeffar i xalıqi waḫidi bari
Reḫmeti tu ma ru vari ṭelebew ustadi ma ri

69. Ustadi ma yu rehberi reḫmay Allah varu deri
Şefa‘eti pêğemberi deri bu rocê meḫşeri

Sayfa-202 Qeşide 46 Qeşideyi Dini

1. Dini ma yew raru raştu verini pey weḫy u ayatu rari asmini
Waṣıtey Cibrilu ma pey emini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

2. Ḫeżreti Adem ra ḫeta Mehdini imun tımu yewu rari maw dini
Ma war veci tımu ḫeta ma şini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

3. Allah din daw ma ri ma pey feleti din u iman raru raştu dıleti
Emri Rebbi mawu rari weḫdeti ma bımrı qay dini war veci qay dini ma bımrı qay dini ma

4. Din yew qanun u yew rari felati te'minati axret i maw ḥeyati
Qay raştey u 'edaletiw ma vati war veci qay dini war veci qay dini war veci qay dini ma

5. Dini İslumey yew rar u ṣıraṭi raru musteqim u ḥetta memati
Ḥeblullah u semawiy u ayati ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

6. Dini İslumey yew dini xebat i Allah daw ma ma ri kê emanati
War niveci çiniya ma ri felati ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

7. Her mılleti vuna ma wari din i kafıri kufri xapeyay pey kini
Ayet vunu Allah hetı yew dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

8. Kafir pêğemberi ma ru biw gaci ḥerb u cihad kerdu adıru raci
Din ẓor umê pey zeḥmetu bilaci ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

9. Din ma ri kerdu emanet ma vaci kafır din bırıjnu sew ma nıvaci
Ḥuẓuri Allah dı ma ku ṣe vaci ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

Sayfa-203

10. Din u namus mulk u welat pêheti şewru ittifaqi dinu ummeti
Sew caverdı ma ku çewa feleti ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

11. Pêğemberi ma ceddi seyyidun u resuli 'Ereb 'Ecemiw 'amunu
Din ardu meydun bi ẓorbi kalmunu ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

12. Pêğemberi guni rışnay va dinu denduni yey bı şehid u bırinu
Cay guni ma yey ra ẓafir şirin u ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma bımrı qay dini ma

Sayfa-204 Qeşide 47

Qeşidetul Munacat

1. Allah wari reḥma ẓaf i reḥmeti tu sey xunav i
Ma ru varu vistew kavi reḥmı ma kı Allah Allah

2. Ma 'ebdi tuy ma feqir i ma nê hiş u ma nê viri
'Emri ma şı ma bi piri reḥmı ma kı Allah Allah

3. Allah wari ka’inat i ma neẕun u tat u lati
Ma ‘ebdi tuy bêxebati reḥmı ma kı Allah Allah

4. Rari dini rınd u baş u rari ḥeqqew İslum weş u
Rari xu ma kerdu şaşu reḥmı ma kı Allah Allah

5. ‘Omri ma şiw pey ğefletu qelbi ma wışk u qeswet u
Ma nê ‘ar u nê ‘ibret u ma ‘afuki Allah Allah

6. Xortey goşnaw keyfi nefsi ma pir kerdi te‘maw ḥırṣi
Niva ma dini xu persi reḥmı ma kı Allah Allah

7. Ma xebetiyay qay dunya ri şewew rocu sey dewari
Biwiw bê şunew bıwari ma ‘afuki Allah Allah

8. Çımi ma ‘ibret ra kor i nefs u şeyṭuni ma ẕor i
Ku ma beri tırba xori reḥmı ma kı Allah Allah

9. İslumey kerda sey yari mınafiqiw sextekari
Zuriw ḥilew riyakari reḥmı ma kı Allah Allah

10. Zengin bêşukr u bexil u feqir bêḥemd u s̲eqil u
Ẓulm u ḥeqaretu pilu reḥmı ma kı Allah Allah

Sayfa-205

11. Dunya ma ri imtiḥan u ṭa‘eti Allah puan u
Ma ri yew mektebu xan u reḥmı ma kı Allah Allah

12. Pizew midey ma bela yu ma bi ‘ebdali dunyayu
Ṿaci rezzak Rebbi ma yu ma ‘afuki Allah Allah

13. Nefsi xu ma kerdi razi ceniw şehwet keyf u ṣazi
Kibr u ‘icbu lumew nazi ma ‘afuki Allah Allah

14. Ma insuni wari derd i ṭuy welediya ma ṭuy merdi
Ma tenbel u din ra serd i reḥmı ma kı Allah Allah

15. Qehri dunya pêru ma ri derd u elem u ẓerar i
Eqrebaw ewladu şari reḥmı ma kı Allah Allah

16. İnsu ḥesud u bexil u nefsi yey ẓaf xişn u pil u
Ḥeqqay Allah kerda milu reḥmı ma kı Allah Allah

17. Dini maw mulki İslum i ṭapuy mulki ma desti kuni
Ma nezuniw leyri xumi ma ‘afuki Allah Allah

18. Ma bêhuner u bêkar i dini ma biw weqfi şari
Ma bındesti qiriw bari reḥmı ma kı Allah Allah

19. Ma yebnu ri hezey şêr i meydu mend aruş u luy ri
Neẓuney ma kerdi piri reḥmı ma kı Allah Allah

20. Ayet u emri Allah yu mu’min pêru bıraw way u
Ṣulḥ u selameti ma yu reḥmı ma kı Allah Allah
Dunyaw axreti ma piya yu

Sayfa-206

21. Mu’min biw yebnu duşmenu diye wira ḥes nikenu
Ẓulm u te‘daw ḥilew fenu ma ‘afuki Allah Allah

22. İslumey ra ẓaf neẓuni Allah ma çı day nivuni
Çumey dunyaw ma çı şuni reḥmı ma kı Allah Allah

23. Dindaru ri din fermun u dunya biya ḥeps u zındanu
Her kes ḥesabi xu dunu reḥmı ma kı Allah Allah

24. ‘İbadetu ferżu ma ri şukr u te‘ẓimu Allah ri
Ma feqiru ku nekari reḥmı ma kı Allah Allah

25. Dunya biya boştan u guli ma waneni sey bılbıli
Zemu zoriw baru cıli reḥmı ma kı Allah Allah

26. Ma kêm ‘aqıl u bêfıkri Allah ẓun daw sebay ẕıkri
Sebay ḥemdiw sebay şukri reḥmı ma kı Allah Allah

27. İnsu çım teng u teresu sebay rızqi biw bi ḥesu
Rezzak Allahu ma ri be su reḥmı ma kı Allah Allah

28. Dunya fani cay derdun u her kes derdi xu ri vunu
Ax u ofu dec u junu reḥmı ma kı Allah Allah

29. Rari ma merg u memati ma hema pawey ḥeyati
Wereki rındunu zati reḥmı ma kı Allah Allah

30. Ma dunya kerda vıraru ḥiṣew u parçew u baru
Ḍoż u de‘way bari baru reḥmı ma kı Allah Allah

31. Ma vuni ax u zengini eştu apey rari dini
Ğerez u de‘wayu kini reḥmı ma kı Allah Allah

Sayfa-207

32. Ma pawey weṣf u şohreti mal u şilik u kulfeti
Camendu rari axreti reḥmı ma kı Allah Allah

33. Rızqi insuni vılayu ğurbet u kuy deşt u layu
Ecel u merg ha ma dıma yu reḥmı ma kı Allah Allah

34. Ma gunekari bibermi pey çımun u ḥesri germi
Wa bibu laser u eyni ma ‘afuki Allah Allah

35. Ma gunekar u neẓun i ‘eẕabi Allah gırun i
Ku ceza bu ruḥ u guni reḥmı ma kı Allah Allah

36. ‘Ebdu ‘acız tu ṣe vatu tu veru merg u memat u
Wari reḥmi Rebbu zatu ma ‘afuki Allah Allah

37. Ṿaci wari reḥmi Rebbi gunew ‘eybi ma ku se bi
Şefa‘et resul u nebi reḥmı ma kı Allah Allah

Sayfa-208 Qeşide 48 Qeşideyi Beytay Tewbe

1. Meḥkemey kubra ku abu persu sual u cewabu
Ḥelali dunya ḥesab u ḥerumi dunya ‘eẕab u
Ṿaci tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulallah

2. Derdi dunya bêḥesab u beri ‘eybu ma ru abu
Ḥesabu derzin u layu ma nê ifadew cewabu
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

3. Dunya ma kerdi bêhişi mal u ewlad kar u işi
İşi dunya lım u lêşi curm u guney ma bıvêşi
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

4. Dunya ma kerdi ğafili te‘maw guney baru cıli
Baru pisu bari sıli ma ri sê baxçew u gul i
Ṿaci tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

5. ‘Emır vist hırıs resayu ma nivuni besi ma yu
Ma pawey heştay newayu roc a roc ma xapeyayu
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

6. ‘Emr u ṣeri Allah hetı gumew vıstay maw se‘eti
Ma ri yew mulk u serweti kar u ẕerar ha ma het i
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

7. ‘Emır şı pey teqq u reqi ẕunu çenê leqq u leqi
Ma niva ḥeqew niḥeqi ma bi pisi musteḥeqi
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

8. Ma va dunya ma ri rınd a ma niva çı dari bınd a
‘Emri ma pışt ke sê gında şuş kê tırbew herı bında
Ṿaci tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

Sayfa-209

9. Mevaci dunya unbaẓ a neqşin u ẕeranc u qaẓ a
Edaliw şirin u naẓ a bıẓuni zuraw cunbaẓ a
Ṿaci tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

10. Dunya sey çarşiw paẓar i ma sey eṣnaf u tucar i
‘Emri yew sermuni ma ri destbı maw kar u ẕerar i
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

11. Dunya sey ḍumew sey faqi nefs u şeyṭun u teraqi
‘Eşq u zewqiyay meraq i reḥmı ma ku Rebbu baqi
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

12. Key nefs u feleki veşu neqşu rengi dunya beşu
Her kesê ri yew reng weş u insu biw ḥut u keleşu
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

13. Dunya yew gemiw seyar u insu seferiw suwar u
Weqti yey biw yenu waru niw ẕaf kar u niw ẕerar u
Ṿaci tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

14. Ayeti xalıqi vunu Allah kefili rızqun u
Zenginey biya derd u junu kewta te‘mekari kunu
Tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

15. Ma nê fıkr u ma nê viri roci reḥmay Allah pêri
Ya Muḥemmed tı beşir i şefa‘et ki ma feqir i
Ma ri tewbe Allah Allah şefa‘et ya resulellah

Sayfa-210 Qeşide 49 Beytay Welati

1. Din u welat biw bındesti şari cehd u xebati verdaya ma ri
Keyki ma kerdi serdestu yari vaci qay şıma ehlen merḥeba

2. Qewm u welatu biwar u mesti cehl u neẓuney desti ma besti
Yew roc ma veyni ma zi bi serbest i vaci qay şıma ehlen merḥeba

3. Qewmu neẓunu bi xeyr u xumu kewtu te‘fikuyu kewtu ḍumu
Yew roc key ki va ez çiw va ez kum u vaci qay tu ri ehlen merḥeba

4. Welatu rındu bi kuy u deşti şirin u weş u ma xu dest eşti
Keyki bı kewz u narbew gil eşti vaci qay tu ri ehlen merḥeba

5. Welat weyrun u bikes u yewi veşay xerepiya gumey u dewi
Key ki umey ca xorti bedewi vaci qay şıma ehlen merḥeba

6. İqlim u bolgey bumarı hewti deḥbi bolgey ma xizmet ra kewti
Key ki va biw raşt ḥesabu çewti vaci qay şıma ehlen merḥeba

7. Qewmi cihani serbest u ḥur u ma mendi peyni rari ma dur u
Key ki va aruş dekerdu curu vaci qay şıma ehlen merḥeba

8. Qewmu cahilu bi ‘eql u ‘ilmu xu rutu kewtu te‘daw u ẓulmu
Key ki yey ẓuna eṣliyey kum u vaci qay tu ri ehlen merḥeba

9. Din u welatu bi lumew nazi feda bi deri şehid u ğazi
Key ki bi razi yebnu unbazi vaci qay şıma ehlen merḥeba

Sayfa-211

10. Kuy ma kerḥeti nawisu teḥri xumiyu nali bi derd u qeḥri
Keyki serbest bi beriyy u beḥri vaci qay şıma ri ehlen merḥeba

11. Qewmu bexil u ḥesudu pisi bi hok u feni ḥilew u ḥisi
Key ki bi raştu pil u re’isi vaci qay şıma ehlen merḥeba

12. Welat dılşad u bostunu fêki weṣṣaru xunav erḍi ma hiki
Meseba buni ẓeranc u dıki vaci qay şıma ehlen merḥeba

13. Welat zergun u boṣtun u gul i bi kuy u teḥriw zinet u vıl i
Ṣewt u hewazu vengi bılbıl i vaci qay şıma ehlen merḥeba

14. Welatu rındu bi çem u eyni helbet ku yew roc çımi ma veyni
Ḥur u azadi bi ẓulm u deyni vaci qay tu ri ehlen merḥeba

15. Qewmu cahilu bi ‘eql u ruḥi ḍoẓ u de‘way bi ṭufani Nuḥi
Key ki va tewbe tewbey neṣuḥi vaci qay şıma ehlen merḥeba

16. Welat ğemin u dumun u hewru puk u serdınu varun u vewr u
Yew roc ku bêru dewrunu dewru vaci qay tu ri ehlen merḥeba

17. Kuy ma zerguni bi velg u vaşi biwiw biwari ‘erḍu belaşi
Key ki war veciyay xorti maw naşi vaci qay şıma ehlen merḥeba

18. ‘Erḍi ma rındu kendal u duş i goş medı ceḥş u welatfiroşi
Beşnawi veyni pey çım u goşi vaci qay şıma ehlen merḥeba

19. Bewni zozunu welati seri eyniy u mergi kuni koçeri
Ṿeciyay kuyu ser xorti dilberi vaci qay şıma ehlen merḥeba

Sayfa-212

20. Qewmu eṣilu kulturu dewri mun ra vecini ceḥşek u cewri
Yew rocu ku bêru tarixu kewri vaci qay tu ri ehlen merḥeba

21. Din u welatu derd u ğemkêri ẓulmi cihani ma kerdi piri
Dewr u feleku yew roc ku bêri vaci qay şıma ehlen merḥeba

22. Ma wardı şeyri ‘eşir u cergi zozunu serḥed warey u mergi
Gumey u kuni riza riz dergi vaci qay şıma ehlen merḥeba

23. Wardı ma şeyri beriw zozunu ma buyki veyni gul u reyḥunu
Ṣewt u hewazi ṭurnaw ṭeyrunu vaci qay şıma ehlen merḥeba

24. Welatu duzu deşt u beriyu Fırat u Diclê ṣebr u ḥewi yu
Yew roc ma veyni ‘erḍu awiyu vaci qay tu ri ehlen merḥeba

25. Ehl u qewmi ma mulki xu razi dılşadu weşi qumriy u qazi
Reyḥan u gul u bılbıl hewazi vaci qay şıma ehlen merḥeba

26. Ḥeta key bi key ma ax u of ki soz bıdı yebnu aliyay xu tuf ki
Şuney ma serbest luliyay xu puf ki vaci qay şıma ehlen merḥeba

27. Kuy ma têpey ra bi qil u qaşi dar u gıl dari şirin u başi
Huniku berzi bi velg u vaşi vaci qay şıma ehlen merḥeba

28. Kuy u teḥri ma bi lumew nazi ẓerenc u bılbıl ṣewt u hewazi
Qıriyu vengi qumriy u bazi vaci qay şıma ehlen merḥeba

29. Yew veng ha yenu vengi lêli yu de‘wetu vengi def u luli yu
Ṿeyvey xortunu keyf u ḥewi yu vaci qay şıma ehlen merḥeba

30. Xorti ma rındi xortê belek i çek u ṣileḥu şal u şapeki
Xa’inu kor u bexti felek i vaci qay şıma ehlen merḥeba

31. Weṣaru helmi vaşu ‘ilaci ımnu nişun ki keynun u laci
Payizu wexti veyvey zewac i vaci qay şıma ehlen merḥeba

Sayfa-213 Qeşide-50 Beytay Siyaseti

1. Ev çi ḥukmet ev çi mıllet ev çi dewlet u siyaset
Ev çi qanun u ‘edalet hivi li te şahi kerim

2. Ev çi parṭi ev çi ṣaze çar sal carek dıbın taze
Li serme reğbet u naze hivi li te şahi kerim

3. Alıki şeyxu yek mela meb‘uṣ u baqan bun bela
Teḥni dıdın me cahila hivi li te şahi kerim -kazın bi rebbil ‘alemin

4. Cahil gırın misli mi ya siyaset çi guri çiya
Dıdın navi wek ruviya hivi li te şahi kerim

5. Qewmi neẓan li çımane li serme ṭerş u ṭalan
Li em mırın ğema wane hivi li te şahi kerim

6. Ne kesba din u mıllet i ne şuğla ḥeqq u dewleti
Ğaye quruş u reğbet i hivi li te şahi kerim

7. Li gund u gundu tev dıgerın jı me dıbın em rehberın
Hemmu dırewu tev vırın hivi li te şahi kerim

8. Gulu qay em ne insan e lı em hemu weka wane
‘Eql u şu‘ur çu ṭalane hivi li te şahi kerim

9. Çar saliwan ku qediya tın berderi me gundiya
Lava dıkın wek ruviya hivi li te şahi kerim

10. Nabijın gundı gunen e feqir u bındesti men e
Avu riyawan tuneme gılıyawan bi şahi kerim

11. Tın ji me rey berev dıkın dıbın em xızmeti dıkın
Meb‘uṣ dıbın me bır dıkın gılıwan bı şahi kerim

Sayfa-214

12. Mılletwekil mılleti mıllet bırın helaketi
Gayê zeğel nayin xeti kazın bı rebbel ‘alemin

13. Em wan dıkine meb‘uṣe çeku qerrewat u suse
Bındesti Awrupaw Ruse hivi li te şahi kerim

14. Siyaset tev ‘ilmi vire buy xatıri mal u pere
Xelqi neẕan kor u ker e hivi li te şahi kerim

15. Dıbın meb‘uṣ u re’ise jıni wan bı ẕur u suwese
İme bıdasu werise giliyawan bi şahi kerim

16. Parti nehude zêdene her yek dıbın weka men e
Li serme nazu lumene hivi li te şahi kerim

17. Demuqırasi bi qerar her meh u sal zem u ẕerar
Bı ṣulḥu tev şerr u ṭe rar kiliya wan bı şahi kerim

18. Bıraye me bun meb‘uṣe her wek çiyayi ṭorose
Ki denk bıke dıbın hoṣe kiliya wan bı şahi kerim

19. Çun Enqera buyna pera ne kar u xizmet ji mera
Em bun feqiri berdera kiliya wan bi şahi kerim

20. Qısım feqir nayin ḥisab pis u neẕan ehli xırab
Wek tu nebe diyu ji bab kiliya wan şahi kerim

21. Hinki bune wek Qarune derd u meraqa wan tune
Ḥali feqir guhna dine kazın bı rebbil ‘alemin

22. Rey duxazın ḥeb u ḥeba çay u cığare merḥeba
Zaninku em dıben heba hivi li te şahi kerim

23. Gelu qeyme dıxapinın dıbın xizmeti tınin
Bı çar sal hıdi hew tınin kazin bi rebbil ‘alemin

Sayfa-215

24. Çi kin u ğerezu wane feqir ma bırçi veyşane
Bêişu tinu ṭeyşane kazın bı rebbil ‘alemin

25. Siyaset bi reya meye jı buy wan kari zêdeye
Qeḥr u ẓerar lı ser meye hivi li te şahi kerim

26. Dema siyaset wek mi ya paşi dıbın gori çiya
Seçmen hemu wek ruviya hivi li te şahi kerim

27. Bıraya me çun Enqere berev dıkın mal u pere
Em bun feqir derbederbe hivi li te şahi kerim

28. De hişyar be qewmi feqir ḥeta kengi bariy u qir
Hunku lebın ew bıbe mir hivi li te şahi kerim

29. Şêr u pileng qewm u heval bi şewru ‘ilm ma beṭal
‘Omri me çu nava newal (wek ruviyi nava newal) hivi li te şahi kerim

30. Buyna seçim u partiya bu ne neyar xelqi çiya
Li hew ketın dev u piya hivi li te şahi kerim

31. Buy qewmi ehli Enqera bune neyar qewmu bıra
Nabine ‘eybe ji mera hivi li te şahi kerim

32. Ne buy ḥilew siyaseti buyna xatıri ummeti
Ya Reb tu me bı reḥmeti hivi li te şahi kerim

33. Ehli neẓan qewmi mene ya Rab eva tevlu mene
Reḥma Xodi em bendene hivi li te şahi kerim
Temt

34. Lıhev dıxin buyna pera nabine ‘eybe ji mera
Me seyr dıkın xelqi dera kazın bı rebbel ‘alemin

Sayfa-216

35. Zafır bı fabriqay fuze dunya lı berwan bu duze
Lı serme zem u fa'ize kili li te şahi kerim

36. Qısmeki bune wek qıral miskin u feqir bi heval
Fa'iz u zem her meh u sal kili li te şahi kerim

37. Wekil dıbune kel 'eṣil ne eṣlu insan u nesil
Ne babe tu 'eṣl u feṣıl kazın bı rebbel 'alemin

38. Şêr u pileng hev kıre mest lı hev dıkın ğerez u qeṣd
Ruviya penır gırte ji dest kazın bı rebbel 'alemin

39. Meb'uṯ u baqanu wezir bune efendi beg u mir
Ẓulmi dıkın qewmi feqir kazın bı rebbel 'alemin

40. Baqan u ḥetta bekçiya tev rışwet u meylu riya
Te'da dıkın me hemiya kazın bı rebbel 'alemin

41. Butçew plana dewleti hemu kırine serweti
Gonli feqir bırateti kazın bı rebbel 'alemin

42. Buyna koltuğ u şohretın bune neyar lehev ketın
Teva dırew u tohmetın kazın bı rebbel 'alemin

43. Lider u parti bun kelek lıhev bune şêr u pıleng
Xelqi me kır ḥewca kerenk kazın bı rebbel 'alemin

44. Miratı koltuğ bu bela bındesti kırın şeyx u mela
Lewra ji buyme bu ğela kazın bı rebbel 'alemin

45. Wekili xelqi me nezan bune mezın buyna sezan
Lu ma ku em bune xızan kazın bı rebbel 'alemin

46. Meclis lı hev rabun piya lı hev dıxın bı kursiya
‘Eyb u fedı ruyi siya kazın bı rebbel ‘alemin

Sayfa-217 Qeşide 51 Beytay May u Piyi

1. Dunya bêbext u zura ya ma ri yew derd u bela ya
Bêḍostu ‘ehd u wefa ya kaykeray gedun u kaya

2. Dew dı mendı dew dı mendi may u pi ma dew dı mendi
Weṭeni ma dew ca dı mendi xeyali ma dew dı mendi

3. Ṣerey ına dunya buru vuna rızqi şıma dur u
Te‘ma insu kerdu koru tım ewnênu xu ra curu

4. Dew dı mendi dew dı mendi may u pi ma dew dı mendi
Weṭen u dew ca dı mendi qewm u ḍosti ca dı mendi

5. Ğurbet eyru biw ‘adetu vuni qeder u qısmet u
May u piyun ri zeḥmet u bi serevdew şari hetu

6. Ca dı mendi ca dı mendi may u pi ma ca dı mendi
Ma şi ciya yi ca dı mendi destu aki Allah vendi

7. Dunya sey ḥewiy u kay a sus u zeynet u hewa ya
Mel‘una duşmeni ma ya te‘maw şohret u cefa ya

8. Dew dı mendi dew dı mendi may u pi ma dew dı mendi
Qewm u ḍoṣti dew dı mendi yi reçberi ma efendi

9. Taliḥ u iqbalu kor u ğerib sê kawçar u boru
Tım xebata karu ẓor u nê izn u newbeta dur u

10. Dew dı mendi dew dı mendi may u pi ma dew dı mendi
Ma şi ciya yi dew dı mendi destu aki Allah vendı

11. Weṭen u dewi ma weş i ma caverday u ğurbet şi
Ṭuy bi ẓoru ṭuy bi weşi key dunyaw feleki veşi

12. Ca dı mendı ca dı mendi weṭen u dew ca dı mendi
‘Erḍ u rezi ca dı mendi mezari ma ca dı mendi

13. Weṭenu keyf u ḥewiyu cay kalun u may u piyu
Eẕ tede may xu ra biyu ‘emri mı tede pil biyu

Sayfa-218

14. Ḥesretay tu may u piy u aşmiw ṣeri umey şiyu
Key caverday tu key diyu ray dı ray tu hewn di diyu

15. Dew dı mendi dew dı mendi may u pi ma dew dı mendi
Ma şi ğurbet yi camendi destu aki Allah vendi

16. Ni‘meti Allah yu pili may u piyu qewm u ili
Weṭen u welatu gêli ma caverday bi sefili

17. Ma va qay ma biy efendi ma wekerdi dest u zendi
Ğurbet biw se kuyu bendi ma yewnu ra duri mendi

18. Dew dı mendiw ca dı mendi may u pi ma ca dı mendi
Ma şi ciya yı ca dı mendi destu aki Allah vendi

19. Ma warişti ma dew ra şi ha bı ẓoru ha bı weşi
Ma bi sey ḥut u keleşi rızq seraşiw ma dıma şi

20. La ku ına dunya se bu kefili rızquyu Rebbu
Kari dunya yew sebeb u işey qena‘et u adab u

21. Dew dı mendi dew dı mendi may u pi ma dew dı mendi
Ma şi ciya yı ca dı mendi yı reçberi ma efendi

22. Neẕun vunu dunya baş a ḥalbıki murdar u laş a
Xırri cırru kaşi kaş a fenu ḥilew raru şaş a

23. Cahilu ver dunya duz a ‘ecelewu lez u leza
Ḥalbıki kul u merez a dec u elem u qerez a

24. Dew dı mendi dew dı mendi may u pi ma ca dı mendi
Ma şi ciya yı ca dı mendi destu aki Allah vendi

25. Dew weṭeni may u piy u dew dı ez may xu ra biyu
Cawki mı kaykerd u diyu mi ri biw meraq u xuyu

26. Dew weṭenu rınd u weş u cameverdı war dı meşu
Ẕerey tu ku tımu veşu taliḥ u iqbalu reş u

27. Dew dı mendi ca dı mendi ma şi ciya yi war dı mendi
May u pi ma ca dı mendi qewm u ḍoṣti ca dı mendi

Sayfa-219 Qeşide -52

Beyta Şeyx Se‘id Efendi

1. Şeyx Se‘idi se‘adet i tı xadımi şeri‘et i
Tı mensubi ṭeriqet i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

2. Neqşiy u Neqşibendi yu tı xelifey Şeyx ‘Eli yu
Suleyman el Farisiyyu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

3. Suleyman el Farisiyyu ṭeriqet yey dest ra biyu
Ḥeta Şeyx ‘Eli Paliyu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

4. Bı ẕaf ‘eṣri çewi nidi cesareti Şeyx Se‘idi
Quwweti imanu zêd i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

5. Xelifey ẕulcenaḥeyni menbe‘i kaniy u ‘eyni (eyni)
Tu cihad ke ferżu ‘eyni Şeyx Se‘idi pişuwa yi

6. Şeyx Se‘idu pehlewi yu xelifey Neqşebendi yu
Ẓuni yey Zazu Kurdi yu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

7. Şeyx Se‘id ma ri meraq u necm u estarew şefeq u
Serfirazi ehli ḥeqq u Şeyx Se‘idi pişuwa yi

8. ‘Emel u ‘ilmu şeca‘et der feraset hem sexawet
La’iqi weṣf u seca‘et Şeyx Se‘idi pişuwa yi

9. Quwweti seyfi imani ke vıla ẓulmi ẓemani
Ẓalımi wa biy emani Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-220

10. Şeyx Se‘idu pehlewi yu xelifey Neqşebendi yu
Ẓuni yey Zazu Kurdi yu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

11. Şeyx Se‘idi nume da wu tarixun ra bı vılawu
Şohreti şerefi ma wu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

12. Şeyx Se‘id şehidu zati şehidi guni ḥeyat i
Qay deri ‘efw u berati Şeyx Se‘idi pişuwa yi

13. Tu ra va şeyx Piruni ḥafudi şer‘a gırun i
Tı senaday muridun i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

14. Serfırazi rari raşti deḥkeray dini vıraşti
Welatı ri tı biy paşti Şeyx Se‘idi pişuwa yi

15. Ṣaliḥu ehli ṣelaḥi şehidi din u felaḥi
Cahid u ehli fetaḥi Şeyx Se‘idi pişuwa yi

16. Cihangiri ‘eṣr u weqt i la’iqi tu tac u texti
Tı kewti dewru bibexti Şeyx Se‘idi pişuwa yi

17. Tarixi ma şiw qedyawu naṣeni paşmiri ma wu
Şeyxi ma vendu ma wu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

18. Ma bi piru ma biy qali ḍoẓ u de‘wey ma biy xali
Wari ẓuni biy sê lali Şeyx Se‘idi pişuwa yi

19. Mensubi zilcenaḥeyni menba‘i kaniy u eyni
Ḥafudi seyyidu zeyni Şeyx Se‘idi pişuwa yi

20. Gele qewmi cor u cêri begler u ağaw u miri
Şeyxi ma şeyx u wezir i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-221

21. Şeyx Se‘idu ehli ḥal i himmeti şeyxu ğıdar i
Paşmiri dini delal i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

22. Ḥafudi qewmu welati Şeyxu unbazi xu zati
Karker u ehli xebati Şeyx Se‘idi pişuwa yi

23. Bangi şeyxi qay welati qaybi imun u felati
Ẓaf cesur u ẓaf jihat i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

24. Ḥikmetu neqşi ezeli vecyay orta şeyx u weli
Biw emri cihadi deri Şeyx Se‘idi pişuwa yi

25. Tı serdar u tı Se‘id i ḥafudi dini mecid i
Tı raki‘ u tı sacid i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

26. Ehli ḥeqqi ha pihet u Rebbi tı ma beri hetu
Ma rica ki Allah hetu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

27. Şam u Beğdad u İrunu Yarımaday ‘Erebunu
Pêru vatu Se‘id ẓunu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

28. İnsu suwari kelek i vunu ez wari felek i
Sew qelebay tı ku se ki Şeyx Se‘idi pişuwa yi

29. Raru raşt ey hidayeti rari Qur’an u sunnet i
Ma teder şeyri feleti Şeyx Se‘idi pişuwa yi

30. Dunya de‘wa ẓulumat a ey insuni yew xebat a
Sunnet u Qur’ani vata Şeyx Se‘idi pişuwa yi

31. İslum hemê cora cêru ha çê pi tu ha feqiru
Ummetay resuli pêru Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-222

32. Pêğemberi ma ummetu ma ri bıku şefa‘etu
Allah bêru ma reḥmetu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

33. Şeyx Se‘id ehli himmeti deḥkerey tarixi seti
Wa muni roci axreti Şeyx Se‘idi pişuwa yi

34. Cesuru ehli himmeti hevali tu ha tu het i
Rehberi din u mılet i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

35. Tu tarix kerdu newewu tu va wardi hema rewu
Edresu muhru teze wu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

36. ‘İlmi tu ẕilcenaḥeyni menba‘i kaniyu ‘eyni
Ḍożu de‘wey tubi deyni Şeyx Se‘idi pişuwa yi

37. Nê tu şohret nê tu paye ferżi tu ferżu kifaye
İştiraqi ḥeqqi ğaye Şeyx Se‘idi pişuwa yi

38. De‘way tu derg u hera ya tarixun dı imiza ya
Ehli ḍalê ri ceza ya Şeyx Se‘idi pişuwa yi

39. Murad Pali veru şunu Palı meskeni şeyxun u
Bew qubew u merqedunu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

40. Çı Xınus u Qulḥisar’u Bismil Çilestun u Palu
Merqedu qebewu raru Şeyx Se‘idi pişuwa yi

41. Şeyxi Pali nume dawu ḥeta Şam u Buxarawu
Ṭeriqet kerdu velawu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-223

42. Şeyx Se‘id u Şeyx ‘Eliyu vengu dawu ecnebiyu
Şohreti bawkal u piy u Şeyx Se‘idi pişuwa yi

43. Kum hevali şeyx biyu Şeyx Adem wariştu biyu
Ṣaliḥ Begi may Hiniyu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

44. Bi velay key Şeyx ‘Eliyu Septi yu hem Ḥeyderiy yu
Hem Ḥesen el Ḥuseyniy yu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

45. Bırini tu ri felek i ma bi suwari keleki
Be‘di şeyxi ma ku se ki Şeyx Se‘idi pişuwa yi

46. Bismil Amedi welati Çilestunu cay xebat i
Seyid Haşim şeyxu ẕati Şeyx Se‘idi pişuwa yi

47. ‘Eṣri şeyxi ‘eṣri veyti kufr u ẓulmi ma de visti
Şeyx mucahid u durusti Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Fasıl

48. Şeyxi ma warıştu keyu tarix hınẓar u newse yu
Ṿistu puncna biyari seyu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

49. Anayaṣaya qanunu din orta ra weradunu
Ḥafudi şer‘a gırun u Şeyx Se‘idi pişuwa yi

50. Welati şerqi hera wu şi piser şeyx u melawu
Fetwa berdi hemê cawu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-224

51. Şeyx u unbaz u hevali wari ‘ilmiw ehli ḥal i
Karşi kufriw ehli ḍal i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

52. Anayaṣa ardi ma ri ṣewt nişunu kerr u lali
Pey ẓuni şeyx u hevali Şeyx Se‘idi pişuwa yi

53. Aṣmin tari dunya hewr a tu ma hişyar kerdi hewn ra
Dunya pey zemun u dewra Şeyx Se‘idi pişuwa yi

54. Herbi cihani vecawu dunya bi beḥru herawu
Mewcu pilu çelqeraywu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

55. Gedekay ma qelebawu tuy xeneqay tuy vecaywu
Tuy bi meḥkumi cezawu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

56. Şeyx Se‘id pêru unbazi gelê Kurd u gelê Zazi
Wari ḥukm u serfirazi Şeyx Se‘idi pişuwa yi

57. Şerefdin kuy bêimkuni Şeyx ke teslimi Rumuni
Gırewti raru imkuni Şeyx Se‘idi pişuwa yi

58. Deşt u zozu Erẓerumu Qulḥisar şu Pali munu
Pirunu de‘wa gırun u Şeyx Se‘idi pişuwa yi

59. Zırqi roci daw welatu şeyxi ma warişt u vatu
Ğaye dini maw felatu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-225

60. Ṭop hevalu şeyx Se‘idi ceng u peykanu şedidi
Deḥkerey ma hidi hidi Şeyx Se‘idi pişuwa yi

61. Xalıqi reḥmanu bari ‘ez̲abi Rebbi ğıdar i
Reḥmi ma ku ma bi kali Şeyx Se‘idi pişuwa yi

62. Ḥekimi ‘eṣr u ẓemani tı serdari muridan i
Hezey Ḥekimi Loqman i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

63. Şehid u seyday ẓemun i hezey Cezeriy u Xani
Her weki şêri cihan i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

64. Tı şeyx u ‘alimi şer‘i ehli teqwaw ehli wer‘i
Day xu ra libasu der‘i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

65. İnsu Kemu fermu dunu fermuni Kurd u Zazunu
Sukay Amedi du munu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

66. Tu ra va şeyxi Piruni ‘orfi idarê rununi
Şeyx cihangiri ẓeman i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

67. Ẓalımi pisi re’isi ḥepsi pey çer ḥebi dêsi
Kendil u çerdari pisi Şeyx Se‘idi pişuwa yi

68. Beri kuy duzu meydunu ẓalım teder yen u şunu
Ṿunu fermunu ‘idum u Şeyx Se‘idi pişuwa yi

69. Şeyx u hevali xu z̲ati şehidi qewm u welati
Şehidi ehli felati Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-225 (225 ikikez numaralanmış)

70. Ya Muḥemmed şefa‘etu mayu şeyxi şeyri hetu
Allah bêru merḥametu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Fasıl

71. Bısmil Çilestun zemin u Seyyid Heşimu rewin u
Be‘di Pali kerdu şinu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

72. Palı meskeni şeyxun u bew qubun u merqedunu
Şeyxi Pali numê dunu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

73. Şağu yew daw serḥedunu Xınıs Qulḥisar mekun u
Şeyx u ‘alim yen u şunu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

74. Palı veri cawu berzu bêqubewu neqş u derzu
Duşmen u kin u ğerezu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

75. Murad bı mewcu xu şiyyu pêru ‘eşqi Şeyx ‘Eliy yu
Ẕikri yey ṣıbḥaw ‘eşiyyu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

76. Murad mewcu pili dunu Allah hemê ẓun ra ẓunu
Allah Allah Allah vunu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

77. Dicle verbi roc awunu pêru meskeni şeyxun u
Ḍoẓ u de‘wey kalikun u Şeyx Se‘idi pişuwa yi

78. Çemi Diclê pili dunu cordi biw beraji munu
Tarixun dı newme dunu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

79. Çemi Diclê cordi şunu pêru tı ra roc awunu
Noqtew meskeni de‘wunu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-226

80. Piru meskeni pêrun u pir ‘ezizu piraj munu
Pir ẕeydinu pir kalunu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

81. Pir menṣuru pir xeṭa bi wali eyaleti ma bi
Ṣenbol alem nemedar bi Şeyx Se‘idi pişuwa yi

82. Piru Bismil u Amedi welati piyunu de di
Cıra de‘way ma bı bedi Şeyx Se‘idi pişuwa yi

83. Eya Rebbi tı qedir i meḫkemay kubra ku bêri
Ḥeqqi maw şeyxu bıgêri Şeyx Se‘idi pişuwa yi

84. Şefa‘eti pêğemberi şehidi roci meḫşeri
Cenneti Firdewsi deri Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Fasıl

85. Ma ku bewni qısmi peyni silsiley ṭeriqi veyni
Kum vereniw kum ha peyni Şeyx Se‘idi pişuwa yi

86. Şeyx ‘Ebdullah dehlewiy yu ṭeriqi Neqşebendiyyu
‘Alım u şeyx u weliy yu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

87. Ḥeżreti Mewlana veyni Xalidel z̲ilcenaḫeyni
Şeyx u serçeşme’u eyni Şeyx Se‘idi pişuwa yi

88. Şeyx ‘Eliyyu pehlewiy yu septiy u hem xalidiy yu
Qubay Pali Şeyx ‘Eliyyu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

89. Şeyx ‘Ebdullah Melekani tı hem ğews̲i ṣemedan i
Siraca şeyx u mellan i Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-227

90. Şeyx Meḫmed Nesiḫ nesiḫu Şeyx Meḫmud Feyzi beliğ u
Bı gul u reyḥan u riḫ u Şeyx Se‘idi pişuwa yi

91. Şeyx Se‘idu pehlewiy yu hem şehid u hem weliy yu
Ma ri hem kalık u piy yu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

92. Dıma Şeyx ‘Eli Rıẓa wu hem efendiw ‘ulema wu
‘İlm u ‘irfanu hera wu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

93. Şeyx Ṣelaḫeddinu kani murşidi mayi zeman i
Mubelliği elfi s̲ani Şeyx Se‘idi pişuwa yi

94. Şeyx Meḥmed Se‘idu peyni ‘eceba ku çımi veyni
Tımu tım biy çem u eyni Şeyx Se‘idi pişuwa yi

95. Ṭeriqet beḥru hera wu hemê ca ra biw velawu
Sey çır u qestal u la wu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

96. Silsiley ṭeriqi şağı her guşağ sey yew wecağ i
Şehr u dew gumew qerağı Şeyx Se‘idi pişuwa yi

97. Silsiley ṭeriqi pêru cora bıgi ḥeta cêru
Allah reḥman wa ma reḥmi bêru Şeyx Se‘idi pişuwa yi

98. Pêğemberi ma umetu ma ri bıku şefa‘etu
Ma hemê şeyri cennetu Şeyx Se‘idi pişuwa yi

Sayfa-228 Qeşide 53

Silsileyi Neqşibendi Beyti we Qeşidesi

1. Silsiley Neqşibendiyu ma ḥesab ki veyni çiyu
Quṭb u murşid u weliyu ismu numey yeni çiyu

2. Ṭuwey seḥabew tabi‘in i ẓaf quṭb u mürşidin i
İzn u icazew rewini yew bi yew ha pıra gêni

3. Secarey şeyxu gırun i ma bınusni pey bıẓuni
Ha çê naşiw ha neẓuni ha çê mensubi şeyxuni

Fasıl

4. Yew Selmanel Farisiy yu Ce‘feri Ṣadıq ey dıyin u
Ebu Yezid Beṣṭamiyyu Ebul Ḥesen Xerqaniyyu

5. Ebul ‘Eliyel Fermedani Şeyx Yusuf el Hemedani
‘Ebdulxalıq ğejdewani pêru sadat u sulṭan i

6. Şeyx ‘Ariferey Keriyyu Meḥmud Exbir Feğnewiyyu
En ‘Eli Errameyteniw Meḥmed Baba Semasiyyu

7. Şeyx Se‘id Emir Kulali Meḥmed Behaeddinu Kali
Neqşebendu wari ḥal i ma neẓunu kerr u lali

8. Şeyx ‘Elaeddin ‘Eṭari Xoce Ye‘qubel Ḥeṣari
Şeyx ‘Ebdullah el Eḥrari Meḥmud Zahid wari ḥal i

9. Mewlana derwiş Muḥemmed Şeyx ul Emkeneki Meḥmed
Quddise sirrehu laḥed numey Allah Rebbu eḥed

Sayfa-229

10. Şeyx u xoce Meḥmed Baqi eş şeyx Aḥmed ul Faruqi
Ehli teṣewwufu ḥeqq i ‘eksi yini ṭop niḥeq i

11. Şeyx Meḥmed ul Me‘ṣumiyu Şeyx Seyfeddin dıma biyu
Seyid Meḥmed Nur Bedwaniyu Şeyx Şemseddin Meẓheriyu

12. Şeyx ‘Ebdullah Dehlewiyyu Şeyx Xalıd ẕulcenaḥiyyu
Şeyx Xalid el Cezeriyyu Şeyx Ṣaliḥ el Sebekiyyu

13. Şeyx Muḥemmed el ‘eyniyyu Şeyx Xalidez Zibariyyu
Şeyx ‘Omer ez Zengariyyu ‘Ebdulḥekim Dırşewiyyu

14. Şeyx Muḥyeddin Zeka’iyyu Ḥeżreti Mewlana biyyu
Şeyx Meḥmed Nur dırşewiyyu quddise sirrel ‘aliyyu

15. İni şeyxi pili vuni gıl u narbew şağı duni
Şağı biy velayu şuni ḥeta insu weş u guni

16. İni şeyxi ki ma vati pêru numey nuşti vati
Xelifewu icazat i yew bi yew yı ra gırewti

17. Şeyxi ma murşidu zati ehli namus u xebati
Tewbe irşad ma ra vati rari ḥeqqew qay felati

18. Ṭeriqet beḥro derya wu biy şağu meḍreb u lawu
‘Erḍu ṣera biy velawu her kes şaği xu dıma wu

Sayfa-230

19. Wa goştari cema‘eti ini şeyxi ṭeriqeti
Kumi şeyxi di aqeti secarey xu biya piheti

20. İni şeyxi şeyxi pil i meki intimaz u meyli
İcaze daw qewm u ili ḥeta ṣuri Esrafili

21. Tewbedar u tewbe baş u nefsi xu tı nıki şaşu
Tewbe tu kerdu belaşu şeyx ṣe vatu tı dıma şu

22. Bew zenciray ṭeriqeti ma hemê şeyri piheti
Rari tefsir u ayeti ma dıma şeyri felati

23. Şeyx yew murşidu wekil u tewbe dunu qewm u ilu
Rari tewbê raru pilu ḥey bıki nefso rezilu

24. Ey şeyxi bê ehliyeti biy mensubi ṭeriqeti
Oyn u feni şari veti tı pey bi wari serweti

25. Din xu ri kerdu aletu muridi ardi pihetu
Ğaye mal u menfe‘etu vuni ma şuni cennetu

26. Şeyxi sextekari est i cahili pey ḍumi besti
Mulk u ṭapu hani dest i pêru menfe‘etperest i

27. Şeyxi ma sadatu piri ehli ḥeqqew cihangiri
Ṣeru ‘eṣri ku biy viri luy umey meskeni şêri

28. İlahi ez kenu ẕari reḥmeti tu ma ru vari
Hezey varuni weṣari şewew roc ṣebḥu hi vari

29. Ya şefa‘et ya resulu şefa‘eti tu ma ri muhr u
Roci ḥeşri bi ḥuẕuru şeyx u murşid weş u koru

Sayfa-231 Qeşide 54 Asmin Hera Siyay Qeşide

1. Erḍ u asmin ner u maku asmin hewru dijni warku
Meywe fêki vaş u darku payiz umê ku ḥesad ku

2. Ni‘meti Rebbi xaliq i yew erḍ da wu ma mexluqi
Me‘den u eşyaw u rızqi heri ra daw ma xalıqi

3. Altun u sim u cewheri ṣıfr u paqır u gewheri
Pêru xızney erḍ u her i meskeni maw qebra keri

4. Piy ma Adem pêğember u xelqi ma ṭopraq u her u
Ma ku hewna bıbı heru tırbew berzex u meḥşeru

5. Ma hewna pêru veceni ha çê carmid ha çê ceni
Ṿerbi ḥeşır gêni beni ifadew ḥesabu peyni

6. Erḍi ma serweti ma yu her çi Allah tı ra da yu
Çı me‘den u xezinay u erḍ u heri her çi ma yu

7. Xalıqi reḥmani waştu her çi yew çi ra vıraştu
Heri yew menbe‘u raşt u hemê çi tı ra vıraştu

8. Heri yew me‘deno xum a endustri tı ra ẕuna
Tu ri ḥedre kena una tu va qay tım hera xum a

9. Erḍ yew me‘deni Allah yu Allah her çi tı ra da yu
Xezinew altuno vay u berzexu meskeni ma yu

Sayfa-232

10. Hera gewr u sur u siya sebebi Adem Ḥewa ya
Xezinew serweto vay a ebediw meskeni ma ya

11. Ḥikmeti Allah gırun u erḍ kerdu may ni‘metunu
Hemê ni‘met erḍ ra dunu erḍ meskeni meyitun u

12. Erḍi ṣera ma geyreni beḥr u lay u çem u eyni
Her çi buri her çi veyni mergi maw meskeno peyni

13. Mezeru qebri bıḥeṯi Ademi ra biw ma resi
Ma zı ku şeyri deresi ma ku ṭopi qıyumi resi

14. Ḥeyati dunya zozun u erḍi yay bağ u boṣṭun u
Yew tercubew imtiḥun u peyni tırba erḍo xum u

15. Ḥeyati dunya felek u ṭeyarew gemi qeyeku
Teqsiw ‘erebew keleku peyni tırba laku se ku

16. Erḍ u heri Allah da ya xelqi Adem u Ḥewa ya
İnsu pêru neslay ya ya tırbi yew meskeni ma ya

17. Hera surew gewru siya zer‘etu toximi ma ya
Meywew fêki ṣıfrew vay a pizay heri tırbay ma ya

18. Hera sıpiya hera saya fedekar u kesbay ma ya
Dar u ber deşta heray a peyna peyni tırbay ma ya

Sayfa-233

19. Erḍ ma ri ni‘meto pil u çıqa insun qewm u ilu
Deşt u kuy kendal u qılu tırbi ma meskeno pil u

20. Kar u kesbay dunya veng i qal u qilu zewtu neki
Qezenci yay lım u ceng i meskeni ma tırbi teng i

21. Allah erḍ u heri da ya sebebi ni‘meti ma ya
Her guni ri xezina ya ma ri hezey piy u may a

22. Ma dunya dı çıqa ḥur bi mewqi termal wu surbi
Koşk u ṣaray mal u pir bi beni ẓafi qebr u tırbi

23. Paştay erḍi ma ri weş a te‘may yay ḥut u keleş a
Te‘makarey hirç u heş a meskeni ma tırba reş a

24. Te‘may dunya bij a bij u ğafil tede har u gıj u
Dunya ge mara qırıj u deku buru pis u gıju

25. Te‘ma yew adıru sur i insun dewar u zungir u
Fek berzu terkew enguri tırbay yey adıro sur i

26. Riy erḍi ṭop bereket u rızqi insuniw ni‘met u
İnsun gewşu kemfirset u tırbew ‘eẕab ha pihet u

27. Erḍ u heri ha venduni dızd u ğasib ma ra vuni
Mali weqfiw mali ‘ami pizey mı cay intiqam i

28. Sınır cirun u şari ha çê weqfu ha biyari
Mezer ‘amye lemudari tırbew ‘eẕabo ğıdar i

Sayfa-234

29. Erḍi mayu hera siya dunyaw axret ma dıma ya
Ḍost u eḥbabu bela ya ma wena pizew hera ya

30. Erḍi Allah se mizun u ḥuquqi erḍi gırun u
Her kes ḥeqi erḍi dunu tırba tari cado xum u

31. Seri erḍi cawo ters u wa her kes xu ri bıtersu
Miṣqal u zerre ku persu ḥesab ku bêru tu resu

32. De‘wa xu ru meki pilu çı ‘eşir u qewm u ilu
Nê ẓor u çuwaya milu tırbi ‘edaleto pil u

33. Çew nivunu ını rari weqfu biyaru ey şari
Ma ri bew şalag u bari ma ha şuni tırba tari

34. Guney ‘ebdu keba’ir u ḥeqi ‘ebdu hemê pêru
Şenıku pil cora cêr u tırbı dı bariy u vir u

35. Ḥesabi tu ca munenu wari ḥeqqi tu pawenu
Tı nivuni merg ha yenu eyru ṣıbḥa xuna wenu

36. Erḍi Allah ẓaf u yi ri kewtu destu çirr u viri
Peyni ẓulm u ẓoru pêri tı tırbun dı lal u ker i

37. Erḍi Allah keraw heri tu dest ra şi ‘eṣr u ṣeri
Pêru te‘may mal u peri tı mezer di kor u ker i

38. Erḍ u heray Allah hi ya bi hınẓaru dest ra şiya
Te‘day cahiluna şiya poşmun bi ma dest ra şiya

Sayfa-235

39. Tı vuni qay tımu her a ṭoz u ṭopraq beru vera
La qey her çi tu nay ṣera peyni tırbay tu zi her a

40. Ḥeqi insunu timundi mezeru rar beya rundi
Kum bijeynu ha ḥerum dı ‘ez̲ab ku veynu tırbun di

41. Ḥeqi Allah ḥeqi şari megiy mewri tı qey har i
Adıru de‘wew ẓerar i meskeni ma tırba tari

42. Kuçew rari weqfi şari meşğul meki gunew yari
Çırew vayu kerew dari tı ha şuni tırba tari

43. Her çi dunya faniw derdu caverdawu şari werdu
Çewi çık xu dı nêberdu biw meḥkumi tırba serdu

44. Ẓalım u bêxewf u tersi hemê çi ku tu ra persi
Tu vati ku cay ki resi dunya imtuḥun u ders i

45. Erḍ akewtu sey xaliyu neqş u rengi yey ayri yu
Mewsimi yey sey peni yu hezey zozun u beri yu

46. Dunya erḍ u deşt u kuy u beḥr u eyni çem u ruyu
Ḥeywunu şıt maşt u duyu muc a muc me‘den u ku yu

47. Qey tı şaşi qey tı har i dest eştu weqfu beyari
Mezeru kuçewu rari tı ku şeyri tırba tari

48. Raru kuçu meki tengi gewewu kerey biri veng i
Çıriw vay qatıri leng i tırbew mezer cawuw teng i

Sayfa-236

49. Bew ni‘meti Rebbi bari xelqi erḍi qaybi ma ri
Dest bi maw kar u ẓerar i reḥmı ma ku Rebbi bari

50. Tırbi yew baxçey cennet i niw çalay cehnemu ḥut i
Bi ‘emeli qut u rut i bermu bari hezey puti

51. Muḥemmed şafi‘u ma ri şefa‘et şef‘etu rari
Tı şefa‘et bıki ma ri ha çê genç u ha extari

Qeşide-55 Ey Nefsu Tı Çumey Dunya

1. Ey nefsu tı çumey dunya Allah çı xelqi tu kerdu
Sey tu ẓafi umey dunya çi dunya ra fehm nikerdu
Indi insu umew dunya hemê pêru şiyu merdu
Ti zi bımri ku tu persi tu xu çewa ḥedre kerdu

2. İnsu de xu bışinaṣni çumey dunya tı se keni
Ḥeta tı xu nêşınaṣni tı Allah nêşınaṣneni
Tı umey ki iman biyari tı ‘emelo ṣaliḥ keni
Cinn u insan hemê pêru qay Allah ri ‘ebdey keni

3. Zor u zem u fesadey u meḥlumun ra şuniw yeni
Kin u buğż u düşmene yu İslumu pê pisi keni
İnsu ḥesud u bexil u xeyri yebnu nıwazeni
Ewta ewra cem‘etun ra qalu gêni ani beni

Sayfa-237

4. Ḥelal ḥerumu nivuni parsu ki loxmu geyreni
Katey laxi ku ra yasu peybi kazi yebnu weni
Emri nefsiw şari bındi xu te ra sukulê keni
Loxmew ḥelal Allah da wu pey ḥemd u şukur nêkeni

5. İslumo pis serevda wu şerefi dini şiknenu
Ẓorbaw zengin tı ra baṣu deri destu fereknenu
İmuni yey çer ra hıri tı ra şunu niveynenu
İslumu wari imuni her çi qay Allah kenu

6. Allah kefili rızqun u rızqi guniw pêru dunu
Kura wardı kura ruşi ‘emeli ma hemê ẓunu
‘Elim semi‘ u beṣir u Qur’anu Kerim dı vunu
Xiznay Allah qena‘et u nê qedin u nê pey şunu

7. Ḥesud bexil te‘maw iṣraf pêru ‘eẕabu gırun u
Xerc u meṣrafu ki zêdiw pêru iṣraf u ḥerum u
İni fi‘li pisi bedi fi‘li cahil u neẕun u
Kum terk niku dıma şeyru dunyaw axret dı xızunu

8. Her çiw ki qay Allah ri bu inu ixlaṣu bızuni
Rari dini peybi ‘ilm u şewew roc bunderbi buni
‘İlim settariy İslum i ha çê koşk u ha çê kuni
Nefs u şeyṭun dunya vuni nê benderbi ni şu buni

Sayfa-238

9. Din yew qanun u niẓam u bağli kitab u sunnet i
Raru raştu pı ra şunu ehli sunnet u cem‘eti
İslumey teslimiyet u iman wesiqey axret i
Ini rari kumu şaşku ‘emeli yey ṭop seqet i

10. Allah dunya xelq nêkerda sebay keyfiw sebay zewqi
Sey şalagi ma şi vera xu mıl kerda hezey tewqi
Tu weger ewta ẓaf gırun a tı bındi bi heru luqi
Axreti xu caverdawu durmey dunya kerdu hewqi

11. Tı vuni qay dunya weş a kari yay tu ri meraq i
Ḥalbıki ge pis u weş a hezey xetew cıtay laq i
Faniy u mırdaru leş a dıma meşu fe‘cuwa fani
Zuray u kerḥetu kaş a tu va yariy u teraq i

12. Ey insu tı weş ḥesabki veyni ‘emri tu qê çendu
Yew nefes ra ḥeta ṣeri ‘emeli tu pis u rınd u
Nefsi xu bunci ifadê veyni kuma dari bındu
Ṿacê tewbe tewbe mı ri çı gunew ki ha mı mıl du

13. Roc u ṣeri umey vırti guney ma nini ma viri
Ṣeri ma ğefletti virti ma bi xortu ma bi piri
Bêquwwet u extiyarey ma kerdi feqiru ciri
Şewew rocu vacê tewbe Allah tı ma reḥmı bêri

Sayfa-239

14. Qezenc u loqmew ḥerumu penc u lepi dıma kewti
Ḥelal ḥerum çew nivunu viri nênu merg u mewti
Rışwet u te‘daw u ẓulmi kewti bındi zem u zewti
Rari ḥeqqi ca dı mendu rari yini şaş u çewt i

15. Her kes muḥtaci Allah yu Allah wari reḥma ẓaf u
Deqaw se‘et her nefes dı hemê vistew gum u kavu
İnsu nonkor u bışıkr u İslumey yew numew navu
Ni‘met u hewlay Allah ri ḥemd nikenu ẓaf bêbav u

16. Ẕıkri İslumey Qur’an u emri Allah ma ra vunu
Kum tı ra peymunu newunu cahil u pis u neẓun u
Cahiley baru gırun u ha tu mıl dı şewew şunu
Tı ku poşmu bibi be‘di hemê çi tu dest ra şunu

17. Allah reḥman u reḥim u reḥmı ma ku ma feqir i
Hidayet neṣibi ma ku ma bıku İslumi ciri
Pêğember wa ma ri caku xorti maw extiyar u piri
Tı şefa‘et bıki ma ri raru raşt ma nıki viri

Sayfa-240 Qeşide 56

Beytay Dewleti Ecnebi we İslumi Gewşi

1. Ey gelê xelqu insuni dunya ma ri imtıḥun i
Ma çı umey hewna şuni ḥeyf u ḥeyf insuni ma

2. Her dewleti riy erḍuni ha çê kafır u İslumi
Pêru yew tercubew xun i yazuğ u İslumi ma

3. İnsu ğafıl u neẓuni xelqi yey ṭewr u mekâni
Hema zi ma hani şuni ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

4. İslum heme tı xu ẓuni kafıri duşmeni gun i
Duşmeni din u imuni ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

5. Super dewleti serdest i nifaq u şewri ha dest i
Kumi yi aku kumi yi besti ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

6. Awrıpa birliği est i dewleti ma kerdi sısti
Bı nifaq u şewru qeṣdi ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

7. Dewleti Awrupa har i super dewleti xıdar i
İslum ardu bındi bari ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

8. Kafir duşmeni İslum i roc a roc ma aver uni
Ma ker u lal u bizun i yazuğ u İslumi ma

9. Qıbley İslumun dı veri ḥetta resaw pêğemberi
Eyru duşmen war u deri ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

10. Yahudi duşmenu pis u İslum pêru kerdu lisu
Ha Qudistı biw re'isu yazuğ u İslumi ma

Sayfa-241

11. Yahudi kafıru bedi yı duşmeni Muḥemmedi
İslum pêru ardu ḥedi 'eyb u 'eyb İslumi ma

12. Her gu roc te'erruz keni qetlê 'am İslumi keni
İslumi pêru seyr keni ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

13. Yo İsra'ilu bêbext u ha Qudıs kenu paytextu
Der umeya deri wextu ma vuni İslumi ma

14. Awrupa biya wari ili paşti dunu İsra'ili
Kerdu intimaz u meyli ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

15. Destu yew Afğani mun di Pakist u Hindistun di
Ha çê 'Iraq u Lubnun di seyr bıki İslumi ma

16. Awrupa va dosti ma ya İslum pikewtu hela ya
Dewlet u dewru sıra ya yazığ u İslumi ma

17. Bewni seyri İslumunu Afğanistan u İrunu
Ortadoğuy u Lubnunu yazığ u İslumi ma

18. İsra'il piso verin u bi rıkew ğerez u kinu
Bındesti yey Filistun u ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

19. Rari İslumi biw çewtu sebay kafiri pikewtu
Biw 'ebdalu dıma kewtu yazığ u İslumi ma

20. Kafır şıma kenu postu kafırun dı mebı ḍostu
Mebı xırab u bındestu ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

Sayfa-242

21. Qey İslumey ina muḥa ey ḥukmet u şeyx u xoca
De'way şıma roc a roc a yazığ u İslumi ma

22. Ma vacı inu İslumu bêcehd u xebati munu
Her gu roc din ṭepa şunu ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

23. Fıkr u 'adeti kafıri ardu ma mu sey adıri
İslum vıstu din ra duri ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

24. Kafir biw zengin u ḥutu biw Fir'ewn u biw ṭağutu
Ma kerdi feqir u rutu ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

25. Dewleti İslumi ruti day ḍolar u banqinoti
Pêru bi sê qewmi Luṭi yazuğ u İslumi ma

26. İslum pêru xu pêşuni bixebati şewew şuni
Texti ṭağuti weşuni ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

27. Dunyaw nefsi ma hevali ma dıma şi ma bi kali
Hezey kor u ker u lal i yazuğ u İslumi ma

28. İnsun kibar xu têşunu cem‘eti qeḫwew kuçunu
Pêru ğeflet kay gedunu ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

29. İslumey burc u qel‘a ya İslum yew bi yew ṭola ya
Xu bı dı pê şedaya ya yazuğ u İslumi ma

30. İnsu xelifey erḍun u en qimetli mexluqun u
Esfele safilin ẓunu reḫmı ma ku Rebbi ma

Sayfa-243

31. Qur’an yew zenciray ma ya hem zi yew ḫeblillah ya
Ṭop tepişi kari ma ya ma vuni İslumi ma

32. Silsilew ḫeblillah ya felat u felaḫi ma ya
Wışk tepişi tehluka ya yazuğ u İslumi ma

33. İslumey sey yew bina ya mu’min yew bi yew ṭula ya
Yew bi yewi şedeya ya yazuğ u İslumi ma

34. İslum yew xu bika pêru bı şedini yewnuni ru
Kuy u teḫru biyari cêru mümin u İslumi ma

35. İslumey burc u qel‘aya peyni imun şedeya ya
Mericni axreti ma ya mu’min u İslumi ma

36. İslum pêru yew beden u yew dec ra her ca decenu
İslumun ri ṭop elem u yazuğ u İslumi ma

37. İslum biyu wari zemi va ma Qur’an ra bıremi
Qewweti ma ẓaf biw kemi ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

38. Şerṭi may imani şeş i yew tı ra Qur'anu weş i
Ca meverdi ma ku veşi mu'min u İslumi ma

39. İslum biw fırqew mılleti gumew u dew u dewleti
Deḥbi nêni yebnu heti ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

Sayfa-244

40. Mebi ḍosti kafırunu Rebbi ma Qur'an dı vunu
Şıma benı kufri munu ma vuni İslumi ma

41. Ma cay ğeribu bıwari wari ma Rebbu ğefar i
Qebul meki emri şari yazuğ u İslumi ma

42. Dewleti İslumi ẓuni şewru mışewre sewruni
Kafıru ani emuni yazuğ u İslumi ma

43. Qur'an kitab u sunnet u raru raştu 'edalet u
Ẓalımun orte ra vetu 'eyb u 'eyb İslumi ma

44. Qey ma cay kolew esir i ma Qur'an ra nıbi duri
Bıgiw buni biyari viri yazuğ u İslumi ma

45. Bewni İslumun ri veri eṣḥabey u pêğemberi
Kafir kerdu derbederi ḥeyf u ḥeyf İslumi ma

46. İslumi ẓemuni sisti bi teresi goşi visti
Pêru menfe'etperest i yazuğ u İslumi ma

47. Allah tı ma 'afu bıki qehri xu ẓalımi bıki
Kufri kun fe yekun bıki reḥmı ma ki Rebbi ma

48. Pêğember şefa'et bıku Rebbu reḥim ma 'afuku
Ma kolew 'ebdi xu bıku reḥmı ma ku Rebbi ma

2 bölümde numarasız sayfalar

İlahi lestu lilfirdewsi ehlen
Wela eqwa ‘ela naril cehim

Fe ḥebli tewbeten weğfir xeṭaya
Fe enneke ğafiru ẕenbil ‘eẓim

Hewar qewmu ma ğemin i qelb u siney ma bırin i
Şeyxi ma şiw ma derdın i kuy wari welat u dini

Şeyx Se‘id u şeyxi bini kuraw Ṣaliḥ Begi Hêni
Şehidi maw ini dini il u qewmu ma ḥezini

Şeyx Se‘id hevali bini şehidi maw ini dini
Gelu qewmu ma ḥezini kuy wari welat u dini

Şeyx Se‘id xeyal u ğem u Ṣaliḥ Beg u Şeyx Ademu
Derdo ẕaf u bêqelemu qelbi ma derb u elem u

Şeyxi maw pêru unbazi tuy şehidu tuy zi ğazi
Allah tı ra bıbu razi recay pêğemberi ma zi

Sayfa-1 Qeşide 1 Beytay Şeyx Se‘id Efendi

1. Ez Zazaw Zazaki vunu Allah hemê ẕun ra ẕunu
De goştari ez ṣe vunu erey yo roc şı awunu

2. Ma beyti Zazaki vati Allah efṣeḥi luğat i
Zazaw u Kırdi welati karker u ehli xebat i

3. Ma beytay xu ha nuseni beḥs̱i key Şeyx ‘Eli keni
Hiş u goşi xu waseni wari exlaqi Ḥeseni

4. Welati key Şeyx ‘Eliyu Bismil u deştew beriyyu
Neṣib çıbu beylu niyu qısmet u emri Rebi yu

5. Deway şeyxi Çılestun u Bismil qezay şeyxi mın u
Çemi Diclê bın u bınu ruy welati ma şirun u

6. Ez kaliki veri bunu seyyid Haşimu ez vunu
Çılestun dı nume dunu muderris u xunedun u

7. Sefir Beğdadi keyu ma persı ẓemuni yıwu
Tarix hınẓar u şeşsey u hiris u new biyari seyu
Taca Sulṭan Murad 1639'da Bağdad seferini yapmışdır

Sayfa-2

8. Padişah sulṭan Murad u sefer kerdu şiw Beğdadu
Ciru umew sukew radu veynu keyfi suki cadu

9. Sukew durmey suki pêru şeyx u 'alım ha çê miru
Şi ṭewaf ke paşa pêru pawey Seyyid Haşim bêru

10. Muradi çerin u har u ẓulmi sulṭani ğıdar u
Seyyid Haşim xeberdar u nişi sulṭani diyaru

11. Ma tarixu çağı persi hınẓar u şeş sey hırıs i
Bi yari ser new ṣeri pisi 'idum bı şeyx u re'isi

12. Sulṭan sukı dı vınertu Seyyid Haşim nume hetu
Paşa hırs bı fermu vetu wali suki ardu xetu

13. Wali ra va emri mın u 'esker bıgi Çılestunu
Seyyid Haşim u hemınu seru bınki deway yınu

Sayfa- 3

14. Be'di wali emır dunu 'esker kenu gên u şunu
Seyyid Haşim dewıcunu şehid kerdi va fermunu

15. Adır eştu dew veşayu seyyidu şeyxi qediyayu
Çend ḥebi gedey u may u remay mun ra feletiyayu

16. Eṣl u neslay Şeyx ‘Eliyu ay gedun ra be‘di biyu
Emr u fermuni Rebbi yu pili yey şeyx u weliy yu

17. Tı virti ma dew ru ẕemuni şeyxi Çılestun ra şuni
Key şeyxi şuni zozuni key xu beni Pali muni

18. Ma feqiriw ma ṣe vacı secarey key şeyxi vaci
Ha çê piy u torn u laci de goştari ma ku vaci

19. Ṿeri Şeyx Meḥmud efendi Şeyx ‘Eliyyu Neqşebendi
Şeyx Se‘idu hunermend i ‘alım u şeyx u efendi

20. Xebatay ma sebay din i Şeyx Se‘id u Ṣelḥedini
‘Eli Rıẕaw Şeyx Mehdini Şeyx Ṭahir u şeyxi bini

21. Ma persi leqebay piyyu Şeyx Se‘id Meḥmud Feyziy yu
Şeyx Meḥmud u Şeyx ‘Eliyyu leqebay yını septiy yu

22. Şeyx ‘Eliyyu pehlewiyyu Mela Qasım deri piy yu
Mela Qasım Ḥeyderiy yu Ḥeyder Ḥaci Ḥuseyniy yu

23. Ḥuseyn hewna Ḥuseyniy yu Ḥuseyn seyyidi Haşimiy yu
Ma tuy ardi verbi piyyu leqebay key Şeyx ‘Eliyyu

24. De tı bewni dunya fani tarixu de‘wey ẕemani
‘Eṣr u wexti yeni şuni bêxebatu ma neẕun i

25. Yew secarey ṭeriqeti xelifey u icazeti
Nume nume ha pêheti goş bıdı ehli himeti

26. Key şeyxu key Şeyx ‘Eliyyu ma secarey yını diyyu
Şeyx ‘Ebdullah dehlewiyyu Mewlana Xalıd ey diy yu

Sayfa-4

27. Şeyx Meḫmud u Şeyx ‘Eliyyu Şeyx Se‘idu pehlewiyyu
Şeyx Ṣelḫedin dıma biyu Meḫemed Se‘idu peyni yu

28. İni şeyxi ki ma vati yew bi yew numê umarti
Xelifey yebnunu zati ehli irşad u xebat i

29. Cora cêr ma pêru vatu xelifey u icazatu
Yew bi yew nur gırewtu de bızuni ma ṣe vatu

30. Key şeyxi şi Pali munu ‘ilmu şeyxey bı beyunu
İrşad u ehli kuyunu Qulḫisar u Erẕerumu

31. Qeẕay Pali cawu berz u key Şeyx ‘Eli keyew ğerz u
Dewa şağu gıl u berz u kafır u ẓalım bılerzu

32. Key Şeyx ‘Eli xunedun i ‘alım u şeyxi ẕemun i
Warıṣi pêğemberun i rehberi şer‘a gırun i

Sayfa-5

33. Qubay Pali cawu berz u Çemi Muradi bılerzu
Wa bınalu pilu berzu rezi ma wu hema ğerz u

34. Ḫerbi Urısi delil u İslum raşa ḫerbu pil u
Ṿecyay orte qal u qilu tımu kewti qewm u ilu

35. Kum Ḫerbi Urısi persu tarix bewni deri bes u
Hınẕar u newsey çares u İslum ke bêveng u ḫesu

36. Ḫerbi Urısiw Cihani dunya kerdi miṣli xuni
Ḫeyf u ḫeyf ehli iman i İslumey kewti emani

37. Hınẕar newsey vist u puncu şeyx warıştu de‘wa buncu
Sebay qehri kufri nuncu İslumey ri nê bu ‘ewnucu

38. Dunya sey beḫri leqa yu mewcu pili çelqezi ya yu
Qeyekay ma qelbiyayu tuy xeneqay tuy vecayu

39. ‘Alım u şeyxi qediyayu paştay İslumi şikayu
Nê Ḫekim Loqmani ma yu bırin u elem u ayu

Sayfa-6

40. Ma se ki derdi dunyayu ‘eṣr u dewri qehri ma yu
Çı muṣibet u bela yu qeder u emri Allah yu

41. Derdu ẓor u ẓafu dej u kumi derdi ri ez veşu
Nê ḫuẓur u keyfu weş u çı ṭali‘ u bexto reş u

42. Şewew roci ma xeyali ax u ofu ma bınali
Kuray şeyxi ma yi Pali ḫafudi şer‘a delal i

43. Şeyx Se‘idu ehli din i şehidi dini mubin i
Qelb u siney ma bırin i ax u of u ma ḫezin i

44. Şeyx Se‘id pêru hevali ehli ḫeqew ehli ḫal i
Duşmeni kufr u ḍelal i ma nezuniw kerr u lal i

45. Ferżu İslum paşti piri ma nivaci hêdi hêdi
Ḍoẓu de‘wey ma bi zêdi Se‘idiw ğazi şehidi

46. Ha kitab u ha sunneti raru raştu ‘edalet i
Emri ḫeqqew selamet i Şeyx Se‘id ehli himet i

47. İslumey ra ma bi serdu ma ri nê meraq u derd u
İslumey dı fıkır merdu ẓor a Allah ma ri verdu

48. Ustad Se‘idi Nursiy yu Şeyx Se‘id şeyxi Paliy yu
Yew şehid u yew ğaziy yu vengu dawu ecnebiyyu

49. Tarixun dı çewi nêdi cesuri wırdi Se‘idi
Muḥarib u mucahid i Se‘idi ğaziw şehid i

50. Şeyx Se‘id şehidi ma yu keyew kulfet biy velayu
Ṭuy şi ḥeps u meḥkemayu ṭuy biy mahcêri beğdayu

Sayfa-7

51. Şeyx Ṭahir u Şeyx Mehdini ‘Eli Rıżaw u Ṣelḥedini
Şiw Beğdadu menfi dini ḥafudi dini mubin i

52. Wari reḥmi Rebbi Rebbi kuy tarixi dunya se bi
Beğdad bajari ‘Ereb i key şeyxi wa şeyri debi

53. Beğdad bajaro gırun u Çemi Diclê mun ru şunu
Qubew medresey şeyxun u Şeyx Ṣelḥedin teder bunu

54. Şeyx Ṣelḥedin hunermend u menfi şiw Beğdad dı wendu
Tekyaw medresun dı mendu ẕikr u tewbe şewru bendu

55. Himeti şeyxi ma xumi Mewlana Xalidi şumi
Eba Yedeyidi Beṣtami şahi Neqşebendu ‘umi

56. Himmeti şahi Geylani dehlewiyy u ğezdewani
Ha çê İmami Rebbani muceddidi elfiṯani

57. İni numey sera seri ‘alım u şeyx u serwer i
Reḥmet u cennet bu deri ma se ki işi qeder i

Sayfa-8

58. İslumey ra ma bi serdu ma ri nê merraq u derd u
İslumey dı fikır merdu ẓor a Allah ma ri verdu

59. Ustad Se‘idi Nursiy yu Şeyh Se‘id şeyxi Pali yu
Yew şehid u yew ğazi yu vengu da wu ecnebiyyu

60. Tarixun dı çewi nêdi cesuri wırdi Se‘idi
Muharib u mucahid i şehid u ğazi Se‘idi

61. Şeyh Se‘id şehidi ma yu keyew kulfet biy velayu
Ṭuy şi ḥeps u meḥkemayu ṭuy biy mahcêri beğdayu

62. Emri Allah yu felatu kewti mun dewr u ḥeyatu
Şeyxi ma umey welatu ‘ilm u irşad u xebatu

63. Çı beriyy u çı zozun u ḥukmi şeyxi ma gırun u
Şeyx Ṣelḥedin tewbe dunu il u qewmê ‘eşirunu

64. Ṿarena reḥmay Allah yu çı ni‘met u Allah da yu
Şeyx Ṣelḥedin şeyxi ma yu ma ri z̲ikr u tewbe da yu

Sayfa-9

65. Key Şeyx ‘Eli key merad i şeyx u ‘alim teder wardi
Ṣelḥedin şeyxi irşad i il u qewm ma pêru kar di

66. Şeyx Ṣelḥedin wexti ma di Şeyx Kamil ha dunya dı
İrşad kenu hemê ca di Meḥmed Se‘idu tekya dı

67. Şeyx Ṣelḥedin tewbe dunu Xunus Tekman Erẕerumu
Serdew Qerbek u Siwunu sukew Xarpêt u Pirunu

68. Şeyxi ma şari welati kariyey kesb u xebat i
Qaybi xelqi tat u lati dinu İslumey felat i

69. Ḍoẕ u de‘wey kalıkuni persi ma şeyxi ẕemuni
Rari ḥeqqi tu ra vuni guneki qewmi neẕun i

70. Şeyxi vatu ma ha vuni deḥkeray ma pêru ẕuni
Ferżuni xu ma bıẕuni kafıru biyari emuni

71. Çiwki rındu Allah da wu xuy u exlaqo herawu
Şeyx Ṣelḥedini dımawu Meḥmed Se‘id şêxi ma wu

Sayfa-10

72. Çi Siwun u Qerbegunu welat u deşt u zozun u
Ni‘met u luṭfu gırun u şeyx u ‘alım debi munu

73. Himeti şeyxu ğıdar u raru musteqimu rar u
Kum Allah vendu bıbaru reḥmay Allah deri varu

74. Ey welatu gırdi seri ḥali ma wu inka veri
Şeyxi ma wari hüner i her çi ma kerdi bunderi (dini xu ma bi bunderi)

75. Geli qewmi ma ha vatu ma goş nidi vatê vatu
Her çi pey kesb u xebatu emri Allah yu felat u

76. Bexti mergiw dunya yewi muhletu niduni çewi
Kumew vısti deri qewi nivuni ḥeyfu bedewi

77. Qubaw cumi Pali berz i bin heybet u qews u derzi
Wallah sew ma xuy xu nerzi ma ku bımrı ters u lerzi

78. Şeyxi ma wu Şeyx Ṣelḥedin weṭani şeyxi serḥed i
Pali qubey u merqedi şeyx şiw meskeno ebedi

Sayfa-11

79. Wefat kerdu şeyx efendi muridi bêwari mendi
‘Eşir u welat u bendi vaci ḥeyyu Allah vendi

80. Wefat kerdu şeyxi ma yu pel u paski ma şikiyayu
Ḥemd u şukru Rebbi ma yu ma se ki emri Allah yu

81. Palı qubey u mezeri weṭeni şeyxi maw veri
Ya Rebi tı neṣip keri cenneti firdewsi deri

82. Şeyx Ṣelḥedin şiw reḥmetu Meḥmed Se‘id ha ma hetu
Dunu tewbew ṭeriqetu ruḥ u qelbi ma reḥet u

83. Qubaw cumi Pali beri ma du‘a bıwaẓı veri
Reḥmay Allah varu deri şefa‘eti pêğemberi

84. Meḥmed Se‘id şeyxi ma yu cebakay ma hewanayu
Ma ri ẕikr u tewbe da yu hemê çi desti Allah yu

85. Meḥmed Se‘id şeyxo punk u ‘ilm u irşad qewmi munku
Kul u derd duşmeni gunku cay yını weyrunu xun ku

Sayfa-12

86. Ez Zazaw u Zazaki vunu Allah hemê ẕun ra ẕunu
De goştari ez ṣe vunu erey u roc şı awunu

87. Ma beyti Zazaki vati Allah efṣeḥi luğati
Zazaw u Kırdi welati karker u ehli xebat i

88. Ma se ki derdi dunyayu ‘eṣr u dewri qehri ma yu
Çı muṣibet u bela yu qeder u emri Allah yu

89. Derdo ẕaf u wardi deşu kumi derdêri ez veşu
Nê ḥuẕur u keyfo weş u çı ṭali‘ u bexto reş u

90. Ferżu İslum paşti bıdi ma nivacı hêdi hêdi
Ḍoẕ u de‘wey ma bi zêdi Se‘idu ğazi şehidi

91. İslumey ra ma bi serdu ma ri bı merraq u derd u
Fıkri ma İslumi merdu ẕor a Allah ma ri verdu

92. Ḍoẕ u de‘wey kalıkuni persi ẕunayey ẕemuni
Rari ḥeqqi tu ra vuni guneki qewmi neẕun i

93. De goştari ma ṣe vatu ma goş bıdı vatê vatu
Her çi pey kesb u xebat u emri Allah yu felat u

94. Ḥeta ewta ma ha vatu ‘alım u şeyxu ki zatu
Paşmêri din u xebatu weş bıẓuni ma ṣe vatu

Sayfa-13

95. Meḥmed Se‘id şeyxu ẓunu Rebbi şin ku wecağunu
Ma ri rari dini vunu Allah bıdu meradunu

96. Cay Siwuni nımz u qili layew eyni çem u gili
Meḥmed Se‘id şeyxu pil i tewbe dunu qewm u ili

97. Ruy Akragi pili dunu cori yey qili vencunu
Kuyu berzu Melekun u şeyx ha yen u tewbe dunu

98. Yı Kuy Nıribiw Kuy Pir‘ezi Qerbegu caw nımz u berz i
Yı cıtew çem u ‘erḍu rezi ẕıkr u ceẕbew ma bılerzi

99. Çı Siwun u Qerbegunu mir u ‘eşira gırun u
Dewiyey nızdi yebnuni u şeyx ha teder yen u şunu

100. Ḥeta ewta ma ha vatu ‘alım u şeyxu ki zatu
Paşmêri din u xebatu weş bıẓuni ma ṣe vatu

101. Dunya insu kerdu şaşu ṭe‘maw zenginey me‘aşu
Wallah raru çewt u şaş u bini yey ‘asiy u kaş u

102.Ṿecay tewe şeyxi ki piri yewnu ri sey wesniw miri
Muriduw mılna ya gêri qay perunu mal u ẓêri

103.Ṭeriqet kerdu sey ḍumi ṣeyd keni pey ehli xumi
Mali dunya kerdu kumi vuni ma ziy şeyxi şumi

104. İslumi kerdı sê çêri şıtley hingu kerdu viri
Kaşi kaşew bariw qiri raru raşt kerdu xu viri

105. Şeyxu ki ma vaci baṣ u kitab sunnetu eṣaṣ u
Ha çê icma‘ u qiyas u ma dıma şey ma ri baṣ u

106. Şeyxu ki ehli himmeti ẓunu kitab u sunneti
Hemê pêru şeyri heti raru raştu pey feleti

107. Tewbe bu tewbey neṣuḥi pey bi hiş u qelbi ruḥi
‘Emri ma niw ‘emri Nuḥi tımu ma wari yew ruḥ i

108. Şeyxi irşad u himmeti estunay din u mıllet i
Tımu wardi ruşi heti ‘emru weş u bereket i

109. Qelbu wışk biw ma ri bela vaci tewbe tewbe Allah
Şefa‘et ya resulallah keyki qelbi ma bı qela

110. Goş medı dunya gelaci tewbey neṣuḥi de vaci
Hema rewu tı mevaci guney tu ru bi se kaci

Sayfa-15

111. ‘Alım u şeyxi tenbel i dini ma şiw ma bi deli
Pey feki ma pêru weli suc meki suci ezeli

112. Ey ‘alım u şeyxi wexti kuray wari tac u texti
Ma bi xa’in u bêbexti kuy xebatay ma yu wexti

113. Ḥeyati dunya ḥesas u kitab u sunnet eṣas u
Ha çê icma‘ u qiyas u dıma şu wa tu ri bes u

114. Ḥiley dunya bêqiyas i çiwki teder tu ri bes i
‘Emelo ṣaliḥ u xasi qelbo ṣafiy u ixlaṣi

115. İslumu ehli minneti ha çê kitab u sunnet i
Allah day ma emuneti ḥeta biw roci axreti

116. Ey insunu ehli keyfi mebı kem ‘aqıl u seyfi
‘Aqıl bıgi tı ẓaf ḥeyfi goş medı şehwet u keyfi

117. ‘Erḍ u asmin qat bı qat i çı insun u mexluqati
Nat u latu ha çê zati pêru qay din u xebat i

Sayfa-16

118. Neẓuney ma kerdi lengi ẓulmi şariw qali veng i
Xu bıki şêr u pılengi ma ra ver ha roci teng i

119. İnsu neẓun u bilac u wa xocay ra persu vacu
Qey İslumey yew nımac u nê zekat u rocew u ḥac u

120. İslumi may ḥalu wexti pêru yewnun dı bêbext i
Rocê nımacu punç wexti vuni qay bi wari texti

121. Allah ma day naşt u daştu cerabew tercube waştu
İnsu xelq kerd u vıraştu hela kum qê çewt u raşt u

122. Dunyaw u merg u mematu her çi benu pey xebatu
Axi ma pêru felatu ha çê dunya ha mematu

123. Dunya ḥesas u zura ya neqeb u ḥesar u la ya
Fasıqu dumi runaya xu bıpawi tehluka ya

124. Ina dunya sê yew ḍum a nımıta ya ḥilew xum a
Beḥru bêbın u bêqum a kum deku merg u ‘idum a

Sayfa-17

125. Neqebi dunya ğıdar i teḥro şıktew çewti rari
Acir u qaymew ẓınar i duşmeni ma weḥşo har i

126. Bi‘eti maw rari dini soz u bexti ma ra wêni
Sew quwwet ma nıdi dini wallah ma nêxeleṣêni

127. Şafi‘i ma pêğember u şer‘et ma ri kê rehberu
Kafıru kê derbederu ma çi rêri şey meḥşeru

128. Pêğemberi ma umet u umidi maw şefa‘et u
Şer‘et ma ri emunet u çi rêyri ma şeyri hetu

129. Be‘di dunyaw her çi pêru ebediw axret ku bêru
Ḥesabu zeber u zêru hezey dunya niw ki viru

130. Naṣeni paşmêri dini ‘alım u şeyxi verêni
Mucaḥidi ini dini ax u ofu ma ḥerini

131. Ṿeciyay tuy nimceto viri şohretu qay sim u ẓêri
Ma seru bariyyu qiri luy çekalu bi sê şeri

Sayfa-18

132. Qırbuni reḥmeti Rebbi indi lezi dunya se bi
Sey kergu cem‘eti debi vuni ma dêki mesebi

133. De‘way eşıl zadi merdi leşew gunay ma bi serdi
Numê şêru de‘wa kerdi luyun dunya pêru werdi

134. Geli qewmi cor u cêri roco teng qey nênu viri
Luy umey meskeni şêri vuni ma ağaw u mir i

135. Mela de tı vaci deri wa goştaru qewmi veri
Şefa‘eti pêğemberi ma ri bu roci meḥşeri

Sayfa-19 Qeşide-2

Ustad Bedi ‘izzeman Qeşidesi

1. Ustad Bedi ‘izzemani risale av u derman i
Weka Ḥekimi Loqman i canım fedasın ‘eyn u dal

2. Çu ser texti Suleymani çuqa ḥeywan u insani
De‘weta nuri Qur’an i canım fedasın ‘eyn u dal

3. Medrese ḥepsayu sofi Risale’i şemsu ku sofi
Nufusi ḥerf u ḥurufi ruḥım fedasın ‘eyn u dal

4. Risale’i Nur tefsir a lazım jı ağaw u mir a
Ḥetta nezani bin nira ruḥım fedasın ‘eyn u dal

5. Nur rohni ya bina gul a pence li sinew u dil a
Bari nezan tım li mıl a ruḥım fedasın ‘eyn u dal

6. Şu‘la Risale’i Nur a her weka bırısk u ḍura
Şirin u hingiva ḥur a canım fedasın ‘eyn u dal

7. Riwayeta Se‘id Nursi bıxuyna risale’i dersi
Hevalım ez ruḥu persi ruḥım fedasın ‘eyn u dal

Sayfa-20

8. Risale weki nan u av a iḥtiyaca me li zava
Her se‘et u gum u kava canım fedasın ‘eyn u dal

9. Roc derkeni şewqa pıra şewqa Risale’i Nur a
Bıbın bav u keççu kora canım fedasın ‘eyn u dal

10. Tavdaye boştan u gul a ẕikr u tesbiḥa bılbıl a
Ğonca li sinew u dıl a canım fedasın ‘eyn u dal

11. Se‘id Nursi ustad i ma benda şefa‘eti wi ma
Rica bike ev ḥali ma ruḥım fedasın ‘eyn u dal

12. Muceddid ustadi men e Qur’an u tefsir zidene
Rica ra te em ḥewcene canım fedasın ‘eyn u dal

13. Risale’i Nur cewher e luma navi wi li sere
Xewyana yij kor u ker e canım fedasın ‘eyn u dal

14. Qurbanım bedi‘i ‘eṣri ne mal u xaniy u qeṣr i
Disa wek muliki Mıṣr i canım fedasın ‘eyn u dal

Sayfa-20’den sonra yeniden Sayfa-13’ten başlanmış
Sayfa-13

15. Tu qeyyumi ṣemedan i menbe‘i sırr u ‘elan i
Tu yi ṣaḥibu reḥman i canım fedasın ‘eyn u dal

16. Tu sulṭani ‘aliman i serdari şeyx u melan i
Tu yi Bedi‘izzeman i ruḥım fedasın ‘eyn u dal

17. Ez besta’i duryi teme ez feda’i naqi teme
Daim ez qiṭmiri teme ruḥım fedasın ‘eyn u dal

18. Weṣfi te beḥr u ‘umman i meded ya nursiyu cani
Dıkel wi ğewṣi Geylani canım fedasın ‘eyn u dal

19. Lı ser texti Suleymani neyari kufri ẓemani
Weka Musayi ‘İmran i ruḥım fedasın ‘eyn u dal

20. Agahi sırri subḥan i xu dani ‘ilm u ‘irfani
Delali ṭeb‘i ruḥan i canım fedasın ‘eyn u dal

21. ‘Erabi zi ber dıl u cani belê tu cani canani
Ka ew elfa ẓi mercan i canım fedasın ‘eyn u dal

Sayfa-14

22. Bejnu şemsa du reyḥan i qubew afaqi cihan i
Xırabkır keydi şeyṭani canım fedasın ‘eyn u dal

23. Lı ser texti şerefxani jıbuna new‘i insani
Lebaleb feyżi nurani canım fedasın ‘eyn u dal

24. Dı feṣla mahi nisani were seyra gulıstani
Bı dıl xewşu bi seyrani canım fedasın ‘eyn u dal

25. Risale’i Nuru Qur’ani nihani berme diwani
Me can da şubhê perwani ruḥım fedasın ‘eyn u dal

26. Dıbın herdem beṭalani kırım bende di fermani
Yasağı gund u beldani canım fedasın ‘eyn u dal

27. Ey ṣa‘iri mes’eleti dılxaniyi vi ḥikmeti
Heyhate ṣebra firqeti canım fedasın ‘eyn u dal

28. Derman bıgit vi ‘illeti xuzya xuda ti dewleti
Perwari ṣeyda ṣoḥbeti ruḥım fedasın ‘eyn u dal

29. Bu mewci beḥra heybeti da mın peyalek şerbeti
Qelb u dıl pêbu raḥeti canım fedasın ‘eyn u dal

Sayfa-15

30. Gerçi ez kemter geda me li lıser din ez feda me
‘Aşiqi emri Xoda me canım fedasın ‘eyn u dal

31. Ẕikri me werda eḥmer a qeṣda me ḥeccul ekber a
Yan ḥewżi ava kewṯer a canım fedasın ‘eyn u dal

32. Risale’i Nur gewher a ya nergiz u yan ‘enber a
Meşğuli Allah ekber a canım fedasın ‘eyn u dal

33. Ey ḍost u xadım u bıran hun guh medın va munkeran
Ṿan cahıl u kor u keran canım fedasın ‘eyn u dal

34. Qur’an nure ki ẓahir a ustad me’muri qadir a
Cihan tı jikır jı nura canım fedasın ‘eyn u dal

35. Em xu bıdın şewqa nura roj hate burca sunbula
Qelb bune ğoncew u gula canım fedasın ‘eyn u dal

36. Hunda nekın hun va gulan van ḍost u şakirt u bıran
İlham u hene van emri wan canım fedasın ‘eyn u dal

37. Ustad Se‘idi Kurdi ya jı Qur’an ṣofra daniya
Cihan tev eḥya kıriya canım fedasın ‘eyn u dal

Sayfa-16

38. Irs̱ gırtiye jı pêğembera riya şeri‘et da bera
Yardım buye jı ḥeydera ruḥım fedasın ‘eyn u dal

39. Nurek lı me ẓahir buye ustad Se‘idi Nursiya
Qur’an u tefsir daniya ruḥım fedasın ‘eyn u dal

40. Qur’an u tefsir ẓahir a ustadi me müfessir a
Qelbi me kır tija nura canım fedasın ‘eyn u dal

41. Se‘id se‘adet daniya jıbo me İslam hemiya
Xızmet jı şakirdi wiya canım fedasın ‘eyn u dal

42. Qebul nakın ehli riya hinek parsuki pariya
Melew u şeyx u ṣofiya canım fedasın ‘eyn u dal

43. Ketın derd u belayi xuweh jıbo fiṭr u zekati xuweh
Mali xelqi feqir duxu weh canım fedasın ‘eyn u dal

44. Yardım lı te kelimey nura nurciw Nursi Meḥmed Nura
Walida te Nuriye Ḥur a canım fedasın ‘eyn u dal

45. Ustad Se‘idi Nursi ya ḥerfa seriser çuya
Bu ‘idew u bu şayiya canım fedasın ‘eyn u dal

Sayfa-17

46. Her ‘idew u her meh u sal keyf u ṭe‘am rızqi ḥelal
Xort u geda extiyar u kal ruḥım fedasın ‘eyn u dal

47. Te sefer kır li Ruḥayi te hicret kır jı dunyayi
Buyi sakini dergahi ruḥım fedasın ‘eyn u dal

48. Se‘id Nursi ustadi ma reḥm u ‘efwi Xodayi ma
Şefa‘et kê resuli ma ruḥım fedasın ‘eyn u dal

49. Ki çıkır way lı niriya deriyi reḥma Xodi veba
Bavu di babet u ela canım fedasın ‘eyn u dal

50. Neẓan u kemter geda me Nirib u gundi ağa me
Buy Risale ez feda me ruḥım fedasın ‘eyn u dal

Sayfa-18 Qeşide-3

Heẓa Qeşide’i Bedi ‘izzaman

1. Tu Se‘idi se‘adet i leqeb Nursi kura deti
Tu delali risalet i tu ustadi cihaneyn i

2. Tu menbe‘i fuy u żani siraca şeyx u melan i
Nur ẓahir kır jı Qur’ani newırna bil cihaneyni

3. Te ẓahir kır hemi ferżi nur dani ser dıl u qelbi
Şerq u Ğerb kurewi ‘erḍi tu sulṭani cihaneyn i

4. İkrama te lı meydane żiyafeta li Qur’an e
Jıbo xaṣ u jıbo ‘ame eżifna bil cihaneyni

5. Şeri‘et ra tu yi nadi ‘Eli ra hem tu ewlad i
Ẓahir buye bi ewradi tu ewladi imameyn i

6. Eya fiddehri nurani Neqşiyyu hem we Nu‘mani
We Geylaniy yu Rebbani efiż nuren cihaneyni

7. Cihada ser kufristani weka ku şahi merḍani
Endad nebiyyi zu şani tu ewladi imameyn i

Sayfa-19

8. Tu amiri ḥeqiqeti tu sulṭani hidayet i
Eṣer ṣed si risaleti tu ewladi imameyn i

9. Li paştê şêri Yezdanê ku qeṣabi kufaranê
Awe fettaḥi İslamê tu ewladi imameyn i

10. Bi sikke’i Suleymani te desti xul‘eṣadani
İbṭala hemmu siḥrani bi ḥutti berr u beḥreyni

11. ‘Eṣa sikke’i ğeybani Ẕulfeqar şêri Yezdani
Tu ustadi emirwani tu sulṭani cihaneyn i

12. İmdad bıtej pêğemberi ew bu şafi‘i meḥşeri
Tuyi hevali ḥeyderi tu ewladi imameyn i

13. Te seferda li Ruḥa yi te riḥlet kır jı dunyayi
Buyi sakini dergahi yi tu sulṭani cihaneyn i

14. Te qelb şahkır jı Qur’ani li der dan ra tu derman i
Weka Ḥekimi Loqmani tu sulṭani cihaneyn i

Sayfa-20

15. İlahi ez dıkım ẓari bı emri waḥidi bari
Nura wi deyne sertari tu sulṭani cihaneyn i

16. İlahi tu bi ṭaha ki ḥeqi ustad u ‘eṣaki
Li şunawi yeki raki li ṣoḥbeti cihaneyn i

17. İman u qen‘eta dili necm u hivu roc afili
Wek Xelil u İsma‘ili tu sulṭani cihaneyn i

18. Ğeribi şehr u gundani çı ḥeps u je‘r u zındani
Weka Yusufi Ken‘ani tu sulṭani cihaneyn i

19. Lı ber ẓulmu li te‘dayi weka ku zebḥi Yaḥyayi
Ewladi Şêri Yezdani tu sulṭani cihaneyn i

20. Quwweta ṣebr u imani Xuda ber ẓulm u peykani
Weka Eyyubi Kurmani tu sulṭani cihaneyn i

21. Weka ḥukmi Suleymani li Seba’i xeber dani
Belqisu texti wi hani tu sulṭani cihaneyn i

22. Eya Meḥmed tu neçari feqir u miskin u zari
Li gundi Nıribi ḥari xadimi Nursi nureyni

Sayfa-21 Qeşide-4 Nur Kasidesi

1. Uyan ğafiller uykunız derin
Kanmış dünyaya burakmaz elin
Ğeflet uykusu ewelden derin
Kafalar sersem akıyor beyin

2. Süslenmiş diyor ağayım begim
Nefsine uymuş besliyor da kin
Yalanlar ğiybet etmişler ekin
Koqlanmış etten yemeyin çekin

3. Yirminci ‘eṣır Kur’an okiyor
Ṣarulmış olan necat bulıyor
Ḥakkı ẓa’i niẓan bende odur
Derdlere derman Risale’i Nur

4. Ḥurriyet vicdan arama elden
Ḥukuk ‘edalet kalmamış yerde
Namus ḥeyadan kalmamış perde
Uğramış İslam büyük derde

5. Wa‘iẓ nesiḥet sökmez bir yani
Ṣarmış kafayi ğeflet dumani
Herkesin nefsi olmuş zebani
Neyleyim dimez bu dünya fani

Sayfa-22

6. Kim konuşursa neṣiḥet eder
İstemez kitab hocayı rehber
Kıymeti kalmaz bir zerre kadar
Uyan kardeşim etme bu kadar

7. Yirminci ‘eṣır Kur’an okiyor
Ṣarılmış olan necat bulıyor
Ḥakkı ṭanıṭan yine de odur
Dertlere derman Risale’i Nur

8. Medeniyet yok modaya uymiş
Ṣanıyor Kur’an haṭip değilmiş
İhlaṣi yokdur ḥakkı şaşırmış
Kendimiz gibi çok gelir gitmiş

9. Okiyor meydan şayani ḥeyret
Hiçbir ‘ilme çekmiyor minnet
Ṣanmışız budur kal‘e’i cennet
Uyan ğefletden bu yol selamet

10. Derin ḥesretle feryad edim Allah yu
Allah yoluna reḥmet dilerim
Muḥemmed nebi olsun serwerim
Doymam bu ‘eşka okur yazarım

Sayfa-23

11. Yirminci ‘eṣır Kur’an oqiyor
Ṣarılmış olan necat buliyor
Ḥakkı ṭanıtan yine de odur
Dertlere derman Risale’i Nur

12. Her cema‘ete gitme fitnedır
‘Eybını örtse bil ki pênedır
Yemin ederse kandırmacadır
Diwane çıksa yüzi karadır

13. Ce‘de kaḥvede kol kol geziyor
Merḥemet etmez halkı eziyor
Yalanlar ğıybet ṣoḥbet ṣanıyor
Kumar oynarken kazencdır diyor

14. Risale’i Nur uyarır bizi
Uykudan uyan çarpıyor sizi
Kur’an çağırıyor bak hepimizi
Gençler ihtiyar oğlanla kızi

15. Yirminci ‘eṣır Kur’an okıyor
Ṣarılmış olan necat buliyor
Ḥakkı ṭanıṭan yine de odur
Dertlere derman Risale’i Nur

Sayfa-24

16. Risale’i Nur ustad okıyor
Yazarken bile herkes dinliyor
Dinleyen yoksa ğeybi ṣaçiyor
Çekerge kuşlar seyre çıkiyor

17. Risale’i Nur reḥmet diliyor
Birlik tesanud öğüt viriyor
Tewḥid ṣaḥibi herkes biliyor
Teb‘iyunlara meydan okıyor

18. Şeyṭanla dünya düşmandır ṣana
Süslü görünür kanmayın ona
Kezab mınafık ṣaldırır cana
Tewekkül ihlaṣ siperdir ṣana

19. Yirminci ‘eṣır Kur’an okıyor
Ṣarılmış olan necat buliyor
Ḥakkı ṭanıṭan yine de odur
Dertlere derman Risale’i Nur

20. Sen Müslüman’sın pisliğe ḍalma
İmanın varsa münkere kanma
Adi ṣilaḥi eline alma
Her konuṣani ḍoṣtunu ṣanma

Sayfa-25

21. Sen bir kölesin unuṭma bunu
Kur'an risale mühim bir konu
Allah'ın 'ebdi bırakmaz onu
İmanı kâmil bulmuş yolunu

22. Sen kim olursun nefsine ṭanış
Bir bakarsın ki ḥisabın yanlış
Allah'a kul ol her zaman çalış
Müslüman isen herkesle barış

23. Yirminci 'eṣır Kur'an okıyor
Ṣarılmış olan necat bulıyor
Ḥakkı ṭanıṭan yine de odur
Dertlere derman Risale'i Nur

24. Risale'i Nur kalbe ḍalmıştır
'Eceba kimdir bunu yazmışdır
Nirib köyünde ilham almışdır
Mela Muḥemmed ismi kalmışdır

Sayfa-26 Qeşide-5

Qeşide'i Risale'i Nur

1. Allah'dan başka ne var Allah'ım
Dünya başıma ğeflet Allah'ım
Merḥemet eyle yanmasın tenim
Şefkatle ṣar ṣar ne olursun

2. Risale'i Nur doğmuş cihana
Şeref ile ğerbi ḥetta Wiyana
Uykudan uyan bir bak bu yana
Görmez olursan pişman olursun

3. Kur’an nuriyle risale yolum
Kopmaz bir zencir waṣıf değilim
Gökden yenilmiş yapışmış elim
El at kardeşim pişman olursun

4. Bağlandım ḥak ile ḥakkını buldum
‘Aşk yolunu aştım ‘aşka uruldum
Risale cezbiyle ḥakka kul oldum
Geride kalma pişman olursun

5. ‘Ebdullah Zuweyr Ḥüsnü Bayramlar
Ceylanlar Suğwur nedir gezerler
Elinde kitab okur yazarlar
Deme bana ne pişman olursun

Sayfa-27

6. Süslenmiş bu nur Rumlarda Türkde
Ğururlanma sen Allah fikirde
Risale’i Nur derman her derde
Derdinde durma pişman olursun

7. Almast kılıcı çekmiş geliyor
Çalıyor küfre deler geçiyor
Melek ruḥani seyre çıkıyor
Anla de‘wayı ğafil kalırsun

8. Çelikden kal‘e Risale’i Nur
Ḥakla konuşur ḥakkı aşıyor
Kalmamış cephe meydan oqıyor
Ğeflete ḍalma pişman olursun

9. İman ‘aşkıyle ‘aşka ḍal beni
Gözüm açılsın göreyim seni
Hidayet eyle halıkım beni
Nura doğru koş ğafil olursun

10. Risale’i Nur ṭelebeleri
Hep anlatıyor nur eserleri
Her yerde açık medreseleri
Anlamıyorsan pişman olursun

Sayfa-28

11. Risale’i Nur okur yazarım
Ḥaksız kafayı görsem ezerim
Elimde gelse küfrü kazarım
Ẓalimi sevme pişman olursun

12. İslâm’ım diyor neden uymamış
Allah’ın emri ḥala ṣaymamış
Nefsine ḥakim hiç de olmamış
Tewbe rücu‘ et pişman olursun

13. Ahir ẓamandır her şey karışmış
Risale’i Nur bize ders olmuş
Dersi terk eden kuleden düşmüş
Derse devam et pişman olursun

14. İnsan Allah’a ‘ebd ile kuldur
Allah’ın ni‘meti herkese boldur
İhlaşlı çalış kalbini ḍoldur
Doğridan şaşma pişman olursun

15. ‘Esrın bedi‘i Se‘idi Nursi
Devam edelim nurcular kursi
Elden bırakma risale dersi
Gêride kalma pişman olursun

Sayfa-29

16. Ne yapdın ise kaḫr ile derde
Kazandığın ne kaẕancın nerde
Risale’i Nur derman her derde
Derdinde durma pişman olursun

17. Aldanma dünya geçmişler gibi
Fırset eldeyken durma boş gibi
Bir gün uçiyor fırset kuş gibi
Elden kaçırma pişman olursun

18. Haberin olsun teklifin vardır
Başıboş durma hepsi ẕarardır
Nerde dönersen orada kârdır
Dönmez olursan nadim olursun

19. Ehli ẕikirden neden ṣormazsın
Sen bir aṣi kul sen bir kölesin
Vaẕifen nedir nere gidersin
Başıboş durma pişman olursun

20. Nefs ile ṣeyṭan olmuş muṣelet
Âdem’den bize kalmış huṣumet
İman ṣaḫibi çekmiyor minet
Haberin vardır pişman olursun

21. Nefs ile şeyṭan sizi dürtiyor
Dünya sevgisi buna kaniyor
Sen uyanmazsan sizi ṣatiyor
Uyan kardeşim nadim olursun

Sayfa-30

22. Şeyṭanlar sizi düşman biliyor
Kur'an'da size hep bildiriyor
Sen de şeyṭana düşman ol diyor
Düşman olmazsan pişman olursun

23. Her yere girmiş mel'un şeyṭan
İstila etmiş ḍamardaki kan
Sen bir esirsin uykuda uyan
Kendini kurtar pişman olursun

24. 'Aciz ve naciz hep kuṣurlusun
Nirib köyünde derdle ḍolusun
Allah'ın 'efvi bizlere olsun
Tedbiri şaşma pişman olursun

25. Şirinkuyu çevresi dağdır
Yerleşim yeri düz ova bağdır
Bu beyti yazan ḥâlâ da ṣağdır
Nurcu olmazsan pişman olursun

26. Risale'i Nur 'aşk ile ḍolu
Bu beyti yazan Allah'ın kulu
İsmi Meḥmed kalmamış rolu
Kendini övme pişman olursun

27. Yazmış biçare reḥmet diliyor
Ustadın himeti Allah'dan diyor
Muḥemmed Muṣṭefa şefa'et diyor
Yeter kardeşim nadim olursun

Sayfa-31 Qeşide-6

Ustad Bedi‘izzeman Wefatı Ḥakkında

1. Cihaneyni ustadına Se‘id nur derler adına
Ledun ‘ilmin eḥkâmına çalışdı Allah yolına

2. Nursin köyde güneş doğdu İslâmiyet umit buldu
Yeryüzü nur ile ḍoldu teḥsili Doğu’da oldu

3. Erẓerum Nursi arasi oralarda aldın dersi
Teḥsilin altı ay hepsi oldun küçük Se‘id Nursi

4. Cihan çelik kal‘esına nurlar yardım etti ona
Himmet oldı ustadıma Risale’i Nur yoluna

5. ‘Eṣrımızın din ğarisi buhar gibi yer halısi
İslâmiyet’in tezhusi berk ile haṭif ordusi

6. Sen Qur’an’ın dellalısın eḥkâmların menşe‘isin
Pêğemberler varisisin dünya cihanın nurisin

7. Ledun ‘ilmiyle museyyersin Kur’an ile müfessirsin
Neşri yani mu‘ellimsin Kur’an ile muhaṭabsın

8. Ey evliyalar menbe‘i Kur’an’ın mu‘ciz mecme‘i
Sen da‘isin hem mudde‘i doğri yolda ……..se‘i

Sayfa-32

9. Se‘id Nursi didikleri oku dinle eşerleri
Düşün anla me‘naleri bak gör Ḥakkın ni‘metleri

10. Elmadağ’ın sakinleri ara Kur’an’ın yollari
Ḥakikatdır eḥkâmlari boşdır başka hep yollari

11. Ḥisab nusdır ṭolabların ḥak konuşur lisanların
Ḥakikatdır didiklerin ‘urwetul wuska yolların

12. Lisanında ṣaçılır nur, nurcular nurları okur
Felat bulmak ancak budur senin ‘ömrün akan ṣudır

13. Müceddidi dewri zeman seni bekler gizli ‘eyan
Ehli iman tüm Müsliman hep beklerdi seni bu an

14. Var mı bilmem büyük burhan bu hadiyyu mehdi zeman
Se‘id Nursi oldu ‘eyan feda ona bu cism u can

15. Risale’i Nur dediler munkerler ṣaf ṭutular
Okur yazardır nurcular peder kardeş hep bacılar

16. Risale’i Nur okundu kewn u mekân nurla ḍoldu
Ehli iman ṣelah buldu hestalere şifa oldu

Sayfa-33

17. Ẓalimlerin bak ẓulmına Bitlis u Van’ın ğarına
Ustadımız yaṣağına hızmetin izdivasına

18. Bakma e‘malar sözina şems ışığı yokdur ona
Neṣib değil ẕerresina göz ışığı dönmüş yana

19. Ḥaka’ir eden çekenler har zar edüb din haṣṣeler
Risale’de her kaçanlar müşkildir helaṣ bulalar

20. Gör bak dünyanın ḥalına başkoydu hızmet yoluna
Eṣer koydu yeryüzina Risale’i Nur uğrına

21. Ülkemizin bölgeleri yetmiş ikidir illeri
Her ilde var şakirdleri ustadın hızmetleri

22. Baṭıda çok eṣer yazdı muğennir nurlara kazdı
Devlet erkanları azdı ṭelebe risale yazdı

23. Pêğember himet verdi ona hem Ḫeyderle çar yarına
Sözsüz cevaplarına yardım oldı ustadıma

24. Kastamonu hem Barla Batı iller Emirdağlar
Tüm vaṭana veda‘ eyler Urfa halkı onu bekler

Sayfa-34

25. İmsar ṭanin weda‘ına düştü Urfa’nın yoluna
Bak Allah’ın mifadına dönmez oldu irşadına

26. İpek pelaş meḍyifına kaçıp uçşun meclisına
Weda‘ etti dünyasına İbrahim’in dergâhına

27. Ustadımız vefat oldu şakirdlerin rengi ṣoldu
Nurculer hep yaṣa boğdu Müslimanlar yetim oldu

28. Pêğemberler diyarına bak İbrahim’in ḍostuna
Teşrif eyler sofrasına her ni‘meti reḥmet sana

29. Düştülar Urfa yoluna cihan matem ṭutti ona
Buluṭlarla gökyüzina merḥed yağdı yeryüzina

30. Baq nurcular hızmetina ustadımın himetına
Tefsir Kur’an eḥkâmına halilullah ṣıfrasına

31. Urfa Ruḥa’nın şehrina Eyub pêğember ṣebrına
İbrahim’in ateşına hep Urfa’nın dergâhına

32. Müslimanlar heycanına bu ḥikmetin te‘cubına
Ziyareti çar yanına halilullah dergâhına

Sayfa-35

33. Bakın ḥikmetin sırrına İbrahim’in eḥfadına
Cihan kaynar çar yanına hep dergâhın ustadına

34. Bu dergâhın wużu‘ına İbrahim’in mewludına
Misk u ‘enber lerf u kına halilullah mekânına

35. Ustadımın vefatına buluṭ gök ağladı ona
Kan ağladı yeryüzina canlar feda ustadıma

36. Nemrutlerın bak ẓulmına mencenıklar tepesina
İbrahim’in ateşına kuni berden ṣawdı ona

37. Git bak ateşin yerine ḥevuzlerın delfesine
Balıkların cilvesina halilullah meskenine

38. Dergâh çevre mezarıdır ustadımın mekânıdır
Demeyin yeri halidir her yer ustada ‘eynidır

39. Urfa şehri şereflidir pêğemberlerin şehridir
Evliyalar bölgesidir ustadımın mekânıdır

40. Ustadın nakli vefatı bin dokuz yüz atmış altı
Ẓalimlerin kalbi katı ‘eyni sene devrim yaptı

Sayfa-36

41. Ẓalimler Urfa’ya gitti merḥemet imanı bitti
Ustadımı nakil etti ṣandılar ki her şey bitti

42. Allah’ımın var kuvveti ustadımın bol himmeti
Cihanı istila etti ẓalimlerin hepsi bitti

43. Merḥum oldun hem bekaya malın yokdır vureṣaya
Eṣerin irṣerir bekaya canlar fedadır Huda’ya

44. Ey insan bak ḥakikata ḥakikat var risaletde
Allah’ım eyle reḥmete pêğemberle şefa‘ete

45. Bu beyti yazmış sizlere Muḥemmed düşmüş dizlere
Reḥmet okuyun bizlere ṭaşıp gitsin denizlere

46. Beyti yazan biçaredir ismi Meḥmed Nirib'dedir
Heyali hep risaledir tewbe rücu' tek çaredir

47. Dünya yalan kanma ona bilmiyordum dime bana
Bugün ölüm gelse bana er geç yarın gelir sana

Sayfa-37- Qeşide-7
Ölümü Ḥatırlatan Beyit

1. Tu ṣeru bu tu ṣeru bu herew welı tu ṣeru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu ru bu

2. Tı ku bımri şey mezeru herew kerey ha tu seru
'Emeli tu ṭop tu veru nê tu pacey nê tu beru
Dewr u cirun sera şiyu eqrebay tu may u piyu
'İbret bıgi merdı şiyu tı hema pawey ḥewiyyu
Kumir menda dunya zuray 'erḍu rez u lemew keray
Kar u kesbew koşk u ṣaray mal u ewlad pêru heway
Tu ṣeru bu tu ṣeru bu herew welı tu ṣeru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu ru bu

3. Ca muneni keyf u heway ṣıheto weş zewq u ṣefa
Be'di mergi bêru belay suco ẓaf u ma ri cezay
Ha çê ağaw kawu beni periniy u yew kefeni
Qotu war way qebrı beni hera siyay tu se keni
Sayfa--38
Tu va qay tu ra ḥeskeni qewm u ḍosti tu ler keni
Tu deḥbi daru weneni verbi mezer gêni beni
Tu ṣeru bu tu ṣeru bu herew welı tu ṣeru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu ru bu

4. Kum şiw mezer hini numew nê kari yu ḥes u lumew
Tı beḥsi xebera xumew nêvunu ez çı şiw umew
Şu tırbun ser vacı bıra şıma se bi vaci mı ra
Ṿeng nıkeni hezey kera ṣanki çini piw may xu ra
‘İbret bıgi bes u bes u ‘emır newayu se resu
Merg ha yenu ku ma resu mergi ma tım yew nefes u
Tu ṣeru bu tu ṣeru bu herew welı tu ṣeru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu ru bu

5. Mal u mulku feyde nêbi ca dı mendı sek çını bi
Tım yew kefenu bêcêbi deşu tırbı tı ğeribi
‘Erḍ u asmın ha ma seray dunyaw fırṣeti tu heray
Tı bewni tu dest ra fıray fırṣet fıru nênu çıray
Sayfa-39
Meyitu şitu şuştu kefeni tu tu ra pıştu
Tı berdi tırba yew kıştu ḥerun dı newmey tu nuştu
Tu ṣeru bu tu ṣeru bu herew welı tu ṣeru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu ru bu

6. Yı nizunaw ez extiyaru mı ferq kerdu ımṣar paru
Extiyarey şalaka baru nefso duşmen tımu har u
Ma insun toxımi her i ‘ibret bıgi qewmi veri
Weliyuw serdar u serweri ağaw paşaw u rencberi
Meḥmedo feqir u zaru peşiman u tewbedar u
Tewbedarey ma ri kar u ‘efw u reḥmet ma ri varu
Allah reḥman u reḥim u ya Muḥemmed ya eminu
Şefa‘et ku ma heminu Rebbi ma nêku ğeminu
Tu ṣeru bu tu ṣeru bu herew welı tu ṣeru bu
Mulk u serwet yew kefun u heraw mezeri tu ru bu

Sayfa-40- Qeşide -8
Qeşide’i Ṿeri Dewri Pêğemberi

1. Pêğemberi umey şiyu dewri fıtreti ku biyu
Cihan mendu bêhiviyu ṣebur Allah ṣebur Allah

2. Nê ‘ilm u ‘irfanu wari kufr u şirku dunya tari
Puṭ u ṣenem ẓulmo ẓori ğefur Allah ğefur Allah

3. Qetl u zina te‘daw bari hezey weḫş u vergi har i
Pawey yew omidi wari ṣebur Allah ṣebur Allah

4. Dunya din ra bıbi xali kufr u şirki kerdi tari
Ṭağut u Fir‘ewnu ḍali reḥim Allah reḥim Allah

5. Cihan mendu bıhiviyu pawey Muḥemmed key biyu
Qaṣidi emri Rebbi yu ṣebur Allah ṣebur Allah

6. Muḥemmed Muṣṭefa umê din ke temum mekı lumê
Ḥeta ki dewri ma ame ğefur Allah ğefur Allah

7. Qasid Muḥemmed emin u reḥmeten lil ‘alemin u
Nur umew ‘erḍ u zeminu ğefur Allah ğefur Allah

Sayfa-41

8. Eṣḥabu kerdu bi‘etı ehl-i sunnet u cem‘etı
Dunya kerdı sey cennetı reḥım Allah reḥım Allah

9. Feth̟ u nuṣretı xalıqi ṣef bı ṣef umey mexluqi
Qebul kerdu raru ḥeqqi reḥım Allah reḥım Allah

10. Ṣeḥabu kerdu xızmetu ha çê ḥerbu ha zeḥmetu
Ṿuni qay din ẓaf reḥet u ğefur Allah ğefur Allah

11. Ḥerb u xızmetu hera yu İslumey kerdi vılayu
Ḥeta eyru resay ma yu ṣebur Allah ṣebur Allah

12. Dewri ma dı vecay pisi duşmeni ‘ilm u ḥediṯ i
Bêḥukmet u bêre’is i ṣebur Allah ṣebur Allah

13. Ẓulum keni sey Nemruti tı vuni qay qewmi Luṭ i
Faḥişey u ẓinaw ẓıṭ i ṣebur Allah ṣebur Allah

14. Alişveriş u pey çeki metrew terazi olçeki
Pêru ḥilew ma ku se ki ṣebur Allah ṣebur Allah

15. Cema'eti zor u zemi fesadey u ğeybet keni
Qalu gêni ani beni ğefur Allah ğefur Allah

Sayfa-42

16. Ḥişew ḥeqqi yewnu veti qalın roca roc zeyneni
Mal u peru fa'iz keni ṣebur Allah ṣebur Allah

17. Kin u ḥesudey bexilu ḥeqew nıḥeqey biya meylu
Duşmeney xunero pil u ğefur Allah ğefur Allah

18. Raru ku ḥeyyu mezeri beyarewu weqfi veri
Ẏuni qay ḥelal u deri ğefur Allah ğefur Allah

19. Qur'an umew ma ri veri biy hınẓar u çar sey ṣeri
Ma hema nışni ca beri ṣebur Allah ṣebur Allah

20. Qur'an ḥeqq u ma ha ẓuni la qey emri yey ciya nuni
Hewna zi pawey imuni ḥefıẓ Allah ḥefıẓ Allah

21. Qur'an kelumi Allah yu mesacu tebliği ma yu
Emri yey emri Allah yu reḥım Allah reḥım Allah

22. Biy hınẓar u çar sey ṣeri Qur'ani arda xeberu
Çik niẓuni ki ca beru ğefur Allah ğefur Allah

23. Ḥukmi ḥediş u Qur'ani kura mendu şıma ẓuni
Kor u keri la çı ẓuni ṣebur Allah ṣebur Allah

Sayfa-43

24. Qur’an u tefsir nıwendi ma bê‘ilm u ‘irfan mendi
Cura Qur’an ra peymendi ğefur Allah ğefur Allah

25. Kibr u riya ma dı ẓaf i İslumey biya ku ma kavi
Qehr u derdi ma bi ẓafi ṣebur Allah ṣebur Allah

26. Ḥelal ḥerum ma nıvuni mali dunya piser uni
Ma şari ri ca verduni reḥım Allah reḥım Allah

27. Şeyṭun ma xu dıma benu hezay ḥeywuni kum kenu
Her deqa yew emır kenu ḥefiẓ Allah ḥefiẓ Allah

28. Dewri şeyṭun u ṭağuti vuni ma ḥukmetu ḥuti
Ma pêsey rı elawuti reḥım Allah reḥım Allah

29. Ḥakım kerdı qaḍiyu cahilu xortuna şiyu
‘Edalet ma dest ra şiyu ṣebur Allah ṣebur Allah

30. Dewri ‘eṣri vısti umew şeri‘et şiw qanun umew
İslumey menda yew numew ṣebur Allah ṣebur Allah

31. Meyduni dunya xulwet u İslum nênu yebnu hetu
Nê ‘eyb ẓuni nê ‘ibretu ṣebur Allah ṣebur Allah

Sayfa-44

32. ‘Eceb wexti mergi biyu tu kar u işi xu diyu
Weṣyet u deyni tu çi yu ṣebur Allah ṣebur Allah

33. Merg muhletu ma nidunu işi tu est u nivunu
Ṭaluni tu kên u şunu ṣebur Allah ṣebur Allah

34. Felek çewi di nivunu roc di yew qehr tu ri unu
Pêru puçkenu verdunu reḥım Allah reḥım Allah

35. Beniadem ṭop fani yu ruḥi yın ebedi yu
Ṿerbi Allah şuni şiyu ğefur Allah ğefur Allah

36. Dunya fani cay ma niyu axret cay mawu ebedi yu
Pisi teder bihiviyu reḥım Allah reḥım Allah

37. Beyti xu ma vati vati mim u ḥiyew mim u dali
Wa vacı cay kerr u lal i ṣebur Allah ṣebur Allah

38. Beyti xu ma vati çendu Meḥmedu me‘na yey ḥemdu
Wa xu ri xalıqi vendu reḥım Allah reḥım Allah

39. Ṣon yay ṣebrı selamet u numey Allah yu ni‘met u
Ya Muḥemmed şefa‘etu ṣebur Allah ṣebur Allah

Sayfa-45-Qeşide-9

Beḥs̲i Xelqi Dunya

1. Zazaki ma qali bıki beḥs̲i xelqi dunya bıki
Gorev ki ma ẓuni bıki Allah ma biw reḥmı mela

2. Xelqi dunya ma beḥs̲ bıkı ḥeqiqet ma qali bıkı
İnku niyenu pey feki Allah ma biw reḥmı mela

3. Ma beḥs̲ bıkı pêğemberi ḥeta inkaw ma ra veri
‘Efw u reḥmay Allah deri wari reḥma ẓaf i Allah

4. Beḥs̲i pêğemberu pêru cor ra bıgı ḥeta cêru
İnu mekı ma ra bêru wari reḥma ẓaf i Allah

5. Allah qebżey nuri xu ra nur gırewtu vatu tı ra
Tı xatemi pêğember a wari reḥma ẓaf i Allah

6. Duyes perdey cê ra dur i ardi nay ru yı qadir i
Ṭa‘et bıkı qay yını ri wari reḥma ẓaf i Allah

7. İnu nuri pêğemberi her ku yew di hınẓar şeri
‘İbadet ke Rebbi xu ri wari reḥma ẓaf i Allah

8. Be‘di ini ‘ibadetı pey neẓer nur bıdı heti
Giryaw nur kefu duy vetı wari reḥma ẓaf i Allah

Sayfa-46

9. Kef bi‘erḍu hem mekera duy zi asmin biy tı ra
Asmin neriw maki hera wari reḥma ẓaf i Allah

10. Asmin ra dıjni varena riy ‘eyerḍu ṭop hikena
Rızqi guniw te’min kena Allah ma biw reḥmı mela

11. Mexluqun ra pêru veri xelq biw nuri pêğemberi
Allah nuri xu daw deri Allah ma biw reḥmı mela

12. Nuri pêğemberi geyra mexluq pêru xelq biw yey ra
Çıqa fırtu ha çê pey ra wari reḥma ẓaf i Allah

13. Hetu bın nuri heybeti Allah eşt beḥrı reḥmeti
Bi hi pask u xalu xeti wari reḥma ẓaf i Allah

14. Xu tı ra şa çilkê rışay ruḥi pêğemberu bi şay
Adem ra ḥeta ‘İsay wari reḥma ẓaf i Allah

15. Hewna eşt beḥrı qudreti beḥri ‘irfan u neżreti
Ṿeca bask u peli koti wari reḥma ẓaf i Allah

16. Çılkê kewti bıḥisabi ruḥi ummetu ṭop şa bi
Ha çê hewl u ha cezayê ma İslumê qalu bela

Sayfa-47

17. Allah ruḥi ardi ‘umum ‘aqıl şu‘ur pêru temum
Ṿa elestu bi rebbikum ma İslumê qalu bela

18. Ruḥu vatu qalu bela tı Rebbi may ha ma ṣera
Dini ra ma bi mubtela ma İslumê qalu bela

19. Ma İslumê ma bi ḥuri sebay ini soz dı duri
Kumê soz we yê kafır i ma İslumê qalu bela

20. ‘Ehd u sozi ma inuyu insu çım di xu ri kuyu
Kuraw soz u bexti tu yu tı İslumê qalu bela

21. Ma şıma ra persı veri şıma kum sozi xu seri
Nimew ẓafi ma bi kafiri Allah ma bi reḥmı mela

22. Sebebi xelqi ‘alemi nuri Muḥemmed xatemi
‘Erḍ u sema ‘erş u zemin wari reḥma ẓaf i Allah

23. Allah va cibrili emin herı biyarı ma mir keni
Pey Adem’i vırazeni Allah ma biw reḥmı mela

Sayfa-48

24. Adem temum bı şekli yi Cibril pufkerd ruḥi yi
Nuri veri kewt paşta yi wari reḥma ẓaf i Allah

25. Allah emır ke ayde ma meleket u şeyṭun hemê
Secde beri Adem ume wari reḥma ẓaf i Allah

26. Şeyṭun ‘inad u ḥesud u secde nişiyu fasid u
Yu pisun rı bı murşidu Allah ma biw reḥmı mela

27. Allah va turi le‘netu ca dı reḥmay xu ra vetu
Bı duşmen u nelumet u Allah ma biw reḥmı mela

28. Allah Adem be cennetu ha çê keyf u ha lezetu
Meywew ṭe‘am pêru het u wari reḥma ẓaf i Allah

29. Ademi va ez biw razi ḥewi nina bêunbazi
Lebeyawu kerdi nazi wari reḥma ẓaf i Allah

30. Adem rakewt dari heti parsiya çepi tı ra veti
Xelq bı Hewa şiyi yey heti wari reḥma ẓaf i Allah

31. Hewaw Adem pêğemberi berdi cennet muxeyyeri
Şıma nuri daray ğeli wari reḥma ẓaf i Allah

Sayfa-49

32. Şeyṭan şı beri cenneti xu ke ṣofi ‘ibadeti
Pawenu weqti fırṣeti wari reḥma ẓaf i Allah

33. Mar cennet ra ume teber şeyṭani va mı bıgi ber
Dari heti berzi teber wari reḥma ẓaf i Allah

34. Şeyṭan resa dari heti oynı kerdı ẓorna veti
Ṣar kerdı pa nelumeti Allah ma biw reḥmı mela

35. Ṣewt şi Hewaw u Ademi wirdi piya şi yebnu dımi
Şeyṭan vunu şıma kumi wari reḥma ẓaf i Allah

36. Hewaw Adem ma hogır i cennet dı serbest u ḥur i
Ina dari ra ma dur i Allah ma biw reḥmı mela

37. Ṿunu dara ğelê est u şıma buri bıbi mestu
Cennet ebedi serbest u Allah ma biw reḥmı mela

38. Ḥebi werdi bi meluli hini ẓuna bi ğafili
Eşti tı ra ḥusn u cili wari reḥma ẓaf i Allah

39. Allah emır da xani va cennet ra berzı hinê
Bi ğafili emri mınê wari reḥma ẓaf i Allah

Sayfa-50

40. Adem eştu Hindistunu rebbena ẓelemna vunu
Sebeb mel‘unu şeyṭun u wari reḥma ẓaf i Allah

41. Feknur kewtu tersay xu ra ḥeyaw şermey Rebbi xu ra
Hewa eşta yey ra dura Allah ma biw reḥmı mela

42. Bermaw ḥesri sey laseri kewti duri sey vayeri
Zergu kerdi dar u beri wari reḥma ẓaf i Allah

43. Hirsey ṣeri yew ẓemunu şewew roc yo tewbe vunu
We‘di Allah biw temumu wari reḥma ẓaf i Allah

44. Xalıqi yey viri vıstu Muḥemmed Muṣṭefa estu
Ewniya asmin murşidi nuştu wari reḥma ẓaf i Allah

45. Ṿa ez Rebbi hivi kenu yexnini Muḥemmedi benu
Mın ‘afu ki tewbe kenu Allah ma biw reḥmı mela

46. Ṿa Ademi tewbe kerdu hem tewbey neṣuḥi kerdu
Cora tewbe ma ri ferżu wari reḥma ẓaf i Allah

47. Ṿa de wardı cadı ra şu bıgeyrı ‘erḍu ṣera
‘Eyni hewa menda kura wari reḥma ẓaf i Allah

Sayfa-51

48. Allah vatu şıma ẓewni şıma ḥelali yebnuni
Sebebi neslay insuni wari reḥma ẓaf i Allah

49. Şıma insuni verini ẕuryeti şıma zeydini
Dunya fani keni şêni ma İslumê qalu bela

50. Kuy ‘Erafeti reḥmet u weyra umey yebnu hetu
Allah kerdi meğfiretu wari reḥma ẓaf i Allah

51. Cora ḥaçê tımu şuni Kuy ‘Erafeti dı muni
Ma ‘afuki Rebbi vuni wari reḥma ẓaf i Allah

52. Pêğemberi ehli wefa yebnu dıma umey ṣefa
Ḥeta Muḥemmed Muṣṭefa wari reḥma ẓaf i Allah

53. Ma bızuni pêğemberi Ḥeżreti Ademu veri
Hınẓar u sew vist u çeri wari reḥma ẓaf i Allah

54. Hewaw Adem pêğemberi ma ẕuryeti yiney veri
Ḥeta biw roci meḥşeri Allah ma biw reḥmı mela

55. Ma mıletay İbrahim i piyi İsḥaq u İsma‘il i
Xalıqi va tı xelil i Allah ma biw reḥmı mela

Sayfa-52

56. Ma emaneti pêğemberi yey ra veryi sera seri
Ṿa Muḥemmed tı serweri Allah ma biw reḥmı mela

57. Pêğemberê pêru ḥeq i ma iman ardu pey yeqin
Ehli kufri bi neḥeqi wari reḥma ẓaf i Allah

58. Dunyay Allah sera seri naz u ni‘met pêru her a
Reḥmay Allah ha ma ver a wari reḥma ẓaf i Allah

59. Erḍ u beḥrı burç u sema roc u aşmew ‘erş u hewa
Musexer bı qay bi şıma wari reḥma ẓaf i Allah

60. Dunya heray kuy ha ṣer a beḥr u çemê deşto hera
Şewew roc geyreni ṣera wari reḥma ẓaf i Allah

61. Allah ḥemd u şukru tu ri ma ini ni‘metu buri
Ma nıbi inkar u kori wari reḥma ẓaf i Allah

62. Ya Rebbi ma hivi keni bexti Muḥemmedi beni
‘Afu nêbu ma se keni ma ‘afuki Allah Allah

63. Allah tı Xalıqi yâr i ma ‘ebdi tuy gunehkar i
‘Efw u şefa‘et bu mari ma ‘afuki Allah Allah

64. Kumi nuşta kor u koru Meḥmedu toximi her u
Ku besey ğema tu ru wari reḥma ẓaf i Allah

Sayfa-53-Qeşide-10
Beḥs̱i ‘Eqa’idi Kaliki Neslay Pêğemberi

1. Ferżu ma ri dersi may ‘eqa’idi
Nuştu vatu ṭop niẓun fa’idi

2. Yew tı ra hewti ṣıfati xalıq i
S̱ubutiy yu hem ṣıfati xariqi

3. Ha bıẓun pey çımê ha veyneni
Pey xeyal u hewni yeni vireni

4. Ṣıfati Allah yını nımuneni
Niçê ‘eynu ğeyru tımu sey xu beni

5. Ṣıfati Allah s̱ubuti wa buni
Numey yını yewbi yew kum u kumi

6. Ṣıfati s̱ubutiye ma uneni
Ṣıfati zati yını dıma yeni

7. Ṣıfati s̱ubuti ḥeyat u ‘ilmi
Hem semi‘ u hem beṣir u pey ‘ilmi

Sayfa-54

8. Yew iradet yew zi qudret yew kelam
Ṣıfati s̱ubutiye hewt bi temam

9. Ṣıfati zatiye ma dest pey keni
Wa bıẕuni ayı ki goştareni

10. Ṣıfati zati wucud u hem qıdem
Hem beqa weḥdaniyet bi çeri hem

11. Muxalifetul ḥewadiṣ̱ ẕaf weş u
Qiyamu binefsih reseni şeşu

12. Biw temum ṣıfeti Allah zatiyu
Yı hem ṣıfati Allah s̱ubuti yu

13. Ma bıẕuni ṭop ṣıfati xalıqi
Ṣıfeti pêğemberun yı zi ḥeq i

14. Ma ku vacı ṣıfeti pêğemberan
Wa goştari bıki gelê ḍoṣt u bıran

15. Yew ṣıdq u emanet tebliğu veri
Fetanet u ismetu puncı deri

Sayfa-55

16. Omidi ma şefa‘eti pêğember i
Reḥmı ma ru varu dıjmenu laseri

17. Ṣıfati Allah’iw pêğemberi ma
Ma umareni pêruni qay bi şıma

18. Yew bi yew ṣıfati ma me‘na keri
Ma ku nibnu her hema ‘aciz keri

19. Hem zi numey ṣıfatu buni veri
Me‘ney yını dıma bıki ez ye ri

20. Ya Rebbi ma tım feqir u bikes i
Reḥmeti tu tu ra bêri ma resi

21. Ma neẓuni wari ‘eyb u quṣır i
Reḥmeti tu ma ri biw sey laseri

Feşli Beḥṣi Mali Pey Kalıki Pêğemberi

22. De goştari pey bi ruḥ u cigeri
Ma bıẓuni may u pi pêğemberi

23. Amina may ‘Ebdullah pi veri
Bi sebebi seyyiduna serweri

Sayfa-56

24. ‘Emri Ebdullahi vist u punc ṣeri
‘Emri may ma Amina hırıs ṣeri

25. ‘Ebdullah hem Amina pey ind ṣeri
Ke wefat pey ‘emro kırr u qaṣıri

26. Goştarêy ma ayı ki goştareni
Kalıki pêğemberi ma uneni

27. ‘Ebdullah ‘Ebdulmuṭelib Haşımi
‘Ebdulmenafu Quṣey neslay yını

28. Hem Kılabu Murre Ke‘bu hem lıwey
Ğalıbu hem fehr u malik piri mey

29. Yew zi neżru yew Kenane yew Xuzeym
Mudrike İlyasu punki xalişeyn

30. Meżru yew nezzaru hem vacı rewi
Me‘du ‘Ednanu resay vist u yewi

31. Ḥeta ewta kalıki pêğemberi
Bi xilafu bi şeki hem rehberi

Sayfa-57

32. Kalıki pêğemberi ma ẓahir i
Hem riwayet pey nikaḥu ṭahiri

33. Her çıqa pêğemberi pêru ḥeq i
Hınẓar u sew vist u çeru barıqi

34. Pêğemberi maw verin yu Adem u
Be‘di pêruni Muḥemmed xatem u

35. Wu şefa‘et kenu hemê ummetu
Sebay pêru ‘alemi yo reḥmet u

36. Allah Allah her çıqa pêğemberi
Ma bıdı qay xatıri peyniw veri

37. Wari reḥma ẓafi Allah eḥed u
Ma muḥtaciy u ğeniy u ṣemed u

38. Hewna beyti nuşti vati Meḥmedu
Şefa‘et yu bıkı ma ri Eḥmedu
Temet Temum Bı‘wun Allah

SONUÇ

Sözlü geleneği iyi denilebilecek düzeyde olan Zaza edebiyatının yazılı dönemi geç başlamıştır. Geç başlamasına rağmen özellikle 2000'li yıllardan sonra hızla gelişen, gün g eçtikçe de gelişmeye devam eden Zaza edebiyatının çok daha iyi seviyelere gelebilmesi adına yazılı kaynaklarının artırılması gerekir. Bunun için yapılacak her çalışma önem arz etmektedir. Yazılı dönemi geç başlayan Zaza edebiyatının unutulmaya yüz tutmuş kelimelerinin fazla olduğu, divan tarzı eserler incelendiğinde kolaylıkla görülecektir. Bu açıdan çalışma incelendiğinde, unutulmaya yüz tutmuş kelimelerin divanda yer bulması, dili canlandırma adına önemli bir hizmettir. Söz konusu hizmetin gün yüzüne çıkarılması gerektiği inancıyla bu tez hazırlanmıştır.

Divanda üç Türkçe, üç Kürtçe, altmış Zazaca şiir yer almaktadır. Şiirler incelendiğinde şairin, Kürtçe ve Zazacayı iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır. İlmihal bilgisi verilen beyitlerin başına alınan Arapça kavramların kullanılması dinî terminolojide Arapça'ya hâkim olduğu söylenebilir.

Şair ismini 6 yerde mahlas olarak kullanmıştır.

Şiirler, "Tekke ve Tasavvuf" geleneği çizgisindedir. Kaside, kıta, mesnevi, murabba, terci-i bent gibi divan edebiyatı nazım şekillerini kullanan şair; aruz ölçüsü yerine hece ölçüsünü tercih etmiştir. Aynı zamanda şair, 6 şiiri 22'li hece ölçüsüyle yazarak farklı bir durum sergilemiştir.

Divan tahlili "Din ve Tasavvuf", "Toplum", "İnsan" ve "Tabiat" olmak üzere dört ana başlık altında ve alt başlıklar şeklinde yapılmıştır. Bölümlere bakıldığında şairin içinden geldiği kültürün de etkisiyle "Din ve Tasavvuf" bölümünü ilgilendiren kavramların, şiirlerin fazla olduğu görülmüştür. Bu bağlamda şair, divanında kelime bazında sırasıyla en çok 776 defa ile "Allah", 646 defa ile "dünya", 372 defa ile "din", 246 defa ile "ömür", 154 defa ile "ölüm", 134 defa ile "kabir", 109 defa ile "peygamber", 103 defa ile "nefis" ve 66 defa ile "şefaat" kavramları üzerinde durmuştur. Konu bazında ise en çok "dünyanın geçiciliği", "kadınların tesettüre ve mahremiyete dikkat etmesi", "aile reislerinin aile terbiyesi için zaman ayırması", "Müslümanların tembel oluşları", "günümüz ulemasının dine hizmet noktasında yetersiz kalışı" gibi dinî ve toplumsal konulara, tarihî vakalara değinmiş ve dönemin

bazı siyasî olayları ile ilgili eleştirilerde bulunmuştur. Ahlaktan tasavvufa, ilimden sanata, yetim çocuklardan yaşlı kadınlara, çiftçilerden yöneticilere pek çok konuya yer vermiştir.

Şairlerin anlaşılması konusunda yapılması gereken en önemli işlerden biri, eserlerinin incelenmesidir. İçinde yetişilen çevrenin kişinin yazdığı üzerinde, dünyaya bakışında, ruh hâli hakkında birtakım bilgilerin elde edilebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda divana bakıldığında, dinî kavramların çokça kullanılmasının nedeni daha iyi anlaşılacaktır. Divan tahlilinin yapıldığı bu çalışmada şairin görevinin, dünya görüşünün ve yetiştiği çevrenin şiirini nasıl etkilediği açık bir biçimde görülmüştür. Bu bilgiler ışığında; Nakşibendî olduğunu ifade eden şairin divanında din ve tasavvuf bölümünün divanın en geniş bölümü olması doğal bir sonuçtur denilebilir.

İslâm dinine bağlı şairin İslâm dininin temel prensiplerine uygun ifadeler kullandığı görülmüştür. Hz. Âdem'in yaratılışı, şeytan ile olan mücadelesi, cennetten kovulması ve Cebrail'in Allah tarafından yardıma gönderilmesi mevzularında olayı somutlaştırmak adına hikâyeleştirme yoluna gidildiği görülmüştür.

Nakşibendî tarikatına mensup olan şair, avama hitap edecek şekilde sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Divanda nasihatvari ifadelerin çok oluşu dikkate değerdir. Bunda etkili olanın ise medrese kültürüyle yetişmiş şairin imamlık görevinde bulunması olarak değerlendirilebilir. Şiiri; insanlara dini anlatmak, daha geniş kitlelere ulaşmak adına araç olarak kullanmıştır. Şairin asıl amacının tebliğ olduğunu söyleyebiliriz.

Ehmedê Xani, Melayê Cizîrî, Said Nursi, Şeyh Said gibi kitaplarda hakkında bilgi bulunan şahsiyetlerin yanı sıra; Molla Yusuf ve Hanili Salih Bey gibi hakkında bilgiye erişmede zorluk çekilen şahsiyetlerin tesirinde kaldığı açık bir biçimde görülmüştür. Şiirlerinin vücut bulmasında Ehmedê Xani, Ehmedê Xasi ve Melayê Cizîrî; düşünce dünyasının şekillenmesinde ise Said Nursi, Şeyh Said, Molla Yusuf ve Hanili Salih Bey'in etkisinde kaldığı görülmektedir. Divanın başına alınan iki beyite bakılarak şairin, Ziya Paşa'yı beğendiği anlaşılmaktadır.

Şeyh Said ile alakalı yazılan şiirlerde, 1925 Şeyh Said Olayı'na değinen şair; Şeyh Said'in atası Seyyid Haşim ile IV. Murat arasında geçen ve Seyyid Haşim'in katledilmesiyle son bulan olaya da geniş yer ayırması söz konusu bu durumun şair

üzerindeki tesirin şairde travma yarattığı şeklinde değerlendirilebilir. Aynı zamanda edebî metinlerin tarihî vesikalara şahitlik ettiğinin bir göstergesidir.

Dört büyük melek olarak bilinen meleklerden Cebrail, Azrail, İsrafil'e değinilmiş; ancak Mikail divanda ele alınmamıştır. Diğer meleklerden Kiramen Kâtibin olarak bilinen sevap ve günahları yazan melekler isim olarak değil de sağ ve sol omuzlarda bulunan, sevap ve günahları yazan melekler olarak ele alınmıştır. Kabirdeki görevleri sorgu olan melekler Münker ve Nekir'den hem isim olarak hem de görevlerinden bahsedilmiştir.

Kutsal kitap Kur'an'dan bahsedilmekle birlikte iman edilmesi gerekir denilerek dört kitap ibaresi kullanılmıştır. Kur'an ayetleri iktibas edilip birçok ayete telmihte bulunulmuştur. Bazı konularda şair, düşüncesini desteklemek için hadislerden istifade etmiştir.

Kur'an'da ismi zikredilen 16 peygamberin ve peygamberliği ihtilaflı olan Hızır ve Zülkarneyn'den bahsedilmiştir. Zülkarneyn ile Büyük İskender'in özellikle hayat suyunu arama mevzusunda birbiri ile karıştırıldığı bilinmektedir. Şair de Zülkarneyn ve İskender'i bu olayda birbirleri yerine kullanmıştır. Hz. Yakub ve Hz. Yusuf ile ilgili müstakil bir şiir; Hz. Peygamber ile ilgili üç müstakil şiirin yer aldığı, diğer peygamberlerle ilgili beyitlere yer verildiği görülmüştür. Hz. Âdem'in yaratılışı ve cennetten kovulması ile ilgili anlatımda ise halk arasındaki inanca uygun bir anlatımın tercih edildiği görülmüştür.

Ahiret ile ilgili kavramlardan en çok kabir kavramı üzerinde durulmuştur. Dördü fasıl biri ana şiir olmak üzere toplamda beş şiir yazılmıştır.

Dört büyük halife olarak bilinen Hz. Peygamber'den sonraki dört halifeden sadece Hz. Ali'ye değinilmiş ve Hz. Ali ile ilgili müstakil bir şiire yer verilmiştir.

Din ile ilgili kavramlardan ölüm kavramının başlıkta direkt geçtiği "Qeşide-i Beḫ̲si Mergi" "Ölümü Hatırlatan Beyit" olmak üzere iki şiir yazılmıştır. Bu şiirlerden "Ölümü Hatırlatan Beyit" başlıklı şiir, başlığı Türkçe olmakla birlikte içeriği tamamen Zazaca olarak yazılmıştır.

İbadet ile ilgili kavramlarla ilgili ilmihâl bilgileri verilmiştir. Bununla birlikte zenginlerin verecekleri kurban ve zekâtın hava atma, minnet bekleme ibadeti olmadığı; bunun fakirin hakkı olduğu üzerinde durulmuştur.

Mürşit olmadan doğru yolu bulmanın zorluğuna değinen şair, bazı mürşitlerin bu durumu kullanarak menfaat devşirdiğine değinerek hem mürşitlerin bu durumuna hem de mürşidin peşinden giden müritlerin bu duruma dikkat etmeleri gerektiği üzerinde durmuştur.

Tarihî ve efsanevî şahsiyetleri genellikle dünyanın geçiciliğini anlatmak için ele alan şair; şarabın mucidi olduğu için Cemşid'i, Hz. Hüseyin'i katlettiği için de Yezid'i hayırla yâd etmemiştir. Divan edebiyatında olduğu gibi tarihî ve efsanevî şahsiyetlerin çoğunlukla İran tarih, mitoloji ve edebiyatına ait olduğu görülmüştür.

Mesnevi ve halk hikâyeleri kahramanlarından "Arzu ve Kamber", "Ferhat ve Şîrin", "Leylâ ve Mecnûn", "Mem u Zîn" gibi âşıkların aşklarının hakiki olduğuna değinen şair; bununla birlikte "Yusuf ve Züleyha" aşkının da hakiki aşk olduğundan bahseder. Buradan hareketle, Züleyha'nın daha önce işlediği günahtan ötürü bağışlandığı ve aşkına karşılık bulduğu düşüncesinin hâkim olduğu değerlendirilebilir.

Zaza olduğunu ve bunun için de şiirlerini Zazaca yazdığını ifade eden şair, farklılıkların zenginlik olduğu mesajını vermiştir. Ümmetçi bir portre çizen şair, ari ırk aramak yerine herkesin bir arada yaşayabileceği, herkesin bir diğerinin hakkına riayet etmesi, geri bırakılan her kim varsa gözetilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

İslâm ülkelerine değinen şair, halkı Müslüman olan ülkelerin geri kaldıklarını ve bunda da iki şeyin etkili olduğu düşüncesini taşır: Birincisi, Batı devletlerinin yani dış mihrakların etkisi, ikincisi ise söz konusu ülkelerde yaşayan Müslümanların birbirleriyle uğraşmaları ve tembel oluşları.

İctimaî hayat başlığı altında, alışverişe hile karıştırıldığı; kadınların tesettürü önemsemedikleri, siyasetçilerin düzgün olmadıklarına değinen şair; dünyayı mal mülk biriktirme yeri olarak görenlerin yanlış yaptığını vurgular. Aynı zamanda kadını inciye benzeten şair, bu incinin korunmasının örtü ile olacağını ifade ederek örtüyü kadın için olmazsa olmazlar arasında gördüğü düşüncesini paylaşır.

Dinin hoş görmediği birtakım davranışları en ağır biçimde eleştirmektedir. Örneğin rüşvet yiyenleri, pavyona gidenleri, aşırı derecede açık saçık dolaşanları davranışları bakımından Lût kavmine benzeterek bu konulardaki hassasiyetini göstermektedir.

Coğrafî mekânlardan Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin çokça kullanılmasında şairin doğduğu ve yetiştiği çevre olmasının etkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte şairin hem çok etkilendiği ve haklarında yazdığı şiir sayılarına bakılarak Şeyh Said ve Said Nursi'nin bu bölgeden oluşları ve bu bölgelerde etkili oluşlarının etkili olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Söz konusu bölgeler dışında zikredilen şehirlere bakıldığında Şeyh Said, Said Nursi vb. şairin önemsediği şahsiyetlerin etkili oldukları ve önemsedikleri yerler olduğu görülecektir.

Telakki ve inanışlar başlığı altında "bayram, ömür ve uyku" kavramları ele alınmıştır. Bayram ile ilgili bir müstakil şiir yazan şair, bayramı gurbette geçirmek zorunda kalanların yerine kendini koyarak empati kurmuştur. Bayramı dost ve akraba ile geçirenlerin mutlu olduğu; ancak bayramı dost ve akrabadan uzakta yani gurbette geçirenlerin bayramın tadına varamayacaklarını ifade eden şair söz konusu iki zümreyi birbiriyle karşılaştırır.

Uyku, hem gerçek manada hem de divan edebiyatındaki kullanıma benzer gaflet uykusu şeklinde ele alınmıştır. Gaflet uykusundan uyanmak için ölümün beklenmemesi gerektiği, pişmanlık duymamak için ömrün güzel şekilde geçirilmesi gerektiğine değinerek ölmeden önce hesabın yapılmasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır.

Divan edebiyatında kalem ve kılıç ilgisi kurulur ve benzetmede de söz konusu edilen kılıç Hz. Ali'nin Zülfikâr kılıcıdır. Şair de Said Nursi'nin kalemi ile Zülfikâr arasında bir ilgi kurarak Said Nursi'nin kaleminin etkililiğine değinmiştir.

İnsana ait vücut aksamı başlığı altında vücut aksamları, hem güzellik unsuru olarak hem de dine uygun bir biçimde kullanılmaları gerektiği şeklinde ele alınmıştır.

İnsan tiplerinde divan edebiyatındaki yaygın kullanımı olan arif tipi yerine akil tipinin ele alındığı görülmüştür. Aynı zamanda insan tipleri başlığı altında ele alınan âlim ve kadın'ın büyük bir sorumluluğunun olduğu vurgulanmıştır. Toplumun düzelmesinin evde başlayacağı ve bunun da annelerin eliyle olacağı düşüncesinin hâkim olduğu görülmüştür.

Klasik şairler kendilerini âşık yerine koyup şiir yazarlar. Divana bakıldığında şairin bunu yaptığı görülecektir. Tıpkı Fuzuli'nin "âşığı sadık menem, Mecnûn'un sadece adı var" demesi gibi şair de hakiki âşığın kendisi olduğunu dizelerde ifade eder.

Âşık ve maşukun divan edebiyatındaki yaygın kullanıma uygun kullanıldığı görülmüştür. Uzun ve elif boylu, peri yüzlü olarak tarif edilen sevgili; âşığa yüz vermemesi yönüyle ele alınmıştır. Âşık ise sevgilinin kulu, kölesi ve kurbanı olarak ele alınmıştır.

Tabiat başlığı altında, her şeyin kendi hâl dilince Allah'ı zikrettiği üzerinde duran şair, buradan hareketle sorumluluk yüklenen insanoğlunun da Allah'ı her daim anması gerektiği üzerinde durmuştur.

Divan edebiyatında olduğu gibi zaman ve felekten şikâyet söz konusudur. Doğru yolu gösteren, halkı gaflet uykusundan uyandıranlar yıldızlara, sevgili ise ay ve güneşe teşbih edilmiştir.

Tüm mevsimler işlenmekle birlikte divan edebiyatında olduğu gibi en güzel mevsim olarak bahardan bahsedilmiştir. Bahar ayının en güzel ayı olarak nisandan bahsedilmiş; hicrî aylardan ise muharrem ayı Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ay olması hasebiyle dert/keder ayı olarak ele alınmıştır.

Anasır-ı erbaanın dördünden de bahsedilmiş, en çok da su üzerinde durulmuştur.

Hayvanlardan bülbül, çiçeklerden gül divan edebiyatındaki kullanımına benzer şekilde kullanılmıştır. Bülbül âşığa, gül maşuka teşbih edilmiş ve bülbül ile ilgili müstakil bir şiir yer almıştır. Divanda geçen diğer hayvan ve çiçekler de divan edebiyatına benzer şekilde benzetme unsurları olarak kullanılmıştır.

Zazaca yazılmış divan sayısının az olduğu göz önüne alındığında Divan tahlilinin Türkçe yapılmasının bir başlangıç olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın, Zazaca divanlar üzerine yapılacak sonraki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adak, Abdurrahman, (2015), *Destpêka Edebiyata Kurdi ya Klasik*, 3. Baskı, İstanbul, Nûbihar Yayınları.

Akbaş, Mehmed, (2019), "Kürtler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, s. 115-118, Ankara, TDV Yayınları.

Açıkgenç, Alparslan, (2018), "Said Nursi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, s. 565 572, Ankara, TDV Yayınları.

Akkan, Erdoğan, (1999), "Irak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, s. 83-85, İstanbul, TDV Yayınları.

Akpınar, Cemil, (2001), "İcazet" *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 21, s. 393-400, İstanbul, TDV Yayınları.

Aktaş, Hasan, (2008), *Çağdaş Türk Şiirinde Kozmik Alem,* Edirne, Yort Savul Yayınları.

Akar, Metin, (2018), *Su Kasidesi Şerhi*, 9. Baskı, Ankara, TDV Yayınları.

Akay, Hasan, (2005), *İslâmî Terimler Sözlüğü*, 3. Baskı, İstanbul, İşaret Yayınları.

Alanoğlu, Murat, (2019), "Zazalar", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C.3, s. 688-690, Ankara, TDV Yayınları.

Alay, Okan, (2006), *Kültür Dünyamızda Bingöl*, 2. Baskı, Elazığ, Üniversite Kitapevi.

Algar Hamid, (2007)*, Nakşibendîlik,* İstanbul, İnsan Yayınları.

Arlı, Mehmet, (2010), *Esma-ül Hüsnâ'nın Esrarı,* İstanbul, Tuva Yayınları.

Aslanoğlu, Osman, (2014), *Pervîn-i İ'tîsâmî Divanı'nın Tahlili,* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Atar, Fahrettin, (2001), "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, s. 66-69, İstanbul, TDV Yayınları.

Aydın, M. Akif, (2001), "Kadın", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 24, s. 86-94, İstanbul, TDV Yayınları.

Barlak, Yasemin, (2017), Yemen'de Bir Osmanlı-Arap Şehri: San'a. *Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* (30), s. 333-354.

Bedîüzzaman, Said Nursi, (2004), *Risale-i Nur Külliyatı,* C. 1, Nesil Yayınları.

Bilmen, Ömer Nasuhi, (tsz), *Büyük İslâm İlmihâli*, İstanbul, Bilmen Basım ve Yayınevi.

Bolay, Süleyman Hayri, (1988), " Âdem Peygamber", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, s. 358-363, İstanbul, TDV Yayınları.

Can, Ali, (2012), Ebû Saîd el-Hâdimî'nin Risâletü'l-Besmele Adlı Eserinde On Sekiz İlim Dalına Göre Besmele Yorumu, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 14 (1), Diyarbakır.

Çağlayan, Ercan, (2016), *Zazalar, Tarih, Kültür ve Kimlik,* İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmet, (2017), *Necati Bey Divanı'nın Tahlili,* 3. Baskı, Kitapevi Yayınları.

Çelebioğlu, Amil, (1991), *"*Ay*"* *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, s. 186-191, İstanbul, TDV Yayınları.

Çelebi, İlyas, (2019), "Kelime-i Şehadet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.2, s. 36-37, Ankara, TDV Yayınları.

…….. (2019), "Deccal", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C.9, s. 69-72, Ankara, TDV Yayınları).

Çelik, Aysun, (2019), Âlemin ve Âdem'in Dört Ana Unsuru: Garipname'de "Anasır-ı Erbaa", *Eski Türk edebiyatı araştırmaları Dergisi*, 2(1), s. 312-339.

Çiçekler, Mustafa, (2008), "Şirazi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, s. 405-407, İstanbul, TDV Yayınları.

Dede, Fırat, (2002), *Derin Yara Kerbela,* Ankara, Yurt Yayınları.

Demirel, Şener, (2000), "Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlili", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 10(2), s. 65-88.

Ehmedê Xani, (1968), *Mem u Zîn,* (Çev. M.E. Bozarslan), İstanbul, Gün Yayınları.

Elaldı, Mehmet, (2017), *Bursalı İbrahim Razı Divanı (İnceleme Transkripsiyonlu Metin),* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Emecen, Feridun, (1999), "Isparta", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 19, s. 194-200, İstanbul, TDV Yayınları.

Erdoğmuş, Hatip, (2014), "Molla Mehmet Demirtaş ve Melayê Cizîrî' de Naat" *Anemon/Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi,* 2 (1), s. 187-195.

----------, (2015), "Molla Mehmet Demirtaş ve Ehmedê Xani' de Aşk" , *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi,* 1(1), s. 147-156.

Erinç, Sırrı, (2001), "İsrail", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 23, s. 181-183, İstanbul, TDV Yayınaları.

Gider, Ahmet, (2017), *Molla Muhammed Kavarî Divanı'nda Din ve Tasavvuf,* Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl.

Gider, Mahmut, (2013), "Şeyhülislâm Yahya Divanı'nda Su", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 203, s. 191-210.

……..(2020), *Klasik Türk Şiirinde Mekân Tasavvuru Baki ve Fuzuli Divanları,* Ankara, Sonçağ Akademi Yayınları.

----------, (2021), Kerküklü Şeyh Muhammed Salih Efendi'nin Sultan Abdülaziz Culûsiyesi, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 21, s. 21-44.

Gölpınarlı, Abdülbâki, (2004), *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, İnkılap Yayınları.

Gönel, Hüseyin, (2010), Divan Şiirinde Sevgiliye Dair. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* 5(3), s. 208-222.

Göyünç, Nejat, (1994), "Diyarbakır", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 9, s. 464-469, İstanbul, TDV Yayınları.

Günay, H. Mehmet, (2009), "Su", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 37, s. 432-437, İstanbul, TDV Yayınları.

Hacısalihoğlu, Mehmet, (2013), "Yunanistan" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, 586 595, İstanbul, TDV Yayınları.

Halaçoğlu, Ahmet, (1994), "Elazığ", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 10, s. 551-552, İstanbul, TDV Yayınları.

İpekten, Haluk, (2018), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz,* 22. Baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Kam, Ömer Ferit, (2003), "*Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı*)", Hazırlayan, Halil Çeltik, MEB Yayınları, Ankara.

Kanter, M. Fatih, (2018), "Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde Anasır-ı Erbaa", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları,* 20(20), s. 110-126.

Karabey, Turgut, (2006), Ahmed-i Hani Hayatı, Eserleri ve Mem o Zîn Mesnevisi, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 30, s. 57-64, Erzurum.

Karabulut, Serdar, *Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, Altın Kalem Yayınları, İzmir 2013.

Karaca, Zeynep (2018), Klasik Türk Şiirinde Şem ve Pervane Kullanımları *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 11(61), s. 129-146.

Karaman, Fikret- Karagöz, İsmail- Paçacı, İbrahim- Canbulat, Mehmet- Gelişen, Ahmet- Ural, İbrahim (2006), *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, DİB Yayınları.

Karaman, M. Lutfullah, (1996), "Filistin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, s. 89-103, İstanbul, TDV Yyaınları.

Karataş, Âdem (1993), *Ve Alim Ve Mücahid Ve Şehid Şeyh Said*, 1. Baskı, Konya, Sena Yayınları.

Karlığa, H. Bekir (1991). "Anâsır-ı Erbaa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, s. 149-151, İstanbul, TDV Yayınları.

Kaya, Mahmut, (1995), "Farabi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 12, s. 145-162, İstanbul, TDV Yayınları.

----------, (2018), *İslâmî Edebiyatta Şaheserler.* İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Kayıntu, Ahmet, (2012)**, "**Molla Mehmet Demirtaş'ın Zazaca Divanı", *II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü,* Bingöl Üniversitesi Yayınları, s. 329-345.

Kazancı, Ahmet Lütfi, (tsz), *Peygamberler Tarihi,* Almanya, Nil Yayınları.

Kılıç, Orhan, (2012), "Van", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 42, s. 505-510, İstanbul, TDV Yayınları.

Kısakürek, Necip Fazıl, (2006), *Çile.* 60. Baskı, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları.

Kocakaplan, İsa, (2017), *Açıklamalı Edebî Sanatlar,* 9. Baskı, İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Korkmaz, Türkan, (2017), *Arzu ile Kamber Hikâyesi (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım*), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Korkusuz, M. Şefik, (1996), Arşiv Belgelerinde Son Devir Diyarbekir uleması, İstanbul.

Kurnaz, Cemal, (2012), *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili,* Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları.

Kurşun, Zekeriya, (2016), "Şeyh Said", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 2, s. 566-568, İstanbul, TDV Yayınları.

Küçük, Cevdet, (1995), "Erzurum", *TDV İslâm ansiklopedisi,* C. 11, s. 321-329, İstanbul, TDV Yayınları.

Küçük, Mehmet Alparslan, (2017), Mitolojiden İkonografiye Türkiye'nin Turistik Dinî Mekânları: "Mağaralar", *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi,* 2, s. 16-57.

Leven, Agâh Sırrı, (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, 4. Basım, İstanbul, Enderun Kitapevi.

Meral, Yasin, (2018), "Yeʾcūc ve Meʾcūc Kelimelerinin Etimolojisine Dair" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59(2), s. 161-169.

Naskalı, Esco, (2000), "İran" *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 22, s. 394-395, İstanbul, TDV Yayınları.

Nazima, Ali ve Reşad, Faik, (2002), *Mükemmel Osmanlı Lügati,*Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Nursi, Bedîüzzaman Said, (2004). *Kaynaklı-İndeksli,Lügatli Risale-i Nur Külliyatı*, C. 1, İstanbul, Nesil Yayınları.

Ömür, Ceylan, (2000), *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, İstanbul, Kitap evi Yayınları.

Özaydın, Abdulkerim, (1991), " Bağdat", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 4, s. 437-441, İstanbul, TDV Yayınları.

Özdemir, H. Ahmet (2005), "Son Peygamber'in (s.a.v.) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* 5(1), s. 95-112.

Özel, Ahmet, (1993), "Cihad", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C.7, s. 531-534, İstanbul, TDV Yayınları.

Özer, Osman, (2016), *Ahmed-i Hasi Mevlid*, İstanbul, Bingöl Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, Tûba, (2007), *Yunus Emre Divanı'ndan Seçmeler*, İstanbul, Akvaryum Yayınevi.

Öztürk, Zehra, (2013), "Züleyha", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C.44, s. 552-553, İstanbul, TDV Yayınları.

Pala, İskender, (2004), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,* İstanbul, Kapı Yayınları.

Saraç, M. Ali Yekta, (2018), *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, 15. Baskı, İstanbul, Gökkubbe Yayınları.

Saray, Mehmet, (1988), "Afganistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 1, s. 401-408, İstanbul, TDV Yayınları.

Sarmış, İbrahim, (2014), *Tasavvuf ve İslâm,* 7. Baskı, İstanbul, Ekin Yayınları.

Schimmel, Annemarie, (2002), *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Sefercioğlu, M. Nejat, (2001), *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara, 2. Baskı, Akçağ Yayınları.

Selçuk, Bahir, (2005), "Fuzuli'de Gözyaşı", *Ekev Akademi Dergisi,* 9(25), s. 233-246.

Sinanoğlu, Mustafa, (2002), "Küfr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 26, s. 533-536, Ankara, TDV Yayınları.

Sönmez, Nesim, (2015), Hâfız-ı Şîrâzî, Melayê Cızîrî Karşılaştırması (Aşk, Gül, Bülbül, Rinde, Züht ve Dinî Semboller Açısından), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (40), s. 137-149.

Şahin, İlhan, (2001) "Kastamonu", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, s. 585-588, İstanbul, TDV Yayınları.

Şahin, Kürşat Şamil, (2016), "Şeyhülislâm Yahya Divanı'nda Deniz İmgesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), s. 861-875.

Şeşen, Ramazan, (2009), "Selahaddini Eyyubi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.36, s. 337-340, İstanbul, TDV Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat, (2009), *Fuzuli Divanı Şerhi,* Ankara, 5. Baskı, Akçağ Yayınları.

Tek, Ayhan, (2015), *Osmanlı Edebiyatında Mem û Zîn Mesnevisi ve Yayılımı,* İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Tuncel, Metin, (1992), "Batman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, s. 200-202, İstanbul, TDV Yayınları.

----------, (1992), "Bingöl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, s. 183-184, İstanbul, TDV Yayınları.

----------, (1994), "Bitlis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, s. 225-226, İstanbul, TDV Yayınları.

----------, (1994), "Elazığ", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, s. 552-554, İstanbul, TDV Yayınları.

Turan, Abdulbaki, (2010), *Melayê Cizîrî Divanı ve Şerhi,* İstanbul, Nubihar Yayınları.

Türer, Osman, (1992), "Mürid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, s. 124-125, İstanbul, TDV Yayınları.

Uludağ Süleyman, (1991), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* İstanbul, Marifet Yayınları.

----------,(2007), "Nur", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, s. 244-245, İstanbul, TDV Yayınları.

Uludağ, Süleyman (1992), "Bâyezîd-i Bistâmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 5, s. 238-241.

----------(2013), "Veli", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 43, s. 25-28.

Uzun, Mustafa İsmet, (2003), "Lokman" *İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, s. 206-208, İstanbul, TDV Yayınları.

Üstüner, Kaplan, (2007), *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Ankara, Birleşik Yayınevi.

Üzüm, İlyas, (2002), "Kiramen Katibin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.26, s. 59-60, Ankara, TDV Yayınları.

Varol, Murat, (2016), *Diwanê Melayê Cebexçuri (Metn u Tehlil),* Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bingöl.

Yalçınkaya, Şerife (2018), Klâsik Türk Edebiyatında Gurbet ve Nevres-i Kadîm'in Gurbeti, *Journal Of Turkish Language And Literature* 4 (1), s. 322-343.

Yavuz, Yusuf Şevki, (1995), "Fahreddini Razi", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 12, s. 89-95, İstanbul,

TDV Yayınları.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi,(2010), *Renkli Kelime Mealli Kur'an-ı Kerim,* 7. Baskı, İstanbul, Nuh Yayıncılık.

Yeşilbağ, Semih (2019), Din, Tasavvuf ve Aşk Bağlamında Muhibbi Divanı, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* C. 23, s. 159-198.

Yıldırım, Ahmet, (2006), Karakaya Barajı ve Doğal Çevre Etkileri. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 6, s. 32-39.

Yıldırım, Ali, (2018), "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım hadis-i kudsîsinin klasik şiirine yansımaları" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* [ESTAD] 1(1), s. 154-168.

Yıldırım, Ali ve Akdemir, Ayşegül, (2017), *Söz….Bir…Ateş…: Gazel Çözümlemeleri,* 3. Baskı, Elazığ, Yılmaz Matbaacılık.

Yıldırım, Nimet, (2008), *Fars Mitolojisi Sözlüğü,* İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Yılmaz, Ozan, (2007), "Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 5(9), s. 271-304.

Yılmazer, Ziya, (2006), "IV.Murat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s. 177-183, İstanbul, TDV Yayınları.

Yücetürk, Orhan Seyfi, (1992), "Belkıs", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 5, s. 420-421, İstanbul, TDV Yayınları.

Zilan, Bilal, (2017), *Dı Kitabe Muhemmede Şeyx Ensari: "Raro Raşt" u "Me'lumate Diniye*" (Metn u Cigerayış), Vate Yayınevi.

Yararlanılan İnternet Siteleri

Akciğer, (b.t.), 24 Mayıs 2020, https://www.turkcebilgi.com/akci%C4%9Fer.

Aslan, (b.t.), 17 Temmuz 2020, https://www.sozluk.gov.tr/aslan.

Basra Körfezi, (b.t.), 05 Ağustos 2020, https://www.turkcebilgi.com/basra_k%C3%B6rfezi.

Bismil Tarihçesi, (b.t.), 4 Mayıs 2020, http://www.bismil.gov.tr/bismil-tarihcesi.

Dicle İlçesi, (b.t.), 4 Mayıs 2020, http://www.diyarbakir.gov.tr/dicle.

Isparta Nerededir, (b.t.), 21 Nisan 2020, https://gezimanya.com/turkiye/isparta-nerededir.

Qesydaya Zazaky, (3 Kasım 2018), Qesydaya Zazaky, 7 Aralık 2020, https://www.facebook.com/rayziwaniezazaky/videos/202527463975605/

Karaciğer, (b.t.), 24 Mayıs 2020, https://www.turkcebilgi.com/karaci%C4%9Fer.

Kulak, (b.t.), 26 Mayıs 2020, https://www.turkcebilgi.com/kulak.

Mest, (b.t.), 30 Mayıs 2020, https://www.luggat.com/mest/2/2.

Murat Nehri, (b.t.), 20 Haziran 2020, https://www.wikipedia.org/wiki/Murat_Nehri.

Nehir, (b.t.), 18 Haziran 2020, https://www.turkcebilgi.com/nehir.

Ördek, (b.t.), 26 Temmuz 2020, https://www.turkcebilgi.com/%C3%B6rdek.

Palu, (b.t.), 4 Mayıs 2020, http://palu.gov.tr/kisacapalu.

Saygın, Yasemin, (17 Ekim 2019), köstebekler hakkında bilgi; köstebek nedir? Özellikleri Nelerdir? E.T.: 10.02.2021, https://bilgihanem.com/kostebek-hakkinda-bilgi/#kostebeklerin-ozellikleri-nelerdir?

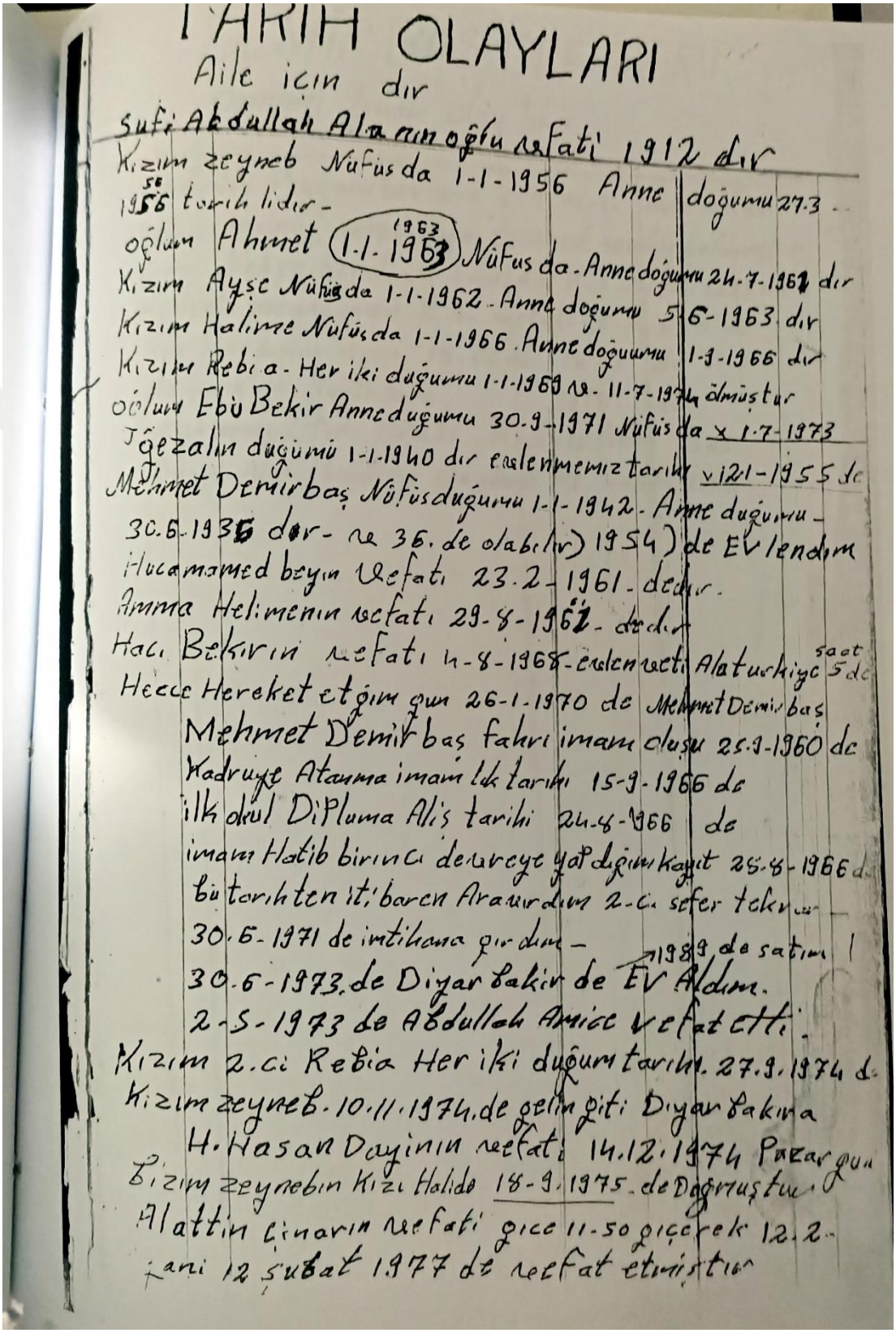
Tarihçe, (b.t.), 4 Mayıs 2020, http://www.hani.gov.tr/tarihce.

Turna, (b.t.), 26 Temmuz, 2020, https://www.turkcebilgi.com/turna.

Yağmur, (b.t.), 18.haziran 2020, https://www.sozluk.gov.tr/yağmur

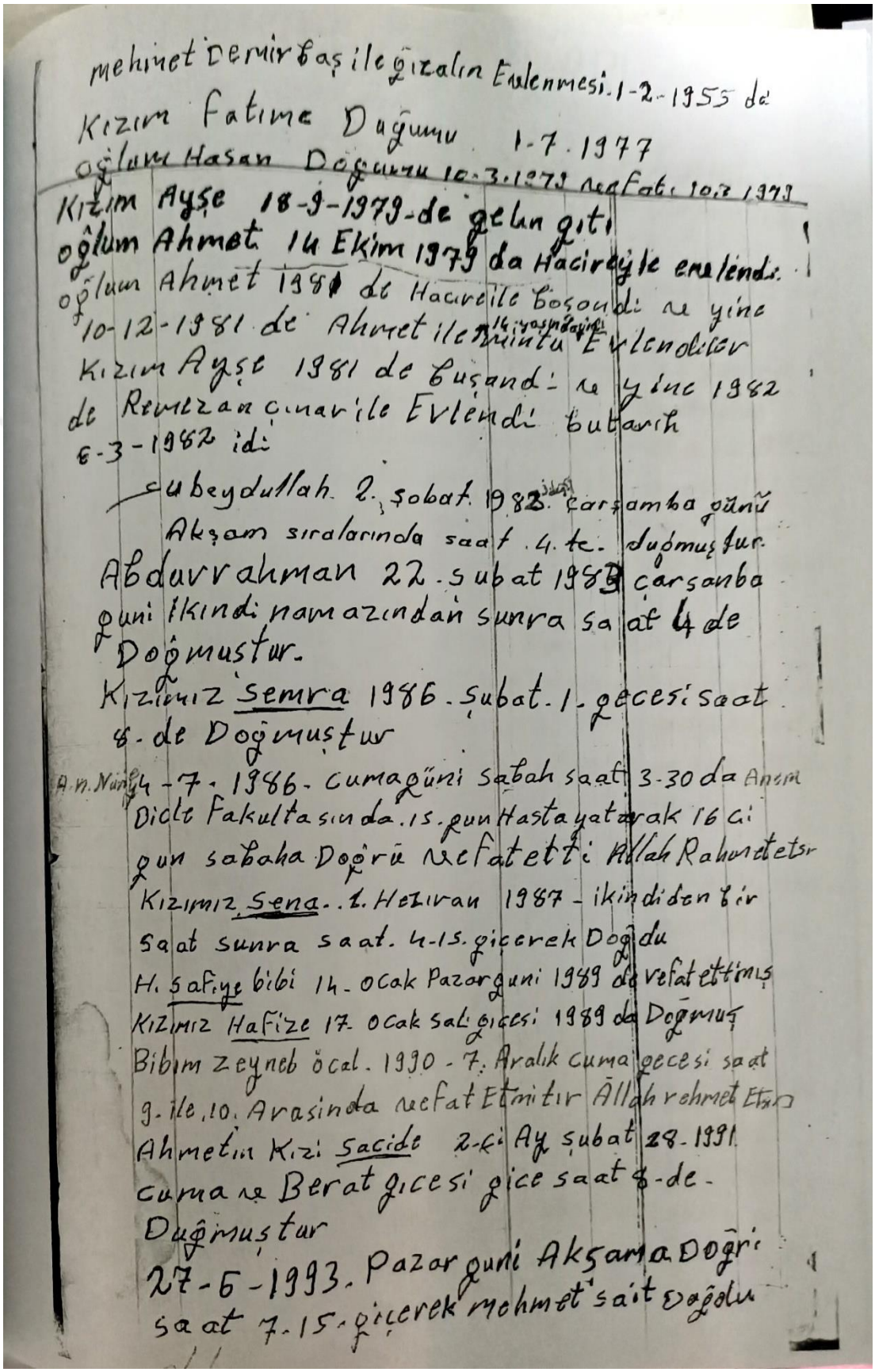
EKLER:

Ek-1

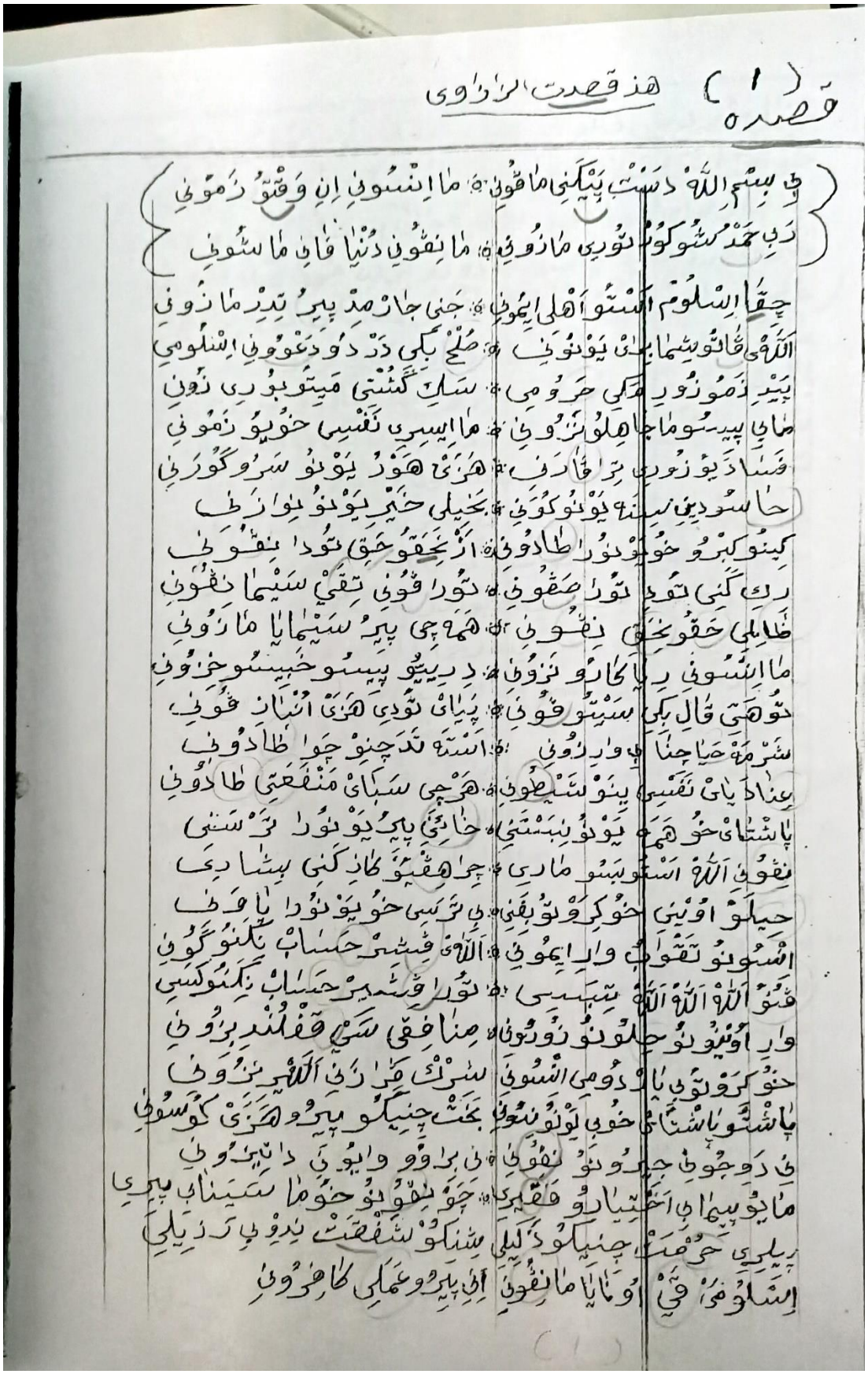
TARIH OLAYLARI
Aile için dır
Sufi Abdullah Alaaminoğlu vefatı 1912 dir
Kızım zeyneb Nüfusda 1-1-1956 Anne doğumu 27.3.
1956 tarihlidir-
oğlum Ahmet (1-1-1963) Nüfusda-Anne doğumu 24-7-1962 dir
Kızım Ayşe Nüfusda 1-1-1962-Anne doğumu 5-6-1963 dir
Kızım Halime Nüfusda 1-1-1966. Anne doğumu 1-3-1966 dir
Kızlar Rebia-Her iki doğumu 1-1-1968 ve 11-7-1974 dir
oğlum Ebu Bekir Anne doğumu 30-9-1971 Nüfusda x 1-7-1973
Tğezalın doğumu 1-1-1940 dır evlenmemiz tarihi 21-1-1955 de
Mehmet Demirbaş Nüfus doğumu 1-1-1942-Anne doğumu-
30.6.1936 dır- ve 36. de olabilir) 1954) de Evlendim
Hocamemed beyin vefatı 23.2-1961-dedir.
Amma Helimenin vefatı 29-8-1962-dedir
Hacı Bekirin vefatı 4-8-1968-evlenmeti Alaturkiye saat 5 de
Hecce Hereket etğim gun 26-1-1970 de Mehmet Demirbaş
Mehmet Demirbaş fahri imam oluşu 25-9-1960 de
Kadruye Atanma imam lik tarihi 15-9-1966 de
ilk okul Diploma Alış tarihi 24-8-1966 de
imam Hatib birinci devreye yaptığım kayit 25-8-1966 d
bu tarihten itibaren Araurdum 2-ci sefer tekrar
30-6-1971 de imtihana girdim- 1989 de satım
30-6-1973 de Diyarbakir de Ev Aldım.
2-5-1973 de Abdullah Amica vefat etti.
Kızım 2.ci Rebia Her iki doğum tarihi 27.9.1974 d.
Kizim zeyneb. 10.11.1974. de gelingiti Diyarbakıra
H. Hasan Dayinin vefatı 14.12.1974 Pazar gun
Bizim zeynebin kizi Halide 18-9-1975. de Doğmuştur
Alattin Çinarin vefati gice 11-50 giçerek 12.2-
yani 12 şubat 1977 de vefat etmiştir

Ek-2

mehmet Demirbaş ile gizalın Evlenmesi. 1-2-1955 de
Kızım Fatime Doğumu 1-7-1977
oğlum Hasan Doğumu 10-3-1979 Vefat: 10.7.1979
Kızım Ayşe 18-9-1979-de gelungiti
oğlum Ahmet 14 Ekim 1979 da Hacire ile evlendi.
oğlum Ahmet 1988 de Hacire ile boşandı ve yine
10-12-1981 de Ahmet ile Münü Evlendiler
Kızım Ayşe 1981 de boşandı ve yine 1982
de Remzan çınar ile Evlendi bu tarih
6-3-1982 idi
Ubeydullah 2. şubat 1982. çarşamba günü
Akşam sıralarında saat 4. te. doğmuştur.
Abdurrahman 22. şubat 1983 çarşamba
guni ikindi namazından sunra saat 4 de
Doğmuştur.
Kızımız Şemra 1986. Şubat. 1. gecesi saat
8. de Doğmuştur
A.n. Nüfus 4-7-1986. Cumagüni sabah saat 3-30 da Annem
Dicle Fakultasında. 15. gun Hastayatarak 16 ci
gun sabaha Doğrü vefatetti Allah Rahmetetsin
Kızımız Sena. 1. Hezıran 1987 - ikindiden bir
saat sunra saat. 4-15. geçerek Doğdu
H. Safiye bibi 14. Ocak Pazarguni 1989 da vefatettimiş
Kızımız Hafize 17. Ocak Salı gecesi 1989 da Doğmuş
Bibim Zeyneb öcal. 1990 - 7. Aralık cuma gecesi saat
9. ile 10. Arasında vefat Etmitir Allah rehmet Etsin
Ahmetin Kızı Sacide 2-ci Ay şubat 28-1991
cuma ve Berat gicesi gice saat 8-de.
Doğmuştur
27-6-1993. Pazar guni Akşama Doğru
saat 7.15. geçerek mehmet sait Doğdu

Ek-3

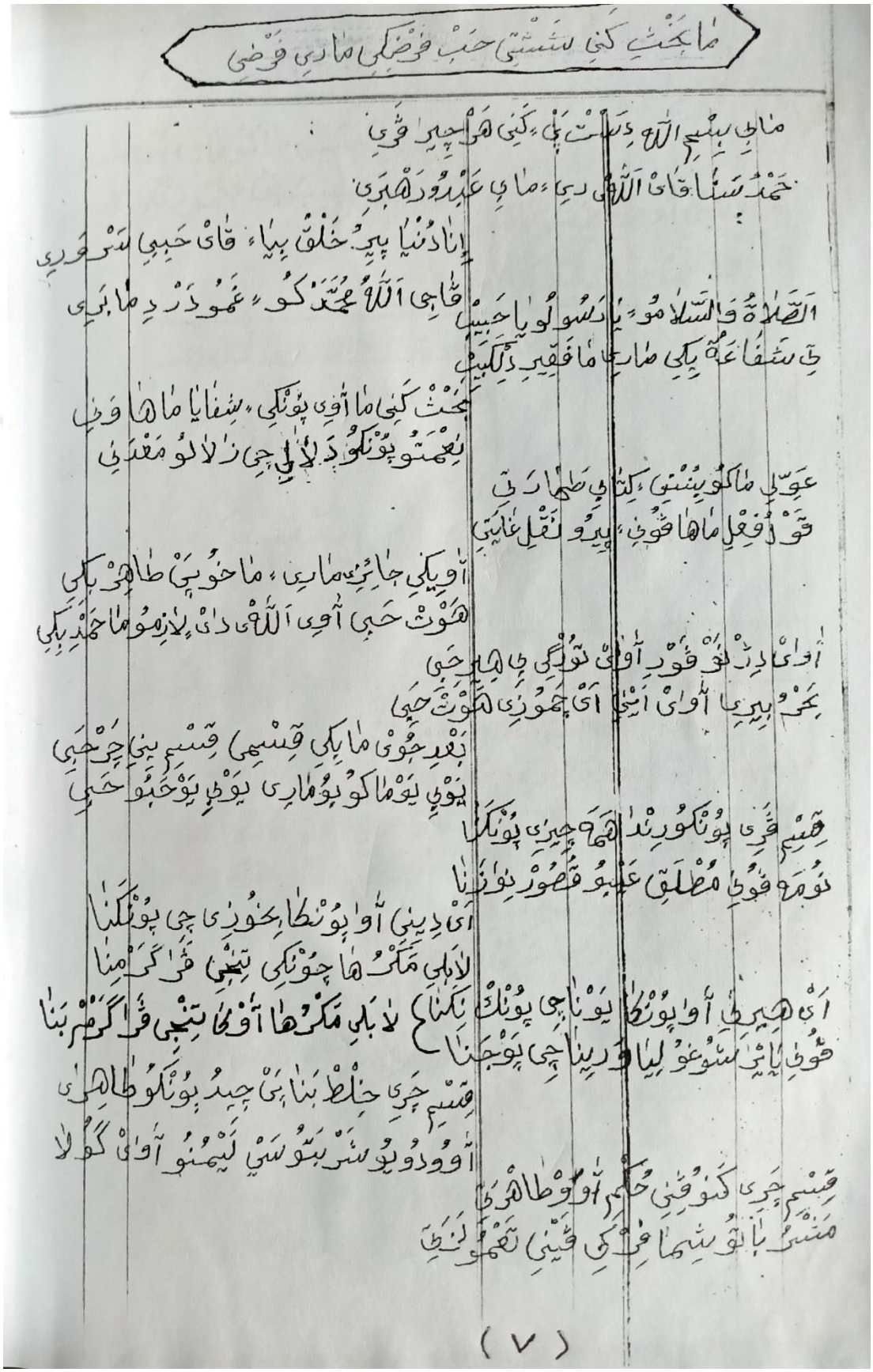

قصده (1) هذ قصدت الراوی

بِسْمِ اللّٰهِ دَسْتْ بِيَكَنِي مَاقُونِ ؛ مَا اِنْسُونِ اِنِ وَقْتُو زَمُونِي
رَبِّ حَمْدْ سُكُوتُو تُوبِي مَازُونِي ؛ مَا نِقُونِ دُنْيَا فَانِ مَا سُتُونِي

چِقَا اِسْلُومْ اَلْسْتُو اَهْلِي اِيمُونِي ؛ جَنِي جَارْمَدْ پِيرُ تِدْ مَازُونِي
اَللّٰهُ ثَانُو شِمَا بِنْ يُونُونِي ؛ صُلْحْ بَكِي دَرْدُو دَعْوُونِي اِسْلُومِي
پَيْدْ زَمُوزُورِ مَكِي حَرُومِي ؛ سَاكْ گُشْتِي مَيتُوبُورِي زُونِي
مَابِي پِيسُومَا جَاهِلُوزُونِي ؛ مَا اِيسِرِي نَفْسِي خُوبُو زَمُونِي
خَسَادَ يُوزُورِي تِرَا قَارَفِ ؛ هَرَ نَ هَوْدْ يُونُو سَرُو گُورَفِي
حَاسُودِي سِنَهْ يُونُوكُونِي ؛ بَخِيلِي خَيْرِ يُونُو نِوَازَطْ
كِينُو كِبْرُو خُوبُونُورَا طَادُونِي ؛ اَزْ بَحَقُو حَقِ تُودَا نِقُونِ
رِكْ كَنِي تَقْدَا تُورَا صَقُونِي ؛ تُورَا قُونِي تَقِي سَيْمَا نِقُونِ
ظَالِمِي حَقُو بَحَقْ نِقُونِ ؛ هَمَ چِي پِيرُ سَيْمَا يَا مَازُونِي
مَا اِنْسُونِ رِيَا كَارُو نَزُونِ ؛ دِرِيغُو پِيسُو خَبِيسُو خُونِي
تُوهَتِي قَالْ بَكِي سَيْتُو قُونِي ؛ پَيَاتِي تُودِي هَرَ اَنْبَاذ قُونِي
شَرْمَهْ حَيَا جَنَا وَارْدُونِي ؛ اَسْتَهْ تَدَ جِنُو چُوا طَادُونِي
عِنَادَ يَاتِي نَفْسِي بِنُو سَيْطُونِي ؛ هَرْ چِي سَبَاتِي مَنْفَعَتِي طَادُونِي
پَاشْتَاتِي خُوهَمَ يُونُو بِهِشْتِي ؛ خَاتِنِي پِيرُ يُونُورَا تَرْسَنِي
نِقُونِ اَللّٰهُ اَسْتُو بِسُو مَارِي ؛ چِرَا هَقِيقُو كَاذِكَنِي بِسْتَادِي
حِيلُو اُوتِنِي خُوكِرُو نُو بِقَنِي ؛ بِي تَرَسِي خُوبُونُورَا يَاوَطْ
اِنْسُونُو تَقْوَا وَارِ اِيمُونِي ؛ اَللّٰهِ قِشْمِرْ حِسَابْ نِكْنُوگُونِي
قُنُو اَللّٰهْ اَللّٰهْ اَللّٰهْ بِتَهْسِي ؛ تُورَا قِشْمِرْ حِسَابْ نِكْنُوكَسِي
وَارِ اُوتِنُو حِلُونُو زُونُونَا ؛ صِنَافِقِي سَيْ قَفْلُنْدِ بِرُونِي
خُوكِرُو تُوبِي يَا دُومِي اِنْسُونِي ؛ سِرْنْ مَرْزَنِ اَلْاَمِرْ نَزُونِي
پَاشْتُو پَاشْتَاتِي خُوبِي يُونُو نِقُونِ ؛ بَخْتْ چِنِكُو پِيرُو هَرَ نَ كُوسُونِي
بِي دَوْجُوطِ چِرُونُو نِقُونِي ؛ بِي بَدُو وَايُونِي دَايِنُونِي
مَايُو پِيمَا بِي اَخْتِيَارُو فَقِيرَا ؛ چُو نِقُونُو خُومَا سَتِيَابْ پِيرِي
پِيلِي حُرْمَتْ چِنِكُو دَلِيلِي شِنَاكُو شَفَقَتْ بِدُونِي رَذِيلِي
اِسْلُومِ قَيْ اُومَايَا مَانِقُونِي اَنِي پِيرُو عَمَلِي كَاهِرُونِي

Ek-4

ماجخت کنی ششتی حب فوضکی مادی فوضی

مابی بسم اللہ دست بی کنی هو چیر قوی
حمد ستا قای اللہ کی دیا، مابی عبدو رهبری

اناد دنیا پیر خلق بیا، قای حبیبی ندر وری
قای اللہ محمد کو، عمو دز دمابری
الصلاۃ والسلامو یا رسولو یا حبیب
تی شفاعۃ یکی مار ما فقیر دلکیب

بخت کنی ما اوی پونکی، شفایا ماها فوی
نعمتو پونکو دلالی چی زالو مقدی

عوبی ماکو بشتی کتابی طهارتی
قو افعل ماها فوی، پیرو نقل غایتی

اویکی جائز مابی، ماخوپی طاهر یکی
هوث حبی اوی اللہ دی لازمو ماحمد یکی

اولی دز نو قود اوی تو رگی تی هیر حبی
بحر بیری اولی ایتی ای چوزی هوث حبی

بعد جوی ما یکی قسم بنا چر حبی
یوپی یوما کو یوماری یوط یوخبو حبی

قسم قری پونکو رند ها چیری پونکا
نومو قوی مطلق علیو قصور یونا

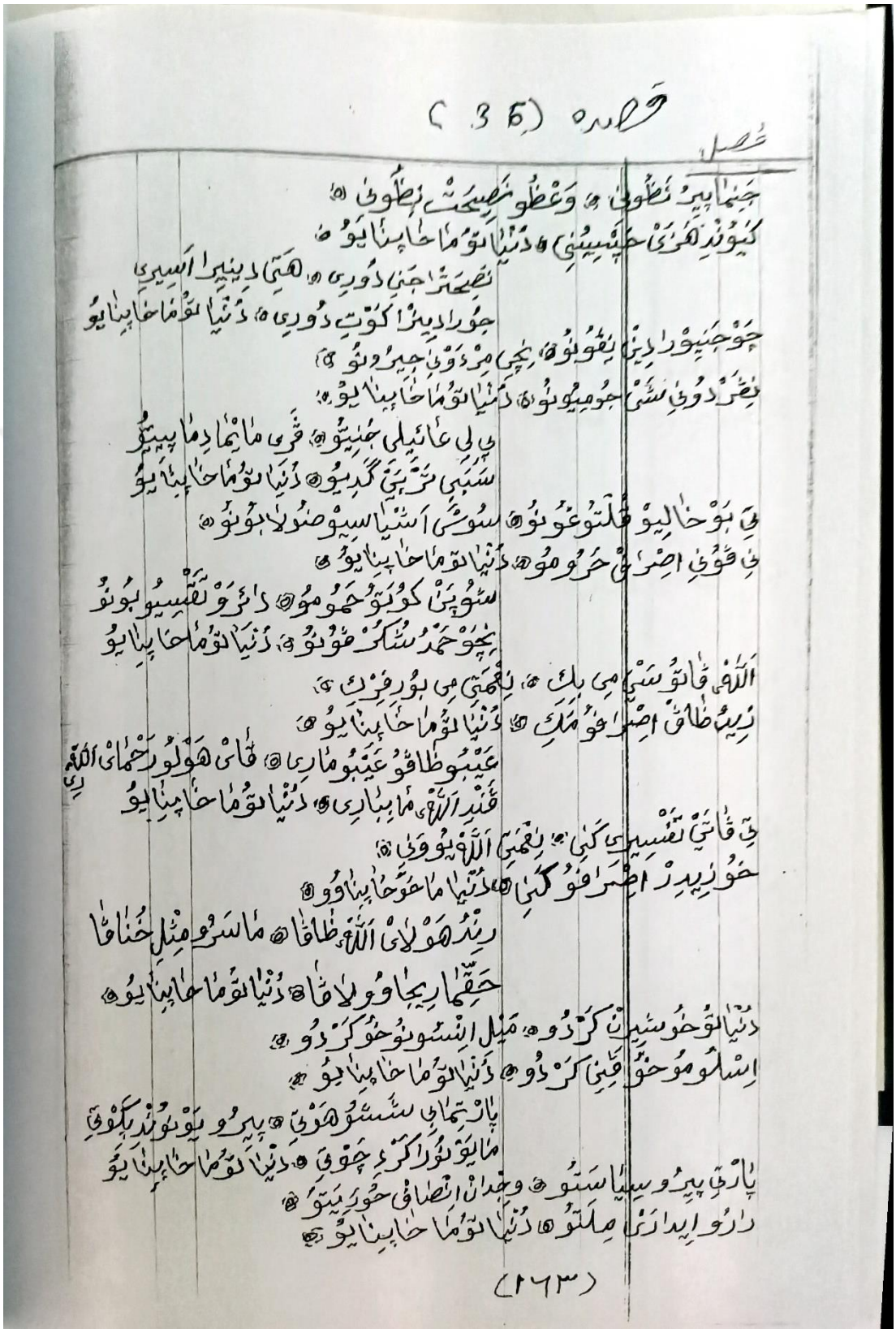
ای دینی اوپونکا خوزی چی پونکنا
لابلی مکرها چونکی تبی قرگر منا

ای هیری اوپونکا یوناچی پونکنا
لابلی مکرها اوی تبی قرگر منا
قوی یاپی شوغولیا دینا چی یوجنا

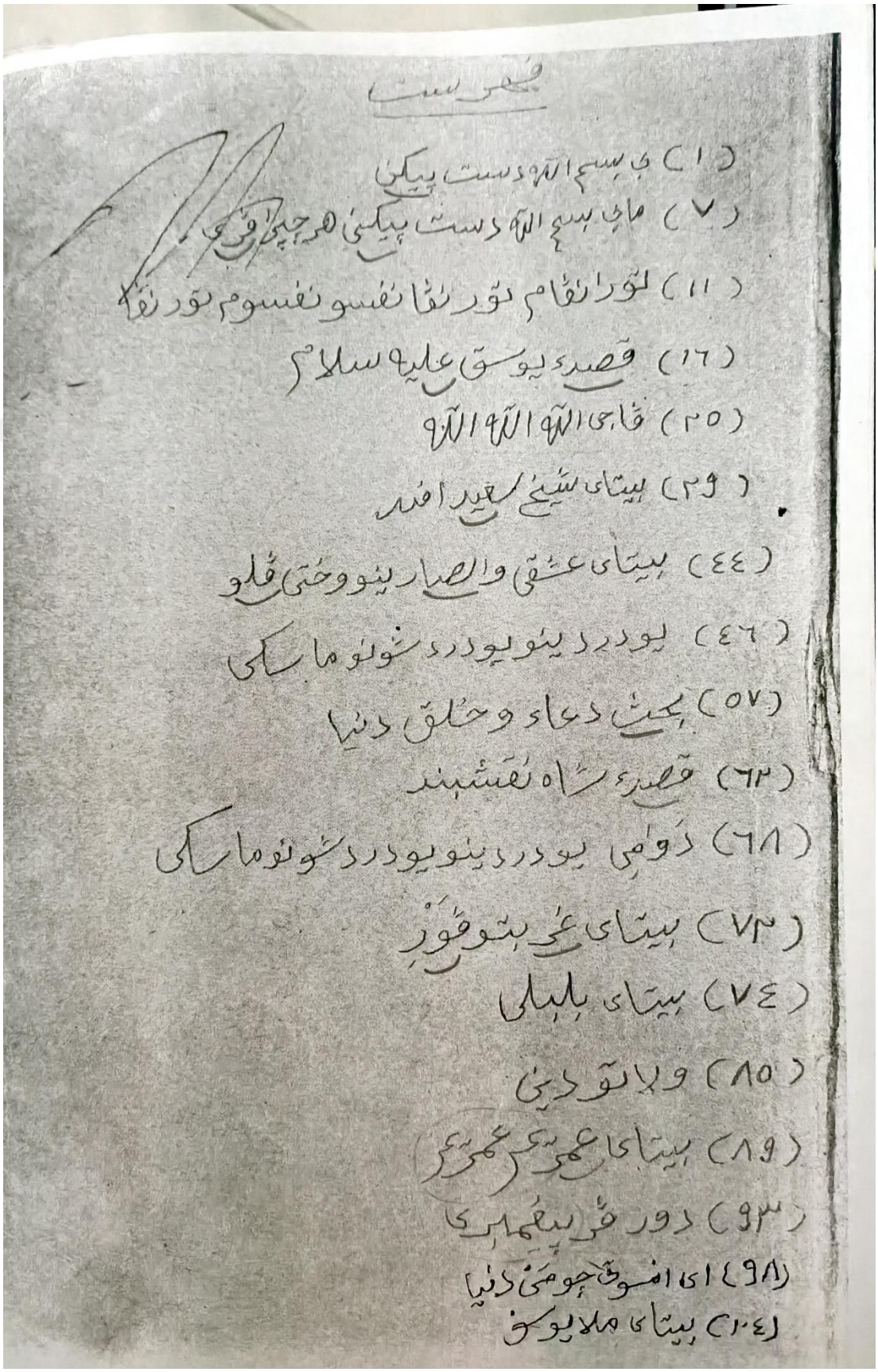
قسم چری خاط بنا بی چید پونکو طاهری
اوودو یوشر بتوشی لیمنو اولی گولا

قسم چری کنوقی حکم اوو طاهری
مشر با تو شیما قرکی قینی نعمو لنا

Ek-5

Ek-6

فہرست

(۱) بسم اللہ دست پیکن

(۷) ماہی بسم اللہ دست پیکنی ہر چیز اوی

(۱۱) لوران نقام نور نقا نفسو نفسوم نور نقا

(۱۶) قصدہ یوسق علیہ سلام

(۲۵) خاجی اللہ اللہ اللہ

(۲۹) بیتای شیخ سعید اللہ

(۴۴) بیتای عشقی والصار بنو وحتی قلو

(۴۶) یودرد بنو یودرد شونو ماسکی

(۵۷) بحث دعاء وخلق دنیا

(۶۳) قصدہ راہ نقشبند

(۶۸) دومی یودرد بنو یودرد شونو ماسکی

(۷۳) بیتای عی بتوقور

(۷۴) بیتای بلبلی

(۸۵) ولایتو دینی

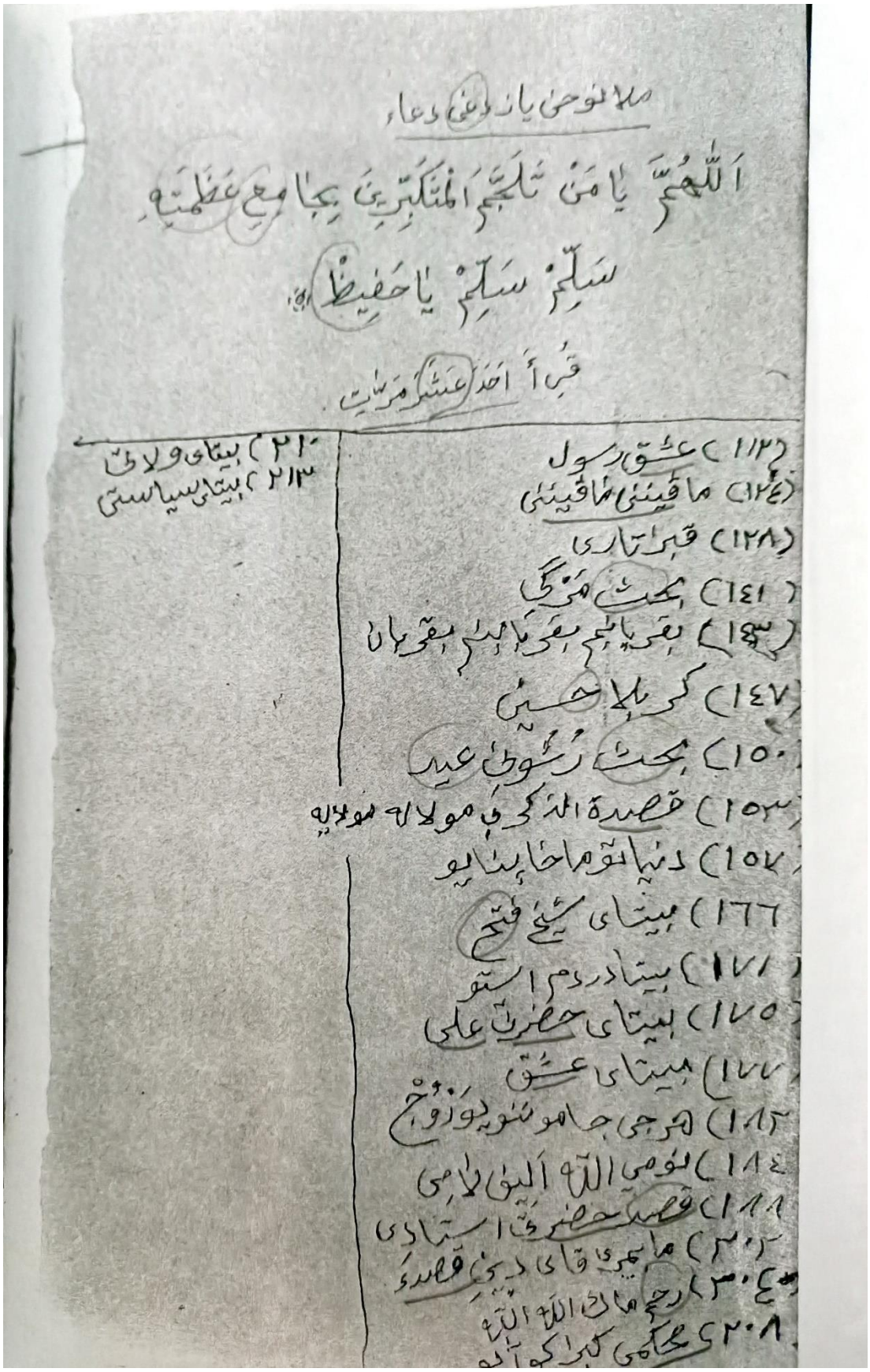
(۸۹) بیتای عمر عمر عمر

(۹۳) دور قر بیقمار کا

(۹۸) ای افسوق چومنی دنیا

(۱۰۴) بیتای ملا یوسق

Ek-7

صلوٰۃ نوحی یا (بعد) دعاء

اَللّٰھُمَّ یَا مَنْ تَلْجَمُ الْمُتَکَبِّرِیْنَ بِجَوَامِعِ عَظَمَتِہٖ

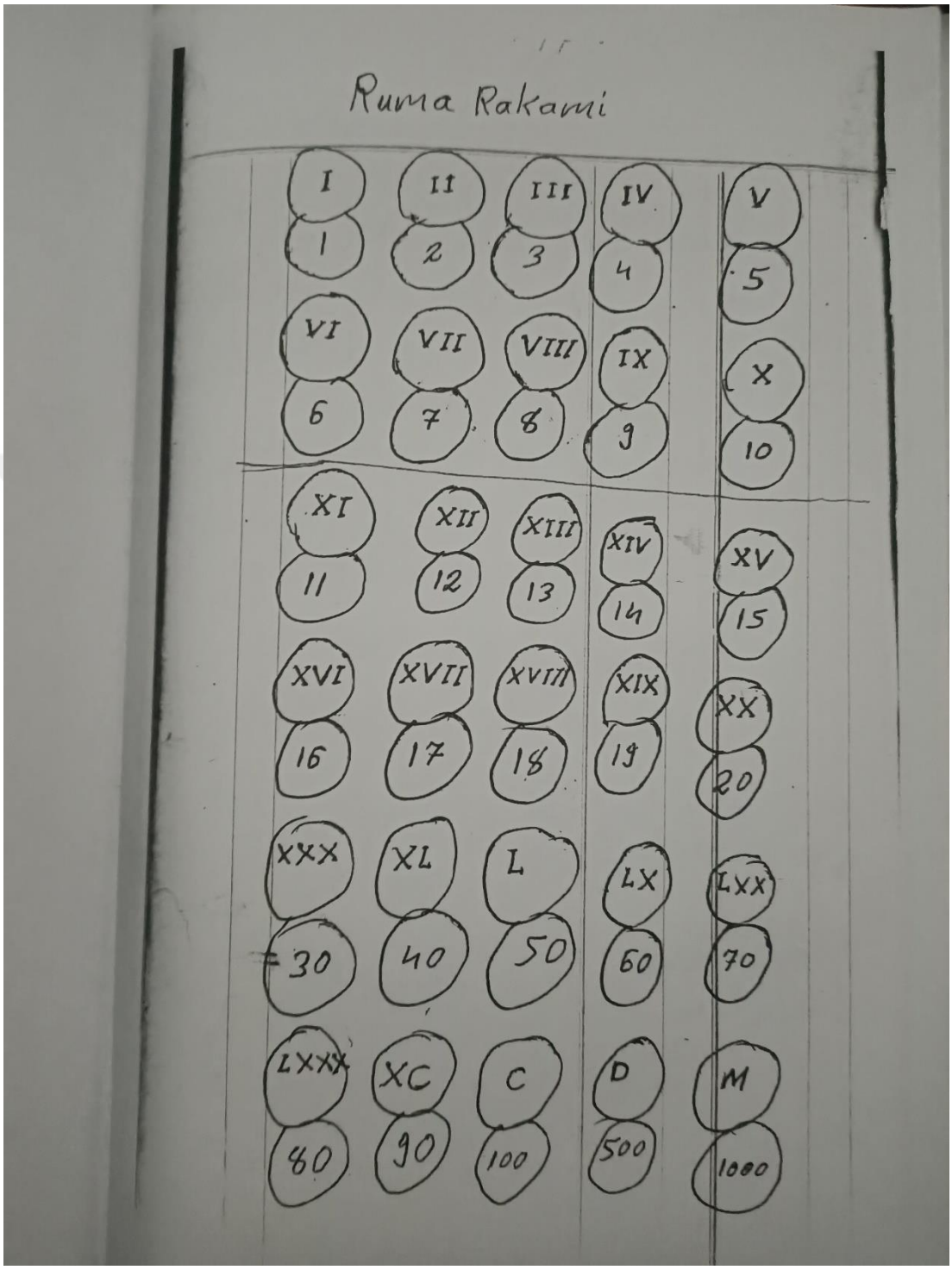
سَلِّمْ سَلِّمْ یَا حَفِیْظُ

قُرِأَ اَحَدَ عَشَرَ مَرَّاتٍ

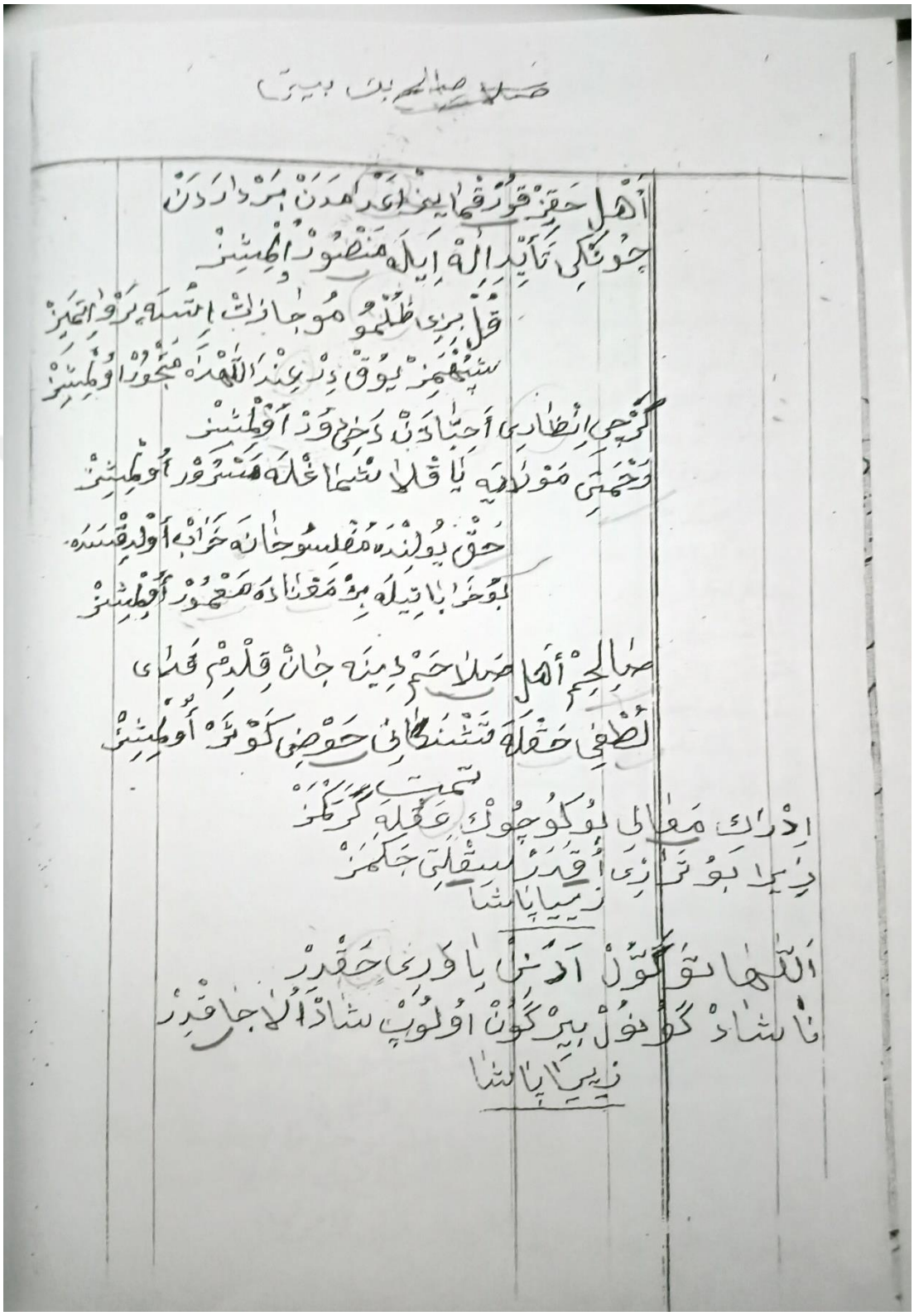
(۱۱۲) عشق رسول
(۱۲۴) ما قیمتی ما قیمتی
(۱۲۸) قبر تاری
(۱۴۱) بحث مرگ
(۱۴۳) بقی یا ہیچ بقی یا ہیچ بقی یا ہیچ
(۱۴۷) کربلا حسین
(۱۵۰) بحث رسول عید
(۱۵۳) قصیدۃ الذکی فی مولاہ مولایہ
(۱۵۷) دنیا تو ما خاپنا یو
(۱۶۶) بیتای شیخ فتح
(۱۷۱) بیتا در دم استو
(۱۷۵) بیتای حضرت علی
(۱۷۷) بیتای عشق
(۱۸۳) ہرجی جامو شوہ یو نوح
(۱۸۴) لو صی اللہ الیق لامی
(۱۸۶) قصیدہ حضرت استادی
(۳۰۱) ما بیچی قای دینی قاعدی
(۳۰۴) رحم مای اللہ اللہ
(۳۰۸) محکمی کبر اکو آیو

(۲۱۰) بیتای ولائی
(۲۱۳) بیتای سیاسی

Ek-8

Ruma Rakami
I II III IV V
1 2 3 4 5
VI VII VIII IX X
6 7 8 9 10
XI XII XIII XIV XV
11 12 13 14 15
XVI XVII XVIII XIX XX
16 17 18 19 20
XXX XL L LX LXX
30 40 50 60 70
LXXX XC C D M
80 90 100 500 1000

Ek-9

صلاح صالح بک بیرک

أهل حقه قوت قمایه اعتماد ندن برقرار دن
چونکی تأیید الله ایله منصور و مظفر

قل بری ظلمو موجاوزت اشتهر و اعتبر
سیفهمز یوق در عند الله مهده مجبور و ملتفت

گرچی اظهاری احبادن دخی وقوع بولمش
دخمتی موردنه یا قلاشمیا غله مشغول اولمش

حق یولنده مفلس و خانه خراب اولدقسده
بوخر باتیله مشغول اولمش

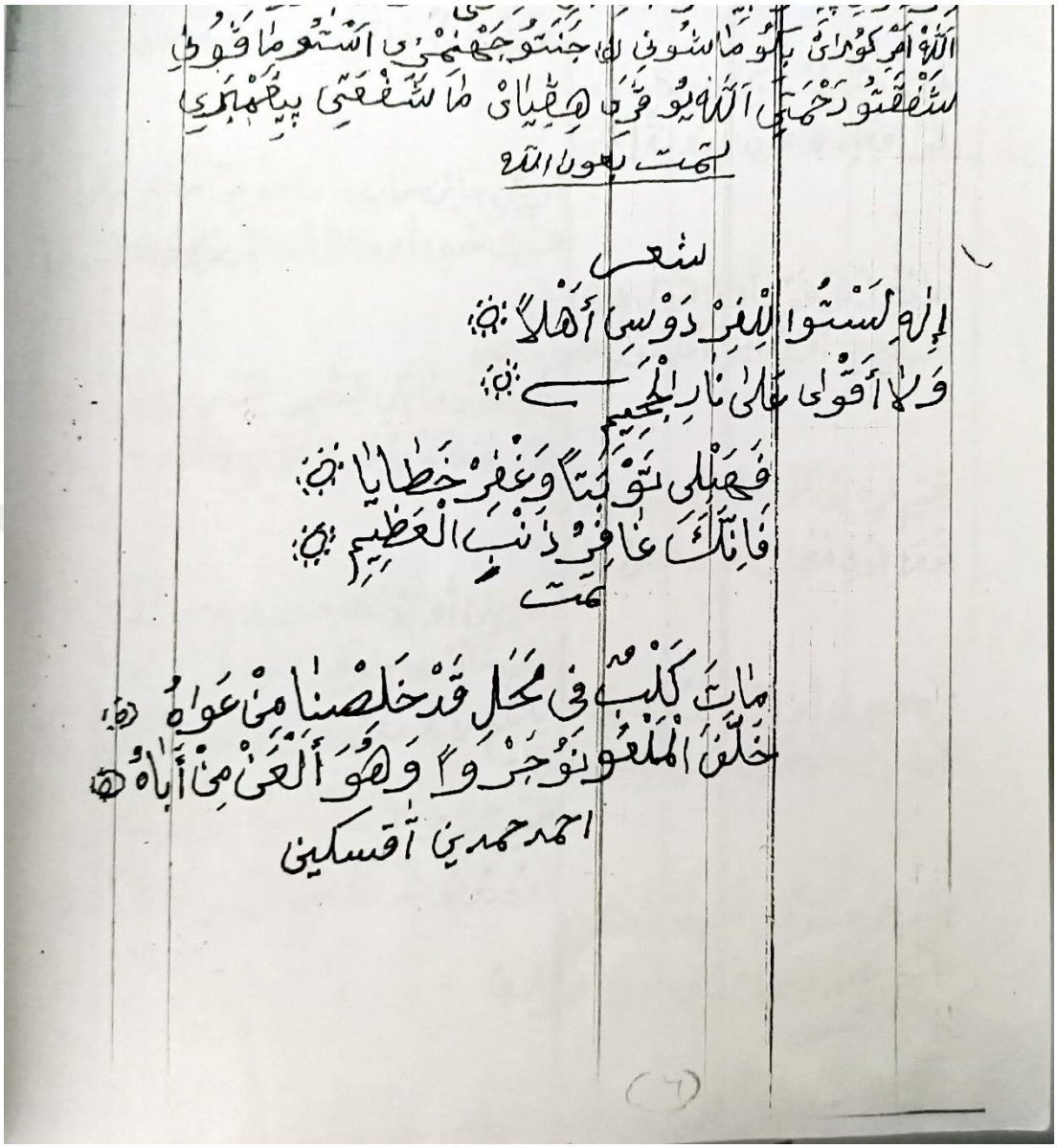
صالحم أهل صلاح دینه جان قلدم فدای
أطفی حقله تشنه لبانی حوض کوثره أولمش

تمت

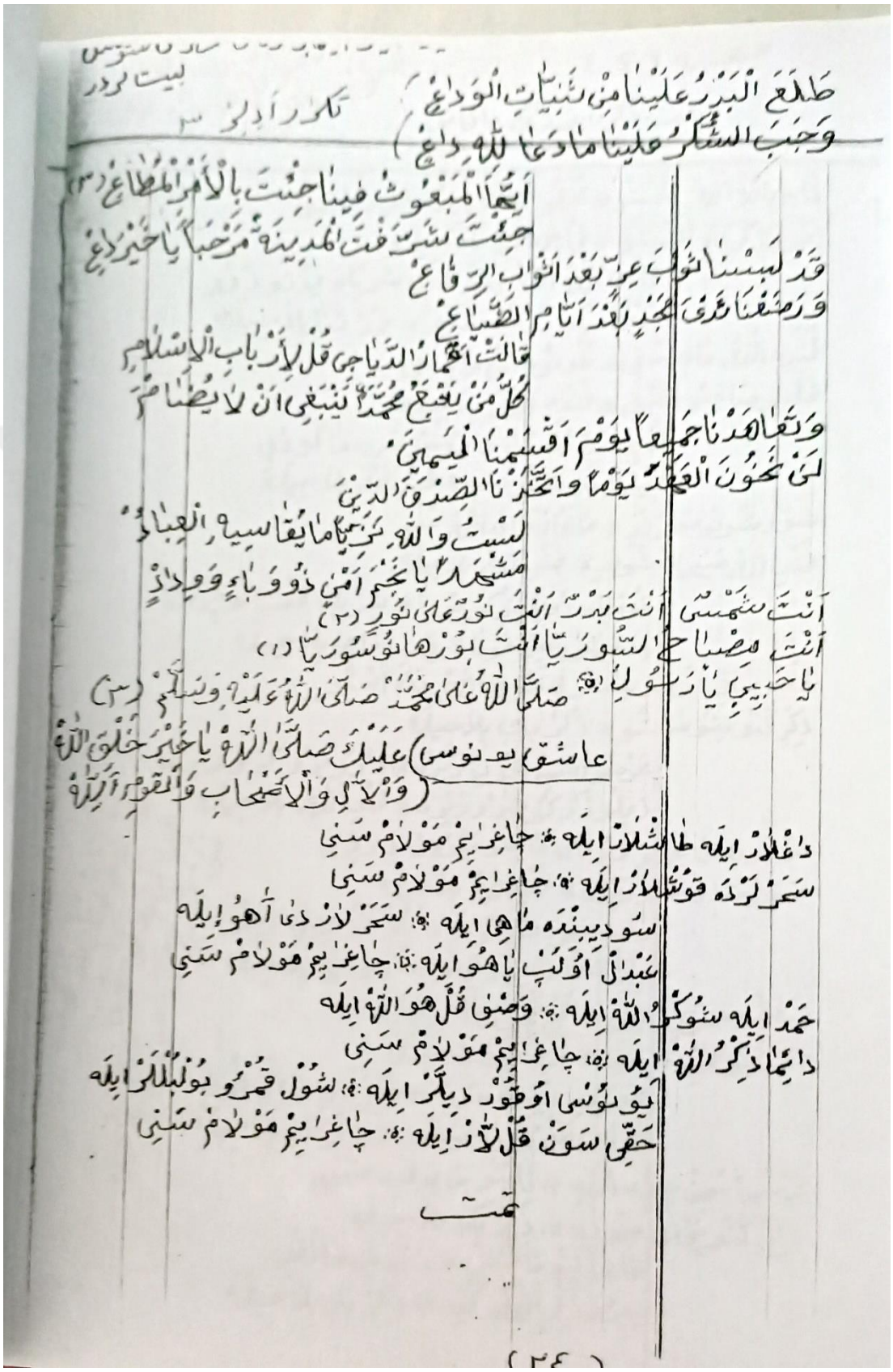
إدراک معالی یوکوچوک عقله گرکمز
زیرا بو تراز یه أقدر سقلی جکمز
زیبا پاشا

اللهما توکلت ادنی یا ربی حقدر
ناشاد گونول بیرگون اولوب شاد الاجاقدر
زیبا پاشا

Ek-10

الله امر کورانی یا قوما شوق له جنتو جهنمی استعوما قوط
شفقتو رحمتی الله یو قرق هیایای ما شفقتی پیغمبری
تمت بعون الله
شعر
إذا لم يستوا الفردوس أهلا
ولا أقوى على نار الجحيم
فهبلي توبتا واغفر خطايا
فإنك غافر ذنب العظيم
تمت
مات كلب في محل قد خلصنا من عواه
خلق الملعون نوحروا وهو ألعن من أباه
احمد حمدي آقسكين

Ek-11

طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوَدَاعِ
وَجَبَ الشُّكْرُ عَلَيْنَا مَا دَعَا لِلّٰهِ دَاعٍ

أَيُّهَا الْمَبْعُوثُ فِينَا جِئْتَ بِالْأَمْرِ الْمُطَاعِ (٣)
جِئْتَ شَرَّفْتَ الْمَدِينَةَ مَرْحَبًا يَا خَيْرَ دَاعٍ
قَدْ لَبِسْنَا ثَوْبَ عِزٍّ بَعْدَ أَثْوَابِ الرِّقَاعِ
وَرَضِينَا رَغْمَ كَمْدٍ بَعْدَ أَيَّامِ الضَّيَاعِ
قَالَتِ الْأَحْجَارُ وَالدَّوْحُ قُلْ لِأَرْبَابِ الْإِشْرَاكِ
كُلُّ مَنْ يَتْبَعُ مُحَمَّدًا يَنْبَغِي أَنْ لَا يُضَامَ
وَنَحَامِدُنَا جَمِيعًا يَوْمَ أَقْسَمْنَا الْيَمِينَ
لَنَ نَخُونَ الْعَهْدَ يَوْمًا وَاتَّخَذْنَا الصِّدْقَ دِينَ
لَسْتُ وَاللّٰهِ نَكْثًا مَا يُقَاسِي الْعُبَّادُ
مُسْتَهَامًا يَا خَيْرَ مَنْ ذُوقَ بَاءٍ وَوِدَادٍ
أَنْتَ شَمْسٌ أَنْتَ بَدْرٌ أَنْتَ نُورٌ عَلَى نُورٍ (٢)
أَنْتَ مِصْبَاحُ السُّرُورِ يَا أَنْتَ بُرْهَانُ سُرُورِ (١)
يَا حَبِيبِي يَا رَسُولَ ﷺ صَلَّى اللّٰهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (٣)

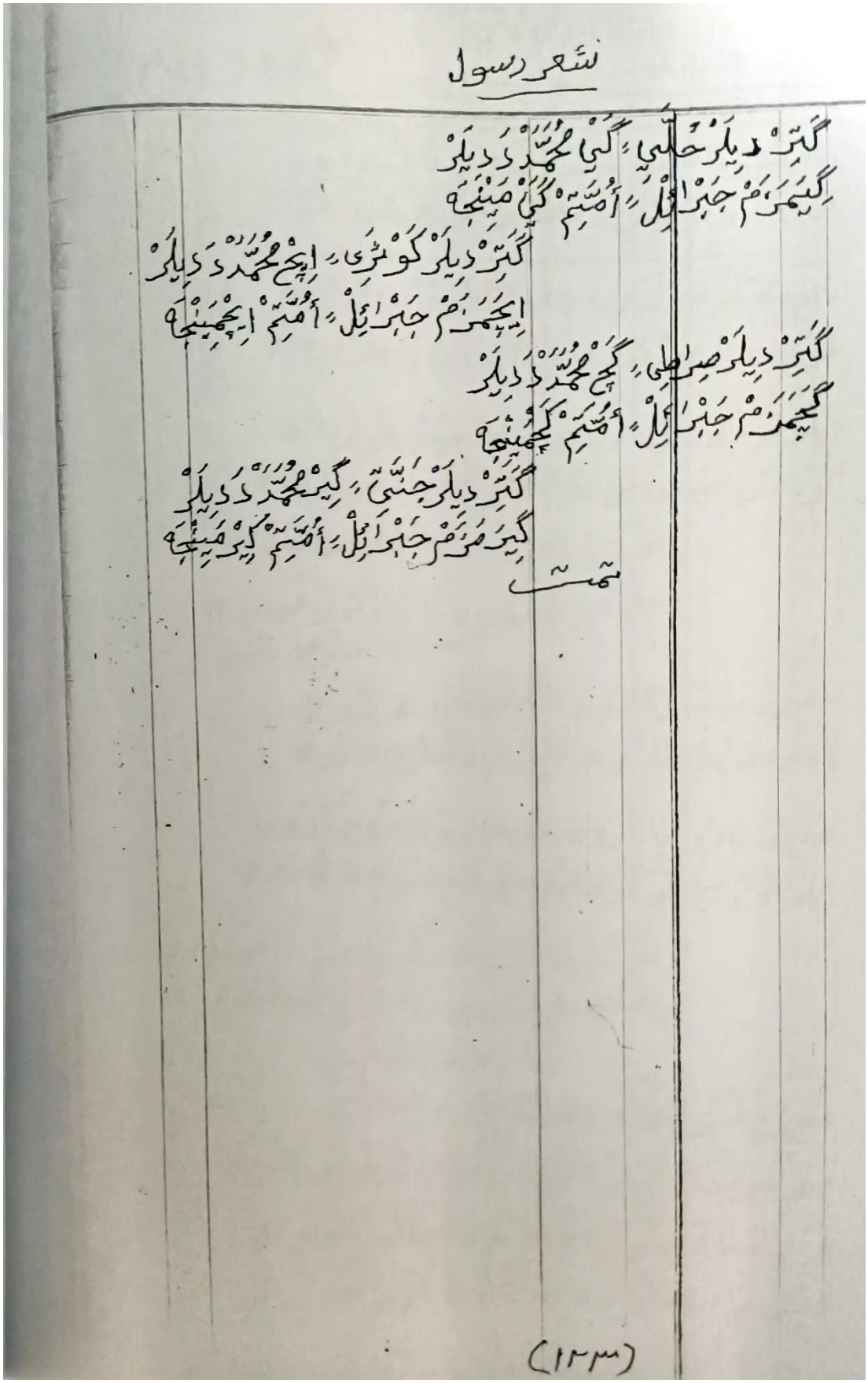
عاشق یہ نوسی) عَلَيْكَ صَلَاةُ اللّٰهِ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللّٰهِ
وَالْآلِ وَالْأَصْحَابِ وَالْقُرَّاءِ أَئِمَّةِ

دُغْلَارْ ایلہ طَالَشْلَارْ ایلہ ؛ چاغ ایم مَوْلَامْ سَنِی
سَحَرْ لَرْدَہ قُوشْلَارْ ایلہ ؛ چاغ ایم مَوْلَامْ سَنِی
سَوْدِیبِنْدَہ مَاهِی ایلہ ؛ سَحَرْ لَارْ دَہ آهُو ایلہ
عَبْدَالْ اُولَبْ یَاهُو ایلہ ؛ چاغ ایم مَوْلَامْ سَنِی
حَمْدْ ایلہ شُوکُرْ اللّٰهْ ایلہ ؛ وَصْفِی قُلْ هُوَ اللّٰهْ ایلہ
دَائِمَا ذِکْرُ اللّٰهْ ایلہ ؛ چاغ ایم مَوْلَامْ سَنِی
یُولُوسی اُوقُودِیگَرْ ایلہ ؛ شُولْ قُمْرُ بُولْبُلَرْ ایلہ
حَقِّی سَوْنْ قَلْ لَارْ ایلہ ؛ چاغ ایم مَوْلَامْ سَنِی

تمت

(٣٤)

Ek-12

نشر رسول

گئتر دیلر حلبی، گئی محمد دیلر
گئیمر مر جبرئیل، امتیم گئی منهاج

گئتر دیلر کوتری، ایچ محمد دیلر
ایچمر مر جبرئیل، امتیم ایچمینجا

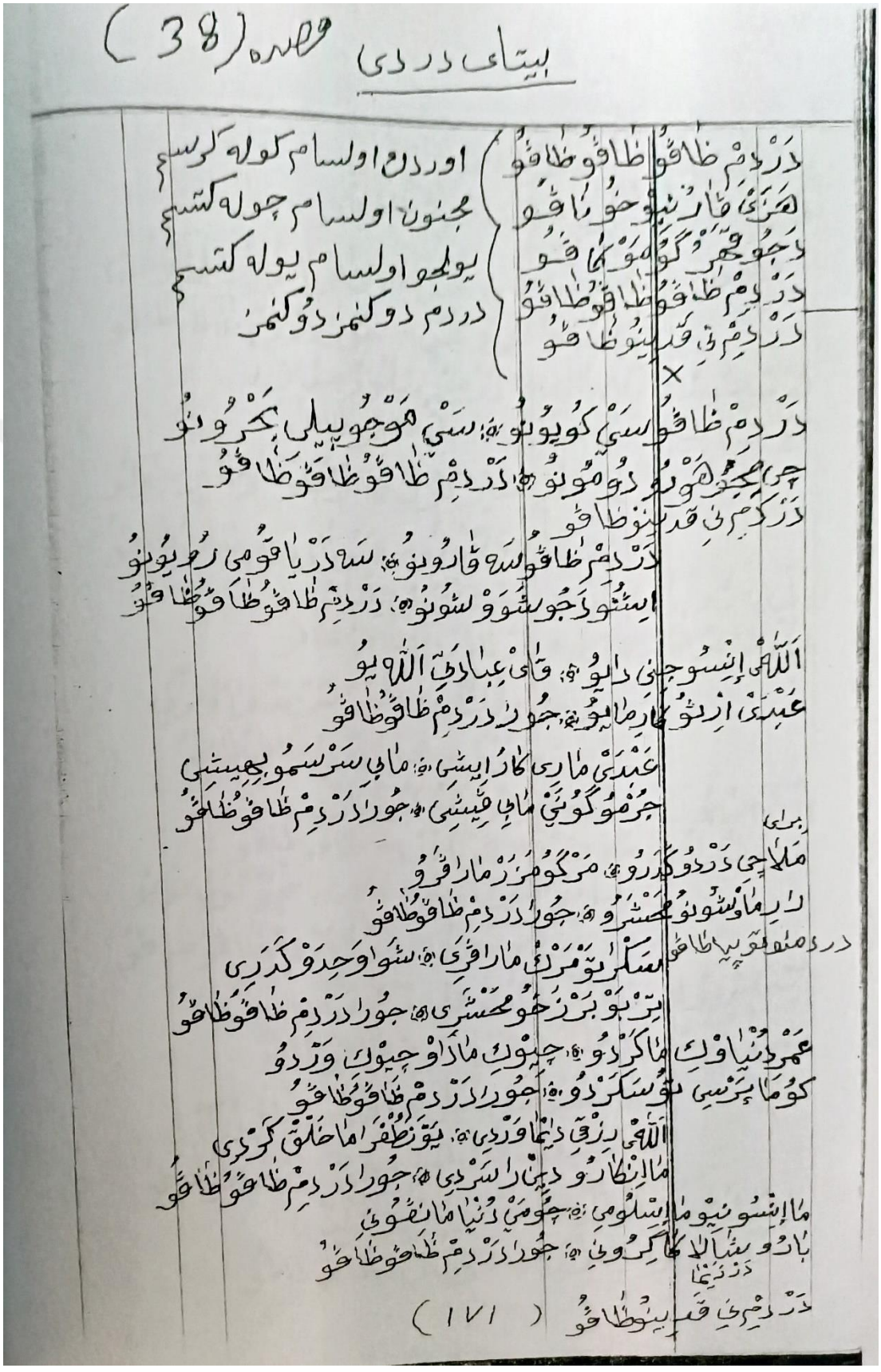
گئتر دیلر صیاطی، گچ محمد دیلر
گچمر مر جبرئیل، امتیم گچمینجا

گئتر دیلر جنتی، گیر محمد دیلر
گیر مر مر جبرئیل، امتیم گیر منهاج

تمت

(۱۲۳)

Ek-13

(38) صفحہ

بیتاے دردی

دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو طَاقُو
هَرَیْ تَارْ نِیُو خُو مَاقُو
دِجُو هَرْ گُو سُو نَاقُو
دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو طَاقُو
دَرْدِمْ دِرِیْ قَدِ نِیُو طَاقُو

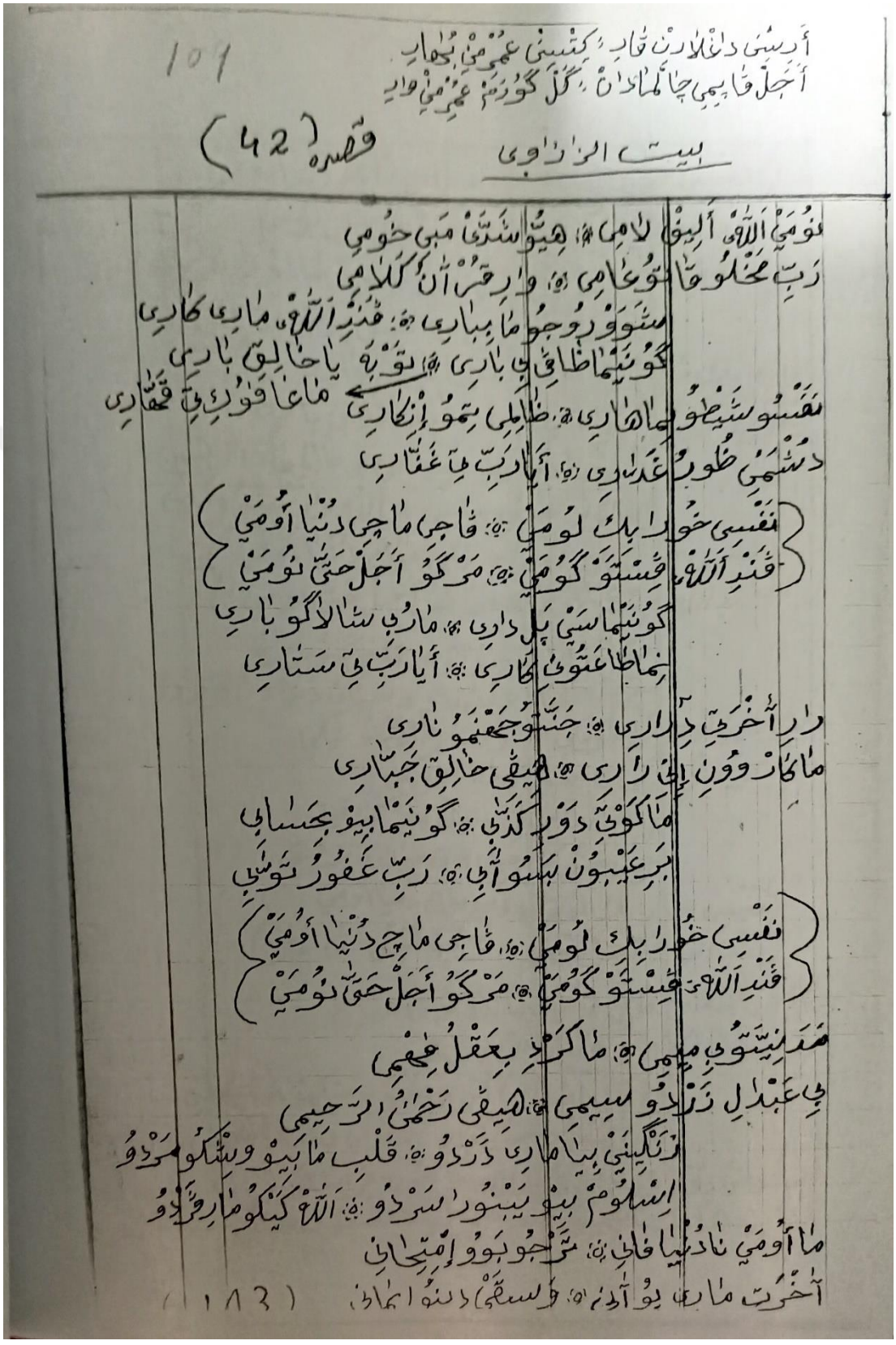
اوردن اولسام کولہ کرسم
مجنون اولسام چولہ کشم
یولجو اولسام یولہ کشم
دردم دوکنمز دوکنمز

دَرْدِمْ طَاقُو سَیْ کُو یُو نُو، سَیْ مُوجُو پِیلِ بَحْرُو نُو
چِرْ مِجُو هُو یُو دُو مُو نُو، دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو طَاقُو
دَرْدِمْ دِرِیْ قَدِ نِیُو طَاقُو
دَرْدِمْ طَاقُو سَهْ تَارُو نُو، سَهْ دَرْیَا قُو مِی رُو یُو نُو
اِسْتُو دِجُو شُو وْ شُو نُو، دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو طَاقُو

اَللّٰهُمَّ اِنِّی سُو جَنِی دَا یُو، وَاِلٰی عِبَادِکَ اَللّٰهَ یُو
عَبْدَیْ اِزْ نُو کَارِ مَا یُو، جُو دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو
عَبْدَیْ مَا رِی کَارِ اِیشِی، مَا بِی سَرْ سَمُو بِهِیشِی
جِرْ مُو گُو نِیْ مَا بِی فِیشِی، جُو دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو

ملاجی
مَلَاجِی دَرْدُو کَدِرُو، مَرْ کُو مُرْ مَارِ قُرُو
دَرِ مَا وْ شُو نُو مَحْشَرُو، جُو دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو
دردمند تقریباً طاقو
سَکَرْ یُو مَرْ یُ مَارِ قِرِی، شُو وَحِدُو کَدَرِی
پِرْ یُو بَرْ زَخُو مَحْشَرِی، جُو دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو
عُمْرِ دُنْیَا وِکِ مَا کَرْدُو، چِیُو کِ مَا وْ چِیُو کِ وَرْدُو
کُو مَا پُرْ سِی نُو سَکَرْدُو، جُو دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو
اَللّٰهُمَّ رِزْقِ دِیمَا وَرْدِی، یُو نَظْفَرْ مَا خَلْقِ کَرْدِی
مَا اِنْتِظَارُو دِیدَارَ سَرْدِی، جُو دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو
مَا اِشْنُو نِیُو مَا اِسْتُو مِی، جُو مَنِ دُنْیَا مَا نَفُو بِی
بَارُو بِشَالَا کَا کِرُو بِی، جُو دَرْدِمْ طَاقُو طَاقُو
دَرْدِمْ دِرِیْ قَدِ نِیُو طَاقُو (۱۷۱)

Ek-14

أرسني دانلارن تاپار، كشيني عمي مني بحار
أجل قايمي چالماداڭ، گل گورمه عمي مني وار

101

(42) قصده بيت الزاوي

قومي الله أليڤ لامي ۞ هيچ سنڭا مني خومي
رب مخلوقاتوغامي ۞ وار قرآن كلامي
ستوقورجو ماباري ۞ قندي الله ماري كاري
گوتيماطاقي باري ۞ توبه ياخالق باري
نفسي شيطوني ماهاري ۞ ظالمي تمو إنكاري
ماعاقوبي قهاري
دشمني ظلم غداري ۞ أيارب في غفاري

نفسي خوراك لومي ۞ قاچي ماچي دنيا أومي
قندي الله قيستو گومي ۞ مكو أجل حق لومي

گوتيماسني پل داري ۞ ماربي ستالاگو باري
نماطاعتوني كاري ۞ أيارب في ستاري

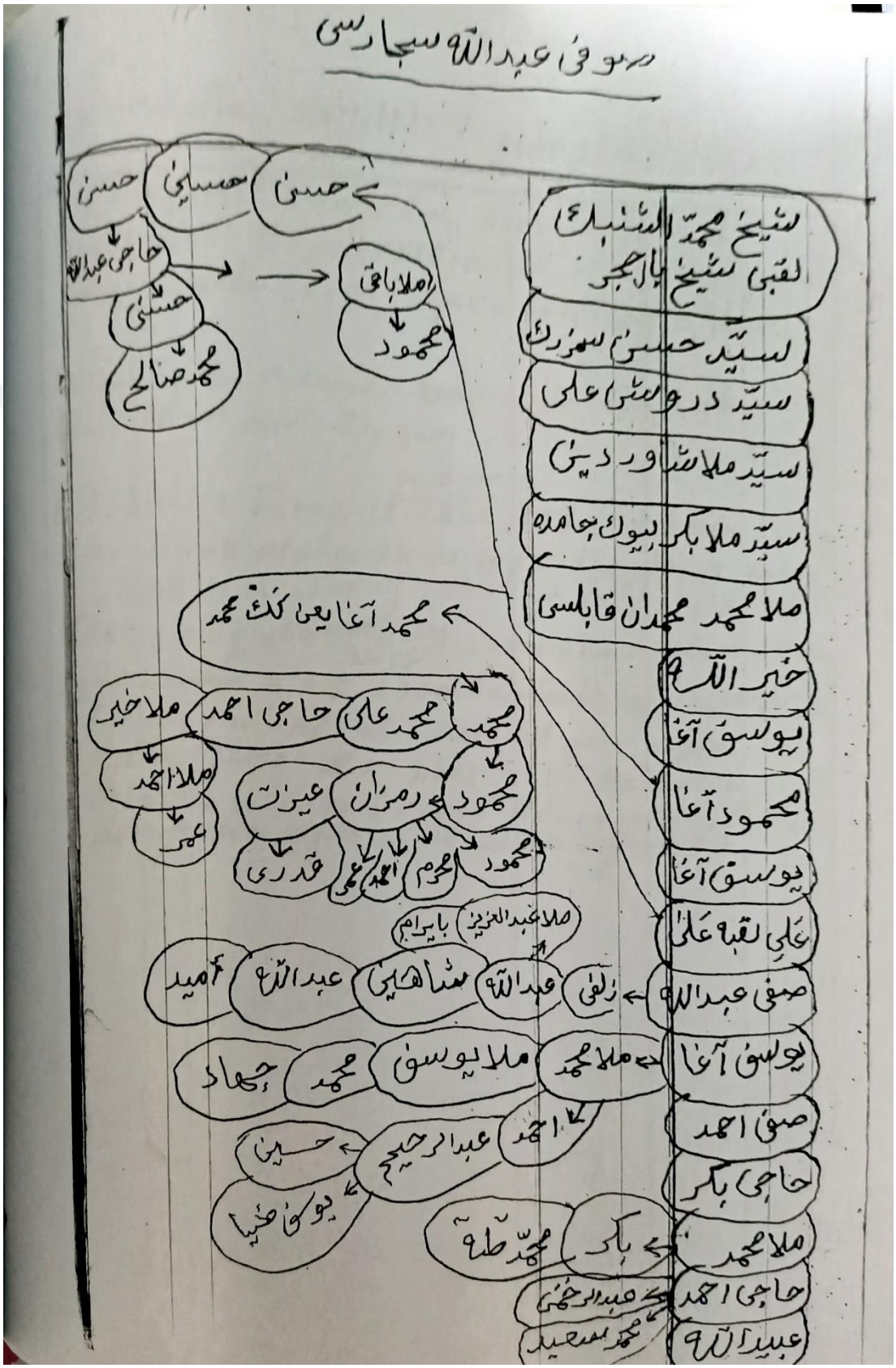
دار أخرت دراري ۞ جنتو جهنمو ناري
ماكاروني إلى راري ۞ الهي خالق جباري
ماكوني دوزه كذبي ۞ گوتيما بيو بحساب
برعيبون بكتو آبي ۞ ربي غفور توبي

نفسي خوراك لومي ۞ قاچي ماچي دنيا أومي
قندي الله قيستو گومي ۞ مكو أجل حق لومي

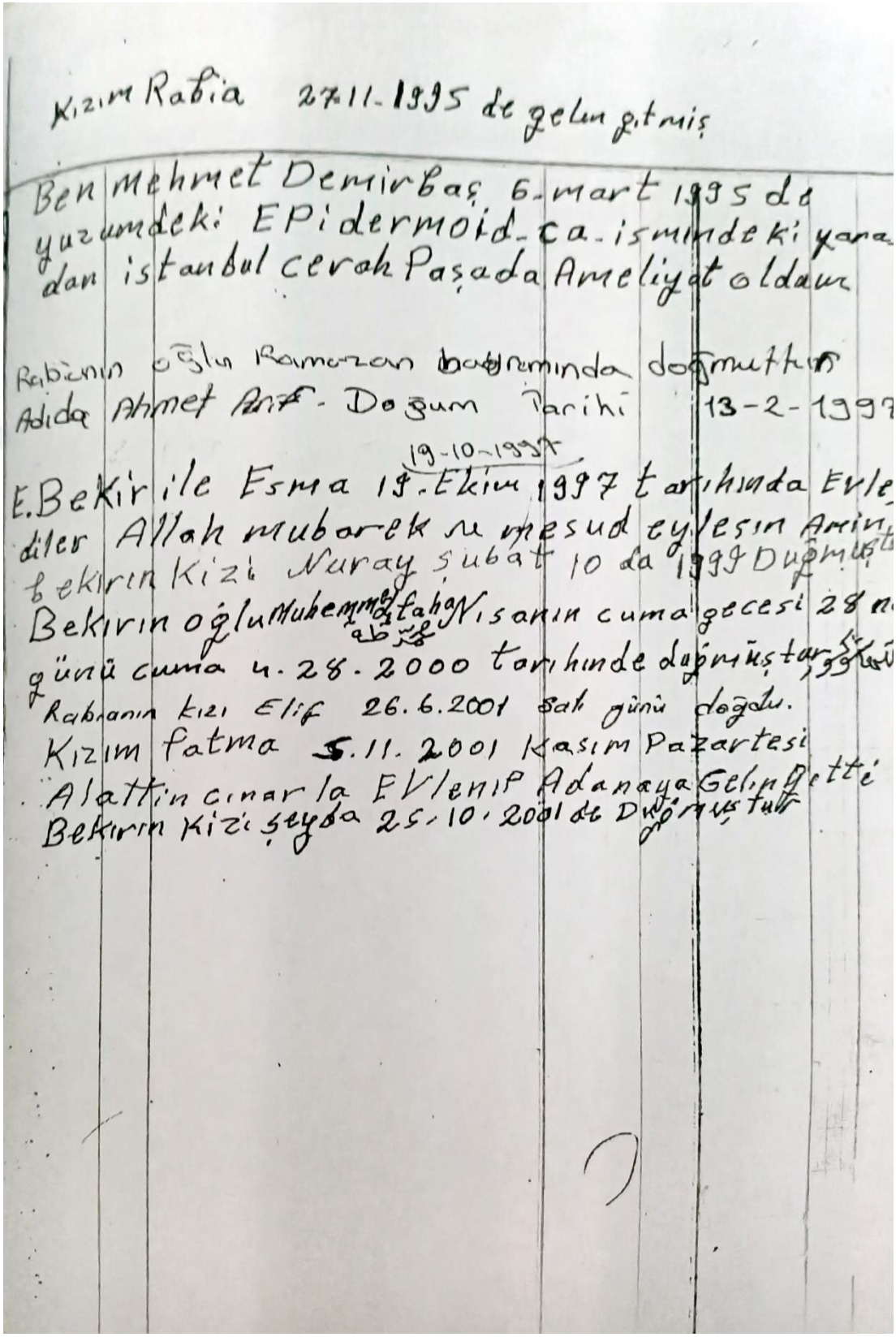
مدنيتوني ميمي ۞ ماكرني بعقل فهمي
في عبدل زدو سيمي ۞ الهي رحماني الرحيمي
زنگيني بيا ماري دردو ۞ قلب ماتيو وشكو مردو
اسلوم بيو بيتور سردو ۞ الله گيكو ماررادو
ماأومي نادنيا فاني ۞ مرجو بوو إمتحاني
أخرت ماري يوآدي ۞ وسقى دنيو اماني

(183)

Ek-15

صوفی عبداللہ سجادی
حسن
حسینی
حسن
حاجی عبداللہ
حسنی
محمد صالح
ملا باقی
محمود
شیخ محمد الشنبلی
لقبی شیخ بالجر
سید حسن سمرقندی
سید درویش علی
سید ملا شاہ ولی
سید ملا بکر ایوک جامدہ
ملا محمد محمدان قابلسی
محمد آغا یعنی کلک محمد
خیر اللہ
یوسف آغا
محمود آغا
یوسف آغا
علی لقبہ علی
صفی عبداللہ
یوسف آغا
صفی احمد
حاجی بکر
ملا محمد
حاجی احمد
عبید اللہ
محمد
محمد علی
حاجی احمد
ملا خیر
ملا احمد
عمر
محمود
رمضان
عیزت
قدری
محرم
ملا عبدالعزیز
بایرام
زلفی
عبداللہ
شاہی
عبداللہ
امید
ملا محمد
ملا یوسف
محمد
جہاد
احمد
عبدالرحیم
حسین
یوکا خیا
بکر
محمد طاہ
عبدالرحمن
محمد سعید

Ek-16

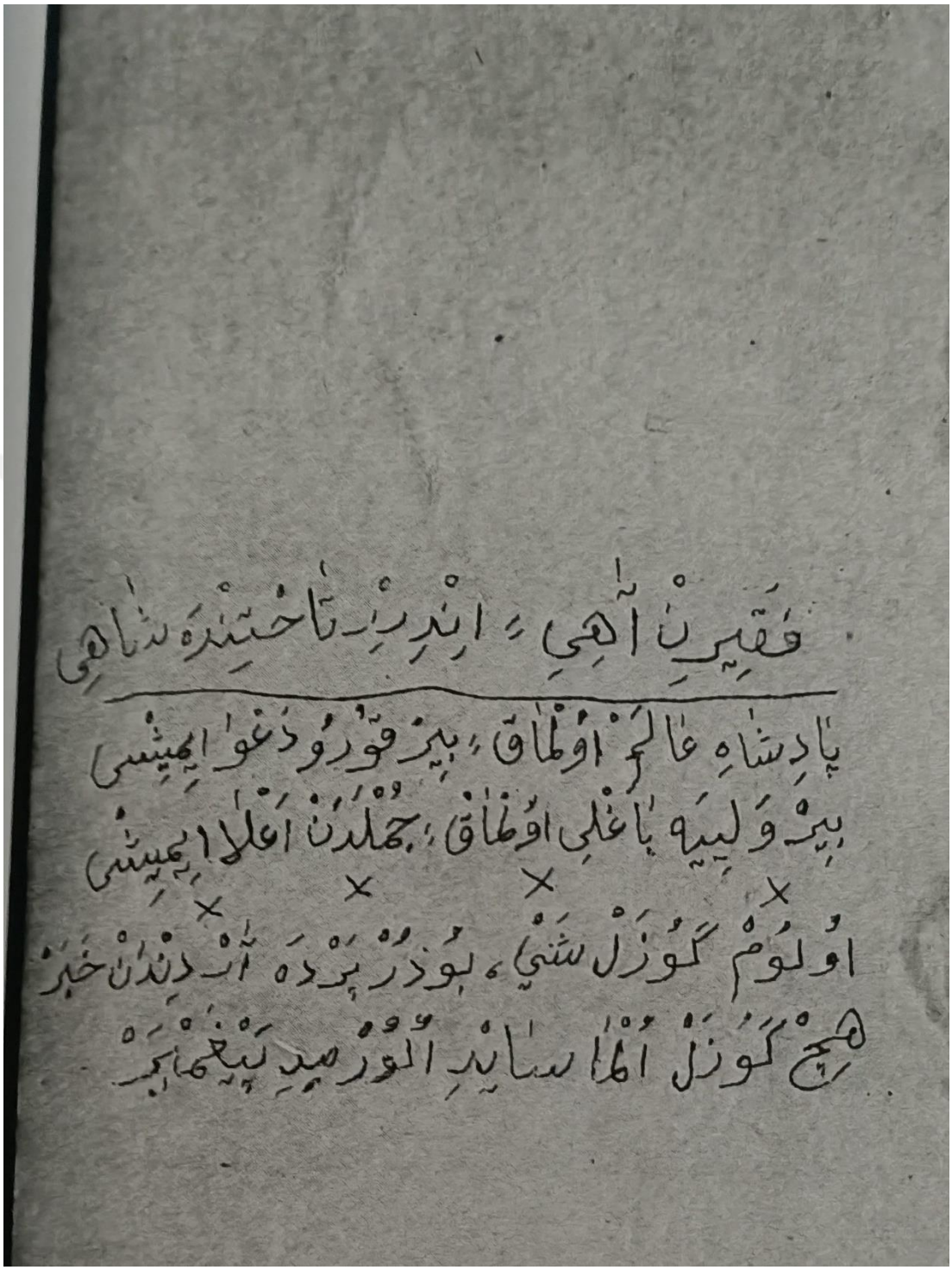
Kızım Rabia 27.11.1995 de gelin gitmiş

Ben Mehmet Demirbaş 6. mart 1995 de yüzümdeki Epidermoid ca. ismindeki yara dan istanbul cerahPaşada Ameliyat oldum

Rabianın oğlu Ramazan babasının da doğmuştur
Adida Ahmet Arif. Doğum Tarihi 13-2-1997

E.Bekir ile Esma 19.Ekim 1997 tarihinda Evle diler Allah mubarek ve mesud eylesin Amin
bekirin kizi Nuray şubat 10 da 1999 Dünyaya
Bekirin oğlu Muhammet Fatih Nisanın cuma gecesi 28 n
günü cuma 4.28.2000 tarihinde dünyaya
Rabianın kizi Elif 26.6.2001 salı günü doğdu.
Kizim fatma 5.11.2001 Kasım Pazartesi
Alattin cinarla EVlenip Adanaya Gelin gitti
Bekirin kizi şeyda 25.10.2001 de Dünyaya

Ek-17

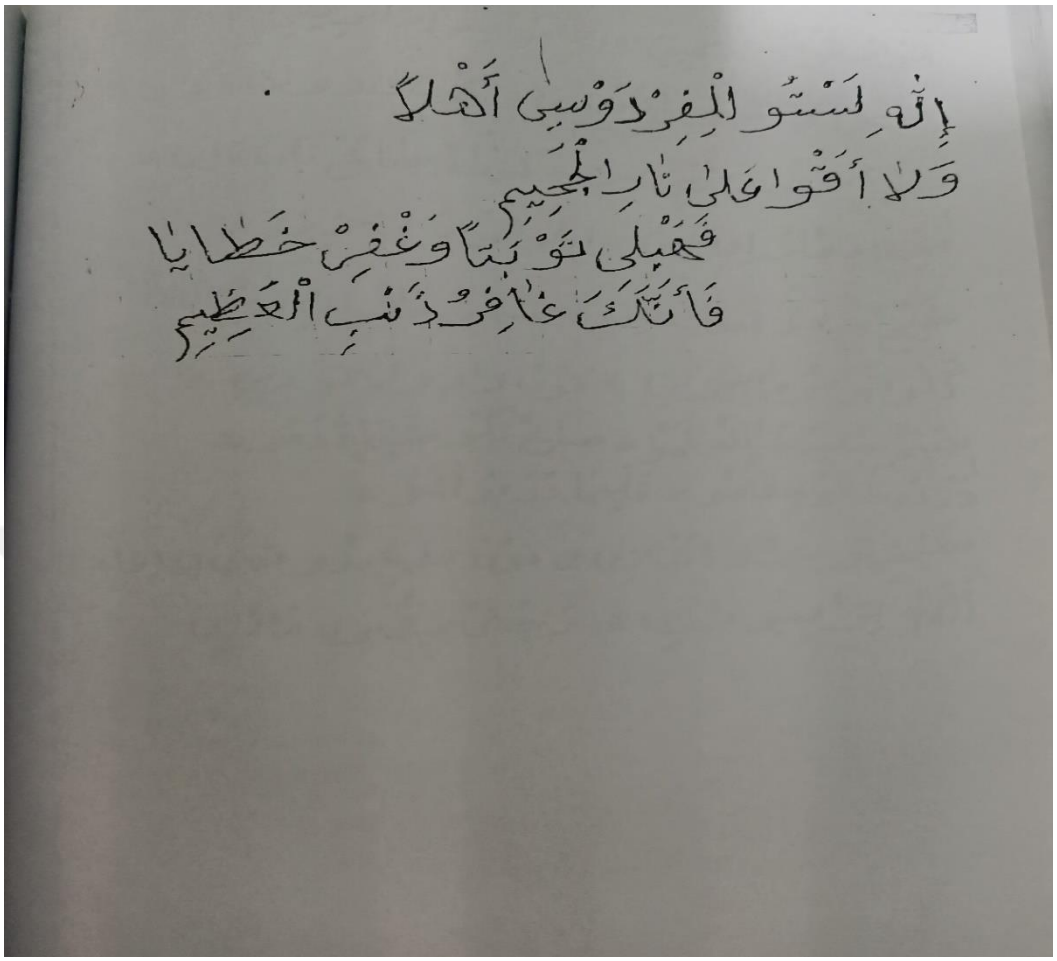
فقیرِ نِ آهی ، اِندِرِ تاختِندهِ دناهی

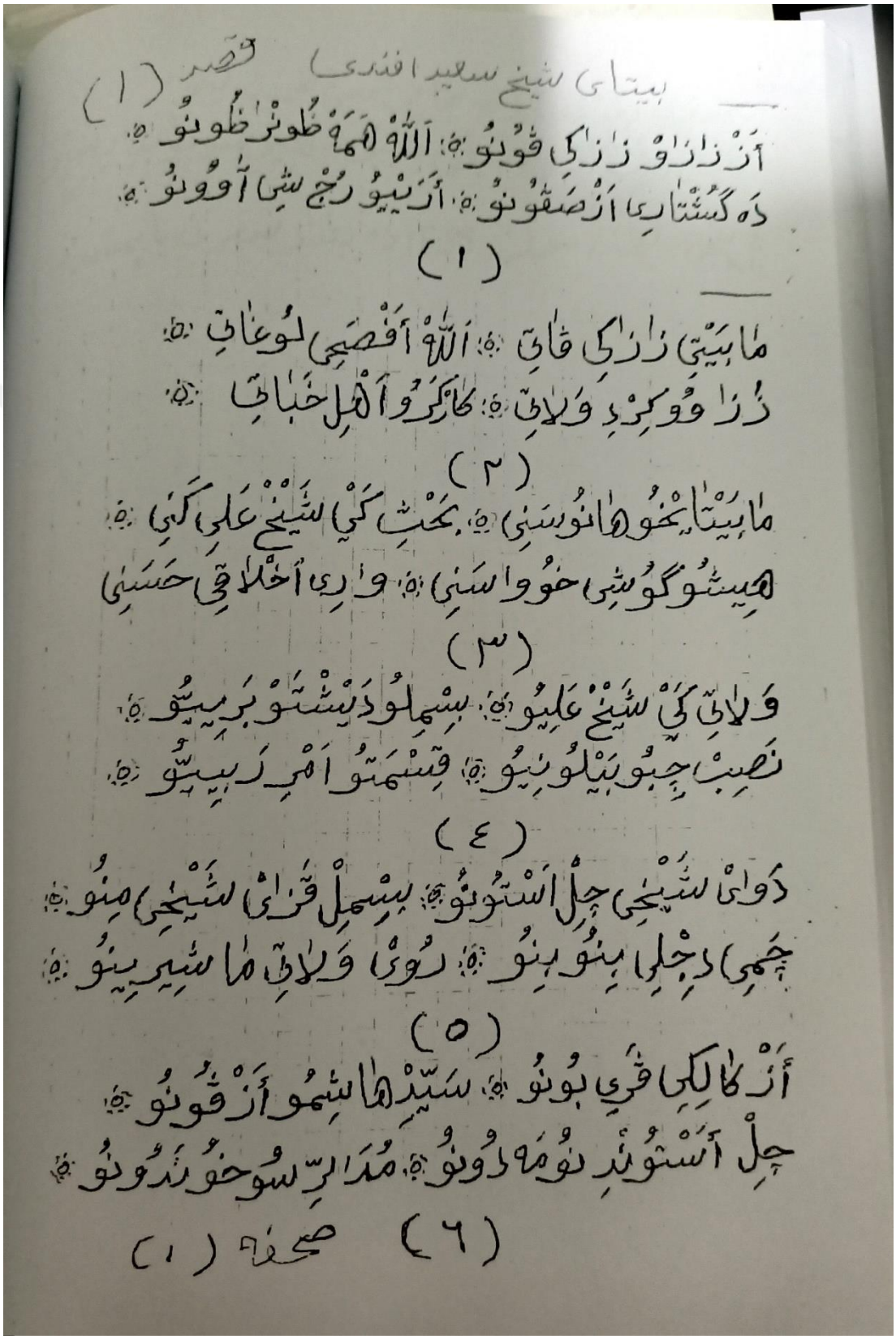
پادشاهِ عالمِ اوطاق ، بیز قورُوذغوا ایمیشی
بیز ولیهِ باغلی اوطاق ، جملدن اعلا ایمیشی

× × ×

اولوم گوزل شئی ، بوذر پرده آ دیندن خبر
هیچ گوزل اما سایدِ اوزمیدِ تیغمابر

Ek-18

إِلٰهِي لَسْتُ لِلْفِرْدَوْسِ أَهْلاً
وَلَا أَقْوَى عَلَى نَارِ الْجَحِيمِ
فَهَبْ لِي تَوْبَةً وَاغْفِرْ خَطَايَا
فَإِنَّكَ غَافِرُ الذَّنْبِ الْعَظِيمِ

بیتای شیخ سعید افندی حضر (۱)

أَزْ زَارُو زَارَکِی قُونُو ۞ اَللّٰهُ اَمَهْ طُوتْرْ طُونُو ۞
دَه گُشْتَارِی اَزْصَقُونُو ۞ اَرْنِیُو رُجْ شِیْ اَوُونُو ۞

(۱)

مَا بِیْتِی زَارَکِی قَایِ ۞ اَللّٰهُ اَفْصَحِی لُوغَاتِ ۞
زُرَا وُوکِرْدِ وَلَایِ ۞ کَارْکَرُو اَهْلِ خَبَاتِ ۞

(۲)

مَا بِیْتَا یَخُوهَا نُوسَنِی ۞ بَحْثِ کَیْ شَیْخْ عَلِی کَنِی ۞
هِیشْتُو گُوشِی خُوَاسَنِی ۞ وَارِی اَخْلَاقِی حَسَنِی

(۳)

وَلَایِ کَیْ شَیْخْ عَلِیُو ۞ بِسْمِلُو دِیشْتُو بَرْمِیُو ۞
نَصِبْ چِبُو بَیْلُونِیُو ۞ قِسْمَتُو اَمْرِ رَبِیُّو ۞

(٤)

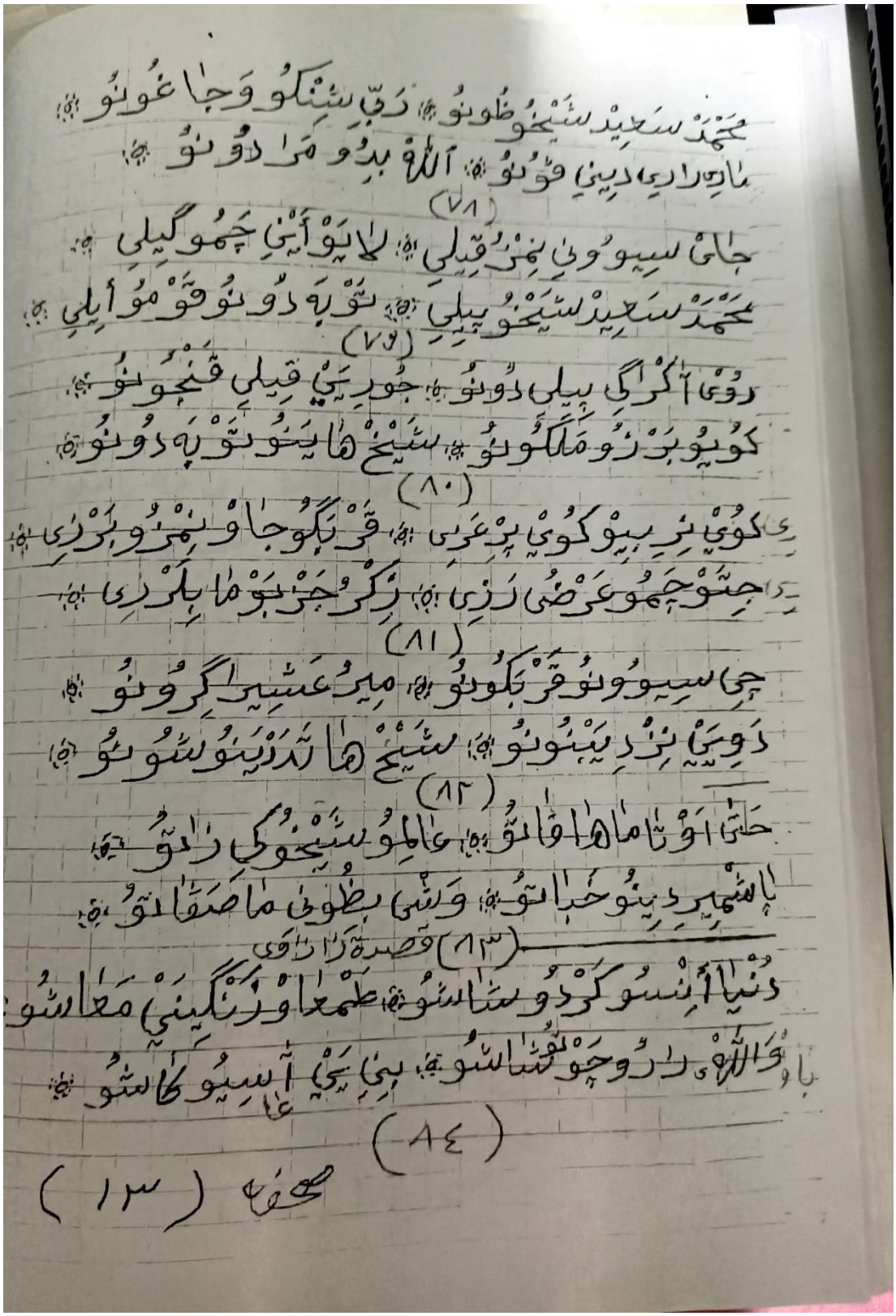
دَوَایْ شَیْخِی چِلْ اَسْتُونُو ۞ بِسْمِلْ قَرَایْ شَیْخِی مِنُو ۞
جَمِی دِچِلِی بِنُو بِنُو ۞ رُوزْ وَلَایِ مَا شِیرِینُو ۞

(۵)

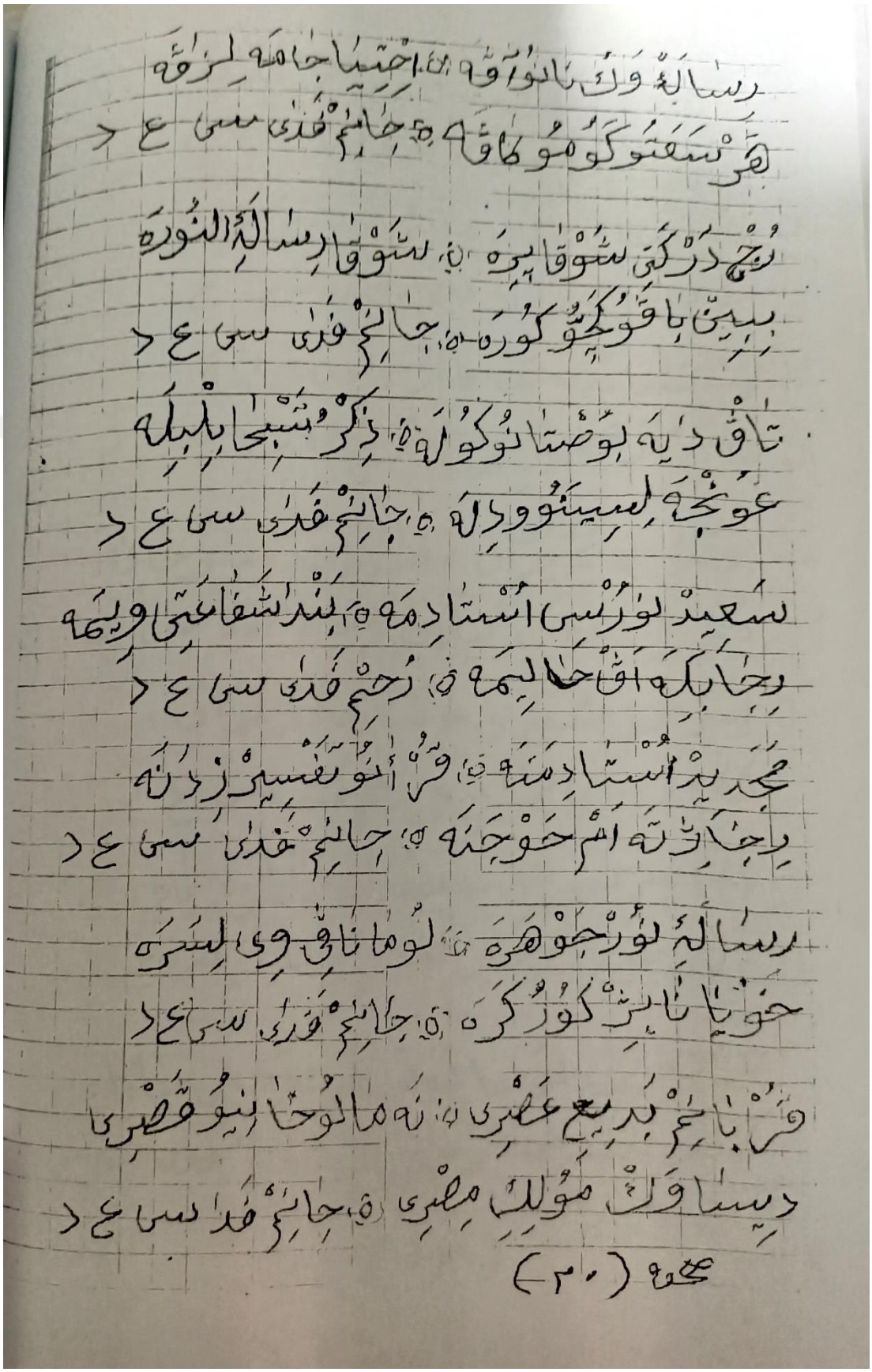
أَزْ کَالِکِی قَرِی بُونُو ۞ سَیِّدْهَا بِسْمُو أَزْقُونُو ۞
چِلْ اَسْتُونْدِ نُومَادُونُو ۞ مُدَرِّسُو خُونْدُونُو ۞

(۱) صحفہ (٦)

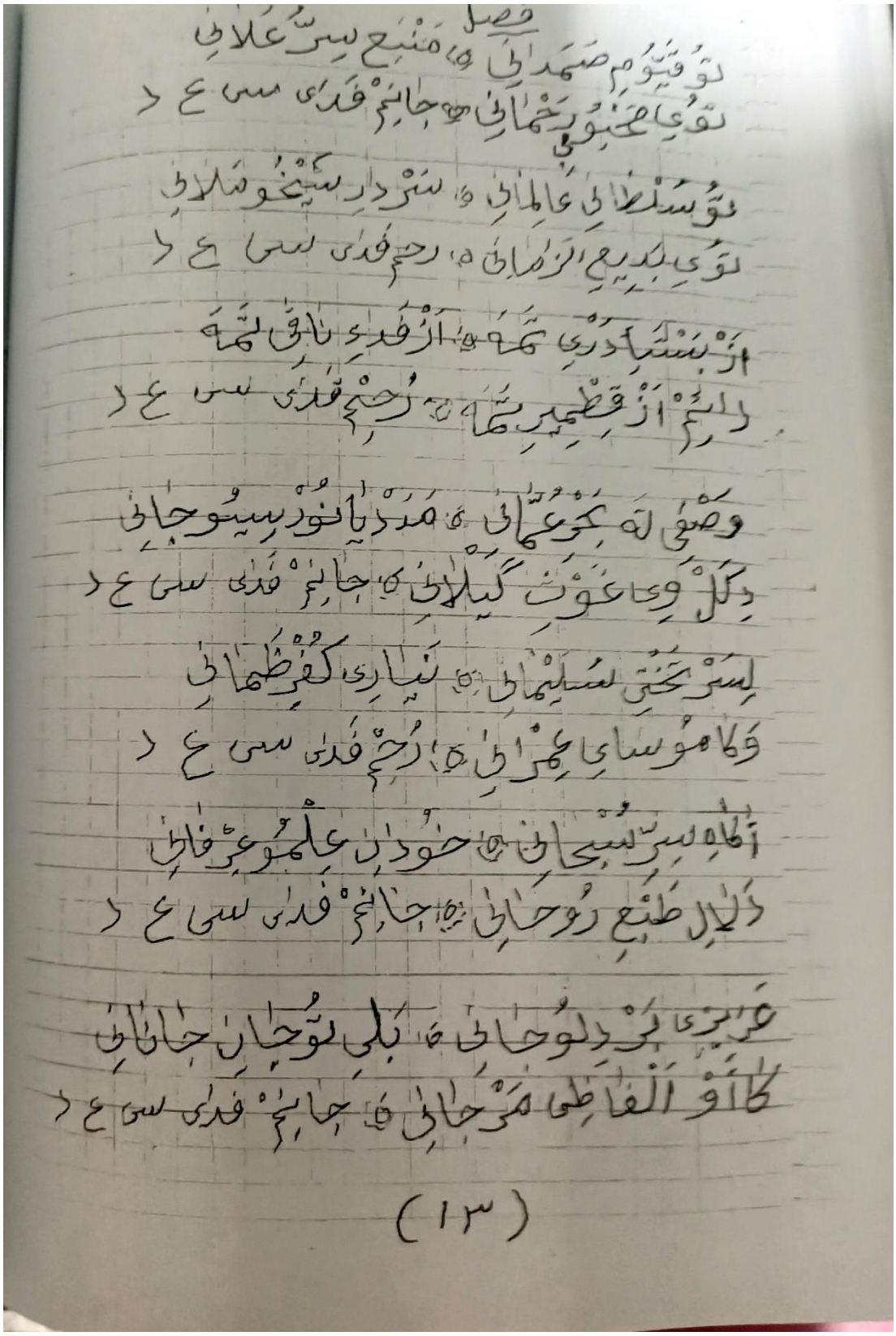
Ek-20

Ek-21

Ek-22

فصل

تو قیوم صمدانی ۵ منبع سر علانی
تو ی احمد و رحمانی ۵ جانم فدای سبحانی ۷

تو سلطانی عالمانی ۵ سرور شیخ و مولانی
تو ی بدیع الزمانی ۵ رحم فدای سبحانی ۷

از بشنا دری تمه ۵ از فدیانی تمه
دلبرم از قطمیر تمه ۵ رحم فدای سبحانی ۷

وصفی له بخوعمانی ۵ مدد یا نور سیوجانی
دکل وی اعوث گیلانی ۵ جانم فدای سبحانی ۷

اسر تخت سلیمانی ۵ نیاری کفر ظمانی
وکا موسای عمرانی ۵ رحم فدای سبحانی ۷

ظاهر سر سبحانی ۵ خود ان عالم و عرفانی
دلال طبع روحانی ۵ جانم فدای سبحانی ۷

عزیزی بر دل و حانی ۵ بلی تو جان جانانی
کا تو الفاظی مکانی ۵ جانم فدای سبحانی ۷

(۱۳)

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	Danyal APUHAN
Doğum Yeri ve Tarihî	Bingöl- 1980
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Öğrenimi	Pamukkale Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği (1998-2002)
Y. Lisans Öğrenimi	Bingöl Üniversitesi Zaza Dili ve Edebiyatı (2012-2015)
Doktora	Bingöl Üniversitesi Zaza Dili ve Edebiyatı (2016-?)
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (YDS: 65)
Bilimsel Faaliyetleri	Makaleler: Apuhan, Danyal, (2016), Têveranayışê Tıkê Vateyê Verênan ê Zazaki u Kurmancki, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 2(4), s. 94-104.
Y. Lisans Tezi:	Bingöl Yöresindeki Zazaca Masallarda Batıl İnançlar (Vıstunikuni Zazakîye Çewlig dı Bawerî Bêbını)
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Bingöl MEM'e bağlı okullar (2002-hâlâ çalışmakta)
İLETİŞİM	
E-Posta	